

*Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının
100 illiyinə həsr olunmuş*

“HEYDƏR ƏLİYEV VƏ TÜRK DÖVLƏTLƏRİ İLƏ ƏLAQƏLƏRİN İSTİQAMƏTLƏRİ”

adlı tələbə-şagird elmi konfransı

MƏRUZƏLƏRİN TEZİSLƏRİ

*Azərbaycan Dillər Universiteti
Publik Hüquqi Şəxs Elmi Şurasının
31 may 2023-cü il tarixli iclasının qərarı ilə
(pr.№28) çapa tövsiyə edilmişdir.*

Bakı şəhəri – 02 may 2023-cü il

**Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illiyinə həsr olunmuş
“Heydər Əliyev və Türk dövlətləri ilə əlaqələrin istiqamətləri”
adlı tələbə-şagird elmi konfransı**

1. **Abdullayev K.M.** – Azərbaycan Dillər Universitetinin rektoru, akademik, sədr;
2. **Məmmədov N.İ.** – Elm və innovasiya məsələləri üzrə prorektor, professor, sədr müavini;
3. **Cəfərova T.Ş.** – Sosial məsələlər və ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə prorektor, dosent, sədr, müavini;
4. **Zeynalova S.S.** – Tədris məsələləri üzrə prorektor, professor, üzv;
5. **Qəribova J.Ə.** – Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektor, professor, üzv;
6. **Mehrabov V.A.** – Ümumi işlər üzrə prorektor, dosent, üzv;
7. **Allahverdiyev Q.Ə.** – Multikulturalizm məsələləri üzrə rektorun müşaviri, professor, üzv
8. **Tanrıverdiyeva N.İ.** – Maddi-texniki və maliyyə məsələlər üzrə rektorun müşaviri, üzv;
9. **İmanova S.R.** – Elm şöbəsinin müdiri, dosent, üzv;
10. **İsmayılov M.A.** – Əlavə təhsil, təcrübə və karyera şöbəsinin müdiri, üzv;
11. **Namazova L.S.** – Tələbə Elmi Cəmiyyətinin elmi rəhbəri, t.ü.f.d.müəllim, üzv;
12. **Rzayeva F.Ə.** – Magistratura şöbəsinin müdiri, dosent, üzv;
13. **Cahangirov F.F.** – Təhsil-1 fakültəsinin dekanı, professor, üzv;
14. **Xəlili Ş.H.** – Filologiya və jurnalistika fakültəsinin dekanı, professor, üzv;
15. **Kazımbəyli İ.F.** – Beynəlxalq münasibətlər və regionşünaslıq fakültəsinin dekanı, professor, üzv;
16. **Məmmədova B.G.** – Tərcümə fakültəsinin dekanı, dosent üzv;
17. **Nuriyev S.S.** – Təhsil-2 fakültəsinin dekanı, dosent, üzv;
18. **Ağazadə P.A.** – Filologiya və jurnalistika fakültəsinin tələbəsi, üzv;
19. **Axundov D.R.** – Tərcümə fakültəsinin tələbəsi, üzv;
20. **Əhmədzadə N.N.** – Təhsil-2 fakültəsinin tələbəsi, üzv;
21. **Əlibabalı A.M.** – Magistrant, üzv;
22. **Hacızadə F.E.** – Beynəlxalq Münasibətlər və regionşünaslıq fakültəsinin tələbəsi, üzv;
23. **Xəlilova S.N.** – Təhsil-1 fakültəsinin tələbəsi, üzv.

KONFRANSIN KATİBLİYİ

1. Babayeva E.L. – *German dillərinin tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasi kafedrasının müəllimi;*
2. Cumayeva L.A. – *Xarici dillərin tədrisi metodikasi kafedrasının müəllimi*
3. Əhmədova M.Ə. – *Roman dillərinin tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasi kafedrasının baş müəllimi;*
4. Əliyeva R.Y. – *İngilis dilinin qrammatikasi kafedrasının baş müəllimi;*
5. Əliyeva Ü.Ç. – *Xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasının dosenti;*
6. Güləmirli F.B. – *Beynəlxalq münasibətlər kafedrasının baş müəllimi;*
7. Qurbanova S.Ə. – *Regionşünaslıq kafedrasının müəllimi;*
8. Süleymanova G.Ş. – *İngilis dilinin leksikologiya və üslubiyyatı-2 kafedrasının müəllimi;*
9. Şamıyeva R.B. – *Linqvokulturologiya kafedrasının baş müəllimi;*
10. Şirinova İ.F. – *İngilis dilinin leksikologiyası və üslubiyyatı kafedrasının baş müəllimi.*

BÖLMƏLƏR

Filologiya
Pedaqogika. Psixologiya
Siyasi elmlər
Tarix. Fəlsəfə

I – BÖLMƏ. FİLOLOGİYA

HEYDƏR ƏLİYEVİN SİYASƏTDƏ NİTQ FENOMENLİYİ

*Təhsil-1 fakültəsi, Nəzirə Məmmədova Şaiq
Elmi rəhbər: f.f.d Rəcəbova Aytən Arif
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Natiqlik ustalığını öyrənmək üçün ən gözəl vasitə tanınmış natiq Ulu Öndər Heydər Əliyevin nitqi-dir. Heydər Əliyevin nitqləri vətəndaşlıq dərsləri, dövlətçilik dərsləri, vətənpərvərlik dərsləri kimi öyrənmək və öyrətmək üçün olduqca vacibdir. Dahi şəxsiyyət barədə yazmağın, söz deməyin, onun dediklərini şərh etməyin asan olmadığı bəlli bir həqiqətdir. Çünki dahi şəxsiyyətin işıqlı zəkası fəaliyyətin bütün sahələrinə nüfuz edir. Müasir dünyanın ən böyük siyasi xadimi kimi tanınmış olan Heydər Əliyevin ayrı-ayrı elm və fəaliyyət sahələrinə dair fikir və mülahizələri də dahiyanəliyin ən bariz nümunələridir. Bütün bunlar isə dahi şəxsiyyətin doğma dilimizə göstərdiyi diqqətdən irəli gəlir. Yetmişinci illərin ikinci yarısında Azərbaycan SSR-i Konstitusiyası hazırlanarkən respublika rəhbəri Heydər Əliyev öz təşəbbüsü ilə yaradıcı ittifaqlara xəbər göndərdi və bildirdi ki, Konstitusiyaya Azərbaycan SSR-i də dövlət dilinin Azərbaycan dili olunması barədə xüsusi maddə salınmasını tələb etsinlər. Məhz aparılan gərgin məqsədyönlü və sistemli mübarizənin nəticəsi olaraq ötən əsrin 70-ci illəri Azərbaycan dili və milli dilçilik elmi ilə bağlı itirilmələrin bərpaası oldu.

1995 -ci ildə Azərbaycan dili dövlət dili kimi Konstitusiyamızda bir daha təsbit edildi. 2001-ci il iyunun 18-də Prezident Heydər Əliyev “Dövlət dilinin işlənməsinin təkmilləşdirilməsi haqqında” fərman verdi. Ümumiyyətlə, bu bir faktdır ki, dünya liderləri içərisində, o cümlədən Türk dünyasında Ulu Öndər Heydər Əliyev qədər dil məsələsini dövlət siyasəti səviyyəsinə qədər qaldıran rəhbər olmayıb.

Heydər Əliyev nitqinin ecazkar xarakter daşımasının ən əsas mənbələrindən biri də bu nitq üçün səciyyəvi olan xalqilik keyfiyyətindən ibarətdir. Nitqin xalqilik keyfiyyəti onun canlı xalq dili qaynaqlarından qidalanması ilə müəyyən edilir. “Həyatın mənası çox, yaxud az yaşamaqdan ibarət deyil. Onun əsas mənası bu həyatda öz yerini tutmaq, mövqeyini müəyyən etmək, ləyaqət göstərmək və başqaları üçün nümunə olmaqdır.” Bu sözlərin müəllifi Ulu öndər Heydər Əliyevin tarixə siyasi lider, dövlət xadimi kimi düşməyi ilə bərabər, XX əsr Azərbaycan siyasi natiqliyinin, nitq mədəniyyətinin təşəkkül tapmasında da rolu əvəzedilməzdir. Eyni zamanda Heydər Əliyevin nitqində məcazi mənalı sözlərin işlədilməsi, əslində, rəsmi üslubun məna və anlayış həddlərinin genişləndirilməsində orijinal bir üsul kimi qiymətləndirilməlidir. Heydər Əliyevin nitqində məcazi mənalı söz və ifadələrin işlədilməsi, bir qayda olaraq, mətnə konkretləşmənin, dəqiqləşmənin qətiyyətinə canlandırılmasına xidmət edir. Heydər Əliyev nitqində özəyi xalq dili qaynaqları ilə bağlı olan məişət üslubuna incəliklərlə zənginləşmiş emosionallıq bildirən söz və ifadələrin işlənməsi də xüsusi yer tutur. Heydər Əliyevi dinləyərkən, onun əsərlərini dərindən oxuyub təhlil edərkən əmin olursan ki, müstəqilliyin ali məqsədi milli -mədəni və mənəvi dəyərlərin bərpa olunması, xalqın özünü dərk etməsi, öz məniyyətinin sahibi olmasıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. “Dahi Şəxsiyyətin Nitq Fenomenliyi “ Mübariz Yusifov [7; 50]
2. <https://nuhcixan.az/news/cemiyyet/79536-heyder-eliyevin-dil-siyaseti-dilimizin-kecmisinde-ve-geleceyinde>
3. <https://www.medeniyyet.az/page/news/51724/Heyder-Eliyev-ve-nitq-medeniyyeti.html>

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧИ ГЕЙДАР АЛИЕВА

*Тəhsil-1, Аскерова Айсель Ровшан кызы
к.ф.н., доц. Асланова Улдуз Боюккиши кызы
Азербайджанский Университет Языков*

"Терминологическая неясность – это для науки, что туман для судоходства", – гласит изречение Х.Шухардта, заслуживающее внимания. [1] Поэтому, "учитывая совпадение, а также некоторую путаницу терминов", обнаруженной в стилистической области, в начале следует внести разъяснение, которое, безусловно, не имеет заведомо слишком самонадеянной цели исправить это терминологическое зло, но, по крайней мере, направлено на установление и обоснование понимания терминов, используемых в дальнейшем.

Термин стилистическая особенность возник тогда, когда ученые начали изучать записи неподготовленной речи и обнаружили, что он сильно отличается от нашего понимания устной речи. Также он сильно отличается от других стилей речи и противостоит художественному, научному, официальному, деловому и публицистическому стилям. Повествование используется здесь преимущественно как форма речи. Этот стиль представлен как в устной (неподготовленной), так и в письменной (подготовленной) форме.

Гейдар Алиев – историческая личность, занимающая особое место в национальной истории Азербайджана, и его богатое наследие будет находиться в центре внимания политологов, философов, историков и исследователей. Благодаря своим беспрецедентным достижениям в борьбе азербайджанского народа за независимость, он еще при жизни стал легендой и завоевал безграничную любовь азербайджанцев всего мира. [2]

В своих выступлениях он продемонстрировал компетентность и принципиальность не только политика мирового уровня, но прежде всего патриота высшей пробы, знатока национальной жизни, отразил самосознание азербайджанского народа, его огромный духовный потенциал. Где бы он ни работал и какой бы коллектив ни возглавлял, он всегда был неоспоримым лидером, достойным образцом для всех. О чем бы он ни говорил и где бы ни участвовал, каждое его слово было на вес золота и являлось общим руководством к действию. [3]

Гейдар Алиев, как дипломатический и государственный деятель выступал на различные темы. Такие, как государственное управление, развитие страны, внутренняя и внешняя политика, дипломатические отношения, образование.

Речь Гейдара Алиева состояла из простых, хорошо выраженных предложений которые и привлекала слушателей. Его речь была понятна всем слоям населения.

Гейдар Алиев отмечал: "Не народ существует для государства, а государство для народа."

Это доказывает любовь Гейдара Алиева к своему народу, а эта любовь представлена в одном простом предложении, для всех ясном и понятном стиле.

Использование в речи цитат придает выражениям стилистическую окраску, делает речь яркой, интересной, привлекательной. Гейдар Алиев часто использовал различные цитаты из Азербайджанской литературы, фразеологизмов, пословиц и поговорок. Одним из ярких примеров является стихотворение Самеда Вургунa "Азербайджан", которое Гейдар Алиев прочитал на одном из своих выступлений и прослезился, что показывает его патриотизм.

Использованная литература:

1. <http://velikayakultura.ru/kultura-rechi-russkiy-yazyk/razgovornyy-stil-razgovornaya-rech-chertyi-stilya>
2. <https://www.meclis.gov.az/news-az.php?id=16&lang=ru>
3. http://www.anl.az/down/meqale/kaspi/kaspi_may2009/78424.htm

HEYDƏR ƏLİYEVİN BEYNƏLXALQ ALƏMDƏ VƏ ÖLKƏDAXİLİ ÇIXIŞLARININ MAHİYYƏTİ

*Filologiya fakültəsi, Əzizova Gülşəraf Şükür q.
Elmi rəhbər: b/m. Əbdülrəhimova Nüşabə Mirzə q.
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Ümumilli lider, böyük şəxsiyyət Heydər Əlirza oğlu Əliyev 1923-cü il 10 mayda Naxçıvan şəhərində dünyaya göz açmışdır. Səlis danışiq, möhtəşəm ritorikaları, bəlağətlik, auditoriyanı özünə foksalama bacarığı onu böyük edən amillərdən sadəcə biri idi. Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanın və xarici dövlətlərin, xüsusilə ölkəmizə qonşu olan dövlətlərin tarixini dərinlən bilməsi onun, yaxşı mənada ən böyük silahlarından biri idi. Öz nitqində tarixi faktları dolğun cümlələrlə ifadə etməsi və beynəlxalq çıxışlarda həmin tarixi faktları bəyan etməsi xalqımızın leyhinə və xeyrinə idi. Tarixi çıxışlarından birində ulu öndər Heydər Əliyev 1920-ci il dekabrın 1-də rəsmi olaraq Zəngəzur və Naxçıvanın bir hissəsinin Ermənistanı verilməsi haqqında danışır və ümumilli lider torpaqlarımızın ermənilərə verilməsi və işğal planını tarixi detallarla aydın şəkildə izah etmişdir. Digər tərəfdən bir fakt kimi deyə bilərik ki, xalqımızın başına gətirilmiş bəlalardan biri olan 20 Yanvar faciəsindən sonra Moskvada keçirilən mətbuat konfransında (21.01.1990) əvəzolunmaz şəxsiyyət Heydər Əliyev rus dilində səlis nitqi ilə Azərbaycan xalqı və millətinin arxasında olduğunu, xaricdə olmasına baxmayaraq, ölkəmizin başına gələn bu bəlaya laqeyd qalmadığını ilə dilə gətirmişdir. Heydər Əliyevin Azərbaycan dili ilə yanaşı, rus dilində axıcı və ədəbi dil normalarına uyğun danışığı və özünəməxsus diksiyası bütün konfrans və beynəlxalq çıxışlarda olduğu kimi, burada da gözəçarpan şəkildə hiss olunurdu. Amma bugünkü dövrdə Rusiyanın boyunduruğu altında olan Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyanın Rusiyanın Vladivostok şəhərində keçirilən Şərq İqtisadi Forumunda rus dilində bərbad danışığı və fikirlərində tutarlılığın olmaması sadəcə kiçik bir nümunə olaraq onların – erməni millətinin Nikol Paşinyanın simasında necə millət olduğunu, tarixən bizi əzməyə çalışsalar da, özlərinin dünya mətbuatı və ölkələri qarşısında necə əzik olduğunu sübut edən elementar faktorlardan biridir[3]. Yəni, bir ölkənin lider və rəhbəri həmin ölkənin millətinin simasıdır. Heydər Əliyev və İlham Əliyevin simasından və portretlərindən də Azərbaycan xalqının necə böyük əzəmətə malik olduğu aşkar məsələyə çevrilir.

Bir insan öz dilində səlis danışmağı bacarmalı. Bacarmalı ki, ideyasını doğru şəkildə cəmiyyət və ya auditoriyaya təlqin edə və bu fikir və ideyanın reallaşması uğrunda insanları bu işə təşviq edə bilsin. Ümumilli lider, dahi şəxsiyyət Heydər Əliyev də öz ana dilini – Azərbaycan dilini çox səlis və dərinlən bilirdi. Onun İngiltərənin paytaxtı London şəhərində həmvətənləri və rəsmilərin iştirakı ilə baş tutan konfransdakı çıxışından bir parça: “Mənim təhsilim, ümumiyyətlə, rus dilində olubdur. Rus dili mənim üçün ana dili kimi bir dildir. Amma mən nə qədər o dildən istifadə etmiş olsam da, Azərbaycan dili ilə mən onu yan-yanə qoya bilmərəm. Mənim üçün Azərbaycan dili hər şeydən əzizdir. Millətin milliliyini saxlayan onun dilidir”[4]

Həmçinin Heydər Əliyev nitqinin bir başqa üslubi, özünəxas xüsusiyyəti də qarşısındakı şəxsə öz fikirlərini təlqin etmə bacarığı idi. O, mədəni və etik qaydalara öz nitqində məxsusi riayət edir və opponentinin və ya qarşısındakı şəxsin yalnız hesab etdiyi fikrinə öz müddəa və düşüncələrini bildirirdi. Buna nümunə olaraq, bir sıra ziyalılarımızın iştirakı ilə baş tutan dilimizin necə adlandırılmasına aid müzakirə iclasında Bəxtiyar Vahabzadənin “Dilimiz Azərbaycan-türkcəsidir”ht deməsinə ulu öndər Heydər Əliyevin bu fikri təkzib edərək dilimizin Azərbaycan dili və dövlətimizin Azərbaycan dövləti olduğunu deməsi və nitqi ilə fikrini təlqin edə bilməsi natiqlik və təlqin etmə bacarığından irəli gəlirdi.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. <https://youtu.be/3XMoCPGefOQ>
2. <https://youtu.be/rh5ToSAk3kA>
3. <https://youtu.be/A2a5UnUjAY0>
4. https://youtu.be/2_mwSJNxE-8
5. <https://youtu.be/FuGV0cFoN58>

HEYDƏR ƏLİYEVİN BEYNƏLXALQ ALƏMDƏ ÇIXIŞLARININ MƏZMUNU

*Solmaz Əliquliyeva Cəlal q.
Filologiya fakültəsi, qrup 142B
Elmi rəhbər: b/m Nüşabə Əbdülrəhimova
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Ulu Öndər H.Əliyev hakimiyyətə gəldiyi ilk gündən Azərbaycanın həm daxili, həm xarici vəziyyəti ilə ciddi şəkildə məşğul olmuş və mövcud problemləri həll etmişdir. Ulu Öndər 1993-cü ildən hakimiyyətinin son gününə qədər xarici əlaqələri inkişaf etdirməyə çalışmışdır. H.Əliyev Azərbaycanı digər ölkələrdən təcrid etmək siyasətini “özümüzün özümüə vurduğumuz ən böyük zərbə” adlandırmışdır. Məhz bu fikirə uyğun olaraq H.Əliyev xarici əlaqələrimizi qaydaya salmış, ölkəmizin inkişafı üçün mühüm olan təşkilatlara daxil olmuş, beynəlxalq müqavilələr imzalamışdır. Ulu Öndər Heydər Əliyevin bir çox çıxışları, söylədiyi nitqlər, imzaladığı müqavilələr olmuşdur və bu fəaliyyətləri nəinki keçmişdə bu günümüzdə belə ölkəmizə yardım etmişdir və etməkdədir. Heydər Əliyev müxtəlif istiqamətlərdə ölkəmizi inkişaf etdirmişdir. Bunlara təhsil, iqtisadiyyat, ticarət, maliyyə, neft və.s kimi sahələri nümunə göstərmək olar.

Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin çox vacib və əhəmiyyətli istiqamətlərindən biri də Amerika Birləşmiş Ştatları ilə münasibətlərdir. Müstəqil Azərbaycanla bu ölkə arasında diplomatik münasibətlər 1992-ci il martın 18-də yaradılmışdır. Lakin bu, hələ ancaq ilk addım idi. 1994-cü ilin sentyabrında məşhur “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması bu yolda ən mühüm və ən başlıca amil, Azərbaycanla Qərbi Avropa arasındakı münasibətlərdə yeni və həm də dönüş nöqtəsi oldu. Belə ki, Azərbaycana, onunla iqtisadi əməkdaşlığa, problemlərinə, geosiyasi əhəmiyyətinə maraq yarandı. Bu maraq ABŞ-ın Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıdığını, münaqişəli problemin dinc yolla həllinə tərəfdar olduğunu bəyan etməklə nəticələndi. Bu, çox əhəmiyyətli bəyanat idi. Qısa müddət ərzində Azərbaycanın özünə Böyük Britaniya, Almaniya, Fransa, İtaliya kimi çox nüfuzlu həmfikirilər əldə etməsi Heydər Əliyev xarici siyasətinin Avropa istiqamətinin çox mühüm bir uğuru oldu. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin xarici siyasət konsepsiyasında dünya siyasətində xüsusi təsir gücünə malik və nüfuzlu dövlətlərdən biri olan Almaniya Federativ Respublikası ilə münasibətlər geniş yer tutur. Ölkələrimiz arasında daha sıx münasibətlər yaratmaq məqsədilə atılan addımlar, Almaniya rəsmi səfər, burada keçirilən görüşlər, aparılan danışıqlar, fəal diplomatik gedişlər və.s bütün bunlar Almaniya-Azərbaycan münasibətlərinin daha da genişlənməsinə və dərinləşməsinə səbəb olmuşdur.

Heydər Əliyevin xarici siyasət xəttində beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın genişləndirilməsi məsələlərinə də böyük diqqət yetirilirdi. Hazırda dünyada təxminən 4 mindən çox beynəlxalq və məhəlli təşkilat mövcuddur ki, bunlardan 300-dən çoxu hökumətlərarası təşkilatlardır. Beynəlxalq təşkilatlara üzv olmaq Azərbaycanın problemlərini, həqiqətlərini, dünyaya çatdırmaq üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Xalq qəzeti.-2015.-13 dekabr.-№ 275.-S.6 Heydər Əliyev və xarici siyasətin Azərbaycan modeli (anl.az)

HEYDƏR ƏLİYEVİN BEYNƏLXALQ ALƏMDƏ ÇIXIŞLARININ ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Yasəmən Xaqani qızı Hidayətova
Filologiya fakültəsi, qrup 142b
Elmi rəhbər: b/m Nüşabə Əbdülrəhimova
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Azərbaycan xalqının ümummillə lideri Heydər Əliyevin ən güclü silahlarından biri söz idi. O, böyük xalq kütlələrini öz arxasınca aparmaq lazım gələndə də, ölkə üçün möhtəşəm layihələrin həyata keçirilməsinin zəruriliyinə kimisə inandırmaq lazım olanda da, yolunu azmış birisini düz yola yönəltmək zərurəti yarananda da sözdən ustalıqla istifadə edirdi. Natiqlik ona Allah vergisi idi. Onun natiqlik məharəti incəliklərinə qədər cilalanmışdı. Onunla çiyin-çiyinə işləmək şərəfinə nail olanlar bilirlər ki, ulu öndər bu məharətindən həm natiq, həm diplomat, həm də həssas bir psixoloq kimi istifadə edirdi. O, xalqla elə da-

nışırdı ki, ölkənin hər bir vətəndaşı hamıya deyilən sözləri şəxsən ona ünvanlanmış kimi qəbul edirdi. Bunu hər adam bacarmaz, bu, Heydər Əliyevin fitri istedadı idi.

Heydər Əliyevin bu keyfiyyətləri Azərbaycan xalqı üçün ən gərgin, həqiqətən taleyüklü tarixi məqamlarda heyrətamiz dərəcədə dəqiq çıxış yolları tapmasına dəfələrlə kömək etmişdir.

Heydər Əliyevin beynəlxalq aləmdəki çıxışları peşəkarlıq, milli qürur, diplomatiya hissi ilə səciyələndirdi. Onun inandırıcı üslubu onu həm ölkə daxilində, həm də xaricdə hörmətli bir lider kimi tanımağa kömək etdi. Heydər Əliyev beynəlxalq nitqlərində nümayiş etdirdiyi natiqlik qabiliyyəti və güclü natiqlik bacarığı ilə tanınırdı. Onun üslub xüsusiyyətlərində bəziləri bunlardır:

1. Rəsmi dil: Heydər Əliyev öz çıxışlarında, xüsusən də xarici dövlətlərin yüksək səviyyəli şəxsləri və rəsmiləri qarşısında çıxış edərkən tez-tez rəsmi dildən istifadə edirdi. Bu, hörmət və peşəkarlıq hissini çatdırmağa kömək etdi.

2. Aydın və qısa çatdırılma: Heydər Əliyev aydın və yığcam çıxışı ilə tanınırdı və bu, onun mesajının dinləyicilər tərəfindən asanlıqla başa düşülməsinə kömək edirdi.

3. Ritorik vasitələrdən istifadə: Heydər Əliyev çıxışlarında əsas məqamları vurğulamaq üçün təkrar, paralellik, məcaz kimi ritorik vasitələrdən tez-tez istifadə edirdi.

4. Milli qürur və özünəməxsusluğun vurğulanması: Heydər Əliyev öz çıxışlarında Azərbaycanın tarixini, mədəniyyətini və nailiyyətlərini tez-tez vurğulayırdı ki, bu da milli qürur və özünəməxsusluğun yüksəldilməsinə kömək edirdi.

5. Diplomatik dil: Heydər Əliyev öz mesajını effektiv çatdırmaqla yanaşı, auditoriyasını incitməmək üçün diplomatik dildən istifadə etməkdə mahir idi.

Bütövlükdə Heydər Əliyevin nitqi aydın və yığcam üslubu, milli qürur və özünəməxsusluğu diqqət mərkəzində saxlaması, mürəkkəb fikirləri sadə və yaddaqalan şəkildə çatdırmaqla bacarığı ilə seçilirdi.

Heydər Əliyevin beynəlxalq çıxışları onun Azərbaycanda və daha geniş regionda sülhün, sabitliyin və iqtisadi inkişafın təşviqinə sadıqlığını nümayiş etdirdi. Və bunu da qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyevin beynəlxalq aləmə çatdırmaq istədiyi əsas məsələ Dağlıq Qarabağ münaqişəsi olmuşdur. Dahi şəxsiyyət Heydər Əliyev də bu problemin həllini tapmaq üçün əlindən gələni etmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Müstəqilliyimiz əbədidir. Bakı, Azərnəşr, 1998-488 səh.

HEYDƏR ƏLİYEV SİYASİ DİSKURSUNUN ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

BM və reionsşünaslıq fakültəsi, Nəbiyeva Fidan Rüstəm

Elmi rəhbər: b/m Karimova Kamalə Hüseynəli q.

Azərbaycan Dillər Universiteti

Siyasi elmlərin inkişafının müasir mərhələsində diskurs fenomeni son dərəcə fəal maraq doğuran və ictimai-siyasi proseslərin tədqiqatçıları arasında geniş müzakirə mövzudur.

Siyasi dil simvoldur, o, deyimlərlə və hər cür terminoloji konstruksiyalarla yüklənir. Siyasi dil tək-cə müəyyən sosial birliklər tərəfindən deyil, eyni zamanda kütləvi auditoriya tərəfindən də qavranılması mümkün olan dil strukturlarıdır.

Hakimiyyətdə olanlar yalnız o zaman kütlələri ram edə bilirlər ki, onlar öz fikirlərini hamı üçün etibarlı kimi təqdim edə bilsinlər və bununla da onların legitimliyini və universal konsensusunu təmin etsinlər. Məlum olduğu kimi diskurs xüsusi parametrlərə malikdir: dil parametri, mətn parametri, kontekst parametri, kommunikativ parametr və s.

Həmsöhbətin daima nəzərə alınması və ya “siyasi aktyorların qarşılıqlı əlaqəsi” kimi danışan şəxsin dil parametrlərini düzgün seçməsi ilə yanaşı dinləyicisinə nitqi ilə təsir etməklə yanaşı, həm də reaksiyası ilə də ona təsir göstərir. Belə ki danışan dinləyicisinə diqqət yetirir, onların reaksiyalarına nəzarət edir və bunun əsasında danışığı tərzində müəyyən düzəlişlər edə bilər. Siyasi mətnlərin 3 növ ünvançısı ola bilər: rəsmi, birbaşa və dolaylı.

Siyasi diskursa dair mövcud bu fikirlərin fonunda konkret nümunələrin analizini etmək məqsədi ilə müasir Azərbaycanın banisi, xalqımızın mənəvi atası, dünya şöhrətli siyasətçi, ulu Öndər Heydər Əliyevin siyasi diskurslarından bəzi məqamları nəzərdən keçirəcəyik.

Əlbəttə ki, siyasi diskurs mətnini göndərən, ilk növbədə, sözlərdən istifadə edərək öz auditoriyasına təsir etməyə çalışır. Məsələn 1969-cu ilin noyabrında Ulu Öndər “Ana dilinə dövlətdən diqqət, sevgi lazımdır!” demişdi. Siyasi-ideoloji təzyiqin ən çətin dövrlərindən biri hesab edilən 1960-cı illərin sonlarından başlayaraq davamlı olaraq həyata keçirilən milli dil siyasəti, hətta sovetlər dövründə də Azərbaycan dilinin dövlət dili səviyyəsinə qaldırılmasından ibarət olmuşdur. Dilin fərdiliyini qorumaq və yaşatmaq, qanunvericilikdə ona dövlət dili statusu vermək, əhatə dairəsini, tətbiqi imkanlarını, saflığını və zənginliyini genişləndirmək milli azadlıq ruhunu oyandırır, milli kimlik və qürurun əsaslarını möhkəmləndirməklə yanaşı, həm də ədəbiyyatın məna, məzmun və ideyalarının yenilənməsi üçün geniş perspektivlər açdı. Ana dilinə bu sonsuz bağlılıq, millətə, xalqa sonsuz məhəbbət Ümummilli liderin ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdışından sonra özünü daha qabarıq şəkildə büruzə verdi və yuxarıda söylənilən sitatdakı fikir mətn olaraq həm rəsmi, həm də birbaşa həllini tapdı. Sonradan “gənclərimiz Şekspiri Hamletin dilində oxusunlar, amma, Fizulini Azərbaycan dilində” mesajı isə ana dilinin dəyərini bilərək digər xarici dillərin öyrənilməsinə meyilləndirmə və zamanın hökmü kimi göndərildi. Bu mesaj bir normativ və eyni zamanda gələcəyə bir proqnoz idi.

Siyasi diskursda vətəndaşla siyasətçi arasında müxtəlif məzmununda və formada informasiya mübadiləsi baş verir: “Hər bir insan üçün milli mənsəbiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam”. Bu dil və mədəniyyətdir. Soyuna, kökünə inam, əminlik, qürur hissidir və “Azərbaycan” anlayışının ifadə formalarındakı rəngarəng üslubi fiqurlar deməkdir.

“Azərbaycanlılar artıq bilirlər və daha da çox bilməlidirlər ki, indi bizim nəhayət, müstəqil dövlətimiz – Azərbaycan Respublikası var, azərbaycanlılar üçün Ana Vətən var” mətnində “müstəqil dövlət”, “Azərbaycan Respublikası”, “Ana Vətən” perifrazaları ilə H.Əliyev dogma ölkəsinə olan bariz məhəbbətinin poetik ifadəsini yüksək nitq bacarıqları ilə ifadə etmişdir.

Ümummilli lider H.Əliyev ən sadə xalq danışığı dilində ifadə etdiyi nitqindən yüksək zirvə görüşlərində nümayiş etdirdiyi siyasi diskurslaradək, hər bir çıxışı ilə “millətimizin imzasını imzalar içərisinə” daşıya bilibdir. Yüksək səviyyəli lakoniklik, peşəkar fəlsəfi və məntiqi ritorika, obyektiv və qərəzsiz analiz, fərdi pragmatik qabiliyyətlərin ümumi maraqlarla birləşdirilməsi kimi təkrarlanmayan nitq və üslub faktorları onun dilində gözəl təqdim edilibdir. Yəqin ki, bu əminlik onun dilində “biz” anlayışı ilə lider və xalq “bütönlüyünü” formalaşdırdı. Nə qədər zaman keçsə də “Heydər xalqım deyəcək, Xalq Heydər söyləyəcək!”, nidası ilə dilimizlə mədəniyyətimizə hopdu, gələcək mədəni irsimizlə də dönə-dönə dilimizə qayıdacaq, dastanlar kimi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Məmmədov A., Məmmədov M., Diskurs təhlilinin koqnitiv perspektivləri, “Çaşıoğlu” nəşriyyatı, Bakı-2010
2. Veysəlli F.V., Diskurs təhlilinə giriş, Bakı-2010
3. Charaudeau P., Le discours politique, Les masques du pouvoir, Paris, Vuibert, 2005
4. L'analyse de discours, Sous la direction de Jean - Claude Soulages, Presses Universitaires de Rennes, 2015
5. Mazière F., L'analyse de discours (Que sais-je), Presses Universitaire de France, Paris, 2005

PREZİDENTLƏRİN İNAQURASIYA NİTQİ

***BM və regionşünaslıq fakültəsi, Abbasov Turan Elşən o.
Elmi rəhbər: b.m.Xanızadə Pərvanə Olxan q.
Azərbaycan Dillər Universiteti***

İnaqurasiya-latin dilindən tərcümədə “*inauguro*” sözündən götürülərək “həsr edirəm” deməkdir. İnaqurasiya-prezident seçkilərində qalib gəlmiş namizədin andıçmə mərasimidir.

Bu zaman zərif ədəbi üslub və qüvvətləndirici texnikadan, həmçinin kütləyə artıq ona məlum olanın bir qədər şişirdilmiş tərzdə vurğulanaraq çatdırılmasından istifadə olunur. [2,s.86]. Burada çağırış xarakterli heç bir müraciətə rast gəlmək olmaz. İnaqurasiya nitqində snobizm və təkəbbür olmamalıdır, əksinə yeni prezident xalq və Yaradan qarşısında barışıq və Dövlətin qanunlarına hörmətlə yanaşacağını, onlara tabe olacağını nümayiş etdirməlidir.

İntegrativ funksiya-millətin vahidliyinin, birliyinin onun tarixində mühüm olan bir məqamda öz təsdiqini tapması ilə xarakterizə olunur.

İnsiparativ funksiya-millətini qarşıda duran böyük işlər və onun ənənəvi dəyərlərinin təsbihi uğrunda ilhamlandırılmasıdır. Yeni prezident auditoriyanı xoşbəxt gələcək ümidi ilə ruhlandırılmalı və nitqi ilə öz sələflərinin ənənələrinin davamçısı olacağına xalqı inandırılmalıdır.

Deklarativ funksiya-yeni prezidentin idarəedicilik prinsiplərinin müraciətnaməsində öz əksini tapır. Şüardan fərqli olaraq deklarativ prinsiplər nə mütəmadi, nə də fəaliyyətə çağırış xarakteri daşımış olur, bu prinsip yalnız düşünmək üçün təqdim edilir.

Performativ funksiya. Prezidentin vəzifə səlahiyyətlərinə başlamasında inaqurasiya nitqi rəsmi ritualın əsasını təşkil etdiyindən auditoriya prezidentdən bir şəxsiyyət kimi deyil, prezidentlik statusunda necə çıxış edəcəyini gözləyir.

Bütün bu söylənilənlərdən belə bir qənaətə gəlmək olar ki, prezidentin xalqa ünvanladığı bu müraciətnamə xüsusi bazaya malik siyasi lüğət üzərində qurulmuş olur.

Ədəbiyyat

1. Богданов В.В. Текст и текстовое общение. СПб., 1993.
2. Campbell K.K., Jamieson K.H. Inaugurating the Presidency // Form, Genre and the Study of Political Discourse. Columbia (S. Car.), 1986.
3. <http://www.elysee.fr/declarations/article/discours-de-m-le-president-de-la-republique-ceremonie-d-investiture/>

RƏNG SİMVOLİKASININ VERBALLAŞMA MEXANİZMLƏRİNƏ SİNESTEZİYANIN TƏSİRİ

*Filologiya fakültəsi, Rzayeva Əfsanə Murad qızı
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Aytən Yunis qızı Hacıyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Sinesteziya yunanca syn (birlikdə) və aisthesis (hiss) sözlərinin vəhdətindən yaranmışdır və “hisslərin birləşməsi” kimi başa düşülə bilər. Sinesteziya bəzi anlayışların əlavə xüsusiyyətlərlə başa düşülməsidir. Bura rəng, səs, həndəsi fiqur, boşluq və s. aiddir.

Sinesteziya yaddaşda həddindən artıq güclü yer tutur. Bəzi nevroloqlara görə xəstəlik olaraq dəyərləndirilsə də, əsasən müasir dövrdə bu fikir heç də düzgün qarşılanmır. Bəzi hallarda ağır asosiallıq nəticəsində sinesteziyanın yaranmasının mümkünüyü qeyd edilsə də, təbii olaraq yarandığı düşünülür. Əsasən körpəlikdən, hətta bəzi araşdırmalara əsasən irsi olaraq keçən bir xüsusiyyətdir [1, s.2]. Bir versiyaya görə körpələrin beynində fərqli hissləri əlaqələndirən “neyron körpüsü” olur və bu səbəbdən onlar rəng, səs, qoxu, dad və s. kimi hissləri eyni anda qavraya bilirlər [3].

Sinesteziya dil, irq və cinsindən asılı olmadan bir çox insanda təsadüf olunsada, heç də bütün sinestetlərdə duyğu vəhdətləri eyni formada olmur, müxtəlif fərqlər nəzərə çarpır. Məsələn, əgər valideyn sinestetdirsə və “çərşənbə” sözü onun üçün qırmızı rənglə bütünləşirsə, Bethovenin “9-cu simfoniya” əsəri onun təxəyyülündə həndəsi fiqur olaraq trapesiya, kvadrat və s. birləşirsə, bu uşaqda tamamilə fərqli ola bilər. Eyni söz onun təsəvvüründə yaşıl, sarı və s. rənglə, həmin musiqi əsəri isə oval, dairə və s. kimi fərqli həndəsi fiqurlarla birləşə bilər.

Sinesteziyanın rəng simvolikasının verballaşmasındakı təsiri də xüsusilə nəzərə çarpır. Məsələn, “qara düşüncələr”, “ağ gün”, “pəmbə arzular”, “qara camaat” və s. belə nümunələri xatırlaya bilərik. Bu ifadələrdə məhz bu rənglərin seçilməsi heç də təsadüfi deyil. Belə ki, rənglərin sahib olduğu psixologiya dildə öz əksini məhz bu formada tapa bilər. Bildiyimiz kimi, “pəmbə” yəni çəhrayı rəng olaraq pozitiv, şən, safdır və ifadə tərkibində bu rəngdən istifadə edərkən arzuların, xəyalların, hisslərin də nə qədər müsbət və ümid dolu olduğu göstərilir. Qeyd etdiyimiz kimi, sinesteziya əsasən hər kəs üçün fərqli olan bir illüziyadır və hər kəsə fərqli olaraq görünə bilər. Həmçinin qara rəngin ifadələrin tərkibindəki mövqeyi əsasən mənfi emosiya, bədbinlik, nisgil ifadə edir. Bunun əksi olaraq ağ rəngin dildə mövcud olan ifadələrdə işlənməsi daha çox pozitiv, saf bir ümidin göstəricisidir. Bununla yanaşı payız fəslinin “sarı” rənglə, əsasən qızıla bənzədilərək təsvir edilməsi də bu cəhətdən nümunə kimi göstərilə bilər. Payızda yarpaqların rənginin dəyişməsi, sarıya çevrilməsi onu poetik olaraq qızıla bənzətmək də bir növ fərqli bir yanaşmadır.

Rəng simvolikasının sinesteziya sayəsində ifadəsi sadalanan faktlarla yekunlaşmır. Rənglərin isti və soyuq rənglər olaraq ayrılması, onlara akustik və toxunma xüsusiyyətlərinin əlavəsi buna misal ola bilər [2]. Məsələn, gur qırmızı, yumşaq sarı, boğuş yaşıl və s. Bütün bunları nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki,

bu rənglərin birləşmələrin tərkibində işlənməsi bir növ dildə “süni yaradılmış sinesteziya” da sayıla bilər. Çünki sinesteziya bir qayda olaraq təbii şəkildə meydana gəlir. Belə çıxır ki, semantik müxtəliflik sayəsində, bədii əsərlərin dilinin formalaşdırılması, məcazilik yaratmaqla rəng simvolikasının sinesteziya sayəsində ifadəsinə nail olmaq mümkündür [1, s.3]

Sinesteziya bir fenomen kimi müasir tədqiqatlar nəticəsində geniş yayılmış bir hadisədir. İnsanlarda vəhdət təşkil edən bu hisslərin mövcudluğu, bəzi hallarda güclü olması insanlarda yaradıcılığı inkişaf etdirən bir xüsusiyyətdir. Elm və incəsənət tarixinə nəzər salsaq görürük ki, bir sıra alimlər, yazıçılar, bəstəkarlar, rəssamlar sinestet idilər. Məsələn, V.Nabokov, R.Feynman, F.List, A.Rimbaud, N.R.Korsakov və s. kimi elm və incəsənət nümayəndələri sinestet idilər və onların yaratdığı elmi, ədəbi, sənət əsərləri bu gün də özünəməxsus yer tutur [3]. Sinesteziyanın dildə, xüsusən rənglərlə bağlı olaraq deyimlərdə yer alması onun metaforlaşma, məcazlaşma kimi hallarda sinesteziyanın təsiri açıq hiss olunur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Brang D. , Ramachandran V. S. Survival of the synesthesia gene: Why do people hear colors and taste words? //- California, USA: PLoS Biology, -2011. 9(11), p. 1-6
2. Nordquist R. Synesthesia (Language and literature): [Electronic resource]/ ThoughtCo. -February 10, 2019. URL: <https://www.thoughtco.com/synesthesia-language-and-literature-1692174>
3. Варламова Д. Что такое синестезия, и почему синий цвет может пахнуть малиной: [Electronic resource] / Theory&Practice. – August 9, 2013. URL: <https://theoryandpractice.ru/posts/7428-что-такое-синестезия-i-pochemu-siniy-tsvet-mozhet-pakhnut-malino>

QADIN ANLAYIŞININ KONSEPTUALLAŞMA UNİVERSALLIĞI HAQQINDA

*Magistr Novruzova Qumral Soltan qızı
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Aytən Yunis qızı Hacıyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Məlumdur ki, dilçilik linqvistik universalilər haqqında təlimi, eləcə də semantika sahəsində semantik universalilər, frekvantallıqlar və unikalılıqların fərqləndirilməsini mümkün edir. Dil universaliləri elmə məlum olan bütün dillərə xas olan xüsusiyyətləri əhatə edir. Universalilər problemi semantik tədqiqatın inkişafı üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Semantik primitivlər təbii dilin qarşısıalınmaz sözləridir, onların köməyi ilə dilin bütün digər sözlərinin, ifadələrinin və cümlələrinin mənalarını hermenevtik dairəyə müraciət etmədən şərh etmək, yəni bəzi sözləri digərləri vasitəsilə müəyyən etmək mümkündür [2]. Semantik universal mənənin hər hansı bir şəkildə bütün dillərdə təmsil olunan aspektidir. Semantik universalilər bəşər övladının bioloji, fizioloji, sosial, intellektual sferadakı mövcudiyyət universaliliyindən qaynaqlanan, yəni onun cinsinə özəl, bioloji varlığına məxsus olan, habelə özünün sosiallaşdırılmasında, yəni cəmiyyətdə müəyyən işgüzar fəaliyyətləri üçün universal olan əmək fəaliyyətlərini reallaşdırılmasında universal olan məqamların verballaşmasına istinad edir. Bu zaman insanın ətraf aləmi qavrayışında və özünü ətraf aləmə təqdimatında oxşar məqamlar xalqa, dini etiqada görə fərqlənmədən eyniyyət təşkil edir. Belə eyniyyət təşkil edən anlayışlar sırasında qadın-kishi fərqləndirilməsini qeyd etmək olar. Gender fərqləndirilməsi demək olar ki, elmə məlum olan bütün dillərdə maskulin və femin obrazlar əsasında qarşılaşdırılırlar.

Dünyanın linqvistik mənzərəsində “Qadın” anlayışı milli şüurun ən mühüm hadisələrindən biri kimi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. “Qadın” anlayışı dünyanın bütün mental şəkillərində mövcud olan və milli xüsusiyyətləri əks etdirən universal anlayışdır. Qadın varlığı, yaradılışı, onun qız, qadın, ana və s. kimi mövqeyi, kişilərə qarşı statusu, fərdi və ictimai həyatda hüquq və vəzifələri tarix boyu çox fərqli praktikalarda əsas mövzu olmuşdur. “Qadın” anlayışına frazeoloji vahidlər tərəfindən müəyyən edilən müxtəlif cəhətləri ehtiva edən üç mikro-anlayış daxildir: “daxili şəxs” – əxlaqi, intellektual xüsusiyyətlər, “xarici şəxs” – xarici görünüş və bioloji keyfiyyətlər və “sosial şəxs” – sosial rol və nikah, status.

Xatırladaq ki, linqvistik universalilər eləcə də, mütləq və statistik olmaqla fərqləndirilir. Mütləq universalilər elmə məlum olan bütün dillərə aid olan dil faktlarını əhatə edir. Bu mənada mütləq şəkildə birmənalı olaraq deyə bilərik ki, gender fərqliliyinin dildə özünü əks etdirməsi, yəni maskulin obrazların qəti, cəsur, böyük, qorxmaz və s. təqdim olunması, femin anlayışların isə incə, həssas, zərif, qorxaq və s. təqdim olunması mütləq universal mahiyyəti daşıyır və elmə məlum olan bütün dillərdə özünü büruzə verir. Statistik universalilər isə yalnız bəlli sayda dillərdə mövcuddur. Statistik universalilərdə də gender

fərqliliyi dildə özünü göstərir. Məsələn: İngilis dilində milliyyət və iş adamı adı gender spesifik kişi cinsinə aid edilir; Businessman (biznesmen), Englishman (ingilis), Frenchman (fransız), chairman (rəhbər), salesman (satıcı), policeman (polis) və s. Femin birləşmələri isə az sayda, ictimai olmayan, evlə bağlı olaraq yaradılmışdır. Məsələn: charwoman (xadimə), beggar-woman (dölənçi qadın), slavewoman (qul qadın), sweeperwoman (süpürgəçi qadın) və s.

Linqvistik unikalilər isə yalnız bir dil üçün xarakterik olan, digər dillərdə təsadüf olunmayan özəllikləri əhatə edir. Qədim milli Çin toplumunda gender fərqliliyi ailə daxili münasibətlərdə qız uşağının ailənin keçici bir nümayəndəsi kimi dəyərləndirilməsi buna nümunədir. Oğlanlar qızlardan daha çox arzu edilirdi. Köhnə bir Çin atalar sözündə deyildiyi kimi: “Oğlan uşaq dünyaya gələndə içəri doğru baxar, qız dünyaya gələndə çölə doğru baxar” [1, s.14]. Bu atalar sözündə vurğulanır ki, qız öz evini qoyub gələcəkdə başqa bir ailəyə qulluq edəcək. Beləliklə də yekun olaraq qeyd edə bilərik ki, “Qadın” ən qədim konseptlərdən biri sayılır və bu konsepti obyektivləşdirən müxtəlif xalqlara məxsus atalar sözləri və frazeologizmlər əsasən qadın haqqında ənənəvi təsəvvürləri əks etdirirlər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Kapanoğlu S. Tarihte kadın. Ankara Üniversitesi Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi 2006. S.101.
2. Вежбицкая А. Семантические примитивы. // Семантические универсалии или примитивы: metasemantics-LiveJournal, 1972. <https://metasemantics.livejournal.com/6212.html>
3. Николаева Т. М. Универсалии Лингвистические // БРЭ 2004–2017. 2004. <https://old.bigenc.ru/linguistics/text/4699368>
4. Ульман С. Семантические Универсалии // Новое в лингвистике. – Вып. 5. – М., 1970. – С. 250-299.

MƏHKƏMƏ ÇIXIŞLARI HÜQUQİ DİSKURSUN BİR QOLU KİMİ

Bəkirli Xuraman Mətləb q.

Elmi rəhbər: BM və regionşünaslıq fakültəsi, b.müə.

Xanızadə Pərvanə Olxan q.

Azərbaycan Dillər Universiteti

Nitq-ilk növbədə fikirlərin, qərarların, emosiya və hislərin sözlərin köməyi ilə ifadə formasıdır. Bəzi hallarda nitq insanın psixi və fiziki fəaliyyətinin məhsulu kimi də nəzərdən keçirilir. İnsan nitqi daxili və xarici, şifahi və yazılı, monoloji və dialoji ola bilər. Məhkəmə nitqi isə məhkəmə prosesində, xüsusi auditoriya qarşısında edilən çıxışıdır. Məhkəmə nitqi rəsmi və məhdud peşəyönlümlü olub yalnız məhkəmə prosesi zamanı müzakirələrdə iştirak etmək hüququ olan iştirakçıların söylədikləri nitqdır. Bu nitqin əsas aparıcıları, yəni tərkib elementləri dövlət ittihamçısı, vəkillər, iddiaçı və ya onun təmsilçiləridir. Məhkəmə prosesini idarə edənlərin çıxışlarının uğuru onun məqsədyönlümlüyü, özünü təsdiq etməkdə inadcıllıq nümayiş etdirməsi, sözdən məharətlə istifadə etməsindədir. Nitq mədəniyyəti məhkəmə prosesinin əsas və zəruri elementidir.

Məhkəmə çıxışlarının spesifik keyfiyyətlərindən danışarkən onun aşağıda göstərilən növlərini əsas götürmək lazımdır.

1).inandırıcılıq; 2).aydınlıq; 3).başə düşümlü olması; 4).dəqiqlik; 5).məntiqilik; 6).düzgünlük; 7). effektivlik; 8).lakoniklik; 9).ifadəlilik; 10).emosionallıq; 11).ekspressivlik; 12).fərdilik; 13).anlaşıqlı olma; 14).müxtəsərlik; 15).nitqdə aydınlıq [4; 44].

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Введенская Л.А., Павлова Л.Г. Риторика для юристов.
2. М.Г. Жук / Практикум по спецкурсу «Искусство судебной речи» Учреждение образования «Гродненский государственный университет им. Янки Купалы», 2001.
3. Сергеев П. Искусство речи в суде. 5-е издание. - М.: Автограф, 2008.С 82.

ГОРИЗОНТЫ СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКИ

*Факультет Образования, Гасанова Самира Руфат гызы
доктор философии по филологии, доцент Аскерова Хураман Салим гызы
Азербайджанский Университет Языков*

Современная лингвистика расширяет границы своих интересов всё больше и больше, сливается с другими науками и проникает почти во все сферы нашей жизни – хотя бы потому, что объект её изучения находится повсюду.

Когнитивная лингвистика – это направление, находящееся на стыке языкознания и психологии и занимающееся изучением связи между языком и сознанием человека. Лингвисты-когнитивисты пытаются понять, как мы используем язык и речь для создания определенных концептов, понятий, категорий в нашей голове, какую роль играет язык в процессе познания нами окружающего мира и как наш жизненный опыт отражается в языке.

Компьютерная лингвистика (также: математическая или вычислительная лингвистика) – это раздел науки, образовавшийся на стыке лингвистики и вычислительной техники и на практике включающий практически всё, что связано с использованием программ и компьютерных технологий в языкознании. Компьютерная лингвистика занимается автоматическим анализом естественного языка. Это делается для того, чтобы смоделировать работу языка в тех или иных условиях, ситуациях и сферах.

Дискурсология (или теория дискурса) является одним из самых новых направлений лингвистической теории, и поэтому даже с определением понятия «дискурс» у учёных все еще достаточно много проблем. Точнее всего будет сказать, что дискурс – это речь, погруженная в жизнь. То есть, то, что мы говорим, рассматривается как событие коммуникации, в совокупности с жестами, мимикой, ритмом речи, эмоциональной оценкой, опытом и мировоззрением участников коммуникации.

Анализ дискурса – это междисциплинарная область знания, в которой наряду с лингвистами участвуют социологи, психологи, специалисты по искусственному интеллекту, этнографы, литературоведы, стилисты и философы.

Всё это помогает понять, как наша речь работает в тех или иных жизненных ситуациях, какие ментальные процессы происходят в эти моменты, и как всё это связано с психологическими и социокультурными факторами.

Социолингвистика изучает взаимосвязь языка и социума. Учёные, которые ведут исследования в этой области, занимаются фонетическими особенностями диалектов, национальными языками, социальными особенностями многоязычия, взаимосвязью языка и социальных ролей, изучением сленгов и языка интернета и многим другим.

Список литературы:

1. Бурлак С.А. Происхождение языка: факты, исследования, гипотезы. М.: Альпина нон-фикшн, 2019, 607 с.
2. Кронгауз М. А. Слово за слово. О языке и не только. М.: Издательский дом «Дело», 2015, 480 с.
3. Кронгауз М. А., Пиперски А.Ч., Сомин А. А. Сто языков. Вселенная слов и смыслов. М.: АСТ, 2018, 224 с.
4. Пиперски А.Ч. Конструирование языков. От эсперанто до дотракийского. М.: Альпина нон-фикшн, 2017, 223 с.
5. Черниговская Т.В. Чеширская улыбка кота Шредингера: язык и сознание. М.: Языки славянской культуры, 2016, 447 с.

FRAZEOLÖGİZMLƏR XALQIN VƏ DİLİN UZUN BİR TARİXİ İNKİŞAF MƏHSULU KİMİ

*Filologiya fakültəsi, Məcidli Şahbazova Zümrüd Elşad qızı
Elmi rəhbər: fil.f.d., dos. Zeynalova Sənubər Surxay qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Frazeoloji vahidlərin mənşəyini araşdırarkən bu sabit ifadələrin insan təfəkküründə tükənməz sərvət olması onu göstərir ki, onlar keçmişin canlı şahidləridir. Başqa sözlə, biz frazeoloji vahidlərin semantikasını və strukturunu öyrənməklə alman xalqının tarixini və mədəniyyətini görə bilərik. İstənilən dilin fraze-

oloji fondu xalqın milli özünəməxsusluğunu, dünyagörüşünü, mentalitetini, tarixi taleyi və ənənələrini əks etdirir. Frazeoloji ifadələr fikrin dərin mənasını çatdırır və obrazlılığı ehtiva edir.

XX əsrdə digər elm sahələri ilə müqayisədə frazeoloji tədqiqatlar hələ başlanğıc mərhələsində idi. Elm adamları *frazeologiya* sözünü “Dilçiliyin frazeologizmlərlə məşğul olan alt fənni” kimi başa düşürdü [2, s.11].

Məşhur leksikoqrafik mənbələrə əsasən belə nəticəyə gəlmək olur ki, ümumi frazeologiyaya dar yanaşma tərzində bir qədər bitərəfdir və seqmentar ayrıca sahə təsiri bağışlayır. A.B.Larin yazır: “Bu vəziyyət tədqiqatçını dilin lüğət tərkibini təşkil edən frazeoloji materialı bütöv sistem halında tədqiq etməyə sövq edir, bu baxımdan frazeologiya dedikdə konkret spesifik tədqiqat obyektini olan, yəni bütün növ frazeoloji vahidlərin məcmusunu özündə ehtiva edən, xüsusi statuslu, müstəqil dilçilik sahəsini nəzərdə tutmaq lazımdır. Lakin bu o demək deyil ki, frazeologiya sərhədsiz dərəcədə ifadə genişliyinə malikdir, ona görə ki, dil sistemi öz mükəmməl radiusunda belə ifadələrə müvafiq sahələr ayırmışdır” [3, s.7].

Sabitlik dərəcəsi müxtəlif olan, leksik tərkibinin və quruluşunun daimiliyi, ümumi məna bütövlüyü və ya semantik monolitliyi, hazır dil vahidi kimi təzahür etməsi ilə səciyyələnən sözlər, söz birləşmələri və cümlələr frazeologiyanın predmetidir. Doğrudur, müəlliflərin böyük əksəriyyəti cümlə quruluşlu frazeologizmlər dedikdə atalar sözləri, məsəlləri, hikmətli ifadələr nəzərdə tutmuşlar. H.Bayramov da öz növbəsində “Komponentləri sintaktik və semantik cəhətdən parçalanmayan, quruluşca sərbəst söz birləşməsinə və ya cümləyə oxşayan, məna söbə, söz birləşməsinə, cümləyə ekvivalent olan, dildə hazır şəkildə mövcud olub, ənənəyə görə bir formada, ya da qrammatik cəhətdən dəyişdirilərək işlədilən konstruksiya-ları frazeologizm adlandırır” [1, s. 27].

Nitq prosesində atalar sözlərindən, məsəllərdən, frazeoloji birləşmələrdən yetərincə istifadə edirik. Bu ifadələr xalqın müdrikliyinin obrazıdır. Onlar mədəniyyətlərin başa düşülməsinə töhfə verir və xarici dilləri öyrənənlərə bir çox ifadə imkanları təklif edir. Lakin frazeoloji ifadələrin hansı mənanı ifadə etdiyini bilmək zəruridir. Əks halda sabit söz birləşməsi hərfi tərcümə olunacaq və ifadə edilən fikir tam başa düşülməyəcək. Məsələn: “Bahnhof verstehen” – ayrı-ayrılıqda tərcümə etsək, Bahnhof dəmiryol stansiyası, verstehen “başə düşmək” mənasına gəlir, ancaq cümlədə işlədəndə bir məna vermir.

Bu söz Birinci Dünya Müharibəsinin sonundan gəlir. Həmin vaxt əsgərlər uzun sürən döyüşlərdən sonra çox yorğun idilər və sadəcə evə getmək istəyirdilər. Beləliklə, onlar qatar stansiyası ifadəsini evə səyahətlə əlaqələndirdilər.

Sonra kimsə onlardan bir şey soruşduqda, “Ich verstehe immer nur Bahnhof”, “Mən yalnız qatar stansiyasını başə düşürəm” deyər cavab verdilər – bu o demək idi ki, evə səyahətdən başqa bir şey haqqında danışmaq istəmirlər. Onlardan başqa mövzular haqqında soruşduqda isə, mövzu haqqında heç nə bil-mədiklərindən və yalnız “vağzal”ı başə düşdükələrindən əlavə heç nə deyər bilmədilər.

Bu gün də heç nə başə düşmədiyimiz zaman və ya söhbəti rədd etmək istədiyimiz zaman bu ifadə-dən istifadə edirik.

“Nach jemandes Pfeife tanzen” – “kiminsə havası ilə oynamaq”

Bu sabit söz birləşməsi başqası nə istəsə, onu yerinə yetirmək, yəni kor-koranə itaət etmək mənasını verir.

Bəs bu ifadə əslində necə yaranıb?

Ümumiyyətlə, rəqqaslar öz rəqsləri ilə musiqini izləyirlər. Fit və fleyta keçmişdə rəqs musiqisində çox işlədildiyi üçün deyimdə lövbər salıblar. Bəzən almanlar “birinin skripkasına rəqs et” deyir, çünki skripka – fit kimi – əvvəllər rəqs musiqisində çox geniş yayılmış alət olub.

“Das macht den Kohl auch nicht mehr fett” – “Belə xırda şeylər artıq əhəmiyyət kəsb etmir”

Bu ifadə hərfi tərcümədə “kələmi daha kökəltmir” mənasına gəlir. Lakin bu sabit söz birləşməsinin yaranma tarixinə baxsaq: Keçmişdə adi kələm xüsusilə kasıb insanlar üçün əsas yemək kimi görünürdü. Çünki bahalı ət almaq imkanı yox idi. Kələmə ət əlavə edilmədiyi üçün yemək həm yağlı və dadlı olmurdu. Beləliklə, ət olmadığı müddətcə kələmi ədviyyatlarla zərifləşdirməyə çalışmağın faydası da yox idi.

Frazeologizmlər bizim ümumi yaddaşımıza həkk olunub, çünki onlar çox vaxt müəyyən bir xalqın mədəniyyətinin və gündəlik həyatının əksini təmsil edirlər. Frazeologizmlər əvvəlcə eyni generik qrupa aid olsalar da, bu gün dil hadisəsi kimi dildə səciyyələndirilə bilən müxtəlif formullara, strukturlara, xarakterlərə və funksiyalara malikdirlər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Bayramov, H.A. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları / H.A. Bayramov. – Bakı: Maarif, – 1978. – 174 s.
2. Burger, Harald: Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin: Erich Schmidt Verlag 20104 . S.11.
3. Ларин, Б.А. «Очерки по фразеологии» (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов) // – Москва: История русского языка и общее языкознание, – 1977. – с.125-149

AZƏRBAYCAN DRAMATURGIYASINDA H.ƏLİYEV OBRAZI

*Magistr, qrup 102, Heybatova Aytac Əfqan qızı
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent. əvəzi Vəfa Musa qızı Fətullayeva
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Azərbaycan şairlərinin, yazıçılarının bütün əsərlərini sevə-sevə oxuyan, ümummilli lider Heydər Əliyev zamanının elə bir məqamı gəlir ki, həyatda qəhrəman olmaqla yanaşı, ədəbiyyatın da qəhrəmanına çevrilir. Çox sevdiyi ədəbiyyatın, teatr səhnəsinin qəhrəmanı olur, onun sözlə portreti yaradılır. Ədəbiyyat, tarixi gerçəklikdən, zamanın özündən ədəbiyyata gələn Heydər Əliyevi həm də tarixin yaddaşına köçürür. Bəzən bədii ədəbiyyat tarixi tarixin özündən yaxşı öyrədir. Heydər Əliyev haqqında yazılan dram əsərləri oxucuya Heydər Əliyevi bir tarixi şəxsiyyət, tədbirli dövlət başçısı kimi göstərir.

Dram əsərinin əsas ünvanı teatrdır, səhnədir. O, oxumaqdan çox tamaşa üçün nəzərdə tutulur. Bu baxımdan, Heydər Əliyev haqqında yazılan dram əsərlərinin əksəriyyəti öz ünvanına çatıb. Belə ki, bu əsərlərin çoxu səhnə həyatını yaşayıb və uğurlu da alınıb.

Bu barədə yazılan əsərlərə Marat Haqverdiyevin “Üç dəniz əfsanəsi” ikihissəli dramını əlavə edə bilərik. Heydər Əliyev bir obraz kimi iştirak etməsə də, əsər ümummilli lider Heydər Əliyevin əziz xatirəsinə həsr olunub və bu pyesin remarkasında səsləndikdən sonra ekranda diktör mətni ilə sənədli kadrların nümayişi gedir. 1990-1993-cü illər ölkədə baş verən ictimai-siyasi vəziyyət haqqında kadrlar gedir. Belə bir çətin vəziyyətdə müəllif Heydər Əliyevin xalqın istəyi və təkidi ilə hakimiyyətə gəldiyini, ölkədə sabitlik yaratdığını, Azərbaycanı parçalanmaqdan, məhv olmaqdan qurtardığını qeyd edir. “Üç dəniz əfsanəsi” isə əsrin müqaviləsi əsasında gerçəkləşən Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin çəkilməsi zamanı qarşıya çıxan problemlərdən, Heydər Əliyevin həmişə olduğu kimi, bu dəfə də sərgilədiyi əzmkarlıqdan, heyratəmiz qətiyyətdən bəhs edir. Əsər bütün yaxşı, işıqlı işlərə əngəl olmağa çalışan bədxah qüvvələrin bu dəfə də dinc durmadığı, “Üç dəniz əfsanəsi” adlanan neft layihəsinin çəkilməsinə törətdikləri maneçilikdən və buna nail ola bilməmələrinə həsr olunub. Adıçəkilən neft layihəsinin reallaşmaması üçün xarici qüvvələr daxili nümayəndələrinin əli ilə tədbirlər tökür, təxribat yaradır, bunun üçün yerli əhalidən istifadə edir, borunun keçəcəyi yerlərdə yaşayan əhali ilə görüşür, hər cəhdə əl atırlar.

Ümummilli lider haqqında olan dram əsərlərində milli-siyasi qarşıdurmaları, vətəndaş qırğını, Heydər Əliyevin Bakıya dönüşündən qorxuya düşən qüvvələrin dirənişi, rus qoşunlarının törətdiyi 20 Yanvar faciəsi və bu kimi bir-birini əvəz edən tragik səhnələr fonunda əzəməti, qətiyyəti görünür. Bu səbəbdən də, belə əsərlərin səhnə həyatı da uğurlu olur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Müasir Azərbaycan dramaturgiyası (Dərs vəsaiti) X.Q. Əliyeva Sumqayıt – 2019
2. Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı 2 cildə I cild. Bakı, “Elm və təhsil”, 2016, 800 səh.
3. Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı 2 cildə II cild. Bakı, “Elm və təhsil”, 2016, 1088 səh.

HEYDƏR ƏLİYEVİN MOLLA PƏNAH VAQİF YARADICILIĞINA BÖYÜK EHTİRAMIN İFADƏSİ

*Abdullayeva Lətafət Səbuhi qızı, Təhsil-1 fakültəsi
Elmi rəhbər: Baş müəllim Məmmədova Sevinc Razim qızı
Azərbaycan dillər Universiteti*

Azərbaycanın görkəmli şairi Molla Pənah Vaqifin zəngin yaradıcılığı və fəaliyyəti Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında mühüm yer tutur. Xanlıqlar dövrünün ədəbi-tarixi şəxsiyyətlərindən biri də Molla Pənah

Vaqifdir. Qarabağ xanlığının baş vəziri Molla Pənah Vaqifin təklifləri əsasında həm ölkəmizin gözəl guşəsinin inkişaf etdirilməsi, həm də müdafiə olunmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Onun böyük nüfuz əldə etməsi, yüksək şairlik istedadına malik olması, sadə dildə yazılmış şeirlərinin sevilməsi mühüm rol oynamışdır. Azərbaycan ədəbiyyatında klassik romantik lirika ənənələrindən yeni tipli realist şeirə keçidin əsasını Molla Pənah Vaqif qoymuşdur. Ədəbiyyat tariximizdə fərqli bir cəhətin yaranmasında vəzn və janr, bədii təsvir vasitələrinin istifadəsinə Vaqifin zəngin yaradıcılığı səbəb olmuşdur. Görkəmli Ədəbiyyatşünas Firidun bəy Köçərli onun xidmətlərini belə ümumiləşdirmişdir: “Vaqifin milli ədəbiyyatımıza hüsn-xidməti bu olubdur ki, ...müqəllidlik etməyibdir, ...asan və təbii bir yol açıbdır ki, ondan sonra gələn şairlər ona peyrevilik edib, bir çox gözəllə əsərlər meydana gətiriblər. Bu cəhətə Molla Pənah Vaqifin Qafqaziyada vücudə gələn şairlərin babası və ustadı adlanmağa haqqı vardır” [2,s.157]. Azərbaycan dövləti tərəfindən Molla Pənah Vaqifin milli bədii yaradıcılığı həmişə şərəflə qiymətləndirilmişdir. Azərbaycan ədəbiyyatında realist şeirin başlanğıcını Molla Pənah Vaqifin əsərləri nöqtə qoymuşdur. Beləliklə, Molla Pənah Vaqif Azərbaycan şeirini yeni inkişaf mərhələsinə çatdırmışdır. Molla Pənah Vaqif Azərbaycan poeziyasının unudulmaz gözəllik nümunəsi olan qoşmalarını yaradarkən klassik romantik lirikada ümumi şəkildə nümayiş olunan aşiqanəliklə xalq-aşıq şeirindəki sadəliyi əlaqələndirmiş, habelə bədii təsvir və ifadə vasitələrini əlavə etməklə bənzərsiz şeirlər yaratmağa nail olmuşdur. Ədəbiyyatşünaslıqda “Görmədim” müxəmməsi sübut edir ki, Vaqif həyatın qarşıya qoyduğu məsələləri bütün dərinliyi ilə görmüş, onlarla maraqlanmış və onlara münasibətdə yüksək ictimai-fəlsəfi ümumiləşdirmə dərəcəsinə qalxa bilmişdir” [1, s.123].

Ömrünün çox hissəsini Azərbaycan ədəbiyyatına diqqət və qayğısı ilə yanaşan ümumilli liderimiz Heydər Əliyev yazıçı və şairlərin yaradıcılığını yüksək qiymətləndirən fikir sahibi idi. Heydər Əliyevin Azərbaycan ədəbiyyatına yazıçı və şairlərimizə göstərdiyi xidmətlər saysız hesabsızdır. Müdrik rəhbərlik təkcə qayğı göstərmirdi, həm də xeyirxahlıq vəzifəsini ləyaqətlə yerinə yetirirdi. Ədəbiyyata vətəndaşlıq, vətənpərvərlik məktəbi kimi baxan Heydər Əliyev onu göz bəbəyi kimi qoruyar və inkişaf etməsi üçün gözəl şərait yaradardı.

Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1982-ci ildə Qarabağın tarixi- inzibati mərkəzi olan Şuşa şəhərində Molla Pənah Vaqifin möhtəşəm məqbərəsinin ucaldılması ölməz sənətkarın xatirəsinə böyük ehtiramın ifadəsidir [3,s.5]. Ölkəmizdə Molla Pənah Vaqifin unudulmayan xatirəsi əbədləşdirilmişdir. Azərbaycan xalqının Ümumimilli lideri Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1982-ci ildə Molla Pənah Vaqifin Şuşa şəhərindəki məzarı üzərində möhtəşəm məqbərəsi ucaldılmış, həmin ildən etibarən Vaqif Poeziya Günləri keçirilmişdir [3, s.22]. Səfalı Şuşa şəhərində xalqımızın sevimli şairi Molla Pənah Vaqifin şərəfinə ucaldılan abidənin açılışında başda Heydər Əliyev olmaqla, dövlət xadimləri, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin böyük bir dəstəsi iştirak etmişdirlər.

Separatçı ermənilər Qarabağımızı işğalda saxladığı vaxtlarda Şuşada bir çox tarixi abidələrimizi yox etməyə çalışdıqları real faktlardır. Eləcə də Vaqifin məqbərəsinin, dini məscidlərimizin yox edilib, yandırılması uzun illər xalqımızın hiddətinə səbəb olmuşdur. Bu haqsızlıqlara rəvən xalqımızın qisası yerdə qalmazdı. “Dəmir yumruq” sahibi, Ali Baş Komandanımız xalqımızın qəhrəman oğlu və sərkərdəsi xilaskarı, İlham Əliyev və onun ətrafında birləşən Muzəffər ordumuzun qəhrəmanlığı, fədakarlığı sayəsinə Qarabağımız, Şuşamız erməni işğalından azad edilməsi nəticəsində bu gün Vaqif yenə də öz məğrur siması ilə tarix səhnəsində dayanır. Heydər Əliyev məktəbinin və ideyalarının davamçısı, ata vəsiyyətini yerinə yetirən Ali Baş Komandanımız İlham Əliyev həm əziz Şuşanı, həm də Molla Pənah Vaqifin ruhunu əsirlikdən xilas etmək azadlığa qovuşdurdu.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Araz Dadaşzadə. Molla Pənah Vaqif. Həyatı və yaradıcılığı. Bakı, Elm, 1966, s.123
2. Firidun bəy Köçərli. Azərbaycan ədəbiyyatı. 2 cildə, I cild. Bakı, Avrasiya-Press, 2005, s.157
3. İsa Həbibbəyli. Molla Pənah olan Vaqif. Bakı, "Elm və təhsil" 2021, s.160
4. S.A. Əhmədov. Heydər Əliyev və ədəbi-tarixi proses. Bakı, Elm, 2013, s.156
5. <https://newscenter.az/2023/01/14/39-il-sonra-41-il-once.html>

ULU ÖNDƏRİMİZ HEYDƏR ƏLİYEVİN HÜSEYN CAVIDƏ MÜNASİBƏTİ

İbiyeva Əfsanə Kamran Qızı

*Elmi rəhbər: Baş müəllim Məmmədova Sevinc Razim qızı
Azərbaycan dillər Universiteti*

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin korifey sənətkarları içərisində öz şəxsiyyəti və ədəbi mövqeyi ilə seçilən bədii söz ustalarından biri də dahi sənətkar Hüseyn Caviddir. Cavid ismi H.Cavid yaradıcılığa başladığı ilk illərdən bizim ədəbiyyat salnaməmizə və mədəniyyət tariximizə daxil olmuşdur. Bütün şüurlu həyatını canı, qanı ilə bağlandığı söz sənətinin inkişafına həsr edən Hüseyn Cavid həmişə yeni forma və məzmun axtarışları ilə müasirlərindən fərqlənmiş və böyük uğurlar qazanmışdır. Onun janr və ideyalar baxımından Azərbaycan ədəbiyyatına gətirdiyi yeniliklər ədəbiyyat tariximizi xeyli dərəcədə zənginləşdirmişdir. Ədəbiyyatımızda mənzum dramaturgiyanın əsasını qoyması, mənzum faciə ilə əruz vəzninin vəhdətini yaratması, şərqi, himn, sonet kimi janrların ilk nümunələrini qələmə alması, tamaşaya qoyulan əsərlərinin təsiri altında “Cavid teatrı”nın formalaşması H.Cavidin orijinal və təkrarolunmaz səhifələr açmasının sübutudur [4, s.3].

Ədib Naxçıvanda yaradılmış Araz-Türk Respublikasının tədbirlərinə rəğbət bəsləmiş, Bakıda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ədəbi birliyi olan “Yaşıl qələm” dərnəyinin üzvü kimi fəaliyyət göstərmiş, ədəbiyyat aləmində parlarmışdır. “Bahar şəbnəmləri” adlı şeirlər kitabının çapdan çıxması (1918), “İblis” (1918) və “Uçurum” (1919) dramlarının yazılması və xüsusən “İblis” pyesinin uğurla tamaşaya qoyulması Cavidin ədəbi şöhrətini daha da artırmışdır.

H.Cavid ağır və keşməkeşli bir ömür yaşasa da, müəyyən dövrdən sonra öz həqiqi qiymətini ala bilmişdir. Hələ ulu öndər Heydər Əliyevin birinci hakimiyyəti zamanında 1981-ci ildə çıxarılan qərarla H.Cavidin anadan olmasının 100 illiyi geniş miqyasda qeyd edilmiş, onun əsərlərinin dördcildliyi hazırlanıb çap olunmuşdur. Yenə də ulu öndər Heydər Əliyevin 23 oktyabr 2002-ci il tarixli sərəncamı ilə H.Cavidin 120 illik yubileyi münasibəti ilə müxtəlif ədəbi-mədəni tədbirlər həyata keçirilmişdir [4, s.3].

Hüseyn Cavidlə, onun ölməz yaradıcılığı ilə həmişə maraqlanan, fürsət tapan kimi onun əsərinin tamaşalarına baxan Heydər Əliyev 1993-cü ildə yenidən respublika rəhbərliyinə qayıtdıqdan sonra, şübhəsiz ki, ilk vəzifə kimi Azərbaycanı düçar olduğu ölçüyəgəlməz fəlakətdən qurtarmağı qarşıya məqsəd qoydu və qısa bir müddət ərzində bunun öhdəsindən uğurla gəldi. Yalnız ölkədə əmin-amanlığı bərpa etdikdən, vətəndaş qarşıdurmasını aradan qaldırdıqdan sonra ümummilli liderimiz mədəni-mənəvi quruculuq işlərini böyük iradə ilə davam etdirməyə başladı. 1996-cı ilin oktyabrında, Hüseyn Cavidin məqbərəsinin açılışında söylədiyi nitqdə Heydər Əliyev bu yolda sərf etdiyi səyləri təvəzökarcasına belə ümumiləşdirirdi: “Üç il yarımdır ki, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini möhkəmləndirmək, ölkəmizin ərazi bütövlüyünü bərpa etmək, respublikamızı Ermənistanın təcavüzündən qurtarmaq üçün əlimdən gələni əsirgəmirəm və bu yolda gecə-gündüz çalışıram.” [1, s.44].

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev nitqlərinin birində ədəbiyyat haqqında öz yüksək fikirlərini və mülahizələrini belə ifadə etmişdi: “Ədəbiyyatımız bizim böyük milli sərvətlərimizdən biridir. Biz bununla fəxr etməliyik. Şəxsən mən həmişə belə hesab etmişəm, bu gün də belə hesab edirəm, daim belə düşünəcəyəm. Hesab edirəm ki, bizim ədəbiyyatımızın, bədii sözün, yazıçı sözünün cəmiyyətə, millətə, xalqa təsiri böyükdür” [3, s.178].

Hüseyn Cavidlə Heydər Əliyevi hər şeydən öncə, hər ikisinin yaradıcı şəxsiyyət olması bir-birinə yaxınlaşdırır. Biri öz əsərləri ilə insanlara ədalətin və həqiqətin düzgün yolunu göstərmiş, o biri isə insanları ədalətin və həqiqətin, xalqa və vətənə xidmətin düzgün yolu ilə öz ardınca aparmışdır. Azərbaycan klassik ədəbiyyatının, o sıradan Hüseyn Cavidin mütərəqqi humanist ideyaları, bəşəri görüşləri, insansevər ənənələri ruhunda böyümüş Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının əvəzedilməz liderinə çevrildikdən sonra öz haqq işində daim bu ənənələri rəhbər tutmuşdur. O, Vətənin inkişafı, xalqın mədəni-mənəvi, sosial-əxlaqi tərəqqisi naminə daim bu ideyalardan faydalanmaqla, onların gur işığında irəliləməklə yanaşı, ədəbiyyatımızın, mədəniyyətimizin, incəsənətimizin həqiqi dəyərinin verilməsi və bütün dünyada tanıtılması üçün müstəsna işlər görmüş, sənətkarların layiqli qiymətini verməkdən ötrü əlindən gələni əsirgəməmişdir. Bu cür sənətkarların ön cərgəsində, yəqin ki, qədim Naxçıvan torpağının yetirməsi olan böyük Cavid dayanır [1, s.12].

Səksəninci illərin əvvəllərindən isə ümummilli liderimiz Hüseyn Cavid irsinə müntəzəm diqqət göstərmiş, kommunist rejimi tərəfindən repressiya edilmiş şairə layiqli qiymətin verilməsi işinə nəzarəti in-

tensiv olaraq gücləndirmişdir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının ziyalıları ilə tarixi görüşündə Hüseyn Cavidin şəxsiyyəti və yaradıcılığı ilə bağlı gördüyü işləri belə xatırlayırdı: “Böyük filosof-şairimiz, dramaturqumuz Hüseyn Cavid həbs olundu, uzun illər əsərləri qadağan edildi. Ancaq tarix hər şeyi öz yerinə qoydu. Hüseyn Cavidin cənazəsi də Sibirdən öz vətəninə gətirildi, onun adı da yüksəldi. Ancaq təəssüf edirəm ki, 1981-ci ildə Hüseyn Cavidin 100 illiyi haqqında qəbul edilmiş qərarı Azərbaycanda on il ərzində həyata keçirmədilər. İndi Hüseyn Cavidin əsərləri xalqa hava-su kimi lazımdır. Təkcə ədəbi baxımdan deyil, həm də fəlsəfi, elmi baxımdan lazımdır. Lakin bu əsərlər lazımi səviyyədə nəşr olunmuşdurmu?” [1, s.13]. Ədəbiyyatı dərinlən bilən Heydər Əliyev deyirdi: “Ədəbiyyat, mədəniyyət... həmişə fədakarlıqdan doğan bir anlayışdır. Ədəbiyyatı, mədəniyyəti, bədii əsərləri, yüksək incəsənət əsərlərini yaradan insanlar həmişə fədakar olurlar. Onlar fitri istedadı ilə bərabər fədakar olmasalar, böyük sənətkar ola bilməzlər. Siz gənclər bunu bilirsiniz, amma daha dərinlən bilməlisiniz ki, ən qədim dövrlərdən bizə gəlib çatmış, indi fəxr etdiyimiz ədəbiyyat əsərlərinin – Nizaminin, Nəsiminin, Füzulinin, Vaqifin, Mirzə Fətəli Axundovun, Hüseyn Cavidin, yaxud digərlərinin əsərlərinin heç birisi asanlıqla yaranmayıb. Heç də hamı bilmir ki, bu əsərlərin yaranması üçün onlar nə qədər zəhmət, əziyyət çəkiblər, nə qədər fədakarlıq göstəriblər.” [1, s.22]. Heydər Əliyev 1996-cı ildə Hüseyn Cavidin məqbərəsinin Naxçıvanda təntənəli açılışı mərasimində söylədiyi tarixi nitqdə Naxçıvanı ən yüksək sözlərlə xarakterizə edərək demişdi: “Naxçıvan Azərbaycanın gözəl bir guşəsidir. Naxçıvan Azərbaycan xalqının qədim tarixini əks etdirən müqəddəs bir torpaqdır. Naxçıvan böyük şəxsiyyətlər yetişdirmiş bir torpaqdır. Naxçıvan Azərbaycan xalqının tarixini əks etdirən abidələri özündə cəmləşdirən bir diyardır.” [3, s.365]. “Bəziləri düşünə bilər ki, Hüseyn Cavid naxçıvanlı olduğuna görə belə Heydər Əliyev belə bir təşəbbüskarlıq edir. Yox, Azərbaycanda hamı bilir ki, Azərbaycanın milli-mədəni irsinə, ədəbiyyatına, mədəniyyətinə imkanım qədər kömək etməyə və onları qaldıraraq indiki nəsillərə göstərməyə həmişə çalışmışam.” [1, s.38]

Hüseyn Cavidin də dediyi kimi : “Yaşamaq gərçi xoş əməl,

Yaşatmaq daha gözəl.” Deyib, onları daima könüllərimizdə yaşadıb, böyük qürurla anırıq! [5].

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Gülbəniz Babaxanlı. Heydər Əliyev və Hüseyn Cavid. Bakı, “Elm və Təhsil” 2020, s.160
2. Hüseyn Cavid taleyi və sənəti. Məqalələr. Bakı, “Nurlan”, 2007, s.75
3. Heydər Əliyev. Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı. Bakı, “Ozan” 1999, s.496
4. Sona Vəliyeva. Hüseyn Cavid və müasirləri. Bakı, “Zərdabi Nəşr” MMC, 2020, s.192 5.
<https://www.sozler.im/q/10H3P>

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ BƏXTİYAR VAHABZADƏ YARADICILIĞI

Təhsil-1, Zeynallı Məhluqə Afiq qızı

Elmi rəhbər: Baş müəllim Məmmədova Sevinc Razim qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Azərbaycanın görkəmli xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında mühüm yer tutur. B.Vahabzadə Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində təhsil almışdır. Universitet həyatı, tələbəlik illəri şairin qarşısında yeni bir aləm açmış, onda poeziyaya, sənətə uşaqlıqdan olan təbii meyli daha da inkişaf etdirərək poetik istedadını parlatmışdır.

Bəxtiyar Vahabzadə poeziyaya orijinal bir yolla gəlmişdir. Bu orijinallıq özünü hər şeydən əvvəl, həyat hadisələrinə münasibətdə göstərir. O konkret həyatı varlığın poetik mənasını, daxili mahiyyətini açmağa, varlıq haqqında, onun zahiri gözəlliklərinə dair qanadlı ibarələr, hikmətli aforizmlər işlətməkdən üstün tutur.

Onun ədəbiyyata gəldiyi ağır müharibə illərində şeirdə başlıca yeri Vətənə məhəbbət, düşmənin kin və qəzəb hisslərinin tərənnümü tuturdu [1, s.162].

Bəxtiyar Vahabzadə 60-cı illərdən başlayan milli azadlıq hərəkatının öncüllərindən biri idi. O 1958-ci ildə yazdığı “Gülüstən” poeması ilə iki yerə parçalanmış Azərbaycanın tarixi faciəsini dilə gətirmiş, rus və fars imperiyasının pəncəsi altında inləyən Azərbaycan xalqının azadlıq və istiqlal uğrunda mübarizəsinə qoşulmuşdur.

Bu poemaya görə 1962-ci ildə şair “millətçi” damğası ilə Azərbaycan Dövlət Universitetindən çıxarılmış, yalnız 2 ildən sonra işə bərpa edilmişdir. Sovet rejimində milli varlığı tapdanan, hər cür məhrumiyyət

yətlərə məruz qalan millətin dərdlərini rəmzlər və müxtəlif ədəbi üsullarla ifadə etmiş, iri həcmli poemalar və pyeslərində hadisələri ya tarixə ya da başqa ölkələrə keçirərək öz millətinin dərdlərini dilə gətirmişdir. Birbaşa Sovet diktaturasını ifşa edən əsərlərini isə şair Sovet İttifaqı dağılandan sonra “Sandıqdan səslər” başlığı altında nəşr etdirmişdir.

İyunun 2-də Bakı Dövlət Universitetinin böyük akt zalında xalq şairi, dramaturq, ədəbiyyatşünas, akademik Bəxtiyar Vahabzadənin 85 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbir keçirilmişdir. Həmin tədbirin iştirakçıları böyük şairin həyat və yaradıcılığından danışmış, onun Azərbaycan xalqı və dövləti qarşısındakı mühüm xidmətlərini diqqətə çatdırmışlar. Bəxtiyar Vahabzadənin Azərbaycanda milli şüur və təəssübkeşliyin, milli təfəkkür və oyanışın, vətəndaş mövqeyinin formalaşmasında böyük rol oynadığını vurğulayan tədbir iştirakçıları, fəaliyyətinin əsas hissəsinin Sovet dövrünə təsadüf etməsinə baxmayaraq hər zaman milli oyanışı yaradıcılığının ana xətti kimi qoruyub saxladığını, “Gülüstan” poemasının məhz bu dövəndə yazıldığını və böyük səsküyə səbəb olduğunu bildiriblər. Bəxtiyar müəllim özü deyirdi ki, “Gülüstan” dan sonra hər gün evdən çıxanda düşünürmüş ki, geri qayıtmayacaq. Amma böyük şairin arxasında güclü bir əl dayanmışdı. Sonralar məlum olmuşdu ki, bununla Ulu öndər üstüörtülü də olsa milli oyanışa təkan vermiş, bu sahədə yazıb-yaradan insanların əsl himayəçisinə, qoruyucusuna çevrilmişdir [3,s.403].

Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqına böyük sevgisi həm də onun milli ədəbiyyatımıza böyük sevgisindən qidalanırdı[4]. O vətənin inkişafı, xalqın mədəni-mənəvi, sosial-əxlaqi tərəqqisi naminə daim bu ideyalardan faydalanmaqla, onların gur işığında irəliləməklə yanaşı, ədəbiyyatımızın, mədəniyyətimizin, incəsənətimizin həqiqi dəyərinin verilməsi və bütün dünyada tanınması müstəsna işlər görmüş, sənətkarların layiqli qiymətini verməkdən ötrü əlindən gələni əsirgəməmişdir [2,s.12]. O, ədəbiyyatımızı, şəxsən özünün və eyni zamanda xalqımızın qürur mənbəyi sayır, onun keçdiyi inkişaf yolunda milli varlığımızın və dövlətçiliyimizin tarixi mənzərəsinin dəqiq təsvirini görürdü. Azərbaycan yazıçılarıнын X qurultayındakı nitqində ulu öndər qürur hissi ilə deyirdi: “Xalqımızın tarixi çox zəngindir. Ancaq biz tariximizin qədim dövrlərini xatırlayarkən, yaxud onları cəmiyyətə, dünyaya daha geniş çatdırmaq istəyərkən, birinci növbədə və bəzən də yalnız mədəniyyətimizə, mədəniyyət, ədəbiyyat xadimlərinin yaratdığı əsərlərə, tarixi memarlıq abidələrimizə və böyük şairlərimizin, mütəfəkkirlərimizin yazdığı əsərlərə istinad edirik.

Biz Nizaminin, Xaqaninin, Nəsiminin, Füzulinin adlarını böyük iftixar hissi ilə çəkirik və onların əsərlərini oxuyaraq xalqımızın nə qədər dahi, müdrik və istedadlı xalq olduğunu bir daha dərk edirik. Eyni zamanda, dünya, bəşər qarşısında bunlarla fəxr edirik, öyünürük. Öyünməyə də haqqımız var. Çünki bu böyük insanlar nəinki xalqımızı, bütün bəşəriyyəti, bəşər tarixini zənginləşdirən əsərlər yazmışlar” [4].

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdullayev C.M. və b. Müasir Azərbaycan Ədəbiyyatı (Ali məktəblər üçün dərslik) İki cildə. 2 cild. Bakı. Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007, 566 səh.
2. Gülbəniz Babaxanlı. Heydər Əliyev və Hüseyn Cavid. Bakı, Elm və Təhsil, 2020, 160 s.
3. Tərlan Novruzov, Müstəqillik dövründə Azərbaycan ədəbiyyatına dövlət qayğısı. Bakı, “Elm və təhsil”, 2015, 444 səh.
4. <https://525.az/news/99252-umummilli-lider-heyder-eliyevin-edebiyat-strategiyas>

H.CAVİDİN “AFƏT” FACİƏSİNDƏ VƏ M.GORKİNİN “VASSA JELEZNOV” PYESİNDƏ MƏNƏVİYYAT PROBLEMİ

Qrup 102, magistrant Eyvazlı Məryam Qoşqar qızı

**Elmi rəhbər: dos.V. Kazımova
Azərbaycan Dillər Universiteti**

H.Cavid ədəbi irsi ulu öndər Heydər Əliyevin daima diqqətində olub. H.Əliyevin H.Cavidə olan sevgisi həmçinin onun ailə üzvləri ilə baş tutan görüşlərində də öz əksini tapmışdır. Ulu öndər Naxçıvan Pedaqoji Məktəbində təhsil alarkən teatra böyük maraq göstərmiş məktəbin dram dərməyinin aparıcı üzvlərindən biri olarkən, o dövrdə tələbə gənclər arasında populyar olan başqa tamaşalarla yanaşı, Hüseyn Cavidin “Şeyx Sənan” faciəsində də baş rolu böyük uğurla ifa etmişdi. Ulu öndərin Cavid sevgisini göstərən həmvətənlilərinə üz tutaraq qeyd etdiyi bu ifadələrdir:

“Bu dünya heç kim üçün, heç kəs üçün əbədi deyil. Hüseyn Cavid öz həyatı dövründə yaratdığı mə-nəvi, mədəni sərvətlərlə özünü əbədiləşdiribdir. Ona görə də bugünkü toplantı, bu mərasim, bu yubiley gecəsi deyil, bayram gecəsidir. Biz Hüseyn Cavidin əsərlərinin uzun illərdən sonra qalibiyyətini qeyd edirik və bayram edirik. Bu bayram xüsusi bir şəraitdə keçirilir. Azərbaycan öz milli azadlığına, dövlət müs-təqilliyinə nail olub və bu bayramı biz müstəqil Azərbaycanın mövcud olduğu bir şəraitdə keçiririk. Eyni zamanda bu bayramı Azərbaycanda, o cümlədən də Naxçıvanda mövcud olan gərgin sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi vəziyyət şəraitində keçiririk.”

H.Cavidin əsərlərində təqdim etdiyi mövzu rəngarəngliyi biri-birindən fərqlidir. H.Cavid əsrlərində dövrünün aktual problemi olan məənəviyyat problemini həll etmək məqsədini qoyur. Cavidin “Afət” faciəsi qadın mövzusunun özünəxas şəkildə əks etdirmişdir. Həmin dövrdə bu əsərlə oxşar problemi əks etdirən digər bir əsər Maksim Qorkinin “Vassa Jeleznova” pyesidir.

Bu həmin pyesdir ki, hər iki əsərin baş qəhrəmanı olan qadınlar öz ərlərini zəhərləyirlər.

“Afət” faciəsində Afət bunu gizlin şəkildə həyata keçirsə də, “Vassa Jeleznova” əsərində Vassa bu-nu açıq-aşkar edir. Vassa ərinin qarşısına zəhər qoyaraq “Sən ailəni, qızlarını biabır edisən ,başqa yolun yoxdur” deyərək həyata keçirmişdir. Hər iki əsərdə problem qadınların ərlərini zəhərləməsi deyil, bunu et-mələrinin arxasındakı səbəbdır. Afət ilk baxışdan nakam məhəbbəti ,Qarataya görə əri Özdəmiri zəhərlə-miş görünür. Lakin heç bir şey səbəbsiz baş vermir ifadəsinə uyğun olaraq bu hadisənin də bir səbəbi var idi. Burada başlıca səbəb ilk olaraq fikrinin alınmadan Özdəmirə ərə verilməsi, daha sonra əyyaş əri tərə-findən təhqiramiz ifadələrə məruz qalması, fərqli mühitlərdə ailə ləyaqətlərinin alçaldılması və s. idi.

Əsərdə həmçinin Qaratayın “Sən qadınsan” ifadəsi əsərin başlıca mövzusunı əks etdirir. Paralel olaraq Qorkinin əsərində də Vassa özündən yaşca böyük, zəngin və nüfuzlu olmasına baxmayaraq daima sərxoş və boş işlərlə məşğul olan əri köhnə kapitan Sergey Jeleznov arasındakı münasibətlər eynilə Afət pyesini xatırladır. Bu əsərdə isə Vassa “ailə şərafətlərinin “tapdanmaması üçün açıq şəkildə ərini zəhərləyir. Hər iki əsərdə də qadınların dövrə görə baş qaldırma cəsarətləri öz əskini tapmışdır. Əsərin bir ortaq cə-həti də qadınların səhvləriylə də olsa öz övladları üçün etməyəcəkləri bir şey yoxdur. Hər iki müəllif H. Cavid romantik kimi, M.Qorkiy isə tənqidi realist kimi “Tənəhalıq”, “məhəbbət”, “qadın”, “ailə” möv-zusunu geniş oxucu kütləsi qarşısında həll edirlər. Həll üsulu fərqli olsada nəticə eynidir. Qətl cinayətdir, dünyəvi və səmavi qanunlara sığmayan cinayət.

Bizim fikrimizcə ,hər iki əsərin aktuallığı məhz bu faktorla bağlıdır. Hər iki əsərdə ailə-məişət möv-zusu olsa da, cəmiyyətdə olan mənfi xüsusiyyətlər açıq-aşkar təqdim olunur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. G.Babaxanlı. Heydər Əliyev və Hüseyn Cavid. Bakı-2013
2. H.Cavid əsərləri. Beş cildə. III cild. “Afət” faciəsi.Bakı-2005,304 səh
3. M.Qorki əsərləri külliyyatı. “Vassa Jeleznova” pyesi

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ «ЛЕЙЛИ И МЕДЖНУН» НИЗАМИ ГЕНДЖЕВИ

*Бунятова Ляман Джейхун кызы
Старший педагог Мурадова Нармин Айдын кызы
Филологический Факультет, 2-ой курс 239 группа
Азербайджанский Университет Языков*

Поэма «Лейли и Меджнун» впервые была написана в 1188 году Низами Генджеви. Поэма была написана на персидском языке. У этой любовной истории очень много вариантов. Кто- то го-ворил, что это просто легенда, кто-то же утверждал, что лично был свидетелем этой истории. В итоге, написано много вариантов этой поэмы и у каждой свои новые нюансы и концовка.

В этом произведении рассказывается о двух влюбленных: Гейс и Лейли.

Гейс (с араб. Мерило таланта) – юноша, еще с детства влюбленный в Лейли. Со временем его любовь переросла в безумную болезнь. Именно поэтому все его начали называть Меджнуном, что в переводе означает «безумец».

Лейли (с араб. Ночь) – влюблена в Меджнуна еще со школьных времен.

Увы, они никогда не смогут быть вместе. Гейс и Лейли относятся к разным племенам. Когда Гейс просил отца Лейли выдать его дочь за него замуж, тот отказал, так как это шло вразрез с порядками племенного строя.

День и ночь Меджнун думает о Лейли. Пытаясь спасти свою дочь от безумца, отец Лейли благожелательно принимает сватовство богатого юноши Ибн-Салама. Отец Лейли готов предпочесть даже свое рабство и смерть дочери ее браку с сумасшедшим.

Лейли выходит замуж за нелюбимого. Но она остается верна своей любви. Лейли готова убить нелюбимого мужа и умереть.

Меджнун же, со временем еще более заболевает. У него все стерлось с памяти, кроме имени Лейли. Ни мать, ни отец не могут ему помочь. Он называет себя «царем царей любви.» Любовь – это смысл всей его жизни, она неборима. Любовь Меджнуна – олицетворение «фена-филах», что означает «идеальная любовь». Меджнун не смог ужиться в обществе, которое издевается и насмехается над ним. Поэтому он сбегает в пустыню.

Меджнун: «Господи, соедини меня с моим светочем, от огня страданий которого я сгораю».

Несмотря на то, что муж Лейли умирает, она не может возвратиться к Меджнуну. Она не хочет переступить рамки приличия, религиозности.

В этой поэме в образе Меджнуна можно увидеть тонкий и глубокий психологический анализ развития личности, которые меняются под влиянием чувства любви, то есть внутренних побуждений.

Перед нами 2 образа: Образ Меджнуна, который жертвует всем, даже жизнью ради Лейли, и образ Лейли, которая не может идти против установленных правил.

Если же Лейли и Меджнун олицетворяют вечное, истинно человеческое начало, то их отцы – это типичные представители своего времени, своей среды.

«Они оба – живое олицетворение традиций, созданных их предками освященных веками. Они слепо придерживаются, раз и навсегда установленных догм, понимая, что всякое нарушение их будет ударом по самим основам их существования и авторитета.

Эту историю можем подытожить так: «Любовь Лейли и Меджнуна» – очередная жертва общества.

Использованная литература:

1. Дополните кластер Лейли и Меджнун – быстро дам лучший ответ... – Школьные Знания.com (znaniya.com)
2. Лейли и Меджнун – TIME
3. О чём повествует одна из вечных историй любви? Образы Лейли и Меджнуна в искусстве | Культура | ШколаЖизни.ру (shkolazhizni.ru)
4. Образы Лейли и Меджнуна в искусстве (Наталья Наумова Дель Ветти) / Проза.ру (proza.ru)
5. Психологические детали в создании образов в дастане А. Навои «Лейли и Меджнун» (articlekz.com)

“MOLLA NƏSRƏDDİN” JURNALINDA QADIN AZADLIĞI

*Filologiya fakültəsi, Abdinova Rəfiqə Vüqar qızı
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Hüseynova Aynurə Niyaz qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Qadın hüquqsuzluğu bütün dövrlərdə mövcud olan və mühüm əhəmiyyət kəsb edən problem olmuşdur. Ulu öndər Heydər Əliyevin 1998-ci ildə imzaladığı “Azərbaycanda qadınların rolunun artırılması haqqında”, 2000-ci ildə imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında” fərmanları Azərbaycan qadınına verilən qiymətin ən böyük örnəyidir. Milli mətbuatımız öz proqramına qadının ictimai həyata cəlb edilməsi kimi mühüm və olduqca çətin bir vəzifəni də daxil etmişdi. Ancaq Azərbaycan qadını tarixin müəyyən dövrlərində böyük hüquqsuzluqlara düçar olmuşdur. Hələ 1906-1931-ci illərdə dərc olunan “Molla Nəsrəddin” jurnalı səhifələrində qadına qarşı şiddət, qadın savadsızlığı, qadın hüquqsuzluğu əsas problemlərdən biri idi.

Azərbaycanın qadının azadlığı mövzusunda XX əsr yazıçı və şairlərdən – H.Zərdabi, C.Məmməd-quluzadə, Ö.F.Nəmanzadə, M.Ə.Sabir, F.Köçərli, M.S.Ordubadı, C.Cabbarlı və başqaları bəhs etmişdilər.

Tezisin əsas tədqiqat obyektı “Molla Nəsrəddin” jurnalında qadın azadlığı məsələsindən bəhs edən məqalələrdir.

XX əsr ictimai düşüncənin inkişafında mühüm rol oynamış “Molla Nəsrəddin” jurnalı qadının əsasən üç mühüm problemindən – təhsil, ailə-nikah və sosial məsələlərdən bəhs edir, hicabın ləğvi ilə bağlı məsələlərə daha çox yer verirdi. C.Məmmədquluzadənin bu ciddi problemlərin, maneələrin aradan qaldırılmasına həsr etdiyi “Məryəm xanım”, “Erməni və müsəlman övrətləri”, “Qafqaz şeyxülislamına iki dənə açıq məktub”, “Xanımlar” və başqa felyetonlarında qadın əsarətinə qarşı barışmazlıq, köləliyə, mühafizəkarlığa üsyan motivləri əsas yer tutur.

Qızların təlim-təربiyəsinə maneələr törədilməsi ilə bağlı məsələlər jurnalın əsas tənqid hədəflərindən biri idi. Burada “Qızdırmalı” imzası ilə verilmiş “Milli zamanə libaslarımız ” adlı yazıda qız uşağı məktəbə gədirsə, onun ərə getmək vaxtının ötəcəyindən ehtiyat edən avam valideynlər tənqid atəşinə tutulurdu.

Azərbaycan qadınlarının kölə halına salınması, elmdən, təhsildən uzaqlaşdırılması satiriklərin poeziyasında həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur.

Ə.Nəzminin qadın azadlığı mövzusunda yazdığı “Kişilərimiz”, “Dabanıçatdaq xalaya”, “Arvadlarımız”, “Qızlarımız”, “Bir qızın Molla Nəsrəddinə ərzi-halı”, “Qız və dədəsi”, “Qocaldım”, “Məsləhət”, “Evlənməzidim” şeirlərində Azərbaycan qadınlarının hüquqsuzluğu, elmsizliyi, kölə vəziyyətinə salınması, acınacaqlı həyat tərzini satirik bir dillə oxuculara çatdırılır.

Qadın azadlığını diqqət mərkəzində saxlayan “Molla Nəsrəddin” jurnalı bu mövzulu hikmətli sözlərdən məqsədyönlü şəkildə istifadə etmişdir: “Arvadı döyəndə gərək elə döyəsən ki, başmaqlarını qoyub ayaqyalın qaça küçəyə”, “Heç vaxt oxumuş qız almaq yaramaz”, “Cahıl arvad alan da qoca arvadını boşama, qoy cahıla gözətçi olsun”, “Yazı bilən arvaddan qaç”, “İstəkli arvad çox döyülər” [1,s.6] kimi hikmətli sözlərdə qadınlara kölə kimi baxılması, qadın hüquq və azadlıqlarının boğulması, onların ağır işgəncələrə məruz qalması, elmdən, təhsildən uzaqlaşdırılması halları qəzəblə qamçılanır.

Yalnız Azərbaycan mətbuatı deyil, hazırda bütün dünya mətbuatında da “qadına qarşı şiddətə son” şüarı davam etdiyini düşünsək, qadın azadlığı məsələsinin indi dövrdə də aktual olması diqqətə çatdırılır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. “Molla Nəsrəddin”nin hikmətli sözləri. “Molla Nəsrəddin” jurnalı, 1914, №22, p.6
2. Molla Nəsrəddin: 10 cildə: (1906-1931) /transliterasiya və tərt. ed. T. Həsənzadə; red. Ə. Mirəhmədov; AMEA, Nizami ad. Ədəbiyyat İnstitutu, Bakı: Azərnəşr, 2002, 720 s.
3. İsa Həbibbəyli. Ədəbi şəxsiyyət və zaman. Əsərləri. 10 cildə. II cild. Bakı, “Elm və təhsil”, 2017, s.141.

MAGİK REALİST ƏSƏRLƏRDƏ ARXETİPLƏR (YUSİF SƏMƏDOĞLUNUN “QƏTL GÜNÜ” ROMANI ƏSASINDA)

Magistr Rizali Esmer Adil qızı

Elmi rəhbər: Fil.f.d., b/m. Mövlamova Mehriban Oqtay qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Bəşər tarixində özünüdərk prosesinin ilk forması mifologiyadır. Mifologiya bəşər mədəniyyətinin başlanğıcıdır. İnsanın ətraf mühit ilə bağlı ilkin doğan maraq və öyrənmək ehtiyacının nəticəsi olaraq meydana çıxmışdır. “Qətl günü” əsərində də əks olunan mifik hadisələr ilk insanın dünyagörüşündən günümüz vaxtına qədər gələn, düşüncə süzgəcindən keçərək formalaşmış fikirlərdir. Əsərdə mifoloji və magiklik bir-biri ilə qırılmaz bağla bağlıdır və elə magiklik özü də mifoloji düşüncənin məhsuludur.

Əsərdə arxetiplərdən geniş şəkildə istifadə edilmişdir. Bu arxetiplər özünü daha çox yuxularda göstərir. Yuxular; gerçək dünya ilə magik dünya arasındakı bağdır, bəzən xəbərci rolunu oynayaraq əcdadın bəşər haqqındakı hansısa narahatlığından, əndişəsindən xəbər verir. Ən sağlam psixologiyaya malik insan belə bəzən gördüyü yuxuların qeyri-adiliyindən təəccüblənir. Yunq öz təcrübələrinə əsaslanaraq bildirir ki, “...elə yuxular var ki, onlarda yuxu görənə də məlum olmayan mifoloji motivlər görünür”. “Qətl günü” romanında yuxularda Boz Qurd obrazın özünün belə anlamaqda çətinlik çəkəcəyi şəkildə onun yuxusuna girir. Bu yuxugörmə hadisələri birbaşa əsərdəki məzmunla güclü bağ təşkil edərək kompozisiyada mühüm rol oynayır. Bu hadisələr yazıçı tərəfindən o dərəcə mükəmməl şəkildə hazırlanıb işlənmişdir ki, oxucu həmin an yuxuda baş vermiş hadisəni gerçək süjet xəttindən ayırd edə bilmir.

Əsərdə ağac, meşə, qurd, dağ kimi arxetiplər mövcuddur. Bozqurd arxetipi xüsusilə qədim türk xalqının mifoloji düşüncəsinin məhsuludur. “Xəbərci”; “yol göstərən”; “qoruyucu”; “əcdad” mənalarını ifadə edən qurd obrazı əsərdə hadisələri qabaqcadan duyan, hiss edən, narahatlıq keçirən obrazdır. Bozqurd obrazı əsərdə yaşlı canavara transformasiya olunmuşdur. Obrazın yaşlı, yorğun təsvir olunması onun cəmiyyətin bələblərindən keçirdiyi mənəvi böhranın, sarsıntının əksidir. Canavar obrazı əsərdə hələ hadisələr başlamadan təsvir olunur. VI hissi güclü olan bu obraz, qanın qoxusunu, cəmiyyətin başına gələcək bələbləri qabaqcadan hiss edir. Ancaq səssizliyini və səbrini qoruyub saxlayır. Bir neçə dəfə romanda yuxularda qurd obrazının daxil olduğunu görə bilir. Bu qurd, “həmin qurddurmu?” deməkdə çətinlik çəksək də, onu deyə bilərik ki, yuxularda görülən qurdlar əsərin başında təsvir olunan Bozqurdun məqsədi bir-birindən fərqli deyil.

Digər bir istifadə olunmuş arxetip dağ arxetipidir. Mifologiyada dağ əcdadın yurdu sayılır, özündə gözə görünən və görünməyən aləmi birləşdirir. Əsərdə Baba Kaha obrazı vardır ki, onun qəzəbi insanların üzərində daha aydın duyulur. Baba Kahadan əsən külək insanların üzərinə xəbərdarlıq əlaməti olaraq gəlir. Ancaq bütün törətdiyi bələblərə qarşı kar, kor olan insan onu da anlamaqda çətinlik çəkir. Digər bir arxetip ağac arxetipidir. Dünya Ağacından mifologiyada bəhs edilir. Bu ağac özündə yeraltı, yerüstü və eləcə də səmavi aləmləri əks etdirir. Bu ağacın da əsərdə sabitliyin pozulma əlaməti olaraq yaşlandığını, qurduğunu görürük.

Əsərdə gerçəklikdən uzaq növbəti bir obraz Kirlikir obrazıdır. Bu obraz siçan olmasına baxmayaraq insanlarla yeyir, içir, danışır. Ancaq onun da gerçəkliklə təxəyyül arasında olub olmadığını anlamaq çətinidir. Xəstə onunla zibillikdə qarşılaşmasına baxmayaraq, onun haqqında Sədi Əfəndinin gündəliyində oxuduqlarını ilk dəfə eşidirmiş kimi hiss edir. Qərribə budur ki, Kirlikirin həm xəstəyə, həm də Sədi Əfəndiyə dediyi şeylər eyni həqiqətlər idi.

Romanda keçmiş, indi və gələcək qatları arasında güclü bağ mövcuddur. Keçmiş, bugün və gələcək paralel şəkildə əks olunur. Görürük ki, əsərdə sadəcə zaman və obrazlar dəyişir, xəyanətlər, bələblər, problemlər isə olduğu kimi qalır. Əsərdə günah o qədər böyükdür ki, bu günahı heç bir zaman qatı yuyub təmizləyə bilməyib. Əksinə, bu günah get-gedə böyüyüb, hər kəsi öz lənətinə qərq edib. Romanda iştirak edən hər bir insanın bugünü keçmiş üzərində qurulmuşdur. Əsərdə dünyanı qana boyamaqdan çəkinməyən hökmdar sonda keçmişini, uşaqlıq xatirələrini xatırlayır. Bugünün ən qəddar insan modelinin keçmişin saf uşaqlığının məhvi nəticəsində qurulduğunu görürük. Zülfüqar kişi də davamlı keçmişdə Sarıca oğlu Məhəmmədə etdiyi səhvi xatırlayır, onun peşmanlığını ağır bir ömür çiyində gəzdirir. Hökmdar isə ondan fərqli olaraq etdiyi əməllərdən peşman olmur, lakin bu xüsusiyyəti belə onun məhvinə şərtləndirən səbəb kimi ortaya çıxır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. G.Əhmədova Yusif Səmədoğlunun “Qətl günü” romanında tarixi, mədəni yaddaş qatları. – Bakı 2018. – “Elm və təhsil”
2. Səmədoğlu Y. Qətl günü. – Bakı: Yazıçı, 1987. – 184 s.
3. Yusifli C. “Qətl günü”nə daha bir baxış: “əyilən müstəvi” reallıq qiyafəsində // 525-ci qəzet. – 12 noyabr 2016. – S. 14.
4. Zeynalova D. Bədii əsərdə yuxugörmə və onun funksiyası // A.Ü.Türkiyat Araşdırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED). – Erzurum, 2011. – No 45. – 352 s

VİLYAM ŞEKSPİRİN “HAMLET” FACİƏSİNDƏ MƏNƏVİ PROBLEMLƏR

*Ağazadə Peyman Azər, filologiya fakültəsi,
Fil.f..d.,dos. İsmayilova Aybəniz
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Uilyam Şekspirin bədii irsi təkcə İngiltərə üçün deyil, bütün dünyaya ədəbiyyatı üçün qızıl dəyəridir. Onun ən məşhur əsərlərindən biri də “Hamlet” faciəsidir. “Hamlet” faciəsi 1599-1601-ci illərdə yazılmışdır. Əsərdə bir sıra ciddi məsələlər qaldırılmış və münasibət bildirilmişdir. Bunların sırasına mənəvi problem, xeyir və şər arasında mübarizə, şərəf və ləyaqət aiddir. Əsərdə əsas hadisələr gənc şahzadə Hamlet və onun apardığı haqlı mübarizə ətrafında cərəyan edir. Qardaşı tərəfindən amansızlıqla qulağına zəhər tökülərək öldürülən kralın ruhu öz intiqamını gözləyir. [1]

İngilis yazıçısı Uilyam Anderson deyir – “Hamlet tamaşaya çox rasionallıq və ağıllı bir insan kimi başlayır. Onun impulsiv və tələsik ola biləcəyi göstərilərsə də, onun rasionallığı qalib gəlir” [2]. Atasının ruhunu gö-

rəndə o, şübhəsiz ki, bütün eşitdiklərini həqiqət kimi qəbul edir, lakin bunu bir şəkildə təsdiqləyəndə qədər ona əməl etmir. Gənc şahzadə atasının ruhu ilə söhbət edir, ilk öncə fikirləşir ki bu sadəcə şeytanın ona oynadığı bir oyundu, amma sonradan bunun həqiqiliyini anlayır .Hamlet təbiətinə görə humanist idi . Onun humanistliyi intibah dövrünün təsirlərindən qaynaqlanır. Hamlet ən çətin seçim problemi ilə üzləşir. Məşhur monoloq “Olmaq və ya olmamaq?” çətin əxlaqi seçim edərək, şahzadənin mənəvi şübhələrini əks etdirir. Həyat yoxsa ölüm? Qeyri-bərabər mübarizə, yoxsa qorxaqlığın ayıbı? Hamlet bu kimi mürəkkəb məsələləri həll etməyə çalışır. Hamletin məşhur monoloqu idealist ideyalarla qəddar reallıq arasında mənəvi mübarizəni göstərir. Atasının məkrli qətli, ananın nalayiq evliliyi, dostların xəyanəti, sevgilinin zəifliyi və qeyri-ciddiliyi, saray əyanlarının alçaqlığı – bütün bunlar şahzadənin ruhunu hədsiz iztirablarla doldurur. Hamlet başa düşür ki, “Danimarka həbsxanadır”. [3] Bundan sonra baş qəhrəman qəddarlıq və nifrətin hökm sürdüyü ikiüzlü dünya ilə baş-başa qalır.Hamlet daim bir ziddiyyət hiss edir: onun şüuru nə etməli olduğunu açıq şəkildə söyləyir, lakin iradə, qətiyyət yoxdur. Digər tərəfdən, ehtimal etmək olar ki, Hamleti uzun müddət fəaliyyətsiz qoyan iradəsizlik deyil. Təəccüblü deyil ki, onun mülahizələrində daim ölüm mövzusu yaranır: bu, varlığın zəifliyini dərk etməklə bir-başə əlaqədardır. Nəhayət, Hamlet bir qərar verir. O, həqiqətən dəliliyə yaxındır, çünki qalib gələn və hökmran olan şəri görmək dözülməzdir. Hamlet dünyanın şərinə, həyatın bütün anlaşılmazlıqlarına, insanların bütün əzablarına görə məsuliyyəti öz üzərinə götürür. Qəhrəman tənhalığını kəskin hiss edir və gücsüzlüyünü dərk edərək buna baxmayaraq döyüşə girir və pəhləvan kimi ölür. Əsərin sonuna qədər biz Hamleti tam başa düşməyirik o özünü, həqiqətən, axmaq kimi aparır. Klavdi də onu axmaqlığına inanır . Amma bunların hamısı Hamletin oyunun bir hissəsi idi.

Fikirimcə Klavdi vicdan əzabı çəkir. Qardaşını ölümünə səbəb olması reallığı ona mənən əzab verir. Günahının böyük olduğunu fərqləndirir, amma bu günahdan necə qurtulacağını bilmir.Tanrıdan bağışlanmağı arzu edir, tövbə etmək istəyir. Lakin heç bir şeyin onu bu reallıqdan uzaqlaşdıracağına inanmır. Kraliça də daxilən əzab çəkir, ərinin ölümündən dərhal sonra evlənməyi əslində istəmir, amma qorxur və bunu edir. Sonda insan övladının necə də unutulmuş olması məsələsinə toxunur.Əslində burda öz anası kraliçaya da işarə edir. Ərinə sadıq olmaq,yasını saxlamaq yerinə dərhal evlənməsi onun bu suallar altında əzilməsinə səbəb olur. Anası ilə söhbət zamanı onun necə çirkləndiyini öz saf məhəbbətinə necə qara damğa vurmasını deyir .Hətta ona tövsiyyə edir ki, gedib tövbə etsin, bəlkə günahları təmizlənsin. Bu səhnədə Kral Hamletin ruhu gəlib çıxır öz həyat yoldaşına, hələ də mərhəmət edən kral Hamlet, oğlundan xahiş edir ki, onun xoş bir söz desin. Bu səhnədə biz pak sevgi ilə çirklənmiş xəyanətə bürünmüş sevgi arasındakı incə xətti daha aydın görə bildik. Əmisi Klavdi daima Hamlet ilə maraqlanır, əslində Klavdiyə maraqlı deyil Hamlet necədi və s. Sadəcə daima onu nəzarətdə saxlamağa çalışır. Və başa düşür ki, Hamlet onun üçün real təhlükədi. Məhz Hamletin təşkil etdiyi oyunda gördüklərindən sonra yaxşı başa düşür ki, Hamleti də məhv etmək lazımdır. Çünki o real və düşmənlərindən belə daha yaxın təhlükədir. Anası və Hamlet arasındakı danışığa qulaq asmaq məqsədilə gedən Poloni də Hamletin qılıncından payını alır. [4] Bu Klavdiyə də şans verir ki, Hamleti dərhal ölkədən və özündən uzaqlaşdırsın. Onu İngiltərəyə göndərir. Lakin Hamlet hər şeyin fərqlində idi və geri qayıdır əmisinə qarşı mübarizəyə davam edir. Əsərinin sonunda Hamlet, Kral, Kraliça və Laert ölür. Hər faciədə olduğu kimi bu faciədə də baş qəhrəman ölür. Əslində o cismən ölür mənən isə qələbə çalmış olur. Hamlet bizə ideal və reallıq, xəyanət və paklıq, yaxşılıq və pislik bu kimi bir çox məsələləri aydınlaşdırır.

Mənbələr:

1. Vilyam Şekspirin seçilmiş əsərləri “Öndər Nəşriyyatı” 2ci cildə, səh. 143 -193
2. İnternet resursu, <https://schoolworkhelper.net/moral-order-in-shakespeares-hamlet/>
3. İnternet resursu <https://eks33.ru/az/the-development-of-children-2-to-3-years/kakie-vechnye-problemy-zatragivaet-shekspir-v-gamlete-konspekt-uroka.html>
4. Robert Anderson “Vilyam Şekspir ,Hamlet . London digireads”2005

“VEYMAR KLASSİZİZMİ” ALMAN ƏDƏBİYYATININ TARİXİ MƏRHƏLƏSİ KİMİ

Magistr İbrahimova Aydan Fazil qızı
Elmi rəhbər: f.f.d., b/m Mirzəyeva Vüsalə Kamilpaşa q.
Magistratura, Ədəbiyyatşünaslıq (alman) qr.229
Azərbaycan Dillər Universiteti

XVIII əsr alman maarifçiliyində yeni mərhələ kimi vüsət almış “Veymar Klassisizmi”, fransız və antik dövr ədəbiyyatının yeni kontekstdə vəhdətinin zirvə nöqtəsi olaraq dəyərləndirilir. Dünya mədəniyyətinə Bax, Höte, Şiller, Lessinq, Herder kimi parlaq simalar bəxş edən Veymar şəhəri, Almanıyanın mədəniyyət paytaxtı hesabı olunur. Veymar klassisizmi (“Weimarer Klassik”), ədəbi-mədəni cərəyan kimi romantizm, klassisizm və maarifçilik ideyalarını sintezləşdirərək, tam fərqli humanizm prinsiplərinin əsasında yaranmışdır. İohann Volfqanq Höte, İohann Gottfried Herder, Fridrix Şiller, Kristof Martin Villand kimi ədib və dramaturqların yaradıcılıqlarının təsadüf etdiyi 1775-1805-ci illər Veymarın ən məhsuldar dövrü sayıla bilər. 1772-ci ildə hersoginya Anna Ameliya, oğlanları üçün, ironik tərzdə yazılmış “Der Goldene Spiegel Oder die Könige von Scheischian” adlı əsərin müəllifi, Kristof Martin Viland, Veymara dəvət edir. Və bu dövr alman ədəbiyyatında Veymar klassisizminin başlanğıcı kimi tarixə düşür.

“Veymar klassisizmində” əsas yeri yüksək, ümumbəşəri idealları təcəssüm etdirən, mənəvi cəhətdən gözəl insan (İfigeniya, Hötedə Tasso, Verter, Vilhelm Tell, Şillerdə Con) xarakterləri tutur. “Veymar klassikləri” yaradıcılıqlarında gündəlik, cılız mövzulara qətiyyənlə toxunmur, böyük tarixi əhəmiyyət kəsb edən münaqişələr, fikir azadlığı, milli müstəqillik uğrunda mübarizələri əks etdirirdilər. Bəşəriyyətin mənəvi inkişaf yollarının axtarışı və insan təfəkkürünün qələbəsinə inam, Veymar humanizminin əsas qayəsini təşkil edirdi. Müəyyən mücərrədliyə baxmayaraq, “Veymar klassisizmi” tarixin böyük həqiqətlərini əks etdirən, insanı əsasən mənəvi, əxlaqi cəhətdən təsvir etməyə çalışan ədəbi istiqamətdir. Bu bədii axının estetik prinsipləri, Şillerin “Sadələvh və sentimental poeziya haqqında” və “İnsanın estetik tərbiyəsinə dair məktublar” əsərində daha qabarıq şəkildə özünü büruzə verir. [3]

XVIII əsrin II yarısından etibarən, alman ədəbiyyatı, tədricən orta əsrlərə aid ekzotiklik və əfsanəvilikdən uzaqlaşaraq, “həqiqi sadəlik və səssiz ehtişam” (Einfalt, stille Größe) məzmunlu müşahidələrə yol açmışdır. “Veymar klassisizmi”nin ən illüstrativ əsərləri, Hötenin “Tavrada İfigeniya”sı və Şillerin “Yunanıstan Tanrıları” poeması, bu istiqamətdə yazılan ən ideal bədii nümunə hesab olunur. [1,s.12] Həqiqi “veymarsayağı” sənət əsərlərindən sayılan İohann Toaçim Vinkelmanın 1755-ci ildə yaratdığı “Rəssamlıq və heykəltəraşlıqda yunan tablolarına imitasiya” və “Qədim incəsənət tarixi” adlı əsərləri, antik Roma mədəniyyətinin zərif nüanslarının təbliğinə həsr olunub. Bu sənətkarların “feodal zülmünə etiraz”, yeni həyat ruhu ilə aşılənmiş yaradıcılıqları, Veymar klassisizminin ən yüksək mərhələsini təşkil edir. Yeni ədəbi proseslərin önündə gedən bu sənətkarlar, bir sıra mədəni ənənələrlə yanaşı, siyasi, ictimai dünyagörüşləri və dövrün aktual problemlərinə orijinal baxışları ilə fərqlənirdilər. İctimai tərəqqinin həlledici amilini ədəbiyyat, incəsənət və sosial aktivlikdə görən bu nümayəndələr, müasir cəmiyyətə qarşı üsyankar mövqe tutmaqdan imtina edir, ölkənin, eləcə də bütün bəşəriyyətin parlaq gələcəyi uğrunda mübarizəni, ancaq mədəni inkişaf prinsiplərinin üzərindən aparmağın tərəfdaşları kimi çıxış edirdilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Tornius V. Goethe – Leben, Wirken und Schaffen. Ludwig-Röhrscheid-Verlag, Bonn, 1949.
2. Mandelkow Karl R. Goethes Briefe. Vol. 1: Briefe der Jahre 1764–1786. Christian Wegner Verlag.1962.
3. https://www.bisav.org.tr/Bulten/258/1569/19_yuzyil_alman_dusuncesinde_holderlin

HELENQ FİLDİNQİN YARADICILIĞINDA QADIN PROBLEMI

Magistr Mətanət Elşən qızı Kərimova
Elmi rəhbər: Prof. F.e.d. Əliyeva Həmidə Əhməd qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti, Magistratura, Qrup 219

Britaniya ədəbiyyatında yaranan “Çiklit” janrı özünəməxsus ədəbi hadisədir. Bu ilk növbədə onunla müəyyən oldu ki, “Çiklit” ədəbiyyatı Helenq Fildinqin əsərləri ilə yayılmağa başladı və məhz bundan

sonra xüsusi məna kəsb etdi. Digər tərəfdən “Çiklit” ədəbiyyatı keçən əsərin 90-cı illərində postfeminizm dalğasının təsirindən formalaşdı. Məlumdur ki, H.Fildinq də bu cərəyana aid edirlər [3]. Bu ədəbi-bədii və fəlsəfi cərəyan cəmiyyətdə qadınların rolu, onun hüquqları, vəzifələri və inkişafı ilə bağlı ictimai şüurda baş verən dəyişiklikləri əks etdir. Postfeminizm həyatın demək olar ki, bütün sahələrinə sirayət edir, fəlsəfə və sosiologiya, psixologiya və siyasətə, o cümlədən ədəbiyyata da nüfuz etdi. “Ədəbiyyatda “Çiklit”in əhatə dairəsi qadınlardır və bu tip ədəbi nümunələr qadın arzularını hədəfləyir [1]. “Bricit Consun gündəliyi” romanı bu janrda yazılan ən gözəl postfeminist ədəbi nümunə hesab edilir. O da qeyd edilməlidir ki, feminizmdə qadının hüquqları və həyatında heç bir əhəmiyyəti olmayan kişi ilə bərabər hüququ müdafiə edilirsə, postfeminizmdə nə şəxsi, nə də ailə həyatından əl çəkməyən, amma eyni zamanda da karyera quran qadınlardan bəhs edir. Postfeminizm qadının həm karyera fəaliyyətini, həm də ailə həyatını tam müdafiə edir [2]. Postfeminist ədəbiyyatda özünə güvənən XXI əsr qadın obrazı qarşılaşdığı problemləri aşırı bilir, onu güclü qadın olmasıyla dəf edir, amma bununla belə zərif qadın olmasını da unutmur. Bricit Cons da belə qadın obrazını təcəssüm edir.

Keçən əsrin 90-cı illərində yaranmış postfeminizmin əsas ideyaları “Çiklit” ədəbiyyatında həyata keçdi və H.Fildinq bu sahədə xüsusi rol oynadı. Yazıcının roman qəhrəmanı Bricit Consun fikirləri və həyata baxışları elə müasir qadın haqqında fikirləri təsdiqlədi. Xüsusi ilə də onun arzuları, duyğu və düşüncələri, sevdiyi insanı tapmaq yolunda söyləri ilə bağlı davranışları az bir müddətdə böyük oxucu auditoriyası qazandı.

Yazıcının “Bricit Consun gündəliyi” romanı həmçinin onu deməyə əsas verir ki, bu əsər vasitəsi ilə oxucu özünü, öz istəklərini gördü. Bu əsər vasitəsilə yazıçı müasir qadının sosial və siyasi problemlərdən asılı olmasını tam şəkildə göstərdi. Oxucu isə öz növbəsində müasir qadının istəklərinin reallaşmamasını cəmiyyətdə yeri və cəmiyyətdən qaynaqlandığı problemlərlə bağlılığını bir daha əminliklə dərk etdi. Sonda onu da qeyd etmək ki, H.Fildinq qadın və karyera, qadın və nikah barəsində görüşlərini həm əsərin ideya-məzmununda, həm də yaratdığı qəhrəman tipində əyani şəkildə ortaya qoya bildi. Bu isə öz növbəsində postfeminist nəsrin bədii xüsusiyyətlərinin təcəssümü və təbliği kimi də dəyərləndirilməlidir.

Ədəbiyyat:

1. Genz S., Brabon B. Postfeminism: Cultural Texts and Theories. Edinburgh University Press. 2018. 304p
2. Phoca S. Introducing Postfeminism. Icon, Totem Books.1999. 176p.
3. Whelehan İ. Helen Fielding's Bridget Jones's Diary: A Reader's Guide. Bloomsbury Academic.2002. 202p.

MARTİN MAKDONANIN PYESLƏRİNDƏ “QARA YUMOR”

Magistr Kəngərli Nuranə Çingiz qızı

*Elmi rəhbər: fil.f.d., dosent, Abdullayeva Yeganə Atamoğlan qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Britaniya dramaturgiyasının aparıcı simalarından olan Martin Makdona “qara yumor” janrından yazan dramaturq kimi dəfələrlə ədəbi tənqiddə “anlaşılmaz”, “ənənədən kənara çıxan” sənətkar kimi qələmə verilmişdir [2; 3]. Lakin zaman göstərdi ki, böyük sənətkar sosial problemlərdən yazır, insanın gerçəklik qarşısında dönüb “başqa birisi” [1] olmasından söz açır və bütün pyeslərində insanlararası münasibətlərin ən son mərhələyə gəlməsini önə çəkir. “İnişman adaşındakı topal”, “Gözəllik kraliçası”, “Konnemardan olan kəllə”, “Tənha Qərb”, “İnişmandan olan leytenant”, “Yastıq adam” pyeslərində dramaturq dram elementlərini komediya janrı ilə bir arada göstərməklə “qara yumor” effektini yaradır.

“İnişman adasındakı topal” pyesinin qəhrəmanları bir-birini yaxşı tanıdığı, sevdiyi və eyni zamanda nifrət etdiyi kiçik və gözdən uzaq adada yaşayır. Bu adanın bütün sakinləri öz bəxtini lənətləyir, hamı buranı tərk edib getməyi arzulayır, amma eyni zamanda da hamı bir nəfər kimi bu xəyalın gerçəkləşməsini həyata keçirə bilmir. Adanın ən ağıllı və eyni zamanda ən bədbəxt sakini olan Billi həyatını dəyişmək şansı əldə edir. İrlandiyalı balıqçılar haqqında film çəkməyə başlayan Hollivud rejissoruna qoşulub adanı tərk etsə də, özgə diyarda tək və tənha yaşayır, arzuları öz kabusuna çevrilir. Cəmiyyətin yazılmamış qanunları onu “qaçağa” çevirir və etdiyi bütün cəhdlər arzu olaraq qalır. Dramaturq adı insanın adı istəklərini “qara yumor”la tamaşaçıya çatdırır, yazılmamış və gözlə görünməyən absurd gerçəklikdən söz açır.

“Yastıq adam” pyesində isə tez-tez gənclərə qarşı zorakılığı əks edən yazıcının həbsindən sonra hadisələr inanılmaz şəkil alır. Rəsmi orqanlar yazıcının bəzi hekayələrini son cinayətlərə bənzədiyini irəli

sürür. Qardaşının qətləri etiraf etdiyini eşidən yazıçı onun edamında iştirak etməkdən imtina edir, lakin hekayələrini məhv etmir. Tədrisən bəlli olur ki, ailədə hökm sürən zorakılıq hər iki qardaşa sirayət etmiş, biri bu zorakılığın icraçısı, digəri isə “ideya müəllifi”dir. Dramaturq göstərir ki, cəmiyyətdəki hərc-mərclik ilk növbədə ailədən gəlir və sosial statusundan asılı olmayaraq hər bir insan potensial “canidir”.

“Tənha Qərb” pyesinin iki qəhrəmanı da qardaşlardır və onlar atalarını dəfn edirlər. Ölüm səbəbi kimi sənəddə tüfəngdən təsadüfən açılan atəş yazılır. Amma hər iki qardaş və şəhər sakinlərinin əksəriyyəti əsl səbəbi bilir. Qardaşlardan biri onu qəsdən güllələyib. Bu qətlin şahidi olan ikinci qardaş mirasdakı bütün payından onun xeyrinə imtina edəcəyi təqdirdə susmağa söz verir.

Qardaşlar ata evində əbədi çəkişmələr və savaş şəraitində yaşayırlar. Yerli keşiş qardaşlarla mübahisə edə bilmir, çünki onun özü də qaranlıq işlərə bulaşmış və üstəlik alkoqolizmdən əziyyət çəkir. Tamaşaçı isə onun “iman böhranı” yaşadığını görür. Pyesin sonunda keşiş intihar edir və beləcə, özünü “qurtarır”. Ona aşıq olan gənc rahibə isə keşişi nə qədər sevdiyini qardaşlara danışır.

Rahibə keşişin son vəsiyyəti olan məktubu qardaşlara verir və orada qardaşlardan barışmağı xahiş edir. Qardaşlar barışmaq üçün biri-birlərinə qarşı törətdikləri çirkin “işlərdən” danışirlar, amma bu etiraf-lar barışıqla deyil, əksinə hər birinin silaha sarılması ilə bitir. Dramaturq göstərir ki, nəyinki cəmiyyət, həmçinin doğma insanlar da keçilməz sədlərlə əhatə olunublar.

Göründüyü kimi, Martin Makdona “qara yumor”dan istifadə etməklə cəmiyyətdə və insanlararası münasibətlərdə hökm sürən absurdluqdan bəhs edir. Dramaturqun özünün də etiraf etdiyi kimi “qara yumor” [1] absurd gerçəkliyi göstərən ən ideal üsuldur.

Ədəbiyyat:

1. Green J. “Review: ‘Hangmen,’ Offering the Last Word in Gallows Humor” // The New York Times. 29 April 2022.
2. Healy P. “Daniel Radcliffe Returning to Broadway in ‘Cripple of Inishmaan’” // The New York Times. 17 January 2014.
3. “Interview with playwright Martin McDonagh” // The Guardian. 24 March 2001.

ŞEKSİRİN “MAQBET” ƏSƏRİNDƏ PSİKOANALİZ

Günəl Hüseyn qızı Ağamirzəyeva

Magistratura, qr.219

Elmirəhbər: prof.f.e.d. Əliyeva Həmidə Əhməd q.

Azərbaycan Dillər Universiteti

Şekspir yaradıcılığında Z.Freydin psixoanaliz prizmasından yanaşdığı əsərlərdən biri də “Maqbet” [1] faciəsi idi. O, “Psixoanaliz və xarakterlər haqqında təlim” [2] kitabında bu əsəri təhlil etmiş, iddialı, lakin yumşaq qəlbli bir insanın-Maqbetin necə qatilə çevrilməsinin səbəblərini çözməyə çalışmışdır. Burada onun diqqətini çəkən digər bir obraz isə “uğurla başa vurduğu işdən sonra darmadağın olan” [2, s.163] Ledi Maqbetdir. Freyd hər iki obrazın timsalında arzu, fantaziya, vicdan kimi məsələlərə öz münasibətini bildirir, bəzən öz istəyinə çatmağa yaxın olan insanın elə öz arzularının həyata keçməsindən təlaşa düşməsinin, xarici dünyanın daxili dünyaya təsiri nəticəsində meydana gələn ziddiyyətlərin səbəblərini göstərirdi.

Digər faciələrinə olduğu kimi Şekspir “Maqbet” əsərinin süjetini özündən əvvəl mövcud olan tarixi salnamələrdən götürmüşdür. R.Holinşedin “İngiltərə, Şotlandiya və İrlandiya xronikaları” [3] bu faciənin ədəbi-tarixi qaynağı rolunu oynamışdır.

Şekspirin “Maqbet” faciəsi bir çox məsələlərə görə Freydin diqqətini cəlb etmişdir. Lakin onu ik növbədə arzuların və fantaziyaların xəyal dünyasından real dünyaya keçidində baş verən proseslər maraqlandırır ki, ər-arvad Maqbetlərin timsalında bunu əyani şəkildə göstərməyə çalışırdı. O, yazır: “... nə qədər ki, hansısa arzu tamamilə zərərsizdir, nə qədər ki, o fantaziya şəkilində mövcuddur və həyata keçməkdən uzaqdır Ego ona dözümlə yanaşır, amma elə həmin Ego o arzusunun həyata keçməsi və gerçək olması yaxınlaşan kimi ona qarşı silahlanır” [2, s.163]. Yəni insanın bütün istəklərinin toplandığı libido ilə Ego arasında konfliktin yaranması onun hansısa arzusunun gerçəkləşməsindən asılı olmayaraq onda həzz duyğusu yaratmır. Bu öz növbəsində kəskin nevroza səbəb olmaqla yanaşı, eyni zamanda dərin ruh düşgünlüyü və mənəvi tənəzzül yaradır. Bütün bu halların hamısı öncə Maqbetdə, sonra isə ledi Maqbetdə müşahidə olunur.

Ledi Maqbet faciənin mərkəzi fiqurlarından biridir. Öz soyuqanlı qətl planı ilə ərinə belə heyratə salan bu qadın personaj barəsində Freyd yazır: “Şekspirin “Maqbet”in süjetini götürdüyü Holşedin Salnaməsində (1677) Ledi Maqbet ərinə gələcəkdə kraliça olmaq üçün öldürməyə təhrik edən iddialı bir qadın kimi cəmişi bircə dəfə qeyd olunur. Onun gələcək taleyi və xarakterinin təkamülü haqqında heç bir söz deyilmir” [2, s.167]. Tanınmış şekspirşünas E.Cmit də Maqbeti təhrif olunmuş tarixi şəxsiyyət hesab etsə də, ledi Maqbetin Şekspir təxəyyülünün məhsulu olduğunu əminliklə söyləyir [4, s. 239].

Freydə görə, Şekspirin ledi Maqbeti müvəffəqiyyətlə öz arzusuna çatandan sonra mənən və ruhən iflas edən bir şəxsiyyətdir, halbuki o, bu məqsədi uğrunda dayanmadan böyük enerji ilə mübarizə aparmışdır. Faciənin əvvəlində onda heç bir tərəddüd və daxili mübarizə əlaməti nəzərə çarpmır. Onun bütün söyləri yumşaq ürəkli, lakin şöhrətpərəst ərinin şübhələrini yox etməyə və ona cəsarət verməyə yönəlmişdir. O, öz cinayətkar fikrinin həyata keçməsi üçün öz qadın təbiətinə belə qalib gələ bilər, bütün qara qüvvələri onun köksündə baş qaldıran şübhələri boğmağa və açılan peşmançılıq yollarını qapatmağa çağırır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Shakespeare, William. Macbeth. New York: Simon & Schuster, 2003. 304 p
2. Фрейд З. Психоаналитические этюды. Мн.; ООО «Попурри», 2003, 608 с.
3. Holinshed R. Chronicles: England, Scotland, and Ireland. Volume 1, Complete <https://www.gutenberg.org/cache/epub/44700/pg44700-images.html>
4. Smith E. This is Shakespeare. N.-Y., Vintage Book, 2019, 368 p.

ALFRED TENNİSON POEZİYASINDA QADIN PROBLEMİ

*Filologiya fakültəsi, Qaziyeva Turanə Fəxrəddin qızı
Elmi rəhbər: Xəlilli Şahin Həmid oğlu, f.e.d., prof
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Alfred Tennyson ingilis ədəbiyyatında Viktoriyan dövrünün ən tanınmış şairlərindən biri kimi tanınır. Ədəbi yaradıcılığının ən yüksək zirvəsində “şair laureat” adına layiq görülmüşdür. O, qadının çəkdiyi işgəncəni, qəm-kədəri, qadına qarşı olan pis rəftarı önə çəkib insanların gözünü açıb, qadının əşya olmadığını, onun cəmiyyətdə mərkəz mövqedə olduğunu vurğulamağa uğurla nail olmuşdur. Müəllifin “Şahzadə”, “Mariana”, “Ledi Şalot” poemalarında qadın problemlərini anlama və həlli yolları cəhdlərini görmək mümkündür.

Şair “Şahzadə” poemasında Liliyanın dilindən qadının cəmiyyətdə tuta bilmədiyi mövqeyindən ürək ağrısı ilə şikayətlənmişdir. Bu, onun göstəricisidir ki, qadın evdə yarımçıq təhsillə, yaxud heç bir təhsil almadan evdə saxlanılır, istəmədən başqası ilə evləndirilir, bir sözlə hüquqları əlindən alınır. “Mariana”, “Ledi Şalot” poemalarında baş qəhrəmanların dilindən üstlərini bir lənət kimi bürümüş sevgi əzabı ifadə olunmuşdur [1, s.4].

Alfred Tennysona görə hər bir qadın ana və qadın öhdəliklərini təmin etmək üçün deyil, şəxsi ruhi sağlamlığını və intellektual bacarığını zənginləşdirmək üçün təhsil almalıdır. Qadının məişət öhdəlikləri və təhsili daha sağlam və gözəl cəmiyyətin əsasını qoya bilər. Qadın elmi inkişaf yolunda öz mövqeyini tutmalı, bəşəriyyətin inkişafı naminə çox işlər görməlidir. Qadının zəif, kiçik görülməsi hökmən sona çatacaq və günlərin bir günü yaşadığı cəmiyyətdə yüksəlmək üçün ədalətli və layiq olduğunu sübut etməlidir. Alfred Tennyson qadınlara qarşı sərt mövqeyinə görə kişilərə meydan oxumuş, nəticədə kişilərin tərəfində olan hakim qanunların ləğv olunacağı zamanın gəlib çatacağını söyləmişdir. Əzilmiş qadınların hisslərini ifadə edən, narahatlıq, qorxu və ambisiyaları qələmə almışdır. Qadınlar kişilərin onlara uşaq yaxud kölə kimi davranışını yox, heç kimə borcu olmadan, müstəqil, canlı əzm, iradə nümunəsi olmasını və hörmət edilməsini istəyirlər [2, s.1].

Təsədüfi deyildir ki, XIX-cu əsrdən başlayan liberal feminizmlə qadınlar kişilərlə bərabər həyatın sosial, siyasi və iqtisadi imkanlara nail olmaq uğrunda mübarizə aparmışlar.

Ədəbiyyat siyahısı

1. <https://www.globalgreystorebooks.com/princess-ebook.html>
2. <https://art.uowasit.edu.iq/%D8%A7%D9%84%D9%83%D8%A7%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%AF%D8%B1%D9%8A%D8%B3%D9%8A-%D9%84%D9%82%D8%B3%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%AC%D8%AA%D9%85%D8%A7%D8%B9/>
3. <https://akinchi.org/feminizm-nedir/>

ERIX MARİA REMARKIN YARADICILIĞINDA MÜHARİBƏ QURBANLARI

*Filologiya fakültəsi, Zülfüqarova Gülşən Rövşən
Elmi rəhbər: müəllim Əliyeva Günel Təvəkkül
Azərbaycan Dillər Universiteti*

“Bu kitab ittiham, ya da etiraf deyil. Bu, sadəcə müharibənin məhv etdiyi, mərmilərdən canını qurtarmasına baxmayaraq onun əbədi qurbanına çevrilən nəsilə söz açmaq üçün fürsətdir.” Yaradıcılığının böyük bir hissəsini müharibə mövzusunda həsr etmiş müəllifin “Qərb cəbhəsində yenilik yoxdur” əsəri bu sözlərlə başlayır. Birinci Dünya Müharibəsi...məktəbi yenidən bitirmiş gənclər patriotik təbliğatın təsiri altında, qəhrəman olmaq arzusu ilə cəbhəyə yollanırlar. Paul Boymer və yoldaşlarının faciəsi isə məhz bundan ibarət idi. Həyatda heç bir təcrübəsi olmayan gənclər parta arxasından birbaşa cəbhəyə yollanaraq silahdan güllə atmağı və insanları qətlə yetirməyi öyrənirdilər. Əsərdə müharibənin insani hisləri necə məhv etdiyi, ölümü adiləşdirdiyi aydın və axıcı yazı üslubu ilə, bütün fiziki və psixoloji xırdaqları ilə əks etdirilmişdir: sərt, bəzəksiz və sentimentallıqdan uzaq. Müəllif əsərin ilk səhifələrindən etibarən müharibənin fərdləri necə “kütlə”yə çevirdiyini vurğulayır. Əsərin qəhrəmanları hansı ideologiya uğrunda vuruşduqlarını anlamırlar, onları cəmiyyətə qarşı inamsızlıq bürüyür, bütün xəyalları puç olur, özlərini aldadılmış kimi hiss edirlər. Baş qəhrəmanlar müharibənin xaos və dağınıqdan başqa heç bir şey gətirmədiyini çox yaxşı anlaşırlar. “İtirilmiş nəsil” ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biri hesab olunan Remark “müharibə qurbanları” ifadəsi altında yalnız həyatını itirmişləri deyil, müharibədən sağ çıxaraq normal həyata alışmağa çalışanları da nəzərdə tutur. Müharibələr bitəndə həyat, tarixin də göstərdiyi kimi, əvvəlki axarına qayıtmır. Bu fikir öz əksini müəllifin “Üç yoldaş” əsərində tapır. Birinci Dünya Müharibəsi ardınca dağıdılmış binalar, milyonlarla həyatını itirmiş insanlar qoymaqla yanaşı, ömrünü böhran içərisində keçirən bir çox sağ qalanların həyatını da qaranlıq qarşq etmişdi. Əsərin qəhrəmanları Robert, Otto və Qotfrid cəbhədən qayıdaraq avto-təmir sexi açır və yenidən cəmiyyətə adaptasiya olmağa çalışırlar. Lakin əsəri oxuyarkən insanda sanki nəyinsə yolunda getmədiyi hissi yaranır. Bunun səbəbi müharibədən sonra cəmiyyətdə yaranan depressiya və posttravmatik sindromdur. Müharibə dəhşətləri qəhrəmanların beynində ağır travmalar qoymuşdur. Məhz bu səbəbdən Remarkın yaratdığı surətlər bu dünyadan uzaqlaşmaq və başlarına gəlmiş bütün hadisələri unutmaq üçün spirtli içkilərə meyl edirlər. Məhv olmuş nəsil dünyaya inamını itirib, onlar sükutu yalnız sevgi, dostluq və içkidə axtarırlar. Dostluğu isə onlar çox vaxt cəbhədə çiyin-çiyinə vuruşduğu yoldaşlarında tapırlar. “Lissabon gecəsi” əsəri baş qəhrəman İosif Şvarsın mənasını itirmiş, müharibənin məhv etdiyi həyatından qalanları ümitsizcəsinə, tanımadığı bir şəxsin qarşısında etiraf etdiyi bir gecə haqqındadır. Bu, qulaq asdıqca ruhu parçalayan, sevgi, sədaqət, cəsarət və qəddarlıq ilə dolu qəribə bir hekayədir. Burada artıq İkinci Dünya Müharibəsi dövründə, Avropada vətəninə, işinə, yaşamaq hüququndan, ədalətdən məhrum olan mühacirlərin zülmü həyatı dramatik, faciəli və ağır bir şəkildə qələmə alınmışdır. Müəllif əsərlərində müharibənin insanlarda heyvani instinktlər oyatdığını və psixikanı tamamilə məhv etdiyini söyləyir. Müharibədə iştirak etmiş və ağır yaralanmış Remark bilavasitə olaraq bütün dəhşətli hadisələrin şahidi olmuşdur. Müharibə mövzusunda yazan başqa müəlliflərdən (E. Yunker və b.) fərqli olaraq Remark müharibəni şərəfli yol hesab etmir. “Qərb cəbhəsində yenilik yoxdur”un qəhrəmanları müharibənin məqsədsiz olduğunu və sırf bir neçə nəfərin əmri ilə baş verdiyini aydın bir şəkildə anlaşırlar.

Nəticə: Çoxları elə düşünür ki, Remarkın yaradıcılığı ancaq təkrarlanan hadisələrdən, yalnız müharibənin təsvirindən ibarətdir, lakin bu belə deyildir. Yaradıcılığı ilə bütün dünyanı dəhşətə gətirən, oxucuya özünü unutturmayan, lakin yaşamaq həvəsinə qalib gələ bilməyən müəllifin hər bir əsəri ayrı bir hekayədir. Remarkın əsərləri mənasız müharibələri, onların törətdiyi fəsadları əks etdirsə də, müəllif bütün bunların bir gün bitəcəyinə və dünyanın sülh içində yaşayacağına ümid bəsləyir. Lakin əfsuslar olsun ki, indiki dövrdə də biz müəllifin heç ağlına belə gətirə bilməyəcəyi ədalətsizliklər və vəhşiliklərin şahidi oluruq.

Ədəbiyyat

1. Erix Mariya Remark seçilmiş əsərləri, Şərq-Qərb, Bakı, 2009
2. Эрих Мария Ремарк “На Западном Фронте без Перемён”, Издательство АСТ Москва, 2022
3. Erich Maria Remarque - Gespräch mit Friedrich Luft (1962)
4. thestrip.ru “На Западном Фронте без Перемён” художественный анализ романа Ремарка, 2019

“DUBLİNLİLƏR” TOPLUSUNDA OBRAZLARIN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

*Filologiya fakültəsi, Bəhmənli Nərgiz Şahin q.
Elmi rəhbər: fil.f.d.dos, Gilə Hüseynli
Azərbaycan Dillər Universiteti*

“Dublinlilər” toplusunun müəllifi olan Ceyms Coys ingilis ədəbiyyatının ən məşhur nümayəndələrindən biridir. Coys bu topluda modernizm cərəyanından geniş şəkildə istifadə etmişdir. Bunu topluya daxil olan hekayələri oxuduqda müşayət etmək mümkündür.

“Dublinlilər” kitabına daxil olan hekayələr bir – biri ilə sıx əlaqəlidir. Həmin hekayələr bunlardır: “Ərəbistan”, “Bacılar”, “Görüş”, “Yağışdan sonra”, “İki cəngavər”, “Pansion”, “Ağ bulud”, “İç üzlər”, “Torpaq”, “Evelin”, “Kədərli hadisə”, “Sarmaşığı günündə”, “Ana”, “Allahın mərhəməti” və “Ölülər”.

Hekayələrin bir çoxunda şəhər sakinlərinin mənəvi və fiziki durğunluğu əks olunmuşdur. Dublin şəhəri bir çox hekayələrdə cansız məhfum deyil, sanki canlı bir obrazdır. Bəs bu haradan qaynaqlanır? Hekayələrə diqqət yetirsək, görürük ki, baş obrazların bir çoxu sanki öz xoşbəxtliyindən imtina edir və özlərini başqalarına qurban verirlər. Coys bu halı şəhərlilərin psixikası ilə bağlayır, çünki bu kütləvi cəhalətin toxumları idi ki, günü-gündən cücərməyə davam edirdi. Təbii ki, əsərdə sarkastik yanaşmalar da öz əksini tapmışdır. Məsələn, “Evelin” hekayəsini oxuyan zaman baş obrazın şansını öz əli ilə geri çevirməsinin şahidi oluruq. Bu, Evelinin cahilliyi idi ya o hər hansı bir ideologiyanın təsirində idi? Evelin anasını itirəndən sonra atası ilə yaşayır və yeniyetmə yaşında Frank adlı gənc bir oğlana vurulur. Atası isə onların birlikdə olmasına izacə vermir. O düşünür ki, Frank qızını onun əlindən alacaq. Evelinin atasının Frankı sevməmə səbəblərindən biri də onun dənizçi olması idi. Qızı ilə olan dioloqu bunu sübut edir. “Tanıyıram mən bu dənizçiləri” [3]. Evelin isə Frankla xoşbəxt olmaq istəyirdi, lakin əlinə bu şans düşən zaman istifadə etməyi bacarmadı və öz xoşbəxtliyini ailəsinə qurban verdi.

“Dublinlilər” toplusunda əksini tapan digər bir hekayə isə “Kədərli Hadisədir”. Bu hekayədə də baş obrazlardan biri sayılan Siniko xanım ona xoşbəxtlik bəxş edə biləcək insanın yanında olmaq şansını geri çevirir. Bu xüsusiyyət “Dublinlilər” toplusunda yer alan bir çox qadın obrazlara aiddir. Bu obrazlar Ceyms Coysun tənqid hədəflərinə daxil olan obrazlar silsiləsindəndir. “Dublinlər” toplusunda da o, ətrafında olan bütün irləndiyalı obrazları səciyyələndirməyə çalışmışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Coys. C, “Dublinlilər”, Bakı, Qanun 2011.
2. <https://edebiyat.az/proza/168-muasir-edebiyatin-serhedinde-ceyms-coys.html>
3. <http://nigarshahsuvarova.blogspot.com/2018/09/ceyms-coys-dublinlir.html>

ŞARLOTTA BRONTENİN “CEYN EYR” ROMANINDA QOTİK JANRIN ELEMENTLƏRİ

*Magistr Novruzova Səmrə Emin qızı, Qrup 219
Elmi rəhbər: Fil.f.d., b./m. Hüseynli Gilə Mehdi qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Dünya ədəbiyyatında qotik janrın yaranması və inkişafı XVIII əsrin sonları-XIX əsrin əvvəllərini əhatə edir. Qotik janrda qələmə alınan əsərlər əsasən qorxulu, mistik sirlərlə dolu, füsunkar, melodram təsiri bağışlayan süjet xəttinə sahib olurlar. Bu janrın əsas elementləri paranormal hadisələr, qaranlıq, tənha yerlər, qorxulu, sirlərlə dolu malikanələr, qarışıq ailə hekayələri, qorxunc varlıqlar hesab olunur. Klassik ədəbiyyatda qotik janr ən parlaq nümunələrindən biri məhz Şarlotta Brontenin “Ceyn Eyr” romanı hesab olunur. Daha öncə sadaladığımız elementlərin bir çoxuna məhz bu romanda rast gəlmək mümkündür. İlk növbədə burada qorxulu, sirli atmosferinin yaradılması üçün Geytshed və Törnfeld malikanələri xüsusi önəm daşıyır. Bu malikanələr daxilində baş verən əsrarəngiz hadisələr romandakı qotik ab-havanın inkişafına təkan verir. Məsələn, romanın əvvəlində Geytsheddə çox nadir hallarda və yalnız evin xidmətçiləri ilə xanım Ridin daxil olduğu “qırmızı otaq” adlandırılan bir məkanla qarşılaşırıq ki, bu otaq istər ümumi görünüşü, istərsə də daxilində baş vermiş faciəvi hadisəyə görə ürpertici təsəvvür yaradır. Bu otaqda Ceynin dayısı Cənab Rid dünyasını dəyişmişdir və Ceynə elə gəlir ki, onun ruhu hər an burada peyda olacaq:

“Mən kiminsə burda olduğunu hiss edirdim, nəşə məni sıxır, havam çatmırdı.” [1, s.26-27]. Romanın digər sirli malikanəsi olan Törnfeld malikanəsi memari üslubundan daha çox içində yaşadığı qorxunc məxluq olan Berta Meysona görə vahiməli ab-havaya sahibdir. Əsas qotik obraz hesab olunan Berta Meyson üçüncü mərtəbəsində kilidli bir otağa yaşayırdı və ona Qreys Pul adlı xidmətçi nəzarət edirdi. Lakin Berta ara-sıra həmin otaqdan qaçmağı bacarırdı. Məhz bunlar Ceynin Törnfilddə yaşadığı zaman qarşılaşdığı paranormal hadisələrin açarı idi: bir gecə qəfil Roçesterin otağının yanmağa başlaması, Ceynin eşitdiyi şeytani gülüş səsləri, onun vualının gözləri önündə “qorxunc varlıq” tərəfindən parçalanması və s. Ceyn Eyrin təsvirləri ilə Bertanın necə qorxunc bir varlıq olduğu aydın görünür: “Qarşımda dayanan məxluq buna qədər heç vaxt Törnfeld-Hollda görünməmişdi. Həm onun boyu həm də cizgiləri tanış deyildi...”

Bu, yəqin ki, qadın idi, ser, hündür və cüssəli, kürəyinə qədər sallanan saçları qalın və qaraydı. Bil-mirəm nə paltar geyinmişdi, yalnız onu gördüm ki, düz və ağ idi.” [1, s.427]. Bertanın ortaya çıxması eyni zamanda daha bir qotik elementi – qarışıq ailə hekayəsini simvolizə edir. Belə ki, Berta əslində Roçesterin həyat yoldaşı idi. Onlar Yamaykada ailə qurmuşdurlar, lakin qısa müddət sonra Berta ağlını itirməyə başlamışdır. Roçester onu Törnfilddə gətirərək burada kilid altında saxlayırdı, lakin bu hadisə uzun müddət gizli qalmır, tam Roçesterlə Ceynin nikah günü dəhşətli sirr ortaya çıxır. Roçester bu “məxluq”u hər kəsə göstərir və malikanədəki qorxunc hadisələrin kim tərəfindən törədildiyi aydın olur.

Şarlotta Bronte romanda qotik elementlərdən geniş istifadə edərək əsərin emosional və fəlsəfi gər-ginliyini, oxucunun marağını artırır. Bu elementlərin bir çoxu süjetin dönüş nöqtələrinin əhəmiyyətini əv-vəlcədən görməyə və ön plana çıxartmağa xidmət edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Şarlotta Bronte “Ceyn Eyr”, Bakı, Qanun nəşriyyatı, 2021, 680 səh.
2. <https://khambayswordswordswords.blog/2020/08/06/the-gothic-in-jane-eyre/>
3. <https://www.literaturewise.in/mdl/mod/page/view.php?id=81&forceview=1>
4. <https://www.thoughtco.com/gothic-literature-2207825>

PİTER AKROYDUN BİOQRAFİK ROMANLARININ ÖZÜNƏMƏXSUSLUĞU

Filologiya fakültəsi, Sadıqova Vüsalə Rabil qızı
Elmi rəhbər: Fil. f. d. Mirzəzadə Türkan Nizami qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

XX əsr ingilis ədəbiyyatını və onun keçdiyi inkişaf yolunu araşdırarkən diqqət cəlb edən məqamlar-dan biri də bu dövrdə roman janrının, xüsusilə bioqrafik romanın məruz qaldığı dəyişikliklərdir. Bu ba-xımdan bioqrafik janrın ənənəvi quruluşunun dəyişməsində böyük rol oynamış məşhur ingilis yazıçısı Pi-ter Akroydun yaradıcılığı fərqlənir. Bir çox əsərlərin müəllifi olmasına baxmayaraq daha çox bioqrafik romanları ilə tanınan Akroyd nəinki ingilis, eləcə də dünya ədəbiyyatında oxucu və ədəbi tənqidçilərin diqqətini çəkmiş, bir çox mükafatlarla yanaşı Buker və Somerset Moem mükafatlarına layiq görülmüş, iki dəfə Whitbread Book Award laureatı olmuşdur.

Piter Akroyd dövrün digər ingilis yazıçıları kimi yeni nəsil roman janrının nümayəndəsi olmasına baxmayaraq əsərlərindəki üslub müxtəlifliyi, araşdırma dərinliyi və bir çox xüsusiyyətlərinə görə digər müəlliflərdən xüsusilə də realist yazarlardan aydın fərqlənir. Özünün də qeyd etdiyi kimi “Kimsə mənim romanlarımdan müasirlərimin əsərləri ilə hətta dövrün özü ilə heç bir əlaqəsinin olmadığını söyləmişdi. Məncə bu tamamilə doğrudur.” Akroyd yaradıcılığının maraqlı hətta özünəməxsus cəhəti də məhz onun ingilis tarixində iz buraxmış, tanınmış insanların bioqrafiyalarını yaradarkən tarixin yeni və fərqli inter-pretasiyası ilə real qəhrəman ərsəyə gətirməyə nail olmasıdır. İngilis mədəniyyəti, ədəbiyyatı və tarixinə dərinləndirən bağlı olan Akroyd bunu bütün yaradıcılığında əks etdirmişdir. Qeyd etdiyimiz kimi, “London Likpeni” və “Kənd həyatı” adlı iki şeir kitabı ilə yanaşı bir çox əsərləri olmasına baxmayaraq Akroyd ya-radıcılığında həm oxucuların, həm də tənqidçilərin diqqətini onun bioqrafik romanları çəkmişdir.

Yaradıcılığında ingilis mədəniyyəti və “milli identiklik” anlayışı “ingilisçilik” ideyalarını əsas götürən Akroydu həm ingilis tarixi üçün əlamətdar şəxsiyyətlərin bioqrafiyasını yazmağa ruhlandırmış, həm də onun yazı üslubu və təhkiyə tərzini də formalaşdıran amil olmuşdur. Nəticədə Akroyd Sent Bövün əsasını qoyduğu bioqrafik metodun və ənənəvi bioqrafik romanın qəliblərini parçalayaraq yeni bir üslub ortaya çıxartmışdır.

Sent Bövə görə yazıçının yaradıcılığı onun şəxsi həyatının və yaşadığı dövrün təəcəssümüdür, bunu nəzərə alaraq bir əsərin nə vaxt və harada, hansı sosial şəraitdə yazıldığı, yazıçının yaşadığı dövrün siyasi və mədəni mühiti və onun yazıçı üzərindəki təsiri əhəmiyyət kəsb edir. Bioqrafik metoda görə hər hansı bir əsər müəllifin şəxsi təcrübə və hisslərinin yansımasıdır. Bu baxımdan bioqrafik metoda əsasən müəllif əsərlərində onun həyatının izləri araşdırılır yəni yazıçının həyatından yola çıxaraq əsərləri təhlil olunur. Piter Akroyd isə bu ənənəni dağıdaraq bioqrafiyasını yazmağı hədəflədiyi yazıçıların əsərlərindən yola çıxaraq onların tərcümeyi-halını yaradır. Tərcümeyi-hallarını qələmə aldığı məşhur şəxslərin bioqrafiyasını yaradarkən onların yazı tərzinə uyğun üslub seçir. “Oskard Uayldın vəsiyyəti” romanında Akroyd Uayldın danışq tərzinin reproduksiyasını ustalıqla təqdim edir, “Çatterton” romanında XVIII əsrdə yaşamış bir rəssamın həyatındakı boşluqları öz fantaziyası ilə dolduraraq ona yeni tərcümeyi-hal qazandırır, “Şekspir. Bioqrafiya” romanında isə Şekspirin pyeslərindən yola çıxaraq onun mübahisəli bioqrafiyasını yenidən yazır və əsaslandırır. Akroyd nəinki öz xalqının tarixində iz qoymuş şəxsiyyətlərin tərcümeyi-halını yenidən yazmış, həmçinin “London.Bioqrafiya” əsərində şəhərin də bioqrafiyasını yaratmışdır.

Göründüyü kimi Piter Akroyd özünəməxsus istedadı ilə müasir ingilis ədəbiyyatında ənənəvi və yənin sintezindən ibarət bir üslubdan istifadə etmiş, nəticədə fantastik və sehirlə elementlərin də daxil olduğu bioqrafik roman ortaya çıxmışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdullayeva, Yeganə. Qərbi Avropa ədəbiyyatında bioqrafik roman janrının işlənmə səciyyəsi // – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, Dil və ədəbiyyat, – 2012. №2, – s.155-1
2. <https://home.csulb.edu/~bhfinney/ackroyd.html>
3. <https://www.researchgate.net/publication/286643263>
4. <https://www.researchgate.net/publication/>
5. <https://www.summitlearning.org/docs/63447>

CUMPA LAHİRİNİN “ADAŞ” ƏSƏRİNDƏ İDENTİKLİK

*Grup 219, Magistr, Əliyeva Günel Əfqan
Elmi rəhbər: Fil. f. d. Əlibayova Zülfıyyə Fəxrəddin
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Benqal əsilli ABŞ yazarı Nilanjana Sudeşna 11 iyul 1967-ci ildə anadan olmuşdur. Cumpa Lahiri onun özü üçün seçdiyi bir ədəbi imzadır. Hindistan əsilli valideynləri ilə birlikdə ABŞ-da yaşayır, Nyu-Yorkda Bernard Kollecində, daha sonra isə Boston Universitetində təhsil almışdır. Son illər ölkəmizdə bu yazara maraq artmış, həyat və yaradıcılığı araşdırılmağa başlanmış, kitablarına tələbat artmışdır. Yazıçının əsərləri müxtəlif dillərə, o cümlədən, müəyyən kiçik həcmli hekayələri dilimizə tərcümə olunmuşdur. Cumpa Lahirinin ən çox şöhrət qazandıran əsəri 2003-cü ildə nəşr olunan “Adaş” (The Namesake) romanıdır.

Roman vətəndən, yəni Kəlküttədən Amerikaya köçən bir ailənin dramını, həmçinin qohumluq əlaqələrinin mürəkkəbliyini təsvir edir. “Adaş” romanında müasir mədəni diskursda mürəkkəb mədəni əlaqələri və şəxsiyyət böhranlarını araşdırılır. Əsərdə psixoloji, sosial və mədəni cəhətdən uzaqlaşmış insanların təsvir verilir. Roman həm birinci – Aşima və Aşokenin, həm də ikinci nəsilin – Qoqol, Sonya, Mouşuminin həyatları boyu üzləşdikləri müxtəlif şəxsiyyət mübarizələrini təqdim edir. Aşima və Aşoke yeni mədəniyyət və ideologiyaları qəbul etmək üçün mübarizə aparır, öz şəxsiyyətlərinə güvənsiz olduqları üçün özlərini mühacir deyil, amerikalı kimi hiss etmək üçün əllərindən gələni edirlər.

Aşimanın yeni torpaqda müxtəlif benqal rituallarını qoruyub saxlaması onun doğma Hindistanı ilə əlaqəsini təmsil edir. Bəzi ritualları yerinə yetirmək üçün ailə üzvlərinin olmaması Aşimanı məyus etsə də, onun naməlum ölkədə benqal ab-havasını yaratmaq istəyi heç zaman azalmır. Aşimanın milli geyim olan sarini saxlaması köhnə ata-baba mədəniyyətinin qorunub saxlanmasının sübutudur. Aşima, Aşoke və digər Benqal mühacirləri mövcud Amerika mədəniyyəti ilə barışmaq üçün Milad və Yeni il bayramlarını qeyd etsələr də, ikinci nəsil benqal mühacirləri isə bu bayramları qeyd etmək üçün həvəs və həyəcanla gözləyirdilər.

Qoqol isə valideynlərindən fərqli olaraq məmləkətini öz vətəni, yurdu kimi qəbul edə bilmirdi. Valideynləri onu Benqal ənənələri ilə böyütdürdülər, lakin Qoqol özünü kəşf etdikdən sonra bir amerikalı olduğunu və həyatını da amerikansayağı yaşamaq istədiyini dərk etdi. Ancaq onun bu seçimi ailəsinin böyük müqaviməti ilə üzləşdi. Ona görə də tamamilə Benqal adətlərindən kənara çıxmağa qərar verdi.

Roman boyu Qoqolun xarakteri müxtəlif cür dəyişdiyini görürük. O, ömrü boyu valideynlərinin qeyri-amerikan həyat tərzindən qurtulmağa çalışsa da, sonda yenə də keçmişinə təslim olur. Uşaqlıqdan Qoqol istər öz mədəniyyətində, istərsə də yaşadığı Amerika mədəniyyətində həqiqətən uyğunlaşa biləcəyi bir yer tapmaq istəyirdi. Bütün həyatı boyu kim olduğunu və hara aid olduğunu öyrənmək üçün axtarışlar aparır. Hindistana tez-tez səfərlərdən və orada uzun müddət qaldıqdan sonra belə, o, heç vaxt hind mədəniyyətinin bir parçası ola bilməyəcəyini dərk etdi. O, heç vaxt hindli ola bilməzdi, çünki Amerika mədəniyyəti onun həyatına daha çox hakim idi. Ancaq adı və ailə dəyərləri də onun tam bir Amerikalı olmasına imkan vermirdi. Hər zaman şəxsiyyəti ilə bağlı çıxılmaz vəziyyətdə qalır və buna görə də heç vaxt istədiyi adam ola bilmirdi.

Qloballaşma prosesi insanları və mədəniyyətləri alt-üst etməklə yanaşı, həm münafişə, həm də əməkdaşlıq baxımından yeni kimliklər və birliklər yaratmışdır. Romanda biz iki fərqli dünyanın toqquşmasını görürük. Cumpa Lahiri immiqrantlar arasında şəxsiyyət böhranını, irqi və mədəni münafişələri, etnik mənsubiyyəti, tənhalıq və yadlaşmanı araşdırmışdır. İmmiqrasiya tarixi yadlaşma və onun nəticələrinin tarixidir. Qazanılan hər azadlıq üçün bir ənənə itir. Assimilyasiya edilən hər ikinci nəsil üçün birinci nəsil bu və ya digər şəkildə rədd edilir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Lahiri J. The Namesake, Houghton Mifflin, 2003. – 291 p.
2. <https://www.britannica.com/biography/Jhumpa-Lahiri>
3. <https://www.sparknotes.com/lit/the-namesake/context>

HAROLD PİNTERİN “MƏNZƏRƏ” ƏSƏRİNDƏ DİALOQUN ÖZÜNƏMƏXSUSLUĞU

Filologiya fakültəsi, Mustafazadə Fidan Elşad qızı.

Elmi rəhbər: f.f.d., dos. N.E. Süleymanova.

Azərbaycan Dillər Universiteti

XX əsrin birinci yarısında ingilis dramaturgiyasında yeni məktəblər yaranmışdır. Belə məktəblərin nümayəndələri dramaturgiyanı ənənəvilikdən uzaqlaşdıraraq yeni istiqamətə yönəlmişdilər. Bu istiqamətin müəyyənləşməsində mühüm rol oynayan yazıçılardan biri də ingilis dramaturgiyasının görkəmli nümayəndəsi, olan Nobel mükafatı laureatı Harold Pinterdir. Harold Pinterin oxucular tərəfindən maraqla oxunan bir çox əsərləri var. Dramaturqun ilk əsəri 1957 ci ildə yazılan “Otaq” pyesidir. Bu pyesin ardınca yazıçı “Ad günü”, “Lal xidmətçi”, “Sükut” və başqa əsərləri yazmışdır.[2, s 41].

Harold Pinterin əsərlərindən biri 1968 ci ildə qələmə aldığı “Mənzərə” pyesidir. Bu pyes 1969 cu ildə səhnədə nümayiş etdirilib. “Mənzərə” pyesində Daff və Bet personajlarının həyatı yazıçı tərəfindən nəql olunur. Harold Pinter əsasən əsərdə evli olan Daff və Bet personajlarının ünsiyyətlərindəki anlaşılmazlığı təsvir edir.

“Mənzərə” pyesində Daff və Bet obrazları həyat yoldaşı olmalarına baxmayaraq, söhbət edərkən bir-birini dinləmək istəmirlər. Buna görə də sanki, iki yad və tənha insan eyni ailənin üzvüdür.

Beləliklə, bu personajlar üçün birlikdə söhbət etmək maraqlı deyil.

Pyesdəki personajlar söhbət etdikləri zaman bir-birilərini sanki eşitmirlər. Daff və Bet obrazı sadəcə öz fikirlərini bildirirlər. Beləliklə, əslində bu personajların söhbət etdiyini söyləmək olmaz. Onlar bir-biri ilə söhbət etdikləri zaman hər bir obraz öz hisslərindən, fikirlərindən, duyğularından danışır. Lakin, buna baxmayaraq Daff və Bet bir – birini anlaya bilmir. Çünki, onlar birlikdə söhbət edib, fikirləri dinləyib, anlamağa həvəs göstərmirlər [1].

Harold Pinterin qələmə aldığı “Mənzərə” pyesində Daff və Bet personajları dialoq qurarkən bir-birini dinləmədiyi üçün, onların dialoqu sanki monoloqdur. Və belə dialoqlar oxucuların diqqətini çəkir. Çünki, oxucular əsəri oxuduqda iki personajın dialoqundakı fikirləri anlamaqda çətinlik çəkə bilirlər. İki personajın dialoquna nəzər yetirdikdə buradakı fikirlərin bir-birindən təməmlə fərqli olmasını müşahidə etmək mümkündür.

“Mənzərə” pyesində Daff və Bet personajlarının xasiyyətini anlamaq mümkün deyil. Çünki, bu personajlar əsasən dialoq qurarkən daha çox keçmiş xatirələri haqqında danışirlər. Beləliklə, Daff və Bet personajlarının keçmişdəki xatirələri xatırlayıb danışmaları, pyesdəki bu personajların hansı dövrdə yaşadığını müəyyən etməkdə çətinlik yaradır.

“Mənzərə” pyesində obrazlar söhbət edərkən Daff personajı tez-tez Bet personajına səslənir. Lakin, Bet personajı onu dinləmir. Daffın bildirdiyi fikirlər onun üçün maraqlı deyil. Ona görə də bəzən Daffın ona müraciət etdiyini də hiss etmir. Sadəcə olaraq Bet personajı üçün öz fikirləri maraqlıdır. O, keçmiş xatirələri haqqında düşünür. Beləliklə, onlar bir-birini dinləmədiyi üçün, Betin həssaslıqla bildirdiyi fikirlər monoloqa bənzəyir. İki personajında fikirlərinin əsasən keçmiş ilə bağlı olmasından, anlamaq mümkündür ki, Daff və Bet personajları üçün əsasən həyat keçmişdə dayanıb. İndiki zamanda onlar yalnız bir-birinə soyuq münasibət bəsləyirlər. Bir-birini dinləyərək anlayıb, heç bir problemi birlikdə həll etmək istəmirlər. Ona görə də əsərdəki bu iki personajın gələcək üçün heç bir planlarının olmamasını anlamaq mümkündür [1].

Əsərdəki qəhrəmanlar yaşadıkları həyatdan razı deyillər. Bəlkə də sadəcə olaraq onlar reallıqdan uzaqlaşmaq istəyirlər. Beləliklə, Daff və Bet obrazı daha çox yaşadıkları xatirələri düşünərək, bu xatirələr haqqında danışmağa üstünlük verirlər. Lakin, bəzən pyesdə Daff personajının aqressiv fikirlər dediyi müşahidə olunur. Belə fikirlərin söyləməsinə səbəb bəlkə də, Daff obrazının keçmişdə yaşamış olduğu xoş xatirəsi olmayan günləri yada saldığı üçündür. Buna görə də “Mənzərə” əsərindəki personajlar yalnız keçmiş xatirələri düşünərək yaşadıkları üçün, onlar özlərini xoşbəxt hiss etmirlər.

Harold Pinter “Mənzərə” pyesini yazaraq oxuculara çoxlu sayda fikirlər çatdırmaq istəyib. Əsasən o, oxuculara bildirmək istəyib ki, insanların ünsiyyət quraraq, bir-birini dinləyib, anlaması onların həyatında böyük rol oynayır. İnsanlar bir-birini anlayaraq həyatdakı problemlərin öhdəsindən gələ bilirlər. Yazıcının qələmə aldığı “Mənzərə” pyesi qısa olub, yalnız iki personajdan ibarətdir. Lakin oxucular bu pyesi oxuyarkən burada yazıcının onlara dərin fikirlər çatdırmaq istədiyini müşahidə edirlər. “Mənzərə” pyesində yazıçı əsasən personajlar arasında monoloqa bənzəyən dialoqlardan istifadə etməsinə baxmayaraq, oxucular bu personajların fikirlərini, arzularını, qorxularını anlaya bilirlər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Harold Pinter seçilmiş əsərləri “Şərq-Qərb” Bakı-2010
2. Беннетт, Майкл Ю. Кембриджское введение в театр и литературу абсурда. Кембридж: Издательство Кембриджского университета, 2015. ISBN 978-1107635517

SİLKE SCHEUERMAN LİRİKASI

Xudiyeva Tamilla Zaur Qızı, Filologiya fakültəsi, qrup 237

Elmi rəhbər: Almuradova Zivər Rövşən qızı, müəllimə

Azərbaycan Dillər Universiteti

Silke Scheuerman 1973-cü ildə Almaniyanın Karlsruş şəhərində anadan olub. Hal-hazırda Offenbaxda yaşayır. O, teatr və ədəbiyyat təhsilini Frankfurt, Leyspiq və Parisdə alıb. Silkeni dünyaya tanıdan onun “Die Stunde Hund und Wolf” (“İt və canavar arasındakı zaman”) əsəri olmuşdur. Bu əsər 10 dilə tərcümə olunub. O, Frankfurt universitetində Germanistika insitutunda işləyib.

Yaradıcılığa 20 yaşında, Parisdə başlayan yazıçı eyni zamanda poeziya, nəsr və tənqidi məqalələr də yazır. Bundan sonra o, 2006-cı ildən ən vacib ədəbiyyat konkursunun jürisinə daxil olur. Silke Scheuerman “2001-Darmstadt şəhərinin Leonce və Lena mükafatı, 2003 – Lana ədəbiyyat təqaüdü, 2006-Alman Ədəbiyyatı Fondundan Nyu-York təqaüdü, 2009 – Villa Massimo təqaüdü” kimi bir çox mühüm ədəbi mükafatlara layiq görülmüşdür.

Bizim fikrimizcə, Silke Scheuerman alman dilinin ən mühüm şairlərindən biridir. Onun poeziyası həqiqətən özünəməxsusdur və oxumağa dəyər.

“Siz çox kiçik səslərin qışında dayanırsınız.

Deyirlər ki, artıq istək yoxdur,

Baxmayaraq ki, indi vaxtımız var”

Silke Scheuermannın şeirlərini oxuyub anlamaq zövq verir. Onun şeirlərində uğursuzluğa düçar olduğumuz və bu uğursuzluğu qəbul edə bildiyimiz anların incə hissləri var. Sakit, müxtəlif ünsiyyətlərdə demək olar ki, səssiz olan incəlik var bu şeirlərdə. Lakin bunlar heç də Scheuermannın şeirlərinin tematik məntiqi ilə əlaqəli deyil. Burada söhbət əhval-ruhiyyədən gedir. Onun poeziyasında məkan və zaman davamlı dəyişir və bu dəyişmə axıcı keçidlərlə göstərilir. Eyni zamanda reallıq və fantaziya dünyası da əsərlərdə bir-birinin içində itir. Onun şeirlərinə baxdıqda əsas motivin metamorfoz, çevrilmə olduğunu görürük.

Bundan əlavə obrazların gücünə də diqqət yetirilir (xüsusən də “Qağayıların iki səslə oxuduğu gün” şeirində”). Obrazlar ilk baxışda oxucuda kiminsə şəxsi hekayəsini oxuduğu düşüncəsini yaratsa da, biraz daha diqqətlə baxdıqda, əsəri ikinci dəfə oxuduqda və hadisələrə, ifadələrə bir araya gəlmə imkanı verdikdə əslində obrazların nə qədər dərin olduğu görünür. Onun şeirlərində tez-tez fantastik varlıqlara, canavarlara, cadugərlərə, mələklərə, pərilərə rast gəlinir. Bu obrazlar sonda öz yollarını fantastik aləmdə yox, real aləmdə tapırlar, məsələn, pərilər suyu tərk edərək ayaqqabı istehlakçılarına çevrilir, Nuhun gəmisindəki heyvanlar sahilə çıxmaqdan imtina edirlər və s.

Silke Scheuermann poeziyasında həzinlik və satira arasında tarazlıq yaranır. Həmçinin tez-tez lakonik ifadələrlə yolsuzluq tənqid edilir. Bundan əlavə əsərlərində məhəbbət, ölüm və həyat kimi böyük mövzular nəzərdən keçirilir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. https://www.poetryinternational.com/en/poets-poems/poets/poet/102-11628_Scheuermann
2. <https://www.schoeffling.de/autoren/silke-scheuermann>
3. <https://www.lyrikline.org/de/gedichte/die-ausgestorbenen-13620>

21-ci ƏSRDƏ ALMANİYADA MİSTİKA JANRI

Filologiya fakültəsi, Günel İsgəndərli Zülal
Elmi rəhbər: müəllim Zivər Almuradova Rövşən
Azərbaycan Dillər Universiteti

“Mistik dəhşət” və ya sadəcə olaraq “mistika” personajları ağıl və biliklə buna qarşı dura bilmədiklərini nümayiş etdirən, hansısa izah olunmaz hadisə və ya hərəkətə əsaslanan ən populyar janrdır. Bu janrın elm və insan zəkasından üstünlüyü bizləri valeh edir. “Mistika” janrında yazılan əsərlər mütləq gözlənilməzliyi ilə insanları əsarəti altına alır. İnsan burada elə bir qarşılaşınmaz qüvvə ilə qarşılaşır ki, onu yalnız alternativ “ışıq” qüvvəsi (sehr, ritual və ya birbaşa Allaha müraciət) məğlub edə bilər. “Mistika” janrı daha çox “Qorxu ədəbiyyatı”nda istifadə olunur. “Qorxu ədəbiyyatı” (ingiliscə qorxu ədəbiyyatı və ya qorxu fantastikası) oxucuda qorxu hissi oyatmaq məqsədi daşıyan bədii janrdır. Fantaziya, triller və detektiv xüsusiyyətlərinə malikdir, onlardan bəzi elementləri götürür. Qorxunun əsası adətən mistik və psixoloji xarakter daşıyır. Çox vaxt qorxu, bir qayda olaraq, müxtəlif xalqların mifologiyasından götürülmüş məhdud tematik personajlara (vampir, zombi, canavar, cin və s.) malikdir. Almaniyada müasir dövrdə “Mistika” janrı çox məşhurdur. Bu janrda bir çox müxtəlif əsərlər yazılmışdır. Məsələn son dərəcə populyar olan “Hörümçək” hekayəsi Hans Heinz Evers tərəfindən yazılmışdır. Dünyaca məşhur “Golem” əsəri də həmçinin “Mistika” janrındadır. Bu əsər avstriyalı ekspressionist Qustav Meynrik tərəfindən qələmə alınmışdır. Bunlarla yanaşı Frans Kafkanın “Qorxu ədəbiyyatı”na məxsus olan “Çevrilmə” povesti də bu janrda yazılmışdır. Almaniyada 21-ci əsrdə kifayət qədər məşhur olan Laura Kneidl tərəfindən qələmə alınmış “İşıq və Qaranlıq” əsəri də “Mistika” janrındadır. Bu əsər insanlar arasında görünməsi qadağan edilən vampirlər, pərilər və digər paranormal canlılar haqqındadır.

Laura Kneidl gündəlik problemlər, fantastik dünyalar və sevgi haqqında romanlar yazır. O, hər yerdə bunun üçün ilham tapır: gündəlik həyatda, kitablarda, seriallarda və şəkillərdə. İdeya tapmağa gəldikdə isə onun üçün xüsusilə vacib olan sual budur: əgər? O özünə bu tip suallar verir: “Bəs Dante iblisdirsə?”, “Atası insanlara qarşı işləsə nə olacaq?”, “Hal-hazırda personajın başına gələ biləcək ən pis şey nə olardı?”. Əlbəttə, bu sualların hamısı nəticə vermir. Lakin cavablar yeni dünyalarla tanış olmağa kömək edir. Şotlandiyada uzun müddət qaldıqdan sonra müəllif Leyspiqdə kitabxanaya xatırladan bir mənzildə yaşayır. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi Laura Kneidl “Mistika” janrında yazılmış ən məşhur əsəri “İşıq və Qaranlıq”dır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Light and Darkness. Carlsen, Hamburg 2013
2. Interview mit Laura Kneidl bei
3. Literatur von und über Laura Kneidl im Katalog der Deutschen Nationalbibliothek

ANNETTE PEHNT 21-ci ƏSR ALMAN ƏDƏBİYYATINA GƏTİRDİYİ YENİ MÖVZULAR

Filologiya fakültəsi, Nur Kərim Rauf
Elmi rəhbər: müəllim Zivər Almuradova Rövşən
Azərbaycan Dillər Universiteti

Görkəmli alman yazıçısı olan Annette Pehnt 1967-ci ildə Kölnə anadan olmuşdur. O, İrlandiya, Şotlandiya, Avstraliya, ABŞ-da oxumuş və işləmişdir. Annette Pehnt hal-hazırda ailəsi ilə birlikdə Freiburg və Hildesheimda yaşayır. Həmçinin həmin şəhərdə Ədəbi Yazı və Ədəbiyyat Araşdırmaları İnstitutuna rəhbərlik edir. O, ilk romanı olan “Ich muss los”u 2001-ci ildə yazmışdır. Görkəmli yazıçı bu əsəri ilə “Mara-Cassens” mükafatı ilə təltif olunmuşdur. Onun uğuru sadəcə bununla kifayətlənmir, 2002-ci ildə yazdığı “Insel 34” romanına görə “Münsiflər Heyəti”, 2008-ci ildə “Thaddäus-Troll” və 2009-cu ildə “Italo Svevo” mükafatlarına layiq görülmüşdür. 2011-ci ildə “Chronik der Nähe” romanı nəşr olundu və elə həmin ildə yazıçı “Solothurner Literatur” və “Hermann Hesse” mükafatlarını aldı. 2013-cü ildə “Lexikon der Angst” əsəri nəşr olundu, 2014-cü ildə isə “Die Bibliothek der ungeschriebenen Bücher” adlı antologiyanın həm redaktoru olub. Annette Pehnt həmçinin bir neçə uşaq kitabının da müəllifidir. “Der Bärbeiß” bu qəbildəndir. Onun sonuncu nəşr etdiyi əsəri “Alles was Sie sehen ist neu” romanıdır. Müasir dövr yazıçısı olan Annette Pehntin əsərləri ilə tanış olaq: “Ich muss los”, “Chronik der Nähe”, “Mobbing”, “Haus der Schildkröten”, “Insel 34”, “Hier kommt Michelle”, “Der kleine Herr Jacobi”, “Rabea und Marili” və s.

Anette Pehnt öz yaradıcılığı ilə ədəbiyyata xüsusi üslub gətirib. O, öz əsərlərində sosial problemlərə, məktəbdə yeni-yetmələr arasında olan bullinq probleminə, gənclərin müasir Almaniyada üzləşdiyi problemlər və onların psixoloji vəziyyətlərini araşdırır, onların axtardığı suallara cavab verməyə çalışır. Buna görə də fikrimizcə onun yaradıcılığı oxucular üçün xüsusi ilə Azərbaycan oxucuları üçün maraq doğura bilər.

“Die Schmutzige Frau” – roman evlilik və onun nəticələri haqqındır. Əsərin məzmununa nəzər salaq: Kişi həyat yoldaşına şəhərin mərkəzindən ev alır. Lakin qadın evi tərk edə bilməz. Kişi öz maraqlarının arxasınca getdiyi halda, həyat yoldaşı öz arzuları və fantaziyası ilə baş-baş qalmışdır.

“Mobbing” əsərində alman yazıçı vacib bir mövzunu dilə gətirir. Bu romanında o, rəğbət və ədəbi məsafəni birləşdirməyi məharətlə bacarır.

Əsərdə baş obraz olan Joachim öz işini peşəkarlıqla görür və həmkarları onu yüksək qiymətləndirir. Lakin yeni müdür gəlir və Joachimın taleyi tamamilə dəyişir. O, işdən çıxarılır. Beləliklə, onun ailəsi üçün xoşbəxtlik, özlərinə və həyata duyqduqları güvən çoxdan itmişdir.

“Lexikon der Liebe” əsərində Annette Pehnt sevgini obrazlı şəkildə təsvir edir. Sevgi hər yerdədir. Lakin hamı onu tanımır, çünki bəzən o görünməz olur, bəzən bir gecədə yox olur və ya yeni forma alır. Valideyn və uşaq arasında olan sevgi, dostluq, sevgililər arasında münasibəti yazıçı məharətlə öz əsərində əks etdirmişdir. Anette Pehnt özünü bütün formalarda sevgiyə həsr edir; ağrı və xoşbəxtlik, qeyri-müəyyənlik, şəhsvət, sədaqət və ümitsizlik.

“Ich muss los” – əsəndəki obraz həyatı izləyir, lakin anlamır. Həyat– Xoşbəxtlik deyil, ölüm deyil, sevgi deyil. Dorstun hekayəsi, bəlkə də bir gün dünyaya çatmaq üçün dünyadan qaçan birinin hekayəsidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Insel 34. Roman. Piper, München 2003
2. Ich muss los. Piper. München 2001
3. Mobbing. Roman. München 2007

XXI ƏSRDƏ DEDEKTİV JANRDA YAZILMIŞ ƏN YAXŞI ALMANDİLLİ ƏSƏRLƏR

İsgəndərli Nuray Samir qızı, Filologiya, qrup 237
Elmi rəhbər: Almuradova Zivər Rövşən qızı, müəllimə
Azərbaycan Dillər Universiteti

Almaniya ədəbi ənənəyə malik ölkədir və alman oxucularının sevimli kitabları siyahısında dedektiv kitablarının xüsusi yeri var. Bu əsərlərin süjet xəttinin əsasında sosial problemlər dayanır. Bu problemlər: əmlak bərabərsizliyi, yeni-yetmələr arasında intihar, məktəbdə uşaqların zorakılığı və.s aiddir. Əsərləri

Almaniyada sevilən, eyni zamanda bir çox dillərə tərcümə edilən, XXI əsrin 3 məşhur alman dedektiv yazıçısını sizlərə təqdim edirik. Bunlar Charlotte Link, Claudia Puhlfurst və Nele Neuhausdur.

Charlotte Link məşhur alman yazıçısı və jurnalisti Almut Linkin qızıdır. Onun psixoloji dedektiv hekayələri Almaniyada məşhurdur və “The Rose Breeder” 2000-ci ildə nüfuzlu “Spiegel” jurnalının ən çox satılan kitablarından biri olub. Müasir alman yazıçısı Charlotte Link 5 oktyabr 1963-cü ildə Frankfurt am Main şəhərində yazıçı və hakim ailəsində anadan olub. Sosial dram və psixoloji triller janrında fəal şəkildə romanlar dərc etməyə başlayır. Yazıçının dedektiv hekayələri xüsusilə məşhurdur. Linkin ən məşhur qısa hekayələri bunlardır: “Bacılar evi”, “Xilas olmayan yalan”, “Qərib” və s.

“Xilas olmayan yalan” əsərində yazıçı göstərir ki, Laura və Peter bir neçə ildir evlidirlər və onların balaca bir qızı var. Bir gün Peter dostu Kristoferlə birlikdə qayıq yarışmasına gedir və həyat yoldaşının zənglərinə cavab verməyi dayandırır. Həyat yoldaşını axtaran Laura onun ofisinə gəlir və öyrənir ki, Peter xəbərsiz itmədən əvvəl bütün əmlakını girov qoyub və başqa qadınla əlaqəsi var imiş. Bütün bunları o, ən dəhşətli yuxusunda belə xəyal edə bilməzdi. İndi isə o çox təhlükəli bir oyunda oynamaq məcburiyyətindədir...

İkinci yazıçımız Claudia Puhlfurstdur. Claudia 1963-cü ildə GDR-də anadan olmuşdur. O, 12 il müxtəlif kitab nəşriyyatlarında redaktor, dərslük müəllifi və məktəb məsləhətçisi kimi çalışmışdır. Yazıçının həmçinin bir-birindən maraqlı dedektiv əsərləri var. Bunlardan biri də “Yalançı bacılar” əsəridir.

“Yalançı bacılar” romanında, on beş yaşlı Sarah böyük bacısının yoxa çıxmasında şübhəli bilinir. Anası ilə şiddətli mübahisələrdən sonra Katerina tez-tez evdən qaçırdı, lakin bu dəfə vəziyyət daha ciddi görünür: sınımış blok girişi, tərkdilmiş əşyalar, axtarış zamanı polis tərəfindən tapılan qan izləri hamını qorxudur...

Digər yazıçı Nele Neuhaus sosial dedektivləri sayəsində məşhurlaşmışdır. 2005-ci ildə Nele öz vəsaiti hesabına Nyu-Yorkda “Köpəkbalığı ilə üzgüçülük” (Unter Haien) trillerini nəşr etdi. Daha sonra Nele “Populyar olmayan qadın” (Eine unbeliebte Frau) dedektiv romanını və “Cinayət dostları” (Mordsfreunde) trillerini yazdı. Bu günə qədər Nele Neuhausun kitablarının tirajı təkcə Almaniyada 3,5 milyon nüsxəyə çatır və onun trillerləri dünyanın 20 ölkəsində satılır. Yazıçının ən məşhur əsərlərindən biri “Dirilər və Ölülər” əsəridir.

Dirilər və ölülər (Die Lebenden und die Toten) əsərində, Frankfurt yaxınlığında Milad bayramı əyləncə əvəzinə faciəyə çevrilir: naməlum snayper insanları inanılmaz dəqiqliklə qətlə yetirir. Kriminal müfəttiş Pia Kirchhoff bal ayına getmək üzrədir ki, ona zəng gəlir: Eşborn yaxınlığında yaşlı bir qadın pusuqda güllələnib. Qısa müddətdən sonra oxşar qətl baş verir: bir qadın evinin mətbəxinin pəncərəsindən güllələnərək öldürülür. Ölüm sayı çoxaldıqca, müstəntiqlərə təzyiq sürətlə artır. Pia Kirchhoff və Oliver, heç bir fərq qoymadan adam öldürən cinayətkarı axtarmağa başlayırlar və insan faciəsinin izinə düşürlər.

Ədəbiyyat siyahısı

1. <https://eksmo.ru/selections/5-otlichnykh-nemetskikh-detektivov-ID10594966/>
2. <https://www.livelib.ru/author/232258/top-sharlotta-link>
3. <https://www.amazon.de/Die-Lebenden-die-Toten-Bodenstein-Kirchhoff-Krimi-ebook/dp/B00K1YDAY8>

ARNOLD ŞTADLER ALMAN ƏDƏBİYYATINDA YENİ DALĞANIN ÜZVÜ KİMİ

*Filologiya fakültəsi, Vəlizadə Banu Allahverdi
Elmi rəhbər: müəllim Zivər Almuradova Rövşən
Azərbaycan Dillər Universiteti*

21-ci əsr alman yazıçılarından biri olan Arnold Ştadler 1954-cü ildə Messkirxdə dünyaya gəlmişdir. O, 1980-ci ildə yazıçılıq fəaliyyətinə başlamağa qərar verir. 1986-cı ildə onun ilk əsəri “Ürəksiz və mənim ruhum” nəşr edilir. Yazıçı bu əsərin ardınca, “Mən bir dəfə” əsərini yayınlıyır. Bu əsər yazıçıya bütün almandilli ölkələrdə uğur gətirir. Ştadlerin dil bacarıqları çox zəngin və güclüdür. Bu səbəbdən onun əsərləri üçün güclü satira, istehza və kəskin yumor xarakterikdir. Onun ən böyük dəstəkçilərindən biri alman yazıçısı Martin Valser olmuşdur. Valser onun yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmişdir.

Yazıçı bu gün öz vətəninə, Wendland ərazisində yaşayır. Çoxsaylı nailiyyətlərdən sonra, Ştadler 1999-cu ildə Almaniyanın ən mühüm ədəbi mükafatı – Georg Büxher mükafatına layiq görülmüşdür.

Ştadler çox sayda uğurlu əsərin müəllifidir. Bunlara “Usta satıcı”, “Ölüm və mən, biz ikimiz” kimi əsərlər aiddir. Bugün isə biz yazıçının “Günlərin bir günü, bəlkə də gecə” əsərindən danışacağıq.

Əlli yaşlı Arnold Ştadler öz yeni romanında daim xoşbəxtlik arayışında olan, ümitsiz və çarəsiz obraz Franz Marinellinin həyatından və sevgi hekayəsindən söz açır. Bu kitab özündə dəliliyi gizləyən zaman, zamanı gizləyən dəlilik haqqındadır. Baş qəhrəman Franz fotoqrafdır. O, çəkdiyi şəkillərdə anları qoruyub saxlamağa və bu anlarda xoşbəxtliyi həbs etməyə çalışır. Lakin onun həyatı çox faciəli şəkildə bitir, onun tutub saxlamağa çalışdığı xoşbəxtlik Venesiyanın çirkliliyində məhv olur. Bu obraz sonda deyir: “Mən özümün belə tanımaq istəmədiyi insanlardan biriyəm”. Franz həmişə yox olmaq, bir tısbığa kimi başını aşağı əymək istəyirdi, dəniz kənarında yerləşməyən doğma yurdu Vyanadan, özündən və öz varlığından qaçmaq istəyirdi. Franz həyatının hər anında həyat qorxusu ilə yaşayırdı; tələbə kimi, yatmış konduktor köməkçisi kimi və xoşbəxtliyin şəklini çəkmək istəyən yazıçı-fotoqraf kimi. Qırx yaşlı Franz Lumumba sahilində evlənmək istədiyi Ramona ilə tanış olanda sadəcə “yerlə göy arasında” yaşayırdı. Qəhrəman bu sevgidən yeni ümidlər umurdu. Lakin sonda onun ümidləri özü kimi Havana sahilində öldü.

Romanı diqqətləyiş edən sadəcə Marinellinin hekayəsi deyil, həmçinin yazıcının istifadə etdiyi komik və tragik elementlərin ahəngi, melanxoliya ilə yanaşı olan zəif ironiya və sadə-mürəkkəb dildir. Ştadlerin əsərləri həcmə kiçik olmasına baxmayaraq, onları oxumaq, təhlil etmək zaman alır. Yazıçıya məxsus dərin düşüncələr və şərhlər bir çox sualların yaranmasına gətirib çıxarır və oxucunu düşünməyə vadar edir. Bəzən oxucu bu suallara cavab tapır, bəzi hallarda isə onda yeni suallar yaranır. Buna görə də, fikrimizcə, Ştadlerin yaradıcılığı ilə Azərbaycan oxucusunu tanış etməyin zamanı artıq gəlib çatmışdır və ümid edirik ki, yaxın gələcəkdə onun əsərləri, nəhayət ki, Azərbaycan oxucusu ilə görüşəcək.

Ədəbiyyat:

1. Arnold Stadler, *Eines Tages ,vielleicht auch nachts*, 188 Seiten, Abebooks.
2. Martin Valser *Über das Verbergen der Verzweiflung*; in: "DER SPIEGEL" Nr. 29/1999, Hamburg, 19. Juli 1999; S. 161–162

CULIAN BARNSIN “AQİBƏT DUYĞUSU” ROMANININ PSIXOANALİTİK TƏHLİLİ

Əlişkarova Sahilə Rafiq qızı Magistratura, qrup 219

Elmi rəhbər: fil.f.d Hüseynova Gila

Azərbaycan Dillər Universiteti

Günahkarlıq duyğusu və vicdan əzabı insan həyatına həm müsbət, həm də mənfi olaraq təsir göstərir. Müsbət tərəfi odur ki, bu, bizi öz kimliyimizi dərk etməmizə və münasibətlərdə olan anlaşılmazlığı bərpa etməyə sövq edə bilər. Digər tərəfdən isə bu bizim təkamülümüza mane olaraq özümüzü cəzalandırmağa səbəb ola bilər. Sigmund Freyd “Sivilizasiya və narazılıq” yazısında qeyd edir ki, “təqsirkarlıq sivilizasiyanın inkişafında ən mühüm problemdir” [1, s.81]. Beynəlxalq Psixozanaliz lüğəti təqsiri “bəzən özünə qarşı yönələn təhlükənin dərk edilməsi ilə əlaqəli olan intrapsixik gərginlik hissi” kimi tərif edir [2, s.716].

Günah, peşmanlıq və yaddaşın qeyri-kamilliyindən bəhs edən “Aqibət duyğusu” romanı psixozanalitik baxımından ən bariz nümunədir. “Patoloji Obyekt Əlaqəsi” və “Obyektin İtirilməsi” kimi intihar nəzəriyyələri Adrianın ölümünü izah edir. Adrian üçün günah niyə belə dözülməzdir? Bu suala cavab vermək üçün biz Kleinin obyekt uyğunluğu konsepsiyasına etibar etməliyik. Adrianın problemi məhz burdadır. Adrian yaxşılığı unutmadan pisliliyi etiraf edə bilmir. Başqa sözlə, o, ambivalentliyə nail ola bilmir. Bu problem onu uşaqlıq illərinə qaytarır: o, anası olmadan böyümüşdür. Buna görə də, Adrianın günahı ilə üzləşməsi və üz-üzə gəlməsi olduqca dözülməzdir. Adrianın intiharı Freydin “Matəm və Melanxoliya” və “Ego və İd” əsərlərində işlənmiş mübahisəsinin işığında da müzakirə oluna bilər. Melanxoliya, sevilən bir insanın itkisinə reaksiya olan matəm patoloji vəziyyətidir. Matəmdə bu itki sevilən birinin ölümü şəklindədir, melanxoliyada isə artıq ideal olmayan bir insanın itkisidir. Matəmdə itki konkret, melanxoliyada isə insan nəyi itirdiyini dərk edə bilmir. Bu Adrianı xarakterizə edir. Onun itkisi müərrəd xarakter daşıyır. O, şüursuz təqsir hissi səbəbindən Sara Fordun ana simasındakı sevgi obyektini itirir. Şüurlu səviyyədə Sara sadəcə davranışından da göründüyü kimi kişilərlə sevgi münasibətləri qurmaq istəyən qadındır. Psixozanalitik baxımdan o, özünü qızı ilə eyniləşdirir; Saranın qızı ilə eyniləşməsi onu o qədər irəli aparır ki, o, kürəkəni Tony Uebster ilə sevgi münasibəti qurmağa çalışır. Daha sonra Adrianla cinsi əlaqə qurmağa müvəffəq olur. Lakin o, Adrian üçün tək qadın deyil, həm də ananın simvolidir. Adrianın eqosu, incedən sonra supereqonun ittihamına qarşı üsyan etmir. Onun günahı ucbatından ideal itir. Buna

görə də onun günahı xroniki və əzab vericidir. XXI əsrdə özünü cəzalandırma günahın əvəzi kimi qəbul edilir. Təqsirkarlıqdan qaçmaq üçün subyekt özünü cəzalandırmaya əl atır. Ölümündən qırx il sonra Toni bilir ki, Adrianın intiharı onun Kamyunun ekzistensial fəlsəfəsini qəbul etməsi ilə bağlı deyil. Bu, onun hərəkətlərinin nəticələri ilə üzləşə bilməməsi ilə bağlı idi. Bu cür təqsir paranoid-şizoid mövqeyindən yaranır. XXI əsrdə bu cür əzab verici günah depressiv mövqedən yaranan günaha qarşı müdafiə kimi qəbul edilir. Bu baxımdan, Adrian günahdan xilas olmaq üçün özünü öldürür.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Civilization and Its Discontents. Trans. James Strachey. New York; WW Norton & Company, 1961.
2. Mijolla, Alain De. International Dictionary of Psychoanalysis. New York: Thomson Gale, 2005.
3. Barnes, Julian. The Sense of an Ending. London: Vintage, 2012.

İVLİN VONUN YARADICILIĞINDA SATİRANIN ROLU

Magistr, Məmmədli Sərnaz Afər qızı

Elmi rəhbər: Əliyeva Ülvəy Çingiz qızı, f.f.d., dos.

Azərbaycan Dillər Universiteti

İvlin Vo ingilis ədəbiyyatında XX-ci əsrin ən parlaq yazıçılarından biri kimi qəbul edilirdi. Yumor və istehzadan istifadə edərək cəmiyyətin qüsurlarını üzə çıxarmaq onun yazı üslubunun fərqli xüsusiyyəti idi. Bütün karyerası boyunca o, fərdlər, sosial strukturlar və mədəni normalar arasındakı mürəkkəb münasibətləri araşdıraraq insan və cəmiyyət problemi ilə mübarizə aparırdı. O, bu bədbəxt dünya ilə mübarizə aparmağın yeganə yolunun ona gülmək olduğuna inanırdı. O, yəqin ki, Britaniya modernistləri arasında ən yaddaqalan satiriklərdən biri idi. O hesab edirdi ki, ingilis sivilizasiyası dağılıb və insanlar ibtidai həyata qayıdıblar, ona görə də Müasir İngiltərədə mədəni kişi və ya qadın demək olarki yoxdu. Qərb mədəniyyətinin tənəzzülünü ələ salmaq üçün tez-tez yumorist rolunu oynayırdı.

Müəllifin yaradıcılıq məhsuldarlığını üç fərqli dövrə bölmək olar. Birinci dövr müharibədən əvvəl yazılmış “Düşkünlük və dağınıq” romanı, ikinci dövrə isə müharibə dövründə yazdığı əsərlər: “Dayandırılmış iş”, “Bayraqlara yazığınız gəlməsin” və “Braydsxədə qayıdış” romanları, üçüncü və son dövr müharibədən sonra başlamış və müəllifin sonrakı romanlarını əhatə edirdi. İlk əsərlərindən İ.Vo dövrünün aristokratiyasını və yeni formalaşmaqda olan burjuaziyasını ələ salırdı, tamah və xəsis şəxsləri kəskin tənqid edirdi. Müharibədən sonra Vonun satirik diqqəti Britaniya cəmiyyətində baş verən daha geniş sosial dəyişikliklərə, o cümlədən ənənəvi dəyərlərin tənəzzülünə, istehlakçılığın artmasına və dini inancın aşınmasına yönəldi. Vo müasir cəmiyyəti tənqid etmək üçün satira və ironiyadan istifadə etməyə davam etdi, lakin onun tonu daha çox melanxolik və hətta pessimist oldu, çünki o, ənənəvi dəyərlərin itirilməsinə yas tutdu.

Onun ilk romanları, məsələn, “Düşkünlük və dağınıq” və “İyrənc bədən” Oksford Universitetində tələbə olarkən öz təcrübələrindən və 1920-1930-cu illərdə Britaniya cəmiyyətinə dair müşahidələrindən ilhamlanıb. Həmin dövrdə Parlaq Gənc İnsanlar arasında narkotikdən istifadə geniş yayılmışdı, onların nizam-sız həyatını Vonun “İyrənc Bədən” romanında biz müşahidə edə bilərik. Parlaq Gənc İnsanlar Londonda 1920-ci və 30-cu illərin İki Dünya Müharibəsi arasındakı dövrün “itirilmiş nəsli”ni təşkil edən bir qrup gənc aristokrat və sosialistə verilən bir ləqəb idi.[1,s.7-8] “Düşkünlük və dağınıq” Oksford Universitetindən qovulan və sonradan özünü bir sıra absurd və komik vəziyyətlərdə tapan Pol Pennifezer adlı gəncin hekayəsindən bəhs edən satirik romandır.

Vonun “Qara bədbəxtlik” (1932), “Bir ovuc toz” (1934) və “Sensasiya” (1938) kimi romanları Britaniyanın yuxarı təbəqəsini, aristokratiyanın tənəzzülünü və medianın həddi aşmasını satirikləşdirirdi. “Qara bədbəxtlik” romanında vəhşi və anarxik səhnələr yaradılmış, əsərin bir çox hissəsində mədəniyyət ilə barbarlıq arasında açıq-aşkar qarşıdurmalar vardır. [2,s.47] “Bir ovuc toz” müasir əxlaqsızlıq, mənəvi dəyərlərin ölümü, imansızlıq və müasir insanın mənasızlığı mövzularını araşdırırdı.

Beləliklə İvlin Vonun nəzərində mübarizə həqiqət, nizam və mədəniyyət ilə onların əksi, nizam-sızlıq və barbarlıq arasında gedirdi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. D. J. Taylor. Bright young people: the lost generation of London's jazz age, 2009.
2. Littlewood, Ian. The writings of Evelyn Waugh, 1983.
3. Patey, Douglas Lane. The Life of Evelyn Waugh: A Critical Biography, 1998

ÇAĞDAŞ DRAMATURGIYADA FAKTIN HADİSƏYƏ ÇEVRİLMƏSİ (KAMAL ABDULLANIN YARADICILIĞI ƏSASINDA)

*I Kurs magistrant – Zəhra Həşimova Elman qızı
Elmi rəhbər: f.d ds əvz. R.M. Mürşüdoğlu
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Çağdaş Azərbaycan dramaturgiyasında ideya istiqamətlərini, ictimai-mənəvi hadisələri anlamaq, dərk etmək üçün bədii təfərrüatlara istinad etmək lazımdır ki, bunlar da bədii əsərin məzmununda real həyat hadisələrinə istinad edir. Lakin demək olmaz ki, həyatı faktlar məzmun etibarilə özünü eyni dəqiq çalarlarla əsərdə ehtiva edə bilər. Dramaturq əsəri yazarkən real həyatı faktlar duyğu və düşüncələrin təsiri altında gerçəkliyini transformasiya etmiş olur, bir növ faktlar yazıçı təxəyyülünün kölgəsində qalır.

Yazıçı-dramaturq Kamal Abdullanın “Ruh”, “Bir, iki – bizimki”, “Kim dedi ki, Simurq quşu var imiş” pyeslərində “insanda dünyanın, dünyada insanın təsviri” ni [2, s 42] ehtiva edən faktın hadisəyə çevrilməsi hadisəsinə rast gəlinir. “Bir, iki – bizimki” pyesində, cəmiyyətdə bir-birlərinə divarlar hörən, sevən, lakin bu sevgini duymayan, görməyən gənclərin mənəvi-psixoloji çaxnaşmaları faktı, mistik bir abu-havada, iki fərqli aləmin qovuşa bilməməsi kimi bir motivlə ifadə edilmişdir.

“Ruh” pyesində o insanlar təsvir olunur ki, dünəndən bu günə səhvlərlə, günahlarla gəliblər və dünənə qayıda bilsəydilər daha fərqli olardı. Kamal Abdulla bu real faktları qara boşluq və bu boşluqdan keçərək dünənə qayıda bilən Ruhun ətrafında baş verən hadisələrlə, duyğu və düşüncələrlə oxucuya təqdim edir.

“Kim dedi ki, Simurq quşu var imiş” pyesində isə kiçik istəklərlə özünü aldadan insanların duyğu və düşüncələrindəki mənəvi konfliktləri nağılvari hadisələrdə özünü təcəssüm etdirir. Pyes bir növ tezis məğzini təşkil edən bir sonluqla bitir. Daxilindəki təkliyə qər qalmış Kapitanın qonaq səsinə digər dünyadan gələn bir səda ilə eyniləşdirən dramaturq reallığın səsiylə nağıl qəhrəmanlarının səsinə üstələyir və nə nağıllar aləmində, nə də real həyatda Simurq quşunun mövcud olmadığını, əslində hər hadisənin digər bir mövqeyinin mümkünlüyünü, həyatın o aləmdən daha qəddar olduğunu göstərir.

Kamal Abdulla kimi bir söz ustası cəmiyyətə olan ictimai münasibəti yalnız hadisələrin real təsvirində deyil, ona yanaşma və təsvir etmə metodundan istifadə etməklə daha cəlbədar mövqedə təsvir edir. Müəllif insan talelərini sosial, mənəvi-əxlaqi problemləri simvolik motivlərlə göstərərək həm də sözün bədii təsir gücünü göstərmiş olur.

“Süjetlərin real həyatda baş verənlərə oxşamadığını” [1,18] özünün “Qəhrəman” adlı kitabında qeyd edən Lord Reqlen Şekspirdən misal çəkərək real həyatdakı faktların bədii mətni canlandırmaq üçün mifoloji çarələrdən, əfsanə qaynaqlarından istifadəsini vurğulayır [1, s 19]. Kamal Abdulla bir mif ustası kimi cəmiyyətin real problemlərini öz təxəyyül süzgəcindən keçirmiş, oxucunu daha cəlb edəcək hadisələr fonunda təqdim etmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Bentli Erik, Dramın həyatı , Bakı – 2019. 272 səh.
2. Muxtar İmanov , Müasir Azərbaycan nəsrində psixologizm , Bakı – 2021, 168 səh
3. Kamal Abdulla, Ruh , Bakı – 1998. 208 səh.

MARTİN MOZEBAX VƏ ONUN “DUMANLI KNYAZ” ƏSƏRİ

*Osmanova Aytac Zahid qızı, Filologiya fakültəsi, qrup 237
Elmi rəhbər: Almuradova Zivər Rövşən qızı, müəllimə
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Martin Mosebach” 31 iyul 1951-ci ildə “kitab şəhəri” kimi tanınan Frankfurt da anadan olmuşdur. Əslində o, yazıçı olmaq niyyətində deyildi. Karyerasına hüquq sahəsində başlayan Mosebach bu barədə deyir; “Mən yazıçı olmaq istəmirdim, ancaq attestat imtahanından sonra nə edəcəyimi bilmirdim. Qarşımda başqa bir yol görmədən klassik yola ayaq basdım.” Dövlət imtahanından keçdikdən sonra vəkil və ya hakim deyil, yazıçı olmağa qərar verir. Onun deyimi ilə bu “klassik yol”-da ilkin əsərlərindən biri 1983-cü ildə yazmış olduğu, əsrlərarası alman-yəhudi münasibətlərinin təsvir edildiyi “Das Bett”, yəni, “Yataq” əsəridir. Əsərdə yəhudi

əsilli olduğu üçün uşaq ikən Frankfurtdan qaçmağa məcbur olan qəhrəman geri qayıtmağa çalışır. Roman tənqidçilər tərəfindən yüksək dəyərləndirilmişdir. Frankfurtlu müəllif öz yazılarında bir neçə nadir keyfiyyətləri cəmləşdirir, incə ironiya ilə yumoru birləşdirir. Mosebaxın ən böyük istedadı onun dil duyğusudur.

Martin Mosebach, “bir roman yazırsınızsa, diliniz yazıçı mənliliyiniz, mənəvi barmaq izinizin “təcəssümünə çevrilir” – deyir. “Mənim ixtiyarımnda yalnız bir üslub var”. Mosebax demək olar ki, bütün janrlarda işləyib, o, romanların, hekayələrin, şeirlərin, opera librettolarının, ssenarilərin, ədəbiyyat və incəsənətə dair məqalələrin müəllifidir. Bunlardan əlavə, o, müstəqil düşüncəli ictimai ziyalı kimi dini, tarixi və siyasi mövzularda kitablar yazıb. 2007-ci ildə Mosebax Almaniyanın ən nüfuzlu ədəbi mükafatı olan Georg Büchner mükafatına layiq görülüb, Həmçinin o, Heinrich von Kleist mükafatı, Bavariya İncəsənət Akademiyasının Böyük Ədəbiyyat Mükafatı və Frankfurt şəhərinin Höte Lövhesi (die Goethe-Plakette der Stadt Frankfurt) kimi çoxsaylı mükafatlar almışdır. Yazıçı xüsusən 50 yaşından etibarən uğur qazanmışdır. Sözügedən dövrlərdə yazmış olduğu “Uzun Gecə” əsərinin baş qəhrəmanı imtahanından kəsilmə və gözlənilmədən idxal-ixrac firmasının başında duran gənc hüquqşünasdır. Əsərləri sırasına “Uzun bir gecə” (Eine lange Nacht), “Dumanlı knyaz” (Der Nebelfürst), “Ay və qız” (Der Mond und das Mädchen), “Qırmızı fıstıq ağacı festivalı” (Das Blutbuchenfest) daxildir.

“Duman Knyazı” əsəri heç də müəllifin uğurlu əsərlərindən biri kimi hesab edilmir. Oxucular arasında kifayət qədər uğur qazanmasına baxmayaraq, əsər tənqidçilər tərəfindən sıx tənqid olunmuşdur. Məsələn burasındadır ki, yazıçının bu əsəri aventur romandır, böyük siyasətin yürüdülməsi haqqında fəlsəfi pritiçadır, elə bir siyasət ki, hadisələri sadəcə təsadüflər və ya şəxsi görüşlər yönləndirir. Bu kitab azərbaycan dilinə tərcümə edilməmişdir, bir çox yerlərdə “Duman Knyazı” olaraq tərcümə edilsə də, tövsiyə edərdik ki, gələcəkdə “Duman Şəhzadəsi” başlığı altında tərcümə edilsin.

Romanın qəhrəmanı jurnalist Teodor Lerner çox yüngül, səthi fikirlər sahibidir. Baş verən siyasi hadisələr haqqında onun çox səthi dünyagörüşü vardır. Və buna görə ki, məhz bir çox təcrübəli və fırıldaqqı insanlar ondan istifadə edir. Bu şəxslər xanım Qunhaus və Ostap Benderdir. Bununla da hadisələr başlayır. Belə ki, Şimal Buzlu okeanında daş kömür yataqları kəşf edilir və Lerner xanım Qunhausun göstərişi ilə, sadəcə olaraq fırlıdaq yolu ilə bu torpaqları özəlləşdirməyə çalışır, lakin bu torpaqlara gəlib çatanda isə məlum olur ki, artıq burada ruslar kömür mədənlərini qazıblar və işləməyə başlayırlar. Beləliklə, romanda üstüörtülü olsa da, Rusiya-Almaniya münasibətləri, soyuq müharibə, Almaniyanın ikinci dünya müharibəsindən sonra Sovetlərə məğlub olması və ikiye ayrılması təsvir edilir. Hətta əsərdə daş-kömür məbədləri sanki Berlini xatırladır, onun uğrunda aparılan mübarisə isə bir növ Berlin uğrunda aparılan mübarizədir. Məhz buna görə də əsər tənqidçilərin tənqid hədəfinə çevrilir, çünki gizli də olsa, Almaniya ilə Rusiya arasındakı məsələlər müzakirəyə çıxarılır, Rusların siyasəti tənqid edilir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. M.Mosebax – Der Nebelfürst, Eichborn, 2001
2. <https://www.deutschlandfunk.de/der-nebelfuerst-100.html>
3. <https://www.britannica.com/biography/Martin-Mosebax>
4. <https://www.livelib.ru/author/113216/top-martin-mosebax>

“ŞERVUD ANDERSONUN HEKAYƏLƏRİNDƏ ŞƏXSİYYƏT PROBLEMİ”

Qrup 219, Magistr Nurlanə Hakim qızı Ələkbərova
Elmi rəhbər: Fil. Üz. fəl. d, dosent İsmaylova Aybəniz Aydın qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Şervud Andersonun “Uaynzburq, Ohayo” hekayələr toplusu kiçik Amerika şəhərciyində yaşayan adi insanların qeyri-adi həyatından bəhs edən qısa hekayələrdən ibarətdir. Qadın şəxsiyyətinin formalaşması məsələlərinə “Tendi”, “Macəra”, “Ana” kimi qısa hekayələrdə rast gəlmək olar. Andersonun bir neçə seçilmiş qısa hekayələrində Lakan, Berri, Barker, Fink və Lider kimi psixanalitik və tənqidçilərinin fikirlərinə nəzər salınır.

“Tendi” hekayəsində balaca qızçıqazın qadın olmaq üçün keçdiyi həyat yolunu izləyirik. Digər iki personaj isə qızın atası və alkoqolizmdən əziyyət çəkən lakin adı açıqlanmayan bir qərirdir. Bir çox psixanalitik feminizmlə maraqlanırdı və zamanla bu mövzu intriqalı suallardan birinə çevrildi. Tanınmış

fransız psixoanalitiklərdən olan Jak Lakan qadın şəxsiyyəti məsələsinə dair hər hansı bir araşdırmanın “qadın mövcud deyil” ifadəsi ilə başlamalı olduğunu düşünürdü [4, s.68]. Bu cəsur bir ifadə kimi görünə bilər, lakin buna baxmayaraq əsaslıdır.

“Ana” hekayəsində qırx beş yaşlı, xoşbəxt olmayan Elizabet Villard adlı bir qadının həyatından bəhs olunur. Övvəllər çox cazibədar və canlı idi, lakin cansıxıcı idi və həyatda aydın bir məqsədi olmadan bir çox kişilərlə görüşürdü. Nəhayət, o, Tom Villard ilə evlənir, Tom Corc adlı oğlu dünyaya gəlir. Bununla belə, hekayə davam etdikcə öyrənirik ki, Corc atasının istəkləri ilə öz xəyalları arasında parçalanır. Atasının uşağı başa düşmədiyi üçün, o, anasından təsəlli axtarırdı. Ananın, oğlanın atasının xəyallarına tabe olmamaq qərarına gəlməsindən çox sevindiğini göz ardı etmək olmaz. Amerika psixoanalitiki Fink Brus uşağa bu qədər azgın sevgini fobiya kimi izah edir [3, s.164]. Psixoanalitik Lakanı görə isə uşağın həyatında ata obrazı çox mühüm rol oynayır. O, ata ilə oğlun iç-içə olmasının qarşısını alır və ətraf mühitlə tanış edərək şəxsiyyətinin formalaşmasına kömək edir. Özünü başqasının simvolik obyektini kimi qurmaq əvəzinə, formalaşdırdığı insan obyektini öz oğlunda tapırdı [3, s.165].

Britaniya tənqidçisi olan Barker Cil bildirir ki, psixoanaliz və psixoanalitik ədəbi tənqid insan kimliyi sualına cavab verməkdə maraqlıdır [1, s. 98-99]. Məsələn, “bir olmaq” məsələsi həm Freydi, həm də Lakanı maraqlandırır. Məhz, Barker vurğulayırdı ki, Freyd və Lakan faktlara əsasən körpə istədiyi obyektdə mütləq sahib olmaqdan məhrum olduğu anda mənlilik aşkar olunur [1, s.99]. Başqa sözlə desək, mənlilik böyük ölçüdə birinin digərini əks etdirən şəxsiyyətinin qurulmasına əsaslanır. Tənqidçi Berri, psixoanalitik tənqidin kifayət qədər sadə tərifini təqdim edir, burada ədəbiyyatın şərhində bəzi psixoanaliz üsullarından istifadə edən ədəbi tənqidin bir forması kimi görünür [2, s.96].

Hər bir hekayə müəyyən məqsədlə seçilirdi. Məsələn, “Tendi”də biz yad bir adamın xəyalında canlandığı kiçik bir qızın hekayəsini izləyirik. Lakin, Tendi həmişə əlçatmaz olan digər insanın arzusuna xidmət edir. Bu ikinci hekayədə görürük ki, Elizabet qadın olmaq yoluna sevdiyi insanı nə qədər vaxt lazımındırsa, gözləmək təklifini qəbul etməklə sevgi uğrunda mübarizəyə girir. Nəhayət, üçüncü hekayədə yaxşı ana olmağa çalışan bir qadınla qarşılaşırıq. Bununla belə, onun ana rolunu mənimsəməsi sadəcə olaraq içindəki boşluğu, illər əvvəl yaranmış uçurumu gücləndirir və bu, qaçılmaz olaraq psixoza gətirib çıxarır. Yenə də qeyd etmək lazımdır ki, təhlildə istifadə olunan Lakanın fikirləri bu şah əsərin həqiqətən nə təklif etdiyinə sadəcə bir baxışdır. Hekayələrin diqqət mərkəzində qadın şəxsiyyətinin qurulması anlayışı olduğundan, biz qadın cinsiyyəti məsələlərini izah etməkdə çətinlik çəkmiş ola bilərik. Tendi, Alisa və Elizabet bizə yolun həmişə asan olmadığını göstərdilər.

Andersonun qəhrəmanları tənhadır, həyatdan, cəmiyyətdən və öz yaxınlarından təcrid olunublar. Qəhrəmanlarla cəmiyyət arasında bir münaqişə meydana gəlir və qəhrəmanlar xoşbəxt deyil. Bu: monoton, darıxdırıcı, sevgisiz, tənha bir həyatdır. Və həmin bu tənhalıq qəhrəmanları qeyri-adi bir həyata şövq edir. Yazıçı qəhrəmanların fikirlərini, daxili aləmlərini şüur axını modernist texnikası vasitəsilə ifadə edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Barker, Jill. The self, the other and the text psychoanalytic criticism. Introducing literary theories: A Guide and Glossary. Ed. Julian Wolfreys. Edinburgh: Edinburgh UP, 2001.
2. Barry, Peter. Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory. Manchester: Manchester UP, 1995.
3. Fink, Bruce. A Clinical Introduction to lacanian psychoanalysis: Theory and Technique. Cambridge, MA: Harvard UP, 1999.
4. Lacan, Jacques. The four fundamental Concepts of psycho-analysis. Trans. Alan Sheridan. New York: Norton, 1978.

LEV TOLSTOYUN “İVAN İLİÇİN ÖLÜMÜ” POVESTİNDƏ HƏYAT VƏ ÖLÜM

*Fətullayeva Ülkər, Əli q.
Filologiya fakültəsi, qrup 338
Elmi rəhbər: fil.f.d, dos. Gilə Hüseynli, Mehdi
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Yaradıcılığında müharibə, həyat və ölüm qarşıdurması ilə tanınan Lev Tolstoyun çox oxunan povestlərindən biri də “İvan İliçin ölümü” 1884-1886-cı illərdə yazılıb. Baş qəhrəman olan İvan İliçin əsərin

əvvəllərində ölüm mərasiminin keçirilməsi, daha sonra ölümdən öncəki həyatının parlaq, əyləncəli və ailə həyatı qurandan sonra həyatında dönüş nöqtəsi olması göstərilir.

İvan İliçin iki qardaşının olmasına baxmayaraq, onun ailənin fəxri olması və rütbədə yüksəlməsinin müşahidəçisi oluruq. İvan İliçin iş həyatından və vəzifəsindən əlavə, gəncliyində əyləncəli günlər keçirməsi və bunun ailə həyatı qurandan sonra sona çatmasını görürük.

Ailə həyatında və işdə gərginlik İvan İliçin mənəvi həyatına zərbə endirir. Daxili həyatında “görünməyən və ya hiss edilməyən ölüm” yaxınlaşırdı.

Xəstəliyin olmasını qəbul etməməyə çalışsa da, xəstəlik artıq onun bədəninin hakimi olmuşdu. İlk növbədə beyni “ölüm” sözünü düşünmək istəmirdi. Lev Tolstoya görə, insanın “məni” özünün məhv olunmasını qəbul edə bilmir. Ailəsinin, həkimlərin ona laqeyd yanaşması, fəlsəfədə antipaternalizm- ağır xəstəliyə düşərək olan insan öz bədəninin tədricən əriyib getdiyini hiss edir, çox böyük fiziki sarsıntılar keçirir. Bundan əlavə, o öz qohumları və yaxınları üçün də ağır yük olduğunu başa düşür. [4]

Ümidli idi, ümidini itirmirdi, istəyirdi ki, həyatda qalsın və yaşasın, işinə davam etsin, arvadına nifrət etsə də, təkli yaşasın...

Həyatla ölüm arasında gəzirdi, ancaq bəzən həyatda qalmaq bəzən də ölmək istəyirdi. Artıq bilmirdi ki, nə hisslər keçirir. Hissləri qarışıq və həddindən artıq fikirlidir. Beynində milyonlarla suallar meydana gəlir. Bəzi sualların cavabını tapmaqda çətinlik çəkirdi...

Daxilindəki ağrılar onu çox incidirdi, inildəyirdi. Son nəfəsinədək mübarizə aparırdı və mübarizədə qalib gələcəyini çox düşünürdü...

Mübarizə sona çatdı, daxilindəki izzətlər bitərək onun ruhu bədənindən ayrılaraq bu dünyadan köçdü.

Lev Tolstoyun fikrincə, insan çox mürəkkəb bir varlıqdır. İnsanın doğulduğu gündən öldüyü günə kimi daxilində ziddiyyətli mübarizənin getməsinə göstərir.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.ceylanmumoglu.com/az/article/ivan-ilicin-olumu-lev-tolstoy>
2. <https://qafqazinfo.az/news/detail/ivan-ilicin-olumu-6323>
3. <https://polka.academy/articles/537>
4. <http://shirvan.cls.az/front/files/libraries/2474/books/327718503.pdf>

MÜASİR İNGİLİS DRAMATURGIYASININ ÖZÜNƏMƏXSUS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Magistratura, qrup 219,, Vəliyeva Rəfiqə Qurban qızı
Elmi rəhbər: Fil.f.d.,dos.Əliyeva Xuraman İlqar qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Dram sənətində XX əsr müxtəlif istiqamətlərin və cərəyanların mövcudluğu ilə səciyyələnir. Bu dövrdə bir çox yazıçı və dramaturqların yaradıcılığında dəyişən cəmiyyətin müxtəlif problemləri böyük bir ustalıqla qələmə alınmışdır. XX əsr olduqca təzadlı bir dövr olduğundan dram sənətində mövcud olan ənənəvi dəyərlər öz varlığını itirir və beləliklə də “yeni dram” meydana gəlməyə başlayırdı. Müasir ingilis dramının ilk növbədə Uilyam Batler Yeyts, Con Millinqton Sinqe kimi dramatistlərin Dublində İrlandiya teatrının əsasını qoyması ilə başlandığı bildirilir. Eyni zamanda müasir ingilis dramaturgiyası üç əsas kateqoriyaya bölünmüşdür və bu sıraya ilk növbədə Corc Bernard Şou və Con Qolsuorsi kimi yazıçıların daxil olduğu və dövrün problemlərini təsvir edən pyeslər aid edilirdi. Müasir ingilis dramaturgiyasının başlıca xüsusiyyətlərindən biri realizm hesab olunurdu. Özünün intellektual dram əsərləri ilə seçilən Corc Bernard Şou dövrün reallığını məhz komediya vasitəsilə insanlara çatdırmağa çalışırdı. Müasir ingilis dramaturgiyasına öz töhfəsini vermiş sənətkarların yaradıcılığını nəzərdən keçirdiyimiz zaman burada üstünlük verilmiş əsas mövzuların özgələşmə, yadlaşma, insanlararası mürəkkəb münasibətlər olduğunu görə bilərik. Bunun başlıca səbəbi isə müharibə dəhşətlərindən sonra insanların həyatında öz əksini tapmış olan durğunluq vəziyyəti idi. Məhz Bernard Şou yaradıcılığında da müharibə dəhşətlərini tənqid edən pyeslər öz əksini tapmışdır. Bunun ən əsas nümunələrindən biri də “Ürəklərin qırıldığı ev tragikomediya” olmuşdur.

Müasir ingilis dramaturgiyasının ikinci mərhələsində isə milliyyətçilik əhval-ruhiyyəsində yazılmış dram əsərləri üstünlük təşkil edirdi. Bu mərhələnin nümayəndələrindən biri isə Uilyam Batler Yeyts hesab olunurdu. Üçüncü mərhələdə isə artıq Tomas Eliot tərəfindən qələmə alınan poetik dram əsərləri öz

əksini tapmışdır. Müasir dram əsərlərinin ən vacib mövzularından biri insanlararası mürəkkəb münasibət hesab olunurdu. Tomas Eliotun qələmə almış olduğu “Kokteyl qonaqlığı” pyesi sosial komediya kimi səciyyələnir və bununla yanaşı bu əsərdə ironik dialoqlar, yumoristik situasiyalar və bir ailənin daxilində obrazların fərqli arzulara məxsus olmalarına, baxmayaraq onların evlilik həyatında müəyyən bir harmoniya tapmağa çalışması təqdim olunur və əsas konflikt Laviniya və Edvardın uğursuz evliliyi, onların bu evliliyin niyə bu qədər çətin olduğunu anlamağa çalışmasıdır.”Eliot bu əsərdə tamamilə boş və mənasız gerçək kübar cəmiyyətinin həyatını təsvir edir”[1,s.25].

Ümumilikdə XX əsr ingilis dramaturgiyasına nəzər saldıığımız zaman əsərlərin ən əsas mövzuları sırasına ölüm, yarımçıq qalan və gerçəkləşməmiş arzular, vahimə, qorxu kimi bir çox mövzuları aid edə bilərik və bu mövzuların hər biri dövrün əsas teatr nümunəsi hesab olunan “Absurd Teatr”ın da əsas xüsusiyyətləri sırasında idi. XIX əsr pozitivizmin aşılınması ilə səciyyələnsə belə, bu dövr yazıçılarının əsərlərində müharibədən sonra dəyişən cəmiyyət və insan böhranının getdikcə dərinləşməsi əsas cəhətlər kimi böyük bir ustalıqla qələmə alınmışdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Qorxmaz Quliyev, Gilə Hüseynli, Müasir Qərb Dramaturgiyası, Bakı-2019
2. Tomas Eliot, Seçilmiş əsərləri, “Şərq-Qərb”, Bakı-2011
3. <https://englishsummary.com/modern-english-drama-characteristics/>

XXI ƏSR ALMAN ƏDƏBİYYATINDA İNGO ŞULZE YARADICILIĞININ YERİ

Hüseynova Rəhimə Vüsal, Filologiya fakültəsi, B21-237

Elmi rəhbər: Almuradova Zivər Rövşən, müəllim

Azərbaycan Dillər Universiteti

İngo Şulzeni Azərbaycan oxucusuna təqdim etmək lazımdır. Çünki bu müəllif müasir Alman ədəbiyyatında çox görkəmli yerlərdən birini tutsa da, təəssüf ki, onun əsərlərindən, demək olar ki, heç biri Azərbaycan dilinə tərcümə edilməyib və Azərbaycan oxucusu İngo Şulze əsərləri haqqında heç bir məlumata malik deyil. Və biz ümid edirik ki, gələcəkdə İngo Şulzenin yaradıcılığına maraq artacaq və yaradıcılığı tədqiq edilməyə başlayacaq. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, 90-cı illərdə İngo Şulzenin “Xoşbəxtliyin 33 anı” və “Sadə hekayələr” adlı əsərləri müəllifə böyük uğurlar gətirmişdir və bir çox dillərə tərcümə edilsə də, təəssüf ki, tərcüməsi dilimizdə mövcud deyil.

İngo Şulze 1962-ci il 15 dekabrda Drezdendə anadan olmuşdur. Drezdendə böyümüşdür və burada məktəbə getmişdir. Hələ 16-17 yaşlarında məktəbdə oxuyarkən yazmağa çalışsa da, 1981-ci ildə məktəbi bitirdikdən sonra 18 ay xidmət etdiyi orduda, özü dediyinə görə, az-çox ciddi hekayə yazmağa başlamışdır. Yəni universitetində klassik filologiya üzrə təhsil aldıqdan sonra Altenburq Milli teatrında teatr məşəhətçisi işləməyə başlamışdır. Almaniyanın hələ parçalandığı bir vaxtda İngo Şulze teatra ictimai bir hadisə kimi böyük əhəmiyyət versə də, Berlin divarının yıxılmasından sonra fikrini dəyişmişdir. Və 1990-cı ildə əyalət teatrını tərk etmişdir. Eyni ildə Altenburqer həftəlik jurnalı və “Anzeiger” adlı jurnalı təsis etmişdir. Lakin bu nəşrlərdə belə o, yaradıcılıq enerjisi üçün çıxış yeri tapmır və gözlənilməz təklifi qəbul edərək Sankt-Peterburqa gedir. Sankt-Peterburqa pulsuz elanlardan ibarət ilk Sankt-Peterburq qəzeti olan “Salam, Peterburq”u nəşr etdirməyə başlayır. Berlinə qayıtdıqdan sonra Sankt-Peterburqun təsiri ilə bir çox maraqlı əsərlər yaradır.

Onun Sankt-Peterburq təcrübələri Şulzenin ilk kitab nəşrinə daxil olur. “Xoşbəxtliyin 33 anı” adlı kitabını yazır. Şulze mətnlərini Sankt-Peterburqdan yoxa çıxan Almaniyadan olan ədəbi jurnalistə aid edən redaktorun bədii əsərindən istifadə edir.

“Xoşbəxtliyin 33 anı” əsərində obrazlar, qəhrəmanlar rus personajlarıdır. Lakin bu əsərdə ruslar haqqında deyil, almanlar haqqında danışılır. Əsər tənqiddə məruz qalsa da, oxucular arasında rəğbət qazanmışdır.

Onun 1988-ci ildə “Sadə hekayələr” adlı əsəri Şulzenin yaşayıb işlədiyi Altenburqda nəşr edildikdən sonra rus dilinə də tərcümə edilmişdir.

Yazıçının son dövrlər ən məşhur əsəri “Adam və Evelin” əsəridir. Bu əsərdə 1989-cu ildə Macarıstan vasitəsilə Almaniyaya tərk edən qəhrəmanlar haqqındadır. Bu kitab 2008-ci ildə Alman kitab mükafatını alır. 2010-cu ildə “Portağallar və mələklər” adlı hekayələr toplusu nəşr edilmişdir. Əsərdəki hekayələr əsasən metropoliten Roma mühitindən sadə insanlara yönəlmiş hekayələrdir. Hekayələr müəllifin real təc-

rübələri kimi təqdim olunur və birinci şəxsin dilindən danışılır. 2012-ci ilin əvvəlində İngo Şulzenin “Cəmiyyətin talanına qarşı tezisləri” “Süddeutsche Zeitung” qəzetində dərc edilmişdir.

“Adam və Evelin”: Qadınlar Adəmi sevirlər, Adəm isə Evelini sevir. İsti avqust günlərindən birində Adam Eveleni məxluqlarından biri ilə birlikdə cinayət başında tutur. Evelin Adamla getmək əvəzinə dostu və qərblə əmisi oğlu ilə birlikdə Macarıstana Balaton gölünə gedir. Adam köhnə Vartvurqla qırmızı Passatın cığırına çıxır. Bir müddət sonra Adam cənnət həsrətini hiss edir. Bəs bunu harada tapmaq olar? Adəm və Həvva haqqında bibliya mifi ilə oynayan İngo Şulze möhtəşəm faciəli komediya yaratmağa müvəffəq olur. İnsanın düşməsi ilə bağlı ironik şəkildə parçalanmış konsepsiyası ilə o, bugünkü dünyaya giriş üçün bir şifrə tapır. Adəm və Həvva haqqında bibliya mifi ilə oynayan İngo Şulze möhtəşəm faciəli komediya yaratmağa müvəffəq olur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ingo Schulze Biografie. Abgerufen am 9. März 2020.
2. ↑ Startseite Literaturfest München. Abgerufen am 15. Februar 2019.
3. [https://de.wikipedia.org/wiki/Ingo_Schulze_\(Autor\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Ingo_Schulze_(Autor))

“AVTOBİOQRAFIYANIN TİPOLOGİYASI VƏ TARİXİ”

Əliyeva Sədaqət Amil qızı

*Elmi rəhbər: f.f.d., b/m Mirzəyeva Vüsalə Kamilpaşa q
Magistratura, Ədəbiyyatşünaslıq (alman) qr.220
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Avtobioqrafiyalar ədəbi prosesin ən qədim ifadə formalarından biri olsa da, onların nəzəriyyələşdirilməsi, konseptuallaşması XX əsrin ikinci yarısına təsadüf edir. Avtobioqrafiyaların ədəbi əsər kimi dəyəri fransız tədqiqatçısı Filipp Löjen onların tarixini, ədəbi xüsusiyyətlərini nəzəri cəhətdən öyrənənə qədər ədəbiyyatşünaslıqda tədqiq edilməmişdi.

Filipp Löjenin avtobioqrafiyaya aid ilk məqaləsindən sonra belə ədəbi əsərlərin sistemli şəkildə öyrənilməsinə maraq yarandı və həyat hekayələrinin təhlili qısa bir müddətdə təkcə ədəbiyyatşünaslığın deyil, bir sıra ictimai elmlərin də tədqiqat mövzusunə çevrildi. Bir sıra araşdırma mərkəzləri avtobioqrafik əsərlər, onların növləri, ədəbi mühitdə və ictimai həyatda rolu barədə tədqiqat aparmaq məqsədilə yaradıldı və bu sahədə çalışan alimləri ətrafında birləşdirdi. Avtobioqrafiya Assosiasiyası yarandı, avtobioqrafiyaya silsilə konfranslar həsr edildi [2].

Bir çox mənbələrdə rast gəlinən avtobioqrafiya janrının tarixi isə belədir: Bede (673-735) “Kilsə tarixi” əsərində öz həyatının qısa təsvirini verir. Yeddi əsr sonra kilsə avtobioqrafiyasının yeni, qeyri-adi bir növü – 1420-ci il sirli Marqeri Kemp (1373-1439) tərəfindən yazılmış “Marqeri Kempin kitabı” nəşr edilir. Yalnız 16-cı əsrdə avtobioqrafiya geniş yayılmağa başlayır. Heykəltəraş Benvenuto Sellini (1500-1571) bu janrın tarixində ən canlı avtobioqrafiyanı yazır. Onun ardınca Kardanın (1501-1576) “Düzgün yaşanmış ömür” (De Vita Propria Liber) həddindən artıq şəxsi səciyyə daşıyan bir avtobioqrafiya kimi təqdim edilir. Con Cerardin 1609-cu ildə yazdığı avtobioqrafiya isə latın dilindən yalnız 1951-ci ildə tərcümə olunub.

Avtobioqrafiya bir ədəbi janr kimi bu gün nə qədər geniş araşdırılmış olsa da, onun tədqiqatçıları hələ də bütün avtobioqrafiyaları müəyyən dəyişilməz qaydalar çərçivəsində birləşdirəcək bir tərif tapa bilməmişlər. Əslində, heç bir ədəbi janr haqqında dəqiq qaydalar sistemi mövcud deyil, musiqidə sonata və etüd, prelüdiya və pyes arasındakı sərhədlər, ədəbiyyatda hekayə ilə povest, hekayə ilə novella, roman ilə povest arasındakı arakəsmələr də şəffaf və hərəkidir.

Beləliklə, avtobioqrafiyanın hamı tərəfindən qəbul edilən tərfi mövcud deyil. Ən çox Filipp Löjenin “Fransada avtobioqrafiya” (1971) adlı monoqrafiyasında olan tərifə istinad edilir: “avtobioqrafiya dedikdə, təhkiyəçinin şəxsi həyatı və şəxsiyyətinin formalaşması tarixi, ən çox əhəmiyyət kəsb edən isə, müəllifin özü barədə retrospektiv hekayəsi nəzərdə tutulur” [1,s.10]. Əlbəttə ki, bu tərifdə bir çox məsələlər nəzərə alınmadığına görə, onu mütləq bir dogma kimi qəbul etmək olmaz. Bu tərfi R.Folkenflik və C.Brüner tənqid etmişlər. Elə Filipp Löjen özü də onun heç də mükəmməl və hərtərəfli olmadığını qeyd etmişdir. Əslində, əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, avtobioqrafiyanın konkret və qısa tərfi ola bilməz və avtobioqrafik janr müqayisəli-təsviri yolla təyin edilməlidir.

Avtobioqrafiyanın şübhəsiz ədəbi janr olduğunu Nortrop Fray da öz “Tənqid anatomiyası” [3] kitabında vurğulayır. Fray qeyd edir ki, avtobioqrafiyada bədii əsərlərə xas olan ən azı üç səciyyəvi cəhət var: mövzu, texnika və ya üslub, xarakter.

Müasir dövrdə Qərb ədəbiyyatşünaslığında populyar olan reseptiv, yəni oxucuya istinad edən nəzəriyyələrin avtobioqrafiyalara öz baxışı var. Onların mövqeyindən çıxış edərək Olni, yazıçıları arxa plana çəkən əvvəlki tənqidçilərdən fərqli olaraq təhlildə oxucuya üstünlük verir. Olni qeyd edir ki, yazıçı öz şəxsi fərziyyələrini reallıq kimi qələmə verdiyi halda, oxucu başqasının şəxsi həyatına daxil olaraq, onun motivlərini, məramlarını, müəyyən real həyat hadisələrində şəxsi əhvalatlarını öyrənməkdə maraqlıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Lejeune, Ph. L'autobiographie en France / Ph.Lejeune. – Paris, – 1998.
2. Lejeune, Philippe. On Autobiography / Philippe Lejeune. – Minneapolis: University of Minnesota Press, – 1989
3. Northrop, Frye. Anatomy of Criticism / F.Northrop. – Princeton University Press, – Canada, – 1957

MİFOLOGİYA İLƏ ƏDƏBİYYATIN ƏLAQƏSİ

Magistr, Kərimli Raidə Əlirəhim qızı

*Elmi rəhbər: f.f.d., dos.Əliyeva Pakizə Gülməmməd qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Mifologiya miflər haqqında elmdir. Mifologiyanın tərifı “mif” sözündən götürülmüşdür. Mif-yunanca mifos sözündəndir, mənası əfsanə, nağıl, söz, dastan, rəvayət və s. deməkdir. “Mif” sözü kainatı və ətrafımızdakı dünyanı rasionallaşdırmağa çalışan, nəşildən-nəslə şifahi şəkildə ötürülən, dini mənşəyi, təbiət hadisələrini və ya fəvqəltəbii hadisəni izah edən bir hekayədir.

Ədəbiyyatda mifin təfsiri böyük əhəmiyyət kəsb edir. Onlar bəşəriyyətin intellektual məhsuludur və keçmiş nəşillərin ideyaları və inancları üçün zəngin mənbədir. Mifə simvol, alleqoriya və ya nəzəriyyə kimi baxmaq olar. Mif, adətən bir hadisə və ya personaj haqqında, doğru və ya inandırıcı izahatlardan istifadə etməklə və ya istifadə etmədən mifik və ya ənənəvi nağıldır.

Miflərin ümumi xüsusiyyətləri bunlardır:

1. Miflərin çox vaxt gerçək olduğu deyilir. Bu cür hekayələr ağlabatan izahat vermək üçün nəzərdə tutulmuşdur, ona görə də insanlar bu hekayələrin doğru olduğunu güman edirdilər.
2. Miflərdə tanrılar və ilahələr var, həmçinin həmin bu fiqurların fəvqəltəbii gücləri də olur.
3. Miflərə kainatda bir şeyin necə meydana gəldiyinin təsviri daxildir. Bu miflərin qədim mənşəyi var. [2]

Mifologiya ilə ədəbiyyat arasındakı əlaqəni nəzərdən qaçırmmaq olmaz, çünki ədəbiyyat kimi miflər də insan təbiətini dərk etmək, qavramaq və anlamlandırmaqdan ibarətdir. Miflər ədəbiyyatın ən mühüm mənbələridir və ən qədim dövrlərdən rəssamlar, yazıçılar və şairlər öz əsərlərində mifoloji elementlərdən istifadə etmişlər. Kainat və insan həyatı ilə bağlı hər cür hərəkətləri ehtiva edən miflər kainatı və insan təbiətini dərk etməyə və anlamağa imkan verir. Miflər ümumi quruluşa malik olduqları üçün hamı tərəfindən qəbul edilir. Onlar universal və ümumi model yaratmaqla həyatı istiqamətləndirməyə kömək edir. Miflər cəmiyyətləri əks etdirir və mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqənin əsasını təşkil edir. Çünki insanların ümumbəşəri xüsusiyyətləri ədəbiyyata miflər vasitəsilə ötürülür. [3]

Ədəbiyyat və mifologiya arasındakı əlaqə həm oxşar, həm də fərqli cəhətlərdən biridir. Hər ikisi insan tərəfindən yaradılan mühüm əsərlərdir və intellektual aləmdə bundan sonra da mühüm rol oynayacaqlar. Ədəbiyyat həmişə keçmişdə olduğu kimi müasir dünyamızı formalaşdırmağa davam edəcək mifin bəzi aspektlərini ehtiva edəcəkdir. [1]

Ədəbiyyatla mif arasındakı əlaqə qarşılıqlı asılılıqdır. Ədəbiyyatı mifə, mifi ədəbiyyata çevirmək mümkün olmasa da, ikisindən heç biri öz-özünə mövcud ola bilməz. Mif həmişə “ədəbiyyatın tərkib elementi” olmuşdur.

Miflər tez-tez tamaşaçılara əxlaqı öyrədir. Miflər ədəbiyyatla yanaşı elm, psixologiya və fəlsəfədə də böyük rol oynayır. Miflər nağıl kimi ədəbiyyatdır, ədəbiyyata anlayışlar və naxışlar verir, eyni zamanda ədəbiyyata hekayə, xarakter, mövzu və şəkillər verir. Hər ikisi mühüm insan inkişafıdır və intellektual dünyada mühüm rol oynamağa davam edəcəkdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Boas, Franz (1936). Kwakiutl Culture As Reflected in Mythology (American Folklore Society Memoirs). Washington, American Folklore Society.
2. Schrempf, Gregory & William Hansen, Myth (2002). A New Symposium.
3. Bloomington, IN: Indiana University Press.
4. <http://acikerisim.nku.edu.tr/xmlui/handle/20.500.11776/1336>

SİZİF HAQQINDA MİFİN MÜASİR DÖVRÜMÜZDƏ YERİ

Filologiya fakltəsi, Sadıqov Nihad Nahid oğlu
Elmi rəhbər: Fil. f. dok. Ülviyyə Əliyeva Çingiz qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Yunan mifologiyasında əvəzsiz yerə sahib olan Sizi fin hekayəsi ən qədim zamanlardan dövrümü zə qədər bir çox insanın marağını cəlb etmiş və dəfələrlə müzakirə obyektinə çevrilmişdir. Yer üzündə işlətdiyi bütün hiylələrin, tanrıları kiçik hesab etməyinin cəzası olaraq kral Sizi f kölgələr səltənətində böyük bir qayanı uca dağın zirvəsinə qaldırmağa məhkum edilir. O, qayanı hər dəfə zirvəyə qaldırdıqda, qaya öz ağırlığına tab gətirməyib aşağıya diyirlənir və beləliklə, Sizi f sonsuzluğadək bu repetetif hərəkəti təkrarlamak məcburiyyətində qalır. Tanrıların onu bu cəzaya məhkum etmələrinin səbəbi bəsit idi, çünki insana əbə s yerə və ümitsiz çabalamaqdan daha böyük cəza ola bilməzdi [1, s.137].

Müasir topluma göz gəzdirsək, Sizi fin bir mif qəhrəmanı yox, hər gün gördüyümüz insanlardan biri olduğunu rahatlıqla anlaya bilərik. Çünki, insan dəyişmək üzərində qurulmuş bir varlıqdır, Sizi fin əksinə onun mahiyyəti və təməli monotonluq deyil, dəyişiklikdir. Əgər insanlıq hal-hazırda bu qədər inkişaf edə bilirsə, bu insanın eyniliyə olan dözümsüzlüyündən və dəyişməyə olan ehtiyacından irəli gəlir. Lakin, dövrümüzdə kapitalizm adlanan quruluş, insanı hər gün eyni işi, tamamilə mexanikləşərək görməyə məcbur edir. Bu quruluşda insanlar Sizi f kimi eyni işi hər gün, ümitsiz bir formada və əbə s yerə etmək məcburiyyətindədir. Hər günün əvvəlki günə bənzədiyi, repetetif günlərin bir-birini izlədiyi, insanları yekcins və yeknəsək olmağa məcbur edən bu quruluş təməli dəyişmək olan insanın yaradılışına tamamilə zidd bir vəziyyətdir. Öz mahiyyətindən, özündən, ruhundan, fitrətindən qopa bilməyən bir insanın bu sistemi qəbul etməsi, onu mənimsəməsi və ona uyğun olaraq həyatını davam etdirməsi mümkün deyildir. Nəticə etibarilə kapitalizm dediyimiz sistemin əsas məqsədi insanları təbiətdən qoparıb mexanikləşdirmək eləcə də, Sizi fləşdirməkdir. Başqa sözlə, Yevgeni Zamyatinin “Biz” romanında bəhs etdiyi böyük qorxusu, yəni insanların mexanikləşdirilməyi onun sandığının əksinə Sosializm yox, Kapitalizm yolu ilə həyata keçmişdir.

Nəticə etibarilə ilə, çağdaş dövrümüzdə insanlıq Sizi f, ağır qaya gördüyümüz işlər, qalxdığımız dağ isə Kapitalizmdir.

Ədəbiyyat:

1. Albert Camus. Sisifos Söyləni. Can Yayınları, 2021.
2. Yevgeni Zamyatin. Biz. İthaki Yayınları, 2020.

STİVEN KİNQİN YARADICILIĞINDA “UŞAQLIQ DÖVRÜ” MOTİVİNİN BƏDİİ ANLAMI

Magistr, Hacıyeva Aygün Miqdad qızı
Elmi rəhbər: f.f.d., b/m Mirzəyeva Vüsalə
ADU, Magistratura, Ədəbiyyatşünaslıq (ingilis) qr.219

İnsanın məhv olmaq barədə ilkin qorxularını, daimi həyəcanlarını bədii dilə gətirən Stiven Kinq (1947), Amerika ədəbiyyatında “terror ustası” nominasiyasında böyük ictimai uğur qazanmış sənətkarlardan biridir. O müəllifi olduğu əsərlərində, müasir dünyanın rastlaşdığı problemləri, cəmiyyət və fərd arasındakı münasibətləri, XXI əsr insanının mahiyyəti və mövcudluğu ilə bağlı ekzistensial düşüncələrini detallı şəkildə təsvir etməyi bacarmışdır. Stiven Kinq yaratdığı obrazların daxili aləmini, fiziki, psixoloji durumlarını, hiss və həyəcanlarını böyük ustalıqla əks etdirməyə müvəffəq olmuşdur. Onun qəhrəmanları psixiki pozuntulardan əziyyət çəkən, mənəvi böhran və faciələr yaşayan insanlardır. Yazıçının əsərlərində yetkinlər, ahıllar, azyaşlı uşaqlar, hətta

yeni doğulmuş körpələr belə insanı diksindirən, vahimələndirən hadisələrin iştirakçılarıdır. Stiven Kinq bədii aləminin formalaşmasında, əsərlərinin ideya-mövzu xüsusiyyətlərinin seçilməsində, faciəvi uşaqlıq dövrü yaşayan obrazların rolu və əhəmiyyəti xüsusiylə danılmazdır.

Ümumiyyətlə, dünya ədəbiyyatında tez-tez rast gəlinən uşaqlıq mövzusu və anlayışları, uşaq obrazına münasibət zamanla kəskin şəkildə dəyişdi. İstər Avropa və ya Amerika ədəbiyyatı tarixində, istərsə də ayrı-ayrı müəlliflərin yaradıcılığında uşaq obrazlarının bədii konsepsiyalarının elmi şəkildə araşdırılması, Qərb sivilizasiyasının mədəniyyəti və mentaliteti haqqında dəyərli məlumatlar verir. Amerika ədəbiyyatı tarixində uşaq obrazının təkamülünün başlanğıc nöqtəsi XVIII əsrin sonlarından – “yeni ədəbi uşağın” meydana çıxması dövründən başlasa da, Stiven Kinq yaradıcılığında bu hadisə klassisizm qanunlarının qəsdən rədd edilməsi məsələsiylə bağlıdır. Hiss və ağıl, bütövlük və parçalanma, sənətkar və cəmiyyət, təbiət və sivilizasiya, məsumluq və pozğunluq kimi romantizmin estetikasında mövcud olan ikili ziddiyyətlərin mərkəzində uşaq obrazı durur. O, ilham mənbəyi kimi sənətkarın təxəyyülünün və irrasionalılıqla əlaqəsinin simvoluna çevrilir. İlk, saf, sadəlövh, toxunulmaz, bütövlüyü əks etdirmək istəyi, sənətkarın uşaq (mifoloji) təfəkkürünün koqnitiv xüsusiyyətlərinə olan marağı ilə bağlıdır.

Uşaq obrazlarının vasitəsiylə dünyanı dərk etməyin intuitiv yolları postmodernizmin estetikası üçün də aktualdır. Müasir postindustrial cəmiyyətin ən aktual problemlərinin, ictimai hadisələrin, ailədaxili münasibət və münaqişələrin düzgün proqnozlaşdırılmasında postmodernistlər insan həyatının müəyyən mərhələsini – “uşaqlıq dövrü”nü nəzərdən keçirməyi əsas bilir. Postmodernist yazıçı Stiven Kinqin yaradıcılığında da təbii insan konsepsiyası, insanlığın ideal vəziyyəti kimi dəyərləndirilir. K.Yunqun arxetip nəzəriyyəsi onun yaradıcılığının ana xətti hesab olunan uşaqlıq haqqında bədii konsepsiyanın inkişafına böyük təsir göstərmişdir. Kinqdə uşaq arxetipi bütövlük, şüurun şüursuzluğa inteqrasiyası, məsumluq və müdriklik, azadlıq və məsuliyyət, zəiflik və güclülük simvolu kimi götürülür. Yazıçıya görə, əsl harmoni-yaya, uşaq məsumluğu ilə böyükələrin idrakının vəhdəti üzərində çatmaq mümkündür. Kinq uşaqlıq dövründən yetkinliyə gedən ömür yolunu “sehrli dəhlizə” bənzədir. Nə baş verirsə, məhz bu “sehrli dəhlizdə” baş verir. “Bütün fundamental hadisələrin, dəyişikliklərin baş verdiyi bir sehrli dəhliz var” [1, 27]. Fransız filosofu J.P.Sartın təbiiriylə desək, “hər insanın öz təbii koordinatları var: alilik, nə iddialar nə də ləyaqətlə müəyyən edilmir, hər şeyi uşaqlıq dövrü həll edir!” [2].

Ədəbiyyat:

1. King Stephen. The Body. Viking, 1982.
2. Sartre J.P. The Words. Progress, 1966.
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Hearts_in_Atlantis%22Low_Men_in_Yellow_Coats%22

FEATURES OF THE FORMATION OF THE PROTAGONIST OF THE NOVEL “THE GADFLY” BY E.L. VOYNICH

Student: Mammadova Aytac Mahirovna

***Scientific supervisor: Ismayilova Aybaniz Aydin qizi, doctor of philosophy
in philology, associate professor of the department of foreign literature, AUL
Name of university: Azerbaijan University of Languages***

Ethel Lilian Voynich (1864-1960) – an Irish born translator, writer and composer, was close to the revolutionary circles of the London immigration. Impressed by communication with Kravchinsky and biographies of Italian patriots Giuseppe Garibaldi and Mazzini, Voynich created the image of the main character in the work “The Gadfly”. The history of writing of “The Gadfly” demonstrates the globally-connected nature of both the Russian and Irish revolutions. [1]

“The Gadfly” is a story about choice, betrayal, search for identity and belief in future. The main character embodies the features of Russian, Polish, Italian revolutionaries. The international character of the liberation struggle in Europe is emphasized in the novel. Among the themes of the novel we can mention the conflict of fathers and children, the theme of guilt, that torments main characters at night, the theme of resentment and remorse.

Throughout the novel the character of the Gadfly changes under the influence of difficult events. The life path of the Gadfly begins from the moment when he was a young, naive youth, whose name was

Arthur Burton. Arthur Burton has good education, he is the son of respected parents and has an enviable position in the society. His character is sentimental and romantic. Arthur is young and inexperienced. His life during this period is filled with faith in God. After learning that his life was a hoax, Arthur flees to South America, faking his own death.

The time span between the first and second parts of the novel is 13 years. We learn about the things, that happened to Rivaes over the years from his confession. He had gone through the work on the sugar plantation and in the silver mines, suffered from yellow fever and narrowly escaped death. A sick and crippled guy, he was taken on the role of a hunchback clown in a traveling circus. He was to make people laugh.

Finally, Felice Rivaes enters the stage with a journalistic pseudonym Gadfly. Rivaes bears little resemblance to the young man he was in the first part. He is more courageous, stronger and deeper, but Arthur still lives in him. Now he is 32 and feels sarcastic, cynical, confident in himself and in his mission. His face and body are scarred, he stutters, limps. But a warm heart beats in him, he has incredible willpower. A dialogue, that took place between Gadfly and Gemma shows Arthur's pain: Gemma "Five years! Oh, that is terrible! And had you no friends?" "Friends! I" – Rivaes turned her with sudden fierceness – "I have NEVER had a friend!" [3, p 181] The only thing the Gadfly is not capable for is forgiving. He also changed his views, he criticizes religion. On the one hand, he is witty, impulsive, charming. On the other hand, he is a selfish person who perceives everything very sharply and seriously.

The protagonist becomes a member of the revolutionary organization "Young Italy". Due to the feeling of empathy Rivaes prevented Cardinal Montanelli from being shot. Montanelli learns that his son is alive and wants to save him from death by arranging an escape. Rivaes is ready to accept help if only Montanelli refuses from the church. Although former Rivaes would have pitied his tormented father and reconciled with him, he made the last decision and sobbed all night long, lying alone in the dark.

Perhaps the main character has completely changed because of betrayal, lies and torment. Yet he retained in the depths of his soul the features of that naive and kind guy. To appear strong, he hid in himself all the pleasant feelings and turned them into anger.

References:

1. Lively Anna. Voynich's The Gadfly: exploring connections between revolutionary Russia and Ireland- Age of revolutions, 2018
2. Nusinov I.M. Selected works on Russian and western literature- Moscow, 2009
3. Voynich Etel Lilian. The Gadfly.- NY, 2017
4. Labirint.ru <https://www.labirint.ru/reviews/goods/78078/>
5. Livelib.ru <https://www.livelib.ru/review/1211222-ovod-etel-lilian-voynic>

DEVID LOURENSİN "GÖYQURŞAĞI" ROMANINDA OBRAZ PROBLEMİ

*Filologiya fakültəsi, Mirzəyeva Xədicə Samir qızı
Elmi rəhbər: f.f.d, dos İsmaylova Aybəniz Aydın qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

I və II dünya müharibəsi zamanı dünya ədəbiyyatı elə bir intibah dövrü yaşamışdı ki, belə bir intibah ədəbiyyatda heç vaxt rastlanmamışdır. Dünyada baş verən sosial-iqtisadi və digər hadisələr ədəbiyyatdan da yan keçməmişdir. Sanki dünyada iki ideologiya yaranmışdı. Birincisi dünyanı bölüşdürmək istəyən və qəddar siyasət yürüdən siyasətçilər, digər tərəfdə isə humanistliyi tərəf tutan və ədəbi janrda inqilab edən dahi yazarlar. XIX əsrin birinci yarısında ədəbiyyatda baş vermiş inqilab, dünyada mənəvi dəyərləri daha da formalaşdırmış və elə bir mənəvi-psixoloji inqilab yaratmışdı ki, bunu dünya ədəbiyyatının möcüzəsi də adlandırmaq olardı. [1, s. 9]

Bu dövrün yaradıcı şəxslərindən biri də Devid Herbert Lourensdir. Ona məşhurluq gətirən əsasən "Oğullar və sevgililər"(1913), "Göyqurşağı"(1915), "Sevən qadınlar"(1920) və "Xanım Çetterleyin məşuqu"(1928) romanları olmuşdur. D.H.Lourensın "Göyqurşağı" romanı 1915 ci ildə nəşr etdirilmişdir. O, digər əsərlərində olduğu kimi "Göyqurşağı" romanında da instinktlərə daha çox önəm verirdi. Lourens bu ziddiyyətli fikirləri ilk qaldıran yazarlardan biri olmuşdur. "Göyqurşağı" romanındakı personajlar həqiqətən qəribə xarakterə malikdirlər. Bu romanda qadın obrazı biraz passiv qalır. Lidiya və Tom, Anna və Will, Ursula və Anton ob-

razlarının əsas xarakterik cəhətləri olaraq, ər-arvad münasibətlərini, evlənmədən əvvəl və sonra bir-birilərinə qarşı dəyişən tutumlarını, ata ilə qızı arasındakı münasibətin zamanla dəyişməsinə hətta soyuqlaşmasını göstərə bilərik. Qeyd etmək lazımdır ki, buna “öz” və “ögey” anlayışlarının təsiri böyükdür. Burada iqtisadi gücün əhəmiyyətini, statusun əhəmiyyətini və iyerarxiyanın fərqi də görmək mümkündür. [4]

Bəzi müanslar ailə məfhumunun vacibliyini vurğulayır. Uşaq valideynlərinin bəhrəsidir və valideynlər onlara təsir etdiklərinin bəzən fərqiində olurlar. [5] Anna buna misal ola bilər, məsələn o, məqsədsiz olaraq ard-arda uşaq dünyaya gətirir. Əsərdə personajların heç biri nəyəsə görə daxilən məmnun ola bilmir. Brengven ailəsinin ən böyüyü Tom, həssas bir insandır. O, bir polşalı dul bir qadına aşiq olur. Onların sevgisi çiçəklənir amma tezliklə sona çatır. Bunun səbəbi Tomun sosial-iqtisadi cəhətdən pisləşən vəziyyəti idi. Və o, tezliklə başqa bir qadına, Annaya aşiq olur. Bununla belə, Tom ailə həyatına həsrət qalır, daha çox münasibət axtarışında olur. Eynilə, romandakı başqa bir personaj olan gənc Ursula da belədir. Onun problemi həyatındakı insanların vaxt keçdikcə cansızlığı olduqlarını düşünərək sadıq qala bilməməsidir.

Lourens onların mentalitetlərini, davranışlarını sosial-iqtisadi vəziyyətlərini ifşa etməklə oxucuya çatdırmağa çalışır. Ümumiyyətlə “Göyqurşağı” romanı dövrünün ən mübahisəli romanlarından birinə çevrilmişdi və bugün də belə olmaqda davam edir. Lakin romanı təhlil etdikdə yerinə yetirilməmiş sosial-iqtisadi istəkləri, iqtisadi gücün əhəmiyyətini və başqa məsələlərin olduğunu görmək olar.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Cəfərli Tahir. D.H.Lourens həyatı və yaradıcılığı. Dil və ədəbiyyat.- Bakı: Bakı Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2012.
2. Lawrence David Herbert. The Rainbow.- London: Cambridge University Press, 1989
3. Burkin Robert. "Socio-economic Themes in Lawrence's Works.- . Cambridge: MacMillan, 1967
4. <https://elibrary.tucl.edu.np/bitstream/123456789/2841/4/thesis.pdf>
5. <https://www.mardinlife.com/gokkusagi-d-h-lawrence-kitap-ozeti-konusu-ve-incelemesi.htm>

MERİ ŞELLİNİN “FRANKENŞTEYN” ƏSƏRİNDƏ “YARADAN-YARADILAN” MÖVZUSU

Həsənova Səma

Filologiya fakültəsi, qrup B20-332a

Elmi rəhbər: müəll.Səbriyyə İsmizadə

Azərbaycan Dillər Universiteti

XIX əsr ingilis ədəbiyyatında insan ruhunun qaranlıq tərəflərindən bəhs edən ən məşhur qotik roman Meri Şellinin “Frankenşteyn” romanı idi. Romanı qadın yazarın basdırılmış duyğularının və onların yaratdığı qorxuların əksi kimi oxumaq mümkündür. Əsərin yaranma səbəbi yazıçının yuxusuna istinad edir, belə ki, yuxuda gördüyü insanın canlı məxluqat yaratması Merini sözügedən əsəri ərsəyə gətirməyə ilhamlandırır. 17 yaşında ikən yazdığı qeyddə də ifadə edir: “Əgər cansız varlıqlara həyat verə bilsəydim, ölümün bütün gücü ilə bədəni çürütdüyü yerdə mən zamanı həyatı yeniləmək üçün istifadə edərdim”.

Romanın baş qəhrəmanı Viktor Frankenşteynin tək bir hədəfi vardır: bir məxluq yaratmaq, cansız bir şeyə can vermək. “Həyatın mənbəyini axtarmaq üçün ilk növbədə ölümə müraciət etməliyik”- deyər düşünən Viktor uzun araşdırmalar nəticəsində “cansız varlığa həyat verməyə müvəffəq oldu”. Bəs bu şiddətli istəyin arxasında nə durur? Əslində 2 cür səbəb var: biri ictimai digəri isə şəxsi. İctimai səbəbinə əsas olaraq: “Əgər cansız bir şeyə can verməyi öyrənsəm, kainatın sirrini öyrənmiş olaram, bu şəkildə ölü insanlara da can verməyi öyrənə bilər, bir növ insanları ölümsüz edə bilərəm”. Halbuki, alt qatda yatan köklü səbəb başqadır. Viktorun əsl hədəfi bu varlıqların yaradanı, Tanrısı olmaqdır: “Bir çox varlıq yaşamlarını mənə borclu olacaq”.

Romanın ən önəmli hissəsi Viktorla məxluqun qarşılaşmasıdır: “Unutma ki, Yaradanım sənsən. Adəmin olmalıydım amma heç bir günah işləmədən, səadətdən məhrum edilən, cənnətdən qovulmuş bir mələyə bənzəyirəm” deyir. Əsər insan yaratmaq mövzusu əsasında oxucunu bir çox problemlərlə, xüsusən də insan və Tanrı münasibətləri haqqında düşünməyə sövq edir. Yaradanla yaradılan arasında hansı gözəgörünməz bağlar var?; Yaradanın yaradılmışlar üzərində məsuliyyəti varmı? kimi sualları ortaya çıxarır.

Romanda Şellinin məxluqun adını çəkməməsi şüurlu bir seçim idi, yəni onun adsızlığı, varlıq və yoxluq arasındakı dünyadakı vəziyyəti ilə üst-üstə düşür. Bu seçim məxluqun insan-heyvan, ölü-dirə arasında qeyri-müəyyənliyini ifadə edən uğurlu metaforadır. Onun “cənnətdən qovulmuş bir mələyə bənzəyirəm” cümləsi əslində Con Miltonun “İtirilmiş Cənnət” əsərindən şeytana bir göndərmədir. Əsərdə qarşı-

ya qoyulan iki başlıca mövzu vardır: Adəm və Həvvanın cənnətdən qovulması və Şeytanın Tanrıya üsyanı. Adəm və Həvvanın Tanrıya itaətsizlik göstərərək qadağan olunmuş meyvəni yemələri ilə Viktorun təbiətə, Tanrıya itaətsizlik göstərməsi arasında paralellik vardır. Viktorun bir can yaratması insan təbiətinə ziddir. O da lap başından bəri qadağan olunmuş meyvənin arxasınca qaçır, bir bilgi əldə etməyə çalışır və bu bilginin hər nə qədər yaxşı hədəflə olduğunu zənn etsə də onun məhvinə gətirir. Şeytan obrazı ilə Viktor arasındakı paralellərə gəlincə, Şeytanın “Məni atəşdən onları torpaqdan yaratdın” fikrindəki itaətsizliyi ilə Viktorun düşüncəsindəki təbəbbürün oxşarlığı diqqət çəkir. Şeytanın: “Cənnətdə kölə olmaqdan daha, cəhənnəmdə hökmdar olaram” ifadəsilə cəhənnəmi qəbullanması Viktorun yaratdığı məxluqla paralelliyə yol açır. Şeytanın öz həyatını cəhənnəmə çevirməsi, insanlara kədər verib, lakin günün sonunda ən çox əzab çəkən yenə özü olması ilə məxluqun hər öldürdüyü insana görə işgəncələr içində boğulması, daxilindəki cəhənnəmin daha da alovlandığını hiss etməsi arasında oxşarlıq vardır.

Bildiyimiz kimi, kitabın bütöv adı “Frankenşteyn və ya Müasir Prometeydir”. Bəs Prometeyin bu roman ilə bağlılığı nədir? Aydındır ki, Prometey Olimp dağından odu oğurlayan zaman Zevs qəzəblənərək “Etməməli olduğun bir şeyi etdin və həddini aşdın” deyir. Prometeyin oğurladığı od “Tanrının kəşfi” olduğundan Zevs tərəfindən cəzalanır. Viktor isə yaratdığı məxluqatın məsuliyyətini dərk etmədiyindən elə onun əli ilə cəzalandırılır.

Ədəbiyyat:

1. Meri Şelli “Frankenşteyn və ya Müasir Prometey”. TEAS Press, 2020.
2. <https://www.kkoworld.com/2022/04/26/meri-selli-frankensteyn-ve-ya-muasir-prometey/>
3. https://briefly.ru/meri_shelli/frankenshteyn/

FOLK ETYMOLOGY

*Təhsil-2 fakültəsi, Abdullayeva Arzu Namig q.
Associate professor, PhD Malahat Veliyeva
Azerbaijan University of Languages*

Folk etymology is a productive process in historical linguistics, language change, and social interaction. Reanalysis of a word's history or original form can affect its spelling, pronunciation, or meaning. This is frequently seen in relation to loanwords or words that have become archaic or obsolete.

Folk etymology is a linguistic phenomenon whereby borrowed or archaic phrases are reinterpreted according to analogy with other common words or phrases in the language. In folk etymology, speakers of a language assume the etymology of a word or phrase by comparing it to similar-sounding words or phrases that already exist in the language. In folk etymology the historical development of words are not taken into consideration. The term “folk etymology” comes from German “Volksetymologie”. It goes back to the remotest past of the history of the language. The reason is not far to seek. When confronted with a strange or foreign word, people sometimes try to make it over so that it will be easier to pronounce.

Folk etymology is usually used in borrowed words. This is a mistaken motivation and is called folk etymology. This case is not frequent. The international radio-telephone signal may-day corresponds to the telegraphic SOS used by aeroplanes and ships in distress. It has nothing to do with the May Day. It is a phonetic rendering of French m'aidez – help me. In some cases the structure and the pronunciation are difficult to the people. So, the people contrast such borrowed words with difficult pronunciations to the understandable words, which are already known to them and find out the easiest way to utter them. It is worth mentioning that changes of that type come in numbers not only from the popular masses but from scientific investigation as well.

Besides, that is the formation of a new word due to the wrong analysis of already existing root the ending of which coincides with some well-known suffixes.

These endings are taken away and new words appear. For example, to burgle has been created from burglar, to beg from the beggar, to edit from the word editor, to cobble from the word cobbler, etc.

Folk etymology refers to the changing of a word or a phrase over time which results from the replacement of an unfamiliar form by a more familiar one. Example: “Bryd-guman” from Old English was changed to bridegroom as the Old English word guma (man) was obsolete.

“The process of altering otherwise incomprehensible words, in order to give them a semblance of meaning, is called folk, or popular, etymology. A product of ignorance, it nevertheless should not be underestimated as a factor of language history, for many familiar words owe their form to it. In kitty-corner, kitty is a jocular substitution for cater. Cater-corner is an opaque compound, while kitty-corner (diagonally from) suggests the movement of a prowling cat.

“Stepmother, stepdaughter, and so forth suggest the derivation from step. Yet a stepchild is not one step removed from its natural parent; -step goes back to a word meaning ‘bereaved [2,149]’. Many people share Samuel Johnson’s opinion that bonfire is ‘a good fire,’ from French bon, but it means ‘bonfire.’ Old bones were used as fuel down to the 1800s. The vowel o was shortened before -nf (a regular change before two consonants), and a native English word began to look half-French”[1,322]

Bibliography:

1. Word Origins: Etymology for Everyone. Oxford University Press, 2009
2. Lexicology, Semantics, and Lexicography, 2000

UOLT UİTMAN “OT YARPAQLARI” KİTABINDA MİF VƏ REALLIQ

*Magistr Cəfərova Nigar Zaman qızı
Elmi rəhbər: Nuriyeva Nuranə Məcid qızı, f.f.d., dos.,
Azərbaycan Dillər Universiteti*

XIX əsr Amerika Birləşmiş Ştatları ədəbiyyatının görkəmli simalarından biri olan Uolt Uitman (1819-1892) 1855-ci ildə nəşr olunan “Ot yarpaqları” adlı şeirlər toplusundan sonra dünya şöhrəti qazanmışdır. Yaradıcılığında transsensualizm və realizmi birləşdirən Uolt Uitman Amerika ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutur. Amerika tədqiqatçıları Uolt Uitman yaradıcılığında mifologiya probleminə çox diqqət yetirirdilər. Q.U.Allen “Uolt Uitmana bələdçi” adlı kitabında onu “şair-peyğəmbər və ya mif yaradıcısı” kimi təqdim edir. Uolt Uitmanın yaradıcılığının əsasını təxəyyül kimi səciyyələndirən Q.S.Kanbi haqlı olaraq qeyd edir ki, “bəzən təxəyyülün sıçrayışı çox qərribə olur və sonra müəllifin düşünülmüş, peyğəmbərlik baxışı yeganə halqaya çevrilir” [2, s.123].

Uolt Uitmanın mifoloji konsepsiya üçün qondarma “maddi faktlar”dan xammal kimi istifadə etməsini C.R.Metsger “Topo və Uitman. Onların estetikasının tədqiqi” adlı kitabında belə ifadə edir: “... maddi faktların hansısa ali faktla, şəxsiyyətin ali ideyası ilə təqdim edilməsi, Uitmanın estetikasının əsasını təşkil edir” və fikrini davam etdirərək belə nəticəyə gəlir ki, Uitman “əsasən filosof və ya rəssam rolunda deyil, peyğəmbər rolunda çıxış etmişdir” [1, s. 79].

“Uolt Uitman poeziyasında mifoloji təfəkkürün bir sıra xassələri və əsas xüsusiyyətlərinin təzahürləri özünü “Ot yarpaqları” (*The Leaves of Grass*) kitabında göstərir. Uolt Uitmanın bədii dünyasında mifin bərpası prosesinin təhlili şairin mifoloji təfəkkür modelini nəzərdə tutur ki, bu da şüurun ümumbəşəri mifoloji modelinin bir növ rekonstruksiyasının nəticəsidir, yəni diffuzluq kimi xüsusiyyətlərdir. Bu əsasən Uolt Uitman yaradıcılığında özünü ibtidai təfəkkür, arxetiplərə arxalanma, simvollarla düşünmə, ifadənin emosional intensivliyi, konformizm, “enerjili varlıq” prinsiplərinə sadıqlıq, izomorfizm, bütöv və onun hissəsi arasında eynilik, xaric edilmiş orta qanunun pozulmasında göstərir. Təbii ki, hər hansı mif yaratmaq transformasiya olunmuş mif şüurunu, refleksiv tipli şüuru nəzərdə tutur. “Ot yarpaqları”nın kollektiv yaradıcılıq məhsulu kimi yaradılması prosesinin təqdimi, bir tərəfdən, “enerjili varlıq” prinsipi ilə bağlıdır (mif hər şeyi görür), digər tərəfdən, dərin ünsiyyəti nəzərdə tutur. Belə ki, şairlə oxucu arasında: “Ya sən məndən az danışmırsan, ya da mən sənin dilin kimi davranıram” (“Özüm haqqında nəgmə”). Ünsiyyət problemi Uolt Uitman tərəfindən “ölçü prinsipi”nin köməyi ilə həll edilir: “Poeziya ilə Amerika həyatı arasındakı əlaqə təkcə yaradıcı baxış imkanlarına deyil, həm də nitqin ayrılmaz hissəsi olan yeni nitqin imkanlarına əsaslanan yeni bir üsuldur” [3, s. 80].

Uolt Uitman poeziyasına xarakterik olan ifadənin xüsusi emosional intensivliyi mifoloji reallıq üçün lazım olan enerjiyi yaradır. Şair oxucuya çatdırmağa çalışır ki, vəcd sevinci, çılğın həzz insanın maddi aləmə, onun gözəlliyinə, ləzzətinə heyran olması ilə ifadə olunmalıdır. Uolt Uitmanın mifopoetika sahəsinə verdiyi başqa bir orijinal töhfə uşaq və yeniyetmələrin narsisistik dünyasının təsviridir. Hər şeydən əvvəl “uşaq gözünün” varlığı, erkən qeyri-differensiallaşan şüursuzluqla əlaqə yaradır, ikincisi, fərdi

şüurun kollektiv şüursuzluq elementlərindən oyanmasının başlanğıcını simvolizə edir: “Uşaq var idi, hər gün irəliləyirdi” (“Uşaq var idi, o da irəli addımlayırdı”) [3].

Uolt Uitman yetkinlik mövzusunə toxunmaqla, münasibətlərin dinamikasını, onların emosional yüksəlişini göstərir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Allen, Gay Wilson. *A Reader's Guide to Walt Whitman*. Michigan University press, 1973, P.79
2. Feidelson, Charles, Whitman as Symbolist / Ch.F. Feidelson // Whitman: A Collection of Critical Essays. Ed. By Roy Harvey Pearce. – Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1962. 183 p.
3. Whitman, Walt. *Leaves of Grass and other writings: authoritative texts, prefaces, Whitman on his art, criticism*, New York: A Norton critical edition, 2022. -p.73

DEN SIMMONSUN HIPERİON ƏSƏRİNDƏ POSTMODERNİZMİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Magistr Zamanova Fatimə Vüqar qızı
Elmi rəhbər: F.e.d.,prof. Aytən Qəhrəman
ADU, Magistratura, qrup 219

XX əsr Dünya ədəbiyyatında bir sıra cərəyanların yaranması ilə xarakterizə olunur ki, bunlardan ən məşhur olan iki cərəyan modernizm və postmodernizm idi. Bu iki cərəyan kəskin şəkildə bir-birlərindən fərqlənirdilər və postmodernizm modernizmin ideyalarını rədd edirdi. Modernistlər daha çox insanın daxili aləminə nüfuz etdikləri halda, postmodernistlər sadəcə hadisələri təsvir etməklə kifayətlənirdilər.

Bu dövrdə istər ingilis, istərsə də Amerika ədəbiyyatında postmodernist əsərlərə rast gəlinirdi. Xüsusilə də, Amerikan ədəbiyyatının nümayəndələri arasında bu cərəyana müraciət edənlər çox idi. Onlardan biri də Hüqo mükafatı laureatı elmi-fantastika janrında yazdığı əsərlərə görə bir sıra mükafatlara layiq görülən Den Simmons idi. Onun bir çox əsərlərində, xüsusilə də, “Hiperion” əsərində postmodernizmin xüsusiyyətləri aydın şəkildə görünür.

Əsərdə postmodernizmin xüsusiyyətlərindən biri olan ironiyanı görmək mümkündür. Burada əsərin qəhrəmanları öz talelərindəki qarışıq hadisələri həll etməkdən ötrü Hiperiona doğru hərəkət etmələri, əslində, isə ölümün onları öz ağuşuna alacağını bildikləri halda, ona qarşı mübarizə aparmaları buna bir nümunədir.

Bundan əlavə, bu cərəyanın digər xüsusiyyətlərindən biri olan əsər içində digər bir əsərin mövcudluğu texnikasını görmək mümkündür. Məsələn, əsərin qəhrəmanlarından biri olan Martin Silenus öz hekayəsindən danışarkən burada Ezra Paundun şeirlərindən danışması, bundan əlavə, detektiv Lamia Brauninin öz sibirid sevgilisi haqqında olan əhvlətinə danışarkən yazıçı Con Kitsin də əsərlərindən bəhs etməsi buna bir nümunədir. Bu bir təsadüf deyil, çünki Con Kits də Hiperion kimi eyniadlı bir əsər yazmışdır və bu, bu əsərdə də qeyd olunmuşdur. Bundan başqa, yazıçı öz mövqeyini əsərdə aydın şəkildə göstərmişdir. Əsərdə müasir texnologiyaların inkişaf edərək insanların işini səmərələşdirilməsi təsvir olunsa da, nəticədə onların insanları əvəz edə bilməyəcəkləri göstərilmişdir.

Adətən klassik əsərlərdə zaman-məkan anlayışı müəyyən bir ardıcılıqla davam etdiyi halda postmodernist əsərlərdə zaman anlayışında müəyyən uyğunsuzluqlara rast gəlinə bilər. Məsələn, hadisələr indiki dövrdə baş verdiyi halda obrazlar öz hekayələrini danışaraq keçmişə də səyahət edirlər. Digər postmodernist yazıçılar kimi Den Simmons da əsərdə oyun texnikasından istifadə etmişdir və əsər açıq bir sonluqla bitir: “Yüksək səslə mahnı oxumağa davam edib arxalarına baxmadan yavaş addımlarla vadiyə endilər”. [1, s.568]

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Den Simmons. *Hiperion*. İstanbul, 2021, 568 s
2. <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/english-literature/literary-criticism-and-theory/postmodern-literary-theory/>
3. <https://www.supersummary.com/hyperion/summary>

TONİ MORRİSONUN “ƏN MAVİ GÖZLƏR” ƏSƏRİNDƏ “GÖZƏLLİK” ANLAYIŞI

Sevinc Məmmədova
Filologiya fakültəsi, qrup B20-332a
Elmi rəhbər: müəll. Səbriyyə İsmizadə
Azərbaycan Dillər Universiteti

“Ən Mavi Gözlər” əsəri, Toni Morrisonun Qərb gözəllik standartlarına meydan oxuduğu və gözəllik anlayışının sosial olaraq qurulduğunu nümayiş etdirən ilk romanıdır. Morrison həmçinin iddia edir ki, əgər ağdərlik gözəllik standartı kimi istifadə olunarsa, qara dəriliyin dəyəri azalır və roman bu meyli məhv etməyə çalışır.

Əsər ağ gözəllik standartlarının qaradərili qızların və qadınların həyatlarını deformasiya etmə yollarının geniş təsvirini təqdim edir. Romanın birinci hissəsində Klaudiya ağ gəlinciyini parçalayır və biz eyni impuls-ları ağ dərili qızlara da duyduğunu görürük. O, əslində irqçilik çərçivəsini parçalamağa çalışır, lakin sosial ideallaşdırma siyasətini başa düşə bilmir və bunu yanlış maddi obyektin, yəni gəlinciyin vasitəsilə edir.

Öz dərillərinin qaralığından nifrət etməyi öyrənən yetkin qadınlar bu nifrəti övladlarına yönəldirlər: Xanım Bridlav Pekolanın çirkin olduğuna inanır. Klaudiya bu ağıla pərəstişdən azad olaraq, Pekolanın doğmamış körpəsini qara dəriddə gözəl təsəvvür edir. İrqi özünənifrətin yetkinliyin zəruri bir hissəsi oldu-ğu üçün güman edilir ki, Klaudiya da yeniyetməlik yaşına çatdıqdan sonra özünə nifrət etməyi öyrənəcək.

Ağ gözəllik standartlarının əsas xüsusiyyəti sarı saç və mavi gözlər idi və bu standartlardan ən çox əziy-yət çəkən şəxs, əlbəttə ki, Pekoladır. O, gözəlliyi sevlənməklə əlaqələndirir və inanır ki, əgər onun mavi gözləri olsa həyatındakı qəddarlığın yerini sevgi və hörmət alacaq. Bu ümitsiz istək sonda onu dəliliyə gətirib çıxarır. Əslində o, cəmiyyətin gözündə “günah” və “çirkinlik” simvoluna çevrilir. Mürəkkəb bir şəkildə, cəmiyyətin onun bu imicinə ehtiyacı var idi ki, onun alçaldılmış mövqeyi ilə müqayisədə özünü daha yaxşı hiss etsin.

Burada Klaudiya hər kəsin gözəllik standartı hesab etdiyi şeyləri təsvir edir: mavi gözlü və sarı saçlı ağ qız. Bu standart tək-cə reklamlarla deyil, hətta Klaudiyanın öz ailəsi və yerli icma üzvləri tərəfindən də qorunur. Frida və Pekola hər ikisi bu təsvirə uyğun gələn gəlinciklərlə oynamağı sevir. Həmin keyfiy-yətləri kimisə gözəl edən yeganə xüsusiyyət kimi qəbul etmək onların cəmiyyətinə o qədər kök salıb ki, “başqasının” gözəl ola biləcəyini şübhə altına almırlar.

Bridlav ailəsinin görünüşü təsvir edilərkən görünür ki, obyektiv olaraq çirkin olmasalar da, çirkin olduqlarına dair dərin köklü inancları var. Onların aləmində ağılıq gözəlliklə bağlıdır; beləliklə, qara ol-duqları üçün heç vaxt gözəl görünməyəcəklərinə inanırlar. Öz çirkinliklərinə olan dərin inam onların xoş-bəxt olmasına mane olur.

Əsərdəki acınacaqlı məqamlardan biri də qaradəriliyə bir-birinə qarşı amansız münasibəti idi. Bir qrup oğlan Pekolanı mühasirəyə alıb sataşmasından da görünür ki, onları Pekolanı təhqir etməyə sövq edən öz irqlərinə olan nifrəti idi. Pekola cəmiyyətdəki insanların ona qarşı yönəlmiş qəddar rəftarının ye-ganə səbəbini dərisinin rəngində görürdü.

Pekola və onun yoldaşlarının faciəsinin səbəbi iki aspektdə müəyyənləşir: ağ mədəni təcavüz və ağ estetik standartların qaradəriliyə özləri tərəfindən mənimsənilməsi. Bu cür mədəni eroziya və estetik yadlaşma qara rəngi sonsuz səfalət dünyasına gətirir.

Əsl çirkinlik əsər boyunca fərqli hadisələrdə öz əksini tapır: qaradəriliyə qarşı çarəsizliyi, Pekolanın öncə cəmiyyətin, sonra atasının zorakılığına məruz qalması, anasının çarəsiz Pekolaya olan qəddar rəftarı – gerçək çirkinlik bunlar idi. Gözəlliyin tərfi isə bir cümlədə əks olunurdu: Zaman və məkanı aşan həqiqi şüur yalnız irqi, dini, cinsi ayrı-seçkiliyi etməyənlərə nəsis ola bilərdi. Toni Morrisonun dünya ədəbiyya-tına ən böyük töhfəsi əsərlərində irqi – ayrışdırıcıyı dolğun şəkildə işıqlandırması idi.

Ədəbiyyat:

1. Toni Morrison “Ən Mavi Gözlər”. Can Yayınları.2008
2. <http://www.languageinindia.com/sep2019/minhazulbluesteyestonimorrison.pdf>
3. <https://www.sparknotes.com/lit/bluesteye/quotes/theme/beauty/>

THE CONCEPTION OF ETERNAL RECURRENCE IN "THE HUNGER GAMES"

Khalilova Aykhanım, Khosrov
Ph.D. in Philology, Turkan Mirzazada, Nizami
Azerbaijan University of Languages, Faculty of Philology,
group B19-429B

Eternal recurrence or disambiguation is a conception theory of time process which repeats itself as a sempiternal circle. The term is clarified by Roman historian and philosopher Mircea Eliade who assumed that events in the past will proceed exactly same way periodically and it refers to "mythical age" where the long cycle of humanity history was narrated.

"The Hunger Games" is a dystopian novel by Suzanne Collins which plays a role of a mirror of the past over the future. The novel is set in the Panem where North America is located after apocalypse. The author recreates the future in the shadow of the past. One of the scenes depicts the battle among 13 districts and the hometown of governors, Capitol that can be seen as an apply for The Titanomachy, that is the revolution of Cronus against his father, Uranus and the next generation of The Olympian Gods and Cronus that ends with the victory of Zeus. In the fourth book of the series ends with decline of tyranny Capitol.

The characteristic side of all districts represents a new version of The Olympian gods and goddesses. The second district is a military base of Panem and symbolizes Ares (the god of war) and the fourth district deals with the fishing process – Poseidon. In the third and fourth parts of series S.Collins details the 13th district as a one part of the original governors and portrays its underground world system. It outlines the true imitation of Hades.

In the preface of the novel the famous legend of Theseus and Minotaur is mentioned as the reference. According to the legend king Minos defeated the Athenian and demanded to send seven boys and virgin girls to Crete which was ruled of the half man and bull, Minotaur as preys. Equally, in the book every year a boy and girl from 12 districts take part in the death game for surviving like the Gladiators. The winner gets "eternal glory" and wealth. The author reproduces the base storyline of the books by returning the past.

The doctrine of eternal return related to Stoicism, a philosophical movement and the stoics explained that destruction and rebirth of the world was repeated every Great Year. It leads the reader to the other version of the legend where the son of king Minos was killed by Minotaur in the Panathenic Games and the king convicted the Athenian, that's why at the end of Great Year seven boys and girls were sacrificed to Minotaur.

Ultimately, The Hunger Games represents a post-apocalypse imaginary world rather than dystopian. Throughout the novel S.Collins shows the beginning of the end and the end of the beginning in the cycle of mankind within the speculation of Eternal Recurrence. She masterfully uses this conception in the core of the problem. The novel can be seen as a unique example of disambiguation.

Literature:

1. Collins Susan, The Hunger Games, Scholastic Press, 2008
2. Collins Susan, The Catching Fire, Scholastic Press, 2009
3. Collins Susan, The Mockingjay, Scholastic Press, 2010
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Eternal_return
5. <https://en.wikipedia.org/wiki/Theseus>
6. <https://en.wikipedia.org/wiki/Gladiator>

DESCRIPTION OF PUBLIC LIFE IN THE NOVEL "JENNIE GERHARDT" BY THEODORE DREISER

Aysun Mamiyeva, Nail
Ph.D. in Philology, Associate Professor Ismayilova Aybaniz, Aydın
Faculty of Philology, group 241A
Azerbaijan University of Languages

Theodore Dreiser is a prominent American realist writer. In his works, he often touched on issues related to the American way of life and society. A took him a long time, to publish the novel "Jennie

Gerhardt" 1911. Although the beginning of the work, at first, looks like a romance novel, later it turns out that the real theme is class inequality. T.Dreiser exposed the brutal reality of life in US big cities. In the novel "Jennie Gerhardt" the differences between the bourgeois class and the working class in the USA in the 19th and 20th centuries, and the very strong barrier between them are vividly depicted. Society's opinions and judgments do not allow Jennie to be happy, it causes her to leave the person she loves and break up with her father. At the beginning of the novel, it seems that the main difficulty for Jennie is her father's strict moral views, but as the events develop, it becomes clear that the main obstacle on the Jennie's path to happiness is the injustice of the social structure. In the novel "Jennie Gerhardt" by T.Dreiser money, capitalism which destroys the fate, behavior, life, and spirituality of simple people like Jennie are criticized.

T.Dreiser had written: "How much the external environment that surrounds us changes our attitude to life! A person becomes poor, wealth seems to make him temporarily happy. If he gets out of the midst of strange-minded people and enters a pleasant environment, he will think that all his difficulties are solved for a while" [3]. T.Dreiser, in the background of the life of the main character of the work, Th. Dreiser presented most of the problems of society with extraordinary skill. The contradictions in American social life, the structure created by capitalism and the bourgeoisie influenced people, and Jennie became a victim of this influence-her life was turned upside down. Jennie seems to sell herself for money and begins a relationship with the old Brander. After Brander's death, fate brings Lester Kane and Jennie face to face. The society hinders their happiness. Being poor is a big obstacle for Jenny to marry the one she loves. Being born in a poor family, growing up in poverty, the financial situation, the loss of loved ones, and the fact that she became lonely at the end shook her. I can say in Samuel Richardson's novel the young, beautiful, and poor Pamela's wit and intellect fascinate Mr. B, and his high rank hinders him from proposing marriage. This situation reminds me Jenny and Lester Kane in some ways.

T.Dreiser was still outside the labor movement that was widespread in the country at that time. Therefore, "Jennie Gerhardt" does not have motives to fight against social injustice. None of the people shown here by the author rebel against bourgeois lawlessness. In this work, it is clear that T. Dreiser was still far from fully understanding the vital laws and social issues at the time of the creation of the novel. He himself admits this by writing: "The laws governing public life have not yet been fully understood" [1,s.9]. T.Dreiser deeply hated the social system that valued material goods and above all money. In the novel "Jennie Gerhardt", he shows the negative role of money in the public life.

Literature:

1. Drayzer Teodor. Cenni Herhardt. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006, 360 səhifə
2. <https://xeberciqiz.wordpress.com/2012/03/04/%C9%99d%C9%99biyyat-klubu-cenni-herhardt/>
3. <https://tezadlar.az/index.php/en/video-news/journalists/sakir-qurbanov/2320-teodor-drayzer-aforizml-r-sitatlar-ii-hiss>
4. https://en.m.wikipedia.org/wiki/Pamela%3B_or,_Virtue_Rewarded

V.QOLDINQIN "MİLÇƏKLƏR TANRISI" ROMANININ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

*Filologiya fakültəsi, Məmmədli Fidan Mətin qızı
Elmi rəhbər: f.f.d., dos. Musayeva Afət Qorxmaz qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Müqayisəli Ədəbiyyat müxtəlif mədəniyyətlərin, xalqların və janrların ədəbiyyatının öyrənilməsinə diqqət yetirir. Ədəbiyyat və digər mədəni ifadə formaları arasındakı əlaqələri araşdırır. Bundan əlavə, müqayisəli ədəbiyyat tarixi, müasir ədəbiyyat nəzəriyyəsini və tənqidinin öyrənilməsinə əhatə edir.

V.Qoldinqin "Milçəklər tanrısı" əsəri bədii ədəbiyyatın xüsusi bir janrı olan, kimsəsiz bir adada insanların cəsarətli olmasını, qayğısız yaşamını, hər hansı maneələri dəf etmələrini əks etdirən macərə hekayəsidir.

V.Qoldinq "Milçəklər Tanrısı"nı yazarkən, RM Ballantayn "Mərcan adası" kitabı haqqında düşünürdü. Bu əsər "Milçəklər tanrısı" əsərindən bir əsr əvvəl yazılmışdı. Bu əsər gəmi qəzasına uğramış Ralf, Cek və Peterkin adlı üç oğlandan bəhs edir. Onlar birlikdə böyükklərin köməyi olmadan sığınacaqlar qururlar, yemək tapırlar, quldurları məğlub edirlər və ümumiyyətlə mehriban və bir-birlərinə dəstək olaraq əla vaxt keçirirlər. Qoldinq isə bu olanlara inanmaqda çətinlik çəkir və bu fantastik janrı öz əsərinə çevirməyə başlayır.

Alleqoriya simvolik və daha dərin məna səviyyəsinə malik olan hekayədir. Personajlar, mənzərə, obyektlər və rənglər, eləcə də hekayədə yer tutan başqa daha böyük ideyaları müdafiə edir və ya təmsil edir. Beləliklə, Milçəklərin tanrısında:

- Ralf sivilizasiyanı, nizamı və demokratiyanı təmsil edir.
- Cek vəhşilik, nizamsızlıq və diktatura deməkdir.
- Piggy rəşional elmi düşüncəni simvollaşdırır.
- Ada mühiti, daha geniş dünyanın mikrokosmosudur.

Ədəbi vasitələr müəllifin mətnə məna və ya maraq əlavə etmək üçün istifadə etdiyi metaforalar, bənzətmələr və ya alliterasiya kimi üsullardır. Qoldinq romanda aşağıdakı ədəbi vasitələrdən istifadə edir:

• Təsvir – Qoldinq öz əsərində çoxlu heyvan və təbiətlərdən istifadə edir. Bu, oxucunun zəhnində təsvirlər yaradır.

• Simvolizm – Qoldinq özü olmaqla yanaşı, başqa bir şeyi ifadə edən əşyalardan istifadə edir.

Təbiətin, xüsusən də heyvanların təsvirləri roman boyu qəsdən nümunə təşkil edərək görünür. Qoldinq bu müqayisələr üçün ümumiyyətlə bənzətmələrdən istifadə edir, çünki o, xarakterin konkret cəhətini sözügedən heyvanla müqayisə etmək istəyir. *Alleqoriya* olan bir mətn olaraq “Milçəklərin tanrısı” simvolik olan və daha geniş, daha dərin məna daşıyan problemləri ehtiva edir.

Qanun və nizam, demokratiya və sivilizasiya.

Yanğın-Qurtuluş ümidi, həm də məhv olmaq.

Piggy eynəkləri-Rasional düşüncə, elm və texnologiya.

Adanın və ətraf mühitin təbii təsvirlərdən də istifadə olunur.

Ədəbiyyat:

1. Edward, A.M. (1965) “Approach, Method and Techniques in Allen, H.B. (ed.)” Teaching English as a second language. McGraw Hill Inc. USA.
2. William Golding “Lord of flies”
3. <https://writingcenter.fas.harvard.edu/pages/how-write-comparative-analysis>

HE SENSE OF GUILT ABOUT THE PAST IN JULIAN BARNES'S THE SENSE OF AN ENDING

Filologiya fakültəsi, Bəkirova Natəvan Fəxri qızı
Elmi rəhbər: Əliyeva Səkinəxanım Xəliq q.
Azərbaycan Dillər Universiteti

“The Sense of An Ending” is a story of a man who is remembering the fragments of his youth. Julian Barnes raises concerns about the limitations of memory and self-delusion through his unreliable narrator. The protagonist – Tony's retrospective narrative serves as an example of how memories can be repressed, distorted and uncertain. Tony's personal ‘sense of an ending’ is inaccurate, and therefore events in his life, which he thought had ‘ended’, have continued without him. In my sense of perception, Tony Webster's life can be divided into 3 periods: Waiting, Defense mechanism, Realization and pain of self-understanding.

In the first period of his life he was waiting for his life to start. This part covers early years, youth of Tony Webster. In those early days, Tony and his friends imagined themselves as being kept in some kind of a holding pen, waiting to be released into their lives. Tony and his friends were trying to resemble 3 wise monkeys. But later on, he understands that this attempt is “pitiful”. Tony represents the people who wound others with a hypersensitivity that is insensitive to anything but their own needs.

In the second period of his life, we see a break from the first phase of his life. Here he attempts to escape the reality. Tony Webster tries to hide from his inner self. According to ancient archetypes, human beings are always in the process of hiding from the pain of self-understanding. People numb pain, guilt, regret and other unwanted feelings and thoughts with the help of scapegoating. Themselves often wounded, the scapegoats can be sadistic, superego accusers with unstable, fragile personas, who have driven their own shadows underground from where such are projected onto the victim. The scapegoated victim may then live in a hell of felt unworthiness, retreating from consciousness, burdened by shadow and transpersonal guilt, and hiding from the pain of self-realization. Therapy helps to find the victim's own voice. It serves as a guidance in the search for inner integrity. In the case of Tony Webster, he tries to isolate himself from his past, his deeds,

simply, from his inner self. In order to do so, he hides all his unwanted memories under the carpet. That is to say that he puts these unwanted memories in a book, then closes the book with the intention of never opening it again and places it in the darkest part of his mind. To understand Tony, we have to understand the law of attraction which can be simplified as “fake it till you make it”.

The third part of his life is the period of realization. Here he finally faces the reality, feels all the hidden and unwanted emotions, experiences the pain of self-understanding. He comes to conclusion that he can run but can never hide from the past, the reality, especially, from himself. At this late age Tony's younger self seems like a totally different person. Tony looks at younger Tony as if he is looking at a stranger. When he is presented with a spiteful letter he wrote after a breakup with his girlfriend, he is genuinely shaken: “My younger self had come back to shock my older self with what that self had been, or was, or was sometimes capable of being”. While looking back, his perception capacity widens. He realizes one of the main differences between youth and age: when we are young, we invent different futures for ourselves, when we are old, we invent different pasts for others. Tony admits that the longer he lives, the less he understands. It is obviously clear that in the beginning Tony and his friends were only being cowardly when they imagined they were being responsible. They were only being safe when they imagined they were being mature. Their so-called “realism” turned out to be an attempt of avoiding things rather than facing them.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Barnes J. The Sense of an Ending. New York: Vintage, 2012. 163 p.
2. Freyd Z. Psixozanalizlə ilkin tanışlıq. Bakı: Qanun, 2022. 320 s.
3. Quliyev Q. Postmodernizm və bədii ədəbiyyat // İpək yolu. Bakı: Çarşıoğlu, 2010, № 02 4.
<https://www.litcharts.com/lit/the-sense-of-an-ending/themes/responsibility-agency-and-guilt>

NORMAN MEYLERİN “ÇILPAQLAR VƏ ÖLÜLƏR” ƏSƏRİNDƏ QƏDDARLIQ

*Magistr, qrup 219, Fətəlizadə Nadirə Məhəmməd qızı
Elmi rəhbər: f.f.d., dos. Əliyeva Ülvyyə Çingiz qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Norman Meylerin “Çılpaqlar və ölümlər” romanında Anopopei adasını işğal etmək üçün göndərilmiş və yaponları məhv etmək tapşırığı verilmiş 14 nəfərlik Amerikalı kəşfiyyatçı piyada taqımının macəralarından bəhs edilir. Bütün əsər boyunca onlar sağ qalmaq və həyatlarında məna tapmaq üçün mübarizə aparırlar. Roman İkinci Dünya müharibəsinin və bu müharibədə olan insanların dəhşətli mənzərəsini nümayiş etdirir. Müəllif çıxış yolu olmayan kiçik bir cəmiyyətdə fədakarlığın, tənhalığın, qorxunun, ölümün, qardaşlığın necə bir arada yaşandığını nümayiş etdirməyə cəhd etmişdir. O, Lev Tolstoyun “mərhəmət şiddət olmadan dəyərsizdir” [2, s.8] fikrini əsas tutaraq bu romanı qələmə almışdır.

“Çılpaqlar və Ölümlər”də vacib mövzulardan biri hərbi komandanlıq problemidir. O, Amerika Ordusunda güc strukturlarının yuxarıdan aşağı baxdığı tənzimləmələri işıqlandırır. Əsərdə müəllifi hərbi qurumda olan totalitarizmin şərq qüvvələri narahat edirdi. Yazıcının fikrincə, əsgər avtomatlaşdırılmış maşına çevrilib və totalitarizm sanki hər birimizin bədən hüceyrələrinə, psixikasına sızayıb. Əsərdə obrazlardan Kamminqs və Kroft cəmiyyətin totalitar qüvvələrini müdafiə edirlər. Romanda faşizm iki səviyyədə mövcuddur: ideoloji və gündəlik.

Əgər general Edvard Kamminqs faşizmin ideoloqu sayılırsa, serjant Sem Kroft isə həqiqətən zorakılıqdan həzz alan spontan faşistdir. Müharibə Krofta rəsmi şəkildə öldürmək və ondan həzz almaq üçün unikal fürsət verir. O, ilk dəfə hələ milli qvardiyada xidmətdə olarkən insan öldürür. Fəhlələrin etiraz nümayişində onlara atəş açmaq qadağan olunsa da, Kroft əmrə əhəmiyyət verməyərək fəhləni öldürür. Digər bir məqama isə romanın II fəslində rast gəlinir. Əsir götürülmüş yapon əsgəri siqaret çəkən zaman qana susamış Kroft onu güllələyib öldürür. Əsərdə Kroftun hiyləsi sayəsində leytenant Hirnin ölümünə də rast gəlinir. Belə ki, o, komandir mövqeyini bərpa etmək üçün əla fürsət əldə edir. Yapon pusqusuna dair məlumatları gizlədərək leytenant Hirnin bir neçə dəqiqə sonra ölmək üçün yapon pulemyotunun yanına getməsini soyuqqanlıqla izləyir.

Lakin Kroftun bütün etdiyi bu cür qəddarlıqları general bir ideya kimi dəstəkləyir. Generala görə əsgəri mütləq aşağılamaq və qorxu içində saxlamaq lazımdır ki, o düşmənin qalib gələ bilsin. [1, s.20] Kamminqs və Kroft mütləq hakimiyyətlərini sığortalamaq üçün öz adamlarının həyatlarını riskə atırlar.

Məsələn, Kamminqs dəfələrlə onun ideyalarına qarşı çıxan leytenant Hirni əvvəlcə alçaldır, daha sonra isə onu Anopopei adasının arxa tərəfinə faydasız kəşfiyyat missiyasına göndərir. Orada Hirn yaponlar tərəfindən təşkil edilmiş pusquya düşərək həlak olur.

“Çılpaqlar və ölümlər”də Amerikalı əsgərlər arasında yaponlara qarşı irqi ayrı-seçkilik edənlər elə həmin orduda xidmət edən meksikalılara və zəncilərə qarşı da eyni hərəkəti təkrar edirlər. Amerika ordusunda qulluq edən yəhudilərin, meksikalıların, zəncilərin üzləşdikləri irqçilik və çətin sınaqlar yəhudi əsilli yazıçı tərəfindən bu romanda əks olunmuşdur. Bütün bu cür ziddiyyət və mürəkkəblik; qəddarlıq və coşqunluq; vəhşilik və müqəddəsliyi Norman Meyler əsərdə nümayiş etdirir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Cənnətova G. İngilisdilli yəhudi ədəbiyyatı II dünya müharibəsindən sonrakı amerika ədəbiyyatı kontekstində. Fil.f.d elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya. Əlyazması hüququnda. Bakı, 2017
2. Mailer, Norman (1948). The Naked and the Dead (50th Anniversary ed.). New York: Henry Holt & Company.
3. <https://www.enotes.com/topics/naked-dead/themes>

MARQARET DREBBLİN “DƏYİRMAN DAŞI” ƏSƏRİNDƏ AZADLIQ ANLAYIŞI

Magistr Ağayeva Turanə Allahverdi qızı
Elmi rəhbər: Nuriyeva Nuranə Məcid qızı, f.f.d., dos.
Azərbaycan Dillər Universiteti

XX əsr İngiltərə ədəbiyyatının görkəmli ədəbi simaları arasında Marqaret Drebbli (1939-)də özünəxas yer tutur. 60-70-ci illərdəki ingilis ədəbiyyatının aparıcı motivi XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərindəki ingilis əənənələrinə qayıdış olduğundan bədii nəsrdə fəlsəfə və elmi mövzulara güclü meyl nəzərə çarpır. Bu dövr özünü əsasən ekzistensializmin fəlsəfəsi, bədbinlik, tənhalıq, perspektivsizlik, özgələşmə kimi məsələlərlə təsdiqlədi. Ötən əsrin altmış-yetmişinci illərində ölkənin mədəni-əxlaqi dəyərlərinə qarşı səsinə qaldıran qadın obrazı daha aktual idi. Puritanlığa, rəsmi etikaya qarşı üsyan, cəmiyyətdə öz yerini tutmağa çalışan gənc ingilis qadının axtarışları, kişilərlə eyni hüquqa malik olmaq istəyi uğrunda mübarizəsi kimi mövzular D.Lessinq, M.Drebbli, F.Ueldon, P.Mortimer və digərlərinin əsərlərində öz əksini tapmışdır.

M.Drebbli viktorianlığa qarşı qəti etirazı onun ilk əsərlərindən duyulur. Bu etiraz onun əsərlərindəki konfliktlərin traktovkasında özünü göstərir. Yazıçı, öz qəhrəmanlarının simasında qəbul olunmuş ümumi əxlaq normalarına və davranışına meydan oxuyur. Əgər onun “Dəyirman daşı” (The Millstone, 1965) əsərində bu etiraz çox da qəti səslənməsə də, müəllif mövqeyi açıq-aşkar bildirilir ki, bu baxımdan da kitab xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Sosial tənqid elementləri də yazıcının “Dəyirman daşı” əsərində öz əksini tapır.

M.Drebbli qəti şəkildə feminist hərəkətinə aidiyyatını inkar edir. O, qadınların müasir dünyadakı yerini tədqiq etsə də, feminizmi məhdud dünyagörüşünə görə qəbul etmir [3, s. 86]. Yazıcının qadın qəhrəmanları öz yüksək emosional və intellektual potensialını həyata keçirmək iqtidarında deyillər. Bu qadınların həyata keçməyən arzuları və cəhdləri onların məmnun olmamalarının səbəbidir. Onlar xilas yolunu öz sevimli ərlərindən maddi cəhətdən asılı olmamaqda görürlər. M.Drebbli əsərlərində ədəbi roman forması, kitablarının tematikasını dəyişir. Onun romanlarında sosial tənqid elementləri artır.

Marqaret Drebbli yaradıcılıq axtarışları haqqında ədəbi tənqidçi Devid Loc yazırdı: “Bədii əsər yazıcının həyat təcrübəsinin transformativ nəticəsidir ki, sonradan oxucunun da təcrübəsinə çevrilir. Yazıcının həyat təcrübəsinin transformasiya dərəcəsi əsərin üslub və janrından asılıdır” [1, s. 35].

M.Drebbli “Dəyirman daşı” romanında viktorian nıgahı məsələsinə toxunur. Əsərin qəhrəmanı Rozamund Steysi, universitet təhsillidir və viktorian nıgahı formasına qəti etiraz edir. Məsələ orasındadır ki, təsadüfi əlaqə nəticəsində Rozamund uşaq dünyaya gətirir. Bu da viktorian ləyaqəti və etibarlılığı baxımından yol verilməzdir. Müəllif göstərir ki, onun qəhrəmanı artıq çoxdan köhnəlmiş viktorian stereotipinə qalib gəlmişdir. Onun qəlbində iki hiss – gerçəkliklə cəmiyyətdə ləyaqət haqqında formalaşmış fikir mübarizə aparır. Baxmayaraq ki, Rozamund özünü müstəqil və azad fikirli hesab edir, amma daxilən aldığı tərbiyənin təsirindən də xilas ola bilmir. Uşağının dünyaya gəlişindən sonra onun tərəddüdləri və şübhələri yoxa çıxır və o günah, ədalət və digər məsələlər haqqında fikirləri yenidən saf-çürük edir. Rozamund əks cinslə münasibətdən qorxurdu, lakin müasir görünmək baxımından o, səhv addım atır və mənasız bir eşq macərası yaşayır. Uşağı dünyaya gəldikdən sonra isə o, yenidən müstəqil qadın rolunu oynamağa çalışır və nəticədə uşağının atasına ondan bir uşağı olduğunu və onunla ailə həyatı qurmaq istəyini söyləyə bilmir [3].

M.Drebbl öz romanı ilə təkbaşına, ailəsiz və ərsiz uşaqlarını böyütmək istəyən qadınları müdafiə edirdi. Bəzi ədəbi tənqidçilər M.Drebblin bu romanını XX əsrin altmışıncı illərinin siyasi fonunda əhəmiyyətsiz adlandırsalar da, böyük oxucu kütləsi arasında əsər məşhurlaşdı. Yazıçı qəhrəmanlarının mənəvi dünyasına nüfuz edir, onların ziddiyyətli duyğu və emosiyalarının təsvirini verə bilir. Romanda öz dövrünü yaşamış ideologiyaya münasibətdə M.Drebblin səsi çox eşidilməsə də, inamlı səslənirdi və gənclər bunu qəbul edirdi. M.Drebblin viktorian əxlaqı və əqidəsi normalarına münasibətdə sakit təhkiyəsi özü bir etirazdır [2, s.136-155].

M.Drebbl "Dəyirman daşı" əsərində zahiri müdrikliyi, ikiüzlülüüyü tənqid edir və sərbəst düşüncəli insanların əxlaqını onlara qarşı qoyur. Romanda qəhrəman düşdüüyü vəziyyətdə günahkar puritan əxlaqını görür və hər vaxtlar bu tərbiyənin buxovlarından azad olmağa çalışır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Perkin, Russel J., David Lodge and the Tradition of the Modern Novel, Literary Theory and Criticism: Britain, 2014, 240 p.
2. Rubenstein, Roberta (Spring 1994). "Fragmented bodies/selves/narratives: Margaret Drabble's postmodern turn".
3. Contemporary Literature. University of Wisconsin Press. 35 (1): pp. 136-155.
4. Susan Spitzer. Fantasy and Feminism in Drabble's The Millstone". Novel: A Forum on Fiction, Vol. 11, No. 3 (Spring 1978), p.227

XXI ƏSR ALMAN ƏDƏBİYYATINDA II DÜNYA MÜHARİBƏSİNƏ BAXIŞ

Çinarə Paşayeva Paşa qızı, Filologiya, 237

Elmi rəhbər - Xavər Hüseynova Rövşən qızı, müəllimə

Azərbaycan Dillər Universiteti

İkinci Dünya Müharibəsi bütün dünyada milyonlarla insanın həyatına, düşüncələrinə daxil olub, bundan sonrada yaddaşlardan silinməyəcək. Amma heç bir millət Almanlar qədər ağır mənəvi yük daşmır. Həm məğlub damğasını alıb yenidən parçalanmaq, həm də tarix boyu qəddar adı almaq alman milləti üçün çox ağır olmuşdur. Siyasi fikirlərdən aslı olmayaraq bildirmək istəyirəm ki, faşizim haqlı deyil amma reyxin bütün dünyaya apardığı siyasətin ağır nəticələrini alman xalqının üzərinə atılması doğru deyil. Milliyətçi ideyalı national sosialistlərin sonradan ziyalıları sürgün etməsi alman xalqının olarala mübarizə apardığını göstərir. Almanlar səhvlərini anlasalarda hakimiyyət artıq bütün gücü əlində toplamış və bütün dünyanı ələ keçirmək planı qururdu. Bu da böyük fəlakətin başlamasına səbəb oldu.

Təbiki müharibə hər sahəyə təsir etdiyi kimi alman ədəbiyyatına da təsir etmişdir. Məğlub dövlət olan Almaniya müharibədən sonrakı tarixinə "Bewältigung der Vergangenheit" (keçmişə qalib gəlmək) ifadəsini daxil etmişdir. Bu ifadə alman xalqının son 70 ildə minlərlə insanın ölümünə səbəb olan fəlakətin mənasını və nəticələrini dərk etmək üçün bir cəhd idi. Hər kəs II Dünya Müharibəsini almanlar üçün bir fəlakət olduğunu düşünsə də yeni alman nəsli belə düşünmür. Aparılan sorğularda əhalinin 90 faizi bunu Faşist faciəsindən almanların qurtuluşu kimi hesab edir. Buna görə də "Erinnerungskultur" (xatırlama mədəniyyəti) ifadəsi yarandı. Bu ifadə keçmişdə baş verən faciələrin canlı şahidlərin əksəriyyəti vəfat etdikcə xatirələrdə itməsin deyər yazıçılar gələcək nəsillər üçün uydurma obraz yaradaraq o səhnələri yenidən xatırlamağa kömək oldu. Bu fikirləri izah etmək üçün M.Zusakın "Kitab Oğrusu" əsərini təhlil edək.

Romanı nəzərdən keçirərkən bir neçə fəlsəfi motivləri vurğulamalıyıq. Əsərdə xeyir və şər, zorakılıq və qeyri-zorakılıq, əxlaqi seçim fəlsəfələrindən danışmaq olar. Zorakılıq fəlsəfəsinə baxsaq faşistlərin hərəkətləri yəhudilərə sataşma, müharibələr, zorakılıq sisteminin sərtliyi onların yürütdüyü təbliğatda görünür. Əsərdə Kiçik Hans obrazını təhlil etsək bunu aydın anlamaq olar. Kitablara yandırmaq o dövrə qədər mədəniyyətin unudulmasına şərait yaratmaq etika fəlsəfəsinə ziddir. Çünki kitab yandırmaq özü ən böyük mədəniyyətsizlikdir.

Qeyri zorakı fikirləri qəbul etməyən bu obrazlar müharibədən sonra yaranan yeni siyasətin yaranmasına şərait yaradır. Yazıçının məqsədi də bunu obrazlar vasitəsi ilə göstərmək idi. Əsərdəki Qanndi obrazının dediyinə əsaslanaraq demək istəyirəm ki sistem özünü qınamalıdır, insanları deyil. Əsərdə faşist düşüncədən uzaq olan Roza və Hansın yəhudi Maksı zirzəmidə gizlətməsi bunu tamda təsdiq edir.

Əsərin digər fəlsəfi komponentinə nəzər yetirsək görürük ki, hekayə ölümün özündən danışır. O biganə olmalı uşaq qoca demədən hamının ruhunu almalıdır. Amma o müharibə zamanı biganə ola bilmir,

hamıya rəğbət qazandırır. O faşistlərdən fərqli olaraq yaşından, irqindən, milliyyətindən fərqli olaraq olara rəğbət bəsləyir. Müharibə təkcə insanlar üçün deyil, hətta ölümün özü üçün də bir sınaqdır.

Əsərdə qeyd edildiyi kimi müəllif müharibəyə səbəb hədsiz işdəhlı rəhbərlərdə və qəzəblə yemlənmiş millətdə görürdü.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://amp.dw.com/ru/vtoraa-mirovaa-vojna>
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/vtoraya-mirovaya-voyna>
3. <https://kraevushka.livejournal.com/601819.html>

FEMALE CHARACTERS IN EDGAR ALLAN POE'S STORIES

*Nuriyeva Səbinə Rasim qızı
Filologiya fakültəsi, qrup 241A
Elmi rəhbər: f.f.d., dos. Aybəniz İsmayılova
Azərbaycan Dillər Universiteti*

The role of the image of women in literature has been great in all periods. Different and colorful female images have been created. The most impressive works are dedicated to women.

When we look at American literature, we find attractive female characters in the works of Edgar Allan Poe.

What distinguishes Edgar Poe's "women" from others?

Berenice, Morella, Ligeia... In fact, these characters are not very different from each other. Their appearance are similar, their fates are almost the same. They are pale-faced, dark-haired, loving, smart and beautiful. And the main thing that unites them is that they died at a young age due to illness.

The reason why the writer creates such ill-fated characters is related to his personal life.

Losing his mother to tuberculosis at the age of three, the death of his first love at an early age, and the death of his stepmother, to whom he was very attached, shook him deeply. Edgar marries his cousin. Virginia, admired by all, loves him unconditionally. But unfortunately she faces death many times. After six years of illness Virginia dies.

Edgar falls into despair, has nightmares, reaches the point of madness. And all of these can be seen in his stories. The writer presents Berenice, his first character, as two opposite people: Berenice before and after illness. Egaeus, who married her, has mental problems. The woman he loves is rapidly weakening and dying in front of his eyes. Egaeus always thinks of her teeth in an unhealthy way. The tooth is a symbol of death in Edgar's works. He cannot accept Berenice's death. At the end of the story, the maid says that the tomb has been opened and Berenice is alive.

The women in the writer's future stories are actually the re-appearance of Berenice.

The hero of "Morella" also suffers from illness. She is very smart. She unites her mind with her mystical ideas. She finds out the secret of immortality. Although her soul does not die, her body slowly begins to decay. Her husband cannot stand her suffering. He wishes Morella's death. Morella, who died giving birth to her daughter, comes back to life in her daughter's body and dies again. Ligeia suffers a similar fate. The narrator is attached to her like a child. He is under her control. Ligeia is smart and educated. She is a loving person. It reminds us of Virginia, her unconditional love. Ligeia's love of life, passion for living is combined with her mystical knowledge. After her death her husband marries Rowena. Rowena is different from his other heroines, she is completely opposite character. [3] But this cannot prevent her death. Ligeia revives in the dead Rowena's body. The usual ending does not change.

Something attracts attention in all three heroes of the writer: Life after death [2].

This is how Edgar Allan Poe explains it in a letter to his friend: "Virginia overcame death so many times and fell ill again, this drives me crazy" [5]. The hopes and despairs he experiences prompt the writer to create such mystical images. The resurrection of women is Edgar's rejection of death. Every pale-faced woman is his young mother, lovely Virginia, his sufferings, the storms raging inside him.

Literature:

1. Poe Edgar Allan. The Complete Short Story Collection. -California: "CreateSpace Independent Publishing Platform", 2009
2. <https://www.ipl.org/essay/Reincarnation-In-Edgar-Allen-Poes-Morella-PCFY7AVZT>
3. <https://www.cliffsnotes.com/literature/p/poes-short-stories/summary-and-analysis/ligeia>
4. <https://www.oldstyletales.com/single-post/2018/10/02/edgar-allan-poes-berenice-a-two-minute-analysis-of-the-classic-horror-story>
5. <https://www.eapoe.org/works/letters/index.ht>

COMPARISON OF ELEMENTS OF DEMONISM IN THE WORKS OF J. W.GOETHE AND H. JAVID

*Ağayev Fikrət, Elşən oğ.
Elmi rəhbər: Fil.f.d., dos. Hüseynli Gilə, Mehdi q.
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Demonism as a literary motif deals with the portrayal of demons, devils, spirits and other supernatural forces in literature. Goethe and Huseyn Javid are two writers dealing with this topic in their works. While Goethe often represents a dualistic worldview in his works, in which good and evil fight each other, Huseyn Javid focuses on the human soul and its relationship with the supernatural forces. Despite these differences, however, there are also similarities in dealing with elements of demonism in their works. First of all, demonism is an important theme in the works of both writers, that appears in different forms and manifestations. In the case of Goethe, it is above all his Faust poems, in which Faust sells his soul to the devil, thus addressing the duality of good and evil. Huseyn Javid's works, particularly "Iblis" (Devil) is about the relationship between the human soul and the supernatural forces that surround man. The focus here is on belief in God and the fight against devil.

Another common aspect is the portrayal of characters influenced by Demonism. Both Goethe and Huseyn Javid have characters who are manipulated by the supernatural forces and thereby make decisions that negatively affect both their lives and the lives of others. In Goethe it is Faust who is seduced by Mephistopheles, while in Huseyn Javid the character Arif is manipulated by various apparitions of the devil.

However, an important difference between the two writers is the way they portray demonism. While Goethe represents a dualistic worldview in which evil and good fight each other, Huseyn Javid focuses on the human soul and its relationship with the supernatural forces. His works are less about the existence of evil as a force in own right and more about how people deal with their own inner world and generally the world of darkness and demons. At this point, it is useful to quote the following it from Yashar Kharayev: "Devil did not create the evil in human nature and couldn't destroy it. Since this is man's own mission, the demon disappears on the stage. People are left alone with their own missions in their lives." [1] In the work, the fact that Angel sees the cause of wars in mankind's obedience to the Devil, and the Devil's search in man himself, brings a philosophical essence to the dramatic work. Throughout the work, Javid followed this dual relationship to the end against the background of different characters and events, and by bringing to mind the most terrible moments, he instilled feelings of hatred for wars.

In Javid's work, Arif, who views war as a terrible game of devil and evil forces, as a way for those in power to get rich and realize their ambitions for the kingdom, is the bearer of the author's humanist thoughts. Through Arif, he strongly condemns wars, calls on humanity to recognize demons and not follow the Devil.

While H. Javid draws attention to gold, wine and gun in "Iblis" (Demon) as symbols of devil's tools of deception, J.W.Goethe depicts music and Woman in "Erlkönig".

Conclusion, we should state that both Goethe and Huseyn Javid use demonism as a literary motif in their works, but deal with it in different ways.

Reference:

1. http://anl.az/el/c/ch_e3.pdf
2. bellcogo2015.pdf (ox.ac.uk)
3. SUTAD (dergipark.org.tr)

СПЕЦИФИКА ВНУТРЕННЕГО КОНФЛИКТА ГЛАВНОГО ГЕРОЯ В ПОВЕСТИ РОБЕРТА ЛЬЮИСА СТИВЕНСОНА «СТРАННАЯ ИСТОРИЯ ДОКТОРА ДЖЕКИЛЛА И МИСТЕРА ХАЙДА»

*Филологический факультет, Агакишиева Суруш Этимад гызы
Научный руководитель: Исмаилова Айбениз Айдын гызы
Доктор философии в области филологии,
доцент кафедры литературы зарубежных стран
Азербайджанский Университет Языков*

Роберт Льюис Стивенсон (1850-1889) – выдающийся английский писатель XIX века, известен своими приключенческими и психологическими романами. Его творчеством в русском и зарубежном литературоведении занимались такие исследователи, как Леонид Борисов, Дмитрий Урнов, Константин Бальмонт, Валерий Брюсов, Осип Румер, Ричард Олдингтон [1]. В повести «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» Стивенсон уделяет большое внимание философии и проблеме искушения человека. Он рассуждает о том, что каждый человек двойственен по своей природе и не безгрешен, имеет внутри себя как светлую-видимую, так и темную-скрытую ото всех сторону и только от самого человека зависит, какая из этих сторон станет главной. Во многих случаях именно темная часть души является доминирующей, но принять это человеку очень трудно. Ярким примером данного утверждения является история жизни доктора Джекила. На первый взгляд в произведении доктор совсем не кажется нам грешным, занимается благотворительностью и известен своим благочестием, ведет деятельную жизнь. Но у него есть и другая сторона жизни, о которой никто не знает. Это подтверждает даже расположение его дома, парадные окна которого выходят на широкую улицу, на которой находится много древних особняков. Тем не менее дом имеет и запасной выход в грязный кривой переулок, и это как нельзя лучше показывает нам вторую личность хозяина. Но, в отличие от других людей, которые погрязли в своих грехах, доктор не наслаждался и не радовался своим поступкам. Его мучала совесть, он горевал и страдал. По словам доктора Джекила, он желал быть достойным членом общества, «держат голову высоко и представляться окружающим человеком серьезным и почтенным» [2, с. 238]. Но, несмотря на это, он не мог отказаться от своей темной стороны, познавал весь ее вкус, считал, что она предоставляет ему больше свободы. Она не ограничивала его в действиях и развлечениях, в отличие от светлой его части личности. Приняв зелье и познав всю сущность темной стороны, Генри Джекил был настолько опьянен этой свободой, что терял разум, позволяя темной стороне своей личности все больше и больше овладевать им. Со временем она настолько начинает нравиться ему, что у него пропадает желание возвращаться в светлую сторону и с каждым разом это становится труднее.

Данная история показывает нам, что не нужно идеализировать себя. Не стоит так же подавлять свою темную сторону, потому что вырвавшись, она будет намного опаснее. Лучше научиться управлять всем негативным и темным, что временами зарождается в нашем подсознании.

Использованная литература:

1. Дорофеева Л.Г. Духовная природа конфликта в повести Р.Л. Стивенсона – Калининград: Балтийский федеральный университет им. И. Канта, 2015
2. Путешествие в мир Стивенсона. НОВОСИБИРСКАЯ ОБЛАСТНАЯ ДЕТСКАЯ БИБЛИОТЕКА им. А.М. ГОРЬКОГО // <http://www.maxlib.ru/page.php?article=389>
3. Стивенсон Р.Л. Странная история доктора Джекила и мистера Хайда: [сборник: перевод с английского] – Москва: Издательство АСТ, 2022

EDUARDO MENDOZANIN “MÖCÜZƏLƏR ŞƏHƏRİ” ROMANINDA PİKARESK ELEMENTLƏR

Filologiya fakültəsi, Hüseynova Nigar Tərlan qızı
Elmi rəhbər: f.f.d., b/m Mirzəyeva Vüsalə Kamilpaşa qızı
ADU, Magistratura, Ədəbiyyatşünaslıq (ispan) qr.118

“Quldurluq etməyən ispan xəfiyyəsinə heç kəs ciddiyyə almaz!” [3]

Müasir ispan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Eduardo Mendoza, yaradıcılığının özünəməxsus xüsusiyyəti hesab olunan orta əsrlər ispan ədəbiyyatının elementinə – pikaresk ənənələrinə bağlılığını bu sözlərlə ifadə etmişdir. Onun qəhrəmanları yaşamaq üçün hər cür məkr və hiyləylə öz məqsədlərinə çatmağı hədəfləyən, hətta dələduzluq etməkdən çəkinməyən anti-qəhrəman deyə biləcəyimiz personajlardır. Sadaladığımız bütün bu mənfi xüsusiyyətlər Mendozanın “Möcüzələr şəhəri” romanının baş qəhrəmanı mahir kələkbaz Onofre Bouvilanın timsalında cəmləşmişdir. Müəllifin bu əsəri və orta əsrlər ispan pikaresk roman janrının ən məşhur nümunəsi “Tormesli Lazariyo” arasında ideya və üslub cəhətdən oxşar xüsusiyyətlər çoxluq təşkil edir. Müasir Onofre və Lazariyo obrazlarının bədii təhlilində analoji variant olan sələf-xələf münasibətlərini müşahidə edilir. Həm ideya, həm də forma cəhətdən biri-birini əvəzləyən bu əsərlərin məzmunu arasında da oxşar xassələr mövcuddur. Tormesdən olan Lazariyo kimi Onofre də maddi durumlarını yaxşılaşdırmaq məqsədiylə kənddən, şəhərə köçürlər. Hər iki qəhrəmanda şəhərin ehtişamının doğurduğu iqtidar arzusu, onların zənginləşməsinə maneə yaradan və onlara rişxənd edənlərdən intiqam alma duyğusunu pərçimləyir. Əxlaq və mənəvi keyfiyyətlərdən uzaq, qeyri-adi biganəliklə ictimai baxımdan yol verilməz əməllər törədən, həyatda qalmaq və sosial statusunu yüksəltmək uğrunda mübarizə aparan qəhrəmanlar, ilahi əlaqələrdən, həm də həyat münasibətlərindən məhrumdurlar.

Onofre Bouvila öz gələcəyi ilə bağlı böyük ümidlər bəslədiyi şəhərdə başına gələnlərdən xəbərsiz, dəhşətli hadisələrlə rastlaşacağına fərqləndirici deyildi. O, həqiqi Barselonanın siyasi münasibətlər və qanunsuzluqlarla cinayətlərin görməzlikdən gəldiyi, hər cür yamanlığın hökm sürdüyü bir yer olduğunu görür. Fərqli tarixi dövrlərdə yazılmasına baxmayaraq, hər iki əsərdə təsvir olunan sosial-ictimai mühit bənzərlik cəhətdən biri digərinin təkrarıdır. Zirək və ağıllı Onofre və Lazariyo bu təxəllüs adlanan çarxın içində yaşamaqdan ötrü, sadəcə məntiqləri ilə hərəkət etməli olduqlarını anlaşırlar. Hər ikisi müxtəlif məslək qruplarında xidmət edərək insanların necə riyakar olduğunu görür. Barselonada törətdiyi cinayətlərlə məşhurlaşan Onofre, bu qaynayan qazanda əriməmək üçün, amansız bir quldura çevrilmək məcburiyyətində qalır. Əslində bu paralellərlə yazıçının göstərmək istədiyi ölkə ictimaiyyətinin mövcud vəziyyətidir. Cəmiyyətin deqenerasiyasını satirik üslubla əks etdirmək, pikaresk romanın ən gözəçarpan xüsusiyyətlərindəndir. Belə əsərlərdə, təkcə həmin dövrün portreti deyil, eyni zamanda cəmiyyətin ali zümrəsinin üzvünə çevrilmək arzusunda olan alt təbəqəyə mənsub insanların ironik görüntüsü öz əksini tapır.

Eduardo Mendozanın “neopikaresk etiketi” daşdığı “Möcüzələr şəhəri” romanı ziddiyyətlərlə zəngin gerçəkliyin bədii təsviridir. Yazıçı, hiyləgərliyi ilə cəmiyyətdə qazandığı nüfuzu və qarşısı alınmaz yüksəlişi ilə hamı tərəfindən tanınan Onofre Bouvilanın timsalında XIX əsrin sonları və XX əsrin əvvəllərindəki dövrün ictimai şüurunu əks etdirərkən, pikaresk romanın xüsusiyyətlərini məharətlə öz romanına nəqş etməklə, müasir ispan ədəbiyyatı tarixində yeni cığırılar açmışdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Aytür Ünal, “Pikaresk roman”. Gündoğan Edebiyat, 11-12, 1994.
2. Herraez Miguel, “La estrategia de la postmodernidad en Eduardo Mendoza”, Editorial Ronsel, s.l., Barcelona, 1998.
3. José V. Saval, “La ciudad de los prodigios de Eduardo Mendoza”, Editorial Síntesis, S. A., Madrid, 2003.

AQATA KRİSTİNİN “MAVİ QATARIN SİRRİ” ROMANINDA DETEKTİV JANRININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Hüseynova Sevinc İlqar qızı

Elmi rəhbər: Fil.f.d., dos.Əliyeva Xuraman İlqar qızı

Magistratura, qrup219

Azərbaycan Dillər Universiteti

Aqata Kristinin dedektiv əsərlərindən olan “Mavi Qatarın Sirri” adlı əsəri uşaqlar, eyni zamanda gənclər tərəfindən bəyənilərək oxunur. Əsərdə hadisələr əsasən Amerika milyonçusu V.Aldinin qızı Rutun Mavi qatarda ölümü ilə əlaqədardır.

Puaro lövhələri olan Mavi qatar Fransız Rivierasına gedir. Bu yaxınlarda nisbətən böyük miras aldıqdan sonra İngiltərədən ilk qışını keçirən Grey Katerin də belədir. Qatarın göyərtəsində Grey sevgilisiylə görüşmək üçün bədbəxt evliliyindən ayrılan varis Rut Ketterinqlə tanış olur. Ertəsi gün səhər Rut kupe-sində ölü tapılır.

Bu yaxınlarda atası tərəfindən Ruta hədiyyə edilən məşhur yaqutun “Od ürəyi” itkin olduğu aşkara çıxır. Rutun atası, milyonçu Van Rufus Aldin və onun katibi Puaro Naytonu bu işə razı salırlar. Rutun qulluqçusu Ada Meyson söyləyir ki, o, Rutun kupesində kişi görüb, ancaq onun kim olduğunu görmür. Polis Rutun sevgilisi Kont de Roşun onu öldürdüyündən, yaqutu oğurlamasından şübhələnir, ancaq Kont Puaronun günahkar olduğunu düşünür. O, həmin qatarda olan, ancaq Ruthu görmədiyini iddia edən Ruthun əri Derek Ketterinqdən şübhələnir. Ketrin söyləyir ki, Derekin Rutun kupesinə girdiyini görüb. Orada “K” hərfi olan siqaret qutusu tapdığı zaman, Derekin üzərinə əlavə şübhələr yönəlir.

Puaro araşdırır və məlum olur ki, qətl ilə daş-qaş oğurluğu arasında əlaqə olar, çünki məşhur daş-qaş oğrusu “Marquis”in cinayət ilə əlaqəsi var. Nəhayət, əvvəllər münasibətdə olmuş olduğu, ancaq indi rədd etdiyi Dereklə qatarda olan, ondan qisas almaq istəyən Mirel, Puaro deyir ki, Derekin Rutun kupesini qətlə baş verəcəyi zamana yaxın tərk etdiyini görüb. Derek sonra həbs edilir. Hər kəs işin həll edildiyinə əmin, lakin Puaro əmin deyildir. O, daha çox araşdırma aparır, daha çox məlumat öyrənir və dostları, Ketrinlə danışır və nəticədə həqiqətə çatır. O, Van Aldin, Naytonun qətlə canlandırmaq üçün Mavi Qatarda onunla birlikdə gəlməsini söyləyir. O, onlara deyir ki, Ada Meyson həqiqətən məşhur kişi təqlidçisi, aktrisası Kitti Kiddir. Katerin qatardan düşən oğlan olduğunu düşündüyünü gördü, lakin bu, həqiqətən Mason idi. Puaro başa düşdü ki, kupədə Ruthla hamını gördüyünü iddia edən yeganə şəxs Masondur, bu səbəbdən də bu yalan ola bilərdi. O, qatilin, Meysonun şərikinin əslində amansız “Marquis” olan Nayton olduğunu ortaya qoyur. O, eləcə də deyir ki, üzərində “K” hərfi olan siqaret qutusu Ketterinq deyil. Naytonun guya Parisdə olduğu üçün heç kəs ondan şübhələnməzdi. Derek onun qatarda olduğunu gördüyü zaman onunla danışmaq üçün kupeyə girdi, ancaq onun yatdığını görəndə oranı tərk etdi.

(“The Times Literary Supplement”) 1928-ci il 3 may tarixli sayında kitaba Kristinin özündən müsbət reaksiya verdi. Hekayənin quruluşunu danışdıqdan sonra rəyçi belə nəticəyə gəldi: Psixoloji səbəblərə əsasən hörmətli Belçikalı olanda oxucu məyus olmayacaqdır. Həbs edilən ərindən şübhələnməkdən imtina edir, öz anasını davamlı olaraq ələ salan, demək olar ki, kənar nəticələr çıxaran, ustalıqla bir çox neqativ sübutlarla dəstəkləyən, bəliqlərini yerə qoyan eybəcər qızın təklifiylə hərəkət edərək onu təəccübləndirir”.

Britaniyalı kriminal yazıçı, tənqidçi Robert Barnard bəyan etdi: “Kristinin yoxa çıxmasından əvvəl və sonra mübarizə apardığı ən az sevdiyi hekayə.

Roman 2006-cı ildə Aqata Kristinin (Puaro) serialının xüsusi epizodu kimi televiziya yayımlandı. Televiziya filmi original romandan bir neçə dəyişikliyi özündə ehtiva edir. Serialın qalan hissəsiylə əlaqə yaratmaq üçün parametr 1930-cu illərin sonlarına dəyişdirilmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Barnard, Robert. A Talent to Deceive – an appreciation of Agatha Christie – Revised edition (p. 200). Fontana Books, 1990
2. Morgan, Janet. Agatha Christie, A Biography. (p. 164) Collins, 1984
3. <https://medium.com/the-riveting-review/the-mystery-of-the-blue-train-by-agatha-christiea9ee07f63c91#:~:text=The%20premise%20is%20simple%3A%20Mrs,her%20millions%20upon%20her%20death.>

"THE ROLE OF EDUCATION IN PERSONALITY FORMATION" IN THE MEMOIR "EDUCATED" BY TARA WESTOVER

*Aytac Devrishova, Anar
Ph.D. in Philology, Associate Professor Aybaniz Ismayilova, Aydın
Faculty of Philology, group B21-241A
Azerbaijan University of Languages*

"It influenced me a lot. Maybe people call it change, but I do call education" said Tara Westover about education [1, s.530].

Various factors influence the development of human personality, one of these factors is education. Everybody knows the importance of education. But sometimes people don't care about their own education. And also there are other groups of people who thinks education is nonsense. We can see such people in Tara Westover's work "Educated". This book has been translated into 40 languages.

Tara Westover is a prominent American memoirist, essayist, and historian. She shows a difference between educated and uneducated people in one person. The author and the main character of the book are identical. Tara never attended school. She was working in her father's junkyard and stewing herbs for her mother. Her father lived by Mormon standards, he was extremely strict, and he forbade hospitals and school to his family. He was against the education. Tara had some Mormon thinking, because she was member of this family. As she grew older, her father became more radical and her brother much more violent. Tara knew she had to leave home, when she was sixteen. So she discovered both the transformative power of education, and the price she had to pay for it. With the help of her brother Tayler, she became interested in music and books. Though she never attended school, later she studied at highly prestigious universities such as Cambridge and Harvard. By that time, she had really improved and changed. After studying she became a different person. In Tara's tumultuous life and vague thoughts, education became the way out of darkness. Not only her personality, but also her thinking and mentality changed.

In the interview Tara mentioned: "Education is less about knowing more than someone and more about knowing someone like really knowing them who is not like you. It cause to see the world another point of view" [2].

The New York Times book review said: "Westover has somehow managed not only to capture her unsurpassably exceptional upbringing, but to make her current situation seem not so exceptional at all, and resonant for many others" [3].

According to the statistics, one of five children and adolescents worldwide are out of school and that has barely changed over the past five years. Tara is one of these children, but she taught herself and became successful [2].

Literature:

1. Uestover Tara. Tələbə. Bakı, TEAS Press, 2022, 536 s
2. <https://youtu.be/x2XWYT-t47E>
3. <https://www.upskilled.edu.au/skillstalk/education-statistics-around-the-globe>.
4. <https://www.goodreads.com/book/show/35133922-educated>

İSMAİL KADARE YARADICILIĞINDA MÜHARİBƏ MÖVZUSU

*BM və regionşünashq fakültəsi, Kazımlı Ceyhun Məzahir oğlu
Elmi rəhbər: Fil. f. d. Əlibəyova Zülfəyyə Fəxrəddin qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Əsərləri bir çox dillərə tərcümə olunan, alban ədəbiyyatının ən böyük simalarından biri, aldığı mükafatlarla çağdaş dünya ədəbiyyatının ən mühüm nümayəndələrindən biri olan İsmayıl Kadare 1936-cı il yanvarın 28-də Girokastrada anadan olub. Kadare uşaqlığından gəncliyinə qədər Albaniyanın italyan, yunan və alman işğalları və Sosialist Albaniya illərində Ənvər Hocanın hər sahəyə müdaxilə etdiyi illərin şahidi olub. Müharibə illəri onun bütün həyatına və yaradıcılığına təsir edərək bir yazıçı kimi formalaş-

masında mühüm rol oynamışdır. Kadare yaradıcılığa sanki bütün bu dəhşətləri travmaları yaşayan bir uşağın hekayəsi kimi başlayır. Müsahibələrindən birində deyir: "İkinci Dünya Müharibəsi başlayanda mən 5 yaşım var idi. Bütün xarici ordular, italyanlar, yunanlar, almanlar Girokasterdən keçirdi. Bombalar partlayırdı və mən bütün bunları pəncərədən izləyirdim. Davamlı şou idi. Girokastra əldən-ələ keçirdi və bu səhnələr film yox, real idi. Bütün bunlar bir uşaq üçün inanılmaz dərəcədə qorxunc idi" [1].

Yaradıcılığına "Kosovo üçün üç elegiya" (1999), "Bahar Çiçəkləri", "Bahar Şaxtası" (2000) və "Xələf" (2003) və s. əsərləri daxildir. 2005-ci ildə Kadare Booker Beynəlxalq Mükafatını qazanır. İsmail Kadare postmodern yazıçısı olsa da, əsərlərində realizm daha çox diqqət çəkirdi. O ədəbiyyata ilk addımlarını 1954-cü ildə yazdığı "Gənclik ilhamları" adlı şeir kitabı ilə atmışdır. Kadare ilk dəfə Albaniyada bir şair kimi diqqəti cəlb etsə də, ona dünya şöhrəti gətirən "Ölü ordunun generalı" ilk roman təcrübəsi sayılır. Yazıçı İtalyan generalını və keşişi 20 il əvvəl hücum edib qan tökdüyü, insanlara təcavüz edildiyi Albaniyaya göndərir. Generalın və onunla birlikdə müharibədə iştirak edən digər generalın əsgərləri hücum etdikləri bu torpaqlarda öldürülmələri, bu torpaqlarda basdırılıbları. Məqsəd Alban torpağında ölüb, Albanlar tərəfindən dağların ətəyində basdırılan hərbiçilərin sümüklerini toplamaqdır [2]. Generalın Albaniyaya gedəcəyi xəbərini eşidən ölmüş əsərlərin yaxınları generalın evinə axışır. General gələn qonaqları sümüklərin tapılaraq özlərinə qaytarılacağına, əlindən gələni edəcəyinə, heç kəsin arxada qalmayacağına inandırırsa da, Albaniyaya çatan kimi əməliyyatın çətinliyi bu istəyi alt-üst etməyə başlayır. O, tələsik qazılmış, məzarlarda basdırılmış yüzlərlə insanın sümüklerini yad ölkədə axtarır, adların siyahısı və onları tapmaq üçün boy və diş sayına görə ordu qeydlərindən istifadə edir. General kimdir? – fəth etmək arzusu ilə yaşayan ordunun prototipidir. O, alban xalqı ilə kəskin münaqişədədir. Albaniyaya qürurla gəlir, amma qürur və təntənə tezliklə onu tərk edir. O, minlərlə neylon torbalarda topladığı biabırçı məğlubiyyətlə qarşılaşmağın necə çətin olduğunu sübut edir. İşğalçı İtaliyanın ləyaqətinə zərbə vurur. Alban kəndlilərinin evlərində toyuq-cücələri qorumağa məcbur edilən "məğlubedilməz" orduların acı və gülməli sonu onu şoka salır [2].

Kadarenin ikinci romanı olan "Sərt qış" əsəri Rusiya ilə Albaniya arasında münasibətlərin pozulmasından bəhs edilir. Kadare bir neçə səhifədə "Albaniyanın lideri" Ənvər Xocanın nailiyyətlərini yüksək qiymətləndirir. Məsələn burasında idi ki, ən ağır istibdad şəraitində "sosialist realizmi" üslubunda yazmayan yazıçı qovulur, hətta edam edilirdi. Alban mətbuatı dəfələrlə iddia edirdi ki, diktator Ənvər Xoca Kadarenin əsərlərini çox sevirdi və bu, onu bir çox həmkarlarının başına gələn aqibətdən – edamdan xilas etmişdi. Kadarenin alban tarixindən bəhs edən digər romanı isə "Mühasirə" adlanır, əsər 15-ci əsrdə alban xalqının Osmanlı türklərinə qarşı silahlı müqavimətindən bəhs edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <http://www.arnavut.com/ismail-kadare/>
2. Əlibəyova Z.F. İsmail Kadare "Ölü ordunun generalı" romanında müharibə problemi " // "ACTUAL PROBLEMS OF SCIENCE: IN THE LIGHT OF THE TURKISH WORLD AND NATIONAL UNITY" adlı XXXIII Beynəlxalq elmi konfrans
3. İsmail Kadare, Identiteti Evropian i Shqiptarëve, Shtëpia Botuese Onufri, Tiranë, 2006, s.6

OLDOS HAKSLİNİN "CƏSUR YENİ DÜNYA" ƏSƏRİ İLƏ CORC ORUELLİN "1984" ƏSƏRİNİN MÜQAYİSƏSİ

**qrup 219, Magistr Cəfərzadə Fərid İdrak oğlu
Elmi rəhbər: Fil.f.d. Axundova Püstə
Azərbaycan Dillər Universiteti**

XX-ci ilin birinci yarısında baş vermiş ictimai-siyasi hadisələr, elmin inkişafı, bəşəriyyətin tərəqqisi və bu kimi hadisələr antiutopiya ədəbi janrının yaranmasına səbəb oldu. Bu yöndə E.Zamyatinin, C.Oruellin, Q.Uellsin eləcə də O.Hakslinin yaradıcılığında bir çox antiutopik əsərlər yarandı. O.Hakslinin "Cəsur Yeni Dünya" əsəri onun yaradıcılığının ən parlaq və möhtəşəm nümunəsi sayılır. Məşhur "Providence Journal Bulletin" jurnalının bu əsər haqqında yazdığı fikri qeyd etmək istəyirəm: "Qandondurucu..... O bizə 1932 – ci ilin genetik mühəndisliyinin qaranlıq tərəfini göstərir. Bu mükəmməldir." [1,s.255]

"Cəsur Yeni Dünya"da hadisələr O.Hakslinin təsvir etdiyi uydurma texnokratik Dünya Dövlətində baş verir. İcma, bərabərlik və sabitlik şərtləri altında idarə olunan bu Dünya Dövlətində insanların tanrısı

Forddur və burada baş verən hadisələr də Ford erasının 236-cı ilinə təsadüf edir. “Cəsur Yeni Dünya” da ailə, nigah, evlilik kimi uzunmüddətli münasibətlər yoxdur. C.Oruellin “1984” əsəri antiutopiya janrının ən şah əsərlərindən biri sayılır. Dünya ədəbiyyatında Hakslinin “ Cəsur yeni dünya “ əsəri ilə C.Oruellin “1984” əsəri daim müqayisə olunur. Haksli “Cəsur Yeni Dünya “əsərində elmi və texnoloji tərəqqinin təsiri ilə insanların həyatına nəzarətin necə olacağı və hansı yöndə təsir edəcəyini bizlərə göstərir. C.Oruell isə “1984” əsərində İngiltərə əhalisinin totalitarizmə qarşı narahatçılıqlarını bədii şəkildə bizlərə təqdim edir. Doğrudur, hər iki roman antiutopik əsər olsa da, ”Cəsur Yeni Dünya “əsəri elmi antiutopiyanı, “1984” isə siyasi sosialist antiutopiyanı özündə əks etdirir. Hər iki romanda insanların şüurunu idarə edən bir hakimiyyət vardır, lakin onların istifadə etdiyi yöntemlər fərqlidir.” Cəsur Yeni Dünya”da Dünya Dövlətinin vətəndaşlarının şüurunu idarədə saxlamaq üçün hipnopediya təlimindən və Neo-Pavlov kondisionerlərindən istifadə edirlər. Dünya Dövlətində insanlara tək qalmaq sevməmək aşılanırdı, Okeyaniyada isə onları tək qalmamağa məcbur edirdilər. “Cəsur Yeni Dünya “da cinsi azadlıq var ikən, insanların bu yolla sabitlik və xoşbəxtlik əldə edəcəyinə inanan Dünya Dövlətindən fərqli olaraq, C.Oruellin “1984” əsərindəki partiya vətəndaşlarına cinsi azadlığa yalnız çoxalma üçün icazə verilir.Onların fikircə əsas sevgi Böyük Qardaşa və Partiyaya olan sevgidir. Oruel bu əsərdəki siyasi motivləri tamamilə başqa ölkələrdən təsirlənərək götürüb. O sosialist idi və Stalinə qarşı cəbhədə dayanmışdı. Bu əsərdə hakimiyyəti 4 əsas nazirlik tərəfindən idarə olunurdu: Sülh Nazirliyi (Ministry of Peace), Həqiqət Nazirliyi (Ministry of Truth), Sevgi Nazirliyi (Ministry of Love) və Rifah Nazirliyi (Ministry of Plenty). Məşğul olduqları sahələr isə adları ilə tam əks təzadlıq təşkil edirdi. Böyük Qardaş, ikifikirlilik, fikir polisi, teleekran kimi anlayışlar bu əsərin əsas müddəasını təşkil edir. Uinston əsərin baş obrazıdır və azad düşüncəlidir. Bu isə onun ən böyük səhfidir. Əsərdə o Culiya adlı özü kimi azad düşünən bir xanımla tanış olur və bu rejimə qarşı birlikdə mübarizə aparırlar lakin sonda onların uğur qazanmadığını görürük. “Cəsur Yeni Dünya”nı həm də fikirlər romanı da adlandırma bilərik, ona görə ki, O.Haksli burada gələcək cəmiyyətin və eləcə də müasir cəmiyyətimizin absurdluğunu göstərmək üçün öz fikirlərindən, satiradan və istehzadan istifadə edir. Və O.Haksli belə bir cəmiyyətin, belə bir dünyanın təsvirini verərək gələcək dünyanın qabaqcadan proqnozunu vermiş oldu. Ümumilikdə hər iki əsər dünya ədəbiyyatının nadir incilərindən sayılır və oxucular tərəfindən çox bəyənilir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Oldos Haksli “Yeni Cəsur dünya”əsəri Bakı,QANUN nəşriyyatı 2018 s1-255
2. https://niftiyevibrahim.blogspot.com/2015/02/oldos-haksli-csur-yeni-dunya_1.html?m=1
3. <https://niftiyevibrahim.blogspot.com/2014/02/corc-oruell-1984.html?m=1>

INNER CONFLICT OF THE PROTAGONIST IN THE TRAGEDY “DOCTOR FAUSTUS” BY CHRISTOPHER MARLOWE

*Ələsgərova İzafət Tələt qızı, Filologiya fakültəsi, qrup 241a
Elmi rəhbər: f.f.d., dos.Aybəniz İsmayılova
Azərbaycan Dillər Universiteti*

“The Tragic History of Doctor Faustus” was written by Christopher Marlowe who was the predominant figure of English Literature in the period of Renaissance. “Doctor Faustus” was published as “The Tragic History of Doctor Faustus” and then named as “The Tragic History on the Life and Death of Doctor Faustus”. Doctor Faustus is a tragic play written in the early 1590s in England. Doctor Faustus, a respected German scholar, is bored with the traditional types of knowledge that are available to him. [2] He wants more than logic, medicine, law, and religion. He wants magic. His friends, Valdes and Cornelius, begin to teach him magic, which he to summon a devil named Mephistophilis. It is a tragic story of the German scholar who needed a power in order to contribute science and sold his soul to the devil. Although he was given that power by a devil, he did not use it as a contribution but wasted it in the playful tricks till the last day of his life. It is tragedy because main protagonist could not get what he aimed.

There are some conflicts in the story. Though Elizabethan dramatists had been using this technique of conflict between two, forces of evil and goodness yet Marlowe introduced this thing in a very different way which made this drama a unique work of English literature of that time. Conflict in drama is of two

kinds – outer and inner. [4] Outer conflict always deals with or occurs between the hero and his outer circumstances. Inner conflict which occurs in the mind of the hero but in “Dr. Faustus” we all the time find the hero succumbed in a struggle which is rising in the heart and soul of the hero. During the story we can see two personalities of Dr. Faustus: in the beginning of the work we can observe a scholar who has a lot of grand plans such as to free his country, to aid the poor and to announce himself as the master of the world. But as the story goes on reader can not see him even to attempt to reach these goals. Instead he performed only tricky games for the Emperor and also for the Pope. Only at the end of his life Dr. Faustus realized that he had tried to urge something for nothing. But it was too late for him. There are also some psychological and mentally conflict. After selling his soul to the devil Dr. Faustus accepts himself as a god psychologically. He thinks he can do anything that he wants and tries to be in the place of god. But everything he did was opposite and contradicted to God's concepts of justice and peace.

The another conflict of this play was the part when we can see an old man who appears towards the end of the play and is the representation of faith. He asks Faustus to ask forgiveness from the God but Faustus pushes him away. But he asks forgiveness from the devil and begs for another chance. That means he does not regret for selling his body to devil but regrets not achieving his goals with the power he was given and wants another chance not from the God but from the Devil.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Christopher Marlowe. Doctor Faustus, A Tragedy. W. Oxberry and Co. Printers, 8, Write-Hart-Yard, Drury-Lane, London. 2018.
2. <https://aqacademy11.com/>
3. <https://literaturexpres.com/>
4. <https://shuaib6727.blogspot.com/2013/08/conflict-in-doctor-faustus.html?m=1>

KORNELİYA FUNKE “FAVNIN LABİRİNTİ” ƏSƏRİNDƏ MİF VƏ REALLIĞIN SƏSLƏŞMƏSİ

*Filologiya fakültəsi, Hüseynova Günel Eyvaz q.
Elmi rəhbər: f. f. d Əliyeva Səyyarə Tahir
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Fantastik romanları beynəlxalq miqyasda uğur qazanmış alman uşaq və gənclər kitabı müəllifi Korneliya Funke hələ əlilliyi olan uşaqlara qulluq mərkəzində çalışdığı zaman, uşaqları gündəlik çətinliklərdən uzaqlaşdırmaq və onları fantastik dünyalara aparacaq nağıllar uydurmağa başlayıb. Bir müddət illüstrator kimi fəaliyyət göstərən Funke, əsərlərinin oxuculara zahirən yenilməz kimi görünən maneələri dəf etməyə, insanlığa inanmağa və hər nə olursa olsun sevməyə kömək etdiyini deyir.

Yaradıcılığına ana dilində yazdığı fantaziya yönümlü “Kabus ovçusu” (“Gespensterjäger”) və “Vəhşi toyuqlar” (“Wilde Hühner”) ilə başlayan Funke ardınca ingilis dilinə tərcümə edilən kitabları “Oğrular kralı” (“Herr der Diebe”) və “Drachenreiter”-i yazdı. 2004-cü ildə ilin Book Sense Book of the Year Award mükafatını qazanan, 3 kitabdan ibarət “Mürəkkəb Dünya” (“Tintenwelt”) adlı trilogiyanın müəllifi oldu. Kitabın “Mürəkkəb Ürək” (“Tintenherz”) bölümü Maqqi adlı qızın və onun valideynlərinin “Mürəkkəb dünya”-dakı sərgüzəştlərindən bəhs edir. Əsərin əsas personajları sınaqlara asanlıqla cavab verir və özlərində müsbət keyfiyyətləri üzə çıxarırlar. Kollektiv yaradıcılığın unikal məhsulu, Korneliya Funke tərəfindən yazılmış inanılmaz Epik nisbətlərə malik “Favnın labirinti” əsərində oxucu mifik, hiyləgər, qaniçən canavarlar və qəddar əsgərlər, cəsur üsyançılar və evə qayıtmaq ümidini itirməyən şahzadə ilə qarşılaşır. Əsər xəyalla gerçəkliyin bir birinə qarışdığı və aldığımız nağıllara heç bənzəməyən tərəfi ilə ümidin, qorxunun, inancın romanıdır.

İspaniya, 1944-cü ildə on yaşlı Ofeliya hamilə anası Karmenlə birlikdə meşənin ortasındakı hərbi düşərgəyə gəlir və burada hər şeyə onun ögey atası qəddar komandir və Franko rejiminin sədaqət xidmətçisi kapitan Ernesto Vidal rəhbərlik edir. Onu təqib etməsini istəyən pərinin arxasınca gedən xəyalpərəst Ofeliya sirli Favnın onu gözlədiyi qədim labirintlə qarşılaşır. Favn Ofeliyaya pəri ölkəsinin itirilmiş şahzadəsi olduğunu və padşah atının onu çoxdan gözlədiyini bildirir. Lakin bu krallığa qayıda bilmək üçün o üç sınaqdan keçməli və nəinki uşaqları, böyükləri belə qorxuda biləcək canavarlarla mübarizə aparmalıdır.

Əsər inanılmaz konvensiyalarla zəngindir. Əncir ağacının altında yaşayan, gizli açarı mədəsində saxlayan nəhəng qurbağa, gözləri əllərinin içində olan, sehrli məkanında Ofeliyanın nəfsini yoxlayan bəd-

heybət bunu təsdiq edir. Əsərdə mistika ilə yanaşı dövrün acı reallıqları da öz əksini tapır. Vidalın amansızcasına törətdiyi vəhşiliklər, gözünü qırpmadan öldürdüyü insanlar, hətta sonda Ofeliyaya belə tərəddüd etmədən atəş açması əsərdəki məzmun xəttini aydın ifadə edir. Əminliklə deyə bilərik ki, öz maraqlı sujeti ilə bizləri heyran qoyan bu əsər hələ uzun illər oxuyucuları cəlb edəcək.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.google.com/amp/s/kayiprihtim.com/inceleme/pan-in-labirenti-incelemesi/amp/>
2. <https://www.google.com/amp/s/1000kitap.com/kitap/panin-labirenti--271218/incelemeler%3famp=1>

**VİRCİNİYA VULF-UN “ÖZÜNƏ AİD BİR OTAQ” ƏSƏRİNDƏ FEMİNİZM
VƏ QADIN YARADICILIĞI**

*Filologiya fakültəsi, Ayvazova Sabrina Sübhi qızı
Elmi rəhbər: müəllimə Vəkilova Rübabə Valeh qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Ədəbiyyat, incəsənət və elmlə istər səthi, istərsə də dərinlərdən məşğul olan şəxslərdən hər biri bilir ki, bu fəaliyyətlərdən biri ilə məşğul olunan zaman ən kiçik bir bölünmə ağlıda olan bütün fikirlərin uçmasına və hətta bir kitab oxuduğumuz zaman içində girdiyimiz dünyadan çıxmağımıza səbəb olur. Bu bölünmələr çox olduqca fəaliyyətdən imtinaya, daha yüngül iş görməyə gətirib çıxarır. Sakit bir məkan və zaman yaradıcılıq və məşğuliyyət üçün əsas olduğu halda qadınlar bütün tarix boyu bundan məhrum qalıblar. Bir kişinin qadına olan ehtiyacı qadının bölünməsinə və konsentrasiyasının itməsinə səbəb olur.

Ədəbiyyat dünyasının feminist məqaləsi olan “Özünə aid bir otaq” əsərində Virciniya Vulf qadınların elm və ədəbiyyat sahəsindəki geriliklərinin səbəbini göstərir. Tarix boyu qadınların yaradıcılıq sahəsində produktiv olmaması Vulfu düşündürmüş, səbəblərini və onlara bu sahədə əngəl olan amilləri əsaslı arqumentlərlə açıqlamışdır.

Kişilərin qadınlardan öndə olduğu və onlara bu qədər azad hiss etdirən əsas amilləri sayır: pul, özünə məxsus olan bir sahə və təhsil. Tarix boyunca bu üçündən də məhrum olan qadınlardan istənilən ancaq və ancaq ailə qurmaq idi (bununla belə yazıçı digər əsərlərində yazdıqlarına əsasən evliliyi əsla pisləməmişdi, bunu xoşbəxtlik hesab edirdi). Qadınların çox azı təhsil alırdı, təhsil alanlar da müəyyən yerdən sonra buraxırdılar. Təhsilini bitirənlər belə daha artıq elmlə məşğul olurdular, çünki daha kiçik yaşlardan hər bir qıza evlilik fikri onsuz da yeridilmişdi. Vulf bunları zənciri qırmaq üçün yazırdı ki, qadınlar bütün həyatın evlilikdən ibarət olmadığını anlasınlar. Artıq qadınlar da öz zəka və emosiyalarını ortaya qoyaraq müxtəlif sahələrdə iştirak etsinlər.

Vulfun bu əsəri gözlənilən əksinə kişilərə nifrət daşımır, kişilər burada pislənilmir, gender rollarından, hər iki genderin də ortaq imkanlarından danışır. Vulf burada həm də qadınlara “kişilər kimi olun, onların yerinə keçin, onların etdiklərini edin” demirdi, o, hər bir qadının öz seçimlərini özlərinin müəyyən etmələrini, azadlıqları vasitəsilə öz güclərini göstərmələrini təkid edirdi. Onlara öz iqtisadi azadlıqlarını qurub heç kəsə onları yayındırmayacaqları bir sahələrinin olmasını məsləhət görürdü. Kitabın məşhur hissəsində də dedi ki: “Pul qazanın, özünüzdə aid bir otaq və boş zaman yaradın. Və yazın, kişilər nə deyər deyər düşünmədən yazın!” [1, s.12]

Ədəbiyyat:

1. Virginia Woolf. Kendine ait bir oda. İndigo, 2020.

**«СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕТЕКТИВНОГО ЖАНРА В РОМАНЕ
«МОЛЧАНИЕ КОСТЕЙ» ДЖУН ХЁР»**

*Асланова Илдуза Руслан
Научный руководитель: Доктор Философии по Филологии,
доцент Алиева Хураман Ильгар
Азербайджанский Университет Языков*

Впечатляющий роман Джун Хёра позволяет нам окунуться в опасный мир Кореи 1800 года: смена власти, первые масштабные гонения католиков в период династии Чосон, скрытая борьба между

королевой-регентом Чонсун и госпожи Кан Вансук, защищающей честь католиков. В 19 веке в Корее существовали 4 партии, также известные как партии «Четырех цветов»: «южане», «северяне», «партия старых» и «партия молодых». Представители партий избирались различными поколениями семей. Джун Хёр показывает нам ожесточенное сражение за власть между «южанами» и «партией старых».

Главенствующее место в романе занимает детективный жанр. Читателям подробно показано, как и каким образом происходили детективные расследования в Корее 19 века. Главная героиня – Соль, она же тамо, принимает участие в расследовании громкого убийства юной аристократки. Тамо – это женщины, состоявшие на государственной службе во времена династии Чосон. По социальному положению их считали ниже рабов. В полиции тамо расследовали дела, связанные с женщинами, так как мужчинам, из-за установленных в то время правил, запрещалось взаимодействовать с женщинами. «Именно поэтому в столичной полиции и держали служанок вроде меня: моими руками полицейские арестовывали преступниц и осматривали пострадавших женщин... Мужчины было запрещено касаться женщин, не связанных с ними родством. Таков был закон – закон Конфуция.» [2, с.10-11]

По мере нарастания сюжета выясняется также то, что все тела убитых людей низкого происхождения, которые приняли католицизм, отсылались в другие города – за пределы Ханяна (старое название Сеула). Полиция, следуя законам королевы, относилась к подобным жертвам с пренебрежением. Однако из-за принадлежности убитой госпожи О к аристократии, ее тело оставили в Ханяне, несмотря на то что она приняла католицизм. За побег подозреваемых жестоко наказывали, рассматривая подобный акт как препятствие расследованию. Так, за попытку сбежать, бывшую служанку, убитой госпожи О, – Сои наказывают тем, что ее привязывают к стулу и жестоко избивают.

В Корее большое внимание уделялось мифам и легендам. Так, найденная у убитой аристократки, подвеска в форме лошади-дракона – повествует о мифе Агиджансу – «Могучее дитя». Миф повествует о мальчике, родившемся в бедной семье, у которого в один день выросли крылья. Жители деревни долго спорили насчет судьбы этого мальчика, решив, что ребенок принесет сплошные неприятности деревне – всеобщим мнением было решено убить его. Этот миф связан с другим мифом про духа ёнмы – история про женщину по имени Пель, которая родила ребенка от любовника и подверглась осуждению всех жителей деревни. Не выдержав подобного натиска, она убила ребенка, а после покончила с собой. Именно эта история позволила совершить финальный прорыв в расследовании Соль, добраться до истины: оправдать инспектора Хана, под руководством которого и работала Соль, и поймать настоящего преступника – полицейского Сима, который был близким другом инспектора Хана, а также тем самым незаконнорожденным ребенком умершей Пель. В попытках спрятать улики полицейский Сим выдает себя в том, что он также оказывается убийцей своей матери, тем самым видоизменяя устрашающую легенду о духе ёнмы, на печально погибшую от рук сына женщину.

Для более глубокого изучения корейской культуры и ознакомления с детективными особенностями того периода, следует ознакомиться с данным произведением.

Литература:

1. Симбирцева Т. М. Владыки старой Кореи, 2012
2. Хёр Джун. Молчание Костей, 2021

ПРОБЛЕМА ЛИЧНОСТИ В РОМАНЕ «НЕ ОТПУСКАЙ МЕНЯ» КАДЗУО ИСИГУРО

Акберова Жалы Тофиг

**Научный руководитель: доктор философии по филологии,
доцент Алиева Хураман Ильгар.**

Азербайджанский Университет Языков

К проблеме личности обращались писатели и поэты разных времен. Эта тема имеет актуальность и в наше время, в эпоху технического прогресса, когда человеческую деятельность заменяют механизмами.

Действие романа «Не отпускай меня» разворачивается в 1990-х годах в Англии. Благодаря новым технологиям ученые могут создавать клонированных людей, которые в определенном возрасте

становятся донорами. И в одной из школ пансионатов под названием Хейлшейм содержат таких клонов. Главной героиней романа является взрослая Кэти, которая была ученицей школы Хейлшейм. На протяжении всего романа мы знакомимся с воспоминаниями Кэти о Хейлшейме и ее друзьях.

Первая проблема, с которой столкнулись герои романа, – это идентичность. Как определить идентичность клонированного человека? «Кто я?» – этим вопросом постоянно задавалась Кэти, что показывает стремление субъекта к собственному познанию. В романе «Не отпускай меня» клоны также хотят знать, как они были созданы и кто их «возможные» модели [1, стр. 117]. Являются ли человеческие клоны людьми? Есть ли у них душа? Чем отличаются их жизни? С точки зрения клон, только найдя свою собственную модель, он может разгадать загадку идентичности. В глазах большинства людей клонированный человек не является членом человеческого общества, и клонированный человек не имеет души и чувств. Клон только служит поставщиком человеческого органа. Нормальное понимание гуманности было нарушено или даже перевернуто в производстве. После нескольких донорств клоны умирают, задаваясь вопросом, почему их жизнь так отличается от жизни человека, которого они спасают. Этический выбор, сделанный клоном для осознания своей самооценки, и то, является ли использование клонированных людей в целях спасения остальных людей гуманным, – это вопросы, заслуживающие дальнейшего обсуждения.

Когда мисс Люси, учительница школы Хейлшейм, говорила о запрете курения, Мардж спросила ее, курила ли она когда-нибудь. Она призналась, что курила, добавив: «Ты... особенная. Поэтому держать себя в порядке, сохранять себя очень здоровыми внутри, это гораздо важнее для каждого из вас, чем для меня». [1, стр. 57] Кэти, которой тогда было девять или десять лет, боялась спросить: «Почему? Почему для нас все гораздо хуже?». [1, стр. 58]. Или, ситуация когда Кэти и ее друзьям было около восьми лет, они намеренно столкнулись с Мадам по дороге в школу, куда она пришла для того, чтобы забрать художественные работы у учеников. «Мадам действительно нас боялась. Но боялась так, как другие боятся пауков. К этому мы не были готовы. Обдумывая план, мы не задавались вопросом, как мы сами себя почувствуем в такой роли – в роли пауков». [1, стр. 29] Кэти была глубоко потрясена и поняла, что она и ее друзья являются маргинальной и изолированной группой. Хотя Кэти сознавала, что она не отличается от других людей, люди боялись клонов, исключали их из общества, считали их чужими. Так что этот конкретный опыт изменил ее представление о себе и о клонах, подобных ей.

Использованная литература:

1. Кадзуо Исигуро «Не отпускай меня»

FEMINIST APPROACHES IN THE NOVEL “THE TENANT OF WILDFELL HALL” BY ANNE BRONTE

*Filologiya, Yəhyayev Elmir, Müslüm
Baş müəllim Vəkilova Rübabə,
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Written in 1848 “The Tenant of Wildfell Hall” is Anne Brontë’s second and final novel. The novel, which was written when the concept of feminism was not yet formed, is known as one of the first feminist novels.

“The Tenant of Wildfell Hall” by Anne Brontë is a significant work of feminist literature that challenges the patriarchal norms of Victorian era. The novel is about Helen Graham, a strong and independent woman who struggles against the constructed gender roles of society after a failed marriage. This story is actually the story of a woman’s salvation. Through her experiences, the novel addresses themes such as objectification of women, questioning of gender roles, alienation of women and women’s identity. “The Tenant of Wildfell Hall” depicts a woman’s construction of her own identity through her struggle against a male-dominated society. In this section, I would like to share a quote from the French feminist philosopher Simone de Beauvoir: “One is not born, but rather becomes, a woman.” [3]

The novel challenges the patriarchal order of the Victorian era and questions the unequal power dynamic between men and women in marriage. Helen Graham’s resistance to her husband’s oppression

and her struggle to protect her child and maintain her independence is a powerful feminist message. Instead of being his “house-elf”, following her husband’s wishes, Helen rejects and challenges the male-dominated society that exposes her just because of her gender, deprives her of working in public, and subjugates her husband’s power. Helen’s escape from her ruthless husband is an attempt to cross the boundaries built by patriarchal rhetoric.

Overall, Anne Brontë’s “The Tenant of Wildfell Hall” is an important work of feminist literature that challenges the patriarchal norms and gender expectations of Victorian society. Using the character Helen as her spokesperson, Anne Brontë manages to be the voice of women who are silenced by expressing their displeasure. Although “The Tenant of Wildfell Hall” was published in 1848, it remains up-to-date by focusing on women’s rights and social roles, which is unfortunately a serious problem in today’s world.

References:

1. Ecevit Bekler - A Foucauldian and Feminist Reading of The Tenant of Wildfell Hall, Dicle University, 2022
2. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Tenant_of_Wildfell_Hall
3. The Second Sex - Simone de Beauvoir - <https://newuniversityinexileconsortium.org/wp-content/uploads/2021/07/Simone-de-Beauvoir-The-Second-Sex-Jonathan-Cape-1956.pdf>
4. – Anne Brontë “Wildfell konağı kiracısı” – Yedi yayınları, 201

KERİL ÇÖRÇİLİN YARADICILIĞINDA FEMİNİZMİN MAHİYYƏTİ

Filologiya fakültəsi, Mirzəyeva Aydan Fərrux qızı
Elmi rəhbər: Əliyeva Səyyarə Tahir qızı, f.f.d., dos.
Azərbaycan Dillər Universiteti

Keril Çörçil XX-XXI əsr Britaniya ədəbiyyatının nəhənglərindən biridir. Bu dövrdə Samuel Bekket, Tom Stoppard, Don DeLillo, Edvard Albi, Pol Oster, Bryan Stanli Conson, Sara Keyn, Cemi O’ Neill, Edna O’Brayn, Harold Pinter kimi müəlliflər olmuşdur. Bu dövr nəzəri cəhətdən kommunist ideyaları, feminizm cərəyanı, modernizm və postmodernizm ilə xarakterizə olunur. Bu cəhətləri bir çox müəlliflərin yaradıcılığında görə bilərik. Modernizm cərəyanının müasir nümayəndələri kimi Edward Albi, Bryan Stanli Conson və başqalarını nümunə göstərmək olar. Don DeLillo, Pol Later, Keril Çörçil postmodernizmin məşhur nümayəndələrindəndir.

Keril Çörçilin əsərlərində postmodernizm, feminizm, modernizm elementlərini aydın görə bilərik. Müəllifin ədəbi əsərləri sırasına “Bulud 9” (Cloud 9) (1979), “Zirvədəki qızlar” (Top Girls) (1982), “Dondurma” (Ice Cream) (1989), “Sevgi və məlumat” (Love and Information) (2012), “Donuzlar və itlər” (Pigs And Dogs) (2016) aiddir.

Keril Çörçilin ən məşhur əsərlərindən biri isə “Zirvədəki qızlar” əsəridir. Bu əsər Keril Çörçill tərəfindən 1982-ildə yazılmışdır. Əsərin baş qəhrəmanı Marlin qadınların müvəffəqiyyətini təmsil edən karyera tutqunu bir xanımdır. Marlin uğur yoluna ayaq qoymaq üçün qeyri-qanuni uşağını bacısı Coysa buraxır. Əsər müasir cəmiyyətdəki qadının rolunu və müvəffəqiyyətli qadın olmaq anlamını araşdırır. Tamaşanın ən məşhur səhnəsi açılış səhnəsidir. Marlin bir qrup məşhur qadınlar üçün şam yeməyi təşkil edir. Onların hamısı özlərinin bəzi həyatı parçalarından imtina etməli olur. Qonaqlar arasında aydın şəkildə kişi qiyafəsinə girmiş Papa Can, tədqiqatçı İzabella Börd, Ledi **Nino var**.

Tamaşanın quruluşu qeyri-xətti və kollaj xarakteri daşıyır. 2-ci aktda səhnələrdən birində biz Marlini iş başında görürük. Marlin iş adamları ilə ünsiyyət qurur, onlarla rəqabət aparır. Yoxsulluq içində döğulan Marlin zirvəyə çatmaq üçün mübarizə aparmalı və bu yolda hər şeydən əl çəkməli oldu. O, deyir: “Mən sinifə inanmıram, lazım olanı varsa hər kəs hər şeyi edə bilər”. Marlin aqressiv fərdiyyətçiliyi ilə 1980-ci illərin tetçerizminin təcəssümüdür. Qadının üzləşdiyi emosional və sosial bahalaşmanın vurğulanması ilə tamaşa qadınların müəyyən dərəcədə güc və səlahiyyət əldə etmək üçün kişi davranışlarının ifratlarını təqlid etməli olduqları faktına meydan oxuyur.

“Zirvədəki qızlar” feminist tamaşadır və tetçerizmlə feminizmin ziddiyyətli olduğunu göstərir. Tamaşada qadının patriarxal və kapitalist cəmiyyətindəki uğurlarından bəhs edilir. Marqaret Tetçerin hökumətə gəlişinin tarixi kontekstində yazılan tamaşa 1980-ci illərdə müxtəlif feminizmlərin qarşıdurmasını əks etdirir. Əsər həmin ildə İngiltərədə işləyən qadınların vəziyyətinə marksist və feminist reaksiya olan

dramdır. Digər əsas mövzu qadınların təkcə müasir qərb cəmiyyətlərində deyil, müxtəlif mədəniyyətlər və tarixlər boyu göstərdiyi fədakarlıqlardır.

Əsərin əsas məqsədi Çörçilin daha yaxşı gələcəyə aparan müxtəlif səslərin inteqrasiyası ilə feminizmə yenidən baxılmasını necə təklif etdiyini nümayiş etdirməkdir. Üst-üstə düşən dialoqların, ikiqat rolların, bütün qadın rolların və epizodik və dairəvi quruluşun istifadəsini təhlil edərək, gələcəyi yaxşılaşdırmaq üçün göstərişlər verilir. Ümumilikdə “Zirvədəki qızlar” yalnız cinslər arasında deyil, qadınlar arasında da bərabərliyin zəruriliyini iddia edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. “Top Girls at The Royal Court Theatre” .
2. Top Girls Study Guide-Caryl Churchill eNotes.com .

C.STEYNBEKİN “SİÇANLAR VƏ İNSANLAR” ƏSƏRİNİN BƏDİİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Filologiya fakültəsi, Hüseynzadə Aysun Rövşən qızı
fil.f.d., dosent, Abdullayeva Yeganə Atamoğlan qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı alan amerikalı yazıçı Con Steynbek yaradıcılığını səciyyələndirən xüsusiyyətlər sırasında kəskin sosial münaqişələr, maddiyyatın mənəviyyatı üstələməsi, humanist ideyaların və bəşəriyyətin qələbəsinə inam kimi problemlər dayanır [2, s.29]. Onun “Qəzəb salxımları” romanı insan və cəmiyyət problemini geniş şəkildə təsvir edən realist əsərlərdəndir. Əsərin bütün personajları azad ölkədə yaşadıklarına səmimi inanan, ancaq yoxsulluq içində yaşayan “kiçik” insanlardır. Onlar nəyin bahasına olursa olsun həyat uğrunda mübarizə aparır, lakin sonunda bu mübarizədə məğlub olurlar. Yazıçı Coudlar ailəsinin təmsalında Amerikada yaşamaq nə ilə nəticələnir sualına cavab verir və Amerikada azadlıq çox nisbi anlayışdır, sırf maddi dəyərlərlə bağlıdır kimi tezis irəli sürür.

Yazıçının dünyaca məşhur ikinci romanı olan “Siçanlar və insanlar” əsəri də eyni problemləri qaldırır. Bu əsərdə yazıçı iki dostun simasında məhv olmuş xəyallardan bəhs edir və göstərir ki, “Amerikan arzuları” sonunda gerçəkliklə üzləşəndə faciəyə çevrilir [1, s.3].

Kaliforniyada Böyük Depressiya zamanı mövsüm işçilərinin faciəvi həyatından bəhs edən yazıçı dostluq və sədaqət, vəfa və intiqam, günahkarlıq və məsumluq kimi anlayışlara toxunur. Kitab C.Steynbek kənd təsərrüfatında işlədiyi dövrlərdə şəxsi təcrübələrinə əsaslanır. Yazıçı göstərir ki, zəngin torpaq sahibləri özlərindən asılı insanlarla heyvan kimi rəftar edir, onları “siçanlar” kimi görürlər. Mövsüm işçiləri olan iki dost böyük xəyallar qurur, yoxsulluğun daşını atıb kiçik torpaq əldə etmək və beləcə, yaşamaq arzusundadırlar. Lakin onların arzuları arzu olaraq qalır.

Corc ağıllı insandır, dostu Lenni isə əqli cəhətdən zəif, lakin güclüdür. O, yumşaq və tüklü hər şeyi, xüsusən də dovşanları sevir. Onlar birlikdə tarla işlərində pul qazanmaq üçün zəngin bir fermaya gəlirlər. Lenni dovşanları və digər ev heyvanlarını saxlamaq istəyir. Corc ona kiçik bir torpaq sahəsi almaq, burada xoşbəxt yaşamaq və bu istəkləri reallaşdırmaq arzusunu səsləndirir. Lakin onların xəyalları istədikləri kimi alınmır. Ferma sahibinin oğlu heç bir səbəb olmadan onları “qaralayır”. Bir müddət sonra o, uşaq kimi məsum Lennini döyür. Həddindən artıq güclü olan Lenn onun biləyindən yapışaraq sümüklərini qırır.

Bir gün fermadakı işçilər nal atması yarışmasında iştirak edərkən, Lenni özü də istəmədən, səhvən ferma sahibin arvadını öldürür və qaçır. Qətdən xəbər tutan ferma işçiləri Lenni linç etmək üçün təqib edirlər. Corc onlardan qabağa düşür, yoldaşını taparaq onu gözləyən dəhşətli ölümdən xilas edir və Lenni özü öldürür.

Yazıçının fikrincə, bu obraz öz gücünün fərqiində olmayan bir xalqı təəcəssüm edir. Elə bu səbəbdən əsəri nəhəng enerjisi olan və öz gücünü düzgün “xərcləməyən” insan kimi nəzərdən keçirmək olar. “Siçanlar və insanlar” romanına təkcə Amerika reallığını, gerçək amerikan həyatını əks edən əsər kimi deyil, həm də humanizm nöqtəyi-nəzərindən də baxmaq olar. Belə ki, ən çətin və keçilməz sosial problemlər müstəvisində insanın varlığı üzə çıxır. Xoşbəxtlik və yeni həyat axtarışlarının arxasınca gedən iki dost gerçəkliklə üz-üzə qalır və insan faciəsini yaşayır. Corcun seçimi də bunu göstərir. Digər tərəfdən, bu roman insan faciəsini təkcə ictimai deyil, həmçinin mənəvi köklərini də açır və oxucuya mesajlar ötürür.

Ədəbiyyat:

1. McCrum R. "First drafts" // The Guardian. UK. January 18, 2004.
2. Tracy B. On Steinbeck's Of Mice and men. New York City. 2001. 201p

STENDALIN "QIRMIZI VƏ QARA" ROMANINDA GƏNC QƏHRƏMAN PROBLEMI

*Filologiya fakültəsi, Əzizli Nazilə Nicad qızı
fil.f.d., dosent, Abdullayeva Yeganə Atamoğlu qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Fransız realizminin görkəmli nümayəndəsi Stendal ədəbi fəaliyyətə çörəkpulu qazanmaq üçün başlamış, bioqrafiyalar, traktatlar, xatirələr, очерklər, məqalə və hekayələr yazmışdır. Lakin "Qırmızı və qara" romanını yazdıqdan sonra ədəbi şöhrət qazanmış, dövrünün qüdrətli qələm ustası kimi tanınmışdır.

Stendal əsərlərində güclü hisslərə can atırdı, lakin Napoleonun devrilməsindən sonra gələn meşşanlıqın qələbəsinə göz yuma bilmirdi. Napoleon dövrünün böyük idealları ilə yaşayan yazıçı "şəxsiyyətin itirilməsi, fərdin parçalanması" [2, s.154] mövzusunı önə çəkir və realist yazıçı kimi fransızların qarşılaşdığı gerçəkliyi əks edirdi. Onun "Qırmızı və qara" əsəri fransız realizminin zirvəsi hesab olunur. Yazıçı bu əsərində dövrün psixoloji, sosial və siyasi hadisələrini məharətlə göstərmişdir. Stendal gənc qəhrəmanın qarşısına çıxdığı maneələri sosial problemlər fonunda göstərir və bu kimi gəncliyin məhvə məhkumluğundan söz açır.

Romantizm və realizmin xüsusiyyətlərini özündə birləşdirən "Qırmızı və qara" romanı gənc qəhrəman problemi ilə maraq kəsb edir. Jülyen Sorel adlı qəhrəmanın özünəməxsus xüsusiyyətləri var və o, romantik bir obrazdır. Qəhrəman yaraşıqlı və savadlıdır, lakin cəmiyyətlə ziddiyyətdədir. O, tənhadır və insanlar tərəfindən rədd edilir, buna görə də ağırlı şəkildə qürurludur. Stendal eyni zamanda da bu qəhrəmanın timsalında romantik ikilik yaradır. Bir tərəfdən mənşəyi etibarilə yoxsul olan Jülyen Sorel cəhalətə və aşağı zümrəyə aiddir, lakin o, aristokrat dairələrə can atır. Amma eyni zamanda da iki sinfi təbəqələşmə arasında qalır. Onun bir fərd kimi faciəsi də elə bu səbəbdən qaynaqlanır.

Roman həmçinin psixoloji və sosial yönümlüdür və yazıçı istedadlı insanla cəmiyyətin qarşıdurmasını aydın şəkildə göstərə bilir. Digər tərəfdən roman realizmin problemlərini də ehtiva edir.

"Qırmızı və qara" romanının ideya-mənası sosial mühitdən qaça bilməyən bir insanın faciəsidir. Bu mühit onun xəyal etdiyi və çata bilmədiyi arzularından üstündür. Gənc qəhrəman həyatda daha yaxşı yer tutmağa hazırdır, lakin onun yaşadığı cəmiyyət qaydaları çox mühafizəkardır. Elə bu səbəbdən Jülyen Sorel onun qınaqlarına tuş gəlir. Jülyen Sorel öz məqsədinə çatmaq üçün bütün yollara əl atmağa məcbur olur. O, özünə himayədar tapır, daha yüksək güclərə qulluq edir və s. [1]. Yuxarı təbəqənin qapıları onun üzünə bağlıdır. Ona görə Jülyen Sorel onu uğura aparan əyri yollara əl atır.

Yazıçı göstərir ki, bu tip məğrur və istedadlı insan faciəli taleyə məhkumdur. Yalnız istedadlı, ağıllı və yaraşıqlı olduğu üçün dünya ondan qisas alır. Stendal həmçinin sərvət qarşısında susqun olan bütün fransız cəmiyyətini göstərir. Bu, Stendalın təsvir etdiyi real və gerçək problemdir.

Stendal qəhrəmanını cəmiyyət qarşısında aciz qoyur, onu cəmiyyətlə əbədi münaqişədə təsvir edir. Yazıçı göstərir ki, insan öz mənşəyinə, öz mühitinə zidd gedəndə taleyi faciəvi olur, cəmiyyətə uyğunlaşa və öz yolunu tapa bilmir.

Sonda o da qeyd edilməlidir ki, sosial ədalətsizlik romanda əsas problemlərdəndir. Julien ağılına və bacarığına baxmayaraq məğlub olur. Elə bu səbəbdən əsərin ideyası istedadlı bir insanın cəmiyyətə harmonik şəkildə daxil ola bilməməsiylə bağlıdır. Məlum olur ki, yüksək təbəqənin insanları üçün Jülyen Sorellər tamamilə lazımsızdır. Bu mühitdə istedadlı insanlar qəbul edilmir.

Ədəbiyyat:

1. XIX əsr xarici ədəbiyyat tarixi. M.Yelizarova, S.Qijdeu, B.Kolesnikov, N. Mixalskaya; tərc.ed. İ.Şıxlı; red. A.Zamanov.Bakı: Azərtədrisnəşr, 1964. 653s
2. Ağaoğlu M. Stendalın "Qırmızı və qara" romanı haqqında // Kulis.az. 29 Avqust, 2014
<https://www.kultura.az/az/article/2548/>

INCARNATION OF SOCIAL LIFE IN THE BOOK "MABINOĞI"

Filologiya fakültəsi, Xasməmmədova Zəhra Rəşad qızı
Professor, Phd in Philology Shahin Khalilli
Azerbaijan University of Languages

During the Ancient and Medieval periods, Wales was a land of myths and mysteries. It was the birthplace of legendary King Arthur and wizard of wizards, Merlin, also called Myrddin in Welsh.[2] People believed in the eternal, beautiful heavenlike place called Annwn the Otherworld, the land of youth.[1] Fairies, various creatures, gods and goddesses dwelt there: Rhiannon – goddess of spring, Arawn – god of Annwn, Llyr – god of sea and others.[3] Many myths were retold, many pieces were created about them. One of those is the Four Branches of the Mabinogi, a collection of the four-part story, each part having its own unique, distinctive characters. The story mostly revolves around Pryderi, son of Pwyll who was the prince of Dyfed and Rhiannon, incredibly pretty woman from the Otherworld. Whilst reading the Mabinogi we can clearly see the life, relationships and struggles of the Welsh people, as well as the external affairs. Even though it is a myth, the story gives both the positive and the negative sights of the time with its all nakedness. First of all we see an encounter of two kings and how this encounter leads to a long-lasting friendship as each leader shows honest and noble qualities. Whereas the competition amidst two kings shown as well: the warring of Hafgan and Arawn. Romance is also included, as Pwyll and Rhiannon want to be together and wisely overcome the obstacles, finally get married. But their hardships do not end here. As they become Queen and King, other people and the nation involve. We see that King and Queen are not alone, they carry their people's expectations and burdened with duties. Because during ancient times, kings were bound to the nation and restricted by the rules. As the story goes on, we witness the evil doings of some. However, goodness has not died, as shown in the example of Teyrnon who gives the lost child back to their parents. In the second and third portions of the book we are introduced the children of Llyr; giant Bran, Branwen, Manawyddan and relationships with other lands are shown, especially with Ireland. At this stage, we can see the Ancient or Medieval realities; how alliances between countries were made, by what means wars broke out, the cruel consequences of wars and destruction of kingdoms, treachery, patriotism and much more. The fourth portion follows the same pattern with further sensitive topics and extra magic involved. Despite the fact that the story mostly revolves around the high-ranking class and gives us a detailed view of royals' lives, there is a part in which we can take a little look at the life of commoners. The part is in the third portion where Manawyddan and Pryderi had lost all their properties, their court and everything else, so they started to craft in order to make a living. They went to different towns, towns where people were earning money by workmanship. This part of the story gives us an insight to the economy, traditions and characteristics of times, as well as the life of people when it was not the war time. So, the Mabinogi is not just a myth, it is an amazing piece that mirrors the ancient nation of Wales, wrapped in a magical story of people's imagination.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://celticearthspirit.co.uk/folklore-mythology-culture/annwn-theotherworld/>
2. <https://en.wikipedia.org/wiki/Merlin>
3. <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/lir>
4. Lady Charlotte Guest. The Mabinogion: Translated from the Red Book of Hergest. London: Bernard Quaritch, 15 Piccadilly, 1877.

KORNELİN – "SİD" FƏCİSİNDƏ MƏNƏVİ BÖRÇ

Aysu Hümətovə Nəmiq
Filologiya fakültəsi B20-334 Fransız dili və ədəbiyyatı
Elmi rəhbər: Gülşən Bağirova
Azərbaycan Dillər Universiteti

Bildiyimiz kimi fransız ədəbiyyatında klassisist faciənin ilk böyük nümayəndəsi Korneldir. Uzun və ziddiyətli yaradıcılıq yolu keçən dramaturq gəncliyində barokko üslubunda yazmağa meyl göstərmiş və onun qalıqlarından qoca yaşlarına qədər xilas ola bilməmişdir. Yaradıcılığının ən kamil dövründə isə

klassisist faciənin parlaq nümunələrini yaratmışdır. Müasirləri Korneldəki tarixi-məişət mövzusunə çox yüksək qiymət verirdilər. Məsələn, müasirləri Kornelin “Sid”, “Horatsi”, “Tsina”, “Pompey”, “Atilla” əsərlərini yüksək qiymətləndirirdilər. Kornel ədəbiyyatda siyasi dramaturq kimi tanınır. Kornelin faciələ-rində əsas qəhrəmanlar ya hökmdarlardır, ya da görkəmli sərkərdələrdir.

Kornel dramaturgiyasında əsas ziddiyyət, konflikt mühakim- hiss, iradə-duyğu, borc-ehtiras arasın-da gedir. “Sid” faciəsi 1636-cı ildə yazılmış və klassisizmin ilk böyük əsəri olmuşdur. Bütün fransız teat-rının tarixində bu faciə qədər tamaşaçı rəğbəti qazanmış ikinci bir əsər olmamışdır. Fransızların “Sid kimi gözəl” ifadəsi də məhz bununla bağlıdır. Əsərin qəhrəmanları adi insanlar deyil, onlar bir qədər romantik-dirlər. Lakin onlar insani hisslərə, ehtirasa, iztiraba malikdirlər. Kornel orta əsr İspan qəhrəmanı Rodriqo Diasa müraciət edir. Kornel bu obrazı yaratmaq üçün Marianın “İspaniya tarixi” kitabından və Gilyen de Kastronun 1618-ci ildə tamaşaya qoyulmuş əsərindən istifadə edib. Lakin buna baxmayaraq, əsər tamami-lə orjinaldır. Kornel sujetin sxemini maksimum sadələşdirmiş, iştirak edən personajların sayını minumu-ma çatdırmışdır. Don Diyeqo və Don Qormas bir-birini sevən övladları Rodriqo və Ximenanı birləşdir-məyi planlaşdırırlar. Lakin kral oğluna tərbiyəçi kimi Diyeqonu təyin etdikdə sujetin xətləri düynələnir. Qraf Qormas özünü təhqir olunmuş hesab edir və iki feodalın toqquşması baş verir. Bu toqquşma qraf Qormasın Don Diyeqoya sillə vurmağı ilə bitir. Öz qisasın almaq üçün Don Diyeqo oğlu Rodriqoya inti-qam almağı tapşırır. Rodriqo sevgisi ilə övladlıq vəzifəsi arasında qalır və sonda o, intiqam almağı özünə borc bilir. Don Qorması dueldə öldürür. Bu zaman Ximena atasının intiqamını almaq üçün krala müraciət edir və Rodriqonun öldürülməsini tələb edir. Sevgililərin görüşü, sözün əsl mənasında, yüksək və dərin insani kədərlə doludur. Rodriqo qılını qıza verib, onu öldürməsinə tələb etsə də, Ximena qılınca toxunma-ğa belə cəsarət etmir. Kral Ximenanı fikrindən daşındırmağa çalışırdı. Lakin Ximena kim onun atasının intiqamını alarsa, həmin insanla evlənəcəyini deyir. Ximenanı sevən Don Sanço Rodriqonu öldürməyə cəhd edir. Amma Rodriqo qalib gəlir. Kralın əmri ilə sevgililər barışır. Əsər xoş sonluqla bitir. Buna görə də əsəri əvvəllər tragikomediya adlandırmışlar. Faciədə cəmiyyətin etik normaları gənclərə öz səadətləri-nə qovuşmaqda mane olur. Onlar ağılları ilə bu etik normaların məqsədə müvafiqliyini hiss etsələr də, la-kin onu qəlbləri ilə qəbul edə bilmirlər. Faciə dövlət, xalq mənafeyini şəxsi mənafedən üstün tutmaq ide-yasını təbliğ edir. Bu da klassisizmin tələbi idi. Klassisizm baxımından, əsl müsbət qəhrəman öz vəzifəsi-ni axıra qədər dərk etməli, şəxsi hissiyata qapılmamalı, qəlbini, bütün duyğularını şüura tabe etməlidir. Əsərdə zaman və məkan vəhdəti pozulsa da, hərəkət vəhdətinə tam riayət edilib.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Tərlan Novruzov “Orta əsrlər qərb ədəbiyyatı” kitabı
2. http://www.crdp-strasbourg.fr/je_lis_libre/livres/Corneille_LeCid.pdf
3. <https://www.bacdefrancais.net/le-cid-corneille-resume.php>

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ «ГРАНАТОВЫЙ БРАСЛЕТ» А.И.КУПРИН

*Филологический Факультет, групп 239,
Садыгзаде Назенин Джабир кызы*

*Научный руководитель: старший педагог Мурадова Нармин Айдын кызы
Азербайджанский Университет языков*

На написание произведения «Гранатовый браслет» А.И.Куприна вдохновила история, кото-рую он слышал от знакомых. То есть история создания повести связана с реальными событиями. В повести рассказывается про безответную любовь, также об искреннем чувстве, о котором мечта-ют все женщины. Начинается произведение эпиграфом, отсылкой к «Сонате №2» Бетховена.

Княгиня Вера Николаевна Шеина отмечает на даче именины со своими близкими. От тайно-го поклонника (Желткова) ей передают дорогой подарок- гранатовый браслет, который имеет большое значение для поклонника. Гранатовый браслет символизирует несчастливую и безнадеж-ную любовь, но не имеющий развития в будущем. Желтков (поклонник) влюблён в княгиню во-семь лет, изредка пишет ей письма, но Вера с ним не знакома. Княгиня верная жена, поэтому она рассказывает это мужу.

Князь вместе с Николаем (брат Веры) отправляются на поиски тайного поклонника. Им удаются найти его. Поклонником оказывается молодой мужчина, чиновник Желтков. Николай требует от него не писать письма сестре. Если он будет продолжать отправлять письма, Николай угрожает самой серьезной расправой. Желтков говорит, что навсегда покинет город. Но у него есть последняя просьба это разрешить позвонить Вере Николаевне и написать ей прощальную записку. Муж Веры разрешает исполнить просьбу Желткова. Утром становится известно, что Желтков покончил жизнь самоубийством.

Вера Шеина хочет увидеть и проститься с покойным. Она отправляется к дому своего поклонника. Глядя на лицо Желткова, Вера понимает, что мимо неё прошла великая любовь, о которой мечтают многие женщины. Хозяйка передает княгине прощальную записку Желткова. Прочитав записку, Вера по его просьбе слушает «Аппассионату» Бетховена и со слезами на глазах понимает, что Желтков простил её.

Желтков – молодой чиновник, романтичный человек, так влюблён в Веру Шеину, что готов убить себя, чтобы не беспокоить возлюбленную своей любовью. Он до самого конца остался верен к любимой женщине. Но несмотря на такую любовь не может признаться Вере. Княгиня даже не знает его. Он не признается Вере в любви, потому что боится услышать отказ в любви. Ему хватает знать, что, не беспокоя сам любит её. Также Желтков знал, что если все узнают о его любви это закончится не хорошо.

Вера Николаевна Шеина-знатная княгиня, красивая женщина, которая высоко ценит себя, чтит мужа и свой супружеский долг. Вера выбрала спокойную жизнь, поэтому не обращает внимание на письма Желткова. К мужу она уже не имеет любовных чувств, но верна ему. Она видит его как близкого друга.

Куприн передает в произведении мысли о настоящей любви. Что не только лишь деньги правят миром, существуют и душевные переживания. И любить можно и вдали от возлюбленного. А также счастье не всегда дается человеку, если упустить её, то совершишь большую ошибку в жизни.

Используемая литература:

1. <https://konspektiruem.ru/pereskazy/granatovyj-braslet-istoriya-sozdaniya.html>
2. <https://history-doc.ru/literatura/granatovyj-braslet-istoriya-sozdaniya/>
3. <https://obrazovaka.ru/sochinenie/granatovyj-braslet/analiz-proizvedeniya-kuprina.html>

KARLOS RUIŠ SAFON XXI ƏSR İSPAN POSTMODERN ROMANININ NÜMAYƏNDƏSİ KİMİ

Əliyeva Həmidə Muxtar qızı
Elmi rəhbər: f.f.d., b/m Mirzəyeva Vüsalə Kamilpaşa qızı
Magistratura, Ədəbiyyatşünaslıq (İspan) qr.118
Azərbaycan Dillər Universiteti

XXI əsrin ən məşhur və çox oxunan ispanidilli yazıçılarından hesab olunan Karlos Ruis Safon (1964-2020), İspaniyanın Barselona şəhərində dünyaya göz açmışdır. Hələ uşaqlıqdan atasının tövsiyəsi ilə kitablara, mütaliəyə maraq göstərən Safonun, Ç.Dikenz, E.Po, L.Tolstoy, F.Dostoyevski, M.Bulqaqov kimi dühaların ədəbi irsindən bəhrələnməsi, onun gələcək yazar kimi formalaşmasına səbəb olur. Yeni-yetməlik dövründə qələmə aldığı 600 səhifəlik “Arlekinlərin labirintı” (El Laberinto De Los Arlequines, 2016) və “Duman şahzadəsi” (El príncipe de la niebla, 1993) romanları ilə bir çox redaktor və nəşr evlərinin diqqətini özünə cəlb etməyi bacarmış Karlos Safon bu əsərlərinə görə ilk “Premio Edebé” mükafatını qazanır. Müəllifə məşhurluq gətirən “Unudulmuş kitablar məzarlığı” (Cementerio de los Libros Olvidados, 2001) tetralogiyası isə elə ilk andan sanki bir “boom” effekti yaradaraq best sellerə çevrilir. “Küləyin kölgəsi”, (La Sombra del Viento, 2001), “Mələyin oyunu” (El juego de ángel, 2008), “Cənnət məhbusu” (El prisionero del cielo, 2011), “Ruhlar labirintı” (El laberinto de los espíritus, 2016) romanlarından ibarət bu tetralogiya, Migel de Servantesin “Don Kixot” əsərindən sonra 15 milyondan çox nüsxəsi satılan bədii nümunə kimi müəllifə, beynəlxalq səviyyəli yazıçı statusu qazandırır [1].

Tetralogiya daxil olan “Küləyin kölgəsi”, Karlos Ruis Safonun müasir oxucu kütləsi arasında böyük rəğbət qazanmış ilk kitabıdır. 1936-cı ildə İspaniya Vətəndaş müharibəsi zamanı Barselonada cərəyan

edən bəzi ictimai, mədəni hadisələrin gedişatına həsr olunmuş roman, daha çox avtobioqrafik xarakter daşıyır. Əsərin baş qəhrəmanı 10 yaşlı Daniel Sempereni, atası köhnə və nadir kitabların yığıldığı “unudulmuş kitablar məzarlığı” adlanan sirli bir yerə gətirir və buradan özünə istədiyi kitabı seçməyini tapşırır. Ənənəyə görə oxucu seçim etdiyi hər kitaba görə məsuliyyət daşıyır və bədii qəhrəmanın taleyini yaşamaq kimi tilsimə mübtəla olur. Künc tərəfdəki rəflərdə Xulian Karaks adlı müəllifin “Küləyin kölgəsi” adlı kitabı Danielin diqqətini çəkir. Kitabın ilk səhifələrindən ovsunlanmış Daniel sanki müəllifin və onun qəhrəmanlarının əsirinə çevrilir. Müəyyən zaman ərzində Daniel, oxuduğu əsərin əsas obrazına çevrilir onun həyatını yaşamağa başlayır. Ovsun öz işini görməyə başlayır. Müəllif sərhəd və məkan anlayışlarını pozaraq, bizi “roman içində yazılan romanın” oxucusuna çevirir. Əsər ideya, süjet və digər struktur xüsusiyyətlərinə görə dahi rus yazıçısı Mixail Bulqakovun “Master və Marqarita” romanına bənzərliyi ilə seçilir [2]. Safonun uşaqlıqdan rus nəsrinə göstərdiyi maraq bu kontekstdə özünü biruzə verir. Romanda ənənə və müasirliyin vəhdətində mistika, sehr, cadu elementlərindən istifadə, XXI əsr magik realizminin ünsürü kimi açıqlanır. Bundan əlavə, latınamerikan ədəbiyyatının dahi simaları – Xorxe Luis Borxesin intellektual, Qabriel Qarsiya Markezin regional və Umberto Ekonun postmodern təhkiyə üsuluna yiyələnən Karlos Ruis Safonun yaradıcılığı, heç şübhəsiz ki, XXI əsr postmodern romanının təşəkkülündə möhtəşəm iz qoymuşdur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Carlos Ruiz Zafón. La Sombra del Viento. Barcelona: Editorial Planeta, 2016.
2. <https://bulletinofadvancedspanish.com/ruiz-zafon-o-la-formula-del-exito/>
3. <http://ahenkdergisi.com/?p=1558>

NİKOLAS SPARKSIN “SEVGİLİ CON” ROMANINDA VƏTƏN VƏ İNSAN SEVGİSİNİN İNİKASI

*Filologiya fakültəsi, İmanova Təranə Natiq qızı
Elmi rəhbər: baş müəllim Günel Əliyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Amerika yazıçısı Nikolas Sparks əsərlərində sevgini ən saf, ali hiss kimi daha geniş kontekstdə göstərmişdi. Bu roman Con Tayrinin sevgisini, yaşadığı qeyri-müəyyənlikləri, xatirələrini füsunkar dillə ifadə edir. Əsərdə baş qəhrəmanın yeniyetməlik yaşındakı qərarlılığı, həyatda öz mövqeyini tapa bilməməsi, məcbur olub Almaniyada hərbi həyatını seçməsi, bir qıza aşiq olması və bu eşqi özünün ümid işığına çevirməsi təsvir edilir. Con valideyn sevgisini duya bilmədiyi, hələ də xarakterini müəyyən edə bilmədiyi atası ilə yaşayırdı, anası isə bilmədiyi səbəbdən ailəni tərk etmişdi. İnsanlar sevgini daha kiçik şeylərdə axtarırdı: ev, bahalı maşın, ailə və s. Bu əsərdə isə məhəbbət anlayışı sözün əsl mənasında öz izahını tapır. Sevgini anlamaq kifayət etmir, bu hissi duymaq, anlatmaq bacarmaq vacib məsələlərdən idi. Atanın sikkə kolleksiyası var idi, oğulun da bu sahə ilə marqlanmasına, bu yöndə çalışmaq istəyinə baxmayaraq, hərbi həyatı seçmək qərarına gəlir. Con heç gözləmədiyi anda həyatının bir hissəsinə çevriləcək Savanna ilə tanış olur. Bu tanışlıq ona atası haqqında gerçəkliyi, əsl məhəbbəti, duyğuları, xatirələri qazandırdı. İnsan sahib ola bilməyib sahib olmaq istədiklərinin axtarışında olur, Conun atasından gördüyü yadlığı, anasından görə bilmədiyi səmimiyyəti Savannada tapması onu qıza daha çox bağlayırdı. Evliliyi qərarlaşdırıb hərbiyə yollandıqdan sonra Conun ordudakı vaxtı demək olar ki, başa çatdıqda, 11 sentyabr terror hadisələri milləti sarsıtdı və o, müqavilə vaxtını uzatmasını vətənpərvərlik borcu olduğuna qərar verdi.

Ölkəsinin taleyinin düşünməsi, Savannaya duyduğu məhəbbəti ertələməsi, həyatındakı hadisələrin süjetinin əks istiqamətdə dəyişməsi demək idi. Savanna məktubda artıq başqası ilə evlənəcəyini, həyat yollarının ayrılacağını məyus hisslərlə bildirmişdi. Məktubda “Əziz Con” yazılmışdı... və sanki bu iki sözle bir ürək qırılır, iki həyat əbədi olaraq dəyişdirilirdi. Qarşılaşdığı xəyanət, atasının ölüm xəbəri artıq Conu məqsədsiz birinə çevirmişdi. Sanki bir ağrını unutması, hiss etməməsi onu daha böyük ağrı ilə qarşılaşdırırdı. Evə qayıdan Con indi evli olan Savannanın hələ də onun əsl sevgisi olduğunu başa düşməli və həyatının ən çətin qərarı ilə üzləşməli idi. Gəncliyin səhvini xəyanət hesab etmək düzgündürmü? O tamamilə tənhalasaraq fikirlərin ağışında harasa çəkilib getməkdə idi. Conun müharibədən qayıtdıqdan sonra Savannanın həyat yoldaşının xərcəng xəstəliyinə tutulması xəbərini alması, Savannanın həyatında yaranmış bu maneəni qaldırmaq üçün müəyyən addım atmağa sövq etdi. Conun vətənpərvərliyi, yoldaşlıq və

məsuliyyət hissi, ölkəsinə xidməti üstün tutub şəxsi həyatını qurban verməsinə səbəb oldu. Conun terror zamanı ölkəsinin, yoldaşlarının mənafeyinə xidmət etməsi, vətən sevgisinin inikası, Savannanın ölkəsinin vətəndaşlarının ehtiyacını təmin etməyə çalışması onları birləşdirən amillərdən idi. Aşıqların ön və arxa cəbhədə fəaliyyətləri sevgilərinin təkcə bir-birinə yox, digər insanların xoşbəxtliyi üçün də yetərli olduğunu göstərirdi. “Sevgi odur ki, öz xoşbəxtliyindən daha çox başqalarının xoşbəxtliyini düşünməyi bacarasan” romanda verilən bu cümlə tam mənada isbatını tapır. Conun sevgisinin kulminasiya nöqtəsi – atasının miras qoyduğu sikkələri Savannanın həyat yoldaşı Tim üçün satması, Savannanın isə autizm qüsurlu uşaqlar üçün “Ümid və Atlar “ mərkəzini açması, evsiz insanlara dəstək məqsədilə “İnsanlar üçün mənzil” proqramında könüllülüüyü bunu aydın şəkildə göstərirdi. Həyatda Savanna ilə özünü tanıyan Con xatirlərlə kifayətlənib həyatına davam etməli idi. Əsl hisslər heç bir zaman ölmür, insanları əbədi olaraq öz dustağına çevirir. Roman Con və Savannanın qayğısız çağlarında bir-birinə rastlaması, xoşbəxtlik dolu günlərin gələcəyinə ümid bəsləməsinə baxmayaraq həyatın sərt ruzgarları ilə qarşı-qarşıya dayanması, həyatdan acı dərslər çıxarması ilə sonlanır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Nikolas Sparks “Sevgili Con”, Qanun nəşriyyatı: səh 35

STEFAN SVEYQ HEKAYƏLƏRİNDƏ QADIN OBRAZLARI

*Filologiya fakültəsi, Rəna Ağazadə Vasif
Elmi rəhbər: baş müəllim Günel Əliyeva Təvəkkül
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Müasir və dünya klassikləri silsiləsində adını tez-tez eşitdiyimiz, əsərlərini mütaliə etdikdən sonra oxucuda böyük bir maraq oyadan Stefan Sveyq Avstriya-Macaristanlı yazıçı olmuşdur. O, əsərlərində qadın obrazlarının mükəmməl təsviri ilə tanınırdı. Qadın obrazını çox gözəl təsvir etdiyinə və psixologiyasını daha dərinləndirən izah etdiyinə görə oxucu əsərlərində qadın ruhunu yaşadan müəllifin kişi olduğunu əsla bilmirdi.

“Qorxu” novellasının İrene obrazı sərt xarakterli həyat yoldaşıyla ömür-gün keçirən gənc bir qadındır. Lakin onun sakit yaşamı həyatına bir pianoçunun daxil olması ilə sıradan çıxır. Sveyq bu obraz vasitəsi ilə oxucuya şantaj və qorxu içində sıxışdırılmış, lakin həyat yoldaşının ona göstərdiyi bütün anlayışa baxmayaraq, səhv etməkdən çəkinməyən qadının yaşadığı hissləri böyük bir ustalıqla şərh etmişdir. Obraz mənəvi dəyişikliyin qurbanına çevrilmişdi. “Bir çöküşün hekayəsində” Madam de Pri obrazı isə İrene obrazının əksinə qorxudan tamamilə uzaq idi. Madam de Pri insanların məcburiyyətindən, onların möhtac olmasından zövq alan bir qadın idi. Lakin sonra isə qarşımızda təkəbbürlü, lovğa insan yox, getdikcə yaşlanan, əzəmətini itirməyə doğru gedən bir qadın canlanırdı. Madam de Pri obrazı ilə Sveyq bir insanın bütün cəhdlərinə, həyat dolu olmasına baxmayaraq necə çökdüyünü lakin bir gün saraya dönəcəyinə əminliklə inanmasını, ümidini itirməməsini təsvir etmişdi.

Ümidini itirməyən qadın obrazı yazıçının ən sevimli obrazı idi. Bu obrazlardan bəlkə də ən seviləni “Bilinməyən bir qadının məktubu” əsərindəki həmin qadındır. “Məni heç tanımayan sənə” sözləri ilə başlayan bu məktubda baş qəhrəmanın ömrünün son anına qədər qanayan yarası, təkərəfli sevgini qəbul edən gənc qadının səssiz qışqırıqları əks-səda verirdi. O, həyatının ən əvəzolunmaz xoşbəxtliyi kimi qələmə aldığı bu sətirləri 13 yaşında mənzilinə köçən cənab R haqqında yazmışdı. Sanki əsiri olduğu bu sevginin odunda yandığı hər anı, oxucu böyük bir həyəcanla onunla birlikdə yaşayırdı. O, cənabla tanış olandan sonra ona qarşı rəftarının dəyişməsindən o qədər qorxurdu ki, qadının o andakı hissləri, uçurumun dibinə enməyi arzulayan bir insandan tamamilə fərqsiz idi.

“Bir Qadının Həyatından İyirmi Dörd Saat” novellası isə 67 yaşlı bir qadının həyatında heç kimə deyə bilmədiyi və unuda bilmədiyi 24 saatın hekayəsidir. Bu hekayə gecikmiş etiraflar, insan ehtirasları və vəsvəşələrlə doludur. Hekayə oxucuya kənardan əxlaqsız, dözülməz görünən qadın davranışlarının sahibinin içində baş verən fırtınaları əks etdirir. Əsərlərinin əksəriyyəti qısa olsa da, Stefan Sveyqin bu mövzuda bu qədər mahir olmasının səbəbi qadın psixologiyasını dərinləndirən araşdırmasıdır. Stefan Sveyq təkcə bununla kifayətlənməyib, bu araşdırmalardan əldə etdiyi qənaətləri də öz əsərlərində məharətlə oxucuya çatdırmağı bacarmışdır.

Ədəbiyyat:

1. Stefan Zweig- “Angst“ Jean Meslier Verlag (2009)
2. Stefan Zweig, Anthea Bell- “Letter from unknown woman and other stories” Pushkin Press (2013)
3. <https://www.rehberlikservisi.net/bir-cokusun-oykusu-stefan-zweig/>
4. Stefan Zweig- “Bir kadının yaşamından 24 saat” Indigo Kitap (2019)

İNGİLİS UŞAQ FOLKLORU-ŞEİRİNDƏ TARİXİ HADİSƏLƏRİN POETİK TƏCƏSSÜMÜ

*Filologiya fakültəsi, Sadıqzadə Aytac Rauf qızı
Elmi rəhbər: Fil.e.d., prof. Xəlilli Şahin
Azərbaycan Dillər Universiteti*

İngilis uşaq folkloru nəsil-dən-nəslə ötürülən ənənələrin, inancların, adətlərin, oyunların, əfsanələrin və nağılların zəngin toplusudur. Bunlar çox vaxt uşaqların asudə vaxtlarında söylədikləri şeirlər, tapmacalar, mahnılar və oyunlar kimi yaddaşlarda silinmiş izləri buraxır. İngilis uşaq folkloru-şeirləri ölkənin zəngin tarixi, mədəni irsi, o cümlədən Kelt, Anqlo-Sakson və Norman mədəniyyətlərinin təsiri ilə qaynaqlanmışdır. Uşaq folkloru nümunələri bir neçə hissəyə bölünür: uşaq mahnıları, şeirləri, meydança oyunları, xalq nağılları və əfsanələr və s.

Uşaq folkloru-şeirləri İngiltərədə zəngin tarixə malikdir, bir çox klassik uşaq mahnıları və şeirləri çağdaş dövrdə də populyardır. “Balaca Cək Horner”, “Cək və Cil”, “Şar boyda biri vardı”, “Məə, məə, qara qoyun”, “Üç kor siçan”, “Qoca ana Habbard”, “Yalan, yalan, ay yalan” və “London körpüsü uçur” məşhur nümunələr bu gün də aktuallığını itirməmişdir. “London Körpüsü uçur” və “Şar boyda biri vardı” kimi şeirlərin tarixi uzun əsrlər əvvələ gedib çıxır. Uşaq mahnılarının əksəriyyəti XVI, XVII və ən çox XVIII əsrlərə aid edilir. Göründüyü kimi, onlar əvvəlcə böyükklər üçün əyləncə məqsədi ilə hazırlanmışdır [3].

İngilis folkloru-poeziyası nümunələrinin böyük əksəriyyəti ölkənin zəngin və mürəkkəb tarixini özündə əks etdirir. Şeirlərin çoxunda poetik təcəssümünü tapan bəzi tarixi hadisələri və şəxsiyyətləri müəyyənləşdirmək mümkündür. Uşaq şeirlərinə təsir edən, tarixi orta əsrlərə gedib çıxan Kral Artur və dəyirmi masa cəngavərlərinin əfsanəsi mühüm qaynaqlardan biridir. Eləcə də, VIII Henri və onun qızı I Yelizaveta kimi məşhur monarxların hökmdarlıq etdiyi Tüdorlar sülaləsi dövrü və bu dövrdəki uşaqların həyat tərzi, 1642-1651-ci illəri əhatə edən İngiltərədə Vətəndaş müharibəsi, əsasən də Oliver Kromvelin hakimiyyəti dövrü, XVIII-XIX əsrlərdə İngiltərənin iqtisadiyyatında böyük dəyişikliklərə səbəb olan Sənaye İnqilabı və işçi sinfinin üzləşdiyi ağır iş şəraiti, XX əsrdə İngiltərə də daxil olmaqla bütün dövlətlərə böyük təsir göstərən I və II Dünya müharibələri kimi tarixi hadisələr folklor-şeirlərinin yaranmasında mühüm rol oynamışdır. Müxtəlif dövrlərə məxsus olan uşaq şeirləri və mahnıları qəhrəmanlıq, düzgünlük, vətənpərvərlik, haqqın müdafiəsinə qalxmağın vacibliyini vurğulayır, eyni zamanda mifoloji elementləri də özündə ehtiva edir.

İkinci adı “Mənim gözəl Ledim” olaraq tanınan “London körpüsü uçur” şeiri XVIII əsr İngiltərəsinə aid məşhur şeirlər sırasına daxildir. Şeir ilk dəfə 1744-cü ildə Meri Kuper tərəfindən “Tomi Sambın gözəl nəğmə kitabı” kitabında çap edilmişdir. Şeirin tarixinin qədim olması onun niyə yazıldığını araşdırmağı çətinləşdirir. Lakin bir sıra tədqiqatçıların fikrincə, şeir Londonun məşhur körpülərindən biri olan London körpüsü haqqında yazılmışdır. London körpüsünün tarixi qədim Roma işğalı dövrünə, təxminən müasir eramızın 50-ci illərinə gedib çıxır. Əvvəllər taxtadan olan körpü Vikinq və Sakson işğalları zamanında dağıdılmış, yenidən bərpa edilmişdir. Söylənilənlərə görə, körpü, eyni zamanda 1091-ci ildə tornado, 1135-ci ildə yaşanan böyük yanğın daxil olmaqla müxtəlif təbiət hadisələrinə tuş gəlməsinə baxmayaraq indiki günlərimizə qədər qorunub saxlanılmışdır. Lakin 1666-cı ildə baş verən yanğından sonra körpü uçmasa da, ciddi zədə almışdır. 1831-ci ildə körpü restavrasiya olunaraq bərpa olunmuşdur.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz nümunələr uşaq folkloru-poeziyasının tarixi hadisələrin və şəxsiyyətlərin təsiri altında yazılmış, ingilis mədəniyyətinin və ədəbiyyatının mühüm bir hissəsinə çevrilmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Şahin Xəlilli, Səadət Əliyeva. Britaniya Uşaq Folkloru-Poeziya. Bakı: 2021
2. <https://allnurseryrhymes.com/london-bridge-is-falling-down/>
3. <https://www.britannica.com/art/nursery-rhyme>

FONTEN YARADICILIĞI DÜNYA ƏDƏBİYYATINDA

Nərmin Allahyarova Hafiz qızı
Filologiya fakültəsi B20-334, Fransız dili və ədəbiyyatı
Elmi rəhbər: Gülşən Bağirova
Azərbaycan Dillər Universiteti

O, Jan La Fonten əsasən təmsilləri və nağılları ilə məşhur olan fransız şairidir və 8 iyul 1621-ci ildə Şato-Tyeridə anadan olub və 13 aprel 1695-ci ildə Parisdə vəfat etmişdir. Eyni zamanda hüquq təhsili almışdır. Fonten öz istedadını daha çox təmsil və qısa məzmunlu novella janrında göstərmişdir. Müəllifin təmsil formasında yazdığı hekayələr, yaxud mənzum novellalar həmişə həyatsevərliyi, poetik dil və üslub kamilliyi ilə seçilir. Fonten təmsillərini uşaqlar üçün yazmamışdı. Realist sənətkar kimi o, həyatı müşahidə edib, doğru əks etdirməyə çalışmış, əksər halda əxlaqi, yaxud tənqidi nəticə çıxarmağı oxucunun öhdəsinə buraxmışdır. Onun təsvir etdiyi gerçəklik əslində xudbin mənafeələr kimi göstərilmişdir. Təmsillərini yazanda Fonten özü də uşaqlar haqqında düşünməmişdir. Ədib öz təmsillərində zadəgan dairələrində hökm sürən təkəbbürü, qəddarlığı, həyasızlığı, tüfeyliliyi ifşa etməkdən çəkinmirdi. Kübar ağaların axmaqlığını, kütlüyünü göstərməkdən xüsusi zövq alırdı. Onun təmsillərində XVII əsr fransız cəmiyyətinin bütün təbəqələrinin yadda qalan surətləri yaradılmışdı. Öz əsərlərində yüksək təbəqəni mənfi notlarda təsvir etmiş, əzilənləri və sadə adamları Fonten məhəbbətlə təsvir edirdi. Əsl insani sifətləri, duyğuları o, xalq içərisində tapır və göstərir. Onlardakı sədaqət, fədakarlıq, təmənnəsizlik, həqiqi dostluq məhəbbətlə təsvir edilmişdir. Fonten Parisdə yaşadığı ilk çağlardan Bualo, Molyer və Rasinlə dost olmuşdur. "Psixeyanın sevgi macəraları" romanında onların aralarında gedən ədəbi söhbətlərdən danışmışdır. 1665-ci ildə Fonten özünün "Mənzum nağıllar və hekayələr"ini, 1668-ci ildə isə "Seçilmiş mənzum təmsillər"ini çap etdirir. O, eyni zamanda yunan fabulisti Ezopun, latın fabulisti Fedre və Pilpayın nağıllarından ilhamlanan nağılları ilə məşhurdur. Onlar 12 kitabda toplanıb. Dauphinə həsr olunmuş ilk altı kitab 1668-ci ildə nəşr olunub. Sonra ikinci nağıl toplusu, 1678-ci ildə nəşr olunub, digər nağıl topluları isə 1693-1694-cü illərdə nəşr olunub. O, həyatı boyu 240-dan çox nağıl yazıb. Fontenin ilk qələm təcrübəsi olan "Xacə" komediyası Terensinin eyniadlı əsərinin təsiri ilə yazılmış, o qədər də müvəffəqiyyət qazanmamışdır. Qeyd edək ki, Fontenin siyasi təmsilləri xüsusilə kəskin tənqidi məzmunu ilə seçilir. "Vəhşilər taun zamanı" təmsili bu baxımdan səciyyəvidir. 1674-cü ildə Fonten yeni bir janra – operaya da başlayır. Fonten öz nağıl və novellaları üçün orijinal üslubu birdən-birə tapmamışdır. İlk novellalarında o müxtəlif üsullara əl atır. Tədricən öz nağıllarını sərbəst şeirlə yazan ədib onların danışiq nitqinə yaxınlaşmasına nail olmuşdur. Onu da qeyd edək ki, Fonten müxtəlif mənbələrdən götürdüyü süjetlərə sərbəst yanaşib, ixtisar apararaq, dəyişdirirdi. Bunun nəticəsində də onun nağılları öz əslindən tamamilə fərqlənirdi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. "Jean de La Fontaine" - Château de Versailles (en anglais)
2. "Jean de La Fontaine – L'Encyclopédie du Nouveau Monde <http://www.newworldencyclopedia.org>
3. "Jean de La Fontaine – Encyclopédie Britannica (en anglais)
4. https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Jean_de_La_Fontaine

"PARİS NOTR-DAM KİLSƏSİ" ROMANINDA ALİ SEVGİ

Reyhan Nəsilbli Rüstəm qızı
Filologiya fakültəsi B20-334, Fransız dili və ədəbiyyatı
Elmi rəhbər: müəl. Gülşən Bağirova
Azərbaycan Dillər Universiteti

Fransanın ən istedadlı yazıçılarından biri olan V. Hüqo 26 fevral 1802-ci ildə Bezanson şəhərində anadan olmuşdur. Onun bir çox möhtəşəm əsərləri vardır. Roman yazarı kimi "Paris Notr Dam kilsəsi" və "Səfillər" əsərləri ilə dünya miqyasında böyük populyarlıq və uğur qazanmışdır. Fransa inqilabı zamanı xalq, kral hakimiyyətinin simvolu hesab olunan kilsəyə hücum edərək, kralların fasadda qoyulmuş heykəllərinin başlarını qoparıb, həmçinin hücum zamanı bir sıra tarixi əhəmiyyətli əşyaları məhv etmişdi.

Kilsədən ərzaq anbarı kimi istifadə edilməsinə başlanılmışdı. V.Hüqo xalqın diqqətini kilsəyə çəkmək üçün “Paris Notr-Dam kilsəsi” əsərini yazmağı düşünüb. Roman, kilsənin sökülməməsi üçün kampaniya başlatılmasına səbəb olub və onun sökülməsi planını alt-üst edib. Əsərin populyarlığı kilsəyə ictimai marağı xeyli artırmış olub. Romanda hadisələr XV əsrdə, kral XI Lüdovikin hökmranlığı dövründə Parisdə cərəyan edir. Hadisələr Esmeralda adlı gözəl qadın ətrafında inkişaf edir – onu bir çox kişilər sevir, o cümlədən, dünyanın ən çirkin insanı sayıla biləcək dərəcədə çirkin olan Kvazimodo. Kvazimodo körpə olarkən kilsənin yanına atılıb. Keşiş Klod Frollo isə onu övladlığa götürərək yanında saxlayır. Maraqlısı budur ki, keşiş də Esmeraldaya aşiq olmuşdur. Esmeraldanın qəlbi isə kapitan Febdədir. Frollo Kvazimodan qadını oğurlayıb ona gətirməyi əmr edir. Lakin kral Lüdovikin “oxatanlar dəstəsinin” kapitanı Feb qozbeli tutur. Kvazimodo camaat qarşısında qamçılanır, ona işgəncə verilir. Kapitan Feb də Esmeraldanın vurğunu olur. Onlar birlikdə olarkən Frollo Febi öldürür. Lakin sonda bu hadisədə Esmeralda ittiham olunur. Keşiş Frollo Esmeraldaya özünü sevdirməyə çalışır lakin, qızın qəlbi Febdədir. O, keşişə təslim olaraq öz canını qurtarmır. Kvazimodo Esmeraldanı müdafiə etməyə çalışır, lakin, son nəticədə, Esmeralda dar ağacından asılır. Kvazimodo Frollonu Notre-Dame qüllələrinin birindən yerə atır. Kitabın sonunda deyilir ki, Esmeraldanın qəbrində iki skelet aşkar edilib: bir qadın skeleti və onu qucaqlayan qozbel insanın skeleti. Əsərin qısa məzmununa nəzər yetirdikdə bir çox ideyanın mövcudluğunu görürük. Bir ideya bundan ibarətdir ki, sevgi ali bir hissdır və onun görünüşlə əlaqəsi yoxdur. Feb nə qədər yaraşıqlı olsa da, Esmeraldanın sevgisinə layiq deyildi. Feb özünü düşünən, özündənrazı və hətta öz əmisizliyi ilə nişanlı idi. Keşiş Frollonun sevgisi isə şeytani bir hiss idi. O, Esmeraldanı zorla əldə etmək istəyirdi və onun acı çəkib ölməsinə də göz yumdu. Esmeraldanı ən saf sevgi ilə sevən Kvazimodo isə Esmeralda üçün qorxunc idi. Lakin sonda o, öz sevgisinə sadıq qalaraq Esmeralda ilə ölmüşdü. Əsər müxtəlif ideyalarla doludur. Burada təkcə romantizmlə bağlı ideya çıxartmaq yanlış olardı. Əsəri oxuduğumuz zaman Fransanın o dövrki hakimiyyətinin nə qədər ədalətsiz olduğunu, səfilliyi, özbaşınalığı görmüş oluruq. Eyni zamanda Hüqonun heyranedici şəhər təsvirlərini də unutmaq olmaz. O, elə yazır ki, əsəri oxuyan zaman o dövrki Paris gözü-müzün önündə canlanır və sanki orada yaşayırdıq və hadisələrin şahidi oluruq.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.britannica.com/biography/Victor-Hugo>
2. Viktor Hüqo – “Paris Notr-Dam kilsəsi” əsəri

GÖRKƏMLİ FRANSIZ YAZIÇISI MARK LEVINİN “BƏLKƏ DƏ BU, HƏQİQƏTDİR” ƏSƏRİNİN TƏHLİLİ

*Mustafayeva Aygün İqrar qızı, Təhsil-2, qr.227A
Elmi rəhbər: b/müə.C. Tağızadə
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Məşhur Fransız yazıçısı Mark Levi 16 oktyabr 1961-ci ildə Fransada anadan olub. Paris Dauphine Universitetində idarəetmə və kompüter təhsili alıb. Mark Levi karyerasının ilk vaxtlarında çox uğursuzluqlarla üzləşmişdir. Sıfırdan başlayaraq, 29 yaşında qayını ilə birlikdə Eurythmic Cloiselec memarlıq firması qurdu. 2000-ci ildə, ilk romanının böyük uğurundan sonra, Mark Levi 38 yaşında memarlıq firmasından istefa verdi və özünü yalnız yazıya həsr etmək üçün Londona köçdü. Mark Levinin əsərləri 40-dan çox dildə tərcümə olunmuş və böyük tirajlarla satılmışdır. Onun "Yerlə göy arasında" adlı ilk romanı qeyri-adi süjet xətti və möcüzələr yaratmağa qadir hisslərin gücü ilə oxucuların maraq obyektinə çevrilmişdir. Mark Levinin əsərləri mənim üçün çox dəyərlidir. Ən çox sevdiyim əsərlərindən birini təhlil etmək istəyirəm. Mark Levinin ilk qələm təcrübələrindən olan "Bəlkə də bu, həqiqətdir." (Et si c'était vrai) əsəri oxucular tərəfindən çox böyük maraqla qarşılanmışdır. Əsərin süjeti hüznü başlayır, təsiredici formada davam edir. Məncə, əsərin fantastik janrda yazılmasına baxmayaraq, həyatda da belə təsadüflərə rast gəlmək mümkündür. Əsərin baş qəhrəmanlarından olan Loren, həyatını xəstələrini sağaltmağa həsr etmişdir. Bir gün adi bir ehtiyatsızlıqdan qəza edir və komaya düşür. Lorenin "ruhu" bədənini xəstəxanada qoyub özünü xilas etməyə, axtarmağa gedir. Loren istədiyi hər yerdə ola bilirdi. O, xəyali obraz kimi görünməzdir. Və bir gün digər əsas obrazımız Arturla rastlaşır. Artur, keçmişdə yaşadığı evə gəlir və şkafın qapısını açanda onu görür. Loren deyir. İndi sizə deyəcəyim şeyi başa düşmək o qədər də asan deyil, qəbul etmək

qeyri-mümkündür, ancaq başıma gələnləri diqqətlə dinləsəniz və mənə etimad göstərsəniz, bəlkə də mənə inanarsınız. Bu isə çox önəmlidir, çünki siz heç özünüz də bilmirsiniz ki, dünyada bunu paylaşa biləcəyim yeganə insansız." Artur onu görən yeganə insan idi. Artur Lorenin danışdıqlarına əvvəl inanmır. Hətta onu real bir hadisə kimi qəbul etməkdə çətinlik çəkir. Sonradan ona inanır, kömək etmək üçün əlindən gələni edir. Bu hadisəni, ən yaxın dostu Pol'a danışır. Pol Artura ruhi xəstə kimi baxsa da, onun ən yaxın dostu olduğu üçün ona inanmağa çalışır. Bir müddətdən sonra Artur Lorene aşiq olur. Həkimlər Lorenin anasını "komada olan xəstələrin oyanmasının qeyri-mümkün olduğuna inandırır evtanaziya etməyə razı salırlar. Bunu bilən Artur Lorenin "bədəni" xəstəxanadan oğurlayıb öz uşaqlığını keçirdiyi doğma evinə aparır. Mənim fikrimcə, heç bir rastlaşma təsadüfi baş vermir. Bəlkə də, bu təsadüf, Arturun həyatındakı ən gözəl təsadüf idi. Bəlkə də, Arturun həyat sınağı idi. Bəlkə də, bu, həqiqət idi... Roman çox sadə və axıcı üslubdadır. Həmçinin, əsər nikbin sonluqla bitir. Yazıçı Lorenin dilindən öz düşüncələrini oxucularına çatdırmaq istəyib. Həyatın qədrini bilməyi, onu doyunca yaşamağı, bir yanlışın insanın həyatında nələrə gətirib çıxardığını göstərir... Kitabda yazılan və oxucular tərəfindən çox sevilən fikirləri diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm: "Sehrli bank hər birimizdə var: bu, zamandır. Xərclənən pullar isə ötən anlardır... Hər səhər oyananda biz bir gün üçün 86 406 saniyə həyat krediti alırıq, axşam yatarkən isə sabaha heç nə qalmır. Bizim gün ərzində xərcləyə bilmədiklərimiz isə itirdiklərimizdir. Hər səhər bu sehr yenidən təkrarlanır. Bank istədiyi an bizi xəbərdar etmədən hesabımızı bağlaya bilər. Hər an həyat bitə bilər" Mənim üçün romanın ən təsirli hissəsi Arturun anası ilə bağlı olan xatirələridir. Ananın övladının xoşbəxliyi üçün öz xoşbəxtliyini qurban verməsi əsərdə çox gözəl və incə tərzdə qələmə alınır. Əsərdə ana ilə münasibət haqqında işlənən, çox sevdiyim fikir isə budur: "Bir ananın ölümü yanan kitabxanaya bənzəyir" Nəticə etibarilə, Mark Levinin bu əsəri hər insan üçün fərqli təəssüratlar yaratmışdır. Mənə görə, qeyri-adi süjet xətti və insanı düşündürməsi, həmçinin həyatın qısa olması, sevdiyimiz insanların dəyərini bilməyimizi bir daha xatırlatması, əsəri daha da dəyərli edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. [https://en.m.wikipedia.org/wiki/Marc Levy](https://en.m.wikipedia.org/wiki/Marc_L Levy) Mark Levi- Bəlkə də bu, həqiqətdir
2. [https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Marc Levy](https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Marc_L Levy)

GÖRKƏMLİ FRANSIZ YAZIÇISI ANTUAN DE SENT-EKZÜPERİ

Təhsil-2 fakültəsi, qrup 227A, Cəfərova Şəhla

Elmi rəhbər: b/müə. Cəmalə Tağızadə

Azərbaycan Dillər Universiteti

Məşhur fransız yazıçısı Antuan de Sent-Ekzüperi 1900-cü ildə Fransanın Leon şəhərində anadan olmuşdur. "Balaca şahzadə" "İnsanlar planeti" və başqa əsərlərin müəllifidir. Ekzüperi təkcə yazıçı yox, həm də dövrünün məşhur tayyarçılardan biri idi. Tayyarəyə böyük marağı Əsgərlik illərində yaranır. 1921-ci ildə Sent-Ekzüperi hərbi xidmətə yollanır və qırıcı aviasiya üzrə ikinci alaya düşür. Daha sonra o Mərakeşə yollanaraq hərbi pilot ixtisasını qazanır. 1922-ci ilin sonunda Antuan tayyarə qəzasını keçirir. Bu hadisədən sonra o Parisdə qalmağa qərar verir və orada ədib fəaliyyətini davam etdirir. Yazıçı kimi Antuan maddi cəhətdən çətinlik çəkirdi və bu səbəbdən vaxtaşırı kitab mağazasında satıcı kimi işləyirdi. Daha sonra 1926-cı ildə Antuan yenidən aviasiyaya qayıdır və qəbul olunduğu hava yolları şirkətində bir ildən sonra rəhbər kimi təyin olunur. Elə həmin illərdə onun ilk əsəri sayılan "Pilot" hekayəsi nəşr olunur və bundan sonra Antuan müxtəlif nəşriyyatlarla müqavilə bağlayaraq mütəmadi olaraq hekayələr yazır. Lakin İkinci Dünya müharibəsi başlayan kimi Ekzüperi orduya yazılmağa can atır. Dostları onu fikrindən daşındırmağa çalışsalar da, Antuan heç kəsi dinləmir. O, kəşfiyyatçı tayyarənin pilotu olur və mütəmadi olaraq tapşırıqları yerinə yetirir. Hətta tapşırıqları uğurla yerinə yetirdiyinə görə Fransa Respublikası Hərbi Xaçı ordeni alır. Lakin Fransanın məğlubiyyətindən sonra Nyu-Yorka köçür. Orada "Balaca şahzadə" əsərini yazır. Bu əsər yazıçıya məşhurluq qazandırır. Allegorik hekayə İlk dəfə 6 aprel 1943-cü ildə Nyu-Yorkda çap olunub. Kitabda şəkilləri Ekzüperi özü çəkib. Bu illüstrasiyalar kitabın özü qədər məşhurdur, müəllifin özü və baş qəhrəmanlar tez-tez şəkillərə müraciət edir və hətta mübahisə edirlər. Unikal şəkillər hamıya aydın olan universal vizual leksikonun bir hissəsi olur və dil baryerini aradan qaldırır. Daha sonra Ekzüperi 1943-cü ildə "Döyüşən Fransa" hərəkatına qoşularaq tayyarəçi-kəşfiyyatçı

kimi Hərbi Hava Qüvvələrinin hissələrinə yazılır. 1944-cü ilin may ayında mayor Antuan de Sent-Ekzüperi komandanlıqdan beş kəşfiyyat uçuşu üçün icazəni demək olar ki, güclə alır. Onun üçün sürətli texnikanı idarə etmək artıq çətin idi. Lakin buna baxmayaraq 31 iyul 1944-cü ilə təyin olunmuş daha bir uçuşa icazə alır. Ekzüperi Korsika adasındakı Borqo hərbi hava limanından idarə etdiyi təyyarə ilə havaya qalxır. Ona düşmən əraziləri üzərində kəşfiyyat aparmaq tapşırılmışdı. Bu tapşırıq olduqca riskli idi. Hava döyüşləri ilə müqayisədə kəşfiyyat uçuşlarında sağ qalmaq ehtimalı olduqca az hesab edilirdi, çünki hər an kəşfiyyat təyyarəsini yerdən vurulmaq təhlükəsi gözləyirdi. Bu uçuş onu abadiyyətə aparan sonuncu uçuş oldu. Ekzüperi bu uçuşdan sonra bir daha geri qayıtmadı. Onun ölümünü haqqında uzun illər hər hansı bir məlumat əldə etmək mümkün olmur. Hətta belə şayələr dolaşırdı ki, o, özünə qasd edib. Lakin 1998-ci ildə "Horizonta" adlı balıqçı gəmisində olanlardan biri tora ilişən gümüş qolbağı götürür. Qolbağın üzərində "Antoine de Saint-Exupéry" yazılmışdı. Bu tapıntı dərhal beynəlxalq aləmdə böyük əks-sədaya səbəb olur. Mütəxəssislər qolbağın həqiqətən də, Sent-Ekzüperiyə aid olmasını təsdiq edir. Bunun ardınca işə Fransa hökuməti də qarışır. Axtarışlara başlanılsa da nəticə vermir. Lakin 2008-ci ildə araşdırmaçılar arxiv məlumatları əsasında 31 iyulda Sent-Ekzüperinin öldüyü rayona yaxın ərazilərdə döyüş tapşırığını həyata keçirmiş alman pilotlarının siyahısını çıxarırlar. Axtarış dəstəsi 88 yaşlı Horst Ripperə zəng edib yazıçının adını çəkən kimi o qısaca cavab verir: "Axtarışı dayandırma bilərsiniz. Onu mən vurmuşam". O Ekzüperinin təyyarəsini vurduğunu söyləsə də, pilotun məşhur yazıçı olduğunu bilməyib. Ripperin sözlərinə görə o dəniz üzərində fransız fərqləndirici nişanlı təyyarə görür və hücum etmək qərarına gəlir. Vurduğu təyyarənin dənizə düşməsinə alman təyyarəçi öz gözləri ilə görür. Amma almanların rəqib təyyarələrinin vurulması hesabatına bu qələbə əlavə olunmayıb. Nəticədə buna inanmaq üçün əldə Ripperin sözlərindən başqa fakt yox idi. Buna görə də, Ekzüperinin hansı şəraitdə yoxa çıxması bu gün də müəmma olaraq qalmaqdadır. Odibin sağlığında ikən yazdığı əsərləri isə bu gün də dünyada ən çox oxunan əsərlər sırasındadır. Buna səbəb onun əsərlərində insana və onu əhatə edən ətraf mühitə olan sonsuz sevgi və məhəbbətin təbliğ edilməsidir. Təsədüfi deyil ki, məşhur yazıçı və təyyarəçi əsərlərinin birində yazır: "Dünyanı ancaq ləyaqət xilas edə bilər, dünyanın ləyaqəti və xilas yolu isə ancaq rəhmli, mərhəmətli olmaqda, yaradılmışların hamısına məhəbbətdə və insanların daxili dünyalarına hörmət edilməsindədir"

Ədəbiyyat siyahısı:

1. https://az.wikipedia.org/wiki/Antuan_de_Sent-Ekz%C3%BCperi
2. <https://www.britannica.com/biography/Antoine-de-Saint-Exupery>
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Antoine_de_Saint-Exup%C3%A9ry
4. <https://gimiep.az/az/library/ebooks/balaca-sahzade-antuan-de-sent-ekzuperi>

BARRİ ANSUORTUN YARADICILIĞINDA TARİXİ FANTASTİKA JANRI

Magistr, İslamova Səkinəxanım Mehman qızı

Elmi rəhbər: Fil. f. d. Əlibəyova Zülfüyyə Fəxrəddin qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Tarixi fantastika, hekayənin keçmişdə cərəyan etdiyi ədəbi janrdır. Bu janrda olan romanlar sosial normalar, ədəb-ərkan, adət-ənənələr daxil olmaqla, dövrün tərffüfatlarını mümkün qədər dəqiq şəkildə əks etdirir. Bu janrda yazıb-yaradan məşhur yaradıcılarından biri də Barri Ansuortdur. O, 1930-cu il Avqustun 30-da İngiltərənin Vinqeyt kəndində anadan olmuşdur. Barri Ansuort tarixi fantastika ilə tanınan ingilis yazarı idi. O, 1951-ci ildə Mançester universitetini bitirdikdən sonra Fransaya gələrək, burada bir il ingilis dilini tədris etmişdir. Ansuort həmçinin 1960-cı illərdə Yunanıstan və Türkiyəyə çoxlu səfərlər etmiş, Afina universitetində və İstanbul universitetində dərs demişdir. O, Osmanlı imperiyasından bəhs edən "Quzğunun qəzəbi" və "Paskali adası" əsərlərini bu səyahətlər nəticəsində əldə etdiyi təcrübələrdən ilhamlanıb yazmışdır. 1966-cı ildə ilk əsəri olan "Tərəfdaşlıq" romanını, daha sonra ikinci romanı olan "Yunanların buna sözü var" əsərini nəşr etdirmiş və həmin bu əsərlərini də Afinadakı müəllimlik təcrübəsi əsasında yazıb-yaratmışdır. Barri Ansuort, ümumi olaraq 17 roman nəşr etdirmişdir. Yazıçı, digər şah əsərlərindən biri olan "Müqəddəs Aclıq" əsərinə görə 3 dəfə "Buker" mükafatına layiq görülmüşdür [1,s.7-8].

O, yaradıcılıqla bağlı fikirlərini belə qeyd etmişdir: "Mənim üçün əslində kiminsə jiletində neçə düymənin olmasının əhəmiyyəti yoxdur. Əsl əhəmiyyət kəsb edən dövrün ruhunu tutmağa çalışmaqdır.

Yazıb-yaratdığım hər an daha diqqətli oldum. Ümumiyyətlə mən, əsərlərin necəliyi haqqında daha az düşünürəm. Dilin dəqiqliyi ilə istilik və rəng almağa çalışıram. Bu daha çətin, mənə, bəlkə də buna görə roman yazmağı bu qədər çətin hesab edirəm. Bu haqqda da qeyd etmək istəyirəm ki, bəzi tənqidçilər tarixi fantastika janrını qeyri-ədəbi janr kimi dəyərləndirirdilər [3].

Tənqidçi Ceyms Vud "The New Yorker" saytına verdiyi müsahibəsində tarixi fantastika janrını "bir qədər hiyləgər janr" hesab edirdi".

Bununla belə, Ansuort bu formanı müdafiə edərək deyirdi: "Tarixi fantastika termini ədəbi tənqiddə sanki bir küt alətdir. Mən tarixi-fantastik əsərlər yazıram. Və hesab edirəm ki, keçmişlə bağlı yazılan əsərlər də hər hansı bir yeni bədii əsərlər kimi eyni meyarlarla qiymətləndirilməli, sonra isə yazar özünə suallar verib onu cavablandırmağa çalışmalıdır, məsələn: "Bu roman, həyat hissini çatdırırmı, oxucunun ağılına, ürəyinə toxunurmu?" [4].

Ansuortun məşhur tarixi-fantastik janrında olan romanlarına aşağıdakılar daxildir:

"Tərəfdaşlıq"(1966), "Gizlətmə" (1970), "Böyük gün" (1976), "Paskali adası" (1980), "Büt ovçu-su" (1980), "Yunanların bir sözü var" (1993) və s.

Yazıcının yaradıcılığında böyük iz buraxan əsərlərdən biri də 1914-cü ildə Birinci Dünya müharibəsi xaosundan bir qədər əvvəl yazılmış "Möcüzələr ölkəsi" əsəridir [2,s.35].

Əsər Mesopotomiyalı bir gəncin həyatından bəhs edir. Daha bir əsəri isə "Kralların mahnısı" romanıdır. Bu əsərdə hiyləgər insanın həqiqəti gizlədərək, kütlələri aldadaraq ölkəsini müharibəyə təhrik edə biləcəyini göstərən, nəticə çıxarılabılən bir romandır. Buker mükafatına layiq görülmüş digər əsəri isə "Tərəfdaşlıq" romanıdır ki, burada turist ticarətinin sönük səhnə arxası canlandırılır. Digər möhtəşəmliyi ilə öz sözünü demiş romanlardan biri isə "Əxlaq oyunudur". Əsər, siyasi bərabərsizliyi, xüsusən də yuxarı təbəqənin korrupsiyasını təmin edən əxlaqi fərziyyələri sorğu-sual etmək üçün orta əsrlərdən çox sonra olan bir vəziyyəti əhatə edir. Əsərdə yazıcının yaratdığı surətlər, kəndin siyasi nizamına meydan oxuyan, onun feodalının fırıldaqçı davranışını üzə çıxaran və orta əsrlər dövründə faciəli insan itkilərinə səbəb olan hakimiyyətdən sui-istifadəni pisləyən ideaları təşkil edir.

Beləliklə, Barri Ansuortun nəzərində mübarizə xeyir və onun əksi olan şərin arasında gedirdi. Onun cəsarətliliyi və xəyalpərəstliyi öz sənətinə, insanlığına böyük bir şəkildə yansımışdı.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Barry Unsworth, Booker prizewinner,2012
2. Barry Unsworth, Writer of Historical Fiction,2012
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Barry_Unsworth
4. <https://www.fantasticfiction.com/u/barry-unsworth/>

JAN BATİST MOLYERİN "XƏSİS" ƏSƏRİNƏ ÜMUMİ BAXIŞ

Jalə Hüseynova Rafiq

Filologiya fakültəsi B20-334, Fransız dili və ədəbiyyatı

Elmi rəhbər: Gülşən Bağirova

Azərbaycan dillər universiteti

Fransız dramaturqu, aktyor, teatr xadimi Jan Batist Molyer 1622-ci ildə Parisdə saray xidmətçisi Jan Poklenin ailəsində doğulmuşdur. O, 1639-cu ildə Klermon kollecini bitirmiş onun dünyagörüşünə fransız materialist filosofu P.Qassendinin təlimi güclü təsir göstərmişdir. Beləliklə Molyer gənc yaşlarında həyatını teatrla bağlamış, 1643-cü ildə "Parlaq teatr" truppasını yaratmışdır. Lakin Parisdə müvəffəqiyyət qazanmayan truppə 12 ildən çox bir müddətdə (1645-1658) əyalət şəhərlərini gəzib dolaşmış, yalnız 1659-cu ildə xoşbəxt bir təsadüf nəticəsində paytaxta qayıda bilmişdir. Məhz bu müddət ərzində Molyer xalq həyatını dərinlən öyrənmiş, gələcək əsərləri üçün zəngin material toplamışdır. O, öz yaradıcılığına truppası üçün xalq farsları səpgisində yazdığı şən əhval-ruhiyyəli komediyalarla ("Barbulyanın qısqanclığı", "Uçan təbib") başlamışdır. Onun dünya dramaturgiyasının şah əsərləri sayılan "Tartüf", "Kişilərə ibrət dərsi", "Qadınlara ibrət dərsi", "İstəksiz nikah", "Zorən təbib", "Mizantrop" və s. Komediyalarının bir çoxu Azərbaycanda da səhnəyə qoyulmuş və bir sıra əsərləri ekranlaşdırılmışdır. Bu komediyalarda feodal-dvoryan təbəqələri kəskin satira atəşinə tutulmuşdur."Xəsis", "Skapenin kələkləri", "Jorj Danden və

yaxud aldadılmış ər”, “Sqanarel”, “Tartüf”, “Don Juan və yaxud daş qonaq” və bir çox digər əsərləri onun şah əsərləridir. Qeyd edək ki, aktyorluq və ədəbi yaradıcılığın vəhdəti prinsipinə sonadək sadıq qalan Mol-yer səhnədə xəstə halda Arqan rolunu ifa etdiyi “Zorən xəstə” komediyasının tamaşasından bir neçə saat sonra şiddətli öskürmə nəticəsində venalarının partlamasından vəfat etmişdir.

Xəsis əsərdə əhvalat Parisdə baş verir. Varlı və xəsis Qarpaqonun iki övladı var: Kleant və Eliza. Kleant anasıyla kəsib həyat tərzi yaşayan Marianla evlənmək istəyir, qızı Eliza isə atasının qulluğunda duran Valerə aşiqdir. Uşaqlarının sevgi macəralarını bilməyən Qarpaqonun fikri isə tam başqadır. O, uşaqlarının ikisini də varlı insanlarla evləndirmək niyyətindədir. Qarpaqon isə oğurlanacağından qorxduğu qızillərini sandığa qoyub baxçada basdırır. Qızillərinin yerində olmadığını görən Qarpaqon evə polis çağırır və hamıdan şübhələndiyini deyir.

Sandığı Kleantın xidmətçisi La Fleş tapıb sahibinə verir. Hər şeyi itirdiyini düşünən Valer öz həyat hekayəsini danışır və hekayənin sonunda Anselmin Valer və Marianın atası olduğu ortaya çıxır. Nəhayət, Qarpaqon cehiz və toy xərcindən boyun qaçırmaq şərti ilə sonda övladlarının sevdikləri insanlarla ailə həyatı qurmasına razı olur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Jean-Baptiste_Moli%C3%A8re
2. <https://interlude.hk/jean-baptiste-poquelin-moliere-french-playwright/>
3. <https://chefsmon.com/articles/litterature-jean-baptiste-poquelin-dit-moliere>

“MONEY DOESN'T ALWAYS CHANGE LIFE FOR THE BETTER”

Filologiya fakültəsi, Əsədli Fidan Nizami qızı

Filologiya fakültəsi, qrup B19-429A

Elmi Rəhbər: m. Səbriyyə İsmizadə

Azərbaycan Dillər Universiteti

John Steinbeck's “The Pearl” is a major work on hitting important themes, such as black and white discrimination, greed, poverty and gender discrimination. In “The Pearl” the encounter between the local people and the colonizer, the emotional world of the local people are described with these lines: “Kino hesitated for a moment. The doctor was not of his own people. He was a representative of a race that had beaten, robbed and despised Kino's race for nearly 400 years. Of course, there was fear in Kino. When he approached one of this race representative, he would experience several emotions at once. He felt both weakness, fear and anger. In fact, it seemed easier to kill the doctor than to talk to the doctor”. [2]

Underlying these intense emotions in a cycle of anger fueled by fear and hatred fueled by anger is a sense of powerlessness that is hard to accept. This powerlessness is increased day by day by the endless humiliation of white people. It is this humiliation that hurts Kino... This is the basis of civilization, which separates the native world from the white world, condemning the native to insurmountable helplessness in the face of whites, money and more importantly knowledge. The public declaring Kino a friend in one day, the tricks of the doctor, the fraud of the pearl merchants, all these show how people change for the sake of money. The doctor first pretends that Kino's child's fever rises more, and then heals him. He does this to make himself look good and get more money.

Even though the pearl merchants know that the pearl has at a very high price, they decide among themselves to say that the price is very cheap. Because they wanted to deceive Kino. The people tried to be nice to Kino so that when the pearl was sold, they would benefit from his money. “My son will learn to read, write. His knowledge will set him free, he will learn and through him we will learn. This will be the success of the pearl”- Kino thought. But the love of money changed him completely. His wife no longer had a home to live in, their son had died for money and Kino was wanted for murder. The pearl brought bad luck to the family. We see how a happy family has their lives changed because of money. However, how peaceful their life was before they found the pearl, how happy they were. But now they were victims of their own desires. People should understand that money does not always change life for the better. Money can mean many things, but it is not everything.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.login.az/mirvari-con-steynbek-3951>
2. <https://www.britannica.com/topic/The-Pearl-short-story-by-Steinbeck>
3. <https://www.litcharts.com/lit/the-pearl/summary>

THE ROLE OF NUMBERS IN ENGLISH

Təhsil-1 fakültəsi, İbrahimli Roya Vusal
PhD, associate-professor Aytan Allahverdiyeva Musa
Azerbaijan University of Languages

Numerology is the branch of knowledge that deals with the occult significance of numbers. It is the belief in an occult, divine or mystical relationship between a number and one or more coinciding events. Numerology can be a powerful self-help and self-awareness tool. Its basic principle is that the universe is a system and once broken down, we are left with the basic elements - numbers. Everything comes back to numbers. Each number profile has a different meaning, personality, influence, and impact.

The number is one of the oldest concepts reflected in the language. This concept, primarily related to the natural series of numbers represents speech-thinking activity.

The English language picture of the world is drawn to the special selection of three numbers - one, two and nine.

The number “one” appears to be the most complex and diverse. The one and only single, unique, incomparable focuses on the intrinsic value of being given in its unity. With the help of the number one and the related idea of the first in a row which means the beginning, limit, superiority is expressed in English. As a name number, 1 stands for determination and independence. It indicates that you have a strong spirit and the ability to succeed across the board, especially when other people are involved. In some cases one expresses a sufficient and even self-sufficient value. For example, a one-hit wonder – someone/something which was successful for just one thing or for a limited period of time; be one step ahead – be ahead of your competitor / opponent, etc.: “In business, you need to be one step ahead of your competition.”

The number two represents togetherness, partnerships, relationships and harmony. It also signifies duality and polarity. The number two has an equally ambiguous semantic interpretation. From one side it's associated with the expression of the creative beginning. For example, be in two minds (about) – to be indecisive: “I'm in two minds about booking a holiday this summer.” ; kill two birds with one stone – achieve two objectives at the same time.

The first two numbers are often connected, represented within the same context, resulting in generalized meanings. The number 9 is powerful. It represents completion, although not a final ending—more like the fulfillment of one cycle so that you can prepare to initiate the next one. The number 9 shows you've lived and learned; you're engaged with living your life in a meaningful, conscious manner and you're setting rewarding goals. For example, be on cloud nine – be very happy: “Ever since she heard the news, she's been on cloud nine.” ; nine times out of ten – most of the time: “Nine times out of ten she works late.” ; a nine-to-five – a typical office job,

with regular work hours: “If you're fed up of the nine-to-five, you can start working for yourself.”

There are also English idioms with different numbers:

Give three cheers – publicly praise something

On all fours – to be kneeling, with your hands also on the ground, facing forwards.”

Six feet under – to be dead

Ten to one – when something is likely / unlikely to happen

At the eleventh hour – at the very last minute

One in a million – a very special – and rare – person, who you admire or love because of their great character.

All in one piece – safely

At sixes and sevens – someone is in a state of confusion or not very well organized.

Be in seventh heaven – extremely happy

Never in a million years – absolutely never
Put in one's two cents – say your opinion
Stand on one's own two feet – to be independent and self-sufficient

Reference:

1. <https://7esl.com/idioms-using-numbers/>
2. <https://www.cosmopolitan.com/lifestyle/a39751280/numerology-9-meaning/>
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/simvolika-chisla-v-yazykovom-soznanii/viewer>
4. <https://english-at-home.com/idioms-with-numbers/>
5. <https://en.wikipedia.org/wiki/Numerology>

ENGLISH AS A MEDIUM OF INSTRUCTION (EMI)

*Təhsil-1 fakültəsi, Aliyeva Saida Namik
PhD, associate-professor Allahverdiyeva Aytan
Azerbaijan State University of Languages, the city of Baku*

The English language is often referred to as the international language of the world [1], or the Lingua Franca. According to Cambridge dictionary the combination Lingua Franca stands for 'a language used for communication between groups of people who speak different languages', meaning it is not exclusively and necessarily used by native speakers and instead used to establish contact between people of various backgrounds. This explains the tendency of using English as a Medium of Instruction (EMI) in academic fields, as more facilities are making attempts at globalization [2]. The effectiveness of EMI implementation, however, is still being researched.

It is important to determine causes for the eagerness of educational facilities when it comes to adapting EMI practices. According to the survey conducted by The British Council and its representatives working in different countries, including Azerbaijan, teachers practicing EMI have rather optimistic ideas of world peace, globalization and integration and see EMI as a tool using which all of these are accessible; whereas university administration thought it would be profitable to obtain paying international students, help the students to produce high-quality research papers in English and get the ranking of the university up with the help of English-based courses. The students, on the other hand, seek better employment options and see English as a way to join the international community. The Azerbaijan EMI is seen as a 'means of possible improvement of suitable employment chances' [2].

The mentioned survey implies that there is benefit to EMI indeed. In that case, the question about reasons for its inactive implementation may arise. Approximately 51% of respondents think EMI is a controversial subject, with only 38% having a positive attitude (and 11% skipping this question on the survey) [2]. The controversy is based on the difficulties of adapting EMI. According to researchers, challenges caused by EMI seem to overpower the advantages. One of the main arising problems is low English language proficiency, which creates a barrier between students and instructors. Besides that, EMI is seen to be deepening the social class issue [4]. According to Dearden [2] implementation of EMI in private schools significantly outweighs the public school. In fact, Azerbaijan's EMI-based schools make a minority and seem like a privilege. Which makes it not accessible, therefore the benefits of it are not yet open and clear to the general public.

EMI is seen as a perfect tool and a great aid when it comes to language learning and language acquisition, which is another reason for its attractiveness. But if the students' expectations are not only academic enlightening but also English learning it puts additional responsibilities on the teachers, as they do not only have to teach their subject, but to adapt certain English language teaching techniques as well. Macaro argues that some ESL/EFL teaching techniques are not applicable in academic settings, such as using simplified vocabulary. The goal of the class is teaching a technical skill which requires its own vocabulary and there's no room for teacher talk. Looking at the other side of the issue, EMI provides students with input which may or may not be effective for their language studies. Macaro also states that instructors would need linguistic training in order to use language effectively with EFL students. Which asks for more research and observation, as it's hard to determine and calculate a certain answer at this

point. There is still a need for comparative studies, as most researches done on this topic focus on specific situations and are not as credible. [4]

Lack of research is an obstacle for studying and observing EMI and its achievements or lack thereof. Taking into consideration that this technique and this field is quite new in the Higher and Secondary Education community, researchers and students need more time to draw conclusions. In order to do that, some risks must be taken.

References:

1. Crystal, D. (2003). English as a Global Language (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511486999
2. Dearden, Julie. (2016). English medium Instruction: A Growing Global Phenomenon. 10.13140/RG.2.2.12079.94888. A report on the global phenomenon of EMI: A bird's eye view of EMI in 55 countries
3. Hellekjaer, G. O. (2010). Assessing lecture comprehension in Norwegian English-medium higher education. Language Use and Language Learning in CLIL Classrooms 7, 233.
4. Macaro, E., Curle, S., Pun, J., An, J., & Dearden, J. (2018). A systematic review of English medium instruction in higher education. Language Teaching, 51(1), 36-76. doi:10.1017/S0261444817000350
5. <https://www.cambridge.org/core/journals/language-teaching/article/systematic-review-of-english-medium-instruction-in-higher-education/E802DA0854E0726F3DE213548B7B7EC>

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ İQTİSADİYYAT TERMLƏRİNİN LEKSİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Magistr Zeynallı Cəmilə Rafayıl qızı
dosent, f.f.d. Hacıyeva Aytən Kamal qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Klassik terminologiyada sinonimlərin olmaması terminin zəruri xüsusiyyətlərindən biri hesab olunmasına baxmayaraq, terminoloji sistemlərin, xüsusən tətbiqi elmlərin və peşə sahələrinin öyrənilməsi terminlərin sinonimliyinin və omonimliyinin mövcudluğundan danışmağa əsas verir.

İqtisadi terminlərdə sinonim və omonimlərin olması terminlərin dil qanunlarına tabe olduğunu və onların xüsusi sözlər deyil, xüsusi funksiyadakı sözlər olduğunu təsdiqləyir. Məsələn, qəzet məqalələrində istifadə olunan ingilis iqtisadi terminləri həm birmənalı, həm də çoxmənalı ola bilər, əksər hallarda unikal terminlər birmənalı deyil və çoxmənalılıq daha çox universal iqtisadi terminlər üçün xarakterikdir.

Səs və yazılış baxımından eyni olan, lakin məna, yayılma və (bir çox hallarda) mənşəcə fərqli olan iki və ya daha çox sözə omonimlər deyilir. Termin yunan homonimindən (homos 'eyni' və onoma 'ad') əmələ gəlmişdir və beləliklə, məna fərqi ilə birlikdə adın eyniliyini çox yaxşı ifadə edir.

Run fast "sürətlə qaçmaq" və *stand fast* "möhkəm durmaq" kimi birləşmələrdə *fast* simvolunun mənalı arasında aşkar fərq var. Aşağıdakı atalar sözlərində olduğu kimi *fast* isim və ya fel olduğu halları müşahidə etsək, fərq daha qabarıq görünür: A clean fast is better than a dirty breakfast; Who feasts till he is sick, must fast till he is well [1, s.53]. Hər bir linqvistik işarənin bütün mümkün dəyərləri lüğətlərdə verilmişdir.

Omonimiya bir çox dillərdə mövcuddur, lakin ingilis dilində bu, monohecalı sözlər arasında xüsusilə tez-tez rast gəlinir. "Oxford English Dictionary"də [3, s.176] verilmiş 2540 omonim siyahısında 89%-i birhecalı sözlər, yalnız 9,1%-i iki hecalı sözlərdir.

"Dilçiliyin obyektı səs dili olduğu üçün omoqrafların omonimiyadan ayrı saxlanmalı olan bir fenomen olduğu tez-tez müzakirə edilir. Bu baxışı çətin ki, qəbul etmək olar. Təhsilin və mədəniyyətin təsirlərinə görə yazılı ingilis dili ümumiləşdirilmiş milli ifadə formasıdır". [2, s.513]

İki sözün bütün söz formalarına görə eyni, əsas formalarına görə fərqli olması, yaxud iki omonimin nə leksik, nə də qrammatik məna baxımından heç bir fərqi olmaması qeyri-mümkündür, çünki bu halda onlar omonim deyillər.

Omonimiyanın yaranmasına səbəb olan müxtəlif səbəblər iki əsas qrupa bölünür [4, s.66]: 1) müxtəlif mənşəli iki və ya üç söz təsadüfən səsdə üst-üstə düşdüündə; konvergent səs inkişafı ilə omonimiya; 2) çoxmənalılıqdan fərqli mənanın inkişafı yolu ilə yaranan omonimiya. Hər ikisi sonluqların itirilməsi və digər morfoloji proseslərlə birləşdirilə bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. Haegeman L. The Syntax of Negation. Cambridge: Cambridge University Press. (1995).
2. Linguistic problems of stage speech (Səhnə nitqinin linqvistik problemləri) / BDU-nun 90 illik yubileyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, 2009, s. 513-514.
3. Oxford English Dictionary. 2010. 2069 p.
4. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка / В. И. Заботкина. - М.: Просвещение, 1984.- 254 с., 98.

MEDIA MƏTNLƏRİNİN LEKSİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Filologiya fakültəsi, Şirəlizadə Badam Sabir
Elmi rəhbər: Baş müəllim Şirinova İzaura Füzuli
Azərbaycan Dillər Universiteti*

İnsanın xəbərə olan sosial ehtiyacı onun təbiətinə xas olan əzəli xüsusiyyətdir. Xəbərlər və xəbərləşmə prosesi zaman keçdikcə fərdi çərçivədən çıxaraq kütləvi müstəviyə keçmişdir. Bu baxımdan günümüzdə kütləvi informasiya vasitələri həyatımızda çox mühüm rol oynayır. Buna görə də demək olar ki, hər gün, hər yerdə müxtəlif hadisələr, yaxud yeniliklər baş verir. İnsanlar bu yeniliklərdən qəzet, jurnal oxuyaraq, televizora baxaraq, radio dinləyərək, müasir dövrdə isə sosial şəbəkələr vasitəsi ilə xəbərdar olurlar.

Oxucu qəzeti oxuduğu zaman müəyyən qəzet mətnlərinin leksik xüsusiyyətlər ilə rastlaşa bilər. Bəs bu xüsusiyyətlərə nələr daxildir? Qəzet mətnlərinin leksik tərkibi müxtəlif terminlər, siyasi ifadələr, məcazi mənalı-şisirdilmiş sözlər, qısaltmalar, neologizm və alınma sözlərlə ifadə oluna bilər.

Hər bir dilin əsas hissəsini təşkil edən terminlər öz-özünə meydana gəlib, müvafiq dəyişikliklərə məruz qalmır. Yeni yaranan terminlərin işlənməsində və leksikonumuza daxil olmasında mətbuatın önəmli vardır. Bəzi terminlər vardır ki, onlar demək olar ki, hər kəs tərəfindən aydın başa düşülür: sponsor, imic, parlament, kompüter. Bu sözlərin söz ehtiyatımıza belə tez daxil olmasının səbəbi informasiyanın mübadiləsi prosesi və mətbuatın inkişafı ilə əlaqədardır. Bu günlərdə termin kimi çox istifadə olunan internet, ekologiya, spiker, motorolla, lobbi sözləri də yavaş-yavaş ümumişlək olmağa doğru irəliləyir.

Qəzet dilində müəyyən siyasi ifadələrə (terminlərə) rast gələ bilərik.

radikalizm, deflyasiya və.s.

Məcazi mənalı ifadələr idə əsasən metaforalara əsaslanan, emosional rəngli sözlər yaxud ifadələrdir. Biz buna Azərbaycan ordusunun işğal altında olan topraqlarının azad edilməsi uğrunda başladığı döyüş əməliyyatlarının gücünü xarakterizə edən “Dəmir yumruq” ifadəsini nümunə göstərə bilərik.

İxtisarlər (akronimlər) yaxud qısaltmalar məişət və elmi dildə olduğu kimi qəzet dilində də mühüm rol oynayırlar. Bəzi nümunələrə baxaq: AR-Azərbaycan Respublikası, MM-Milli Məclis və.s.

Müasir dövrdən də göründüyü kimi media cəmiyyətin həyatında baş verən hər hansı bir hadisəyə və yeniliyə avtomatik reaksiya göstərir. Bu yeniliklər neologizmlərin yaranmasına və mətbuatda özünü göstərməsinə gətirib çıxarır. Neologizmlər əsasən texnologiya, iqtisadiyyat, biologiya və başqa elmlərlə əlaqəli olur və qəzet mətnlərinin leksik tərkibinə asanlıqla daxil olur: audit-əmtəə istehsalı və satışı, xidmət göstərilməsi və iş görülməsi ilə məşğul olan təsərrüfat subyektlərində mühasibat uçotunun dəqiq və dürüst aparılmasının, mühasibat və maliyyə hesabatlarının müstəqil yoxlanılması, süni intellekt-insan mənfiqini maşınlarda tətbiq etmək məqsədi daşıyan riyazi elm və.s.

İstənilən dilin inkişaf etməsində onun öz leksikonu ilə yanaşı alınma sözlərin də böyük əhəmiyyəti vardır. Azərbaycan dili lüğətinə ərəb və fars dili ilə bərabər rus və qərbi Avropa dillərindən bir çox alınma sözlər daxil olmuşdur. Bu alınmalar da qəzetlərə təsirsiz ötürməmişdir. Nümunələrin bir nəzər salağı: baza, ekonomika, anarxiya, abstrakt və.s.

Yuxarıda sadalanan xüsusiyyətlər qəzet mətnlərində istifadə olunan lüğətin daxili tərkibidir.

Ədəbiyyat:

1. http://www.anl.az/el/y/yt_amda.pdf
2. https://www.bp.com/content/dam/bp/countrysites/az_az/azerbaijan/home/pdfs/esias/sd/sd2/glossary.pdf

BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ METAFOR VƏ METONİMİYA

*Filologiya fakültəsi, Muxtarlı Aygül Rəhib
Elmi rəhbər: b/m. Şirinova İzaura Füzuli
Filologiya fakültəsi, qrup B20-332A
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Bədii təsvir və ifadə vasitələri, nitqin təsir gücünü artırmaq üçün sözlərin adi istifadəsindən kənara çıxmasıdır. O, həm də ritorik bir fiqur kimi tanınır, çünki müəyyən ritorik təsir yaradır, tələb olunan effekti yaratmaq üçün ifadəni həqiqi mənadan və ya ümumi istifadədən yayındırır. O, adətən həm yazılı, həm də şifahi formada dili vurğulayır, bəzəyir və ya aydınlaşdırır. Onun istifadəsini ədəbiyyatdan əlavə olaraq reklamlarda, afişalarda, şüarlarda, qəzetlərdə, jurnallarda, cizgi filmlərində və s.-də də görə bilərik. Bədii təsvir və ifadə vasitələri asanlıqla diqqəti cəlb edir və istifadə məqsədini vurğulayır. Əsasən, bu, bir söz və ya ifadədən ibarət ola bilən məcazi bir dildir.

Metafor – istiarə sözü ilə də ifadə olunur. Metafor yunan, istiarə isə ərəb sözüdür, ikisinin də mənası “köçürmə” deməkdir. Metafor hər hansı bir predmetə aid əlamətin başqa bir predmet üzərinə köçürülməsi yolu ilə yaranır. Məsələn:

Tökülür yarpaqlar, susur bulaqlar,
Soyuqdan üşüyür, əsir budaqlar.

Metafor nümunələrinə şəir və bədii ədəbiyyatda daha çox rast gəlmək olar. İnsana, canlıya aid olan əlamətin təbiətin, cansızların üzərinə köçürülməsi yolu ilə yaranan metaforlara bədii ədəbiyyatda daha çox rast gəlinir.

Bəzi metaforlarda yalnız bir tərəf iştirak edir. Bu cür metaforlarda müəllifin müraciət formalarına gül, ay, sənəm, büt, pəri və s. aiddir. Məsələn:

Səni əhli-vəfa bilmişdim, ey gül, bivəfasanmış,
Bağışla, bilmədim, biganələrə aşinasanmış.

Metaforun bu növü təşbehi xatırlatsa da, bənzəyən və bənzədiləndən birinin adının çəkilməməsi metaforu təşbehdən fərqləndirir.

Meşə gülür, bulaqların həzin nəğməsi eşidilirdi.

Bu nümunədə insana aid xüsusiyyətlər meşə və bulağın üzərinə köçürülmüş və beləcə metafor yaranmışdır.

Metonimiya – yunan sözü olub, mənası addəyişmə deməkdir. Burada nəzərdə tutulan söz və ya ifadə başqa bir söz və ya ifadə ilə əvəz olunur. Məsələn:

Azərbaycan tanımışdır vaxtsız qapı döyənləri...

Burada Azərbaycan xalqı ümumiləşdirilərək “Azərbaycan” ilə əvəz edilib.

Dilimizdə elə ifadələr mövcuddur ki, onlar bütövlükdə bir anlayışı əvəz edirlər. Məsələn, “qara qızıl” dedikdə neft, “ağ qızıl” dedikdə pambıq, “Odlar yurdu” dedikdə vətənimiz Azərbaycan nəzərdə tutulur. Bu tip birləşmələr də bədii təsvir vasitəsi kimi metonimiya hesab edilir.

Sinekdoxa metonimiyanın bir növü hesab edilir. Sinekdoxada əlamət bütöv bir anlayışı, tamamı ifadə edir. Q.Zakirin “Vilayətin məğşuşluğu haqqında” satirasına nəzər yetirdikdə:

Görsən tanımazsan Yarımsaqqalı,
Çıxıb əndazədən dövləti, malı.

Bu misralarda işlənmiş “Yarımsaqqal” sinekdoxadır. Şuşanın polis rəisi Əmirxanov saqqalının ortasını qırxdığına görə müəllif onu bu cür qələmə vermişdir. Saqqalının yarım olmağı Əmirxanov xas bir əlamətdir. Bu şeyrdə isə həmin əlamət Əmirxanovun adının yerində işlədilərək tam bir əlaməti əvəz etmişdir.

Metaforla metonimiya bir-birlərinə müəyyən qədər bənzəsələr də, fərqlər də var. Məsələn: “Meşə susur”, bu nümunədə meşənin insanla əlaqəsi şərtidir, dolayısı yolladır, yəni “Meşə insan kimi susur”, buna görə də bu, metafordur. Amma bir digər nümunədə, məsələn, “Salon susub”, burada insanla birbaşa yolla əlaqə mövcuddur, yəni “Salondakı insanlar susur”, bu səbəbdən, bu metonimiyadır.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.vedantu.com/english/figure-of-speech>
2. <https://www.youtube.com/watch?v=PZZ2Gn07TbQ&t=784s>

MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF COMPOUND WORDS

*Filologiya fakültəsi, Madatova Shabnam Oktay
Namazova Lala Ali, head teacher
Azerbaijani University of Languages*

One of the ways to enrich the vocabulary of a language is compound words. In linguistics a compound is a lexeme that consists of more than one stem.

According to the features of compound words they are classified. One of them is grammatical types of compound words. There are various grammatical types of compounds: compound nouns, compound adjectives, compound adverbs, compound verbs and compound pronouns.

Compound Nouns. A compound noun is a noun which is made with two or more words and at least there must be a noun. A compound noun is usually made with these module [noun + noun] or [adjective + noun], but there are other combinations too: [preposition + noun], [noun + prepositional phrase].

- 1.Noun+Noun-busstop, free-fly, football,classroom etc.
- 2.Noun+Adjective- full moon, whiteboard, hardware etc.
- 3.Noun+Verb-breakfast,washing machine, sunrise etc.
- 4.Noun+Preposition-underworld,afterlife,upstairs,underline etc.
- 5.Noun+Prepositional phrase- mother-in-law, Jack-of-all trades, lady-in-waiting, sister--in-law

According to the usage of compound nouns in possessive case and plural form there are some rules. If compound noun is used in plural form, the “s” or “es” is added to the end of the first word. For ex: mother- in-law and mothers-in-law. If compound word is used in possessive case, in this case ‘s or s’ is added to the end of the last word. For ex: sister-in-law and sister-in-law’s

Compound Adjectives.

- 1.Noun+Adj-the stem adjective is preceded by noun smoke-free, ice-gold, coalblack
- 2.Adj+Noun-noun which is formed with suffix -ed is preceded by adjective. For ex: blue-eyed, short-legged, bad-mannered etc.
- 2.Adj+Participle-compound adjectives are preceded with past or present participles. For ex: long-lived, ready-made, quick-thinking, sunburnt etc

Unlike compound nouns, compound adjectives usually need hyphens. But there is certain compound adjectives don’t need hyphens, even if they come before a noun in a sentence.

Compound Verbs. Compound verbs come in one of three forms:

- 1.Phrasal Verb. A phrasal verb is a multi-word verb made up of a main verb and preposition or a particle :break up, break away, take away, take out
- 2.A verb with auxiliary. Auxiliary verb is used with a main verb .So the forms of “to be”, “to have”, modal verbs (can, could, should, ought to etc) must be preceded by main verbs. For ex: will go, can swim, should play etc
- 3.Compound single word. They are consist of verbs and they express as one word. For ex: flyby, force-fed, broadcast etc

Compound Adverbs. Compound adverbs in English are formed with two ways:

- 1.One stem is a pronoun and another stem is adverb, they are derivatives of some/any: anyhow, anywhere, somewhere etc.
 - 2.Both of the stems are adverbs, but second stem is adverb “ever”: whenever, however, wherever etc.
- Compound adverb is also formed by an adverb being paired adjective or verb. Compound adverbs may be written as one word (thereafter, sometimes), two words (early on, very well) or with a hyphen (self-consciously, in-house)

Compound Pronouns. They are formed by:

- 1.the stem of pronoun is preceded by pronoun and pronouns are formed adding -self and -selves to personal pronoun. For ex: himself, herself, themselves.
- 2.the stem of pronoun is preceded by noun. For ex: anything, anyone, someone
- 3.the stem of pronoun is preceded by adverb. For ex: whenever, wherever etc.

Literature:

1. Article Publication Submitted as a Partial Fulfilment of the Requirements for Getting Bachelor Degree of Education in English Department , 2014. [1,page 3-7]
2. Aziza Hajiyeve English Lexicology ,2011.[2,page 60]
3. <https://grammar.yourdictionary.com/parts-of-speech/verbs/compound-verb.html>
4. <https://www.grammarly.com/blog/compound-adjectives/>

CHARACTERISTICS OF HOMONYMY IN ENGLISH*Bagirova Tupnisa Shahin*

*Azerbaijan University of Languages,
The Faculty of Philology, group B22-143
Scientific adviser: Sabina Nuraliyeva*

The English vocabulary is very rich in homonymous words.

The word “Homonym” comes from the Greek ὁμόνυμος (homonyms), which means “having the same name”, compounded from ὁμός (homos) ‘common, same, similar’ and ὄνομα (onoma) ‘name’. (1)

In English, in addition to words – homonyms, there are also homonyms-affixes and homonymous phrases.

Homonyms are the words (two or more) ,which have the same pronunciation and spelling, but have different meanings. So, the words which have the same sound forms, but different in meanings termed homonyms. For example:

Band – a musician group; a ring

Jam – a traffic hold-up; a fruit spread

Right – a direction ; correct Rock – a genre of music; a large stone

Address – to speak to; location. And etc.

How can we understand in which meaning a homonym is used? The meaning of the homonymy word we can understand only in context.(3) You should read the sentence (or text) to the end to understand in what meaning the given word is used . Ex.:

There are 33 letters in Russian

I had post the letter yesterday

Homonyms can be separated into two groups :

homographs , homophones and homoforms .(2) But what’s the difference ? Let’s consider!

Words that share the same spelling ,but don’t share the same pronunciation are homographs. The word “graph” in “ homograph “ means written, which means that these words are identical in spelling. For ex:

“Bear “ – to carry(v.); large omnivorous mammal (n.)

Homophones are words that share the same pronunciation, but don’t share of their spelling. Example of homophones: ‘write’ and ‘right’ , ‘see’ and ‘sea’, ‘sell’ and ‘cell’, ‘ hear ‘ and ‘ here ‘ and etc. (4)

Homoforms are words identical in some of their grammatical forms. Example :

To bound (jump , spring) – bound (past participle of the verb bind)

Literature:

1. “Lectures on English Lexicology “ Курс лекций по лексикологии английского языка . Учебное пособие для студентов иностранных языков.Казань 2010, 31pages
2. “ English Lexicology “ – Aziza Hajiyeve,2011, 164pages
3. “ A course in modern English Lexicology “ – R.S.Ginzburq, S.S.Khidekel, G.Y.Knyazeva, 121pages
4. “ An outline of English Lexicology “ – Leonhard Lipka 1992. 142 pages

BRITISH SLANG AND ITS CLASSIFICATION

Gambarova Humay Elshan
Elmi rəhbər: Nuraliyeva Sabina Gulmirza
Azerbaijan University of Languages

British slang takes its origin from the US and is mainly used in the United Kingdom. However, its usage can be observed in Anglophone countries such as Ireland, South Africa, Australia, Canada, and New Zealand, especially by British emigrants. Slang is an informal language and being specific for a particular social class or group can be possible for them. Its use in Britain dates back to before the 15th century. The language of slang keeps changing all the time; new words and phrases are being added continuously and some are used so often by many people [2].

Collins English Dictionary (3rd edition) gives the definition of slang as "Vocabulary, idiom etc that is not appropriate to the standard form of a language or to formal contexts, may be restricted as to social status or distribution, and is characteristically more metaphorical and transitory than standard language".

Some slangs are common, however the rest is actively used only in some regions. Moreover, some slangs only belong to England, Scotland, Wales and Northern Ireland. London slang has to be highlighted, too. The most known one is rhyming slang.

In the East End of London especially in cockney speech, words are replaced with a rhyming phrase. For instance: plates of meat for "feet", or twist and twirl for "girl". The first word is often used alone, so plates and twist become the colloquialisms for "feet" and "girl".

A group of slang was developed because there was a need for furtiveness, such as prison slang. It takes its origin from Thieves cant and Polari. Some of them are used by homosexuals in Britain and the United Kingdom, because homosexuality was a serious crime until 1967.

The purpose of slang differs. In some cases, it replaces an insult, in other cases, it is for preventing an offence, like berk instead of cunt [4].

Thieves' cant was a secret language. It was firstly used by people like thieves, beggars. It was mainly used in Great Britain. It is generally thought that cant is based on Romany, however a pamphlet named Winchester Confessions differentiate them. Today one can see them mainly in the field of literature.

Interestingly enough, various occupations have their own different slang. To give an example Forces or Service slang only belongs to armed forces. Moreover, J.L.Hunt and A.G.Pringle published a dictionary of service slang. Dictionary notes that slang is a changing language and new slang terms appear all the time. Even a group of service slang has become a common word. The old naval term, "Talking bilge" (nonsense) can be given as an example.

Literature:

1. Axundov A. Ümumi Dilçilik – Bakı: Şərq-Qərb, – 2006 – 280 s.
2. Partridge E. Slang today and yesterday, with a short historical sketch; and vocabularies of English, American, and Australian slang. London: Routledge, 1933.476 p.
3. Гальперин И. Р. Стилистика. Москва, 1971. 102 с.
4. Маковский, М.М. Современный английский сленг: Онтология, структура, этимология: Изд.2 Текст. / М.М. Маковский. М., 2005. – 168 с.
5. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://en.m.wikipedia.org/wiki/British_slang&ved=2ahUKEwjxJbyl43-AhUF_CoKHbimAfwQFnoECA8QAQ&usg=AOvVaw036o_vhY0gOgtE7HZCBfDs

THE ROLE OF METAPHOR IN COMMUNICATION

Huseynova Nurana Elchin
Faculty of Philology, group B22-143
INSTRUCTOR: SABINA NURALIYEVA
Azərbaycan Dillər Universiteti

Metaphor is pervasive in everyday communication. It is known to help people understand complex topics, communicate efficiently, and influence others. Metaphors represent colourful or clever ways of

expressing ourselves linguistically, yet they can also be employed visually such as in advertising, art and political satire [2]. What is metaphor? Metaphor pervades speech, text, and signed language. It also appears in music, dance, architecture, and visual media, such as comics. Many people wonder why a metaphor is used in communication. Metaphor can make communication more economical and efficient, and it can fill lexical gaps and motivate semantic change. This is seen in how people talked about the Web when it evolved in the 1990s. People needed a way to describe their experiences with this highly abstract domain, and active spatial metaphors were helpful, as in “navigating” the Web and “going” or “coming” to websites. Metaphor is also a tool for explanation and persuasion. And the ability to generate and think with metaphors has been associated with everything from creativity. At the heart of these claims is the idea that metaphors both reflect underlying conceptual structures and processes and shape how people think. Studying metaphor can therefore lead to a better understanding of the relationship between language and thought [3]. The use of metaphor to create and communicate ideas is so commonplace and pervasive as to go unnoticed. We no longer are aware that a metaphor is truly a metaphor because it is so entrenched. These metaphors permeate our thought processes, are exemplified in our language, and are reflective of our cultures. We seek to explain and transmit the unexplainable through our metaphors: we seek to make and share meaning. The ability of our minds to create these meanings is termed poetic logic. “No theory formulated in language can ever penetrate the world of reality. It can however, reveal it serendipitously, through metaphor,” writes Marcel Danesi [1].

Literature:

1. <https://www.amazon.com/Poetic-Logic-Metaphor-Language-Communication/dp/1891859498>
2. <https://compass.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/lnc3.12327#:~:text=Metaphor%20is%20pervasiv,e%20in%20everyday,communicate%20efficiently%2C%20and%20influence%20others.>
3. Ключев Е. В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция) : Учебное пособие для вузов. — М.: ПРИОР, 2001
4. Haverkamp A. Metapher. Die Ästhetik in der Rhetorik. — München: Wilhelm Fink Verlag,

THE ROLE OF BODY LANGUAGE IN COMMUNICATION

Hasanzade Jamila

Faculty of Philology, group B22-143

Scientific adviser: Sabina Nuraliyeva

Azerbaijan University of Languages

What is body language? Body language is nonverbal communication that includes our posture, hand gestures and movements. According to experts, nonverbal communication like body language makes up around 70-93% of all communication. This means, although we use our verbal communication to share and speak our opinions, our body language will often communicate even more to our audience than we realise. Body language is vital when we're public speaking or presenting to a small or wide audience, here's why. Body language plays an important role in our life. There are 3 reasons why body language is important: understand the feelings of others, to show you are truly engaged, to demonstrate your confidence [1].

Let us look at the importance of body language in communication. Imagine a band of chimpanzees in a forest. Though they can't speak, they use nonverbal cues and body language as major modes of communicating. Similarly, human beings also use body language in communication along with verbal communication. In the business world, your body language illustrates your confidence and commitment in more ways than you realize. Positive body language suggests that one is approachable, attentive and open to new ideas and suggestions.

The use of body language in communication is often unconscious. If a person is yawning in the meeting room or tapping their fingers on the table while the boss is talking about the monthly sales goals, chances are that they will be perceived as disinterested and stressed. Improving your posture will give the impression that a person is interested and focused.

The importance of body language is not only limited to formal communication. Changing any negative nonverbal cues will increase your self-confidence and self-esteem. Once you see people

responding positively to you as a friend, employee, co-worker or leader, your internal motivation will increase as well. The importance of body language in communication is evident in public speaking. With all eyes on one person, the speaker is under pressure to be mindful of what they are saying and how they are saying it.

Another important nonverbal business transaction is the handshake. Political and business leaders seal deals with a handshake. A strong handshake suggests confidence and a limp handshake implies the person is disinterested.

Smiling and maintaining eye contact is also important while shaking hands. This shows that you have courage and confidence.

Be mindful but don't stress about body language in communication. If you have a habit of cracking your knuckles or rubbing the eyes, being aware and consciously replacing it with a positive body movement will do the trick [2].

The many different types of nonverbal communication or body language include: 1) Facial expressions. The human face is extremely expressive, able to convey countless emotions without saying a word. And unlike some forms of nonverbal communication, facial expressions are universal. The facial expressions for happiness, sadness, anger, surprise, fear, and disgust are the same across cultures. 2) Body movement and posture. Consider how your perceptions of people are affected by the way they sit, walk, stand, or hold their head. The way you move and carry yourself communicates a wealth of information to the world. This type of nonverbal communication includes your posture, bearing, stance, and the subtle movements you make. 3) Eye contact. Since the visual sense is dominant for most people, eye contact is an especially important type of nonverbal communication. The way you look at someone can communicate many things, including interest, affection, hostility. Eye contact is also important in maintaining the flow of conversation and for gauging the other person's interest and response. 4) Voice. It's not just what you say, it's how you say it. When you speak, other people "read" your voice in addition to listening to your words [3].

Kinesics is the study and interpretation of nonverbal communication related to the movement of any part of the body or the body as a whole; in layman's terms, it is the study of body language. Despite that, body language is still more widely used than kinesics [4].

Literature:

1. <https://blog.moderngov.com/why-is-body-language-important-in-communication/#:~:text=According%20to%20experts%2C%20nonverbal%20communication,our%20audience%20than%20we%20realise.>
2. <https://harappa.education/harappa-diaries/body-language-in-communication/#:~:text=The%20importance%20of%20body%20language%20is%20that%20it%20assists%20us,and%20how%20we%20say%20it.>
3. <https://www.helpguide.org/articles/relationships-communication/nonverbal-communication.htm>
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Body_language

İNGİLİS DİLİNDƏ TƏŞƏKKÜR BİLDİRƏN İFADƏLƏRİN MƏTNDƏ İŞLƏNMƏSİ

**Abaszadə Tamilla Elşən
M.Şirzadova Lətifə Vüqar
Azərbaycan Dillər Universiteti**

Ünsiyyət zamanı fikir bildirmək üçün müxtəlif ifadələrdən istifadə olunur. Belə ifadələrdən biri də təşəkkür bildirən ifadələrdir. Minnətdarlıq bildirən ifadələrdən istifadə etmək danışığı daha nəzakətli edir və qarşıdakı şəxsə edilən köməyə, alınan hədiyyəyə, tərifə görə təşəkkür edilmiş olunur. İngilis dilində təşəkkür bildirən ifadələrdən daha çox istifadə edilir. Bəzən bu ifadələrdən istifadə etmədikdə nəzakətsizlik hesab olunur.

Bildiyimiz kimi ingilis dilində ən çox istifadə olunan təşəkkür formaları "Thank you" və "Thanks" ifadələridir. Lakin bu ifadələrdən tez-tez istifadə bizim lüğət fondumuzu daraldır. Müxtəlif situasiyalardan asılı olaraq, fərqli təşəkkür formalarından istifadə etmək lazımdır. Bu, bizim danışığımızın doğma dili ingilis dili olanlar kimi səslənməsinə kömək edəcəkdir. Bunlardan bir neçəsini nəzərdən keçirək.

Gündəlik həyatda və qeyri-formal situasiyalarda bu ifadələrdən istifadə etmək olar: Thank you / Thanks / Thanks so much / Thanks a million / Cheers (Böyük Britaniyada daha çox istifadə olunur) / Thanks a bunch (Qeyri-formal situasiyalarda işlənir və çox zaman kinayəli olur) / Ta! (Britaniyada işlənir. Dostlar arasında istifadə olunur.) [2, s.133-136]

Nümunə:

- Helen, I don't have time and I have a lot of tasks to do . Can you help me, please? (Helen mənim vaxtım yoxdur və çox işim var. Mənə kömək edə bilərsiniz, zəhmət olmasa?)
- Of course. Friends are for these times. (Əlbəttə ki, dostlar bu günlər üçündür.)
- Thanks a million. (Çox sağ ol.)
- Don't mention it. (Dəyməz.) [1, s.55-57]

Nümunədən də görüldüyü kimi "Thanks a million" ifadəsi dostlar arasında, qeyri-rəsmi situasiyalarda işlənir və ona cavab olaraq "Don't mention it" ifadəsindən istifadə etmək olar. Bu ifadə də qeyri-formal situasiyalar üçün nəzərdə tutulur.

Formal situasiyalarda isə bu ifadələrdən istifadə etmək olar: I'm very grateful. / I appreciate it. / Thank you very much. /I owe you one. / I really want to thank you for your help.

Nümunə:

- I know it is your first day at work. I can help you. You can tell me what you need. (İşdə ilk günün olduğunu bilirəm. Sənə kömək edə bilərəm. Nəyə ehtiyacın olsa, mənə deyə bilərsiniz.)
- Thank you very much. I appreciate your help. (Çox sağ ol. Köməyinə görə minnətdaram.)
- It's my pleasure. (Xoşdur.) [3]

Bu nümunədəki dialoqda isə söhbət yeni tanış olmuş iki işçi arasında olduğu üçün rəsmi situasiyalar üçün nəzərdə tutulan "Thank you very much." və "I appreciate your help." ifadələrindən istifadə edilmişdir. Cavab olaraq isə "It's my pleasure." ifadəsindən istifadə etmək olar.

Təşəkkürə cavab olaraq aşağıdakı ifadələrdən istifadə etmək olar: You're welcome. (Həm formal , həm də qeyri-formal situasiyalarda işlənir.) / Don't mention it. (Qeyri-formal situasiyalarda istifadə edilir.) / No worries. (Qeyri-formal situasiyalarda işlənir.) / Not at all. /It's my pleasure.

Nəticə olaraq, belə qənaətə gəlinir ki, ingilis dilində bir çox təşəkkür bildirən ifadələr vardır və istifadə edildiyi vəziyyətdən asılı olaraq bu ifadələr dəyişir.

Ədəbiyyat:

1. I.Arbeckova T.I., Vlasova N.N. English for All Occasions. Moscow, Higher School, 1978, 128p. səh 55-57
2. Mammadova S.A., Alishova R.B., Shirinova I.F. Speech Patterns for Conversational Competence in English. Baku:Mutarjim, 2022, 256p. səh 133-136
3. <https://www.berlitz.com/blog/thank-you-welcome-english>
4. <https://www.speakconfidentenglish.com/say-thank-you-english/>

ƏRƏB DİLİNDƏN İNGİLİS DİLİNƏ KEÇƏN SÖZLƏR HAQQINDA

Xanməmmədova Tahirə

Beynəlxalq münasibətlər və Regionsünashq, qrup-173

Elmi rəhbər: baş müəllim Baxışova Elvina

Azərbaycan Dillər Universiteti

Ərəb dili dünyada ən çox istifadə olunan 5 dildən biridir və 400 milyon insan bu dildə danışır. Bu dilin ispan dilinə göstərdiyi təsir çoxlarına məlum olsa da, ingilis dilində hamı tərəfindən istifadə edilən bir neçə sözün ərəb dilindən götürüldüyü faktı o qədər məşhur deyil.İndi isə həmin sözləri qeyd etmək istəyirəm:

1. Candy (konfe) – amerikan ingiliscəsində istifadə olunan bu söz ərəb dilindəki "qand" sözündən əmələ gəlib.
2. Magazine (jurnal) – bu söz kökünü ərəbcə "anbar" mənasını verən "makzin" sözündən götürür.
3. Sofa (divan) – bu söz ərəbcə "xalı, döşənmiş oturmaq üçün yer" mənasını verən "suffa" sözündən yaranıb.
4. Coffe (qəhvə) – Şərqi Afrikadan gətirilən qəhvəni ərəblər "qahwah" adlandırmışlar. İngilis dilindən əvvəl bu söz türk (kahve) və italyan dillərinə keçib.

5. Safari (Afrikada vəhşi təbiətə səyahət)-bu söz svahili dilində ekspedisiya mənasını verən "safari" sözündəndir. Lakin svahili dilindəki bu sözçə kökünü ərəb dilindəki " səfər" sözündən götürmüşdür.

6. Sugar (şəkər) – ərəb tacirləri Qərbi Avropaya gətirdikləri şəkəri "sukkar" adlandırmışlar.

7. Zera (sıfır) – İtalyanriyaziyyatçısı Fibonaççi XIII əsrdə avropalıları sıfırla tanış etmişdir. O, Şimali Afrikada böyümüşdür. Ərəb dilində "heçnə, boşluq" mənasını verən sıfır sözünü də burada öyrənmişdir. O, bu sözü " zephrum" şəklində latınlaşdırmışdır. İtalyan sözü olan zero bu sözdən yaranmışdır. Rum rəqəmlərində sıfırı işarə edən heç bir işarə olmadığı üçün bu rəqən ərəblərdən götürülmüşdür.

8. Matterss (döşək) – -yastıqda yatmaq yatmaq ərəblərin kəşfidir. Yastıqların yığıldığı yer mənasını verən "mahrah" sözündən götürülmüşdür. Latın dili "matteratium" şəklində keçmiş, ingilislər isə italyan dilindən götürülmüşdür.

9. Lemon (limon) – bəzi yemək ədlarının da ərəb kökləri var, məsələn, ümumi meyvə: limon "Limon" sözü ərəb dilindən yaranmışdır. "Limon" sözü ərəbcədir. Limonun mənşəyi haqqında bir neçə rəvayət vardır. Bəzi ekspertlər Hindistandan gəldiyini, bəziləri isə Çinə daha yaxın olduğunu deyirlər. Bəzi qeydlər ərəb tacirlərinin sonda Hindistandan Yaxın Şərqlə limon gətirdiyini göstərir. Ərəbcə "leymun" deyilir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://1mayak.wordpress.com/2018/01/21/%C9%99r%C9%99b-dilind%C9%99n-ingilis-dilin%C9%99-kecmis-sozl%C9%99r/>
2. <https://learningenglish.voanews.com/a/english-words-borrowed-from-arabic/4256013.html>
3. <https://www.arabicpod101.com/blog/2021/05/13/english-loanwords-in-arabic/>

İNGİLİS DİLİNDƏN ƏRƏB DİLİNƏ KEÇƏN SÖZLƏR HAQQINDA

Əli-zadə Leyla

Beynəlxalq münasibətlər və regionşünaslıq, qrup-173

Elmi rəhbər: baş müəllim Elvina Baxışova

Azərbaycan Dillər Universiteti

Dünyanın bir çox ölkələrində olduğu kimi ərəb ölkələrində də ingilis dili populyar və prestijli dildir. Hətta bu dil dünyanın ən çox öyrənilən fransız dilini də geridə qoyaraq önə keçib.

Mərakeş və İraq arasındakı ölkələrə səfər edən turistlər burada rahatlıqla səyahət edə bilirlər. İngilis dilinin bu ölkələrdə populyar olmasında iqtisadiyyat və siyasətin də çox qatqısı var. Təbii ki, zərurətində. Lakin qlobal ünsiyyətə gəldikdə isə proses biraz dəyişir.

İngilis dili proqram təminatının inkişaf tarixində həmişə əsas dil olaraq qalmışdır. Buna görə də elektron cihazlar ilk növbədə ingilis dilini dəstəkləyir. Ərəb dili isə bu sahədə çox geridə qalıb. Məşhur əməliyyat sisteminin ərəb dilini dəstəkləməsi çox uzun müddət çəkmişdi. Hətta 2020-ci illərdə bu dilə tələbat əhəmiyyətli dərəcədə azaldı.

İş dilinə gəldikdə isə ingilis dilinin populyarlaşması getdikcə artır. Artıq ərəb ölkələrində fəaliyyət göstərən yerli şirkətlər ümumi dil kimi bu dildən istifadə edirlər.

Təbii ki, bir söz başqa bir dilə transfer edildikdə, həmin sözün orijinallığı zaman keçdikcə itir və ekbivalentliyi olmur. İndi isə mənası bir qədər dəyişmiş ingilis dilindən ərəb dilinə keçmiş sözlərə nəzər yetirək:

1. Message - مسخ

Mesaj sözü ingilis dilində bir neçə mənalarda işlənir. Hansı ki, 1. kiminsə apardığı qısa qeyd, 2. Səslə mesaj və ya mətn mesajı. Ərəblər isə bu sözü yalnız telefon vasitəsiylə gələn mesajlara aid edirlər

2. Goal - جال

Məqsəd mənasını verən bu söz ingilis dilində insanın idman yarışlarında qarşısına qoyduğu məqsəd mənasında işlədilir. Ərəblərdə isə biznes sferası bu sözü mənimsəmiş, “yaradıcı, hədəfə çatmaq” kimi tərcümə etmişlər.

Bir çox brendlər ərəb dilinə lokallaşdırılıb və ekspert loqo dizaynerləri sevilən loqoların gözəl ərəb versiyalarını yaradıblar. Təbii ki, insanlar bu sözləri ucadan oxuduqda, onları ərəbcə tələffüz edəcəklər, əgər yalnız orijinallara öyrəşmisinizsə, bu, qərribə görünə bilər. Bunun klassik nümunələrindən biri “**Pepsi**”dir. Ərəb dilində ingilis dilində olduğu kimi aspirasiya edilmiş P səsi yoxdur, buna görə də bu, ərəb dilində “**Bebsi**” kimi tələffüz olunur. Əgər siz ərəb dilində səlis danışırınsınızsa və bu sözü cümlənin ortasında orijinal ingiliscə tə-

ləffüzlə tələffüz edirsinizsə, bu, bir az sarsıdıcı və ya həddən artıq düzgün danışdığınız kimi səslənə bilər. Xarici brend adlarının ərəbcə tələffüzlərinin bir neçə başqa nümunəsi bunlardır:

3. McDonald's - مكدونالدز (makdonaldz)

4. Olimpiadası - الأولمبياد (al-olimbiyyad)

5. Facebook - فيسبوك (Feysbuk)

6. iPhone - آيفون

Ərəb dilində biznes adı seçmək qloballaşmaq istəyən, lakin yenə də ana dillərində danışan bir şeyi saxlamaq istəyən şirkətlər üçün böyük bir işdir. Ərəb populyar mədəniyyəti dünyaya daha çox nüfuz etdikcə, ərəb dili daha əlçatan olur və ümid edirəm ki, gələcəkdə daha da dəbdə olacaq.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.arabicpod101.com/blog/2021/05/13/english-loanwords-in-arabic/>

ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В НАШЕЙ ЖИЗНИ

Багирова Самира Вадим

Ст. преп. ВЕЛАГАЕВА МАЛАХАТ НАМЕТ

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

Изучение иностранного языка не является легким делом. Это долгий и медленный процесс, который занимает много времени и усилий. Сегодня особенно важно знать иностранные языки. Некоторые люди изучают языки, потому что они нужны для работы, другие путешествуют за границей, для третьих изучение языков является хобби.

В наше время изучение иностранных языков является важным аспектом жизни современного человека. Оно дает нам возможность знакомства с культурой и традициями других стран, способствует развитию мышления, воображения и памяти. Его знание необходимо для эффективного взаимодействия государств друг с другом во многих сферах жизни. Владение иностранным языком в наши дни – одно из условий профессиональной компетенции.

Сейчас в мире наблюдается процесс глобализации – возникновения гибридной мировой культуры, смешения национальных традиций, усиления сотрудничества между нациями. Он проявляется в унификации самых различных аспектов жизнедеятельности людей, их мировосприятия и мировоззрения, политики и экономики, социальной жизни и производства, науки и образования, культуры и искусства, религии и языка, спорта и т. д.

Процессы мировой глобализации и интеграции привели к бурному росту межкультурных контактов во всех сферах нашей жизни. В нее прочно вошли такие ситуации межкультурного общения, как учеба в школе и в вузе по обмену, стажировки ученых, международные конференции, совместные предприятия, туристические поездки, выставки, гастроли, спортивные соревнования и т. д. Таким образом, одним из условий успешной адаптации в социальном пространстве становится владение иностранными языками.

Включение Азербайджана в мировой рынок, расширение сотрудничества с зарубежными странами значительно увеличили возможность контактов для представителей различных социальных возрастных групп. Появились реальные условия для получения образования и работы за рубежом, для продвижения азербайджанских товаров и услуг на мировой рынок, для обмена студентами, школьниками, специалистами. Вследствие этого изменилась роль иностранного языка в обществе. Из простого учебного предмета он превратился в базовый элемент современной системы образования, в средство достижения профессиональной реализации личности.

С развитием международных деловых контактов, освоением новых зарубежных технологий и расширением профессионального сотрудничества с иностранными специалистами возросла потребность отдельных регионов Азербайджана в специалистах, владеющих иностранными языками. Эти специалисты требуются все большему числу компаний и учреждений, и имеющийся спрос на языки обуславливает открытие курсов иностранных языков, лингвистических центров и других учебных заведений предлагающих услуги по обучению иностранным языкам. Владение иностранными языками, особенно английским как языком международного общения, актуально для всей

азербайджанской молодежи, желающей найти хорошую работу, соприкоснуться с внешним миром, улучшить свои культурологические знания. Согласно исследованиям, 70 % азербайджанцев считают, что изучение иностранных языков помогает познанию другой культуры, развивает память, а также является важнейшей составляющей при их трудоустройстве, поэтому знать иностранный язык, по их мнению обязательно.

Владение иностранным языком – незаменимая составляющая образования успешных людей. Подобный пункт сейчас практически всегда встречается в анкетах отделов кадров государственных и коммерческих учреждений. Те, кто, кроме родного языка, знает еще хотя бы один, производят более благоприятное впечатление на окружающих. Поэтому азербайджанцы в последнее время стремятся освоить несколько иностранных языков. Помимо английского и немецкого спрос вырос и на русский язык, так как сотрудничество азербайджанских компаний с крупнейшей страной Россией с каждым годом набирает обороты. Наравне со свободным владением европейскими языками ценятся специалисты, знающие китайский, арабский, японский, хинди.

Изучение иностранного языка делает духовный мир людей богаче, учит их выражать свои мысли кратко и четко. Оно дает возможность общения с людьми с другим мировоззрением и ментальностью, что в итоге способствует разрушению стереотипов. Знание иностранных языков способствует проникновению в прошлое народов, знанию их настоящего, предвидению будущего. Чтение литературы и просмотр художественных фильмов на языке оригинала позволяют нам глубже понять творчество писателей и режиссеров. Изучение иностранных языков помогает лучше понять значение слов родного языка, проследить влияние одного языка на другой. Также оно открывает перед людьми возможность более легких путешествий по разным странам мира и общения в них.

Список литературы

1. Балезин Д. Зачем изучать иностранные языки? 2007. [Электронный ресурс]//URL: <http://www.yourfreedom.ru/zachem-izuchatinostrannye-yazyki/>
2. Барлыбаев Х.А. Глобализация: вопросы теории и практики // Век глобализации. Выпуск № 2. 2008. [Электронный ресурс] URL: <http://www.socionauki.ru/journal/artikles/129849>
3. Войтович И.К. Иностранные языки в контексте непрерывного образования: монография/ под ред. Т.И.Зелениной. Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2012 г., 212 с.

İNGİLİS DİLİNDƏ QISALTMALAR

***Qasımova Səidə Elşad
Filologiya fakültəsi, q.r.332a
Elmi rəhbər: Baş müəllim Şirinova İzaura
Azərbaycan Dillər Universiteti***

Hər bir dil əsrlər boyu yaranır, inkişaf edərək get-gedə formalaşır və zənginləşir. Dilin ən sürətlə inkişaf edən hissəsi isə lüğət tərkibidir.

Bildiyimiz kimi, ingilis dili müasir dünyada ən çox danışılan dillərdən biridir. Bu dilin zənginliyi onun geniş lüğət tərkibində və müxtəlif dil qaydalarında özünü göstərir. Yeni sözlər yaratmağa və lüğət ehtiyatlarını genişləndirməyə imkan verən söz quruculuğu ingilis dilinin mühüm aspektidir. Söz quruculuğunun şəkildəşmə (affixation), çevrilmə (konversiya), mürəkkəbləşmə (compounding), qısaltma və s. kimi növləri mövcuddur. Yeni sözlər yaratmaq üçün ən geniş yayılmış növlərdən biri qısaltmalardır. Qısaltmaların (shortening) linqvistik və ekstralingvistik olmaqla 2 səbəbi var. İnsanların həyatlarının mütəmadi olaraq dəyişməsi, qısa zamanda daha çox məlumat vermək zərurəti ekstralingvistik səbəb hesab olunur. Linqvistik səbəblər isə məsələn, başqa dillərdən ingilis dilinə keçən alınma sözlər bu dilə uyğunlaşdıqca qısaldılır. Latın dilindən götürülən “fanaticus” un “fan” olaraq dilə daxil olması buna nümunədir.

Qısaltmalar nəticəsində alınan sözlər dilçilər arasında fikir ayrılıqlarına səbəb olur. Bəzi dilçilər hesab edirlər ki, qısaltmalar nəticəsində alınan söz ilkin sözün bir variantıdır. Lakin digər dilçilər belə düşünürlər ki, qısaldılmış söz yeni söz kimi qəbul olunmalı, ilkin sözlə yeni söz iki fərqli söz hesab edilməlidir. [1, s.67].

Söz quruculuğunun ən vacib üsullarından hesab olunan qısaltmaların bir sıra növləri var. Bunlardan ən çox istifadə olunanı ixtisardır. İxtisarın özünəməxsus növləri var: başlanğıc ixtisar, sonluq ixtisar, orta ixtisar, və qarışıq ixtisar.

Başlanğıc ixtisar o deməkdir ki, ilkin sözün başlanğıc hissəsi ixtisar olunaraq yeni söz yaranır. Məsələn, phone(telephone), bot(robot), net(İnternet) və s.

Sonluq ixtisar adından məlum olduğu kimi söz sonluğunun çıxarılması ilə yeni sözün yaradılması deməkdir. Məsələn, exam(examination), gas(gasoline).

Orta ixtisar ilkin sözün ortasının çıxarılması ilə yeni sözün əldə edilməsidir. Məsələn, maths (mathematics), fancy (fantasy).

Qarışıq ixtisar isə ilkin sözün həm başlanğıcdan, həm də sonluqdan kəsilməsi ilə yeni sözün yaranmasıdır. Flu (influenza).

Qısaltmaların bir digər növü isə qrafik qısaltmalardır. Qrafik qısaltmalar yalnız yazılı nitqdə sözlərin və söz qruplarının qısaldılması deməkdir. Şifahi nitqdə isə qrafik qısaltmalar tam söz kimi tələffüz olunur. Bu cür qısaltmalarda adətən bir sözün bir neçə hərfi ixtisar olunur. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilində ən qədim qrafik qısaltmalar latın mənşəlidir. Lakin latın mənşəli qısaltmalar ingilis dilində fərqli mənada meydana çıxırlar. Məsələn, p.m – post meridiem (günorta) və post mortem (ölümdən sonra) olaraq 2 fərqli mənada qəbul edilir. Yerli mənşəli qrafik qısaltmalar isə həftənin günləri (Mon – Monday), aylar (Jan – January), Böyük Britaniyadakı ölkə adları (Yorks – Yorkshire), müraciət formaları (Mr, Mrs), elmi dərəcələr, uzunluq, çəki vahidləri, hərbi rütbələr olaraq qruplaşdırılır.

Akronimlər və alfabetizmlər qrafik qısaltmalardır. Lakin bütün qrafik qısaltmalar akronimlər və alfabetizmlər hesab olunmur. Akronimlər sözlərin başlanğıc hərflərinin birləşməsi ilə yaranıb söz kimi tələffüz olunur. Məsələn, NATO, ASAP. Alfabetizmlər eyni ilə akronimlər kimi yaranır, lakin akronimlərdən fərqli olaraq söz kimi tələffüz olunmur. Məsələn, USA, DIY

Qısaltmaların bir digər növü qarışdırma (blendinglər). Qarışdırma müxtəlif sözlərin müəyyən hissələrini birləşdirərək yeni leksik vahidin əmələ gəlməsi ilə yaranır. Qarışdırma üsulunun xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, adətən bir sözün başlanğıc hissəsi və ya tamamı başqa sözün sonluğu ilə birləşdirilir. Məsələn, brunch= breakfast+lunch. Qarışıqlarda sözlərin hissələri üst-üstə düşən hallara da rast gəlinir. Məsələn, jumbrella= jumbo+ umbrella

Müasir ingilis dilində bütün növ qısaltmalar məhsuldardır. Qısaltmalar dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində xüsusilə də tək hecalı sözlərin mühüm rol oynayır.

Ədəbiyyat:

1. Adams V. An Introduction to Modern English Word formation. London: Longman, 1973. –256 p.
2. Hacıyeva A. English lexicology. – Baku: Elm və Təhsil, – 2011. – 245

İNGİLİS DİLİNDƏ GÖRÜŞMƏ, VİDALAŞMA ZAMANI İŞLƏDİLƏN İFADƏLƏR

Filologiya fakültəsi, Gülər Əliyeva Nazim qızı.

M.Lətifə Şirzadova Vüqar qızı.

Azərbaycan Dillər Universiteti

İngilis dilində həm görüşmə, həm də vidalaşma zamanı bir çox ifadələr işlədilir. İngilis dilində ilk dəfə qarşılaşdığımız insana verilən salamlarla çoxdan tanıdığımız insana verilən salam tamamilə fərqlənə bilər. Təbii ki, rəsmi salamlarla gündəlik salam bir-birindən fərqləndirilməlidir. Həmçinin bu ifadələrin müxtəlif modellərindən istifadə etməklə nitqdə təkrarların qarşısını almış olarıq. Məsələn, bir neçə dostumuzla eyni vaxtda qarşılaşırsaq təkrarlara yol verməmək üçün görüşmə zamanı istifadə olunan ifadələrin müxtəlif versiyalarından istifadə edə bilərik. İngilis dilində salamlaşmanın 107-dən çox yolu var.İlk olaraq gündəlik işlədiyimiz salamlaşma versiyalarına baxaq.

Hi – bu ifadəni yaxşı tanıdığımız və tez-tez gördüyümüz insanlara qarşı işlədirik.

Hey – bu ifadəni çox yaxşı tanıdığımız insanlara qarşı işlədirik.

Hello – tanıdığımız, lakin çox yaxın olmadığımız insanlara aid olaraq işlədirik. [2]

Həmçinin günün müxtəlif vaxtlarında işlədiyimiz görüşmə ifadələr də bir-birindən fərqlənir.

Good morning/afternoon/evening-tamamilə rəsmi stiuasiyalarda işlədilən ifadələrdir.

Morning/afternoon/evening-günlük işlədilən ifadələrdi.[1,s 27]

İngilis dilində hər hansı bir insanı uzun müddətdi görmürüksə, onda bu görüşmə ifadələri işlədilir;

Long time no see?

Heeey, good to see you

Hey, is it really you? [1, s 29]

Bundan əlavə biz ömrümüzdə heç vaxt görmədiyimiz və ilk dəfə gördüyümüz insanlarla başqa formada salamlaşmalıyıq.

I have been looking forward to meeting you

I have heard so much about you [2]

İngilis dilində salamlaşarkən istifadə edilən bəzi ümumi ifadələrə də baxaq.

How are you doing?

How is everything going?

How have you been keeping? [1, s 28]

İngilis dilində vidalaşmağın 80-dən çox yolu var. İngilis dilində rəsmi yolla vidalaşmanın müxtəlif modelləri var. Bu ifadələr daha çox işdə işlədilir.

Have a nice weekend

Have a great rest of your day

I look forward to our next meeting [2]

Əgər biz dostlarımızla vidalaşırıqsa o zaman qeyri-rəsmi olan ifadələrdən istifadə etməliyik.

See you around

I have got to get going

I am heading off [2]

Əgər biz telefonla danışırıq, o zaman aşağıdakı kimi ifadələrdən istifadə edilir.

Nice chatting with you

I'll call you later [2]

Əgər siz olduğunuz yeri tərk etməlisinizsə bu ifadələrin birindən istifadə etməlisiniz.

I am afraid I must be going

It is time I was going/off [1, s 34]

Beləliklə, ingilis dilində bir çox görüşmə və vidalaşma ifadələrinə rast gəlinir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Shirinova.I., Mammadova.S., Alishova R. Speech Patterns for Conversational Competence in English. Baku: Mutarjim, 2022.-256p. 2. <https://www.berlitz.com/blog/hello-in-english>
2. <https://www.berlitz.com/blog/goodbye-englis>

İNGİLİS DİLİ BƏDİİ ÜSLUBİ VASİTƏ KİMİ

Hacızadə Amaliya İzzət qızı

İngilis dili leksikologiya və üslubiyyatı kafedrası

(FF):B/M Ramilə Alısova Bəbir qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Üslub sözü latınca “stylus” sözündən götürülmüşdür. Üslubları öyrənən dilçilik bölməsi üslubiyyat adlanır. Funksional üslublar milli ictimai təfəkkürün müxtəlif sahələrini əhatə edir. Bədii üslub obrazlı və emosional nitq formasıdır. Bədii üslubda sözün poetik funksiyası daha çox bədii təsvir və ifadə vasitələrində istifadə olunur. Bu ifadə vasitələrinə təşpeh, epitet, mübaliğə, inversiya, litota və s. daxildir. Litota bütün funksional üslublarda istifadə olunsada bədii üslubda daha çox istifadə oluna bilər. Litotalar haqqında ilk məlum qeyd eramızdan əvvəl 56-cı ildə Siseronun məktubunda yazılmışdı. Litotalar mənfi quruluşlu sözlərin özünəməxsus istifadəsindən ibarət üslubi bir vasitədir [1, s.224]. Litota inkar + isim və ya sıfat quruluşlu düsturdan istifadə etməklə insanda və ya əşyada müsbət xüsusiyyət yaratmağa xidmət edir. For example: This book is not bad. Litotada effekt yaratmaq üçün sifətin dərəcələrindən də istifadə olunur. For example: “He's not the strongest horse in the stable. Burada litota ekspressivlik yaratmışdı.

Oksford Lüğətinə görə litotaların rolu müsbət bir mənanı ifadə etmək üçün mənfi ifadədən istifadə etmək mənası kimi təyin olunur. Litota təsdiq ifadəsindən birbaşa istifadə etmədən dolayı yolla təsdiqi bildirmək üçün istifadə olunan bir ifadə vasitəsidir. Şair şeirdə bəzən öz hisslərini çatdırma bilmədiyi üçün inkarlıq ifadələrdən yəni litotalardan istifadə edir [2, s.226]. Şekspirin “Sonnet 130” əsərində istifadə olunan ifadələr

şairin öz sevgilisini təsvir edir. Burada şair öz sevgilisinin dünyəvi keyfiyyətlərinin üstünlüyünü göstərmək məqsədi ilə litotadan istifadə edərək inkar edir. Sonetin ilk misrasında “My mistress' eyes are nothing like the sun” litota işlənmişdi. Baxmayaraq ki, gözlərin müqayisə edildiyi obyekt ümumiyyətlə yalnız müsbət keyfiyyətlər kimi qəbul edilir. Litotanın Azərbaycan ədəbiyyatıyla müqayisə etsək litotanın Azərbaycan ədəbiyyatında kiçiltmə mənasında istifadə olunduğunu görə bilərik. Məsələn aşiq sevgilini bədii şəkildə böyütmək üçün özünü kiçildir, özünü sevgilisinin ayağının tozuna bənzədir. Azərbaycan ədəbiyyatında istifadə olunan litotaya “soyuqdan cücəyə dönüb” və ya “qocalıb yumağa dönüb” ifadələri nümunə hesab olunur. İngilis ədəbiyyatında litota əsasən cümlədə inkarlıq rolunu oynayır. İngilis ədəbiyyatında litotadan cümlədə inkarlıq yaratmaq üçün istifadə olunur. İngilis ədəbiyyatında litotanın üslubi keyfiyyəti intonasiyadan asılı olur [3,s.225]. Yəni cümlədə sözlərin hansı intonasiya ilə söyləndiyi nəzərdə tutulur.

Ədəbiyyat:

1. https://www.academia.edu/34733554/DBE_Galperin_in_Stylistics
2. <https://kayzen.az/blog/Az%C9%99rbaycan-dili/15459/%C3%BCslublar.html>
3. <https://literarydevices.net/litotes/>

THE IMPORTANCE OF NON-VERBAL COMMUNICATION

Kerimova Meiransa Xosrov qızı
The faculty of Philology, group B22-143
Scientific adviser: Sabina Nuraliyeva
Azerbaijan University of Languages

Almost every one of us was engaged in the study of foreign languages. However, there is another international language that is generally accessible and understandable, about which little was known until recently – this is the language of gestures, facial expressions and body movements of a person. Communicative information is conveyed by visual signals: gestures, hand movements, head movements, posture, direction of gaze, facial expressions, distance between interlocutors and touch – all that is sometimes called body language. [1.pp..383]

Psychologists have found that in the process of communication between people, from 60 to 80% of the message is transmitted using non-verbal means of expression, and only 20-40% of information is transmitted using verbal ones. [2.pp..214]

Body language is a type of non-verbal communication. With its help, a person can convey a particular message to other people without the use of speech. Gestures are universal for everyone. They are the same for people of different cultures and nationalities, as they are based on biological instincts. With their help, you can understand what a person wants to say without knowing his native language. It is important to understand non-verbal signals, because this will not only protect you from manipulation and deceit, but will also better understand people, their inner state. The signals of the human body are unconscious, so they are difficult to control. Often people do not even notice their own body movements. When interpreting gestures, it is necessary to take into account the context of the situation as a whole, the totality of verbal and non-verbal signals, and take into account their correspondence. [2.pp..439]

The involuntariness of non-verbal signs (gestures, facial expressions, postures, etc.) makes people show their hidden intentions in communication. Even if they are fluent in their speech, they most often give themselves away with their bodies. To get reliable information from another person, you need to observe what he says, how he speaks, how he behaves. Sometimes randomness can be confusing. For example, scratching your nose while talking is often associated with lying [4.pp..305]

Literature:

1. Nemov_r__s__psihologiya
2. osnovi_psihologii_stolyarenko.doc
3. Centre for Nonverbal Studies by David B. Givens
4. Body politics Nancy M. Henley

FRANSA MƏTBUATINDA OLAN ALINMA SÖZLƏRİN TƏRCÜMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Əlibabalı Aysel Mirzəbəla qızı Qrup 124
Elmi rəhbər: Fil.f.d., dos. Vəfa Seyid Mirəhməd qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Fransız dilinin leksikasını zənginləşdirən, müxtəlif dillərdən sözlər və ya söz birləşmələri əlavə edən dilçiliyin bir bölməsi də alınma sözlərdir. Alınma sözlər fransız dilində çox geniş yayılmışdır. Alınma sözlərin mənşəyi, tarixi müxtəlif dillərdən və müxtəlif xalqların mədəniyyətindən qaynaqlanır. Bir çox sözlərin latın dilindən fransız dilinə daxil olması dilin qədimliyindən, tarixi gedişatın təsirindən xəbər verir. Alınma söz dildə işlədilmə tezliyinə görə bəzən ümumişlək söz kimi də öz yerini almış olur. Müxtəlif terminləri özündə birləşdirən, geniş mənalarda işlədilən alınma sözlər zaman keçdikcə lüğətlərdə vətəndaşlıq hüququ alır. Elə alınma sözlər də olur ki, dildə millilik səciyyəsi daşıyır. Buna baxmayaraq yenə də etimologiyasını itirmir.[1, s15]

Fransız dilinin leksikasını zənginləşdirmək üçün bir çox vasitələrdən istifadə olunur. O vasitələrdən biri də alınma sözlərin istifadəsidir. Aydındır ki, leksik zənginləşmə prosesləri (alınma sözlər və neologizmlər) dili müasirləşdirməyə və zənginləşdirməyə xidmət edir. Alınma sözlər mənşəyindən və statusundan asılı olmayaraq dilin lüğət tərkibini zənginləşdirir.

Bu zənginləşmə öz təsirini mətbuat sahəsində də göstərir. Fransızdilli mətbuatlarda alınma sözlərin dil sisteminə necə inteqrasiya olunmasını aydın şəkildə müşahidə edə bilərik. Alınma sözlər, şübhəsiz ki, “leksik çatışmazlıq” probleminin həlli üçün ən etibarlı vasitələrdən biridir. Fransa mətbuatında istifadə olunan alınma sözlərin mənşəyi müxtəlifdir. Fransız dilinə latın, roman, ərəb, rus, alman dillərindən bir çox alınma sözlər keçmişdir.

Latın dilindən keçən alınma sözlər; enthousiaste – həvəskar, philanthrope – xeyriyyəçi, mélodie – melodiya, amphibie – amfibiya, archipel – arxipelaq, hygiène – gigiyena, larynx – qırtlıq, symptôme – simptom, cosmographie – kosmoqrafiya, agronome – aqronom.

Roman dillərindən fransız dilinə keçən alınma sözlər; gündəlik həyata aid olan mətbuatda geniş formada istifadə olunan italyan mənşəli sözlər kifayət qədər böyük qrup təşkil edir. Bunlara misal olaraq bu isimləri göstərə bilərik: appartement – mənzil, cabinet – kabinet, cadre – kadr, lampion – lampa, strapontin qatlanan oturmaq, baraque – daxma, carrosse – at arabası, capuchon – kapüşon, parasol – çətir, soutane – cübbə, raquette – raketka, botte – çəkmə.

Alman dilindən keçən alınma sözlər üç əsas qrupdan ibarətdir: hərbi terminlər; elmi terminlər və gündəlik həyatla bağlı olan müxtəlif sözlər: boxe – boks, jockey – hokkey, bifteck – qızarmış ət, pudding – pudinq, redingote – palto valse – vals, trinquer – tost, zigzag – ziqzaq, rosse – quldur, harmonica – harmoniya, vermouthe – vermut. Bu sözlər də mətbuatda çox istifadə olunan sözlərdəndir.

Dünyanın və cəmiyyətin yaşadığı böyük transformasiyanı Deroy belə ifadə edir: “Həqiqətən bizə yad olan sözlərin təyin edilməsinə gəldikdə alınma sözlər demək olar ki, zərurətə çevrilir.” [5]

Ədəbiyyat siyahısı:

1. QƏDİM DİYAR Beynəlxalq onlayn elmi jurnal. İmpakt Faktor: 0.652. 2022/ Cild: 4 Sayı: 4
2. Vedoucí práce: doc. PhDr. Ladislava Miličková, CSc. Brno 2009
3. <https://lingo.az/fransiz-dilinin-lug%C9%99t-t%C9%99rkibind%C9%99-alınma-sozl%C9%99r/>
4. https://gerflint.fr/Base/Chili8/khelladi_sid_ahmed.pdf
5. <http://www.anl.az/down/meqale/adalet/2012/fevral/230258.htm>
6. <http://www.unice.fr/bcl/ofcaf/12/ajiboye.htm>

FRANSIZ ƏDƏBİYYATINDAN QAYNAQLANAN FRAZEOLÖJİ VAHİDLƏR

BM və regionşünaslıq fakültəsi, Rzayeva Aysən Müqəddəs qızı
Elmi rəhbər: b\m.Əliyeva Vüsalə Fikrət qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Fransız frazeologiyası sahəsində ilk tədqiqat işləri, əsasən, atalar sözləri və zərb-məsəllərin toplanmasından kənara çıxmamışdır. XIX əsrdən başlayaraq atalar sözləri, zərb məsəllər və qanadlı sözlər şərh

olunaraq toplu şəkildə nəşr olunmağa başlamış və bir çox topluda bu ifadələrin yaranma tarixi, mənbəyi göstərilmişdir. Frazeoloji vahidlərin bir çoxu müxtəlif janrlara və müxtəlif dövrlərə aid olan ədəbiyyat əsərlərindən qaynaqlanıb. Məsələn, *Idylle d'Aucassin et de Nicolette*- "ehtiraslı məhəbbət" deməkdir. Azərbaycan dilində ekvivalent: Leyli və Məcnun.

Avoir les yeux de Chimène – vurulmaq: "*C'était un beau garçon joufflu, haut en couleur, large d'épaules, ayant l'air heureux d'être au monde et enchanté de sa robuste personne; le type complet d'un Rodrigue de village pour qui tout Gigondas aurait eu les yeux de Chimène*" (A. de Pontmartin – Les jeudis de Madame Charbonneau - 1862). Azərbaycan dilində ekvivalenti: Leyliyə Məcnun gözü ilə baxmaq. Bu ifadə Kornelin 1637-ci ildə yaratdığı "Sid" əsərindən nümunədir. [6,s.297]

Frazeoloji ifadələrlə zəngin olan ədəbiyyat nümunələrinin arasında xüsusilə Viktor Huqonun əsərlərini qeyd etmək lazımdır. Bir çox frazeoloji vahidin müəllifi olan Huqo öz yaradıcılığında müəllifi olduğu ifadələri, həm də fransız dilində artıq mövcud olan ifadələrdən geniş istifadə etmişdir. V.Huqonun əsərlərində din mənşəli, tarixi hadisələr əsasında və eləcə də adət-ənənələr, inanclarla bağlı yaranan frazeologizmlərə çox tez-tez rast gəlinir.

Frazeologizmlər fransız dilinin leksikasının ən canlı, ən zəngin, çox işlənən, ən təsirli qismini təşkil edir. Məfhumu dolayı olsa da mənanı konkret ifadə edir.

Frazeologizmlər nitqdə, mətndə, xüsusən bədii əsərlərdə dəyişiklik edilmədən və yaxud müəyyən dəyişiklik edilərək işlədilir. Dəyişiklik edilərək işlədilən frazeologizmlərdə dəyişiklik formal xarakter daşıyır, məna olduğu kimi qalır. [2, s.357].

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Adilov, M.İ. Klassik ədəbiyyatımızda dil və üslub / M.İ. Adilov. – Bakı: Maarif, – 1991. – 234 s.
2. Azərbaycan bədii dilinin üslubiyyəti (öçerklər) / M.Ş.Şirəliyevin, Z.İ. Budaqovanın redaktəsi ilə. – Bakı: Elm, – 1970. – 357 s.
3. Bayramov, H.A. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları / H.A. Bayramov. – Bakı: Maarif, – 1978. – 176 s.
4. Bréal, M. Essai de sémantique (Science des significations) / M. Bréal. – Paris: Hachette, – 1924. – 372 p.
5. Buridant, C. L'approche diachronique en phraséologie; quelques aspects de l'ancien et du moyen français // Travaux de Linguistique et de Philologie 27, – 1989. – p.127-149.
6. Caradec, F. Dictionnaire du français argotique & populaire / F. Caradec. – Larousse: – 2006. – 297 p.

FRANSIZ DİLİNDƏ MODA SAHƏSİNDƏ İNGİLİS SÖZLƏRİ

Təhsil-2, Axundova Ayla Nəbi qızı
Baş müəllim Məmmədova Əzizə Qurban qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində və inkişafında həmin dilin daxili imkanları ilə yanaşı alınma sözlər də böyük rol oynayır. Siyasi və ictimai məqamlardan asılı olaraq bütün dillər müəyyən dövrlərdə alınma sözlərin təsirinə məruz qalıb. Bir dilin xarici dildən götürdüyü sözlər "alınma sözlər" adlandırılır. Alınma sözlər, əsasən, eyni ailədən və qohum dillərdən götürüldüyü zaman asanlıqla assimilyasiya olur.

Fransız dilinin lüğət tərkibində əcnəbi dillərə aid xeyli söz var və onlar bu dilə elə daxil olmuşlar ki, doğma dilin sözləri kimi qəbul edirlər. Bu sözlərə aşağıdakıları nümunə göstərə bilərik: balcon, banque, costume, soldat (italyan dilindən), comité, festival, vote, cargo (ingilis dilindən), azimut, zénith (ərəb dilindən), valse, zigzag, chope (alman dilindən), camarade, romance (ispan dilindən).

Bu gün ingilis dilindən digər dillərə daxil olunmuş bəzi alınma sözlər demək olar ki, qloballaşmışdır. Məsələn: idman terminləri, hazır yemək adları, həmçinin də moda sahəsinə aid sözlər bu qəbildəndir.

Fransız dili də digər dillər kimi moda sahəsinə aid alınma sözləri qəbul edir. Fransız dilində moda sahəsinə aid bir çox alınma sözün ekvivalentinin olmasına baxmayaraq, hamı tərəfindən başa düşüldüyü və dəbdə olduğu üçün bu sözlərdən istifadə qacınılmaz olur.

İngilis dilindən qəbul edilmiş alınmaların bir çoxu artıq fransız dilinin lüğət tərkibində hüquq qazanıb və bu da lüğətlərdə öz əksini tapıb. Aşağıda moda sahəsinə aid bir neçə alınma sözü, Azərbaycan dilində qarşılığı ilə birgə nümunə kimi təqdim etmişik.

Piercing – zinyət əşyası taxmaq üçün bədənə hə hansı bir hissəsinin dəşilməsi

İnglis dilində dəqiq ekvivalenti body piercing-dir.

Sportswear – idman geyimi

Dress code – hər hansı tədbir üçün təyin olunmuş geyim qaydası

Flashy – parlaq rəng

Boyfriend – sevgili deməkdir, həm də bu şalvarın xüsusi kəsimidir (boş və bir az çox uzun, oğlardan götürülmüşdür)

Jegging – (leggings və cins şalvarların çirklənməsi) elastik, çox dar, cins şalvarların rəngini və kəsimini təqlid edir.

Tregging – şalvar və qamaş, dəridən, süni dəridən tikilmiş çox dar şalvar.

Fransız dilində ekvivalenti olan alınmalar:

Beach wear (mode balnéaire) – çimərlik tərzli geyim.

Casual style-gündəlik tərz

Dressing (garde-robe) – paltar saxlamaq üçün böyük dolab.

Fashion – (à la mode) dəbdə olan

Look – (apparance) görünüş

Make-up- (maquillage) – bəzək

Trendy- (à la mode) dəbdə olan

Urban style – şəhər tərzli

Hip-hop style – hər bir insanın özünə xas küçə tərzli.

Vintage style – keçmiş dövrə aid (retro) geyim tərzli.

Mənbələr:

1. Djabbarov R. Dj. Cours Sommaire stylistique française (Manuel). Bakı, “Elm və təhsil”), 2016- 133 səh.
2. Fransızca-Azərbaycanca lüğət (ikinci nəşr, R. C. Cabbarovun redaktorluğu ilə), Bakı, 2006. 459 səh. 3. <https://www.slate.fr/story/69533/francais-anglais-angliscismes-franglais>
3. <https://digitalpress.ugm.ac.id/article/286/download>

DİPLOMATİK TERMİNLƏRİN FRANSIZ DİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Müəllif: Əliyeva Ləman Rauf qızı Qrup 124
Elmi rəhbər: Fil.f.d.,dos. Vəfa Seyid Mirəhməd qızı
Bakı şəhəri, Azərbaycan Dillər Universiteti

Diplomatiya dili diplomatlar arasında istifadə üçün nəzərdə tutulan bir dildir, eyni zamanda ictimaiyyət və media ilə xarici ünsiyyət kimi də məqsədləri var. Diplomatiya dili təqdim olunan cümlələrin və arqumentlərin qəbul edilən mənalara əsaslanır. Beləliklə, diplomatiya dilinin bir ölçüsü var, daxili ünsiyyət kimi – diplomatlar arasında, xarici ünsiyyət kimi – ictimaiyyət və media vasitəsilə əlaqə yaradır. [4]

Fransada 20-ci əsrin əvvəllərinə qədər diplomatiyada istifadə olunan dilin kökləri saray dilinə əsaslanır. Xüsusən də, XIV Lüdovik fransız dilini diplomatik dil kimi görürdü. Fransız dilinin diplomatik dil kimi tənəzzülü 1919-cu ildə Paris Konfransından başlayır.[2,s.71]

Dil, mədəniyyət, siyasi görüşlər, dini və s. fərqliliklərə görə termini tərcümə edərkən bəzi çətinliklər yarana bilər, çünki mənbə və hədəf dillər fərqli mentalitetlərə malikdir. Hər bir dilin özünə məxsus xüsusiyyətləri olduğundan, tərcümə zamanı hədəf dildə ən uyğun ekvivalenti tapmaq lazım gəlir. Bu terminləri hərfi tərcümə etmək həmişə uğurlu olmur. Buna misal olaraq aşağıdakı terminlərə nəzər salaq:

Chef de mission – “nümayəndə heyətinin rəhbəri” – dövlət tərəfindən göndərilən hər hansısa istiqamətdə fəaliyyət göstərmək vəzifəsi qoyulan adam;

Membres de la mission – “nümayəndə heyəti üzvləri” – heyət başçısına və üzvlərinə deyilir;

Membres du personnel diplomatique – “diplomatik heyətin üzvləri” – nümayəndəliyin diplomatik dərəcəyə malik üzvlərinə deyilir;

Agent diplomatique – “diplomatik nümayəndə” – nümayəndəlik başçısı yaxud nümayəndəliyin diplomatik heyətinin üzvü;

Domestique privé – “şəxsi qulluqçu” – nümayəndə üzvlərinə daxildə xidmətlə məşğul olan və nümayəndə heyətini göndərən dövlətin qulluqçusu olan adama deyilir. [1,s.15,16]

Diplomatik terminologiya çox vaxt anlaşıqlı olmur və yanlışlığa aparıb çıxara bilər. Bəzi diplomatik terminlər də vardır ki, alınma söz kimi lüğətimizə daxil olur və dilimizə uyğunlaşır. Bu terminlər yazılışca da, bir-birinə bənzəyirlər. Məsələn, “diplomate- diplomat”, “diplomatie - diplomatiya”, “pacifiste – pasifist (sülhsevər)”, “pacte – pakt”, “consul – konsul”, “vice-consul – vitsekonsul” və s.

Fərqlənən terminlər də vardır ki, bunlara misal olaraq, “pacifique - sülhsevər, dinc”, “légiste – qanunşünas”, “coup d'État – dövlət çevrilişi”, “ambassadeur – səfir”, “ambassade – səfirlik”, “envoyé plénipotentiaire – səlahiyyətli elçi”, “traité – müqavilə”, “accord – saziş”, “paix – sülh”, “traité de paix – sülh müqaviləsi”, “article – maddə” və s.

Fransız dilində bəzi idarələrin və vəzifəli şəxslərin adları fəaliyyət göstərdikləri yerlərə uyğun olaraq tərcümə edilir. Bu terminlərə diplomatik və siyasi mətnlərdə çox rast gəlinir və Azərbaycan dilinə belə tərcümə olunur: le palais Bourbon – Burbon sarayı – Milli Məclis; le Luxembourg – Lüksemburq sarayı – Senat; l'Élysée – Yelisey sarayı – prezidentin dəftərxanası və bəzən prezident; le quai d'Orsay – Ke d'Orse – Xarici İşlər Nazirliyi.[3,s.51]

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Diplomatic Handbook – Ralph George Feltham – 1998
2. Langue diplomatique et langage formel : un code à double entente – Olivier Arifon – 2010
3. Теория и практика перевода. Французский язык – Гак В.Г., Григорьев Б.Б. - 2000
4. https://tradutec.com/blog/traduire-en-langage_diplomatique/#:~:text=La%20traduction%20complexe%20de%20la%20diplomatie&text=La%20diplomatie%20repose%20sur%20le,le%20public%20et%20les%20m%C3%A9dias.

“BLEU (E)” SİFƏTİ İLƏ DÜZƏLƏN FRAZEOLÖJİ İFADƏLƏRİN LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Təhsil-2, Mikayılı Rəna Maqsud qızı
Elmi rəhbər: B/m Mürşudova Rəfiqə Mustafə qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Bir çox hallarda müəyyən bir mənanı bildirmək məqsədi ilə dildə tək bir sözdən yox, vəhdət təşkil etmiş sözlər qrupundan da istifadə olunur. Bildiyimiz kimi, söz birləşmələri 2 cür olur: sərbəst və sabit söz birləşmələri. Dildə olan bütün sabit söz birləşmələrinin, bölünməz ifadə və ibarələrin məcmusuna frazeologiya deyilir. Bu və ya digər bir dilin frazeologiyası dedikdə, həmin dilin frazeoloji vahidlərinin cəmi nəzərdə tutulur; məsələn, müasir Azərbaycan ədəbi dilinin frazeologiyası, fransız dilinin frazeologiyası və s. [1, s.356]

Frazeoloji birləşmələr tərkibcə dəyişmir, bütövlükdə məcazi bir mənanı bildirir və nitqi ifadəli edən vahidlərdən biridir. Frazeoloji birləşmələrin tərkibindəki ayrı-ayrı sözlər öz həqiqi mənalarını itirir, birlikdə müəyyən bir məcazi mənanı ifadə edir.

Frazeoloji birləşmələr hər dildə yalnız həmin xalqın başa düşəcəyi mənə daşıyır. Fransız dili də frazeoloji ifadələrlə zəngin dillərdən biridir. Bu birləşmələr Azərbaycan dilinə tərcümə edilərkən ekvivalentlərlə tərcümə oluna bilər. [2]· avoir les bleus – kədərli olmaq

avoir (verb) – malik olmaq; les (article défini;pl); bleu (adj) – mavi· détenir le ruban bleu – 1-ci olmaq, başda gəlmək

détenir (verb) – saxlamaq; le (article défini;singulier;m); ruban (nom;m) – lent; bleu (adj) – mavi· être bleu dans le métier – təcrübəsiz olmaq

être (verb) – olmaq; dans (préposition) - -da2; le (article défini; singulier); métier (nom;m) – sənət, ixtisas; bleu (adj) – mavi · être bleu de quelqu'un – kimsə dəlicəsinə sevmək

être (verb) – olmaq; quelqu'un (pronom indéfini) – kimsə; bleu (adj) – mavi· être fleur bleue – təmizqəlbli olmaq, çox emosional olmaq

être (verb) – olmaq; la (article défini;singulier;f); fleur (nom;f) – çiçək,gül ; bleu (adj) – mavi· être, nager dans le bleu – xəyal qurmaq,xülyaya dalmaq

être (verb) – olmaq ; nager (verb) – üzmək; dans (préposition) - -da2; le (article défini;singulier;m); bleu (adj) – mavi· en être, en rester bleu – təəccüblənmək

être (verb) – olmaq ; rester (verb) – qalmaq; bleu (adj) – mavi· en voir des bleues – səbr etmək
voir (verb) – görmək; bleu (adj) – mavi· faire bleu/ faire la bleue – dərsdən qalmaq
faire (verb) – etmək; la (article défini; singulier; f); bleu (adj) – mavi· faire des coups bleus – boş avar çəkmək, heç nəyə çalışmaq, heç nə üçün işləmək

faire (verb) – etmək; coup (nom; m) – təpik, zərbə; bleu (adj) – mavi· passer au bleu – nəyisə etməyi unutmaq, nəyinsə üstündən keçmək

passer (verb) – keçmək, ötmək; au (l'article contracté); bleu (adj) – mavi

Mən təxminən on altıya qədər “blue(c)” sifətilə işlənən frazeoloji birləşmələri seçib üzərində leksik-semantik cəhətdən təhlil etmişəm.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. A.Qurbanov. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. Bakı, 2010
2. <https://lingo.az/fransiz-dilind%C9%99-frazeoloji-birl%C9%99sm%C9%99l%C9%99r/>
3. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://is.muni.cz/th/ac34j/SlavikovaLudmila_Couleu_rs_2qa1t_Archive.pdf%3Fkod%3Dnk2062%3Blang%3Den%3Bstahnout%3D1%3Bdk%3DMiHEM9ev&ved=2ahUKEwiYvYeJ8tb9AhVvSvEDHSgPBsQFnoECA0QAQ&usq=AOvVaw0DbxbgCeZq9Z2sZ2FDEkTK
4. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://hispanistes.fr/images/PDF/HispanismeS/HS2/18.Article-MOLINA-ROMERO-M-Carmen-DEMIRKIAN-Murat.pdf&ved=2ahUKEwi878-P8db9AhUgSfEDHRRiA_wQFnoECBIQAQ&usq=AOvVaw3Ss0jBgxVI22eF69B60opT

ЭТИМОЛОГИЯ ТЕРМИНОВ, СВЯЗАННЫХ С ИСКУССТВОМ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

*Дрошневa Екатерина Вичеславовна
старший преподаватель Каримова Кямаля Гусейнали
Азербайджанский университет языков*

Французское искусство – это в первую очередь, изящные линии и пронизательный сюжет. Скульптура, литература, музыка, архитектура и живопись – все это преобладает особой утонченностью и шармом, определяющих французских творцов. Французы с трепетом относятся к искусству.

Живопись – уникальное явление в жизни общества. Ознакомимся с некоторыми терминами этой области и их этимологией. По определенной причине или случайным образом нам часто приходится сталкиваться в жизни с терминами, связанными с искусством. Но знаем ли мы об их происхождении? Например, всем известное слово **nuance** [nyã:s] – очень тонкий оттенок цвета или очень легкий переход от света к тени, которое часто фигурирует в нашей повседневной речи. Рассмотрим некоторые примеры связанные с живописью: **raccourci** [rakursi] (от франц. raccourci – сокращение, укорачивание) – перспективное сокращение изображенных предметов. Применяется для наиболее эффектной передачи движения и пространства; **chef-d'œuvre** [ʃɛdœvr] (от фр. букв. – главное творение) – высшее достижение искусства, мастерства [2, 137-161].

Все эти термины пришли к нам из Франции и активно используются другими народами. Культурное обогащение человечества невозможно без культурного взаимодействия и обмена. Французы также активно используют заимствованные слова в своем лексиконе [1, 31-33]. Исходя из этого, можно предложить классификацию заимствованных слов из немецкого языка: – музыка: **валторна** (нем. Waldhorn букв. Лесной рог) – медный духовой музыкальный инструмент. **Вальс** (от нем. Walzer «катающий») – общее название балльных, социальных танцев); – кулинария, искусство: **глазурь** (нем. Glasur) – покрытие на поверхности керамического изделия, а также это густой сахарный сироп, в котором варят фрукты и которым покрывают мучные изделия. Классификация заимствованных слов из итальянского языка: – архитектура: **балкон, фасад, коридор**; – музыка: **серенада** (песня, преимущ. в честь возлюбленной), **опера**; – живопись: **акварель, пастель; барокко** – один из самых многозначных терминов в истории и теории художественной культуры. Широко используется и в литературе и в живописи и в архитектуре [1, 133-150].

Как уже известно, по указу президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева, 2023 год объявлен годом великого общенационального лидера Гейдара Алиева. Всем известно, что выдающийся деятель Гейдар Алиев был грамотным ценителем искусства. Некоторые биографы даже

утверждают, что в юности будущий президент мечтал стать художником или архитектором. Председатель Союза художников Азербайджана Фархад Халилов рассказал о поддержке Гейдара Алиева художникам, об организации международных выставок при его участии, где иностранные искусствоведы и простые зрители могли побольше узнать о нашей живописи и об Азербайджане. Благодаря правильной межнациональной политике Гейдара Алиева азербайджанские деятели искусства не остались в тени и за пределами своей родины.

Искусство формирует не только ум, оно также формирует целостного человека. Если каждый из нас научится видеть прекрасное даже в незначительных деталях- мир изменится в лучшую сторону и может станет чуть добрее.

Литература:

1. Djabbarov Rachid, Lexicologie du français contemporain, Bakou-2013
2. Lopatnikova N.N., Movchovitch, Lexicologie du français moderne, Москва «Высшая школа», 1982
3. Морен М.К., Н.Н.Тетеревникова, «Стилистика современного французского языка», Москва, 1960
4. Anl.az; Kupidonia.ru; Tonkosti.ru; Vasyanovich.com; Wikipedia.org.

ƏHMƏD BƏY AĞAOĞLU FRANSIZ MƏNBƏLƏRİNDƏ

*Təhsil-2, Hacıyeva Lamiyə Pərviz qızı
Şabanova Sevinc Ramin qızı
Baş müəllim Kərimova Kəmalə Hüseynəli qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Əhməd bəy Ağaoğlu Mirzə Həsən ailəsində 1869-cu ildə Qarabağda dünyaya gəlib. Atasının Mirzə titulu ailənin ziyalı təbəqəsindən olduğunu xüsusi diqqətə çatdırırdı. Fransua Jeorjon Əhməd bəy Ağaoğlunun biografiyasını belə təqdim edir: “Ahmed Ağaoğlu est originaire du Karabağ dans l’Azerbaïdjan russe”. (Əhməd Ağaoğlu rus Azərbaycanından Qarabağ əsillidir. Burada o zaman Azərbaycanın postsovet məkanına aid bir ölkə olmasına işarət edilir, göründüyü kimi Qarabağla bağlı heç bir yalnışlığa yol verilmir! (Tezisin müəllifləri).

6 yaşından fars və ərəb dillərində təhsil almış Ə. Ağaoğlunun anasının dindar olmasına baxmayaraq, o, oğlunun rusca təhsil almasına köməklik etmişdir. Ə. Ağaoğlu qərb ideologiyası ilə ilk dəfə 6 siniflik real məktəbində tanış olur, sonra o, VII və sonuncu sinifləri Tiflisdəki 1 saylı gimnaziyada oxuyur. Ali təhsilini Peterburqda almış, lakin Texnologiya İnstitutunda qarşılaşdığı ədalətsizliklə barışa bilməmiş və Parisə yola düşmüşdü. Daha sonra Əhməd bəy Sorbon Universitetində hüquq təhsili almışdı.

Qafqaza qayıtdıqdan sonra Tiflisdə və Bakıda fransız dilinin tədrisi ilə məşğul olmağa başlayır. Fransua Jeorjonun “Un intellectuel turc admirateur des Lumières et de la Révolution” adlı məqaləsində 5 dil bilən bu Azərbaycan ziyalisının kifayət qədər savadlı analizləri sayəsində onun Azərbaycandan başqa daha 3 vətəninin olduğu: İran, Rusiya və Türkiyə qənaətinə gəldiyini görürük. Bu faktlar fəlsəfi fikirləri ilə seçilən yazıçı, publisist və parlaq ziyalı Ə. Ağaoğlunun adı çəkilən ölkələrdəki prosesləri yaxından izlədiyindən və həmin problemlərin həlli yolları haqda müfəssəl, konkret biliklərə malik olması ilə əlaqədar idi. Müəllif Ə. Ağaoğlunun müxtəlif əsərlərindən qaynaqlanaraq onun orta əsr cəmiyyətləri ilə müasir cəmiyyətlər arasındakı fərqləri izah edərkən birincisinin icma və kollektiv üzərində, ikincinin isə fərd – individium üzərində formalaşdığını vurğuladığını qeyd edirdi. Ağaoğluna görə müasirlik fenomeni siyasi termin mənasında, individiumların tarixində öz hüquq və tapşırıqları olan şəxslərin mövcud olmasıdır. Fəlsəfi və inqilabi fikirlərini əsaslandırmaq üçün Ə. Ağaoğlu XVIII əsr filosoflarından yararlanmağı tövsiyyə edir:

“Lisez l’histoire de la révolution française: vous verrez que, depuis Mirabeau jusqu’à Robespierre, depuis Charlotte Corday jusqu’à Madame Rolland, tous ses héros (...) s’inspiraient de Voltaire, de Diderot, de Montesquieu et surtout de Rousseau.” (Fransa inqilabının tarixini oxuyun: siz görəcəksiniz ki, Mirabodan Robespyerədək, Şarlot Kordeydən Xanım Rolana kimi, bütün bu qəhrəmanlar Volterdən. Diderodan, Monteskyödən və xüsusilə də Russodan ilhamlanıblar.)

1920-ci illərin əvvəllərində Avropa və Asiyanın müxtəlif ölkələri ilə Azərbaycan arasında dostluq münasibətləri yarandı. Həmin dövr üçün Əhməd bəyin əsərlərini nümunə göstərə bilərik. Buna sübut olaraq Fransa arxivlərində Əhməd bəy Ağaoğlunun 1891-1893-cü ilə qədər olan dövrü əhatə edən məşhur fransız jurnallarında, o cümlədən biri ingilis dilində dərc olunmuş doqquz məqaləsini göstərmək olar.

Hətta Y.Akçur bu barədə yazırdı: "Demək olar ki, Əhməd bəy hələ 21 yaşında ikən yazırlığa fransızca bir məqalə yazaraq, Parisdə başlamış olur."

Respublikaçılıq, dövlətin idarə olunması, dövlətin necə gücləndirilməsi ilə bağlı fikirləri özündə birləşdirən "Guide Génial" əsərinə görə də fransız mənbələrində Əhməd bəy yaradıcılığı ilə Monteskyö yaradıcılığının vəhdətini ön plana çəkir və onları müqayisə edirlər.

Əhməd bəy "Journal de Débat", "Révue Bonne", "Nouvelle Revue" kimi fransız mətbuat orqanlarında ictimai-siyasi mövzularda yazılarını nəşr etdirirdi, Fransada qələmə aldığı yazılarını "Kafkaz", "Şərqi Rus" qəzetlərinə göndərirdi və fransızca çap olunan "Le Jeune Turc" qəzeti ilə də əməkdaşlıq edirdi.

1918-ci ildə Paris sülh konfransında iştirak edən heyətin üzvlərindən biri də Əhməd bəy Ağaoğlu idi. O sülh konfransında həqiqətləri gün üzünə çıxardığı üçün, İstanbula çatan kimi orada fəaliyyət göstərən fransız dilli "La Renaissance" və "Le Stamboul" kimi erməni qəzetlərində Əhməd bəyə qarşı yazılar çap olunmağa başlayır.

Fransız mənbələrində, Əhməd bəyin Fransa inqilabına rəğbətlə yanaşması, maraqla qarşılanır. Əhməd Ağaoğlu Parisdə yaşadığı dövrdə yalnız ziyalı hüquqşünas kimi deyil, eyni zamanda ictimai xadim kimi formalaşmışdır.

Ədəbiyyat:

1. Əliyeva A., Əhmədova S., Nəhəng fikir və əməl adamlarımızdan biri - Əhməd bəy Ağaoğlu, Bakı 2019
2. Quliyev V., Əhməd Ağaoğlu Paris elmi-ədəbi mühitində və mətbuatında, Bakı 1997
3. Aboutalibov R., Les Azerbaïdjanaïses de France: Histoire d'une émigration politique. 2016
4. Georgeon F., Un intellectuel turc admirateur des Lumières et de la Révolution, Paris, Persée, 1989
5. <https://aybaniz.medium.com/lamour-du-fran%C3%A7ais-dans-le-paris-du-karabagh-210758e1b447>, 19 juin, 2020

FRANSIZ DİLİNDƏ PREFİKSLƏR VASİTƏSİLƏ SÖZDÜZƏLTMƏ VƏ ONLARIN LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Təhsil-2, Əliyeva Əsmər Mərif qızı
B/m Mürşüdoğa Rəfiqə Mustafə qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Affikslərin xüsusi bir növü olan prefikslər sözlərin önünə artırılaraq yeni semantik məna formalaşdırən morfemlərdir. Dünya dillərində prefikslər, əsasən, flektiv və analitik dillərdə müşahidə edilərək söz yaradıcılığı vasitələrindən biri kimi çıxış edir. Prefikslər semantik cəhətdən söz birləşmələri yaratmayan sözlərə daha yaxındır, funksiya cəhətdən isə prefikslər suffikslərə yaxınlaşsa da, sözlərin kökü ilə uzlaşmır, uyğun gəlmir. Məhz bu baxımdan M.P.Arkadyev "prefiksəl perfektivlərin areal tipologiyasının tədqiqi zamanı prefiksləri müstəqil semantikəli feil törəmələri kimi dəyərləndirir.

Feillərin prefiksiyası: dé – démettre – déplacer, déboîter en parlant d'un os. – çıxartmaq (qolu, ayağı)
dés – se désespérer – s'abandonner au désespoir – ümidini itirmək dis – disconvenir – ne pas convenir, ne pas plaire. – razı olmamaq

a – arrondir – donner une forme ronde. – dairələndirmək, adoucir – rendre plus souple – yumşaltmaq
re – remettre – 1) ranger à sa place – yenidən yerinə qoymaq, 2) porter de nouveau un vêtement. – yenidən geyinmək, revoir – voir de nouveau – yenidən görmək. en-(em-) – embellir – rendre beau ou plus beau. – gözəlləşmək, emmener – conduire à destination. – aparmaq, enrhummer – soyuğa vermək, enfiévrer – həyəcanlandırmaq

com – commettre – accomplir un acte regrettable ou répréhensible. – tapşırmaq, etibar etmək entre – entrevoir – voir de façon furtive ou confuse. – ötürü görmək, entrouvrir – ouvrir en écartant, créer une petite ouverture - aralamaq

e – effeuiller – enlever les feuilles, les pétales de. – yarpaqları qırmaq
sous – soumettre – 1) présenter – təqdim etmək 2) ramener à l'obéissance. – tabe etmək pro – promettre – 1) donner beaucoup d'espérances. 2) s'engager à faire quelque chose envers quelqu'un. – vəd vermək, söz vermək per – permettre – donner la liberté, le pouvoir de, autoriser à... – icazə vermək, imkan vermək

ad – admettre – accepter de recevoir (qqn) – qəbul etmək compro – compromettre – 1) nuire à quelque chose. 2) exposer à des difficultés, mettre dans une situation critique. – etibardan salmaq

İsimlərin prefiksiyası: dés – désespoir – abattement, perte d'espérance. – ümitsizlik, désordre – nizamsızlıq in(im-,ir-,il-) – incroyance – etat d'une personne qui n'est pas croyant., inculture – absence de culture intellectuelle., impuissance – zəiflik, irrévérence – hörmətsizlik, illégalité – qanunsuzluq més – mésintelligence – discorde, mésentente – ixtilaf

co – coexistence – etat de plusieurs choses qui existent en même temps – birgə mövcudluq

Sifətlərin prefiksiyası: in – inexpressif – qui manque d'expression., indiscutable – irréfutable, incontestable anti – antiraciste – hostile au racisme., antichar – qui s'oppose à l'action des blindés, de combat. a – apolitique – qui refuse de prendre part à la politique., amoral – libertaire, indifférent auto – autopropulsé- qui assure sa propulsion par ses propres moyens.

archi – archiconnu – très connu, archifaux – totalement faux

Ədəbiyyat

1. A.Qurbanov. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. Bakı, 2010.
2. <http://www.azerbaycandili.az/Synopsis/Download/3374/P%C6%8FNAHLI%20SURA%20TAR%C4%B0YEL%20QIZI.pdf>
3. <https://filologiyameseleleri.com/pdf/2019/5.pdf>
4. <http://2wzihu.257.cz/Synopsis/Download/3359/M%C6%8FQAM%C4%B0%20AYG%C3%9CN%20H%C3%9CSEYN%20QIZI.pdf>

FRANSIZ DİLİNDƏ İSPAN ALINMALARI

Təhsil-2, Eldarova Sevil Elmar qızı

Elmi rəhbər: Baş müəllim Məmmədova Əzizə Qurban qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Dili zənginləşdirən bir neçə müxtəlif amil var. Alınma sözlər də bu prosesdə iştirak edən amillərdəndir. Alınmalar – müəyyən bir dildən digər dilə keçən sözlərdir. Onların bir dildən başqasına keçməsinin bir neçə səbəbi ola bilər. Bunlara müharibələr, qonşuluq və ticarət əlaqələri, kolonizasiya, mədəniyyətələr arasındakı mübadilə və s. aiddir. İki mədəniyyət təmasında olan kimi fikir, məlumat, məhsul və ümumiyyət, lüğət elementləri mübadiləsi baş verir. Fransız dili də bu proseslərdən kənarda qalmayıb.

Əgər biz fransız lüğətlərini araşdırsaq, kifayət qədər alınma sözlərə rast gələ bilərik.

Fransız dilinin lüğət tərkibində ispan dilindən alınmaların da özünəməxsus yeri var.

Hər iki dil Roman dillər qrupuna daxil olmasına baxmayaraq İspan dilindən fransız lüğətinə yüzlərlə söz keçib. Fransız dilçi Henriette Walterə görə, fransız lüğətində təxminən 4200 xarici mənşəli söz vardır və onlar ümumi lüğətin 13%-dən bir qədər çoxunu təşkil edir. Hədəf edilən sözlərin əksəriyyəti ingilis və ya italyan dillərindən ilhamlansa belə, ispan dili də bu siyahıda mövcuddur [6]. Araşdırmalara görə, ispan dilindən fransız dilinə təxminən 461 söz keçmişdir. Bu alınmaların çoxu XVI-XVII əsrlərdə, İspaniyada imperiya qurulduğu vaxtlara təsadüf edir. XVII-XIII əsrlərdə isə İspan adət və ənənələri dəb halına gəldiyi üçün İber folkloruna istinad edən xeyli sayda termin fransız dilinə gəlib çatmışdır. Bunlara misal olaraq musiqi və rəqs ilə bağlı alınmaları da göstərə bilərik: *la chaconne* (XVI əsrin sonlarında İspaniyada görünən, bəlkə də Meksika mənşəli, kastanyetlərin müşayiəti ilə üç vuruşlu çox canlı rəqs), *la séguedille* (Populyar Andalusiya rəqsi) və *le boléro* (Mahnıların müşayiəti ilə ifa olunan, fandanqonun variantı olan ispan rəqsi).

Fransız dilində işlənən və müxtəlif sahələrə aid olan ispan alınmalarına diqqət yetirək:

Musiqi (rəqs və musiqi alətlərinin adları): boléro – mahnıların müşayiəti ilə ifa olunan, fandanqonun variantı olan ispan rəqsi; **banjo** – gitara ailəsindən olan və Amerikaya sürgün edilən qaradərili qulların istifadə etdiyi simli alət; **flamenco** xüsusilə gitarada ifa olunan, oxuma və rəqslə müşayiət olunan İspan musiqi üslubu; **tango** – Buenos-Ayresdən gələn, nəzərə çarpan ritmlər, duruşlar və kəskin fasilələrlə xarakterizə olunan bal rəqsi; rumba- Kubadan gələn ispan və afrika elementləri ilə ritmik rəqs;

Mətbəx sahəsinə aid alınmalar: caramel – karamel; burrito – tortillaya bükülmüş Meksika yeməyi, adətən içərisində çəkilmiş mal əti və ya lobya olur; **chili** – çili bibər; **gaspacho** – pomidor, bibər və digər tərəvəzlərdən hazırlanmış soyuq ispan şorbası; **paella** – içərisində düyü, zəfəran, toyuq, dəniz olan ispan yeməyi; tortilla – xəmərdən hazırlanmış lavaş; **tabasco** – bibərdən hazırlanmış kəskin sous; **barbecue** – manqal və s.

Paltar və aksesuarlar: **Casque** – başa taxılan kaska və ya dəbilqə; poncho – ilk olaraq Cənubi Amerikada geyilən, ortasında baş üçün yarıq olan qalın yun parçadan paltar; gilet – pencək altından geyi-

lən qısa, qolsuz və yaxasız geyim; pagne – bel ətrafına dolanaraq və budlara qədər örtülərək istifadə olunan parça və ya bitki materialı parçası və s.

Bitki və təbii məhsullar: abricot – ərik; coco – kokos; cacao – kakao ağacı; curcuma – zərdəçal; patate – kartof; vanille – vanil; tomate – pomidor və s.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Dictionnaire de l'Académie Française. Paris, 9ème éd. 1992
2. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle. Paris, CNRS
3. J.et J. A.PASCUAL (1991): Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana. Madrid, Gredos.
4. Les hispanismes dans Le Petit Robert 2014, La Laguna, junio de 2015
5. https://www.axl.cefanelaval.ca/francophonie/HIST_FR_s92_Emprunts.htm
6. <https://lepetitjournal.com/madrid/actualites/emprunts-gallicismeshispanismes-etvice-versa-26761>

FRANSIZ DİLİNDƏ SUFFIKSLƏR VASİTƏSİLƏ SÖZDÜZƏLTMƏ VƏ ONLARIN LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Təhsil-2, Baxşəliyeva Zəhraxanım Natiq qızı
Elmi rəhbər: B/m Mürşüdova Rəfiqə Mustafə qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Dil insanlar arasında ünsiyyət vasitəsidir və daima inkişaf edir, zənginləşir. Bu inkişaf dildaxili və xarici imkanlar hesabına baş verir. Alınma sözlər, neologizmlər-bunlar dilxarici faktorlara aiddir. Dilin daxili imkanları dedikdə, burada yeni sözlərin yaranmasında affiksasiyanın rolu böyükdür.

Müasir fransız dilində suffikslər vasitəsilə sözdüzəltmə çox məhsuldar vasitədir. Belə ki, müəyyən nitq hissələrinə suffiks və ya prefiks leksik şəkildələrini artırmaqla müxtəlif sözlər düzəlir. Suffikslər kökdən sonra gələrək ya yeni söz əmələ gətirir, ya da həmin sözə yeni məna çalarları verir. Bu şəkildələrin vasitəsilə isimlərdən sifətlər, zərflər və yaxud söz köklərinə suffikslər artırmaqla müxtəlif mücərrəd və ya konkret mənalı sözlər yaratmaq mümkündür.

Sifət düzəldən suffikslər: al-nation (millət; isim) + al = national (milli; sifət); dialect (dialekt; isim) + al = dialectal (dialektal; sifət); if(ive)-penser (düşünmək; feil) + if = pensif (düşüncəli; sifət) correlation (korrelyasiya; isim) + if = corrélatif (sifət); eux(-euse)-, merveille (möcüzə; isim) + eux = merveilleux (əla, gözəl; sifət); majesté (əlahəzrət; isim) + eux = majestueux (əzəmətli; sifət).

Zərf düzəldən suffikslər: ment- heureuse (xoşbəxt; isim) + ment = heureusement (xoşbəxtlikdən; zərf); rapide (surət; isim) + ment = rapidement (tez; zərf); modeste (təvazökar; sifət) + ment = modestement (təvazökarlıqla; zərf); lente (yavaş; sifət) + ment = lentement (yavaş-yavaş; zərf).

Mücərrəd mənalı isimlər düzəldən suffikslər: age-bavarder (söhbət; isim) +age (boş söhbət) = bavardage; gagner (qazanmaq; feil) +age (qazanmaq; isim) = gagnage; ance(-ence)-obéir (itaət etmək; feil) + ance (itaət; isim) = obéissance; venger (qisas almaq; feil) + ance (qisas; isim) = vengeance; erie – gants (əlcək; isim) + erie (əlcək istehsalı, əlcək mağazası; isim) = ganterie; boulanger (çörəkçi; isim) + ie (çörək mağazası; isim) = boulangerie

Konkret mənalı isim düzəldən suffikslər: eur(-euse) - travailler (işləmək; feil) + eur (işçi; isim) = travailleur filmer (çəkmək; feil) + eur (kinorejissor; isim) = filmeur; logue – radio + logue (radioloq), cosmétique + logue (kosmetoloq) = cosmétologue; et-jouer (oynamaq; feil) +et (oyun; isim) =jouet; jardin (bağ; isim) + et (kiçik bağ) = jardinet; ateur (-teur, -eur) – excavation + eur (ekskavator) = excavateur aspiration + eur (aspirator) = aspirateur.

Feil düzəldən suffikslər: is-légal (qanuni; sifət) + is = légaliser (rendre légaliser – qanunlaşdırmaq; feil); égal (bərabər; sifət) + is = égaliser (rendre égaliser-bərabərləşdirmək; feil); agonie (əzab; isim) + is = agoniser (dans l'agonie – əzab içində olmaq); c- obscur (rendre obscur – qaranlıq aydın olmayan) + c = obscurcir; dur (rendre dur – etmək çətindir) + c = durcir; ifi – ample (rendre ample – kifayət qədər ətraflı) + ifi = amplifier; glorieux (rendre glorieux – möhtəşəm etmək) + ifi = glorifier

Bu bölgüyə əsasən, suffiks şəkildələrin vasitəsilə yeni sözlərin yaranmasına və düzəlməsinə xüsusi önəm vermişəm. Demək olar ki, bu şəkildələr müxtəlif nitq hissələrinə artırılır və fransız dilinin daha da zənginləşməsində böyük rol oynayır.

Ədəbiyyat:

1. "Lexicologie du français contemporain"- Djabbarov Rachid-Bakou 2013
2. <https://fr.pons.com/traduction/anglais-fran%C3%A7ais/suffix>
3. <https://www.francaisfacile.com/cgi2/myexam/voir2.php?id=95684>
4. <https://www.francaisfacile.com/cgi2/myexam/voir2.php?id=57590>

İNDONEZIYA VƏ MALAYZIYA DİLLƏRİ ARASINDA ƏSAS FƏRQLƏR

BM və regionsünaslıq, Əliyeva Fatimə Tahir qızı
Elmi rəhbər: Zərbəliyeva Laura Həbib qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

İndoneziya və Malayziya dilləri Avstroneziya dil ailəsinin Malay-Polineziya qrupunun Qərbi yarımqrupuna daxildir. İndoneziya dili 1945-ci ildən İndoneziyanın, Malayziya dili isə 1957-ci ildən Malayziyanın dövlət dilidir. 2007-ci ilə qədər Malayziyada dövlət dili malay dili adlandırılmışdır.

Bu iki dil klassik malay dilinin müxtəlif variantlarıdır. Onlar inkişaf edərək muxtariyyət qazanmış və standartlaşdırılmışdır. İndoneziya və Malayziya dilləri arasında müəyyən fərqlərin olmasına baxmayaraq, onların daşıyıcıları bir-biri ilə ünsiyyət saxlamaqda çətinlik çəkmir [3, s.125].

İndoneziya və Malayziya dilləri arasındakı əsas fərqlər tələffüz qaydaları və lügət tərkibini əhatə edir. Vaxtilə bu fərqlər orfoqrafiyada da özünü göstərmişdir [1].

İndoneziya dili holland müstəmləkəçilərinin, Malayziya dili isə ingilis müstəmləkəçilərin təsirinə məruz qaldığından İndoneziya dilində holland mənşəli, Malayziya dilində isə ingilis mənşəli alınma sözlər üstünlük təşkil edir. Bu dillərin yerli dillərin də təsirinə məruz qalması həmin dillər arasındakı fərqləri bir qədər də artırmışdır. Malayziya dili İndoneziya dili ilə müqayisədə erkən orta əsrlərin ədəbi malay dilinə daha yaxındır [3, s.126]. İndoneziya və Malayziya dillərində xeyli miqdarda "tərcüməçinin yalançı dostları" vardır [2].

Malay dili əsasında formalaşmış İndoneziya və Malayziya dilləri zaman keçdikcə müxtəlif istiqamətlərdə inkişaf etmiş və bir-birindən bir qədər uzaqlaşmışlar.

Ədəbiyyat

1. Perbedaan antara Bahasa Malaysia dan Bahasa Indonesia. <https://www.kompasiana.com/rekasni/5a2856f26d128635255f37a2/perbedaan-antara-bahasa-malay-sia-dan-bahasa-indonesia>
2. Perbedaan Selang antara Bahasa Malaysia dan Bahasa Indonesia. https://p2k.unkris.ac.id/en1/3065-2962/Perbedaan-Antara-Bahasa-Melayu-Dan-Bahasa-Indonesia_90534_p2k-unkris.html
3. Zərbəliyeva L. Müasir İndoneziya və Malayziya dilləri arasında əsas fərqlər. Dil və ədəbiyyat, ADU, 2011, № 2.

İBRİ DİLİNDƏ "DİL QƏPIKLƏRİ" Qrupuna AİD OLAN SÖZLƏR VƏ ONLARIN MƏNASI

Nigar Ağagül qızı Sultanova
BM və Regionsünaslıq fakültəsi, qrup 268
Elmi rəhbər: m. Günay R. Səfərova
Azərbaycan Dillər Universiteti

Sami dil ailəsinin şimal-qərbi Kənan qoluna daxil olan və dünyanın ən qədim dillərindən biri sayılan ibri və ya ibrani dili yüzlərlə dialekt, ləhcə, deyim ilə zəngindir ki, bunlar dilə özünəməxsus rəng qataraq sanki dilə ədəbiyyat qatır. "Dil qəpikləri" kimi dilimizə tərcümə olunan "matbeot laşon" (מטבעות לשון) termini özünün tərkib hissələrinin mənasından daha çox məna kəsb edən birləşməni, bir və ya bir neçə sözün birləşərək yeni məna ortaya çıxaran ifadələri nəzərdə tutur. Bu sahədə çalışan dilçilər "deyim", "bağlanmış birləşmə", "bağlama", "deyim" kimi terminlərdən istifadə etsələr də bu birləşmələr "dil qəpikləri" termini adı altında istifadə olunur ki, bunlar da dilimizdə frazeoloji birləşmələr, idiomlar funksiyasını daşıyır. Bu ifadələrdən bir neçəsinə nəzər yetirək:

פֶּד הַמֶּלֶךְ "Padşahın əli" kimi tərcümə olunan bu ifadənin mənası "səxavətli", "əliaçıq" mənasını ifadə edir. Belə ki, burada ayrıca işlənən yad sözü "əl" kimi tərcümə olunsay da, bu ifadənin tərkibində qabi-

liyyat mənasında işlənir və padşahın iqtisadi imkanlarının böyük olduğunu nəzərə alaraq onun qabiliyyətini ifadə edir. Hazırda bu ifadə daha çox yemək ziyafəti və qonaqpərvərlik kontekstində işlənir.

הַדָּרֵךְ קִפְצַת הַדָּרֵךְ Tərcüməsi “yolu tullanma”, “sıçrama” mənasını ifadə edən bu birləşmə “möcüzəvi şəkildə bir yerdən digər yerə sürətli keçid” mənasında işlənir.

מֵאִיגָרָא רָמָא לְבִירָא עֲמִיקָתָא “İgara Ramadan Bira Amikta”ya qədər dəyər tərcümə olunan bu ifadə sözün əsl mənasında “yüksək damdan dərin quyuya (və ya çuxura)” deməkdir. Bu ifadə yüksək və hörmətli bir statusdan aşağı səviyyəyə düşmüş şəxsin və ya əşyanın statusunun kəskin dəyişməsinə təsvir etmək üçün məcazi mənada istifadə olunur.

הַשֵּׁנִי קְחוּט Tərcüməsi “ikinci ip kimi” olan bu ifadənin mənası “əsas xətt, rəhbər fikir” deməkdir və bu ifadə ibri dilinə Avropa dillərindən keçmişdir. **İkinci ip** deyəndə **qırmızı sap** nəzərdə tutulur və Müqəddəs kitabda bunun adına iki dəfə rast gəlinir.

בְּלִי מִצָּרִים, לֵלָא מִצָּרִים Bu birləşmədə “metser” (מָצֵר) sözünün mənası “sərhəd” deməkdir. Belə olan məqamda, bu ifadənin də hərfi mənası “sərhədsiz” olacaqdır. İfadə kimi isə “qeyd-şərtsiz” mənasında istifadə olunur.

אָרֶךְ רוּחַ Bu ifadənin hərfi mənası “əhval ruhiyyə uzunluğu” olsa da, əsas mənası səbr, mülayimlik və təmkin deməkdir.

Ümumilikdə, qeyd edək ki, ibri dilində “dil qəpikləri” başlığı altında araşdırılan bu və bu kimi ifadələrə əksər dillərdə rast gəlinir.

Ədəbiyyat:

1. מטבעות לשון
2. <https://hebrew-academy.org.il/topic/milim/%d7%9e%d7%98%d7%91%d7%a2%d7%95%d7%aa-%d7%9c-%d7%a9%d7%95%d7%9f/>
3. מטבעות לשון
4. <https://school.kotar.cet.ac.il/kotarapp/index/Chapter.aspx?nBookID=102841903&nTocEntryID=102844237>

ALMAN DİLİNDƏ İŞLƏNƏN TƏYİNİ MÜRƏKKƏB SÖZLƏR

Çıraqova Lalə Şaiq qızı
Təhsil-1 fakültəsi, qrup 413a
Elmi rəhbər fil.f.d. dos.G.M.Pirnəzərova
Azərbaycan Dillər Universiteti

Alman dilində söz yaradıcılığının ən qədim növlərindən biri də mürəkkəb sözlərdir. Məhz buna görə də alman dilinin lüğət tərkibi mürəkkəb sözlərlə zəngindir. Əliyeva İ. qeyd edir ki, mürəkkəb söz dedikdə bu və ya digər şəkildə bir-biri ilə bağlanan iki və daha artıq sözün birləşməsi ilə əmələ gələn sözlər başa düşülür [1, s.104]. Təyini mürəkkəb sözlər komponentlərinin təyini birləşməsi ilə səciyyələnir. Birinci komponent ikincini təyin edir [6. s.1]. Təyini mürəkkəb sözlər həm isim, həm də sifət ola bilərlər: Tischlampe, Schwarzbrot, Mondlicht, Tageslicht, Regenmantel, Sonnenstrahl, dunkelrot və s. Təyini mürəkkəb sözlərin xüsusi bir növünü bəhuvrihilər təşkil edir: Graukopf, Trotskopf, Dummkopf və s.

Müasir alman dilində mürəkkəb sözlərdə əksər hallarda birinci komponent ikinci komponenti təyin edir. Məsələn, Augapfel (göz giləsi), Gastzimmer (qonaq otağı), Frauenzimmer (qadın otağı) və s. Ona görə də onlara təyini mürəkkəb sözlər deyilir. Alman dilində təyini mürəkkəb sözlər ən azı iki komponentdən ibarət olurlar. Bu zaman birinci komponent ikincini müəyyənləşdirir, konkretləşdirir, buna görə də təyin edən söz adlanır. Deməli, mürəkkəb sözlərin bu növü komponentlərinin təyini birləşmə yolu ilə yaranması ilə səciyyələnir. Əsas vurğu təyin edən sözə, ikinci dərəcəli vurğu isə əsas sözə düşür. Bu ondan irəli gəlir ki, alman dilində vurğu adətən birinci hecaya düşür. Əgər mürəkkəb söz vahid bir söz kimi nəzərdən keçirilsə, onda mürəkkəb sözlərdə də vurğu birinci hecaya düşəcək. Bəzi müstəsna hallar olur ki, əsas vurğu ikinci sözün üzərinə düşür. Məsələn, Jahrhundert, Jahrzehnt, Jahr fünf və s. Bəzən vurğu sözlərin mənasının dəyişməsinə səbəb olur. Məsələn, “blutarm” sözündə vurğu birinci hecaya, yəni təyin edən sözə düşərsə, bu zaman “qanı az” (“qan azlığı”) mənasında işlənəcək. Əgər vurğu ikinci sözə, yəni əsas sözə düşərsə, bu zaman “çox kasıb” mənasında işlənəcək.

Təyini mürəkkəb sözlər həm isim, həm də sifət ola bilər. Məsələn, Wandecke, Wanduhr, Tischlampe, blutarm, helblau, dunkelbraun və s. Təyini mürəkkəb sözlərin ikinci komponenti əsas söz adlanır. İkinci komponent mürəkkəb sözün qrammatik keyfiyyətini, yəni onun hansı nitq hissəsinə aid olduğunu göstərir. Məsələn, Winterferien (qış tətili), Fernstudent (qiyabi tələbə), Tageslicht (gün işığı), hellgrün (açıq yaşıl), dunkelrot (tünd qırmızı). Misallardan göründüyü kimi “Winterferien” “Fernstudent” “Tageslicht” təyini mürəkkəb sözlər ismidir. Çünki mürəkkəb sözün əsas komponenti ismidir. “Fernstudent” sözündə təyin edən söz sifət olsa da, əsas söz isim olduğu üçün mürəkkəb söz isim hesab olunur. Təyini mürəkkəb sözləri digər mürəkkəb sözlərdən çox asanlıqla ayırmaq mümkündür. Beləki, ikinci komponentə sual verməklə birinci komponentin təyin edən, dəqiqləşdirən komponent olub-olmadığını ayırd etmək olar. Məsələn, “Arbeitszimmer” (iş otağı) sözündə ikinci komponentə sual verək; hansı otaq? – iş otağı. Birinci komponentin yerində başqa sözlər də işləyə bilər. Məsələn, Frauenzimmer (qadın otağı), Kinderzimmer (uşaq otağı), Badezimmer (hamam), Gastzimmer (qonaq otağı), Schlafzimmer (yataq otağı) və s.

Təyini mürəkkəb sözlər iki, üç, dörd və daha çox sözlərdən təyini birləşmə yolu ilə yarana bilər. Məsələn, Transport schiffverwertungsgesellschaft, Doppel stockniederb flurgliederzug, Dampfschiffahrtsgesellschaftsdirektorstelver-tretergemahlin. Alman dili bu cür mürəkkəb sözlərlə zəngindir. Çoxkomponentli təyini mürəkkəb sözlər də ikiüzlü hesab olunurlar. Çünki hər bir komponent özlüyündə iki yerə bölünə bilər. Məsələn, “Transportschiffe-verwertungsgesellschaft” mürəkkəb sözündə “gesellschaft” əsas söz hesab edilir. “Transportschiffverwertung” isə təyinedici sözdür. A.İskos, A.Lenkova isə qeyd edirlər ki, çoxüzlü təyini mürəkkəb sözlərin hər biri təyinedən və əsas komponentlərə ayrılırlar. Bu zaman əsas vurğu təyin edən sözə, ikinci dərəcəli vurğu isə əsas komponentin üzərinə düşür [2,s.40].

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

Alman dilində

1. Əliyeva İ. Dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində mürəkkəb sifətlərin rolu//Məqalələr toplusu – , Bakı: – 2000-, s.104-107
2. İskos A. Lenkova. Deutsche Lexikologie.Leningrad – , 1963

Lüğətlər

3. Qurbanlı Ç. Almanca-azərbaycanca lüğət// Bakı-, 2007
4. Langenscheidts Großwörterbuch // Deutsch als Fremdsprache// Langenscheidt K.G.//Berlin und München-, 1993.

İnternet resursları

5. Language.az/az 072119
6. google.az>books

THE EVOLUTION OF SLANGS

Author of the thesis: Nasibli Ulker Ceyhun

Senior teacher: Ph.D/ Rajabova Aytan Arif

Educational Institution: Azerbaijan University of Languages

As we all might have noticed, today's generation tends to live more independently in their everyday life. It means that youth wants to set apart from all the set standards of the past, so that to create and pursue their own way of living. We may see these kinds of amendments in their actions, choices in life and the way they speak. Speaking is one of the most conspicuous act that shows one's individuality. One of the most common ways to demonstrate one's individual speaking style is using slangs. Slang is a type of language consisting of words and phrases that are regarded as very informal. Slangs are more common in speech than writing, and are typically restricted to a particular context or group of people. Using slangs is drastically avoided in formal writing. Slang falls short of the English of today's use standards. Here are some examples of slang:

1. My bad – My mistake. 2. Same here – I agree. 3. I get it – I understand. 4. You bet – Certainly; you're welcome. 5. No worries – That's alright.

Let's look at the process of how slangs are made and evolved. The word “slang” has an interesting origin. It began as a dialectal word in northern England that was used to refer to territory or turf. Over time, it came to refer to the people who would advertise and sell goods in certain locations. Eventually, slang became the term used to describe the colorful, informal speech these salespeople used.

Slang arises from conflicts in values that are sometimes superficial, often fundamental. When an individual applies language in a new way, often with sharp wit, to express hostility, derision, or contempt, he/she may create a slang, but unless it is adopted by others, the new expression will perish. If the speaker is a member of a group that sees its creation as reflecting the emotional response of its members to an idea, person, or social institution, the expression will acquire value according to the consensus, unanimity of attitude within the group. A new slang term is usually widely used in a subculture before appearing in the dominant culture. Thus slangs – such as, “sucker,” “honkey,” “shave-tail,” “jerk” – express the attitudes, not always derogatory, of one group or class toward the values of another. Also, slangs are produced immensely by social forces rather than an individual. This is one of the main reasons why it is difficult to determine the origin of slang terms. Over the past few decades, many slang words have come from three specific sources. These are popular music, politics and the Internet. Popular music, especially rap and hip hop, has given rise to many slang words.

Nevertheless, it can be easy to pick up new language without knowing its background history. For instance, how many people “Yaaaaas Qween”ed without realizing the term predated *Broad City* and came from 1980s Ballroom Culture’s drag slang? “Reply All” has a great episode about this. Popular 2010s expressions such as “kiki”, “slay”, “tea”, and “shade” are also drag slangs.

In addition, one significant fact must be mentioned that the development of new technologies and social media has influenced the evolution of slangs substantially. It is the inevitable reality of today that social media has been accelerating the creation of new language forms. It has a great deal of impact on emerging new slangs. “Slang is intriguing because it appeared out of thin air in a manner that words didn't in the past. Before eventually making its way into older people’s speech, slang used to start among high school students, spread throughout the school, and possibly even reached kids of other generations. The high school students had gone on to other activities by the time the older people started using it. The whole goal of slang is to keep your language distinct, but now that you can make a Vine video or a video where a phrase goes viral and the link is sent around, it’s incredible to think that two weeks later there are 2 billion people using this word.” In accordance with this, Tom Dalzell, a self-proclaimed slang historian, told the *Wall Street Journal*: – “Not only is slang created more quickly thanks to social media and technology, it also goes out of style more quickly, as a new slang word loses its value once it reaches a wider audience.”

Overall, today slang is one of the main language styles among people, especially young people, although it defames the language. Slangs are mostly created by a community, belongs to a social group and are avoided in formal situations.

Reference list:

1. “English Stylistics” Aytan Hajiyeve; Baku-2015 [1; p.33]
2. <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2014/08/the-evolution-of-slang/375104/>
3. <https://blog.hubspot.com/marketing/how-internet-changes-language>
4. <https://www.quora.com/How-is-slang-created>

CHARACTERISTIC FEATURES OF ENGLISH VARIETIES

Author of the thesis: Huseynova Zhala Vugar

Senior teacher: Ph.D/ Rajabova Aytan Arif

Educational institution: Azerbaijani University of Languages

English belongs to Germanic languages family and it started in what is now the British Isles. English today is used internationally and can be used to converse in a region where it is not the primary language. As a language English had centuries of development therefore nowadays it has many varieties in different parts of the world. Talking about the areas there are countries that English is the native language. Quite naturally varieties differ in accent, vocabulary, grammar, discourse and they have their characteristics in pronunciation, tone, intonation and spelling. As English is used widely it is important for learners to remark the differences in language use which is key to learning a language well and understanding how to make use of all these differences. As it is noted before there are many varieties but two mostly common uses of the English language are British and American English. It is actually crucial to know the history of the

divergence to understand why such differences exist. First of all English language was introduced by the British to Americans in the 16th and 17th centuries when they reached these lands. In the UK the dictionary was compiled by London based – scholars. In the meantime in the US there was a lexicographer named Noah Webster who changed the way words were spelled in order to make the American version different from the British English. As mentioned before 4 main aspects (vocabulary, grammar, phonetics, spelling) should be taken into consideration when we talk about the differences. I. Differences in phonetics. British and American English sound noticeably different. The most obvious thing is the pronunciation of the letter 'r'. In British English if 'r' comes after a vowel in the same syllable it is not pronounced: after, hard, here. On the contrary 'r' is pronounced strongly in American English. The most noticed second difference between GA and RD is the pronunciation of the vowels of task, ask. In American variant these words are pronounced with the sound /æ/, in British with the sound /ɑ:/. [taesk] [aesk] AmE [ta:sk] [a:sk] BE II. Differences in vocabulary. 1. Words having the same meaning: Lift / elevator ; Tap / faucet ; Car park / parking lot 2. Word that have different meaning in both variants.

Saloon automobile of the sedan type (British) / car (American) 1st floor second floor (British) / ground floor (American)

III. Differences in spelling.

1) -ae and -e Aesthetic (BrE)/ esthetic (AmE)

Paediatrician (BrE) pediatrician (AmE)

2) Use of double consonants. Fulfil/Fulfill; Skilful/Skillful; Enrol/ Enroll

3) -ence and -ense Defence/Defense ; Offence/Offense;

4) Words ending with -er in American English have the ending as -re in British English. Theatre/Theater; Centre/Center; Sombre/Somber

IV. Differences in grammar.

1) Differences in verb usage. In British English the verb get has its past participle got while in American English gotten is used as its past participle. We wish we could have gotten that lesson earlier.

We wish we could have got here sooner. Here are some verbs:

Learn/Learnt (p.p of BrE)/Learned (p.p of both BrE and AmE);

Smell/Smelt/Smelled; Spoil/Spoilt/Spoiled

2) In American English people do not usually use prepositions especially on before a specific date.

He will start that job on Monday. He will start that job Monday.

In contrast Americans use the definite article the more often than in BrE.

We are in hospital. We are in the hospital.

3) Also some grammar rules seem to differ obviously.

I will get some juice. (AmE) I shall get some juice. (BrE)

It is just a few minutes after 7. (AmE) It is just a few minutes past. (BrE)

On weekends I watch films. (AmE) At weekends I watch films. (BE)

Senior teacher's signature:

Reference list:

1. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1204368>
2. https://www.researchgate.net/publication/330744982_A_Review_of_the_Major_Varieties_of_English_Language
3. <https://cudoo.com/blog/different-varieties-of-english-language/>
4. <https://www.britannica.com/dictionary/eb/qa/what-are-the-differences-between-British-and-American-Englis>

DIFFERENT STYLES OF THE ENGLISH LANGUAGE

Author of the thesis: Safarova Gulnur Vali

Senior teacher : Ph.D / Rajabova Aytan Arif

Educational institution: Azerbaijan University of Languages

It is obvious that, every language has its own styles. Styles can be used in the language in different forms, according to different places and times. For example, we cannot or do not use formal style in everyday conversation. Or we can not use business style in literary style. The most important aspect of

knowing styles is knowing where, when and how to use them. There are different types of styles used depending on the context and situation in English. English style includes: formal style, literary style, conversational style, business style, technical style.

Formal style: This style mainly requires formality and strictly adheres to grammatical, phonetic, and syntactical requirements. Informality in this style is unacceptable. The main purpose of the style is to convey information in a completely understandable way. In the formal style, we should use expressions like “from my point of view, I consider”, instead of the everyday style such as “I think”.

Literary style: Literary English is a style expressed in a literary style, as the name suggests. This includes the language and style of various fairy tales, novels, dramas, poems, plays, etc. The main purpose of this style is to convey the idea in a more emotional and literary language. For this, we can use literary means such as epithet, metaphor, metonymy, exaggeration, litota, etc. If our goal in writing is to change the meaning of something, we should use metonymy. For example: “I read Dickens’s works” instead of “I read Dickens” is a characteristic of the literary style.

Colloquial Style: As the name suggests, this style is used in everyday conversation. In this style, formality and literature are completely excluded. Idioms, dialect words, dialects, vulgar words, etc. Can be referred to this style. For example: cutty – naughty girl or woman, lass – a beloved girl, etc. Informal language is used in the colloquial style. The tone of conversation should be free, friendly and informal.

Business style: this style is the colloquial language used mainly in business negotiations and business meetings. In business style writing, it is important to maintain a professional tone and convey information clearly and concisely. It is also important to use appropriate salutations and closing remarks. This style is mainly used in presentations. In this style, there is no need for too much formality and the ordinary speaking style.

Technical style: This style is mainly used in specialized fields such as science, technology, medicine, and engineering. The main goal of this style of language is to accurately convey the idea. Each specialization mainly uses its own terms, which, as we know, express precision and concreteness. For example: tank, company fading, jamming, obsolete, etc.

Overall, English has a formal style, colloquial style, business style, technical style and literary style. Each style has its own scope and place of development. We all need to know these styles and follow each of them whether in spoken or written language. Styles have their own path of development and it is necessary to know all of them and use them in the right situation.

Reference list:

1. "English Stylistics" Aytan Hajiyeva; BAKU-2015 [1;p.42]
2. <https://ca.indeed.com/career-advice/career-development/what-is-business-english>
3. <https://literaryterms.net/style/amp/>
4. <https://www.thoughtco/what-is-colloquial-style-1689867>

İNGİLİS DİLİNDƏ CERUNDUN MORFOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Sadiqova Ləman Fuad qızı
Təhsil II fakültəsi, qr. 120A
Elmi rəhbər: b.m Əliyeva Rəya Yavər qızı
ADU

Feilin təsriflənməyən formaları ingilis dili qrammatikasında “Verbals” və ya “Non-finite forms of the verb” adlandırılır. Feilin təsriflənməyən formalarının növü və sayı haqqında müxtəlif araşdırmalar mövcuddur. [1,s.3] M.Y.Blokh yazmış olduğu “Theoretical English Grammer” kitabında feilin 4 şəxssiz forması (The Infinitive, The Gerund, The Present Participle, The Past Participle) olduğunu bildirmişdir. Onun fikrinə əsasən feili sifətin hər iki forması ayrı-ayrılıqda feilin şəxssiz forması qismində çıxış edir. [3,s.102] Oruc Musayev ingilis dili qrammatikası mövzusunda yazmış olduğu “Müasir ingilis dilinin praktiki qrammatikası” kitabında bildirir ki, feilin 4 şəxssiz forması mövcuddur. Bu formalar məsdər, cerund, feili sifət və feili isim olaraq ayrılmışdır. O, daha çox məsdər, cerund və feili sifət haqqında məlumat vermiş və analiz etmişdir. [6, s.182]

Bəs təsriflənməyən forma nədir? Məmmədova Mələk “İngilis dilinin qrammatikası” kitabında bunu belə izah etmişdir ki, feilin şəxssiz formaları şəxs, kəmiyyət və şəkil kateqoriyalarına malik deyil. Şəxssiz formalar həmin kateqoriyalara malik olmadığı üçün cümlənin xəbəri ola bilmir lakin, digər funksiyalarda işlənir. [5, s.111]

Tarix boyu təsriflənməyən formalar araşdırılmış və haqqında müxtəlif fikirlər irəli sürülmüşdür. Bu onların tədqiqi tarixində də özünü göstərir. Cerundun tədqiqi əsasən 3 istiqamətdə aparılmışdır: ənənəvi, struktural və funksional. Ənənəvi yanaşmada, Kauşanska cerund haqqında məlumat vermişdir. Kauşanskaya görə, cerund feili isimdən yaranıb və zamanla feili xüsusiyyətlərini saxlamaqla feilləşib. [4, s.160] Struktur yanaşma dedikdə, elmi metodun dilin öyrənilməsinə tətbiq olunması nəzərdə tutulur. Blumfeldin və “Post-Bloomfieldians”-ın araşdırmalarını buna misal göstərmək olar. Bloomfield üçün forma sinifləri leksik əşyalar üçün formanın quruluşu və tərkib hissələrinə görə təyin edildi. [7, s.14]

Funksional yanaşmaya gəldikdə, Daflin “İngilis dilində -ing formasının uyğun mənasını təyin etmək” adlı qısa məqaləsində cerunda diqqətini yönəldir. [7, s.19]

Cerundun tərifini isə müxtəlif müəlliflər fərqli şəkildə şərh etmişdir. Məsələn, Nuriyeva Səadət “Cerund” kitabında yazmışdır ki, cerund feilin şəxssiz formalarından biri olub ikili xüsusiyyətə malikdir. İkili xüsusiyyət dedikdə, onun həm ismə, həm də feilə məxsus xüsusiyyətlərə malik olması nəzərdə tutulur. [8, s.10] Digər bir müəllif Zeynəlov Bəhram isə “İngilis dili qrammatikası ABC” kitabında cerundu feilin şəxssiz formalarından biri olduğunu və hərəkətin adını bildirdiyini qeyd etmişdir. [2, s.62] Cerundun ismi xüsusiyyətlərinə nəzər salsaq, Məmmədova Mələk bunu belə izah etmişdir: 1. İsim kimi cümlədə mübtədə, predikativ və tamamlıq rolunda işləyə bilər; Eating is him favourite occupation; His greatest pleasure is eating; I’m fond of eating. 2. Sözü ilə işləyə bilər. Bu halda o cümlədə sözünlü tamamlıq, təyin, ya da zərflilik funksiyası daşıyır; I’m afraid of booking a reservation. 3. Yiyəlik əvəzliyi yaxud yiyəlik halda olan sözlə təyin oluna bilər; My love for Lana’s singing will never change. Lakin isimdən fərqli olaraq cerund artiklla, işarə əvəzliyi ilə işlədilmir və cəm formasına malik deyil. [5, s.200]

Feili xüsusiyyətlərinə gəldikdə, Oruc Musayevin müəllifi olduğu kitabda belə göstərilmişdir: 1. Şəxslilik feillər kimi təsirli feillərdən düzəlmiş cerund növ kateqoriyasına malikdir. Məsərdə olduğu kimi cerundunda da zaman mütləq deyil, nisbidir; cerundun bildirdiyi hərəkətin zamanı cümlədə işləyən şəxslilik feilin zamanından asılı olur. Cerund qeyri-müəyyən formada işləyərkən icra etdiyi hərəkət şəxslilik feilin bildirdiyi hərəkətlə eyni vaxtda icra olunur: Children enjoy being taken to the park. Bitmiş formada işləyərkən isə cerund göstərir ki, onun ifadə etdiyi hərəkət, şəxslilik feilin ifadə etdiyi hərəkətdən əvvəl icra olunub: I don’t remember having met him before. 2. Şəxslilik feil kimi cerund da zərflə təyin oluna bilər: She likes reading a book loudly. 3. Şəxslilik feil kimi cerunddan sonra tamamlıq işləyə bilər: I like making metal rings. [6, s.256]

Əldə etdiyimiz məlumatlardan belə nəticəyə gəlirik ki, feilin təsriflənməyən formaları günümüzdə də çox aktual mövzulardandır və həqiqətən də cerund feilin təsriflənməyən formalarından biridir və onlar ikili xüsusiyyətə malikdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Aytac.E.Quluzadə- Cerundun morfoloji və sintaktik xüsusiyyətləri. Buraxılış işi. Bakı, 2018, 35s
2. Bəhram.C.Zeynəlov – İngilis dili qrammatikası ABC. Bakı, Elm və təhsil, 2018, 123s
3. Blokh.M.Y – Theoretical English Grammar, “High school” 383s
4. Kaushanskaya.V.L – A Grammar of the English Language, Baku, 2013, 324s
5. Mələk.H.Məmmədova – İngilis dilinin qrammatikası. Bakı, Adiloğlu, 2011, 450s
6. Oruc.İ.Musayev – A Partical Grammar Of Contemporary English. Bakı, Qismət, 2009, 538s
7. Pərvin.A.Həsənlı – İngilis dilində cerund və infinitivin müqayisəli təhlili. Magistr dissertasiya. Bakı, 2021, 76s
8. Səadət.T.Nuriyeva – Cerund. Ali məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti. Bakı, Təhsil, 2011, 272s

İNGİLİS DİLİNİN LÜĞƏT TƏRKİBİNƏ ŞƏRQ DİLLƏRİNİN TƏSİRİ

Əhmədzadə Şahanə Elşad qızı
Elmi rəhbər: f.f.d., Aytən Rəcəbova Arif qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

İngilis dilinin lüğət tərkibi xaç yürüşləri və tacirlərin Şərqdə və Qərbdə olan ticari əlaqələrin geniş yayılması nəticəsində fransız dili vasitəsilə ərəb mədəniyyətindən bəhrələnməmişdir. Fransız dili vasitəsilə ingilis

dilinin lüğət tərkibinə daxil olan bir sıra ərəb mənşəli sözlər vardır ki, onlar hərbi terminlərlə əlaqəlidir. Orta əsrlərdə fransızlarla ingilislər arasında əlaqə daha güclü idi və fransız dilinin yüksək təbə qənin dili olduğu üçün ərəb sözləri fransız dili vasitəsilə ingilis dilinin lüğət tərkibinə daxil olaraq ingilis leksikası tərəfindən mənimsənilmişdir. Məsələn, barbican sözünün mənşəyi ərəb və ya fars dilində barbakh/barbar + khanah sözündəndir və mənası şəhəri və ya sarayı müdafiə etmək üçün mövcud olan bir cüt qala mənasını verir. Bu söz 1300-cü illərdə İngilis dilinin lüğət tərkibinə qədim fransız sözü olan barbicane şəklində gəlmişdir.

Ticarət ilə əlaqəli olan average sözü də ərəb mənşəli awariyah sözündən olub 1200-cü illərdə qədim fransız sözü olan avarie şəklində daxil olmuşdur. Lakin bu söz əvvəlcə italyan dilinə keçmiş, daha sonra isə fransız dilinə daxil olub ingilis dilinin lüğət tərkibinə keçid almışdır. Məlumdur ki, hər bir söz daxil olduğu dilin leksik və semantik qanunlarına tabe olaraq müəyyən daralmalara və genişlənmələrə məruz qalır. Ərəb dilindən ingilis dilinə daxil olan sözlərin əksəriyyəti demək olar ki, isim və sifətlərdir. Cefri Çoser ilk yazıçıdır ki, ərəb dilindən alınan iyirmi dörd sözü istifadə etmişdir. Yazıçının "The Book of the Duchess" poemasında şahmat oyunundan danışması və burada poetikliyi gücləndirmək məqsədilə checkmate, fers kimi ərəb mənşəli sözlərdən istifadə etməsi orta əsrlərdə ərəb mədəniyyətinin ingilis dilinin lüğət tərkibinə və mədəniyyətinə təsir göstərməsinin bariz nümunəsidir. Ərəb və fars mənşəli olan checkmate sözü şahmat sözündən yaranaraq kral öldü mənasını verir, fers isə ərəb mənşəli firzan sözündən əmələ gələrək ağıllı insan anlamında istifadə edilir. Müəllifin əsərində istifadə edilən, ərəb dilindən ingilis dilinə keçid alan, şahmat oyunu ilə əlaqəli olan sözlər Britaniyaya şahmat oyun mədəniyyətinin gətirilməsi ilə nəticələnmişdir. [1, s.290]

İngilis dilində şərq sözlərini tədqiq edən dilçilər Volt Teylor, M.Varyusu, M.S.Svenston və başqaları olmuşdur. Əcnəbi dilçi V.A.İliş müəllifi olduğu "İngilis dilinin tarixi" əsərində ingilis dilindəki əcnəbi sözlərdən danışarkən yalnız "gavur" və "karvan" sözlərini qeyd etmişdir. Onu da vurğulaya bilərik ki, şərq mənşəli sözlər ingilis dilinə, əsasən, iki yolla daxil olmuşdur: Birinci yol odur ki, ticari və siyasi əlaqələr nəticəsində söz bir sıra dillər vasitəsilə ingilis dilinə keçmişdir. Qədim zamanlarda ingilis dilində istifadə edilən şərq mənşəli sözlərin bir çoxu bu dilə Avropa dilləri vasitəsilə gəlmişdir. Həmin sözlər, əsasən, ərəb sözləri olub əvvəlcə ispan, sonra italyan və fransız dillərinə keçmişdir; Digər üsulla ingilis dilinə daxil olan şərq sözləri qərb səyyahlarının şərq ölkələrinə səyahət etdikləri zaman orada gördükləri hadisələrin və adət-ənənələrinin təsvirində istifadə etdikləri sözlərdir [2, s.48-49].

M.Əsədova ingilis dilində şərq alınmalarını tədqiq edərək, belə bir qənaətə gəlmişdir ki, "ingilis dilinə şərq alınmaları həm xalqların bu və ya digər şəkildə əlaqəsi ilə, həm də başqa dillərin vasitəsi ilə daxil olmuşdur. İngilis dilinə aid lüğətləri nəzərdən keçirdikdə şərq dillərindən ingilis dilinə keçmiş kifayət qədər sözlərə rast gəlmək olar" [1, s.292].

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Əsədova M. İngilis dilində Şərq alınmalarının leksik-semantik xüsusiyyətləri. Bakı, 2007, №1, s.419-292.
2. Məmmədova T.R.Müxtəlif dövrlərdə ingilis dilinə daxil olan sözlər. Bakı, "Elm və təhsil", 2011, 92s.
3. Ernest Klein A.Comprehensive Etymological of the English language, Volume I.Amsterdam, London, New York "Elsevier Company", 1966
4. Liberman A.An Analytic Dictionary of English Etymology Minneapolis, the University of Minnesota Press, 2008
5. Azərbaycanca-İngilis, İngilis-Azərbaycanca lüğət. Bakı, Bakı Universiteti, 2003, 630s.

THE ROLE OF LATIN WORDS IN THE ENRICHMENT OF ENGLISH VOCABULARY

Author of the thesis: Qurbanzadeh Fidan

Senior teacher: Ph.D/Rajabova Aytan Arif

Educational Institution: Azerbaijan University of Languages

As in every language, there are words of various origins in the English language. Words of French, Latin, Italian, and Spanish origin play an important role in enriching the English language. Most of the borrowed words are words of Latin origin. The influence of the Latin language on the English language consists of 3 stages. Pre-Christian period, Christianization period, and the Renaissance period. The first stage is more related to the Anglo-Saxons. Before the Anglo-Saxons invaded England, they introduced Latin words to the Germanic tribes. These words consist of words related to military, government, and trade, such as wine, cheap, mint, inch, cook, kitchen, strota (streets), castra (castle), campus (camp). In the 2nd stage, the

introduction of Christianity also plays an important role in the enrichment of the English language. The spread of Christianity around the time of Saint Augustine led to the transfer of Latin words into English. This period covers the 6th and 7th centuries. Many religious terms entered the English vocabulary: monk, priest, angel, anthem, candle, bishop and so on. Along with this, the names of clothing materials and a number of plant names have passed in this period: caul (cabbage), radish, lobster, aloes, balsam.

During the years 1500-1600, many words passed from the classical languages that enriched the English language. This period is called the Renaissance period. These words are related to science, literature and art. Such as curriculum, relate, imitate, arena, elect and so on. Renaissance words are used less often than Old English words. Verbs ending in -ate, -ute are mainly of Latin origin: to execute, to exaggerate, to translate etc. Adjectives ending in -ior are mainly of Latin origin: senior, junior, superior.

There are both advantages and disadvantages of Latin influence on English language. Advantages: Words of Latin origin helped to enrich the English vocabulary and fill in the blanks in the local vocabulary of common nouns and adjectives. Disadvantages: Increased use of classical words hinders the development of the local language. Also, some loan words don't fit into the English language. For example English native coinage "birth-day" sound far better than Latin "natal day".

Overall, Latin words have three stages. There are many Latin words in English. As a result, although it is not known how many words passed from Latin to English, the contributions of Latin cannot be ignored.

Reference list:

1. "English Lexicology" Aziza Hajiyeva [1; pg 90-95]
2. https://livexp.com/blog/how-does-latin-influence-modern-english/?utm_source=blog-en&utm_medium=article&utm_campaign=%2Fblog%2Fhow-does-latin-influence-modern-english%2F
3. <https://nibblepop.com/latin-influence-on-english-language/?amp=>

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ БИНОМИАЛЬНЫХ ИДИОМ

*Студентка 3 курса Мамедова Фидан М.
Научный руководитель Эминова В.
Азербайджанский Университет Языков*

Термин латинского происхождения «биномиал» (bi – две (х) и nomen – имя), или двучлен, став предметом лингвистического анализа, приобрел целый ряд эквивалентов для обозначения данного языкового явления: «биномиальные образования (binomial formations)», «словарные пары (word-pairs)», «парные слова (paired words)», «бинарные сочетания», «парные сочетания слов», «биномы». Ключевым является бинарный характер структуры анализируемых нами словосочетаний [1, с. 23].

Биномиалы используются в английском языке с давних времен. Некоторые фразы превращаются в binomials путем сокращения: так выражение time and time again [5] теперь часто употребляется в варианте time and again. Многие биномиалы за десятилетия и века стали неотъемлемой частью английского лексикона: the birds and the bees, rock and roll, mix and match [5]. Таким образом нам следует узнать их происхождения и значимость.

В некоторых старых биномиалах сохранилась уже устаревшая или даже архаичная лексика, которая не используется по отдельности [3, с. 87]. Носители языка знают эти слова только благодаря таким биномиальным выражениям как spick and span, vim and vigor, kith and kin [5].

Биномиалы делятся на фиксированные и нефиксированные. Фиксированные по-английски называются – irreversible. В них порядок слов строгий. Если его изменить, то выражение будет звучать странно для уха носителя языка. Таких слов в английском большинство. Нефиксированные биномиалы называются - reversible [2, с. 198]. Они могут менять слова местами без потери смысла. Как правило, они больше напоминают обычные словосочетания и не так прочно укрепились в языке в качестве коллокации. Например, к таким биномиалам можно отнести фразу cold and snow [5], в которой можно не только поменять местами слова, но и заменить их на другие, например, wind and snow [5].

Подводя итог вышесказанному, еще раз нам следует отметить, что биномиалы характеризуются такими особенностями, как целостность, наличие сочинительной связи между двумя знаменательными компонентами; устойчивость и воспроизводимость в речи в готовом виде; семантическая ёмкость и законченность формы [4, с.149] Наряду с универсальными лингвистическими характеристиками, английские биномиальные образования обладают специфическими особенностями. Таким образом, можно сделать вывод о том, что, несмотря на кажущийся многоаспектный фразеологический характер изучаемого явления, биномиальные образования представляют собой целостный класс фразеологических единиц английского языка, со своими специфическими чертами и особенностями как внешними, так и внутренними которые ярко проявляются в типичных для БО контекстах.

Использованная литература:

1. Бурлакова В.В Основы структуры словосочетания в современном английском языке. Л.: Изд-во ЛГУ, 1975.
2. Gustafsson M. The phonetic length of the members in present-day English binomials. Neuphilologische Mitteilungen, 1974, № 75.
3. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: учебное пособие для институтов и факультетов иностранных языков. 3-е изд., Дубна, Феникс+, 2005.
4. Bunin Benor Sarah. The Chicken or the Egg? A Probabilistic Analysis of English Binomials. Edinburgh: University of Edinburgh, 2000.
5. https://wordwall_binominals_advanced.net

LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF ENGLISH JOB IDIOMS

Gasimova Zarifa Rajab
Supervisor: Senior Lecturer Eminova Vafa
The Azerbaijan University of Languages, Baku

Linguistics is the scientific study of a language or particular languages. Language is a means of communication and has two aspects: inner and outer. Its inner aspect stands for its meaning and its outer aspect for its sound. The sound is pronounced to convey meaning from the speaker to hearer [1, p. 56].

Semantics studies the meanings of words and phrases. The study of linguistic meaning is called semantics. Semantics is a technical term referring to the study of meaning and, since meaning is a part of language, semantics is a part of linguistics [2, p. 178].

Idiom is a group of words in a fixed order that has a particular meaning and is different from the meanings of each word on its own. It means that idiom is a phrase or a sentence whose meaning is not clear from the meaning of its individual words and must be learned as a whole unit. Idioms appear in the form of idiomatic words and phrases. Idiomatic needs presence of a high degree of expressiveness and, according to some indicators, correlate with words and are included together with them in the lexical and phraseological stock of a language [3, p.478].

The Cambridge International Dictionary of Idioms explains over 25000 idioms current in British, American and Australian English [4, p. 395].

Semantic features are theoretical units of meaning-bearing components which are used for expressing the meaning of a word. These features play a vital role in determining the kind of lexical relation existing between words in a language.

Job or work idioms are used in conversation to talk about our job, our working style, and office policy and relationships. They are connected with the world of business.

According to the lexico – semantic features, job idioms can be classified into hiring and firing, work style, and office policy and relationship idioms.

There are different hiring and firing idioms in the English language.

Take on means hire someone. Example: They're **taking on** more than 500 people at the canning factory [5, p. 378].

Give someone their marching orders means fire someone. Example: After the argument, he was **given his marching orders** [5].

There are various idioms describing ways of working.

Burn the candle at both ends means to work day and night on something. Example: He's been **burning the candle at both ends** to finish this project [5].

Work all the hours that God sends means work as much as possible. Example: She **works all the hours that God** sends to support her family [5].

There are different office policies and relationship idioms.

Be in someone's good (or bad) books means to be in favor (or disfavor) with someone. Example: I'm **not in her good books** today – I messed up her report [5].

Butter someone up means to be very nice to someone because you want something. Example: If you want a pay rise, you should **butter up the boss** [5].

References:

1. Smirnitsky A.I. Lexicology of the English language. M.: Foreign literature, 1956.
2. Palmer F.R. 1995. Semantics. Cambridge University Press.
3. Kunin A.V. Phraseology Course of Modern English. 2nd ed. Revised. M., 1996.
4. The Cambridge International Dictionary of Idioms.
5. www.dictionary.cambridge.org

İNGİLİS DİLİNDƏ İDİOMLARIN ROLU

*İsmayilova Nərmin Vüqar qızı, qr. 188b
BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: b.m. Haqverdiyeva Nigar*

İdiom bir ifadə növüdür. İfadələr məcazi dildə istifadə edildiyi üçün hərfi mənası olmur. Bu, idiomun mənasının bütün ifadədən və ingilis dilində danışanların mədəni anlayışından qaynaqlandığı anlamına gəlir. Deyimləri başa düşmək üçün çətinlik çəkə bilərsiniz.

Aşağıda ümumi ingilis idiomlarına aid bir neçə nümunə veririk:

All's well that ends well. – Sonu yaxşı bitən hər şey yaxşıdır.

Bunun mənasını təxmin edə bilərsiniz. Bu o deməkdir ki, bir şey müsbət şəkildə bitərsə, nə qədər çətin olsa da sonda buna dəyərdir. İnsan nəticəyə baxmalıdır.

To beat around the bush – mətləbdən yayınmaq, sözü uzatmaq

Bu, məcazi mənada deyilən ifadədir. Mətləbdən yayınmaq və ya müəyyən bir mövzunun əhəmiyyətindən danışmamaq deməkdir. Əsas fikir haqqında danışmaqdan çəkindikiniz zaman istifadə olunur. Əsasən, əmr formasında istifadə edilir.

Do not beat around the bush; tell me the truth!- Mətləbdən yayınma; Mənə həqiqəti söylə!

İdiomlar hər zaman yaradılır və zamanla yox olur. Həm də idiomlar fərqli ingilis dilli ölkələr arasında fərqlənirlər.

Hansı idiomun harda işləndiyini bilmək vacibdir. Əksər insanlar üçün idiomlar gündəlik nitqin bir hissəsidir. Əslində insanlar özləri də fərqi nə varmadan hər zaman idiomlardan istifadə edirlər. Buna görə də tez-tez idiomları deyim (saying) və ya ifadələrlə (expression) qarışdırırlar. Ancaq əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi idiomlardan məcazi mənada istifadə olunur.

Konkret bir rəqəmlə ifadə etməli olsaq, akademik araşdırmalar ingilis dilində təxminən 25000 idiomun olduğunu göstərir. Ancaq bəzi hesablamalara görə, bu rəqəm daha aşağıdır – təxminən 14000.

Ədəbiyyat:

1. İngiliscə-Azərbaycanca və Azərbaycanca-ingiliscə somatik frazeoloji birləşmələr lüğəti. Bakı. "Nurlan". 2005 190 səh.
2. А.Б.Кунин. Курс фразеологии современного английского языка. Высш. Шк. 1986. 336с.

İNGİLİS DİLİNDƏ İŞLƏNƏN BEYNƏLXALQ FRAZEOLOGİZM

Haqverdiyeva Lalə Mahir qızı, qr. 259a

BM və regionşünaslıq fakültəsi

Elmi rəhbər: b.m. Haqverdiyeva Nigar

Azərbaycan Dillər Universiteti

Frazeoloji birləşmələr nitqə ifadəlilik, obrazlılıq gətirən, fikri ifadəli edən dil vahidlərindəndir. Belə birləşmələrə sabit birləşmələr də deyilir. Bir qayda olaraq, frazeoloji birləşmələr məcazi mənalı olur. Məsələn: ürəyi düşmək, qəlbinə toxunmaq, özündən çıxmaq, zəhləsi getmək, burnunu sallamaq və s.

Frazeoloji birləşmələr bir sözə bərabər olan birləşmələrdir. Belə birləşmələrin tərkib hissələri ayrı-ayrılıqda xüsusi məna kəsb etsə də frazeoloji birləşmə zamanı özündə bütöv bir mənanı əks etdirir.

Ümumilikdə frazeoloji birləşmələrin əsas xüsusiyyətləri bunlardır:

1. Frazeoloji birləşmələrin tərkibi dəyişməz olur.

2. Bu ifadələr dildə hazır şəkildə mövcud olur.

3. Frazeoloji birləşmələrin tərkibinə daxil olan sözlər öz ilkin həqiqi mənalərini itirir və yalnız məcazi mənada işlənir.

4. İki və daha artıq sözdən ibarət olurlar.

5. Frazeoloji birləşmələr bütöv leksik vahidlərdir, lüğətlərə düşürlər.

6. Əksəriyyəti bir sözlə ifadə oluna bilirlər.

7. Tərkib hissələrinə ayrılmadan bütöv bir cümlə üzvü olurlar.

Frazeoloji birləşmələr bütün dillərə xas olan dil vahidləridir. Çünki frazeoloji birləşmələr hər bir xalqın həyat təcrübəsini, tarixi keçmişini, adət-ənənələrini, mentalitetini, müdrikliyini, hazırcavablığını, mürəkkəb situasiyalardan çıxmaq bacarığını əks etdirən obrazlı linqvistik vahidlərdir. Zamanın sınağından çıxan nəsildən-nəsilə ötürülən frazeoloji vahidlər özünün kommunikativ ifadə zənginliklərini saxlamaqla cilalanır, yeni-yeni məna çalarları ifadə edir. Məsələn müasir ingilis dilində də bir çox frazeoloji birləşmələr işlənir və dili daha da ifadəli edir. Dünyanın bütün dillərində frazeoloji vahidlərin yaranma yolları və üsulları eyni olmasa da, oxşar və universal cəhətləri çoxdur. Bu, hər şeydən öncə, dildaxili və dilxarici amillərin təsiri ilə izah oluna bilər. Frazeoloji birləşmələrin semantikasındakı hər bir xalqın özünəməxsusluğu həyat tərzinə və bədii təfəkkürü əks olunur. Bütün bu söylədiklərim Azərbaycan, rus, ingilis, fransız dillərinin materialları əsasında frazeoloji birləşmələrin yaranma yollarının qarşılaşdırma müqayisə yolu ilə tipoloji istiqamətdə öyrənilməsinə aktuallaşdırır.

Ədəbiyyat:

1. А.Б.Кунин. Курс фразеологии современного английского языка. Высш. Шк. 1986. 336с.
2. <https://garph.co.uk/IJARMSS/Dec2021/G-67.pdf>

İNGİLİS DİLİNDƏ OMONİM SÖZLƏRİN İŞLƏNMƏSİ

qrup 282c, Həsənova Xədicə Niyaməddin qızı

Beynəlxalq münasibətlər və regionşünaslıq fakültəsi,

Elmi rəhbər, b.m. Haqverdiyeva Nigar

Azərbaycan Dillər Universiteti,

Homonyms sözü “omonim” Yunan sözləri gəlir homos «eyni» və mənası onyma – adı. Başqa sözlə ingilis dilində homonyms – sözləri mənası (dəyər) ilə yazım və ya səs oxşar lakin fərqli. Bu səs bir neçə sözlə cavab bilər, çünki bəzən biz, hər hansı bir söz eşitmək və onun dəyəri bilməz müəyyən çıxır. Bundan əlavə, omonimika bir çətinlik – söz eşitdim, siz payı nə müəyyən edə bilməz və buna görə də, siz lüğət bir söz üçün problemli axtarış olacaq.

İngilis dilində bu tip sözlərin sayı çox olsa da, ən çox rast gəlinənlər aşağıdakılardır:

Right /raɪt/doğru, sağ tərəf, write /raɪt/ yazmaq

Prophet /'prɒfɪt/ peyğəmbər, profit /'prɒfɪt/ gəlir

Bury /'beri/ dəfn etmək, basdırmaq, berry /'beri/ giləmeyvə

Deer /dɪə/ maral, dear /dɪə/ əziz
 Hair /heə/ saç, hare /heə/ dovşan
 Night /naɪt/ gecə, knight /naɪt/ cəngavər
 See /si:/ görmək, sea /si:/ dəniz
 Tail /teɪl/ quyruq, tale /teɪl/ nağıl
 Their /ðeə/ onların, there /ðeə/ ora, orada
 Week /wi:k/ həftə, weak /wi:k/ zəif
 Son /sʌn/ oğul, sun /sʌn/ günəş
 Flour /flaʊə/ un, flower /flaʊə/ gül
 Meet /mi:t/ görüşmək, meat /mi:t/ ət
 New /nju:/ yeni, knew /nju:/ know (bilmək) felinin keçmisi
 Sow /səʊ/ əkmək, sew /səʊ/ tikmək
 Great /ɡreɪt/ böyük, grate /ɡreɪt/ rəndələmək, sürtkəcdən keçirmək
 Sight /saɪt/ görmə qabiliyyəti, site /saɪt/ məkan, veb sayt
 Die /daɪ/ ölmək, dye /daɪ/ boyamaq
 Straight /streɪt/ düz, strait /streɪt/ coğrafi boğaz

Deyilişi və yazılışı eyni, lakin leksik mənaları müxtəlif olan sözlər omonimlər adlanır. Məsələn, “qaz balası” və “qaz iyi” ifadələrində fonetik tərkibi eyni olan qaz sözü müxtəlif leksik mənaları bildirir. Omonimlər bir-biri ilə heç bir əlaqəsi olmayan sözlərdir.

Omonimlər həm eyni nitq hissəsinə, həm də müxtəlif nitq hissələrinə aid olur. Məsələn, qaz, xal sözləri bütün mənalarına görə isim, yaş sözü isə bir mənasına görə sifət (yaş paltar), digər mənasına görə isə isimdir.

Omonimlik iki formada olur: leksik omonimlər, qrammatik omonimlər.

Leksik omonimlər belə omonimlər müxtəlif leksik mənaları ifadə edir. Haqqında danışdığımız omonimlər məhz leksik omonimlərdir: yaş, yol, daş, şam və s.

Qrammatik omonimlər leksik omonimlər kimi eyni cür yazılır, eyni cür tələffüz olunur, lakin mənalarından biri əsas nitq hissəsi, digəri isə köməkçi nitq hissəsi olur. Bu sıraya həm söz, həm şəkilçi kimi işlənən sözlər də daxildir. Məsələn, nə – həm əvəzlik, həm bağlayıcı, həm də ədatdır. -mə – həm inkar şəkilçisi, həm də fərdən isim düzəldən leksik şəkilçidir və s.

Dilimizdə zahirən omonimə bənzəyən, lakin omonim olmayan sözlər də var. Dilçilikdə belə sözlər omonimliyin müxtəlif formaları (omofon, omoqraf, omoform) olsa da, əsl leksik omonim kimi qəbul oluna bilməz.

Deyilişinə görə bir-birinə oxşar olan, lakin yazılışları fərqli olan sözlərə paronim deyilir. Məsələn, mətn – mətin, atlas – atlas, şahid – şəhid, xeyr – xeyr və s.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://Language.az06261893.html>
2. <https://www.twinkl.com/teaching-wiki/homonym>

İNGİLİS DİLİNDƏ SÖZÖNLƏRİNİN İŞLƏNMƏSİNİN CÜMLƏNİN MƏNASINA TƏSİRİ

*Rəhimli Zəhra Bəxtiyar qızı, qr. 282c
 BM və regionsünaslıq fakültəsi
 Elmi rəhbər: b.m. Haqverdiyeva Nigar*

Sözönləri cümlədə sözlər arasında əlaqə yaradan sözlərdir. Onlar əsasən cümlənin digər hissələrinin bir-birinə necə birləşməsinə açar və göstərici rol oynayır. Sözönlərin cümlənin tərkibində nə vaxt işlənməsinə aid bir neçə vacib qaydalar vardır. Bu qaydalar sözönlərini necə istifadə edildiyini, hansı sözönlərinin işlənə bilməsini, cümlədə nə zaman və harda gəlməsini əlaqələndirir. Məsələn, zaman, yer, istiqamət bildirən sözönləri vardır. (at, in, on, to, into, onto və s.)

Bəs sözönlü nədir və onlar cümlədə nə kimi funksiyala malikdir?

Sözönləri zamanı, məkanı izah etməklə yanaşı cümlənin digər hissələri arasında məntiqi əlaqə də yaradır. Başqa sözlə, o digər bütün sözləri bir cümlədə birləşdirə bilir, beləliklə də, oxucu cümlənin hissələrinin necə birləşdiyini və ya bir araya gəldiyini anlaya bilər.

İngilis dilində yüzlərlə sözlər vardır. Sözlərini yadda saxlamagın ən asan yolu onların bizə banninin, yəni bala dovşanın hər tərəfə qaça bildiyini deyən sözlərdir, məsələn, a bunny can run-bunny

• up – yuxarı; • down – aşağı; • near – yaxınlığa; • far – uzağa; • by – tərəfə; • at – yanına; • around – ətrafa; • close – lap yaxına qaça bilir.

Bütün bu sözlər və bu kimi bir çox belə sözlər sözlükdirlər.

Sözlüğünün necə işlənməsinə aid 2 əsas qayda var.

1. Birinci əsas qayda sözlüğünü seçiminə aiddir. Hansısa müəyyən sözlər müəyyən sözləri izləməlidir və düzgün sözlü cümlələrdəki sözlər arasında aydın əlaqələr yaratmaq üçün işlənməlidir.

2. İkinci əsas qayda sözlüğünün cümlədəki yeri ilə bağlıdır. Sözlükləri isimlərlə tərəfindən izlənməli və müəyyən vəziyyətlərdə cümlənin sonuna doğru getməlidir.

Düzgün sözlüğün seçilməsi çətinliyi xüsusilə idiomlarla, ifadələrlə işlənməsində özünü göstərir. İdiomatik ifadələr bizim əzbərləməyimizi tələb edən ifadələrdir və səhvə yol verilərsə bu səhv ən çox sözlüklərdə baş verir. Buna aşağıdakı misalları gətirə bilərik:

• Able to; • Capable of; • Preoccupied with; • Concerned by; • Prohibited from

Göstərilən misallardakı sözlüklər bizim tərəfimizdən seçilmir, bu baxımdan onları dəyişdirmək və ya əvəz etmək olmaz.

Sözlükləri həmişə isim və ya əvəzlik ilə müşayiət olunmalıdır. İsim sözlüğünün tamamlığı olur.

The bone was for the dog. Bu doğru ifadədir – sözlüklü for “dog” isiminə aiddir və onunla müşayiət olunur.

Mənbə:

1. <https://estudygram.com/az/post-content/ingilis-dili-sozonleri-edatlar-prepositions-288.html>
2. <https://hasanaliso78.wixsite.com/ingilis-dili/preposition-sozonu>

USAGE OF IT TERMS IN AZERBAIJANI LANGUAGE

Mehdiyeva Yegana Agil

Scientific Supervisor: Shabanova Aysel Mahammad

Azerbaijan State Oil and Industry University

The language of every nation is its main symbol. Philology studies the unique language and literature of any nation. The science of philology includes phonetics, morphology, rhetoric, terminology, stylistics, etc.

Terminology is a part of philology dealing with special words or expressions used in relation to a particular subject or activity [3]. The rapid development of mankind is undeniable. Until now, terminology related to various fields of science and technology, economy, culture, and art have been formed. Calling the era we live in "the era of technologies" introduces new terms into science.

The Azerbaijani language is rich enough in IT (Information Technologies). As we know IT field took its development in United States of America. Therefore, almost all terms from this field that are used in Azerbaijani are borrowed from English. Borrowing words are also called loan words. The loan words is one of the ways in enriching language. The terms related to IT field have been adopted from English. For example, ALT key, ATM, Backup, Barcode, Block and etc.

Although many of IT terms from English have been taken directly without any changes, they might have morphological and grammatical features of Azerbaijani language. For example, Cookie (a computer file with information in it is sent to the central server). So when we want to make this word plural in Azerbaijani, the plural suffixes “lar2” is added. Another example is Spam (advertising material on the Internet that is not wanted) when we want to say that email is in the spam, case suffix of the Azerbaijani language is added.

To conclude, some attempts have been made to give exact translation of IT terms in Azerbaijani like screenshot – ekranın şəklini çəkmək etc. However, majority of people, even those who cannot speak English use these terms in English.

References:

1. ABBYY Lingvo online dictionaries: Computers (Ru-En)
2. Computer and Internet terms. Eastern Digital Resources. 2016
3. Learning in a Changing World. International languages and knowledge, 2019

MÜXTƏLİF SİSTEMLİ DİLLƏRDƏ METAFORUN LİŇQVOKULTUROLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Magistratura fakültəsi, M22-106, İlkanə Arif qızı Cəfərova
Elmi rəhbər: f.f.d.,b/m Ülviyyə Azər qızı Əhmədova
Azərbaycan Dillər Universiteti

Metafor məcazın ən geniş yayılmış və ən məhsuldar növü kimi müxtəlif sistemli dillərdə mühüm yer tutur. Metafor bu və ya digər əşya və hadisənin oxşarlıq, müqayisə, bənzətmə nəticəsində başqasının üzərinə köçürülməsi nəticəsində yaranır və müxtəlif dünya dillərində də metafor universal linqvokulturoloji hadisə hesab olunur. Metafor ədəbiyyatşünaslıq istiqamətində bədii təsvir vasitəsi olmaqla yanaşı, dünya linqvistikasında dilçiliyin mühüm tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Metaforlar Azərbaycan dilinin, həmçinin dünya dillərinin tarixi inkişafını, dünya xalqlarının həyat tərzini, məişətini, dünyagörüşünü, milli mentalitetini izləməyə kömək edir.

Dünyanın metafor mənzərəsi insanların psixologiyasının təhrif edilməmiş əksidir və dünyanın linqvokulturoloji vəziyyətini təmsil edir. Metaforların kəmiyyət və keyfiyyət parametrləri cəmiyyətin müəyyən mənzərəsini, vəziyyətini müəyyənləşdirir və linqvokulturoloji mühitini proqnozlaşdırır.

Metaforlar özünəməxsus milli xüsusiyyətlərə malikdir və bu xüsusiyyət onların öyrənilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məsələn, “Time is money” ifadəsi ingilis dilindən Azərbaycan dilinə keçmişdir və bu ifadədə ingilis xalqının milli xüsusiyyətləri əks olunmuşdur.

Müxtəlif sistemli dillərdə semantik məna dil və cəmiyyət, dil və təfəkkür, dil və mədəniyyət ilə sıx bağlıdır, buna görə də eyni söz müxtəlif dillərin daşıyıcıları tərəfindən fərqli təzahür olunur. Amerika dilçisi M.Blek “canavar adam” metaforunu şərh edərkən bu yırtıcı heyvan haqqında stereotip təsəvvürlərə əsaslanır [2, s.4]. Bu metafor ingilis və rus dilinin daşıyıcıları üçün sərt və bədxah insanları ifadə edirsə, Azərbaycan dilində həm mərdlik, qorxmazlıq, həm də qəddarlıq, tamahkarlıq mənalarını ifadə edir. Çin dilinin daşıyıcıları üçün “dovşan” metaforu əbədiyi, ölməzliyi ifadə etdiyi halda, Azərbaycan dilində qorxaqlığı təmsil edir. İngilis və Azərbaycan dilində “günəş” metaforu mehribanlıq və xeyirxahlıq mənalarını ifadə edirsə, Mərkəzi Asiya ölkələrində bu metafor iqlim şəraitindən asılı olaraq ziyan və ya zərər kimi şərh olunur. Nəticədə, onlar bədii dilin obrazlar sistemini zənginləşdirən üslubi metaforları başa düşməkdə çətinlik çəkirlər [5, s.32].

Dil metaforları əsasında aparılan müşahidələr nəticəsində məlum olmuşdur ki, əsasən isimlər, qismən də sifətlər və feillər metafor olur və feili metaforlar frazeologizmlərin yaranmasında fəal iştirak edir.

Ədəbiyyat:

1. Abbasova Z.İ., Vəliyeva E.İ. Bədii üslubda metaforanın linqvoimpilistik xüsusiyyətləri. 2019.
2. Bəylərova A. Linqvokulturoloji kontekstdə konnotativ məna. Dilçilik İnstitutunun əsərləri, 2018, №2.
3. <https://leverageedu.com/blog/metaphors/>
4. <https://www.dissercat.com/content/metafora-v-aspekte-lingvokulturologii>
5. Jahangirov F.F. Language and culture. Baku, 2019.
6. Qənbərov A.R. Müasir Azərbaycan dilində metafora. Bakı, Ozan, 2008.
7. Nəsirli A.A. İngilis dilində metafor və simile (müqayisə): funksional fərqlər və bənzərliklər. Elmi xəbərlər, 2018, №3.

LÜĞƏT FONDUNUN İNKİŞAFINDA İDİOMLARIN ROLU

Təhsil-1, Qarayeva Çiçək Vüqar qızı
Elmi rəhbər: f.f.d.,b/m Əhmədova Ülviyyə Azər qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

İdiomlar gündəlik istifadə olunan dilin ayrılmaz bir hissəsi hesab olunur və hər bir dildə idiomlar vardır. Ədəbiyyat, folklor, eyni zamanda linqvistikanın ən mühüm aspektlərindən biri olan idiomlar millətin dünya görüşünü, həyat tərzlərini, adət-ənənə və inanclarını, düşüncə tərzlərini nümayiş etdirir. Bununla yanaşı idiomlar dilin faktları ifadə etmə yollarını göstərir ki, bu da linqvistlərə və folklorşünaslara idiomlar üzərində araşdırma aparmaqla cəmiyyətin mədəniyyətini analiz etməyə imkan yaradır. Yeni bir dil öyrənmək eyni zamanda

həmin dilin istifadə olunduğu cəmiyyətin sosial və mədəni xarakteristikasını öyrənməyi tələb edir. Bununla da, dildə mədəniyyətin refleksiyası hesab olunan idiomların istifadəsinin vacibliyi vurğulanır.

Dilçilərin fikrincə öyrənilən dilin effektiv istifadəsi üçün yalnız dilin qrammatik strukturuna və lüğət tərkibinə deyil, həmçinin idiomlar və onların semantik quruluşuna da nəzər yetirmək lazımdır. İdiomlar cəmiyyətin mədəni irsini və təcrübəsini daşıyan, hərfi mənaya deyil, spesifik mənaya malik olan ifadələrdir. Bu səbəbdəndir ki, idiomlar fərqli dillərə tərcümə olunarkən mənalarının itməsi müşahidə oluna bilər. Məsələn, “istisna etmək” mənasını verən “to stretch a point” ifadəsinin semantik mənası ilə hərfi mənası üst-üstə düşür. Nigar Vəliyevanın Azərbaycanca-İngiliscə idiomatik lüğətinə istinadən bildirilir ki, İngilis dilində 25,000-dən çox idiomatik ifadə var və bunlar həm formal, həm də qeyri-formal kommunikasiyada istifadə olunur.

Linqvistikada idiomlar ixtiyari mənaya malik olan ifadələr kimi xarakterizə olunsada, aparılan son araşdırmalara görə, onların mənaları izah oluna bilər. Bununla da, idiomların araşdırılması və öyrənilməsi öyrənənlərin ünsiyyət prosesini tam şəkildə anlamasına və dili daha peşəkar kimi istifadə etməsinə kömək etməklə yanaşı, həmin dilin daşıyıcısı olan insanların düşüncə və həyat tərzlərini müəyyənləşdirməyə də yardımçı olur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Boers F. (2008) Language Awareness: Understanding Idioms at macmillandictionary. com (MED Magazin).
2. Buckingham L. (2006). A multilingual didactic approach to idioms using a conceptual framework, 35-45p.
3. McCarthy, M. (2010). Cambridge idioms dictionary, 27-29 p.
4. Nigar Vəliyeva, Azərbaycanca-İngiliscə idiomatik lüğət, s. 390-391.

PRESENT PERFECT, İŞLƏNMƏ HALLARI VƏ ONUN AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ QARŞILIĞI

Təhsil- 1 102A Adgözalova Günel Sevindik

F.F.D Prof.A.R.Hüseynov

Azərbaycan Dillər Universiteti

Məlumdur ki, İngilis dilinin ən vacib qrammatik qaydalarından biri, hətta birincisi zamanlar mövzudur. İngilis dilində zamanları doğru şəkildə mənimsəməklə və yetəri qədər söz ehtiyatına sahib olmaqla dialoqlar qura bilər, diskussiyalarda iştirak edə bilərik.

Azərbaycan dilindən fərqli olaraq İngilis dilində 16 zaman forması var. Onlardan biri də Present Perfect Tense'dir. Bu zaman, bir hadisənin nə zaman və necə başlanması o qədər də əhəmiyyətli deyil. Bu zaman vacib olan hadisənin əldə edilən nəticəsidir.

Present Perfect aşağıdakı hallarda işlənir:

Keçmişdə başlayan və bu günə qədər davam edən hadisələri bildirir.

- Hadisənin vaxtının hələ bitmədiyini göstərmək üçün işlədilir.
- Keçmişdə tamamlanmış olan hərəkətləri bildirmək üçün Present Perfect zaman forması aşağıdakı kimi düzəldir:

Təsdiq cümlələr: Subject+ have/has + Participle II Məsələn:

- They have helped me a lot recently.
- Son zamanlar mənə çox kömək ediblər.
- Japanese has become one of the most popular courses at the university since the Asian studies program was established.
- Asiya təhsil proqramı qurulandan bəri Yapon dili universitetindəki ən məşhur kurslardan biridir.

İnkaz cümlələr: Subject + have not(haven't) /has not(hasn't) + Participle II

- I haven't finished the plate yet.
- Hələ qabımdakını yeməmişəm.
- We haven't seen any good films so far this year.
- Bu il indiyə kimi yaxşı film görməmişik. Sual cümlələri: Have/has + subject + Participle II?
- Have you been to the cinema this month?
- Bu ay kinoya gedib-sən?
- Have they heard the noise this morning?
- Səhər səsi eşidib-sən?

Present Perfect Tense forması əsasən aşağıdakı zaman zərfləri ilə işlənir: never, yet, just, already, recently, since, before, for 2 days, today, this week (month, year, morning).

Just – bu yaxınlarda və ya bir müddət əvvəl baş vermiş hərəkətləri təsvir etmək üçün istifadə edirik. Just cümləyə “bir az öncə, indi, az əvvəl” kimi mənalar əlavə edir. Çox vaxt müsbət cümlələrdə və suallarda feildən əvvəl gəlir.

Yet – mənfi cümlələr üçün istifadə olunur. Cümləyə “hələ, indiyə qədər” kimi mənalar əlavə edir. Gözlənilən hadisənin hələ baş vermədiyini bildirmək və ya soruşmaq üçün istifadə edilir. Yet sual və inkar cümlələrində cümlənin sonunda, ya da “not” ədatından sonra işlənir.

Already – əvəllər təyin olunmamış bir zamanda baş verən bir hərəkəti ifadə edir. Cümləyə “çoxdan, onsuzda, çox əvvəldən, indiyə kimi” mənalarını əlavə edir. Köməkçi feillərin işləndiyi cümlələrdə köməkçi feil ilə əsas feilin arasında və ya cümlənin sonunda işlənir.

Recently – cümləyə “son zamanlarda, yaxın zamanlarda, bu yaxınlarda” kimi mənə əlavə edir. Ümumiyyətlə cümlənin sonunda gəlir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. O.I.TURKSEVER (MUSTAFAYEV), E.I.HACIYEV, A.R.HUSEYNOV. A PRACTICAL GRAMMAR OF CONTEMPORARARY ENGLISH Bakı-“Qismət” – 2011
2. A.HÜSEYNOV, S.H.MEMMEDOVA. A REFERENCE GRAMMAR FOR LEARNERS OF ENGLISH (MORPHOLOGY AND SYNTAX) BAKI – 2021
3. N.A.KABRİNA AN ENGLISH GRAMMAR. MORPHOLOGY. MOSCOW – 1985

TAMAMLIQ MƏSDƏR TƏRKİBİ

ƏLİZADƏ NƏZRİN ARİF, Təhsil-1, qrup 102 a
F.F.D, PROF. A.R.HÜSEYNOV
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNIVERSİTETİ

Məsdər bir hərəkəti və ya vəziyyəti ümumi şəkildə ifadə edir. Azərbaycan dilində olduğu kimi müasir İngilis dilində də məsdər şəxsə və kəmiyyətə görə dəyişmir. Məsdər sadəcə hərəkəti adlandırır.

Müasir İngilis dilində 3 məsdər tərkibi var:

- 1) Tamamlıq məsdər tərkibi
- 2) Mübtəda məsdər tərkibi
- 3) For+to+məsdər tərkibi

TAMAMLIQ MƏSDƏR TƏRKİBİ

Tamamlıq məsdər tərkibi məsdər və adlıq halda olan isim və ya obyekt halda olan əvəzlilikdən ibarətdir, məsələn:

I know Tom (him) to live in London- Mən Tomun (onun) Londonda yaşamasını bilirəm.

Tamamlıq məsdər tərkibi aşağıdakı təsirli feillərlə işlədilir:

Ø Zehni fəaliyyət ifadə edən feillərdən sonra:

to think - düşünmək to imagine – təsəvvür etmək

to know – bilmək to consider – hesab etmək

to expect - gözləmək to believe – inanmaq

to find – tapmaq

Nümunələr:

1. I know you to be an honest man.
2. We thought the boy to be diligent.
3. Everybody considers him to be a famous scientist.
4. The judge believed him to be guilty.
5. We expected her to come by the night train

Ø Hissi qavrayış ifadə edən feillərdən sonra. Lakin bu feillərdən sonra məsdər “to” hissəciyi olmadan işlənir:

to hear – eşitmək. to feel – hiss etmək to observe – müşahidə etmək

to see – görmək to watch – baxmaq to notice – görmək , hiss etmək

Nümunələr:

1. Did you hear him go out?
2. I felt somebody stand behind me.
3. Old Jolyon.. saw his brother's face change.. (Galsworthy)
4. They watched the sun set behind the trees.
5. The police observed the man enter the bank.
6. Did he notice me leave?

Ø Arzu və niyyət bildirən feillərdən sonra:

to want – istəmək. to hate – nifrət etmək
to wish – arzu etmək to intend – niyyətində olmaq
to desire – arzu etmək to dislike – xoşlamamaq
to like – xoşlamaq to mean – məna vermək

Nümunələr:

1. Do you want me to wait for you at the bus-stop?
2. I wish you to return home soon.
3. She desires me to stay with her.
4. I'd like him to return home as soon as possible.
5. I hate people to take advantage of me.

Ø İcazə, tələb, əmr ifadə edən feillərdən sonra:

to allow – icazə vermək to induce – vadar etmək
to permit – icazə vermək to request – tələb etmək
to order – əmr etmək to persuade – razı salmaq
to force – məcbur etmək to let – qoymaq, icazə vermək
to command – əmr etmək to make – məcbur etmək

Nümunələr:

1. We allowed the children to go to the beach.
2. Don't permit the children to play in the street.
3. The officer ordered the soldiers to fire.
4. The policeman forced the thief to give up his arm.
5. I let the boys go home.
6. They made me leave the room.

NOTE: "To make" və "to let" feillərdən sonra məsdər "to" hissəciyi olmadan işlənir.

To make somebody do something – bir kəsi nəyisə etməyə məcbur etmək

The man made me leave the room – Kişi məni otağı tərk etməyə məcbur etdi.

I let the boys go home – Mən oğlanlara evə getməyə icazə verdim.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. O.I.TURKSEVER (MUSAYEV), E.I.HAJIYEV, A.R.HUSEYNOV. A PRACTICAL GRAMMAR OF CONTEMPORARY ENGLISH. BAKI – "QİSMƏT" – 2011
2. A.HUSEYNOV, SH.MAMEDOVA. A REFERENCE GRAMMAR FOR LEARNERS OF ENGLISH (MORPHOLOGY AND SYNTAX). BAKI – 2011
3. N.A.KABRİNA – AN ENGLISH GRAMMAR. MORPHOLOGY. MOSCOW. 1985

MÜBTƏDA MƏSDƏR TƏRKİBİ

*Təhsil 1 fakültəsi, 102a qrupu, Sərkərova Eliza Murad
F.F.D., Prof. A.R. Hüseynov
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Mübtəda məsdər tərkibində mübtəda adlıq halda isim və ya əvəzliliklə ifadə oluna bilər. Bu tərkibin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, isim və ya əvəzlilik cümlədə məsdərlə yanaşı durmur. Buna baxmayaraq onlar bir-

birilə sıx bağlıdır və bir sintaktik tərkibmürəkkəb mübtədə formalaşdırır. Belə cümlələrdə xəbər əksər hallarda məchul növdə işlənir ki, bu da mübtədə məsdər tərkibini tamamlıq məsdər tərkibindən fərqləndirir.

The new manager is said to work 12 hours a day.

They observed new manager work 12 hours a day.

Mübtədə məsdər tərkibində işlənən feillər müxtəlif cür qruplaşdırılır:

1. Hiss,qavrayış bildirən feillər-to see,to notice,to observe,to watch,to feel,to hear etc. He was seen to greet the guests. The children were noticed to play in the garden.

2. Əqli fəaliyyət bildirən feillər to think, to know, to believe, to imagine, to understand, to presume, to suppose, to expect

I was supposed to be a fool.

He is expected to give us an answer tomorrow.

She is believed to succeed.

The shop is expected to open soon.

3. Məcburiyyət,səbəb bildirən feillər-to make,to cause,to urge,to compel,to oblige He was made to sell the painting.

We were compelled to change the plans because of his absence.

4. Söyləmək,demək mənasında işlənən feillər-to say,to tell,to report,to declare

She was said to be a very wealthy woman.

Two people are reported to have been injured in the accident.

5. To be likely, to be certain, to be sure kimi söz birləşmələri ilə

He is very likely to stay a week or two. I'll be sure to do that.= Mən mütləq bunu edəcəyəm.

We are not likely to finish the article today= Biz güman ki, məqaləni bu gün bitirə bilməyəcəyik.

Cümlələrdəki məsdərlər Azərbaycan dilinə gələcək zaman formasında feil kimi tərcümə olunur.

The company is said to be losing a lot of money= It is said that the company is losing a lot of money – Deyilənə görə,şirkət çox pul itirir.

İlk cümlələrdəki said tərcümədə modal söz kimi, to be losing məsdəri cümlənin xəbəri kimi çıxış edir.

She is believed to be preparing her article = Güman edilir ki, o məqaləsini hazırlayır.

He is said to know six languages = Deyilənə görə,o altı dil bilir.

He is assumed to have gone to London = Zənn edilir ki, o, Londona gedib.

Bu cümlərdə məsdər məchul növdə işlənib. Ancaq to seem,to appear,to turn out,to happen,to chance məsdərləri məlum növdə işlənir.

The movie turned out to be better than expected.

Her sister appeared to be a courteous young woman.

To seem feilindən sonra məsdər və ya cərund işləndikdə o mürəkkəb xəbəri formalaşdırır.

As soon as you have one, you seem to want to throw it away. (O.Wilde)

...my younger brothers seem never to do anything else. (O.Wilde)

To seem feilindən sonra isim və ya ismi birləşmə, əvəzlilik, say, sifət, zərf gəldikdə o mürəkkəb ismi xəbər yaradır.

She seemed exhausted to me.

Qrammatikada mübtədə məsdər tərkibi adı ilə yanaşı şəxslı məchul tərkib (personal passive constraction) da işlənir.

Məlum (active): People know that she is a clever woman.

Şəxssiz məchul(impersonal passive): It is known to be a clever woman.

Şəxslı məchul(personal passive): She is known to be a clever woman.

Ədəbiyyat:

1. Quliyeva Ü.M., Müasir ingilis dilində mübtədə məsdər tərkibi və onun Azərbaycan dilində qarşılığı. 2019
2. Musayev O.İ., A practical grammar of contemporary English. Bakı-Qismət 2017
3. um.co.au., The subjective infinitive constraction,<http://um.co.ua/10/10-6/10- 6456.html>
4. Wilde O., The picture of Dorian Gray. Canada-McPherson Library 2011

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ GERUNDA XAS OLAN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏR

Şamilzadə Zəkiyyə Ceyhun. Təhsil-1 fakültəsi, 102 A qrupu
Elmi rəhbər: F.F.D. Prof. A.R. Hüseynov
Azərbaycan Dillər Universiteti

Gerund məsdərin sonuna "ing" artırmaqla düzəlir: to go --> going - getmək, gediş, getməyin. və s. Gerund həm isim, həm də felin xüsusiyyətlərinə malikdir.

İsim xüsusiyyətləri:

1. Mübtəda, tamamlıq və prediativ (ismi xəbərin ad hissəsi) kimi işləyə bilər. Reading books in the library is interesting – Kitabxanada kitab oxumaq maraqlıdır.;

He likes telling scary stories – O, qorxulu hekayələr danışmağı xoşlayır.;

His hobby is drawing pictures – Onun hobbisi şəkil çəkməkdir

2. Gerund sözünü ilə işləyə bilər: – I am fond of singing. – Oxumağı xoşlayıram

3. Gerund yiyəlik əvəzliyi və ya yiyəlik halında olan isimlə təyin olunur: I like Victoria's singing. – Viktoriyanın oxumağını xoşlayıram. His coming surprised everyone – Onun gəlişi hamını təəccübləndirdi.

Feli xüsusiyyətləri: Zaman xüsusiyyəti və təsirli fellərdən düzələn gerundların həm də növ xassəsi var:

Active: Passive:

Indefinite: Writing Indefinite: Being written

Perfect: Having written Perfect: Having been written

The indefinite gerund əsas fellə eyni vaxtda baş verən hərəkəti bildirir.

Məsələn: I don't mind your swimming here – Burada üzməyinizə etiraz etmirəm;

I will leave the home without meeting her – Mən evi onunla görüşmədən tərk edəcəyəm.

The Perfect gerund əsas felin hərəkətindən əvvəl baş verən hərəkəti bildirir:

He didn't remember **having been** in the library – O, kitabxanada olduğunu xatırlamırdı.

NOTE 1: To intend, to insist, to hope və s. fellərlə işləyərkən qeyri-müəyyən formalı gerund gələcək zamana aid olan hərəkətləri də göstərə bilər: He intends to take a chance of speaking to Julia tonight – O bu axşam Julia ilə danışmaq imkanı tapmaq fikrindədir

NOTE 2: Bəzi fellərdən sonra çox zaman məsdər deyil ancaq Gerund işləyə bilər:

To avoid- çəkinmək **to postpone** – təxirə salmaq

To delay – təxirə salmaq to go on – davam etmək

To finish – bitirmək to excuse – bağışlamaq

Aşağıdakı fellərdən sonra həm məsdər, həm gerund gələ bilər:

To start – başlamaq to love – sevmək

To begin – başlamaq to hate – nifrət etmək

To continue – davam etmək to prefer – üstünlük vermək

NOTE 3: Gerund və Participle 1 arasındakı fərqlər.

Bildiyiniz kimi, Azərbaycan dilində Gerund yoxdur. Participle 1 kimi, gerund da məsdərin kökünə -ing şəkilçisini artırmaqla düzəlir. Buna görə də morfoloji baxımdan Gerund və Participle 1 üst-üstə düşür. Gerund və Participle 1 arasındakı əsas fərqlər sintaktik səviyyədə müəyyən edilir:

1. Participle 1 sifət, zərf və feli xüsusiyyətlərə malikdir, lakin Gerund ismi və feli xüsusiyyətlərə malikdir.
2. Gerund tamamlıq, xəbər, mübtəda kimi çıxış edə bilər, ancaq Participle 1 heç vaxt bu funksiyalarda işləyə bilməz.
3. Gerunddan əvvəl yiyəlik əvəzliyi və yaxud yiyəlik halda olan isim gələ bilər, lakin Participle 1-da bu mümkün deyil.
4. Gerund sözünü ilə işləyə bilər, lakin Participle 1 işləyə bilməz.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. O.I.TURKSEVER(MUSTAFAYEV), E.I.HACIYEV, A.R.HUSEYNOV. A PRACTICAL GRAMMAR OF CONTEMPORARY ENGLISH BAKI – “QISMƏT” – 2011
2. A.HUSEYNOV, S.H.MEMMEDOVA. A REFERENCE GRAMMAR FOR LEARNERS OF ENGLISH(MORPHOLOGY AND SYNTAX) BAKI – 2021

SİFƏTLƏRİN MƏNASINA GÖRƏ TƏSNİFİ

*Fəttayeva Hilalə Əlisa, Təhsil-1, qrup 201 a
f. f. dok., dos. Xanbutayeva Leyla Musa
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Nitq hissələri içərisində özünəməxsus semantik məna çalarına məxsus olan sifətlər digər nitq hissələrindən fərqlənirlər. M.Y.Blox, V.L.Kauşanskaya və digərlərinə görə, müasir ingilis dilində sifətlər məna iki qrupa – əsl və nisbi sifətlərə bölünür.

Əsl sifətlər şəxs və əşyanın rəngini, formasını, əqli və fiziki keyfiyyətlərini və s. birbaşa ifadə edir, məsələn: red, round, little, clever, strong. Əsl sifətlər təkcə şəxs və əşyalara xas olan keyfiyyət və əlamətləri deyil, həm də onlara aid olan keyfiyyət və əlamətlərin dərəcələrini də ifadə edir, onların əksəriyyəti dərəcə kateqoriyasına malikdir. Bu sifətlərin əksəriyyətinə -ly şəkilçisi artırmaqla zərf düzəldə bilər. Əsl sifətlərin özünəməxsus şəkilçiləri vardır. Onlar cümlədə təyin və xəbər funksiyalarında işləyə bilər.

Nisbi sifətlər əşyaya xas olan əlamət və keyfiyyətləri birbaşa deyil, dolay yolla – materiala, yerə, zamanla, hansısa hərəkətə münasibəti ilə ifadə edir, məsələn: wooden, woolen, golden, Asian. Nisbi sifətlər əsl sifətlərdən fərqli olaraq dərəcə kateqoriyasına malik deyil. Bu vəziyyət nisbi sifətlərin ifadə etdikləri keyfiyyətlərin özünə xas olan xüsusiyyəti ilə izah edilir, məsələn, biz daha yundan, ən/lap yundan toxunmuş əlcək, yaxud daha ağacdən, ən/lap ağacdən düzəldilmiş deyə bilmirik, çünki haqqında danışılan əşyalarda belə keyfiyyət növü mövcud olmur. O. Musayevin fikrincə, -ly şəkilçisi əlavə etməklə nisbi sifətlərdən zərf düzəltmək olmur, lakin V.L.Kauşanskayanın fikrincə, məcazi məna bildirmək üçün nisbi sifətlərə -ly şəkilçisi əlavə etməklə zərf əmələ gətirmək olar, məsələn: She speaks her lines rather woodenly. Nisbi sifətlərin özünəməxsus şəkilçiləri var. Bu sifətlərin cümlədə əsas funksiyası onların təyin kimi çıxış etməsidir.

Müasir ingilis dilində nisbi sifətlərlə əsl sifətlər arasında qəti sərhəd qoymaq mümkün deyildir. Eyni bir söz bir halda nisbi, digər halda isə əsl sifət kimi işlənir, məsələn, wooden (taxta) sözü wooden door birləşməsində nisbi sifət, wooden face birləşməsində isə əsl sifət kimi işlənir.

“Azərbaycan dilindən fərqli olaraq müasir ingilis dilində sifətlər məna baxımından üç qrupa bölünür”, – deyən O.Musayev müasir ingilis dilində insan və əşyaların vəziyyətini bildirən və a- prefiksində malik olan vəziyyət bildirən sifətlərin də olduğunu göstərmişdir, məsələn: afraid, alone, asleep, alike və s. [4, s.51] Vəziyyət bildirən sifətlər ingilis dilində “adlinks”, “statives”, “the word denoting stative” nitq hissəsinə uyğun gəlir. Bu nitq hissələrinin dildə differensiasiyası hələ də mübahisəli məsələ olaraq qalır. Xarici lüğətlərdə bu sözlər gah zərf, gah sifət, gah da ismi xəbər (predicative) kimi verilir. İngiliscə-Azərbaycanca lüğətlərdə a- prefiksi ilə başlayan sözlər həm sifət, həm də zərf kimi göstərilir, məsələn: afraid (sifət), alike (zərf), aside (zərf) və s.

Sifətlərin məna baxımından təhlili onlara xas xüsusiyyətlərin, yəni əşyanın əlamətinin, keyfiyyətinin, zahirə görünüşünün, formasının və s. açılmasına kömək edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Blox M.Y., Теоретическая Грамматика Английского Языка, Москва, 2006
2. Kauşanskaya L. və digərləri, Грамматика Английского Языка, Москва, 2009
3. Krilova İ. P., Qordon E. M., Грамматика Современного Английского Языка, Москва, 2006
4. O.Türksevər (Musayev), İngilis dilinin qrammatikası, Bakı, 2007

MƏKAN VƏ ZAMAN BİLDİRƏN SÖZÖNÜLƏRİN OMƏNİMLİYİ

*Hacıyeva Aysun Azər, Təhsil-1, qrup 103B
Elmi rəhbər: Fil.f.dok., dos. Xanbutayeva Leyla Musa
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Sözünü iki söz arasında əlaqəni göstərən funksional nitq hissəsidir. Onlar ayrılıqda heç bir funksiya daşımır, vurğusuzdur və aid olduqları sözün qarşısında işlənir.

Qrammatik mənasına görə İngilis dilində omonimlərin müxtəlif növləri var. Bunlar: məkan (at, in, on), əlaqə (of, by), müstəsna (besides, except), zaman (until, before) və mücərrəd münasibət bildirən (in spite of, with a view to) sözünü qruplarıdır.

İngilis dilinin qrammatikasında sözünülərin digər nitq hissələri ilə omonimliyi xüsusi maraq doğuran məsələlərdən biridir. Məsələn:

I have been off work since Tuesday. (sözünü)

He left home one month ago and they haven't heard from him since. (zərf)

I haven't seen my close friend since we finished the school. (bağlayıcı)

Sözünülərin başqa nitq hissələri ilə yanaşı özləri ilə də omonimlik təşkil etməsi xüsusi tədqiqat obyektidir. Bu omonimlik özünü, əsasən, məkan və zaman bildirən sözünülərdə göstərir. İndi isə ayrı-ayrılıqda qeyd etdiyimiz sözünüləri araşdıraraq.

At – zaman bildirən sözünü kimi işləndikdə dəqiq vaxtın göstərilməsi üçün istifadə edilir.

They will discuss this problem at lunch.

“At” məkan bildirməklə yanaşı, dərəcə bildirmək qabiliyyətinə də malikdir.

They will meet us at bus stop. Bake the pie at 170°.

Zaman bildirən “in” sözünü ay, fəsil, il və əsrlərin qarşısında işlənməklə yanaşı, hansısa hadisənin tamamlanmasından əvvəlki müddəti göstərmək üçün də istifadə edilir.

Spring starts in March. He died in 1896.

Bu sözünü ərazi məfhumu bildirərək omonimlik təşkil edir.

He lives in Baku. The toys were in the box. She 'll back in an hour.

Zaman bildirən “on” sözünü gün, günün bir hissəsi, tarixlər, həmçinin xüsusi günlərin qarşısında işlənir.

The exam is on May 30th. I cried on her birthday.

Lakin əşyanın səthini bildirdikdə sıra, cərgə və s. kimi yerlər haqqında məlumat verərkən bu sözünündən istifadə olunur.

I put my hand on his. There was a small village on river Avon.

“On” sözünü eyni zamanda mücərrədlik də bildirir. Məsələn:

She dressed on blue.

Bu sözünülərin arasında nisbətən az işlənən “from” vaxtın başlanmasını, bitməsini göstərmək üçün istifadə edilir. Bu zaman o, cümlədə “from – to” kimi işlənir.

She lived in Baku from 1996 to 2015.

“From” başlanğıc nöqtəni, to hərəkətin son nöqtəsini göstərmək üçündür.

Every morning we walk from my flat to the park.

İngilis dilinin qrammatikasında xüsusi önəm daşıyan qrammatik omonimlərin araşdırılması mürəkkəbliyi ilə seçilir. Onların tətbiqi və tədris prosesində düzgün tətbiqi bu çətinliyin aradan qaldırılmasında mühüm rol oynayır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Каушанская В.Л.; Ковнер Р.Л.; Кожевникова О.Н. и др. Грамматика английского языка (на английском языке). Москва просвещение. [s.213-214]
2. Məmmədova M.; Yunusov D. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı-2011. [s.256-259]
3. O.I.Turksever (Musayev). A practical grammar of contemporary English. Bakı-2014.[s. 265-270]

FEİLİN ŞƏXSİZ FORMALARI SİSTEMİNDƏ MƏSDƏRİN YERİ

Kərimova Elmira İlham qızı
Fakültə: Təhsil 2, İxtisas: İngilis dili müəllimliyi, Qrup:120 B
Elmi rəhbər: fil.f.d. dos. F.Allahverdiyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti

Müasir ingilis dilində feilin üç şəxssiz forması var:

1. məsdər (the Infinitive)
2. feili sifət (the Participle)
3. cerund (the Gerund)

Feilin şəxssiz formaları bir sıra xüsusiyyətlərinə görə onun şəxslı formalarından fərqlənir. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Feilin şəxslı formasından fərqli olaraq, feilin şəxssiz formaları kəmiyyət, şəkil və şəxs kateqoriyasına malik deyil;
2. Feilin şəxssiz formaları ikili xassəyə malikdir, məsdər və cərəndən feil və isim; feili sifətin isə feil və sifət xassəsi vardır;
3. Feilin şəxssiz formaları ayrılıqda cümlənin xəbəri ola bilmir; onlar ancaq xəbərin bir hissəsi funksiyasında çıxış edir;
4. Feilin şəxslı formasından fərqli olaraq, onun şəxssiz formalarına xas olan zaman məfhumu mütləq deyil, nisbidir.

Müasir ingilis dilində feilin şəxssiz formalarından biri də məsdərdir. Məsdər əsasən "to" ədatı ilə birləşir. Məsələn: to read – oxumaq, to learn–öyrənmək

Lakin bəzi hallarda məsdər "to" ədatsız işlənir:

1. can, may, must əslı modal və shall, will, should, would, need, dare yarımmodal feillərindən sonra, məsələn: "We must find him at once"
2. shall, will, do (does) köməkçi feillərindən sonra, məsələn: "Do you love Alice?"
3. hissi qavrayış bildirən feillərdən (to hear, to see, to feel və s.) sonra, məsələn: "She felt the door close at night"
4. to let feilindən sonra, məsələn: "Let me sit down", he said.
5. məcbur etmək mənasında işlədilən to make feilindən sonra, məsələn: "It makes me feel such a fool".
6. had better, had best, would rather, cannot...but, does nothing...but və s. İfadələrindən sonra, məsələn: "If you are going to give us a concert, you'd better not do anything".

Məsdər tarixən feili isim, onun formal əlaməti "to" isə sözünü olmuşdur. Zaman keçdikcə feili isim feil istiqamətində inkişaf edərək feili xüsusiyyətlər kəsb etmiş, sözünü "to" isə öz mənasını itirərək ədat-məsdərin formal əlamətinə çevrilmişdir. Bu səbəbdən də məsdər müasir ingilis dilində ikili xassəyə malik olmuşdur: 1) ismi xassə 2) feili xassə.

1. Məsdərin ismi xassələri – İsim kimi məsdər üç funksiyada işləyə bilər:

- 1) mübtəda funksiyasında, məsələn: "To decide is to act".
- 2) predikativ funksiyasında, məsələn: "The only thing is to decide".
- 3) tamamlıq funksiyasında, məsələn: "I agreed to go at twelve".

2. Məsdərin feili xassələri-Məsdər şəxslı feil kimi zaman, tərz və növ xassələrinə malikdir.

İnfinitive-to write (active), to be written (passive)

Continuous-to be writing (active), passive (----)

Perfect-to have written (active), to have been written (passive)

Perfect Continuous-to have been writing (active), passive (----)

Məsdər tərkibləri – Müasir ingilis dilində 3 növ məsdər tərkibi vardır:

1) tamamlıq-məsdər tərkibi – The Objective-with-the Infinitive construction – Təsirli feillərdən sonra ümumiləhdə isim, yaxud obyekt halda əvəzlilik və məsdərdən ibarət birləşmə işlədilir. Tərkib halında olduğu üçün cümlədə mürəkkəb tamamlıq olur. Hissı qavrayış, əqli fəaliyyət, arzu, istək, icazə, əmr bildirən feillərdən sonra işlənir, məsələn: I saw the man (him) work.

2) mübtəda-məsdər tərkibi-The Subjective Infinitive Construction-ümumi halda olan isim, yaxud adlıq halda olan əvəzlilik məsdərlə sıx sintaktik əlaqəyə girərək tərkib yaradır və cümlədə mürəkkəb mübtəda olur. Bütün məchul növdə olan feillərlə, to be likely to, to be sure to, to be certain to feili birləşmələrlə işlədilir, məsələn: The car was seen to disappear.

3) for sözönlü məsdər tərkibi-The for-to Infinitive Construction-ümumi halda isim, yaxud obyekt halında şəxs əvəzliyi və məsdərdən ibarət olur. Bu tərkibin qarşısında həmişə for sözünü işlədilir buna görə sözönlü tərkib deyilir və mürəkkəb sintaktik vahid olur, məsələn: For you to go there is necessary.-mürəkkəb mübtəda funksiyasında.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Barber Ch. Linguistic Change in Present-Day English. L., 1964.
2. Curme G.O. A Grammar of the English Language. L.-N.Y., 1931.

II – BÖLMƏ. MORFOLOGİYA

QRAMMATİKANIN ƏSAS ŞÖBƏSİ KİMİ

Bilalova Jalə Sahib qızı

Təhsil 2 Qrup: 120 b, İxtisas: İngilis dili müəllimliyi

Elmi rəhbər fil.f.d. dos. F. Allahverdiyeva

Azərbaycan Dillər Universiteti

Morfologiya qrammatikanın əsas şöbələrindən biri olub, dildə mövcud olan söz və onun formalarını öyrənir, dildəki sözlərin ünsiyyət prosesində formaca dəyişməsi qaydalarından bəhs edir.

Morfologiyanın başlıca tədqiqat obyekti morfem və sözdür.

Morfem nədir? Sözü müəyyən mənaya malik olan ən kiçik hissəsinə morfem deyilir. Məsələn, müasir ingilis dilində mövcud olan teacher, kindness, beautiful, snowdrop sözlərindən hər birini minimum mənaya malik olan iki hissəyə bölmək olar: Teach+er, kind+ness, beauti+ful, snow+drop; teachers, governments, beautifully, journalists, unhappiness, reconstruction sözlərindən hər birini isə minimum mənaya (leksik və ya qrammatik) malik olan üç hissəyə ayırmaq olar: teach-+er-+s; govern +-ment-+s; journal-+-ist-+s; beauti-+ful-+ly, un-+happi-+ness, re-+construc-+tion.

Bu sözləri başqa cür hissələrə ayırmaq əsla doğru olmaz. Bu isə başqa sözlə o deməkdir ki, müasir ingilis dilində işlənən birinci qrup sözlərdən hər biri iki, ikinci qrup sözlərin hər biri üç morfemdən ibarətdir ki, bu morfemlərin də hər birinin özünəməxsus mənası var. Məsələn, teachers sözünün tərkibindəki teach- morfemi hərəkət, proses, -er morfemi hərəkətin icraçısını, -s morfemi isə kəmiyyət bildirir. Və ya beautifully sözünü təhlil edək: bu sözdəki beauti- morfemi substansiya, -ful morfemi keyfiyyət, -ly morfe- mi isə hərəkətin tərzini bildirir.

Yuxarıda misal olaraq verilmiş digər sözləri də bu tərzdə təhlil etmək və onların tərkibində mövcud olan morfemlərdən hər birinin özünəməxsus mənasının olduğunu aşkarlamaq mümkündür. Qeyd etmək lazımdır ki, söz bir morfemdən də ibarət ola bilər,

Məsələn: snow, rain, sun, moon, wind və s. Bu halda sözü morfemdən ayırmaq mümkün olmur. Burada sözlə morfemin eyniləşməsindən, sözlə morfemin üst-üstə düşməsindən danışmaq lazım gəlir. Bu məqamda eyni bir vahidin söz və ya morfem kimi işlənməsi onun nitqdə işlənmə halı ilə şərtləşir: eyni bir vahid nitqə ayrıca, bir söz olaraq işlənirsə, o söz, digər bir sözün tərkibində işlənirsə, morfem hesab edilir. Məsələn: snow sözü Snow is white cümləsində söz, snowball sözündə isə morfem hesab edilir. Eyni fikri rain, rainbow, raindrop; sun, sundry, sunlight; moon, moonlight, moonlit; windy, windmill sözləri haqqında da demək olar.

Dildə mövcud olan morfemlər müxtəlif xüsusiyyətlərə malik olur. Onlardan bir qismi müstəqilliyə malik olur və dildə sərbəst işlənir. Məsələn, yuxarıda verilmiş sözlərdə olan teach-, govern-, jour- nal-, beauti-, happi-, construct- morfemləri kimi. Bu qəbildən olan morfemlərə sərbəst morfemlər (Free morphemes) deyilir. Digər qisim morfemlər isə dildə müstəqil işləyə bilmir, sərbəstliyə malik olmur. Məsələn, yuxarıda verilmiş sözlərdə olan -er, -s, -ment, -ist, -ful, -ly, -ness, -ion, un-, re- morfemləri kimi. Bu növ morfemlər isə qeyri-sərbəst morfemlər (Bound morphemes) adlanır. Başqa sözlə, dildə mövcud olan sözlərin kökü həmişə sərbəst morfem, suffikslər, prefikslər və infikslər isə qeyri-sərbəst morfem adlanır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilində mövcud olan morfemləri başqa cür təsnif edən dilçilər də mövcuddur. Məsələn, B.S. Xaymoviç, B.İ.Roqovskaya ingilis dilindəki mövcud morfemləri dörd qrupa bölürlər:

- 1) Leksik morfemlər;
- 2) Leksik-qrammatik morfemlər;
- 3) Qrammatik morfemlər;
- 4) Qrammatik – söz morfemlər

Bu müəlliflərə görə birinci qrupa, yəni leksik morfemlər qrupuna söz kökləri, məsələn, jobless sözündə job-, kindness sözündə kind-, reader sözündə read-, movement sözündə move-, translated sözündəki translate-morfemi; ikinci qrupa, yəni leksik-qrammatik morfemlər qrupuna, sözdüzəldici şəkilçilər, məsələn, painter sözündəki -er morfemi, capitalist sözündə -ist morfemi, argument sözündəki -ment morfemi, homeless sözündəki -less morfemi, freedom sözündəki -dom morfemi, friendship sözündəki -ship morfemi; üçüncü qrupa, yəni qrammatik morfemlər qrupuna sözdəyişdirici şəkilçilər, məsələn, longer sözündəki -er morfemi, shortest sözündəki -est morfemi, wanted sözündəki -ed morfemi, books sözündəki -s morfemi, washes sözündəki -es morfemi, oxen sözündəki -en morfemi, waitress sözündəki -ess morfemi; dördüncü qrupa, yəni qrammatik – söz morfemlər qrupuna shall/will go analitik formalı sözdəki shall, will köməkçi felləri, is reading analitik formalı sözdəki is, have done analitik formalı sözdəki have köməkçi feli daxildir.

Bundan əlavə həmin müəlliflər müasir ingilis dilində hətta sıfır morfemin (Zero morpheme) varlığından da danışırlar. Onlar book sözünü books sözü ilə müqayisə edərək belə hesab edirlər ki, book sözü özlüyündə təklilik bildirdiyi üçün onun sonunda sıfır morfem mövcuddur. Bizcə, bu fikir inandırıcı görünür. Sıfır morfem məfhumu, sıfır artıql kimi uydurmada başqa bir şey deyil. Bu, morfem məsələsini izah etməkdən daha çox onu dolaşdırır. Buna görə də biz ingilis dilində sıfır morfemin mövcud olması fikri ilə razılaşa bilmirik və öz tədqiqatımızda ona yer vermirik.

İstifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısı:

Azərbaycan dilində:

1. Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili. B., 1963.
2. Müasir Azərbaycan dili (Morfologiya). II cild, B., 1980.
3. Müasir Azərbaycan dili (Sintaksis). III cild, B., 1981.
4. Nəbiyeva N. Bir daha ingilis dilindəki a- prefiksli sözlər haqqında. Azərbaycan Təhsil Nazirliyi. BSU, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri-3, Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı, 2003.

İngilis dilində:

1. Barber Ch. Linguistic Change in Present-Day English. L., 1964.
2. Curme G.O. A Grammar of the English Language. L.-N.Y., 1931.
3. Cyril M. A Grammar of Modern English for Foreign Students, Longman, L., 1971.
4. Fries Ch. The Structure of English. 1965.
5. Ganshina M.A., Vasilevskaya N.M. English Grammar, Ninth Edition Revised, M., 1964.
6. Ilyish B. The Structure of Modern English. M., L., 1965.
7. Jespersen O. A Modern English Grammar on Historical Principles, L., 1949

SİFƏT HAQQINDA ÜMUMİ MƏLUMAT

Faculty: Təhsil 2 Group: 120B, Student: Rzazadə Leyla

Elmi rəhbər : fil.f.d. dos. F. Allahverdiyeva.

UNIVERSITY: AZERBAIJAN UNIVERSITY OF LANGUAGE

İngilis dilində şəxs və ya əşyanın əlamətini, keyfiyyətini və vəziyyətini bildirən sözlərə sifət deyilir, məsələn:

A long way, a clever boy, an easy task

Müasir İngilis dilində sifətin nə hal, nə kəmiyyət kateqoriyası var. Buna görə də, sifət təyin etdiyi isimlə ilkin formasında işlənir, məsələn:

A new book- a new book's name

Həmçinin, müasir İngilis dilində sifət zərflə təyin oluna bilər, məsələn:

The subject was too difficult.

Sifətlər quruluşuna və mənasına görə təsnif olunur. Sifətlərin quruluşumna görə təsnifi: (Classification of Adjectives According to Their Structure)

Müasir ingilis dilində sifətlər quruluşlarına görə üç qrupa bölünür:

1) sadə sifətlər; 2) düzəltmə sifətlər; 3) mürəkkəb sifətlər.

1. Ancaq bir kökdən ibarət olan sifətlərə sadə sifətlər deyilir, məsələn: short, long, black, white, red və s.

2. Kök və şəkilçidən ibarət olan sifətlərə düzəltmə sifətlər deyir. Düzəltmə sifətlər ya suffiks, ya da prefiks və ya hər ikisinin iştirakı ilə düzəldilir, məsələn: beautiful, useful, foggy və s.

Müasir ingilis dilində sifət düzəldən xüsusi şəkilçilər vardır. Həmin şəkilçilər iki qrupa bölünür: 1) məhsuldar şəkilçilər; 2) qeyri-məhsuldar şəkilçilər.

İngilis dilində sifət düzəldən məhsuldar şəkilçilər aşağıdakılardır: -less: homeless, jobless, hopeless, -like: manlike, womanlike, childlike, homelike və s., -ish: boyish, foolish, childish, bookish, selfish və s.

İngilis dilində sifət düzəldən qeyri-məhsuldar şəkilçilər isə aşağıdakılardır:

-ful: beautiful, forgetful, peaceful, -ible: responsible, accessible, impressible, impossible, revers-, -ant. significant, important, dominant,

3. İki və daha artıq kökdən düzələn sifətlərə mürəkkəb sifətlər deyilir, məsələn:

lifelong, blue-eyed, snow-white, smoke-dried

İngilis dilində mürəkkəb sifətlər müxtəlif nitq hissələrinin bir- ləşməsindən düzəlir.: life long, snow-white, blood-thirsty və s.

Sifətlərin mənasına görə təsnifi (Classification of Adjectives According to Their Meaning) Müasir ingilis dilində də sifətlər mənə baxımından üç qrupa bölünür.

1) əsl sifətlər: long, short, nice, beautiful, deep, 2) nisbi sifətlər: woolen, wooden, golden, silken, weekly, Italian 3) vəziyyət bildirən sifətlər: afraid, asleep, afloat, ablaze, ashamed, ajar, aloof.

Dilçilər ənənəvi olaraq ingilis dilində sifətin üç dərəcə forması olduğunu qəbul edirlər:

1. Adi dərəcə (Positive Degree): long, short, tall. Sifətlər adi dərəcədə as ... as, not so ... as bağlayıcıları ilə işlənir: Our task as easy as yours.

2. Müqayisə dərəcəsi (Comparative Degree): Birhecalı sifətlərin müqayisə dərəcəsini düzəltmək üçün onların sonuna “er” şəkilçisi artırılır, məsələn: longer, shorter. Lakin sifət 2 və daha artıq hecadan ibarət olarsa, müqayisə dərəcəsi “more” sözü əlavə edilərək düzəlir, məsələn: more interesting.

Sifətin müqayisə dərəcəsi bir əşyanın digər əşyadan keyfiyyətə üstün olduğunu bildirir, bu halda “than” bağlayıcısından istifadə olunur, məsələn:

My book is more interesting than yours.

3. Üstünlük dərəcəsi (Superlative Degree):

Birhecalı sifətlərin müqayisə dərəcəsini düzəltmək üçün onların sonuna “est” şəkilçisi artırılır, məsələn: longest, shortest. Lakin sifət 2 və daha artıq hecadan ibarət olarsa, müqayisə dərəcəsi “most” sözü əlavə edilərək düzəlir, məsələn:

Most beautiful, most interesting, most famous.

İstifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısı:

Azərbaycan dilində

1. Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili. B., 1963.
2. Müasir Azərbaycan dili (Morfologiya). II cild, B., 1980.
3. Müasir Azərbaycan dili (Sintaksis). III cild, B., 1981.
4. Nəbiyeva N. Bir daha ingilis dilindəki a- prefiksli sözlər haqqında. Azərbaycan Təhsil Nazirliyi. BSU, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri-3, Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı, 2003.

İngilis dilində:

1. Barber Ch. Linguistic Change in Present-Day English. L., 1964.
2. Curme G.O. A Grammar of the English Language. L.-N.Y., 1931.
3. Cyril M. A Grammar of Modern English for Foreign Students, Longman, L., 1971.
4. Fries Ch. The Structure of English. 1965.
5. Ganshina M.A., Vasilevskaya N.M. English Grammar, Ninth Edition Revised, M., 1964.
6. Ilyish B. The Structure of Modern English. M., L., 1965.
7. Jespersen O. A Modern English Grammar on Historical Principles, L., 1949.
8. Jespersen O. Essentials of English Grammar. L., 1933.
9. Khaimovich B.S., Rogovskaya B.I. A Course in English Grammar, M., 1967.
10. Kaushanskaya and others. A Grammar of the English Language. L., 1959.

Rus dilində

1. Виноградов В.В. Русский язык. Москва, 1972
2. Винокурова Л.П. Грамматика английского языка. Л., 1954
3. Воронцова Г.Н. Об именном форманте в современном

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ SABCANKTİV II ŞƏKLİNİN İNDİKİ ZAMAN FORMASINA DAİR

Həzrətquliyeva Səfiyyə Rövşən qızı

Təhsil I fakültəsi, qr. 201B

Elmi rəhbər: b.m. Əliyeva Rəya Yavər qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Dil ünsiyyətin əsas vasitəsidir. Ünsiyyət zamanı insan həm real, həm də qeyri real həqiqətlərə münasibətini bildirə bilər. istənilən dildə bunun üçün modallıq kateqoriyası mövcuddur.

Müasir ingilis dilində modallıq kateqoriyasının bir sıra ifadə vasitələri vardır. Onlar haqqında yazmadan öncə modallığın bir termin olaraq şərhini ifadə etmək doğru olardı. Azərbaycanın görkəmli dilçisi Fəxrəddin Veysəllinin Dilçilik ensiklopediyasının 1-ci cildində bu terminin şərhini bu cür əks olunmuşdur: “Modallıq- ing. modality, azərb. modallıq.-Danışanın ifadə olunan fikrə münasibətini, ifadə olunan fikrin obyektiv varlığa münasibətini əks etdirən qrammatik-semantik kateqoriya. İfadə olunan fikir məzmunca ya real, ya da qeyri-real, ya mümkün, ya da qeyri-mümkün, ya arzu olunan, ya da arzu olunmayan, ya zəruri, ya da ehtimali şəkildə və s. anlaşıla, işlədilər bilər. Modallıq anlayışı qrammatik və leksik vasitələrin (fel formaları, modal sözlər, intonasiya, ədatlar) köməyi ilə ifadə olunur. Azərb.d.-də /bilmək, bacarmaq və istəmək/ felləri modallığı ifadə etməyə meyillidirlər.” [1, s. 436]

Hesab edirik ki, ətrafdakı hadisələrə, fikirlərə onların mümkünliyündən, reallıq dərəcəsiindən, arzu və ya zəruriyyətdən asılı olmayaraq münasibət göstəririk ki, bu da modallıq adlanır. Modallıq danışanın hərəkətə olan münasibətidir.

İngilis dilində modallığın üç ifadə vasitəsi vardır: modal sözlər, modal fellər və felin vasitəli şəkilləri. Reallıq baxımından danışanın həqiqətə olan münasibətini bildirən sözlərə modal sözlər deyilir. Onlar leksik-qrammatik mənalara görə üç qrupa bölünür: güman və şübhə (perhaps, probably), əminlik (certainly, really), arzu və istək (happily, luckily, unluckily) bildirən modal sözlər. [4, s. 288-289]

Məsdlərle işlənərək, modal fellər hərəkətin mümkünliyünü, qeyri-mümkünliyünü, vacibliyini, gərəkliliyini, lazımlılığını və s. bildirir. [4, s. 266] Oruc Musayev, Mələxanım Məmmədova və Dünyamin Yunusova görə, “can, may, must, have to, shall, should, will, would, ought, need, dare” modal fellərə aiddir.

Modallığın ifadə vasitələrindən biri də felin vasitəli şəkilləridir. “Bütövlükdə feilin vasitəli şəkilləri modallıq kateqoriyasının ifadə olunmasında mühüm rol oynayır. Vasitəli şəkillər işlənmə yerindən asılı olaraq arzu, şübhə, güman və s. bu kimi mənalara ifadə edir.” [2, s. 154] Poeziyada, rəsmi sənədlərdə, habelə gündəlik danışmada felin vasitəli şəkillərindən istifadə edirik.

“A.İ.Smurnitski, O.S.Axmanova, M.Qanşina və N.Vasilevskaya müasir ingilis dilində altı, L.P.Vinokurova, L.L.İofik, İ.P.İvanova, V.N.Ziqadlı üç, İlyiş iki fel şəkli müəyyənləşdirmişdir. Onlardan bəziləri Sabcanktiv ayrıca bir şəkil, bəziləri isə vasitəli şəklın forması olaraq qəbul etmişdir.” [3, s. 5] “Felin vasitəli şəklının dörd forması var: sabcanktiv I, sabcanktiv II, sapozişional və kondişional. Felin sabcanktiv II şəklının iki zaman forması vardır: indiki və keçmiş” [5, s. 375, 377]

Fikrimizcə, professor O.Musayev də bildirdiyi kimi feilin vasitəli şəkillərini xəbər, əmr və vasitəli olaraq qruplaşdırmalı, vasitəli şəklın dörd formasını ayrıca fərqləndirməliyik.

Tezisimizdə felin Sabcanktiv II şəklının indiki zaman formasına nəzər yetirəcəyik. Bu termin ilk dəfə 1622-ci ildə işlənmişdir. Nəzəriyyədə tezisimizin tədqiqat obyekti ilə bağlı bir sıra mübahisəli məqamlar vardır. Onlardan bir neçəsinə nəzər salaq: əvvəla, terminin adıyla bağlı müxtəlif fikirlər var. Mələxanım Məmmədova və Dünyamin Yunusov bunu “Past subjunctive”, Oruc Musayev “Sabcanktiv II indiki zaman forması”, Leyla Xanbutayeva “Sabcanktiv əvəzinə bağlayıcı” da adlandığını qeyd etmişlər. Növbəti, Sabcanktiv II şəklının indiki zaman forması ilə felin xəbər şəklının keçmiş zaman qeyri-müəyyən forması ilə struktur baxımından oxşarlığıdır. Bu formalar arasında fərqlər də var. Onlardan biri “to be” felinin işlədilməsidir, yəni felin qeyri-müəyyən zaman formasında “to be” feli “was/were”, Sabcanktiv II forma-

sında isə “were” olaraq istifadə olunur. Amma Mələkxanım Məmmədova, Dünyamin Yunusov, Oruc Musayev belə qeyd edirlər ki, müasir ingilis dilində (xüsusən danışığda) həmin fərq də aradan qalxmaqdadır.

Felin Sabcanktiv II forması həyat həqiqətlərinə zidd olan hərəkətləri ifadə etmək üçün işlədilir. Belə hərəkətlərin icrası, adətən, danışanın arzusundan, diləyindən, istəyindən, şərtindən və s. asılı olur. Bu hərəkətlər indiki və ya gələcək zamana aid olduqda, Sabcanktiv II şəklinin indiki zaman forması işlənir.” [4, s. 220].

Nəzəri mənbələrə əsasən Sabcanktiv II indiki zaman forması bir sıra tabeli mürəkkəb cümlələrin budaq hissəsində işlədilər: If balayıcı ilə başlayan qeyri-real şərt budaq cümlələrində; As if, as though bağlayıcılarından sonra müqayisə mənalı zərflik budaq cümlələrində; Bağlayıcı fellərdən sonra “as if, as though” bağlayıcıları ilə işlənən xəbər budaq cümlələrində; “to wish” felindən sonra gələn tamamlıq budaq cümlələrində; “It is time, it is high time, it is about time” kimi ifadələrdən sonra gələn təyin budaq cümlələrində; “Even if, even though” bağlayıcıları ilə başlayan güzəşt budaq cümlələrində; “Oh if, if only, oh that” ilə başlayan, “had better” ifadəsi ilə işlənən məsləhət mənalı, və “would rather, would sooner, had better, had sooner” ifadələri ilə üstünlük mənalı sadə cümlələrdə rast gəlinir”. [3, s. 83]

Nəticədə əldə etdiyimiz məlumatlar və bədii əsərlərdən seçdiyimiz nümunələrə əsaslanaraq, felin vasitəli şəkillərinin bir növü olan “Sabcanktiv II şəklinin indiki zaman forması” həqiqətən də modallıq kateqoriyasının ifadə vasitələrindən biri kimi fikrə münasibəti bildirir. Bu forma bədii əsərlərin dilində təkcə indiki və gələcəklə bağlı qeyri-real hərəkətləri ifadə etmək üçün deyil, eyni zamanda ifadə olunan fikrin təsirliliyinin artırılmasında da geniş surətdə istifadə edilir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Dilçilik ensiklopediyası: 2 cildə, I c.,/ F.Y.Veysəllinin redaktəsi ilə. Bakı Mütərcim, 2006, 516 s.
2. Hüseynov A.R. İngilis dilinin nəzəri qrammatikası üzrə mühazirələr toplusu. Bakı: Mütərcim, 2015, 375 s.
3. Khanbutayeva L.M. The analysis of the subjunctive mood. Bakı: Elm and təhsil, 2022, 225 s.
4. Musayev O.I. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı: Qismət, 2007, 587 s.
5. Musayev O.İ. Müasir Azərbaycan və İngilis dillərinin morfolojiyası. Ankara, 2018, 460 s.

İNGİLİS DİLİNDƏ MƏSDƏR TƏRKİBLƏRİ HAQQINDA

Yusifzadə Şəbnəm Təriyel qızı

ADU, Təhsil -II fakültəsi, qr. 120A

Elmi rəhbər: b.m Əliyeva Rəya Yavər qızı

İngilis dilində təsriflənməyən formaları “verbals” və ya “non-finite forms of verbs” adlanır. Müasir ingilis dilində feilin 3 təsriflənməyən forması vardır: Məsdər, Cerund və Feili sifət. İngilis dilində felin şəxssiz formalarından biri olan məsdər bir çox alimlərin L.P.Vinokurova, E.A.Qlyuske, V.N.Jiqadlo və s. tədqiqat obyektinə olmuşdur.

Məsdər felin şəxssiz forması olub, yalnız hərəkəti bildirərək onun nə şəxsinə, nə də kəmiyyətini göstərir. Məsdər bir hərəkəti və ya vəziyyəti ümumi şəkildə ifadə edən feili kateqoriyadır. Məsdər öz mənşəyini feili isimdən götürmüşdür. Beləliklə, müasir ingilis dilində məsdərin ikili xüsusiyyəti var: isimi (nominative) və feili (verbal). Məsdərin nominal xarakteri onun sintaktik funksiyalarında müşahidə olunur. İsim kimi məsdər mübtəda, obyekt xəbərin ad hissəsi funksiyalarında istifadə edilə bilər. Məsdərin feili xüsusiyyətləri isə onun zərflə ifadə edilə bilməsi, zaman, aspekt və növ anlayışlarının olmasıdır [1. s. 182].

Dilçi alim Şaxmatov isə məsdəri “verbal nominative” adlandırmışdır. Alimin fikrincə ingilis dilində məsdərin iki forması var: “to” hissəcikli məsdər (full infinitive) və “to” hissəciksiz məsdər (bare infinitive). B.İlyiş məsdərin tərz, növ və ardıcılıq kateqoriyalarının olduğunu söyləmişdir.

Məsdərin tərkib əmələ gətirmə xüsusiyyəti vardır. Məsdər tərkiblərini bir çox alimlər – V.Burlakova, M.Vovsin, O.Yaqodnikova və başqaları tədqiq etmişlər. O.Musayev, N.Kobrina, L.Driqa, E.Dobronetskaya və s. görə məsdər üç tərkib əmələ gətirir: mübtəda məsdər tərkibi (Subjective with the Infinitive Construction); tamamlıq məsdər tərkibi (Objective with the Infinitive Construction); “for” sözlü məsdər tərkibi (For-to-Infinitive Construction).

Tamamlıq məsdər tərkibindən bəhs edərkən dilçilər qeyd edirlər ki, bu tərkib müasir ingilis dilində olan digər tərkiblərdən daha geniş işlənir və daha çox feili əhatə edir. N.A.Kobrina məsdərlə işlənən bütün tərkiblərin adına “Predicative Constructions with Infinitive”, Tamamlıq məsdər tərkibinin adına isə “Objective with

the Infinitive Construction” deyir [3. s25]. Digər alimlər, M.Qaşina, N.Vasilyevskaya bu tərkibi “Accusative with the Infinitive” adlandırılmışdır [4.s.218]. Onların fikrincə burada məsdər 2-ci dərəcəli xəbər, isim və ya əvəzlilik isə 2-ci dərəcəli mübtədə adlandırmaq olar. Buradan da aydın olur ki tərkibi yaradan isim və məsdər arasındakı əlaqə mübtədə və xəbər əlaqəsinə bənzəyir. Belə nəticəyə gələ bilərik ki, 2-ci element bir-biriləri ilə sıx bağlı olaraq tərkib yaradır və mürəkkəb tamamlıq funksiyası daşıyır. Bu fikirlər 1988-ci ildə çap edilmiş L.Qoksadzenin “An Advanced Course in Current English Grammar” əsərində öz əksini tapır.

Bu tərkibə bir qrup feillərdən sonra rast gəlmək olar: I saw him open the door.; I believed him to solve all my problems.; He made me go to the party.

Mübtədə məsdər tərkibi ən geniş yayılmış formalardan biridir. N.A Kobrina öz kitabında məsdərin bu tərkibi əmələ gətirdiyini xüsusi olaraq vurğulamamışdır. Lakin dilçilər onun fikirləri ilə razılaşmamış, bu tərkibin işləndiyi cümləyə sual verərək asanlıqla tərkibin olduğunu və hansı funksiyada işləndiyini görə bildiklərini demişdirlər. Demək olar ki, əksər dilçilər tərəfindən mübtədə məsdər tərkibi kimi qəbul edilən bu tərkib, bəzi dilçilər tərəfindən “genişləndirilmiş üzv”, bəziləri tərəfindən isə “üç elementli quruluş” hesab edilir. İ.S.Barxudarov, D.A.Stelinqin fikirlərinə əsasən belə nəticəyə gələ bilərik ki, bu tərkibin işləndiyi cümlədə yalnız bir mübtədə olmalıdır: My mother was made to go to the dentist.

Bu tipli tərkiblər müəyyən qrup fellər işlənir: He was believed to solve all her problems; Jane was heard to cry in the park.; She chanced to look after her friend.

Tədqiqatlar əsasında deyə bilərik ki, for-to-məsdər tərkibi həm canlı danışiq dilində, həm də bədii dildə çox işlənir. İvanovanın araşdırmalarına əsasən deyilir ki, for sözlüklü məsdər tərkibi qədim ingilis dilinin erkən dövründə yaranmışdır. Bunun sayəsində məsdər subyektlə əlaqəyə girərək müxtəlif cümlə üzvü rolunda çıxış etmişdir. Tamamlıq və mübtədə məsdər tərkibləri müəyyən feillərdən sonra işlənirsə, for sözlüklü məsdər tərkibində bu məhdudiyyət yoxdur və for sözlüklü məsdər tərkibi cümlədə müxtəlif sintaktik vəzifələrdə işləyə bilər. Bu tərkib üç elementdən ibarətdir: for sözlüklü, isim və ya əvəzlilik, “to”-lu məsdər: She waited for me to come back.

Nəticə etibarlı ilə hesab edirik ki, feilin təsriflənməyən formaları tarix boyu araşdırılmasına baxmayaraq hələ də öz aktuallığını itirməmişdir. Məsdər feilin təsriflənməyən formalarından biri ki, istər danışıda, istərsə də yazılı nitqdə fəal istifadə edilir. əlavə olaraq məsdər feilin təsriflənməyən formalarının bütün xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. O.Musayev A practical grammar of Contemporary English, Bakı, 2011, 552 səh.
2. G.Rəfibəyli İngilis və Azərbaycan dillərində feili tərkiblər , Bakı 2005, 143 səh.
3. L.Məmişova ,ADU, Magistr Dissertasiyası, Bakı,2019, 69 səh
4. Ganshina M.A., Vasilyevskaya N.M English Grammar. Moscow, 1957,465 səh

İNGİLİS DİLİNDƏ FELİ SİFƏT, CERUND VƏ FELİ İSİMLƏRİN MÜQAYİSƏSİ

Əmirova Gülşən Fərhad qızı

ADU, Təhsil -II fakültəsi, qr. 120A

Elmi rəhbər: b.m. Əliyeva Röya Yavər qızı

İngilis dilində müəyyən qrup sözlər vardır ki, forma baxımından bir-birinə bənzəyirlər, cerund, feli sifət və feli isimlər kimi. Bu tezisdə biz həmin qrup sözlərin müqayisəsini şərh edəcəyik.

Felin təsriflənməyən formalarının sayı və onların analizi müxtəlif mənbələrdə fərqli şəkildə ifadə olunub. R.A.Klouz “A Reference Grammar for Students of English” adlı dərsliyində felin 3 təsriflənməyən forması haqqında məlumat vermişdir (məsdər, feli sifət və cerund). Bu təsriflənməyən formalardan ikisi cerund və indiki zaman feli sifət göstərici baxımından bir-birinə bənzəyirlər. Belə ki, Klouz kitabında cerund və indiki zaman feli sifətini bir-birindən belə fərqləndirmişdi: “Cerund və indiki zaman feli sifəti vurğunun hansı hecanın üzərinə düşməsinə əsasən ayırır.

Əgər isimlə “-ing” formalarının birləşməsində vurğu “-ing” formasının üzərinə düşərsə həmin söz onda indiki zaman feli sifətidir. Yox, əgər əsas sözün üzərinə düşərsə bu zaman cerund hesab edilir” [3.s.78.79]. Hesab edirik ki, bu fikir çox mübahisəlidir. Çünki intonasiyadan aslı olaraq vurğu dəşiyə bilər. O.Musayev isə “A Practical Grammar of Contemporary English” kitabında cerund və indiki zaman feli sifəti belə fərqləndir-

mişdi: “Cerund və indiki zaman feli sifət hər ikisi feildir, eyni morfoloji formaya malikdirlər. Ona görə də ilk baxışda onları bir-birindən ayırmaq çox çətin görünür. Amma əslində, cerund və indiki zaman feli sifət müasir ingilis dilində fərqli morfoloji vahidlərdir. Mənaca və sintaktik istifadəyə görə fərqlidirlər. Cerund ismi xüsusiyyətlərə malikdir, indiki zaman feli sifət sifət və zərf xüsusiyyətlərinə malikdir. Cerund subyektin, obyektin və s. funksiyalarında istifadə oluna bilər, lakin indiki zaman feli sifət heç vaxt cümlədə subyekt kimi istifadə olunmur. Bu faktlar göstərir ki, iki fel, yəni, cerund və indiki zaman feli sifəti tamamilə fərqli morfoloji vahidlərdir. Bu əsasda onlar müasir ingilis dilində fərqli fellər hesab olunurlar” [1.s.213]. Məsələn: 1) Singing is my hobby (cerund). 2) Singing doll made her hoppy. (indiki zaman feli sifət).

M.Celce Murcia və D.Larsen Freeman “The Grammar Book” adlı kitabında cerund və indiki zaman feli sifətin həm forma, həm mənasına görə fərqləndirmişdirlər. Müəlliflər: “Cerund və indiki zaman feli sifət arasındakı əsas fərqi birincisinin ismə, digərinin isə sifətə və ya zərfa aid olmasıdır”. [5.s.15]

M.Məmmədova və D.Yunusovun kitabına istinadan cerund və feli sifət arasında oxşar və fərqli cəhətlər var. Hər ikisi təyin və zərflilik funksiyasında işləyə bilər. Feli sifətdən fərqli olaraq cerund bu funksiyada sözdən ilə işləyir. Feli sifət yiyəlik əvəzliyi, yiyəlik halda olan isim və sözdənülərlə işləyir. Qeyd etdiyimiz hallarda olan “-ing”-li söz həmişə o demək deyil ki, mütləq cerundur. Onlar “-ing” formalı isimlərdə ola bilər.

S.Nuriyeva “Cerund” adlı kitabındakı feli sifət və cerund arasındakı oxşar və fərqli xüsusiyyətləri belə vermişdir: “Hər ikisi “-ing”-lə düzəltdiyi üçün onlar arasında morfoloji fərq yoxdur. Hər ikisi ikili xarakterə malikdir. Cerundun feli və ismi, feli sifətin isə feillə, zərfa və ya sifətə aid xüsusiyyətləri vardır. Hər ikisinin zaman və növ əlamətləri demək olar ki, eynidir. Cerund və indiki zaman feli sifəti təyin funksiyasında işləyir, tərkib əmələ gətirə bilər. Cerund sözdən ilə işləyir, yiyəlik halda isim və əvəzliliklə təyin olunur, cümlənin müstəqil mübtədası ola bilər. Lakin indiki zaman feli sifət isə mürəkkəb mübtədanın bir hissəsi olur” [4, s.191-192,194].

Feli isimləri cerund və indiki zaman feli sifətdən fərqləndirmənin bir sıra yolları vardır. Birincisi, feli isimlər artıqla işləyə bilər, cerund və indiki zaman feli sifət demək olarkı artıqla işlənmir. Cerund və indiki zaman feli sifət heç vaxt cəmlənmir, feli isim sayılındırsa cəmlənə bilər. Cerund və indiki zaman feli sifətin həm nominal, həm verbal xarakteri olduğu halda, feli isimləri yalnız nominal xarakter daşıyır. Həmçinin cerund və indiki zaman feli sifət zərflə işlənmə bilər, feli isimlər isə heç vaxt zərflə işlənmir. Bundan əlavə feli isimlərin qarşısında “some”, “few/a few”, “little”, “a lot of”, “much” kimi sözlər işləyə bilər. Cerund və indiki zaman feli sifətdə isə bunlar yoxdur. Sonda, cerund və indiki zaman feli sifəti hər ikisi ikili xassəyə malik olduğu halda, feli isimlərin isə ancaq ismi xassəsi vardır.

Nəticədə onu qeyd etmək istərdik ki, hər nə qədər “-ing”-li formalar struktur baxımından bir-birilərinə bənzərsələr də onlar ifadə etdikləri mənaya görə, işlənmə yerlərinə görə biri digərindən kəskin fərqlənirlər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Musayev.O.İ. Pratical Grammar of Contemporary English. Bakı, Qismət, 2011, 540 s.
2. M.Celce Murcia və D.Larsen Freeman The Grammar Book. United States of America, 2015,911 s.
3. R.A.Colse A Reference Grammar for Students of English. London 1975-1979, 342 s.
4. Nuriyeva.S Cerund. Bakı, Təhsil-2011, 272 s.
5. Məmmədova F. Müasir İngilis dilində "-ing" tərkibli sözlərin omonimliyi buraxılış işi. Bakı, ADU, 2019, 37 s.

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ MÜRƏKKƏB CÜMLƏ HAQQINDA

Əsgərzadə Nərmən Hüseyn qızı

Təhsil I fakültəsi, qr.405A

Elmi rəhbər: b.m. Əliyeva Rəya Yavər qızı

ADU

Dilçilik elmi ictimai həyatın yarandığı ilk dövrlərdən özünəməxsus şəkildə inkişaf etmiş, hər zaman həlli baxımından mürəkkəb, lakin mahiyyətcə aktual olan problemləri tədqiq etmişdir. Dilçiliyin bölmələrindən biri olan qrammatika 2 hissədən ibarətdir: 1) Morfolojiya; 2) Sintaksis.

Grammatikanın cümlə və onun tərkibini, növlərini öyrənən sahəsi sintaksisdir. Sintaksisin əsas tədqiqat obyektinə söz birləşmələrini, onların tərkibini, növlərini, cümlə və söz birləşmələrinin oxşar və fərqli cəhətlərini, cümlənin quruluşunu öyrənmək daxil edilir. Məhz bu səbəbdən, sintaksisin tədqiq etdiyi sahələrdən biri söz birləşməsi, digəri isə cümlədir.

Bildiyimiz kimi cümlə quruluşuna görə sadə və mürəkkəb olmaqla iki qrupa bölünür. Bir predikativ mərkəzi olan, istənilən bitmiş fikri ifadə edən, cümlə intonasiyasına malik sintaktik konstruksiya sadə cümlə adlanır. Sadə cümlə eyni zamanda mürəkkəb cümlələrin tərkib hissəsi olaraq da çıxış edir ki, bu da müstəqil işlənən “sadə cümlədən” fərqlənir. Mürəkkəb cümləni təşkil edən komponentlər qarşılıqlı şəkildə əlaqədə olurlar və bu komponentlər arasında bağlılıq dərəcəsi müxtəlif olur.

Mürəkkəb cümlələr tabeli mürəkkəb cümlə və tabesiz mürəkkəb cümlə olmaqla iki yerə ayrılır. İngilis dilinə “compound sentences” and “complex sentences” kimi tərcümə olunur.

Mürəkkəb cümlələr tabeli mürəkkəb cümlə və tabesiz mürəkkəb cümlə olmaqla iki yerə ayrılır. İngilis dilinə “compound sentences” and “complex sentences” kimi tərcümə olunur. Mürəkkəb cümlənin tabeli və tabesiz mürəkkəb cümləyə bölünməsinin səbəbi mürəkkəb cümlənin komponentlərinin bir-birinə qarşılıqlı münasibətindəki fərqlərdir. Birinci fərq ondan ibarətdir ki, mürəkkəb cümləni əmələ gətirən komponentlər bərabər hüquq, yaxud qeyri-bərabər hüquq əsasında ortaya çıxır. Bilirik ki, eyni hüquqlu komponentlərin birləşməsi nəticəsində tabesiz mürəkkəb cümlə, müxtəlif hüquqlu komponentlərin birləşməsindən isə tabeli mürəkkəb cümlə əmələ gəlir. Tabesiz mürəkkəb cümlə iki və daha artıq cümlənin intonasiya, yaxud pauza, və ya intonasiya və tabesizlik bağlayıcıları ilə bağlanması əsasında formalaşır. Nümunə: 1) They spoke to him in French, but he responded in English.; 2) The sky is clear, the stars are twinkling.

Tabesiz mürəkkəb cümlənin qurulmasında onu təşkil edən komponentlərin sıralanmasının çox böyük rolu vardır. Bildiyimiz kimi, danışan şəxs öz fikirlərini məntiqi ardıcılıqla tərtib etməli və bu qayda ilə çatdırmaq istədiyi fikri başqalarına bildirməlidir. Tabesiz mürəkkəb cümlənin komponentlərinin qarşılıqlı əlaqəsi sayəsində ifadə edilən müxtəlif mənalara məhz bu qaydaya əməl edən zaman meydana çıxır. Bu zaman bir sıra qanunlar özünü göstərir. Məsələn; hüquqi üstünlüyə görə: yaxından-uzaqa, uzaqdan yaxına; kiçikdən-böyüyə, böyükdən-kiçiyə; sadədən-mürəkkəbə və ya əksinə-ən əsası da danışanın məqsədinə görə sıralanır.

Tabeli mürəkkəb cümlənin inkişafı haqqında müxtəlif fikirlər mövcuddur. Belə ki, cümləni təşkil edən komponentlərdən biri digərindən asılı vəziyyətdə olur. Bu komponentlərdən müstəqil olan baş cümlə, asılı olan isə budaq cümlə adlanır. Budaq cümlədə baş cümlədə buraxılmış, qeyri-müəyyən şəkildə ifadə olunmuş müvafiq üzvü izah edir. Nümunə: 1) She was only girl in the museum when he asked about basketball player.; 2) I would not come with you, because I am not interested to attend this ceremony. Tabeli mürəkkəb cümlələrdə bəzən budaq cümləni tərkib formasında saxlamaqla mürəkkəb cümləni sadələşdirmək mümkündür.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdullayev Ə. Müasir Azərbaycan dilində tabeli mürəkkəb cümlələr. Bakı, 1974.
2. Abdullayev Ə. Müasir Azərbaycan dili Sintaksis. IV cild., 1973.
3. Musayev O.İ. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı, 2007.
4. Müasir Azərbaycan dili. III cild. Sintaksis, Bakı, 1998.

İNGİLİS DİLİNDƏ OMONİMLƏRİN TƏSNİFATINA DAİR

Haşımli Zəhra Əli qızı

Təhsil I fakültəsi, qr. 407A

Elmi rəhbər: b.m. Əliyeva Rəyza Yavər qızı

ADU

Omonimlər yazılışı və tələffüzü eyni, lakin leksik mənaca fərqlənən iki və daha artıq mənada işlənən sözlərə deyilir. Dildə omonimlərin yaranması bir sıra amillərdən asılıdır: 1. Sözlərin mənə cəhətdən dəyişməsi; 2. Digər dillərdən alınma sözlər hesabına; 3. Sözlərdə səs tərkibinin dəyişməsi hesabına; 4. Sözlərin quruluş cəhətdən dəyişməsi hesabına.

Sözlərin mənə dəyişməsi başlıca üç proseslə bağlı olur: a) qovuşuq ümumi məfhumun parçalanması; b) əvvəlki məfhumun köçürülməsi; c) məfhumun daralması-xüsusiləşməsi. [2, s 113]

Omonimlərin bütöv təsnifatını A.İ.Smirnitiski və V.Arnold qruplaşdırmışdır. Onlar 2 yerə, tam və qismən olmaqla, 3 alt qrupu müəyyən etmişdirlər. Belə ki, V.Arnold omonimləri 12 sinfə bölmüşdür.

Qrammatik formaların uyğunluğuna görə omonimlər tam və natamam (qismən) olmaqla 2 qrupa bölünür. Tam omonimlər-deyilişi və yazılışı eyni, lakin leksik mənalara müxtəlif olan omonimlərdir. Tam omonimlər eyni nitq hissəsinə aid olub, bütün formalarda bir-birinin eynisini təşkil edirlər. Onlar eyni za-

manda fonetik-qrammatik omonimlər də adlanır. Məsələn, “back-öndən uzaqda”, “back-bədənin bir hissəsi”, “back-geri qayıtmaq”.

Natamam omonimlər-onlar müxtəlif nitq hissələrinə aid olub, dildə gedən dəyişiklik nəticəsində qəbul etdikləri formal əlamətlərə görə təsnif olunurlar. Natamam omonimlər də öz növbəsində, omofon və omoqraflar olmaqla 2 qrupa bölünür: Omofonlar-tələffüzü eyni, yazılış və mənalari müxtəlif olan omonimlərdir. Məsələn, “baron-barren”, “knight-night”, “rain-reign”, “berry-bury”. Omoqraflar-yazılışı və tələffüzü eyni, amma məna cəhətdən fərqli olan sözlərə deyilir. Məsələn, “wind-külək”, “wind-sarımaq”, “fan-yelləmək”, “fan-azərkeş”.

Bundan başqa omonimlər leksik, qrammatik və leksik-qrammatik omonimlər olmaqla 3 yerə bölünür. Leksik omonimlərdən tamamilə fərqlənən və onların tamamilə əksini təşkil edən qrammatik omonimlər bir-birindən yalnız qrammatik mənasına görə fərqlənir. Amma leksik mənasına görə oxşardır, yəni eyni sözün qrammatik formalarıdır: “sheep-qoyun (tək haldadır)”, “sheep-qoyunlar”(cəm haldadır).

“Qrammatik leksik omonimlər” qrupunu ayıraraq A.Y.Şaikeviç qeyd edirdi ki, onlar arasında “qrammatik məna fərqi açıq şəkildə leksik məna fərqiindən üstündür”. [4, s 288-295]

Kimə görə tam və çoxmənalı sözlərin omonimlərinin fərqləndirilməsi yolları eyni ola bilməz. [5, s 173]

Qrammatik omonimlər nəticə etibarilə 4 qrupa bölünür:

1. Sözün səs və orfoqrafiya baxımından üst-üstə düşən, leksik mənası, qrammatik xüsusiyyətləri, sintaktik funksiyası ilə fərqlənən qrammatik omonimlər. Bu omonimlər sözün bir nitq hissəsindən digərinə keçməsi nəticəsində yaranmışdır, ona görə də müxtəlif nitq hissələrinə istinad edirlər;

2. Qrammatik formaların omonimiyası (omoformalar). Bu alt qrupa daxildir: a) ayrı-ayrı formalarda səs və yazılış baxımından üst-üstə düşən, müxtəlif nitq hissələri olan sözlər; b) ayrı-ayrı formalarda səs və yazılış baxımından üst-üstə düşən, eyni nitq hissəsinə aid olan sözlər;

3. Omofoniya hadisəsi ilə mürəkkəbləşən qrammatik omonimiya. Bura daxildir: a) Orfoqrafiya baxımından üst-üstə düşən bir və ya müxtəlif nitq hissələrinin sözləri; b) vurğu, leksik, qrammatik məna ilə xarakterizə olunur; c) bir sözün formaları olan omofonlar;

4. Vurğuya görə fərqlənən söz formalarının qrammatik omonimiyası. Bura daxildir: a) orfoqrafiya baxımından üst-üstə düşən bir və ya müxtəlif nitq hissələri; b) vurğu, leksik, qrammatik məna ilə xarakterizə olunur; c) eyni sözün formaları olan omoqraflar.

Nəticə, olaraq qeyd etmək istərdik ki, ingilis dilində omonimlərin təsnifatı ilə bağlı müxtəlif fikirlər mövcuddur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Arnold I.V. Lexicology of modern English, Moscow, 1959.
2. Filologiya məsələləri, №13, Bakı-2011, 116
3. Виноградов В.В. О грамматической омонимии в современном русском языке //Виноградов В.В. Исследования по русской грамматике (избранные труды). – М., 1975.– С. 295–312.
4. Виноградов В.В. Об омонимии в русской лексикографической традиции //Виноградов В.В. Избранные труды: Лексикология и лексикография. – М., 1977. –С. 288–295.
5. Ким О.М. Транспозиция на уровне частей речи и явление омонимии в современном русском языке. – Ташкент : Фан, 1978. – 227 с.
6. The Oxford English Dictionary. Oxford, 1933.
7. Smirnitsky A.I. Lexicology of the English language. M., 1956

İNGİLİS DİLİNİN BÖYÜK BRİTANIYA VƏ AMERİKA VARIANTLARININ QRAMMATİK XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

*Təhsil-2, Sadıqova Ləman Firuz qızı
Elmi rəhbər: f.f.d., Aytən Rəcəbova Arif qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Hər bir dövlətin ən böyük sərvətlərindən biri onun dilidir. Hal-hazırda dünyada 7000-ə qədər dil mövcuddur. Bu dillər sırasında ingilis dilinin özünəməxsus yeri vardır. Haqqında danışdığımız bu dil dünyada geniş yayılmış bir dil hesab olunur. Çünki yer üzərində təqribən 1,5 milyarddan 2 milyarda qədər insan ingilis dilində danışır. Bu statistikanı nəzərə alaraq bir çoxları bu dili dünya dili hesab edir. İngilis dilinin bu qədər

geniş yayılması onun müxtəlif variantlarının meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. İngilis dilinin variantları sırasında Britaniya, Amerika, Kanada, Avstraliya, Yeni Zelandiya, Cənubi Afrika və Hindistanın adlarını çəkmək olar. Onlardan daha geniş yayılmışları Britaniya və Amerika variantlarıdır. [5].

Hər iki variant arasında leksik-semantik, fonetik və qrammatik cəhətdən fərqliliklər mövcuddur. Qrammatik müxtəlifliklərə zamanlar, modal və köməkçi feillər, sözönlər, durğu işarələrinin cümlədə istifadəsi, cümlə daxilində mübtəda ilə xəbərin uzlaşması və müxtəlif feillərlə ifadə olunmuş birləşmələr arasındakı fərqliliklər daxildir.

İlk öncə zamana görə bu iki böyük variant arasında olan müxtəlifliklərə nəzər salaq. Belə ki, “past tense form”, yəni keçmiş zaman formasında istifadə olunan feillər hər iki variantda görə dəyişir. Məsələn, “bust” (həbs etmək) feili Britaniya variantının keçmiş zamanında bust, “lean” (arxalanmaq, söykənmək) feili isə leant kimi istifadə olunur. Lakin, bu feillər Amerika variantında “-ed” şəkilçisi qəbul edərək keçmiş zamana görə dəyişir. Məsələn, “bust” feili busted, “lean” feili isə leaned kimi istifadə edilir. [2, s. 142-143].

Bunlarla yanaşı, “present perfect tense form”, yəni indiki bitmiş zaman formasının da istifadəsi hər iki variantda fərqlidir. Belə ki, britaniyalılar bu zaman formasından amerikalılara nisbətən daha çox istifadə edirlər. Britaniyalılar indiki bitmiş zamandan istifadə edib müəyyən bir situasiyanı ifadə edən zaman Amerikalılar həmin situasiyanı izah etmək üçün indiki bitmiş zamanın əvəzinə keçmiş sadə zaman formasından istifadə edirlər. Məsələn, ingilis dilinin Britaniya variantındakı I’ve misplaced my pen cümləsi Amerika variantında I misplaced my pen şəklində ifadə olunur. [2, s. 144].

Həm Britaniya, həm də Amerika variantında sözönlərin istifadəsi də bir-birindən fərqlənir. Hər iki variantda at sözünü zaman bildirən ifadələrin tərkibində istifadə olunur. Məsələn, at the weekend, at Christmas, at five o’clock və s. buna nümunə olaraq göstərilə bilər. Lakin, Amerika variantında “weekend” (həftəsonu) sözünün qarşısında at əvəzinə on sözünü istifadə olunur. Bununla yanaşı, at sözünü Britaniya ingiliscəsində universitetlər və digər müxtəlif qurumlar haqqında danışılarkən də istifadə edilə bilər. Buna nümunə olaraq, “He studies French at university” cümləsini göstərmək olar. Lakin, Amerika variantında bu hal tamamilə fərqlidir. Belə ki, Amerika ingiliscəsində at əvəzinə in sözünü universitetlər və müxtəlif qurumlar qarşısında istifadə olunur. Məsələn, “She studied English in high school”. [3], [6]. Bunlara əlavə olaraq, digər sözönlərinin də hər iki variantda istifadəsinə nəzər yetirməkdə fayda vardır. Belə ki, Britaniya variantında from və to sözönləri nitq hissəsinə görə sifət olan different (müxtəlif) sözü ilə işləndiyi halda, Amerika variantında həmin sifətlə from və than sözönləri istifadə olunur. “This place is different from/to anything I have seen before” (Britaniya variantı), “The taste of this juice is different from/than other juice I have drunk before” (Amerika variantı) və s. [4], [7].

Bu iki variant arasında modal feillərin istifadəsində də fərqlilik vardır. Belə ki, Britaniya variantında istifadə olunan needn’t köməkçi feili Amerika variantında don’t need ilə əvəz olunur. “They needn’t come to school today” (Britaniya variantı), “They don’t need come to school today” (Amerika variantı) və s. [1, s. 70].

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. B. Zhang. On Grammatical Differences between Daily British and American English, 2008, pp. 69-73.
2. I. Wy. Dirgeyas. The Typical Different Features of Grammar of the British and American English. 2016, pp. 141-152.
3. M. Hoplaros. Preposition differences, 2010.
4. P. Shor. Order of preposition in US and UK English, 2012.

İnternet resursu:

5. <https://grammarist.com/varieties-of-english/>
6. <http://learn2speakenglishonline.blogspot.be/2010/11/preposition-differences-britishamerican.html>
7. <http://english.stackexchange.com/questions/59368/order-of-preposition-in-us-and-uk-english>

İNGİLİS DİLİNDƏ BAĞLAYICI VƏ TƏYİNİ ZƏRFLƏR

Nuruzadə Mövlanə Pünhan qızı, təhsil-2, qrup 201a

Elmi rəhbər: Baş müəllim Rəcəbova Sevil Mədət qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Zərf hərəkətin əlamətini və yaxud hərəkətin hansı şəraitdə, harada, necə, nə zaman və s. icra olunduğunu bildirən nitq hissəsidir. Zərf cümlədə əsasən feilə aid olur. O eyni zamanda sifətə, feil sifətə və ya başqa bir zərflə aid olub onların əlamətini, dərəcəsini göstərə bilər. Zərf how? sualına cavab verir. **Məsələn: very nice**

Baş cümlələrə qoşulmaq üçün işlənən əvəzlilik zərflərə birləşdirici zərflər deyilir. Birləşdirici zərflər təyini və bağlayıcı olmaqla 2 qrupa bölünür. Müxtəlif qruplara aid olan when, where, how, why zərflərinin ortaq bir xüsusiyyəti onların sual əmələ gətirə və bəzi budaq cümlələrdə işlənməsidir. Köməkçi funksiyalarına görə onlar sual əvəzlilikləri, bağlayıcı zərflilər də adlanır. Hər 2 halda onlar cümlədə müxtəlif zərf funksiyaları yerinə yetirirlər. When, where, how, why sözləri təyin budaq cümləsini baş cümləyə bağlayarkən təyini (nisbi) zərf rolunda çıxış edir. 1. “where” zərfi yeri, məkanı təsvir edən, təyin budaq cümlələrində işlənir- / The university is the place where students study// 2. “when” zərfi zamanı təsvir edən budaq cümlələrində işlənir-/ The summer is the time when students rest// 3. “why” zərfi səbəbi təsvir edən budaq cümlələrində istifadə olunur- / It is the reason why he behaviours like that//

Təyini zərflərdən ismin təsviri üçün istifadə olunur. Bu təsvirə təyin budaq cümləsi deyilir. Onlar “which” nisbi əvəzliyi ilə əvəz edilə bilər. Məsələn: / Today is the day when most people don’t work// / I remember the era during which teachers could give students the cane //

Təyini zərf onun adını təyin edən cümlənin əvvəlində olduqda, onun qarşısında vergül qoyulmur. Qeyd etdiyim nümunələrdə vergüldən istifadə olunmamışdır, çünki bütün təyin budaq cümlələri isimləri müəyyən edir. Bu baş verdikdə təyin budaq cümləsi məhdudlaşdırıcı kimi tanınır və vergüllə işlənmir.

“How” zərfi nida cümlələrinin əvvəlində də işləyə bilər. Bu halda ondan sonra sifət və ya zərf gəlir, lakin o təkdə işləyə bilər.

Bağlayıcı zərflər tabeli mürəkkəb cümlələrdə bir-birindən asılı olmayan cümlələri, tabeli mürəkkəb cümlələrdə isə baş cümlə ilə budaq cümləni birləşdirmək üçün işlədilir.

Tabeli mürəkkəb cümlələrdə işlədilən bağlayıcı zərflər – when, where, how, why. Tabeli mürəkkəb cümlələri bağlayır və bu bağlayıcılardan sonra cümləyə xas söz sırası işlənir. He called when he was busy.

Tablesiz mürəkkəb cümlələri birləşdirən bağlayıcı zərflər aşağıdakılardır: so- ona görə, therefore-ona görə də, then – sonra, onda, however – baxmayaraq, hər halda, still, yet – lakin, bununla belə, moreover – bundan başqa və s.

Where, how, why, when sözləri eyni zamanda omonimlik təşkil edir. Bu zərflər sual, bağlayıcı və təyini zərf rolunda çıxış edə bilər.

Zərf budaq cümləsini ifadə etdikdə o, baş cümlədə birləşən, lakin müstəqil funksiyası olmayan sadə bağlayıcıya çevrilir. Coming into the hall from the far end, I at once saw Fleur where I had left her.

Göründüyü kimi, fərqləndirilməsi və qavranılması çətinlik yaradan təyini və bağlayıcı zərflərin öyrənilməsi tədris prosesində mühüm rol oynayır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Gordon E.M., Krylova I.P. A Grammar of Present- Day English. M., 1974, [1,p. 303].
2. Musayev O. A Practical Grammar of Contemporary English. Bakı, 2014, [2,p. 217-218].
3. Mələk Məmmədova, Dünyamin Yunusov. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı, 2011, [3,s. 51].
4. <https://www.researchgate.net/publication/33054596>

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ MÜƏYYƏN VƏ QEYRİ-MÜƏYYƏN ARTİKLİN ŞƏXS VƏ SOYADLARI İLƏ İŞLƏNMƏSİ

***Sahbazova Günay Adil qızı, təhsil-1, qrup 201a
Elmi rəhbər-Baş müəllim Rəcəbova Sevil Mədat qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti***

Müasir ingilis diliində iki artıqlıq var: Qeyri-müəyyənlik artıqlı (a) və müəyyənlik artıqlı (the). Qeyri-müəyyənlik artıqlı qədim ingilis dilində mövcud olmuş an (bir) sayından əmələ gəlmişdir və onun iki forması var: a və an

Qeyri-müəyyənlik artıqlı, bir qayda olaraq, sayla bilən tək isimlərlə işlədilir: cəmdə ismin qarşısında qeyri-müəyyənlik artıqlı işlədilmir, məsələn: A spoon- spoons

Müəyyənlik artıqlı qədim ingilis dilində se işarə əvəzliyindən əmələ gəlmişdir. O həm tək, həm də cəm isimlərlə işləyə bilər:

The table-the tables, the boy- the boys

Müasir ingilis dilində, bir qayda olaraq, xüsusi isimlər artıqlı işlədilir, məsələn:

“No, she can't” replied Mr. Bumble.

O. Musayevə görə, şəxs adları bildirən xüsusi isimlərlə aşağıdakı hallarda artikl işlədilir:

1) Şəxs adı, soyadı bildirən xüsusi isim bütöv bir ailəni təmsil etdikdə onun qarşısında müəyyənlik artikl işlədilir, məsələn: The Whites were an average family in the middle class

2) Şəxs adı bildirən xüsusi isim ailənin bir üzvünü təmsil etdikdə onun qarşısında qeyri-müəyyənlik artikl işlədilir, məsələn: It is in the nature of a John to be ignorant that he is a John

N.M.Vasilevskaya görə, müvəqqəti hal-vəziyyət bildirən təyinə malik olan xüsusi isimlərin qarşısında müəyyənlik artikl işlədilir. Bu halda təyin əsasən keçmiş zaman feili sifət ilə ifadə olunur, məsələn: The surprised Jane said nothing.

Bəzi hallarda ismin qarşısında artikl işlənmir, məsələn:

1) Qohumluq əlaqəsi bildirən aunt, uncle, cousin və bunun kimi isimlərlə təyin olunan xüsusi isimlərin qarşısında heç bir artikl işlədilmir, məsələn:

“It is only Cousin James!” . I adopted the tone used my Uncle Robert

2) Young, old, poor, little, dear və bunun kimi sifətlərlə təyin olunan xüsusi isimlərin (şəxs adlarının) qarşısında heç bir artikl işlədilmir, məsələn:

Young William could not help smiling

V.L.Kauşanskaya görə, akademik, professor, həkim kimi hərbi rütbə və titul bildirən isimlər artikl qəbul etmir. Məsələn: Doctor Brown

Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, artikl geniş bir mövzudur və onu bir tezislə izah etmək qeyri-mümkündür. İngilis dilində xüsusi isimlər və soyadları, bir qayda olaraq, artiklsız işlədilir, amma müəyyən istisna hallar var və onları müvafiq qaydalara riayət edərək düzgün mövqedə işlətmək olar.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. English Grammar, M.A.Ganshma, N.M.Vasilevskaya , [1,s.71]
2. Oruc Türksevər (Musayev) ,[2, s. 293], [3,s.294] [4,s .295]
3. В.Л.Каушанская, Р.Л.Ковнер, О.Н.Коженикова, Е.В.Прокофьева, Э.М.Райнес, С.Е.Сквирская, Ф.Я.Цырлина, [5,s. 35]

INTERROGATIVE SENTENCES IN MODERN ENGLISH

Author- Nurushova Sura Tayyar, təhsil-1, qrup 201a
Scientific leader- Head teacher Rajabova Sevil Medet
High School, city- AUL

The sentence is a unit of speech that expresses a more or less complete thought and has a definite grammatical structure. Sentences can be classified according to 2 principles: 1.according to types of communication 2.according to structure. According to types of communication they are divided into these groups: Declarative, interrogative, imperative and exclamatory sentences. The sentences which are utilized to learn what we don't have information about or to clarify what we know are called Interrogative sentences. They may have different types such as general, special, disjunctive and alternative questions. A question which refers to the sentence as a whole and requires the answer yes or no is considered a General question. It always begins with an auxiliary, a modal and a link verb. “Can you solve this problem? No, I can't”. For making its negative form negative particle “not” is used. Don't you go training? A question related to any member of the sentence is called a Special question or “wh-question” such as who, what, when, where, how well and so on. The word order of Special questions: The question word + auxiliary verb + subject + predicate. The answer given to Special questions may be different. For ex: The answer of questions with “how often” must be used with “for” and “since”, but not in questions with “when”, “what time”, “how long ago”. Perfect tense form can't be used in sentences with these question words. After “who”, “what” it isn't right to utilize from the verbs “do”, “does”, “did”, “don't”, but “didn't”, “doesn't” can be. Disjunctive questions are used to clarify the speaker's doubt. “Do you agree with me, don't you?”. If the first part of the sentence is in an affirmative form, the second part is in a negative form or on the contrary. There are some examples: This is my book, isn't it? Nothing was done against you, was it? Nobody let her buy it, did they? Everything is OK, isn't it? Everyone agrees with you, don't they? Let's do it together, shall we? Don't go alone, will you? I'm a

teacher, aren't I? When there are 2 possibilities and it is required to choose one of them, Alternative questions are used. "Do you like to read romantic or detective books?". There are also other types of questions: 1. In oral speech, not the word order of the interrogative sentences, but the word order of the declarative sentences is used and they are considered Declarative questions. "You are working tonight?" 2. Reply questions are utilized to show the listener's attention during the conversation. "We had a lovely holiday – Did you?" 3. Rhetorical questions are sentences that don't require an answer and are used to make a point or produce a dramatic effect. "Tom hasn't come yet. Who cares?"

We use Interrogative sentences frequently in a spoken and written language. They are one of the most common sentence types. So, it's important to know fully about its rules and carry out them correctly.

References:

1. Bəhram Zeynalov; English ABC Grammar; Bakı; 2018, [p85]
2. Mələk Məmmədova, Dünyamin Yunusov; İngilis dilinin qrammatikası; Bakı; 2011, [p329,335]
3. Oruc Musayev; A Practical Grammar of Contemporary English; Bakı; 2011, [p292-294]
4. Oruc Musayev; İngilis dilinin qrammatikası; Bakı; 1996, [p248,249]
5. Oruc Musayev; İngilis dilinin qrammatikası; Bakı; 2007, [p358]

DETERMINANTLAR İSMİN GÖSTƏRİCİSİ KİMİ

*Qurbanova Leyla Natiq qızı, Təhsil 1, 108b qrup
Elmi rəhbər: b/m Əliyeva Elmira Məmməd qızı.
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Determinant müəyyənədicisi, həmçinin təyinedici adlanır. Kontekstdəki isim və ya ismi ifadəni ifadə etməyə xidmət edən söz, ifadə və ya affiksidir. Determinantların ümumi növlərinə müəyyən və qeyri-müəyyən artikllar (the, a, an), işarə göstəriciləri (this, that), yiyəlik göstəriciləri (my, their), miqdar sayları (one, two), kəmiyyət göstəriciləri (many, both), paylayıcı göstəricilər (every, each), və sual göstəriciləri (which, what) daxildir [2].

Bəzi dillərdə müəyyən təyinedicilərin rolunu ismə qoşulmuş affikslər (prefikslər və ya şəkilçilər) və ya digər fleksiya növləri oynaya bilər. Məsələn, müəyyən artikllər rumın, bolqar, makedon və isveç dillərində şəkilçilərlə təmsil olunur. Məsələn, isveç dilində bok "kitab" müəyyən olduqda boken "kitab", Rumıniya caiet "dəftər! isə eyni şəkildə caietul "dəftər" olur. Bəzi dillər, məsələn, fin dili kimi, "mənim" və "onun" kimi yiyəlik təyinediciləri rolunu oynayan sahiblik affikslərinə malikdir [2].

Universal qrammatika bütün insanların qrammatika ilə təchiz edildiyi və bütün dillərin müəyyən xüsusiyyətləri paylaştığı nəzəriyyəsidir. Müəyyənədicilərin universal qrammatikanın bir hissəsi olmadığı və əvəzində meydana çıxan sintaktik kateqoriyanın bir hissəsi olduğuna dair arqumentlər var. Bu, bəzi dillərin, o cümlədən holland dilinin tarixinin öyrənilməsi ilə sübut edilmişdir [1].

• Sintaktik sıra

Müəyyənədicilər işləndikləri sıraya əsasən, əvvəlcədən təyinedicilər, mərkəzi təyinedicilər və ya sonrakı təyinedicilər ola bilər. Məsələn, "all my many very young children" hər birindən istifadə edir. My all many very young children qrammatik cəhətdən düzgün deyil, çünki mərkəzi təyinedici əvvəlcədən təyinedicidən əvvəl gələ bilməz.

• Müəyyənədicilər və əvəzliliklər

Müəyyənədicilər isimlərin iştirakı ilə əvəzliliklərdən fərqlənirlər.

~Each went his own way. Hər biri əvəzlilik olaraq, müşayiət edən isim olmadan istifadə olunur.

~Each man went his own way. Hər biri təyinedici kimi işlənir, kişi adını müşayiət edir.

Şəxs əvəzliliklərinin cəm forması müəyyən konstruksiyalarda təyinedici rolunu oynaya bilər.

a) We linguists aren't stupid. "Biz dilçilər axmaq deyilik."

b) I'll give you boys three hours to finish the job! "Oğlanlara işi bitirmək üçün sizə üç saat vaxt və-rəcəyəm!"

c) Nobody listens to us students. "Biz tələbələrə heç kim qulaq asmır."

Bəzi nəzəriyyəçilər əvəzlilikləri təyinedici və ya təyinedici ifadələr kimi təhlil edirlər. Bəzi müasir qrammatik yanaşmalar müəyyənədiciləri söz birləşmələrinin aaparıcı komponenti kimi qəbul edirlər. Bu

cür yanaşmalarda ismi söz birləşmələrində, ümumiyyətlə, aparıcı komponenti çox vaxt sıfır olan təyinedici söz birləşmələri üstünlük təşkil edir. Tərkibində yalnız isim olan və təyinedicisi olmayan ismi birləşmələri çılpaq isim birləşmələri kimi tanınır [2].

Beləliklə, nümunələrdən də məlum oldu ki, əsas nitq hissəsi kimi isim həmişə determinantlarla işlənir. Müasir ingilis dilində ismin qarşısında işlənərək onu müəyyənləşdirən çox sayda determinant vardır ki, bunların köməyi ilə müəyyənlik və qeyri-müəyyənlik kateqoriyaları həyata keçirilir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Musayev O.I. Practical Grammar of Contemporary English, Bakı.: Qismət, 2009, 537 pp.
2. <https://en.m.wikipedia.org/wiki/Determiner#:~:text=A%20determiner%2C%20also%20called%20determinative,noun%20phrase%20in%20the%20context>

İNGİLİS DİLİNDƏ PREFİKSLƏR VƏ ONLARIN FUNKSIYASI

*Cəfərova Qəməz Zaur, Təhsil 1, qr.108b
b/m Əliyeva Elmira Məmməd qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

İngilis dilində söz yaradıcılığı digər dillərdə olduğu kimi, dilin yarandığı dövrdən başlayaraq daim inkişafda olmuş, bir proses kimi insanların bir tarixi quruluşdan digərinə keçidi zamanı özünü daha aydın biruzə vermiş və yeni anlayışları ifadə etmək üçün yeni sözlərin meydana gəlmə ehtiyacını təmin etmişdir. Affiksəl morfemlərə daxil olan prefiks və leksik suffikslər sözdüzəltmə funksiyasına malikdir və kök ilə birlikdə sözün əsasını yaradırlar. Prefikslər sözlərin əvvəlində işlənərək sözün mənasını dəyişir. Onların suffikslərdən əsas fərqi odur ki, onlar sözü bir nitq hissəsindən digərinə çevirmir. Lakin nadir hallarda prefikslərin birləşdirilməsi sözlərin bu və ya digər nitq hissəsinə mənsubiyyətini dəyişir. Məsələn:

circle (isim) – dairə // encircle (feil) – mühasirəyə almaq;

İngilis dilində sifət düzəldən və inkarlıq bildirən prefikslər: il- inkarlıq mənasını ifadə edir. legal – illegal ; ir-irrelevant; un-unhappy; im- impolite.

pre- “əvvəlki” mənasını verir. Prewar – müharibədən əvvəlki;

In- prefiksi feillərdə inkarlıq bildirmədiyi halda, isimlərdə bəzən təsdiq, bəzən inkar, sifətlərdə isə əksərən inkarlıq bildirir. Məsələn: inbind (v) – daxil etmək; inquiry (n) sorğu, inanimate (adj) cansız. Bundan başqa, in- prefiksi sözlərə qoşularaq “in” sözünün bildirdiyi “içərisində” mənasını da ifadə edir. inpatient – hospitalda qalıb müalicə alan şəxs.

• Feil düzəldən prefikslər:

En - əsasən isim və sifətə qoşularaq onları “hərəkətə gətirir”. Large-enlarge ;

Mis- “düzgün olmayan”, “səhv” mənasını verir. Understand – misunderstand ;

Re- “yenidən”, “təkrar” mənasını verir. Məsələn, rewrite ‘yenidən yazmaq’.

De- feillərə artırılaraq “əks” mənasını ifadə edir. To construct – to destruct;

Over- “daha çox”, həddindən artıq mənalarını ifadə edir. Eat – overeat ;

Under- “daha az”, kifayət etməyən mənalarını ifadə edir. Feed – underfeed;

Məlum olduğu kimi, sözdüzəltmədə affikslərin (prefiks və suffikslər) rolu daha böyükdür. Onlardan bəziləri tarixən affiks olaraq yaransa da, sonradan dilin tarixi inkişafı zamanı dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Bu gün onları kökün tərkib hissəsindən ayırmaq mümkün deyildir. Prefikslərin də bəziləri bu qəbildəndir. Belə ki, tarixən sözdüzəltmədə istifadə edilsə də, bu gün onları kökdən ayırmaq olmur, buna səbəb həmin prefikslər ayrıldıqdan sonra kökün heç bir məna verməməsi ya da, prefikslə işlədilən sözün mənası ilə heç bir yaxınlığının olmamasıdır. Məs: remain, refuse, reduce, discuss, dispute. prepare, submit, subject və s. Buna görə də, bu sözlər düzəltmə sözlər deyil, sadə sözlər hesab edilir. Bu prefikslər aşağıdakılardır:

a- inkarlıq bildirir. asymmetric “asimmetrik”; bi- “iki” bicentennial “2 əsr”; co-“birlikdə” cooperation “əməkdaşlıq”; dys- “mənfi”. dysfunction “pis funksiya”; epi- “üzərində”. epicenter “mərkəz üzərində”; ig- inkarlıq bildirir. ignoble “nanəcib”; mono- “tək”. monotheism “təkallahlıq”; non- inkarlıq bildirir. nonstop “dayanmadan”;

octo- “səkkiz”. octopus “səkkizayaqlı”; pan- “hamısı”. pan-Europe “bütün Avropa”

Göründüyü kimi, ingilis dilində olan prefiksların sayı kifayət qədər çoxdur. 1896-cı ildə ABŞ-da nəşr olunmuş bir kitabda bunların sayı metrik prefikslərsiz 50-dən çoxdur. Bu prefikslər ingilis dilinin zənginləşməsinə bilavasitə töfə vermişdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Məmmədova M., Yunusov D. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı, 2011.
2. Yunusov D. Müqayisəli tipologiya. Bakı, 2012.
3. Yunusov D. Müasir ingilis dilində üfqi hərəkət bildirən fellərin quruluşca növlərinə dair
4. <https://kespa.ru>

**MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ FEİLİN GƏLƏCƏK ZAMAN FORMASI
VƏ ONUN İFADƏ VASİTƏLƏRİ**

*Ələkbərli Aytən Ağə, Təhsil 1, 109a
Elmi rəhbər: b/m E.M.Əliyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti*

İngilis dili beynəlmiləl dil statusunu daşıyır və dinamik bir dildir. Keçdiyi inkişaf yolunda özündə yeniliklər, dəyişmələr ehtiva edir. İngilis dili daim inkişafda olub tərəqqiyə meyilli dildir. Bu da onun bugünkü beynəlxalq dil statusunu daşımada böyük və əhəmiyyətli xüsusiyyətdir.

İngilis dilində də, digər dillərdə olduğu kimi, feil zaman forması mühüm rol oynayır.

İngilis dilində əsas üç zaman mövcuddur: Present, Past və Future. Bütün zaman formaları üçün əsas istinad danışq anı götürülür. İş, hal, hərəkətin gələcək zamanda baş verməsini bildirmək üçün ənənəvi olaraq, gələcək zaman formasından istifadə edilir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bir çox dilçilər analitik vasitə ilə düzələn gələcək zaman formasını qəbul etmirlər. Onlar bunu onunla əsaslandırırlar ki, shall/will feilləri modal mənaya malikdir. İngilis dilində hərəkət və ya işin gələcəkdə baş verəcəyini bildirmək üçün bir sıra vasitələr vardır. Bu vasitələri nəzərdən keçirək.

Future simple shall və will köməkçi feili və məsdərin to” hissəciksiz forması ilə düzəldilir. Məsələn, Shall we walk in the open air? Nora hopes her son will finish school.

Hərəkətin gələcək zamanda baş verməsini bildirmək üçün təkcə shall və will-ə müraciət olunmur, hal-hazırda ingilis dilində bir çox üsullar var:

1. Gələcəkdə baş verməsi planlaşdırılan və ya gözlənilən hadisələri ifadə etmək üçün Present simple-dən istifadə edilir [1, s 76]. Məsələn:

It’s their anniversary next week. “Gələcək həftə onların ildömünüdür.”

2. İcra olunmaq üzrə olan qəti gələcək Present continuous zaman forması ilə ifadə olunur [1, s 82]. Məsələn: My cousins are coming to visit our grandmother tomorrow.

3. “To Be going to” modal birləşməsi danışanın yaxın gələcəkdə hansısa işi yerinə yetirmək niyyətini bildirir [4]. Məsələn: My family is going to move to Nakchivan.

4. Gələcəkdə müəyyən bir zamanda baş verməkdə olan gələcək davamedici hərəkətləri ifadə etmək üçün will be + ing -dan istifadə olunur [4]. Məsələn:

She’ll be cooking at five o’clock. Can you hinder her later?

5. Gələcəkdə baş verməsini istədiyimiz hadisələri həyata keçirmə planlarımız barədə danışarkən expect, want, mean, hope, would like, plan kimi feillərdən istifadə edilir [3].

George wants to study at Ankara University.

6. Əgər gələcəkdə baş verməsindən tam mənada əmin olmadığımız hadisələrdən söhbət gedirsə, bu zaman might, could, may modal feillərindən istifadə edilir [5].

We could find amazing things in his shop. He sometimes sells such things.

Beləliklə, biz ingilis dilində gələcək zaman və onun alternativ ifadə vasitələrini nəzərdən keçirdikdən sonra, bir daha əmin olduq ki, ingilis dilində gələcək zamanı ifadə edən bir çox vasitələr vardır və bu vasitələrin hər birinin öz məqsədi və üslubi rəngi vardır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Mammadova G.T. English Grammar, Rules and exercises, B., 2020, 435pp.

2. Musayev O.I. Practical Grammar of Contemporary English, Bakı.: Qismət, 2009, 537 pp.
3. <https://learnenglish.britishcouncil.org/grammar/english-grammar-reference/talking-about-future>
4. <https://www.gingersoftware.com/content/grammar-rules/verbs/the-future-tense/>
5. <https://estudygram.com/az/post-content/ingilis-dili-gelecek-zaman-future-tense-haqqinda-etrafli-cumleler-294.html>

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ “ARTİKL”

*Quliyeva Təzəgül Şaiq qızı, Təhsil-1, qrup 108A
Baş müəllim Bayramova Nurlana Famil qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Müasir İngilis dilində 2 növ artikl var.

1. Müəyyənlik artikl (Definite Article)

2. Qeyri – müəyyənlik artikl
(Indefinite Article)

Artikl isimə aid olur və onun qarşısında işlənir.

Qeyri – müəyyənlik artikl -A/AN -dir. Onlar sayıla bilən tək isimlərin qarşısında işlənir və «bir» mənasını verir. A artiklı samitlə başlayan isimlərin, an artiklı isə saitlə başlayan isimlərin qarşısında işlənir. Məsələn. A book [ə buk] – kitab. An aunt [ən ant] – xala.

İngilis dilində bəzi sözlərin birinci hərfi ya oxunmur, ya da fərqli tələffüz olunur. Məsələn. An hour [ˈaʊə] – saat. A university [junɪˈvə:siti] – universitet.

İşlənmə yerləri:

1. Qeyri-müəyyənlik artikl əşyanın növünü, insanın peşəsini bildirən isimlər qarşısında işlənir.

An apple is a fruit. – Alma meyvədir [1, s.12].

She is a doctor. – O, həkimdir.

2. Yüz, min, milyon kimi say və dozen (12), score (20), pair (cüt), couple (cütlik) isimləri qarşısında qeyri – müəyyənlik artikl işlənir [2, s. 22].

A hundred

A thousand

A million

My mother bought a pair of gloves for my sister yesterday. – Anam dünən bacıma bir cüt əlcək aldı.

3. Əşyanın bir hissəsini bildirən isimlər qarşısında «a» artikl işlənir [3, s.23].

A cup of coffee. – Bir fincan kofe.

A piece of cheese. – Bir dilim pendir.

4. Ailənin nümayəndəsini bildirmək üçün şəxslərin adları işləndikdə qeyri – müəyyənlik artikl işlənir.

I don't think he is an Aghayev. – Mən onun Ağayev olduğunu düşünmürəm.

5. Şəxs və sənət əsəri geniş tanınmadıqda qeyri -müəyyənlik artikl işlənir.

Pericles, a comedy by Shakespeare, is hardly ever staged. – Şekspirin komediyası olan Perikl, demək olarki, səhnəyə qoyulmur.

6. Səhər yeməyi (breakfast), nahar (dinner), şam yeməyi (supper), səhər (morning), günorta (afternoon), axşam (evening), gecə (night) sözləri və ilin fəsiləri (winter, spring, summer, autumn) qarşısında təsviredici söz varsa qeyri – müəyyənlik artikl işlənir.

It was a cold evening. – Soyuq bir axşam idi.

On a frosty night. – Şaxtalı bir axşamda.

7. Coğrafi yer adları qarşısında təsviredici söz varsa qeyri – müəyyənlik artikl işlənir.

He said: "There will be a different Germany after the war." – O, müharibədən sonra başqa bir Almaniyanın olacağını dedi.

8. So (beləki), too (da), as (kimi) -dən sonra sıfətlə ifadə olunmuş təyin gələrsə qeyri – müəyyənlik artikl işlənir.

It was as black a house inside as outside. – Çöldə olduğu kimi içində qara bir ev idi.

9. Quite (olduqca), such (belə), what (nə) sözlərindən sonra qeyri-müəyyənlik artikl işlənir.

She is quite a child. – O, olduqca uşaqdır.

10. Aşağıdakı birləşmələr «a/an» -lə işlənir.

- Have a rest -dincəlmək
- In a hurry- tələsik
- Go for a walk – gəzintiyə getmək
- Speak in a low voice – alçaq səsle danışmaq
- At an early age – erkən yaşlarda
- An hour and a half -bir saat yarım
- Half an hour- yarım saat
- Tell a lie- yalan danışmaq
- What a pity – təəssüf ki
- A long way from -uzaqda
- A quarter of an hour – 15 dəqiqə
- As a result – nəticədə
- In a whisper – pıçıltı ilə
- In a word -bir sözlə
- It is a pleasure – xoşdur
- It is a shame -eyibdir
- To be at a loss – özünü itirmək
- Have a good time – yaxşı vaxt keçirmək
- To make an impression- təəssürat yaratmaq
- To play an important role- önəmli rol oynamaq

11. İnkərlıq bildirən “not”hissəciyindən sonra qeyri- müəyyənlik artıql işlənir.

Not a word was spoken in the parlour.- Salonda heç bir söz danışılmadı.

12. Period (dövr), population (əhali), distance (məsafə), salary (maaş), group (qrup) sözlərinin qarşısında qeyri – müəyyənlik artıql işlənir.

A period of ten days.-On gün müddətində.

A group of soldiers.-Bir qrup əsgər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Güllü Məmmədova."Grammar Rules and Exercise". Bakı, 2020.
2. Oruc Türksevər (Musayev). "İngilis Dilinin Qrammatikası". Bakı, 2007.
3. Raymond Murphy."Grammar In Use". In the United States of America,1996

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ “İŞARƏ ƏVƏZLİKLƏRİ”

*Təhsil-1, Talıbova Gülər Zaur
Baş müəllim- Bayramova Nurlana Famil
Azərbaycan Dillər Universiteti-Bakı şəhəri*

Müasir ingilis dilində işarə əvəzlilikləri qrupuna aşağıdakı sözlər daxildir:

This-bu, these-bunlar, that-o, those-onlar, such-elə, belə, the same-eyni.

This, these, that və those işarə əvəzlilikləri həm isimlə, həm də isimsiz işləyə bilər. This və that əvəzlilikləri özlərindən sonra tək isim tələb edir və xəbəri tək də qəbul edir. These və those əvəzlilikləri isə özündən sonra cəm isim tələb edir və xəbəri cəmdə qəbul edir. [1,s.54],

- Take this pear. It looks very ripe – Bu armudu götür. Çox yetişməmiş görünür.
- Do you know these people? – Bu insanları tanıyırsan?
- Is that your son? – O sənin oğlundur?
- Do you see those houses in the distance? – O evləri uzaqda görürsən?

This işarə əvəzliyi zaman və ya məkanca yaxın olan tək şəxs və ya əşyanı bildirir. [3, s. 158]

- This hotel is expensive, but it's very nice – Bu otel bahadır, amma çox gözəldir.
- Excuse me, is this your bag? Bağışlayın, bu sizin çantadır?

These işarə əvəzliyi zaman və ya məkanca yaxın olan cəm şəxs və ya əşyanı bildirir. [3, s. 158-159]

- Do you like these shoes – Bu ayaqqabıları xoşlayırsan?

· How much are these podcasts – Bu podkastlar neçiyədir?

That işarə əvəzliyi isə zaman və ya məkanca uzaq olan tək şəxs və ya əşyanı bildirir. [2, s. 55]

· That was something he could not make her understand- Bu onun başa sala bilmədiyi bir şey idi.

· That was your son – O sənin oğlun idi.

Those işarə əvəzliyi zaman və ya məkanca uzaq olan cəm şəxs və ya əşyanı bildirir.

· Save those bones for the dog – O sümükləri it üçün saxla.

· They didn't have any telephone in those days – O günlərdə onların telefonu yox idi.

That və Those işarə əvəzlilikləri həmçinin cümlə daxilində bir ismin təkrarına yol verməmək üçün istifadə olunur:

· The critics compared his work to that of Martin Amis – Tənqidçilər onun əsərini Martin Amisinin əsəri ilə müqayisə edirdilər.

· There are plenty of restaurants for those (people) who are tired of cooking – Bişirməkdən yorulanlar üçün çox sayda restoranlar var.

Uzaqlıq bildirən over there ifadəsi ilə that və those işarə əvəzlilikləri, yaxınlıq bildirən over here ifadəsi ilə isə this və these işarə əvəzlilikləri işlədilir.

Such- elə, belə deməkdir. Bu işarə əvəzliyi də ismi təyin edir. Ondan sonra hər tək, həm cəm, həm sayılabilən, həm sayılabilməyən isim işlənə bilər. Bəzi hallarda isə such ilə isim arasında sifət işlənilir. [1,s.54]

· I have never seen such a picture – Mən heç vaxt belə şəkil görməmişəm.

· Jack was such a clever boy – Cəkil elə ağıllı oğlan idi ki.

Same eyni, həmin deməkdir. Bu işarə əvəzliyi the artıqlı ilə işlənilir. [1,s.54]

· It was the same man – O eyni adam idi.

· Some days later we got the same answer – Bir neçə gün keçdi, biz eyni cavabı aldığımız.

İşarə əvəzlilikləri cümlədə mübtəda, xəbər, tamamlıq və təyin kimi işlənə bilər: [2,s.56-57]

· The same is said every day – Hər gün eynisi deyilir. (mübtəda)

· Your problem is that – Sizin probleminiz odur. (xəbər)

· Nobody knew who had done this to Sam – Heç kəs bunu Sama kim etdiyini bilmirdi. (tamamlıq)

· I don't remember such a name – Mən elə ad xatırlamıram. (təyin)

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Gullu Mammadova “English Grammar Rules and Exercises” Bakı 2020 [54-55]
2. Oruc Musayev “A Practical Grammar Rules and Exercises” Bakı 2014 [54-57]
3. Raymond Murphy “Essential Grammar in Use” fourth edition [158-159]
4. <https://www.gingersoftware.com/content/grammar-rules/demonstrative-pronouns/>

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ VOKATİV CÜMLƏLƏR

Təhsil-2, Qafarova Röya İdrak qızı

Elmi rəhbər: baş müəllim Məmmədova Güllü Tağı qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Fikrin əsas ifadə vasitələri üzvlənən cümlələrdir. Üzvlənməyən cümlələr də üzvlənən cümlələrin köməyi ilə məna ifadə edir. Üzvlənməyən cümlələrin yalnız 2 növü vardır: söz-cümlələr, vokativ cümlələr.

Üzvlənməyən cümlələrin bir növü də vokativ cümlələrdir. Buna xitab cümlələr də deyilir. Vokativ cümlələrinin əsasında adlıq halda müraciət-çağırış bildirən sözlər durur. Bunlar xitablara bənzəyir, lakin narazılıq, etiraz, işarəetmə, diqqət cəlb etmə, xəbərdarlıq, və s. kimi mənalar ifadə etməklə xitablardan fərqlənir. [1, s.208]

Vokativ cümlə termini dilçiliyə ilk dəfə akademik A.A Şaxmatov tərəfindən gətirilmişdir. A.A Şaxmatov bu cümlələri sintaktik cümlələrin başqa bir növünə aid etmişdir. A.A Şaxmatovun fikrincə vokativ cümlələr yeganə cümlə üzvü olan xitablı cümlələrdir. O göztərir ki, bu söz xüsusi bir intonasiya ilə tələffüz olunaraq çağırış bildirir.

Vokativ cümlələr sinkretik xarakter daşıyır, adlıq cümlələr, təktərkibli cümlələrə oxşayır, lakin üzvlənməyən cümlə növü kimi çıxış edir. Bu cür cümlələri baş və ikinci dərəcəli cümlə üzvlərinə ayırmaq mümkün deyildir.

Şifahi xalq ədəbiyyatından qaynaqlanan müasir uşaq poeziyasında vokativ və təqlidi sözlərdən geniş istifadə olunması təbiidir. Vokativ sözlər daha çox uşaq sözləri üçün səciyyəvi olan dil vahidləridir.

Üzvlənməyən cümlələr, o cümlədən üzvlənməyən cümlələrin bir növü olan vokativ cümlələr hissi emosional keyfiyyətlərlə tələffüz edilib nida cümlələri kimi formalaşa bilər. [1, s. 97].

İngilis dilində həmişə vokativlər kimi işlənən söz və ya cümlələrə rast gəlmək olmur, amma həmişə nidalar kimi işlənən sözlər mövcuddur.

Müraciət nidalarının əsas xüsusiyyəti onların cümlədə xitabla işlənilib müraciət olunan şəxsin diqqətini özünə cəlb etmək, onun ünsiyyətdə iştirak etməsinə nail olmaq, onu müəyyən hərəkətlərin icrasına təşviq etməkdən ibarətdir. Təsadüfi deyildir ki, həmin sözlərin iştirak etdiyi cümlələrin xəbəri feilin əmr şəkli ilə ifadə olunur. Müraciət nidaları əmr (etmə) modallığı ilə bağlıdır [2, s.215].

Vokativ cümlələr adətən insana müraciətlə işlənilən cümlələr kimi izah edilir. Belə cümlələr insanla yanaşı, başqa canlılara – heyvanlara, quşlara müraciətlə işlənilir. Onlar əzizləmək, çağırmaq, hərəkətə gətirmək, bir işə təhrik etmək məqsədi güdür.

Qeyd olunan bölmələr arasında fərqlər də mövcuddur. Əsas fərq ondadır ki, hörmət və tanışlıq vokativləri müraciət üçün şəxsin adını bilməyi və onu bir fərd kimi tələb etmir. Digər kateqoriyalardan fərqli olaraq onlardan yadlara müraciət zamanı da istifadə etmək mümkündür.

Sonda belə bir qənaətə gəlmək mümkündür ki, bütün dillərdəki kimi müasir ingilis dilində də vokativ cümlələrə rast gəlmək mümkündür.

Belə cümlələr xitablara bənzəsələr də onların arasında müəyyən izomorf xüsusiyyətlər mövcuddur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Adilov M, Mərdanov V, Uşaq və şeir, Bakı, 1983.
2. Cahangirov F, İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik tədqiqi (müqayisəli-tipoloji tədqiqat), Bakı, 2005.
3. İsgəndərova N, Müasir uşaq poeziyasında vokativ və təqlidi sözlər – Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri – Bakı, 2012.
4. Kazımov Q. Ş. Müasir Azərbaycan dili, Bakı, 2000.
5. Yunusov D. N. Mürəkkəb sintaktik vahidlərdə konstantlıq və variativlik, Bakı E.L. Nəşriyyat və Poliqrafiya şirkəti MMC, 2008

METONYMIC EXPRESSIONS IN ENGLISH

***Təhsil-2, Zarkhanim Novruzova Alixan
Associate professor, PhD Malahat Veliyeva
Azerbaijan University of Languages***

Metonymy is one of the stylistic device which used as rhetorical expression. In metonymy, word or phrase replaces according to the related idea or concept.

Metonymy originally comes from the Greek words metonimia which means “a change of name”. Metonymy is a part of cognitive linguistics, is the branch of linguistics that focuses on language as an instrument for organizing, processing and conveying information. Metonymy serves referential function. [2, s. 223]

For instance:

1. “The fish desperately takes the death”
2. “He lives by his pen only (writing)”
3. “I collect old China” [1, s.75]

Metonymy is used as different kinds of relations, such as proximity, cause, result, place or object name, characteristic features and so on. Metonymy is used in poetry, in belles- letters style by the writer in order to make the speech more colorful and attractive. Metonymy is also used by people in colloquial speech. [3,s.112]

Some common examples of metonymic expressions in English include:

1. The Crown – In this expression, the Crown refers to the British monarchy.
2. The bottle – In this expression, the bottle represents alcoholic drinks.
3. The press – In this expression, the press refers to media organizations. [2,s. 99]

Metonymy expands the richness of the language and adds complexity to the language. It makes the speech more powerful with just a few words. Therefore it is significant to understand the meaning of the expression or sentence in order to avoid misunderstanding.

As other stylistic devices, such as metaphor, simile, hyperbole, metonymy is also very important in language. So metonymy can be used to make more effective the complex ideas.

Bibliography:

1. English stylistic by Mehriban Husseinova, Gunel Yunusova
2. "A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory" by J.A.Cuddon
3. Metonymy and Language: A New Theory of Linguistic processing by Charles J. Fillmore and Beryl T. Atkins
4. www.myenglishpages.com

THE ENGLISH WORDS OF TURKIC ORIGIN

*Təhsil-2, Mirzali Ziba Zaka
Associate professor, PhD Malahat Veliyeva
Azerbaijan University of Languages*

The contacts of people with each other mean the contacts of languages. Language contact causes the words of two or more languages to interact with each other. Languages of active peoples such as the Turks have left deep traces in many languages, including English. Different sources give different data on the number of words of Turkic origin in English. The number of these words varies between 10 and 800 words, depending on the source. According to the data we have, there are approximately four hundred words of Turkic origin in English. While 55% of this is ethnological words, 26% of the rest consist of words with the social and political content, and 19% of words originating from natural events. [1]

The entry of words of Turkic origin into English dates back to the period when the ancestors of English- Angles, Saxons, and Jutes were under the influence of the Huns, a Turkish tribe, in other word, to the end of the fourth century. The dominance of the Turks in both culture and army in this period, it will be seen that there are many Turkish-origin words that affected old English in many fields, especially military terminology, oratory, horse breeding terminology, and the basic terms that make up the structure of this state. ("Khan", "kaftan", "chagan", "Khanum" [2])

When it comes to the period between the 9th and 12th centuries, this time the reason for the penetration of Turkish-origin words into English is Old French. Direct contact between the British and the Turkish peoples had only begun during the Crusades. From 1096 to 1270, the Europeans undertook eight campaigns in Palestine to "free the Holy Sepulcher". British soldiers also participated in these looting and brutal Crusades. At the head of the tribes that the Crusaders fought were the Turks, or the "Saraken" as they are known in the West (the name given to the Muslims during the Crusades). Westerners have learned cultural behavior rules from the Turkish

Muslim population – washing hands before eating, using a fork and spoon, taking a hot shower, as well as a number of words and enriched their vocabulary.

Many Turkish words came to English through Arabic, Persian, and Hindi. The first Turks to migrate to Egypt and Syria were the Oghuz tribes of the Turkmen. The Turks, who came to Egypt in different ways starting from the 10th century, enriched their language until the 16th century. Some of the words in the Turkish language entered the European languages, as well as the English language, due to the expansion of commercial and diplomatic relations with foreign countries during the Ottoman Empire. This stage is considered the most productive period in the history of the spread of words of Turkish origin in English. ("Hamidian", "fez", "dervish", "divan", "effendi", "imaret", [2])

In the 19th century, words of Turkish origin began to penetrate not only through travelers, diplomats and merchants, ethnographic and historical works, but also through the press. In 1847, two

English-language newspapers – The Levant Herald and The Levant Times – were published in Istanbul. Although the majority of Turkish borrowings that have penetrated English directly have been attributed to the Turks, there are many Turkish borrowings in English that have been acquired as a result of its contact with other peoples – Azerbaijanis, Tatars, Uzbeks, Kazakhs, and Kyrgyz.

Even today the connection between the Turkish and English languages has not been broken, they still benefit from each other's vocabulary.

Bibliography:

1. altayli.net
2. material for a study of Turkish words in English (by E.V.Gatenby)
3. scienceforum.ru

THE USE OF HYPERBOLE IN ENGLISH

*Təhsil-2, Zahidzada Aida Zahid
Associate professor, PhD Malahat Veliyeva
Azerbaijan University of Languages*

Hyperbole is one of the figure of speech which has emotive and also logical meaning. According to hyperbole, the meaning of the word or sentence is deliberately exaggerated. Nevertheless, the speaker, the writer or the listener is completely aware of the exaggeration in the speech. Hyperbole is a figure of speech in which statements are exaggerated. [1,s.127]

The word hyperbole comes to the English vocabulary from Latin, but the Latin word is originated from a Greek word. The term is derived from Greek, hyper – beyond, ballein – to throw. [2, s.145]

Hyperbole is mainly used in order to illustrate strong feelings, effect and idea.

Hyperbole is generally used in poetry and belles-lettres style and in emotive prose, but not in scientific style and such texts. Hyperbole is also used in colloquial speech in order to make humorous or jocular impression. Ex: "I was helpless. I did not know what in the world to do. I was quaking from head to foot and could have hung my hat on my eyes, they stuck out so far.". [M. Twain, "Old times on the Mississippi, s.47].

The figure of speech can appear in different kinds of jokes and even can be used as a way of insult as swear words. Therefore it is very common in everyday speech among people. It is also used to describe someone's emotions. Ex: I bent over and took hold of the room with both hands spun it. When I had it nicely spinning I gave it a full swing and hit myself on the back of the head with the floor. [R. Chandler , Pearls are a nuisance , s.24]

As the time passes through continuous hyperbole can lose the originality and become trite. Because it began to be used as repetition by many people. Hyperbole can be about intentional exaggeration of some dimension, quality or also quantity in order to describe object, event or so on. Ex: "Ladies and gentlemen, I've been to Vietnam, Iraq and Afghanistan and I can say without hyperbole that this is a million times worse than all of them put together.". [K. Brockman, The Simpsons, s.43]

People use hyperbole in their daily life in different areas of their life and it shows people's thoughts about someone or something. Hyperbole is also used as a combination of words and repetition by the writer in order to attract the reader's attention towards an object and it makes the speech more colourful.

Bibliography:

1. Aziza Hajiyeveva – English Lexicology
2. Mehriban Husseinova, – English Stylistics
3. Old Times on the Mississippi, Mark Twain
4. Pearls are a nuisance , R.Chandler
5. The Simpsons, K.Brockman
6. www.merriam-websiter.com
7. www.twinkl.co.uk

İNGİLİS ƏDƏBİYYATINDA TƏŞBEH

Magistr Əliyeva Sevil İlham qızı
Elmi rəhbər: Əliyeva Xəyalə Şahverdi qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Bədii ifadə vasitələri söz sənətinin mühüm tərkib hissəsidir. Söz sənəti hər yerdə özünü biruzə verir, təhsil, tədris, kino-film, hətta reklam, marketinq sahələrində dinləyici kütləsinə maraqlı, yadda qalan təsir bağışlamaq üçün olduqca vacibdir. Bədii ifadə vasitələri yazıçılar tərəfindən mənanı ötürmək, vurğu yaratmaq və ya oxucuda müəyyən emosiyalar və ya reaksiyalar oyatmaq üçün istifadə olunan bədii dilin tərkib hissələrindən biridir. Bədii təsvir vasitələri sözün kəsb etdiyi məna ilə bağlıdır, onlar hadisəni, əhvalatı, danışığı şirinləşdirir, onun bədii təsir gücünü artırır. Bədii ifadə vasitələri dörd kateqoriyada qruplaşdırılır:

1. *Leksik ifadə vasitələri*; 2. *Sintaktik ifadə vasitələri*; 3. *Leksik – sintaktik ifadə vasitələri*;
4. *Fonetik ifadə vasitələri* [1].

Fonetik ifadə vasitələrində diqqət yetirilən əsas məqam sözlərin yaratdığı səslərin oxucuya təsiridir. Leksik üslubi vasitələr də mənanı bir obyektə digərinə köçürməklə, bir növ söz oyunu ilə oxucuda təsəvvür yaratmağa kömək edir. Sintaktik üslubi vasitələr isə oxucunun diqqətini cəlb etmək üçün sintaksisdən, cümlə quruluşundan və söz sırasından istifadə edir. [5]

Bədii əsərdə ifadəlilik funksiyasına malik üslub formalarını “məcaz” adlandırırıq. Məcəzalar obraz yaratmaq üçün sözün normal mənasından uzaqlaşdırılması və ya həm quruluşca, həm də mənacə başqa bir sözə çevrilməsidir. Əlbəttə, onları idiomlarla qarışdırmaq olmaz, idiomlardan fərqli olaraq bu sözlər çox zaman öz hərfi mənasını saxlayır. Ancaq bu o demək deyil ki, hərfi tərcümə hər zaman kontekstdə özünü doğruldur. [2]

Üslubi vasitələrin sayı hədsiz çoxdur, lakin ən asan tapılanı təşbehdir, çünki “as” yaxud “like”, yəni “kimi” sözünü axtarmaq kifayət edir. Bu, oxucunun diqqətini cəlb etmək üçün iki obyekt arasında aparılan müqayisədir. Məsələn, “O, qonçaya bənzərdir”. – “She is like rose”. [3]

İngilis dilində bəzən təşbehin yeri ifadənin sonunda da ola bilər. Məsələn, “Emily Barton was very pink, very Dresden-china-shepherdess like”. – Emili Barton Drezden-Çin çoban qızı fiquru kimi alyanaqlı idi. “She was dressed in rags, beggar-like.” – O, dilənçi kimi cır-cındır geyinmişdi. [4]

Sintaktik cəhətdən təşbehin aşağıdakı formaları var:

1. Müqayisəli tabeli mürəkkəb cümlə: He avoided her as if she were an infectioner disease. – O, ondan elə uzaqlaşdı ki, sanki yoluxucu xəstəlikdir.
2. İnkər: Her eyes were no warmer than the iceberg. – Onun gözləri aysberqdən isti deyildi.
3. Müqayisəli dərəcədə atribut: He was redder than a red ruby. – Onun rəngi qırmızı yaqutdan daha tünd idi.
4. Söznümlü tərz-i-hərəkət zərf təyin edicisi: She climbed the tree with a quickness of a long cut – O, uzun məsafə sürətilə ağaca dırmaşdı.
5. Obyekt: He had a strange resemblance to the mirror which reflects everything but resembles nothing. Onun, hər şeyi əks etdirən, lakin heç nəyə bənzəməyən güzgüyə qərribə bir oxşarlığı var idi.
6. Sadə cümlə: She was like tigress ready to jump. – O, atlanmağa hazır pələng kimi idi.
7. Mürəkkəb söz: “doglike, angry-looking”. – “qəzəbli it kimi”.
8. Frazə: He had a memory of an elephant. – Onda bir fil yaddaşı var idi. [4]

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Aytan Hacıyeva. English Stylistics. Baku: Elm və təhsil, 2015. 170 səh.
2. Aziza Hacıyeva. English Lexicology. Baku: Elm və təhsil, 2014. 245 səh.
3. I. R Galperin. Stylistics. Moscow High School, 1981. 334 səh.
4. Mehriban Hüseynova, Gunel Yunusova. English Stylistics. Baku: Elm və təhsil, 2019. 278 səh. 5.
<https://journals.indexcopernicus.com/article/search>
(Translation Of Stylistic Devices In Contemporary Young Adolescent Fiction)

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ ETNONİMLƏR

*Magistr Ağayeva Səma Yaqub
Elmi rəhbərin elmi dərəcəsi, Quliyeva Aynur Əfsər qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Ədəbi dildə baş verən bütün proseslər ictimai mahiyyəti etibarilə etnik proseslərlə sıx bağlıdır. Müəyyən etnik qrupa aid edilən ad etnonim adlanır. Etnik birliklərin, xalqların, qəbilə birliklərinin, millətlərin adı etnonimdir. Etnonim Yunan sözü olub ethnos “millət”, onoma isə “adı”dır [1]. Etnonimlər eksonimlər və avtonimlər (digər adı endonimlər) olmaqla iki qrupa bölünür. Avtonimlər insanların dillər və dialektləri özlərinə təyin etdikləri, öz vətənlərinə, öz dillərinə verdikləri adlardır. Eksonimlər isə həmin coğrafi ərazilər xaricində ayrı-ayrı insanlar və ya qruplar tərəfindən insanların dillərinə və ya dialektlərinə verilən adlardır. Eksonim və avtonimləri şəxs, yer və dil olaraq üç əsas qrupa bölmək olar.

Azərbaycan dili aqqlütinativ dil quruluşuna malik olan türk dilləri qrupuna daxildir. Qərbdə Balkan yarımadasından və Egey dənizindən tutmuş şərqdə Çinə kimi geniş bir ərazidə türk dillərində danışan xalqlar yaşayırlar. Türk etnosunun dil “yaradıcılığı” müxtəlif regionlarda eyni tipologiyaya malikdir, çünki onu eyni etnosun “yaradıcılıq” təcrübəsi müəyyən edir [2, s.8]. A.Məmmədov bir sıra misallar göstərmişdir ki, onların müəyyən qismini nəzərdən keçirək (əvvəl şumer dilinə məxsus söz, sonra mötərizədə tərcüməsi, daha sonra onun azərbaycanca ekvivalenti – bərabəri verilir): uzun (uzun) – uzun, uzaq; ud (günəş, od, gün) – od; dinqir (allah, göy) – tanrı; tu (doğmaq) – doğ; tir (həyat) – diri, dirilik; sipa (çoban) – çoban; uş (üç) – üç; en (ali, yüksək) – ən (ədat) və s.3; ub (sahə, məntəqə, yaşayış yeri) – oba; izi (od, atəş) – isti; kaş (qaçmaq) – qaç; e(ev) – ev; u-ma (arzu, istək) – ummaq; duru (təmiz, qatışıqsız) – duru; pağ (demək, oxumaq, danışmaq) – bağırmaq; haş (sürünmək, silmək, ovmaq, dağıtmaq, sındırmaq) – qaşımaq; qal (yerləşmək, peyda olmaq, mövcud olmaq) – qal (maq); de (danışmaq, çağırmaq, müraciət etmək) – de (mək); te, tek (dəymək, toxunmaq, yaxınlaşmaq) – dəy (mək); be (cənab, hökmdar, hakim) – bəy; ka (qapı) – qapı; qum (qum, çınqıl, xırdalamaq, əzmək) – qum; pu (bulaq, çeşmə) – bulaq və s. “Hər halda bütün bu faktlar ən azı onu təsdiq edir ki, şumer dövründə və onun mədəni, iqtisadi əlaqə saxlamaq imkanı verən yaxın qonşuluğunda (Midiya torpağı şumerlərin birbaşa sərhədidir) türkdilli etnoslar yaşamışlar” [3, s.5].

İngilis dilində ən çox ekspressiv etnonimlər yerli əhalidən xeyli fərqlənən, onları qıcıqlandıran, onların qaydalarını və qanunlarını tanımayan, müavinətlərlə yaşayan və talanlarla məşğul olan köçkün və miqrantlarla bağlıdır. Ədavət ilk növbədə cəmiyyətdə yaranır, sonra sarı mətbuatda istifadə olunur, müasir dövərdə isə sosial şəbəkələrdə və digər internet resurslarında yayılır, daha sonra bədii ədəbiyyatda qeyd olunur və nəticə kimi dil üzərində qurulur, inkişaf edir və yeni etnonimlər metaforik müqayisə əsasında aşkar edilmiş geniş konnotativ dəyərə malikdirlər [4, s.112-118]. Ən geniş yayılmış metaforik müqayisə qidaya əsaslanır – 29, heyvanlar aləmi – 23, xarici görünüş – 21 etnonimdir. Rəngə aid etnonimlər 9 ədəd təşkil edir. Deməli, xalqın obrazı daha çox milli mətbəxlə, yaşayış mühitinin faunası və zahiri görünüşün parlaq cizgiləri ilə assosiasiya olunur forma alır. İngilis etnonimlərinin tematik xüsusiyyətlərinə aşağıdakı kateqoriyalar daxildir: 1. Yemək vərdisləri – Crumpet-stuffer, Rosbif, Tea-wop, Tea Bag, Pie eater; 2. İqlim xüsusiyyətləri – Fog Horn, Fog Breather; 3. Tarixi hadisələr – Tans, Red Coat, Monkey hanger, Yellowbelly; 4. Ədəbi obraz – Jeeves; 5. Sənaye – Yam Yam, Stokie and Potter; 6. Ölkə sakinləri – Angol, Cocks; 7. Danışqı dili – Les Goddams; 8. Yun – Woolyback /Wooleyback/Wollyback; 9. Havanın çirklənməsi – Smoggie; 10. Kral ailəsi – Chinless Wonder; 11. Sadə xalq – Bloke [5, s.546-548].

İngilis etnoniminin formalaşması müxtəlifdir və bəzən əks meyillərin hərəkəti ilə xarakterizə olunur. Bununla belə hesab edə bilərik İngilis etnonimlərinin ümumi leksik vahidlər sistemi üçün faydalıdır. Etnonimlər ingilis dilinin əsasən üç səviyyəsində fəal şəkildə özünü göstərir: dil: sözdaxili, söz əmələ gətirmə və sözqurma yolu ilə. Etnonimlər ənənəvi olaraq şəxsi adlar, ata adı (atanın adı və ya əcdad), soyadlar, ləqəblər, kriptonimlər, təxəllüslər və s. kimi təsnif edilir. Antroponimlər. Belə bir qrupu bütöv götürsək, etnonim adın xüsusiyyətlərinə uyğun gəlir, konkret ad verir, xüsusi etnik qrup hesab olunur, bununla da onu bütün mümkün etnik qruplardan fərqləndirir.

Araşdırmamızdan belə məlum oldu ki, hər hansı bir xalqın etnik tərkibini, onun təşəkkülündə iştirak edən tayfa və xalqların adlarını tanımaqda etnonimin böyük əhəmiyyəti vardır. Bir sıra tayfa və xalqlar tarixən müxtəlif adlar daşımış, bəzi hallarda onların adları dəyişilmiş, yaxud, eyni zamanda bir neçə adı ol-

muşdur. Etnonim yalnız mövcud tayfa və xalqların deyil, həmçinin vaxtilə yaşamış, sonralar isə aradan çıxmış və yalnız adları qalmış tayfa və xalqların da müəyyənləşdirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Ethnonyms>
2. Adilov M. Füzuli yaradıcılığının bəzi dil və üslub xüsusiyyətləri haqqında. – “Məhəmməd Füzuli (elmi tədqiqi məqalələr)”, Bakı, 1958
3. A.Məmmədov. Azərbaycan dilinin erkən tarixinə dair materiallar. – Azərbaycan filologiyası məsələləri, Bakı. 1989,
4. Classification of English Ethnonyms // – Bakı: AMEA, Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Əlyazmalar yanmır, – 2021. №1,
5. Английские этнонимы древнего периода // Proceedings of multidisciplinary international conference. Ponto-Caspian and the Caucasus Region: changes in the conditions of merging and isolation of ecosystems, phylogeny, geology, ecology and geography of life. – Baku: QKU, – 2020.

AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNDƏ KONTRAST RƏNG BİLDİRƏN SİFƏTLƏRİN SEMANTİK TƏHLİLİ

Təhsil-2, Ağayeva Jalə Qabil qızı
Elmi rəhbər: Mirzəyeva Xuraman Rəhib qızı
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNIVERSİTETİ

İngilis və Azərbaycan dilində olan sifətlərin semantik təhlili, əsasən də kontrast rəngləri (ağ və qara) bu tezisdə nəzərdə keçiririk. Burada bildirilir ki, rəng bildirən sifətlər daha az kateqoriyaya malikdir ki, onlar semantik sahələr və lüğətin sistemliyini tədqiq etmək üçün materiallardan istifadə olunur. [2]

İlkin rəng adları. Bunlar aşağıdakılardır: qırmızı, sarı, yaşıl, ağ, qara, boz. Boz sözünü ilkin rənglərə əlavə etməyimiz biraz təəccüblü gələ bilər. İlkin rənglər adları aşağıdakı semantik əlaqələrdə özünü göstərir: a) semantik yaxınlıq münasibəti. Buna göy və yaşıl, qırmızı və sarı sözlərinə aiddir. b) semantik əkslik münasibəti. Bu isə ağ və qara sözlərinə aiddir. Məsələn, Ağ pulu qara gün üçün yığırlar. Ağ ağ deyiblər, qaraya qara. [3]

Əsas rəng bildirən sifətlərin yaranmasına dair müxtəlif fikirlər irəli sürülüb. Belə ki, tədqiqatçılar ingilis dilində 11 əsas rəng bildirən sifətlərin olduğunu göstərirlər: white, black, grey, yellow, purple, brown, blue, red, orange. Azərbaycan dilində isə 11 rəng bildirən sifətlər bunlardır: ağ, qara, sarı, qırmızı, bənövşəyi, yaşıl, göy, boz, narıncı, çəhrayı, qəhvəyi. [1] Tədqiqatçıların fikrincə, ilk rəng bildirən sifətlər ağ və qara məfhumları ilə bağlı olmuşdur. Hər iki dildə bir sıra çoxmənalılıq bildirən sifətlər vardır. Məsələn: İngilis və Azərbaycan dillərində “qara” mənalı sifətin semantik təhlili deyək. “Black” sifətinin ingilis dilində 9 müxtəlif mənası qeyd olunur: 1) pis niyyətli mənasında; black glance- pis niyyətli baxış 2) ləkə və ya biabrçılıq mənasında; black name- ləkəli ad 3) fəlakətli, dəhşətli mənasında; black future- fəlakətli gələcək 4) çirkli mənasında; black trousers- çirkli şalvar 5) qara dərili, irq mənasında: ağlar və qaralar 6) qaranlıq və ya tünd mənasında; black corridor- qaranlıq dəhliz 7) qaşqabaqlı mənasında; black look- qaşqabaqlı baxış 8) depressiya və ya üzgün mənasında; black mood- qəmgin əhval-ruhiyyə [5]

Ümumiyyətlə, “black” sözünün əsas nominativ mənası “qara” sifətidir. Hər iki dildə mənası eynidir. Qara sözünün hər iki dildə ortaq mənalılarına baxaq: a) qaralmış, tutqun, qara: black night – qaranlıq gecə b) qara(dəri rəngi haqqında) black races – qara dərili c) çirkli mənasında: black hands – çirkli əllər d) dəhşətli qorxulu mənasında: black moment- çətin an .

İngilis və Azərbaycan dillərində hidronimlərin tərkibində də “qara” sözünə rast gəlinir. Belə ki ingilis dilində “black water” birləşməsi Azərbaycan dilinə “qara su” hərfi mənasında olur. Lakin bu hərfi tərcümə ingilis dilindəki mənanı vermir.

Çay, dəniz, göl və s. Yuxarıdan baxdıqda dərin olduğu mənasını verdiyi üçün ingilis dilində dərin su mənasını verir.

İngilis dilində ağ sifəti 20 mənada, amma Azərbaycan dilində 8 mənada işlənir. Qeyd etmək olar ki, ağ sözünün hər iki dildə ortaq mənalı var: 1) gümüşü mənasında- a white barecelet 2) irq mənasında – white person 3) şahmatdakı ağ fiqurlar mənasında – to play white 4) təmiz mənasında – white hands [4]

Qeyd etmək olar ki, “ağ yalan” ifadəsinə hər iki dildə rast gəlinir. Lakin onlar arasındakı məna fərqləri özünü göstərir. Azərbaycan dilində “ağ yalan” – təmiz, açıq-aydın görünən yalan mənasında işlənir. İngilis dilində “white lie”- ağ yalan, nəzakətli olmaq, qanqaraçılığa son vermək mənasını verir. Deyilənləri nəzərə alaraq, iki rəngin kontrastlarının (ağ və qara rənglərin) semantik cəhətdən təhlili ingilis və azərbaycan dillərində müəyyən xüsusiyyətlərə malik olduğunu göstərir. [6]

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdullayev Ə.Z , Seyidov Y.M, Həsənov A.Q. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, Maarif , 1972. 476s.
2. Azərbaycan antonimlər lüğəti. Bakı, şərq-qərb, 2007. 144s
3. Azərbaycanca- ingiliscə lüğət.Bakı, AZƏRNƏŞR. 1999, 408s.
4. Azərbaycan dilinin ingiliscə lüğəti. 1ci cild. Bakı şərq-qərb. 2006.722s
5. Oxford Advanced Learner's dictionary. London, Oxford University press, 2010, 1796 722s (istifadə olunub 47-50 səhifə)
6. <https://en.m.wikipedia.org/wiki/Pseudonym>

İNGİLİS DİLİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN ZAMANLA BAĞLI İDİOMLAR

*Təhsil-2, İsmayilova Sonara Mirnur qızı
Elmi rəhbər: Mirzəyeva Xuraman Rəhib qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

İdiomlar ingilis dilində danışmağa yardımçı olan ifadələrdir. İfadələr məcazi anlamda istifadə edildiyi üçün çox vaxt hərfi mənaları olmur. Bu, idiomun bütöv bir məna ifadə etdiyini göstərir. İdiomlar hər dildə mövcuddur. Onlar öyrəndiyimiz dilin tarixi haqqında daha çox məlumat əldə etməyə və dili əyləndirərək öyrənməyə kömək edən vasitələrdir. [1]

İdiomlar mənaca gözlənilməz olur. Mənalar çox zaman ifadəni quran hissələrin hərfi mənalarından fərqlənir. Məsələn, “climb the walls” – to be uneasy or restless; syn: go bananas bu idiom “incitmək, narahatlıq yaratmaq” mənasında işlənir. Çox güman ki, bu idiomun mənasını bilməyən şəxslər onu hərfi mənada “divara dırmaşmaq, banan ağacına çıxmaq” kimi başa düşürlər. Lakin bu doğru deyil. [3]

Hər bir idiomun özünün daxili strukturu, yəni sintaksisi, semantikasi vardır. Onlar sabit frazeoloji ifadələrdir. Metafor, metonimiya, təşbeh idiom deyildir. İdiomlar leksik və hərfi idiomlar kimi təsnif oluna bilər. [2]

İngilis dilində tez-tez istifadə olunan bir çox idiom növü var. Bunlara nümunə kimi gündəlik idiomlar, heyvanlarla bağlı idiomlar, zamanla əlaqəli idiomlar, rənglərlə, idmanla bağlı idiomlar, sevgi haqqında idiomlar, sağlamlıq, yaş və havayla bağlı idiomları göstərmək olar. [1]

Vaxtla bağlı idiomlardan hərfi mənada təsnif olunanlara misal olaraq “time flies” – “vaxt uçar” nümunəsini göstərmək olar. Məsələn: Time flies on weekends – Həftəsonları vaxt uçar. Bu kimi hərfi mənada tərcümə olunan çox ifadələr vardır. Məsələn: “as time goes by” – vaxt keçdikcə, “turn back the hands of time” – zamanı geri qaytarmaq, “time heals on wounds” – zaman yaraları sağaldır, “spare time” – boş vaxt. [4]

Həmçinin vaxtla bağlı idiomlara bu nümunələr də misal göstərilə bilər. Məsələn, take your time “ – tələsməmək, “ time is on your side “ – vaxt sənə işləyir, “ have all the time in the world “ – bir aləm vaxtı olmaq, “ to be behind the times “ – geridə qalmış, “ at one's time of life “ – kiminsə yaşında mənasını verir. [7]

Hərfi mənada anlamaqda çətinlik çəkə biləcəyimiz vaxtla bağlı idiomlara isə bu nümunələri göstərmək olar. Məsələn, “ right off the bat “ – ən başından, dərhal. [5] “ Once in a blue moon “ – qırx ildə bir, “ better late than never “ – gec olsun, güc olmasın, kimi bu ifadələr də vaxtla bağlı ifadələrdir. [6]

İngilis dilində vaxtla bağlı olan idiomların müəyyən hissəsini nəzərdən keçirərək belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, bunlar müxtəlif yollarla düzəlir. Yəni söz önləriylə, semantik məna ifadə etməklə və ya hərfi məna bildirməklə əmələ gəlir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://dillbill.com/blog/az/ingilis-dilinde-idiomlar/>
2. <http://www.korpus.azerbaycandili.az/Synopsis/Download/3263/YUS%C4%B0FOVA%20G%C3%9CNEL%20%C4%B0ZZ%C6%8FDD%C4%B0N%20QIZI%20%C4%B0NG%C4%B0L%C4%B0S%20D%C4%B0L%C4%B0%20%C4%B0D%C4%B0OMLARININ%20S%C4%B0NTAKT%C4%B0K%2C%20SEMANT%20>

C4%B0K%20V%C6%8F%20KOQN%C4%B0T%C4%B0V%20X%C3%9CSUS%C4%B0YY%C6%8FTL
%C6%8FR%C4%B0.pdf

3. https://lsu.edu.az/new/imgg/humanitar-2021/1/HUMAN%C4%B0TAR_new_41_46.pdf
4. <https://www.ecenglish.com/learnenglish/lessons/time-idioms>
5. <https://www.youtube.com/watch?v=KaFxHTp7g-M&t=44s>
6. <https://www.youtube.com/watch?v=loqxP4eQW1I>
7. <https://turalaturan.wordpress.com/2015/12/10/ingilis-dilind%C9%99-vaxtla-bagli-idiomlar-siyahi/>

İNGİLİS DİLİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN TƏXƏLLÜSLƏRİN LİNGVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Təhsil-2, Bayramova Yetər İsmayıl qızı
Elmi rəhbər: Mirzəyeva Xuraman Rəhib qızı
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNIVERSİTETİ*

Təxəllüslər köməkçi ad kateqoriyasına daxil olan antroponomik vahidlərdən biridir. Təxəllüslərin köməkçi ad kateqoriyasına daxil olmasının əsas səbəbi onun əsas ad kateqoriyasına daxil olan adlar və soyadlar kimi bütün şəxslərə verilməməsidir. Həmçinin, təxəllüslər rəsmi xarakter daşımır və onu daşıyan şəxs tərəfindən seçilir. [1]

Təxəllüslərə səhnə adları, istifadəçi adları, kod adları, oyunçu identifikasiyası və imperatorların, papaların və digər monarxların kral adları daxildir. [2]

Təxəllüs mənəvi zövqə xidmət edir və şəxsin ad və soyad əvəzinə daşdığı bir növ imza rolunu oynayır. A.Qurbanov özünün “Azərbaycan onomalogiyası məsələləri” dərslində təxəllüsə belə tərif vermişdir: “Təxəllüs – yazıçı və şairlərin, ictimai və siyasi xadimlərin yaradıcılıq prosesində öz həqiqi adları ilə yanaşı bəzən müstəqil ad kimi işlətdikləri antroponomik vahiddir.”[1]

Təxəllüslərin yaranmasının bir sıra səbəbləri vardır. Bildiyimiz kimi təxəllüslər daha çox yazıçı və şairlər tərəfindən götürülür. Adı və ya soyadı uzun olan şairlər özlərinə təxəllüs götürür və onun adı, soyadı əvəzinə təxəllüs istifadə olunur. Digər tərəfdən isə, elm xadimləri, şair və yazıçılar əsərlərinə görə həbs olunur, müxtəlif tənqidlərə və təqiblərə məruz qalırdılar. Buna C.Svifti nümunə göstərmək olar. Tarixi qeydlərə görə o, əsərlərini 70 müxtəlif təxəllüslə çap etdirmişdir. [4]

19-cu əsrdə qadın yazıçılar öz əsərlərini çap etdirə bilmirdilər. Məşhur ingilis yazıçıları Bronte bacıları da ilk əsərlərini kişi təxəllüsü ilə çap etdirmişdilər. Məs. Anna Bronte əsərini Acton Bell təxəllüsü ilə çap etdirmişdir. [3]

Digər tərəfdən, 20-ci və 21 –ci əsrin bəzi kişi romantik romançıları qadın adlarını təxəllüs adları kimi istifadə ediblər. Nümunə olaraq Brindle Chase, Christopher Wood və s. insanların adını çəkmək olar. [1]

Onomastikada təsviri təxəllüs termini də istifadə olunur. Buna daha çox yazıçı və şairlər üstünlük verir. Bunun əsas səbəbi isə həmin təxəllüslərin oxucular tərəfindən tez seçilməsi və diqqəti cəlb etməsidir. [3]

Deyilənlərdən əlavə təxəllüslər cinayət fəaliyyətində cinayətkarın kimliyini gizlətmək (Ervin fon Busse, Stiven Kinq Riçard Baxman), tibbi tədqiqatlarda subyektin şəxsiyyətlərini qorumaq məqsədilə, həmçinin hərbi və hərbişmiş təşkilatlarda (məsələn, Jean Deslandes Champigny, Champigny adlı şəhərdən gələn əsgər üçün) da istifadə olunur.[1]

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://en.m.wikipedia.org/wiki/Pseudonym>
2. https://www.researchgate.net/publication/272310080_Names_Epithets_and_Pseudonyms_in_Linguistic_Case_Studies_A_Historical_Overview
3. <https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA16082459&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&isn=00945404&p=LitRC&sw=w&userGroupName=anon%7Ebf25296>
4. <https://english.stackexchange.com/questions/50447/is-pseudonym-used-for-names-other-than-authors>

TRANSFORMATION OF INTERNET TERMS TO NEOLOGISMS

*Təhsil-2, Mammadov Elvin Elsen
Mirzeyeva Xuraman Rahib
Azerbaijan University of Languages*

As technology continues to advance at a rapid pace, the language we use to describe it must evolve as well. One way that this evolution takes place is through the transformation of computer terms into neologisms – new words or phrases that are created to describe emerging concepts or technologies. In this article, we will explore some examples of this transformation and the neologisms that have emerged as a result.

"Google" – In just a few short years, the name "Google" has become synonymous with the act of searching for information online. As a result, the term "to google" has become a neologism, meaning to search for something on the internet using a search engine.

"Emoji" – Originally a Japanese word meaning "picture character," the term "emoji" has become a widely used neologism in English to describe the small images and icons used to convey emotions and ideas in digital communication.

"Hashtag" – Originally a symbol used in programming languages, the hashtag has become a neologism used to describe the use of the "#" symbol to tag and categorize content on social media platforms.

"Selfie" – While the act of taking a photograph of oneself has been around for as long as cameras have existed, the term "selfie" emerged as a neologism in the early 2010s, popularized by the rise of social media platforms like Instagram and Snapchat.

"Cloud" – Originally a technical term used to describe the storage and processing of data on remote servers, the term "cloud" has become a widely used neologism in popular culture to describe anything related to online data storage and computing.

"Cyberbullying" – As online communication and social media have become more prevalent, the term "cyberbullying" has emerged as a neologism to describe the use of technology to harass or intimidate others.

"Meme" – Originally a term used in biology to describe the transmission of cultural ideas and behaviors, the term "meme" has become a popular neologism in internet culture to describe humorous images, videos, or text that are shared widely online.

"App" – Originally an abbreviation for "application," the term "app" has become a widely used neologism to describe software designed to run on mobile devices.

"Troll" – Originally a term used to describe a mythical creature, the term "troll" has become a widely used neologism to describe someone who deliberately posts inflammatory or offensive comments online to provoke a response.

"Viral" – Originally a term used to describe the spread of infectious diseases, the term "viral" has become a widely used neologism in popular culture to describe anything that spreads rapidly and widely online, such as a viral video or meme.

In conclusion, as technology continues to evolve, so too does the language we use to describe it. The transformation of computer terms into neologisms is just one example of how language adapts to reflect the changing world around us. As new technologies and concepts emerge, we can expect to see many more neologisms enter the lexicon of the English language.

List of references:

1. Crystal, D. (2006). *Language and the internet*. Cambridge University Press.
2. Crystal, D. (2012). *Internet linguistics: A student guide*. Routledge.
3. Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. NYU Press.
4. OED Online. (n.d.). *Oxford English Dictionary*. Retrieved from <https://www.oed.com/>
5. Oxford Dictionaries. (n.d.). *Oxford Dictionaries*. Retrieved from <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
6. Quinion, M. (2013). *Port Out, Starboard Home and Other Language Myths*. Penguin UK
7. Shifman, L. (2013). *Memes in digital culture*. MIT Press.
8. Thurlow, C., & Mroczek, K. (2011). *Digital discourse: Language in the new media*. Oxford University Press.

İNGİLİS DİLİ ATALAR SÖZLƏRİNDƏ ÖYÜD-NƏSİHƏT FAKTORU

*Tərcümə fakültəsi, Əliyeva Adilə Ramil qızı,
Elmi rəhbər: Mirzəyeva Xuraman Rəhib qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Hər bir xalqın şifahi xalq ədəbiyyatının böyük bir qolunu təşkil edən, əsrlərdən bəri cıllanıb formalaşan, dildə hazır şəkildə mövcud olan atalar sözləri qısa bir kəlamda dərin mənanı özündə ehtiva edən qanadlı sözlərdir. Atalar sözləri aid olduğu dilin daşıyıcıları olan xalqın mentalitetini, düşüncə tərzini, həyat fəaliyyətini, keçdiyi tarixi yolu, məişətini, mədəniyyətini, adət-ənənələrini əks etdirən xalqın bir növ “kimlik vəsiqəsi” dir. Belə ki, hər hansı bir xalqın dilini, ədəbiyyatını bilmək, həyat tərzindən hali olmaq üçün onun dilində yer tutan və həmin xalqın etnolinqvistik və entopsixoloji xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən atalar sözlərini bilmək önəmlidir. [6,s.3]

Bu gün dünyada qlobal dil səviyyəsinə çatan, xalqlar arasında ünsiyyət vasitəsinə çevrilən ingilis dilinin frazeoloji sistemində mühüm bir hissəsini təşkil edən, nəsilədən nəsilə “yadigar” olaraq ötürülən atalar sözlərinin semantik, xüsusiyyətlərinə nəzər saldıqda ingilis xalqının ruhunu özündə daşıyan, adət-ənənələrinin, mədəniyyətinin, düşüncə tərzinin güzgüsü olan belə qanadlı ifadələrin məna rəngarəngliyinin, müxtəlif semantik çalarların təzahürünün şahidi olmaq olar. Əsasən öyüd, nəsihət, məsləhət, tövsiyə, qı-nama, xəbərdarlıq, tərbiyə etmə, həyat təcrübəsi kimi cizgiləri özündə cəmləşdirən ingilis atalar sözləri bu dilin özünəməxsus səciyyəvi xüsusiyyətlərini lakonik və bədii tərzdə daşıyır. İngilis dilinin frazeologiya-sının böyük və mənalı bir qolunu təşkil edən atalar sözlərini təhlil edərkən onların strukturunun müqayisə əsasında formalaşdığını müşahidə etmək olar. [5,s.3]

Məsələn:

1.A bad comprise is better than a good lawsuit.

Xoş davadansa naxoş sülh yaxşıdır.

2.A bird in the hand is worth two in the bush.

Soğan olsun, nəqd olsun

Bəzi atalar sözlərini semantik cəhətdən təhlil edək:

1) Never hit a man when he is down.

Yıxılana balta vurmazlar.

2) Two heads are better than one.

Ağıl ağıldan üstündür.

“A man has his hour and a dog his day” Müasir lüğətlərin hamısında bu atalar sözünün leksik tərkib-cə keyli ixtisar olunmuş forması öz əksini tapmışdır.

“Every dog has his day”

“Bizim də küçədə bayram olar”

“Yerin də qulağı var” Azərbaycan atalar sözünə Oxford lüğətində aşağıdakı variantlarda rast gəlirik.

Fields (Hedges) have eyes, and woods (walls) have ears.

Walls have ears.[6]

Deyilənlərdən belə bir fikir formalaşır ki, xalqların hikmət xəzinəsi sayılan atalar sözləri ingilis və Azərbaycan xalqlarının folkloruna sirayət etmiş, orada da eyni, olduğu kimi qalmış, ya da variantlarla zənginləşmişdir. Belə paralel məzmunları aşağıdakı atalar sözlərində nəzərdən keçirək.

Allah bir kəsə qəzəb eləmək istəsə, əvvəlcə onun aqlını başından alar.[3]

Whom God would ruin, he first deprives of reason.[4]

Arı kimi balı da var, zəhəri də.[5]

Like bees that have honey in their mouths have stings in their tails. [6]

Ümumiyyətlə, folklorun digər janrları ilə müqayisədə təcrübənin barı sayılan, xalq zəkasını özündə əks etdirən hikmət dolu atalar sözü və məsəllər məhz yığcamlığı, qısa forması, lakin geniş məzmunu, dərin mənası, yüksək bədiiyyəti, güclü təsiri, həyatiliyi, ibrətamizliyi ilə adamı heyran edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://az-az.facebook.com/www.britishedu>.
2. Məsmə Yaqub qızı Zöhrab-Məcid. Atalar sözlərində variativlik problemi. Bakı, 2017 [s.7,16].
3. Gülçöhrə Qədirova, Aytən Pirməmmədova, “İpək Yolu” məqaləsi, Bakı, 2017 [s.150-151]

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ İNSAN DAVRANIŞLARINA AİD İDİOMLARIN STRUKTUR VƏ SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Təhsil-2, Xəlilova Səmayə Sübhan qızı
Elmi rəhbər: Müəllim Məmmədova Leyla Sadıx qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti Bakı şəhəri

İdiomlar İngilis dilində danışmağımıza və anlamağımıza kömək edən söz birləşmələridir. Həmçinin dilin incəliklərinə varmaq üçün açardır. İdiomlar dilşünaslıqda sabit söz birləşmələri, frazeoloji birləşmələr, frazeologizmlər və s. Adlar altında verilmişdir. İdiom-idioma yunan mənşəli sözdür. Mənası özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik ifadə deməkdir. Həqiqi mənalı sözlərin qarşılığı olub onu məcazi mənə ilə birləşdirən sabit söz birləşməsinə idiom deyilir. İdiomların ifadə etdiyi məfhum isə başqa söz birləşmələrinə nisbətən daha konkret olur. İdiomlar sözün ekvivalenti, yəni məcazi mənə ilə verilən sinonimi kimi dildə özünü göstərir. İdiomlar milli xüsusiyyətlərə malik olduğuna görə hər bir xalqın dilindəki idiomları öyrənməklə həmin xalqın mədəniyyəti, tarixi və yaşayış tərzini yaxından tanımaq mümkündür. İdiomların əsas xüsusiyyətlərindən biri də onların obrazlı emosional ifadələr olmasıdır. Onlar hər hansı bir anlayışı ayrı-ayrı sözlərdən dəfələrlə təsirli və obrazlı əks etdirir. İdiomların özünəməxsus kateqoriyaları onu digər dil vahidlərindən fərqləndirir. İdiomlar dilin orijinal vasitəsi, varlığı və zənginliyidir. İdiomların belə maraqlı xüsusiyyətləri dilçiliyin müxtəlif sahələri ilə məşğul olan alimləri – leksikoqrafları, üslubiyyatçıları, qrammatikləri, folklorşünasları da çox düşündürmüş və onları elmi təhqiqat işlərinə cəlb etmişdir. İdiomların bir neçə mənə növü olur. Onlardan biri də insan davranışdır. **Nümunə:**

Go to pieces – Dəhşətli bir şokdan sonra normal həyat sürə bilməmək

Burn your bridges – Gələcəkdə düzəltməsi mümkün olmayan bir şey etmək

Can of worms – Mürəkkəb və çətin həll olunan bilən situasiyanı təsvir etmək

Can't for the life of me – Nə qədər çalışılsa da, edilməsi imkansız olan bir şeyi demək

Sail through – Çətinlik çəkmədən uğur əldə etmək

No accounting for taste – başqasının bəyəndiyi və ya bəyənmədiyi şeylərə təəccüblənmək.

Davranış insanı uğura, inkişafa, arzu və istəklərinə sövq edən fəaliyyətdir. İnsan davranışına hər dəfə diqqət yetirməlidir. Davranışına diqqət yetirməyən, cəmiyyətdə özünü apara bilməyən insan heç bir halda uğur qazana bilməz. Davranış insanı digərlərinin gözündə ucalda və ya alçalda bilir. Buna görə də hər birimiz sosial normalara əməl etməliyik

Ədəbiyyat siyahısı:

1. A.Babayev “Dilçiliyə giriş” dərslik .Bakı. 2004
2. A.Qurbanov “Ümumi dilçilik” I cild. Bakı. 2011
3. https://www.learn-english-today.com/idioms/idiom-categories/actions-behaviour/actions-behaviour7_go-have.html

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ MÜDRİKLİK ANLAYIŞLARINA AİD İDİOMLARIN STRUKTUR-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Təhsil-2, Süleymanlı Fatimə Araz qızı
Elmi rəhbər: müəllim Məmmədova Leyla Sadıx qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

İdiom yunanca “idioma” sözündən götürülmüş, söz birləşməsi quruluşunda olan, komponentlərinin leksik mənalarından asılı olmayaraq söz birləşməsinə təşkil edən sözlərin hamısını birlikdə bir mənə ilə ifadə edən, quruluşca, mənaca parçalanmayan ifadədir.

Dünya dillərində çoxlu idiomlar vardır və bu idiomlar yalnız aid olduqları dillərdə işənir. İdiomlar dili daha maraqlı və anamlı edir. Əksər hallarda idiomlardan gündəlik nitqdə və poeziyada istifadə olunur. İdiomlar sözlərin ifadəsinin inkişafına kömək edir. İdiomların müxtəlif növləri vardır. Elə idiomlar vardır ki, onlar insanlar tərəfindən rahatlıqla başa düşülür. Bəzilərinin mənasını isə kontekstdən müəyyənləşdirmək lazım gəlir. Bu zaman idiomdakı açar söz onun mənasını aydınlaşdırmağa kömək edir.

İngilis dilində ən azı 25000 idiomatik ifadədən istifadə olunur. İdiomlar ingilis dilçiliyində faydalı alətlərdən biridir. Bir çox ingilis yazıçı idiomlardan istifadə edərək öz əsərlərini zənginləşdirmişdir.

İngilis dilində müxtəlif dilçilər idiomlara fərqli izahlar vermişlər. E.İriyaya görə idiomlar şərti ifadələrdir hansı ki, onların mənaları ayrı-ayrı hissələrindən müəyyənləşdirilmir. Digər bir dilçi, yazar A. Abel də təsvir etmişdir ki, sabitləşmiş ifadələr kimi idiomların mənası onları əmələ gətirən ayrı-ayrı sözlərinin mənasından aydın ola bilməz.

Məna baxımından digər frazeoloji birləşmələr kimi ingilis dilindəki idiomların böyük bir qismi “İncil” dini kitabından tərcümə olunmuş və V.Şekspirin, V. Skottun əsərlərindən seçilmişdir. Qədim dövrlərdən ingilis dilindəki idiomların zənginləşməsində “Bibliya” dini kitabının da rolu olmuşdur. Bibliyadan götürülmüş idiomlara və ya frazeologizmlərə “bibleizmlər” deyilir. İngilis dilində olan bibleizmə misal göstərmək olar: “To be of one mind”- bir fikirdə qalmaq; “to hide one’s light under a bush” - kiminsə istedadını boğmaq; “a drop in the bucket”- dənizdə bir damla və.s.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi ingilis dilində idiomların mütəlif mövzuları, mənaları vardır. Müdrikliklə bağlı idiomlara nəzər yetirək:

1. Under one’s belt-hər hansısa mövzu haqqında geniş məlumatla sahib olmaq;
2. Two hands better than one-iki insanın bir çətinliyin öhdəsindən birlikdə gəlməsi təkbəşinə olmaqdan yaxşıdır. “Güc birlikdədir” atalar sözü ilə də eyniləşdirmək olar;
3. Pick someone’s brain-fikrini bir yerə cəmləyib ağıllı düşünmək;
4. To answer a fool according to his folly-hər kəsə laiq olduğu kimi davranmaq;
5. There’s many a slip ‘twixt the cup and the lip (Aristotel)-arxı keçməmiş, hop demə mənasındadır.

İngilis dilində bu və ya digər mövzularda bir çox idiomlar, frazeologizmlər mövcuddur. Bu idiomlar əsərlərdə istifadə olunaraq əsərin mövzusunu daha ətraflı izah etməyə, oxucuya məzmunla bağlı fikirləri daha anlaşıqlı çatdırmağa xidmət edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Fernando Ch. Idioms and idiomaticity. Oxford University Press [184p].
2. Oxford Library of English Poetry vol1 [68p-160].
3. Oxford Dictionary of Idioms vol2 [314p-319].
4. Yusifov, G. Müasir İngilis və Azərbaycan dillərində sabit söz birləşmələrinin struktur-semantik xüsusiyyətləri [s.22-25].
5. Vəliyeva, N. Azərbaycanca-İngiliscə idiomatik lüğət [s.209].

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNİN FRAZEOLÖJİ SİSTEMİNDƏ “İNSAN XARAKTERİNİN” SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Təhsil-2, Aytən Hümбатова İlham qızı
Müəllim Leyla Məmmədova Sadıx qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Frazeologiya sabit söz birləşmələri, ifadə və ibarələrdən bəhs edən dilçiliyin şöbəsidir. Bu termin yunan sözlərinin (phrasis-ifadə; logos – elm) birləşməsindən meydana gəlmişdir. Müxtəlif xarakterdə müəyyən söz birləşmələri ola bilər. Dildə sözlər elə bir üsulla birləşə bilər ki, əvvəlki mənalarını saxlasın, yəni bu tip birləşmələr öz daxilində əvvəlki mənalarını itirməsinlər. Nitq prosesi zamanı yaranan bu birləşmələrin tərkibindəki sözlər rahatlıqla birləşmə tərkibindən ayrılıb başqa sözlərlə birləşə bilər və bu zaman onlar yeni söz birləşmələri yaradır. Nitq vahidi olan belə birləşmələr sərbəst birləşmələrdir.

Frazeoloji birləşmələrdə isə birləşmənin tərkib hissələri əvvəlki leksik mənasından uzaqlaşır. Sabit söz birləşmələrinə nisbətən sərbəst söz birləşmələri dildə daha əvvəl meydana gəlmişdir, həmçinin sabit birləşmələr sərbəst birləşmələr əsasında yaranmışdır. Frazeoloji sistemdə elə birləşmələr var ki, onun tərkib hissəsinin hər ikisi müstəqil mənasını itirmiş olur. Bu növ birləşmələrə idiomlar və ya frazeoloji qovuşma deyilir. Bu idiomlar müxtəlif mövzularda ola bilər. Bu mövzulardan biri insan xarakterinin xüsusiyyətləridir. Bu mövzuya aid nümunələr:

1. “Big mouth” – bu birləşmə sirr saxlaya bilməyən insanlara aid edilir.

2. "A cool as a cucumber" – bu xarakterdə olanların əsas xüsusiyyəti başına müxtəlif hadisə gəlsə belə öz sakitliyini qoruyur, təmkinli olur.
3. "A people person" – ünsiyyətçi adamlar üçün bu birləşmədən istifadə edilir. Bu tip insanlar ünsiyyət saxlamağı və yaşamağı sevir.
4. "Larger than life" – bu insanların başqalarından əsas fərqi daha maraqlı, həyəcan verici olmasıdır.
5. "Early bird" – bir işi, və ya hərəkəti vaxtından tez edən şəxslərə aiddir. Məsələn: işə tez gələn, tapşırıqları vaxtından tez yerinə yetirən və s.
6. "Smart cookie" - düzgün qərar verən, ağıllı insanlara aiddir.
7. "A wet blanket" – darıxdırıcı adamlara uyğundur. Bu insanlar başqa insanların əyləncəni, və ya həyatdan zövq almağını əngəlləyirlər.
8. "Pain in the neck" – zəhlətökən xarakterə malik olan insanları təsvir edir.
9. "Dark house" – belə xarakterə malik olanlar öz fikirlərini, maraqlarını, hətta bəzi maraqlı bacarıq və qabiliyyətlərini gizli saxlayırlar.
10. "Happy camper" – xoşbəxt, öz vəziyyətindən razı olan adamları xarakterizə edir.
11. "Rough diamond" – Bu tip şəxslər rəftarından və zahiri görkəmindən daha mehriban, və ya xoş olur.
12. "Laid-back" – rahat xarakter, tərzdə olan insanları təsvir edir. Belə insanlar başqalarının davranışları və ya edilməsi lazım olan işlər barəsində narahat olmur.

Müxtəlif dilçilərin ayrı-ayrı dövrlərdə insan xarakterinə aid frazeoloji idiomlara dair müxtəlif yanaşmaları olmuşdur. Lakin bunların hamısının ümumi cəhəti odur ki, burada insan xarakterinə məxsus olan bir sıra xüsusiyyətlər, qayğıkeşlik, mehribanlıq, soyuqqanlılıq və s. hər iki dilin materialları əsasında qarşılıqlı şəkildə tədqiq edilməyə çalışılmışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Adil Babayev "Dilçiliyə Giriş", Bakı - 2012.
2. cambridgedictionary.com

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ GÖZƏLLİK VƏ ESTETİKA ANLAYIŞINA AİD İDİOMLARIN SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Təhsil-2, İsmayilova Nərmin Sərxan qızı
Müəllim Məmmədova Leyla Sadıx qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Frazeoloji birləşmələrin tərkib hissəsinə daxil olan idiomlar müxtəlif, zəngin xarakterik xüsusiyyətlərə malikdir. Bütün bunlar həm Azərbaycan dilinə, həm də ingilis dilinə aid olan xüsusiyyətlərdir. Azərbaycan dilinin frazeologiyasında idiomlar ayrıca verilməmişdir. Hətta buna görə də frazeoloji birləşmələrlə idiomları bir-birindən fərqləndirmək çətindir. Azərbaycan dilinin lüğət tərkibində idiomlara aid xüsusi bir lüğət tərtib olunmamışdır. Lakin ingilis dilində idiomlarla bağlı lüğətlər tərtib olunub. Ümumilikdə idiomlar dili daha rəngarəng, mənalı ifadə etməyimiz üçün xidmət edir. Bədii əsərlərdə və ya mətnlərdə işlənən idiomlar məzmunu xüsusi məna çalarlığı verir, nitqi isə poetik şəkildə ifadə edir. Bədii ədəbiyyatlarda müəlliflər obrazların düşüncələrini daha təsirli ifadə etmək üçün idiomlardan istifadə edirlər. İdiomlar frazeoloji birləşmələrin tərkib hissəsi olsa da, onların yaranma tarixi var. Onlar cəmiyyətin həyat tərzini, yaşayışı, dünyagörüşü əsasında yaranıb. İdiomlar məzmununa görə fərqlənir. Bu məzmunlardan biri gözəllik və estetika anlayışıdır. Bu idiomlar aşağıdakılardır:

1. Pretty as a picture: Şəkil kimi gözəl olan kimsə; zahiri cəhətdən çox cəlbedici və ya diqqət çəkən biri.
2. Cut a dash: Görünüşünə görə insanların sənə heyran olmasına səbəb olmaq.
3. Deck out: Birini və ya bir şeyi bəzəmək; xüsusi gündə geyimi bəzəmək.
4. Not a hair out of place: Səliqəli, qüsursuz görünüşə sahib olmaq.
5. A beauty spot: Bir insanın üzündə onu daha gözəl göstərdiyinə inanılan doğum ləkəsi; gözəllik nöqtəsi.
6. Dressed (up) to the nines: xüsusi bir gün və ya situasiyaya görə modaya uyğun geyinmək.
7. To look like a million dollars: Son dərəcə cəlbedici və yaxşı geyinmiş görünmək.
8. Dressed to kill: Diqqət çəkmək və heyran olunmaq üçün çox dəbli geyim geyinmək.

9. Mutton dressed as lamb: Cavan görünmək üçün cavanlar görə dizayn edilmiş paltarları geyinmiş orta yaşlı qadın.

Bütün bu idiomlar gözəllik və estetika anlayışına aiddir. İnsanlara kompliment etdiyimiz zaman bu idiomlardan istifadə edilə bilər. İdiomatik birləşmələr, idiomlar dilimizi zənginləşdirir. İdiomları hərfi mənada tərcümə etmək düzgün deyil. İdiom birləşmələrində tərəflər öz müstəqil mənasını itirir. Bu tip birləşmələr frazeoloji qovuşma da adlanır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Adil Babayev "Dilçiliyə Giriş" Bakı-2012
2. Afad Qurbanov "Ümumi Dilçilik" I cild. Bakı-2011
3. <https://www.learn-english-today.com/idioms/idiom-categories/beauty/beauty-appearance.html>

İNGİLİS DİLİNDƏ METAFORUN NÖVLƏRİNƏ DAİR MÜXTƏLİF YANAŞMALAR

*Magistratura fakültəsi, M22-106, Fərqanə Bəşir qızı İmanova
Elmi rəhbər: f.f.d. Sevinc İbadulla qızı Səlimova
Azərbaycan Dillər Universiteti*

İngilis dilində bədiiyi və emosionallığı artırmaq üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə olunur. Bunlardan biridə metaforlardır. Bədii təsvir ifadə vasitəsi kimi, metaforlar Aristotel və Plato dövründən araşdırılmağa başlamışdır. Metafor yunanca "bir əşyanın xüsusiyyətlərini digərinə köçürmək" kimi başa düşülür [3,s.74]. Metafor haqqında alimlərin müxtəlif fikirləri mövcuddur. F.Nitzşeyə görə, metafor ən təsirli, təbii və dəqiq dil vasitəsidir. C.Lakoff və M.Consona görə isə bizə hadisələri başa düşməyə kömək edir [4,s.40].

Metaforları təsnif edərkən dilçilər müxtəlif prinsiplərdən istifadə edirlər. Aristotela görə, metaforların təsnifi belədir: 1) sadə və ikili metaforlar; 2) axıcı və ya qərribə ; 3) ən çox istifadə olunan və olunmayan. Blək isə metaforun növlərini belə göstərir: 1) yatan metaforlar, cümlə müxtəsərləşdiyindən mənası dəqiq bilinməyən metaforlar ; 2) aktiv metaforlar , bu metaforlar yeni yaranmış metaforlar hesab olunur; 3) güclü metaforlar, təsir mexanizminə görə güclü olan metaforlar ; 4) zəif metaforlar , ifadə vasitəsinə görə aşağı olan metaforlar [6,s.10]. Görkəmli alim Nyumarkın təsnifatında metaforların istifadə olunma prinsipinə görə metaforların altı əsas bölgüsünü göstərmişdir: ölü, klişə, standart, uyğunlaşdırılmış, orjinal və yeni metaforlar . 1) ölü metaforlar – bu növ metaforlara dilin lüğət tərkibində daha çox rast gəlinir. Məsələn, "to fall in love" (əşiq olmaq); 2) klişə metaforlar – bu metaforlar öz bədii xüsusiyyətlərini itirmiş hesab olunur. Məsələn, "a bad conscience" (natəmiz vicdan); 3) standart metaforlar. Məsələn, "a sunny smile" (xoşbəxt gülüş); 4) uyğunlaşdırılmış metaforlar – onlara adətən atalar sözlərində rast gəlinir. Məsələn, "if the shoes fit, wear it"; 5) orjinal metaforlar – bu metaforlar yazıçı və ya nətiqlər tərəfindən yaradılır. "some say the world will end in fire, some say in ice (by Robert Frost); 6) yeni metaforlar. Məsələn, the brain of the computer [2,s.8].

Əhməd Həsən Yasinin "İngilis dilində metaforun növləri" məqaləsində metaforun növləri üç tipə bölünür. 1) Birinci tip metaforlar fələ əsasən bir sıra növlərə bölünür:

a) konkretləşdirici metaforlar. Məsələn, "a fat account"; b) canlandırıcı metaforlar. Məsələn, "an angry sky"; c) sinestetik metaforlar. Məsələn, "red" istilik mənasını, "blue" soyuq mənasını verir; ç) personifikasiya. Məsələn, "the wind howled in the night". 2) İkinci tip metaforlar dildə istifadə olunma prinsipinə görə bir sıra növlərə bölünür. Buraya Nyumark bölgüsünə daxil olan ölü, klişə, orjinal, standart, uyğunlaşdırılmış və yeni növ metaforlar daxildir. Bunlardan əlavə, aşağıdakı növləri də mövcuddur: a) mütləq metaforlar. Məsələn, "we are the eyelids of defeated caves", b)mürəkkəb metaforlar. Məsələn, "that throws some light on the question", c)genişləndirilmiş metaforlar - bu növ metaforlar bir mövzu ətrafında mərkəzləşərək təsviri müqayisələrin əlavə edilməsi nəticəsində yaranır; ç) gizli metaforlar. Məsələn, "a woman barked a warning at her child", d) qarışıq metaforlar . Məsələn, "a watched clock never boils", e) kök metaforlar - bu növ metaforların konsepsiyası daha qədim dövrə uzanır. Məsələn, "the thread/ the cord"[1,s.7].3) üçüncü tip metaforlar şəxsi təcrübə və ya bütövlükdə cəmiyyətin təcrübəsindən asılıdır və konseptual metaforlar adlanır [6]. C.Lakoff və M.Conson zaman və məkanla bağlı metaforlara struktur metaforlar ("argument is war"), orientasiyalı metaforlar, ontoloji metaforlar ("we need to combat inflation") aiddir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Əhməd Həsəni Yasin. İngilis dilində metaforun növləri,2013, №15

2. İsmayilova.S. Metaforların ümumi növləri,2017,20s.
3. Franc Wagner. Cultural aspects of metaphor scenarios,2016, №3
4. <https://remontantenn.ru/az/small-kitchen/>
5. Quliyeva.F.Zamanın metafor vasitəsilə konseptuallaşması.Bakı. 2020,40s.
6. Nəsbli.A. İngilis dilində metafor və simile. Elmi xəbərlər, 2018, №3

AZƏRBAYCAN VƏ İSPANİYADA OXŞAR VƏ FƏRQLİ JEST VƏ MİMİKALAR

Tərcümə fakültəsi, Çələbiyeva Nuray Vahid qızı

Elmi rəhbər: b/m Lalə İbadova Baladadaş qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Bilirsinizmi, ünsiyyət zamanı məlumatın 50% jest və mimikaların köməyi ilə çatdırılır. Bununla belə çox ifadəli işlətdiyimiz sözlər – yalnız 10% fikrimizi çatdırmaqda bizə yardımçı olur. Səsin tembri və intonasiyanın vasitəsilə isə məlumatın cəmi – 40% ötürməyə müvəffəq oluruq. Söhbət zamanı əsas diqqət maksimum həmsöhbətimizin jest və mimikalarına yönəlməlidir. Jest və mimikalar dünyanın hər bir ölkəsində istifadə edilən, fikrin daha təsirli ifadəsinə xidmət edən bədən hərəkətləridir. Fərqli mədəniyyətlərə sahib olan ölkələrə səyahət etdikdə insanların hərəkətləri bizə qərribə gələ bilər. Ona görə jest və mimikaların ifadə etdiyi mənalara bilməliyik. Təbii ki, hər hansısa bir jest başqa bir ölkədə fərqli mənaya gələ bilər. İspaniya və Azərbaycanın da həm bir-birinə bənzəyən, həm də bir-birindən çox fərqlənən jest və mimikalara sahib olduğunu qeyd etmək vacibdir.

Hər iki ölkədə də istifadə edilən ən məşhur jestlərdən biri, hər şeyin yaxşı olduğunu göstərmək üçün baş barmağın yuxarı qaldırılmasıdır. Dövlət himnini dinləyərkən hörmət ifadəsi olaraq əli sinəyə qoymaq, salam vermək üçün əl uzatmaq, həmsöhbəti dinləyərkən təsdiqedic şəkildə başı tərpətmək oxşar jestlər sırasına daxildir. Saatin neçə olduğunu soruşmaq üçün barmağınızla saati göstərmək, baş, şəhadət və orta barmaqları ovuşdurmağın pulu ifadə etməsi hər iki ölkədə də eyni mənədadır.

“Keçi buynuzu” işarəsini rok musiqiçiləri, metallistlər və onların pərəstişkarları sevir. Lakin bu işarəni İspaniyada xüsusilə də kişi cinsinə mənsub olan şəxslərə göstərmək məsləhət deyil. Belə ki, bu ölkədə bu işarə jestin ünvanlandığı şəxsin həyat yoldaşının ona xəyanət etdiyinə işarədir. İspaniyada əlləri ovuşdurmaq məsələ ilə bağlı daha heç nə bilmək istəmədiyimiz anlamına gəlir. Baş və şəhadət barmağını birləşdirərək öpmək ispanlar üçün verdiyiniz sözü yerinə yetirəcəyinizə işarədir. İspanların boşqabdakı bütün yeməkləri bitirməsi o deməkdir ki, yemək çox dadlıdır. Başqa birinə gül verilməsi sevgi ifadə etmək üçün hər iki ölkədə də istifadə edilən jestdir. Azərbaycanlılar üçün verilən güllərin sayı önəmli olsa da, ispanlar buna önəm vermir.

Hər iki xalqın bəzi situasiyalarda istifadə etdikləri mimikalar isə demək olar ki eynidir. Həm ispanlar, həm də azərbaycanlılar qorxduqda əlləri ilə üzlərini tutur, təəccübləndikdə ağızlarını və gözlərini geniş şəkildə açır, əsəbləşdikdə qaşlarını çatırlar. Bir şeyi istəmədikdə yox mənasını verən qaşların qaldırılması da oxşar mimikalardandır.

İspaniyaya səyahət etmədən öncə jest və mimikaların oxşarlıqlarını və fərqliliklərini öyrənmək bizim üçün daha yaxşı olar. Əks halda bu bəzi problemlərə, hətta bizə cərimə yazılmasına belə gətirib çıxara bilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Fran Carrillo – Tus gestos te delatan/ 2014
2. Günther Rebel – Lenguaje corporal/ 2012
3. Joe Navarro – El cuerpo habla / 2010
4. Monika Matschnig – El lenguaje del cuerpo / 2011

AZƏRBAYCAN VƏ İSPAN DİLİNDƏ BƏDİİ TƏSVİR VASİTƏLƏRİ

*Tərcümə fakültəsi, İlahə Məhəmməd qızı Əliyeva
Elmi rəhbər: b/m Lalə Baladadaş qızı İbadova
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Hər bir dildə bədii janrlardan istifadə olunur. Bədii janrların əsas hissəsi isə bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə düzəlir.

Bədii təsvir vasitəsi – əsərdə bədii dilin mühüm tərkib hissəsidir. Sözü məcəzi mənası əsasında yarandığına görə məcazlar da adlanır. Bunlar obrazlılığın leksik səviyyədə göstəriciləri hesab olunur. Epitet, təşbeh, metafor əsas bədii təsvir vasitələrindəndir.

Bunlar bədii təsvir vasitələtinin Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən adlarıdır. Bir çoxu ispan ədəbiyyatında da öz əksini tapmışdır.

Bədii təsvir vasitələri:

1. Epitet – Epíteto
2. Təşbeh – Símil
3. Metafor – Metáfora
4. Metonimiya – Metonimia

Epitet. Bədii əsərdə müəyyən bir fikri daha qüvvətli və qabarıq şəkildə çatdırmaq üçün onu ifadə edən sözə başqa bir təyin edici söz əlavə olunur. Həmin söz epitet adlanır. Epitet yunan sözü olub “əlavə” deməkdir.

İspan dilində azərbaycan dilindən fərqli olaraq epitet nümunələri daha az bədiilik daşıyır və “epíteto” adlanır.

Nümunələr: (Azərbaycan və ispan dillərində)

Gül üzlü; Qələm qaşlı;

Cielo azul (Mavi səma); Nieve fría (Soyuq qar);

Təşbeh. Bənzətmə deməkdir. Bir əşya və ya hadisənin daha qüvvətli əlamətə malik başqa əşya və ya hadisəyə bənzədilməsinə təşbeh və ya bənzətmə deyilir. Təşbehin bənzəyən, bənzədilən, bənzətmə qoşması, bənzətmə əlaməti kimi tərkib hissələri var. Bütün tərkib hissələrinin istifadə olunduğu təşbehlərə mükəmməl təşbehlər deyilir.

İspan dilində təşbehlər azərbaycan dilində olduğundan biraz daha mürəkkəb formalı cümlələr şəklində qurulur. Tərkib hissələri isə azərbaycan dilində olandan bir qədər fərqlidir. İspan dilində təşbeh “simil” adlanır.

Nümunələr: (Azərbaycan və ispan dillərində)

“Əli şir kimi güclüdür”. Burada Əli – bənzəyən, şir – bənzədilən kimi – qoşma, güclü isə bənzətmə əlamətidir.

El sol es al día lo que la luna es a la noche. (Gündüz üçün günəş necədirsə, gecə üçün də ay elədir)

Metafor. Köçürmə mənasını bildirir. Bir əşya və ya hadisənin əlamətinin başqa bir əşya və ya hadisə üzərinə köçürülməsinə deyilir. Metafor da təşbeh kimi bənzətmə, oxşatma əsasında yaradılır. Lakin təşbehdən fərqli olaraq, bu bənzətmə ” gizli” olur : Metaforada qarşılaşdırılan tərəflərdən biri iştirak etmir. Həmin tərəfin bir əlaməti o biri iştirak edən tərəfin üzərinə köçürülür.

İspan dilində bu terminin adı “metáfora”dır. İspan dilində metaforun üç əsas tərkib hissəsi olur: El tenor, el vehículo və el fundamento.

El tenor – danışılan,

El vehículo – bənzədilənilən,

El fundamento – el tenor və el vehículo arasında əlaqədir, onlar arasındakı bənzərlikdir. Nümunələr: (Azərbaycan və ispan dillərində)

Göy ağ pambıqlarla örtülmüşdü = Göy buludlarla örtülmüşdü.

Tus ojos son como el océano. (Sənin gözlərin okean kimidir = Gözlərin mavidir)

Metonimiya. Metonimiya ad dəyişmədir. Yəni bir şeyin adı əvəzinə, onu başqa bir isimlə, ümumi, spesifik bir adla çağırmağa deyilir. Bu ispan ədəbiyyatında da bu məqsədlə istifadə olunur. İspanca bu terminin adı “metonimia”dır.

Nümunələr: (Azərbaycan və ispan dillərində)

Mən Sabiri oxumuşam = Mən Sabirin əsərlərini oxumuşam
Ese Dalí debe de ser muy caro . (Bu Dalí çox pahalı olmalıdır = Dalinin bu əsəri çox pahalı olmalıdır.)

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Rəhim Əliyev. Ədəbiyyat Nəzəriyyəsi. 2018
2. Abbas Hacıyev. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı. 1996
3. Fernández, Pelayo H. Estilística: estilo, figuras estilísticas, tropos. 1984 4. José María Paz Gago. La estilística. 1999
4. Mirko Lampis. Estilística: historias, conceptos y prácticas. 2020

ТРУДНОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПЕРЕВОДА

Факультет Перевода, Ибрагимова Эльвира Эльман

Г.П.:Ахмедова Матанат Алиага

Азербайджанский Университет Языков

Художественный перевод – это один из самых сложных видов перевода, являющийся совершенно особой разновидностью переводческой деятельности.

Четыре основных проблем художественного перевода:

Труднопереводимость отдельных лексем текста; Влияние на перевод личности переводчика; Неясные критерии оценки качества переводов художественных произведений; Полная передача предметно-логического содержания, стилистических и образных элементов произведения, также менталитета и национальных особенностей мышления.

Труднопереводимость отдельных лексем текста

Лексические единицы в разных языках отличаются друг от друга. Поэтому переводчику требуется найти или, по сути, изобрести этот аналог. Например: Стихотворения для детей гораздо труднее переводить, чем стихотворения для взрослых. Раньше всего это объясняется тем, что, учитывая чуткость малолетнего уха к фонетике каждого слова, детские писатели оснащают свои стихи максимальным количеством свежих, звонких, динамических рифм. Причём слова, которые служат рифмами в детских стихах, – это главные носители смысла. [1, с.242]

Влияние на перевод личности переводчика.

Переводчик как ответственный за перевод, проводит довольно большую и обширную подготовку чтобы максимально точно и правильно передать смысл, идею и задумку автора и произведения. Переводчик находит основные элементы, которые формируют впечатление от художественного произведения.

Неясные критерии оценки качества переводов художественных произведений.

Читатели, когда читают книгу, они не задумываются что это не оригинал, они воспринимают сам перевод как исходный текст. Например: Роман британского писателя Кацзуо Исикуро «Остаток дня». Русский перевод книги был принят обществом довольно холодно. Однако перевод был на высоте и в техническом, и в художественном плане. А вот «истинно британский» стиль многим показался скучным, из-за чего особой популярности книга не получила. Перевод подразумевает некий определённый способ прочтения произведения, в том числе и критику. [2, с.396]

Полная передача предметно-логического содержания, стилистических и образных элементов произведения, а также менталитета и национальных особенностей мышления.

В произведении есть акцент, который поймут только читатели оригинала, но не те, кто читает перевод, и передать это невозможно.

Список используемой литературы

1. Корней Чуковский. Высокое искусство, издательский центр «Academia» – 2001. – 242 с.
2. Умберто Эко. Сказать почти то же самое, издательский центр «Corpus» – 2015. – 396 с.

ПРОБЛЕМА ПЕРЕВОДА ИДИОМ НА ЯЗЫКЕ СМИ

Факультет Перевода, Умаров Эльхан Ильхам оглы
Научный руководитель: Г.П.: Ахмедова Матанат Алиага гызы
Азербайджанский Университет Языков

Перевод – это преобразование сообщения на исходном языке в сообщение на языке перевода. А трудности во время перевода идиом является перевод фиксированных фраз.

Идиома – это устойчивое сочетание слов с собственным значением. К примеру: 1. Avoir le don des les armes – его эквивалентом на русском языке будет “глаза на мокром месте”. 2. Bon fruit vient de bonne semence – на русском языке эта идиома будет звучать как “Что посеешь, то и пожнешь”.

Идиомы являются больше всего встречаемыми на языке СМИ, которые представляют трудности для переводчика. Очень часто причина лексических ошибок в переводе лежит именно в непонимании исходного материала. Чтобы избежать таких ошибок следует понимать смысл текста, структуру и коммуникативную задачу, определять основные мысли и нюансы, учитывать широкий контекст, задействовать свои фоновые знания. А также очень важно использовать словари и справочники. Но не следует судить смысл слова в данном тексте, оставлять не проверенными сомнительные случаи и полагаться на интуицию, догадки. Особенно не следует переводить буквально все фразы.

Очень часто случаи неверного перевода объясняются именно тем, что переводчик не учитывает разницу в смысловых структурах и в сочетаемости слов, а также позволяет ввести себя в заблуждение так называемым «ложным друзьям переводчика». Буквализм часто является причиной, того что переводчик понимает смысл отдельных слов или идиом, а не часть органически связанного целого, каковым является текст.

Существует шесть способов перевода идиоматических (фразеологических) единиц:

1) Полные эквиваленты – это русские фразеологизмы, которые совпадают с французскими. Этот вид совпадает также по своей грамматической структуре и по лексическому значению: Пиррова победа – Victoire à la Pyrrhus 2) Частичные эквиваленты – это несовпадение лексической, грамматической значения при наличии одинакового значения стилистического направления: Bâtons dans les roues – вставлять палки в колёса. 3) Калькирование – это оправданный дословный перевод фразеологизмов: Mettre tous les oeufs dans le même panier – дословный перевод : положить все яйца в одну корзину; описательный перевод: вложить все свои деньги в одно дело. 4) Оберточный перевод (контекстуальный перевод) – это окказиональный эквивалент, используемый для перевода фразеологизмов только в данном тексте, а в другом аналогичный перевод может быть полным или частным эквивалентом. Например: la prune des yeux – зеница ока. 5) Описательный перевод – это перевод фразеологизмов по их толкованию. Такой перевод осуществляется с помощью объяснения, сравнения фразеологизмов: à quelque chose malheur est bon - нет худа без добра. 6) Буквализм – это дословный перевод, искажающий смысл переводимого текста.

Список использованной литературы

1. Виноградов В.С. Введение в переводоведение. М. 2001, 224с.
2. Косовцева Н.Н. Перевод фразеологизмов в русском и французском языках. 2015 С.365-373.
3. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь. 2008 (Электронный ресурс)

СЛОЖНОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

Факультет Перевода, Ахвердиева Айтач Бахруз
Г.П.: Ахмедова Матанат Алиага
Азербайджанский Университет Языков

Юридический перевод – это перевод документов, регулирующих правовые отношения. Он включает в себя перевод юридических документов, необходимых для осуществления разного рода международных отношений, а также перевод юридических текстов для обмена информацией и опытом между специалистами в области юриспруденции из разных стран.

Юриспруденция – это наука, которая изучает свойства государства и права, совокупность правовых знаний, практическая деятельность.

Перевод юридических тестов считается одним из самых сложных, поскольку требует от переводчика не только владения иностранным языком, но еще и отличного знания юриспруденции, различных законодательств, а также международных стандартов. Поэтому переводчик при переводе юридических документов должен обладать обширными познаниями в этой области, позволяющими «выстроить предложения в логически связанный текст без противоречий и недопонимания» [1, с.77-78].

Если говорить о конкретных трудностях юридического перевода, то это конечно терминология. И проблема не в сложности самих юридических терминов, а в эквивалентности в разных языках.

В юридических текстах есть свои «подводные камни» перевод которых нелегкая задача и для весьма опытного специалиста. Большая часть юридических текстов имеет шаблонную форму. Они содержат большое количество клише, устоявшихся словосочетаний, терминов, но это только усложняет работу переводчика.

А самое главное правильный перевод еще не значит, что смысл полностью совпадает.

Например, французское слово *action* (f) имеет среди прочих значения судебный иск и судебное дело, а выражение *intenter une action*, в свою очередь, переводиться как возбудить дело или предъявить иск. Определённые трудности при переводе вызывают так называемые «ложные друзья переводчика». Так французскому термину *jurisprudence* (f) не всегда соответствует русский термин юриспруденция, так как основное значение этого слова переводиться как судебная практика, судебные решения.

Юридический перевод – это большая ответственность ведь ошибки могут стать причиной морального и материального урона. Также переводчик должен иметь возможность проконсультироваться с юристом.

Основные трудности перевода юридической документации заключаются с следующим:

- точная интерпретация вплоть до мельчайших деталей;
- четкое соблюдение стилистических и языковых норм;
- грамотная адаптация аббревиатур, терминов и профессионализмов;

В целом, перевод юридических текстов таит в себе множество нюансов и требует высокого профессионализма.

Список использованной литературы:

1. Гамзатов, М.Г. Техника и специфика юридического перевода/М.Г.Гамзатов//сб.ст.-СПб: Филологический факультет СПбГУ, 2004.-184 с.
2. Рецкер, Я.И. Теория перевода и переводческой практика/Я.И.Рецкер. -М.: Р.Валент, 2004. –С.237

ПЕРЕВОД В ПЕРИОД АНТИЧНОСТИ И ЕГО ЭВОЛЮЦИЯ

*Студент: Бёюкзаде АлиРза Гусейн оглу Факультет Перевода,
Научный руководитель: Ахмедова Мятанет Алиага гызы
Азербайджанский Университет Языков*

Данная тема представляет собой краткий экскурс в историю искусства перевода, историю профессии переводчика, историю взглядов на перевод в разных странах мира.

Нет сомнения, в древности и в эпоху античности первые контакты между народами, говорящими на разных языках, были устными. Перевод, очевидно, довольно долго существовал без письменной фиксации. У нас почти нет свидетельств о переводе бесписьменной поры. [1, с.52]

Уникальность античной культуры прежде всего в том колоссальном творческом потенциале, который удалось развить Греции, а впоследствии и Риму в исторически краткий промежуток времени.

Древние римляне, в отличие от древних греков, переводом пользовались широко, причем преобладал именно перевод с иностранных, «внешних» языков, сыгравший значительную роль в формировании римской культуры эпохи античности. [1, с.56]

Античный мир медленно и незаметно угасает, перерастая в европейский. Мы не можем назвать точную дату, когда имеет смысл говорить о собственно европейском мире. Но отправной точкой, как всегда, служит человек и человеческое общество.

Отношение к переводу постепенно меняется в эпоху Возрождения, по мере того как меняется отношение человека к самому себе, Богу и окружающему миру.

Вернемся назад, к истокам европейской письменности, чтобы обсудить историю перевода в России. Основные тенденции и закономерности ее развития совпадают с западноевропейскими, но есть и черты своеобразия, присущие именно русской истории перевода.

Если для всей Европы XVIII в. был веком классицизма и Просвещения, то для России он в первую очередь начался как эпоха Петра I. Петровская эпоха была переломным временем, когда прерывались многие прежние традиции и вводилось много нового. Россия в XVIII в. сделала огромный рывок в развитии всех областей перевода, решительно отходя от православной традиции и примыкая к западноевропейской.

В России и в других европейских странах, в целом схожи. Уже к концу XIX в. появляются симптомы, знаменующие новый период в развитии теории и практики перевода.

Таким образом, в результате тщательного исследования, можно сделать вывод о том, что со времён античности переводческая деятельность получила широкое развитие как в письменном, так и в устном виде.

Список использованной литературы:

1. Алексеева, И.С. Введение в переводоведение, издательский центр «Академия», 2004. –352с.
2. Виноградов, В.С. Введение в переводоведение. М., 2001. 224с.

ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ В ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ

*Факультет Перевода, Студентка: Шарифова Жасмин Роланд гызы
Научный руководитель: Хасполатова Джамия Алиусиф гызы
Ахмедова Мятанет Алиага гызы
Азербайджанский Университет Языков*

Гендерный аспект в переводе художественных текстов – это тяжелая и обширная тема, которая требует тщательного анализа и изучения. В настоящее время все большее внимание уделяется роли гендерных аспектов в переводе, особенно в контексте современных общественных изменений и вызовов, связанных с вопросами равенства полов.

Цель данного исследования – влияние языковой и культурной специфики на передачу гендерных ролей и идентичностей в переводе художественных текстов являются актуальностью. Для достижения этой цели будут рассмотрены следующие задачи:

Найти основные теоретические подходы к изучению гендерного аспекта в переводе художественных текстов, проанализировать специфику гендерных ролей и идентичностей в различных языках и культурах, исследовать возможные стратегии передачи гендерных ролей и идентичностей в переводе художественных текстов.

В современной лингвистике гендерный аспект в переводе художественных текстов рассматривается с различных точек зрения. Одни исследователи говорят, что гендерная специфика является главной частью языка и культуры, и, поэтому, должна быть передана в переводе. Другие же считают, что гендерные роли и идентичности зависят от контекста и, следовательно, могут варьироваться в зависимости от переводческих стратегий.

Специфика гендерных ролей и идентичностей может отличаться в разных языках и культурах. Например, в русском и французском языках есть грамматический род, который в английском языке отсутствует. Это может повлиять на передачу гендерных ролей и идентичностей при переводе текстов. Кроме того, в разных культурах могут быть разные стереотипы и представления о гендерных ролях, которые также могут повлиять на перевод. Например, при переводе из языка, где нет грамматического рода, на язык, где он есть, могут возникнуть трудности с передачей гендерных ролей и идентичностей. Кроме того, в некоторых культурах могут быть свои исключения в представлении о гендерных ролях, которые могут быть не знакомы переводчику.

Для того, чтобы показать успешную передачу гендерных ролей и идентичностей в переводе необходимо использовать соответствующие стратегии. Например, при переводе из языка без грам-

матического рода на язык с ним можно использовать разные приемы, такие как использование определенных местоимений, существительных или прилагательных. Кроме того, можно учитывать контекст и особенности культуры при выборе переводческих стратегий.

Таким образом, изучение гендерного аспекта в переводе является важным шагом в направлении создания более точных и адекватных переводов, которые учитывают многогранность и разнообразие гендерных идентичностей и ролей.

Список использованной литературы:

1. Бархударов, Л.С. Язык и перевод, издательство «Международные отношения», 1975. – 240 с.
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernye-osobennosti-perevoda-angloyazychnyh-hudozhestvennyh-tekstov-na-russkiy-yazyk>

ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА МЕЖЪЯЗЫКОВЫХ ОМОНИМОВ

Студентка: Геворкова Виктория Викторовна

Научный руководитель: Хасплатова Джамиля Алиусиф гызы

Ахмедова Мятанет Алиага гызы

Азербайджанский университет языков, г.Баку

Изучение иностранного языка в наше время является одной из важных задач, поскольку большинство нынешних сфер основано на международном взаимодействии. Следовательно, необходимо тщательно исследовать все тонкости изучаемого языка. В особенности следует придать особое внимание межъязыковым омонимам.

В переводческой деятельности особые трудности представляют межъязыковые омонимы. Данный термин был введен двумя учеными-лингвистами М. Кёсслером и Ж. Дероккини в книге «*Les faux amis ou Les pièges du vocabulaire anglais*». «Ложные друзья переводчика» – это слова двух или более языков, которые из-за сходства их формы и содержания приводят к ошибочному восприятию информации на иностранном языке. Существуют 4 причины появления межъязыковых омонимов; совпадения, независимое развитие языков, изменение значения слова при заимствовании, параллельное заимствование. [2, с.32]

В первом случае причиной появления межъязыковых омонимов является исключительно случайное совпадение двух слов в разных языках. Например: французское слово «*cravate*» на русский переводится как галстук, а не кровать, «*chef*» следует переводить как глава, начальник, а не как шеф-повар, «*magazine*» переводится как "журнал, а не вовсе магазин. Второй случай-независимое развитие языков, изредка случается, что заимствованное слово обретает в новом языке собственное существование. Пример: английское слово «*bas*»-база, и французское слово дно-«*bas*», французское coin-угол и английское coin монета. Третий случай является самым распространенным, поскольку заимствование используется многими языками для обозначения вновь появившегося понятия. Например: слово «*док*» (dock) было заимствовано для того, чтобы назвать помещение для ремонта кораблей (Dry dock), хотя в английском языке это слово означает – пристань. К четвертой причине появления межъязыковых омонимов относится случаи, когда два разных языка производят заимствование из третьего языка с разными значениями. Например: латинское слово «*maximum*», в переводе на русский оно означает «большой». С французского данное слово переводится как «максимум». Ещё один пример – слово бланк, восходящее к французскому «*blanc*» – белый, которое в русском языке стало обозначать – формуляр для заполнения, в английском – пробел, пустой.

В современной лингвистике все существующие псевдоинтернационализмы принято делить на две категории: Первая это омонимы с разным набором лексических значений. Например «*mayor*» – мэр, а не майор; *moral* – боевой дух, а не мораль. Второй тип-омонимы, некоторые лексические значения которых совпадают полностью либо частично. В основном, в этом случае чаще всего переводчики допускают ошибку при выборе соответствующего эквивалента. Например: «*Il conduisait sous l'influence de l'alcool, ce qui a mené une peine.*», на русский язык можно перевести двумя способами: 1. «Он вёл машину в состоянии алкогольного опьянения, что привело к приговору.». 2. «Он вёл машину в состоянии алкогольного опьянения, что привело к штрафу.»

Помимо того, что межъязыковые омонимы могут привести к сложностям и ошибкам при переводе, у них есть и преимущества-обогащение, и насыщение. Поэтому им придаётся особое значение и внимание при переводе.

Список использованной литературы

1. А.Михайлевский. «Ложные друзья переводчика» Санкт-Петербург, 2013
2. Маслова, Т.И. Межъязыковая омонимия и особенности переоценить (на материале русского и французского языков) Белгород, 2019. – 73 с.

ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ПЕРЕВОДЧИКА

Студентка: Муртузова Егана Эльман гызы

Научный руководитель: Хасполатова Джамия Алиюсиф гызы

Ахмедова Мятанет Алиага гызы

Азербайджанский Университет Языков

Перевод является одной из творческих человеческих деятельности. Вот почему, определить четкие аспекты «правильно» или же «не правильно», переводческая деятельность не позволяет.

Переводчик – это специалист в области грамотного и четкого перевода с одного языка на другой. Основным качеством, которым должен обладать каждый переводчик – это превосходное знание родного и иностранного языка. Актуальность данной темы выражается в возрастании спроса на перевод, тем самым вызывая потребность в квалифицированных кадрах.

Перевод может быть, как и устным, так и письменным. В основном от специалиста требуются навыки обоих видов перевода.

Переводчик должен обеспечить заказчика качественным переводом даже в самых непредсказуемых ситуациях. Так например: переводчикам, осуществляющим последовательный перевод политиков, нередко приходится буквально бегать за ними. Переводчик должен быть полностью готов к таким неожиданным моментам, уметь вовремя сориентироваться и подстроиться под спикера. Во время перевода переводчик может не расслышать или даже не понять оратора. В данной ситуации он не должен растеряться. В зависимости от формата мероприятия, аудитории и оратора переводчик имеет право переспросить. [1, с.126]

Что же касается письменного перевода, до начала работы переводчику следует внимательно и тщательно изучить незнакомый ему текст, найти и выделить все термины, проанализировать текст на наличие ошибок, проконсультироваться со специалистами, и не обращаться к заказчику в случае необходимости.

С точки зрения психологии, синхронный перевод считается более комфортным чем последовательный. Синхронный перевод осуществляется в специальной кабине, а последовательный чаще всего на глазах у аудитории, вследствие чего осуществляется прямой контакт с оратором. При последовательном переводе переводчик должен контролировать зрительный контакт с оратором. Важно уметь совладать с эмоциями. Именно эти нюансы являются главными аспектами, из-за которых последовательный перевод считается более стрессовым.

Во время синхронного перевода задействовано слишком много функций мозга. Именно поэтому переводчики чередуются каждые 20- 30 минут. Технические сбои во время синхронного перевода никак не касаются заказчика. Перевод в любом случае должен быть обеспечен.

Прежде чем взяться за работу переводчику следует обсудить все детали с заказчиком. Он должен быть готовым ко всем указаниям заказчика, которые соответствуют его компетенции. Переводчик должен соответствовать не только морально, но и внешне. Одежда должна быть уместной и не вызывающей.

Таким образом в результате детального исследования можно сделать вывод, что для качественного перевода нужно не только знание языков, но также правильная подготовка к самому процессу перевода.

Список использованной литературы:

1. Алексеева, И.С. Введение в переводоведение, издательский центр «Академия», 2004. 352с.
2. Бархударов, Л.С. Язык и перевод, издательство «Международные отношения», 1975. – 240 с.

CHALLENGES IN THE TRANSLATION OF RHETORICAL DEVICES

Факультет: Перевод, группа 347, Алибекова Нармина Амир гызы
Научный руководитель: доц. Исмаилова Фарид
Azerbaijan University of Languages

Figures of speech serve to convey mood or enhance the effect of a phrase, which is commonly used for artistic purposes in both poetry and prose.

Figure of speech – rhetorical figure, stylistic figure is a term of rhetoric and stylistics, denoting various speech constructions that give speech stylistic significance, imagery and expressiveness, change its emotional coloring. Among the figures of speech since antiquity, tropes (the use of words in a figurative sense) and figures in the narrow sense of the word (methods of combining words) have been distinguished, although the problem of clearly defining and distinguishing between both has always remained open. Figures of speech (rhetorical tropes) are ways of using words that may seem unusual but have a specific and desired effect. Figures of speech are special forms of syntactic constructions, with the help of which the expressiveness of speech is enhanced the strength of its impact on the addressee is increased. Figures of speech include apostrophe, hyperbole, irony, metaphor, metonymy, oxymoron, paradox, personification, simile, synecdoch, antithesis, epiphora, parallelism and so on. To make speech eloquent and persuasive, rhetorical devices are used.

All these figures of speech are common in poetry and eloquence. If we are talking about eloquence, then this is rhetoric.

The term "rhetoric" comes from the Greek language. The Russian language has its own equivalent of this concept. Skillful use of the word, the ability to select strong arguments and vivid examples is called "eloquence". Rhetoric is of Greek origin and means "oratory" – "orator". It is a philological discipline that studies the art of speech, the rules for constructing artistic speech, oratory, worldview and eloquence. Skillful use of the word, the ability to select strong arguments and vivid examples is called "eloquence".

Rhetoric is a science that studies all aspects of competent and technically correct speech. Also, this concept was originally based on the desire to convince and induce the listener to action. If we use the exact translation from Greek, then this word means nothing more than "oratory". So, the subject of rhetoric as a scientific discipline is eloquence, or oratory. Eloquence is the ability to speak interestingly, well, logically. There are various rhetorical devices. A rhetorical device is a linguistic means that play a particular type of sentence structure, sound, or pattern of meaning in order to evoke a particular reaction from an audience.

Rhetorical devices are difficult to translate; in terms of linguistic correspondence. Very frequently translators are confronted with situations that involve the identification and recreation of rhetorical devices—comparison, metaphor, metonymy, synecdoche, oxymoron, paradox, and many more. The difficulty is in that English and Russian cultures are different and both languages have different rhythms, structures. Translating rhetorical devices from English into Russian and vice versa requires careful consideration of available structure. Thus, he has to give this device into Russian by way of some other turn which could create a result on the Russian audience as the English. Translators should take into consideration the culture of the target audience. Repetition is a rhetorical device used extensively in English. By repeating the word, phrase or sentence, the audience will easily accept an idea of author. A rhetorical device does not necessarily require verbatim translation, because one must take into consideration such factors as genre, discourse, and text.

References:

1. Amirav, H.. Rhetoric and tradition. John Chrysostom on Noah and the Flood. Dudley, MA: Peeters. 2003
2. Newmark, P. Newmark, P. Approaches to Translation. Oxford: Pergamon Press. 1988
3. R.S.Valentino, J.Emery, Sibelan E.S.Forrester, and T.Kuzmanović. (2017). "Rhetoric, Translation, And The Rhetoric Of Translation". Poroi. Volume 13, Issue 1.
DOI: 10.13008/2151-2957.1263 <https://works.swarthmore.edu/fac-russian/24>

SOME PROBLEMS OF FICTION TRANSLATION

Факультет: Перевод, группа 347, Зейналова Айсель Валех гызы
Научный руководитель: доц. Исмаилова Фарид
Azerbaijan University of Languages

Translation plays a big role in the exchange of ideas between different peoples and serves the cause of spreading the treasures of world culture. Literary translation, both poetic and prose, is an art. Art is the fruit of creativity. And creativity is incompatible with literalism. Particular difficulties arise when the source and target languages belong to different cultures. The translator must establish a functional equivalence between the structure of the original and the structure of the translation, recreate in the translation the unity of form and content, which is understood as an artistic whole, that is, convey to the reader the finest nuances of the author's creative thought, the thoughts and images created by him, which have already found their extremely precise expression in original language.

Literary translation (especially poetry) has its own special rules of equivalence to the original. Translation can only infinitely approach the original and no more. Because literary translation has its own creator, its own linguistic material and its own life in a linguistic, literary and social environment that differs from the environment of the original. Literary translation is generated by the original, depends on it, but at the same time has relative independence, as it becomes a fact of translating language. Therefore, the development of the same work in different cultures has its own specific features, its own differences, its own history. Thus, not only the original and translation differ in the nature of comprehension, social significance and reputation, but also multilingual translations of the same literary source. But there are other reasons for the relative equivalence of literary translation to the original. They are caused by the peculiarity of the perception of the original by the translator, the diversity of languages, and the differences in the socio-cultural environment.

The individuality of the translator, determined by his artistic perception, talent, and the originality of the selection of language means, will also appear. These traits, determined by the individuality of the translator, have nothing to do with the author's style.

The problems of the translator's style have not yet been theoretically comprehended in translation studies, although there are already separate statements on this subject. It should not be forgotten that sometimes the translator looks, as it were, from the future at the works he translates, which leads to a shift in some accents. Another source of decreasing equivalence level is the vertical context, various allusions, allusions to other texts or situations, as well as various symbols, realities, etc. From all that has been said, it is clear that, despite the translator's desire to reproduce as fully as possible the meaningful, emotionally expressive and aesthetic value of the original and achieve an equal impact on the reader with the original, the translator can only count on the relative equivalence of the literary translation to the original text.

The equivalence of the impact of the original and the translation on the reader will be relative to an even greater extent. The translation of religious texts is associated with the established tradition of recreating sacred works, which is characterized by the use of theological terminology, established phrases and clichés, archaization of texts, interpretation of symbols, allusions, the introduction in many cases of literalisms, due to the fear of distorting the sacred text. These factors lead to differences in the texts of the original and the translation and the relative equivalence of the text in the target language.

References:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод – М.: МО, 1975.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода – М.: Высшая школа, 1990.
3. Allen, S. 1999 Translation of Poetry and Poetic Prose: Proceedings of Nobel Symposium 110.
4. Andrews, R.1991 The Problem with Poetry Buckingham: Open University Press.
5. Lashchyk, N.M., and A.M.Kuchera. "The Translation of the fiction text and interpretation. «Precarpathian bulletin» no. 3(55) (April 12, 2019).
6. Saydullaeva, Feruza Abdullajon kizi. "Problems of recreating national peculiarities of fiction translation " Journal of Central Asian Social Research 01, no. 01 (August 29, 2020)

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ТЕКСТА ВИДЕОИГРЫ «DETROIT: BECOME HUMAN»

*Факультет Перевода, SƏFƏROVA RAFAELLA RAFİK
Elmi rəhbər: DOS. ORUCOVA İRİNA QATEMOVNA
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Видеоигры занимают большую часть свободного времени молодёжи, и они очень актуальны в наше время. Отдельную роль играют видеоигры с тематикой о нашем предполагаемом будущем, насыщенном роботами. Видеоигра «Detroit: Become Human» повествует о взаимоотношениях высокотехнологической расы с людьми.

Во время перевода видеоигр используется метод перевода «локализация». Локализация – это перевод, смешанный с его приспособлением к культурным особенностям различных языков. Также в этот термин входит понятие «культурная адаптация». Локализация учитывает культурные особенности и юридические аспекты во время перевода. Примером может послужить момент, как: «In English, please.» – «Попроше можно?». В русском и английском языках разные способы выражать мысли, перевод часто антонимичен. В оригинале прозвучала фраза «I'm not in a good shape, am I?» («Я не в хорошей форме, не так ли?»), в ответ на что ему покачали головой, и это означало «Да, все плохо». Однако переводчики дали антонимичный перевод «Плохи, наверное, мои дела, да?» и качание головой в ответ на эту фразу означает «Нет, все не так плохо», поэтому изначальный смысл фразы был утерян.

Местоимение «it» в английском языке используется в отношении неодушевленных предметов и животных. По отношению к роботам-андроидам используется именно оно, чтобы подчеркнуть их положение в обществе. Так как единственный аналог на русском – местоимение «оно» – не используется в таком значении, теряется разница. «We need it alive» – «Он (андроид) нужен живым», «If it falls, she falls» – «Если он (андроид) упадет, то вместе с ней (человеком)».

В момент, когда антроиды обретают разум и волю, люди делятся на тех, кто продолжает считать их «it» и тех, кто считает их «she/he», что в русском варианте отсутствует: «Has it experienced emotional shock?» – «Был ли у него эмоциональный шок?» и «He took a risk for us» – «Он рисковал ради нас». Эту проблему можно решить добавлениями в текст слов «машина», «робот» и «андроид». Этот прием был использован переводчиками только пару раз, например, в отношении к девушке-антроиду: «It was really messed up. What did you say happened to it?» перевели, как «Машина была просто в хлам. Что, говорите, с ней стряслось?», здесь мы понимаем, что «она» – это не девушка, а «машина».

В переводе этой видеоигры есть моменты, когда неточность перевода вызвана недостатком времени, отведенного на реплику. Например, фраза «Welcome home, Marcus» стала «Добро пожаловать, Маркус», из-за чего была потеряна глубина слова «home» – родное место, где ему всегда рады и оригинальная атмосфера возвращения домой спустя год не была передана. Фразу «They got taken down» на русский перевели «Их убили на месте», этим самым перевод вызвал недоумение у игроков. Ранее в игре предоставлялось две опции – убить сотрудников или лишить сознания, и, если игрок выбрал второй вариант, перевод вводил в заблуждение. Сочетание «taken down» следовало перевести «вырубили», более обтекаемое выражение.

В заключение следует отметить, что хоть локализация игры была выполнена на высоком уровне, остаются недочеты, за счёт которых оригинал лучше.

Список литературы:

1. Гарбовский Н.К. Теория перевода. Москва – Московский университет; 2004
2. Колосов С.А. Проблемы перевода. Тверь – Тверской государственный университет; 2016
3. Некрасов А.В. Локализация и перевод видеоигр. Екатеринбург – Уральский федеральный университет; 201

ПЕРЕВОД НЕОЛОГИЗМОВ В ФЭНТЕЗИЙНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ

*Факультет Перевода, Qardaşbayova Günel Elşan
Elmi rəhbər: Dos. Orucova İrina Qatemovna
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Художественный перевод является одним из самых сложных, ввиду его многообразия. Несмотря на разногласия ученых, адекватным переводом является рациональное совмещение вольного и дословного переводов, чтобы достигнуть передачи тех же эмоций читателю языка перевода, какие автор подразумевал в оригинале, и не исказить содержания текста.

В произведениях жанра фэнтези творчество автора обычно не ограничивается никакими законами, что вдвойне усложняет работу переводчика. Перевод подобных произведений сам по себе является творческим процессом, ибо в работе переводчик сперва должен понять, а затем перевести текст, да так, чтобы его образность, литературность были сохранены, и чтобы читателю текст был ясен. В произведениях фэнтези часто используются авторские неологизмы.

Авторские неологизмы – это слова, придуманные автором в определенном произведении, с целью передать какой-то образ. Они обычно сохраняются только в рамках определенного произведения и превращают его в уникальное. Перевод таких неологизмов тщательно подбирается при помощи различных способов. Первым способом перевода является транслитерация, что означает передача букв исходного языка буквами переводящего языка. Возьмем в пример такие неологизмы из произведений «Игра престолов», как *snark* (мифическое существо) – снарк, *Manticore* – Мантикора (вид насекомого), *Qohor* – Квохор (название города), *Valyria* – Валирия (название государства), из произведения «Машина Времени» Герберта можно взять в качестве примера названия этнических групп из будущего; *eloi* (Элои) and *morlocks* (Морлоки) и т.д. Как мы видим, транслитерация чаще всего используется для передачи названий мифических существ, выдуманных географических и этнических названий и других.

Транскрипция – это когда передают буквами переводящего языка звуки исходного языка. Возьмем в пример слова из произведения «Игра престолов», *Grumpkin* – грамкин (существа) *Pyke* – Пайк (родовой замок).

Третьим способом перевода является калькирование, т.е. логическая передача составных частей слова. Из «Игры престолов»: *Faceless men* (Безликие, секта людей, которые поклонялись многоликому богу – *Many-Faced-God*), а из «Гарри Поттера» возьмем «*Floo powder*», т.е. порошок для путешествий, который переводили на русский, как «летучий порошок» или даже «кружаная мука» (в данном случае первый вариант считается более точным).

Помимо вышеперечисленных существует еще метод приближенного перевода, с помощью которого перевели слово «*Downworlders*» из произведения «Сумеречные охотники и обитатели нижнего мира» К.Клэр, как нечисть, что подразумевает магов, вампиров, оборотней и тому подобных существ.

Как видно, перевод авторских неологизмов – задача не из легких, а уж тем более в рамках фэнтези; и требует творческого мышления переводчика.

Список литературы:

1. Велединская С.Б. Курс Общей Теории Перевода. Томск – Изд-во Томского Политехнического университета; 2010
2. Малашина М.А. Особенности перевода романа-фэнтези с английского на русский язык. Тольятти – «Тольяттинский государственный университет; 2017
3. Минина Ю.А. Особенности перевода реалий в жанре фэнтези. Екатеринбург – Уральский гуманитарный университет; 2020
4. Нефедова О.М. Передача реалий вымышленного мира в переводе. СПб – Санкт-Петербургский государственный университет; 2017

THE IMPORTANCE OF INTERPRETATION IN DIPLOMATIC RELATIONSHIPS

*Tərcümə, Alakbarli Zeynab Faiq
Irina Qatemovna Oruceva Docent
Azerbaijan University of Languages*

Have you ever thought about the great importance of interpretation in diplomatic relationships? Since all the world is now struggling with climate change, political issues it is very important to deliver a message in different languages precisely so everyone can come to common understanding of the issue. For instance, we experienced an important role of Interpretation in delivering a message to the whole world during The Second Karabakh War. Diplomacy whose presence in the history of mankind has been proved from the very beginning of civilization is the formal way of communication between the states and cultures. Since every country and nation has its own language and culture it can be very difficult to find a common language between states. Thus interpretation plays a crucial role in cross-cultural political communication. In order to communicate and exchange the information between different countries and cross the language barrier interpretation is important. There is even a term called " diplomatic language " which is used in diplomatic purposes. As we noted the purpose of translation when applied to diplomacy is to allow intercultural communication during International Relationships. Since the interpretation during International Relationships must be very accurate, mistakes are not allowed. Even a word which was interpreted in a wrong way can cause a tremendous problem and lead to the conflicts between countries. Diplomatic Interpretation must be precise in order to avoid misunderstandings. And these misunderstandings can be viral. For instance , an interpreter who was working in Dubai based channel Ai Arabiya , accidentally interpreted the speech of King Charles III in absolutely different way .According to his interpretation King Charles III was pleased to announce the death of his mother. This news became so viral. Interpreter also must have a deep knowledge about the topic of conversation so make the interpretation more accurate. Nowadays we face with the globalization across the world which demands a common understanding of the existing issues. Thus, Diplomatic Translation and Interpretation is a very demanding field in translation. There are two main types of Diplomatic Interpretation:

Translation of Diplomatic Documents and Agreements, and Interpretation of Diplomatic Conversations. Since the very past people have been bringing up the issue of language barrier during diplomatic relationships. Important historical documents such as the Treaty of Versailles, Paris Agreement, Peace of Utrecht etc. required a very exact translation in order to bring a common understanding of the terms between the countries. The same is applied for the Interpretation of Diplomatic Communications. Before the conference or bilateral diplomatic negotiations interpreter must know about the topic of talks and do some researches about the specific terms and names of the historical events, agreements etc. Also worth noting that every diplomatic interpreter will always be specialized in different diplomatic fields. For instance some will interpret military related topics but other social political issues. In order to be united and solving the global and international issues in the world we have to remember to keep participating in the dialogues. And it is the only good solution. But to do that we need to keep in mind that the dialogue between different countries are not efficient without specialized professional interpreters. In order to solve a problem we need to look through the perspectives of both parties. So the interpreter must be aware about both parties' opinion in order to evade misunderstandings. In fact the interpreter can change many aspects including economy, conflicts and global issues.

References:

1. Baranyai, Tamas. The role of translation and interpretation in diplomatic relationships. [1,pp.2-3]
2. Takeda, Kayoko. 2009. War and interpreters. In: Across Languages and Cultures . [1, pp.10]

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TRANSLATION

Tərcümə – Hasanova Zumrud Rajiyevna
Associate Professor Orujova Irina Qatemovna
Azerbaijani University of Languages

Nowadays, our world is getting increasingly digitalized due to the extensive use of Artificial Intelligence in variety of fields. With the advance of AI, there have been drastic changes in many spheres such as marketing, banking, healthcare, to name a few. In recent years, there has been an increasing use of AI in translation sector as well. The practice of using AI in translation texts from source language to the target one is mainly aimed at breaking down the language barrier within a matter of seconds between people all across the globe.

Before diving deep into the topic of AI in translation, it is necessary to find out the exact meaning behind the Artificial Intelligence. The term of AI refers to the technology that creates algorithms allowing it to reproduce behaviours similar to those generated by the human brain, such as translating, reasoning, proofreading, planning, etc. Machine translation came into existence in 2006 with the advent of Google Translate, which marked the beginning of AI based translation. Initially, this technology had considerable limitations. Most of the times, the translation was literal and often contained gross language errors. Nevertheless, in 2017 Google Translate switched to a neural machine translation engine, which is based on artificial neurons and considers the entire text and its context. This, in turn, resulted in the enhancement of machine translation and removal of all the possible gaps. So, NMT is a major technological advance, which makes it possible to get quality translations if needed.

Today, big companies are more likely to give preference to AI translation given its numerous advantages such as its speed and availability. First of all, AI based translation is capable of translating long paragraphs or pages within less than a second. Human translators, meanwhile, often need a couple of days or weeks, depending on the complexity of whatever is translated. Another major advantage that Artificial Intelligence has over an average human is that it doesn't get tired. Not only are these programs extremely fast but the AI can go on for as long as you want. It can be turned on all day and night whereas a normal translator will always need time to have a rest.

However, AI is not complete without a human touch. Despite the accuracy of the translation it can provide, AI sometimes leaves the room for misunderstandings, which, in turn, have damaging consequences on people's lives and often result in disputes. The main reason for that is its inability to think. Regardless of how powerful a certain program is, there's no way for a robot to have cognitive thinking. AI is a program that is incapable of interpreting more than what it's been designed for. To be more specific, AI has often hard time processing sarcasm, metaphors, cultural elements, puns, hints, etc. It means that very important things literally get lost in translation.

There are some good examples of machine translation when it failed to give the proper meaning of the sentence. According to Guardian, Israeli police arrested a Palestinian man in 2017 after Facebook mistranslated a post reading "good morning" in Arabic as "attack them" in Hebrew. Facebook later apologized for the error, but, of course, the damage had already been done. The similar situation has recently happened in subtitle translation within Netflix. In a Korean Squid Game series, which was released in 2021, there were some inaccuracies in conveying the Korean culture. For example, one of the characters of Squid Game trying to convince the other players to play with her says: "I'm not a genius, but I still got it worked out". But it was supposed to be translated as "I am very smart, just never got the chance to study", something that happens often in Korea.

In conclusion, AI is expected to undoubtedly facilitate the work of the translator. There is a possibility of the emergence of a hybrid method, which is neural translation with post-editing where AI can be combined with a human approach. Far from being a threat, AI could end up being a real opportunity for translators.

References:

1. <https://www.bbc.com/news/world-asia-58787264>
2. <https://www.theguardian.com/technology/2017/oct/24/facebook-palestine-israel-translates-good-morning-attack-them-arrest>

İNGİLİS DİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ ZAMANI ADEKVATLIQ PROBLEMI

Magistr Rəsulova Xatirə Mərdan qızı
Elmi rəhbər: Fil.f.d. dos. Rəhimli Esmiralda Qulamhüseyn qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Tərcümə insan fəaliyyətinin ən qədim növlərindən biridir, mürəkkəb və çoxşaxəli bir prosesdir. Adətən “bir dildən digərinə” tərcümə haqqında danışirlar, amma əslində tərcümə prosesində təkcə bir dil başqa bir dillə əvəz edilməsi deyil, həmçinin tərcümədə fərqli mədəniyyətlər və ənənələr, düşüncələr, ədəbiyyatlar, dövrlər və inkişaf səviyyələri toqquşur. Hər bir tərcümənin vəzifəsi, orijinalın məzmununu başqa bir dil vasitəsi ilə, üslub və ifadə xüsusiyyətlərini qorumaqla, tam və dəqiq çatdırmaqdır. Tərcümə yalnız orijinalda nə ifadə edildiyini deyil, həm də orada necə ifadə olunduğunu da çatdırmalıdır. Bu tələb həm bu mətnin bütün tərcüməsinə, həm də ayrı-ayrı hissələrinə aiddir. Orijinalın və tərcümənin məzmununun ümumiliyini (semantik yaxınlığı) müəyyən etmək üçün adekvatlıq anlayışından istifadə olunur. Adekvatlıq dedikdə biz orijinala eyni əhəmiyyətə malik olan, leksik, frazeoloji və üslubi elementlərinin nisbi uyğunluğu əsasında əldə olunan tərcümə başa düşürük. Ötən əsrin 80-ci illərində tərcüməçi alim Nyumark özündən əvvəlki bütün nəzəriyyə və yanaşmaları ümumiləşdirməklə özünün ikili konsepsiyaya əsaslanan semantik və kommunikativ tərcümə nəzəriyyəsini irəli sürdü.

Semantik adekvatlıq Əgər iki qohum dilə aid frazeologizmlərdə semantik adekvatlıq əmsalı yüksəkdirsə, qohum olmayan dillər arasında oxşar vəziyyəti yalnız və yalnız sıx qonşuluq şəraitində dil interferensiyası zəminində izləmək olar. Məsələn, müasir Azərbaycan dilindəki “Qonşunun toyuğu, qonşunun gözüne qaz görünür” ifadəsinin Türkiyə türkcəsində tam semantik adekvatına təsadüf etmək olar: “Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür”. Müqayisə üçün deyək ki, R.M.Oleynikin təqdim elədiyi nümunələr nəinki rus və polyak dilləri kimi eyni dil qrupunda (slavyan dil qrupunda) təmsil olmaqla yaxın qohum olan dillərdə, hətta həmin dillərlə daha uzaq genetik bağlılığa malik ingilis dilində də “ideomatik ortaqlıq” aydın şəkildə nəzərə çarpır. Məsələn: rus dilində “с тяжелым сердцем”, polyak dilində “z ciężkim sercem”, ingilis dilində “with a heavy heart”, azərbaycan dilinə hərfi tərcüməsi isə “ağır ürəklə” olur. Həmin ifadələrin semantik adekvatlıq məqamında unikallığını təmin edən xüsusiyyətlər Yeni Dünyanın fərqli coğrafi mühiti, sosial sistemi, fərqli tarixi və multikultural quruluşu və yaşam standartları müxtəlifliyidir.

Kommunikativ adekvatlıq Kommunikativ tərcümə orijinalın dəqiq kontekstual mənasını elə bir şəkildə çevirməyə cəhd edir ki, orijinalın həm məzmunu, həm də dili oxucu tərəfindən asanlıqla qəbul edilsin və başa düşülsün. Bu tərcümə üsuluna oxucu yönümlü (reader-oriented, reader-centered) tərcümə də deyilir. Burada məqsəd tərcümənin oxucu tərəfindən daha asan qəbulu və başa düşülməsidir. Bu baxımdan kommunikativ tərcümə daha çox informativ və vokativ mətnlər üçün daha çox məqbuldur. Bundan əlavə kommunikativ tərcümədə doğrulaşdırma, onun tətbiqi və onu şərtləndirən amillərə yer verilmişdir. Doğrulaşdırma həm hədəf, həm də məxəz mətn müvafiq kommunikativ situasiya daxilində ünsiyyət vasitələri kimi çıxış edir, yəni məxəz mətn məxəz mədəniyyətdə, hədəf mətn isə hədəf mədəniyyətdə eyni funksiyaları yerinə yetirir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Q.H.Bayramov. Tərcümə sənəti. Bakı, “OKA Ofset”, 2008.
2. Tərcümədə adekvatlıq problemi // Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri. Respublika elmi praktik konfransı. Bakı, 2013.
3. <https://aydinyol.aztc.gov.az/newsview/349/Tercumeshunasliq-nezeriyyesine-bir-baxish>

REALİLƏRİN TƏRCÜMƏSİ ZAMANI ORTAYA ÇIXAN PROBLEMLƏR

Magistr Kazımova Cəmalə Camal qızı
Elmi rəhbər: Fil.f.d. dos. Rəhimli Esmiralda Qulamhüseyn qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Dünya ədəbiyyatının qarşılıqlı zənginləşmə istiqamətində inkişafı müəyyən dövr ərzində tərcümə vasitəsilə formalaşmış və bəşər mədəniyyətinin çoxsaylı xalqlar arasında geniş yayılmasına səbəb olmuşdur. Tərcümə sahəsində bir ölkənin xalqı digər ölkə xalqlarının həyatı, məişəti, tarixi, ədəbiyyatı, elmi nailiyyətləri və s. ilə tanış olduğuna görə o, təkcə dillərarası deyil, həm də mədəniyyətlərarası ünsiyyət vasitəsidir.

Dillər təkcə qrammatik quruluşuna görə deyil, həmçinin semantik quruluşuna görə də bir-birindən fərqlənir. Semantik quruluş dedikdə mənalı vahidlər başa düşülür. Tərcümə zamanı elə məqamlara rast gəlinir ki, məxəz dildəki sözün hədəf dildə qarşılığı olmur, belə sözlər milli səciyyə daşıyır və ekvivalent-siz leksika adlanır. Ekvivalent-siz leksikaya xüsusi isimlər, realilər, təsadüfi lakunalar daxildir. Realilərə daha yaxından nəzər salaq. “A.V.Federov bu terminlə “başqa dillərdə ekvivalenti olmayan xüsusi milli sözləri nəzərdə tutur. S.V.Vlaxov və S.Florin isə realiləri “başqa xalqa məxsus spesifik anlayışlar bildirən” söz qrupları hesab edir” [1, s.19]

Qılıncxan Bayramovun “Tərcümə sənəti” kitabında isə realilər bu cür təsvir olunmuşdur: “Məxəz dildə bu qismə daxil olan sözlər elə ifadələrdir ki, onlar hədəf dildə mövcud deyil. Bu cür sözlər məxəz dildə danışan xalqın mədəniyyəti ilə əlaqədardır. Ümumiyyətlə, digər xalqların mədəniyyəti, məişəti, faunası, florası ilə bağlı olan sözlərə kultural terminlər deyilir. Məsələn, xörək, geyim, rəqs və s. adları belələrindəndir.” [3, s.52]

Realilər tərcümədə böyük əhəmiyyətə malikdir. Onlar bir tərəfdən bədii əsərlərin tərcümə olunduğu dili zənginləşdirir, digər tərəfdən əsərin mənsub olduğu xalqın milli koloritini, adət-ənənəsini, məişət tərzini, mifologiyasını, milli təfəkkürünü, hətta tarixini yaşadır, onun ictimai-siyasi ahəngini özündə əks etdirir.

Ümumi şəkildə realiləri aşağıdakı qruplara bölmək olar: “1. Coğrafi və etnoqrafik realilər: savanna, tundra, tayqa, tsunami, fyord və s. 2. Etnoqrafik anlayışlar: qəbilələrin adı yaxud ləqəbləri (eskimo, bantu, ayırım (ingiliscə mətnlərdə: ayrum), vikinq və s. 3. Məişət realiləri a) Yemək adları: borş, pizza, dənər b) Geyim adları: sombrero, kimono, sarafan, mokasin c) Əşya adları: kottec, villa, hotel d) Minik vasitələri: limuzin, kanoye, rikşa e) Musiqi alətləri, rəqslər, oyunlar: balalayka, tarantella, tanqo f) Ölçü vahidləri: peso, real, pound 4) İctimai-tarixi realilər: ştat, konton, aul, don, sinyor, mister, ser, madam, reyxtaq, konqress, kolxoz, məclis – majlis, rada, duma, legion, ataman, yeniçəri, mauzer (mauser), general”. [1, s.27-28]

Realilərin tərcüməsi zamanı aşağıdakı üsullardan istifadə olunur:

1. Transkripsiya və transliterasiya

Transkripsiya dedikdə məxəz mətndə verilən sözün hədəf dildə səsləndirilməsi nəzərdə tutulur. Bu-raya xüsusi isimlər, coğrafi adlar, müxtəlif təşkilat, gəmi, mehmanxana adları və s. daxildir. Məsələn, Beirut-Beyrut, Bonn-Bonn və s. Transliterasiya isə sözün imlasını olduğu kimi hədəf mətnə verməkdir. Məsələn, Trafalgar-Trafalqar, Winnipeg -Vinipeq və s.

2. Kalka üsulu

Bu üsuldən istifadə zamanı məxəz dildəki leksik vahidin oxşarı hədəf dildə yaradılır. Məsələn, house of culture – mədəniyyət evi, candidate of sciences – elmlər namizədi və s.

3. Təsviri üsul

Bu üsuldən xüsusilə milli ruhlu və ölkə ilə bağlı olan sözlərin tərcüməsi zamanı istifadə olunur. Məsələn, Lavaş – thin bread, Khalyar – a plant identical to garlic which serves as a spice or is pickled. Bu üsulla məxəz mətnə verilən sözün mənası açılır, izah olunur.

4. Əvəzetmə üsulu

Bu üsulda sözün müəyyən bir xüsusiyyətinin əvvəlki ifadəni əvəz etməsi nəzərdə tutulur. Nümunəyə nəzər salaq: I have got a book. Do you have one? İkinci cümlədə verilən “one” sözü birinci cümlədəki “book” sözünü əvəz etmişdir.

5. Realilərin izahlı tərcüməsi

Bu zaman tərcümə prosesində tərcüməçi realini obyekt dildə orijinalda olduğu kimi saxlayır. Bununla yanaşı, mətnə işlənən sözün oxucu üçün qeyri-müəyyən məna daşımalarını nəzərə alaraq, tərcüməçi həmin leksik vahidə aid izah verir. İzah səhifənin, yaxud əsərin sonunda və ya mətnə göstərilir.

Dilçilikdə reali ilə bərabər “ekvivalent-siz leksika, ekzotik sözlər, lakunalar” kimi terminlər işlədilsə də, müəyyən tədqiqatlar zamanı onlar qrup şəklində öyrənilir. Buna görə, bu cür sözlərin hamısını reali adı altında öyrənmək daha məqsədəuyğundur. Hər bir xalq üçün olduğu kimi ingilis və Azərbaycan xalqları üçün də dil yalnız işarələr sistemi deyil, həm də ünsiyyət vasitəsidir. Dil etnosun ümumi xarakterini əks etdirən bir amildir.

Realilər birbaşa dil və mədəniyyətlə bağlıdır. Millət və onun mədəniyyəti dilə özünəməxsus boyalar, çalarlar bəxş edir. Dil mədəniyyəti özündə hifz edib gələcək nəsillərə ötürür, cəmiyyətlə sıx əlaqədə olur. Humboldtun fikrincə, dil xalqın ruhudur. Həmin “ruhla” bağlı ən maraqlı dil vahidi isə məhz realilərdir. Realilərin xalqın, dillərin milli xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməkdə rolu əvəzsizdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Aytəkin Quliyeva. İngilissizmlər və tərcümə. Bakı, "Nurlan", 2008, 92 səh.
2. Fialə Abdullayeva. Peşəkar tərcümənin əsasları. Bakı, "Uniprint", 2010, 218 səh.
3. Q.H.Bayramov. Tərcümə sənəti. Bakı, "OKA Ofset", 2008, 218 səh.
4. N.M.Xudiyev. Zamanın axarı ilə (IV cild) I hissə. Bakı, "Elm və təhsil", 2013, 788 səh.
5. N.Xudiyev. Tərcümə ədəbiyyatı və ədəbi dilimiz. Bakı, 1991, 112 səh.

ALMAN VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ ATALAR SÖZLƏRİNİN SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Magistr Fəridə Müşviq qızı Hüseynova
Azərbaycan Dillər Universitetinin*

Məlumdur ki, şifahi söz inciləri xalqın mənəviyyatının, həyatının mühüm, ayrılmaz hissəsidir, həmişə canlıdır, müdriklik nişanəsidir. Bir həqiqəti də etiraf etmək lazımdır ki, bu dil abidələri, ola bilsin ki, sayca, kəmiyyətcə şifahi xalq ədəbiyyatının başqa janrları ilə müqayisədə indi daha az, çox cüzi görünür. Bu mənəvi yadigarların elələri də ola bilər ki, sözün tam mənasında qızıl həyat qaydaları, həyat təcrübəsinin həmişə tərəvətli məhsulu, yaxud da müdriklik etalonu kimi qəbul olunmasın.

Alman atalar sözləri diferensiasiya baxımından aşağı və yuxarı, kübar və mənəvi feodal, həmçinin geniş əhalisinə görə bölünür. Atalar sözlərində ifadə olunan deyimləri böyük sosial qrupun rəyi kimi dəyərləndirmək gərəkdir. Burada çeşidli baxışlar və maraqlar müxtəlif yollarla öz ifadəsini tapır [3,s.87].

Z.Əlizadə, atalar sözlərin semantik sözün özünəməxsusluğu ilə səciyyələnməsini göstərməklə, qeyd edir ki, leksik-semantik baxımdan aparılan təsnifat bilavasitə müstəqim mənada qanunauyğunluğu ifadə edib, yalnız eyni obyektlərə köçürülür, əşya, hadisə, əlamət və keyfiyyət ifadə edir, ən çox hikmət, nəsihət, çağırış, təhrik, səciyyənin ziddinə ola bilən xoşagəlməz əməllərdən çəkəndirmə, həyatı faktlara fəal müdaxilə səciyyəsi bildirir [1,s.90]. Faktlar göstərir ki, Azərbaycan xalqına məxsus bir çox atalar sözləri alman dilində olanlarla bir çox hallarda səsləşir. Belə ki iş, zəhmət, əmək kimi anlayışların müsbət, xeyirli, gərəklili, alicənablıq kimi keyfiyyətlər baxımından təqdir olunması hər iki dilin atalar sözlərinə xasdır:

İş insanın cövhəridir – Arbeit ist die Lebens Würze, gebrauchter pflug blinkt, stehend Wasser stinkt

İşləməyən dəmir pas atar. Dışlər, işləməyən kişnər – Arbeit bringt Brot İşləyən Faulenzen Hungersnot.

Hər iki dilə məxsus atalar sözlərində dostluq, qardaşlıq, ehtiyac, varlı-yoxsulluq məsələləri, vətənə, yurda məhəbbət, nəsihət, əxlaq, sevgi, nəvazişlilik, elm, bilik, təhsil kimi müsbət anlayış və keyfiyyətlər təqdir və təbliğ olunur; Məsələn:

Məhəbbətin gözü kordur – Liebe is blind.

Məsləhətli don gen olar – Abgeredet vor Zeit, bringt nach veinen Streit.

Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi – Ein alter Freund üst zwar neuwert.

Alman atalar sözlərinin məzmununa diqqət yetirərkən onlarda çatdırılan mətləblərdə, söylənilən fikirlərdə daha çox konkretlik, fərdilik, fərqləndiricilik ifadə olunur.

Faktlar göstərir ki, alman atalar sözlərinin mətnlərində bir çox quş və heyvan adları geniş şəkildə işlənir. Əksər hallarda alman xalqında həmin canlılara qarşı münasibətlər (bəzən eynilik də tapılır), bu canlı varlıqlara məxsus cəhətlər, xarici görünüşlərinə, xasiyyət, xislət, davranma və təbiətlərinə uyğun müsbət və mənfi keyfiyyətləri sadalanır. Belə atalar sözləri vasitəsilə xalqların qədim dünyagörüşləri, inamları, düşüncə tərzləri aşkarlana bilər [2,s.90]. Alman atalar sözlərindən bəzi nümunələrə diqqət edək: Adler (qartal): Adler brüten Keine Tauben. Hərfi tərcüməsi: Qartal göyərçin balalamaz; Den Adler fliegen lehren – Qartala uçmaq öyrətməkhərfi; Qarşılığı: Builki sərçə bidirkinə cik-cik- öredir.

Araşdırmamız zamanı müəyyən etdik ki, alman dilindəki atalar sözləri danışiq zamanı nitq prosesində yaranmayıb, hər iki dildə tarixən mövcud olub və hazır şəkildə bu gün də onlardan istifadə olunmaqdadır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Əlizadə Z. Azərbaycan atalar sözlərinin həyatı. Bakı, Yazıçı, 1985
2. Seyidəliyev N, Abdullayev S. Alman atalar sözləri və onların azərbaycanca, rusca qarşılıqları. Bakı: Maarif, 2001
3. Пермяков Г.Л. Пословицы и поговорки народов Востока. М., 1979
4. Qurbanov Ç.H Alman paremlərinin Azərbaycan dilinə transformasiya problemləri. ADU, Elmi xəbərləri № 3, Bakı, 2004, s 54

İNGİLİS DİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ OLUNAN KULTURAL SÖZLƏRİN TRANSFORMASIYA YOLLARI

*Magistr Nemətova Aybəniz Tarverdi qızı, M22 Qrup 120
Elmi rəhbər: Fil.f.d., b/m. Əliquliyeva Mənsurə Tofiq qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Hər hansı bir məlumatın ilkin dildən, yəni orijinalın dilindən, tərcümə dilinə çevrilməsi ilə bağlı yarı-radıcı-intellektual fəaliyyətə tərcümə deyilir. [1,s6] Müasir dövrdə ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə zamanı tərcüməçilərin qarşılaşdıqları müəyyən çətinliklər var. Bu çətinliklərdən biri realilərin-kultural sözlərin tərcüməsidir. Kultural sözlər müəyyən bir coğrafi bölgəyə, mədəniyyətə, ölkəyə, qəbiləyə, həmçinin müəyyən tarixi dövrə aid xüsusi adları, əşyaları, anlayışları, qavramları, fenomenləri bildirən xüsusi sözlər və ya ifadələrdir. Nümunə olaraq ingilis dilindəki - primaries (namizədlərin irəli sürülməsi üçün ilk iclas), casus (güzəştli qərar qəbul etmək üçün partiya rəhbərlərinin gizli görüşü), hot-dog (sosis-ka), drive-in (avtomobillə kino zalına girib ordan filmə tamaşa etmək). [2,s53] Bu cür leksik vahidlərin digər dillərdə qarşılığı olmadığından onların normal tərcüməsi mümkünsüz hesab edilir və tərcümə prosesinin tamamlanması üçün bu qrup sözlər xüsusi qaydada ötürülür. Kultural sözlərin tərcüməsi bu gün tərcüməşünaslıq elminin vacib məsələlərindən biridir və xalqın mədəni orijinallığının dil vasitəsilə ötürülməsi probleminin bir hissəsidir. S.Vlaxov və S.Florin realiləri “bir xalqın həyatına xas olan, digərinə yad olan obyektləri adlandıran sözlər və ya söz birləşmələri” kimi müəyyən edir. Alimlərin fikrincə, onların milli və tarixi çalarları var və başqa mədəniyyət və dillərdə birbaşa qarşılıqları yoxdur və buna görə də onları tərcümə edərkən xüsusi yanaşma tələb olunur.

Bu və ya digər dildə milli koloritlə bağlı olan, bir dildən başqa dilə tərcümə zamanı çətinlik törədən söz və ifadələr külli miqdardadır. Hər halda onları bir sistem şəklində tədqiq etmək məqsədilə aid olduğu sahələrdə həmin söz və ifadələrin sisteminə əsaslanıb təxmini də olsa, müəyyən leksik - semantik qruplara bölmək lazım gəlir. S.Vlaxov və S.Florin həmin söz sinfini aşağıdakı dörd qrupa bölmüşdür: 1.Coğrafi və etnoqrafik realilər 2.Folklor və mifologiyaya aid realilər 3. Məişət realiləri 4. İctimai və tarixi realilər

Leksik ekvivalentsizlik heç də tərcüməedilməzlik demək deyildir. Orijinalın dilində məna daşıyan hər şey tərcümə ediləndir, burda əsas məsələ hansı tərcümə üsulundan istifadə edilməsidir.1. Transkripsiya və transliterasiya; 2. Kalka; 3. Təsviri və ya izahlı tərcümə; 4. Təxmini tərcümə; 5. Transformasiya, 6. Ümumiləşdirmə; 7. Transfer üsulu.

Mədəniyyətlə bağlı terminləri istər yazılı, istərsə də şifahi tərcümə zamanı düzgün tərcümə edə bilmək üçün tərcüməçilər ilk növbədə həm məxəz, həm də hədəf dillərin danışıldığı mədəniyyətlərdən xəbərdar olmalı, onlar arasındakı oxşar və fərqli cəhətləri müstəqil şəkildə müəyyən edə bilməlidir. Bu zaman qarşıya çıxan biləcək çətinliklərin öhdəsindən gələ bilmək üçün tərcüməçilər mümkün qədər mədəniyyətə bağlı olan dünya görüşlərini artırmağa səy göstərməlidir. [3,s114]

Ədəbiyyat:

1. Bayramov, Q. (2008), Tərcümə sənəti, Bakı: OKA Ofset, 218s
2. İpək Yolu, No.4, 2021, səh.111-115. Əliquliyeva M. Azərbaycan dilindən ingilis dilinə tərcümədə qarşıya çıxan kultural sözlər və onların tərcümə yolları
3. Novruzov R. (2011) Bədii tərcümənin nəzəriyyəsi və təcrübəsi Bakı – Mütərcim, 256s.
4. Quliyeva A. (2008), İngilissizmlər və tərcümə, Bakı: Nurlan, 25s
5. <https://az.wikipedia.org/wiki/Realı>
6. https://dspace.susu.ru/xmlui/bitstream/handle/0001.74/16829/2017_533_naumovaaa.pdf?sequence=1&isAllowed=y

REALİLƏR VƏ ONLARIN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ YOLLARI

*Tərcümə-Əhmədli Aytən Asaf qızı
Həsənova Sevda Hüseyn qızı (Baş Müəllim)
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Realilər mənşəcə başqa bir dilə məxsus olub, həmin dilin məişətini, adət-ənənələrini, tarixini və coğrafiyasını özündə əks etdirən leksik vahidlərdir. Bu tip sözlər elə hal və situasiyaları özündə əks etdirir ki, onlar

hədəf dildə yoxdur və buna görə də onun qarşılığını tapmaq mümkün olmur. Məsələn, drugstore (aptek) sözünü biz aptek kimi tərcümə etsək də, oradan dərman ilə bərabər kosmetika, bədən və dərinin qulluğu üçün ləvazimatlar, habelə şokolad və ya qəhvə almaq da mümkündür. Daha bir nümunə kimi fjord (fyord) sözünü göstərə bilərik. Mənşəcə Skandinaviyaya mənsub olan və İslandiya, Norveç və Qrenlandiya kimi ölkələrdə mövcud olan fyordların tərcüməsi xüsusi strategiya tələb edir. Realilərə, həmçinin, pul vahidlərinin adları (dollar, frank), musiqi alətləri (balalayka), rəqslər (tanço), yemək adları (dolma, piti), içki adları (viski), geyim adları (şlyapa, kimono), coğrafi anlayışlar (tsunami), mifik canlılar (skald) və s. aiddir.

Realilərin tərcüməsi zamanı əsasən transkripsiya (məxəz dildəki sözün səslənməsinin hədəf dildə verilməsi) və transliterasiya (məxəz dildəki sözün imlasının hədəf dildə verilməsi) üsulundan istifadə olunur. *Məsələn:*

Birdən beysbol meneceri və azərikeş qrupun rəhbəri üzbəüzdə göründülər [3, s.70].

Transkripsiya üsulu üçün nümunə çəkək:

Mister Kollinz düz təyin edilmiş vaxtda gəlib çıxdı və bütün ailə onu iltifatla qarşıladı [4, s.71].

Bəzən isə yazıçı transkripsiya və transliterasiya üsullarından istifadə edir və eyni zamanda da səhifənin aşağısında sözügedən leksik vahidin izahını verir. Məsələn:

Merji bunların içindən özünə çətinliklə yol açaraq dəhlizə gedib çıxdı; dəhlizdə də çoxlu mehtər və paj var idi [5, s.72]. Bu nümunədə paj sözünə tərcüməçi səhifənin aşağısında bu cür izahat vermişdir: paj – orta saraya xidmət edən zadəgən nəslindən biri.

Realiləri tərcümə edərkən istifadə olunan üsullardan biri də kalka üsuludur. Bu üsul vasitəsilə məxəz dildəki söz hədəf dildə təqlid yaxud hərfi tərcümə yolu ilə düzəldilir. Buna misal kimi aşağıdakı cümləni göstərmək olar:

Yaxşı olar bal ayının sonunu gözləməsin, -deyə mister Roçester ona oxuduğum məktubu dinləyəndən sonra bildirdi [6, s.596].

Realilərin tərcüməsi zamanı istifadə olunan digər üsul isə təxmini (analoq) tərcümə üsuludur. Bu üsul vasitəsilə məxəz dildəki leksik vahidə hədəf dildə mənaca yaxın qarşılıq axtarılır. Məsələn:

Üstəlik, missis Kollinzin qəşəng rəfiqəsi polkovnikin başını ciddi şəkildə döndərmişdi [4, s.185]. Burada tərcüməçi “colonel” sözünü dilimizə uyğunlaşdıraraq “polkovnik” kimi vermişdir.

Bəzən isə realilər məxəz dildən hədəf dilə təsviri yolla tərcümə edilir. Bu üsul əsasən həmin xalqın adət-ənənəsi ilə bağlı, milli ruhda olan sözlərin tərcüməsi zamanı istifadə olunur. Bəhs etdiyimiz üsul təsviri üsul adlanır. Buna misal olaraq tərcüməçinin “Ölümqabağı Öpüş” əsərində “cheeseburger” sözünün tərcüməsinə nəzər salaq:

Divara geydirilmiş göy rəngli otaqda onlar pendirli buterbrod yeyib, şokoladlı şirə içdilər [s.36].

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Afad Qurbanov. Müasir Azərbaycan ədəbi dili I cild. Bakı, 2019
2. Aytəkin Quliyeva. İngiliszimlər və Tərcümə. Bakı, 2008
3. Ayra Levin. Ölümqabağı öpüş. Bakı, 1998
4. Ceyn Ostin. Qürur və Qərəz. Bakı, 2019
5. Prosper Merime. IX Karlın Hakimiyyət tarixçəsi. Bakı, 2017
6. Şarlotte Bronte. Ceyn Eyr. Bakı, 2013
7. Qılınxan Bayramov. Tərcümə sənəti. Bakı, 2008

О ЦВЕТОВОМ СИМВОЛИЗМЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В НЕМЕЦКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

*Керимова Фатима Эльдар кызы
Ст. преп. Гёзелова Тахира Мамедага кызы
Азербайджанский Университет Языков*

Человек встречается цвета в этом красочном мире, в котором он проживает свою жизнь. Важность цветов для людей отмечал и И.В.Гёте в своей теоретической работе «Цвета». Цвета и названия цветов связаны с культурами народов, и они отражаются в пословицах и поговорках, идиомах, фразеологизмах присущего народа. Лишь в XIX веке такие особые компоненты языка стали объек-

том изучения лингвистики. Исследования в области фразеологии особенно проводились такими русскими лингвистами, как В.В.Виноградов, Чернышева, А.И.Молотков, Н.А.Амосова, А.В.Кумин и другие. Семантическую классификацию объекта фразеологизмов впервые предложил В.В.Виноградов, который в свою очередь разделил их на следующие группы:

1) Фразеологические сращения – к ним относятся фразеологизмы, лишенные внутренней формы, к примеру: точить лясы, заморить червячка и др.

2) Фразеологические единства – к ним относятся фразеологизмы, которые полностью переосмыслены и выражены одним из видов тропов- сравнением др., к примеру: как белка в колесе, надутый индюк и др.

3) Фразеологические сочетания – это фразеологизмы, которые содержат в себе компонент со свободным значением, фразеологическое выражение связанное, к примеру: черепаший шаг, трескучий мороз, стыд берёт и т.д.

В разных обществах и культурах цвета обозначают соответственно разные понятия. До сегодняшнего дня очень мало научных работ, посвященных цветовому аспекту фразеологизмов. Однако есть научные работы таких немецких лингвистов как Г. Гертлинг (1973) и Т. Чирх .

Целью данного тезиса является выяснение культурных особенностей часто употребляемых фразеологизмов с цветообозначениями в немецком и русском языках.

Белый/weiß – ассоциируется с невинностью и нежностью, а также с испугом: «ein weißer Rabe» – белая ворона, «weiß werden» – побледнеть

Чёрный/schwarz – самый распространённый цвет в немецкой фразеологии, является символом негатива и злобы: «die schwarze Liste» – черный список, «schwarze Gedanken»- пессимистичные мысли Серый/grau- используется для выражения незаметного: «eine graue Maus»- незаметная личность, «grauer Markt» – полулегальный рынок Желтый/ gelb – обладает отрицательным значением: «der gelbe Neid» – чёрная зависть, «gelb und grün im Gesicht werden» – позеленеть от гнева, зависти Синий/blau – содержит исторический компонент, а также состояние человека: «blauer Blut in den Adern»- иметь дворянское происхождение, «blau sein» – быть пьяным Красный/ rot – ассоциируется со страстью, преданностью, а также особое значение чего-либо и отрицательные эмоции: «sich wie ein roter Faden» – Zieben проходить красной нитью, «rot weinen» – сильно плакать.

Список использованной литературы:

1. Загладько Л. А.-Символическое значение цвета в фразеологических единицах немецкого языка, Вестник № 3, УДК 811.112.2
2. Коваленко Е.Г. Типология фразеологических знаков в отечественном языкознании. The scientific heritage No. 43 (2020)
3. М.Г.Меремьянина – Фразеологизмы с цветовым компонентом в немецком и русском языках. Р.П. Хохольский, 2017
4. М.И.Дойникова – Фразеологические единицы с компонентом цветообозначения blau (синий) в немецком языке. Тамбов: Грамота 2019
5. Goethe, J.W. (1885) Gesamtausgabe der Werke und Schriften in zweiunddreißig Bänden. Zweite Abt., Schriften. Band 21. Stuttgart 1959

ОТРИЦАТЕЛЬНЫЕ ЧЕРТЫ ХАРАКТЕРА ЧЕЛОВЕКА В НЕМЕЦКИХ И РУССКИХ СРАВНИТЕЛЬНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМАХ

Гусейнова Перихан, Джахид
Старший преподаватель Гезелова Тахира, Мамедага
Азербайджанский Университет Языков

Данная работа посвящена теме фразеологии. Во фразеологии в большинстве случаев фиксируются «народно-наивные» представления об эмоциональных состояниях и других явлениях человеческой жизни, таких как: знания, оценки, переживания и т.п. Фразеология как научная дисциплина относительно молода, но в настоящее время она имеет давние традиции. Балли считается основоположни-

ком фразеологического исследования. Он первым сделал фразеологию объектом исследования. Советские лингвисты, и особенно русский лингвист Виноградов, проделали огромную работу по классификации и описанию ПХР. 1982 год был очень важным для изучения немецкой фразеологии. Были опубликованы две стандартные работы: “Фразеология современного немецкого языка” Флейшера и “Справочник по фразеологии” Бюргера, Бухофера и Сиальма. С этих публикаций началось окончательное становление немецкой фразеологии как самостоятельной лингвистической дисциплины. Изучение русской фразеологии началось развиваться только в середине 20 века. В данной работе выделено и исследовано всего 25 подполей семантического поля «Отрицательные свойства» КПХ обоих языков. В соответствии с изученными подполями были отмечены определенные сходства и различия между обоими языками. При изучении свидетельств обоих языков выяснилось, что животный мир чаще всего служит в КПХ выражением отрицательной характеристики. В качестве сравнительного показателя в КПХ обоих языковых сообществ наибольшую долю составляют обозначения животных. Для немецкого КПХ характерны следующие названия животных: свинья, собака, теленок, корова, змея, угорь, лиса, хамелеон, бабочка, червяк, осел, индюк, павлин, попугай, гусь, лошадь, ягненок, лев, бык, воробей, курица, кролик, олень, страус, кошка, рыба.

Следующие подполя семантического поля «Отрицательные характеристики человека» обоих языков показывают, что термин «животное» чаще всего встречается в качестве основного компонента. Например: *stur wie ein Esel* (упрямый как осел); *störrisch wie ein Maulesel* (упрямый как лошак); *glatt wie ein Aal* (скользкий как угорь); *sich winden wie eine Schlange* (извиваться как змея); *schlau wie ein Fuchs sein* (хитрый как лиса), *fluchen wie ein Fuhrmann* (ругаться как извозчик); *sich wie Schweine benehmen* (вести себя как свинья), *von etwas so viel verstehen wie die Kuh vom Sonntag* (разбираться в чем-либо, как свинья в апельсинах); *besoffen wie ein Schwein* (напиться как свинья); *blau wie ein Eckhaus* (быть в стельку пьяным). Фразеологизмы животных составляют значительную и продуктивную часть фразеологии изучаемых языков. Животный мир можно рассматривать как одну из наиболее обширных и продуктивных областей, передающих фразеологические образы. В обеих культурах животные выполняют символическую функцию: им придается символическое значение в их поведении, в их внешнем облике, в их отношениях с людьми. *Kalt wie ein Fisch* (бесчувственный как рыба); *das Ei will klüger sein als die Henne* (яйца курицу не учат). Сравнение данных КПХ ясно показало, что у обоих народов были негативные черты: грубость и пьянство ассоциируются не только с определенными обозначениями животных, но и с обозначениями профессий и определенных предметов. Это обусловлено тем, что оба общества жили в схожих экономических и общественно-политических условиях.

Список использованной литературы:

1. Burger H. 1973. *Idiomatik des Deutschen*. Tübingen Burger H. 1998.
2. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin
3. Burger H., Zett R. 1987. *Aktuelle Probleme der Phraseologie*. Bern
4. Burger H. 2002. *Die Charakteristika phraseologischer Einheiten: Ein*
5. *Überblick*. In: HSK 21.1., 392- 401
6. Kernavė Palm Ch. 1995. *Phraseologie. Eine Einführung*. Tübingen

TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS

***Kibriyo Inomova Komilcon qızı
Elmi rəhbər: Təranə Məmmədova Vaqif qızı
Azerbaijan University of Languages***

The given article highlights a few issues of translation of phraseological units from English into Russian – Uzbek – Azerbaijani languages. Phraseological units most clearly illustrate the way of life, geographical location, history, and traditions of a particular community united by a single culture.

Translation is an effort of finding equivalent meaning of a text into the second language. In this case, translator is faced with a text as units of meaning in the form of sets of words or sentences.

Translation of phraseological units is topical for the contemporary translatology nowadays. According to many outstanding specialists, phraseological units are lexical combinations, the meaning of which is defined by the whole expression. The most distinctive feature of phraseological unit is its emotional expressiveness and conciseness of thought expression. Defining phraseological units in the text and the ability to find an equivalent to it during the translation process is the most important stage for the translator. The following forms or methods of translation are used to convey the meanings of English set-phases:

1. Equivalent, i.e., when a target expression coincides the source one in meaning and imagery, e.g., as cold as ice; Augean stables the salt of the earth –
2. Analogue
3. Descriptive translation
4. Antonymic translation
5. Calque or loan translation.
6. Combined translation.

Issues of translating phraseological units from English Russian- Uzbek – Azerbaijani languages, considering their etymological and social attributes, is viewed as quite possibly the most troublesome sorts of interpretation changes. Here are some examples of how some phraseological expressions translated differently from English to these languages: “run for one’s life” – “бежать высунув язык” (“oyoqni qo’lga olib yugurish”), dabanına tüpürüb qaçmaq .

Or another example which sounds very similar in target languages but different from source language: weight off one’s mind – in Russian it sounds like – камень с души, гора с плеч and they are quite similar with Uzbek and Azerbaijani translation: “yelkadan tog’ ag’darilgandek”, çiyimdən dağ götürüldü

To conclude with it is possible to state that the existing methods for translating phraseological expressions are very universal and absolute.

Sources:

1. Catford, J.C A Linguistic Theory of Translation (Language and Language Learning) – Oxford University Press [1, p 83].
2. Lena Borisova, Problems Of Translation Of Phraseological Expressions [1, p 19].
3. Andy Bayu Nugroho, meaning and translation [1, p 1].

THE PROBLEM OF TRANSLATING HUMAN RIGHTS TERMS (FROM ENGLISH TO RUSSIAN)

*Mustafayeva Medina Anar gizi
Mammadova Tarana Vagif gizi,*

*Head teacher, Department of Theory and Practice of Translation of Germanic languages
Azerbaijan University of Languages*

Translation is the art of attempting to replace a written message and/or statement in one language with the same message and/or statement in another language [2,p.7]. The definition of problems associated with the translation and their solution acquired particular importance with the dynamic development of this type of human activity at the beginning of the 20th century, and the main attention was paid to the translation of terminological units in various fields [1,p.3]. Terms are words and phrases denoting specific objects and concepts used by specialists in a certain field of science or technology [5,p.p.27-30]. Human rights terms refer to such groups of terms, the translation of which is a certain difficulty for translators. This article deals with the problems of translating in the process of translating human right terms.

Human rights are rights inherent to all human beings, regardless of race, sex, nationality, ethnicity, language, religion, or any other status. Human rights include the right to life and liberty, freedom from slavery and torture, freedom of opinion and expression, the right to work and education, and many more[3,p.2]. There are so many specific terms used in these rights that need to be translated into the target language. However, the use and meaning of the terms is not the same in every language. It is useful to give examples to clarify translation problems.

The first problem in translating human rights terms from English into Russian is the translation of the names of sectoral bodies for the protection of the rights of various groups of the population, which are often used in the form of short names. Examples:

CAT Committee Against Torture (Комитет против пыток); CERD Committee on the Elimination of Racial Discrimination ((КЛРД) Комитет по ликвидации расовой дискриминации).

The second aspect in the translation of which you should be careful is the translation of certain types of rights for which there are well-established equivalents. Examples: right of correctness – право на опровержение; right to adequate standard of living – право на достаточный жизненный уровень; right to effective remedy (droit au recours effectif) – право на эффективное средство правовой защиты; right to equality of arms – право на обеспечение равенства состязательных возможностей; right to security or personal integrity (droit à la sûreté) – право на личную неприкосновенность; right to receive visits – право на свидания; right to training – право на профессиональную подготовку.

In general, in order to successfully translate human rights terms and avoid problems during translation, the translator must not only have extensive general knowledge, be aware of relevant information, but also be familiar with all related topics - know the common terminology, protocol and procedural vocabulary.

Translation of specific human rights terms is not as easy as it seems, it requires an understanding of basic translation skills, technical knowledge and familiarity with all relevant topics.

References:

1. Newmark P. Approaches to translation. Prentice Hall International (UK) Ltd., 1988
2. Newmark P. A textbook of translation. New York: Prentice Hall., 1988
3. The Universal Declaration of Human Rights
4. UN in Brief. UN, Department of Public Information.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты)., 1990

INTERPRETING IDIOMS AND METAPHORS

Zelenov Vadim Vadimovich
Scientific supervisor – Mammadova Tarana Vagif gizi –
Department of Translation of Germanic languages
Azerbaijan University of Languages

Idioms and metaphors play a significant role in the field of translation. Without knowing many idioms and metaphors and their meanings, a translator cannot be considered as a highly qualified specialist. The English language is replete with such interesting words and word combinations, and the more the translator knows them, the better it is.

When interpreting idioms, we must use special methods that can convey the exact meaning of the idioms to the target language. Such methods include: Equivalent, Analogue, Descriptive translation, Antonymic translation, Calque or loan translation, Combined translation. However, these forms of translation do not cover all the possible ways of rendering an expression, depending on the context. In some cases we have to improvise.

Nevertheless, my work is devoted to sports idioms and their interpretation that are widely used in American speech.

Many aspects of American politics are compared to sports, mostly baseball, basketball and football. The ideas of teamwork, competition and the various moves required in different sports are often used metaphorically to describe elections and other political situations.

The first one is “Rookie” – новичок, неопытный работник.

Example: First-year Congressmen and Congresswomen sometimes make rookie mistakes such as not repeating the party lines in television and radio broadcasts. Начинаящие Конгрессмены, иногда допускают ошибки, свойственные новичкам, например, не декламировать политический курс в теле- и радиопередачах.

Next is “Underdog” – не самый популярный кандидат, жертва политической несправедливости.

Example: In the 2010 Congressional elections, many underdog Conservative candidates won House and Senate seats in a sweeping backlash against Barack Obama's progressive policies. На выборах в Конгресс 2010 года многие непопулярные кандидаты от консерваторов получили места в Палате представителей и Сенате в результате резкой реакции на прогрессивную политику Барака Обамы.

"Root for" – болеть за, поддерживать.

Example: Many women voters in America rooted for Sarah Palin to win the election with John McCain in 2008 so that she could become the first female vice president. Многие женщины-избиратели в Америке поддерживали Сару Пэйлин, чтобы она выиграла выборы вместе с Джоном Маккейном в 2008 году, дабы она могла стать первой женщиной-вице-президентом.

List of references:

1. Catford J.C A Linguistic Theory of Translation (Language and Language Learning) – Oxford University press.
2. Jakobson R. "On linguistic aspects of translation", On Translation, ed R.A. Brower, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
3. Newmark P. Approaches to Translation. Prentice Hall International (UK) Ltd. 1988.
4. Nida, E.A. Exploring Semantic Structures, Munich: Fink. 1975.

MODERN NEOLOGISMS IN SOCIAL MEDIA

Tərcümə – Yusifova Dilshad Fuad gizi

Scientific supervisor: Mammadova Tarana Vagif gizi,

Head teacher, Department of Theory and Practice of Translation of Germanic languages

Azerbaijan University of Languages

Neologisms have always been an integral part of language evolution. The formation of social media platforms has sped up the process of neologism creation and dissemination because it gives people a place to coin new words and phrases that express the culture of this sphere as it is currently developing. Numerous linguistic characteristics of neologisms in digital spaces, such as shortening, blending, and phonetic modification, have been found by prior research. Neologisms can be quickly recognised and remembered thanks to these language characteristics. They can be also easily considered as slangs.

New neologisms are frequently created using humour because it makes them more remembered and spreadable. Creativity is also crucial because people who use social media frequently generate fresh terms to express their favorite pastimes and experiences. These new words and expressions, which have become compulsory components of online communication, reflect the shifting social and cultural landscape of the digital era. Let's have a look at contemporary neologisms used in social media:

GOAT – greatest of all time, used to refer to someone who is considered to be the best in their field/profession; stan – a term, referred to an extremely faithful and devoted fan of a person, who has gained popularity in a certain field/ particular famous person/celebrity; FOMO – fear of missing out – refers to the feeling of anxiety/unease that arises when one is afraid of missing out on a social event/experience; bae – a term of endearment used to refer to a significant other/romantic partner; thirst trap – a provocative photo/post shared on social media with the intent of garnering attention and validation from others; YOLO - you only live once – this phrase encourages people to take risks and seize opportunities, as life is short; slay – to perform/do something exceptionally well, often used in a celebratory or congratulatory context; woke – aware of and actively concerned about social and political issues, often related to social justice and inequality; ASAP – as soon as possible; ate and left no crumbs – used to describe someone who did the job brilliantly leaving everyone amazed; NGL – not gonna lie, LOL – laughing out loud, DM – direct message, FR – for real, etc.

Another famous neologism that evolved in online communities is the term "meme", "influencer", "viral", "hashtag".

These are just a few examples of the many neologisms. Social media platforms like Instagram, Facebook, Twitter, Tiktok and Snapchat have grown in popularity, leading to the emergence of a new wave of continuously changing neologisms. In the years to come, we will be able to encounter a lot more

of these expressions as social media plays the crucial role in the way we interact with one another from various parts of the world.

Frankly speaking, I am a pro-active user of these terms [modern neologisms], and personal experience in this area guided me through the process of writing the thesis and expressing myself properly concerning this topic. It can be said with assurance that they facilitate matters immensely, help build up intercultural relations, prevent from wasting time, e.g. when someone is in a hurry or can not answer the phone call, he/her texts a message using these neologisms, and even when the person wants to find somebody or some stuff, he/she turns to these words and expressions to reach their target.

List of references:

1. Dominic, R. J. The dynamics of mass communication: Media in transition. (2011)
2. Gontasavora, J. Neologism in modern English: Study of word-formation. (2013)
3. Lucida, M. Communication and culture: Neologisms as marker of culture and technology. (2005)
4. Smartly, A. Social media and society; The good, The bad and The ugly. (2013)

ПЕРЕВОД НЕОЛОГИЗМОВ В АМЕРИКАНСКИХ И БРИТАНСКИХ ФИЛЬМАХ

*Tərcümə, Babayeva Cahən Fərhad qızı.
Elmi rəhbər: Təranə Məmmədova Vaqif qızı.
Azərbaycan Dillər Universiteti,*

В данной работе будут рассматриваться способы перевода неологизмов в фильмах с английского языка на русский язык. Перевод фильмов, по многим причинам, является одной из наиболее сложных задач для переводчика. Одной из таких причин является большое количество неологизмов.

Неологизмы – это новые слова или словосочетания, которые относительно недавно появились в каком-либо языке. Перевод неологизмов является сложной задачей для многих переводчиков, особенно тогда, когда трудно найти их эквивалент в других языках. Для передачи смысла того или иного неологизма, переводчик должен проделать огромную работу, которая состоит из нескольких этапов: просмотр фильма, осознание сюжета, определение контекста, в котором было использовано данное слово и подбор соответствующего способа перевода. Существует 4 способа перевода неологизмов: транскрипция, транслитерация, калькирование и описательный перевод.

Рассмотрим перевод неологизмов, взятых из американского фильма “Red Eye” и из британского фильма “Harry Potter and the Chamber of Secrets”.

В фильме “Red Eye” само название является неологизмом и переводится как “ночной рейс”, однако буквальное значение словосочетания это “красный глаз”. Выражение “Thattaboy” переводится в русской версии фильма как “молодец”, “умница”, основываясь на значении его происхождения, которое является идиомой. Пример: -Think fast! – Не зевай!; – Danny. Daddy’s working. – Денни, не мешай. Папа работает; – Thattaboy. – Молодец.

Также в данном фильме есть такого рода неологизмы как “wanna”, “gonna”, “kinda”, “gimme”. Все эти выражения являются сокращениями (в основном используемые в американской разговорной речи) простых и привычных для всех выражений как “want to”, “going to”, “kind of”, “give me”.

Теперь же рассмотрим перевод неологизмов в фильме “Harry Potter and the Chamber of Secrets”. Например, слово “muggle” переводится как “магл”, “wandless”, которое также является неологизмом, перевели как “лишенный оружия”, “лишенный палочки”. Также в фильме используется большое количество заклинаний, такие как “Oculus Reparo”, “Expelliarmus” и многие другие.

Список литературы.

1. Гарбовский Н. К. “Теория перевода” Издательство Московского университета 2007.
2. Гальперин П.Я. “Очерки по стилистике английского языка” Издательство литературы на иностранных языках, Москва 1958.

ПОЭЗИЯ ЭМИЛИ ДИКИНСОН В РУССКОМ ПЕРЕВОДЕ

Tərcüma, İsəyeva Şəms Ramin qızı
Elmi rəhbər: Məmmədova Təranə Vaqif qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Целью данной статьи является обсуждение художественного перевода, а именно анализа поэзии Эмили Дикинсон в русском переводе.

Художественный перевод – это совершенно особая разновидность переводческой деятельности, которая представляет из себя письменный перевод художественных произведений с одного языка на другой. Одним из его видов является поэтический, который в свою очередь предполагает полную сосредоточенность переводчика на создании поэтического текста, эквивалентного оригиналу по его концепции и эстетической информации. Поэзия Э.Дикинсон довольно своеобразна, и на мой взгляд, не так проста для понимания обычного человека.

В своих стихах она затрагивает такие темы как религия, любовь, смерть, мистика, уединение от мира сего и т.д. Её стихи заставляют домысливать, строить догадки. К слову, далеко не каждый переводчик в сила должным образом интерпретировать её работы.

Художественные тексты содержат в себе большое количество средств выразительности. В стихотворениях поэтессы часто можно встретить такие средства как метафоры, аллюзии, олицетворения и т.д. К примеру, в стихотворении «The soul selects her own Society» Эмили Дикинсон наделяет неодушевленный предмет человеческими качествами.

The Soul selects her own Society – Душа изберет сама свое Общество –

Then – shuts the Door – И замкнет Затвор.

To her divine Majority – В ее божественное Содружество –

Present no more – Не войти с этих пор.

Choose One – Одного предпочтет –

Then – close the Valves of her attention – И скроет – все клапаны внимания –

Like stone – Словно гранит.

Хочется обратить внимание уже на первую строку стихотворения. Здесь фраза «Душа изберет сама свое Общество» может иметь два толкования: 1) душа предпочитает одиночество, и 2) душа подпускает к себе лишь тот небольшой круг людей, общение с которыми ей приятно. Также здесь присутствуют аллюзия на изречение Бога «много званых, да мало избранных» и ирония в первой строфе «Божественное Содружество». Писательница сравнивает клапан в последней строфе с гранитом, и по некоторым предположениям этот клапан олицетворяют отношения ее самой к миру.

Пожалуй, одна из моих самых любимых работ писательницы – стих «I'm Nobody! Who are you?» в котором Э. Дикинсон выражает свое презрение к публичности.

I'm Nobody! Who are you? – Я – Никто. А ты – ты кто? Are you – Nobody – too? – Может быть – тоже – Никто? Then there's a pair of us! – Тогда нас двое. Молчок! Don't tell! They'd banish us – you know! – Чего доброго – выдворят нас за порог. How dreary – to be – Somebody! – Как уныло – быть кем-нибудь – How public – like a Frog – И – весь июнь напролет – To tell your name – the livelong June – Лягушкой имя свое выкликать – To an admiring Bog! – К восторгу местных болот.

(Перевод обоих стихотворений был выполнен Марковой В.Н.)

Главная мысль стихотворения довольно проста, но кроет в себе глубокий смысл и заставляет задуматься – на самом деле намного приятнее быть «Никем», а «Кто-то» и анонимность предпочтительнее славы или общественного признания.

К сожалению, госпожа Дикинсон не получила всемирного признания при жизни, однако через много лет после ее кончины, стихи Эмили разлетелись по всему миру и вызвали общественный шквал своей проникновенностью.

Список литературы

1. Студенческая библиотека онлайн – Стих «The Soul selects her own Society».
2. EnglishDom – Проблемы художественного перевода.
3. Казакова Т.А – Художественный перевод.

THE COLLOQUIAL EXPRESSIONS USED IN “AIRPORT” BY ARTHUR HAILEY

*Tərcümə fakültəsi, Nərgiz Bağırılı Bəxtiyar qızı
Sevda Həsənova Hüseyn qızı (baş müəllim)
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Learning a language – that is, navigating around the basic terms, tools, and vocabulary, as well as learning to speak with others – can be a pretty straightforward experience if you have the right resources. [4, p.4] English is a universal language and it is understood all over the world. [3, p.4] You probably need English to improve your career. [2, p.6]

There are corresponding expressions in the English language, which are used quite often in conversation. You may see these expressions more in movies or TV series or even in books when native speakers constantly prefer using colloquial phrases and expressions while they speak and communicate with each other. Besides all of those points that have been mentioned, we can find out those types of colloquial phrases in a wide range of different stories, novels, and poems.

The topic that I will present to you today will be these specific expressions used in the work called “Airport” by Arthur Hailey. There are some examples of colloquial expressions that I selected from “Airport” by Arthur Hailey.

The driver could freeze to death. [1, p.11]

You had fun in the snow today. [1, p.15]

As he watched, one of them was speaking calmly to a young man who had lost his temper and was shouting at her. [1, p.16]

Most passengers never gave a thought to the large number of people necessary to keep an airport running. [1, p.16]

Tanya made her sit down, and told her: Make yourself comfortable. [1, p.17]

I was doing my best. [1, p.17]

Now I'm going to send you home to have a good rest. [1, p.17]

“Oh, I understand,” Tanya told her, “but this mustn't happen again, Patsy, or you'll be in trouble.” [1, p.18]

Ədəbiyyat siyahısı:

1. “Airport” by Arthur Hailey
2. “Effortless English, Learn to Speak English Like a Native” by A.J. Hoge
3. “Spoken English, Flourish Your Language” by Robert Carmen
4. “The Great Book of American Idioms” by Lingo Mastery

HEYDAR ALIYEV'S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN ECONOMY

*Sharifova Nuray Azer
Scientific Supervisor: Huseynova Arifa Musallim
Azerbaijan State Oil and Industry University
Faculty: Economics and Management
Group: 751.22*

Heydar Aliyev's return to the government by the request of the people in 1993 laid the foundation for the important changes in the political and economic life of Azerbaijan. He managed to avert great disasters in Azerbaijan, initiated the conducting of measures for the economic growth, to build an independent foreign policy as a sovereign state, and he hailed the country's contribution to global politics and international cooperation as well as. At that time it was very difficult to survive for an independent country. There were different views on how Azerbaijan would cooperate with foreign companies in the region. But the signing of the “Contract of the century” started a new era in political and economical spheres. This special program for oil processing in Azerbaijan required great political courage. However, the implementing and development of the oil strategy succeeded with Heydar Aliyev's determination.

On September 20, 1994, the government of Azerbaijan, led by President Heydar Aliyev, and 11 foreign companies, including BP, Amoco, Unocal, and Statoil, agreed to develop the largest oil field in the Azerbaijan sector of the Caspian basin – Azeri-Chirag-Guneshli.

By signing this contract with Western firms in 1994 and constructing the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline, Baku Supsa Pipeline Azerbaijan became a major supplier of oil to world markets and pioneered the first direct energy link between the Caspian and the Mediterranean seas."

The greatest significance of this project is the inflow of large financial resources to Azerbaijan, the development of the economy, the increase in the well-being of people, and the renewal of local infrastructure at the expense of these resources.

The Contract of the Century demonstrated to the world that Azerbaijan is moving forward resolutely on the path to build an independent and democratic state. There is no doubt that this process will continue and the country will achieve renewed success.

Heydar Aliyev adhered to the following brief and strong idea in his activity: "Our objective is not only to produce oil but also to transport it and get incomes. We must use the oil, political, economic, and other incomes to ensure the interests and welfare of the people" [1, pag.128]

All these facts were due to the wise and farsighted policy of Heydar Aliyev. He realized perfectly that all the conducted works would serve the economic independence of Azerbaijan that would gain independence in the future.

References:

1. Heydar Aliyev and New Oil Strategy of Independent Azerbaijan, Baku, 1994 2.
<https://www.azernews.az/nation/193518.html>

INTEGRATING TECHNOLOGY INTO PEDAGOGY: A PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE

Safarov Rafiq Ramin
Allahverdiyeva Gulshan
Azerbaijan State Oil and Industry University Baku

The use of technology has become an essential component of our daily lives, significantly transforming the way we communicate, work, and learn. Within education, technology has the potential to enhance the quality of teaching and learning by making it more interactive, engaging, and effective. Nevertheless, the integration of technology into pedagogy poses some challenges, and it is crucial to understand the psychological factors that influence its adoption and effectiveness. This thesis aims to explore the integration of technology into pedagogy from a psychological perspective, highlighting its benefits, challenges, and implications for teaching and learning.

Benefits of Integrating Technology into Pedagogy:

The integration of technology into pedagogy offers various benefits for both teachers and students. One of the most significant advantages is increased engagement. Technology can provide multimedia resources, simulations, and games, making learning more interactive and enjoyable. Additionally, interactive whiteboards, tablets, and other devices can facilitate collaboration and communication among students, making learning a more social activity.

Another benefit of technology integration is personalized learning. Technology can assist teachers in tailoring instruction to meet the individual needs and preferences of each student. Adaptive learning software can adjust the difficulty level of questions and provide targeted feedback based on student performance, resulting in better learning outcomes.

Accessibility is also a significant benefit of technology integration. Technology can help remove barriers to learning for students with disabilities, allowing them to participate more fully in the classroom. For example, text-to-speech software can assist visually impaired students in accessing written materials, while captioning can help students with hearing impairments in understanding audio-visual content.

Lastly, technology can enhance the efficiency of teaching and learning. Online learning platforms provide students with access to learning materials and resources outside of class time, freeing up valuable classroom time for discussion and collaboration. Additionally, technology can automate

administrative tasks such as grading and attendance tracking, enabling teachers to focus on teaching.

Challenges of Integrating Technology into Pedagogy:

While the benefits of technology integration in pedagogy are evident, there are also several challenges that must be addressed to ensure its successful integration. One significant challenge is technological barriers. Many schools lack the necessary infrastructure, hardware, and software to support technology integration, limiting the effectiveness of technology in the classroom. Moreover, not all students have equal access to technology outside of school, which can exacerbate existing educational inequalities.

Resistance to change is another challenge to integrating technology into pedagogy. Some teachers may prefer traditional teaching methods over technology-based ones, and students may be resistant to technology if they do not see its value or find it difficult to use.

Distractions are another potential challenge of technology integration. The same devices that can increase engagement and collaboration can also be a source of distraction, particularly for younger students. Teachers must balance the benefits of technology with the need for focused attention and minimize distractions in the classroom.

In conclusion, while the integration of technology into pedagogy has the potential to revolutionize education, it is not without its challenges and implications. Teachers and administrators must carefully consider the benefits and challenges of technology integration to ensure its effective adoption and use.

Sources:

1. "Pedagogical Implications of Technology Integration in Education" by Alaa M. El-Hussein and Hussein M. Cronje.
2. "The Psychological Effects of Technology Integration on Teaching and Learning" by Jianwei Zhang and Yufei Yang.
3. "The Impact of Technology Integration on Students' Academic Performance" by Hossam El-din Ibrahim.
4. "Integrating Technology in Education: Psychological and Pedagogical Dimensions" by Katarzyna Karpinska and Tomasz Karski.
5. "Technology Integration in Education: A Psychological Perspective" by Kathleen M. Corriveau and Norbert M. Seel.

THE SUCCESSFUL OIL STRATEGY OF THE GREAT LEADER HEYDAR ALIYEV

Babək Ağahüseyn oğlu Əzimi
ADNSU, Xarici Dillər kafedrası, müəllim, Gülnar Vaqif qızı Məhərrəmzadə
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti

Azerbaijan is one of the countries with rich natural resources in the world. The oil industry of Azerbaijan, which is one of the oldest oil countries in the world, has undergone great developments during its 150-year history. Industrial production of oil in Azerbaijan began in the middle of the 19th century.[1] However, we must admit that our people had the opportunity to fully benefit from oil only in the late 20th century – after the state regained its independence. The new oil strategy, which is the product of the great leader Heydar Aliyev, and the oil diplomacy developed for the realization of that strategy, made this possibility a reality. [2]

In order to transform independent Azerbaijan into a modern, strong, sustainable economic development state, the national leader Heydar Aliyev defined the oil strategy, which will be the basis of radical transformation of future political and economic reforms. Under the leadership of national leader Heydar Aliyev, on September 20, 1994, one of the most important agreements in the history of Azerbaijan in the 20th century due to its political, economic and strategic importance was the signing of the Azeri, Chirag and Guneshli oil fields located in the Azerbaijani sector of the Caspian Sea. Agreement on joint development of a part of the country and distribution of production – "Contract of the Century" was signed. 11 international oil companies (Amoco, BP, McDermott, UNOCAL, SOCAR, Lukoil) representing 7 countries of the world (Azerbaijan, USA, Great Britain, Russia, Turkey, Norway and Saudi

Arabia) in the "Contract of the Century" worth 7.4 billion dollars, Statoil, Turkish Petrol, Pennzoil, Ramco, Delta) participated. They soon created working structures – Steering Committee, Azerbaijan International Operating Company (AIC) and Advisory Council. The agreement was ratified by the Parliament of Azerbaijan on December 12, 1994. [3]

At the end of 1997, oil began to be exported to the Black Sea through the Baku-Novorossiysk pipeline. In 1999, an oil pipeline was built from Baku to another Black Sea port - Supsai. In December 1999, the first tanker filled with Azerbaijani oil was exported to the world markets. In 2002, as a result of the continuous efforts of national leader Heydar Aliyev, the foundation of the main oil pipeline – Baku-Tbilisi-Ceyhan, which was stipulated in the "Contract of the Century", but considered by many to be a legend or a pipeline on paper, was laid. The globally important pipeline was an important step towards the transformation of Azerbaijan into an energy corridor. On May 25, 2005, the opening ceremony of the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline was held with the participation of the President of the Republic of Azerbaijan, Ilham Aliyev. In 2006, the transportation of Azerbaijani oil from the Turkish port of Ceyhan began. [3]

Thus, it is confirmed that Azerbaijan's new oil strategy is a favorable development program that brings national, regional and global benefits. President of Azerbaijan Heydar Aliyev, who saw all of this in advance, said in his historic speech at the signing ceremony of the "Treaty of the Century": "I consider myself very happy to have participated in the preparation and signing of this agreement. I understand the responsibility I have taken and I hope that future generations will properly appreciate the historical event that happened here today". [1]

Literature:

1. <https://aliyevheritage.org/az/oilstrategy.html>
2. https://azertag.az/xeber/Ulu_onder_Heyder_Aliyevin_ugurlu_neft_strategiyasi_Azerbaycani_yeni_inkisaf_m_erhelesine_yukseldib-1095174
3. https://republic.preslib.az/az_c4.html

HEYDAR ALIYEV'S ROLE AT THE ICT POLICY

Gambarov Ilkin

Azerbaijan State Oil and Industry University,

Faculty of Information Technology and Management

Instrumentation Engineering, Group 614.21E

Scientific Adviser: Yunsurova Aynur B067582021@asoiu.edu.az

If we look at the last 40 years of the development history of Azerbaijan, we will see manifestations of a wise policy aimed at the future, ensuring sustainable development, causing the development of science and technology, aimed at the sustainable development of every sector of the economy and serving the well-being of every member of society. The development of communications, electronic equipment and information technologies in Azerbaijan is associated with the name of national leader Heydar Aliyev. The national leader, who far-sightedly believed that the prospects for the development of Azerbaijan in the coming decades are directly related to the knowledge-intensive economy, laid the foundation for the development of the information and communication technologies sector in the 1970s.

National leader Heydar Aliyev, who returned to power at the insistence of the people in the tense situation of our country in the first years of independence, found an opportunity to pay special attention to the use of information and communication technologies even in difficult conditions, and constantly made efforts to achieve development in this area. The basis for the development of mobile communications in our country was laid by the creation of a satellite communications system by the joint ventures of Bakcell and Azercell, which allows creating a direct connection between Azerbaijan and the American continent. An important step of Heydar Aliyev in this direction was the creation of the first international telephone exchange. Attracting the first investments in the field of communications to Azerbaijan became possible thanks to the efforts of the national leader. The organization of radio and television broadcasting of our country in accordance with modern requirements, the beginning of broadcasting of national television programs via artificial satellites, as well as the fact that the people of the Nakhchivan Autonomous

Republic, which is under blockade along with European and Middle Eastern countries, have the opportunity to watch national television programs.

Today, Azerbaijan's activities in the field of ICT are successfully continuing along the strategic line determined by the national leader Heydar Aliyev with great foresight. On February 17, 2003, national leader Heydar Aliyev signed the "National Strategy for the Development of Information and Communication Technologies of the Republic of Azerbaijan (2003-2012)", which gave a powerful impetus to the rapid development of this area in our country. This global strategy, adopted for the first time in the South Caucasus, declared Azerbaijan's special attention to the ICT sphere to our society and the whole world. The logical result of all this is that Azerbaijan, as the most dynamically developing country in the region, today has great opportunities to expand the sphere of information and communication technologies.

Reference list:

1. http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_may2009/78153.htm
2. http://anl.az/down/medeniyyet2008/may/medeniyyet2008_may_168.htm

HOVHANNES TUMANYANM ƏSƏRLƏRİNƏ AZƏRBAYCAN-TÜRK SÖZLƏRİNİN TƏSİRİ

*Beynəlxalq Münasibətlər və Regionşünaslıq fakültəsi,
363-cü qrup tələbəsi İsmayilov Nihad
Elmi rəhbər: baş müəllim Əsgərov Hüseyn
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Hovhannes Tumanyan 19 fevral 1869-cu ildə Rusiya imperiyasının ərazisində Tiflis vilayətinin Borçalı rayonunun Dseğ kəndində anadan olmuşdur. Hovhannes Tumanyan erməni şairi, yazıçısı, milli və ictimai xadimi olmuşdur. O, şeirlər, sitatlar, balladalar, hekayələr və nağıllar, rəylər, tənqidi və jurnalist məqalələri yazmış, Sasna Tsrerin “Sasuntsi Davit” əsərini tərcümə etmişdir. O dövrdə Azərbaycan-Türk dilinin regionda geniş yayılması səbəbi ilə Azərbaycan-Türk dili qonşu millətlərin ictimai-mədəni həyatna böyük təsir göstərmişdir. Bunun nəticəsidir ki, o dövr erməni yazıçısı Hovhannes Tumanyanm əsərlərində kifayət qədər Azərbaycan-Türk sözlərinə rast gəlmək olur.

Hovhannes Tumanyanm “Kaj Nazar”, “Qikor” və digər əsərlərində Azərbaycan-Türk sözləri kifayət qədərdir.

Քորփա [korpa] körpə

Տխուր [dxur] dilxor

Պանիր [panir] pendir

խուրջին [xurcin] xurcun

Շալա [şala] şələ

Դաստա. [dasda] dəstə

Թութուն [tutun] tütün

Ապի. [abi] abi

Դոնախ. [ğonax] qonax

Սամովար. [samovar] samovar

Տախտ. [daxt] taxt

Չիբուխ. [çibux] çubux

Թավլաչի [tavlaçi] tövləçi

Բազար. [bazar] bazar

թավլա [tavla] tövlə

ախար [axar] axı

խազնե [xazen] xazein

դարդ [dard] dərd

դարիբ [ğarib] qərib

բուխարի [buxari] buxarı

դոչաх [ğoçax] qoçax

խանում [xanum] xanım

վախտ [vaxd] vaxt

քորափուչ [korrapuç] kor- puç eləmək

թաբախ [tabax] tabaq, tütün

хам [xam] xam, yeni, təzə

хапар [xata] xata

Сруст [drust] dürüst

Супан [dukan] dükən

Չեմ ուզում իմ , բորփա երեխին էն անիրավ աշխարհի' մի գցի ,չեմ ուզում , – լախս եր
կինը: İstəmirəm mənim körpə uşağımı haqsız dünyaya atma, istəmirəm-ağlayırdı arvad.

THE GREAT NATIONAL LEADER OF AZERBAIJAN HEYDAR ALIYEV AND HIS STRATEGIES IN THE WAY OF MAKING UNITY AMONG TURKIC-SPEAKING COUNTRIES

Mammadli Nazrin Kamran
Instructor: Musayeva Gulistan Arif
Azerbaijan University of Languages

“I really want to note today that our peoples have been close friends for centuries. We are from the same root; we speak in one-language, we came from one heritage. Our national traditions are very close, similar to each other. Therefore, all of these did not separate our nations from each other when we were still not independent, even when we lived under the rule of separate states, but they connected us and kept us in close contact with each other. Now, after our nations have gained their independence, after being recognized in the world as independent republic, we must move forward and develop on the basis of historical traditions and those fundamental foundations”.

Heydar Aliyev

The Great National Leader Heydar Aliyev, who is the founder of modern and independent Azerbaijan Republic, is worthy not only for the people of Azerbaijan, but also for all Turkic peoples. Because his policy of protection Turkic culture and tradition and his efforts in the way of making powerful connection between Turkic countries were the best guidelines in the history. He was the best great historical figure who was closely attached to his cultural root and tried to protect it, to pass it down to future generations in all opportunities. Additionally, Heydar Aliyev showed always the most respectful attitude off the all peoples' traditions, cultures and religions. He was known as the best multicultural leader in the history. Protecting Turkic culture came first for him. He gave a detailed program of Azerbaijan's relations with the Turkic world, especially with the independent Turkic states, which mainly includes the followings:

- to use the opportunities of the Turkic countries in solving the economic, political and all kinds of social problems of Azerbaijan;
- to unite the forces of the Turkic-speaking countries, to ensure their stepping together in all difficult cases;
- to defend the independence of all Turkic countries individually;
- to try to ensure the unity of the Turkic states;

Heydar Aliyev began to work with the problems of Turkic- language countries from the time when he was firstly elected as the president of the independent Azerbaijan Republic in the election of 1993. He visited to Istanbul on July 5, 1993 for participating in the meeting of the ECO (Economic Cooperation Organization). He said in his speech to the attendants: “The members of the ECO, Turkey, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Azerbaijan and the others have rich unused natural resources and utility using of them together will create a real Muslim renaissance, will contribute to the development of all mankind”. He highly appreciated the role of Turkey in the unity of Turkic states. Heydar Aliyev called the founder of the Republic of Turkey, Mustafa Kemal Atatürk as “The genius of 20th century”. He saw Turkey and Azerbaijan as “One nation but two separate states”. He always remarked that we came from the same root, religion and language. Heydar Aliyev had many official visits to Turkey in the issue of making closer connection between two governments. There was a good relationship between two leaders; the former President of Turkey, Suleyman Demirel and the Great National Leader of Azerbaijan, Heydar Aliyev. Even, Suleyman Demirel wrote an article in 2003 named “The President of the Azerbaijan Republic, my brother, Heydar Aliyev”. It showed how they respecting and approving each other. That friendship also caused to increase political, economic connections between those countries. At the same time those connections between two Republics ,in turns, influenced on the other Turkic states in a good way. However that friendship between two states became the role-model for all states over the world.

Today, this friendship policy is successfully followed by the present President of the Azerbaijan Republic- Ilham Aliyev. We can't deny the support of Turkey to us and its current President Recep Tayyip Erdoğan's friendly attitude. Turkey supported us in all summits, official meetings in the issue of the Nagorno-Kharabakh conflict. They were happy at least like us when we won the Second Kharabakh War on November, 2020. However we were sad when “Great wildfires” happened in Turkey on the summer of 2021, we were sad

when many people lost their life in Turkey because of the earthquake on February, 2023. You might see how Azerbaijan's people run for help to Turkey, how they stood by Turkish people on that hard time. It happened in the statel level and social level. At the same time, Turkish people and Turkey always stand by side of Azerbaijan. We are "Two brother nations" and this friendship is very great legacy passed down to us by Heydar Aliyev. These rules are for all Turkic countries. And we all should follow the manners of Heydar Aliyev how his attitude was to the Turkic culture, tradition, root, religion, history and etc. So being as Turkic people, these manners must turn into our habits.

References:

1. Heydar Aliyev; Bibliographic reference book. B.: Baku University Press, 2003-455p.
2. Refik Zeka Handan. Grandfather Heydar .B.: Korkut-1993. -25p.
3. Azerbaijan –Turkey contacts and Heydar Aliyev (1991-2001): Book1. Caucasus University Press, 2001-180p.
4. <https://heydar-aliyev-foundation.org/en/content/index/63/National-leader>

ПЕРЕВОД В ПЕРИОД АНТИЧНОСТИ И ЕГО ЭВОЛЮЦИЯ

Студент: Бёюкзаде АлиРза Гусейн оглу
Научный руководитель: Ахмедова Мятанет Алиага гызы
Азербайджанский Университет Языков

Данная тема представляет собой краткий экскурс в историю искусства перевода, историю профессии переводчика, историю взглядов на перевод в разных странах мира.

Нет сомнения, в древности и в эпоху античности первые контакты между народами, говорящими на разных языках, были устными. Перевод, очевидно, довольно долго существовал без письменной фиксации. У нас почти нет свидетельств о переводе бесписьменной поры. [1, с.52]

Уникальность античной культуры прежде всего в том колоссальном творческом потенциале, который удалось развить Греции, а впоследствии и Риму в исторически краткий промежуток времени.

Древние римляне, в отличие от древних греков, переводом пользовались широко, причем преобладал именно перевод с иностранных, «внешних» языков, сыгравший значительную роль в формировании римской культуры эпохи античности. [1, с.56]

Античный мир медленно и незаметно угасает, перерастая в европейский. Мы не можем назвать точную дату, когда имеет смысл говорить о собственно европейском мире. Но отправной точкой, как всегда, служит человек и человеческое общество.

Отношение к переводу постепенно меняется в эпоху Возрождения, по мере того как меняется отношение человека к самому себе, Богу и окружающему миру.

Вернемся назад, к истокам европейской письменности, чтобы обсудить историю перевода в России. Основные тенденции и закономерности ее развития совпадают с западноевропейскими, но есть и черты своеобразия, присущие именно русской истории перевода.

Если для всей Европы XVIII в. был веком классицизма и Просвещения, то для России он в первую очередь начался как эпоха Петра I. Петровская эпоха была переломным временем, когда прерывались многие прежние традиции и вводилось много нового. Россия в XVIII в. сделала огромный рывок в развитии всех областей перевода, решительно отходя от православной традиции и примыкая к западноевропейской.

В России и в других европейских странах, в целом схожи. Уже к концу XIX в. появляются симптомы, знаменующие новый период в развитии теории и практики перевода.

Таким образом, в результате тщательного исследования, можно сделать вывод о том, что со времён античности переводческая деятельность получила широкое развитие как в письменном, так и в устном виде.

Список использованной литературы:

1. Алексеева, И.С. Введение в переводоведение, издательский центр «Академия», 2004. –352с.
2. Виноградов, В.С. Введение в переводоведение. М.,2001. 224с.

WE ARE ANTS IN A RAINFOREST

Gunawardana Kavindu

Elmi rəhbər: Fəridə Hüseynova

Azerbaijan State Oil and Industry University

Bachelor of Business Administration Undergraduate

Multicultural cooperation in the modern world is a topic that spans into many depths. Hence we are only a small part of this huge rain forest. It is really fascinating that we managed to live and evolve with great wars, Pandemics and natural disasters. If we follow the steps of Charles Darwin and his theory of evolution, each and every human being is somehow related. Yet we spread across the globe and surrounded by our own cultures, languages, traditions, religions and countless geographical psychological factors which have drawn lines among us. Each and every individual have their own identity, even they sound, look or 99% similar to another human being. These are what makes the beauty in the diversity. Everyone is special and everyone is important to this web of mother nature.

Curious enough for me how did this diversity occurred? How it progressed? How do these tangibles, intangibles become a part of humans? We never know. We only know different versions of different stories that was passed by the world of mouth at the beginning of civilization. But what if the truth was never passed on but lies and different editions of human stories of the origin was brought forward? Then we all live in a world that is built upon lies. But after some decades and centuries as we evolve, few among millions may have the same thought as I do now. "What if?" The best example is Galileo Galilei. At the time scholars thought that we are the center of the universe. And the celestial objects rotate and revolve around us. But Galileo Galilei found that actually the sun is the center, and we rotate and revolve around it. So, the scholars were so arrogant to admit this because the church and religion would be a lie then. So, they sentenced him to life. Like that how many truths were sentenced to life? The mystery remains unsolved.

But somehow, we find balance. To admit every opinion and respect them. Different religions were followed. At first there were wars to spread the religions across the world, Empires such as England spread Christianity to every Colonials. At the time they conquered there were some religions that were already followed by locals. In my case for Sri Lanka at the time Portuguese Explorers came at 1505 our people mistook the bread and wine for stones and blood, they reported to the king at that time that there were some dangerous people who eat stones and drink blood at the beach. During the period and still to this date Sri Lanka is a Buddhist country. But we can find Christians

Muslims and Hindu religions and Sinhalese Tamil Berger nationalities co existing with many other ethnicities.

Over the seas I can clearly see similarities and differences while I study in Azerbaijan. The hospitality of the people and their generosity is the same if not its more. People are so kind to help you whenever and wherever you are. So in my point we have universally accepted cultural attributes that don't change at all. People respect every religion all over the nation. That is what makes this co-existence beautiful. People can do great things to help each other. We clearly saw in the devastating earthquake of Turkey how people lend their generous hand to help those people. People didn't care what religion what nationalities or what language they speak. Their only focus was that we must help to those who are in need.

To summarize all the things. Multicultural cooperation is a gem. Each and every diversity reflects the light that shines upon the gem of humanity ten times brighter. And we are all bonded together like a one piece without shatters. The stronger we are with each other, there's no force that could destroy us. "When there are more nations in a country, the richer it is, because each of them contributes to it the world culture and civilization". It was stated by the great leader, the son of Azerbaijan-Heydar Aliyev.

We are the ants in this rainforest. Crucial for the life of balance. In the forest we can find many species of ants, having queens in their colonies. Like we have leaders of each country. We work, we build our countries just like ants. We travel to other colonies sometimes to exchange or share the same food that nature offers. Some build tunnels underground and some nests high up in the canopy. Some ants migrate to find new places. Some will settle with other colonies just like we do as humans. Our earth is the forest, and we are the ants in it. We spread love to each other, respect each culture and religion. And we live

together to make this world a better place for the future generation. A world where there's no hate, no wars and no threats to survival. I wish that world will arrive soon.

References:

1. David Attenborough: A life on our Planet.
2. Richard L. Daft: Management.
3. Charles Darwin: On the Origin of Species.
4. Heydər Əliyevin tarixə düşən kəlamları – oxubil.info.<https://oxubil.info> ›
5. Instructor: Farida Huseynova; Azerbaijan State Oil and Industry University

III – BÖLMƏ

PEDAQOGİKA – PSIXOLOGİYA

ALİ TƏHSİLDƏ KEYFİYYƏTİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEV İRSİNDƏN İSTİFADƏ

Magistr Rövşənova Ləman İlqar qızı, qrup 145
İxtisas: Təhsildə qiymətləndirmə və monitoring,
Elmi rəhbər: P.f.d., dos. Abbasov Oqtay Allahverən oğlu
Azərbaycan Dillər Universiteti

Cəmiyyətimizin əsrlər boyu əldə etdiyi tərəqqi təhsilin sayəsindədir. Cəmiyyətin təməl daşı kimi təhsil islahat gətirir, tərəqqiyə kömək edir və innovasiyalara yol açır.

Azərbaycan xalqının ümummillə lideri Heydər Əliyev elmin, təhsilin, mədəniyyətin inkişafında misilsiz xidmətləri ilə ölkəyə rəhbərliyinin bütün dövrlərində milli elm və təhsilimizin möhkəm müdafiəçisi olmuşdur. Hazırkı şəraitdə tələbələrin təhsil keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün Heydər Əliyev irsinin böyük təsir imkanı vardır. Heydər Əliyev gənclərin milli-mənəvi dəyərlər əsasında formalaşması üçün müdrik fikirlər söyləmiş, konseptual ideyalar vermişdir.

Ümummillə lider Heydər Əliyev 1975-ci il avqustun 28-də xaricdə təhsil almağa göndərilən tələbələrə görüşündə demişdir: "Siz bu əsrin axırıncı onilliklərində və gələn əsrin əvvəllərində işləyəcəksiniz. O zaman elmi-texniki tərəqqi üfqlərinin necə cazibədar olacağını bu gün təsəvvür etmək mümkündür. Sabahkı gün sizə yeni, yüksək tələblər verəcəkdir. Əgər mütəxəssis həqiqətən yaradıcı şəxsiyyətdirsə, o, sadəcə olaraq, zamanla ayaqlaşmalı deyil, həmişə zamanı bir qədər qabaqlamalıdır. Bu isə o deməkdir ki, daim öyrənmək lazımdır, buna görə də bilik, bacarıq, vərdiş bünövrəsi möhkəm olmalıdır. İqtisadi və mədəni quruculuq sürəti də, gələcəkdə respublikamızın ictimai həyatının səviyyəsi də nəticə etibarilə sizdən, gənclərin bütün indiki nəsindən, onların bacarığından, qabiliyyətindən, biliyindən asılı olacaqdır. Siz elmi-texniki inqilabı irəli aparmalı, elm və mədəniyyəti inkişaf etdirməli, cəmiyyətin yeni maddi və mənəvi sərvətlərini yaratmalı olacaqsınız". [3] Ümummillə liderin bu fikirləri müasir dövrün tələbləri ilə uyğunlaşır və təhsil sisteminin ən mühüm vəzifələridir.

"Keyfiyyət təminatı" və "keyfiyyətin təkmilləşdirilməsi" xüsusilə ali təhsildə geniş müzakirə olunan iki mövzudur. Bununla belə, keyfiyyətin təminatı və təkmilləşdirilməsi ilə bağlı müzakirələrin mərkəzində, şübhəsiz ki, "keyfiyyət nədir?" sualı dayanır. "Keyfiyyət" anlayışı hələ birmənalı tərifə malik deyil və aydın təsvir tələb edən qeyri-müəyyən anlayış olaraq qalır. Keyfiyyətin təmin edilməsi və təkmilləşdirilməsi o halda mümkündür ki, "keyfiyyət" anlayışı dəqiq müəyyən edilsin, ümumi təhsilə və xüsusilə ali təhsilə xüsusi diqqət yetirilsin.

Təhsil kontekstində keyfiyyət nə deməkdir? Təhsildə keyfiyyətin bir çox tərifləri mövcuddur ki, bu da konsepsiyanın mürəkkəbliyinə və çoxşaxəli xarakterinə dəlalət edir. Bizim fikrimizcə, təhsilin keyfiyyəti dedikdə, müəyyən edilmiş məqsədlə nəticə arasındakı uyğunluq nəzərdə tutulur. Məqsədin reallaşdırılması və nəticənin hasil olması arasında mütənəsiblik varsa, deməli, həyata keçirilən proses uğurludur.

Ramiz Məmmədşadə təhsil məqsədlərini müəyyənləşdirdikdə aşağıdakı məsləhətləri nəzərə almağı vacib bilmişdir:

1. Məqsədin qoyuluşunda problem və tələbatlar təhlil edilməli, digər tərəfdən isə imkan və vasitələr nəzərə alınmalıdır;
2. Məqsəd aktual olmalı, əsas problemlərin həllinə yönəldilməlidir;
3. Məqsəd mürəkkəb olsa da, real, yəni, təhsil alanın yaxın inkişaf məkanında olmalıdır;
4. Məqsəd stimullaşdırıcı, motivləşdirici, maraqlandırıcı xarakter daşımalıdır. [2, s.15]

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ağayeva. Ə. Pedaqoji fikrimiz: dünənimiz, bu günümüz // – Bakı: “Elm” nəşriyyatı, 2000, 300 s.
2. Məmmədzadə. R. Təhsildə keyfiyyət aparıcı istiqamətlərdən biri kimi // – Bakı, 2010 – s.15.
3. http://www.anl.az/down/meqale/az_muellimi/2010/dekabr/145268.htm
4. <https://www.concernusa.org/story/quality-education-explained/>

ГЕЙДАР АЛИЕВ И ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ

*Филологический факультет, Садыгова Вусала Фируддин
Науч.рук. д.ф.но филос., доцент Джабарова Шукюфа Барат
Азербайджанский Университет Языков*

Общенациональный лидер Г.Алиев всегда уделял большое внимание образованию азербайджанской молодежи. Важной задачей была подготовка высококвалифицированных специалистов и повышение кадрового потенциала в стране. Уже в первый период руководства Гейдара Алиева страной (1969-1982 гг.) по его инициативе каждый год сотни молодых азербайджанцев направлялись в разные города СССР для получения высшего образования.

По инициативе и под непосредственным руководством великого лидера Гейдара Алиева, каждый год, начиная с 1969 году мы отправляли на учебу за молодежь в ведущие ВУЗы Советского Союза. Эти молодые люди проходили обучение по очень важным для Азербайджана специальностям, многие специальности отсутствовали в ВУЗах нашей республики. Получив образование, они возвращались в нашу республику высококвалифицированными специалистами.

В первые годы их количество было не большим. В 1969 – 50, в 1970 - 60 человек. Затем ежегодно это число стало увеличиваться. Наконец, в 1975 году в высшие учебные заведения за пределы республики было отправлено 600 человек, в 1977-1978 годах ежегодно по 800-900 человек. Это еще больше укрепило национальный кадровый потенциал республики.

Для овладения азербайджанской молодежью военного искусства был создан военный лицей имени Джамшида Нахчыванского.

«Образование - будущее нации», - говорил Гейдар Алиев, уделив особое внимание активизации деятельности в этой сфере в 1993-2003 годах, втором периоде руководства Азербайджанской Республикой [2].

Традиция обучения за рубежом, основа которой была заложена общенациональным лидером Гейдаром Алиевым, успешно продолжалась и после обретения Азербайджаном государственной независимости. Выступая на

общереспубликанском собрании специалистов, получивших высшее образование за пределами Азербайджана в 1970-1987 годах, 31 августа 1998 года, великий лидер Гейдар Алиев заявил: «Безусловно, большинство нашей молодежи получает образование в высших школах Азербайджана очень высокого уровня - и тогда, и сегодня наши учебные заведения готовят высококвалифицированные кадры. Эти кадры сейчас действуют в различных областях независимого Азербайджана и обеспечивают развитие нашей страны. Но наряду с этим, пользуясь возможностями высших учебных заведений за пределами Азербайджана, обогащая знания, полученные в нашей республике, знаниями, полученными в Москве, Ленинграде, Киеве, других городах, мы добивались подготовки более высококвалифицированных кадров как для наших высших учебных заведений, так и для различных областей науки, экономики, культуры» [1].

И после обретения независимости вопросы образования азербайджанской молодежи были всегда в приоритете общенационального лидера. За годы независимости были созданы широкие возможности для интеграции системы образования страны в мировую систему образования.

Литература

1. Речь Президента Азербайджанской Республики Гейдара Алиева на общереспубликанском собрании специалистов, получивших высшее образование за пределами Азербайджана в 1970-1987 годах - Дворец "Республика", 31 августа 1998 года // <https://lib.aliyevheritage.org/ru/7137751.html>

2. Ректор БГУ выступил с докладом «Гейдар Алиев и развитие образования в Азербайджане»\\https://azertag.az/ru/xeber/RektorBGU_vystupil_s_dokladom_Geidar_Aliev_i_razvitie_obrazovaniya_v_Azerbaidzhane-180738

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ TƏHSİL

*Эзрышд-1, Abdurahmanova Zahidə İftixar qızı
Elmi rəhbər: b/m Gözəlova Tahirə M
Azərbaycan Dillər Universiteti*

*“Təhsil millətin gələcəyidir”
HEYDƏR ƏLİYEV*

Hər insanın həyatında ona nümunə olmağı bacaran, xatırladıqca qəlbimizi isidən, illər keçməsinə baxmayaraq qəlbimizdə hələ də böyük rəğbəti və sevgini qazanan, adını tarixə qızıl hərflərlə yazdıran böyük insan .Bəli, bu böyük insan ulu öndərimiz HEYDƏR ƏLİYEV DİR. Məhz ulu öndərimizin siyasəti, cəsarəti və iradəsi sayəsində biz müstəqil dövlətə çevrildik. Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi Azərbaycan Respublikasının hər bir sahədə sürətli inkişafı oldu. Özündə bütün müsbət xüsusiyyətləri cəmləşdirən bu dahi insan elm-təhsil sahəsinə böyük diqqət göstərmişdir. Bildiyimiz kimi, bir dövləti məhv etmək üçün onun təhsilini, elmini məhv etmək yetərlidir və buna əsasən ulu öndər dövlətimizi məhv olmaqdan qurtardı. Ulu öndərimiz bu sahəyə çox böyük həssaslıqla yaxınlaşmışdır və təhsilin olduqca vacib və mürəkkəb sahə olduğunu hər bir çıxışında bildirmişdir- “Təhsil sahəsi nə sənayedir, nə kənd təsərrüfatıdır, nə ticarətdir. Bu, cəmiyyətin xüsusi, intellektual cəhətini əks etdirən bir sahədir. Belə halda təhsil sisteminə çox diqqətlə yanaşmaq lazımdır və bu sistemə münasibət çox həssas olmalıdır”. Hər birimizə aydındır ki, SSRİ dövründə, əsasən keçən əsrin 70-80-ci illərində həmçinin Heydər Əliyev bu məsələni diqqətdən kənar qoymamışdır, eləcə də həyata təhsillə bağlı bir çox islahatlar keçirmişdir. 1972-ci ildə “Gənclərin ümumi orta təhsilə keçidini başa çatdırmaq və ümumtəhsil məktəbini daha da inkişaf etdirmək haqqında” və 1973-cü ildə “Kənd ümumtəhsil məktəblərinin iş şəraitini daha da yaxşılaşdırmaq haqqında” qərar qəbul edilmişdir. Bunlara əsasən təhsil şəbəkəsi 3 dəfə artmışdır. Bu da ucqar yerlərdə bir çox məktəblərin açılması və daha çox azyaşlının təhsilə cəlb olunması idi. Bunu qeyd etmək lazımdır ki ümummilli liderimiz sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi zamanlarda 5 yeni ali təhsil müəssisəsi açılmışdır və tələbənin sayı 70 mindən 100 minə artmışdır. Ulu öndərimiz təhsil və elmin inkişafına müstəqillik illərində böyük qayğı göstərmişdir. 2002-ci il oktyabrın 4-də ölkə başçısının imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin müvafiq texniki bazasının möhkəmləndirilməsi haqqında” sərəncamı təhsil sisteminin inkişafında böyük rol oynamışdır. Bu sərəncam sayəsində məktəblərin sayı artdı, maddi-texniki baza möhkəmləndirildi, məktəblər əsaslı təmir olundu.

Qeyd etmək lazımdır ki, elm və təhsil iki ayrı müstəqil sahə olsa da, ulu öndərimiz birini digərindən fərqləndirməmişdir. Hər iki sahənin idarə edilməsinə yeni yanaşmanın olması ümummilli liderimizin elm və təhsil siyasətinin prioritetlərindən biri idi. Yuxarıda qeyd etdiklərimizdən aydın olur ki, Heydər Əliyev öz uzaqgörənliyi, xeyirxah əməlləri və ədalətli mövqeyi ilə xalqımızın liderinə və güvənc yerinə çevrilmişdir. Onun siyasi mirasını, günümüzün reallıqları sübut edir ki, hazırda ölkə Prezidenti İlham Əliyev layiqincə davam etdirir.

Ədəbiyyat:

1. Xalq qəzeti. Bakı-2009-12 dekabr

ALİ TƏHSİL MÜƏSSISƏLƏRİNDƏ KREATİVLİYİN İNKİŞAFI

*Bayramova Balaqız Adil qızı, Magistratura, qrup 246
Elmi rəhbər: p.f.d. , dos. Zeynalova Nigar Eldar qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Təhsil, təlim-tərbiyə hər bir dövlətin strateji əhəmiyyətli fəaliyyət sahəsi olmaqla həmin dövlətin siyasi-iqtisadi, sosial və mədəni inkişafını müəyyən edir, yeni qurulmuş cəmiyyətin mənəvi dəyərlərini formalaşdırır. Ona görə də, hər bir müstəqil dövlət təhsilin inkişafına xüsusi diqqət yetirir [2]. Bütövlükdə Azərbaycan təhsili, konkret olaraq isə ali təhsil sistemi müstəqillik bərpa ediləndən sonra özünün yenidən qurulma mərhələsini yaşayır. Elm və texnikanın sürətli inkişafı nəticəsində təfəkkürün və təxəyyülün həcmi kəskin şəkildə artır. Belə bir cəmiyyətdə kreativ bacarıqlara malik pedaqoji kadrlara tələbat artır və onlardan yüksək səviyyəli səriştə tələb olunur.

Müasir cəmiyyətdə ali təhsilin əhəmiyyəti danılmazdır. İstənilən inkişaf etmiş ölkələrin təhsil strategiyalarına diqqət yetirdikdə görürük ki, innovasiyaların tətbiqi intellektual və kreativ bacarıqların inkişaf etdirilməsinə təkan verir. Dünyada baş verən qlobal dəyişikliklər, elm və texnologiyanın inkişafı gənclər üçün bir çox imkanlar yaratmaqla yanaşı, onların qarşısına kreativ qərarlar qəbul etmək, innovativ təfəkkürün formalaşdırılması, kreativ düşüncə tərzinin inkişafı kimi aktual tələblər qoyur. Mütəxəssislərin hazırlanması sisteminin müasirləşdirilməsinin, pedaqoji fəaliyyətin səmərəliliyinin təmin edilməsinin əsas şərtlərindən biri onlarda kreativ bacarıqların inkişafıdır.

Ali təhsil müəssisələrində tələbələrin kreativliyinin formalaşdırılması iki yolla həyata keçirilə bilər:

1. Kreativliyin inkişafını təmin edən xüsusi təlim proqramlarının vasitəsi ilə;
2. Kreativliyin inkişafı üçün müasir təlim mühiti yaratmaqla.

Ali təhsil müəssisələrində kreativliyin inkişafına zəmin yaradan təhsil proqramları tətbiq olunur. Bir çox qabaqcıl universitetlərdə kreativ bacarıqların formalaşdırılmasında alternativ təlim mühiti olan virtual texnologiyalardan istifadə edilir, təlimin virtual təşkilinə üstünlük verilir. Təlim mühitinin informasiya texnologiyalarına əsaslanmaqla təşkili tələbələrdə kreativ təfəkkürün inkişafına təsir edir, onları gələcək peşə fəaliyyətinə istiqamətləndirir. Kreativliyin inkişafını təmin edən proqramların hazırlanmasında məzmunu deyil, daha çox təlim prosesinin təsirinə əhəmiyyət verilir. Tələbəyönümlü öyrətmə metodlarından istifadə təlimin səmərəliliyinin artırılmasına və kreativliyin inkişaf etdirilməsinə xidmət edir.

XXI əsrdə kreativliklə bağlı bir sıra faktlar araşdırılmışdır. Kreativlik bərabərlik, keyfiyyət və müasir təhsil islahatlarının həyata keçirilməsi kimi üç amildən asılı olduğu müəyyən edilmişdir. Bir çox ölkələrdə, eləcə də ABŞ-da ali təhsil sisteminin əsasında kreativliyin əhəmiyyəti daim nəzərə alınır. Bəzi ölkələr isə ali təhsildə kreativliyin inkişaf etdirilməsinin vacibliyini qeyd etsələr də, lakin onu ali təhsil müəssisələrində tətbiq etmirlər. Bütün ölkələrin təhsil islahatlarında kreativliyin formalaşdırılmasına fərqli yanaşmalar olmasına baxmayaraq, bu amil yüksək qiymətləndirilir. Təhsilin səmərəsini müəyyən edən ilk addım kimi kreativlik cəmiyyət daxilində iqtisadiyyatın inkişafını sürətləndirir. Respublika Prezidenti İlham Əliyev bu məsələyə böyük önəm verərək qeyd edir: “Əlbəttə, qarşımızda duran bütün vəzifələri gerçəkləşdirməyə nail olmaq üçün bizə ilk növbədə, peşəkarlar lazımdır. Bütün sahələrdə peşəkarlar lazımdır. Hansısa mühim bir istiqamətə peşəkar və kreativ kadr gələn kimi biz o saat müsbət dinamika görürük... Müasir dünyada ölkənin uğurunu biliklər, elm, təhsil, texnologiya və innovasiyalar müəyyən edir...”

Ədəbiyyat siyahısı:

1. N.E.Zeynalova. Ali məktəb pedaqogikası. Bakı-2021, “Elm və təhsil”, 248 səh.
2. <https://www.adalet.az/az/posts/detail/tehsilde-olan-problemler-ve-alternativ-metodologiya-1659016874>

TƏHSİL MÜƏSSISƏLƏRİNİN İNKİŞAFINDA RİSKLƏRİN İDARƏ EDİLMƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Məmmədova Səbinə Rəsim qızı, magistratura, qrup 247

Elmi rəhbər: p.f.d. , dos. Bəşirov Vidadi Paşa oğlu

Azərbaycan Dillər Universiteti

Təhsil sahəsində dövlət siyasəti təhsilin humanistlik xarakterinə əsaslanır. Təhsilin əhəmiyyətinin artırılması insanların daha yüksək intellekt səviyyəsinə çatması ilə xarakterizə olunur. Ali təhsil müəssisələri dedikdə universitetlər, institutlar, akademiyalarla yanaşı ali kolleclər də nəzərdə tutulur. XXI əsrdə ali təhsilə cəlb olunma və biliyin keyfiyyətinin yüksəldilməsi insanların və cəmiyyətin daimi inkişafı ilə nəticələndi.

Təhsil müəssisələrində inkişafın təmin olunması məqsədilə təhsilin keyfiyyəti məsələsi əsas məsələ kimi öz əksini tapmalıdır. Keyfiyyətin yüksək səviyyəli inkişafı üçün ardıcıl hərəkət prinsipinin icrası mühüm rol oynayır. Bu prinsipin mahiyyəti “planlaşdır-həyata keçir-qiyətləndir-təkmilləşdir” strukturuna müvafiq olaraq reallaşdırılır. Ardıcıl hərəkət prinsipi tətbiq edilməzdən əvvəl bəzi şərtləri nəzərdən keçirmək lazımdır: cəmiyyətin qarşısında cavabdehlik və məsuliyyət hissi; professor-müəllim heyətinin cəlb olunması və daxili motivasiyasının təşkili, qətiyyətli rəhbərlik, dövrün tələbinə uyğun olaraq innovasiyaların tətbiqi. [1, s 2]

Bunu da nəzərə almaq lazımdır ki, ayrı-ayrı təhsil müəssisələrində keyfiyyətin təminatı sisteminin yaradılması zamanı bəzi problemlərlə qarşılaşmaq mümkündür. Bu problemlərə aşağıdakı məsələləri aid etmək olar: 1) rəhbər işçilərin (dekan, prorektor və ya rektor) keyfiyyətin artırılması prosesində rəqabət mühitini nəzərə almaması və dövrün reallıqlarını gözdən keçirməməsi; 2) prosesin inkişafına maneə törədəcək amillərdən biri də düşüncə tərzi zamanı uyğun olmayan kadrları işə cəlb etməkdir. Məlumdur ki, prosesin inkişafı həm maddi, həm də mənəvi dayaq tələb edir, buna görə də işin ciddiliyi daha aydın mənimsənilməlidir; 3) idarəetmə üslubunda dəyişikliklərin tətbiqi. Aydındır ki, texnologiyanın inkişafı digər sahələrə öz töhvəsini verməklə yanaşı, təhsil sahəsindən də yan keçməmişdir. Texnologiyaların istifadəsi ali təhsil müəssisələrinin idarə üsulunun ənənəvi üsullarının müasir elementlərlə əvəzlənməsinə gətirib çıxarır. Ona görə də, ali məktəblərdə inkişaf prosesini tənzimləmək işini müasir idarəetmə texnologiyalarını ətraflı qavrayan insanlar həyata keçirir; 4) Ali məktəblərdə təhsilin inkişafına mənfi təsir edə biləcək əsas faktlardan biri də universitetlərin maddi-texniki bazasıdır. Son illər ərzində ölkəmizin təhsil sistemində görülən işlərin uğurları misilsiz dərəcədə özünü əks etdirir, lakin bu da vurğulanmalıdır ki, müəyyən istiqamətlərdə tədris bazası günümüzün tələblərinə cavab vermir. Bundan əlavə, kredit sisteminin tətbiqi, müəllim-tələbə fəaliyyətinin məqsədyönlü tənzimlənməsi, müəllimlər üçün treninqlərin təşkili, informasiya vəsaitlərinin təşkili və s. kimi çatışmazlıqlar vardır.

Strategiya nədir? sualına belə cavab vermək olar. Strategiya (fransızca strategie sözündən əmələ gələn) termini metodologiya termininə daha yaxındır, lakin metodologiyaya metodlarla eyniləşdirmək də olmaz. Strategiya həmçinin tədqiqatın obyektini olan konkret məsələlərlə və alınan nəticələrlə sıx bağlı olduğundan o, metodologiyadan fərqlənir. Təhsil müəssisələrində sadalanan risklərin qarşısını almaq aşağıda qeyd olunan strategiyalar vasitəsilə təmin oluna bilər:

- Nəzəri-konseptual strategiya yəni, müəllimlərin inkişaf proqramı çərçivəsində təhsil müəssisələrinin idarəedici konsepsiyasının hazırlanması;
- Hüquqi-normativ strategiya- müəllim kollektivinin yenilikçi fəaliyyətinin, qiymətləndirmə nəticələrinin integrativ göstəricilərinin nizamına salınması;
- Layihə proqramları strategiyası- təhsil proqramlarının cari fənnlər, prestijli ixtisaslar və pedaqoji heyətin professional inkişaf proqramlarını daxil etməklə hazırlanması;
- Qiymətləndirmə və stimullaşdırma strategiyası- Stimullaşdırma strategiyasının mahiyyəti öyrədən və öyrənlərin mənafeyinə uyğun şəraitin yaradılmasıdır. Öyrənlər üçün daxili motivasiyanın, metodiki işlərin aparılması üçün imkanların olması, öyrənlər üçün işə əlverişli təhsil mühitinin, motivasiyanın və sosial qaygının olması. [2, s 169]

Qiymətləndirmə ali məktəblərdə ən ziddiyyətli məsələlərdən biri hesab edilir. Qiymətləndirmə strategiyası dörd əsas prinsip üzərində qurulur: pedaqoji prinsip-tələbələrə nəyi və necə mənimsədiklərini müəyyənəndirmək; ölçmə prinsipi- tələbələrin bilik, bacarıq, vərdiş və anlama göstəricilərini qiymətləndirmə

məyə təkan verir; standartlaşdırma prinsipi- tələbələrin müvəffəqiyyət dərəcəsini müəyyənləşdirməkdə böyük rol oynayır; sertifikatlaşma prinsipi- həm ali təhsil müəssisələrini, həm də işə götürənləri təhsil alanların nailiyyət səviyyəsi haqqında məlumatlandırır. [3, s 146]

Bu yönümdə təhsil müəssisələrinin inkişafında risklərin idarə edilməsi imkanlarını yeni pedaqoji təfəkkür baxımından inkişaf etdirmək pedaqoji proses təcrübəsində ən qüdrətli vəs ilə olaraq çox dəyərli üsul və vasitələrlə zənginləşdirilməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Abdullayev Ə. "Ali təhsil, keyfiyyət və əmək bazarı". – "Azərbaycan müəllimi".- 2015.- 14 fevral.- S.1; 8.
2. Zamanova M.Ə. "Təhsildə keyfiyyətin sistemli idarə edilməsi". - Bakı: "Elm və təhsil", 2017. 185 s.
3. Zeynalova N. E. "Ali məktəb pedaqogikası". – Bakı: "Elm və təhsil", 2021, 248 s

ŞAĞIRDLƏRİN DANIŞIQ BACARIQLARININ İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ YOLLARI

*Əliyeva Səkinə Mayis q. filologiya fakültəsi, qrup 438
Elmi rəhbər: b/m. Abadova Ruhəngiz Əbdülrəhman q.
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Müasir dövrdə xarici dilə yiyələnmə həmin dildə sərbəst ünsiyyət tələb etdiyindən orta məktəbə, xüsusilə aşağı sınıfdan başlayaraq xarici dilin tədrisi kommunikativ metdola aparılmalıdır. Kommunikativ metodun əsas məqsədi şagirdləri dilin dörd kompetensiyasını oxu, dinləyib anlama, yazı və danışiq bacarıqlarını inkişaf etdirərək kommunikativ ünsiyyətə hazırlamaqdır.

Orta məktəb şagirdlərinin danışiq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinin tələb və prinsipləri orta məktəblərdə xarici dilin tədrisinə verilən proqram tələblərində öz əksini tapmışdır. [3, s.19] Bu proqramın tələblərinə görə şagirdlər dilin strukturu, söz sırası, sadə qrammatik qaydalara sadə, qısa izah və müxtəlif növ kommunikativ çalışmalar, interaktiv oyunlar əsasında yiyələnərək, orta həcmli mətni oxuyub tərcümə etməyi, müxtəlif suallara cavab verməyi və öyrəndiklərini praktikada tətbiq etməyi, yəni ünsiyyətə girməyi bacarmalıdırlar.

Şagirdlərə xarici dil tədris edərkən onların yaş və fizioloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Şagirdlərin tez yorulmalarını və dərəcə maraqlarının azalmasını qarşısını almaq üçün dərsi elə təşkil etmək lazımdır ki, şagirdlər yorulmasınlar, onlar yeni sözləri, qrammatik qaydaları mənimsəyə bilsinlər. Bunun üçün qrammatik qaydalar sadə, asan dildə izah edilməli və müxtəlif çalışmalar yolu ilə möhkəmləndirilməlidir. Bu halda şagirdlər çətinlik çəkmədən onları öz leksik ehtiyatları çərçivəsində öyrənə bilirlər. Leksik ehtiyat, yəni sözlər əlaqəlilik prinsipi əsasında müxtəlif əyani vasitələrlə təqdim edilməlidir. Şagirdlərə yeni sözlər elə təqdim edilməlidir ki, şagirdlər həmin sözləri onlara məlum qrammatik konstruksiyalar vasitəsilə ifadə edə bilsinlər.

Dilin fonetik quruluşunu öyrədərkən aşağıdakı metodik prinsiplərə əməl etmək vacibdir : [5.s.20]

1. Səslər üzərində şüurlu iş
2. Fonetikaya oyun şəklində yanaşmaq
3. Fonetik məşqlərin daxil edilməsi

Şagirdlərin tələffüzünün formalaşmasında kaset, audio və video yazılarının böyük rolu vardır. Onlar şagirdlərə xarici dildə olan səslərin nümunəvi tələffüzünü, intonasiya modellərini öyrədir; şagirdlər lentə yazılmış mahnı və şeirlərə həvəslə qulaq asırlar.

Şagirdlərə yeni söz öyrədərkən aşağıdakı prinsiplərə əməl edilməlidir. [2,s.127]

1. Şagirdlərə ayrı-ayrı sözlər deyil, semantik və yaxud fonetik cəhətdən bir-biri ilə əlaqəli sözlərin öyrədilməsi;
2. Sözlərin mexaniki şəkildə deyil, oyun vasitəsilə öyrədilməsi;
3. Məlum sözlər arasına yeni sözlərin daxil edilməsi;
4. Öyrənilən leksik ehtiyatın məlum qrammatik qaydalar əsasında işlədilməsi;

Kommunikativ metod qrammatikanın funksional və interaktiv əsasda tədrisini təklif edir. Qrammatik qaydalar nitq nümunələri şəklində izah edilir. Uşaqlar bu nümunələri öyrənir, sonra isə analogi olaraq öz nitqlərində işlədirlər. Lakin, ikinci mərhələdə belə izahlar artıq oyun şəklində həyata keçirilir. Onlar çox sadə və qısa olduğundan uşaqlar onları çətinlik çəkmədən öyrənirlər.

Firuz Kərimov qrammatik qaydaların izah edilməsi üçün nağıl və hekayələrdən istifadə etməyi məsləhət bilir. [4.s.27] Nağıllar bir tərəfdən şagirdlərin leksik ehtiyatlarını zənginləşdirir, qrammatik bacarıq və vərdişlərini inkişaf etdirir, digər tərəfdən onların kommunikativ bacarıqlarını inkişaf etdirir. Nağılı sərbəst danışan şagirdlər bir qayda olaraq asanlıqla başqa şagirdlərlə ünsiyyətə girirlər.

Şagirdlərin danışmaq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinin ən səmərəli yolu dərsin interaktiv üslubda qurulmasıdır. Bu üsullardan biri də rollu oyunlardır. Rollu oyunlar şagirdlərə təkcə xarici dildə sərbəst danışmağı, öz fikrini bildirməyi öyrətmir, onlar həmçinin tərbiyəvi məqsəd daşıyır, cəmiyyət üçün şəxsiyyət formalaşdırır. [1.s.95]

Ədəbiyyat

1. Augé H ; Borot M. Jeux pour parler, jeux pour créer. Paris, CLE International, 1929, p.95
2. Bruner J. Comment les enfants apprennent à parler. Paris, Retz, 1987. p.127
3. Xarici dil üzrə orta məktəb proqramları, Bakı, 2000
4. Kərimov F.H. Şifahi nitqin inkişafı yolları, Bakı, 2002
5. Səkkizillik məktəbdə xarici dillərin tədrisi. Bakı, 1967

MOTİVASİYAEDİCİ OYUNLARDAN İSTİFADƏNİN METODİK ƏSASLARI

Vəliyeva Rəhimə Rəfail qızı, Təhsil-2, qrup 425B

*Elmi rəhbər: b/m. Abadova Ruhəngiz Əbdülrəhman q.
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Xarici dilin tədrisi zamanı şagirdlərdə dilin komponentlərinin və dil bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi diqqət mərkəzində durur. Mən bir təcrübəçi müəllim olaraq fransız dilinin tədrisində yeni sözlərin kontekstdə öyrənilməsinə və oxu bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə önəm verirəm. Dil sözlərdən ibarətdir, tələffüz və qrammatik qaydalar sözlərdə maddiləşir. Sözləri bilmədən danışmaq və eşitdiyini anlamaq qeyri-mümkündür. Oxuya gəldikdə isə “Oxumağı öyrənirik ki, öyrənmək üçün oxuyaq.” [1,s.2]

Müasir dərsi keçərkən yeni pedaqoji texnologiyalardan və İKT-dən istifadə etməyə çalışıram. Müxtəlif sayda texnoloji proqramları təlim texnologiyaları ilə sintez edərək yeni formada istifadə etmək bir pedaqoq kimi müəllimdən yüksək bilik və bacarıq tələb edir.

Alınan biliklər, yeni yanaşmalar tədris prosesində şagirdlərin marağına səbəb olur. Son illər məktəblərimizdə dərslər yeni təlim texnologiyalarından istifadə etməklə keçirilir. Yeni təlim texnologiyalarından biri də, konstruktiv yanaşma ilə interaktiv təlimdir.[3] Mən təcrübə keçdiyim 53 sayılı məktəbdə dərslərimi bu təlimin verdiyi istiqamətdə qururam. Konstruktiv təlimlə qurulan dərslərdə bütün şagirdlər aktiv olur, keçmiş biliklərə əsaslanaraq yeni biliklərə nail olurlar. Şagirdlər mövzu haqqında biliklərini ortaya çıxararaq bir-biri ilə paylaşır və bu paylaşma onlara yeni biliklər əldə etməyə yardımçı olur. Konstruktiv təlim idraka əsaslandığı üçün burada təfəkkür və təxəyyül mühüm rol oynayır. [2, s.122]

İnteraktiv təlimdə dərsin əsas məqsədi İKT ilə pedaqoji texnologiyaları inteqrasiya etməklə şagirdlərin təfəkkürünü və təxəyyülünü inkişaf etdirərək onların yaradıcı potensialını üzə çıxartmaq və hər birinin öz istiqamətində inkişaf etməsinə yardımçı olmaqdır.

Təhsil sistemində formativ və summativ qiymətləndirmə mövcuddur. Oyun tapşırığı ilə summativ qiymətləndirməni assosiasiya etmək mümkün deyil. Əksinə, müəllim şagirdləri stressdən çıxartmaq üçün summativ qiymətləndirməni formativ qiymətləndirmə ilə əvəz etməlidir. Şagirdə test verildikdə o, qiymət almaq istəyir, müəllimin isə bu qiymətə ehtiyacı yoxdur. Müəllimin əsas məqsədi oyun zamanı şagirdlərin biliklərini necə nümayiş etdirə bilməsini müşahidə etməkdir.

Oyun vasitəsilə şagirdləri həvəsləndirmə təlimdə mühüm rol oynayır. Belə ki, müəllim hədəf obyektlərini müəyyən edir və şagirdlərin marağını ovlamaya çalışır. Düzgün seçilmiş oyun şagirdlərin əldə etdikləri biliklərinin köməyiylə kəşf ediləcək yeniliklərin ümumi təsvirini yarada bilir.

Qrup işi sinifdə dostluq işini möhkəmləndirir və ünsiyyəti asanlaşdırır. Qrup oyunlarının aşağıdakı bir sıra səciyyəvi cəhətlərini göstərmək olar:

- İştirakçıların fərqli və oxşar cəhətlərini müəyyən etmək;
- Başqalarının fikirlərinə hörmətlə yanaşmağı öyrənmək;
- Qrupa və qrup üzvlərinə kömək etmək;

- Əməkdaşlığı inkişaf etdirmək;

Nəticə etibarlı ilə deyə bilərik ki, oyun hər şeyə qadir deyil, onun müvəffəqiyyəti və ya müvəffəqiyyətsizliyinin böyük bir hissəsi müəllimdən asılıdır. Oyundan məqsədəuyğun şəkildə istifadə etmək müəllimin işidir.

Ədəbiyyat

1. Cəfərova X. Xarici dillərin tədrisində innovativ metodlardan istifadə. ADU Poliqnot qəzeti, 2015. Səh 2.-3
2. Mürşüdoğlu U. İngilis dili dərslərində aktiv və interaktiv təlim metodlarından istifadə qaydaları, 2008, s.122
3. <http://www.iradk-m.com/tag=yenit%C9%99lim.texnologiyaları-konstruktivyanaşma-1%C9%99-interactiv-d%C9%99rs>
4. <http://www.kurikulum.az/images/kurikulum.pdf>

MƏKTƏBDAXİLİ ZORAKILIĞIN SƏBƏBLƏRİ

*Daşdəmirova Nərim Nəzir qızı, Təhsil -1,qr, 205 B
Elmi rəhbər: m.Seyidova Günay Akif qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti,*

Müasir dövrdə məktəblərdə aktual problemlərdən biri də zorakılıqdır. Təcavüzün bir alt qrupu və şiddət davranışlarının xüsusi bir növü olaraq zorakılıq məktəblərdə çox qədim keçmişə malikdir. 1960-cı illərdən bəri önəm verilən bir mövzu olmasına baxmayaraq, zorakılığın tərifı üzərində ancaq son illərdə nəticəyə gəlinmiş kimi görünür. Bu mövzularda araşdırmalarda isveçli psixoloq Olweus (1999) müxtəlif tədqiqatçılar tərəfindən vurğulanan üç əsas meyarı nəzərdən keçirir və zorakılığı aşağıdakı kimi tərif edir: zorakılıq başqalarına qəsdən zərər verməyə yönələn aqressiv davranışdır. Hansıki bu davranış müəyyən zaman kəsiyində də təkrarlanır [1].

Məktəblərdə zorakılığa fiziki zorakılıq, psixoloji zorakılıq, cinsi zorakılıq və kibernetik zorakılıq daxildir. Məktəblərdə zorakılıq ən çox şagirdlər arasında baş verir, lakin bu şagirdlər və onların müəllimləri arasında da baş verə bilər. Məktəbdəki zorakılıqların bəzi əsas səbəbləri bunlardır: yoxsulluq, psixoloji problemlər, resurslu məktəblərdə uşaq inkişafı ilə bağlı müəllimlərdə çatışmazlıq olarsa, sərt və ya zorakı valideynlik, cəmiyyətdə zorakılığa qarşı susma və s. Lakin bu sadalananlar zorakılığın səbəblərini tamamilə ifadə etmir. Bölmələr üzrə ayırdıqda ilk səbəb uşağın spesifik, fərdi xüsusiyyətləri hesab edilir: anti-sosial davranışın olması, aşağı intellektə malik olmaq (xüsusən şifahi nitqdə), DÇHP, bəzi kiçik anormal-lıqlar. Digər bir səbəb isə ailə ilə bağlı faktorlardır: yetərsiz valideyn nəzarəti, valideynlərin uşaqların so-siallaşmasına kifayət qədər cəlb edilməməsi, ailə üzvləri arasında cinayət davranışının olması, valideynlər arasında evlilik münasibətlərinin zəifliyi, boşanma, ayrılıq kimi səbəblər vardır. Son olaraq ona demək olar ki, sosial faktorlar daha böyük səbəbdır: Bura soyuq silahların və zərərli maddələrin asanlıqla əldə edilməsi və istifadəsi, zorakılığın yayılması və şiddətli davranışa aiddir.

Nəticə olaraq, zorakılıq harada və ya necə baş verməsindən asılı olmayaraq, hər hansısa bir şəxsiy-yətin həyatında mənfi izlər buraxır. Hansı ki, bu izlər bəlkə də onun taleyində həlledici rol oynaya bilər. Məhz buna görə, zorakılığa cəmiyyətdə susmaq zorakılığın yayılmasının ən böyük səbəbidir. Əgər bir cə-miyyət zorakılığa qarşı mübarizə apararsa, həmin millətin sağlam gələcəyi ola bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223359>
2. C:/Users/Unisoft/Documents/Corel

ÖYRƏNMƏ MÜHİTİ KEYFİYYƏT GÖSTƏRİCİSİ KONTEKSTİNDƏ

*Əhmədova Əminə Əhməd qızı, Təhsil-1 fakültəsi
Elmi rəhbər: Seyidova Günay Akif qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti, Təhsil 1, qrup 205A*

Müasir dövrdə təlim prosesində öyrənmə mühiti çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki öyrənmə mühiti təhsilalanlara müxtəlif aspektdən təsir göstərə bilər. Sınıf daxilində müəllim tərəfindən yaradılmış

düzgün öyrənmə mühiti təhsilalanların fənnə qarşı maraqlarının artmasına, motivasiyalarının yüksəlməsinə, onların öz fikirlərini tam sərbəst ifadə etmələrinə, sinif daxilində müəllim-şagird, şagird-şagird münasibətlərinin inkişaf etməsinə müsbət təsir göstərir.

Amma öyrənmə mühiti düzgün qurulmadıqda isə, sinif daxilində təhsilalanların fəallığı zəifəyir, səhv etməkdən qorxur, onlar özlərini rahat hiss etmədiklərindən fikirlərini aydın izah edə bilmirlər ki, bu da onların analitik düşünmə bacarıqlarının inkişafına mənfi təsir göstərir.

Müasir dövrdə təlim prosesində öyrənmə mühitini elə təşkil etmək lazımdır ki, şagirdlər informasiyanı fəal öyrənmə vasitələri ilə dərk etsinlər. Fəal öyrənmə dedikdə, şagirdin zehninə öyrənmə prosesi zamanı fəal iştirak nəzərdə tutulur. Şagirdlərin öyrənmə prosesi zamanı dinamikliyi onların mövzunu daha yaxşı qavramasına və uzun müddət yadda saxlamalarına kömək edir. Lakin mühazirələrə, PowerPoint təqdimatlarına əsaslanan müasir tədris metodları çox vaxt öyrənənləri passiv bilik alıcılarına çevirir.

Pozitiv öyrənmə mühitini yaratmaq üçün fiziki, psixoloji, təlimatlandırıcı şəraiti nəzərə almaq lazımdır [2]. Fiziki şərait dedikdə, yəni sinif otağının dizaynı, psixoloji mühit dedikdə isə, bütün şagirdlərin özlərini rahat ifadə edə biləcəkləri mühitin yaradılması, təlimatlandırıcı şərait dedikdə isə şagirdlərin müxtəlif öyrənmə ehtiyaclarının ödənilməsi, effektiv təlim planlaşdırılması və həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Təlim prosesində pozitiv öyrənmə mühitinin yaradılmasında müəllimin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Müəllim sinif daxilində öyrənənlərlə elə əlaqə qurmalıdır ki, onlar çəkinmədən suallarını verməli, öz fikirlərini bölüşməli, bəzən risk almalı, başqa sözlə desək, öyrənənlər öyrənmə prosesinin aktiv iştirakçılarına çevrilməlidirlər.

İstifadə olunmuş internet resursları:

1. <https://www.theschoolinrosevalley.org/engagedlearningenvironment/#:~:text=Research%20has%20shown%20that%20an,higher%2Dlevel%20critical%20thinking%20skills>
2. <https://study.com/learn/lesson/learning-environment-types-importance-what-is-learning-environment.html>
3. <https://www.buffalo.edu/catt/develop/teach/learningenvironments.html#:~:text=In%20negative%20learning%20environments%20students,become%20unmotivated%20or%20even%20quit>

STEM TƏHSİLİNİN MÜASİR ASPEKTLƏRİ

*Magistr Məmmədova Günay Eldəniz qızı,
Elmi rəhbər: baş müəllim Abdullayeva Gülnar Mirzağa qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

STEM elm, texnologiya, mühəndislik, incəsənət və riyaziyyat üzrə şagirdləri birləşdirən fənlərarası təhsil yanaşmasıdır. Bu yanaşma, şagirdlərin yüksək səviyyəli düşünmə bacarıqlarını, innovativ bacarıqlarını və yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək məqsədi daşıyır. Birgə kəşf vasitəsilə layihə əsaslı öyrənmə, real dünya problemlərinin həllinə fokuslanan problem əsaslı öyrənmə və şagirdlərin həyata keçirərək öyrəndikləri məkan əsaslı öyrənmə STEM təhsilini dəstəkləyən innovativ yanaşmalardır. STEM təhsili bütün təhsil prosesini, o cümlədən məktəbəqədər və ali təhsili əhatə edir.

STEM şagirdləri tənqidi düşünmə, problemləri həll etmə, yaradıcılıqdan necə istifadə etmə mövzusunda inkişaf etdirir və onları şagird mərkəzli öyrənmə mühitində real həyata hazırlamağa kömək edir. Bütün şagirdlərin alim, mühəndis və ya dizayner olması lazım deyil, əsas məqsəd alim, mühəndis və ya dizayner kimi düşünməyi öyrənməkdir. STEM yanaşmasında şagirdlər təkcə mövzunu öyrənmirlər, eyni zamanda araşdırmağı, təhlil etməyi, təcrübə aparmağı və yaratmağı öyrənirlər. STEM-in şagirdlərə təqdim etdiyi bəzi imkanları aşağıdakı kimi izah etmək olar [1]:

- O, şagirdləri düşündürücü suallar vermək, öyrəndiklərini tətbiq etmək və problemləri həll etməklə yaradıcı təlim prosesinə cəlb edir;

- Şagirdlərin uğur qazanması üçün zəruri olan 21-ci əsr bacarıqlarını (tənqidi düşüncə, yaradıcılıq, əməkdaşlıq, sosial bacarıqlar, texnologiya savadlılığı, məhsuldarlıq və s.) inkişaf etdirir;

- Şagirdlərdən problemlər üzərində sistematik və tənqidi düşünməyi, optimal həllər tapmaq üçün yeni bilikləri və ya keçmiş təcrübələri tətbiq etməyi tələb edir;

- Şagirdləri komanda işində iştirak etməyə, fikir mübadiləsi aparmağa və problemlərin həllini müzakirə etməyə, məsuliyyətləri bölüşməyə və əməkdaşlığa həvəsləndirir.

- Tədris prosesində müxtəlif alətlər və materiallardan istifadə etməklə bütün şagirdlərə praktiki və təcrübi öyrənmə imkanları təqdim edir [2].

Bu imkanlar şagirdlərin məhsuldar olmaqları üçün özünə inamını artırır və onları təlim prosesində iştirak etməyə və töhfə verməyə həvəsləndirir. Şagirdlərin maraq və araşdırma bacarıqlarını inkişaf etdirir. Beləliklə, onlar tədqiqatları nəticəsində bəzi innovativ məhsullar yarada və ya dizayn edə bilirlər. Ənənəvi təhsildən fərqli olaraq, STEM təkcə fənnin tədrisinə deyil, həm də şagirdlərin real həyatda və gələcəkdə ondan necə tətbiq edə biləcəyini nəzərdə tutur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ismail, Z. "Benefits of STEM Education". K4D Helpdesk Report. Birmingham, UK: International Development Department, 2018, p1-14
2. <https://www.researchgate.net/publication/264457053> What is STEM education and why is it important
3. <https://www.ucf.edu/online/engineering/news/comparing-stem-vs-steam-why-the-arts-make-a-difference/>

TƏHSİLDƏ 100 BALLIQ QIYMƏTLƏNDİRMƏ

Magistratura, qrup 247, Zalova Günay Elşad qızı
Elmi rəhbər: p.f.d. dos. Abbasov Oqtay Allahverən oğlu
Azərbaycan Dillər Universiteti

Ali təhsil sisteminin müasir dövrdə modernləşdirilməsi prosesi – onun strukturunda dəyişikliklər, təhsilin keyfiyyətinin artırılması və innovativ təhsil formalarının tətbiq olunması ilə yanaşı, həm də tələbələrin bacarıqlarına və biliklərinə nəzarət sistemində əsaslı dəyişikliklərin tətbiq edilməsini də nəzərdə tutmaqdadır. Tələbələrin tədris işlərinin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinin əsas formalarından biri də bal-reyting əsasında olan qiymətləndirmə sistemidir. Bu sistemin bazis xüsusiyyətləri hamımıza məlumdur. Onlara uyğun bir şəkildə, istənilən universitet özünəməxsus bal-reyting qiymətləndirmə sistemini işləyib hazırlayır. Bu qiymətləndirmə sisteminin əsas prinsipləri aşağıdakı müddəalardır [3]:

- Sistemin mahiyyəti tədris və təlim fəaliyyətinin bütün növləri əsasında qiymətlərin ballarla əks edilməsindən ibarətdir.

- Metodika və eləcə də qiymətləndirmə meyarları məhz müəllimlərin özləri tərəfindən işlənib hazırlanır və hazırlanmış sistemin ilkin variantı kafedraya təqdim edilir və o kafedra tərəfindən də təsdiq olunur.

- Qiymətləndirmə prosedurunun aparılması tipləri (məsələn, qapalı test, qarışıq test, yazılı tapşırıq və ya imtahan, şifahi imtahan və ya kollokvium və s.) müəllim yaxud da kafedra tərəfindən seçilir.

- Tələbələrin tədris işlərinin cari qiymətləndirilmələrinin nəticələri isə müvafiq müəllimlər tərəfindən qeydə alınır və yaxud universitetin elektron informasiya bazasına daxil olunur.

- Cari nəzarətin nəticələri aralıq nəzarətin (sessiya) qiymətləndirilməsi üçün həlledici amil rolunu oynayır.

- Tələbələrin öz akademik fənlərini mənimsəmələri üçün aldıkları o ballar da məhz tələbələrin sıralanmasına, yəni onların fərdi reytinginin müəyyən edilməsinə əsas verir.

100 ballıq qiymətləndirmə sistemi Azərbaycandakı ali təhsil müəssisələrində də hazırda tətbiq edilməkdədir. 100 ballıq qiymətləndirmə sistemi universitetlər üzrə fərqli formada tətbiq olunsada, onun tərkib elementlərini təşkil edən A-dan F-ə qədər olan hərflər çoxlarında elə eyni mənəni daşıyır [1].

Bir çox universitetlərdə 51-dən aşağı bal – F, yəni kəsir (fail); 51-dən 60-a qədər bal – E, yəni çox pis; 61-dən 70-ə qədər olan bal – D, yəni kafi; 71-dən 80-ə qədər olan bal – C, yəni yaxşı; 81-dən 90-a qədər olan qiymət – B, yəni çox yaxşı və nəhayət, 91-dən 100-ə qədər – A, yəni əla kimi qiymətləndirilir [4].

Yuxarıda izah edilən qiymətləndirmə sistemi Azərbaycan Dillər Universitetində də bu günki gündə tətbiq olunmaqdadır.

Bəzi universitetlərdə qiymətləndirmə siyasəti fərqlidir. Məsələn, Xəzər Universitetində bakalavr pilləsi üzrə fənnlər üzrə keçid balı 60, magistr dərəcəsi üzrə isə 65-dir. Lakin bütün fənnlərdən bu balı almaq heç də bu universitetdən məzun olmağa zəmanət vermir. Belə ki, bu keçid balları diplom əvəzinə

sertifikat əldə etmək üçün yetərlidir. Diplom ala bilmək üçün isə bakalavr pilləsində təhsil üzrə ortalama keçid balı 65, magistr pilləsində isə 75-dir.

Sözü gedən qiymətləndirmə sistemi hazırda praktikada istifadə və tətbiq edilən səmərəli qiymətləndirmə sistemlərindən biridir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Məmmədova S.M. "Təhsildə müasir qiymətləndirmə anlayışının məzmunu və mahiyyəti". Azərbaycan Respublikası 1991-2021-ci illər: dövlət müstəqilliyinin bərpası, iqtisadi və sosial-mədəni inkişafı, 2021, səh.399-402.
2. Михеева Н.Н., Мордвинцева Н.В. "Новая система оценки знаний: зарубежный опыт". «Модернизация финансово-экономического образования: проблемы и перспективы», 2011, (11), с.993-996.
3. Щепилова А.В. "Балльно-рейтинговая система оценивания: некоторые итоги эксперимента в педагогическом вузе". Вестник Московского городского педагогического университета. Серия: Филология. Теория языка. Языковое образование, 2010, (1), с.80-87.
4. <https://www.businessinsider.com/why-there-is-no-e-grade-2014-9>

DƏRSDƏNKƏNAR FƏALİYYƏT VƏ SOSİALLAŞMA

II kurs magistrant, Qurbanova Ayşən Vüqar qızı

Elmi rəhbər: p.f.d Səbinə Rüstəмова

Azərbaycan Dillər Universiteti

Bu gün insanlar arasında münasibətlərin qorunub saxlanılmasında bir sıra çətinliklər var. Belə ki, insanların bir- birinə dözmülülüyü, anlaması bir- birinin fikrinə tənqidi yanaşması, münasibət bildirməsi, yardımlaşmasında müşahidə olunan problemlər bunu deməyə əsas verir. Tolerant və dözümlü cəmiyyətin qurulmasında sosiallaşma mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sosiallaşma nədir? İnsan fərd kimi doğulur, cəmiyyətdə isə şəxsiyyətə çevrilir. Burada sosiallaşmanın böyük rolu vardır. Sosiallaşma insanın bir vətəndaş, şəxsiyyət kimi formalaşma prosesidir.

Şagirdlərin sağlam ruhlu, tolerant, əqidəli vətəndaş kimi formalaşmasında onların sosiallaşması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Şagirdlərin sosiallaşmasında dərşdənkənar tədbirlərin özünəməxsus rolu var.

Bildiyimiz kimi hal- hazırda ümumtəhsil məktəblərinin qarşısında dayanan vəzifələrdən biri də yetişməkdə olan gənc nəslə keçmiş adət- ənənələrinə, milli- mənəvi dəyərlərinə hörmət, vətənə məhəbbət ruhunda tərbiyə etməkdir. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsində dərşdənkənar tədbirlər mühüm yer tutur. Dərşdənkənar tədbirlər dərş prosesində qazanılmış biliklərin möhkəmlənməsinə, eyni zamanda şagirdlərdə tədqiqat bacarıqlarının inkişafında çox mühüm yer tutur. Təşkil olunan dərşdənkənar tədbirlər şagirdlər üçün maraqlı və cəlbedici olmalıdır. Dərşdənkənar işlərin aşağıdakı formaları geniş yayılmışdır.

- 1.Fərdi şəkildə keçirilən tədbirlər;
2. Qrup- kollektiv şəkildə keçirilən tədbirlər;
- 3.Kütləvi tədbirlər;
- 4.Klub işləri;

Fərdi şəkildə həyata keçirilən tədbirlərə müxtəlif bitkilərdən herbari hazırlamaq, müşahidələr aparmaq, yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirərək əyani vasitələr hazırlamaq, şəkillərdən ibarət albomlar hazırlamaq və s. aiddir. Bu tədbirlərin əsas əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, şagirdlər öz qabiliyyətlərini nümayiş etdirərək həyat yollarını müəyyən edirlər.

Qrup-kollektiv şəkildə təşkil olunmuş tədbirlər şagirdlərdə müstəqillik bacarıqlarını inkişaf etdirir. Qrup daxilində formalaşırlar, öz fikirlərini, düşüncələrini ifadə edirlər. Bura gənc təbiətçilər, bədii yaradıcılıq, ölkəşünaslıq, fənn dərnəkləri, texniki dərnəklər aiddir.

Kütləvi tədbirlərə ekskursiyalar, disputlar, əxlaqi söhbətlər, tarixi yerlərə ziyarətlər və s aiddir.

Dərşdənkənar tədbirlərdə məhz müstəqil sosial fəaliyyət təcrübəsində cəsarət, fəaliyyətə hazırlıq əldə edilir ki, bu da şagirdin açıq sosial mühitdə sosial subyektlərlə qarşılıqlı əlaqəsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

- 1.Ə. Ağayev, Y Talibov, A.Eminov, İ.İsayev. Pedaqogika. Bakı,2023
- 2.Əmrulla Paşayev, Fərrux Rüstəmov. Pedaqogika, Bakı-" Elm və təhsil" 2010
- 3.Firəduun Nadir oğlu İbrahimov. Rufət Lətif oğlu Hüseynzadə. Pedaqogika, Bakı, 2010

DİSLEKSİK UŞAQLARLA SOSIAL ADAPTASIYA PROSESİNDƏ İNKLÜZİV TƏHSİLİN ROLU

*Nabath Fatimə Qalaş q. təhsil-1,
Elmi rəhbər: baş müəllim Abdullayeva Gülnar Mirzağa qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Disleksiya fərdin normal intellektə malik olmasına baxmayaraq, dil, oxuma və yazma bacarıqları ilə bağlı problemlərə səbəb olan xüsusi öyrənmə pozuntusudur. Disleksiya problemi olan uşaqlar nitq səslərini tanımaqda və onları hərflər və sözlərlə əlaqələndirməkdə problem yaşadıqlarına görə oxumaqda çətinlik çəkirlər. Bu çətinliklər disleksiya olan şagirdlərin məktəbdə uğur qazanmalarının qarşısında maneə törədən bilər. Disleksiya çətinliyi olan şagirdlərin beyni digər şagirdlərə beynindən fiziki və kimyəvi cəhətdən fərqlidir, yəni onlar eyni şəkildə öyrənmə bilməzlər. Disleksiyanın müalicəsi yoxdur, amma müəllim təlim prosesində problemi müəyyən edərək lazımi tədris metodlarıyla disleksik şagirdlərə köməklik göstərə bilər.

Sınıfdə hansı şagirdlərin disleksiya ilə malik olduğunu bilmək öyrənmə mühitinin əlverişli olmasını təmin etmək üçün ilk addımdır. Bundan sonra, disleksik şagirdlərimizi nəzərə alaraq tədris strategiyalarını tərtib etməyə başlamaq vacibdir [2]. Unutmaq olmaz ki, hər bir öyrənən unikaldır və məlumatı digərləri ilə eyni şəkildə emal etməyəcək və ya eyni şəkildə öyrənməyəcək, ona görə də birdən çox metodu sınaq etmək ən yaxşı yoldur.

Öyrənənlərə öz bacarıqlarını inkişaf etdirməyə imkan yaratmaq hər bir şagird üçün tətbiq edilməli olan bir metoddur, lakin bu disleksik şagirdlər üçün daha da əhəmiyyətlidir. Şagirdlərə öyrəndikləri bacarıqları tədricən inkişaf etdirməyə, onları tətbiq etməyə imkan verib onlara yeni bacarıq və ya mövzu öyrənmək üçün öz qabiliyyətlərinə olan inamı daha da artırmaq tövsiyə oluna bilər. Müəllimlər şagirdlərlə davamlı olaraq qarşılıqlı əlaqədə olmalı, onların mövzunu başa düşdüyünə əmin olaraq dərsləri və tədris metodlarını sınıfdəki şagirdlərin ehtiyaclarını ödəmək üçün uyğunlaşdırmalıdır.

Sınıfdə disleksiya və ya digər fərqləri olan şagirdlərin olmasından asılı olmayaraq, inklüziv təlimin tətbiqi bütün öyrənənlərin ən yaxşı öyrənmə mühitində təhsil almağına şərait yaradır. Müasir texnologiya vasitələrinin əlavə edilməsi disleksiya öyrənmə çətinliyi olan şagirdlər üçün öyrənmə təcrübəsini artırma bilər.

Disleksik uşaqların öyrənməsini görmə, eşitmə, kinestetik qavramanın gücləndirilməsi, hafizə və diqqət konsentrasiya, motor koordinasiya bacarıqlarının artırılması, fonetik fərqişdəliyin inkişaf etdirilməsi, dinləmə, danışma, qavrama, ifadə etmə səviyyəsinin artırılması üçün dil terapiyaları, düşünmə və analiz qabiliyyətini artırıcı bir çox fərqli metodlarla hər uşaq onlara uyğunlaşdırılmış, fərdi proqram yaratmaq mümkündür [3].

Disleksiya olan uşaqlar üçün inklüzivliyin beş xüsusiyyətini- fərqləri etiraf etmək, güclü tərəfləri dərk etmək, inklüzivliyi başa düşmək, təcrübə üçün planlaşdırma, disleksik şagirdlərin və digər fərqləri olan şagirdlərin ehtiyaclarını təmin etmək lazımdır. Effektiv öyrənmənin ən vacib məqsədlərindən biri də şagirdin özünə olan inamının inkişaf etdirilməsidir. Yalnız şəraitdə və öyrənmə mühitində, uyğun olmayan kurikulum və təlim materiallarından istifadə etmək, şagirdin özünə olan inamına mənfi təsir göstərə bilər. Buna görə də, disleksik şagirdlər də daxil olmaqla, bütün uşaqlar üçün inklüzivlik arzuolunandır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. M.J.Snowling, D.C.Gooch, M.E.Thomas, & Wellcome Language and Reading Project Team. Developmental outcomes for children at high risk of dyslexia and children with developmental language disorder. Child Development, 90(5), 2019, p.548–564
2. https://www.tavsiyeeidiyorum.com/makale_12334.htm
3. <https://www.understood.org/en/articles/what-is-dyslexia>
4. <https://dyslexiaida.org/wp-content/uploads/2015/01/DITC-Handbook.pdf>

ÇƏTİN UŞAQLARLA APARILAN İŞİN PEDAQOJİ ASPEKTLƏRİ

Aydan İbrahimova Beyrək qızı

Elmi rəhbər: Baş müəllim Abdullayeva Gülnar Mirzəəğa qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Pedaqoji ədəbiyyatda müəllimlər və tərbiyəçilər tərəfindən “Çətin uşaqlar” anlayışına tez-tez rast gəlirik. Tədqiqatçılar bunun səbəbini bir çox amillərlə izah edirlər. “Çətin uşaqlar” dedikdə çox vaxt dər-sə diqqət etməyən, sinifdə səs-küy salan, dərsi pozan uşaqlar nəzərdə tutulur. Pedaqoji ədəbiyyatda mütə-xəssislər çətin uşaqların pedaqoji təhlilini belə izah edirlər:

- davranışında, hərəkətlərində çətinlik dərəcəsi müəyyənləşdirilən uşaqlar;
- düzgün qurulmayan münasibətlər əsasında yaranan çətin uşaqlar;
- əlverişsiz, çətin şəraitdə tərbiyə olunan uşaqlarda özünü göstərən çətinlik dərəcəsi olan uşaqlar;
- baxımsızlıq səbəbindən əxlaqında, dünyagörüşündə, əqidəsində yaranan çətinlik dərəcəsi olan uşaqlar [2].

“Çətin” uşaqlarla işləmək və onlarda özünü göstərən qüsurları aradan qaldırmaq üçün belə uşaqların bu istiqamətdə formalaşmasının səbəblərini araşdırmaq, psixoprofilaktika və psixokorreksiya vasitələrindən sistemli şəkildə istifadə etmək lazımdır. Bu zaman müəllimlərin üzərinə məsuliyyətli iş düşür. Burada əsas diqqət sosial baxımdan şəxsiyyəti deformasiyaya uğramış asosial uşaqların vaxtında diaqnostikasına yönəldilməlidir. Təcrübə göstərir ki, məktəbdə belə uşaqlarla profilaktik iş çox vaxt systemsiz və diqqətsiz aparılır. Tərbiyəvi təsir tədbirləri təhsilə deyil, uşağı davranışlarını bu və ya digər hərəkətlərlə əvəz etmə-yə yönəlir. L.D.Stolyarenko “çətin”uşaqları üç qrupa bölür:

- Aqressiv uşaqlar - bütün uşaqlar aqressiv davranışa bilirlər. Bu, onların yaş və ya sosial şəraiti ilə bağlı ola bilər. Amma belə uşaqları təcavüzkar adlandırmaq olmaz. Çünki belə uşaqlarda aqressiya bəzən şəraitə görə yaranır. Bu, onların xarakterik xüsusiyyətinə çevrilir və həmişə özünü göstərir. Amma bu halda onları təcavüzkar adlandırmaq olar.

- Emosionallığı yüksək, idarəolunmaz səviyyəyə çatan uşaqlar - belə uşaqların hər bir hərəkəti yük-sək həyəcanla qarşılır və onu başqalarına ötürür. Kədərənəndə, sevinəndə bunu böyük həyəcanla qəbul edirlər. Yəni diqqəti cəlb etməyi xoşlayırlar.

- Son dərəcə utancaq, tez reaksiya verən, inciyən, həyəcanlı uşaqlar - belə uşaqlar diqqəti özlərinə çəkməyi sevmirlər. Utandıqları üçün problemlərini gizlədirlər, kiməsə söyləməkdən çəkinirlər [1].

“Çətin” uşaqların pedaqoji təhlilini verərkən müxtəlif səbəblərə toxunurlar. Yəni, belə uşaqların ya-ranma səbəbi müxtəlifdir. Səbəbləri müəyyən etdikdən sonra bu istiqamətlərdən istifadə etməklə şagird-lərdə bu cür qüsurları aradan qaldırmaq olar.

Müəllim məktəb həyatına yenidən qədəm qoyan hər bir şagirdin psixoloji xarakteristikası ilə tanış ol-malı və orada özünü göstərən çətinlikləri özü üçün ayırd etməli, bu cür uşaqlarla işləməyin yollarını ax-tarmalıdır. Çətin şagirdləri məktəbə və sinif yoldaşlarına daha da yaxınlaşdırmaqla, onların davranış və rəftarında yaranan çətinliklərlə əlaqədar müəllimlərin onlara verdikləri tövsiyyələrini nəzərə almaqla vəzi-yəti tənzimləmək olar.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Əmiraslanova S.F. “Çətin” uşaqlar və onlarla aparılan işin psixoloji xüsusiyyətləri. Bakı, 2000
2. L.Lukov, N.Friedmann, L.Shalev, N.Lorber, R.Guggenheim, Dissociations between developmental and attention deficits. *Frontiers in Psychology*, 2015, 1-18
3. http://www.celilabad-adpu.az/dosyalar/movzu__4.pdf

İNKLÜZİV TƏHSİLİN TƏŞKİLİ MƏSƏLƏLƏRİ

Bakirova Reikhan, Təhsil-2,

Elmi rəhbər: baş müəllim Tahirə Bəkir qızı Bağirova
Azərbaycan Dillər Universiteti

Uzun illər sağlamlıq imkanları məhdud və qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar normal uşaqların təhsil aldığı müəssisələrə aparılmayıb və xüsusi tipli məktəb, internatlarda təhsil alıblar. Lakin xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar digər uşaqlarla bərabər imkanlara malik olmalıdırlar. Bunu həyata keçirmək üçün onlara təhsildə optimal şərait yaradacaq təhsil formasının tətbiqinə ehtiyac yarandı. Bu təhsil forması inklüziv təhsil adlanır.

Bu gün sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların ümumi məktəblərə daxil edilməsi tendensiyası bir çox ölkələrdə olduğu kimi, bizim ölkəmizdə də təhsil siyasətinin aparıcı meyarıdır. Inklüziv təhsil uşaqlara qarşı hər hansı ayrı-seçkiliyi istisna edən, bütün insanlara bərabər münasibəti təmin edən, lakin xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqlar üçün xüsusi şərait yaradan ideyaya əsaslanır.

Inklüziv yanaşma uşaqların müxtəlif təhsil ehtiyaclarını başa düşməyi və onların təhsil prosesində daha çox iştirakını, ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılmasını və ictimaiyyətin cəlb edilməsi vasitəsilə bu ehtiyaclarla cavab verəcək xidmətlərin göstərilməsini nəzərdə tutur.

Xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqların sosial adaptasiyasını təmin etmək üçün onların sağlam həmyaşıdları ilə birgə təlimi zəruridir. Inklüziv xarakter daşıyan təhsil uşaqlarda əlilliyi olan insanlara qarşı dözümlülüyü inkişaf etdirməyə imkan verir, belə həmyaşıdlarına qarşı qərəzləri yox edir. Həmçinin, müşahidələr göstərir ki, sağlam uşaqlarla birgə qruplarda təhsil zamanı xüsusi ehtiyacı olan uşaqlar daha yaxşı nəticələr nümayiş etdirirlər.

Inklüziv təhsilin həyata keçirilməsində məqsəd xüsusi təhsil ehtiyacı olan öyrənənləri sosial qarşılıqlı münasibətlərə və peşəkar fəaliyyətə hazırlamaqdır. Bu nöqteyi-nəzərdən, ümumtəhsil müəssisəsi müəllimlərinin inklüziv təhsil sahəsində ixtisaslarının artırılması, xüsusi təhsil ehtiyaclarını qarşılayan uyğun korreksiyaedici və inkişafetdirici mühitin yaradılması, sinif otaqlarında maneələrin aradan qaldırılması, şagird komandasında əməkdaşlıq, qarşılıqlı fəaliyyət və qarşılıqlı yardım bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi və ən əsası, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün fərdi tədris planlarının tərtibi səmərəli öyrənmə şəraitini dəstəkləyən əsas amillərdir.

Inklüziv təhsil üstün cəhətləri olan təlim forması olsa da, hələ də bu təlim formasının keçirilməsində müəyyən çətinliklər qalmaqdadır. Bu problemlərdən ən vacib olanları dəqiq statistikanın olmaması, təhsil müəssisələrində inklüziv təhsil üçün uyğun şəraitin olmaması, cəmiyyətdə, xüsusilə də valideynlər arasında maarifləndirmə işlərinin aparılmaması və s. Bu problemlərin aradan qaldırılması xüsusi qayğıya ehtiyacı olan, sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların cəmiyyətə inteqrasiyası, daha sürətli adaptasiyası ilə nəticələnəcəkdir. Bu səbəbdən inklüziv təhsil sahəsinə diqqəti artırmaq, problemlərin həllinə çalışmaq və bu istiqamətdə müxtəlif proqramlar həyata keçirmək zəruridir.

Ədəbiyyat:

1. “2018-2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” 14 dekabr 2017.
2. BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyası. Bakı:1992.
3. Zeynalova N. Inklüziv təhsilin pedaqogikası. Dərslük. B., “Elm və təhsil”, 2021

TƏHSİL SİSTEMİNDƏ TAKSONOMİYA: ADİDƏN ALİYƏ DOĞRU DİNAMİKA

Cavadzadə Aliyə Valid qızı, Filologiya fakültəsi

Elmi rəhbər: f.ü.f.d Mövlamova Mehriban Oqtay qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Təqdim olunan məruzə mətnində biz dövrümüzdə istifadə olunan müasir təlim taksonomiyalarının əhəmiyyətini tədqiq edəcəyik.

Taksonomiya dedikdə sadədən mürəkkəbə doğru zəncirvari, iyerarxiya üzrə inkişafı əks etdirən anlayışlar sisteti nəzərdə tutulur. Bu elə bir sistemdir ki, taksonomiyanın əsası və zirvəsi arasında bir və ya

bir neçə takson yerləşir və onların hər biri özündən yüksəkdə duran mərtəbəyə tabe olur. Belə düzülüş iyerarxik taksonomiya, hər bir mərtəbəsi isə taksonomik rəqə adlandırılır.

Şagird şəxsiyyətinin inkişafının əsas məqsəd olmadığı təhsil uğurlu hesab oluna bilməz. Şagirdlərə hansı bilgilərin verilməsi, hansı qabiliyyət və bacarıqların aşılanacağına əvvəldən müəyyən edilməsi vacibdir. Öyrənlərin şəxsi kəfiyyət və bacarıqlarına görə hədəflər müəyyən olunub siniflərə bölünməlidir.

Akademik nailiyyətlərin yüksəldilməsində, şagirdlərdə tənqidi düşünmə, azad təhlil, problem həll etmə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsində təlim nəticələrinin taksonomiyalarının öyrənilməsinin rolu böyükdür. Öyrənmə deyərkən bu prosesi təkcə idraki fəaliyyət kimi deyil, eyni zamanda davranış, münasibət, fiziki bacarıqlarla da əlaqəli fəaliyyət kimi dərk etmək lazımdır. Təlim fəaliyyətinin idraki, affektiv (emosional), psixomotor sahələri fərqləndirilir. Sahələr arasında qırılmaz əlaqə olduğu danılmazdır.

İdraki sahə idraki davranışların üstün olduğu davranışların kodlandığı, affektiv sahə öyrənilmiş duyğuların, eləcə də, psixomotor sahə fiziki hərəkət və bacarıqların kodlandığı sahələrdir.

20-ci əsrin 50-ci illərindən başlayaraq müxtəlif hədəf sinifləndirmələri ilə bir çox taksonomiyalar yaradılır. Dettmer, Fink, Anderson, Solo və başqa müasir taksonomiyalar mövcud olsa da, hələlik ən yaxşı və ən çox istifadə olunan taksonomiya Benjamin Blum və dostları tərəfindən hazırlanan Blum taksonomiyası hesab edilir. B. Blum və əməkdaşları haqlı olaraq məlum olanın xatırlanmasındansa, anlayışın, prosesin təhlili, analizi, sintezi, dəyərləndirməsi və qiymətləndirilməsini üstün düşüncə tərzinin yaradılmasında vacib görürdü. Beləliklə, onların 6 pilləli (bilik, anlama, tətbiq etmə, analiz, sintez, qiymətləndirmə) taksonomiyası ən məqbul taksonomiya kimi qəbul edilir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 30 oktyabr tarixində “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil Konsepsiyası (Milli Kurikulum)” konseptual sənədi qəbul etməsindən sonra fənn kurikulumları hazırlanmış və müasir təhsildə fənnin məzmununa nəticəyönümlülük tələbi verilmişdir. Artıq təlimin nəticəyə, şagird şəxsiyyətinin yetişməsinə yönəldiyini nəzərə alsaq, təlimin elmi-psixoloji əsasını təlim nəticələrinin taksonomiyası təşkil etdiyini deyə bilərik.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Arı, A. Bloom'un gözden keçirilmiş bilişsel alan taksonomisinin Türkiyədə və uluslararası alanda kabul görme durumu. 2012.
2. Yurdabakan, İ. Bloom'un revize edilən taksonomisinin eğitimde ölçme və deęerlendirmeye etkileri. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2012
3. Yüksel, S. Bilişsel alanın sınıflamasında (Taksonomi) yeni gelişmeler ve sınıflamalar. Türk Eğitim Dergisi. 2007,
4. <http://zim.az/elmi-meqaleler/5248-frqan-mhyddnqizi-tlim-mqsdlrinin-taksanomiyas.html>,

ФОРМИРОВАНИЕ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ШКОЛАХ

Арзу Алиева Яшар, Тəhsil-1

*Научный руководитель: Хиялова Наиба Батыхан- ст. педагог.
Азербайджанский Университет Языков*

«Для каждого человека национальная принадлежность является источником гордости. Я всегда гордился и сегодня горжусь тем, что я азербайджанец!» Гейдар Алиев. Великий лидер нашего народа особо подчеркивал вопрос достойного гражданина. Он говорил, что нам необходимо воспитать такое поколение, которое любило бы свое государство, могло защищать, развивать и популяризировать его во всем мире, на высоком уровне представлять свою страну. Он видел азербайджанскую молодежь как грамотных, умелых, интеллектуальных людей, патриотов с сильным государственным мышлением, которые обладают свободным мышлением, а также разбирающихся в происходящих в обществе и мире процессах. А первым шагом к развитию лежит через школу. Школа является лучшим учителем жизни. Самое важное место в жизни любого человека – это воспитание. Каждый человек обязан социализироваться в обществе. Самостоятельно этого он сделать не может. И вот почну ему помогают родители, друзья и родственники. Кроме них, людям помогают разнообразные государственные организации. Одной из них является школа. Учителя в некоторой степени даже заменяют родителей, поскольку имеют огромное влияние на детей, и очень

важно, чтобы учителя прививали детям правильные ценности и моральные установки. Актуальность исследования проблемы патриотического воспитания в современной отечественной школе определяется задачами последней как социального института, призванного не только сформировать у учащихся знания по основным дисциплинам, но также реализовать воспитательную функцию посредством влияния на сознание учащихся, конструирование интереса к историческому прошлому своей страны, подвигам ее героев, гордость которыми является основой патриотизма. Основные проблемы патриотического воспитания: • Отсутствие у молодых людей духовно-нравственных ценностей. • Слабые познания в области культуры, истории. • Недостаточная работа воспитателей по военно-гражданской тематике. Духовно-нравственное воспитание ребенка начинается в семье и школа не заменяет, а усиливает этот процесс. Необходимо, устанавливать тесные связи между семьей и школой. Духовно-нравственное развитие и воспитание обучающихся является первостепенной задачей современной образовательной системы и представляет собой важный компонент образования. Для формирования у детей осознанного отношения к Родине, ее прошлому и будущему, необходима прочная база, коей являются знания истории, культуры края, где родился, о песнях и праздниках, ратных подвигах прадедов. Образовательные школы должны взаимодействовать с музеями, учреждениями культуры. Задача воспитателя – привить любовь, дать знания и понимание культуры, традиций, истории. Военно-патриотический аспект воспитания дает двойной эффект. Те моральнопсихологические качества, которые закладываются в молодом человеке, пригодятся как в военное время, так и в мирное. Смелость, выносливость, твердость характера необходимы всем. Терпение, силу развивают походы, всевозможные состязания, военизированные мероприятия. Встречи с ветеранами, просмотр киноматериалов, участие в памятных мероприятиях, связанных со знаменательными датами – все это подводит молодых людей к осознанию своей роли в служении Отечеству, к убежденности в необходимости его защиты. Патриотизм объединяет в себе духовность, гражданственность. Настоящего гражданина воспитывают не одним обучением, подрастающее поколение необходимо социализировать. От результатов всех этих процессов зависит в дальнейшем не только конкретный человек, но и благополучие всего общества.

Литература:

1. Бармин, Ю., Глуздов, В.А., Загрекова, Л.В. Регионализация образовательной системы (из опыта Нижегородской области) // Педагогика. 1999. — №2.-С. 134-137
2. Педагогика,уч. Пособие для студентов пед. Ин-тов /П24 Под ред. Ю.К.Бабанского - М.Просвещение, 1983, 608 с.

HEYDƏR ƏLİYEVİN SİYASƏTİNDƏ TƏHSİL

***Məmməd zadə Nurənə Sahib qızı, təhsil-1, qrup 314a
Elmi rəhbər: baş müəllim Nəcəfova Gülbəniz Kamal qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti***

Hər bir xalqın milli azadlıq və istiqlaliyyət tarixində xilaskar rolunu oynayan dahi insanlar var. Həmin dahiələr öz qətiyyətləri ilə mənsub olduqları xalqı arxasınca aparıb, ən taleyüklü məqamlarda qalib rolunu oynamışlar. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev müasir dünya tarixinə parlaq və silinməz iz qoymuş böyük şəxsiyyət, qeyri-adi zəka, fitri istedad sahibi, müdrik dövlət xadimi kimi düşmüşdür.

Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının gələcəyinə istiqamətlənmiş strategiyasında təhsil sahəsinin inkişaf etdirilməsi prioritet istiqamətlərdən biri olub. “Təhsil sahəsi həyatımızın ən gərəkli, ən mühüm sahəsidir. O, milli məqsədlər, mənafeələr əsasında qurulmalıdır”, – deyən dahi rəhbər təhsil siyasətinə dövlətçiliyin təməl prinsiplərindən biri kimi yanaşıb.

Heydər Əliyev hələ Azərbaycana birinci rəhbərliyi dövründə təhsilin inkişafına böyük önəm verirdi. Həmin illərdə respublikada məktəblərin, ali və orta ixtisas müəssisələri üçün yeni binaların tikintisi geniş vüsət almış, təhsil infrastrukturunu tamamilə yeniləşdirilmiş, ixtisaslı kadrlar hazırlayan ali və orta ixtisas məktəbləri açılmışdır. Respublikanın müxtəlif bölgələrində 800-ə yaxın məktəb tikilərək istifadəyə verilmiş, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən ali məktəblərin ümumi sayı 12-dən 17-yə, tələbələrin sayı 70 mindən

100 minə qədər artmışdır. Dahi rəhbərin təhsil siyasətində ali məktəblərin fəaliyyətinin daha da yaxşılaşdırılması, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi xüsusi yer tuturdu. 1969-cu il noyabrın 1-də Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) 50 illiyinə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda iştirak edən Heydər Əliyev ana dilində söylədiyi nitqində ali təhsil sahəsində qarşıda duran vəzifələrdən danışdı. Bu, təkcə universitet kollektivi deyil, bütün Azərbaycan cəmiyyəti üçün milli ruhun oyanması istiqamətində bir dönüş anı oldu. Universitetin Azərbaycan xalqının həyatında, Azərbaycan elminin inkişafında mühüm rolunu vurğulayan Heydər Əliyev dedi: “1919-cu ildə, Azərbaycanın ictimai dairələrində universitet açmaq haqqında məsələ müzakirə olunduqda bəziləri şəkk gətirib deyirdilər ki, bu iş baş tutmayacaqdır, yaxşısı budur gəncləri xarici ölkələrin tanınmış universitet mərkəzlərində təhsil almağa göndərək. Bu gün biz həmin inamsızlara deyə bilərik ki, dörd qitənin elçiləri təhsil almaq üçün Azərbaycana gəlirlər”. “Təhsil sistemimizin hazırkı vəziyyətini, onun problemlərini dərinlən öyrəndikdən sonra prioritet sahələr müəyyən edilməlidir”, – deyən Ulu Öndər Azərbaycanda dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsinə uyğun təhsil strategiyasının həyata keçirilməsi üçün mühüm işlər görüb. 1998-ci il martın 30-da Prezidentin Sərəncamı ilə Təhsil Sahəsində İslahatlar üzrə Dövlət Komissiyası yaradıldı, “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı” hazırlandı və 1999-cu il iyunun 15-də təsdiq edildi.

“Bizim hər birimiz elmi dərəcəmizdən, biliyimizdən, təhsil səviyyəmizdən asılı olmayaraq, bütün nailiyyətlərimizə görə məktəbə, müəllimə borcluyuq. Hər birimizdə müəllimin hərarətli qəlbinin bir zərrəciyi var. Mən dünyada müəllimdən şərəfli ad tanımıram”, – deyən ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi bütün illərdə müəllim əməyini yüksək qiymətləndirib, onlara böyük hörmətlə yanaşb, təhsil işçilərinin maddi vəziyyətinin, rifahının yaxşılaşdırılmasının qayğısına qalırdı.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi, Azərbaycan təhsilinin inkişafında Heydər Əliyevin tarixi xidmətləri, 20.10.2022.
2. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi, Ulu öndər Heydər Əliyevin irsi milli sərvətimizdir, Fikrət Məmmədov.
3. Heydər Əliyev Azərbaycan xalqı üçün Ümummilli lider, dünya üçün ümumbəşəri dəyərdir, Hikmət Babaoğlu, 06.05.2011
4. https://az.wikipedia.org/wiki/Heyd%C9%99r_%C6%8Flijev#Milli_t%C9%99hsil_quruculu%C4%9Funda_rol

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANDA TƏHSİL

*Cəfərova Ləman Elşad qızı, təhsil-2 220A
Elmi rəhbər: müəllim Başirli Ülviyyə
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ,*

Tarixin haqsızlığı üzündən milli dövlətçiliyindən ayrı düşmüş, milli hissiyatı buxovlanmış Azərbaycan xalqı məhz o illərdə sosial-iqtisadi və mədəni tərəqqi yoluna qədəm qoymuş, xalqın özünüdərkli və özünü təsdiqləməsi üçün zəruri, ilkin şərtlər yaradılmış, əhalinin intellektual inkişaf səviyyəsi ölçüyəgəlməz dərəcədə yüksəlmişdir. Heydər Əliyev milli tərəqqinin, elmin, mədəniyyətin və mənəviyyətin inkişafının əvəzedilməz vasitəsi olan təhsilə tövhələrindən, qayğısından, xalqın təhsillənməsi, təhsil sisteminin ahəngdar inkişafı yolundakı xidmətləri ölçüyə gəlməzdir.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin milli təhsilin inkişafına göstərdiyi qayğı və diqqət özünə məxsusluğu ilə seçilir. Belə ki, möhtərəm Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəldiyi 1969-cu ildən başlanan tarixi mərhələ bugünkü Azərbaycan elminin inkişaf dövrü kimi qavranılır.

Azərbaycan təhsilinin inkişafı sahəsində Heydər Əliyevin xidmətləri iki istiqamətdə getmişdir:

· Heydər Əliyev milli tərbiyə və təhsilə dair nəzəri göstərişləri.

· Heydər Əliyev milli təhsil quruculuğunda, təhsilin müxtəlif sahələrinin ahəngdar inkişaf yolunda gördüyü işlər.

Ulu Öndər Heydər Əliyev təhsilin cəmiyyətin inkişafındakı rolundan danışarkən deyir:

“Bu təhsil sisteminin nə qədər dəyərli olduğunu ondan görmək olar ki, Azərbaycan yüksək savada, biliyə, ixtisasa, yüksək elmə malik insanlar var və onlar cəmiyyətin çox hissəsini təşkil edir. Əgər bunlar

olmasaydı, Azərbaycanın iqtisadiyyatı belə inkişaf edə bilməzdi. Bunlar olmasaydı biz indi Azərbaycanı müstəqil dövlət kimi idarə edə bilməzdik. Onları qiymətləndirmək lazımdır.”

Azərbaycan təhsilinin milli tariximizdə coşğun yüksəlişi, əsl intibah illəri kimi daxil olan ilk mərhələsi Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin birinci dövrünə təsadüf edir.

Hələ ölkəmizə rəhbərliyinin birinci dövründə ümummilli lider Heydər Əliyevin təhsilimizə böyük qayğısının nəticəsi olaraq Azərbaycanda çoxlu sayda məktəb binası tikilərək istifadəyə verilib. Ölkədə təhsil ocaqlarının maddi-texniki bazası möhkəmləndirilib, lazımi avadanlıqla təchiz olunub. Ulu Öndər daim gənclərin hərtərəfli inkişafına böyük önəm verirdi.

Dövlət rəhbəri və siyasətçi kimi bütün müsbət xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirən Heydər Əliyev elm-təhsil sahəsinə xüsusi diqqət göstərirdi. Ümummilli lider Heydər Əliyev hər bir inkişafın elm və təhsildən asılı olduğunu qeyd edirdi. Ulu öndərin öz sözləri ilə desək: “Təhsil sistemimizin hazırkı vəziyyətini, onun problemlərini dərinlən öyrəndikdən sonra prioritet sahələr müəyyən edilməlidir”.

Ulu öndərimiz ölkənin və xalqın taleyində, hərtərəfli tərəqqisində, uğurlar qazanmasında təhsilin xüsusi rolunu, əhəmiyyətini həmişə nəzərə alaraq, yüksək dəyərləndirib. Dahi rəhbər deyirdi: “Təhsil sahəsi xalqımızın bu günü, millətimizin, dövlətimizin gələcəyi üçün ən vacib bir sahədir”.

Ulu öndər SSRİ dövründə - 1972-ci ildə “Gənclərin ümumi orta təhsilə keçidini başa çatdırmaq və ümumtəhsil məktəblərini daha da inkişaf etdirmək haqqında” və 1973-cü ildə “Kənd ümumtəhsil məktəblərinin iş şəraitini daha da yaxşılaşdırmaq haqqında” qərarlar qəbul etdi. Bu qərarların reallaşması nəticəsində respublikamızda orta ümumtəhsil məktəbləri şəbəkəsi 765-dən 2117-yə çatdırıldı. Ucqar bölgələrimizdə orta ümumtəhsil məktəbləri açıldı. Bu dövrdə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycanda 5 yeni ali təhsil müəssisəsi açılıb və ali təhsil alanların sayı 70 mindən 100 minə çatdırılıb. Ulu öndər respublikanın zəruri mütəxəssisə ehtiyacını və gələcəyini nəzərə alaraq bu illərdə yüzlərlə gəncin Sovet İttifaqının ən nüfuzlu ali təhsil müəssisələrində oxumasına nail olub. Bu proses 1970-ci ildən başlayaraq və hər il 800-900 nəfər azərbaycanlı gənc SSRİ-nin nüfuzlu ali təhsil məktəblərində təhsil almağa göndərilib.

İstedadlı gənclərin təhsilə marağını daha da artırmaq və dəstəkləmək üçün Prezident Heydər Əliyevin ali məktəblərə qəbul imtahanlarından ən yüksək bal toplamış abituriyentlərlə şəxsən görüşüb, onlara “Prezident təqaüdü”nün verilməsi barədə qərarı dahi şəxsiyyətin təhsilə diqqətinin daha bir nümunəsidir.

Ulu öndər Heydər Əliyev təhsil haqqında demişdir:

- Təhsil millətin gələcəyidir.
- Mən dünyada müəllimdən yüksək ad tanımıram.
- Bizim hər birimiz elmi dərəcəmizdən, biliyimizdən, təhsil səviyyəmizdən asılı olmayaraq, bütün nailiyyətlərimizə görə məktəbə, müəllimə borcluyuq.
- Mən Azərbaycanın sadə vətəndaşıyam. Bu addan yüksək ad yoxdur. Ancaq bundan da yüksək ad müəllimlikdir.
- Həyatını müəllimliyə həsr edən insanlar, həqiqətən, fədakar, xalqına, millətinə sədaqətli və eyni zamanda qəhrəmanlıq göstərən insanlardır.
- Azərbaycan müəllimləri ən yüksək məənəviyyətə, vətəndaşlıq hisslərinə malik olan insanlardır.
- Müəllimlik sənəti şərəfli bir sənətdir.
- Bizdə təhsil çox inkişaf edibdir. Azərbaycanda, demək olar ki, təhsil almayan adam yoxdur.

Ədəbiyyat:

1. Xalq qəzeti.- 2009.- 12 dekabr.- S.6.
2. Gənclər siyasəti haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. 9 aprel 2002-ci il “Gələcək gənclərindir”, Bakı: Azərbaycan, 2004, s. 410–416.
3. Azərbaycan müəllimi.- 2010.- 10 dekabr.- S.4.
4. http://www.anl.az/down/meqale/az_muellimi/2010/dekabr/145271.htm

РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В РАЗВИТИИ ОБРАЗОВАНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Шафиева Сабина Алигисмат
Научный руководитель: проф. Севдагюль Алиева Фазил
Азербайджанский Университет Языков

Великий лидер, который отличался своей необыкновенной энергией, организаторскими способностями и дальновидностью, еще при жизни стал легендой благодаря своему умению успешно находить выход из самых разных, сложных и трудных ситуаций, превращать в реальность даже невозможное. С конца 60-х годов прошлого века, когда Гейдар Алиев стал руководить Азербайджаном и он провел масштабную работу в различных направлениях в области перестройки азербайджанского общества, вывел Азербайджан по социально-экономическим структурам [1].

Одним из этих направлений, возможно, самым важным, было развитие науки и образования в Азербайджане. Гейдар Алиев всегда очень трепетно относился к решению вопросов, связанных с развитием науки и техники, культуры и просвещения, литературы и искусства, видел развитие общества, народа в развитии науки и образования. Азербайджанская наука нашла своего величайшего покровителя и опекуна в лице этого мудрого и дальновидного лидера. Благодаря инициативе и заботе Гейдара Алиева сотни студентов ежегодно направлялись в различные вузы Советского Союза, а молодые ученые - в самые престижные научные центры страны. В результате в нашей республике появились центры, получившие результаты мирового уровня в области нефтяного машиностроения, физики, математики, информатики, кибернетики. Большая часть именно этих специалистов сегодня работает на передовой в процессе становления независимого Азербайджана [1].

Великий лидер, сказавший, что "Образование – это будущее нации", ведь так и есть, для него образование было свыше всего, Гейдар Алиев очень четко относился образованию не только в столице, но и в самой республике были построены и отремонтированы сотни школ, домов культуры, библиотек, детских садов, университетов, музеев и театров. Под руководством Гейдара Алиева были достигнуты большие успехи в создании широкой сети учебных заведений и формировании богатой материально-технической базы этой сети, направлении молодежи в престижные вузы мира, подготовке военных кадров, интеграции науки и образования и других направлениях. Именно в эти годы в республике развернулось строительство школ, новых зданий для высших и средних специальных учреждений, полностью обновилась образовательная инфраструктура, открылись высшие и средние специальные школы, готовящие квалифицированные кадры.

В 1998 году в Азербайджанской Республике была создана Государственная комиссия по реформе образования, а в 1999 году была утверждена «Программа реформы образования Азербайджанской Республики». По завету Гейдара Алиева «Человек получает основы образования в средней школе. Поэтому средняя школа должна занимать важное место в системе образования». Также огромное историческое значение всех этих работ, осуществлённых в первый период руководства Гейдара Алиева Азербайджаном, заключалась в том, что в нашем народе пробуждалась гордость, самосознание, патриотизм, чувства свободы, независимости [2].

Указы Президента Азербайджанской Республики «О некоторых мерах по совершенствованию управления в области науки и образования в Азербайджанской Республике» от 28 июля 2022 года создали новую основу для укрепления взаимодействия науки и образования и совершенствования управления в этих областях. Безусловно, самым ярким результатом политики Гейдара Алиева в области образования сегодня достойно продолжается президентом Ильхамом Алиевым [2].

Литература:

1. Государственная стратегия по развитию образования в Азербайджанской Республике/https://azertag.az/ru/xeber/Gosudarstvennaya_strategiya_po_razvitiyu_obrazovaniya_v_Azerbaidzhanskoi_Respublike-109168
2. Образовательные реформы в Азербайджане/https://www.azerbaijans.com/content_1729_ru.html
3. Развитие образования в Азербайджане один из приоритетов государственной политики/<https://1news.az/news/20200916101329687-Razvitie-obrazovaniya-v-Azerbaidzhane-odin-iz-prioritetov-gosudarstvennoi-politiki>

HEYDƏR ƏLİYEVİN TƏHSİL SİYASƏTİ

*Quliyeva Arzu Anar qızı, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: t.ü.f.d. Quluzadə Təranə Nəsimi qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının gələcəyinə istiqamətlənmiş strategiyasında təhsil sahəsinin inkişafı prioritet istiqamətlərdən biri olmuşdur. “Təhsil sahəsi həyatımızın ən gərəkli, ən mühüm sahəsidir. O, milli məqsədlər, mənafeələr əsasında qurulmalıdır”, - deyən dahi rəhbər təhsil siyasətinə dövlətçiliyin təməl prinsiplərindən biri kimi yanaşıb. Bu istiqamətdə həyata keçirilən islahatlar təhsilin bütün pillələrini və maddi-texniki bazasını əhatə edib. Ötən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq Azərbaycanda aparılan təhsil islahatları bu sahənin inkişafında xüsusi mərhələ təşkil edir [1]. Ulu öndər bu sahələrə xüsusi həssaslıqla yanaşmış və daim qayğı göstərmişdir. Çıxışlarında təhsilin mürəkkəb bir sahə olduğunu dəfələrlə vurğulayaraq demişdir: “Təhsil sahəsi nə sənayedir, nə kənd təsərrüfatıdır, nə ticarətdir. Bu, cəmiyyətin xüsusi, intellektual cəhətini əks etdirən bir sahədir. Belə halda təhsil sisteminə çox diqqətlə yanaşmaq lazımdır və bu sistemə münasibət çox həssas olmalıdır” [2].

Bu gün ölkəmizdə fəaliyyət göstərən məktəbəqədər, ümumi, peşə, orta ixtisas və ali təhsil müəssisələrinin geniş şəbəkəsi, güclü elmi-pedaqoji kadr potensialı öz mənbəyini məhz ötən əsrin 70-ci illərindən Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında təhsil sahəsində aparılan məqsədyönlü siyasətdən almış, həyata keçirilən genişmiqyaslı təhsil quruculuğu gələcək inkişafın güclü təməlini yaratmışdır [3]. Həmin dövrdə təhsilin inkişafına xüsusi diqqət məktəb tikintisində də özünü göstərdi. 1979-cu ildə ümumtəhsil məktəblərinin sayı 1965-ci ilə nisbətən üç dəfədən çox artaraq 2117-yə, 1982-ci ildə isə 4267-yə çatmışdır. Şagirdlərin sayı 1970-ci ildəki 368 mindən 1980-ci ildə 710 minə yüksəldi. 1970-1980-ci illərdə respublikada 683,1 min şagird yerlik 1191 yeni məktəb binası tikilib istifadəyə verilmişdir ki, bu da 1946-1970-ci illərdəki müvafiq göstəricidən iki dəfə çox idi [1].

Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərliyinin ilk dövründə ümumi təhsil müəssisələrində şagirdlərin dərsliklərlə təminatı sahəsində əhəmiyyətli addım atılmış, 1978-ci ildən şagirdlərin dərsliklərlə pulsuz təminatına keçilmişdi. Müstəqilliyin ilk illərində o zamankı hakimiyyət tərəfindən dərsliklə pulsuz təminat ləğv edilmişdi. Heydər Əliyev 1994-1995-ci tədris ilindən bu imtiyazı yenidən bərpa etmişdir və hazırda da bütün şagirdlər dərsliklərlə pulsuz təmin edirlər.

Ümumtəhsil məktəblərinin sayı və şagird kontingenti əsaslı surətdə artdı. Əgər 1993-1994-cü tədris ilində respublikanın 4364 ümumtəhsil məktəbində 1 milyon 549 min şagird təhsil alıbsa, 2002-2003-cü tədris ilində 4561 ümumtəhsil məktəbində 1 milyon 600 min nəfərdən çox yeniyetmə təhsilini davam etdirirdi. Bununla yanaşı, təhsil sisteminin maddi-texniki bazası yaxşılaşdırıldı, 200 yeni məktəb binası tikilərək istifadəyə verilmiş, məcburi köçkünlərin müvəqqəti məskunlaşdığı rayon və şəhərlərdə 700-dən çox ümumtəhsil məktəbi təşkil edilmişdir. İstedadlı uşaqların qabiliyyətini inkişaf etdirmək məqsədilə 30-a yaxın lisey və gimnaziya təşkil edilərək buraya 12 minə yaxın şagird cəlb olunmuşdur [2].

Azərbaycanda bütün təhsil ocaqları əvvəlki illərlə müqayisədə yeni inkişaf pilləsinə yüksəlmiş, bu istiqamətdə aparılan ardıcıl dövlət siyasəti Azərbaycan əhalisinin təhsil, mədəni və intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsində müstəsna rol oynamışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan təhsilinin inkişafında ulu öndər Heydər Əliyevin tarixi xidmətləri.- https://azertag.az/xeber/Azerbaycan_tehsilinin_inkisafinda_ulu_onder_Heyder_Aliyevin_tarixi_xidmetleri 2341676
2. Aliyev İ. Heydər Əliyev elm və təhsilin inkişafına böyük qayğı ilə yanaşırdı. “Xalq qəzeti”, 2009-cu il, 17 dekabr
3. Bayramov C. Uğurlu təhsil islahatlarının banisi. “Azərbaycan” qəzeti. 2019-cu il, 12 iyul

TƏHSİLDƏ KEYFİYYƏTİN İDARƏ OLUNMASINDA MONİTORİNG VƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ

*Magistr Vəliyeva Fatimə Vüqar qızı, qrup: 145,
İxtisas: Təhsildə qiymətləndirmə və monitoring,
Elmi rəhbər: müəl.Seyidova Günay,
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Keyfiyyətli təhsil ümumxalq və ümumdövlət səviyyəli bir məsələdir. Millətin tərəqqi yolları, inkişaf tendensiyaları, cəmiyyətin formalaşma xüsusiyyətləri həyatın ayrılmaz tərkib hissəsi olan təhsildən çox asılıdır. Təhsil birmənalı olaraq yüksək və səmərəli olmalı, effektiv nəticələrlə hasilə gəlməlidir. Odur ki, günümüzün aktual problemi olan təhsildə keyfiyyətin idarə olunmasında monitoring və qiymətləndirmənin əhəmiyyəti kimi problematik məsələlərin tədqiq olunmasına böyük ehtiyac vardır.

Ümumiyyətlə, insanlar bir işə başladıda əvvəlcədən onun nəticəsinin nə olacağını məqsəd kimi qarşısına qoyur. Əgər məqsəd və ya nəticə düzgün müəyyənləşdirilməsə, bu zaman prosesdə də axsaqlıqlar, çatışmazlıqlar olur. Təhsilin qarşısına qoyduğu əsas məqsəd hərtərəfli inkişaf etmiş, dünyagörüşlü, vətənpərvər, öz sahəsində peşəkar kadrlar formalaşdırmaqdır. Belə ki, biz keyfiyyətli nəticə əldə etmək istəyiriksə, deməli nəticəyə gedən proses də kifayət qədər keyfiyyətli olmalıdır.

Təhsil prosesinin keyfiyyət göstəriciləri müxtəlif dövrlərdə bir-birindən fərqlənir. Keyfiyyət göstəriciləri əvvəlcədən qərarlaşdırılmış keyfiyyət standartlarına əsasən yoxlanılır. Keyfiyyət standartlarının müəyyənləşdirilməsi və nəzarəti ayrı-ayrı müəssisələrdə qiymətləndirmə və monitoring şöbələri tərəfindən aparılır. Tədqiqat sübutları göstərir ki, yaxşı və hərtərəfli monitoring sistemləri siyasətçilərə və təhsil sisteminin maraqlı tərəflərinə təhsildəki çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün yaxşı nümunələr və perspektivli yanaşmalar təqdim edir. Bununla belə, monitoring təkə sistem texniki xidmət məqsədi daşıyamalı, həm də sistem dəstəyi rolunu oynamalıdır, məsələn, şagird və müəllimin fəaliyyətini müqayisə etmək və nəzərdən keçirmək üçün. Bunun üçün sistemin uğursuz tələbələrin iştirak və nailiyyətlərinə nəzarət etməsi, bərabərsizlik amillərini müəyyən etməsi, təhsil uğuru və təhsilin keyfiyyət göstəricilərini müəyyən etməsi vacibdir. Sosial çatışmazlıqların və öz növbəsində təhsillə bağlı çatışmazlıqların şagirdlərin məktəb trayektoriyalarına və fəaliyyətinə təhlil vasitəsilə necə təsir etdiyini izləmək, onların problemlərini aşkar etməyə, eyni zamanda vaxtında və müvafiq dəstək verməyə imkan verir. Monitoring sistemləri həmçinin xəbərdarlıq sistemi rolunu oynamalıdır - məktəbi erkən tərk etmə və ya uğursuzluq ehtimalının erkən əlamətlərini müəyyən etməyə və onlara cavab verməyə yönəlmiş müxtəlif üsullar və vasitələri əhatə etməlidir. Bu üsullar və vasitələr müntəzəm məktəb monitoring sisteminin bir hissəsi olub, həm də sosial rifah kimi digər qurumlarla əməkdaşlıq ehtiyacını nümayiş etdirməyə kömək edir.

Nəticə olaraq, hazırkı dövrümüzdə təhsilin əhəmiyyəti qədər monitoring və qiymətləndirmənin əhəmiyyəti də kifayət qədər mühümdür. Bu baxımdan dövrün tələblərinə uyğun olaraq ardıcıl şəkildə monitoring və qiymətləndirmə planı hazırlanmalı və daha sonra həyata keçirilməlidir. Xüsusi məqsədyönlü dəstək tədbirlərinin həyata keçirilməsini planlaşdırmaq, onları təşkil etmək və insanların maariflənməsini təmin etmək monitoringin əsas vəzifələrindən biridir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Ağayev R. Mehtiyev A. Azərbaycanda orta təhsil sisteminin Cənubi Qafqaz, Baltik və Şərqi Avropa ölkələri ilə müqayisəli tədqiqi. İqtisadi təşəbbüslərə yardım İB, Bakı – 2010.
2. Azərbaycan Respublikasında Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyası.
3. Azərbaycan Respublikasının “Təhsil haqqında” qanunu. Bakı: “Çap evi” 2012.
4. Azərbaycan Respublikası ümumi təhsil sisteminə Qiymətləndirmə Konsepsiyası.
5. UK Department for Education. The Importance of Teaching. The Schools White Paper 2010. Presented to Parliament, November 2010.
6. UNESCO. Draft Paper for 2005 Global EFA Monitoring Report. 2005.
7. Məmmədşad, R. Təhsildə keyfiyyət aparıcı istiqamətlərdən biri kimi. Bakı: “Müəllim”, 2010.
8. Mərdanov M. Mehrabov A. Ağamalıyev R. Qardaşov T. Təhsil sisteminə monitoring və qiymətləndirmə. Bakı: “Çaşıoğlu”, 200

TƏHSİLDƏ İNNOVASIYALARIN TƏTBİQİ ZAMANIN TƏLƏBİ KİMİ

Magistr Mərdanova Nərin Ceyhun qızı
Elmi rəhbər: b.m. Abdullayeva Gülnar Mirzağa qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

“Təsəvvür bilikdən daha vacibdir”

A.Eynşteyn

İnnovasiya – əqli fəaliyyətin hər hansı yeni obyekt (sistem, texnologiya, avadanlıq və s.) şəklində, yaxud əvvəlki analoqlarından tamamilə fərqli obyekt şəklində son məhsuludur. Çağdaş cəmiyyətimizin bütün səviyyələrində innovasiya fəaliyyətinin tətbiqinin sürətləndirilməsi istiqamətində stimullaşdırıcı mexanizmlərin işlənilib-hazırlanması geniş vüsət almışdır.

Qlobal informasiya cəmiyyətində təhsil dəyişiklikləri yeni dövrə uyğunlaşa bilən şagirdlərin hazırlanması zərurəti və bunun üçün təhsil proqramlarında dəyişikliklər deməkdir. İnformasiya cəmiyyətində təhsil fəaliyyətinin yeri olan məktəb yeniliyə açıq, yaradıcı, komanda işinə meyilli, problemləri həll etməyi və gələcək üçün plan qurmağı bacaran ixtisaslı və bacarıqlı şəxsiyyətlər yetişdirmək üçün nəzərdə tutulub. Bu missiyanı həyata keçirmək üçün məktəb davamlı inkişaf və tərəqqi prinsipini qəbul etməlidir. Yenilik və yeni gözləntilər də məktəb strukturunda və təlim mühitində dəyişikliklər tələb edir. Təhsil müəssisələri olaraq məktəblər daim yeniliyə açıq, biliklərin istehsal olunduğu, istifadə olunduğu və inkişaf etdirildiyi, insanların komanda işi ilə özünə inam qazandığı, istənilən vaxtda istifadəyə açıq, çoxfunksiyalı bir strukturda olmalı, cəmiyyətin yeni informasiya tələbatının ödənilməsi, şagirdlərdə orijinal və yaradıcı təfəkkürün inkişaf etdirilməsi məqsədi daşıyır.

İnformasiya cəmiyyətində məktəblərin əsas vəzifələri universal düşünməyi bacaran, istənilən növ məlumatları daim sorğulayan və inkişaf etdirən insanlar yetişdirməkdir. İnformasiya cəmiyyətinin yaranmasında, cəmiyyətin inkişafında məktəblərin yenilənməsi, dəyişməsi və inkişafı çox mühüm rola malikdir. İnformasiya cəmiyyəti ilə bağlı bir sıra tədqiqatçıların fikirlərini vurğulamaq olar. Tədqiqatçı D.Bellin fikrincə, postindustrial cəmiyyət sənaye cəmiyyətindən sonra gəlir və bu cəmiyyətin adı “informasiya cəmiyyəti” adlanır. Bilik cəmiyyətinin məhsulu bilik və texnologiyadır. Postmodern formada bilik “informasiya cəmiyyətinin” ölçüsüdür. Bu inkişafılar yeni anlayışlar şəxsi, institusional və sosial transformasiyalar tələb edir [3]. Başqa sözlə fikrimizi əsaslandırsaq, informasiya cəmiyyətinin tələb etdiyi insan modeli dəyişib. Təhsil prosesi və məktəblər bu dəyişikliyə yetişməli və bu ehtiyacı ödəməlidir. Müasir dünya çox sürətli bir yenilik və dəyişikliyin yaşandığı, informasiyanın istehsalı, istifadəsi və ötürülməsi ilə bağlı hər sahədə (sosial, siyasi, iqtisadi və s.) dəyişikliklərin yaşandığı bir mərhələdədir. Bu dövrün səciyyəvi cəhəti ondan ibarətdir ki, sosial həyatda baş verən ümumi dəyişikliklərin əsasını təhsil sahəsində innovasiyaların tətbiqi təşkil edir. Çünki informasiya cəmiyyətinə çatma prosesində biliyə əsaslanan dəyişikliklər fərdlərin təhsildən gözləntilərini də dəyişib. Tədqiqatçı V.Sönmez şagirdlərin gələcək fəaliyyətlərində həyatı bacarıqlara böyük təsir edəcək dəyişənləri belə ifadə etmişdir:

1. Elm və texnikanın inkişafı;
2. Yeni məlumatlar əldə etmək, istifadə etmək və qiymətləndirmək;
3. İnsanın həll etməli olduğu problemlər və ehtiyaclar;
4. Özünü reallaşdırma [3].

Bu dəyişənləri müəyyənləşdirmək, dərk etmək və onları tətbiq etmək ümumtəhsil sistemlərinin, xüsusən də məktəblərin vəzifəsidir. Müasir dünyada təhsilin məqsədi təkcə hazır bilik yükləmək, bacarıq əldə etmək deyil, fərdlərin təxəyyülünü və yaradıcılığını inkişaf etdirmək, onlara müstəqil düşünmək, özlərinə inam yaratmaq ruhu aşılamaqdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. A.Mehrabov. Müasir dərs: onun təşkili və gedişinə qoyulan əsas tələblər. “Təhsil problemləri” qəzeti, 2013, 1 iyul.
2. F.Əliyeva, Ü.Məmmədova. Müasir təlim texnologiyaları. Dərs vəsaiti. Bakı-2014.
3. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/800923>
4. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20776>

İBTİDAI SINIF ŞAĞIRDLƏRİNİN ŞƏXSİYYƏTİNİN FORMALAŞMASINDA MİLLİ VƏ MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİN ROLU

*Magistr Fidan Həzrətli Aydın qızı
Elmi rəhbər: p.f.d Səbinə Rüstəмова
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Milli-mənəvi dəyərlər hər bir xalqın sahib olduğu kimliyinin, adət-ənənələrinin, ictimai-sosial və mədəni xüsusiyyətlərinin əsas göstəricisi hesab olunur. Bütün bunları qorumaq, xalqın milli şüurunu formalaşdırmaq, vətənpərvərlik hisslərini inkişaf etdirmək üçün milli və mənəvi dəyərləri hər bir şagirdə məktəbə ilk qədəm qoyduğu gündən aşılamaq lazımdır.

Biz xalq olaraq milli və mənəvi dəyərlərimizi bu günə kimi qoruyub saxlamağı bacarmışıq. Xalqımızın tarixi keçmişinə nəzər salsaq necə keşməkeşli yollardan keçdiyimizi görmək çox da çətin deyil. Buna baxmayaraq, milli və mənəvi dəyərləri heç vaxt itirməmiş, nəsil-dən-nəslə ötürüb, bu günə çatdırmış xalqıq. Reallıqdır ki, bu gün elmin, texnikanın, həyatın inkişaf etdiyi, müxtəlif düşüncələrin formalaşdığı bir dövrdə və cəmiyyətdə milli-mənəvi dəyərləri qorumaq o qədər də asan deyil. Ona görə də bunu həyata keçirmək, insan şəxsiyyətinə aşılamaq müəllimlərin və valideynlərin üzərinə düşür.

Bu mövzu müasir dövrümüzün ən aktual məsələlərindən biridir. Çünki dünyada gedən qloballaşma prosesləri bir çox xalqların milli-mənəvi irsini məhv olmaq təhlükəsi ilə qarşılaşdırır. Köhnə adət-ənənələr unudulur, kiçik xalqların mədəniyyətləri getdikcə yox olur. Bu problemlə rastlaşmamaq üçün bu məsələyə daha diqqətlə və məsuliyyətlə yanaşmaq lazımdır. Bunu da təbii ki, təlim, tərbiyə və təhsil nəticəsində əldə etmək olar. Milli-mənəvi dəyərlərin aşılınması bir şagirdin, uşağın şəxsiyyətinin formalaşması, onun özünə, ailəsinə və vətəninə faydalı bir şəxsiyyət kimi yetişməsi deməkdir.

Biz daim mübarizələr aparan bir xalq olmuşuq. Bu Vətən torpağı uğrunda çox oğlunu, igidini şəhid vermiş, amma yenə də torpağını yağı düşməyə satmamışdır. Bunu işğal altında olan əzəli torpaqlarımızı azad etmək üçün vətəninin müdafiəsinə qalxan, bir an belə düşünmədən cəbhəyə üz tutan, getməyə hazır olan, hətta canından keçən oğullarımızın timsalında görə bilirik. Bütün bunlar həm bizim gücümüzü bütün dünyaya sübut etmiş, həm də tarixini unutmayan bir xalq olduğumuzu göstərmişdir.

Bəs sizcə bu düşüncə, bu sevgi heç nədənmi formalaşır? Şübhəsiz, bu öz-özünə baş verən proses deyildir. Buna görə də gənclərin ibtidai sinifdən başlayaraq bu ruhda böyüdülməsi hər zaman aktual məsələ kimi qalacaqdır.

İndiki dövrdə müəyyən qədər diqqət ayrılsa da, bir zamanlar bu mövzu diqqət mərkəzində deyildi. Bu məsələyə xüsusi diqqət yalnız ulu öndərimiz Heydər Əliyevin ölkəmizə başçılıq etdiyi zamanlardan başlamışdır. Heydər Əliyevin göstərişi ilə zamanla bu məsələyə diqqət ayrılmış və fərqli aspektlərdən tədqiq olunmağa başlanmışdır. Həmin zamanlardan başlayaraq artıq bir çox metodistlər məktəb dərslərlərində milli-mənəvi dəyərlərin yerini tədqiq etmişdir.

Düşünürəm ki, bu mövzu hələ də tam şəkildə tədqiq edilməmişdir. Bunun üçün ilk öncə milli-mənəvi dəyərləri tam mənası ilə dərk etmək, daha sonra ona dərslərlərdə daha əhəmiyyətli, faydalı şəkildə yer verilməsi yollarını tapmaq lazımdır.

İbtidai sinif şagirdlərinin dərslərlərində bu mövzu üzrə hərtərəfli iş aparmaq imkanı vardır. Xüsusi-lə, ana dili dərslərlərində istifadə olunmuş görkəmli şair və yazıçılarımızın əsərləri, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri milli-mənəvi dəyərlərin formalaşdırılmasında mühim əhəmiyyət kəsb edir. Bu kimi nümunələrə biz Həyat bilgisi dərslərlərində də rast gələ bilirik. Lakin bu məsələlərə sadəcə dərslərlərdə yer verilməsi kifayət etmir. Müəllimlər bu məsələyə pedaqoji cəhətdən düzgün yanaşmağı bacarmalıdır. Dərs zamanı bu məsələyə diqqət yetirməli, öz metodlarında müxtəlifliyə yer verərək milli və mənəvi keyfiyyətlərin inkişaf etdirilməsinə nail olmalıdır. Bu məqamda biz yenə də müəllim zəhmətinin, əməyinin şahidi oluruq. Həqiqətən də görürük ki, müəllim şagirdə sadəcə təhsil vermir, həm də onu yetişdirir, gələcəyə hazır şəxsiyyət kimi formalaşdırır. Buna görə də müəllimlərimizin əvəzsiz xidmətlərini unutmamalıyıq.

Müəllim əməyini ən gözəl qiymətləndirən şəxslərdən biri də xalqın müəllimi adına layiq görülmüş Heydər Əliyev olmuşdur. Ulu öndər "Mən yer üzündə müəllimdən yüksək ad tanımıram" deyərək müəllimə olan hörmət və sevgisini çox gözəl şəkildə göstərmişdir. Həqiqətən də müəllimlik çox şərəfli və məsu-

liyyətli bir peşədir. Hətta mən deyərdim ki, peşəsini layiqincə yerinə yetirən hər bir müəllim vətəni, milləti, xalqı uğruna çalışan əsl fədakarlardandır.

Yetişən gənc nəslin milli ruhda, mənsub olduğu xalqın soykökünə bələd olan vətənpərvər, öz tarixi ənənələrinə sadıq şəxsiyyət kimi formalaşmasında müəllimlərin rolu böyükdür. Müəllimlər tədris etdiyi mövzuda şifahi xalq ədəbiyyatımızdan, bayram və tarixi günlərimizin ənənələrindən nümunələr gətirərək sahib olduğumuz milli-mənəvi dəyərləri şagirdlərə daha dərinlən mənimsədə bilirlər. Belə ki, Novruz ənənələrimizin şagirdlərə öyrədilməsi zamanı müəllim Novruz atributlarından, Novruza həsr olunmuş şeirlərdən, tapmacalardan istifadə edə və ya şagirdlərin iştirakı ilə qısa səhnəciklərlə bu keyfiyyətləri onlara aşılaya bilər.

Unutmayaq ki, dünənimiz, bu günümüz və sabahımız bugünkü müəllimlərin və onların yetişdirdiyi gələcək nəsillərin, gənclərin əlindədir.

Ədəbiyyat:

1. Hacıyeva H. İbtidai siniflərin Azərbaycan dili dərslərində milli-mənəvi dəyərlərin yeri. Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, cild 85, №7, 2018, s.66-68.
2. Məmmədov E. Milli dəyərlər qorunur, yaşadılır. Azərbaycan qəzeti, 9 yanvar, 2013, s.3.
3. Rüstəmov S. Novruz bayramı tarix boyunca. Azərbaycan qəzeti, 20 mart, 2015, s.5-7.

ALİ TƏHSİLDƏ KEYFİYYƏT TƏMİNATI AMİLİ

***Magistr Dadaşova Yasəmən Elşad qızı, qrup 145,
İxtisas:Təhsildə qiymətləndirmə və monitoring,
Elmi rəhbər: müəl.Seyidova Günay,
Azərbaycan Dillər Universiteti***

Ali təhsil problemlərinin həllətmə yolları çoxdur. Bunlardan biri də ali təhsilin keyfiyyətinin təminatı məsələsinin pedaqoji, metodik ədəbiyyatlarda qoyuluşudur. Keyfiyyətli təhsil keyfiyyətli həyat deməkdir. Son illərdə təhsil və onun keyfiyyəti məsələsi bütün ölkələr, xüsusilə də inkişaf etmiş ölkələr arasında prioritet sahəyə çevrilmişdir. Keyfiyyət təminatı dedikdə təhsilin müəyyən tələblərə cavab verməsini müəyyənləşdirmək üçün yerinə yetirilən ardıcıl proseslər nəzərdə tutulur. Qarşıya qoyulmuş məqsədlərə doğru atılan müəyyən addımlar isə öz bəhrəsini göstərir.

Təhsillə bağlı hər il müəyyən qanunlar və ya dəyişikliklər həyata keçirilir ki, bunların da hər biri öz növbəsində təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün nəzərdə tutulur. Bu addımlardan ən başlıcası Bolon-ya sisteminin tətbiqi olmuşdur. 46 ölkəni özündə birləşdirən bu müqavilədə heç şübhəsiz əsas müddəalardan biri də ali təhsildə keyfiyyətin təminatı və ona nəzarət idi. Ümumiyyətlə, ali təhsildə təhsilin keyfiyyəti dedikdə ona təsir edən dörd əsas faktor qeyd etmək lazım gəlir: 1) təhsilə qoyulan məbləğin həcmi; 2) müəllimlərin bilik səviyyəsi; 3) tələbələrin bilik səviyyəsi; 4) təhsilin məzmunu.

Qeyd etmək lazımdır ki, hər il təhsilə müəyyən qədər sərmayə sərf olunur. Çünki, dövlət düşünür və əmindir ki, təhsilə qoyulmuş sərmayə birbaşa olaraq bilikli və bacarıqlı insan kapitalına çevrilir, bu da dövlətin gələcəyi üçün müsbət haldır. Müəllimlərin bilik səviyyəsi və ya kompetentliyi də təhsildə aktual məsələlərdən biridir. Bununla bağlı, keçirilən təlimlər, layihələrin əsas məqsədi müəllimlərin müasir təlim texnologiyalarından istifadəsi, dərslər planlaşdırması, dərslər prosesinin daha yaxşı təşkilinə dair zəruri məlumatların çatdırılmasıdır. Son illər təhsil sistemində tələbəyönümlü təhsil anlayışına tez-tez rast gəlirik. Bu anlayışa görə müəllim öz rəhbərliyini saxlamaqla tələbələrdə müstəqil düşünmə bacarığını formalaşdırmalıdır. Beləliklə, tələbələr müstəqil düşünməklə olduqları vəziyyəti asanlıqla təhlil edə və nəticə çıxara bilirlər. Sonuncu faktor isə təhsilin məzmunudur. Bu zaman tələbənin öyrənmə səviyyəsi, onun xüsusiyyətləri nəzərə alınmalı, mümkün qədər əlavə informasiya sıxlığından uzaq durmaq lazımdır.

Nəticədə, müasir təhsil tələblərinə uyğun olaraq ali təhsildə keyfiyyət təminatı amilinin bir proses kimi səmərəlilik dərəcəsini yüksəltmək üçün təhsilin yeni paradıqları (nümunələri) nəzərə alınmalı və onun inkişaf xüsusiyyətlərinə, prinsiplərinə müasir prizmadan yanaşılmalıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı: “Çap evi” 2012.
2. Kettunen, J. (2012). External and internal quality audits in higher education. The TQM Journal, Vol. 24 No. 6
3. Məmmədşadə R. Təhsildə keyfiyyət aparıcı istiqamətlərdən biri kimi. Bakı: “Müəllim”, 2010.
4. Tight, M. (2020). Research into Quality Assurance and Quality Management in Higher Education. Theory and Method in Higher Education Research, Vol. 6

ВЛИЯНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ НА ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ

*Казимов Руфат Рафаэль оглу, Обучение -1
Научный руководитель: Алиева Эльнура Юсиф кызы
Азербайджанский Университет Языков*

В следствии множества факторов, таких как культура региона, народа, её религиозная конфессия и так далее, формируется такое понятие, как национальные ценности. У каждого народа они уникальны. Схожи же они лишь в случае этнического родства, исторического единства (когда два и более народов находятся в составе одного государства), и других причин.

На пути к формированию, азербайджанские национальные ценности прошли долгий путь; от преимущественно духовных и волевых качеств древних тюркских племен и народов, культурного обмена с персидскими народами по историческим причинам, исламских моральных и религиозных догм, полу-европейских ценностей и менталитета царской России, социалистической идеологии и пропаганды советского союза и до нынешних дней когда под руководством, общенационального лидера Азербайджанского народа, Гейдара Алиева в свободном и суверенном, Азербайджане была сформирована национальная идеология азербайджанства. Эта идеология представляет собой совокупность всего исторического и культурного пути нашего народа. Тщательно отобраны все нужные послы: моральные и духовные ценности, добавлены современные ценности: такие как свободолобие, единство, гендерное равноправие, толерантность ко всем национальностям, религиозным конфессиям и расам.

За этот вклад в воспитание народа и его будущих поколений Общенациональному лидеру Гейдару Алиеву принадлежит исключительное место в истории азербайджанской государственности. Как яркий носитель идеологии азербайджанства, Гейдар Алиев благодаря своей мудрой стратегии, непоколебимым убеждениям и исторической дальновидности добился реализации идеи национальной государственности, построения Азербайджанского государства и воплощения в жизнь мечты азербайджанской независимости.

Гейдар Алиев сохранил принцип преемственности Азербайджанской Демократической Республики и в формировании системы национально-идеологических взглядов и обратился к идеологии азербайджанства, выдвинутой еще основателями АДР, в своё время как консолидирующей идеи суверенитета азербайджанского народа. Гейдар Алиев отмечал, что национальная идеология должна быть связана с нашим историческим прошлым, обычаями и традициями нации, как и настоящим и будущим государства.

Важно отметить что это не единственный случай когда лидер, глава государства в значительной степени влияет на воспитание здорового и необходимого по политическим и временным требованиям. Его можно сравнить с тем же Хамуррапи, древним ассирийским царём, который первым в истории издал задокументированный и сохранившийся свод законов который повлиял и на юридическую и на социальную сферу жизни народа.

Идеология азербайджанства призвана помочь в воспитании новых поколений в правильном ключе, без губительных и порочных идей которые всячески замедляют развитие народа. Уже сейчас, наблюдая за медленным, но верным прогрессом страны мы можем быть уверены в эффективности данной идеологии. По данной причине, мы должны быть благодарными общенациональному лидеру и продвигать его идеи на пути к светлому будущему.

Использованная литература:

1. <https://aem.az/index.php?newsid=219>
2. [https://azertag.az/ru/xeber/Geidar Aliev i uchenie o nacionalnoi gosudarstvennosti Azerbaidzhanstvo-1163346](https://azertag.az/ru/xeber/Geidar_Aliev_i_uchenie_o_nacionalnoi_gosudarstvennosti_Azerbaidzhanstvo-1163346)
3. https://multiculturalism.preslib.az/ru_a2.html
4. <http://www.anl.az/down/meqale/bakrabochiy/2018/may/592150.htm>
5. <http://www.anl.az/down/meqale/bakrabochiy/2013/may/308978.htm>

TƏDRİS PROSESİNDƏ TƏLƏBƏLƏRİN MÜSTƏQİL İŞİNİN TƏŞKİLİ

Magistr Musayeva Aytac Asif qızı

Elmi rəhbər: Baş müəllim Abdullayeva Gülnar Mirzəağa qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

“Hər bir dövlət əgər istəyirsə ki, öz ölkəsinin inkişafını təmin etsin, öz millətinin elmini, mədəniyyətini dünya standartlarına çatdırsın, o mütləq, hər şeydən çox təhsilə fikir verməlidir, təhsilin inkişafı üçün əsaslı addımlar atmalıdır”.

Heydər Əliyev

Təlimin müəyyən edilmiş forma-metodları arasında müstəqil iş xüsusi əhəmiyyətə malikdir. “Müstəqil iş” anlayışı çoxşaxəlidir və bu barədə müəyyən mülahizələr, təriflər mövcuddur. Verilən təriflərə ümumi nəzər salsaq, müstəqil iş yalnız peşəkar səriştənin formalaşmasına kömək etmir, həm də tələbənin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafına, istiqamətləndirilməsinə, səmərəli təlim mühitinə töhfə verir. Müstəqil işin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, tələbə kənardan kömək (müəllim) olmadan öyrəndiyi məlumatları müxtəlif mənbələrdən alır. Tələbələr müstəqil işin əsas məqsədi mütəxəssislərin sərbəst və müstəqil şəkildə praktikada tətbiq edə biləcəyi fundamental və peşəkar bilik, bacarıq və vərdislər sisteminin formalaşmasına yönəlmiş peşə hazırlığını təkmilləşdirməkdir. Tələbələr müstəqil işini təşkil edərkən müəllim aşağıdakı vəzifələri həyata keçirir:

- peşə biliklərini dərinləşdirmək və genişləndirmək;
- müstəqillik, fəallıq, məsuliyyət, qətiyyət, işgüzarlıq kimi keyfiyyətləri inkişaf etdirmək;
- intellektual qüvvələri, potensial imkanları nəzərə almaq;
- müstəqil iş üçün əlverişli şərait yaratmaq;
- tələbələrdə müasir texnika və texnologiyalardan istifadə bacarığı formalaşdırmaq;
- gələcək mütəxəssislərin idrak qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək[2].

Tələbələr müstəqil işini təşkil edərkən təkcə pedaqoji prinsipləri deyil, həm də bəzi mühüm sosioloji və psixoloji prinsipləri də rəhbər tutmaq lazımdır.

Tələbələr müstəqil işin səmərəliliyinin təmin edilməsində metodların düzgün seçilməsinin də rolu böyükdür. Bunlara müəllimin təşkilatçı, korreksiyaedici, istiqamətverici, müəllimlə şagird arasında qarşılıqlı əlaqə, müşahidə, müsahibə, müstəqil iş mövzusunda ədəbiyyatın olması, düzgün vaxt, kompüterdən və internetdən rahat istifadə və s. aiddir[4].

Artıq müasir dövrdə tələbələr əksəriyyəti tədris prosesində müstəqil işi daha üstün tutur. Çünki hazır şəkildə qəbul edilən biliklər passiv şəkildə insanın yaddaşında qalır və bir müddət sonra unudulur, amma tələbənin araşdırma qabiliyyəti ilə əldə olunan müstəqil biliklərin dəyəri əvəzsizdir. Müstəqil iş tələbənin gələcəkdə mütəxəssis kimi formalaşmasına, idrak fəaliyyətlərinin inkişafına mühüm təsir göstərir, həmçinin tələbədə əzmkarlıq və təşəbbüskarlıq tələb edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Mahmudova R. Ali məktəbdə tələbə müstəqil işinin imkanları və yolları. Bakı: Çarşıoğlu, 2005.
2. Rüstəmov F. Dadaşova T. Ali məktəb pedaqogikası. Bakı: Nurlan, 2007. <https://tabrik.ru/az/soderzhanie-samostoyatelnoi-raboty-studentov-organizatsiya-samostoyatelnoi/>
3. https://www.researchgate.net/publication/348994459_FORMATION_OF_EFFECTIVE_INDEPENDENT_WORK_OF_STUDENTS_IN_THE_EDUCATIONAL_PROCESS
4. [http://www.anl.az/down/meqale/elmi_eser_bqu/2019/02/803401\(meqale\).pdf](http://www.anl.az/down/meqale/elmi_eser_bqu/2019/02/803401(meqale).pdf)
5. <http://hozir.org/telmin-teskili-formalar-anlays-ve-onlarn-tesnifat-plan-plan.html?pag>

MÜASİR TƏHSİL MÜHİTİNDƏ MÜƏLLİMİN ROLU

*Bağırova Fidan Mətləb qızı. Təhsil- 1, qrup 205B
Elmi rəhbər: m. Seyidova Günay Akif qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Müasir təhsil sistemində müəllimin rolu təkcə şagirdlərə bilik vermək deyil, həm də müasir vətəndaş şəxsiyyətini formalaşdırmaqdır. Bu səbr, müəyyən fənn üzrə təcrübə və müəllimin rolunu, tədris üsullarını, tədris metodikalarını və strategiyalarını başa düşmək üçün kifayət qədər bacarıq, qiymətləndirmə üsullarından və şagirdlərin psixologiyasından düzgün istifadə etmək, eləcə də şagirdləri həvəsləndirmək bacarığı tələb edir. Müəllim bütün bunları bildikdə nəinki əla müəllim, həm də böyük lider kimi tanına, bununla da bilik, təcrübə və bacarıqlarını nəsildən-nəsilə ötürə bilər. Müəllim həm də dost, filosof və valideyn kimi çıxış edir.

Aydındır ki, 21-ci əsr sinif ehtiyacları 20-ci əsrin ehtiyaclarından çox fərqlidir. 21-ci əsrin sinif otağında müəllimlər şagirdlərin öyrənməsinə kömək edənlər və şagirdlərin hazırda və ya gələcəkdə ehtiyac duyacaqları bacarıqları inkişaf etdirə biləcəkləri məhsuldar sinif mühitinin yaradıcılarıdır. Gəlin ən məşhur müəllim rollarından bəzilərini qeyd edək [2].

1. Nəzarətçi: müəllim sinifdə nəzarətçi rolunda çıxış edərkən şagirdlərin nə etdiyinə, nə dediyinə tam nəzarət edir. Müəllim bu rol ilə sinif daxilində baş verə biləcək çətinliklərin qarşısını alır. Sinifdə müəllim əsasən diqqət mərkəzində olur.

2. Resurs: müəllim canlı resurs olaraq da qiymətləndirilir. Lazım olduqda öyrənənlərə çatışmayan məlumatları, bilik və bacarıqları təqdim etməyə hazırdır. Müəllim əlçatan olmalıdır ki, şagirdlər onunla rahat bir şəraitdə məsləhətləşə bilsinlər.

3. Rol modeli: şagirdlər vaxtlarının çoxunu müəllimlərlə ünsiyyətdə keçirirlər, buna görə də müəllimlər şagirdlərin həyatında önəmli şəxsə çevrilirlər. Deməli, şagirdlərinə yaxşı nümunə ola bilmək üçün qüsursuz davranış nümayiş etdirmək müəllimlərin borcudur. Bu xüsusiyyətlərlə o, rol model vəzifəsini həyata keçirmiş olur.

4. Təşkilatçı: müəllimin rollar içində bəlkədə oynamalı olduğu ən çətin və vacib rollardan biridir. Bir çox fəaliyyətin uğuru da bu rolun düzgün icra olunmasından asılıdır. Təlimatların verilməsi, eləcə də fəaliyyətlərin qurulmasında bu rol vacibdir. Təşkilatçı həm də nümayişçi rolunu oynaya bilər.

5. Məsləhətçi: şagirdlər layihə işinə və ya öz-özünə öyrənməyə cəlb olunduqda müəllim məsləhətçi kimi çıxış edir. Müəllim şagirdlərə fikirlərini aydınlaşdırmağa və tapşırıqları yerinə yetirməyə kömək edir. Bu rol şagirdə fərdi diqqət yetirmək üçün də yaxşı yol ola bilər.

Son olaraq ümumiləşdirsək, müəllim müasir təhsil mühitində əvəzsiz təsirə malikdir və müxtəlif cür vəzifələri özündə birləşdirir. Bu rollar hər sinifdə hər dərs dəyişə bilər. Müasir təhsil sistemində dərslərin səmərəli təşkili üçün bu rolların düzgün seçilməsi və doğru vaxtda yerinə yetirilməsi çox vacibdir.

İstifadə olunmuş internet resursları:

1. <https://exceedcollege.com/blog/the-role-of-teachers-in-education/>
2. <https://www.etoninstitute.com/blog/the-7-roles-of-a-teacher-in-the-21st-century>
3. http://www.outlookafghanistan.net/topics.php?post_id=1626

TƏKCİNSLİ SINIFLƏRİN MÜSBƏT VƏ MƏNFİ TƏRƏFLƏRİNİN TƏHLİLİ

*Babayeva Lamiyə Yunis qızı, təhsil-1, 205B
Elmi rəhbər: müə. Günay Akif qızı Seyidova
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Sinif sadəcə stul, stol, lövhənin olduğu otaq deyil, həm də öyrənmə mühitidir. Həmin məkan məqsədə uyğun olmalı, məktəbin dəyər və prinsiplərini özündə əks etdirməlidir. Şagirdlərin cinsinə görə qruplaşdırılmasına uyğun olaraq siniflər təkcinsli və qarışıq olmaqla iki hissəyə bölünür. Təkcinsli sinif dedikcə sadəcə qızlardan və ya sadəcə oğlanlardan ibarət sinif nəzərdə tutulur. Qarışıq sinif dedikdə isə həm

qızlardan, həm də oğlanlardan ibarət olub, onların bərabər imkanlarla təhsil almasına şərait yaradılan siniflər nəzərdə tutulur.

Müasir dövrdə təkcinsli məktəblər azalsa da, bəzi ölkələrdə hələ də mövcuddur. Bəzi valideynlər uşaqlarını təkcinsli məktəbə göndərməyi, bəziləri isə birgə təhsil şəraitini üstün tutur. Bir çox sosioloqlar və pedaqoqlar bu haqda fikir bildiriblər. Hər iki fikrə aid müsbət və mənfi cəhətlər vardır. Bəzi valideynlər övladlarının diqqətini təhsilə cəmləməsi, bilik və bacarıqlara yiyələnməsi ümidi ilə onları təkcinsli məktəblərə göndərməyə üstünlük verirlər, çünki bu məktəblərdə şagirdlər üçün onların cinsi xüsusiyyətlərinə uyğun olan təlim-tərbiyə işləri aparılır. Yenə də, bir çox qəyyumlar uşaqlarının əks cinsli həmyaşıdları ilə eyni mühiti bölüşərkən müəyyən çətinliklərlə qarşılaşacağını düşünürlər, xüsusən də dini mühafizəkar olanlar təkcinsli məktəblərə üstünlük verirlər. Bundan əlavə, şagirdlər özlərini tam şəkildə təhsillərinə həsr edə bilirlər və diqqətləri yayınmayacaqdır. Bəzi ekspertlər qeyd edirlər ki, təkcinsli məktəblər şagirdlərin yeniyetməlik inkişafı üçün heç də faydalı deyil. Onlar inanırlar ki, oğlan və ya qızlar əks cinslə təhsil aldıkları zaman öz bacarıqlarını inkişaf etdirəcək və təxəyyüllərini stimullaşdıracaqlar. Bundan əlavə, şagirdlər şəxsiyyətlərarası bacarıqlarını inkişaf etdirə bilirlər. Bəzi mütəxəssislər oğlanları qızlardan ayırmağın gənclərdə müəyyən psixoloji problemlər yarada biləcəyini düşünürlər. Bu arada, bu ayrılıq sosial tərəqqiyə təsir edir və cinsiyyətçiliyə gətirib çıxarır.

Araşdırmalar göstərir ki, təkcinsli məktəbləri bitirən məzunlar karyeralarında həmkarları ilə necə anlaşacaqlarını bilmirlər. Nəticə olaraq deyə bilərik ki, qatı mühafizəkar ailələr üçün təkcinsli siniflər uyğun olsa da, gələcək karyerasında əks cinsdən olan həmkarları ilə necə davranacağını bilmək üçün məsləhətli deyil.

İstifadə edilən ədəbiyyat:

1. Hümeyir Ə.Nigar Z. Pedaqogika, Bakı-2021 (səh.357)
2. <https://www.studymode.com/essays/Discuss-The-Advantages-And-Disadvantages-76113796.html>

ŞAGİRD ŞƏXSİYYƏTİNİN SOSİALLAŞMASINDA PEDAQOJİ PROSESİN ROLU

***Magistr Məmmədova Aygün Dünyaxan qızı
Elmi rəhbər: P.d.f Səbinə Rüstəмова
Azərbaycan Dillər Universiteti***

Məlumdur ki, şəxsiyyətin sosiallaşmasına 3 əsas amil təsir göstərir: genetik xüsusiyyətlər (irsiyyət), mühit və ailə. Mövzumuzun adına uyğun olaraq, əsasən təlim prosesinin şagird şəxsiyyətinin sosiallaşmasına təsirindən bəhs edəcəyik.

Şagird şəxsiyyətinin sosiallaşması elə də sadə proses deyil. Təlim prosesində şəxsiyyətin sosiallaşması üçün pedaqoji prosesin təşkilində bəzi məqamlara diqqət etmək lazımdır: -təhsildə yalnız idrak prosesinin inkişafı deyil, mənəvi dəyərlərin də inkişaf etdirilməsi. -özünüqiymətləndirmə və özünəhörmət hissinin inkişaf etdirilməsi; -optimist düşüncənin, insanlara qarşı pozitiv davranışın inkişaf etdirilməsi. -özünəinamın və özünügerçəkləşdirmə motivinin formalaşdırılması; [1, s.123]

Təlim prosesində şagird şəxsiyyətinin sosiallaşmasına düzgün əməkdaşlığın da böyük təsiri var. Belə ki, “şagird-şagird”, “müəllim-şagird”, “müəllim-şagird-valideyn”, “müdiriyyət-şagird-valideyn” münasibəti sağlam və düzgün təşkil edilmiş əməkdaşlığa dayanmalıdır. [4]

Həmçinin şagird şəxsiyyətinin sosiallaşmasına təsir göstərəcək digər nüanslardan biri də onların maraqlarının nəzərə alınmasıdır. Onların maraqlarının nəzərə alınması onlarda təlimə qarşı həvəs oyadacaq, uğur və nəaliyyətlərinə vəsilə olacaqdır. Bunun üçün də müəllim bütün şagirdləri diqqətdən kənara qoymamalı və onların maraqlarını öyrənib bilməlidir. Ev tapşırıqları da bu istiqamətdə tərtib edilib hazırlanmalıdır. İşin bu formada təşkili şagirdlərə təlim prosesində stimulaşdırır, onlarda yeniliklərə maraq yaradır. [2, s.180]

Müəllim eyni zamanda şagirdlərə qarşı həssas davranış sərgiləməli, onların problemləri ilə maraqlanıb həll yolları axtarmalı və onları təlim-tərbiyə prosesinə yönəltməyi bacarmalıdır. Bunun üçün təlim prosesində düzgün ünsiyyət təşkil etmək, hər bir şagirdə bərabər imkanlar yaratmaq lazımdır. [3, s.190]

Ədəbiyyat:

1. Əliyev B., Əliyeva K., Cabbarov R. Pedaqoji psixologiya. Bakı, 2011.
2. Əliyeva F., Məmmədova Ü. Müasir təlim texnologiyaları. Bakı, 2014.
3. Həmzəyev M. Yaş və pedaqoji psixologiyanın əsasları. Bakı, 2003.
4. <https://fed.az/az/sosial/seksiyyetin-duzgun-sosiallasmasi-cemiyetde-onun-rolunu-mueyyen-edir-38946>

ERKƏN ORTA ƏSRLƏRDƏ ŞƏRQDƏ MƏKTƏB VƏ PEDAQOJİ FİKRİN İNKİŞAFI

Magistr Mehdiyeva Güllüzə Eldar qızı

Elmi rəhbər: dosent Abbasov Oqtay Allahverən oğlu

Azərbaycan Dillər Universiteti

Erkən orta əsrlərdə elmin, təhsilin və mədəniyyətin inkişafında islam dininin yaranması güclü təsir göstərdi. İslamda ilk müəllim Məhəmməd Peyğəmbər (ə.s.) deyirdi: “Mən bir öyrədən kimi göndəril-dim”. [2, s.96] İslam dininin müqəddəs kitabı “Qurani-Kərim” müsəlmanlığın dini-fəlsəfi, hüquqi və ədə-bi-tarixi qaynağıdır. Məhəmməd Peyğəmbərin (ə.s.) təklifi ilə təsis edilmiş “Dar-əl-Əqrəm” islami meyar və dəyərlər əsasında müsəlmanlara islamın əsaslarını öyrətmək məqsədilə yaradılmışdır. Həmin dövrlərdə məscidlər ibadət yeri olmaqlar yanaşı, elm ocağı, siyasi və ictimai məsələlərin həll olunduğu yer olmuşdur. Elmlərin yeni sahələri yarandıqca, elmi müzakirələrin aparılması üçün mədrəsələr yaranmışdır. XI əsrdə tikilmiş Nizamiyyə mədrəsəsinin ilk müəllimlərindən tanınmış Azərbaycan alimi Xətib Təbrizi ədəbiyyat dərslərini tədris etmişdir. Orta əsrlərdə islam mədəniyyəti Avropa mədəniyyətini qabaqlayaraq, mədəniyyət-lərin qarşılıqlı inkişafında əvəzsiz xidmət göstərdi. Qərbdə dünyəvi elmlərin qadağan edildiyi bir dövrdə, Şərq alimləri dünyəvi məsələlərin öyrənilməsində kifayət qədər nailiyyətlər əldə etmişdilər. İslam dünya-sının ikinci böyük şəxsiyyəti Həzrəti Əlinin (ə.) zəngin irsində təlim-tərbiyə və təhsil məsələləri, vətən-pərvərlik, humanizm, yoldaşlıq, dostluq, ailə tərbiyəsi geniş yer tutur.

“Divani-lügət-it-türk”ün müəllifi Mahmud Kaşqarlı türk dünyasının ilk mükəmməl ensiklopedik lüğətini yaratmışdır. Lügət türk xalqlarının dil xüsusiyyətləri ilə bərabər, onların mədəniyyəti, tarixi, adət və ənənələri və etik-pedaqoji fikirləri ilə zəngin pedaqoji abidədir. Mahmud Kaşqarlı yazırdı: “Ədəbin əsası sözdür. Gözəl söz söyləməsini bilən şərəfə çatar”. [1, s.192]

Şərqdə orta əsr fəlsəfəsinin banisi Əbu Nəsr Məhəmməd əl-Fərabinin əsas pedaqoji ideyaları onun “Xoşbəxtliyin əlavə edilməsi” əsərində və “Xoşbəhtliyə çatmaq haqqında” traktatında əksini tapmışdır. Fərabiyə görə, “təlim ancaq sözlə, tərbiyə isə əməllə həyata keçirilir” və təlim-tərbiyəni insanın formalaş-masında əsas vasitə olduğunu hesab etmişdir.

Əbu Reyhan Biruni elm, təhsil və tərbiyə haqqında dəyərli fikirlər müəllifi kimi adını tarixə həkk etmişdir. Xüsusilə təlimin prinsipləri, təlimdə şüurluluğun, əyaniliyin təmin olunmasına və nəzəriyyənin təcrübə ilə əlaqəsinin zəruriliyini qeyd etmişdir.

Şərq dünyasının böyük alimi Əbu Əli Hüseyn ibn Abdullah ibn Sina uşaqların təlim və tərbiyəsində müəllim əməyinə xüsusi diqqət yetirərək, əmək, əqli, fiziki, əxlaqi tərbiyə ilə bağlı dəyərli fikirlər söylə-mişdir. İbn Sina səhv iş tutmuş şagirdlərin ictimaiyyət qarşısında tənbeh edilməsinin inamsızlıq və müəl-limin nəsihətlərini qulaqardına vurmaqla nəticələndiyini söyləmişdir.

Məktəb, təlim, tərbiyə işinin inkişafında bütün dövrlərdə şəxsiyyətlərin dəyərli fikirləri və fəaliyyət-ləri olmuşdur. Azərbaycanın, Şərqnin, ümumiyyətlə dünyanın tanınmış görkəmli dövlət və siyasi xadimi Ümummilli lider Heydər Əliyevin məktəbə, təhsil və təlimə verdiyi dəyər hər zaman yüksək qiymətləndi-rilir. Ulu öndər Heydər Əliyevin təhsil strategiyasına əsasən, ali təhsil alan gənclərin savadlı və yüksək erudisiyalı yetişməsi üçün elmi-tədqiqat işlərinə cəlb olunmasına lazımı şərait yaradılmışdır. Ulu öndər çıxışlarında, pedaqoji ictimaiyyətlə görüşlərində təhsilin ən zəruri, aktuallığı ilə hamını düşündürən məsə-lələrə toxunmuş, təhsilin məzmunu, təlim-tərbiyə prosesi, cəmiyyətdə müəllimin rolu barədə dəyərli fikir-lər söyləmişdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyatlar:

1. Rüstəmov Fərrux , Pedaqogika tarixi. Bakı-2010
2. Seyidov Fikrət , Türk xalqlarının tərbiyə və məktəb tarixinə dair. Bakı -1997

LOQOPEDIYA ELMİ HAQQINDA ANLAYIŞ

Abdullayeva Nuranə Yalçın qızı, Magistr, qrup 147
Elmi rəhbər: baş müəllim Abdullayeva Gülnar Mirzəağa qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər dediyimiz zaman, görmə, eşitmə imkanları məhdud, nitq qüsurları, fiziki, əqli, psixi inkişaf ləngimələri olan şəxslər nəzərdə tutulur. Bütün bu problemlərin aşkar edilməsi, onların inkişaf geriliyinin səviyyələrinin nəzərə alınaraq islah və ya korreksiya işləri ilə məşğul olan elm sahəsi – defektologiya (latın kökənli söz olub, “defectus” qüsür deməkdir) meydana gəlmişdir. Bu elm XIX əsrə kimi psixologiya elminin tərkib hissəsi kimi fəaliyyət göstərmişdir. Defektologiya pedaqoji elmlər sisteminə daxildir və özündə dörd elm sahəsini ehtiva edir:

1. Surdo pedaqogika;
2. Tiflo pedaqogika;
3. Oliyofreno pedaqogika;
4. Loqopediya [2].

“Loqopediya” yunan mənşəli söz olub, “loqos” (söz) və “paydeo” (təbiyə edirəm, öyrədirəm) sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Hərfi mənası “düzgün nitqi təbiyə edirəm” deməkdir[3]. Nitq qüsurları, onların əmələ gəlmə yolları və aşkar edilməsi, qoyulan diaqnoza uyğun olaraq xüsusi təlim – təbiyə metod və üsulları ilə aradan qaldırılması ilə loqopediya elmi məşğul olur. Loqopediya elminin məqsədi uşaqların (şəxslərin) nitqinin düzgün formalaşmasına və bunun sayəsində onların təfəkkürünün tam formalaşmasına və inkişafına kömək etməkdir. Bu baxımdan loqoped uşaqların (şəxslərin) nitq qüsurlarına uyğun işi təşkil etmək üçün bir sıra xüsusi biliklərə sahib olmalıdır:

- Şəxslərin (uşaqların) nitqinin inkişaf mərhələləri;
 - Nitq orqanlarının strukturu və quruluşu;
 - Şəxsin anadilli səsləri nə dərəcədə qavraması;
 - Nitq qüsurlarının forma və ağırlıq dərəcələri, problemin nitq aparatının hansı hissəsində olması və buna uyğun korreksiya işinin təşkil olunması;
 - Uşağın aildə tutduğu mövqenin öyrənilməsi[4].
- Loqopediya elminin də qarşıya qoyduğu bir sıra vəzifələr vardır:
- Nitq qüsurlarının erkən diaqnostikasının aparılması və düzgün diaqnoz qoyulması;
 - Nitq qüsurlarının forma və ağırlıq dərəcəsini, onun şəxsin psixi inkişafına hansı dərəcədə təsir etməsini öyrənmək;
 - Nitq qüsurlarının aradan qaldırılması yollarını, metod və üsullarını, vasitələrini öyrənmək və onların düzgün tətbiq edilməsi;
 - Nitq inkişafı pozğunluqları olan şəxslərlə düzgün korreksion işin təşkil olunması;
 - Vətəndaşlar üçün lazım olan loqopedik xidmətin göstərilməsi [3].

Loqopediya elminin məqsədi uşağın nitqinin normal formalaşmasına və son nəticədə onun təfəkkürünün tam inkişafına kömək etməkdən ibarətdir. Bundan əlavə loqopediya elminin əsas məqsədi uşaqlarda yaranan nitq qüsurlarını aradan qaldırmaqdır. Bütün bu məqsədlərdən irəli gələrək loqoped mütəxəssislərdən yüksək hazırlıq tələb olunur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Enslin, P & Hedge, N. (2010). Inclusion and diversity. In R. Bailey, R. Barrow, D. Carr & C. McCarthy (Eds.), The Sage handbook of philosophy of education Ch. 26, pp. 385- 400
2. Florian, L. (2008). Special or inclusive education: Future trends. British Journal of Special Education, 35, 202-208.
3. Ü.Axundova, M.İsmayılova və b. Uşaq inkişafı metodikası – 208 s.
4. Z.Əzizova, R.Cəfərova və b. Loqopediyanın nəzəri əsasları haqqında ümumi məlumat, Mingəçevir 2008 –7 s.
5. <https://narinc.az/2021/01/19/loqopediya-elmi-haqqinda-məlumat-usaqlarda-yaranan-nitq-qusurlarinin-səbəbləri/>
6. <http://dushunce.az/entries/kliniki-psixologiya/loqopediya-haqqinda-anlayış>

İNKLÜZİV TƏHSİL KONTEKSTİNDƏ ƏSAS KOMPETENSİYALAR

Magistr, Təlibzadə Gülanə Cabbar qızı
Elmi rəhbər: baş müəllim Abdullayeva Gülnar Mirzəağa qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

"İnklüzivlik" hər cür fərqi olan insanlara cəmiyyətdə tam iştirak etməyə və bərabər imkanlar əldə etməyə şərait yaradan bir yanaşmadır. Bu yanaşma insanlara cins, yaş, irq, etnik mənsubiyyət, əlillik, cinsi oriyentasiya, din və ya digər amillərə görə ayrı-seçkilik etmədən cəmiyyətin bir hissəsi olmağa imkan verir. İnklüziv təhsilin müəyyən edilməsi yollarına qısa nəzər saldıqda demokratik cəmiyyətlərdə vətəndaş hüquqları hərəkətlərində inklüzivliyin köklərini araşdırmaq zərurəti yaranır. Daha sonra inklüziv sınıfin idarə edilməsi ilə bağlı çətinliklər, eləcə də "inklüzivlik mədəniyyəti" yaratmaqla müəllimlərə bu problemləri həll etməyə kömək edə biləcək bir neçə strategiya tətbiqi müzakirə mövzusunə çevrilir.

İnklüziv təhsilə təsir edən ən mühüm amil pedaqoqların peşə fəaliyyətinə hazırlanmasıdır. Burada əsas məqsəd inklüziv təhsil kontekstində sosial pedaqoqların peşəkar səriştələrinin inkişaf etdirilməsi üçün model yaratmaq və təqdim etməkdir. Model onun əsas komponentlərini əks etdirməlidir: məqsəd, vəzifələr, metodoloji yanaşmalar, prinsiplər, texnologiyalar, təhsil şəraiti, təlim formaları və həyata keçirmə mərhələləri (ilkin, əsas və yekun) [3].

Tədris prosesində inklüziv təhsil şəraitində peşəkar fəaliyyət üçün tətbiq edilən model özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə seçilməlidir: məqsədəuyğunluq, dürüstlük, daxili birlik və ardıcılıq. Modelin fərqliliyi onun funksionallığındadır. Belə ki, inklüziv təhsil kontekstində əsas kompetensiyaları özündə ehtiva edən model sistemli və şagirdmərkəzli yanaşmalara və öyrənmənin davamlılığı prinsipinə, yəni ömürboyu öyrənməyə əsaslanır. Ona görə ki, inklüziv yanaşmadan istifadə cəmiyyətin bütün sahələrində vacibdir. Xüsusilə təhsil sahəsində inklüzivlik təhsil imkanlarına bərabər çıxışı təmin edir və şagidlərdə özünə hörmət hissini artırır, onların cəmiyyətdə iştirakını asanlaşdırır. Bu sahə cəmiyyətdə ayrı-seçkiliyə səbəb olan qərəzləri azaltmağa kömək edir və cəmiyyətin bütün təbəqələrindəki insanların bir-biri ilə ünsiyyət qurmasına, anlayış və tolerantlığı artırmasına imkan verir[1]. İnklüzivlik bir çox ölkədə qəbul edilmiş Beynəlxalq İnsan hüquqları standartlarına cavab verən və sosial bərabərliyin təmin edilməsi üçün vacib olan bir yanaşmadır. İnklüziv təhsilin davamlı təmin edilməsi üçün aşağıdakı üsullardan istifadə edilə bilər:

Fərdi təlim planları: fərdi təlim planları şagirdlərin öyrənmə ehtiyaclarını müəyyən etməyə kömək edir və müəllimlər şagirdlər üçün xüsusi təlimi həyata keçirirlər. Bu planlar öyrənənlərə öyrənmə tempələri, maraqları və öyrənmə üsulları nəzərə alınmaqla xüsusi təhsil imkanları təqdim edir.

Əməkdaşlıq və ünsiyyət: əməkdaşlıq və ünsiyyət inklüziv təhsil üçün çox vacibdir. Müəllimlər və ailələr arasında müntəzəm ünsiyyəti davam etdirərək, müvafiq tədris metodları şagirdlərin öyrənmə ehtiyaclarına uyğun olaraq müəyyən edilir.

Təhsil mühitinin tənzimlənməsi: əlilliyi olan şagidlər üçün maneələrin aradan qaldırılması, xüsusi tədris materiallarının verilməsi, təhsil müəssisələrinin fiziki əlçatanlığının və univesal öyrənmə dizaynının təmin edilməsi kimi tədbirlər görülür.

Pedaqoji təhsil: müəllim hazırlığı inklüziv təhsildə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müəllimlər müxtəlif şagird qrupları üçün nəzərdə tutulmuş, onların fərdi təlim ehtiyaclarına uyğun təlim metodları ilə tədrisi həyata keçirtməlidirlər[2].

İnklüziv təhsil kontekstində əsas səriştələr pedaqoqlara cəmiyyətdəki fərqləri tanımağa, onlara hörmət etməyə və hamı üçün bərabər imkanlar təmin etməklə davamlı sosial inkişafın əsasını qoymağa zəmin yaradır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. J.Connor, S.Gabel, D.Gallagher, M.Morton, "Disability studies and inclusive education: Implications for theory, research, and practice", international Journal of Inclusive Education, 2008, 12(5-6), 445-453.
2. K.Joseph, "Implementing the social model of disability: Theory and research", International Sociology Review of Books, 2007, 22(2), 248-251
3. S.Carrington, J.Deppeler, J.Moss, "Cultivating teachers' beliefs, knowledge and skills for leading change in schools" Australian Journal of Teacher Education, 2010, 35(1), 3-12
4. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1040134.pdf>
5. https://www.researchgate.net/publication/293337563_Inclusive_Educatio

İSTEDADLI UŞAQLARLA İŞİN TƏŞKİLİ YOLLARI

*Magistr Səmədzadə Fidan Qismət qızı
Elmi rəhbər: Baş müəllim Bağirova Tahirə Bəkir qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Elmi və mədəni tərəqqinin müstəqil Azərbaycanın ümid dolu gələcəyinin inkişafında müstəsna əhəmiyyətini nəzərə alan Ulu öndərimiz Heydər Əliyev Azərbaycanın gənc istedadlarının "Qızıl Kitab"ını təsis etdirmişdir. İstedadlı gənclərə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin şəxsi himayəsini, onların yaradıcılıq potensialını inkişaf etdirmək üçün dövlət qayğısını təmin etdirmək bu "Qızıl Kitab"ın əsas məqsədi idi.

İctimaiyyət tərəfindən rəğbətlə qarşılanan "Xüsusi istedadla malik olan uşaqların yaradıcılıq potensialının inkişafı üzrə Dövlət Proqramı" Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 17 aprel 2006-cı il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. Bu proqram ümumtəhsil məktəblərimizdəki istedadlı ilə seçilən şagirdlərin səmərəli təhsil almalarına, şəxsiyyət kimi formalaşmalarına şərait yaradır.

İstedad sanki, qaynayan bir çeşməni xatırladır. İstedad insanın özü ilə doğulan və zamanla inkişaf etdirilən bir prosesdir. Zamanında bu istedadı inkişaf etdirməyi bacarmayan uşaqlar da olur. Və istedad onların daxilində, ürəklərinin bir küncündə dəfn olunur. Onlar bilirlər ki, içlərində doğulan, lakin ayaq tutub yerimək səadətini yaşamayan bir aləm yatır. Təbii ki, bu insana hər zaman ağrı verir.

Bir və ya bir neçə fəaliyyətin müvəffəqiyyətli icrası üçün sərf olunan qabiliyyətlərin özünəməxsus birliyi istedad adlanır. İstedadlı şagirdlərin seçilməsi özlüyündə çətin bir mərhələ hesab olunur. Səbəb isə bunun şagirdin inkişaf dinamikası ilə bağlı olan uzunmüddətli bir proses olmasıdır. İstedadlı şagirdlərin üzə çıxarılması, onların inkişaf etdirilməsi, bilik və bacarıqlarının praktik həyata yönləndirilməsi şagird-yönlü təhsilimizin əsas məqsədlərindən biridir. İstedadlı şagirdlərin sayı çoxdur. Sadəcə, belə şagirdlərin aşkar edilməyə, düzgün istiqamətləndirilməyə ehtiyacları var. Bunun üçün ilk öncə, təlim prosesi düzgün qurulmalı, təlimin təşkilinə verilən tələblər gözlənilməli, təlim strategiyası doğru seçilməli və məqsədyönlü təlim texnologiyalarından istifadə edilməlidir.

Azərbaycan Respublikasında istedadlı uşaqlarla bağlı həyata keçirilən tədbirlər sırasına aşağıdakılar daxildir:

1. Birinci sinfə erkən yaşda başlama;
2. Sınıf-dən-sinfə keçmə;
3. Xüsusi siniflər yaratma;
4. Xüsusi məktəblərin əsasını qoyma.

Dünyada istedadlı şagirdlərin təhsil alması üçün hədd 5 yaş qəbul edilib. Çox yüksək zəkaya malik uşaqlar üçün isə 3 yaş belə gec hesab edilir. Bu cür uşaqlar ilə davranış tərz, təlim mühitinin necə təşkil olunması, uşağın hansı üsul ilə öyrənmə biləcəyinin müəyyənləşdirilməsi, sosial münasibətlərinin nizamlanması kimi məsələlərin ən uyğun versiyada həllini tapa bilməsi üçün xüsusi təlim keçmək mütləqdir. Müəllimlərə öncədən, istedadlı şagirdlərlə bağlı informasiyanın verilməsi və planlaşdırmanın bunun əsasında qurulması təlimin əsas mövzudur. Zəhləşdirilmiş tədris planının yaradılması çox vacibdir. İdrakı tapşırıqlar verən zaman isə araşdırma yönümlü olmasına diqqət yetirmək lazımdır.

Uzun illərdir ki, Azərbaycanda istedadlı uşaqların üzə çıxarılması üçün mühüm tədbirlər həyata keçirilir. Belə uşaqlar yerli və beynəlxalq yarışlarda ölkəmizi təmsil edir, milli-mənəvi dəyərlərimizi nümayiş etdirirlər. Qəbul etməliyik ki, bu cür uşaqların aşkarlanması, inkişaf etdirilməsi, onlara lazım olan dəstəyin verilməsi gələcəyimiz üçün bir növ yatırımdır.

İstedadlı şagirdlər ölkəmizin gələcəyi üçün çox mühüm insan kapitalıdır. Və mən ümid edirəm ki, neft kapitalımız bir gün istedad kapitalına çevrilib, bütün dünyanı heyrətə gətirəcək.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Əlizadə Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri, Bakı 2004
2. Əliyeva Z. Pedaqogika "dərslər", Bakı 2004 3. <https://www.muallim.edu.az/news.php?id=5996>

MÜƏLLİMLİK ƏN ŞƏRƏFLİ PEŞƏDİR

*Manafli Ləman Anar, Filologiya fakültəsi
Elmi rəhbər: Pedf.d.dos Vidadi Bəşirov
Azərbaycan Dillər Universiteti*

*Mən Azərbaycanın sadə vətəndaşıyam.
Bu addan yüksək ad yoxdur. Ancaq bundan da yüksək ad müəllimlikdir.
Heydər Əliyev*

Müəllimin şərəfli peşə olmağı Ulu Öndərin müdrik kəlamlarında əsasını təşkil etmişdir. O, müəllimi milli sərvət hesab edirdi. Ona görə də, mən epiqraf olaraq Ulu Öndərimizin kəlamından istifadə etməyi özümə mənəvi borc bildim. "Mənə hər fərdi öyrədənün köləsi olaram". Bu cümlə Həzrəti Əliyevə məxsusdur. Bu cümlənin içində çox hisslər, duyğular yatır. Həzrəti Əli də müəllimlik sənətini çox yüksək qiymətləndirmişdir. Müəllimlik peşəsini bu cümləsi ilə o, çox yüksəklərə qaldırmışdır. Bunu anlamaq üçün biz ilk öncə bilməliyik ki, dünyada nəcib peşələr çoxdur. Lakin burda bir həqiqət vardır ki, hər bir peşə sahibi öz peşəsi ilə bağlı dərinlikləri, incəlikləri müəllimdən öyrənir. Hər kəsə müəllim demək olmaz. Xaricən müəllim yox, daxilən də müəllim olmağı bacarmalıdır əsl müəllim. Deyirlər ki, hər bir insanın taleyində müəllimə yer vardır. Ona ilk "ana" yazmağı öyrədən, əlindən tutub hərfləri yazdırən, ona vətənə sevgini öyrədən şəxsi kim unudar? Heç kim. Bizim hər bir uğurumuzun arxasında müəllim durur. Elə buna görə də cəmiyyətdə müəllimlik çox şərəfli, müqəddəs peşədir. Çünki müəllim vətən üçün övlad, cəmiyyət üçün şəxsiyyət yetişdirir. Bunun məsuliyyəti müəllimin öhdəsindədir. Valideynlə bərabər müəllimlər uşağın dərdinə, sevincinə şərik olub, uşağın hər cür şıltaqlığına, əziyyətinə dözlülər. Hər bir müəllim öz xoş hərəkətləri, xoş münasibəti, təmiz əxlaqı, nümunəvi davranışı və savadı ilə həyata yeni qədəmlərini qoymuş 6 yaşlı uşağın valideynlərindən sonra ilk nümunə götürəcəyi şəxsdir. Müəllim uşağa tək bilik yox həyatı da başa salır. Onu cəmiyyətə hazırlayır, onun bir şəxsiyyət kimi formalaşması üçün əlindən gələni edir. Buna görə də müəllimlik ən şərəfli, ən müqəddəs, ən çətin və bir o qədər də gözəl peşədir.

Ədəbiyyatı:

http://www.anl.az/down/meqale/az_muellimi/2010/dekabr/145271.htm

MƏKTƏBDƏ ZORAKILIĞIN QARŞISININ ALINMASI YOLLARI

*Eldarlı Nəzakət Nazim qızı, təhsil-1, qr.205a
Elmi rəhbər: Günay Seyidova Akif qızı,
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Zorakılıq güclü olan birinin öz qazancı məmnuniyyəti üçün ona qarşı gələ bilməyəcək qədər gücsüz birinə təkrarlanan və incidici şəkildə sözlü, fiziki, psixoloji, sosial istismar fəaliyyətidir. Cinsiyyətindən, dinindən, irqindən, sosio-ekonomik vəziyyətindən asılı olmayaraq dünyada bir çox insan zorakılıqdan əziyyət çəkmiş və çəkməkdədir. Bütün dünya üzərində yayılan zorakılığın məktəblərdə də çoxalması uşaq və gənclərin fiziki və psixososial sağlamlılıqlarını təhdid edir [1]. Ümumiyyətlə, məktəblərdə baş verən zorakılığın nəticələri uşaqların sadəcə məktəb dövründə almış olduqları travmalardan ibarət deyil. Çünki bu travmalar sadəcə məktəb dövrünü əhatə etməklə kifayətlənmir. Uşaqların bütün həyatları boyunca zorakılığın onlarda yaratmış olduğu travmalar onları təqib edir. Və bu onların sadəcə məktəb dövrünün deyil, gələcək həyat fəaliyyətinin də mənfi şəkildə təsirlənməsinə gətirib çıxarır. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, məktəbdə zorakılıq görmüş uşaqlar məktəb dövrlərinə qayıtmaq istəmirlər. Hətta nəinki qayıtmaq, xatırlamaq belə istəmirlər. Çünki zorakılıq gördükləri vaxtların onlarda yaratdığı ciddi travma və psixoloji xətlər onlar üçün dözülməz olur.

Zorakılıq bir-biri ilə qeyri-bərabər gücə malik olan tərəflər arasında olur. Burada güclü tərəf qarşı tərəfdə qorxu yaratmaq, ona zərər vermək, onu hədələmək, onda qayğı yaratmaq məqsədləri güdür. Zorakılığın müxtəlif növləri vardır. Bunlardan hər birimizə bəlli olan növləri fiziki və verbal zorakılıqdır. Fiziki zorakılığa güclü tərəfin zəif tərəfi döyməsi, vurmağı, itələməsi, təpikləməsi, əşyalarını icazəsiz surətdə

əlindən alması, zorla hansısa bir işi görməyə təşviq etməsi aid edilə bilər. Verbal zorakılıq isə güclü tərəfin zəif tərəfi təhqir etməsi, nalaiq sözlər deməsi, ona müxtəlif ləqəblər qoşması, lağa qoymaq məqsədilə müxtəlif təhqiredici adlarla çağırması, təhdid etməsi və.s aid edilə bilər. Məktəbdə baş verən zorakılığın qarşısının alınması üçün müəllim və valideyn əməkdaşlığı mütləq nüansdır. Hər bir valideyn ilk öncə öz övladına zorakılığın pis bir xüsusiyyət olduğunu aşılmalıdır. Çünki uşaqda formalaşan hər bir pis və ya yaxşı xüsusiyyətin əsası evdə qoyulur, məktəbdə isə bunun davamı olaraq formalaşır. Valideyn öz övladını tanımalı, ona qayğı göstərməli və qeyd etdiyim kimi zorakılığın pis xüsusiyyət olduğu barəsində övladında fikir formalaşdırmalıdır. Məktəbdə isə müəllimlər eyni şəkildə bunu davam etdirməlidir. Burada artıq valideyn və müəllim əməkdaşlığı özünü büruzə verəcək. Zorakılıq edən uşaqlarla xüsusi olaraq maraqlanmaq bu zorakılığa onu nəyin təşviq etdiyini tapmaq lazımdır. Onunla ciddi şəkildə psixoloji söhbətlər aparmaq, ona etdiyi hərəkətin yaxşı hərəkət olmadığını və özünü qarşı tərəfin yerinə qoyaraq onunla empatiya qurmalı olduğunu bildirmək lazımdır. Zorakılığa məruz qalan tərəfin keçirmiş olduğu qorxu, inciklik, ətrafdan küskünlük hissələrinin necə hiss olduğunu ona başa salmaq lazımdır. Eyni zamanda, zorakılığa məruz qalan tərəflə də psixoloji söhbətlər aparılmalı onda olan qorxu hissənin aradan qaldırılması, zorakılığa məruz qaldığı halda qorxdığı üçün susmamalı olduğunu bildirmək lazımdır. Çünki çox zaman zorakılığa məruz qalan tərəf qarşı tərəfin daha da aqressiv olmaması üçün susmağa üstünlük verir. Bu isə yolverilməzdir. Öz səhvlərini anlamayan qarşı tərəf cavab almadığı təqdirdə öz zorakılığına davam edəcəkdir. Bunlardan əlavə məktəbdə bütün uşaqlarla zorakılığın pis bir davranış olduğunu izah edəcək, bildirəcək, peşəkar şəxslərin iştirak etdiyi maarifləndirmə işləri həyata keçirmək lazımdır. Onlara etdiklərinin nə ilə nəticələnə biləcəyinin aydın şəkildə izahını vermək mütləqdir. Bəzən bunun çox ağır nəticələri ola, hətta ölümlə nəticələnə bilər. Və hər şeydən əvvəl onlara nəinki ailələri üçün eyni zamanda bir şəxs olaraq nə qədər dəyərli olduqları başa salınmalıdır. Çünki öz dəyərini anlayan biri başqasının dəyərlərinə toxunacaq qədər aciz ola bilməz.

Internet resursları:

1. <https://www.arti.edu.az/az/presentation/1152-quot-maktabda-sagirdlar-arasinda-yaranan-zorakiliq-quot-adli-maqala>
2. https://www.momjunction.com/articles/ways-to-stop-school-violence_0034854

SOSIAL YETİMLİYİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Hacıyeva Ümidə Rahim qızı magistr, qrup 245
Elmi rəhbər: müəllimi Seyidova Günay Akif qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Sosial problemlərdən biri olan sosial yetimlik müasir dövrdə də geniş yayılmışdır. Bəs sosial yetimlik nədir? Sosial yetimlik; ana və atası ya da ən az bir valideyninin həyatda olmasına rəğmən bu valideynlərin öz uşaqları qarşısında valideynlik vəzifələrini yerinə yetirməməsi və yaxud etinasız yanaşma göstərdikdə ortaya çıxan bir vəziyyətdir. Bu problemin ən böyük mənbəyi sosial-iqtisadi və demoqrafik çətinliklərdən yaranan uğursuz ailələr hesab edilir. Bu sahədə vəziyyətin nə dərəcədə ağır olduğunu statistiklardan görmək olar. Yetim, ailə himayəsindən məhrum olan uşaqların sayı ölkəmizdə durmadan artır. Uşaqların psixi və fiziki sağlamlığına təsir göstərən amillər sırasında; onların təhlükəsizliyini təmin etmək, onlara qayğı göstərmək, sağlamlıq ehtiyaclarını ödəmək, təhsil imkanlarını təmin etmək, uşaqların fiziki və əqli inkişafına dəstək olmaq, sevgi, şəfqət, maraq göstərmək kimi valideynlik vəzifələrini yerinə yetirməmək hallarını sadalaya bilərik. Belə səbəblər məhz sosial yetimliyin yaranmasına şərait yaradır.

Müasir sosioloji tədqiqatlara nəzər salsaq, iki əsas məfhumu bioloji və sosial yetimlik məfhumlarına rast gələ bilərik. Fiziki olaraq öz valideynlərini itirənlər bioloji cəhətdən yetim uşaqlar hesab olunur. Sosial yetimlikdə isə mahiyyət fərqlidir. Vurğuladığımız kimi, ailə, valideynlər uşağın təlim-tərbiyəsilə məşğul olursa, onun qayğısına qalmırsa, sosial yetimlik meydana gəlmiş olur.

Əgər uşaq həyatda olan valideynlərilə ünsiyyətdən məhrum olursa bu zaman da belə hal ilə qarşılaşa bilərik. Bu kimi ailələrdə uşaqlar özlərinin ünsiyyət ehtiyaclarını qarşılaya bilmirlər; fiziki və mənəvi inkişaflarında maneələr, ziddiyyətlərlə qarşılaşırlar, psixi gərginlik, ünsiyyət "aclığı" daim onları müşayi-

ət edir. Belə olduğu halda onlar küçə qruplarına üz tutur, nəticədə çətin "uşaq" adlandırdığımız uşaqların sayının artmasına şərait yaratmış olur.

Elə ailələr vardır ki, onların şəraiti uşaqları məhz dövlətin himayəsinə verilməsini qaçılmaz edir. Məsələn, valideynlər alkoqola, narkomaniyaya meyl ediblərsə, təbii ki, uşaqların da mənəvi, fiziki cəhətdən sağlam olmasından söhbət belə gedə bilməz.

Sosial yetimliyi bir çox səbəblər yaradır ki, bura boşanmaları, doğum evlərində atılmış körpələrin sayının artması, uğursuz ailələr və bir çox digər səbəblərin adını çəkə bilərik. Valideynlərin birindən ayrı qalan uşaq ünsiyyət boşluğunu doldurmaq üçün özünü ətrafdan təcrid etmiş olur. Sosial yetimlik nəticələri özünü psixoloji problemlər, dəyərsizlik, sevgisizlik, yalnızlıq hissi, özgüvən əksikliyi, fiziki problemlər, aqressiya, qaçırılma, maddi və sosial problemlər, karyera və evlilik problemləri, istismara məruz qalma riski, cinayət törətmə riski, təhsil həyatının kəsilməsi, evdən və ya müəssisədən qaçmaq cəhdləri və s. şəkildə göstərə bilər.

Müasir dövrdə əsas problemlərdən sayılan sosial yetimliyin həlli yolunda aparılan islahatlar təkcə sosial-iqtisadi baxımından həll edilməməlidir. Bu proses pedaqoji islahatlarla birgə aparılmalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Xəlilov Hüseyn "Uşaq və yeniyetmələrin inkişafının sosial psixoloji məsələləri". Bakı, 2012.
2. "Orphans", UNICEF.
3. Seyidov S.İ., Həməzəyev M.Ə., Mustafayev T.Ə.. Psixologiya. Bakı, 2007
4. "Who is an Orphan?", Children of Grace.
5. "World Population Prospects: The 2017 Revision", United Nations.

ƏQLİ GERİLİYİ OLAN UŞAQLARIN SOSIAL VƏ FƏRDİ İNKİŞAFI ÜZRƏ KORREKSIYA TƏŞKİLİ VƏ MƏZMUNU

*Rəsulzadə Aişə Elşən, Təhsil-1 fakültəsi
Baş müəllim Xaspoladova Sevdə Aydın
Azərbaycan Dillər Universiteti*

İnklüziv təhsil hamının, ilk növbədə, sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsilə ehtiyacı təmin olunan ümumi təhsilin bir inkişaf səviyyəsidir. SİM (sağlamlıq imkanları məhdud) insanların baxışları da ətraf mühit üçün əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır, hər şeydən öncə isə onlar artıq korreksiyaedici xüsusi məktəblərdə olduğu kimi, evdən təcrid olunaraq yaşamırlar. İnklüziv təhsil xüsusi məktəblərin sayının azalmasına gətirib çıxardır.

İnklüziv sinifdə müəllim, digər şagirdlərlə olduğu kimi, SİM şagirdlərlə də təhsil və davranışları ilə bağlı gözləntilərini bölüşməlidir. O hər bir şagirdə müxtəlif tələblərin qoyduğunu və bunu nə üçün etdiyini şagirdlərə izah etməlidir. Eyni zamanda SİM şagird və ya onun ailə üzvlərindən problemin ma-hiyyətinin nədən ibarət olması haqqında məlumat verməyi xahiş etməlidir. O, şagirdlərin hamısını sinif fəaliyyətinə cəlb etməyin bəzən çətin olduğunu nəzərə almalı, imkan daxilində bu işdə müəllimə yardım etmək məqsədi ilə prosesin gedişini şagirdlərə izah etməlidir.

Mərhəmət, güzəşt atmosferinin yaranması SİM uşaqlar inklüziv siniflərə qəbul olarkən baş verə biləcək təhlükələrdən biridir. Adi uşaqların SİM uşaqlarla birgə oxuması xeyriyyəçilik aktı deyil. Müəllim dərk etməlidir ki, SİM şagirdlər də bu cəmiyyətin bərabərhüquqlu vətəndaşı olduğundan bu sinifdə təhsil alırlar və o, bu həqiqəti inklüziv təhsil auditoriyasına ötürməlidir.

Müəllim bütün şagirdləri, eyni zamanda SİM şagirdləri, bir-birilərinə yardım göstərməyə həvəsləndirilməlidir. Şagirdlərə digərlərinə təmənnasız yardım göstərən insanlar haqqında danışılmalı, onlarda müxtəlif mövqeləri müzakirə etməklə münaqişələri yoluna qoya bilmə bacarığını inkişaf etdirilməlidir, şagirdlərə bütün sinfə aid olan vacib qərarları birgə qəbul etməyə imkan verilməlidir.

Bu halda nəzərə alınacaq amillər aşağıdakılardır: [1. Səh.37]

- hər bir şagirdə fərdi yanaşma;
- yorğunluğun qarşısını almaq üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə etmək (zehni və təcrübə fəaliyyəti növbələmək, materialı kiçik hissələrlə təqdim etmək, rəngarəng əyani vasitələrdən istifadə etmək);

· təlim bacarıqlarını formalaşdıran, yazılı və şifahi nitqi inkişaf etdirən və öyrənmə fəaliyyətini aktivləşdirən metodlardan istifadə etmək.

Təlim prosesinin təşkili üçün aşağıdakı metodlardan istifadə etmək olar: Vizual, praktik, layihə.

Vizual metodlar- inklüziv sinifdə dərsin başlanğıc mərhələsində istifadə edilir. Uşaqlar sinifdə, ilk növbədə, məktəb lövhəsini görürlər. Ondan səmərəli istifadə olunmalıdır, vizual dayağı təmin etməlidir. İnformasiyanın ətraflı təsviri verilməlidir.

Praktik metodlar- Dərs praktik metodlar əsasında formalaşır. Praktik metodlar öyrənmə prosesində uşaqlarda planlaşdırılmış elementlərin öyrənilməsinə, bilik və bacarıqların formalaşmasına yardım edir.

Layihə metodu- interaktiv metodlardan biridir. Öyrənmə prosesinin ayrılmaz bir hissəsidir. Layihə metodundan istifadə təcrübəsi göstərir ki, birlikdə öyrənmək təkcə asan və maraqlı deyil, eləcə də səmərəlidir.

SİM şagirdlərə daha səmərəli öyrənməyə kömək edən üsullar aşağıdakılardır: [2. Səh.38]

- şagirdlər üçün informasiyanın ötürülməsi üsullarını tez-tez dəyişmək;
- tapşırığın yerinə yetirilmə formasını dəyişmək (məsələn, yazmaq əvəzinə testləri şifahi yerinə yetirmək);
- tapşırığı hissə-hissə yerinə yetirmək;
- İKT-dən istifadə etmək.

SİM olan şagirdlər üçün tapşırıqlar tərtib edərkən aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır: [3. Səh.39]

- tapşırıq həm şifahi, həm də yazılı şəkildə tərtib olunur;
- tapşırıq konkret, qısa, bir feilli və çox təlimatlı olmalıdır;
- tapşırığı verərkən şagirdin imkan və maraqları nəzərə alınmalıdır;
- başladığı işi bitirmək üçün şagirdə şərait yaradılmalıdır.

Bütün bunlarla yanaşı, müəllim və valideynlər birlikdə əlaqə saxlayaraq SİM uşaqların bacarıq və qabiliyyətlərini üzə çıxarmalı, onların cəmiyyətdə öz doğru yerlərini tapmağa şərait yaratmalıdır.

İstifadə olunan ədəbiyyat:

1. Inklüziv siniflərdə təlimin inkişaf təşkili. Oxu materialı. Bakı, "TİPİ", 2018.

ERKƏN YAŞ DÖVRÜNDƏ OYUNUN ƏHƏMİYYƏTİ

Mamedova Aydan Ağabala qızı, Magistratura, qrup 245

Elmi rəhbər: müəl.Seyidova Günay Akif qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti,

Keçmişdən bu günə qədər mövcud olmuş hər bir cəmiyyətdə oyunla bağlı materiallara rast gəlmək oyunun insan həyatında mühüm yer tutduğunu göstərir. Oyun uşağı gələcək həyata hazırlamaq üçün ən təsirli üsuldur. Oyun qarşılıqlı münasibətlər, əməkdaşlıq, nitq, bilik əldə etmək, təcrübə toplamaq, psixoloji inkişaf, emosional və sosial inkişafı yanaşı, zehni və dil inkişafına da təsir göstərir. Böyüklər oyuna uşağın əylənməsi, diqqətini yayındırması üçün vasitə kimi baxsalar da, oyun uşaq üçün ciddi bir işdir. Oyunlar vasitəsilə uşaqların bilik və bacarıqları inkişaf edir. Oyun vasitəsilə uşaqlar qərar qəbul etmək, qaydalara tabe olmaq, başqalarına qarşı hörmətli və dürüst olmaq, qrupda öz davranışlarına nəzarət etmək və başqaları ilə əməkdaşlıq etmək bacarıqlarını inkişaf etdirirlər.

Oyun uşağın bilik və bacarıqlarını göstərməklə yanaşı, onun nəyə maraq göstərdiyini də ortaya çıxarır. Oyunlar öz növbəsində uşaqların özünü ifadə etmək üçün dil bacarıqları, yaradıcılıq və problem həll etmə bacarıqlarının inkişafını sürətləndirilir [2; 101]. İnkişaf tək əqli ilə qalmır, eyni zamanda fiziki olaraqda özünü göstərir. Belə ki, qaçarkən, tullanarkən, hoppanarkən, dırmaşarkən, atarkən və tutarkən uşağın bu əsas motor bacarıqları da inkişaf edərək fiziki inkişafa da təkan verir.

Prof. Dr.Bilal Çoban və Prof. Dr.Eyyup Nacarin fikrincə, oyun uşağın fiziki inkişafına müxtəlif yollarla təsir edir. Bu təsirlər üç başlıq altında qruplaşdırılır:

1. Oyun uşağın iri və kiçik əzələlərini inkişaf etdirir;
2. Açıq havada oyunlar uşağın günəşdən, təmiz havadan faydalanmasına və fiziki inkişaf etməsinə şərait yaradır;

3. Oyun uşağın qan dövranını sürətləndirir, iştahını açır, yuxusunu tənzimləyir, tərləmə ilə orqanizmdən zərərli toksinləri çıxarır, artıq enerjisini sərf etməsinə kömək edir [1; 20].

Bütün dünyada əsas təhsilin elementi olan oyunlar müəllimlərin təlim məqsədlərinə çatmaq üçün istifadə etdikləri vasitələrdən yalnız biridir və düzgün istifadə edildikdə bəlkə də ən təsirli olanıdır. Müəllimlər cinsinə görə oyuncaqlar və ya materiallardan istifadə etməklə bütün uşaqların sinifdən kənar hər bir fəaliyyətdə iştirakını təmin edə bilməlidirlər. Sinifdən kənar fəaliyyətlərdə uşaqların fiziki cəhətdən aktiv olmaları və sosiallığın tələb etdiyi kimi bir-biri ilə əlaqədar olmaları dəstəklənməlidir. Müəllimlər, uşaqlar oynayarkən müşahidə etməlidir. Çünki bu müşahidə müəllimə münasib təlim mühiti yaratmaq imkanları verir. Müəllimlər sinifdə daim bir şagirdi nümunə göstərməməlidir, çünki bu, digər uşaqların hadisələri qavramasına mənfi təsir göstərə bilər. Bundan əlavə, sinifdə oynanan oyunlarda oyuncaqların rənglərinə diqqət yetirilməlidir. Məsələn, hoppanma ipi çəhrayı deyil, mavi, avtomobil isə mavi deyil, çəhrayı ola bilər. Beləliklə, uşaqlar rənglərin cinsiyyətə xas olmadığını başa düşə bilərlər.

Nəticə olaraq, erkən yaş dövründə uşaqlarda oyun bütün inkişaf xüsusiyyətləri baxımından son dərəcə vacibdir. Bir çox alimlərin fikrincə, oyun uşağı tanımaq və təhlil etmək üçün ən yaxşı yoldur. Uşağın psixi vəziyyətinin dinamikası, zəka səviyyəsi, sosial hadisələrin qiymətləndirilməsindəki vəziyyəti, əgər varsa, inkişaf problemləri oyunda öz əksini tapacağından onları müşahidə etmək və araşdırmaq mümkündür. Bundan əlavə, uşaqlar oyun vasitəsilə real həyatı bacarıqlar qazanırlar.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Çoban B, Nacar E. Okul Öncəsi Eğitimde Eğitsel Oyunlar, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 18-24; 2006;
2. Hurwitz SC. To Be Successful – Let Them Play! Childhood Education, 2003; 79(2); 101-102;
3. Tsao L. How Much Do We Know About The Importance of Play In Childhood Development?, Childhood Education, 2002, 78(4), 230-232.

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN ELM VƏ TƏHSİL SİYASƏTİ

Həsənova Umnisə Asif, filologiya fakültəsi, qrup 142b

*Elmi rəhbər: b/m Əbdülrəhimova Nüşabə Mirza
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Azərbaycan təhsilinin mühüm inkişaf mərhələləri ümummilli lider Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə bağlıdır. Ulu Öndərin təhsil sahəsinə diqqət və qayğısı əvəzsiz olub.

Ulu Öndər Heydər Əliyev təhsilin cəmiyyətin inkişafındakı rolundan danışarkən deyir:

“Bu təhsil sisteminin nə qədər dəyərli olduğunu ondan görmək olar ki, Azərbaycan yüksək savada, biliyə, ixtisasa, yüksək elmə malik insanlar var və onlar cəmiyyətin çox hissəsini təşkil edir. Əgər bunlar olmasaydı, Azərbaycanın iqtisadiyyatı belə inkişaf edə bilməzdi. Bunlar olmasaydı biz indi Azərbaycanı müstəqil dövlət kimi idarə edə bilməzdik. Onları qiymətləndirmək lazımdır.”

Hələ ölkəmizə rəhbərliyinin birinci dövründə - 1969-1982-ci illərdə ümummilli lider Heydər Əliyevin təhsilimizə böyük qayğısının nəticəsi olaraq Azərbaycanda çoxlu sayda məktəb binası tikilərək istifadəyə verilib. Ölkədə yeni ali təhsil müəssisələri açılıb, təhsil ocaqlarının maddi-texniki bazası möhkəmləndirilib, lazımi avadanlıqla təchiz olunub. Ulu Öndər daim gənclərin hərtərəfli inkişafına böyük önəm verirdi. Ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə hər il yüzlərlə Azərbaycan gənci SSRİ-nin müxtəlif şəhərlərinə ali təhsil almağa göndərilirdi. Həmin gənclər Azərbaycan üçün çox vacib olan ixtisaslar üzrə təhsil alırdılar və respublikamıza bacarıqlı mütəxəssislər kimi qayıdırdılar.

Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev təhsilə həmişə prioritet sahə kimi baxırdı. “Təhsil millətin gələcəyidir” deyən Ulu Öndər Azərbaycana rəhbərliyinin ikinci dövrü olan 1993-2003-cü illərdə də bu sahənin fəaliyyətinin yüksəldilməsinə xüsusi diqqət göstərmişdi. Bu illərdə Azərbaycanın təhsil sistemi təkmilləşdirilib və təhsilimizin dünya təhsil sisteminə inteqrasiyası üçün geniş imkanlar yaradılıb. Xeyli sayda məktəb binaları tikilərək istifadəyə verilib, yeni dərsliklər hazırlanıb və şagirdlərə pulsuz verilib. Təhsil üzrə müxtəlif proqram və layihələr hazırlanaraq uğurla həyata keçirilib.

1998-ci ildə Azərbaycan müəllimlərinin qurultayında ümummilli lider 7 Əliyev geniş nitq söyləyib. Ulu Öndər təhsilimizin inkişafı ilə bağlı fikirlərini bildirib, tövsiyələrini verib. Müəllimlik peşəsini, müəllim əməyini həmişə yüksək qiymətləndirən müdrik rəhbər Heydər Əliyev deyirdi: “...Bizim müstəqil res-

publikamızda, Azərbaycan cəmiyyətində müəllim bu gün də, gələcəkdə də ən hörmətli insan kimi qəbul edilməlidir və müəllimlik peşəsi ən yüksək qiymətə layiq olan peşədir”.

Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə reallaşdırılmış “Yeni Azərbaycana – yeni məktəblər” layihəsi çərçivəsində son illərdə ölkəmizdə müasir tələblərə cavab verən üç mindən çox məktəb binası tikilib istifadəyə verilib. Məktəblər yeni avadanlıqla təchiz edilib. Təhsil sahəsində informasiya–kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi istiqamətində əhəmiyyətli işlər görülüb.

Bu gün Azərbaycanda təhsil sahəsi ilə yanaşı, iqtisadiyyat, elm, mədəniyyət və digər sahələr də çox sürətlə inkişaf edir. Azərbaycan öz inkişafına görə dünyanın öndə gedən ölkələrindən biridir. Bütün bu nailiyyətlər isə yalnız və yalnız ümummilli lider, qüdrətli şəxsiyyət Heydər Əliyev siyasətinin bəhrələridir.

İstifadə olunmuş mənbələr

1. <https://haydaraliyevcenter.wordpress.com/heyder-eliyev/heyd%C9%99r-%C9%99liyev-v%C9%99-az%C9%99rbaycan-t%C9%99hsili/>
2. https://azertag.az/xeber/Azərbaycan_tehsilinin_inkisafi_ulu_nder_Heyder_Aliyevin_adi_ve_fealiyyeti_ile_baglidir-857019

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN TƏHSİL SİSTEMİ

*Əzizli Nigar Niyazi qızı
Elmi rəhbər: Əliyeva Elnurə Yusif qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Azərbaycan xalqının ictimai, siyasi və iqtisadi sahələrində tərəqqi dövrünə qədəm qoyması birbaşa Ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə əlaqədardır. Tarixin haqsızlığı səbəbindən öz dövlətçilik ənənələrindən ayrı düşmüş, ən ağır səhnələrə şahidlik edən millətimiz böyük liderin ağıllı siyasəti nəticəsində dirçəlmişdir. Heydər Əliyevin ölkəmizə başçılıq etdiyi illər elmin, incəsənətin, ümumiyyətlə, təhsilin inkişafı, çiçəklənmə dövrü kimi səciyyəvirdir. Məhz bu illər ərzində xalqın milli özünüdərkini və təsdiq etməsi üçün ilkin şərtlər yaradılmışdır. Onun təhsil sisteminə verdiyi töhfələr, əlbəttə ki, əvəzolunmazdır. Ulu Öndərin təhsilin önəmidən danışarkən ifadə etdiyi fikirlər olduqca əhəmiyyətlidir. O, qeyd edirdi ki, Azərbaycan xalqının yüksək savada, biliyə və dünyagörüşünə sahib yüzrlərlə ixtisaslı kadrları vardır və bu, təhsil sisteminin nə qədər dəyərli olduğunu sübut edir. Əgər onlar olmasaydı iqtisadiyyatımız belə inkişaf edə bilməzdi. Azərbaycanı müstəqil dövlət kimi idarə etmək mümkün olmazdı. Ümumilliyə liderin bu dəyərli fikirlərini hər zaman qiymətləndirmək bizim vəzifəmizdir.

Milli təhsil sistemimizin intibahı Heydər Əliyevin ölkəmizə birinci rəhbərliyi dövrünə təsadüf edir. Bu zaman təhsil sahəsinə ölkə siyasətinin əsas sektorlarından biri kimi diqqət ayrılmağa başlanılır. 1982-1987-ci illər isə onun (təhsil sisteminin) coşqun yüksəlişi və irəliləyişi ilə nəzərə çarpır. Bu o illər idi ki, Ulu Öndər özü təlim-tədris prosesində olan çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün bütün imkanlardan istifadə edirdi. Azərbaycan gənclərinin SSRİ-də ən öndə gedən təhsil ocaqlarında oxumaları mümkün idi. Hətta, yüzrlərlə tələbə dövlət hesabına müxtəlif xarici universitetlərə yola salınırdı. Bunun nəticəsinə xalqına xeyir verən yeni gənclik, ziyalı cəmiyyət formalaşdı. Onları haqlı olaraq, Azərbaycanın milli sərvəti və böyük liderin yetirmələri adlandırılırlar. Heydər Əliyev təkcə ali təhsil müəssisələrinə deyil, orta məktəblərə də öz qayğısını göstərməyi unutmurdu. O, şagirdlərlə müntəzəm görüşlər keçirir, onların problemləri ilə yaxından maraqlanırdı. [1, s. 19]

Nəhayət, dövlət müstəqilliyimiz bərpa olunduqdan sonra digər bütün sahələrdə olduğu kimi təlim sisteminə də canlanma müşahidə olunurdu. Heydər Əliyevin başçılığı ilə orta və ali təhsil müəssisələrində əsaslı dəyişikliklər aparıldı. Onların maddi-texniki bazaları gücləndirildi, bacarıqlı və işində peşəkar pedaqoji kadrlarla təmin olundu.

Vaxtı ilə ulu öndər, ümummilliyə lider Heydər Əliyev deyirdi ki, hazırda təhsilimiz istədiyimiz səviyyədə qurulmaqdadır. [2] Beynəlxalq təcrübələrdən kifayət qədər fayda alır və gələcək üçün uğurlu nəsil yetişdirilir. Həmçinin hesab edirdi ki, bu yeni təməl üzərində Azərbaycan təhsili daha da inkişaf edəcək.

Müstəqil respublikamızın banisi Təhsil haqqında müvafiq qanun imzaladı və bununla da, ümumi təhsilin standartları dövlət səviyyəsində təsdiq edilmiş oldu. İstedadlı uşaqlara qayğı göstərildi və “Qızıl kitab”-a ən fəal şagirdlərin adları əlavə olundu. “Təhsil millətin gələcəyidir “ - deyən liderimiz bu məzunda

bir neçə önəmli sənəd qəbul etdi. 2001-ci il 18 iyun “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirməsi haqqında” qanun, 2001-ci il 9 avqust “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında”, 2003-cü il 2 yanvar tarixində isə “Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında” Qanunun tətbiq edilməsi barədə sərəncam imzalandı. [3]

Bu gün əminliklə deyə bilərik ki, Ulu Öndərin təklif etdiyi strateji yol hazırkı təhsilin dinamik inkişafını təmin etmişdir. Onun bu fəaliyyəti indi cənab Prezident İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilir. Bu yol Azərbaycan xalqını daha gözəl, aydın günlərə aparacaqdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Səmədov Abbas. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycanda təhsilə və təhsil xadimlərinə qayğısı. Gəncə: Gəncə Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2010.
2. <https://haydaraliyevcenter.wordpress.com/heyder-eliyev/heyd%C9%99r-%C9%99liyev-v%C9%99-az%C9%99rbaycan-t%C9%99hsili/>
3. <http://old.xalqgazeti.com/az/news/politics/103879>

MƏKTƏBDƏNKƏNAR FƏALİYYƏTİN UŞAQ İNKİŞAFINA TƏSİRİ

*Fərəcova Lamiyə Sahib qızı, Təhsil-1, qrup:205B
Elmi rəhbər: m.Seyidova Günay Akif qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Məktəbdənkənar təhsil uşaq, yeniyetmə və gənclərin meyl, maraq və bacarıqlarının, intellektual səviyyələrinin, yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı, fiziki cəhətdən sağlam böyümələri üçün əlverişli şərait yaradır, onların istirahətinin, asudə vaxtlarının mənalı təşkilinə kömək edir. Məktəbdənkənar təlim-tərbiyə könüllülük prinsipi əsasında qurulur, ailə, təhsil müəssisələri, ictimai təşkilatlar, yaradıcılıq birlikləri, cəmiyyətlər, fondlar, əmək kollektivləri ilə birlikdə, həmçinin ayrı-ayrı vətəndaşların köməyi ilə aparılır.

Klublarda və məktəbdənkənar fəaliyyətlərdə müxtəliflik yeniyetmələrin həyatında və gələcək taleyində mühüm rol oynayır. Müxtəlif qruplara məruz qalma yeniyetmələrin sosial cəhətdən intellektli və məsuliyyətli yetkinlər olmasına kömək edə bilər. Bununla belə, müxtəlif qruplara daxil olmaq kifayət deyil, çünki bu, yalnız üzlər bir-biri ilə əlaqə qurduqda faydalıdır. Müxtəlif həmyaşıdları ilə daha mənalı qarşılıqlı əlaqələr insanlara daha çox sosial məsuliyyətli liderlik və əməkdaşlıq bacarıqları kimi xüsusiyyətlər əldə etməyə imkan verir. Ölkəmizdə valideynlərdə uşaqlarını məktəbdənkənar dərnək və klublara göndərməkdə maraqlıdırlar. Bundan başqa, məktəbdənkənar fəaliyyətlərə cəlb olunmaq məktəbi tərk etmə, cinayət törətmə ehtimalını azaldır və ali təhsilin davam etdirilməsinə, məktəb işində nailiyyətlərə səbəb olur. Bu fəaliyyətlərdən ən az birində iştirak etmək anti-sosial davranışların azalmasına tələbələrin ünsiyyət qurmaqda müvəffəqiyyətli olmasına kömək edə bilər.

Ölkəmizdə də uşaqların, yeniyetmələrin və gənclərin asudə vaxtlarını səmərəli keçirmələri üçün müxtəlif məktəbdənkənar təlim, tərbiyə müəssisələri mövcuddur. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi sistemində bir çox məktəbdənkənar müəssisə fəaliyyət göstərir. Həmin müəssisələrə yüzlərlə şagird cəlb edilir. Onların təlim-tərbiyəsi ilə pedaqoji işçilər məşğul olur.

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi sistemində Uşaq Yaradıcılıq Mərkəzi fəaliyyəti qənaətbəxşdir. Bu mərkəzlərə müxtəlif yaş qruplarında şagirdlər cəlb olunur. Onların seçimləri maraq dairələrinə uyğun olaraq təmin edilir. Bununla yanaşı Texniki Yaradıcılıq Mərkəzləri fəaliyyət göstərir ki, bu mərkəzlərdə əsasən «İbtidai texniki modelçilik», «Radioelektronika», «Elektrotexnika», «Bacarıqlı əllər», «İnformatika» kimi dərnəkləri nümunə göstərə bilərik.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Feldman, Amy (2005). “Yeniyetmələrin inkişafında məktəb əsaslı sinifdənkənar
2. fəaliyyətlərin rolu: hərtərəfli baxış və gələcək istiqamətlər”. Təhsil Tədqiqatının
3. İcmalı . 75 (2): 159-210.
4. <http://www.anl.az/down/meqale/525/2011/fevral/156601.htm>

KARYERA SEÇİMİNDƏ AKADEMİK MƏSLƏHƏTÇİNİN ROLU

Tagızadə Fidan Rövşən qızı, təhsil-1, qr.205B

Elmi rəhbər: m. Günay Seyidova Akif qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Bu gün karyera seçimi edərkən bir çox problemlərlə üzləşmək mümkündür. Qarşınızda bir neçə seçim varkən hansının daha düzgün və sizə uyğun olduğunu aydınlaşdırmaqda çətinlik çəkə bilərsiniz. Bu çətinlikləri aradan qaldırmaq və karyeranızda düzgün seçim edib uğurlu olmaq üçün akademik məsləhətçiyə üz tutmağınız vacibdir. Bəs akademik məsləhətçi kimdir?

Akademik məsləhətçi xüsusi bir məsləhətçi növüdür. Onların əsas rolu ali təhsil alan tələbələrə işləmək və onların gələcək karyerasında düzgün seçim etmək üçün yol göstərməkdən ibarətdir. Akademik məsləhətin əsas məqsədi tələbənin qarşısında geniş təhsil imkanları açmaqla onun inkişafını təmin etməkdir. Eyni zamanda, bunu da qeyd etmək lazımdır ki, High Point Universitetinin akademik kurikulumunun əsasını effektiv akademik məsləhətlər təşkil edir. Onların fikrincə, tələbələrə lazımi qaydada məsləhətlər təşkil edilməsə, lazımi istiqamət verilməsə, hətta ən yaxşı akademik proqramlar da istənilən nəticəni verməyəcək. [3] Akademik məsləhətçiyə bir çox hallarda müraciət oluna bilər. Bunlar hansılardır? Kurs seçərkən, təcrübə və iş imkanları axtararkən, dərslərlə bağlı problemlərlə üzləşdikdə və s. hallarda akademik məsləhətçiyə üz tuta bilər və effektiv nəticələr əldə edilə bilər.

Artıq bütün bu söyləmələrdən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, akademik məsləhətçilər gələcək karyeranın seçimində önəmli rola malikdirlər. Akademik məsləhətçilər tələblərin karyera seçimində yaxından iştirak edir, karyera məsləhəti peşədurlarında yaxından iştirak edir, qarşıda böyük imkanlar açır. Beləliklə, tələbələr istədikləri nəticələri əldə edir, məqsədlərinə nail olurlar.

İstifadə olunmuş internet resursları

1. <https://educationdol.com.ng/2022/12/13/why-academic-advisors-are-key-to-your-future-career-development/>
2. <https://www.euruni.edu/blog/the-importance-of-an-academic-advisor/#:~:text=An%20academic%20advisor%20is%20a,and%20propel%20them%20toward%20success.>
3. <https://www.intellectfolks.com/role-of-academic-advisors-for-future-career-development/>
4. <https://www.nacweb.org/career-development/best-practices/career-advising-from-the-primary-role-academic-advisers-viewpoint-a-review-of-the-literature>

NİTQ İNKİŞAFINDA AİLƏ VƏ MƏKTƏBİN ROLU

Əhmədova Fidan, Təhsil 1 fakültəsi, qrup 218

Elmi rəhbər: müəl.Ülviyyə Başirli

Azərbaycan Dillər niversiteti

Uşaqlar arasında nitqin inkişafı onların ünsiyyət bacarıqları, məktəbə hazırlığı və nailiyyətləri üçün əsas bir prosesdir. Valideynlər daimi olaraq uşaqları ünsiyyətə cəlb edən insanlardır; deməli, valideynləri uşağın ilk müəllimi, ilk pedaqoqu kimi adlandırmaq olar. Valideyn-uşaq qarşılıqlı münasibətlərinin yüksək keyfiyyətli olması, sağlam mühitdə tərbiyə almaqları nitq inkişafının formalaşmasında çox vacib rol oynayır. Bu mərhələdə ilk 3 il ən məhsuldar müddət kimi qeyd olunur, çünki bu müddətdə beyin daha sürətlə inkişaf edir və yeni məlumatları daha tez və çevik öyrənə bilər. Əgər bu kritik dövr qarşılıqlı qarşılıqlı fəaliyyətlər, vərdislər və dil inkişafı üçün imkanlar yaradılmadan keçərsə, uşağın həyatının növbəti mərhələlərində digər fəaliyyətləri yerinə yetirmək daha da çətinləşəcək.

Nitq inkişafı insanın ümumi inkişafının həlledici aspektidir və bu prosesdə həm ailə, həm də məktəb mühüm rol oynayır. Belə ki insan həyatının ilk illərində nitqi inkişafının və stimullaşdırmanın əsas mənbəyi onun ailə üzvləridir. Ev şəraitində valideynlər və ya onların dayələri uşaqla gündəlik söhbətlərdə birgə iştirak edir, onlara dinləmək və danışmaq imkanı verir ki, bu da avtomatik olaraq onlarda dil nümunələri və tələffüzü modelləşdirir. Bunun da vacibliyi ondan ibarətdir ki, dil nəinki nitq inkişafı o cümlədən ümumi inkişaf üçün də zəmin yaradır.

Uşaq böyüdükə bağçaya, məktəbə getdikcə müəllimlər və həmyaşıdları ilə ünsiyyətə başlayırlar, (buna bəzi mənbələrdə “dilə məruz qalma” deyilir) Bu zaman onların nitq qabiliyyətləri üzə çıxır. Müəllimlər uşaqlara strukturlaşdırılmış dil qaydalarından bəhs edir, onları müxtəlif lüğət və dil normaları ilə tanış edir və müxtəlif şəraitlərdə dildən maksimum dərəcədə istifadə etməyə təşviq edir.

Dilin inkişafında uşaqların öz həmyaşıdları ilə ünsiyyət qurmağı da mühüm rol oynayır, çünki bu uşaqlara dil bacarıqlarını tətbiq etmək və dil istifadəsini tələb edən sosial mühitdə asanlıqla əlaqədə olmaq imkanı yaradır.

Bəziləri düşünür ki, valideynlərin vəzifəsi uşaqlar məktəbə gedənə kimidir, ancaq bu səhv fikirdir. Belə ki uşaq məktəbə getdikcə ailənin rolu azalmır, əksinə valideynlər və müəllimlər əməkdaşlıq etməlidirlər. Uşaqlar valideynləri ilə birgə mütaliə etməklə, məktəb təcrübələri haqqında söhbətlərə qatılmaqla və evdə dildən mənalı şəkildə istifadə etmələri üçün imkanlar yaratmaqla onların dil inkişafını dəstəkləməyə davam edə bilirlər.

Xülasə, uşağın nitqinin inkişafında həm ailə, həm də məktəb mühüm rol oynayır. Ailə üzvləri ilk illərdə dilin inkişafı üçün zəmin yaradır, müəllimlər və məktəb kollektivi isə uşaq məktəbə daxil olan kimi əlavə dillə tanışlıq və stimulyasiya verir. Ailələr və məktəblər birlikdə işləməklə, uşaqların həyatları boyu onlara yaxşı xidmət edəcək güclü dil bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə kömək edə bilirlər.

Ədəbiyyat:

1. Əzizova Z.M., Cəfərova R.Q., İsmayılov Ş.N. Loqopediyanın nəzəri əsasları haqqında ümumi məlumat. Dərs vəsaiti. Mingəçevir, Mingəçevir Poliqrafiya Müəssisəsi, 2008, 202 s.
2. Əzizova Z.M., Cəfərova R.Q., İsmayılov Ş.N. Loqopediyanın nəzəri əsasları haqqında ümumi məlumat. Dərs vəsaiti, Mingəçevir: Mingəçevir Poliqrafiya Müəssisəsi, 2008, 202 s.
3. Əhmədov H., Zeynalova N. Pedaqogika: Dərslük. Bakı: Elm və Təhsil, 2021
4. Əzizova Z.M., Cəfərova R.Q., İsmayılov Ş.N. Loqopediyanın nəzəri əsasları haqqında ümumi məlumat. Dərs vəsaiti, Mingəçevir: Mingəçevir Poliqrafiya Müəssisəsi, 2008, 202 s

AUTİZM ERKƏN UŞAQLIQ DÖVRÜNDƏ ƏN ÇOX RAST GƏLİNƏN CİDDİ XƏSTƏLİKLƏRDƏN BİRİDİR. AUTİZMİN MÜDAFİƏ MƏXANİZMLƏRİ

*Nəbizadə Arzu, Təhsil 1 fakültəsi, qrup 218
Elmi rəhbər: Arzu Bəxşəliyeva
Azərbaycan Dillər universiteti*

Autizmlə uşaqlarda bir sıra xüsusiyyətlər özünü əks etdirir. Belə ki həmin uşaqlar digər həmyaşıdlarından fərqli olaraq sosial münasibətlərdə, ünsiyyətdə, göz kontaktı, maraq və fəaliyyətlərdə çatışmazlıqlarla üzləşirlər.

Autizmin səbəbləri tədqiqatçılar tərəfindən hələ də müəyyən edilməmişdir. Autizmin səbəbləri aşkar olunmasa belə bizim önəmli məqsədimiz həmin uşaqları cəmiyyətin bir üzvü kimi sosiallaşdırmaq və cəmiyyətə qazandırmaq olmalıdır.

Autizmlə bağlı bir sıra müdafiə mexanizmləri vardır. Müdafiə mexanizmləri dedikdə ümumi qavram nəzərdə tutulur. Autizmlə bağlı dəstək üçün müəyyən edilmiş müdafiə mexanizmləri aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Müalicənin mühitdən asılı olmayaraq həyata keçirilməsi;
2. Təcrübəli və yüksək ixtisaslı kadrların seçilməsi;
3. Təkrarlamaların göz ardı edilməməsi;
4. Uşağın standart, gündəlik və dəqiq rejiminin təyin olunması;
5. Digər autizmlə uşaqların valideynləri ilə əməkdaşlığın qurulması;
6. Alışdığı mühiti dəyişdirməmək;
7. Sosial fəaliyyətlərə cəlb edilməsini təşkil etmək ;
8. Ailələrin psixoloji baxımdan yardımla təmin olunması;
9. Autizmi olan uşaqlar üçün əlçatan müasir servis və xidmətlərin yaradılması;
10. Müstəqil yaşamları üçün zəruri olan bacarıqların mənimsədilməsi.

Erkən müdaxilə və düzgün yanaşma ilə autizmlı şəxslərin cəmiyyətə inteqrasiyası mümkün ola bilər. Bunun üçün də əvvəlcə valideynlərin maariflənməsi və düzgün diaqnostika ciddi əhəmiyyət kəsb edir.

Erkən müdaxilə zamanı ən ümdə nəzərə alınmalı məqamlar bunlardır:

- Koqnitiv inkişafı stimullaşdırmaq;
- Nitqə yiyələnməyi asanlaşdırmaq;
- Sosial inkişafa şərait yaratmaq.

Autizmlı uşaqların fərdi xüsusiyyətləri, mövcud inkişaf səviyyəsi və bacarıqları diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır ki, müdaxilədən mümkün müsbət nəticələr əldə edilsin. Əksi təqdirdə üzləşilən problemlərin sayı artar və qarşısı alınmaz durum yaranar. Bu isə nəinki autizmi olan uşaqların inkişafını irəli aparmağa dəstək göstərir, əksinə olduğu vəziyyətdən daha aşağı səviyyəyə gətirib çıxarda bilər.

Erkən müdaxilə ilə yanaşı autizmdə müdafiə mexanizmlərinə müvafiq olaraq müəyyən edilmiş xüsusi proqram və metodlar mövcuddur.

Ən geniş yayılmış proqramlardan “Autizmlı və ünsiyyət çatışmazlıqları olan uşaqların təhsili və müalicəsi proqramı”(TEACCH-Treatment and Education of Autistic and Communication-handicapped Children) və Lovaasin hazırlayıb işlədiyi “Gənc autist” proqramıdır. Bu proqramların əsas məqsədi uşaqlara koqnitiv, sosial və nitq bacarıqlarını aşılamaq, eyni zamanda autizmlı uşaqların oyun zamanı fəaliyyətinin stimullaşdırılması, pis davranışın, qəzəb və aqresivanın azalmasını təmin etməkdən ibarətdir.

Erkən müdaxiləyə tez başlamaq olduqca vacibdir. Lakin unutmamaq lazımdır ki, ümid itirmək olmaz. Tarixdə iz qoymuş şəxsiyyətlərin əksəriyyəti autizmlı şəxslər olublar.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Nigar Zeynalova, İnküziv təhsilin pedaqogikası, Bakı-2021(s.-115-118)
2. Ellen Notbohm, Hər bir autizmlı uşağın bilməyini istədiyi 10 fakt, Bakı 2019(s.-27-28)
3. <https://nevrolq.az/autizm-xesteliyi-nedir-elametleri-ve-yaradan-sebebler/>

XÜSUSİ TƏHSİLDƏN İNKÜZİV TƏHSİLƏ KEÇİD DÖVRÜNDƏ XARİCİ TƏCRÜBƏNİN ÖYRƏNİLMƏSİ

*Nuruyeva Əfsanə təhsil-1
Elmi rəhbər: Arzu Bəxşəliyeva
Azərbaycan Dillər universiteti*

Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların cəmiyyətdə inteqrasiyaında mühüm amil olan inküziv təhsil, xüsusi təhsil ehtiyacları və fərdi imkanların müxtəlifliyi nəzərə alınmaqla, bütün şagirdlərin dini mənsubiyyətindən, dilindən, irq, mədəniyyət, sağlamlıq imkanlarından asılı olmayaraq təhsil alma hüququ var.

Təhsil cəmiyyət və dövlətin inkişafının əsasında durmaqla strateji əhəmiyyətə malik olan və davamlı inkişaf etdirilən fəaliyyət sahəsidir. Azərbaycan Respublikasının təhsil sistemi milli zəminə, ümumi bəşəri dəyərlərə əsaslanır və demokratik xarakter daşıyır. Hazırda cəmiyyətdə mövcud olan “Həssas əhali” kateqoriyasının təhsil sahəsində xüsusi qayğıya ehtiyacı var. Həssas əhalinin təhsilə cəlb olunması ilə cəmiyyətə daxilolma prosesi bir-bir ilə əlaqəlidir. İnküziv təhsil nədir-inküziv təhsil uşaqlara qarşı hər hansı bir ayrı-seçkiliyi istisna edən, bütün insanlara bərabər münasibəti təmin edən və xüsusi təhsilə ehtiyacı uşaqlar üçün şərait yaradan bir ideologiyaya əsaslanır. Düşünürəm ki, inküziv təhsilin praktikasını öyrənmək üçün xarici təcrübənin öyrənilməsi də vacibdir. İnküziv təhsillə bağlı mükəmməl qanunvericiliyə sahib ölkələr içərisində Kanada, ABŞ, İspaniya, Niderland, İsveç, İngiltərə xüsusi ilə fərqlənir. Avropa təcrübəsinə nəzər salsaq görürük ki, Problemin inküziv üsulla həllində əsas məqsəd uşağın deyil, cəmiyyətin bu prosesə hazırlanmasıdır. Yaponiya xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların cəmiyyətə adaptasiyası uşaq bağçasından başlayır. Yaponiyada uşaqlara kiçik yaşlarından sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara qarşı humanist münasibət öyrədilir. Yapon məktəblərində inküziv təhsilin daha bir üstünlüyü ondan ibarətdir ki, burada konsultasiya otaqları mövcuddur. İnküziv təhsil siyasəti mürəkkəb olan Litvada isə müxtəlif proqramlar mövcuddur. Məsələn, Pul uşağı izləyir və Şagirdin bel çantası layihəsidir. Məqsədi SİM uşaqlarının maddi təminatını aradan qaldırmaqdır. Digər biri isə “Sarı avtobus” layihəsidir ki, uzaq kənd yerlərində yaşayan, maddi vəziyyəti stabil olmayan ailələrin övladlarının məktəbə gətirilməsi üçün istifadə

olunur. İndi isə gəlin Yerli təcrübəmizə nəzər yetirək. 2017-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən “2018-2024”-cü illərdə SİM şəxslər üçün Dövlət Proqramı qəbul olunur. Əsas məqsədi sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların və gənclərin təhsil hüququnun digər şəxslərlə bərabərliyini təmin etməkdir. Bunun üçün kadr hazırlığı, hüquqi aktlar, inklüziv təhsilə cəlb olan tələbələrin vahid bazası yaradılmalı, ümumiyyətlə cəmiyyətə maarifləndirmə işləri aparıldı. Qanunlar və dövlət proqramı ilə yanaşı bir sıra layihələr də hazırlandı. “Səsli dərslik” layihəsi 2018 -ci ildə Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq olundu. İlk uğuru isə dərsliklərin www.sesliderslik.az saytında yerləşdirilməsi olub. Həmçinin yetişdirilən xüsusi kadrlar və inklüziv təhsilə marağın yaranması da danılmaz fəallıyıdır. Bugün ölkəmizdə SİM uşaqları üçün ev təhsilinin təşkili, stasionar müalicə müəssisələrində xüsusi təhsilin təşkili formaları mövcuddur. Nəticə etibarilə təhsil planlarının düzgün həyata keçirilməsi, xüsusi kadrların yetişdirilməsi, inklüziv uşaqlar üçün hazırlanan layihələr bu sahənin daha da inkişaf edəcəyinin göstəricidir. Unutmayaq ki, uşaqlara verilən sevgi, diqqət, qayğı onların həyatında möcüzələr yaradır.

İstinad siyahısı:

1. Nigar Zeynalova İnküziv təhsilin pedaqogikası; Bakı-2021 [1.səh.11]
2. “İnküziv təhsilin pedaqogikası ”Nigar Zeynalova; Bakı-2021[1.səh 33]
3. <https://aztehsil.com/news/12415-nkluziv-tehsil-nedir.html>
4. <https://sumgayit.edu.gov.az/az/page/15885/12891>

EŞİTMƏ QÜSURLU UŞAQLARDA MƏKTƏBLƏRDƏ APARILAN İŞLƏRİN ÖYRƏNİLMƏSİ METODLARI

Qasımlı Pünhanə, Təhsil 1 fakültəsi Qrup 218

Elmi rəhbər:müə.Arzu Bəxşəliyeva

Azərbaycan Dillər niversiteti

Nitq insanların həyatında mühüm rol oynayır. Nitq insanların bir-birinə qarşılıqlı təsir göstərmələri üçün bir vasitədir. Uşağın şüuru müxtəlif təsəvvürlər və anlayışlarla zənginləşdikcə, onun həyat təcrübəsi genişləndikcə təlim tərbiyəsi də inkişaf etməyə başlayır. Belə şagirdlərlə xüsusi məşğələ və dərslərin keçirilməsi zəruri hesab edilir.

Eşitmə məhdudiyyətli uşaqlar ətraf-ələmlə bir-başa əlaqə yaradır bilmirlər. Bu uşaqlarla çalışan pedaqoqun əsas məqsədi o, şagirdi şifahi nitqə yiyələndirmək olmalıdır və bu uşaqlar inkişaf etmə qabiliyyətinə malikdirlər. Eşitmə məhdudiyyətli uşaqlar ünsiyyət vasitəsi kimi daktil və dodaq oxumadan istifadə edilir. İş aparılan zaman dilin səs sistemi, lüğət tərkibi, leksik, qramatik quruluş əlaqəli şəkildə öyrədilməlidir. Əgər şagird sizin müddət korreksiya işinə rəğmən səsləri düzgün şəkildə tələffüz edə bilmirsə, bu korreksiya işinin düzgün təşkil olunmamasından irəli gəlir. Korreksiya zamanı müəllim ən doğru metodu seçib, tətbiq etməlidir. Eşitmə məhdudiyyətli şagirdin inkişaf etməsi üçün onu nitqə yiyələndirmək əsas şərtidir. Nitq vərdişinin formalaşdırılması isə elə də asan proses deyil və iki istiqamətdə aparılır;

1. Tələffüz;
2. Dodaqdan oxuma.

Proqramda göstərilən mövzular da məhz bu istiqamətdə aparılmalıdır. Nitqin aydın formalaşması üçün isə səslərin artikulyasiyasını şagirdlərə düzgün mənimsətmək vacibdir. Bu cür uşaqları biz xüsusiyyətlərinə görə 5 qrupa ayırırıq

Bilərik:

1. Qavrama qabiliyyəti zəif olanlar;
2. Yaddaşı zəif olanlar;
3. Biliklərdən faydalana bilməyənlər;
4. Yaradıcılıq qabiliyyəti olmayanlar;
5. Ümumiləşdirmək bacarığı olmayanlar.

Daktil əlifbasının nitq təsiri

Burada əsas məsələ müəllimin daktildən nə dərəcədə düzgün istifadə etməsidir. Bəzən müəllimin daktil əlifbasını düzgün aşılamaması şagirdin biliyinin zəif olmasına gətirib çıxarır. Daktil müəllim tərəfindən nə qədər mükəmməl mənimsəmiş olarsa, bu şagirdə də bir o qədər müsbət təsir göstərəcəkdir.

Eşitmə məhdudiyyətli uşağın yaxşı oxuması üçün əl işarələrindən tez-tez istifadə edilməlidir. Düzgün yazmaq bacarığı aşılmalıdır. Həm oxu, həm yazı bacarığının formalaşdırılması prosesi qarşılıqlı şəkildə aparılmalıdır.

Korreksiya zamanı 3 məsələ əsas məna kəsb edir:

- Esitmə bacarığı
- Danışiq bacarığı
- Dinləmə bacarığı

Bu bacarıqlar uşaqlarda tədricən formalaşır. Uşağın inkişaf problemi olarsa bu fəaliyyətləri düzgün yerinə yetirə bilməyəcəkdir. Eşitmə qüsurlu uşaqlarla aparılan təlim-tərbiyə işlərini həyata keçirərkən, məktəb yaşı dövründə uşaqlar oxumağı, yazmağı, nəticə çıxarmağı bacarmalıdırlar.

Bunun üçün də erkən diaqnoz qoyulması və korreksiya işinin düzgün şəkildə təşkili vacib rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. Dilarə Dostuzadə "Eşitmə qüsurlu uşaqlarla məktəblərdə aparılan işlərin öyrənilməsi metodları"; Bakı-2018 [1;s.179]
2. Nigar Zeynalova "İnklüziv təhsilin pedaqogikası"; Bakı-2021 [2;s.177]
3. Hümeyir Əhmədov "Xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqlara müasir yanaşmalar"; Bakı-2018 [3;s.111]

DAUN SINDROMU OLAN UŞAQLARIN ƏQLİ INKIŞAFININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Əzizli Aysu, Təhsil 1 fakültəsi Qrup:218
Elmi rəhbər:Arzu Bəxşəliyeva
Azərbaycan Dillər niversiteti*

Daun sindromu dünyada geniş yayılan xromosom patologiyasıdır. O, 21-ci cütlükdə təsadüfi mutasiya nəticəsində əlavə xromosomun yaranması ilə ortaya çıxır. İnsanın formaca çubuqlara bənzəyən 23 cüt xromosomunda 25000 gen cəmləşib. Hər cüt iki xromosomdan ibarətdir. Daun sindromunda 21-ci cütlük 3 xromosomdan ibarətdir. Əlavə xromosom insanlarda özünə xarakterik xüsusiyyətlərlə göstərir: burnun üst hissəsinin yastı forması, gözlərin uzunsov və kiçik, çəp göz yarığı, yarıaçıq ağız, ağız boşluğunun normadan kiçik olduğu üçün dilin böyük olması, yastılaşmış üz və boyunardı. Daun sindromunun iki yaranma səbəbi mövcuddur. Birinci səbəb-ananın yaşı. Ananın yaşı nə qədər çoxdursa, uşağın bu patologiya ilə dünyaya gəlmə riski bir o qədər yüksəkdir (20 yaşından sonra 1:1000, 42 yaşından sonra 1:60). İkinci daha nadir rast gəlinən səbəb irsiyyətdir. Yaxın qohumlar arasında bağlanan nikahlar və ailədə Daun sindromlu qohumun olması təkanverici qüvvələrdir. Alimlər nəninin ananı dünyaya gətirmə yaşı ilə nəvənin Daun sindromu ilə doğulması arasında əlaqənin varlığını xüsusilə qeyd edirlər. Atanın da yaşı əhəmiyyət kəsb edir. Daun sindromu təsadüfi genetik mutasiya hesab edilir. Daun sindromunun mürəkkəblik formasından, ağırlıq dərəcəsindən asılı olaraq uşaqlarda aşağıda sadalanan ağırlaşmalar müşahidə edilə bilər: Anadangəlmə ürək qüsurları;Yoluxucu xəstəliklər, Leykemiya; Erkən Alsheymer xəstəliyi; Yuxuda tənəffüsün dayanması; Piylənmə və s. Lakin patologiyanın bəzi üstünlükləri də mövcuddur. Belə ki, adi insanlarla müqayisədə artıq xromosomu olan insanların onkoloji xəstəliklərlə üzləşmə riski çox aşağıdır. Bunun səbəbi isə hələ ki, məlum deyil.Əvvəllər Daun sindromlu uşaqlar çox az ömür sürürdülər. Erkən uşaqlıq dövründə bu uşaqlar yoluxucu xəstəliklər və ya ürək xəstəliklərindən əziyyət çəkirdilər. XX əsrdə bu insanlar 25 il ömür sürürdülər. Hazırda orta yaş həddi 50-60 yaş arasında dəyişir. Bəzi ölkələrdə isə onlar hətta 80-90 yaşınadək yaşayırlar. Daun sindromlu uşaqlar güclü yaddaşa malik deyillər. İşçi yaddaşa bağlı problemlər yeni sözləri mənimsəmək, yaddaşa saxlamaq, danışiq dilini anlamaq və cavab vermək, sözlü təlimatlara uyğunlaşmaq, təşkilati bacarıqları inkişaf etdirmək, ardıcılıq və müxtəlif siyahıları yadda saxlamaq kimi çətinliklərə gətirib çıxarır. Təlim eşitmə yaddaşına həddindən artıq tələblər qoyduğu üçün uşaqlar təlim prosesindən tez uzaqlaşa bilərlər. Daun sindromlu uşaqlarla çalışan pedaqoqlar müxtəlif strategiyalardan yararlanırlar. Bu strategiyalara mövcud çətinliklərin öhdəsindən (simvol və ya şəkillər vasitəsilə məlumatın vizual şəkildə çatdırılması), təlimatların qısaldılması və sadələşdirilməsi, təlimatların uşaqlar tərəfindən başa düşülməsinin təmin edilməsi, materialların təkrarən yoxlanılması və s. aiddir. Daun sindromlu uşaqlara xas yaddaş məhdudiyyəti yazı və oxu kimi əsas akademik bacarıqların mənimsənilməsi prosesinin müddətini uzadır. Daun sindromlu uşaqların əksəriyyəti inkişaf mər-

hələlərini digər uşaqlardan gec qarşılayır. Onlar tez-tez yüngül və orta dərəcədə zehni çatışmazlığa malikdirlər və diqqət müddəti, şifahi yaddaş və ifadəli ünsiyyətlə bağlı xüsusi çətinliklərlə üzləşə bilirlər. Daun sindromlu uşaqlarda inadkarlıq, impulsivlik və əsəbilik kimi davranış problemləri daha çox rast gəlinə bilər. Bir çox uşaq məlumatı anlamaq və emal etmək üçün öz-özünə yüksək səslə danışır. Digər tərəfdən, Daun sindromlu uşaqların çoxu güclü sosial bacarıqlara malikdir. Hətta körpə ikən çoxları başqaları ilə əlaqə saxlamaq üçün qeyri-şifahi ünsiyyətdən istifadə edirlər. Onlar tez-tez güclü vizual öyrənənlərdir, məlumatları ya şəkillər, obyektlər və ya nümayiş vasitəsilə görə bildikləri zaman yaxşı başa düşürlər. Daun sindromlu bir çox uşaq sözləri oxumağı valideynlərinin və ya müəllimlərinin gözlədiyindən daha tez öyrənirlər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.childrenshospital.org/conditions/down-syndrome>
2. Nigar Zeynalova İnkluziv Təhsil

UŞAQLARDA SEREBRAL İFLICIN YARANMA SƏBƏBLƏRİ

Məmmədli Şahnaz, Təhsil 1 fakültəsi, Qrup 218

Elmi rəhbər: Arzu Baxşəliyeva

Azərbaycan Dillər universiteti

Serebral iflic insanın hərəkəti və tarazlığı və duruşunu qorumaq qabiliyyətinə təsir edən bir qrup pozğunluqdur. Serebral iflic anormal beyin inkişafı və ya insanın əzələlərini idarə etmək qabiliyyətinə təsir edən inkişaf edən beynin zədələnməsi nəticəsində yaranır. Serebral iflicin simptomları insandan insana dəyişir. Şiddətli serebral iflic olan bir şəxs yeriyə bilmək üçün xüsusi avadanlıqdan istifadə etməli ola bilər və ya ümumiyyətlə ömürlük qayğıya ehtiyacı ola bilər. Yüngül serebral iflic olan bir insan isə bir az yəndəmsiz yeriyə bilər, lakin heç bir xüsusi köməyə ehtiyacı olmaya bilər. Serebral iflic zamanla pisləşmir, baxmayaraq ki, dəqiq simptomlar bir insanın həyatı boyu dəyişə bilər. Serebral iflicin əlamətləri çox fərqlidir, çünki əlilliyin müxtəlif növləri və səviyyələri var. Bir uşağın serebral iflic ola biləcəyinin əsas əlaməti motor və ya hərəkət mərhələlərinə (məsələn, yuvarlanmaq, oturmaq, ayaqda durmaq və ya yerimək kimi) çatmaqda gecikmədir. Qeyd etmək vacibdir ki, serebral iflic olmayan bəzi uşaqlarda da bu əlamətlərdən bəziləri ola bilər. Serebral iflic, beynin anormal inkişafı və ya uşağın əzələlərini idarə etmək qabiliyyətinə təsir edən inkişaf edən beynin zədələnməsi nəticəsində yaranır. Anormal inkişafın və ya zədələnmənin bir neçə mümkün səbəbi var. İnsanlar serebral iflicinin əsasən doğuş zamanı oksigen çatışmazlığından qaynaqlandığını düşünürdülər. İndi elm adamları bunun yalnız az sayda serebral iflic hadisəsinə səbəb olduğunu düşünürlər. Beynin anormal inkişafı və ya serebral iflicə səbəb olan zədələnmə doğuşdan əvvəl, doğuş zamanı, doğumdan sonra bir ay ərzində və ya uşağın həyatının ilk illərində beyin hələ inkişaf edərkən baş verə bilər. Beynin anormal inkişafı və ya doğuşdan əvvəl və ya doğuş zamanı baş vermiş zədə ilə əlaqəli serebral iflic anadangəlmə serebral iflic adlanır. Serebral iflicinin əksəriyyəti (85%-90%) anadangəlmədir. Bir çox hallarda konkret səbəb məlum deyil. Serebral iflicin kiçik bir faizi beynin anormal inkişafı və ya doğuşdan 28 gündən çox müddətdə baş verən zədələnmə nəticəsində yaranır. Buna qazanılmış serebral iflic deyilir və adətən infeksiya (məsələn, meningit) və ya kəllə-beyin travması ilə əlaqələndirilir. Serebral iflicin müalicəsi yoxdur, lakin müalicə vəziyyəti onların həyatını yaxşılaşdırmağa bilər. Müalicə proqramına mümkün qədər erkən başlamaq vacibdir. Serebral iflic diaqnozu qoyulduqdan sonra, sağlamlıq mütəxəssisləri qrupu uşaq və ailə ilə birlikdə uşağa tam potensialına çatmasına kömək etmək üçün bir plan hazırlamaq üçün işləyir. Ümumi müalicələrə dərmanlar daxildir; cərrahiyyə; braketlər; və fiziki, peşə və danışma terapiyası. Serebral iflic olan bütün uşaqlar üçün heç bir tək müalicə ən yaxşısı deyil. Müalicə planına qərar verməzdən əvvəl, bütün riskləri və faydaları anlamaq üçün uşağın həkimi ilə danışmaq vacibdir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Nigar Zeynalova, - İnkluziv təhsilin pedaqogikası, Bakı -2021
2. [https://www.cdc.gov/ncbddd/cp/facts.html\(2\)](https://www.cdc.gov/ncbddd/cp/facts.html(2))

MƏKTƏBDƏNKƏNAR FƏALİYYƏTDƏ SOSIAL BACARIQLARIN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ YOLLARI

Muxtarova Sevinc Kamilyevna, təhsil-1, qr.205B

Elmi rəhbər: m. Seyidova Günay Akif qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Sosial bacarıqlar bizə digər insanlarla ünsiyyət qurmağa və uğurlu əlaqələr yaratmağa köməklik göstərir. Sosial bacarıqların zəif olması həyatın bir çox sahəsinə mənfi təsir göstərir və həyat standartlarını aşağı salır. Sosial bacarıqlar təhsil müəssisələrində, iş həyatında, ev mühitində və ictimaiyyətdə uğurlu əlaqələr yaratmaq üçün ən yaxşı vasitələrdən biridir.

Sosial bacarıqların zəif olması və onlarla bağlı olan problemlər “asosiallıq” ilə eyniləşdirilməməlidir. Asosial insanlar sosial qarşılıqlı əlaqədən uzaq durmağa çalışırlar. Lakin sosial bacarıqları zəif olan insanlar sosial əlaqə yaratmaq istəyib bunda uğurlu ola bilməyənlərdir. Onlar digərləri ilə ünsiyyət qurmaqda çətinlik çəkir və hətta bəzən digər insanları narahat edəcək şəkildə davranırlar. Sosial bacarıqların zəif olmasının da müxtəlif səbəbləri vardır.

Yeniyyətlərdə sosial bacarıqların inkişaf etdirilməsində məktəbdənkənar fəaliyyətlər mühüm rol oynayır. Məktəb daxili və ya xarici proqram və klublara qoşulmaq buna misal ola bilər. Məktəbdən sonra təşkil olunmuş fəaliyyətin bir hissəsi olmaq yeniyyətlərə ümumi məqsədə çatmaq üçün birlikdə işləyən həmyaşıdları ilə əlaqə saxlamağa imkan verir. Rəqabət əvəzinə birlik olmağı vurğulayan bir komandaya və ya kluba qoşulmaq yeniyyətlər arasında güclü bağlar yaradır, onları başqalarını hörmətlə dinləməyə, ünsiyyət qurmağa və oynadıqları rola görə məsuliyyət daşımağa həvəsləndirir.

Düzgün mentor seçimi yeniyyətlərin sosial bacarıqlarında köklü dəyişikliyə səbəb olur. Yeniyyətlər öz potensiallarını kəşf edərkən, ilham almaq üçün dəyər verdikləri insanları müşahidə edirlər. Bu şəxs onların çevrələrindən istənilən biri ola bilər. Mentor yeniyyətdə bir çox keyfiyyətləri formalaşdırma bilər. Bu keyfiyyətlərə misal olaraq düzgün ünsiyyət bacarıqlarını, qərar verməni, tənqidi təfəkkürü göstərmək olar.

Onlayn və şəxsən ictimailəşməni balanslaşdırmaq müasir dünyamızın əsas tələblərindən biridir. Belə ki, pandemiyaçıdan çıxan bir çox yeniyyət özəlrlərini hələ də həmyaşıdlarından qopmuş kimi hiss edir. Yeniyyətlər real vaxtda səs tonunu, bədən dilini və üz ifadələrini oxumağa ehtiyac duyur. Lakin, pandemiya müddətində uzun müddət ekran arxasında oturmuş olan bu yeniyyətlər üçün üz-üzə olan söhbətlər qorxuducu görünür. Sosial qarşılıqlı əlaqə yaratmaq məqsədilə lazım olan bu bacarıqları gücləndirmək üçün yeniyyətlər başqaları ilə həm onlayn, həm də üz-üzə ünsiyyət quraraq özünəinamı artırmalıdırlar.

Yeniyyətlər üçün respublikamızın müxtəlif bölgələrində fərqli şəraitlər yaradılmışdır. Buna misal gənclər evinin fəalliyətlərini göstərmək olar. Beləki, bu müəssisələrdə yeniyyət və gənclər üçün xüsusi şəraitlər yaradılmışdır. Müxtəlif dil kursları, bədii ədəbiyyat günləri, kino və ya kitab müzakirəsi və s. kimi onların ünsiyyətlərinə, sosiallaşmalarına dəstək olacaq müxtəlif proqramlar hazırlanmışdır.

Validəynlərin də yeniyyətlərin sosial bacarıqlarının inkişaf etdirilməsindəki rolu danılmazdır. Hər bir valideyn övladının sosial mühitinə nəzarət etməli, sağlam əlaqələr üzərində inkişafına şərait yaratmalıdır. Sosial mühitini genişləndirmək üçün həmyaşıdları ilə oyunlar təşkil etməli, yalnız ailə fərdlərilə deyil, ailədənənkənar digər şəxslərlə də ünsiyyətinə imkan yaratmalıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. N.Zeynalova, H.Əhmədov. Pedagogika. Bakı, 2021.
2. <https://www.understood.org/en/articles/trouble-with-social-skills>
3. <https://www.bgca.org/news-stories/2022/September/how-to-improve-social-skills-in-teens>

FRANSADA TƏHSİL SİSTEMİ

Hüseynzadə Rəşad Rəşad qızı, qrup227A, Təhsil-2

*Elmi rəhbər: R.Məmmədzadə
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Ölkənin müasir təhsil sisteminin əsası 1880-1890-cı illərdə qoyulub və 6 yaşından 16 yaşınadək uşaqlar üçün icbari xarakter daşıyır. Dövlət, eləcə də özəl təhsil müəssisələri mövcud olan Fransada məktəblilərin təxminən 20 faizi özəl orta təhsil müəssisələrində oxuyur. Fransada təhsil pulsuzdur. Həm dövlət, həm də özəl təhsil müəssisələri üçün bütün məktəb proqramlarını dövlət təsdiq edir. Həmçinin müsabiqə və imtahanların keçirilməsi də dövlət tərəfindən təmin olunur. Bakalavriat dərəcəsi səviyyəsindəki diplomların verilməsi hüququ yalnız dövlətə məxsusdur.

Fransanın təhsil sistemi aşağıdakı struktura malikdir:

- Məktəbəqədər təhsil (6 yaşınadək);
- İbtidai təhsil (6-11 yaş);
- Orta təhsil (11-18 yaş) (orta təhsilin sonunda bakalavriat diplomu verilir. Bu diplom imtahansız universitetə qəbul olmaq hüququ verir);

· *Ali təhsil.*

Məktəbəqədər təhsil

Məktəbəqədər uşaq müəssisələri – “ana məktəbləri” 3 yaşından (boş yer olduqda 2 yaşından) 6 yaşınadək uşaqları qəbul edir. Fransada məktəbəqədər təhsil icbari olmasa da, faktiki olaraq 3-6 yaşında olan bütün uşaqlar (99,5 faiz) uşaq müəssisələrinə gedirlər. Bu məktəblərdə uşaqlar üç yaş qrupuna bölünür. Birincisi, 3 yaşından (bəzən 2 yaşından) 4 yaşınadək uşaqların oynadıqları və danışmaq vərdişlərinə yiyələndikləri qrupdur. İkincisi, 4 yaşından 5 yaşınadək uşaqların yapma, rəsm və digər praktik vərdişlər, eləcə də şifahi ünsiyyət vərdişlərinə yiyələndikləri qrupdur. Üçüncü böyük qrup isə 5 yaşından 6 yaşınadək uşaqları əhatə edir. Burada uşaqlar oxu, yazı və hesablama vərdişlərinə yiyələnirlər.

Orta təhsil

İbtidai məktəbdə dərslər həftədə dörd gün davam edir. Çərşənbə günü, şənbə günü nahardan sonra və bazar günü uşaqlar istirahət edirlər. Bu günlər ərzində uşaqlar maraqlarına uyğun olaraq müxtəlif idman və bədii dərnlərdə məşğul ola bilirlər. Fransada ibtidai məktəbdə oxuyan şagirdlərə evə tapşırıq verilmir.

İbtidai təhsil dövründə sinifdə bütün fənləri bir müəllim tədris edir. İbtidai təhsil almış bütün şagirdlər kolleclərdə oxuya bilirlər. Kollecdə təhsil, hər biri 2 il olmaqla iki dövrə bölünür:

· *Müşahidə dövrü;*

· *İstiqamətləndirici dövr.*

Müşahidə dövrünə VI və V siniflər daxildir. (Fransada siniflərin sıralanması əks istiqamətdə aparılır-VI, V, IV, III). Bu dövrdə tədris prosesi orta təhsilin baza elementlərini təqdim etməklə, ibtidai təhsili tamamlayır. Bütün uşaqlar kollecə daxil olur, bərabər tədris proqramı üzrə dərs keçir və mütləq şəkildə müəyyən olunmuş xarici dillərdən birini öyrənirlər.

İstiqamətləndirici dövrə ümumi təhsilin IV və III sinifləri, eləcə də texniki təmayüllü kolleclərin IV və III sinifləri daxildir. Bu mərhələdə uşaqlar ikinci xarici dili öyrənməyə başlayır və əlavə olaraq latın, yunan və ya digər dilləri seçə bilirlər. III sinfin sonunda şagirdlər imtahan verir və kolleci bitirmələri haqqında şəhadətnamə alırlar. Bir sıra kolleclərdə xüsusi dərs rejimi mövcuddur. Kollecdə təhsil aldıkları müddət ərzində idman və ya incəsənətin bir növü ilə intensiv şəkildə məşğul olmaq istəyən şagirdlər üçün uyğunlaşdırılmış dərs cədvəli üzrə siniflər təşkil edilir (təmayüllü kolleclər kimi). Xarici dilin dərindən öyrənilməsi, bir neçə fənnin xarici dildə tədris edildiyi beynəlxalq kolleclər və ya Avropa kollecləri də fəaliyyət göstərir.

Peşə təhsili

Qeyd etdiyimiz kimi, kolleci bitirdikdən sonra şagirdlər təhsillərini 2 illik peşə liseylərində də davam etdirə bilirlər.

“LEP” Peşə liseyləri (Azərbaycandakı texniki peşə məktəblərinə oxşar tədris ocaqları) 2 il ərzində şagirdləri peşəkar diploma hazırlayır. Müəyyən peşəyə yiyələnmiş şagirdlərə “CAP” – peşəkar hazırlıq

şəhadətnaməsi verilir. Mehmanxana təsərrüfatı, nəqliyyat və digər bu kimi sahələr üzrə ixtisaslara yiyələnmiş şagirdlər isə “BEP” – ümumi peşə təhsili şəhadətnaməsi alırlar.

Ali təhsil Fransanın ali təhsil sistemi olduqca çevik və rəngarəngdir. Təhsil müəssisələri bir-birindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənirlər. Dövlət tərəfindən qəbul edilmiş müvafiq sənədlərə baxmayaraq, hər bir universitetin və ali məktəbin bir çox özünəməxsus xüsusiyyəti var. Fransada təxminən 85 dövlət universiteti və ya Universitet Mərkəzi (buraya universitetlərlə yanaşı, institutlar-birprofil üzrə ali təhsil verən təhsil müəssisələri də daxildir), çoxsaylı ali məktəblər (çoxfənli peşə hazırlığı üçün), elmi-tədqiqat laboratoriyaları və tədqiqat mərkəzləri mövcuddur. Dövlət universitetləri nüfuzuna görə daha yüksək qiymətləndirilir və hər hansı özəl ali təhsil ocaqları ilə müqayisədə bir sıra üstünlüklərə malikdir. Birincisi, universitetin tədris planları milli təhsil nazirliyi tərəfindən tənzimlənir və standartlaşdırılır. İkincisi, dövlət universitetlərində dərslər deməyə yalnız dissertasiya müdafiə etmiş və çoxmərhələli müsabiqəni keçmiş müəllimlər buraxılır. Təhsili başa çatdırdıqdan sonra universitetlər dövlət diplomları, ya da özlərinin daxili diplomlarını verirlər. Universitetlərin nəzdində müxtəlif növ institutlar fəaliyyət göstərir. Bu sıraya müxtəlif profilli orta texniki personal hazırlayan və təxminən bizim texnikumlara uyğun gələn qısamüddətli Universitet Texnoloji İnstitutları (IUT), müəyyən dərəcəli ixtisas üzrə magistratura səviyyəsində mü-təxəssislər hazırlayan Universitet Peşəkar İnstitutları (IUP) daxildir. Fransada orta və ali təhsil arasında kəskin hədd mövcud deyil.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://celt.az/fransada-t%C9%99hsil/> 2. <https://www.muallim.edu.az/www.old/arxiv/2011/10/29.htm>
2. <http://www.anl.az/down/meqale/525/2011/aprel/166604.htm>

HOW LANGUAGE AFFECTS THE WAY WE THINK

***Ələkbərova Pərvin Pərviz qızı təhsil-1PhD
assosiate-professor Aytan Allahverdiyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti***

One of the greatest abilities humans have is using language. For so long, people have treated words as labels for objects and language as different ways to string words together to convey thoughts, feelings and concepts. Actually language is more than that. Because of it we can exchange complex thoughts and ideas with one another, whether it be spoken aloud or written in ink. We are also able to trigger emotions, imaginations and actions.

There are 7000 languages that exist today! These languages are different from one another in all kinds of ways, such as they all have different sounds, vocabularies and structure. All these cause the question: Does the language influence the way we think. Scientists have suggested that yes it does! It widens our perspective, deepens our knowledge and changes the way we perceive the world. How is that?

Language isn't just a way to communicate, it's the component of culture that makes it unique and specific. When language and culture are discussed, the phrase “ language is culture and culture is language” is often mentioned because the two are always intertwined. This means that the language you speak reflects what your values and beliefs are.

According to linguist Daniel Everett, language can be considered as a cultural tool to relate a community's values and ideals.(2) For Daniel Everett the exceptional language of Piraha people seems to be a unique cultural tool. He claims that their knowledge of plant toxins and their ability to fish with a bow and arrow adapted for their exceptional circumstances. We can also look at the idioms the Chinese culture has on family, you can definitely see how much they value that relationship.(3) For example they have some quotes like “The family is one of nature's masterpieces” or “The family is the first essential cell of human society”. Another is with a unique Korean word “nunchi” that has no equivalent in English translation. This word relates to the Korean belief how people are thinking and feeling in order to create connection, trust and harmony.

From these examples, one can observe that society and language are mutually important to each other. Because every person's linguistic ability, knowledge and usage are somewhat influenced by the social context of how they are raised and thought.

If you are familiar with the linguistic relativity, it states that people could only perceive aspects of the world for which their language has words. An easier way to explain this is with colors. English speakers name different shades of blue using the words “dark” or “light”. In contrast to this Russian speakers have specific words to indicate, for example, the color “dark blue” or “light blue”. With this, people who can speak more languages are expected to focus differently regarding colors because different languages distinguish colors in various ways. There are so many more examples of how language influences perception. The bottom line is the same: Languages don’t limit our ability to perceive the world. Rather, they focus our attention on specific aspects of the world.

References

- 1) <https://www.gofluent.com/>
- 2) <https://www.theguardian.com/>
- 3) <https://www.chineseclass101.com/>

OBRAZLARIN TƏHLİLİNDƏ FƏNLƏRƏRASI İNTEQRASIYANIN YARADILMASI

Namazova Gülarə Elşən q. filologiya fakültəsi
Elmi rəhbər: dos., f.f.d. Aytac Zeynalova Xəliq q.
Azərbaycan Dillər Universiteti

XXI əsr insanının biliklərə yiyələnmə meyarları daha çox induktiv metodlara fokuslanmışdır. Belə dərs tipinin taksonomiyasından Nizami irsinin tədrisi zamanı istifadə edə bilərik. Belə ki dərsin ədəbiyyat ilə yanaşı dil, estetikə, tarix, fəlsəfə və s. fənlər və elmlər ilə əlaqəli formada təşkil edilməsi şagirdlərdə intellektual bazanın genişlənməsinə, bilik və bacarıqların möhkəmlənməsinə səbəb olur. Ümumtəhsil məktəblərinin 6-cı sinif üçün ədəbiyyat fənni üzrə dərsliyinə daxil edilmiş Nizami Gəncəvinin “Yaralı bir uşağın dastanı” hekayəti əxlaqi-tərbiyəvi cəhətdən şagird şəxsiyyətinin düzgün formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Bu əsər məktəblilərə dostluq münasibətlərinin məzmununu aydın qavramağa kömək edir, dərin gündə dostu itirməyin, düşmənin belə olsa, çətin situasiyalarda düzgün və ədalətli qərar qəbul etməyin əhəmiyyətini vurğulayır.

Müəllim izah edir ki, hekayətin qayəsi sosiologiya elminin funksiyaları, eyni zamanda predmeti ilə yaxından əsərləşir. Sosiologiya insanın sosial davranışına, cəmiyyətə, sosial münasibətlərin nümunələrinə, insanlar arasındakı sosial əlaqələrə və gündəlik həyatla əlaqəli mədəniyyət aspektlərinə diqqət yetirən sosial elmdir. Nizami Gəncəvi də öz əsərində cəmiyyətin kiçik sosial qrupu hesab oluna bilən dostlardan ibarət kiçik cəmiyyətdə şəxsiyyətlərarası münasibətlərin qısa, eyni zamanda mükəmməl təsvirini vermişdir. “Yaralı bir uşağın dastanı” hekayətinin sosial psixologiya elminin əsasları ilə də üst-üstə düşməsi faktı dənəlməzdir. Psixologiya elminin mühüm sahələrindən biri də məhz sosial psixologiyadır. Dahi Nizami öz kiçik hekayətində sosial psixologiyanın üç geniş sahəsini (şəxsiyyətin, ünsiyyətin və qrupların sosial psixologiyası) vahid bir əsər daxilində lakonik şəkildə təsvir etməyi bacarmışdır.

6-cı sinif üçün Ədəbiyyat fənni üzrə dərsliyə sinifdən xaric oxu nümunəsi kimi daxil edilmiş “Ovçu ilə itin və tülkünün hekayəti” əsərinin İlahiyyat elmi ilə əlaqəli şəkildə tədrisi qənaətbəxş hesab edilə bilər. Hekayət eyni zamanda Din fəlsəfəsi elminin predmeti ilə də üst-üstə düşür. Din fəlsəfəsi dini inanca istiqamətlənmiş fəlsəfi görüşlərin məcmusudur. Nizami Gəncəvi digər əsərlərində olduğu kimi bu hekayətində də kor-koranə Allahın varlığını qəbul etmək yerinə, hadisələri fəlsəfi fikirləri ilə təhlil edir, doğru yolda olmayanları Haqq yoluna səsləyir. Onu da qeyd edək ki, bu hekayətində İslam dini ilə yanaşı Zər-düştlüklə bağlı incə detallarla rastlaşa bilərik.

Ümumtəhsil məktəblərinin 8-ci sinfi üçün Ədəbiyyat fənni üzrə dərsliyində Nizami Gəncəvinin “Sirlər xəzinəsi” poemasından “Sultan Səncər və qarı” əsərinə də yer verilmişdir ki, bu əsərin Tarix elmi ilə əhəmiyyətli dərəcədə əlaqəsi vardır. O dövrün ictimai-siyasi mənzərəsini görmək, tarixi faktlara bütün çılpalığı ilə bələd olmaq baxımından bu əsər əvəzedilməz ədəbiyyat incisidir. Bundan əlavə, “Sultan Səncər və qarı” əsəri Siyasi elmlə, yəni politologiya elmi ilə vəhdətdədir.

Əsərin digər elmlərlə əlaqəsi bununla da bitmir. O, eyni zamanda siyasi fəlsəfənin predmeti, tədqiqat obyektı, əsas qayəsi ilə əsərləşir. Siyasi fəlsəfənin tədqiq etdiyi mövzularda siyasət, idarəetmə, azadlıq,

ədalət, ədalətli hakimiyyət, mülkiyyət və mülkiyyət bölgüsü, hüquqlar və hüquqların pozulması, qanunlar və hakimiyyətdə olan şəxslər tərəfindən hüquqi bazanın gücləndirilməsi aiddir ki, bu da “Sultan Səncər və qarı” əsərində qarşıya qoyulan əsas problem ilə üst-üstə düşür. Nizami Gəncəvi siyasətə qarşı fəlsəfi yanaşaraq “ədalətli hökmdar necə olmalıdır?”, “ədalətli cəmiyyət qurmaq üçün ədalətli hökmdar vacibdir?” kimi suallara şəiryyətin, bədii sözün sehrindən istifadə edərək cavab tapmağa çalışır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Əliyev R. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı: Mütərcim, 2008, 360 səh.
2. Əliyev S., Həsənov B., Mustafayeva A., Verdiyeva N., Məmmədova S. Ümumtəhsil məktəblərinin 8-ci sinfi üçün Ədəbiyyat fənni üzrə dərslik. Bakı: Bakı Nəşr, 2019, 208 səh.
3. Süleymanova A., Bağirova T. Ümumtəhsil məktəblərinin 6-cı sinfi üçün Ədəbiyyat fənni üzrə dərslik. Bakı: Təhsil nəşriyyatı, 2017, 240 səh.
4. Yusifov F. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı: 2017, 304 səh.

ROLE OF EDUCATIONAL APPS IN LEARNING ENGLISH

***Bayramova Aisha Ramil təhsil-1 PhD
associate-professor Aytan Allahverdiyeva Musa
Azerbaijan University of Languages***

Any mobile software that is used as a remote learning platform is called an Educational app. This integrated learning system offers complete knowledge and end-To-end learning solutions. These apps have a number of advantages.

Firstly, they are convenient. In the past, students could only get an education in an actual classroom, but mobile learning allowed students to access classrooms via devices such as smartphones, tablets, and laptops. Students can access the learning process at any time and from anywhere by downloading assignments and uploading completed homework. American philosopher, psychologist, and educational reformer John Dewey writes: “If we teach today’s students as we taught yesterday’s, we rob them of tomorrow” (8). Another American educator, author, programmer, and public speaker David Warlick writes: “We need technology in every classroom and in every student and teacher’s hand, because it is the pen and paper of our time, and it is the lens through which we experience much of our world” (1).

The second reason why educational apps are a better way of learning is they are free of charge. While the vast majority of people get knowledge in different levels of education, some just can’t afford it. Although most of educational apps are free. There can be a few special opportunities that cost certain price. A Belgian philosopher Frank Van Dun writes: Education: free and compulsory – What a way to learn Logic!” (5). An American entrepreneur Marie Forleo writes: “Information may be free, but education is priceless” (7).

The third reason is the absence of teachers during learning process. Though teachers become an inseparable part of education many years, some students prefer studying independently. They create their own learning programs, start and finish them whenever they want. “The greatest sign of success for a teacher to be able to say, “The children are now working as if I didn’t exist”. - Maria Montessori, Italian Physician and educator (8).

Educational apps can be oriented towards distinct branches of science. One of them is linguistics or just languages, especially, English language which is becoming so popular day by day. English language is learned for education, business or work, communication, travelling, etc. We are able to study it by having lessons with tutors, buying many tests and notebooks and writing words in a

dictionary. By all means, it requires a lot of work. However many educational apps have been created recently. With their help, we are ahead because of their following benefits:

1) They are practical. We don't need to carry a bag full of copybooks, books, and dictionaries. We just need to have a certain app in our phone. We can go or travel anywhere and all we will need is our phone with us. Even if we don't have any internet, we will be able to continue our process of studying.

2) There is a competition almost in all educational apps, for example: Duolingo, Hello English, Drona, etc. You can compare your progress with other people it encourages us to set a higher goal.

3) Sometimes in apps such as Babbel, HelloTalk, Duolingo, FluentU, etc. we can face with such entertainments as listenings and dictionary increasing by watching interesting videos that have been chosen particularly for our study program. New words can be added to our dictionary for repeating.

To sum up, I absolutely think we need to give people access to material where and when they need it. It is essential to have a mobile strategy. The thing is "mobile sets Learning Free" and we can now learn virtually anything, anywhere and anytime and that is phenomenal.

References:

1. <https://www.azquotes.com>
2. <https://lelearningindustry.com>
3. <https://lindianceo.in>
4. <https://www.open.ac.uk>
5. <https://www.picturequotes.com>
6. <https://psychologytoday.com>
7. <https://quotefancy.com>
8. <https://quotemaster.org>
9. <https://shorelight.com>

GÖRMƏ MƏHDUDIYYƏTİ OLAN ŞƏXSLƏRDƏ KARYERA İMKANLARI

Abbasova Fidan Təhsil -1 fakültəsi, qrup 218

Elmi rəhbər: Məhbubə Ələkbərova

Azərbaycan Dillər Universiteti

Görmə məhdudiyyətli və görmə qabiliyyətini itirmiş şəxslərin peşəyönümü- xalq təsərrüfatının kadrlara olan tələbatını, fərdin maraq və meyllərini, nəzərə almaqla, görmə qabiliyyətini itirmiş şəxslərin peşə seçiminin asanlaşdırılmasına yönəldilmiş sosial, iqtisadi, tibbi, psixoloji, pedaqoji və digər tədbirlər sistemidir.

Görmə məhdudiyyətli və zəif görən uşaqlar üçün məktəblərdə peşəyönümlü siniflər mövcuddur. Burada şagirdlərin fərdi xüsusiyyətləri, xəstəliklərinin xarakteri, idrak qabiliyyətləri, maraqları, meylləri və qabiliyyətləri nəzərə alınmalıdır. Lakin məktəblilərin təlim-tərbiyə prosesində fəallığının azalması, onların öz imkanlarını qiymətləndirə və peşənin tələbləri ilə əlaqələndirə bilməməsinə gətirib çıxardır. Nəticədə isə peşə seçiminə, məşğulluğa, əmək fəaliyyətinə psixoloji hazırlığa mənfi təsir göstərir.

Peşə təhsilinin məzmununa məktəblilərin gələcək ixtisası, peşə təhsili almaq imkanları, müəyyən bir peşənin sağlamlığına, insanın psixofizioloji və şəxsi keyfiyyətlərinə olan tələbləri ilə tanışlıq daxildir. Müəllimlər görmə məhdudiyyətli və zəif görən şəxslərin elm, mədəniyyət, istehsalat sahəsində səmərəli fəaliyyətini əks etdirən nümunələrə əsaslanmaqla, görmə qabiliyyəti zəif olan şəxslərin istifadə edə biləcəyi peşələrin populyarlaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirirlər.

Texnologiya dünyasında görmə məhdudiyyətli və görmə qabiliyyəti zəif olanlar, gözdən əlillərin xeyli hissəsi sənaye müəssisələrində çalışır. Onların bəziləri dəzgahlarda, bəziləri konveyerlərdə, bəziləri sınaq skamyalarında vəs. Görmə məhdudiyyətli ixtiraçılar və novatorlar – V.Sverlov, M.Marqolin, A.Kondratenko, E.Kem, E.Qorin, P.Barinov və başqaları konstruktiv və texniki qabiliyyətlərini parlaq şəkildə inkişaf etdirdilər. Tələbələr müasir istehsalın tələblərinə cavab verən geniş ümumi texniki və praktiki hazırlıq keçməlidirlər. Tədris fəaliyyətində texniki təfəkkürün, müşahidənin, diqqətin və çevik zəkanın inkişafına imkan verəcək eksperimentlərin layihələndirilməsi, modelləşdirilməsi və aparılması ilə daha çox məşğul olmaq lazımdır. Bütün bunlar tələbələrin texniki iş növləri sahəsində maraq və qabiliyyətlərinin təzahürünə kömək edəcəkdir. Əmək kollektivləri ilə sıx əlaqə yaratmaq vacibdir.

Sovet dövründə də bir çox görmə məhdudiyyətli elmlə məşğul olan şəxsoyyətlər də vardır. Buna misal olaraq defektologiya elm sahəsində uğurlar əldə edən, RSFSR APS-nin müxbir üzvü B.İ.Kovalenkoni göstərmək olar. Eyni zamanda 8 yaşında görmə qabiliyyətini itirən, tiflopedaqogika üzrə orjinal əsərlərin müəllifi B.C.Sverlovun adını çəkmək olar.

Görmə məhdudiyyətli və zəif görənlər kənd təsərrüfatı istehsalında işləməyə xüsusi maraq göstərirlər. Qalıq görmə qabiliyyəti olan şəxslər meşə müdiri, arıçı, bağban və aqronom kimi çalışırlar. Gözdən əlil uşaqlar üçün əksər kənd internat məktəblərində kənd təsərrüfatı əməyinin müxtəlif növləri öyrədilir.

Ümumrusiya Görmə məhdudiyyətli şəxslər Cəmiyyətinin müəssisələri bütün şəhərlərdə görmə məhdudiyyətli şəxslər və görmə qabiliyyəti zəif olanlar üçün məktəbi bitirən hər bir şəxsin işçi ixtisası ala biləcəyi müəssisələr mövcuddur. Peşənin tədrisi fərdi komanda əsasında həyata keçirilir. Təlimin müddəti peşənin mürəkkəbliyindən asılıdır. Tədris prosesində məktəb məzunu nəzəri təlim alır, iş bacarıq və vərdişlərinə yiyələnir. Bitirdikdən sonra ona ixtisas kateqoriyası və müstəqil iş verilir.

Qabiliyyətlər anadangilmə, irsi və dəyişməz keyfiyyətlər deyil. Onlar fəaliyyət prosesində formalaşır və dəyişirlər.

Ədəbiyyat siyahısı;

1. Seçenov İ.M. Fikir elementləri. Seçilmiş əsərlər.-M.,1958(s.-195)
2. Ushinsky K.D. Doğma söz. T.6(s.-199)

“KİTABI-DƏDƏ QORQUD” DASTANINDA İDARƏETMƏ PSIXOLOGİYASI MƏSƏLƏLƏRİ

Nəbili Ləman Sübhü qızı təhsil-2

*Elmi rəhbər: dosent Ahyev Ceyhun Qurbanlı oğlu
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Qədim tarixi kökə və mədəniyyətə malik olan xalqın psixoloji keçmişinə bələd olmaq üçün mühüm mənbələrdən biri folklor materiallarıdır. Bu mənada dünya ədəbiyyatının nadir incilərindən sayılan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı xalqımızın ən qədim yazılı söz abidələrindən biridir. Dastan, zəngin psixoloji keçmişi olan xalqımızın, – qədim türk tayfası olan oğuzların sosial, siyasi, iqtisadi həyatını, hərbi və döyüş mədəniyyətini, təfəkkür və düşüncə tərzini, inanc sistemini, tayfadaşlıq və tayflararası münasibətlər sistemini, idarəetmə və rəhbərlik mədəniyyəti və s. məsələləri özündə əks etdirir.

Dastanın müxtəlif böylərində idarəetmə, rəhbərlik psixologiyası ilə bağlı maraqlı detallara rast gəlinir. Bunlardan biri Salur Qazanın evini könüllü olaraq yağmalatdırması hadisəsidir. Belə ki, Qazan xan iki ildən bir özü və ailəsini götürüb evindən çıxar bütün əmlakını yağmalatdırmaq üçün evinin qapılarının xalqının üzünə açıq elan edərdi. Adamlar da həmin mülkdən özləri üçün lazım olanı götürüb aparardılar.

Salur Qazan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında oğuz bəylərinin idarəetmədə, rəhbərlikdə təmsil olunan ümumiləşmiş bir rəhbər obrazıdır. Həç şübhəsiz ki, onun öz evini yağmalatdırmaq üçün el-obasının ixtiyarına verməsi sosial-iqtisadi davranış norması kimi həmin dövrdə oğuz elinin idarəetmə və rəhbərlik sisteminin ən yüksək mərtəbəsində çalışan bəylərin hamısı üçün səciyyəvi olan davranış forması olduğunu ifadə edir.

Əcdadımız olan oğuzlarda belə idarəetmədə mədəniyyətinin olması rəhbərlikdə olan şəxslərin kollektivizmi individualizmdən öndə tutduqlarını, şəxsi rifahdan əvvəl ictimai rifah haqqında düşündüklərini və el-obanı demokratik rəhbərlik üslubunda idarə etdiklərini bildirir. Evini yağmalatdırma adəti digər bir tərəfdən rəhbər şəxslərin xalqın maddi və mənəvi tələbatları qarşısında bir sosial cavabdehlik və məsuliyyət daşıdıqlarını, eləcə də başqaları ilə bölüşə bilmək, paylaşmaq kimi sosial vərdişlərə sahib olduqlarını sübut edir. O dövr oğuz türkləri üçün səciyyəvi olan evini yağmalatdırma adəti xalqımızda sosial ədalətə olan hörməti özündə əks etdirir. Kitabi-Dədə Qorqud dastanında öz əksini tapan rəhbər şəxsin öz evini yağmalatdırması sosial davranış norması kimi dünya menecment psixologiyası üçün unikal hadisədir. Salur Qazanın öz evinin xalqına yağmalatdırması rəhbərin xalqa bəslədiyi atalıq məhəbbətini ifadə edir və bu cür rəhbərlik üslubu və davranış forması onunla xalq arasında nizamın təmin olunmasına xidmət edir.

Dastanda idarəetmə psixologiyası ilə bağlı diqqətimizi çəkən ikinci bir detal oğuzlarda ikihakimiyyətliyin olmasıdır. Bunu biz dastanda öz əksini tapan xanlar xanı Bayandur xan və bəylər bəyi Qazan xanın obrazında görürük. İdarəetmənin belə bir struktur modelinə görə Bayandur xan dünyəvi, Qazan xan isə mülki, hərbi-müdafiə, maliyyə-əmlak məsələləri üzərində hakimiyyətə sahib idi. Məsələn, illik hesabat və proqram səviyyəli toplantılarda strateji məsələ və qərarlar (demoqrafik vəziyyət və s.) Bayandur xanın, hərbi-müdafiə, ölkədaxili məsələlərlə bağlı taktiki qərarlar, idarəetmə və rəhbərlik məsələləri isə Qazan xanını səlahiyyətində idi. Hesab edirik ki, ölkənin belə bir struktur əsasında idarə olunması onun daha yaxşı qorunması və inkişafına eləcə də hakimiyyətin bir əldə cəmlənməsilə bağlı meydana gələ biləcək avtoritarizmdən qaynaqlanan problemlərin qarşısını almağa xidmət etmişdir.

Beləliklə, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında idarəetmə psixologiyası məsələləri ilə bağlı qeyd etdiyimiz maraqlı faktlar Azərbaycan idarəetmə mədəniyyətinin zəngin sosial-psixoloji məzmununa malik olduğunu göstərir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Bayramov Ə.S. Etnik psixologiya. Bakı, 2001
2. Haqverdiyev B. İdarəetmənin psixologiyası. Dərs vəsaiti. Bakı, “Elm”, 2008. 304 s.
3. Kitabi-Dədə Qorqud dastanı. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər. Bakı. “Öndər nəşriyyat”, Bakı 2004
4. Seyidov S.İ. Menecmentin psixologiyası. Bakı, 2011, 184 s.

TƏLƏBƏ GƏNCLƏRİN ÖZÜNÜQIYMƏTLƏNDİRMƏSİNİN VƏ ÖZÜNÜTƏRBIYƏSİNİN PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Rüstəmovə Tutu Babək qızı, təhsil-2,
Elmi rəhbər: dos.Quliyev Akif Əlihüseyn oğlu
Azərbaycan Dillər Universiteti*

İnsan subyektiv bir varlıq olaraq bilərək və ya bilməyərək daim hamını və hər şeyi qiymətləndirir. Hətta onun özü də bu qiymətləndirmə prosesindən kənarda qalmır. Özünüqiymətləndirmə prosesi 2 hissədən ibarətdir-koqnitiv və emosional.

Koqnitiv qiymətləndirmə insanın ağılı vasitəsilə özünün bilik, bacarıq, istedad, davranış və digər keyfiyyətlərinin real səviyyəsini bu keyfiyyətlərin gələcək biləcəyi potensial və ya ideal səviyyə ilə müqayisə etməsi prosesidir.

Emosional qiymətləndirmə isə insanın özünə verdiyi dəyər, özünüqəbuletmə, özünəhərmət, sevgi və s. emosional münasibətlərsən ibarətdir.

Adətən, özünüqiymətləndirmənin üç-əşəğı, normal və yüksək səviyyələri qeyd olunur. Eyni zamanda, özünə verilən qiymət adekvat və qeyri-adekvat ola bilər. İnsanın özünə verdiyi qiymət bir çox amilin təsiri nəticəsində formalaşır və o da öz növbəsində bir sıra digər amilə müsbət və ya mənfi təsir göstərir. Ümumilikdə qiymətləndirmə uşaq yaşlardan başlayır və yeniyetməlik dövrü bu mənada ən vacib mərhələ dövründən hesab sonra olunur. İnsan Yeniyetmə daim Özünü qiymətləndirir və bu qiymət tez-tez dəyişə bilər. Bu dəyişikliyin dinamikası müsbətdirsə, yəni insan yeni nələrsə Öyrənir, inkişaf edir və hər hansı sahədə özünə verdiyi qiymət yüksəlsə, bu normal hesab olunur. Özünə verilən qiymətin dəyişkən xarakter daşması, tez-tez enib- yüksəlməsi qeyri-sabit qiymətləndirmədən xəbər verir və bu halda mütəxəssisə müraciət etmək tövsiyyə olunur. Hər hansı bir işi bacarmadığında onu danlamaq yox, öyrətmək, öyrənə biləcəyi bir yerə və ya onu öyrədə biləcək bir şəxsin yanına göndərmək lazımdır. Ona hər bir səhvdən dərs çıxardaraq işini mükəmməlləşdirməyi öyrədin. Nailiyyətləri nə qədər çox olsa özünə verdiyi qiymət bir o qədər sabit və normal olacaq.

Özünü qiymətləndirmənin adekvat olması hər bir şəxsin həyatının fərqli sahələrində vacib rol oynayır. Belə ki, insan özünə adekvat qiymət verdiyi təqdirdə təbii olaraq özünə düzgün hədəflər qoyaraq nailiyyətlər qazanır, digər insanlarla sağlam ünsiyyət qurur və ümumiyyətlə həyatda düzgün mövqe tutur. Qeyri-adekvat qiymətləndirmə isə insan həyatında müxtəlif fəsadlara səbəb olur. Özünü qeyri-adekvat olaraq yüksək qiymətləndirən insanlar qarşısına bacara bilməyəcəyi məqsədlər qoyur, özünə aid olmayan yerlərə iddia edir və ya o yerləri haqsız olaraq tutur, nəticədə heç nəyə və ya gözlədiyindən azına nail olur. Özünü qeyri-adekvat aşağı qiymətləndirmə isə insanın qarşısına bacaracağından aşağı məqsədlər qoymasına və mümkün olandan daha az nailiyyət qazanmasına səbəb olur [1].

“Tərbiyə” dedikdə elə anlayışın özündəcə fəal tərəf olan subyektin – tərbiyəçinin, müəllimin aktual iştirakı nəzərdə tutulur. Yəni, kimsə, kimi isə tərbiyə etməlidir, onu müəyyən normalara, ədəb-ərkan qaydalarına, davranış tərzinə dəvət etməlidir. Bunun üçün isə əvvəlcə, həmin normaların, meyarlar sisteminin ilkin müəyyənliyi tələb olunur. Lakin, intellektual, əxlaqi və mənəvi dəyərlər sisteminin bütün dövrlər və bütün xalqlar üçün standart forması və normativləri yoxdur.

Özünütərbiyə etməyin ən vacib üsullarından biri özünütənqididir. Şəxsiyyətin çatışmazlıqlarını üzə çıxarmaqla, özünütənqid son nəticədə onun təkmilləşdirilməsinə, biznesdə uğur qazanmasına xidmət edir. Özünütənqidin əxlaq, əxlaqi münasibətlər sferasında, həyatda, xüsusən də işdə rolu az əhəmiyyət kəsb

etmir, “İstəyirəm” və “lazım” həmişə uyğun gəlmir. Özünütənqid onların arasındakı ziddiyyətləri üzə çıxarmağa və həll etməyə xidmət edir, onsuz şüurlu mənəvi təkmilləşməni təsəvvür etmək mümkün deyil.

Özünütərbiyənin istiqaməti həyat idealından asılıdır, yəni insanın özünü necə görmək istədiyi, necə olmaq istədiyi üzərində. Özünütərbiyə problemi erkən yeniyetməlik dövründə xüsusilə kəskindir. Biri vurğulayır bu yaşda şəxsiyyətin formalaşması və özünütərbiyə üçün əsas şərt mənlilik şüurunun formalaşması və inkişafıdır.

Gənclərin öz şəxsiyyətinə, ətrafdakı insanlara marağı, gələcək peşəsi və gələcəyi haqqında düşüncələri yetkinlik, təkcə “kim olmalı?” sualını deyil, həm də “nə olmalıyam?”, “Mən bu dünyada nə demək istəyirəm?”, “Mən həqiqətən hamı kimiyəm?”, “Mən nəyəm?” -bütün bunlar özünütəhsil qabiliyyətinin formalaşması üçün münbit zəmin yaradır. Özünütərbiyə qabiliyyəti şəxsiyyətin digər xüsusiyyətləri ilə və hər şeydən əvvəl intellektual və əxlaqi inkişafın istiqaməti, xarakteri, səviyyəsi ilə sıx bağlıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. B.H.Əliyev. Pedaqoji psixologiya, Bakı 2011.
2. M.Ə.Həməzəyev. Pedaqoji psixologiya. Bakı 1991.
3. S.İ.Seyidov. Psixologiya. Bakı 2007.

İNSANLARDA DİQQƏT ÇATIŞMAZLIĞI

*Babayeva Sənubər Akif qızı, təhsil-2,
Elmi rəhbər: b/mAbbasova Gülnur Oqtay qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Diqqət — psixi fəaliyyətin müəyyən obyekt üzərinə yönəlməsi və mərkəzləşməsidir.

Diqqətin patologiyası dedikdə aşağıdakı xüsusiyyətlər nəzərdə tutulur:

- Diqqətin davamsızlığı
- Diqqətin ləngiməsi
- Diqqətin durğunluğu
- Diqqətin daralması (beyin damarlarının aterosklerozunda olur)
- Diqqətin zəifləməsi (kəllə travmalarında) (gözlərini ən güclü qıcığa zilləyir, heç bir reaksiya vermir).

Diqqət çatışmazlığı:

- diqqət aşağıdır, əşyaların detallarında uzun müddət diqqətini cəlb etməyə qadir deyil, səhvlər edir.
- Diqqətini saxlaya bilmir: uşaq tapşırığı sona kimi yerinə yetirə bilmir.
- Ona bilavasitə müraciət edəndə elə təəssürat yaranır ki, sanki eşitmir.
- Təlimatları birbaşa yerinə yetirmir və ya onları sona çatdırma bilmir.
- Üz fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı çətinlik çəkir, tez-tez bir məşğuliyyətdən digərinə keçir.
- Uzunmüddətli əqli gərginlik tələb edən tapşırıqlardan qaçır və ya xoşlamır.
- Ehtiyac duyduğu əşyaları tez-tez itirir. Kənar səslərin təsirindən diqqəti asanlıqla yayınır.

Diqqət əskikliyi hiperaktiv pozuntu nədir?

Uşaqlar kiçik yaşlarında ikən, xüsusən, 4 yaşdan əvvəl müşahidə olunan həddindən artıq hərəkətliliyin normal inkişaf xüsusiyyətlərindən ayrılması çətinidir. Diqqət əskikliyi hiperaktivlik sindromu diaqnozu, əsasən, məktəb dövrünün ilk illərində qoyulur. Xəstəlik bu illərdə öz mənfi təsirlərini biruzə verir. Bu pozuntu adətən, yeniyetməliyin sonuna qədər qalıcı olur. Yeniyetməlik və yetkinlik dövründə

həddindən artıq olan hərəkətlilik azalır. Plan qura bilməmək, dağınıqlıq, impulsivlik isə bir çox halda ömür boyu davam edir.

Bu xəstələr üçün problemləri qruplaşdıracaq olarsaq, diqqət əskikliyi, impulsivlik və hiperaktivlik olaraq qeyd edə bilərik.

Diqqət əskikliyi ilə bağlı qarşılaşıla bilinəcək problemlərə aşağıdakıları sadalaya bilərik:

- Detailara diqqət etməkdə çətinlik çəkərlər, məktəb, iş və ya digər hallarda diqqətsiz yanaşaraq xətalara yol vermək
- Diqqət tələb edən işlərdə diqqəti davam etdirməkdə çətinlik çəkmək
- Biri ilə danışarkən dinləməkdə çətinlik çəkmək

- Məktəbdə ya da iş yerində verilən tapşırıqları bitirməkdə, verilən təlimatları izləməkdə çətinlik çəkmək
- Vəzifələri yerinə yetirməkdə və tədbirləri təşkil etməkdə çətinlik
- Uzun zehni əmək tələb edən işlərdən yayınmaq və ya bu işlərə qarşı istəksizlik
- Şəxsi əşyaları itirmək (məsələn, oyuncaq, qələm, pozan, kitab və s.)
- Diqqətin asanlıqla dağılması
- Günlük planlanan işləri unutmaq

Diqqət Əskikliyi Hiperaktivlik Sindromunun müalicəsi. Hər uşaq üçün ideal müalicə fərqlidir. Diqqət Əskikliyi Hiperaktivlik Sindromu olduğu düşünülen uşaq və yeniyetmələrin psixiatr tərəfindən qiymətləndirilməsi çox vacibdir. Psixiatrın uyğun gördüyü Diqqət Əskikliyi Hiperaktivlik Sindromu müalicəsində istifadə olunan dərman ilə birlikdə psixoloq və düzgün ailə dəstəyi müsbət nəticə verir. Bununla uşağın davranışı və performansı nəzərə cərpacaq dərəcədə müsbətə doğru dəyişir. Bunu təmin etmək üçün valideynlərin müəllimlərlə daim kontaktda olaraq birgə dəstək göstərməkləri vacibdir.

Diqqət Əskikliyi Hiperaktivlik Sindromunun dərmanlarla müalicəsi uşağın məktəb fəaliyyətlərinə diqqətini toplamağına kömək edər və uşağın həyat keyfiyyəti hiss olunacaq dərəcədə düzəlir. Bundan başqa, uşağın impulsivliyinə nəzarət edərək davranış problemlərini düzəldər.

Ədəbiyyat Siyahı

1. www.kayzen.az
2. www.psixiatr.com
3. www.portal.azertag.az
4. www.wikipedia.org

HİSSLƏRİN KEÇİRİLMƏSİ FORMALARI

***Mövsüмова Emiliya Emin təhsil-1
Baş Müəllim Abbasova Gülnur Oktay
Azərbaycan Dillər Universiteti***

İnsan ətraf aləmdə baş verən hadisələri yalnız duyub qavramaqla, yadda saxlamaqla kifayətlənmir. O, həm də dərk etdiklərinə müəyyən münasibət göstərir. Hisslər insanın dərk etdiyi cisim və hadisələrə, başqa adamlara, həmçinin özünün rəftar və davranışına, fikir və arzusuna bəslədiyi münasibəti ifadə edən psixi prosesdir. Hisslər yaranma sürətinə, qüvvəsinə və davamlılığına görə müxtəlif şəkildə keçirilə bilər. Bu baxımdan hissələrin aşağıdakı əsas keçirilmə formalarını qeyd etmək olar: emosiyalar, əhvalar, affektlər, stress, frustrasiya.

1) Emosional proseslər və hallar, yaxud emosiyalar hissələrin adı və səciyyəvi keçirilməsi formasıdır. Məsələn, insanda dərin kök salmış səciyyəvi xüsusiyyət kimi musiqiyə olan məhəbbətin özü yox, yaxşı musiqinin yaxşı ifasını dinlərkən insanın keçirdiyi hallar emosiya sayılır. Emosiyalar təsir qüvvəsinə görə stenik və astenik ola bilər. Stenik emosiyalar insanı hərəkətə, danışığa təhrik edir. İnsanı zəiflədən, passivləşdirən emosiyalar isə astenik emosiyalardır.

2) Əhvalar xeyli müddət ərzində insanın davranışına və ayrı-ayrı psixi proseslərə təsir edən ümumi emosional haldır. Əhvalı yaradan əsas mənbə insanın cəmiyyətdə tutduğu mövqedir. İnsanda yaranan əhvalar müsbət və ya mənfi xarakter daşıya bilər. Bir çox hallarda əhvalın yaranması və dəyişməsi böyük emosional təəssürat yaradan, bəzi hissələri canlandıran, digərlərini zəiflədən müxtəlif həyat hadisələrindən ibarət ola bilər.

3) Affektlər insanı tez bürüyən, sürətlə ötür keçən, şüurun xeyli dəyişməsi və davranış üzərində iradi nəzarətin pozulması ilə səciyyələnen emosional proseslərdir. Bu halların bir-birini ardıcıl olaraq əvəz edən mərhələləri vardır. Qəzəb, dəhşət, coşqun sevinc, qarşısızlıq gülüş, ümitsizlik halına məruz qalan adam ətraf mühiti müxtəlif vaxtlarda müxtəlif şəkildə əks etdirir. Affektiv hallar zamanı hərəkətlər getdikcə şüur dairəsindən uzaqlaşmağa başlayır. Adətən, insana qarşı ədalətsiz, normalara uyğun gəlməyən, mənliyə toxunan hərəkətlər onu bir anda, sürətlə özündən çıxarır və kəskin hərəkətlərə yol verməsinə səbəb olur.

4) Stress insanın fəaliyyət və ünsiyyət prosesində çətin və mürəkkəb fiziki, zehni işlər görərkən, eləcə də təhlükə zamanı təcili və məsuliyyətli qərar qəbul etmək zərurəti qarşısında qaldıqda keçirdiyi psixi vəziyyətdir. Onun insana pis təsiri həmin emosional vəziyyətin hansı səviyyədə baş verməsi ilə bağlıdır. Belə ki, stress halı bəzi vaxtlarda insanın məqsədyönlü fəaliyyətinə pozucu təsir göstərir, bəzən isə əksinə qüvvə və enerjini artırır, fikrin cəmləşməsinə müsbət təsir göstərməklə, çətin məsələnin tez və asanlıqla həll olunmasına şərait yaradır. H.Selye stressi – hər hansı fəvqaladə təsirə qarşı qeyri – spesifik müdafiə reaksiyası adlandırmışdır. Stressin bir forması da eustressdir. Eustress – xoş xəbər, yaradıcılıq müvəffəqiyyəti, xoşa gələn fiziki iş və s. nəticəsində yaranan müsbət gərginlik vəziyyətidir. Eustress – əmək fəaliyyətini artırır və bədən xəstəliklərə qarşı müqavimətini gücləndirir.

5) Frustrasiya (latınca frustrasio – aldanma, nahaq gözləmə, əhval pozuntuluğu) – insanın düşdüyü psixi vəziyyət formasıdır. İnsanın öz məqsədinə çatmasına maneçilik törədən real və ya xəyali məəslərlə rastlaşması nəticəsində keçirdiyi emosional hal – frustrasiya adlanır. Frustrasiya əsasən insanın narazılıq və ya təmin olunmamaq səviyyəsi onun dözümlü səviyyəsindən üstün olduqda əmələ gəlir. Frustrasiya özünü itirmək, qəzəb aqressiya, küskünlük, həyəcan, inamsızlıq və s. şəkildə təzahür edir. Həyəcan – frustrasiya halətinin katalizatorudur. Həyəcan – mövcud vəziyyətin və davranışın gələcəkdə ortalığa çıxaracağı nəticə ilə bağlı olaraq yaranır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya, II nəşr. Bakı, 2002
2. Əlizadə Ə.Ə. İdrak prosesləri və hisslər.
3. А. В. Петровского. Введение в психологию. Учебник, 1996.
4. Seyidov S.İ., Həmzəyev M.Ə. Psixologiya. Bakı, 2007

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРИЧИНА БОЛЕЗНЕЙ. ПСИХОСОМАТИКА

*Раджабовой Лалы Руслан гызы
Старший преподаватель Ризаева Гюльнара Садыг гызы
Азербайджанский Университет Языков*

В современном мире термин «психосоматика» известна каждому,однако мало кто понимает, что это такое и как она работает на самом деле.В данном случае люди делятся на два лагеря: одни в нее не верят совсем, другие списывают на нее всё и считают, что от всех болезней можно вылечиться, «проработав эмоции».В данной индивидуальной работе разберемся в терминологии «психосоматика»,узнаем причины ее возникновения и найдем способы для того,чтобы избежать ее проявления

Теперь самый главный вопрос:а что называют психосоматикой?

Психосоматика(с греческого psycho – "душа" и soma, somatos – "тело") – направление в медицине и психологии, прижившееся в медицинской среде в 50-х годах прошлого века. Оно изучает и объясняет влияние эмоциональных переживаний, стрессов и психологических проблем на физическое состояние. Здесь мы смело можем предположить,что деструктивный процесс может запустить любой источник стресса: ссора в семье, проблемы на работе, личностный кризис или бытовой конфликт.

Существование так называемых психосоматических патологий признают не только психологи, но и врачи самых различных профилей. Данные специалистов о том, насколько это явление распространено, расходятся — одни говорят, что с психосоматикой приходит каждый третий пациент, другие — каждый десятый

Базовых психосоматизмов семь: бронхиальная астма, язвенный колит, эссенциальная гипертония, нейродермит, ревматоидный артрит, язва двенадцатиперстной кишки, гипертиреоз. На практике психосоматика болезней гораздо шире, в него также входят онкологические и инфекционные заболевания, аллергия, насморк, различные виды болей, таких как зубная боль.(1)

Редко какой врач сразу определит,что у пациента психосоматика. Обычно такие заболевания внешне не отличаются от соматических болезней, например, никогда нельзя сразу определить, вызван ли гастрит у пациента бактерией Хеликобактер или какими-то переживаниями. Очень час-

то врачи диагностируют проблемы с ЖКТ, сердечно-сосудистой системой, нервной системой или иммунитетом, даже не подозревая о душевной травме пациента. возвращаются, и врач начинает искать более эффективное лечение и более сильные лекарства. Через несколько лет мы имеем хронически больного человека, который принимает гору лекарств и страдает от побочных эффектов и невозможности вылечиться. При этом, для облегчения его состояния и полного решения проблемы (2)

Для лечения психосоматических заболеваний применяются различные виды психотерапии..

При лечении бронхиальной астмы применяется гипноз (традиционный и современный), техники НЛП, то есть нейролингвистическое программирование (НЛП, от англ. Neuro-linguistic programming) и терапии линейного времени, поведенческая терапия, гештальт-терапия. В ряде случаев удается добиться значительного улучшения состояния и профилактики рецидивов болезни.

Лечение кожных болезней, таких как псориаз, нейродермит и экзема с помощью психотерапевтических методов эффективно в разной степени. Иногда можно добиться стойкой ремиссии заболевания и научить предотвращать рецидивы, иногда – только (3)

Список литературы

1. «Введение в психоанализ»-Зигмунд Фрейд
2. <https://expert-clinica.ru/blog/psihosomaticheskie-zabolevaniya>
3. <https://informburo.kz/stati/chto-takoe-psihosomatika-i-kak-lechit-nesushchestvuyushchie-bolezni.html>

HİPERAKTİV UŞAQLARIN PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Əhlimanova Xəyalə Rövşən qızı, təhsil-1,
Elmi rəhbər: m. Qubadova Əminə Sudef qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Müasir dövrdə rast gəlinən diqqət çatışmazlığı ilə müşahidə olunan hiperaktivlik pozuntusu aktual tibbi-sosial problemlərdən biridir. Diqqət çatışmazlığı və hiperaktiv pozulma insanda yaş və inkişafına uyğun olmayan ifrat hərəkətilik, istəklərinə hakim ola bilməmək və diqqət problemlərini özündə göstərən psixoloji gərginlik hesab edilir.

M.Evçenkonun fikrincə, diqqət çatışmazlığı hiperaktivlik pozğunluğu (motor disinhibition sindromu, hiperaktivlik sindromu, hiperkinetik sindrom, hiperdinamik sindrom) uşaqlarda olduqca çox rast gəlinən, mürəkkəb və aktual, çoxşaxəli bir problemdir. Öz əsas bioloji mexanizmlərinə əsaslanaraq, koqnitiv və emosional və həmçinin uşağın güclü iradə sferasında onun məktəb və ya sosial mühitdə şəxsiyyətinin formalaşması və inkişafında pozuntu kimi ortaya çıxır. Hiperkinetik pozuntu erkən yaşlarda (7 yaşa qədər) həddən artıq aktivlik, nəzarətsiz davranış, sabit konsentrasiyanın olmaması, səbirsizlik, impulsivliyə meyl və yüksək dərəcədə diqqətsizlik ilə xarakterizə olunur. Bu xüsusiyyətlər hər vəziyyətdə özünü göstərir və zamanla dəyişmir.

Demək olar ki, normal olaraq bütün uşaqlar canlı, hərəkətli, həyat dolu olurlar. Həmişə oynayır, hərəkət edir, qaçır, tullanırlar. Yorulmaq nədir bilmirlər. Yəni, uşağın hərəkətli olması əslində normaldır, bu onun sağlam inkişafının göstəricisidir. Bəzi uşaqlar isə yaşadlarına görə daha hərəkətli və dəcəldirlər. Bu cür uşaqlar hiperaktiv uşaqlar adlandırılır. Uşaqlarda hiperaktivin yaranmasının bir çox səbəbləri ola bilər. Onları 3 şəkildə qruplaşdırmaq olar:

1. Genetik faktorlar;
2. Psixoloji problemlər;
3. Beyin zədələnməsi.

Hiperaktivlik genetik faktorla əlaqəlidir. Əgər uşağın valideynlərində, yaxın qohumlarında hiperaktivlik olubsa, onda bu problemlərə rast gəlmə riski 4-5 qat artır.

Daha çox ata xətti ilə uşağa keçir, ancaq ana xətti ilə keçdiyi hallar da olur.

Beyində zədələnmə özünü 2 şəkildə göstərə bilər:

1. Hamiləlikdə yaşanan problemlər;
2. Mərkəzi sinir sistemində zədələnmə.

DÇHP-in əsas xüsusiyyəti sabit və davamlı diqqətsizliyin olması və daimi hərəkətilikdir. Yeriməyə təzə başlayan uşağın və ya iki yaşlı uşağın çox hərəkətdə olması uşağın inkişafında gözlənilən haldır.

Amma on bir yaşında uşağın sinifdə 10-15 dəqiqə belə otura bilməməsi onun inkişafında gözlənilməz haldır. Lakin ayrı-ayrı hallarda bu kimi hərəkətlər edən uşağa bu problem aid edilə bilməz [1, s.142].

Problemin çox hissəsinin eyni xüsusiyyətlərə malik olmasına baxmayaraq, uşaq və yeniyetmələr üçün müalicə müddəti fərqli ola bilər. Uşaq və yeniyetmələrdə müşahidə olunan DÇHP hallarını aşağıdakı şəkildə göstərmək olar:

- Çox danışır və səs-küylü olurlar;
- Həddindən artıq hərəkətlidirlər;
- Nizamsız olduqları üçün əşyalarını, kitablarını, qələmlərini və oyuncaqlarını tez-tez itirirlər;
- Yalan danışa və oğurluq edə bilərlər;
- Başqalarına qarşı bir qədər kobud, hörmətsiz və diqqətsizdirlər;
- Əllərində davamlı bir şeylərlə oynayırlar;
- Maraqlar dairələri geniş, amma diqqətləri qısa müddətlidir.

Uşaqlar fiziki, əqli qüsurlu, əlilliyi olub-olmamasından asılı olmayaraq, ilk növbədə uşaqlardır. Bu cür uşaqlara fiziki, psixoloji təzyiq göstərmək isə son dərəcə yanlışdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Xəlilov H. Uşaq və yeniyetmələrin inkişafının sosial-psixoloji məsələləri, Bakı, 2012, - 236 s.
2. Брызгунов И.П., Касатикова Е.В. Непоседливый ребенок, или все о гиперактивных детях.- М.: Изд-во Института Психотерапии, 2001. – 96 с.

STUDENT MOTIVATION

*Əliyeva Jalə Munis qızı, təhsil-2,
Elmi rəhbər: b/m. Zeynalova Heyran Məmməd qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Like motivation itself, theories of it are full of diversity. For convenience in navigating through the diversity, we have organized the chapter around six major theories or perspectives about motives and their sources. We call the topics (1) motives as behavior change, (2) motives as goals, (3) motives as interests, (4) motives as attributions about success, (5) motives as beliefs about self-efficacy, and (6) motives as self-determination. We end with a perspective called expectancy-value theory which integrates ideas from some of the other six theories, and partly as a result implies some additional suggestions for influencing students' motivations to learn in positive ways.

Motives as behavior. Sometimes it is useful to think of motivation not as something “inside” a student driving the student's behavior, but as equivalent to the student's outward behaviors. This is the perspective of behaviorism, which we discussed in Chapter 1 (“Student learning”) as a way to think about the learning process. In its most thorough-going form, behaviorism focuses almost completely on what can be directly seen or heard about a person's behavior, and has relatively few comments about what may lie behind (or “underneath” or “inside”) the behavior. When it comes to motivation, this perspective means minimizing or even ignoring the distinction between the inner drive or energy of students, and the outward behaviors that express the drive or energy. The two are considered the same, or nearly so.

Equating the inner and the outward might seem to violate common sense. How can a student do something without some sort of feeling or thought to make the action happen? As we will explain, this very question has led to alternative models of motivation that are based on cognitive rather than behaviorist theories of learning. We will explain some of these later in this chapter. Before getting to them, however, we encourage you to consider the advantages of a behaviorist perspective on motivation.

Operant conditioning as a way of motivating. The most common version of the behavioral perspective on motivation is the theory of operant conditioning associated

with B. F. Skinner, which we discussed in Chapter 1 (“Learning process”). The description in that chapter focused on behavioral learning, but the same operant model can be transformed into an account of motivation. In the operant model, you may recall, a behavior being learned (the “operant”) increases in frequency or likelihood because performing it makes a reinforcement available. To understand this model in terms of motivation, think of the likelihood of response as the motivation and the reinforcement as the

motivator. Imagine, for example, that a student learns by operant conditioning to answer questions during class discussions: each time the student answers a question (the operant), the teacher praises (reinforces) this behavior. In addition to thinking of this situation as behavioral learning, however, you can also think of it in terms of motivation: the likelihood of the student answering questions (the motivation) is increasing because of the teacher's praise (the motivator).

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Ackerman, R. & MacKenzie, S. (Eds.). (2007). Uncovering teacher leadership: Voices from the field. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
2. Barone, T. & Eisner, E. (2006). Arts-based research in education. In J. Green, g. Camilli, & P. Elmore (Eds.), Handbook of complementary methods in education research. Mahwah, NJ: Erlbaum.
3. Educational Psychology Second Edition Kelvin Seifert and Rosemary Sutton Copyright © 2009 Kelvin Seifert

HOW EDUCATIONAL PSYCHOLOGY CAN HELP

Nəhmətova Sara Yaşar qızı təhsil-2
Elmi rəhbər: b/m. Zeynalova Heyran Məmməd qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

All things considered, then, times have changed for teachers. But teaching remains an attractive, satisfying, and worthwhile profession. The recent trends mean simply that you need to prepare for teaching differently than you might have in the past, and perhaps differently than your own school teachers did a generation ago. Fortunately, there are ways to do this. Many current programs in teacher education provide a balance of experiences in tune with current and emerging needs of teachers. They offer more time for practice teaching in schools, for example, and teacher education instructors often make deliberate efforts to connect the concepts and ideas of education and psychology to current best practices of education. These and other features of contemporary teacher education will make it easier for you to become the kind of teacher that you not only want to be, but also will need to be. The book- about educational psychology and its relation to teaching and learning can be one of your supports as you get started. To make it as useful as possible, we have written about educational psychology while keeping in mind the current state of teaching, as well as your needs as a unique future teacher. The text draws heavily on concepts, research and fundamental theories from educational psychology.

But these are selected and framed around the problems, challenges, and satisfactions faced by teachers daily, and especially as faced by teachers new to the profession. We have selected and emphasized topics in proportion to two factors: (1) their importance as reported by teachers and other educational experts, and (2) the ability of educational psychology to comment on particular problems, challenges, and satisfactions helpfully.

The changing teaching profession. There is a lot to learn about teaching, and much of it comes from educational psychology. As a career, teaching has distinctive features now that it did not have a generation ago. The new features make it more exciting in some ways, as well as more challenging than in the past. The changes

require learning teaching skills that were less important in earlier times. But the new skills are quite learnable. Educational psychology, and this text, will get you started at that task.

The joys of teaching. Why be a teacher? The short answer is easy:

- to witness the diversity of growth in young people, and their joy in learning
- to encourage lifelong learning-both for yourself and for others
- to experience the challenge of devising and doing interesting, exciting activities for the young .

There is, of course, more than this to be said about the value of teaching. Consider, for instance, the “young people” referred to above. In one class they could be six years old; in another they could be sixteen, or even older. They could be rich, poor, or somewhere in between. They could come from any ethnic background. Their first language could be English, or something else. There are all sorts of possibilities. But whoever the particular students are, they will have potential as human beings: talents

and personal qualities - possibly not yet realized - that can contribute to society, whether as leaders, experts, or supporters of others. A teacher's job - in fact a teacher's privilege - is to help particular "young people" to realize their potential.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Ackerman, R. & MacKenzie, S. (Eds.). (2007). Uncovering teacher leadership: Voices from the field. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
2. Barone, T. & Eisner, E. (2006). Arts-based research in education. In J. Green, g. Camilli, & P. Elmore (Eds.), Handbook of complementary methods in education research. Mahwah, NJ: Erlbaum.
3. Educational Psychology Second Edition Kelvin Seifert and Rosemary Sutton Copyright © 2009 Kelvin Seifert

ОСОБЕННОСТИ ОБЩЕНИЯ РАЗНЫХ ТИПОВ ТЕМПЕРАМЕНТА

Джебраилова Айза Ровшан гызы
Научный руководитель: Ст.пре.Ризаева Гюльнара Садыговна
Азербайджанский Университет Языков

Мы отличаемся друг от друга многим - внешностью, образованием, пристрастиями, но есть то, что является самым серьезным и, пожалуй, труднопреодолимым различием. Речь идет о нашем темпераменте. Веселому тяжело понять грустного, тому, кто очень быстро соображает, сложно работать в паре с тугодумом, новатор вряд ли договорится с консерватором. Тем не менее, гармоничное общение между представителями разных психотипов возможно, нужно только учитывать особенности своего визави.

Темперамент - это совокупность устойчивых динамических особенностей психических процессов человека: темпа, ритма, интенсивности. Люди с резко выраженными чертами определённого темперамента не так часто встречаются, чаще всего у людей бывает смешанный темперамент в различных сочетаниях. Но преобладание определенных черт даёт возможность отнести темперамент человека к тому или иному типу:

Холерик — быстрый, порывистый, импульсивный, неуравновешенный, подвержен резкой смене настроений, эмоциональным вспышкам. Холерик обладает огромной работоспособностью. Флегматик — медлителен, трудно переключаемый с одной деятельности на другую, устойчив и постоянен в стремлениях и настроении, скуп на проявление эмоций. Сангвиник — подвижный, живой, легко переживающий неудачи, стремящийся к смене впечатлений. Обладает выразительной мимикой. Продуктивен в работе, когда она ему интересна. Меланхолик — сдержан, раним, впечатлителен, склонный к постоянному переживанию даже малозначительных событий, застенчив.

Мы отличаемся друг от друга многим – внешностью, образованием, пристрастиями, но есть то, что является самым серьезным и, пожалуй, труднопреодолимым различием. Речь идет о нашем темпераменте.

Как общаться с холериком? Холерики – люди взрывного темперамента, они порывисты и неуравновешенны, соответственно, общаться с ними сложно. Они очень обидчивы и не терпят, когда им возражают, так что поспорить с ними элементарно. Тем не менее, они не злопамятны и быстро успокаиваются, поэтому если не обращать внимания на их вспышки, а принимать их такими, какие они есть, общий язык найти с ними все-таки можно. И даже если такой человек оскорбил вас, не факт, что он на самом деле плохо к вам относится. Для того чтобы сохранить с холериком хорошие отношения, нужно всего лишь всегда «гладить его по шерстке» и постараться не вывести его из себя. И дело не в том, что в противном случае он вас не простит, а в том, что вы сами не сможете нормально с ним общаться после того, что он вам наговорит. Он же, выпустив наружу свое раздражение, успокоится и будет вести себя так, как будто ничего не произошло. Для него любой завершившийся конфликт – это то, к чему он не возвращается, прошедшая ссора как бы стирается из его памяти.

Как общаться с сангвиником? Сангвиники общительны, можно сказать, что взаимодействие с другими людьми им нужно как воздух. Поэтому, как правило, у них много друзей и хороших знакомых, к ним тянутся, им стараются понравиться. Иногда складывается впечатление, что с представителями этого психотипа вообще невозможно поругаться. Однако это не так. Очень часто сангвиники делают поспешные выводы, потому что их суждения поверхностны. Соответственно, они регулярно совершают ошибки, признаться в которых им очень сложно. Так что даже если такой человек не прав, у него лучше попросить прощения – сам извиняться он просто не умеет. Кроме того, для адекватного общения с сангвиниками тщательнее следите за их мимикой – все эмоции написаны у них на лице. При должной наблюдательности вы достаточно быстро разберетесь, что такой человек о вас на самом деле думает, а также будете безошибочно определять, когда он хочет сменить тему беседы, а о чем с ним вообще лучше не разговаривать.

Как общаться с меланхоликом? Меланхолики – наиболее уязвимые люди, про таких говорят, что это индивидуумы с тонкой душевной организацией. Они остро воспринимают все, что происходит с ними и вокруг них, а потом долго переживают, причем даже по самым незначительным поводам. Общаться (и обращаться) с ними нужно очень деликатно, так как их чрезвычайно легко ранить, а обида и печаль поселяются в них надолго. На меланхоликов нельзя кричать, они плохо переносят громкие и резкие звуки, так же, как и любые негативные послылы, направленные не только на них, но и на тех, кто им небезразличен. Эти люди боятся критики и недовольства окружающих, поэтому к ним нужно относиться лояльнее, а если все-таки есть необходимость в порицании, то постарайтесь сделать это мягко, без прямых обвинений. Кроме того, меланхолики очень сентиментальны и добросердечны, так что если вы хотите сблизиться с таким человеком, то заставьте его просто пожалеть вас, расскажите ему какую-нибудь слезливую историю и покажите, что нуждаетесь в сочувствии. И помните, что в кино этот индивидуум охотнее пойдет на мелодраму, чем на ужасы, а любому экстриму предпочтет доверительную беседу.

Как общаться с флегматиком? Флегматики часто кажутся окружающим равнодушными и холодными, у них практически всегда отстраненное выражение лица, поэтому создается впечатление, что ничего в этом мире их не волнует. И по большому счету это действительно так. От людей этого психотипа сложно добиться живой реакции на происходящее, они – «вещи в себе», не выдающие своих эмоций.

Общаться с флегматиками сложно именно потому, что никогда не знаешь, что происходит у них в голове, и что они чувствуют. Тем не менее, есть несколько секретов, знание которых поможет вам функционально взаимодействовать с этими людьми. Помните, что они, как правило, консерваторы, поэтому не стоит требовать от них немедленной реакции на все новое – им нужно достаточно много времени для того, чтобы привыкнуть к переменам и смириться с ними. К тому же флегматики ничего и никогда не делают быстро, бесполезно ждать от них оперативности. Не дожидаясь вы от них и сочувствия, по крайней мере, высказанного словами и продемонстрированного жестами. Даже если такой человек и волнуется за вас, он скорее тайно сделает что-то, чтобы обезопасить вашу персону, чем будет охать и заглядывать вам в глаза, неловко утешая.

Список литературы

1. Общая психология: Учебник для вузов. Анатолий Геннадьевич Маклаков
2. Нейропсихология детского возраста. Юрий Владимирович Микадзе

STUDENT DIVERSITY

***Zeynallı Elmira Fuad qızı təhsil-2
Elmi rəhbər: b/m. Zeynalova Heyran Məmməd qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti***

Individual styles of learning and thinking. All of us, including our students, have preferred ways of learning. Teachers often refer to these differences as learning styles, though this term may imply that students are more consistent across situations than is really the case. One student may like to make diagrams to help remember a reading assignment, whereas another student may prefer to write a sketchy

outline instead. Yet in many cases, the students could in principle reverse the strategies and still learn the material: if coaxed (or perhaps required), the diagram-maker could take notes for a change and the note-taker could draw diagrams. Both would still learn, though neither might feel as comfortable as when using the strategies that they prefer.

That said, there is evidence that individuals, including students, do differ in how they habitually think. These differences are more specific than learning styles or preferences, and psychologists sometimes call them cognitive styles, meaning typical ways of perceiving and remembering information, and typical ways of solving problems and making decisions. In a style of thinking called field dependence, for example, individuals perceive patterns as a whole rather than focus on the parts of the pattern separately. In a complementary tendency, called field independence, individuals are more inclined to analyze overall patterns into their parts.

Another cognitive style is impulsivity as compared to reflectivity. As the names imply, an impulsive cognitive style is one in which a person reacts quickly, but as a result makes comparatively more errors. A reflective style is the opposite: the person reacts more slowly and therefore makes fewer errors. As you might expect, the reflective style would seem better suited to many academic demands of school. Research has found that this is indeed the case for academic skills that clearly benefit from reflection, such as mathematical problem solving or certain reading tasks. Some classroom or school-related skills, however, may actually develop better if a student is relatively impulsive.

Gifted and talented students. The idea of multiple intelligences leads to new ways of thinking about students who have special gifts and talents. Traditionally, the term gifted referred only to students with unusually high verbal skills. More recently, however, the meaning of gifted has broadened to include unusual talents in a range of

activities, such as music, creative writing, or the arts. To indicate the change, educators often use the dual term gifted and talented.

Qualities of the gifted and talented.

What are students who are gifted and talented like? Generally they show some combination of the following qualities:

- They learn more quickly and independently than most students their own age.
- They often have well-developed vocabulary, as well as advanced reading and writing skills.
- They are very motivated, especially on tasks that are challenging or difficult.
- They hold themselves to higher than usual standards of achievement.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Ackerman, R. & MacKenzie, S. (Eds.). (2007). Uncovering teacher leadership: Voices from the field. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
2. Barone, T. & Eisner, E. (2006). Arts-based research in education. In J. Green, G. Camilli, & P. Elmore (Eds.), Handbook of complementary methods in education research. Mahwah, NJ: Erlbaum.
3. Educational Psychology Second Edition Kelvin Seifert and Rosemary Sutton Copyright © 2009 Kelvin Seifert

РАЗВИТИЕ И ВОСПИТАНИЕ ВОЛИ У ДЕТЕЙ

Нурахмедова Зулейха Рамиль гызы

Научный руководитель: Ст.пре.Ризаева Гюльнара Садыговна
Азербайджанский Университет Языков

Формирование способности к волевым действиям начинается с раннего детства, с овладения ребенком произвольными движениями, в манипуляциях с игрушками и доступными предметами. Собственно волевое поведение начинает складываться тогда, когда ребенок выполняет такие элементарные действия, которые связаны с преодолением трудностей. Большое значение имеют в этом плане систематические указания и требования взрослых.

Период раннего детства (до 3-х лет) – воля развивается под влиянием развития восприятия и речи: ребенок постепенно приобретает способность представить цель, не имея ее в поле зрения.

Понимание речи взрослых закладывает начало формирования адекватных реакций на «нельзя» и «надо». Воспитание нравственно-волевых качеств личности предполагает формирование предпосылок волевого поведения уже в период раннего детства, так как без них невозможно полноценное развитие этой стороны характера в дальнейшем.

Дошкольный возраст (от 3-7 лет) - возраст возникновения воли как способности сознательно управлять своим поведением, своими внешними и внутренними действиями. У ребенка в процессе воспитания и обучения под влиянием требований взрослых и сверстников формируется умение подчинять свои действия той или другой. На протяжении дошкольного детства меняются как сами волевые действия, так и их удельный вес в общей картине поведения. В старшем дошкольном возрасте ребенок становится способным к сравнительно длительным волевым усилиям, хотя и сильно уступает в этом отношении детям школьного возраста.

В младшем школьном возрасте в волевых поступках большую роль играют чувства, которые нередко становятся мотивами поведения. Развитие воли и чувств на этом этапе происходит в постоянном взаимодействии. В одних случаях чувства способствуют развитию воли, в других – тормозят.

С поступлением в школу, на ребенка действует большое количество разнообразных сильных раздражителей. В процессе учебной деятельности он должен уметь сосредоточиться и под руководством учителя осознанно выбрать главное, существенное для своей деятельности. Очень важна для младшего школьника при этом доступность целей. Для начинающего школьника разрешимость задачи часто определяется не только тем, в какой мере он владеет средствами для ее решения, но и тем, насколько ему видна цель. Поэтому ребенку небезразлично, где начало и конец задания.

Воспитание соответствующих, потребностей, интересов, мотивов, т. е. формирование личности школьника, и соответственно его волевых качеств – главная задача учителя с первых, шагов обучения ребенка в школе.

Для подростка воля стоит на одном из первых мест. Волевое поведение предлагает целенаправленность, самоконтроль поведения, возможность воздержаться в случае необходимости от тех или иных действий, т.е. управление собственным поведением. Дети подросткового возраста, столкнувшись с трудностями в произвольной организации своей деятельности, стремятся к воспитанию собственной воли и выработке волевых качеств. Эффективность развивающей и коррекционной работы по развитию воли, связана с особенностями волевого поведения, саморегуляции в подростковом возрасте. Для подростка характерна «не слабость воли, а слабость цели». Цель, которую подросток ставит перед собой, часто не наполнена личностным смыслом, ситуативны и заимствованы у других. Это приводит к быстрой и неоправданной смене целей.

Литература

1. Эльконин Д.Б. «Детская психология»
2. https://spravochnick.ru/psihologiya/razvitie_i_vospitanie_voli_v_shkolnom_vozraste

İSTEDADLI UŞAQLARIN TƏLİM FƏALİYYƏTİNDƏ PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

***Hacızadə Ayan Elmar qızı, təhsil-2
Elmi rəhbər: B/m Babayeva Könül Əziz qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti***

“İstedad” sözü hamı üçün müxtəlif mənalara ifadə edir. Biri üçün istedad müəyyən bacarıq, digəri üçün istedad hər hansısa xüsusiyyətə görə digərlərindən fərqlənməsidir hətta bəziləri buna “Allah vergisi” adlandırır. Bunların hamsında doğruluq payı var, lakin gəlin İstedadın mənasını araşdıraq. “İstedad” məsələsi müasir psixologiyanın əsas konsepsiyalarından biridir. Bəs istedad nədir? İnsanlara verilmiş vergimi, yoxsa sosial reallıqımı? Həmçinin qeyd etmək istərdimki, bu terminə yanaşmalar, fikirlər tarix boyu dəyişikliklər edilmişdir. İstedad-1) Fitri qabiliyyət 2) Bir şeyi etmək imkan, bacarığı mənalarda istifadə olunur.

Birdə, bu sözü Psixoloji baxımdan təhlil edək. İstedad doğum qabiliyyəyindən bəri fərdlərə aiddir. Onlar təcrübə qazanaraq, inkişaf etdirir və doğru istiqamətə yönəldir, bacarıq yaradır. İstedad yəni talantı

istifadə etmək öz əlimizdə olur. Bəzən istedad kiçik, uşaq yaşlarından ortaya çıxır Məs: Mozart (4 yaşında notlarla rahat işləyə bilirdi, 5 yaşında isə özü kiçik parçalar bəstəliyirdi

Digər yandan isə bu istedad böyüklükdə özünü biruzə verə bilər Məs: Van Gogh İstedad ətraf aləmdə mövcud olan hər bir sahədə özünü göstərə bilər.

Şagirdyönümlü təhsilimizin əsas məqsədlərindən biri istedadlı şagirdlərin aşkarlanması, inkişafı, bilik və bacarıqlarının praktik həyata yönləndirilməsidir.

Bütün məktəblərdə çoxlu sayda istedadlı şagirdlər var. Sadəcə onları aşkar etmək, düzgün istiqamətləndirmək, qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək lazımdır. Bunun üçündə fundamenti yəni təlim prosesi düzgün qurulmalıdır. Təlim strategiyası düzgün seçilməli, məqsədyönlü təlim texnologiyalarından istifadə olunmalıdır.

Pedaqoq ilk növbədə psixoloq olmalıdır. Şagirdin müxtəlif yaş psixologiyasına bələd olmaqla temperament və psixotipini müəyyən edə bilməlidir.

Alimlər istedadlı şagirdlərlə bağlı bunları araşdırıb: istedadlı şagird yüksək özünə inamə malikdir, mükəmməlçidir, güclü bir hafizəyə sahibdir. Təkrarlardan sıxılır, tapşırıq etməkdən xoşu gəlmir. Müstəqil işləməyi sevir. Vaxtında aşkarlanmayan, yönəldilməyən istedadlı şagird xüsusi qabiliyyətləri inkişaf etdirmədən məktəbdən məzun olur və gələcəkdə ola biləcəyindən aşağı müvəffəqiyyət göstərir.

Bu uşaqlar yaşdırları ilə münasibət qurmaqda çətinlik çəkir. Ona görə də həmin uşaqları öz zehinsəl yaşdırları ilə bir araya gətirmək lazımdır. Məktəbdə və məktəbdən xaricdə onlar üçün uyğun mühit yaradılmalıdır. İstedadlı şagirdlərə qarşı daha həssas münasibət göstərməlidir. Bu cür uşaqlar adi siniflərdə çox sual vermələri, tapşırıqları hər kəsdən əvvəl yerinə yetirmələri ilə daha çox fərqlənirlər. İntellektual və yaradıcılıq fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində istedadlı uşaqları müəyyənləşdirmək, inkişaf etdirmək və dəstəkləmək üçün məktəb sisteminin yaradılması ilə bağlı əlverişli şəraitin təmin olunması məhz bu cür uşaqlarla işin məqsədini təşkil edir.

• İstedadlı uşaqların psixoloji xüsusiyyətləri: –Tədqiqatçılığa meyil

- Güclü hafizə, İnkişaf etmiş nitq və abstrakt təfəkkür –Yüksək həssaslıq, Çılgınlıq, Emosional asılılıq
- Zəngin, parlaq təxəyyülə malik olmaq
- Özlərinə və ətrafdakılara qarşı yüksək tələbkarlıq
- Ədalətə və Harmoniyaya qarşı həssaslıq

İstedadın formalaşmasında sosial mühitin, coğrafi şəraitin rolu danılmazdır, lakin ailə və məktəb daha həlledicidir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycanca tərbiyə, təhsil və pedaqoji fikir. Bakı: Nurlar, 2007
2. Bayramov Elxan “Xüsusi isteda malik olan uşaqların yaradıcılıq
3. potensialının inkişafının psixoloji problemləri” Avtoreferat, Bakı 2013
4. Əkbərova Hicran “İstedadlı uşaqlar intellektual sərvətimizdir” Bakı 2012
5. İbrahimov Firəduun “İstedadlı uşaqlarla aparılan praktik işin təlim Aspektləri

UŞAQLARDA AQRESSİYA PROBLEM

Nəsirova Tutubəyim Vüsal qızı təhsil-1
Elmi rəhbər: b/m.Abbasova Gülnur Oqtay qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Uşaqlar böyüdükcə, onların beyinləri inkişaf edir, ətrafda baş verənlərə reaksiyaları artır. Yaş artıqca uşaqlarda qərribə bir aqressiya da formalaşır. Aqressivlik hazırda dünyada müzakirələrə səbəb olan ən böyük problemə çevrilir. Axşam.az xarici KİV-ə istinadən uşaqlarda əsəbililiyin səbəblərini və bunun yarada biləcəyi problemləri təqdim edir: İki yaşında bir uşağın çox əsəbi olması əlbəttə ki, normal hal deyil. Onun yerli-yersiz ağlaması, narahat olması valideynləri də özündən çıxarır. Amma bəzi halda 16-18 aylıq bir uşağın bu cür narahatlıq göstərməsi normal haldır. Uşağın sağlamlığında bir problem yoxdur. Bu onun diş çıxarması, yuxusunu lazımı qədər almamasının göstəricisidir.

Aqressivlik – insan sağlamlığının ən birinci düşmənidir. Amma balaca uşaqlarda bu fərqlidir. Hər bir uşaq balaca evcik qurarkən, diş çıxararkən, hətta yemək yeyərkən kiçik əsəb göstərir. Uşaq ağlayarkən

təşvişə düşmək, ona narahatçılığını göstərmək lazım deyil. Unutmayın ki, əsəb bir tərəfdən yaxşıdır. Ağlamaq, qışqırmaq ürəyi rahatladır. Amma qədərində...

Bəzi hallarda isə 4-10 yaş arası uşaqlarda aqressivlik müşahidə edilir. Bunun həddindən artıq olması sağlamlıqda problem deməkdir.

Uşaqlarda aqressivliyə səbəb olan amillər:

- Uşaqların internetdən çox istifadə etməsi, döyüş oyunları oynaması.
- Ailədə valideynlərin tez-tez dalaşması, səsinin ucaltması.
- Uşağı döymək, məktəbdə onun üstünə çox getmək.
- Doğuş zamanı beynin zədələnməsi.

Uşaqlardakı aqressivliyin səbəbləri və onun aradan qaldırılması:

1. Hiperaktiv və aqressiv uşaq Hərəkətli uşaqda disiplin yaratmaq o qədər də asan deyil. Belə hal qapalı şəraitdə böyüdülmən uşaqlarda aşkarlanır. Onlar cəmiyyət üçün çıxanda əsəbi, davakar olurlar. Bu cür uşaqlarla sakit danışmağa çalışın. Onlara səhvlərini özlərinin etiraf etməsini öyrədin. Uşaqda özünə-sevgi, başqasına rəhm etmək, böyüklərdən çəkinmək, təbiəti sevmək hisslərini aşılayın.

2. Əsəbi və küsəyən uşaq Küsəyənlik uşaqdakı çatışmamazlıqdan yox, çətin tərbiyədən irəli gəlir. Uşaq-la çoxlu vaxt keçirməyə, səs-küylü oyunlar oynamağa çalışın. Zor tədbiq edilən anlarda isə nəzakətli olun.

3. Dəlisov hərəkətlər və əsəb Əgər uşaq tez-tez valideynlərinə qışqırırsa, demək münasibətlərdə problem var. Siz uşağınızla az ünsiyyətdə olursunuz, ona diqqət ayırmırsınız. Uşaq darıxır, məşğul olmağa heç nə yoxdur. Bütün hirsini isə valideyndən çıxmağa çalışır.

4. Əsəbi – hissiyatsız uşaq Bəzi uşaqlar da var ki, onlarda mərhəmət hissi yoxdur. Buna səbəb ailə tərbiyəsinin düzgün olmamasıdır. Anadan və ya atadan soyuqluq görmək, uşaqda paxıllıq hissini oyadır. Beləcə, körpə başqa qayğısı çəkilən uşaq görəndə, onu döyməyə can atır. Belə uşaqlar ətrafındakını dö-yür, heyvanlarla pis davranır, evi dağıdır. Uşağın yanında heyvanları sığallayın, dağıdılan əşyalara mərhə-mətlə yanaşın. Ona başqalarına kömək etməyi öyrənin.

Uşaqlarda aqressiyanı səngitmək üçün aşağıdakı tövsiyələr faydalı ola bilər:

1. Uşaqda baş qaldıran həddindən artıq narazılıq hissini dəf etməyə kömək etmək.. Bunun üçün ən uyğun vaxt aqressiyanın ilkin mərhələsidir.

2. Uşağın müəyyən bir həddə qədər müstəqil olmasına icazə vermək.

3. Evi təhlükəsiz və uşağın maraq dairəsini təmin etmək üçün əlverişli etmək.

4. Uşağa əsəbinin öhdəsindən gəlməyi, eyni zamanda əsəbi uyğun tərzdə və vasitələrlə ifadə etməyi öyrətmək də vacibdir. Çünki uşaqda aqressivliyin səbəbi öz hisslərini saxlaya bilməməsi və hissləri mü-vafiq tərdə ifadə edə bilməməsidir.

Valideynlər və uşaq arasında düzgün münasibətin qurulması uşaqların sağlam emosional inkişafının əsas qarantıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.eudi.az/meqale/etrafli/134>
2. <https://muallim.edu.az/news.php?id=3030>
3. <https://www.yalemedicine.org/conditions/anger-issues-in-children-and-teens>
4. <https://childmind.org/article/aggression-in-children-causes/>
5. <https://cadey.co/articles/aggression-in-children>
6. <https://trainingexpress.org.uk/aggressive-child-behavior-psychology/>
7. <https://www.hurriyet.com.tr/amp/aile/cocuklarda-ofke-ve-sinir-problemi-neden-olur-ve-nasil-tedavi-edilir-4210206>

UŞAQLARIN CİNSİ TƏRBIYƏSİ

**Sədrəddinova Lalə Rafiq qızı, təhsil-1,
Elmi rəhbər: m.Qubadova Əminə Südef qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti**

Qədim zamanlardan başlayaraq, hər bir xalqın oğlan və qız tərbiyəsi ilə bağlı özünəməxsus adət və ənənəsi olmuşdur. Bu adət və ənənələrin əsas funksiyalarından biri mahiyyətcə uşaq və yeniyetmələrin cinsi tərbiyəsindən ibarət idi.

Cinsi tərbiyə uşaqların ümumi tərbiyəsinin ayrılmaz hissəsidir. Uşaq böyüyüb yetkin şəxsiyyətə çevrilənədək davam edir. Uşağa həm ümumi həm də cinsi tərbiyə verilməsinə erkən yaşlarından başlamaq lazımdır. Bu halda bir çox valideynlərin əhəmiyyət vermədiyi ən cüzi detallar mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər.

Məktəblilərin cinsi inkişafı onların psixi inkişafının mühüm cəhətlərindən birini təşkil edir. Ona görə də oğlan və qızların psixoseksual inkişafının qanunauyğunluqlarının öyrənilməsi cinsi tərbiyə üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Cinsi fərqlər şəxsiyyətə məxsus xüsusiyyətlərin strukturunda insanların emosional-iradi aləmi ilə məhdudlaşmır, motivasiya sahəsində də təzahür edir.

Uşaqların cinsi tərbiyəsinin vəzifələri çoxcəhətlidir. Oğlanlar və qızlar arasında mənəvi qarşılıqlı münasibətlərin formalaşması, hisslər mədəniyyətinin tərbiyə olunması, cinsin bioloji və sosial problemləri, qadın və kişinin inkişaf qanunauyğunluqları və davranış xüsusiyyətləri haqqında elmi anlayışların formalaşması, qızlarda qadınlıq, oğlanlarda kişilik keyfiyyətlərinin inkişaf etdirilməsi, oğlan və qızların nikah, sağlam və xoşbəxt ailə həyatına hazırlanması və s. onların içərisində əsas yer tutur [1].

Cəmiyyətdə baş verən sosial-demoqrafik proseslər, urbanizasiya, akselerasiya və s. cinsi tərbiyə məsələsinə də təsir göstərmişdir. Bir çox hallarda məktəblilərin fiziki inkişaf sürəti ilə onların psixoloji və sosial yetkinliyi arasında uyğunsuzluq müşahidə olunur. Bu uyğunsuzluğun ağır fəsadları gündəlik həyatımızda fəaliyyət və ünsiyyət prosesində özünü göstərir. Elə bu səbədən onların psixoloji-pedaqoji səbəbləri haqqında düşünməyi tələb edir [2].

Valideynlərin böyük əksəriyyəti (84%) uşaqların cinsi tərbiyəsi sahəsində bilavasitə ailənin vəzifələrini bilmir. Tam olmayan statistik məlumatlara görə, onların yalnız 26,6% kişi və ya qadına məxsus xarakter əlamətlərinin formalaşmasına, 15,6% -i dostluq və məhəbbət hissi tərbiyəsinə diqqət yetirir.

Bir cəhəti də qeyd edək: cinsi xüsusiyyətlər nəinki şagirdlərin yaş xüsusiyyətləri, həm də fərdi xüsusiyyətləri ilə vəhdətdə formalaşır. Bundan asılı olaraq eyni bir cinsi xüsusiyyət müxtəlif oğlan və ya qızlarda müxtəlif çalarlarla təzahür edir. Tərbiyə işində şagirdlərin cinsi xüsusiyyətlərini düzgün nəzərə almaq üçün onların yaş və fərdi xüsusiyyətlərini şərtləndirən amilləri ətraflı öyrənmək lazımdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Bayramov Ə.Ə, Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. Bakı, 2002.
2. Bayramov Ə.Ə, Əlizadə Ə.Ə. Sosial psixologiya. Bakı 2003.
3. <https://narinc.az>
4. <https://saglamolun.az>

ZİGMUND FREYDİN PSIXOSEKSUAL İNKİŞAF NƏZƏRİYYƏSİ

Əliyeva Leyla Valeh qızı, Təhsil-1
Elmi rəhbər: müəl. Qubadova Əminə Sudef qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Ziqmund Freydin 1896- cı ildə Vyana psixiatrik və neyroloji cəmiyyətində psixoseksual araşdırmalarının nəticələri haqqında məruzə eləyəndə dinləyicilərə qəbul edilməz təsir bağışlamışdı. Bəlkə də Freydin həmkarlarından çoxu insanın ruhi vəziyyətində seksuallığın oynadığı roldan qismən xəbərdar idilər. Lakin heç kim bunu ucadan deməyə cəsarət etmədilər, nəinki elmi məruzə hazırlamağa. Uşaq, körpə rəsmi olaraq mələyə bərabər tutulurdu və onda “böyükklərə xass iyrənc duyğuların olduğu”dan şübhələnmək ölümə gətirən günah işləməyə bərabər bir şey idi. Müasir dünyada hər üç internet istifadəçisindən birinin uşaq seksuallığının mövcudluğundan xəbəri var, ancaq 19-cu əsrin sonlarında – Freyd öz psixoanalizini yaradanda bu, inanılmaz bir şey idi. Bütün bunlar nə qədər qəbul edilməz olsa da, doğruluq payı yetərinə var idi. Freydin irəli sürdüyü nəzəriyyə müəyyən inkişaf mərhələlərinə bölünürdü və hər birinin xüsusiyyətləri var . İndi isə bunlara nəzər yetirək .

1. Oral mərhələ (0-1 yaş) - Yeni doğulmuş uşaq köməksiz olub, himayəyə ehtiyacı olduğundan, dərhal öz əhatəsi ilə münasibət qurmağa can atır. Qida uşağın əsas tələbatıdır. Buna görə də uşağın əksər arzuları, maraqları, əməlləri ağız nahiyyəsi ilə əlaqədardır. Məhz buna görə də Freyd bu dövr üçün latın dilində ağız mənasını verən oral sözündən istifadə etmişdir. Oral dövrdə ilk həzz mərkəzi ağızdır.

2. Anal mərhələ (1-3 yaş)- Bu dövr onunla seçilir ki, uşaq öz instinktiv tələbatını ödəmək üçün heç bir xarici obyektə ehtiyac duymur. Bu dövr tualet vərdişlərinin başladığı dövrüdür. Tualet vərdişləri icra edərkən uşağı hazır olmadığı halda məcbur etmək və ya cəza tətbiq etmək 2 tip təsirdən birinin inkişafına səbəb olur. Freyd deyir ki, uşaqları istəmədikləri şeyə məcbur etmək olmaz. Belə bir xüsusiyyət gələcəkdə yeniyetməlik dövründə davakar, hirsli xarakter kimi özünü biruzə verə bilər. Bir başqa halda, Freyd göstərir ki ananın təzyiq və cəzalarına məruz qalmamaq üçün uşaq nəcisi bağırsaqlarda tutmağa üstünlük verir. Bunun nəticəsində yeniyetməlik dövründə uşaq ifrat tənqidçi, nizam-intizamlı, əşya və pul yığan, lakin xərcləməyən şəxs kimi formalaşırlar.

3. Fallos dövrü (3-6 yaş)- Freydə görə bu dövr cinsi identifikasiyanın əsasının qoyulduğu dövrüdür. Uşağın diqqəti tədricən ağız və anusdan cinsiyyət orqanlarına yönəlir. Oğlan və qızlarda cinsi fərqlər özünü bariz şəkildə göstərir. Freyd bu mərhələnin qızlarda daha böhranlı hesab edir. Oğlanlarda Edib kompleksi, qızlarda Elektro kompleks yaranır. Burada uşaq öz həmcinsi olan valideynlərdən həm qorxur, həm də həm də onu əks cinsdən olan valideynlərinə qışqırır.

4. Latent dövr (6-12 yaş)- Cinsi maraq və istəklərin gizlədildiyi bu dövrdə uşaqlar ehtiras və hisslərini nəzarət altında saxlamağa çalışırlar. Uşaq bir tərəfdən cinsi istək və maraqları olduğunu hiss edəcək, digər tərəfdən də bu enerjisini başqalarına, insanlararası əlaqələrə və dərs oxumağa istiqamətləndirəcək.

5. Genital dövr (12-18 yaş) – Bu dövr 12 yaşından başlayıb insanın gənc yeniyetməlik dövrünə qədər davam edir. Fizioloji və psixoloji cəhətdən püxtələşməyə başlayan gənclərdə hormonların təsiri ilə bir sıra proseslər baş verir. Bu dövrdəki əsas problemlərdən biri olaraq, ana-ata ilə mübahisə edən övladın özünü sübut etmək üçün öz yoldaş çərçivəsi ilə daha çox münasibətdə olması nəzərə çarpır. Bu yaşda uşaqlar sosial fəaliyyətlərə qatılmağa üstünlük verirlər. Genital dövrü müvəffəqiyyətlə keçən şəxslər digər insanlarla sağlam münasibətlər qura bilir, həyatdan zövq alan, yaradıcı və xoşbəxt bir insan olurlar [2,səh 17].

Uşağın şəxsiyyətinin inkişafında valideynlərin rolunu Freyd xüsusilə qeyd edirdi. O, hesab edirdi ki, məhz valideynlərdən uşaqların bu psixi mərhələlərini necə keçməsi çox asılıdır. Həyatın ilk illərində böyüklərlə ünsiyyət zamanı alınan travmalar sonra davranışda psixi və sosial çatışmazlıqlara səbəb olurlar

Ədəbiyyat:

1. Xəlilov H. Uşaq və yeniyetmələrin inkişafının sosial-psixoloji məsələləri, Bakı, 2012, - 236 s.
2. M. Vəliyev, A. Mustafayev “ İnkişaf və yaş psixologiyası “ 2013-127

PLANNING INSTRUCTION

Mirzəyeva Nigar Teymur qızı təhsil-2
Elmi rəhbər: b/m. Zeynalova Heyran Məmməd qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

This chapter is therefore about instructional planning, the systematic selection of educational goals and objectives and their design for use in the classroom. We will divide this idea into four parts, and discuss them one at a time. First is the problem of selecting general goals to teach; where can a teacher find these, and what do they look like? Second is the problem of transforming goals into specific objectives, or statements concrete enough to guide daily activity in class; what will students actually do or say into order to learn what a teacher wants them to learn? Third is the problem of balancing and relating goals and objectives to each other; since we may want students to learn numerous goals, how can we combine or integrate them so that the overall classroom program does not become fragmented or biased? Fourth is the challenge of relating instructional goals to students' prior experiences and knowledge. We have discussed this challenge before from the perspective of learning theory (in Chapter 2), but in this chapter we look at it from the more practical perspective of curriculum planning.

Selecting general learning goals. At the most general or abstract level, the goals of education include important philosophical ideas like “developing individuals to their fullest potential” and “preparing students to be productive members of society”. Few teachers would disagree with these ideas in principle, though they might disagree about their wording or about their relative importance. As a practical matter, however, teachers might have trouble translating such generalities into specific lesson

plans or activities for the next day's class. What does it mean, concretely, to "develop an individual to his or her fullest potential"? Does it mean, for example, that a language arts teacher should ask students to write an essay about their personal interests, or does it mean that the teacher should help students learn to write as well as possible on any topic, even ones that are not of immediate interest? What exactly should a teacher do, from day to day, to "prepare students to be productive members of society" as well? Answers to questions like these are needed to plan instruction effectively. But the answers are not obvious simply by examining statements of general educational goals.

National and state learning standards. Some (but not all) of the work of transforming such general purposes into more precise teaching goals and even more precise objectives has been performed by broad US organizations that represent educators and other experts about particular subjects or types of teaching (Riley, 2002). The groups have proposed national standards, which are summaries of what students can reasonably be expected to learn at particular grade levels and in particular subjects areas. In the United States, in addition, all state governments create state standards that serve much the same purpose: they express what students in the state should (and hopefully can) learn at all grade levels and in all subjects.

Curriculum frameworks and curriculum guides. The terms curriculum framework and curriculum guide sometimes are used almost interchangeably, but for convenience we will use them to refer to two distinct kinds of documents. The more general of the two is curriculum framework, which is a document that explains how content standards can or should be organized for a particular subject and at various grade levels. Sometimes this information is referred to as the scope and sequence for a curriculum.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Ackerman, R. & MacKenzie, S. (Eds.). (2007). Uncovering teacher leadership: Voices from the field. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
2. Barone, T. & Eisner, E. (2006). Arts-based research in education. In J. Green, g. Camilli, & P. Elmore (Eds.), Handbook of complementary methods in education research. Mahwah, NJ: Erlbaum.
3. Educational Psychology Second Edition Kelvin Seifert and Rosemary Sutton Copyright © 2009 Kelvin Seifert

MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN PSIXOLOGİYASI

Cəfərzadə Səmayə Elşən qızı təhsil-1

*Elmi rəhbər: Baş Müəllim Abbasova Gülnur Oqtay qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Məktəbəqədər yaş adlanan, 3-6 yaş intervalını əhatə edən dövrü psixoloqlar şəxsiyyətin formalaşması və təşəkkülündə məhsuldar bir dövr hesab edirlər. Məktəbəqədər yaş dövrü uşağın dünyanı, ətraf-aləmi aktiv öyrənən dövrüdür. Məktəbəqədər uşaqlar öz psixoloji inkişaf xüsusiyyətlərinə malikdirlər. Bu dövr nitqin inkişafı ilə xarakterizə olunur, uşaqların verbal imkanları genişlənir. Uşağın lüğət fondunda sürətli artım özünü göstərir. Bu, uşağa yaşlılar və yaşıdları ilə fəal ünsiyyətdə olmağa kömək edir. Məktəbəqədər yaş dövrünün əsas fəaliyyət növü oyundur. Uşaqlar müxtəlif rollu oyunlar oynayaraq öz həyatı bacarıqlarını inkişaf etdirirlər.

3-5 yaş dövründə rollu-süjetli oyunlarda qaydalar vardır, lakin bunlar müzakirə olunmur. Oyunun qaydaları pozulanda uşaqlar arasında münaqişə-dava yaranır. Oyunların oynanması üçün daim yoldaş axtarılır. Birgə fəaliyyət tələb edən oyunlar daha çox oynanılır. Bu isə uşaqlarda əməkdaşlıq etmək bacarığını yaradır və inkişaf etdirir. Oyunlar daha çox uşaqların gündəlik həyatlarında müşahidə etdikləri hadisələrlə xarakterizə olunur, burada ana, ata, müəllim və müxtəlif nağıl qəhrəmanlarına aid rollara yer verilir. Onlar gördüklərini öz oyunlarında tətbiq edərək o "rola girirlər".

5-7 yaş aralığı rollu-süjetli qaydalı oyunlar üstünlük təşkil edir. Burada qanun və qaydalar açıq müzakirə olunur və ciddi nəzarətdə saxlanılır. Oyun formaları təkmilləşdirilir və yeni fəaliyyət növləri ortaya çıxır. Yoldaş tələb olunur və qaydalar pozulduğu zaman həmin şəxs başqa uşaqlar tərəfindən oynandan uzaqlaşdırılır. Bu oyunlar uşaqların özünü-tənzimləmə, idrak, təşkilatçılıq və idarəetmə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Bu dövrdə uşağın sensor və emosional sferasında yaşlılarla qarşılıqlı fəaliyyət üsullarında olduqca əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verir.

Məktəbəqədər yaş dövrü uşağın idraki fəallığının çiçəklənmə dövrüdür. 3-4 yaşlı uşaq situasiyanı anlamaq təsirindən azad olur, göz önündə baş verən hadisələri düşünməyə başlayır. O ətrafında baş verənlərə qarşı passiv seyirçi deyil, fəal müşahidəçi mövqeyindən yanaşır, hadisələr arasında səbəbiyyət əlaqələrinə anlamağa çalışır. Beş yaşlı uşaq çoxsaylı suallarla böyükləri bezdirir, bilmədikləri, onlara maraqlı gələn çoxsaylı suallarla onları bezdirirlər. Həyat hadisələri, təbiətdə baş verənlərlə bağlı onların ilk mühakimələri baş verir. Psixoloqlar uşağı bu dövrünü “kiçik filosofluq dövrü” adlandırırlar.

Məktəbəqədər yaş dövründə yeni fəaliyyət formaları ortaya çıxır. Rəsm etmə, apillikasiya, quraşdırma ilə yanaşı, təlim fəaliyyəti elementləri meydana gəlir. Bağcay yaş dövründə uşaqların nitqi situativlikdən azad olub, idraki məzmun kəsb etməyə başlayır.

Məktəbəqədər uşaqların şəxsiyyət yönündə inkişafında diqqəti cəlb edən xüsusiyyətlər sırasında rol-cins və iradi davranış formaları əsas yer tutur. Uşaqlarda iradənin inkişafı onlarda motivləşmə sahəsinin, uşağın formalaşma yolunda olan şəxsiyyətinin istiqaməti ilə sıx bağlıdır. İradənin ilkin keyfiyyətlərinin formalaşması zəmnində onlarda tədricən davranışın ixtiyari formaları, motivlərin ilk qarşılıqlı təbəlliliyi yaranır. Psixoloqların fikrincə, məhz məktəbəqədər yaş dövründə ilk dəfə olaraq uşaqlarda “etik istəklilər” əxlaqi fikirlər, qiymətləndirmə və davranışın ilk əlamətlərini təzahür etməyə başlayır, sosial və əxlaqi hisslər intensiv inkişaf yolundadır, özünütərbiyə və özünə hörmətin əsasları formalaşır.

Uşağın fiziki inkişaf şkalasında 3 yaşdan 6 yaşadək davam edən məktəbəqədər yaş dövrü inkişafda məhsuldar mərhələ bir mərhələ kimi nəzərdən keçirilir. Bu illərdə qazanılan əqli xüsusiyyətlər, keyfiyyətlər uşağın şəxsiyyət kimi təşəkkülündə və intellektual inkişafında olduqca əhəmiyyətlidir. Psixoloqlar uşağın şəxsiyyət kimi formalaşmasında məktəbəqədər dövrü üç mərhələyə ayırmışlar: Birinci mərhələ 3-4 ili əhatə edir və bununla da uşaqlarda emosional özünütənzimləməni gücləndirir. 4-5 yaşları əhatə edən ikinci mərhələ əxlaqi özünütənzimləmə, 5-6 yaşını əhatə edən üçüncü mərhələ isə uşaqda psixoloji baxımdan işgüzar şəxsiyyət keyfiyyətlərinin formalaşması adlanır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Psixoloji marifləndirmə və profilaktika işlərinin aparılması. Bakı 2020
2. N.Z.Çələbiyev. Uşaq psixologiyası. Bakı 2005.
3. <https://tehsilforumu.az/umumi/7075-mektebeqeder-yashlilarin-psixoloji-xususiyyetleri.html>

UŞAQLARDA AQRESSİYA PROBLEMİ

*Cəfərli Şahanə Ruslan qızı, təhsil-2,
Elmi rəhbər: Baş müəllim İslamova Şəfəq İslam qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Aqressiya bir çox elm sahələri üçün, əsasən də psixologiya elmi üçün hal-hazırda həlli vacib olan aktual problemlərdən biridir. Aqressiya latın sözü olub, aggrede-hücum deməkdir. Elmi ədəbiyyatda aqressiyanın psixoloji mahiyyətinin və mexanizminin öyrənilməsinə bir sıra tədqiqatlar həsr edilmişdir. Həmin tədqiqatlardan bir qisminə aqressiya davranış kimi, başqa bir qisminə qəsd kimi, digərlərində isə aqressiya vurulmuş ziyan kimi nəzərdən keçirilmişdir. Son zamanlar isə məhz uşaq aqressivliyi probleminə elmi maraq əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Aqressiv uşaq təkcə başqaları üçün deyil həm də özü üçün bir çox problemlər yaradır. Uşaq yaşlarında aqressiyanı formalaşdıran səbəbləri araşdıran bir çox tədqiqatçılar uşaqların aqressiv davranış modelləri haqqında bilikləri üç əsas mənbədən götürürlər; Birinci mənbə – bu ailədir. Ailədə valideynlər tərəfindən fiziki və ya seksual zorakılıq, neqativ qiymətləndirmə, təhqirlər, uşağı özünə tabe etmək, uşaq şəxsiyyətinə hörmətsizlik, uşağa qarşı emosional biganəlik, həddən artıq kontrol və ya nəzarətsizlik, atanın anaya qarşı aqressiv davranışı ilə təzahür oluna bilər. Tədqiqatların nəticələrinə görə aqressiv uşaqların valideynləri tərbiyədə qarışmamaq siyasətinə üstünlük verirlər və ya uşağa həddən artıq sərbəstlik verirlər. Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaşında ən çox rast gəlinən aqressiya ilə müşayiət olunan davranış forması – dalaşma vuruşma oyunlarıdır. Baxmayaraq ki, bu oyunlar zərbələrlə, güləşmə ilə müşayiət olunur belə oyunlardan uşaqlar ləzzət alırlar. Müasir cəmiyyətdə uşaqların həyat tərzini, onların ailə, məktəb, başqa uşaqlarla əlaqələrini anlamaq üçün kütləvi informasiya vasitələrinin, xüsusilə də televiziyanın təsirini öyrənmək zəruridir. Hesab olunur ki, insan uşaqlıqda nə qədər çox zorakılıq səhnələrini görübsə gənclik yaşında bir o qədər də zorakılığa meyilli olacaqdır.

Malti aqressiyaya aid müəyyən xarakteristikaları araşdırmışdır. Belə ki, aqressiv uşaqlar öz ev tapşırıqları və vəzifələrini yerinə yetirmirlər, çox vaxt əsəbi olurlar, başqa uşaqlarla ünsiyyətdə o qədər də mehriban deyillər. Aqressiv uşaqlar yaranan situasiyanı çox çətinliklə qiymətləndirirlər. Onlar başqa insanların hissələrini anlaya bilmirlər. Eləcə də məktəbdə uşaqları incidəndə, təhqir edəndə və özlərini komfortlu hiss etməyəndə aqressiv olurlar. Belə hallarda uşaqlar çox vaxt aqressiyanı öz sinif yoldaşlarına qarşı yönəldirlər. Müəllim valideynə uşağın pis oxumasından, nizam-intizamı pozmasından şikayət edir və hansısa tədbirlər görülməsini xahiş edir. Çox vaxt belə tədbirlər fiziki təsirlə məhdudlaşır. Bundan əlavə, məktəb təhsilinin klassik sistemi uşaqlar arasında yarışa səbəb olur: daima kim əla, kim yaxşı, kim isə pisdır müəyyənləşdirilir. Zorakılıq həmişə müvəffəqiyyət əldə etməyən insanlardan gəlir. Aqressiv uşaqların valideynləri ilə aparılmış sorğular göstərdi ki, onlar da öz uşaqları kimi aqressiv davranışa meyillidirlər. Onlar öz uşaqlarından həmişə narazıdırlar və tərbiyədə xüsusi cəza üsullarına, fiziki xəsarətlərə üstünlük verirlər. Aqressiya qurbanı təhqir etməyi və ya ona zərər yetirməyi nəzərdə tutur, təhqirdən başqa kimisə ələ salmaq, onu pisləmək, gülünc vəziyyətə salmaq, nə isə zəruri bir şeydən məhrum etmək, müəyyən şəraitdə sevgidən, qayğıkeşlikdən imtina etmək də aqressiya hesab olunur.

Uşaqlarda aqressiyanın növlərini iki böyük qrupa ayırırlar: yaşla bağlı aqressiya və situativ aqressiya. Yaşla bağlı aqressiyanın bir neçə növləri var; 1.1 yaşdan 3 yaşa qədər. Bu yaş dövründə aqressiya hər şeyi müstəqil olaraq sərbəst eləmək arzusu ilə bağlıdır: sərbəst geyinmək, gəzmək, və s. 2. 3 yaşdan 4 yaşa qədər. Bu yaşlarda uşaqlar “3 yaşın böhranını” keçirirlər. Bu yaşlarda aqressiv davranış çox vaxt etirazın ifadəsidir. 3.12 yaşdan 16 yaşa qədər. Yeniyetmələrin aqressivliyi – bir qayda olaraq hücum deyil öz “Mən”inin tamlıq və toxunulmazlığının müdafiəsidir. Yaxud ona istiqamətlənən məhvedici təsirlərə cavab reaksiyasıdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. Əliyeva S.N. Yeniyetmələrdə aqressiv davranışın cins-yaş xüsusiyyətləri. Psixol. üzrə fəl. dok... dis. avtoref., Bakı, 2012, 17 s.
2. Hüseynova G. Aqressiya və onu yaradan səbəblər. Bakı, 2015.
3. Xəlilov H. Uşaq və yeniyetmələrin inkişafının sosial-psixoloji məsələləri. Bakı, 2012.
4. Quliyev Ə. Aqressiv təbiətli uşaqlarla iş təcrübəsi. Azərbaycan müəllimi, 2019, 10 s
5. Nuriyeva S. Uşaqlarda aqressivliyin təzahür xüsusiyyətləri, Bakı, 2016

ALİ MƏKTƏBDƏ TƏLƏBƏLƏRDƏ “MƏN” OBRAZININ FORMALAŞMASI VƏ ÖZÜNÜ DƏRK ETMƏSİ

*Qasımlı Ülvyyə Vahid qızı, təhsil-2,
Elmi rəhbər: dos.Quliyev Akif Əlihüseyn oğlu
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Mənlik şüuru insanın özünü şəxsiyyət kimi tanıması və dərk etməsi prosesidir. Mənlik şüuru insanın tələbat və qabiliyyətlərinə fikir və hissələrinə, davranış və fəaliyyətin şüurlu münasibətidir. Mənlik şüurunun əsas əlaməti odur ki, insan özünü bütün ətraf aləmdən yeni məni qeyri-məndən ayırır, özünün psixi, fiziki və mənəvi keyfiyyətlərini qiymətləndirir və dərd edir psixi həyatın bütün cəhətlərini şüurlu münasibət bəsləməyə başlayır. Mənlik şüurunun strukturunda 3 cəhət var:

1. Mən obrazı psixoloji Avtoportret
2. Özünü qiymətləndirmə
3. Potensial davranış reaksiyaları

Mənlik şüuru yeniyetməlik və gənclik yaşları dövründə formalaşır. Gellapın eksperimentlərinin nəticəsində məlum olmuşdur ki, 16-22 yaşlı uşaqlar özlərini tanıyırlar. Yaş artdıqca yaşlıların köməyi ilə uşaqlarda həyat zonaları haqqında müəyyən təsəvvür əmələ gəlir. Yeniyetmələr öz davranış xüsusiyyətlərini dərk etdikcə özünü tərbiyəyə meyl edir. İlk gənclik yaşı dövrü mənlik şüurunun yaranmasının xüsusi mərhələsidir. Mən obrazı mürəkkəb hadisədir.

Üç mən obrazı var: 1. Real mən; 2. İdeal mən; 3. Sosial mən. Əgər real mən ideal mənə uyğun gəlməzsə, və sosial mən real mənə gizlədərsə, bu zaman şəxsiyyətin özü haqqında təsəvvürlərində çətinliklər yaranır. Mən obrazının formalaşması dialektik prosesdir. Özünüzü dərk etmədə güclü şəxsiyyət ola bilmərik [3].

Güclü xarakterin altında özünü dərkətmə yatır. O bizə məqsədlərimizi, dürüst, açıq və etibarlı idarə etməyimizə kömək olur. Özünü dərkətmə vasitəsilə digər insanlardan fərqli olaraq ən çox nəyə ehtiyacımız olduğunu dərk edirik.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. B.H.Əliyev. Pedaqoji psixologiya, Bakı 2011.
2. M.Ə.Həməzəyev. Pedaqoji psixologiya. Bakı 1991.
3. S.İ.Seyidov. Psixologiya. Bakı 2007.

YENİYETMƏLİK YAŞ DÖVRÜNÜN PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*İsmayılzadə Validə Valeh qızı təhsil-1
Elmi rəhbər: müəll.Qubadova Əminə Südey qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Yeniyyətlik dövrü tarix boyunca bir çox psixoloq tərəfindən araşdırılmış və diqqətləri cəlb etmişdir. Psixoanalizə böyük təsiri olmuş, tanınmış psixoloq Zigmund Freyding inkişaf dövrləri arasında ən çox yeniyyətliklə bağlı araşdırmalar etdiyi qeyd olunur. Zigmund Freyding öz yazılarında qeyd edir ki, yeniyyətlik dövrünə girmiş uşaqlar ailələrindən uzaqlaşır və öz ətrafındakı həmyaşıdları ilə (xüsusilə qarşı cins) daha yaxın olmağa başlayır. Bunu inkişafın digər mərhələlərində ailənin uşaq üzərindəki təzyiqi ilə əlaqələndirir. Uşaq yeniyyətlik dövründə artıq özünü bir fərd olaraq görməyə başlayır və artıq bağımsızlığa, azadlığa can atır. Bu səbəblə ailə ilə arasına sərhəd qoymağa başlayır, onları bəyənmir və hətta onlardan ayrı yaşamaq istəyi də elə bu dövrdə başlayır. Lakin hər yeniyyətdə bu göstəricilər olmaya bilər. Bunu isə yeniyyətmənin temperamenti, özünəinamı, özünəqiyməti, ətraf mühiti və s. amillərlə əlaqələndirə bilərik. Məsələn, fleqmatik tipli bir yeniyyətmə ilə xolerik tipli yeniyyətmənin ailəyə münasibəti eyni olmur. Xolerik daha üsyankar, fleqmatik isə daha utancaq olur.

Psixoloq Ken Lewin öz yazılarında qeyd edir ki, yeniyyətlik uşaqlıqdan gəncliyə keçid dövrüdür. Yeniyyətmə nə artıq uşaq hesab olunur, nə də hələ böyümüş. Bu səbəblə onların iki dünya arasında sıxışdığını, böyük ikən etməli olduqlarının uşaq ikən öyrəndiklərindən çox fərqli olduğunu anladıqları bir dövr olduğunu deyir. Həm böyük kimi davranmalı olmaq düşüncəsi, həm də hələ də uşaqsı duyğularla yaşamaq istəyi olan yeniyyətmələrdə depressiyaya çox tez-tez rast gəlinir. Buna bəyaz vurğuladığımız düşüncə təzadlığı, hormonal dəyişikliklər, genetik faktorlar, fiziki dəyişiklərə qarşı reaksiya və s. daxildir. Bu zaman onlar sevilmədiyini, istənmədiyini, tək olduğunu düşünür və bu boşluqları qarşılarına çıxan hər insanla yaxınlaşaraq, münasibət quraraq doldurmağa çalışırlar [2].

Bir çox psixoloq bu dövrdə ailəyə böyük öhdəlik düşdüyünü vurğulayır. Bu dövrdə yeniyyətmələrə qarşı daha həssas yanaşılması onların anlıq duyğularla edə biləcəyi, geri dönüşü olmayan yanlışlardan xilas edə bilər. Valideyn çalışmalıdır ki, övladını dinləsin və onu anlasın. Etdiyi səhvləri ona yumşaq bir tərzdə, danlamadan izah etməyə çalışsın. Onunla vaxt keçirsin və sevdini hiss etdirsin.

Valideynlərin bunlara diqqət etmədiyi hallarda, "mən kiməm?", "mən nə olacam?" tipli suallara cavab tapmayanda, özünü tək, seilməyən, istənməyən olaraq hissetdiyi vaxtlarda yeniyyətmələrdə intihar cəhdləri ola bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, intihar cəhdləri yeniyyətmələrdə digər yaş qruplarına nisbətən daha çox rastlanır. Yeniyyətmələr bunu bəzən həqiqətən çıxış yolu olaraq görərkən, bəzən isə sadəcə diqqət cəlb etmək üçün edə bilirlər. Tək çıxış yolunu intiharda görən yeniyyətmələrin əslində yetəri qədər həyat təcrübəsinə malik olmaması ilə və ya yaşadığı travmalarla əlaqələndirini demək olar. Ölkəmizdə yeniyyətmələrin intihar sayında keçən illərə nisbətən artım qeydə alınır. Belə ki, 2019-cu ildə 20 intihar hadisəsi baş vermişkən, bu say 2020-ci ildə 37 olmuşdur [4].

Bu artımın qarşısı alınmadığı müddətcə, gələcəkdə böyük problemlərə səbəb ola biləcəyi göz önündədir. İntihar psixoloji problemdir və bu zaman valideynlərin edə biləcəyi ən ağıllı həll yolu mütəxəssis yardımını almaqdır. Yəni yeniyyətmənin psixoloqla qısa da olsa söhbət etməsi onun psixologiyasına müsbət təsir göstərir.

Ədəbiyyat:

1. Qədirov Ə.Ə. Yaş psixologiyası. Bakı, 2002, 386 s.

2. <https://ergenlikdonemi.wordpress.com/2011/08/06/alan-kurami-k-lewin/>
3. <https://www.psikoterapi.pro/ergenlik-terapisi/ergenlik-ve-ergenlik-kuramlari>
4. <https://1news.az/news/20210311032950159-Suitsidy-sredi-podrostkov-v-Azerbaidzhane-kak-pomoch-im-ne-pereiti-chertu-Mnenie-eksperto>

MÜASİR DÖVRDƏ ÖLÜMÜN FƏLSƏFİ ANLAMINA DƏYİŞƏN MÜNASİBƏT: İNTIHAR VƏ EVTANAZİYA

*Quliyeva Zenfira Aqşın, təhsil-1,
Elmi rəhbər: Baş müəllim Qarayeva Günel Əliniyaz
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Yardımlı ölüm həm həkim yardımı ilə ölümü həm də könüllü aktiv evtanaziyanı özündə birləşdirən olduqca mübahisəli əxlaqi məsələdir. Bu yazıda biz hazırkı mövqenin analitik çərçivəsini və köməkli ölümə bağlı hüquqlar və əxlaqi prinsiplərlə bağlı əsas arqumentləri təqdim edirik. Yardımlı ölüm tərəfdarları muxtariyyətə hörmət, öz müqəddəratını təyinetmə və əzabın qarşısını almağa diqqət yetirirlər. Digər tərəfdən, konstitusion yaşamaq hüququnun şərhı və bunun köməkli ölüm müqəddiməsi ilə balanslaşdırılması ilə yanaşı, köməkli ölümün kökündə etibara, qarşılıqlı hörmətə əsaslanan həkim-xəstə münasibətlərinə təsirləri ilə bağlı narahatlıqlar qaldırılır. Bizim nəzərdən keçirməmiş konstitusiya hüquqlarının və Hippokrat andının təfsirinin, yardımla ölümün həkim-xəstə münasibətlərinə təsirləri ilə yanaşı, yardımla ölmə müddəası ilə əsaslandırılmasıdır. Əksər klinisyenlər əsas etik bölgüləri aşmaqdan qorxaraq, bu cür qərarların qəbul edilməsində təhsilsiz qalırlar. Yardımlı ölüm hallarının sayının artması və konsensusun olmaması səbəbindən araşdırmamız etik və hüquqi aspektləri birləşdirməyə imkan verir və qərar qəbul etməyi asanlaşdırır. Daha bir mübahisəli məsələ Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının fikir, vicdan və din azadlığı hüquqlarını qoruyan 9-cu maddəsi ilə gündəmə gətirilir. Onun yardımla ölənlərə təsiri, yardım edilmiş, ləyaqətli ölüm tələbinin inancın təzahürü olubolmaması ilə bağlı müzakirələr aparır, buna görə də 9-cu Maddənin səlahiyyətlərinə aiddir. Bir sıra Avropa Məhkəməsi qərarları müəyyən etmişdir ki, fərdi baxışlar yalnız “məlumat əldə etdikdə” müdafiə hüququna malikdirlər.

Bir insanın həyatına son qoymaq qərarına baxarkən ciddilik və əhəmiyyət, şübhəsiz ki, haqlıdır. Digər tərəfdən, ləyaqətlə ölmək üçün məlumatlı bir arzu tutarlı bir baxış təşkil edə bilər. Məsələn, ölümə yalnız palliativ baxım obyektivi ilə yaxınlaşmağın köməkli ölümdən daha az ləyaqətli bir ölüm yolu təşkil edib-etməməsi mübahisəli olaraq qalır. Birincisi həqiqətən ardıcıl və tutarlı qərarları qorumağı hədəfləsə də, ikincinin təcrid olunmuş vəziyyətdə ölümə daha geniş münasibət üçün potensial olaraq daha böyük bir qapı açma biləcəyi iddia edilə bilər. Bütün bunları bir araya yığdığımız zaman deyə bilərik ki, evtanaziya üzərində əsasən iki yanaşma mövcuddur. Onlardan biri “Həyatın müqəddəsliyi” yanaşması, digəri isə “Həyatın keyfiyyəti”dir. Evtanaziya üzərində əsas mübahisə nöqtələri də bu iki yanaşmanın əsasında dayanır. Birinci yanaşmanın tərəfdarı olanlar bir tərəf, ikinci yanaşmanın tərəfdarları isə digər tərəfi təşkil edirlər [3, s.209]. Tarixən evtanaziya ələhdarları olduğu kimi, tərəfdarları da mövcud olmuşdur. Hər cərəyan hər yanaşma öz fikirlərini, iddialarını müxtəlif yollarla təsdiq eləməyə çalışmışlar. Amma bütün cəhdlərə və iddialara baxmayaraq yenə də dünya bu gün evtanaziyanın leqallaşmasında ehtiyatı əldən vermir. Baxdığımız zaman evtanaziyanın qanuniləşməsi olduqca məsuliyyətli məsələdir. Belə ki, bu qərarın qəbulundan sui – istifadə hallarına rast gəlinə bilər, nəticədə nahaq yerə zərərçəkənlərin sayı çoxalar. Evtanaziyanın qanuniləşməsinin qurbanların say artımın qarşısını ala bilməmək məsuliyyətindən irəli gələ bilər ki, dünya hələ də bu məsələyə dair tərəddüdlüdür.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Fry-Revere, Sigrid (2008). "Euthanasia". In Hamowy, Ronald (ed.). The Encyclopedia of Libertarianism. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Cato Institute. pp. 156–58.
2. Nitschke, Philip; Fiona Stewart; Philip Nitschke; Fiona Stewart (2006). The Peaceful Pill Handbook. Exit International US Ltd.
3. Rachels, James (1986). The end of life: Euthanasia and Morality. Oxford University Press.
4. Torr, James D. (2000). Euthanasia: opposing viewpoints. San Diego:
5. Greenhaven Press.

MÜASİR TEXNOLOJİ VASİTƏLƏRİN İNSAN PSIXOLOGİYASINA TƏSİRİ

*Hüseynli Səidə Nadir, təhsil-1,
Elmi rəhbər: baş müəllimi Fəhratlı Satibə Əfəndi
Azərbaycan Dillər Universiteti*

ANNOTASIYA

Sosial media və mobil cihazlar göz yorğunluğu və vacib tapşırıqlara diqqəti cəmləməkdə çətinlik yaratdığı kimi psixoloji və fiziki problemlərə də səbəb ola bilər. Onlar həmçinin depressiya kimi daha ciddi sağlamlıq vəziyyətlərinə də gətirib çıxarır.

Texnologiyanın həddindən artıq istifadəsi inkişaf edən uşaq və yeniyetmələrin psixologiyasına daha əhəmiyyətli təsir göstərir.

Son bir neçə onillikdə texnologiya heyratımız sürətlə inkişaf etmişdir. Smartfonlar, internet, kompüterlər və yüzlərlə digər ixtiralar həyatımızın hər bir sahəsinə təsir edir. Təbii ki, İnternet və rəqəmsal texnologiyaların rəhbərlik etdiyi bütün yeni texnologiyalar bizim psixologiyamıza faydalı və zərərli şəkildə təsir göstərir. Bu sahədə bir sıra tədqiqatlar aparılır və elmi cəhətdən razılaşdırılmış nəticələr hələ də yoxdur. 2016-cı il sistematik icmalının müəllifləri sosial şəbəkələrlə depressiya və narahatlıq kimi psixi sağlamlıq problemləri arasındakı əlaqəni müzakirə ediblər. Onların araşdırması qarışıq nəticələr verdi. Bu platformalarda daha çox müsbət qarşılıqlı əlaqə və sosial dəstək olan insanlarda depressiya və narahatlıq səviyyəsinin daha aşağı olduğu halda internetdə daha çox neqativ sosial qarşılıqlı əlaqədə olduqlarını qəbul edən və sosial müqayisəyə daha çox meyli olan insanların daha yüksək səviyyədə depressiya və narahatlıq yaşadığı müşahidə olundu. Beləliklə, gördüyümüz kimi sosial media ilə psixi sağlamlıq arasında əlaqə olduğu görünürsə də, bu əlaqənin mənfi yoxsa müsbət olması fikri tam şəkildə öz əksini tapa bilməyib. Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu 2011-də Azərbaycan Respublikası Rabitə və informasiya texnologiyaları nazirinin müavini Elmir Vəlizadə öz çıxışında bildirmişdi ki; "Virtual reallıq daha cəlbedici və daha təbii görünür. Bunlar psixoloji problemlərə səbəb olur, insanlarda daha çox xudbinlik, şəxsiyyətin ikiləşməsi, eqoistlik, tamahkarlıq, soyuqluq, eskaypizm inkişaf edir. Şəxsiyyət böhranı-müasir postindustrial dünyanın yaratdığı ən mürəkkəb problemlərdən biridir".[2]

Araşdırmalara görə yeniyetmələrin 23 faizində smartfondan asılılıq simptomu var, onlar smartfon ekranı qarşısında keçirdikləri zamana nəzarət edə bilmirlər və bu, uşaqları daha faydalı məşğuliyyətlərdən uzaqlaşdırır.

19-32 yaş arası gənclər arasında aparılan bir araşdırmadan belə bir nəticəyə gəlmək olur ki sosial mediadan daha çox istifadə edən insanlara nisbətən istifadə etməyən insanlar 3 dəfə daha az sosial təcrid olma hissinə qapılırlar. Sosial tətbiqlər üçün vaxt məhdudiyyətləri təyin etməklə özümüzdə təcrid olma hissinə aradan götürə bilərik.

Hamımızın cibimizdə istədiyimiz vaxt oyun oynamaq, musiqi dinləmək və dostlarımızla əlaqə saxlamaq imkanı verən mobil telefonlar olduğu halda, niyə cansıxıcılığa dözməliyik? Əlbəttə ki, bu qısıldılmış diqqət müddəti çox güman ki, belə nəticələrə gətirib çıxarır. Elektron cihazlarımız bizi valeh etdiyi üçün ətrafımızda baş verən mühüm söhbətləri və ya anları neçə dəfə qaçıırıq. [1]

Hər yerdə, xüsusilə tam formalaşmamış psixikaya malik olan gənclər və uşaqlar arasında müasir texnologiyaların faydalı istifadəsi qaydaları haqqında izahat işini aparmaq lazımdır. Millətlərarası, dini və irqi ayrı-seçkiliyin qızışdırılması, "demokratik islahatlar", yaxud "şəxsi azadlıq" şüarları altında qeyri-qanuni hərəkətlərə təhrik etmək üçün müasir texnologiyaların istifadə olunması, ümumiyyətlə, yolverilməzdir.[2]

Bu səbəbdən, yalnız fərdlərin, cəmiyyətin və bütövlükdə dövlətin rifahı üçün müasir texnologiyalardan düzgün istifadə hər bir ölkənin sosial inkişaf amili ola bilər.[2]

Ədəbiyyat siyahısı:

1. K. McSpadden, You Now Have a Shorter Attention Span Than a Goldfish, Time Health, on the internet at <http://time.com/3858309/attention-spans-goldfish>.
2. <https://bakuforum.az/az/dunyani-deyisdiren-muasir-texnologiyalar/?fid=225>

STUDENT DEVELOPMENT

Məsimova Şahənə Nəmiqqızı təhsil-2
Elmi rəhbər: b/m. Zeynalova Heyran Məmməd qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Development refers to long-term personal changes that have multiple sources and multiple effects. It is like the difference between Kelvin's music at age fifteen compared to his music at age five, rather than the difference between his music one week and his music the next. Some human developments are especially broad and take years to unfold fully; a person's ever-evolving ability to "read" other's moods, for example, may take a lifetime to develop fully. Other developments are faster and more focused, like a person's increasing skill at solving crossword puzzles. The faster and simpler is the change, the more likely we are to call the change "learning" instead of development. The difference between learning and development is a matter of degree. When a child learns to name the planets of the solar system, for example, the child may not need a lot of time, nor does the learning involve a multitude of experiences. So it is probably better to think of that particular experience - learning to name the planets - as an example of learning rather than of development.

Why development matters. Students' development matters for teachers, but the way it matters depends partly on how schooling is organized. In teaching a single, "self-contained" grade-level, the benefits of knowing about development will be less explicit, but just as real, as if you teach many grade levels. Working exclusively with a single grade (like, say, a thirdgrade classroom) highlights differences among students that happen in spite of their similar ages, and obscures similarities that happen because of having similar ages. Under these conditions it is still easy to notice students' diversity, but harder to know how much of it comes from differences in long-term development, compared to differences in short-term experiences. Knowledge about long term changes is still useful, however, in planning appropriate activities and in holding appropriate expectations about students.

If you teach multiple grade levels, as often is true of specialists or teachers in middle school or high school, then your need for developmental knowledge will be more obvious because you will confront wide age differences on a daily basis. As a physical education teacher, for example, you may teach kindergarten children at one time during the day, but sixth-graders at another time, or teach seventh-graders at one time but twelfth-graders at another. Students will differ more obviously because of age, in addition to differing because of other factors like their skills or knowledge learned recently.

Physical development during the school years. Although it may be tempting to think that physical development is the concern of physical education teachers only, it is actually a foundation for many academic tasks. In first grade, for example, it is important to know whether children can successfully manipulate a pencil. In later grades, it is important to know how long students can be expected to sit still without discomfort - a real physical challenge. In all grades, it is important to have a sense of students' health needs related to their age or maturity, if only to know who may become ill, and with what illness, and to know what physical activities are reasonable and needed.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Ackerman, R. & MacKenzie, S. (Eds.). (2007). Uncovering teacher leadership: Voices from the field. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
2. Barone, T. & Eisner, E. (2006). Arts-based research in education. In J. Green, g. Camilli, & P. Elmore (Eds.), Handbook of complementary methods in education research. Mahwah, NJ: Erlbaum.
3. Educational Psychology Second Edition Kelvin Seifert and Rosemary Sutton Copyright © 2009 Kelvin Seifert

GƏNCLƏRİN DÜZGÜN PEŞƏ İXTİSAS SEÇİMİNİN PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Musayeva Narmin qızı təhsil-1
Elmi rəhbər baş müəllim Sadıxova Lalə
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Peşə təkcə vasitə yox, zəruri ehtiyacdır. Bu ehtiyacın təmin olunması insanı bir çox cəhətdən — həm mənəvi, həm də maddi tərəfdən təmin etmiş olur. Peşəyönümü sahəsində bir çox tədqiqatların müəllifi olan rus psixoloqu E.A.Klimov isə peşə seçməni insanın ikinci doğuluşu adlandırmışdır. Təxmini hesablamalara görə 3 mindən artıq peşə, 40 mindən çox ixtisas vardır. Peşə seçimi ikitərəfli prosesdir. İnsanlar peşələri seçdiyi kimi, peşələr də insanları seçir. Belə ki, peşə seçən gəncin psixofizioloji xüsusiyyətləri bu peşə və ixtisasın insanlara verdiyi tələblərə tam uyğun gəlməlidir. Belə “özünənəzər” və “özünü-təhlil” şəxsiyyətin seçəcəyi peşəyə, ixtisasa münasibətinin bir sıra tərəflərini üzə çıxarır.

«Peşə seçmədə səkkiz bucaq situasiyası»nın da nəzərdən keçirək:

1. Ailənin yaşlı üzvlərinin mövqeyi. Bu mövqe Azərbaycan şəraitində problemi məhz böyük, xüsusən ata və analar həll etdiklərindən heç də həmişə uğurlu nəticələrə nail olunmur.

2. Yoldaşların, rəfiqələrin, dostların mövqeyi. Gənc başqalarının təsiri və təkidi ilə peşə seçmək məcburiyyətində olur ki, bunun da nəticəsi heç də həmişə uğurlu olmur.

3. Müəllimlərin, sinif rəhbərlərinin mövqeyi. Peşə seçmək astanasında fənn müəllimlərinin, mövqeyini bilmək, məsləhətlərinə qulaq asmaq olduqca faydalıdır.

4. Şəxsi peşə planı (özünün planı). Peşə seçmənin düzgün həll olunması peşə planının hərtərəfli tərtibindən, məqsədin, ona çatmağın yol və vasitələrinin düzgün seçilməsindən çox asılıdır.

5. Qabiliyyətlər. “Hər bir sahə özünün tələblərinə müvafiq olaraq müəyyən qabiliyyətlər tələb edir. Onları görə bilmək, fərqləndirmək olduqca vacibdir.

6. İddia səviyyəsini ictimaiyyətə tanıtmə. Burada hər bir şəxsin öz iddia səviyyəsini düzgün dərk etmək olduqca vacibdir.

7. Məlumatlılıq. “Peşə və ixtisas haqqında ətraflı məlumata yiyələnmədən, onların mahiyyəti ilə bağlı olmayan digər amillə əsaslanılaraq və yalnız onun zahiri tərəflərinə baxaraq seçim edilməsi çox vaxt istənilən və gözlənilən nəticələr vermir.

8. Meyllilik. Müəyyən bir peşə və əmək sahəsinə meylin olması o sahədə fəal, yaradıcı işə istiqamətlənməkdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Axundov S. Mənəvi tərbiyə və peşə oriyentasiyası. Bakı: Gənclik, 1980. Səh.67-94
2. Bayramov Ə. Gənclik və özünütərbiyə haqqında söhbətlər. Bakı: Gənclik, 1969. Səh 76-188
3. Климов Е.А. Путь к профессии. Л.: Лениздат, 1974.стр.48

LİDERLİK PSIXOLOGİYASI

*Əzizova Aysel Vüqar qızı təhsil-1
fil.f.d., dos. Cabarova Arzu Qədir qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

“Heydər Əliyev Azərbaycanın dahi lideri olub. Xaos dövründə ölkəsinə sabitlik gətirdi. Azərbaycan xalqı onun qoyduğu irslə fəxr etməlidir. Onun prezident kimi fəaliyyəti dövründə ölkələrimiz arasında münasibətlərdə irəliləyiş əldə edilmiş, Azərbaycan Avropa ilə münasibətlərini yaxşılaşdırmışdır.” - Tony Blair, Böyük Britaniyanın baş naziri.

Liderlik bir qrup insanı ümumi məqsədə çatmaq üçün hərəkətə keçməyə həvəsləndirmək sənətidir. Lider öz işinə həvəslidir və həvəslərini işçi yoldaşlarına ötürür, onlara məqsədlərinə çatmağa imkan verir. Bütün liderlərin onları başqalarından fərqləndirən özünəməxsus üslubu var. Beləliklə, bu müxtəlif liderlik üslubları sizə hansı tip lider olmaq istədiyinizi qərara almağa kömək edəcək.

Avtokratik liderlik Komandasına tam nəzarət edən liderə avtokratik lider deyilir.

Demokratik liderlik Bu tip liderlikdə komanda üzvləri və liderlər biznes məqsədlərinin reallaşdırılmasına bərabər töhfə verirlər.

Bürokratik rəhbərlik Bu tip liderlikdə liderlər təşkilati qaydalara və siyasətlərə ciddi şəkildə riayət edirlər.

İnsan psixologiyasını öyrənmək bir çox liderin təsadüfən etdiyi bir şeydir. Liderlik psixologiyası insan davranışını öyrənən elmdir. Psixologiya liderlərə insan davranışını və ətraf mühiti daha yaxşı anlamağa kömək edə bilər ki, onlara daha təsirli liderlər ola bilsinlər. Liderlik vəziyyətləri olduğu qədər liderlik fəlsəfələri də var. Psixologiya liderliyin bütün həll yollarına sahib olduğunu iddia etmir. Əksinə, o, elmi dəlillər, faydalı modellər və mövzunun daha incə bir şəkildə başa düşülməsinə səbəb olan konseptual çərçivələrlə dəstəklənən real məlumatları təqdim edir. Lider olmaq bir neçə problemə üzləşmək və əvvəllər heç vaxt olmadığınız vəziyyətlərə düşməklə gəlir. Bu həddən artıq çətin olsa da, problemi həll etmək üçün aldığınız təkliflər arasında itməmək daha yaxşıdır. Sağlam bir nəticəyə gəlmək üçün onu həll etməyin bir çox yolu ola bilər. Bu qərarın qəbulu zamanı instinktlərinizə güvənməyi və mümkün olan ən yaxşı nəticəyə gətirib çıxaracağına inandığınızı etməyi unutmayın. Liderlik psixologiyasından dahiyanə istifadə edənlər arasında ümumilli lider Heydər Əliyevi nümunə göstərmək olar. Onun xalqala effektiv ünsiyyəti, bədən dilindən düzgün istifadəsi onun liderlik bacarığının yüksək olduğunu göstərir. Onun inandırıcı liderlik bacarığı, millətə inamı, prinsipial və uzaqgörən mövqeyi onu həmişə böyük çətinliklərdən keçərək uğura aparıb. Ulu Öndərin təşəbbüsü və liderliyi ilə xalqımızın milli mənlilik şüurunun, mədəniyyətinin və ana dilinin inkişafında güclü inkişaf olub, milli-mənəvi dəyərlərə qayıdış sürətləndirilib. Sərt sovet ideologiyasının tamamilə hökm sürdüyü o dövrdə Heydər Əliyev xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin itirilməsinin qarşısının alınması üçün mühüm işlər görmüş, apardığı məqsədyönlü siyasət sayəsində Azərbaycanı milli oyanışın əsaslarını qoymuşdur.

“Heydər Əliyev təkcə Azərbaycanda deyil, bütün türk dünyasında tanınan və sevilən bir liderdir.” - Rəcəb Tayyib Ərdoğan, Türkiyə prezidenti

Ədəbiyyat

1. <https://www.coaching.az/psixoloji-liderlik-haqqinda>
2. Butz, W. P., Kelly, T. K., Adamson, D. M., Bloom, G. A., Fossum, D., & Gross, M. E. (2004). *government?* Pittsburgh, PA: RAND file:///C:/Users/User/Downloads/43633_247675c4e9f944aa8b8c357aa7668c06.pdf
3. Beals, J. (2012). Thomas edison.com. Retrieved April 30, 2012 from <http://www.thomasedison.com/>.
4. Brown, R., Brown, J., Reardon, K., & Merrill, C. (2011). Understanding STEM: Current perceptions. *Technology and Engineering Teacher*, 70(6), 5–9.
5. Butz, W. P., Kelly, T. K., Adamson, D. M., Bloom, G. A., Fossum, D., & Gross, M. E. (2004). *Will the scientific and technology workforce meet the requirements of the federal government?* Pittsburgh, PA: RAND.
6. [1] Purwanto and Winarti, “Profil Pembelajaran Fisika dan Kemampuan Berpikir Kritis Siswa Madrasah Aliyah se-DIY,” *Jurnal Penelitian Pembelajaran Fisika* 7, vol. 7, pp. 8-18.
7. Winarni, S. Zubaidah, and S. K. H., “STEM: Apa, Mengapa, dan Bagaimana/,” Pros. Semnas Purwanto and Winarti, “Profil Pembelajaran Fisika dan Kemampuan Berpikir Kritis Siswa Madrasah Aliyah se-DIY,” *Jurnal Penelitian Pembelajaran Fisika* 7, vol.

SİNFİN İDARƏ EDİLMƏSİ

**Malayeva Nərgiz Rasim qızı Magistr,
Elmi rəhbər: Psixol.f.d, dos. Babayeva Şalalə Rasim qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti**

Hazırda cəmiyyətimizdə gedən sosial-iqtisadi, elmi-texniki və mədəni tərəqqi hər sahədə olduğu kimi, məktəb qarşısında da yeni tələblər qoyur. Bu isə öz növbəsində, məktəbi idarəetmənin yeni əsasda qurulmasını, dünya təhsil sisteminə inteqrasiyasını təmin etmək zərurətini irəli sürür [1, s.4].

Təlim çox mürəkkəb bir prosesdir. Bu prosesə təsir edən çoxlu müxtəlif amillər var. Ona görə də sinif rəhbərlərinin görülən işlərə, təhsil və təlim prosesində əldə olunan irəliləyişlərə nəzarət etmək imkanları məhduddur. Sınıfdə həyata keçirilən təhsil və təlimdən şagirdlərdən başqa valideynlərin, cəmiyyətin

və ölkənin də müəyyən gözləntiləri var. Ona görə də sinfi idarə edərkən, təlim prosesini yerinə yetirərkən çox diqqətli və həssas olmaq lazımdır. Sinif rəhbəri dərsi keçərkən bir çox amili nəzərə almalıdır. [1, s.15]

Məktəbdə və sinifdə intizamın təmin edilməsi əsas mövzu olduqda əsasən şagird davranışının məktəb idarəçiləri və müəllimlər tərəfindən yoxlanılması başa düşülür. Halbuki, şagirdlərə öz davranışlarını yoxlamaq, özlərinə nəzarət və idarə etmək bacarığı qazandırıldıqda xarici nəzarətə çox da ehtiyac olmayacaq. Şagirdlər öz davranışlarına nəzarət etməyi öyrənməlidir. Müəllim şagirdlərdə görmək istədiyi davranışı əvvəlcə özü göstərərək yaxşı rol model olmalıdır. Müəllimin sahib olduğu status - mükafatlandırma və cəzalandırma gücü şagirdlərin onu təqlid etməyi və model olaraq görməyi ilə nəticələnə bilər. Buna görə müəllim qışqırmaqdan çox danışmalı, şagirdlər haqqında tənqidi fikirlər yürütmək və mənfi danışmaqdan onların müsbət tərəflərini önə çıxarması və vurğulaması kimi davranışlar nümunəvi davranışlardır. [3, s.24]

Ümumilikdə ədəbiyyata nəzər saldıqda sinif idarəetmə modelləri aşağıdakılardır:

I. Reaktiv model; II. Ehtiyat modeli; III. Avtoritar model;

IV. İnkişaf modeli; V. Holistik model.

I. Reaktiv Model əsas məqsəd xoşagəlməz vəziyyət və ya davranışın aradan qaldırılmasıdır. Fəaliyyətin istiqaməti qrupdan çox fərdə yönəlir və mükafat-cəza metodundan istifadə olunur.

II. Ehtiyat Modelində məqsəd müəyyən tənzimləmə metodları ilə sinif problemlərinin yaranmasının qarşısını almaqdır. Fəaliyyətlər qruplara yönəldilmişdir.

III. İnkişaf Modelində sinif idarəsində şagirdlərin fiziki və emosional inkişaf səviyyələrini nəzərə alınaraq tətbiq edilir.

IV. Holistik Modeli əvvəlki üç modelin sintezi kimi qəbul etmək olar. Bu modeldə ehtiyatlı sinif idarəçiliyi, fərddə yanaşı qrupa da üstünlük verilməsi, şagirdin xüsusiyyətlərini nəzərə alınması daxildir.

V. Ənənəvi Model yuxarıda qeyd olunan modellərə əlavə olaraq göstərilə bilən bir yanaşmadır. Müəllim şagirdlərdən təkbəşinə müəyyənləşdirdiyi sinif qaydalarına sorğu-sualsız riayət etmələrini gözləyir. Müəllim üçün önəmli olan şagirdlərin onun tələblərinə necə əməl etdikləridir. Uzun illər təhsil müəssisələrində tətbiq olunan bu yanaşmada müəllimlərin məlumat ötürməsi, şagirdlərin isə müəllimin çatdırdığı məlumatları sorğu-sual etmədən əzbərləməsi nəzərdə tutulur [3, s.24].

Beləliklə, müəllim bu modellərin xüsusiyyətləri ilə tanış olmalı və situasiyadan asılı olaraq tətbiq etməyi bacarmalıdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Erdoğan İ. Sınıf yönetimi. İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, 2008, – 157 s
2. İsmixanov M., Bəxtiyarova R. Məktəbin idarə edilməsi. Bakı, 2012, – 235 s
3. Konti F. İlk okullarda öğretmenlerin sınıf yönetimi uygulamalarına yönelik öğrenci ve öğretmen algıları. Akdoğan-Gazimagusa, Lefkoşa, 2007, – 155 s
4. Sınıfın idarə edilməsi, Məhərrəmov Q. redaktəsi ilə. Bakı, 2022, – 200 s.

SOSIAL ROLLARIN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Magistr Paşayeva Günel Habil qızı

Elmi rəhbər: Psixol.f.d, dos. Babayeva Şəlalə Rasim qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

“Rol” termini 1920-1930-cu illərdə amerikalı tədqiqatçılar D.Mead və R.Linton tərəfindən elmi dövriyyəyə daxil olmuşdur. Tədqiqatçılar rolunu “statusun dinamik aspekti” kimi təsvir etmişdi. Vəziyyət fərdin bir növ sosial mövqeyi kimi başa düşülürdü və burada rol bu mövqenin xüsusi bir təmsili kimi idi.

V.Şekspirin sözləri ilə desək, “bu teatrda kişilərin və qadınların hamısı aktyordur”, “onlardan hər biri müxtəlif rolları oynayır”. Xarici ölkələrdə rol nəzəriyyəsi tərəfdarları (C.Mid, C.Moreno və b.) Şekspirin bu sözlərini döənə-döənə iqtibas gətirirlər. Onlar bu zaman teatr aktyorları ilə cəmiyyət üzvləri arasında müxtəlif oxşar cəhətlərə diqqəti cəlb edirlər: aktyorlar müəyyən rol ifadə edir, cəmiyyət üzvləri müəyyən mövqə tuturlar, aktyorlar pyesin mətninə əsaslanırlar, cəmiyyət üzvləri müvafiq normaları gözləməlidirlər, bir aktyor başqa aktyorun oyununa reaksiya göstərməlidir, cəmiyyət üzvləri isə bir-birlərinə reaksiyalarını qarşılıqlı şəkildə nəzərə almalıdır [1, s.185].

İnsanların öz həyatında teatr səhnəsindəki aktyorlar kimi olması fikri çox qədim dövrlərdə də ifadə olunub. I-II əsrlərdə yaşamış Roma filosofu Epiktet tez-tez bəyan edirdi: “Unutma - sən aktyorsan və tamaşada müəllifin verdiyi rolu oyna”. O, “müəllif” deyərkən burada Allaha və ya başqa bir ali gücə istinad edirdi [2, s.216].

Sosial rolun əsas xüsusiyyətlərini T.Parsons bu şəkildə vurğulamışdır [3, s.57]:

- Sosial rolun “miqyası” insanlar arasında şəxsiyyətlərarası münasibətlərin genişliyinə təsir edir. Onlar nə qədər yaxın ünsiyyətdə olsalar, bir-birlərinin həyatında bir o qədər vacib rola malik olurlar.

- Əldə etmə metodu rolun necə proqramlaşdırılmasından asılıdır. Məsələn, uşaq, yeniyetmə və ya yetkin insanın rolu – onlar insanın yaşına görə müəyyən edilir. Digər vəzifələri qazanmaq və ya nail olmaq üçün, insan vaxt və səy sərf etməli, təlim və təcrübə keçməlidir.

- Emosionallıq səviyyəsi. Məsələn, prokurorun rolu təmkinliliyi, aktyorun, müəllimin rolu əksinə, emosional sferanın aktiv istifadəsini nəzərdə tutur.

- Rəsmiləşdirmə rol sahibinin rəsmi münasibətlərinin miqyasına aiddir. Məsələn, bəzi rollar yalnız formal münasibətlərin qurulmasını nəzərdə tutur (tədqiqatçı), digərləri yalnız qeyri-rəsmi münasibətləri (həyat yoldaşları), digərləri isə hər ikisini birləşdirir.

- Motivasiya insanın ehtiyaclarından asılıdır. Fərqli rollar müxtəlif motivlərdən qaynaqlanır. Övladının rifahının qayğısına qalan valideynlər, ilk növbədə, sevgi və qayğı hissini rəhbər tuturlar və s.

Sosial rolların inkişafı həyat boyu baş verir. İnsanın vəziyyəti dəyişdikcə yeni rolu mənimsəməyə ehtiyacı yaranır. Bir çox sosial rolları öyrənmək asandır, lakin bəziləri xüsusi səy tələb edir. Bununla belə, rolun pozula biləcəyi bir vəziyyət də ola bilər. Bu zaman insan rolun qulu olur. Məsələn, F.Zimbardonun həbsxana təcrübəsində bu geniş şəkildə təhlil edilmişdir. O, belə nəticəyə gəlmişdir ki, daha yüksək vəzifələrdə olan insanlar daha çox hörmət tələb etməyə başlayır və başqalarına rəhbərlik etmək qabiliyyətinə sahib olduqlarını hiss edirlər. [3, s.58]

İnsanın sosial rollarının icrası qarşısına qoyduğu məqsədlərinə nail olmasına və onun şəxsi keyfiyyətlərini göstərməsinə imkan verir. Sosial rol şəxsiyyətin bütün həyat boyunca onun formalaşmasına, inkişafına böyük təsiri vardır. Çoxlu sayda fərqli rolları yerinə yetirən şəxslərlə qarşılıqlı əlaqədə olmaq şəxs cəmiyyətdə öz yerini müəyyən etməyə və cəmiyyət haqqındakı təsəvvürünü inkişaf etdirməyə imkan verir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. Dərslik. Bakı: Çinar-Çap, 2002, 623 s
2. Колмаков, А. А. Социальная психология личности. Минск: БГУ, 2020. 247 с.
3. Шамянов Р.М. Психология социального поведения личности. Саратов:Вяз, 2009. 186 с.

HİPERAKTİV UŞAQLARIN PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

***Muradlı Səbinə Mansur qızı, təhsil-2,
Elmi rəhbər: b/m Sadıxova Lalə Sabir qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti***

Diqqət çatışmazlığı hiperaktivlik pozuntusu (D/HA) adətən uşaqlıqda diaqnoz qoyulan nevroloji-davranış inkişaf pozuntusudur. Nevroloji pozuntular erkən uşaqlıq dövründə, adətən məktəbə başlamazdan əvvəl yaranan və şəxsi, sosial, peşəkar inkişafa zərər verən nevroloji xarakterli ilkin şərtlərə əsaslanır [1. s.39]. Alimlər D/HA pozuntusu olan bəzi adamların beynində davranışa nəzarət etməyə yardım göstərən “neyroötürücülər” adlanan müəyyən kimyəvi maddələrin çatışmadığını iddia edirlər. Bu pozuntu həmişə doğuşdan inkişaf edir, lakin uşaqlıqda həmişə düzgün diaqnoz qoyulmur və ya ümumiyyətlə aşkar edilmir. Diaqnoz adətən 7-8 yaşında qoyulur. Psixoterapiya və xüsusi təlimlərin köməyi ilə 16 yaşına qədər uşaq monoton işi yerinə yetirmək və dərmansız diqqəti cəmləmək üçün kifayət qədər bacarıqlar qazanır.

Diqqət çatışmazlığı hiperaktivlik pozğunluğu (D/HA) olan uşaqları böyütmək asan deyil. Məktəbəqədər yaşda (D/HA) uşağın nitq bacarıqlarını mənimsəməsinə, yaddaş və diqqətin inkişafına mane olur. (D/HA) bu uşaqlarda tez-tez inkişaf geriliyi olur. Ancaq bir qayda olaraq, 5 yaşa qədər (D/HA) olan uşaqlarda təfəkkür normal inkişaf edir, buna görə də hiperaktivlik daha çox məktəb yaşlarında özünü göstərməyə başlayır [2. s.168].

Təlim fəaliyyətinin zəif olması və aktivliyin artması səbəbindən (D/HA) bu şagirdlər tez-tez təkcə ailə üçün deyil, bütün sinif üçün "əsl cəzaya" çevrilir, uşağın özü də öz təzahürlərindən əziyyət çəkir: aşağı özünə hörmət, digər uşaqlarla ünsiyyətdə çətinliklər yaranır [3.s 32].

D/HA-in üç əsas əlamətləri, yaxud simptomu var. Bunlar aşağıdakılardır:

- Diqqətsizlik problemləri
- Fəal olmaq (artıq dərəcədə fəallıq adlanan əlamət)
- Düşünmədən hərəkət etmək (qeyri-iradilik adlanan əlamət)

Bu simptomlar əsasında D/HA-in üç növü müəyyən edilmişdir

– Diqqətsizlik. Bu zaman şəxs hansısa bir məsələ, yaxud fəaliyyət üzərində diqqətini cəmləyə, yaxud cəmləmiş halda qala bilmir

– Artıq dərəcədə fəallıq – qeyri-iradilik. Bu zaman şəxs xeyli dərəcədə fəal olur və tez-tez düşünmədən hərəkət edir

– Bunların birləşdirilmiş növü. Bu zaman şəxs həm diqqətsiz, həm impulsiv, həm də olduqca fəaldır.

– D/HA pozuntusu olan bir çox uşaqların problemləri diqqətsizliklə bağlı olur. D/HA-in diqqətsizlik növünə aid uşaqlar əyləncə, yaxud dərs tapşırıqları üzərində diqqətlərini toplamış halda qala bilmirlər; təlimatlara diqqət yetirmirlər, yaxud dərs tapşırıqlarını başa çatdırmırlar.; fikirləri asanlıqla yayına bilir; əşyalarını itirirlər.

– Həddindən artıq fəal olmaq D/HA-in ən çox təsadüf olunan əlamətlərindən biridir. Artıq dərəcədə fəal olan uşaq həmişə hərəkətdədir, səs-küylüdür (yaşa dolduqca onlarda fəallıq səviyyəsi enə bilər). Belə uşaqlar düşünmədən hərəkət edirlər. Artıq dərəcədə fəallıq və qeyri-iradilik bir-birini tamamlamağa meylli əlamətlərdir. D/HA- in artıq dərəcədə fəallıq və qeyri-iradilik növünə aid edilən uşaqlar çox zaman :

– Vurnuxur və əsəbi hərəkətlər edirlər, ehtiyac olmadan oturduqları stuldan dururlar, həmişə ora-bura qaçır, harasa dırmaşırlar və s.

– Sakit bir halda oynaya bilmirlər, həddindən artıq çox danışirlar ,sualı axıra qədər dinləmədən cavab verirlər, başqaları danışarkən onların sözlərini kəsirlər, başqaları oynayan zaman onların oyunlarına qarışıq, maneçilik törədirlər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Nadir İsmayılov Psixoterapiya Bakı
2. Брызгунов И.П., Касатикова ЕВ. Непоседливый ребенок или все о гиперактивных детях. - М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002 г.
3. Максимова А. Гиперактивность и дефицит внимания у детей. - Ростов н/Д: Феникс, 2006 г.

UŞAQ QORXULARI VƏ ONLARIN SOSIAL-PSIXOLOJİ TƏZAHÜRLƏRİ

Ağacanova Cəvahir Natiq Qizi, təhsil-2, qrup220 b

Elmi rəhbər: Sadixova Lalə Sabir qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Hər sağlam insanda qorxu hissi olur və heç bir qorxusu olmayan insan əslində xəstədir və bunu psixopatologiya sahəsi öyrənir.

Qorxu" anlayışı psixoloji lüğətdə (A.V.Petrovski, M.Q.Yaroşevskinin redaktəsi ilə) fərdin bioloji və ya sosial varlığına təhlükə yaradan situasiyalarda yaranan və real və ya təsəvvür edilən təhlükə mənbəyinə yönəlmiş emosiya kimi müəyyən edilir. [1.s32].L.A.Kandıboviç qorxunun real və ya təsəvvür edilən təhlükəyə reaksiya olaraq özünüqoruma instinkti əsasında yaranan psixi vəziyyət olduğunu bildirir. [2.s21]. A.Freydin və 3.Freydin fikrincə, qorxu bir növ təhlükənin gözlənilməsinin affektiv vəziyyətidir. [7.s.283]. Qorxular çox vaxt təmin edilməmiş istək və ehtiyacların nəticəsidir [3 s.184]. K.Izardın fikrincə qorxu “narahatedici xəbər, narahatlıq kimi yaşanan güclü emosiyadır. [K.Izard, 1999. S. 292-320].

Hər yaş dövründə olan qorxular uşağın mənəvi və fiziki inkişafı ilə bağlıdır. 0-6 ay: ani səs – küy, 7-12 ay: yad insanlar, anasından ayrılma, 1-3 yaş: qaranlıq, qohumlardan ayrılma. Onlar tez-tez qaranlıqdan (nəticədə tək yuxuya getməkdən), tək qalmaqdan, yüksək kəskin səslərdən qorxurlar. Çox vaxt qorxular valideynlərdən “kopyalanır”. 4-7 yaş: heyvanlar, göy gurultusu, qaranlıq uşaq təxəyyülünü inkişaf et-

dirməyə başlayır. Dünya ilə, cəmiyyətlə tanış olur, valideynlərinə bağlılığı dərk edir. Buradan qorxular - tək qalmaq, tərkdilmək qorxusu, cəza qorxusu. 8-12 yaş: real olmayan varlıqlar (cin və s), ölüm, qəza, fırtına, məktəblə bağlı problemlər. 13 yaş və yuxarı: mühit tərəfindən qəbul edilməmək, cinsi problemlər. [4.s.133]

Ədəbiyyat

1. Psixologiya lüğəti A.V.Petrovski, M.Q.Yaroşevskinin redaktəsi ilə 1990
2. Арефьева, Т.А. Преодоление страхов у детей. Тренинг/ Т.А. Арефьева, Н.И. Галкина.- М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2009.- 298 с.
3. Вологодина Н.Г. Детские страхи днем и ночью М. Феникс 2010 стр.224
4. Фрейд А. Введение в детский психоанализ. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2016. – 184 с.
5. Фрейд А. Норма и патология в детстве. Оценка детского развития. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2016. – 204 с.
6. Фрейд З. Введение в психоанализ. – М.: АСТ, 2016. – 544 с.
7. Фрейд З. Психоанализ детских страхов. – М.: Азбука-Аттикус, 2016. – 288 с.

VALIDEYNLƏRİN YENİYETMƏLƏRLƏ MÜNASİBƏTDƏ YANLIŞLARI

*Hüseynli Aydan Kamran qızı, təhsil-2
Elmi rəhbər: müəl.Dəmirova Ceyhunə
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Valideynlik asan bir iş deyil və müxtəlif valideynlərin fərqli valideynlik tərzləri var. Lakin avtoritar və ya helikopter valideynlər kimi də adlandırılan valideynlərin yeniyetmələr üzərində nəzarəti, onların həm yeniyetməlik, həm də gələcək həyatlarında müəyyən problemlər yarada bilər. Sadalananlar valideynlərin yeniyetmələrlə ünsiyyətini asanlaşdıracaq və müsbət şəkildə təsil edəcək amillərdir.

1.Bir-birinizin sərhədlərinə hörmət edin:

Sərhədlər hər iki tərəfə keçir və valideynlər və uşaqlar digəri sərhədlərini pozduqda hər ikisi narazılıq hiss edə bilər. Valideynlər yetkinlik yaşına çatmış uşaqların hansı növ məlumatlara çıxış imkanlarına malik olduqlarına və onların hansı səviyyədə dəstək göstərməyə hazır olduqlarına qərar verməlidirlər.

2.Valideynlərin yeniyetmələrin sosial həyatına müdaxiləsi:

Lisensiyalı nikah və ailə terapevti Weena Cullins, LMFT-ə görə, nəzarət edən valideynin əlamətlərindən biri övladının qrup fəaliyyətləri, komanda idmanı və məktəb layihələri kimi şeylərdə iştirakına müdaxilə etməsidir. "Bu, məktəbəqədər yaşda başlaya bilər və kollec boyu davam edə bilər" deyir.

Klinik psixoloq Şefali Thsearby Phd isə əlavə etmişdir "Onlar uşağa təsir etmək və onların hər bir qərarının bir hissəsi olmaq istəyirlər ". Bu cür müdaxilələr münasibətlərə mənfi təsir edir və qəti şəkildə düzgün deyildir.

3. Valideyn tərəfindən manipulyasiyanın tətbiq edilməsi:

Psixoloji manipulyasiyanın başqa bir forması olaraq, Cullins deyir ki, nəzarət edən valideynlər uşaqlarını idarə etmək üçün günah və/yaxud utanıdan istifadə edə bilərlər.

"Mən öləndə peşman olacaqsan" və ya "Yaxşı oğul/qız valideynləri ilə belə rəftar etməz" kimi ifadələri düşünün.

Bu ifadələrin valideynlər tərəfindən istifadəsi uşaqların gələcək həyatında böyük problemlərə yol açar bilər. Bunun üçün bu ifadələrdən istifadə edilməməlidir

4. Valideynlərin qadağaları :

Valideynlər həmişə uşaqları üçün narahat olacaqlar. Ancaq uşaqlar böyüdükcə öz təhlükəsizlikləri üçün müəyyən məsuliyyət daşımağa başlamalıdırlar.

Məsələn, valideynlər təhlükəsizlik məsələsi kimi komendant saati elan etdikdə, yeniyetmələrdə bu agressiya kimi problemlərə səbəb ola bilər . Valideynlər anlamalıdır ki , onlara tətbiq edilən bu qadağalar onları daha da çox sərbəstliyə və itaətsizliyə sövq edəcək. Bu tip qadağalar yeniyetmələrə uyğun həssaslıqla tətbiq edilməlidir.

5.Valideynlərin müdrik düşüncələri :

Cullins Mbg-yə deyir ki, bəzən valideynlər tövsiyyə vermək istəyərkən tənqidedici olurlar və düşüncələrini yeniyetmələrə düzgün şəkildə ufdə etmirlər. Bu çox yanlış davranışdır , onlar yeniyetmələrə

hər hansı tövsiyyə və ya müdrik fikir verdikləri zaman, onların həssaslıqlarını nəzərə almalıdır. Belə ki, düşüncələrini onları tənqid etməyəcək şəkildə nizamlamalıdırlar. Bu cür tənqidedici düşüncələr yeniyetmələrin özlərinə qapanmasıyla nəticələnə bilər.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/between-the-generations/202011/5-ways-parents-and-adult-children-can-improve-their-relationship> <https://www.mindbodygreen.com/articles/signs-of-controlling-parents-and-how-to-cope-as-adult>

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ UŞAQLAR

Mustafayeva Lalə Zahid qızı
Elmi rəhbər: dosen S.R.
Azərbaycan Dillər Universiteti

Uşaqlar bizim gələcəyimizdir, gələcəyimizi nə cür tərbiyə edəcəyiksə, ölkəmizin, millətimizin, dövlətimizin sabahı bundan asılı olacaqdır. – Heydər Əliyev.

Uşaqlar hər xalqın ən dəyərli sərvətidir. Uşaqları faydalı vətəndaş kimi böyütmək çox çətin və məsuliyyətli bir işdir. Bu səbəbdən də uşaqlara hər zaman qayğı və diqqət göstərilməli, onların problemləri-nə dövlət səviyyəsində nəzarət edilməlidir. Amma 80-ci illərin ortalarından sonra üzləşdiyimiz Dağlıq Qarabağ problemi uşaqların da taleyindən yan keçmədi. Həmin dövrdə uşaqları təhsildən yayındırırdılar, məktəb yaşında olan yeniyetmələri alverə cəlb edirdilər, məktəblərdə təhsilin keyfiyyəti aşağı idi. Yəni uşaqlara olan qayğısızlıq cəmiyyəti narahat etmirdi.

Hal hazırda uşaqlara olan qayğı göz qabağındadır. Heydər Əliyev hər zaman uşaqlara böyük qayğı və diqqət göstərərək, onların ən böyük himayədarı olub. Heydər Əliyev bütün ağır və çətin işlərin içərisində xalqın gələcəyi hesab etdiyi uşaqlara zaman ayırır, onların qayğı və problemləri, uğurlarıyla maraqlanırdı ki, bu da əslində onun mənəvi-əxlaqi dəyərlərə söykənən siyasi kursunun, Azərbaycan ideyasının tərkib hissəsi kimi dəyərləndirilməlidir. Heydər Əliyevin ölkəmizə rəhbərlik etdiyi dövrdə hər sahədə olduğu kimi, uşaq hüquqlarının qorunması, uşaqların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi ilə bağlı geniş işlər görü-lüb, müvafiq qanunvericilik aktları qəbul edilib.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan 1994-cü ildə BMT-nin Uşaq hüquqları Konvensiyasına qoşulmuş, “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edil-miş “SOS Kinderdorf İnternəşnl” təşkilatı ilə respublika hökuməti arasında əldə olunmuş razılaşmaya əsasən “ Bakı SOS uşaq kəndi” salınmışdır. Burada Avropa standartlarına uyğun 12 ailə evi, uşaq bağçası və altı digər yardımçı bina fəaliyyət göstərir. Hətta regionlarda, ən ucqar kəndlərdə də uşaq bağçaları fəa-liyyət göstərir. Ailə evlərinin hər birində 8-10, ümumilikdə isə kənddə 100-dən artıq uşağın yaşaması üçün hər bir şərait yaradılmışdır. Burada kimsəsiz, valideyn himayəsindən məhrum, yetim, atılmış uşaqlar tərbiyə alırlar.

Ölkəmizdə uşaqların təhsili, inkişafı, təhsili və sağlamlılığına xüsusi diqqət yetirilir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev Uşaqların Beynəlxalq televiziya və radio günü münasibəti ilə keçirilən ənənəvi bayramın-da iştirak edəndə demiştir: “Artıq biz ictimai-siyasi cəhətdən çox sabit bir Azərbaycan yaratmışıq. İnsan-lar rahat yaşasınlar və biz bunu, sabitliyi daimi edəcəyik... Əmin olun ki, siz bizim rastlaşdığımız çətinlik-lərlə rastlaşmayacaqsınız. Ancaq bu, sizə imkan verəcək ki, bizim başladığımız işləri daha da uğurla həyata keçirəsiniz. Siz bizim ümidimiz, gələcəyimizsiniz”

Uşaqların şəxsiyyət kimi formalaşması dövlətimizin vəzifəsidir. Azərbaycanın gəncləri, uşaqları öl-kəmizin, xalqımızın milli sərvətidir. Hazırda təhsildən kənar qalmış uşaqların məktəblərə cəlb edilməsi ilə əlaqədar Təhsil Nazirliyinin müvafiq şöbələrində, azyaşlılara iş üzrə hüquq-mühafizə orqanlarında ciddi işlər aparılır.

Kimsəsiz uşaqlar tapılırlar və uşaq evlərinə verilir. Çətin tərbiyə olunanlar isə xüsusi nəzarətdə saxlanılırlar. Dövlət tərəfindən uşaq və gənclərimizin fiziki tərbiyyəsinə göstərilən qayğı öz müsbət nəti-cəsini verməkdədir.

İdmanın kütləvililiyi genişləndirilir, olimpiya hərəkətinin inkişafı üçün ayrı-ayrı zonalarda müasir standartlara uyğun idman kompleksləri tikilir və istifadəyə verilir. H.Əliyev fiziki tərbiyəni daim diqqətdə saxlamağı tövsiyə edirdi.

Heydər Əliyev “Azərbaycanda gənc istedadlara dövlət qayğısı haqqında” fərman imzalamış, həmin fərmanla gənc istedadlar prezidentin xüsusi təqaüdünə təsis edilmişdir. Sevindirici haldır ki, istedadlarımız internet vasitəsi ilə dünya uşaqları ilə bilik marafonuna qoşulur, müxtəlif müsabiqələrdə iştirak edirlər.

Əziz uşaqlar... Mən sizin aranızda olanda o qədər rahat oluram ki, heç ayrılmaq istəmirəm. Siz bilirsiniz ki, mənim də nəvələrim var. Ancaq mənim üçün fərqi yoxdur, mən nəvələrimi, öz uşaqlarımı, üz övladlarımı sevdiyim kimi, sizi də sevirəm, bütün Azərbaycan uşaqlarını sevirəm- Heydər Əliyev.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Şərq Qapısı qəzeti
2. Azərbaycan-Rəsmi Dövlət Qəzeti
3. Xalq qəzeti

HEYDƏR ƏLİYEV AİLƏ VƏ QADIN HAQQINDA

*Bayramov Rihad Tahir
Fil.f., dos. Cabarova Arzu Qədir
Azərbaycan Dillər Universiteti*

1. Heydər Əliyev fəaliyyətinin hər dövründə qadın problemləri və haqlarının müdafiəçisinə çevrilmişdir.

Dövlət başçısı qadın problemlərinin dövlət səviyyəsində həlli üçün mühüm fərman da imzalamışdır. Və bununla da, 1998-ci ildə Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır. Heydər Əliyevin iştirakı ilə elə həmin ildə Azərbaycan qadınlarının I qurultayı, 2003-cü ildə isə II qurultayı baş tutmuşdur. Heydər Əliyev 1998-ci ildə “Azərbaycanda qadınların rolunun artırılması haqqında” fərman da imzalamışdır.

2. Qadın siyasəti müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas prioritet sahələrindəndir.

Azərbaycan 1992-ci ildə avqustun 4-də “Qadınların siyasi hüquqları haqqında” 1952-ci il BMT Konvensiyasına, 1995-ci il iyunun 30-da “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında” 1979-cu il Konvensiyasına, 2001-ci ildə BMT-nin Qadınlar üçün İnkişaf Fondunun “Zorakılıqsız həyat” Regional Məlumatlandırma Kompaniyasına, 2001-2002-ci illərdə “Qafqazda gender zorakılığına qarşı 16 günlük fəaliyyət” aksiyasına və digər layihələr çərçivəsində olan tədbirlərə qoşulmuşdur.

3. Heydər Əliyev Azərbaycanda ailə dəyərlərinin qorunması və adətlərinin ləyaqətlə davam etdirilməsi üçün qərarlar qəbul etmişdir. Heydər Əliyevin təşəbbüsü və dəstəyi ilə ailənin möhkəmləndirilməsi, qadın və uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycan mühüm beynəlxalq Konvensiyalara qoşulmuş və respublikamızda müvafiq qanunlar qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikası BƏT-in "Kişi və qadın işçilər - ailə vəzifələri olan işçilər üçün bərabər imkanlar və bərabər rəftar haqqında" 156 nömrəli, BMT-nin "Qadınlar barəsində ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında", "Uşaq Hüquqları haqqında", "Ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı uşaqların müdafiəsi və əməkdaşlıq haqqında", "Uşaqların kənd təsərrüfatında işə buraxılmasının minimum yaşı haqqında", "Uşaq əməyinin ən pis formalarının qadağan edilməsinə və onların aradan qaldırılması üçün təcili tədbirlərə dair" və digər Konvensiyalara qoşulmuşdur.

4. Heydər Əliyevin ailə və qadın dəyərləri haqqında qəbul etdiyi qərarlar Azərbaycanın gələcəyinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmişdir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin kursunun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə, 2006-cı ildə bu sahədə vahid dövlət siyasətini həyata keçirən Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır. Ailənin möhkəmləndirilməsi, qadın və uşaq hüquqlarının müdafiəsi istiqamətində hüquqi islahatlar aparılmışdır. Azərbaycan Respublikasının "Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları", "Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında" Qanunları hüquqların bərabərliyi istiqamətində atılmış ən uğurlu addımlardandır. Ailələrin sosial rifahını yüksəltmək, xüsusilə qadın və uşaqların sosial-iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün hökumət mütəmadi zəruri tədbirlər həyata keçirir. Qaçqın və məcburi köçkün, həmçinin aztəminatlı və çoxuşaqlı ailələrə dövlət başçımızın diqqəti sayəsində həmin ailələrin bir çox problemləri artıq həll olunmuşdur.

Ədəbiyyat

1. Heydər Əliyev- Elektron Sənədlər Toplusu, 004-2008, səh 58

2. Heydər Əliyev və Azərbaycanda Dövlət qadın siyasəti 2008-2010
3. 3.Səs.- 2011.- 8 mart.- Səh 9.

HEYDƏR ƏLİYEVİN SİYASƏTİNDƏ TƏHSİL

*Məmmədzaadə Nurana Sahib qızı, təhsil-1, qrup 314a
Elmi rəhbər: baş müəllim Nəcəfova Gülbəniz Kamal qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Hər bir xalqın milli azadlıq və istiqlaliyyət tarixində xilaskar rolunu oynayan dahi insanlar var. Həmin dahilər öz qətiyyətləri ilə mənsub olduqları xalqı arxasınca aparıb, ən taleyüklü məqamlarda qalib rolunu oynamışlar. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev müasir dünya tarixinə parlaq və silinməz iz qoymuş böyük şəxsiyyət, qeyri-adi zəka, fitri istedad sahibi, müdrik dövlət xadimi kimi düşmüşdür.

Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının gələcəyinə istiqamətlənmiş strategiyasında təhsil sahəsinin inkişaf etdirilməsi prioritet istiqamətlərdən biri olub. “Təhsil sahəsi həyatımızın ən gərəkli, ən mühüm sahəsidir. O, milli məqsədlər, mənaflar əsasında qurulmalıdır”, – deyən dahi rəhbər təhsil siyasətinə dövlətçiliyin təməl prinsiplərindən biri kimi yanaşıb.

Heydər Əliyev hələ Azərbaycana birinci rəhbərliyi dövründə təhsilin inkişafına böyük önəm verirdi. Həmin illərdə respublikada məktəblərin, ali və orta ixtisas müəssisələri üçün yeni binaların tikintisi geniş vüsət almış, təhsil infrastrukturunu tamamilə yeniləşdirilmiş, ixtisaslı kadrlar hazırlayan ali və orta ixtisas məktəbləri açılmışdır. Respublikanın müxtəlif bölgələrində 800-ə yaxın məktəb tikilərək istifadəyə verilmiş, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən ali məktəblərin ümumi sayı 12-dən 17-yə, tələbələrin sayı 70 mindən 100 minə qədər artmışdır. Dahi rəhbərin təhsil siyasətində ali məktəblərin fəaliyyətinin daha da yaxşılaşdırılması, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi xüsusi yer tuturdu. 1969-cu il noyabrın 1-də Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) 50 illiyinə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda iştirak edən Heydər Əliyev ana dilində söylədiyi nitqində ali təhsil sahəsində qarşıda duran vəzifələrdən danışdı. Bu, təkcə universitet kollektivi deyil, bütün Azərbaycan cəmiyyəti üçün milli ruhun oyanması istiqamətində bir dönüş anı oldu. Universitetin Azərbaycan xalqının həyatında, Azərbaycan elminin inkişafında mühüm rolunu vurğulayan Heydər Əliyev dedi: “1919-cu ildə, Azərbaycanın ictimai dairələrində universitet açmaq haqqında məsələ müzakirə olunduqda bəziləri şəkk gətirib deyirdilər ki, bu iş baş tutmayacaqdır, yaxşısı budur gəncləri xarici ölkələrin tanınmış universitet mərkəzlərində təhsil almağa göndərək. Bu gün biz həmin inamsızlara deyə bilərik ki, dörd qitənin elçiləri təhsil almaq üçün Azərbaycana gəlirlər”. “Təhsil sistemimizin hazırkı vəziyyətini, onun problemlərini dərinlən öyrəndikdən sonra prioritet sahələr müəyyən edilməlidir”, – deyən Ulu Öndər Azərbaycanda dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsinə uyğun təhsil strategiyasının həyata keçirilməsi üçün mühüm işlər görüb. 1998-ci il martın 30-da Prezidentin Sərəncamı ilə Təhsil Sahəsində İslahatlar üzrə Dövlət Komissiyası yaradıldı, “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı” hazırlandı və 1999-cu il iyunun 15-də təsdiq edildi.

“Bizim hər birimiz elmi dərəcəmizdən, biliyimizdən, təhsil səviyyəmizdən asılı olmayaraq, bütün nailiyyətlərimizə görə məktəbə, müəllimə borcluyuq. Hər birimizdə müəllimin hərarətli qəlbinin bir zərrəciyi var. Mən dünyada müəllimdən şərəfli ad tanımıram”, – deyən ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi bütün illərdə müəllim əməyini yüksək qiymətləndirib, onlara böyük hörmətlə yanaşıb, təhsil işçilərinin maddi vəziyyətinin, rifahının yaxşılaşdırılmasının qayğısına qalırdı.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi, Azərbaycan təhsilinin inkişafında Heydər Əliyevin tarixi xidmətləri, 20.10.2022.
2. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi, Ulu öndər Heydər Əliyevin irsi milli sərvətimizdir, Fikrət Məmmədov.
3. Heydər Əliyev Azərbaycan xalqı üçün Ümummilli lider, dünya üçün ümumbəşəri dəyərdir, Hikmət Babaoğlu, 06.05.2011
4. https://az.wikipedia.org/wiki/Heyd%C9%99r_%C6%8Flijev#Milli_t%C9%99hsil_quruculu%C4%9Funda_rolu

III – BÖLMƏ SİYASİ ELMLƏR

HEYDƏR ƏLİYEVİN İSRAİL-AZƏRBAYCAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINDA ROLU

Əhmədova Hənifə Qəhrəman qızı Qrup 129

*Elmi rəhbər: b/m t.ü.f.d. Quluzadə Təranə Nəsimi qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

İsrail və Azərbaycan arasında münasibətlərin inkişafına hər iki ölkənin dövlət başçılarının görüşləri təkan vermiş, hazırda da bu əlaqələr yüksələn xətt üzrə inkişaf edir. Dekabrın 25-də 1991-ci il İsrail Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyıb, iki ölkə arasında diplomatik əlaqə isə aprelin 6-da 1992-ci ildə qurulub. 1993-cü ilin avqustundan İsrailin Azərbaycanda səfirliyi fəaliyyət göstərir. Yanvarın 28-də 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev İsveçrədə keçirilən Dünya İqtisadi Forumunda İsrailin Xarici İşlər Naziri Şimon Pereslə, elə həmin il oktyabrın 22-də BMT Baş Məclisinin iclasında İsrailin Baş Naziri İshaq Rabinlə, yanvarın 11-də 1996-cı ildə Fransanın keçmiş prezidenti Fransua Mitteranın dəfn mərasimində İsrailin Baş Naziri olan Şimon Pereslə, dekabrın 2-də 1996-cı ildə isə ATƏT-in dövlət başçılarının Lissabonda toplantısı çərçivəsində İsrailin Baş Naziri Benyamin Netanyahu ilə görüşmüş, qarşılıqlı maraq doğuran məsələlər müzakirə edilmişdi.

Avqustun 29-da 1997-ci ildə İsrailin Baş naziri Benyamin Netanyahu Azərbaycana qısamüddətli səfər etmiş və Prezident Heydər Əliyevlə görüşmüşdü. Heydər Əliyev ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısında Natenyahu ilə görüş və danışıqlarından, həmçinin onun İsrail hökuməti adından Azərbaycanın qarşılaşdığı problemlərin aradan qaldırılmasında lazımı köməklik göstərməyə hazır olduğu barədə bəyanatından məmnun qaldığını bildirmişdi. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə toxunan Prezident Heydər Əliyev münaqişənin Lissabonda irəli sürülən prinsiplər əsasında həll olunmasına tərəfdar olduğunu vurğulamışdı. Görüşdə iki ölkə arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi üçün işçi qrupunun yaradılması qərara alınmışdı. Heydər Əliyev “Yəhudilər azərbaycanlılarla birlikdə Azərbaycanda əsrlər boyu dostluq, mehribanlıq şəraitində yaşayıblar. Bu gün də yəhudilər Azərbaycanın tam bərabər hüquqlara malik vətəndaşlarıdır və Azərbaycan onlar üçün doğma vətəndir. Bunların hamısı bizim əməkdaşlığımız üçün yaxşı imkan yaradır”, deyə əlavə etmişdi.

Prezident Heydər Əliyev noyabrın 18-də 1999-cu ildə Türkiyədə ATƏT-in sammitində İsrailin Baş Naziri Ehud Barakla görüşmüşdü. İki ölkə arasında yaranmış münasibətlərdən bəhs edən Azərbaycan Prezidenti, “Xaricdə yaşayan yəhudilərin nümayəndələri tez-tez ölkəmizi ziyarət edirlər. Ölkələrimiz arasında əlaqələrin daim inkişaf etməsi üçün geniş imkanlar vardır. Bu münasibətlərin daha da genişləndirilməsi olduqca zəruridir”, deyə qeyd etmişdi. Sentyabrın 6-da 2000-ci il tarixində Prezident Heydər Əliyev ABŞ-da olarkən İsrailin Baş naziri Ehud Barakla yenidən görüşmüşdü.

İsrail Təhlükəsizlik Akademiyasının Azərbaycan Respublikasındakı Nümayəndəliyinin yaydığı məlumatda qeyd olunur ki, Azərbaycanın İsrail dövləti ilə əlaqələrin inkişaf etdirilməsi dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Məhz H.Əliyevin əsasını qoyduğu tolerantlıq ənənəsinə görə yəhudilər Azərbaycanda son dərəcədə dostluq və qardaşlıq şəraitində yaşayaraq buranı ana vətəni hesab edirlər.

İsrailin Azərbaycandakı səfiri Corc Dik tviter səhifəsində, “Azərbaycanın ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 99-cu ildönümünü qeyd edərək, İsrail onun ölkələrimiz arasında dostluq və strateji münasibətlərin qurulmasında həlledici rolunu yüksək qiymətləndirir”, deyə məlumat paylaşmışdır.

Əsası Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan ikitərəfli əlaqələrin yüksək inkişafını İlham Əliyev hazırda layiqincə davam etdirir. 2023-cü il martın 29-u Azərbaycan Respublikasının İsrail Dövlətindəki Səfirliyinin açılması da münasibətlərin daha da güclənməsinin bariz nümunəsidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan dövləti Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında ən ali dəyərlər üzərində qurulub. https://www.yeniazərbaycan.com/xeberlenti_e77741_az.html
2. Azerbaijani-Israeli relations. <https://lib.aliyev-heritage.org/en/8269149.html>
3. İsrail Azərbaycanla strateji əlaqələrin qurulmasında Heydər Əliyevin rolunu yüksək qiymətləndirir. <https://report.az/xarici-siyaset/israil-azerbaycanla-strateji-elaeqelerin-qurulmasinda-heyder-eliyevin-rolunu-yuksek-qiymetlendirir>

HEYDƏR ƏLİYEV DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN-ÇİN ƏLAQƏLƏRİNİN QURULMASI VƏ İNKİŞAFI

Muradova Nərmən Fazil qızı
Elmi rəhbər: Dos. Rəcəbli Rəna Qazənfər
Azərbaycan Dillər Universiteti

Azərbaycan və Çin arasındakı əlaqələr hər zaman yüksək səviyyə də olmuşdur. İpək yolunun Azərbaycandan keçməsi iki ölkə arasında əlaqələrin qədim tarixə malik olduğunu göstərir. E.ə II əsrin əvvəllərindən başlayaraq Şərqi Asiya ölkələrinin Qərblə beynəlxalq tranzit ticarəti yolunun Azərbaycandan keçməsi bu ölkələrlə, o cümlədən Çinlə iqtisadi-ticarəti və mədəni əlaqələrin genişlənməsinə böyük imkanlar yaratmışdır. Qeyd edək ki, bu yol 1868-1872-ci illərdə Çinə səyahət etmiş alman coğrafiyaşünası Ferdinand fon Rixthofen tərəfindən ilk dəfə “İpək Yolu” adlandırılmış və tarixdə məhz bu adla qalmışdır.

Azərbaycan və Çin arasında mədəni, diplomatik, iqtisadi əlaqələr mövcuddur ki, bunu təsdiqləyən 1992-ci ildən başlayaraq müxtəlif dövrlərdə 50 sənədin imzalanmasıdır. 1993-cü il iyunun 25-də Azərbaycan Prezidentinin səlahiyyətlərini icra edən respublika Ali Sovetinin sədri Heydər Əliyev Çinin Azərbaycandakı səfiri Sya Şuyuanı qəbul etmişdi. Səfir Sya Şuyuan bildirmişdi ki, Heydər Əliyevi beynəlxalq aləmdə təcrübəli və nüfuzlu siyasi xadim kimi tanıyırlar. Bu prosesdə Heydər Əliyevin 1994-cü ildəki səfərinin çox böyük rolu vardı. Heydər Əliyevin Azərbaycan ilə Çin arasında ikitərəfli münasibətlərin inkişafında, xüsusilə ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq və iki ölkə arasında dostluq əlaqələrinin qurulmasında böyük rolu olmuşdur. Həmin ilin martın 8-də Heydər Əliyev ÇXR Dövlət Şurasının baş naziri Li Penlə görüşmüşdü, görüş zamanı ikitərəfli münasibətlərin müxtəlif cəhətlərinə, Azərbaycanda və bütövlükdə bölgədə vəziyyətlə bağlı məsələlərə toxunulmuşdu. Bu səfər iki ölkə arasında münasibətlərin inkişafı üçün təmas nöqtələrinin müəyyən edilməsinə və münasibətlərin gələcək perspektivlərinin müəyyənəndirilməsinə imkan vermişdi. Bununla əlaqədar olaraq Heydər Əliyev demişdi: “Azərbaycanla Çin kimi böyük dövlət arasında yüksək səviyyədə əlaqələr yaradılmış və münasibətlərimizin daha da müvəffəqiyyətlə inkişaf etməsi üçün perspektiv açılmışdır. Biz buna böyük əhəmiyyət veririk, çünki Çin Xalq Respublikası dünya iqtisadi sistemində mühüm yer tutur, beynəlxalq həyatda və dünya siyasətində böyük nüfuza malikdir, BMT Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvüdür.”¹ [s.290]

2013-cü il dekabrın 10-da Xarici Ölkələrlə Dostluq üzrə Çin Xalq Assosiasiyası, Çin Beynəlxalq Araşdırmalar Fondu və Beynəlxalq Araşdırmalar Mərkəzinin birgə təşkilatçılığı ilə keçmiş Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin tərcümeyi-halının Çin versiyasının təqdimat mərasimi keçirilmişdi. BMT-nin 2013-cü ildə ki Baş katibininəvəzi Vu Hong çıxışı zamanı ulu öndər Heydər Əliyev barədə də söyləmişdi: “Heydər Əliyev müasir Azərbaycanın lideridir. Onun güclü iradəsi və xalqına qarşı dərin sevgisi var idi. Heydər Əliyev həmişə Azərbaycan xalqı tərəfindən həqiqi lider kimi xatırlanacaq. Onu da qeyd edirəm ki, Heydər Əliyev həm də Çinin dostu idi.” Heydər Əliyevin Azərbaycanın xarici siyasətində misilsiz rolu olmuşdur. Azərbaycan hal-hazırda da Çin tərəfindən irəli sürülmüş “Yeni İpək Yolu” və “Bir kəmə, bir yol” strategiyasında körpü rolunu oynayır. Burada Azərbaycanın Çinlə Avropa və ya digər ölkələri birləşdirə biləcək nəqliyyat məkanı kimi formalaşması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının Xarici siyasətinin əsas istiqamətləri (1991-2016), 423-427 s.
2. Əliyev H. Müstəqilliyimiz əbədidir (çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, məktublar, müsahibələr), I kitab. Bakı, 1997
3. Ölkələr arasında münasibətlər <https://www.fmprc.gov.cn/web/>

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN HAKİMİYYƏTİNİN İLK İLLƏRİNDƏ ABŞ-AZƏRBAYCAN ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAFI (1993-1994)

Məmmədova Rəhilə Həbil qızı
Elmi rəhbər: t.ü.f.d; baş müəllim N.N.Əsgərova
Azərbaycan Dillər Universiteti

1991-ci ildə ABŞ Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini tanımışdır. 1992-ci il mart ayının 18-dən etibarən isə iki dövlət arasında diplomatik əlaqələr qurulmuşdur [2, s.110].

Hakimiyyətə gəldiyi ilk gündən etibarən Heydər Əliyev xarici neft şirkətləri ilə danışıqlara başlamış və neft strategiyasının formalaşdırılmasına, eləcə də iqtisadi amildən xarici siyasi əlaqələrin möhkəmləndirilməsi üçün istifadə etməyə çalışmışdır [3, s.234]. 1993-cü ilin sonuna qədər Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ilə bağlı ABŞ-nin Ermənistan mənafeyini əks etdirən bəyanatları hələ də davam etsə də, artıq Azərbaycan mənafeyinin tanınması ilə bağlı fikirlər də eşidilməkdə idi. Heydər Əliyev 1993-cü ilin sentyabr ayında ABŞ prezidenti Bill Klinton, vitse-prezident Albert Qor və digər konqresmenlərə məktublar göndərərək Azərbaycan gerçəkliklərinin mahiyyətini açıqlayır və onlardan obyektiv mövqe tutmalarını xahiş etmişdir. Bu məqsədyönlü addımların nəticəsində ABŞ-Azərbaycan münasibətləri daha da yaxşılaşmış və erməni təsirlərinə qarşı etibarlı sipər çəkilməyə başlanmışdır [4, s.13].

1994-cü ildən etibarən ümummillə lider Heydər Əliyev iki dövlət arasında münasibətlərin möhkəmləndirilməsi məqsədilə bir sıra addımlar atmağa başlamışdı ki, onlardan ən mühümünü xarici iqtisadi əlaqələrin möhkəmləndirilməsi idi. 1994-cü il ABŞ-Azərbaycan münasibətlərini araşdıran tədqiqatçılar tərəfindən Azərbaycan ABŞ əlaqələrinin yaxınlaşması, ikitərəfli münasibətlərin yüksələn xəttlə inkişafı dövrü kimi xarakterizə olunur [4, s.34]. 1994-cü il iyunun 10-da Heydər Əliyevin Türkiyəyə səfəri zamanı ABŞ Dövlət Katibi Uorren Kristoferlə görüşü iki dövlətarasında yaxınlaşmağa təkan verdi. Burada bir sıra məsələlər araşdırıldı ki, onlara aşağıdakılar aid edilə bilər:

- Qarabağ münaqişəsi beynəlxalq sülh səyləri ilə həll edilməlidir;
- Azərbaycan ABŞ-nin regionda siyasi aktor kimi fəallaşdırılmasında maraqlıdır;
- iki ölkə arasında münasibətlərin dərinləşdirilməsi qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq, beynəlxalq prinsiplər çərçivəsində aparılmalıdır;
- enerji təhlükəsizliyi məsələlərində qarşılıqlı mənafeələrə uyğun işlənilib hazırlanmalıdır [5, s.36].

1994-cü il sentyabrın 20-də “Əsrin müqaviləsinin” imzalanması ilə iki dövlət arasındakı münasibətlər yeni mərhələyə keçərək strateji əməkdaşlıq səviyyəsi almışdır. 1994-cü ilin sentyabrında Nyu-Yorkda BMT Baş Məclisinin 49-cu sessiyası dövründə Heydər Əliyevlə Bili Klintonun görüşü ABŞ-Azərbaycan münasibətlərində ən mühüm addımlardan biri hesab edilə bilər [1, №189].

Beləliklə, 1993-1994-cü illərdə aparılmış məqsədyönlü və balanslaşdırılmış xarici siyasət nəticəsində ABŞ-Azərbaycan münasibətlərində aşağıdakılara nail olundu:

- Azərbaycan Respublikası ABŞ tərəfindən əsas siyasi, iqtisadi müttəfiq kimi qəbul edilməyə başladı;
- Qarabağ münaqişəsində Azərbaycanın mövqeyi aydın şəkildə ABŞ-yə çatdırıldı; - Erməni lobbisinin antiazərbaycan təbliğatının qarşısı alınmağa başladı;
- ABŞ-in hakim dairələrində azərbaycanpərəst qüvvələrin formalaşdırılmasına başlandı;
- Qafqaz regionunda ABŞ-nin əsas diqqət yetirməli olduğu dövlətlərdən biri olmasına nail olundu;
- Qafqazda ABŞ-Rusiya, ABŞ-İran rəqabətindən Azərbaycanın xeyrinə istifadə etmək üçün gələcək siyasətin bünövrəsi qoyuldu;
- Azərbaycan Respublikası öz geosiyasi və geoiqtisadi əhəmiyyəti iliyini təsdiq etdi [5, s.45].

Bu gün də ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin yeni mərhələyə qədəm qoyaraq məqsədyönlü xarakter alması və bütün sahələrdə bu iki ölkə arasında əlaqələrin yüksək xətlə davam etməsində Ulu öndər Heydər Əliyevin rolu danılmazdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan qəzeti, Bakı, 1993, 9 oktyabr, №189.
2. Həsənov Ə. Azərbaycan Beynəlxalq münasibətlərdə. Bakı: “Aznəşr” 2006, s.538

3. Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı 2005, s.631
4. Qasımlı M. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti. Bakı, Mütərcim. 2015, s.648
5. Paşayev H. M. Yüksəkliyə doğru. Azərbaycanın Amerika Birləşmiş Ştatlarındakı ilk səfirinin seçilmiş məqalələri. Azərbaycan Marketing cəmiyyəti. Bakı. 2008, s.183

TÜRK DÖVLƏTLƏRİ İLƏ MÜNASİBƏTLƏRDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

*Ələsgərov Oruc Rəşad oğlu
Müəllim Cavadzadə Nərgiz Ehlam qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Ümummilli lider Heydər Əliyev bir kökdən olan, bir dildə danışan türk dövlətləri ilə əlaqələrə hər zaman böyük önəm vermiş, ölkəmizin ictimai-siyasi, iqtisadi məsələlərinin həllində türk dünyasının imkanlarından istifadəni vacib saymışdır. Heydər Əliyevin xidmətləri nəticəsində türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın inkişafında dinamika müşahidə olunmuşdur. Heydər Əliyev hakimiyyətə gələndən sonra türk dilləri ilə münasibətlər ürəkaçan olmasa da, Ulu Öndər hakimiyyətə gələndən sonra türkdilli ölkələrlə diplomatik-siyasi münasibətlərin yüksələn xətlə inkişafına xüsusi səy göstərmiş, əməkdaşlığın forma və istiqamətləri tamamilə dəyişmişdir.

Heydər Əliyevin hakimiyyətinin ilk illərində Özbəkistan, Türkmənistan, Qazaxıstan, Qırğızıstanla münasibətlərdə soyuqluq hökm sürürdü. Ölkə başçısının qısa zamanda həyata keçirdiyi rəsmi səfərlər, əldə olunmuş anlaşma və imzalanmış müqavilələrlə əlaqələrin yeni təməllər üzərində inkişafında irəliləyiş müşahidə olunmuşdur. Ümummilli liderin 1997-ci il iyunun 10-11-də Qazaxıstana rəsmi səfəri ilə münasibətlərdə dönüş yaşanmışdır. Həmin gün Azərbaycan hökuməti və Qazaxıstan hökuməti arasında vətəndaşların vizasız gediş gəlişi haqqında saziş, azad ticarət haqqında saziş, mülki işlər üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında saziş və digər sənədlər imzalanmışdır. Xəzər dənizinin hüquqi statusunun müəyyənəşdirilməsi məsələsində də ulu öndər yaranan anlaşmazlığa son qoymuşdur. 2001-ci il noyabrın 29-da Moskvada Azərbaycanla Qazaxıstan arasında Xəzərin dibinin bölüşdürülməsinə dair saziş imzalanmışdır ki, bu da Xəzərin hüquqi statusunun müəyyənəşdirilməsi baxımından çox ciddi əhəmiyyətə malik olmuşdur.

Ulu öndər türk dövlətlərinin regionda söz sahibi olmasını vacib hesab edir və bunun üçün əməli addımlar atırdı. Türk dövlət başçılarından zirvə görüşlərinə xüsusi önəm verən Heydər Əliyev dövlətlərimiz arasında əməkdaşlığın daim dərinləşməsi üçün mühüm təkliflərlə çıxış etmişdir. 21-22 oktyabr 1996-cı ildə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Türkdilli Dövlətlər Başçıları IV Forumunda və görkəmli dövlət xadimi Əmir Teymurun 660 illik yubiley mərasimində iştirak etmək üçün Daşkənddə səfərdə olmuşdur. Türkmənistanla da münasibətlərdə yeni səhifə açılmış, 1996-cı ilin martın 18-19-da Türkmənistan prezidenti Saparmurat Niyazovun Azərbaycana rəsmi səfəri çərçivəsində Azərbaycan Respublikası və Türkmənistan arasında dostluq və əməkdaşlıq haqqında müqaviləyə qol çəkilməsi, Bakı Bəyannaməsi, təhsil sahəsində əməkdaşlıq haqqında saziş, Xarici İşlər Nazirləri arasında məsləhətləşmələr haqqında protokol və digər sənədlər imzalanmışdır. 1996-cı il mayın 27-də "Özbəkistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq haqqında müqavilə"nin imzalanması isə münasibətlərin daha da inkişafına təkan vermişdir.

Ümummilli lider türk dövlətlərinin birliyinin möhkəmlənməsində qardaş Türkiyənin rolunu hər zaman yüksək dəyərləndirmişdir. Təsədüfi deyildir ki, Heydər Əliyevin xarici ölkələrə ilk səfərlərindən biri məhz Türkiyəyə olmuşdur. Ulu öndər Azərbaycan və türk xalqı arasında qədim zamanlardan bəri dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin mövcudluğu haqda qeyd edirdi: "Bizim ölkələrimiz dost və qardaş ölkələrdir. Xalqlarımızın birliyi, qardaşlığı və dostluğu əsrlərdən-əslərə keçərək formalaşmış və bu gün özünün yeni mərhələsinə çatmışdır" [2, s.247]

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://lib.aliyevheritage.org/az/9093787.html>
2. Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. I cild. Bakı, 1997, s.359
3. https://azertag.az/xeber/Azerbaycan_Qazaxistan_munasibetleri_tarixden_yeni_inkisaf_merhelesine-2253662
4. https://www.yeniazerbaycan.com/Siyaset_e53032_az.html

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ HÜQUQİ DÖVLƏT KONSEPSİYASI

Kazimov Əli Zaur oğlu.

Elmi rəhbər: müəllimi İsmayilova Afaq Suliddin qızı.

Azərbaycan Dillər Universiteti

Azərbaycanda Hüquqi dövlət ideyası Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Zəngin dövlətçilik təcrübəsinə malik Heydər Əliyevin hüquqi dövlət quruculuğunun əsasını Azərbaycanın ilk milli Konstitusiyaya mətninin qəbulu ilə başladı. Konstitusiyada Azərbaycan Respublikasında demokratik, hüquqi dövlətin əsas prinsiplərindən olan qanunun aliliyi, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, hakimiyyət bölgüsü, insan hüquqlarının təminatı dövlətin ali məqsədi kimi göstərilmişdir. Onun tərəfindən yaşamaq hüququnun təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərdən biri 1998-ci il fevralın 10-da ölüm cəzasının ləğvi oldu. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 71-ci maddəsində göstərilir ki, “insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq, qanunvericilik, icra, məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcu hesab edilir”. 1998-ci ildə “İnsan hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı” ümumdövlət səviyyəsinə qaldırıldı.

Ulu Öndər demokratik, dünyəvi, hüquqi quruculuğunun inkişafı üçün ilk növbədə müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin formalaşmasına xüsusi diqqət verdi. Bu məqsədlə 1996-cı ildə “Hüquqi İslahatlar Komissiyası” yaradıldı. İslahatların aparılması üzərində rəhbərliyi şəxsən öz üzərinə götürdü. Bu islahatlar gedişində ölkənin yeni Cinayət məəcəlləsi, Cinayət Prosessual məəcəllə, mülki prosessual məəcəllə, “Məhkəmələr və hakimlər haqqında qanun”, “prokurorluq”, “vəkillik fəaliyyəti” haqqında qanun və sair normativ hüquqi aktlar qəbul edildi.

Ali məhkəmə yenidən təşkil edildi. Sovetlər dönməsində həm birinci instansiya, həm də kassasiya instansiyası məhkəmə funksiyalarını yerinə yetirən Ali məhkəmə qanuni qüvvəyə minmiş qərarlara nəzarət qaydasında yenidən baxmaq imkanı aradan götürüldü. Hazırda Ali məhkəmə cinayət, mülki və s. işlər üzrə kassasiya instansiya məhkəməsi kimi öz işini daha çox hüquqtəbqiçici və məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi və inkişafına yönəlmiş oldu. Ali məhkəmə kassasiya instansiyası kimi məhkəmə sisteminin iyerarxik quruluşunun zirvəsinə qaldırıldı.

1999-cu ildə “Prokurorluq Haqqında qanunu” qəbul edildi. Qanuna əsasən prokurorluğun məhkəmə üzərində nəzarət funksiyası və bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinə mane olan ümumi nəzarət funksiyası aradan qalxdı. Həmçinin Prokurorluq cəza – icra müəssisələri və nəqliyyat qanunlarının icrasına nəzarət funksiyası aradan qalxdı.

1998-ci ildə Ulu Öndərin məhkəmə islahatları çərçivəsində Məhkəmə Hüquq Şurası təsis edildi və ilk dəfə 2000-ci ildə test üsulu ilə hakimlərin seçimi aparıldı və 60% hakim korpusu təzələndi. Ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında məhkəmə hüquq sistemi müasirləşdirilərək avropa standartlarına uyğunlaşdırılması işinə başlandı.

Beləliklə də, ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən müdrik dövlətçilik siyasəti nəticəsində bu gün Azərbaycan Respublikası ümumbəşəri dəyərlərə uyğun islahatlar aparmaqla demokratik hüquqi və sivil dövlət quruluşu və ictimai siyasi sabitlik əldə etməklə qanunun aliliyi və insan haqlarına real təminat verən vətəndaş cəmiyyəti formalaşdı. 2004-cü ilin dekabrından başlayaraq hüquqi dövlət quruculuğu siyasəti Heydər Əliyev dövlətçilik ənənələrinin layiqli davamçısı Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Ramiz Rzayev: Ümummilli liderin hüquqi baxışlarından AR-nın Konstitusiyasında təzahürü: Respublika -2013, 10 may 1999, [1.səh 8-10]
2. Əli Hüseynli: Heydər Əliyev Azərbaycanda müasir hüququ dövlətin banisi. İki sahil, 2013-cü il 24 aprel, № 71,[2.səh 10-11]
3. Sevinc Fətəliyeva: Heydər Əliyev irsində demokratik və vətəndaş cəmiyyəti. Yeni Azərbaycan, 18 aprel № 66

ГЕЙДАР АЛИЕВ И ГЕРМАНИЯ

Оруджзаде Медина Физули г.

*Научный руководитель: Старший преподаватель Ахмедова Гюльшан Вагиф г.
Азербайджанский Университет Языков*

Великий созидатель, общенациональный лидер-Гейдар Алирза оглы Алиев. Он был на равне с самыми авторитетными и талантливыми, умеющими видеть историческую перспективу величайшими политическими и государственными деятелями мира. Писать и говорить о Гейдаре Алиеве, нашем великом лидере, чье имя известно всему миру, и легко, и трудно. О нем, о человеке шагнувшем в историю, часто писали газеты и журналы, о нем снимали кино и издавали книги, ему посвящали передачи и национальное телевидение. Взаимоотношения между Азербайджанской Республикой и Германией насчитывают уже несколько веков. В 1995 году в Азербайджане побывал Клаус Кинкель. Встретившийся с Клаусом Кинкелем Гейдар Алиев высоко оценил помощь, оказываемую Германией нашей стране. Глава азербайджанского государства сказал министру о том, что ожидает увеличения помощи его страны в вопросе нагорно-карабахского конфликта. В июле 1996 года Президент Гейдар Алиев находился в Германии с официальным визитом по приглашению тогдашнего Президента Германии Романа Херцога. В ходе визита состоялись встречи Гейдара Алиева с Президентом, канцлером, вице-канцлером и другими представителями властей Германии. Во время этих встреч прошло бурное обсуждение на счет сотрудничества между странами. Основным предметом обсуждений на встречах, являлись вопросы оккупации Арменией территорий Азербайджана и решения конфликта мирным путем. В предыдущие годы между Германией и Азербайджаном велось успешное сотрудничество в разных сферах таких как – обороны, политической безопасности, борьбы с терроризмом и т.д. В мае 2001 года Азербайджан посетили министр иностранных дел Германии Антье Фоллмер. При встрече с немецкой делегацией Гейдар Алиев сказал, что придает большое значение сотрудничеству двух стран, удовлетворен успешной деятельностью в Азербайджане немецких компаний и желает того, чтобы так продолжалось и дальше: «...Уверены, что как член Минской группы

Германия еще более усилит деятельность в сфере решения главной для нас проблемы, коей является армяно-азербайджанский конфликт – освобождения 20 процентов земель Азербайджана, оккупированных Арменией и возвращения на свои земли изгнанных оттуда азербайджанцев». Так же 3го июля 1996 года Гейдар Алиев выступал в Кельне на встрече с деловыми людьми Германии. Германо-азербайджанское общество занимается популяризацией немецкой культуры в Азербайджане, и, наоборот, азербайджанской культуры в Германии.

Список литературы:

- 1) <https://lib.aliyev-heritage.org/ru/687645.html>
- 2) <http://anl.az/down/meqale/kaspi/2011/may/av101.htm>
- 3) <https://nk.gov.az/ru/page/33/>
- 4) <https://lib.aliyevheritage.org/ru/3706617.html>
- 5) <http://www.anl.az/down/meqale/zerkalo/2011/yanvar/153660.htm>

HEYDƏR ƏLİYEVİN XARİCİ SİYASƏTİ

Əzimova Sabina Pərviz, BM və regionşünaslıq fakültəsi

*Elmi rəhbər: Müə. Tajdehibonab Mehparə Kamil
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin dinc vasitələrlə nizama salınması Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1993-cü ildən başlayaraq xarici siyasət fəaliyyətində başlıca yer tutmuşdur. Heydər Əliyev münaqişənin aradan qaldırılması üçün ən yüksək səviyyədə dövlət başçıları ilə görüşlərdə, ATƏT-in Zirvə toplantılarında, Minsk qrupunun həmsəsdrləri ilə aparılan müzakirələrdə, beynəlxalq forumlarda, həmçinin Ermənistan prezidenti ilə birbaşa danışıqlarda Azərbaycanın müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü qorumaqla öz mövqeyini nümayiş etdirmişdir [1, s. 456].

Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıtması xarici siyasətin düzgün aparılmasında və həyata keçirilməsində bir dönüş yaratdı. Heydər Əliyev ilk öncə qonşu ölkələrlə münasibətləri qaydaya salmaq məqsədi ilə qonşu dövlətlərlə Azərbaycan arasında iqtisadi, siyasi cəhətdən sıx əməkdaşlıq yaratdı ki, bu da gənc, müstəqil Azərbaycanın xarici siyasətində mühüm addım idi [2]. Ölkədə Ermənistanla gedən müharibəni dayandırmaq üçün Heydər Əliyev Ermənistanla 1994-cü ildə “Atəşkəs” razılaşması imzaladı. Bu da Heydər Əliyevə xarici siyasətini həyata keçirməyə, Qarabağ probleminin həllində tədbirlər fikirləşməyə şərait yaratdı.

Bundan başqa Heydər Əliyevin apardığı düzgün və məqsədyönlü siyasət nəticəsində bəzi dövlətlərlə yaranmış əsassız gərginliklər aradan götürüldü [2]. 1993-cü il sentyabrın 20-də Azərbaycan MDB-yə daxil oldu. Heydər Əliyevin siyasəti nəticəsində Rusiya ilə olan münasibətlər yenidən bərpa olundu. Artıq Rusiya Azərbaycana bir çox məsələlərdə dəstək olurdu. Azərbaycanın MDB-yə üzv olması bu münasibətlərin yenidən bərpasına şərait yaratdı.

Rusiyanın Azərbaycana qarşı mövqeyi Azərbaycanın Xəzərin status məsələsi ortaya çıxanda özünü göstərdi. 1994-cü il “Əsrin müqaviləsinin” imzalanması zamanı Azərbaycanın Xəzərin milli sektorlara bölünməsi məsələsində Rusiyanın Azərbaycanı dəstəkləməsi bu münasibətlərin nə qədər işlədiyini göstərdi. Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti həm Rusiya ilə münasibətləri bərpa etməyə, həm də Xəzərin status məsələsinə bir çarə tapmağa imkan verdi ki, bu da uzun zamandır yaranan Xəzərin status məsələsinin həllinə imkan verdi [3].

Heydər Əliyevin Rusiyaya rəsmi səfəri iki dövlət arasında həll olunmayan məsələlərin həllində özünü göstərdi. Qəbələ radiolokasiya stansiyasının Rusiyaya icarəyə verilməsi ilə Azərbaycan Rusiya münasibətlərində yeni mərhələ başladı. 2003-cü ildə Vladimir Putin Heydər Əliyevi Azərbaycan və Rusiya arasındakı münasibətlərin inkişafındakı uğurlara görə Rusiyanın ən yüksək dövlət mükafatı – “Andrey Pervozannı” ordeni ilə təltif etdi.

“Əsrin müqaviləsi” -nin bağlanmasından 3 il sonra 1997-ci ilin noyabrında qazandığımız uğurlara biri də əlavə olundu. Xəzərin “Çıraq” yatağında ilk neftin fontan vurması böyük nailiyyət idi. Xəzərin Azərbaycandakı sektorunda olan Neftin dünya bazarına rahat çıxması üçün yollar lazım idi. Lakin Heydər Əliyev qısa zamanda bu işə də bir çarə tapdı. “Çıraq” yatağından çıxan ilk neftin Avropa bazarına çıxarılması 1996-cı il fevralın 18-də çəkilmiş neft kəməri Bakı Novorossiysk marşrutu vasitəsi ilə həyata keçirildi [4].

Ədəbiyyat siyahısı

1. Qəniyev Həsən. Azərbaycan tarixi. <http://anl.az/el/vsb/pdf/Ar2019-47-1.pdf>
2. Heydər Əliyev və xarici siyasətin Azərbaycan modeli. Bakı, 2022. <http://xocavend-ih.gov.az/news/917.html>
3. Heydər Əliyevin xarici siyasət strategiyası və Azərbaycanın milli təhlükəsizliyi. <http://anl.az/down/meqale/azerbaycan/2011/may/173640.htm>
4. Heydər Əliyev və xarici siyasətin Azərbaycan modeli. <http://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2010/may/118928.htm>

HEYDƏR ƏLİYEVİN TÜRKİYƏ-AZƏRBAYCAN DOSTLUQ VƏ ƏMƏKDAŞLIQ ƏLAQƏLƏRİNİN QURULMASINDA ROLU

Hüseynov Sənan Elçin

*Elmi rəhbər: Şabanova Aysel Məhəmməd
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti*

Heydər Əliyev 1993-cü ildə keçirilən prezident seçkilərində qazandığı uğurdan sonra ölkəmiz üçün hərtərəfli tərəqqinin yeni təməlləri qoyuldu. Daxili siyasətdə gedən inkişafın digər bir strategiyası isə xarici siyasətdə tətbiq olunmağa başladı. Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycanın dünyamiqyaslı ölkələrdə təmsil olunması və dostluq münasibətlərinin məqsədli şəkildə davam etməsi üçün Türkdilli dövlətlərlə əlaqəyə xüsusi önəm vermişdir. Türkdilli dövlətlərin içərisində Azərbaycan-Türkiyə dostluq, qardaşlıq, tərəfdaşlıq münasibətləri özünəməxsus yer tutur.

Heydər Əliyev Türkiyə ilə qurulan əməkdaşlığı sadəcə siyasi strukturdan qurmadı, bu əlaqələri sıx bir amal üzərində birləşdirdi və ikitərəfli münasibətlərimiz qardaşlıq zəmnində davam etdi. Heydər Əliyev 1994, 1997 və 2001-ci illərdə işgüzar səfər məqsədi ilə Türkiyəyə getmişdir. Hər üç səfər zamanı öl-

kələrimiz arasında iqtisadi, siyasi, mədəni, həmçinin hərbi sahəni inkişaf etdirən bir çox müqavilələr imzalanmışdır. Türkiyə ilə imzalanan hərbi müqavilələr ordumuzun müasir texnika üzərindən irəliləməsinə gətirib çıxardı, iqtisadi sahədə isə Heydər Əliyevin aldığı qərar ilə 1994-cü ildə imzalanan “Əsrin müqaviləsində” Türkiyənin payı 1,75%-i təşkil edirdisə, alınan qərar ilə Azərbaycan öz payı hesabına bu göstərici 5%-ə yüksəldi. Ümumilikdə Azərbaycanın ayrı-ayrı neft və qaz layihələrində Türkiyə 35% pay əldə etmişdir. Mədəni sahədəki əməkdaşlığımıza nümunə isə 1996-cı ildə keçirilən Türk Dünyasının III Qurultayı bunun əyani sübutudur. Türkiyə dövləti hər zaman bizim ən yaxın müttəfiqimiz olmuşdur. Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə bu tərəfdaşlıq daha da möhkəmlənmiş və yeni istiqamətlər almışdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. “Heydər Əliyev İrsi” Beynəlxalq Elektron Kitabxana. Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri.
2. Okan Yeşilot. Ateş Çemberinde Azerbaycan. Ankara, “Yeditepe Yayınevi”, 2021, 222 səh

BÖYÜK BRİTANIYA-AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ARASINDA MÜNASİBƏTLƏR

Haşimova Aydan Bəhərçin
Elmi rəhbər: fəls.ü.f.d., dosent Hüseynova Nigar
Azərbaycan Dillər Universiteti

Böyük Britaniya-Azərbaycan arasındakı mövcud əlaqələrin tarixi kökü vardır və strateji əhəmiyyət kəsb edir. İki ölkənin münasibətlərinin müasir tarixi öz başlanğıcını 90-cı illərin əvvəllərindən götürür. Böyük Britaniya Azərbaycanın Respublikasının yenidən qazandığı müstəqilliyini 1991-ci il dekabrın 31-də tanıyıb. Böyük Britaniyanın Azərbaycan Respublikasındakı Səfirliyi 1993-cü ilin sentyabrından fəaliyyət göstərir. Ölkələr arasında diplomatik əlaqələr 1992-ci il martın 11-də qurulub [1].

Böyük Britaniya Azərbaycanın bərpa olunmuş müstəqilliyini tanıyan ilk Qərb dövlətlərindən biri olub. Azərbaycanın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin 1994-cü ildə Böyük Britaniyaya səfəri və Böyük Britaniyanın Baş naziri Con Meycor ilə görüşü, eləcə də imzaladığı sənədlər uzunmüddətli və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın əsasını qoydu.

2016-cı il fevralın 3-dən 5-dək Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev “Suriya və regionun gələcəyinə dəstək” mövzusunda konfransda iştirak etmək üçün Böyük Britaniyada işgüzar səfərdə olub [2].

Siyasi sahədə 2016-cı ildə Azərbaycan və Böyük Britaniyanın xarici işlər nazirlikləri arasında ikitərəfli xarici siyasət dialoqu qurulmuş, bir sıra görüşlər keçirilmişdir.

1. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində Azərbaycan-Birləşmiş Krallıq parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupu 1997-ci il martın 7-də yaradılmışdır.
2. Böyük Britaniya parlamentində 2014-cü ildə Böyük Britaniya-Azərbaycan Parlamentlərarası Əlaqələr üzrə Dostluq Qrupu yaradılıb.
3. 2022-ci il iyulun 11-13-də Milli Məclisin Sədri Sahibə Qafarova Böyük Britaniyada ilk rəsmi səfərdə olub. Spiker Sahibə Qafarova həm Lordlar Palatasının, həm də İcmalar Palatasının spikerləri, Böyük Britaniya-Azərbaycan Parlament Dostluq Qrupunun üzvləri, eləcə də Böyük Britaniyanın bir sıra dövlət rəsmiləri ilə görüşüb [3].

Azərbaycan və Böyük Britaniya arasında enerji sahəsində də strateji tərəfdaşlıq tarixi köklərə malikdir.

1. Azərbaycanda sənaye, kənd təsərrüfatı, ticarət, xidmət, tikinti, nəqliyyat və rabitə sahələrində mütəxəssis olan 600-ə yaxın Britaniya şirkəti qeydiyyatdan keçib.
2. 2021-ci ilin mayında Britaniya-Azərbaycan Ticarət Palatası yaradılıb.
3. Böyük Britaniyanın BP şirkəti ilə Şahdəniz, İnəm, Şəfəq-Asiman və Abşeron yarımadasının dayaz su layihələri üzrə Hasilatın Pay Bölgüsü Sazişləri (HPBS) imzalanmış və Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) və Cənub Qaz Kəməri Dəhlizi layihələri üzrə edilmişdir [2].
4. Böyük Britaniyanın baş naziri Rişi Sunak “Bu günün dünyası: çağırışlar və ümidlər” mövzusunda 10-cu Qlobal Bakı Forumunun iştirakçılarının müraciətində britaniyalı mütəxəssislər Azərbaycana öz ərazilərinin minalardan təmizlənməsində dəstəyini davam etdirəcəklərini bildirib. Rişi Sunak qeyd edib ki, britaniyalı mütəxəssislər ərazilərin minalardan və partlamamış hərbi sursatlardan azad

edilməsi üçün Azərbaycan tərəfi ilə əməkdaşlığı davam etdirəcəklər. Bununla yanaşı, O, vurğulayıb ki, bu gün Azərbaycanın “yaşıl enerji” təşəbbüsü, Qara dənizin dibi ilə ötürülməsi məsələsi çox vacibdir: “Bundan sonra yaşıl enerjiyə keçiddə Böyük Britaniya Azərbaycanın əsas tərəfdaşı olacaq” [4].

Ədəbiyyat siyahısı

1. Bilateral Relations <https://london.mfa.gov.az/en/content/3/bilateral-relations>
2. The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland <https://mfa.gov.az/en/category/europe/the-united-kingdom>
3. The UK-Azerbaijan Relations: Strategic Cooperation and More Perspectives <https://azerbaijantoday.az/2022/11/03/the-uk-azerbaijan-relations-strategic-cooperation-and-more-perspectives/>
4. Rishi Sunak: Great Britain will continue to support Azerbaijan <https://report.az/en/foreign-politics/rishi-sunak-great-britain-will-continue-to-support-azerbaijan/>

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ DİASPOR TƏŞKİLATLARI, BİRGƏ HƏDƏFLƏR

*Xalıqova Raya Elşən
Məmmədova Səbinə
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Diaspor quruculuğu Azərbaycanın dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biridir. Bu siyasətin məqsədi dünya azərbaycanlılarının tarixi Vətənlə əlaqələrini inkişaf etdirmək, soydaşlarımızın milli özünəməxsusluğunu qoruyub saxlamaq, diasporun potensialından milli maraqlarımızın daha etibarlı şəkildə qorunması istiqamətində faydalanmaq, diasporlararası əlaqələri genişləndirmək, onların mədəni-siyasi hüquqlarını müdafiə etməkdən ibarətdir [3]

Azərbaycan və türk diasporlarının son illərdəki coğrafiyasına və tərkibinə nəzər yetirsək hər mənada böyük irəliləyişin şahidi olarıq. Türk-Azərbaycan diasporunun yaranması, iki qardaş xalqın vahid ideologiya ətrafında birləşməsi və türk birliyinin yaranması istiqamətində atılan ən güclü addımdır. Mənəvi-tarixi, siyasi-iqtisadi köklərə bağlanan xalqlarımız son illər ümumtürk diasporunun yaranmasına stimül verən çox önəmli addım atıblar. Məqsəd həqiqətlərimizin dünyaya bir mövqedən çatdırılmasıdır. Avropa dövlətlərində, beynəlxalq toplantılarda və ya Qərbin ikili standartlarına qarşı etiraz tədbirlərində qardaş xalqlar əl-ələ, çiyin-çiyinə addımlayır, bayraqları qoşa dalğalanır [1].

Siyasi ekspertlər hesab edirlər ki, Azərbaycan -Türkiyə münasibətlərində hər hansı bir mərhələ yoxdur. Bu münasibətlər, sözün bütün mənalarında, qardaşlıq münasibətləridir [2]. Hələ XX əsrdə Türkiyənin ulu öndəri, bütün Türk Dünyasının dahi şəxsiyyəti olan Mustafa Kamal Paşa Atatürkün "Azərbaycanın sevinci sevincimiz, kədəri kədərimizdir" deməsi, XX əsrin sonlarında Türk Dünyasının ən görkəmli şəxsiyyətlərindən olan, Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin "Bir millət, iki dövlət" kəlamı Türkiyə - Azərbaycan münasibətlərinin mahiyyətini açıq şəkildə göstərir. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan müstəqilliyini elan etdikdən sonra, müstəqilliyimizi ilk tanıyan dövlət də məhz Türkiyə olub [2].

Azərbaycan müstəqilliyini elan etdikdən sonra Azərbaycanlılarla türklərin isti münasibətləri özünü diaspor məsələsində də göstərir. Dövlətlərin qardaşlıq münasibətləri qütbət ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın da bir-birlərinə yaxınlaşmasına, bütöv bir güc kimi fəaliyyət göstərməsinə xidmət edir. Bu gün dünyada fəaliyyət göstərən türk və Azərbaycan diasporları bütün məqamlarda bir yerdədirlər. Xalqlarımızın taleyüklü məsələlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında, ölkələrimizin dünyada mövqelərinin güclənməsində diaspor təşkilatlarımız əhəmiyyətli rol oynayırlar [2]

Türk və Azərbaycan diasporlarının birlikdə fəaliyyət göstərməsində hər iki dövlətin marağı var. Həmin maraqların təmin olunması üçün əməli fəaliyyət də göstərilməkdədir. 2007-ci ilin mart ayında Azərbaycanın paytaxtı Bakıda keçirilən "Dünya Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I Forumu" bu istiqamətdə atılan ən vacib addımlardandır. Əgər biz bir millət, iki dövlətiksə, onda bir millətin iki diasporu ola bilməz. Prezident İlham Əliyevin tədbirin keçirilməsi barədə təşəbbüsü də məhz bu prinsipə əsaslanırdı [2]. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin həmin tədbirdəki çıxışı zamanı nəzərə çatdırdığı məsələlər hər iki diaspor təşkilatlarının birlikdə olmasına Azərbaycan dövlətinin verdiyi önəmin bariz nümunəsi idi: "Biz bütün tədbirlərdə bərabər iştirak edirik, aramızda ən yüksək fikir birliyi var. Bəlkə də dünyada ikinci belə ölkələr yoxdur ki, bir-birinə bu qədər bağlı olsun. Həm xalqların etnik mənsubiyyəti

baxımından, həm siyasi baxışlar, həm də ortaqlar baxımından. Biz elə etməliyik ki, birliyimiz daha da güclənsin, hərtərəfli olsun. Təbii ki, bu işlərdə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın da fəaliyyəti çox əhəmiyyətlidir". Prezident İlham Əliyevin söylədiyi nitq zamanı qeyd etdiyi bu fikirlər iki qardaş ölkənin diasporlarının birgə fəaliyyətinin vacibliyini bir daha vurğulayır [2]. Türk diasporu nisbətən daha qədim tarixi ənənələrə sahib olduğu üçün nisbətən daha çox təşkilatlanıb. Qərbi ölkələrində Azərbaycan və türk diasporları XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində formalaşmağa başlasa da, Azərbaycan diasporları XX əsrin ortalarında mədəni dərnəklər kimi fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycan diasporunun təşkilatlanması XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Bu təşkilatlanmaya Azərbaycanın yürütdüyü diaspor siyasəti ilə yanaşı, artıq xarici ölkələrdə formalaşmış türk diaspor təşkilatları da yardım göstərər [2]

Türkiyə - Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin birgə həyata keçirilməsi bir neçə istiqamətdə özünü göstərir. Bu istiqamətlər, əsasən, qondarma "erməni soyqırımı" ilə bağlı ermənilərin dünyadakı təbliğatına qarşı mübarizə aparmaq, əsl həqiqətləri dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırmaq, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı həqiqətləri beynəlxalq birliyə çatdırmaq, Qarabağ müharibəsi zamanı ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri vandalizm aktları, xüsusilə də Xocalı soyqırımı ilə bağlı dünyanın məlumatlı olmasını təmin etmək və ədalətin bərpası üçün lazımi addımlar atmaq, Şimali Kipr Türk Respublikası ilə bağlı həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə çatdırmaqdan ibarətdir. [2]

15 iyun 2021-ci ildə Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı Şuşa şəhərində Türkiyə və Azərbaycan prezidentləri Rəcəb Tayyib Ərdoğan və İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış Şuşa Bəyannaməsi də iki ölkənin diasporlarının sıx əməkdaşlığını nəzərdə tutur.

Beləliklə, son illər Azərbaycan və türk diasporunun getdikcə əhəmiyyət qazanaraq ciddi və mütəşəkkil bir gücə çevrildiyi müşahidə olunur. Bu böyük potensialın türk dövlətlərinin və xalqlarının tarixi, milli və iqtisadi maraqlarının qorunması işində iştirakı bütün Türk Dünyası üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən bir məsələdir. Bu baxımdan Azərbaycan və türk diasporunun gələcəkdə mövcud əlaqələri inkişaf etdirərək birgə fəaliyyət göstərməsi hər iki ölkə üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan-Türkiyə diasporları əməkdaşlıq müstəvisində (azerbaijan-news.az)
2. <https://az.trend.az/azerbaijan/society/1757632.html>
3. <https://yenicag.az/vetenden-kenarda-yaradilan-azerbaycan-xaricdeki-diaspor-teskilatlarimiz-nece-yonlendirilir-tehlil/>
4. <https://report.az/diaspora/azerbaycan-ve-turk-diaspor-teskilatlarinin-emekdasligi-genislenir/>
5. Azerbaijan- Türkiye işbirliği ve Diaspora teşkilatlarının stratejisi | TRDizin

AZƏRBAYCAN VƏ ABŞ ARASINDAKİ ƏLAQƏDƏ 907-ci DÜZƏLİŞİN ROLU

Quluzadə Elmar Faiq oğlu

Elmi rəhbər: Prof. Şəfqət Hüseyn Abdullayeva qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

1992-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Konqresi tərəfindən "Azadlığı Müdafiə Aktı" qanunu qəbul olunur. Bu qanunun daha sonra 907-ci bölməsində düzəliş edilir. 907-ci düzəliş qəbul olunduqdan sonra müstəqillik qazanmış Azərbaycan səkkiz il demək olar ki, ABŞ yardımından yararlanma bilməmişdir.

907-ci düzəlişin qəbulu Azərbaycan Respublikasının doğru mövqeyini şübhə altına qoymuşdur. Çünki 907-ci düzəlişə görə sanki Azərbaycan Ermənistanı blokada da saxlayır və Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilərə qarşı şiddət göstərir. Bu cür düşüncələrin ABŞ Konqresində yaranmasının təbii ki, bir səbəbi var idi. Səbəb erməni icması və lobbisi idi. Onlar konqresmenləri birtərəfli məlumatlandırma nəticəsində buna inandırılmışdılar. Ermənilər bundan istifadə edərək 1993-cü ildə Laçın, Şuşa və Xocalıni işğal edir. Yalnız 1993-cü ildə Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi və 1994-cü ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarının neft şirkətləri ilə əlaqələrin inkişaf etdirilməsi və müqavilələrin bağlanması nəticəsində 907-ci düzəlişə qarşı fəaliyyət güclənib [1]. Müxtəlif tarixlərdə Ümummilli lider Heydər Əliyevin fəaliyyətləri nəticəsində Azərbaycana qarşı bəzi mənfi işlərin qarşısı alınıb. Məsələn "Porter əlavəsi" buna misaldır. Bu əlavənin məzisi o idi ki, qəbul olunacağı təqdirdə Azərbaycana yardımın ediləcəyi deyilsə də, Dağlıq Qarabağ ayrıca müstəqil dövlət kimi göstəriləcəkdi. Ancaq Ulu öndər Heydər Əliyevin və ABŞ preziden-

tinin söyləri nəticəsində bunun qarşısı alındı. Bu əlavənin qəbul edilməsi nəticəsində Azərbaycanın ərazi bütövlüyü ABŞ Konqresi tərəfindən təhlükə altına düşə bilərdi [2].

Təbii olaraq bunların hamısında ermənilərin marağı var idi. 907-ci düzəliş çərçivəsində ABŞ Azərbaycana məhdud da olsa yardımlar göstərmişdir. 2006-cı ildə Amerika Birləşmiş Ştatları Ermənistanına 82 milyon dollar, Azərbaycana isə 48 milyon dollar vəsait ayırmışdır. 907-ci düzəliş həmçinin hərbi sahədə də öz mənfəi təsirini göstərir. ABŞ-da baş verən 2001-ci il hadisəsindən sonra 907-ci düzəlişin ləğv olunması belə qüvvəsinin müvəqqəti dayandırılması həyata keçirilir. Ancaq Azərbaycan tərəfi bu düzəlişin tamamilə ləğv edilməsinin tərəfdarıdır [3].

Ədəbiyyat siyahısı:

1. ABŞ dövlət katibinin Əliyevlə müzakirə etdiyi 907-ci düzəliş : [Elektron resurs] / URL: <https://qafqazinfo.az/news/detail/abs-dovlet-katibinin-eliyevle-muzakire-etdiyi-907-ci-duzelis> neyi-nezerde tutur-321980
2. ABŞ Konqresinin "Azadlığı Müdafiə Aktına" 907-ci əlavəsi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin onun aradan qaldırılması ilə əlaqədar fəaliyyəti mövzusunda ümumi tarixi arayış : [Elektron resurs] / URL: <https://lib.aliyev-heritage.org/az/3711428.html>
3. Səfər Əbiyev: 907-ci düzəliş hərbi əməkdaşlıqda öz mənfəi rolunu oynayır : [Elektron resurs] / URL: <https://www.amerikaninsesi.org/a/sefer-ebiyev/1693605.html>

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ HƏRB SAHƏSİNDƏ İŞBİRLİYİ (1993-2003)

*Kərimova Şirinnaz Filologiya fakültəsi, qrup 142B
Elmi Rəhbər: B/m Nüşabə Əbdülrəhimova
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin əsasları 1992-ci ildə qoyulub. Heydər Əliyev zamanında 1994-cü il fevralın 9-da imzalanmış “Türkiyə respublikası və Azərbaycan Respublikası arasında dostluq və çoxşaxəli əməkdaşlığın təşviq edilməsi haqqında saziş” və “Əməkdaşlıq və Qarşılıqlı Yardım Protokolu” ilə gücləndirilmişdir.

Torpaqların zorla zəbt edilməsinin yolverilməzliyini təsdiq edən “Dostluq və Çoxtərəfli Əməkdaşlığın təşviqi haqqında sazişin” 19-cu maddəsi və “Əməkdaşlıq və Qarşılıqlı Yardım haqqında sazişin” 2-ci və 3-cü maddələri ilə ilk dəfə birgə müdafiə sahəsində əməkdaşlığın hüquqi bazası yaradılıb və tərəflər bir-birlərinə kömək edəcəklərini bəyan ediblər. “Bu sazişin Azərbaycanın müstəqilliyinin, suverenliyinin və təhlükəsizliyinin gücləndirilməsinə töhfə vermə vəzifəsi daşıyan maddələri vardır. lazımi obyektlərin tikintisinə dair maddə, Milli Ordunun qurulması üçün təhsil müəssisələrinin açılması haqqında maddə buna nümunə göstərilə bilər.

1996-cı dən hərbi əməkdaşlıq sahəsinin tənzimlənməsi və inkişafını əhatə edən bir çox sazişlər imzalanmışdır. 10 iyun 1996-cı ildə “Hərbi sahədə təlim, texniki və elmi əməkdaşlıq haqqında saziş” və 31 oktyabr 1996-cı ildə “Yardım şurasının şəxsi heyətinin iş və əməkdaşlıq prinsipləri haqqında protokolun” imzalanması ilə hərbi əməkdaşlıq fəaliyyətləri sistemli şəkildə inkişaf etməyə başladı və bu istiqamətdə daha çox planlı və proqramlı addımlar atıldı. 1996-cı ildə “Silahlı Qüvvələr Tibb Kadrlarının Hazırlığı üzrə Əməkdaşlıq Protokolu” da imzalanmışdır.

Təlimlər iki ölkə arasında imzalanmış müqavilələr çərçivəsində Azərbaycanda həyata keçirilir. Yardım fəaliyyətinin vahid mənbədən idarə edilməsi məqsədi ilə 1996-cı ildə imzalanan “Yardım Şurası” müqaviləsi nəticəsində “Hərbi Əməkdaşlıq və Koordinasiya Şurası” quruldu və iki ölkə arasında hərbi əməkdaşlıq fəaliyyətinin sistemləşdirilməsində mühüm rol oynadı.

1992-ci ildən TSK-nın Hərbi Akademiyasında təhsil almağa başlayan Azərbaycanlı tələbələr 1996-cı ildə leytenant vəzifəsi ilə məzun olublar.

1992-1997-ci illərdə sovet təhsil sisteminin tətbiq olunduğu Azərbaycan Quru, Dəniz və Hərbi Hava məktəblərində 1996-cı ildə Türkiyə ilə Azərbaycan arasında imzalanan “Hərbi Sahədə Təhsil, Texnika və Elmi işbirliyi sazişinə” əsasən Türkiyə zabitlərinin köməyi ilə müasir standartlara uyğun qərb tədris sisteminə keçilməyə başlanılmışdır. Azərbaycan Ali Hərbi məktəbinin qərb sistemində tədris görmüş ilk məzunları 2001-ci ildə məzun olmuşdular. Məzuniyyət mərasimindəki çıxışında Əliyev keçmiş zamanlarda

zabitlərin aldığı təhsilin müasir dövr üçün yetərli olmadığını, ona görə də yeni hərbi məktəb qurmağın lazım olduğunu, bu məktəblərdə tələbələrin təhsil alması üçün gərəkli şəraitin yaradılmasının lazım olduğunu, ən əsasda yüksək hərbi biliyə sahib müəllim heyətinin təşkil edilməsinin zəruriliyini və bütün bunların həyata keçməsində TSK-nın Azərbaucana böyük köməyi olduğunu ifadə etmişdir.

Azərbaycan ilə həyata keçirilən hərbi işbirliyi fəaliyyətinə 31 oktyabr 1997-ci ildə imzalanan “Türkiyə Jandarma tərəfindən Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Şərait (Jandarm) Komandanlığının şəxsi heyətinə göndərilməsi nəzərdə tutulan təhsil, təlim və maddi-texniki təminat protokolu” ilə Azərbaycanla həyata keçirilən hərbi əməkdaşlıq fəaliyyətlərinə Daxili Əməliyyatlar Komandanlığı da daxil edilib. İmzalanan protokol çərçivəsində 1997-ci ildən etibarən Jandarma Baş Komandanlığından Qala Təlim Mərkəzinə təyin edilmiş TSK personalı tərəfindən iki illik zabit və maxe (mütəxəssis jandarm) kursları verilməyə başlandı, daha sonra Daxili Qoşunlar Hərb məktəbinin qurulması və dörd illik tədrisə keçməsi qərarı verilmişdir, həmçinin Daxili Qoşunlar Komandanlığının təcrübəli kadrları yetişdirilmişdir.

Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin dəstəyi ilə ASK Döyüş Akademiyası yaradıldı. Akademiya 1998-ci ilin iyununda ilk məzunlarını verdi. 2001-ci ildə iki illik proqrama start verildi. Akademiyanın yaradılmasında Türkiyə Silahlı Qüvvələri mühüm köməklik göstərmişdir. SSRİ dövründə Bakıda yaradılmış Hərbi Dəniz Akademiyası 2003-cü ildən yenidən qurularaq təhsilə açılmış və məzunlar verməyə başlamışdır.

Müdafiə Nazirliyi ilə hərbi təhsil sahəsində əməkdaşlıq daha da inkişaf etdirilmişdir, 2000-ci il aprelin 5-də “Müdafiə Nazirliyinin Tədris Mərkəzinin təşkil və hazırlığı haqqında Protokol” və 9 may 2000-ci ildə “Kartoqrafiya işbirliyinə dair protokol” imzalanmışdır. Təlim-məşq toplanışı üçün Sınıf Məktəbi yaradılmış, təlim-məşq, atıcılıq və idman obyektlərinin yaradılması üçün məsləhətlər verilmiş, TSK inzibati-maddi-texniki ehtiyacların ödənilməsinə kömək etmişdir. 2001-ci il aprelin 25-də 1996-cı il “Silahlı Qüvvələrin səhiyyə personalının hazırlanması və əməkdaşlığı haqqında Protokol” a Əlavə Protokol imzalanıb.

Heydər Əliyev dövrünün son illərində əməkdaşlıq sahələri daha da genişləndi və 16 iyul 2002-ci ildə Türkiyə Cümhuriyyəti Baş Qərargah rəisi və A.C. Türkiyə Silahlı Qüvvələri ilə Dövlət Sərhəd Xidməti Komandanlığı arasında 29 avqust 2003-cü ildə Müdafiə Nazirliyi ilə “Hərbi Nəşr” arasında “Hərb tarixi, Hərbi Arxivlər, Hərbi Muzeylər və Hərbi Nəşr Sahələrində Əməkdaşlıq Protokolu” imzalanıb. 3 mart 2003-cü ildə isə “Kəşfiyyat üzrə Əməkdaşlıq Protokolu” imzalanmışdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

Tofiq Babayev, Qəzənfər Zaliyev “Heydər Əliyev Müstəqilliyimiz əbədidir”

“Ulu Öndər Heydər Əlihevin irsində multikultural və tolerant dəyərlər”

Azərbaycan qəzeti, 28 fevral 1994

AZƏRBAYCAN VƏ TÜRKİYƏ İQTISADI ƏLAQƏLƏRİ

Nadirov Aqid Vəkil

Elmi Rəhbər: Müəllim Leyla Hacıyeva Elxan

Azərbaycan Dillər Universiteti

Türkiyə Cümhuriyyəti mayın 25-də 1991-ci il tarixində Bakıda Baş konsulluğunu açmışdı. Azərbaycan 1991-ci il oktyabrın 18-də dövlət müstəqilliyini bərpa edəndən sonra, noyabrın 1-də ölkənin müstəqilliyinin tanınması ilə bağlı təklifini Türkiyəyə rəsmi olaraq çatdırmışdır. Bununla da Türkiyə Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ilk dövlət olmuşdur. 1992-ci ilin yanvar ayının 14-də Azərbaycan və Türkiyə diplomatik əlaqələri yaradılmışdır. 1992-ci ilin fevral ayında Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikasının xarici işlər nazirlikləri arasında əməkdaşlıq haqqında və eyni zamanda iki dövlət arasında vizasız gediş-gəlişə dair məktub mübadiləsi haqqında sazişlər imzalanmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Türkiyəyə 1994-cü il fevralın 8-dən 11-dək davam edən ilk rəsmi səfəri ikitərəfli əlaqələrin inkişafına yeni təkan verdi. 1994-cü il sentyabrın 20-də “Əsrin müqaviləsi”ni imzalamış xarici neft şirkətləri konsorsiumunda “Türk petrolları” şirkətinin təmsil olunması Türkiyə ilə Azərbaycan arasında strateji əməkdaşlığın inkişafının real təzahürü idi. [1,2]

Türkiyə Azərbaycanda qeyri-neft sektoruna ən çox investisiya qoyan ölkədir. Azərbaycan şirkətləri isə Türkiyədə, əsasən, energetika və kimya sahələrinə kapital axını yaradır. 2002-2019-cu illər arasında Türkiyədən Azərbaycana investisiya qoyuluşları 11 milyard dollar, Azərbaycandan Türkiyəyə sərmayə

yatırımları isə 19,5 milyard dollar təşkil edib. 2020-ci ilin ilk yarısında Azərbaycan iqtisadiyyatına cəlb olunan birbaşa xarici investisiya qoyuluşuna görə, Türkiyə 259 milyon dollar investisiya məbləği ilə Birleşmiş Krallıqdan sonra 2-ci yerdə qərarlaşıb. Eyni dövrdə Türkiyə, Azərbaycan tərəfindən xarici iqtisadiyyata yönəldilən birbaşa xarici investisiya həcmində 39,2 milyon dollar investisiya məbləği ilə 8-ci yeri tutub. Azərbaycanın Türkiyəyə yönəltdiyi ən böyük birbaşa xarici investisiya “SOCAR Türkiyə”nin icra etdiyi layihələrlə bağlıdır.

2005-ci ildə açılışı edilən Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) əsas ixrac boru kəməri beynəlxalq enerji dəhlizlərinə çıxışda və Qərbi ölkələrinin enerji təhlükəsizliyində Azərbaycan və Türkiyənin əhəmiyyətini artırır. Bakı-Tbilisi-Ceyhan tranzit keçid rüsumları, neftin satışı və saxlanmasıdan əldə edilən gəlirlə yanaşı, layihənin həyata keçirilməsində iştirak edən milli korporasiyaların inkişafında və nəticədə, hər iki dövlətin ümummilli məhsul həcmində artım yaradır. [3, 4]

Trans-Anadolu Təbii Qaz Boru Kəməri (TANAP) layihəsi Azərbaycan və Türkiyə arasında birgə həyata keçirilən qaz ixracı layihələrindən ən əhəmiyyətlisidir TANAP layihəsinə ilk saziş 24 dekabr 2011-ci ildə Türkiyə və Azərbaycan hökumətlərinin nümayəndələri tərəfindən imzalanıb [4]

Ədəbiyyat siyahısı

1. <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://files.preslib.az/projects/azerturk/a1.pdf&ved=2ahUKEwidju-y0Y7-AhWBR EDHcdxA7I4ChAWegQIDBAB&usg=AOvVaw1yDxIeWDy7OVCOVWr5NZKa>
2. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.elibrary.az/docs/jurnal/jrn2015_28.pdf&ved=2ahUKEwjh9rCI0Y7-AhVVSvEDHVg4D7sQFnoECDkQAQ&usg=AOvVaw3tMfehwbaoCZjEdG0ZJz4
3. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://ereforms.gov.az/files/article/pdf/az/2855a8da0853787b2e5d4b81aad8dfc8.pdf&ved=2ahUKEwjh9rCI0Y7-AhVVSvEDHVg4D7sQFnoECBYQAQ&usg=AOvVaw00YWZpbPIW_knUuXPzHEva
4. <https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/4776/1/701619008.pdf>

MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCAN-POLŞA ƏLAQƏLƏRİ

Magistrant: Tahirli Gülnar İqbal

Elmi rəhbər: dosent Şahmurov Aqil Şövkət

Azərbaycan Dillər Universiteti

NATO, Avropa Birliyi kimi nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlara üzv olan Polşa ilə beynəlxalq münasibətlərin genişləndirilməsi Azərbaycan üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan-Polşa münasibətlərin tarixi XV əsrə - Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin dövrünə gedib çıxır. Tarixi mənbələrdə həmin dövrdə Uzun Həsənlə Polşa kralı Yagello arasında sıx əməkdaşlığın olması haqqında məlumatlar mövcuddur [1].

İkitərəfli siyasi münasibətlərin müasir tarixinə nəzər salsaq, Polşa Azərbaycanın müstəqilliyini 1991-ci il dekabrın 27-də tanımış və iki ölkə arasında diplomatik münasibətlər 21 fevral 1992-ci ildə qurulmuşdur. Uzunmüddətli uğurlu diplomatik əlaqələr 2001-ci ildə Polşanın Azərbaycanda, 2004-cü ildə isə Azərbaycanın Polşada Səfirliyinin təsis edilməsi ilə nəticələnmişdir [2].

Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə Polşa ilə ikitərəfli münasibətlərin inkişaf etdirilməsi, iki ölkə arasında dostluq münasibətlərinin və əməkdaşlığın inkişafı, mədəni və elmi əməkdaşlıq haqqında, mülki hava daşımaları haqqında, turizm sahəsində əməkdaşlıq haqqında sazişlər imzalanmışdır. Heydər Əliyevin Polşaya ilk rəsmi səfəri 1997-ci ildə Polşa Respublikasının Prezidenti Aleksandr Kvasnevskinin dəvətilə baş tutmuşdur. Səfər Çərçivəsində Heydər Əliyev Polşa Seyminin marşalı (sədri) Yuzef Zix ilə, Polşa Ticarət Palatasında ölkənin işgüzar dairələrinin nümayəndələri ilə görüşmüş, Polşanın NATO-nun "Sülhə naminə tərəfdaşlıq" proqramındakı mövqeyini yüksək qiymətləndirdiyini xüsusi qeyd etmişdir. [3].

İlham Əliyevin Prezidentliyi dövründə Azərbaycan-Polşa münasibətləri yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuş, strateji tərəfdaşlığa doğru addımlar atılmışdır. “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Polşa Respublikası Hökuməti arasında müdafiə sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş, “Azərbaycan Respublikası ilə Polşa Respublikası arasında Strateji Tərəfdaşlıq və İqtisadi Əməkdaşlığa dair Yol Xəritəsi

haqqında Birgə Bəyannamə” olmaqla, ümumilikdə, müasir dövrdə Azərbaycan-Polşa hərtərəfli münasibətlərinin inkişafı üzrə 50-dən çox sənəd imzalanmışdır. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisində Azərbaycan-Polşa parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupu fəaliyyət göstərir [4; 5; 6].

Qarşılıqlı səfərlər və görüşlər zamanı səsləndirilən fikirlər əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsi, bütövlükdə regionun tərəqqisi, həmçinin bölgədə əməkdaşlığın, sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunması baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. “Heydər Əliyev İrsi” Beynəlxalq Elektron Kitabxana, Azərbaycan-Polşa münasibətləri- <https://lib.aliyevheritage.org/az/7202360.html>
2. Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyinin rəsmi sahifəsi- <https://mfa.gov.az/az/category/avropa/polsa>
3. Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Polşa Respublikası Hökuməti arasında mülki hava daşımaları haqqında Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu- <https://e-qanun.az/framework/4633>
4. “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Polşa Respublikası Hökuməti arasında müdafiə sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu- <https://e-qanun.az/framework/10720>
5. Azərbaycan Respublikası ilə Polşa Respublikası arasında strateji tərəfdaşlıq və iqtisadi əməkdaşlığa dair yol xəritəsi haqqında Birgə Bəyannamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu- <https://e-qanun.az/framework/37323>
6. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qruplarının rəhbərlərinin seçilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Qərarı- https://e-qanun.az/framework/32253#_edn

ABŞ – DÜNYANIN APARICI GÜC MƏRKƏZİ KİMİ

Mirzəzadə Kamran Namiq oğlu
Elmi rəhbər: Dos. Ağakışiyeva Günəş Rafiq qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Qlobal miqyasda ABŞ dünyanın nəhəng cəbhələrindən biri hesab edilir ki, bunu da müəyyən edən xüsusiyyətlərə ölkədə beynəlxalq təsir dairəsinə malik ehtiyatların mövcudluğu, həmin vasitələrdən istifadənin strategiyası və dünyanın əsas regionlarında bu strategiyanın reallaşma şəraiti aiddir. Müxtəlif sahələrdə (iqtisadi, elmi-texniki, maliyyə, hərbi, təbii-coğrafi və s.) mövqeyinə görə ABŞ dünya siyasəti və iqtisadiyyatında aparıcı güc mərkəzi hesab edilir. İlk dəfə XX əsrin əvvəllərində istehsalın həcminə görə Avropanın inkişaf etmiş sənaye ölkələrini qabaqlayan ABŞ, o dövrdən indiyənə qədər liderliyini qoruyub saxlamışdır.

ABŞ iqtisadiyyatının dinamik inkişafının əsasını ölkənin qlobal miqyasda elmi-texniki liderliyi təşkil edir. Belə ki, Böyük Yeddiyə üzrə elmi kadrlara xərclərin 50%-i, yüksək texnologiyalar və onların ixracında, patent və ixtiraların sayında birincilik ABŞ-a məxsusdur. XXI əsrin əvvəllərində də ABŞ Elmi-Texniki İnqilabın istiqamətlərində – yeni nəsil kompyuterlərin, aviaraket və lazer texnikası, nüvə reaktorları, biotexnologiyaların istehsalında öz mövqeyini nəinki qoruyub saxlamış, hətta daha da gücləndirmişdir. Əmək ehtiyatlarının yüksək təhsil və peşəkarlıq səviyyəsinə və onlardan istifadəyə görə ABŞ dünya ölkələrini qabaqlayır.

Seçilmiş düzgün valyuta strategiyası, Soyuq müharibənin qurtarması, ölkə iqtisadiyyatının idarəetmə və elmi-texniki potensialı və effektiv dövlət siyasəti dünya bazarında ABŞ-ın mövqeyinin möhkəmləndirilməsinin əsas amilləridir [3, s. 41]. ABŞ-ın Federal Büdcəsi daxili sosial sabilliyin, eləcə də hərbi xərclər və innovasiyaların maliyyələşdirilməsinin əsas vasitəsidir [1, s. 102].

ABŞ dünya aero-kosmik məhsullarının 55%-ni, kompyuter avadanlıqlarının 34%-ni, telekommunikasiya avadanlıqlarının isə 25%-ni istehsal edir. ABŞ bazarın açıqlığına, investisiya mühitinə, kompyuterləşməyə, təhsil səviyyəsinə və işçi qüvvəsinin stimullaşdırılmasının effektivliyinə görə dünyada birinci yerdə durur. Ölkənin ticarət dövriyyəsi 2 trn. ABŞ dolları təşkil edir. ABŞ Yer kürəsində kapital qoyuluşlarının 50%-ə qədərində sahibdir. Avro tərəfindən artan rəqabətə baxmayaraq, ABŞ dolları beynəlxalq miqyasda əsas valyuta hesab olunur [2, s. 382].

Hərbi-strateji baxımdan ABŞ-ın mövqeyini qiymətləndirsək, onun nüvə potensialını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. ABŞ global miqyasda hərbi potensialına görə seçilərək, aparıcı dəniz yollarında onun aviasiya qrupları patrul xidməti çəkir, çoxlu sayda hərbi bazalarda hərbi qulluqçuları xidmət edir. Kosmik əlaqələr və kəşfiyyat vasitələri, yüksək dəqiqlikli silahlar və kompyutərlərdən istifadə sayəsində ABŞ-ın hərbi-texnoloji gücü də fərqlənir. Silahlı qüvvələrin bütün növlərinin inkişafı ölkənin kosmos, hava, quru və su hövzəsində fəaliyyətinə imkan verir.

ABŞ-ın vacib geosiyasi üstünlüyü onun əlverişli coğrafi mövqeyidir. Geniş ərazi, zəngin təbii ehtiyatlar, münsib iqlim şəraiti, iqtisadi cəhətdən yüksək səviyyəli təminat, daha zəif və ondan asılı ölkələrlə əhatələnmə, dünyanın əsas böhran mərkəzlərindən uzaqda yerləşmə, Atlantik və Sakit okeanlara çıxışa malik olma ABŞ-ın təhlükəsizliyini möhkəmləndirir. ABŞ dünyada nəinki təbii ehtiyatlarına, həmçinin aparıcı beynəlxalq təşkilatlarda mövqeyinə görə də fərqlənir. Belə ki, ölkə əksər hərbi-siyasi təşkilatlarda mərkəzi mövqe tutur. Yaponiya, Cənubi Koreya, İsrail, Filippin, Səudiyyə Ərəbistanı, Misir və digər ölkələrlə ikitərəfli münasibətlər çərçivəsində, dünyanın 70 ölkəsinin təhlükəsizliyi ABŞ-dan asılıdır.

Beləliklə, ABŞ müxtəlif istiqamətlərdə və dünya miqyasında rəqabət qabiliyyətini gücləndirən ehtiyatlara malikdir ki, bu vasitələr də onun digər güclər üzərində üstün mövqeyə malik olmasına şərait yaradır, eləcə də Qərbi dünyasına siyasi və iqtisadi təsirin formalaşmasının əsasını təşkil edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Григорьев Л.М., Григорьева Н.Л. США: экономика и социальная структура перед сменой эпох // Вопросы экономики. 2021. №1, с. 98-119
2. Современные международные отношения и мировая политика / Отв. ред. А.В.Торкунов. Москва: Просвещение: МГИМО, 2004, 667 с.
3. Шевченко И.В., Мартыненко П.Г. Николаев Н.В. Тенденции и перспективы развития экономики США // Дайджест-Финансы. 2007. 5 (149), с. 39-4

PANDEMİYA TƏHLÜKƏSİ

***Panəlizadə Rəbiyyə Böyükəğa qızı
baş müəllim Hüseynova Nailə İsimxan qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti***

İsərdə indi, isərdə keçmişdə hər zaman zərərli, ölümcül, fəsadlar törədən viruslar var olmuşdur, olacaqdır. İnsanlar qədim zamanlardan müxtəlif epidemiyalardan əziyyət çəkiblər. Bu mübarizədə milyonlarla insan həlak olub. Məs: Taun, Qıçs, Sars, Donuz, Ebola və dünyanı, iqtisadiyyatı məhv edən Koronavirus (Covid-19)

1. “Yustinian taunu” — yazılı mənbələrdə ilk qeydə alınan taun epidemiyasıdır. Bu dəhşətli bəla VI əsrin ortalarından VIII əsrin ortalarına qədər davam edib. Xəstəlik bütün dünyada on milyonlarla insanı, təkcə Avropada 25 milyon insanın ölümünə səbəb olub. O dövrün ən böyük şəhərlərindən olan Konstantinopol (indiki İstanbul) əhəlisinin üçdə ikisi həlak olub.
2. “Qıçs”— 20-ci əsrin ortalarında, meymunlardan insanlara keçdiyi ehtimal olunan bu virusa ilk dəfə 1959-cu ildə Konqoda rast gəlinib. Ancaq onun diaqnozu və adı yalnız 1980-ci illərdə elan edildi. Son 30 ildə 36 milyon insanın həyatına son qoyan virusun müalicəsi hələ də yoxdur. Xəstəliyə yoluxduqdan sonra ehtiyat tədbirləri görmək və ömür boyu dərman müalicəsi tətbiq etmək lazımdır.
3. “Sars”— şiddətli kəskin tənəffüs yolu sindromu ilə müşahidə olunan virus ilk dəfə 2003-ci ilin fevral ayında Avropa, Şimali Amerika və Asiyada müşahidə olunub. Virus qısa müddətdə Honq-Konqdan sonra 37 ölkədə yayılıb. 2002-2003-cü illər arasında 8 422 nəfər SARS-a yoluxub. Onlardan 916-sı vəfat edib. Lakin 2004-cü ildən bu yana dünyanın hər hansı bir yerində SARS-Cov infeksiyasına rast gəlinməyib.
4. “Donuz qripisi”— ilk dəfə 2008-ci ilin aprelində Meksikanın La-Qloriya kəndində yaşayan beş yaşlı oğlan Edqar Ernandes donuz ferması yaxınlığında yoluxub.
5. Həmin vaxtdan dünyanın 135 ölkəsində 134 mindən çox adam bu qripə tutulub, onların da 700 nəfərdən çoxu dünyasını dəyişib. Xəstələrin sayı ABŞ, Meksika, Kanada Böyük Britaniya, Çili və Avstraliyada daha çox olub.

6. “Ebola” virusu Qərbi Afrikada yayılıb və 4 minə yaxın insanın ölümünə səbəb olub. Bu, 40 il əvvəl aşkar edilmiş virusun törətdiyi ən geniş epidemiya halıdır.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına əsasən, virusa 8 min adam yoluxub.

İnsan həyatını məhv edən bu xəstəliklər, viruslar zaman- zaman adılşmış, insanlar üçün normallaşmışdır.

Uzun illərdən sonra dünyanı məhv edən “Covid-19” virusu:

2019-cu ilin dekabr ayının ortalarında, Çinin mərkəzi Hubey əyalətinin Uhan şəhərində yerli Huanan ət və dəniz məhsulları bazarında yerli sakinlərdə naməlum mənşəli pnevmoniya xəstəliyinin aşkar olunması ilə başladı. 31 dekabr 2019-cu ildə Çin hakimiyyəti naməlum pnevmoniyanın başlaması barədə Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına məlumat verdi. Azərbaycanda COVID-19 virusuna yoluxma 273869-dur.

Azərbaycan dövləti bu xəstəliyin qarşısını almaq üçün ciddi addımlar atdı.

Online təhsil sisteminə keçid olundu, ticarət mərkəzləri (restoranlar...), vətəndaşların sıx axın etdiyi hər bir yer bağlandı. Toy və şənliklər insan toplumunun ən çox olduğu mühitlərə bir müddətlik qadağa edildi. Metrolar 1 ilə yaxındır ki, artıq fəaliyyətin dayandırılmışdı. Sms –lə icazə alınaraq 2 və ya 3 saat müddətində işlərimizi həll etmək , online növbələr və s...

Ən əsası dövlət sərhədlərinin bağlanması, xaricə çıxışın dayandırılması mühüm rol oynadı. Buna görə də Azərbaycan pandemiya dövründə ən az zərər çəkən dövlət oldu.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. https://az.wikipedia.org/wiki/COVID-19_pandemiyas%C4%B1
2. <https://its.gov.az/files/9/COVIDFAQ.pdf>

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ DÜNYA SİYASƏTİ

*Allahverdiyeva Aysu Elxan qızı
Baş müəllim Hüseynova Nailə İsimxan qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Hər bir xalqın, hər bir millətin daim arzusunda olduğu, çatmaq istədiyi, uğrunda əsrlərlə mübarizə apardığı bir amal var – azadlıq, müstəqillik. Azadlığı, müstəqilliyi əldə etmək üçün tarix yazmaq məqsədilə dahi şəxsiyyətlər yetişməlidir. Bu mənada biz xoşbəxt xalqıq desək yanlışlarıq. Çünki, bir əsrdə iki dəfə müstəqillik əldə etməyi bacaran xalqımız dünya miqyasında qıptə olunan dahi şəxsiyyəti – Ümummilli Lider Heydər Əliyevin sayəsində sözün əsil mənasında tarix yazmağı bacardı. 1993-cü ildə xalqın təkidi və tələbi ilə Ulu Öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi bizi məhv olmaq təhlükəsindən xilas etdi.

Heydər Əliyev global düşüncəli, geniş dünyagörüşlü nəhəng bir siyasətçi idi. O, realist bir insan olaraq hadisələrə pragmatik yanaşırdı, tarixi şəraitdən düzgün baş çıxarırdı, ölkənin taleyi üçün uğurlu qərarlar qəbul edirdi. O, beynəlxalq aləmdə tarazlaşdırılmış siyasətin, ölçülüb-biçilmiş fəaliyyətin ustası idi. Bu dahi siyasət adamı bütün fəaliyyəti boyu müdrik insan, peşəkar rəhbər, xalq məhəbbətini qazanan uzaqgörən siyasətçi və ağıllı dövlət xadimi olduğunu təsdiq etmişdir. Gündəlik siyasi fəaliyyətində nümayiş etdirdiyi peşəkarlıq sayəsində Ulu Öndər “siyasət nəhəngi”, “siyasət qrosmeysteri”, “siyasət patriarxı” və s. bu kimi adlar qazanmışdır. Siyasi uzaqgörənliyində, fitri istedadında, müdrikliyində, ölçülüb-biçilmiş qərarlarında, qətiyyətliyində, siyasi iradəsində, dərin zəkasında, ensiklopedik biliyə malik olmasında, geniş dünyagörüşündə, milli maraqlara əsaslanmasında, tarixi şəraitdən düzgün baş çıxarmasında, zaman və məkan amilini qiymətləndirməsində, dözümlü və səbrliliyində və bir çox digər məsələlərdə Heydər Əliyevin fenomenallığı sübut olunmuşdur.

Heydər Əliyevin dərin məntiqli nitqi, natiqlik məharəti, söz seçmək bacarığı, auditoriya ilə ünsiyyət qurmaq səriştəsi onu dinləyənləri məftun edirdi. Onun nitqi dərin və konkret idi, müzakirə olunan məsələni yüksək səviyyədə ümumiləşdirmək bacarığına malik idi. Ulu Öndər öz çıxışlarında fikirlərini son dərəcə cılızlanmış şəkildə ifadə edirdi. Heydər Əliyev müzakirə olunan məsələnin mahiyyətini açmağı, mövzunu milli mənafe, dövlətçilik mövqeyindən təhlil etməyi ustalıqla bacarırdı. Onun ən böyük

gücü dərin, həm də universal biliyində, qətiyyətinə, işgüzarlığında, hökmündə, qeyri-adi yaddaşında, tükənməz səbrində, müsahibini təmkinlə dinləmək bacarığında, uzaqgörənliyində, qarşıya qoyduğu məsələni həyata keçirmək qabiliyyətində, müdrikliyində, ən böyük siyasətçi keyfiyyətlərində, mahir diplomat olmasında və həmsöhbətinə təsir etmə gücündə idi.

Ulu Öndər Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycan dövlətini yaratmışdır və onun bütün sahələrdə sarsılmaz təməllərini müəyyən etmişdir. O, dünya siyasətinə təsir etmək gücündə olan və qlobal miqyasda təhlillər aparmağı bacaran siyasətçi idi. Azərbaycanda müstəqil dövlət təsisatlarının qurulması, beynəlxalq normalara söykənən demokratik, hüquqi dövlətin yaranması, milli, mənəvi və əxlaqi dəyərlərimizin qorunub saxlanması, bu dəyərlərin ümumbəşəri ideyalarla daha da zənginləşdirilməsi, ilk Milli Konstitusiyamızın qəbul edilməsi, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılması və yeni iqtisadi kursun müəyyənləşdirilməsi prosesinin müvəffəqiyyətli həlli məhz Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin xidmətləridir.

Bu gün fəxrlə, qürurla yaşadığımız Qələbə sevincinin mənbəyində də Ümummilli Lider Heydər Əliyevin siyasəti dayanır. Tarixi ədaləti bərpa edən bu böyük Qələbə Ulu Öndər Heydər Əliyevin uğurlu siyasətinin təntənəli nəticəsidir.

Ədəbiyyat

1. <http://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2010/may/118928.htm>
2. http://anl.az/down/meqale/xalqqazeti/xalqqazeti_aprel2009/76267.htm

AZƏRBAYCAN-POLŞA MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Mirbabalı Şəhla Miretimad
Elmi rəhbər: dos. Hüseynova Nigar
Azərbaycan Dillər Universiteti

Hər il mayın 10-da Azərbaycanın ən görkəmli dövlət xadimi, dünya şöhrətli lider, müasir Azərbaycan dövlətinin qurucusu, milli yaddaşımızda silinməz izlər qoymuş Heydər Əliyevin doğum gününü qeyd edirik.

1993-cü ildə Azərbaycan xalqı vətəndaş müharibəsi və müstəqilliyini itirmək təhlükəsi ilə üzləşəndə Heydər Əliyevin hakimiyyətə gətirilməsi tələbi ilə ayağa qalxdı və bu, əsl milli hərəkata çevrildi. Azərbaycan ərazilərinin işğalının ağır dövründə 1993-cü ildə Azərbaycan xalqının tələbi ilə ümumxalq seçkiləri nəticəsində Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilmişdir. Müstəqil Azərbaycan üzərində yenidən hakimiyyəti ələ keçirən Heydər Əliyev faktiki olaraq Azərbaycanı böyük uçurumdan xilas etmiş və o illərdə ölkənin üzləşdiyi çətin sosial problemləri çox qısa müddətdə həll edə bilmişdir. Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ilə ölkənin ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi, elmi-mədəni həyatında, beynəlxalq münasibətlərdə, elmi əsaslara, normalara uyğun müstəqil dövlət quruculuğu prosesində beynəlxalq prinsiplərə uyğun olaraq dönüş başladı [1,122-125].

Ən çətin tarixi və geosiyasi keçidlər dövründə Azərbaycanın enerji resurslarının dünya bazarına çıxarılmasına və bununla da gələcək nəsillərin rifahının və Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə yönəlmiş müstəqil enerji siyasəti həyata keçirən Heydər Əliyev həm də iqtisadi inkişafda mühüm rol oynamışdır. Onun enerji siyasəti nəticəsində 1994-cü il sentyabrın 20-də Bakıda dünyanın 11 ən böyük neft şirkəti ilə “Əsrin müqaviləsi” imzalanmış, bununla da ölkənin enerji təhlükəsizliyinə böyük töhfə verilməmişdir [2,53].

Heydər Əliyev qonşu dövlətlərlə əlaqələrin genişləndirilməsi ilə yanaşı, həm də Qərbi dövlətləri, o cümlədən Polşa ilə bütün sahələrdə əlaqələrin dərinləşdirilməsi istiqamətində fəal siyasət aparmışdır. Beləliklə, 1997-ci il avqustun 26-28-də Polşa Respublikasının Prezidenti Aleksandr Kvaşnevskinin dəvəti ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev ilk rəsmi səfərini Polşaya etdi. Səmərəli səfər zamanı “Azərbaycan Respublikası ilə Polşa Respublikası arasında dostluq münasibətlərinin və əməkdaşlığın inkişafı haqqında Bəyannamə”, həmçinin səkkiz sənəd imzalanmışdır ki, bu da şübhəsiz ki, iki ölkə arasında əməkdaşlığı gücləndirmişdir.

Multikultural ölkə olan Azərbaycanda katolik dininin, eləcə də digər konfessiyaların ardıcılarının azad və əlverişli fəaliyyəti ümummilli liderin daim diqqət mərkəzində olub. 2002-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin dəvəti ilə bütün dünyanın və polyakların görkəmli ictimai və di-

ni xadimi Roma Papası II İohann Pavelin Azərbaycana tarixi səfəri baş tutdu. Bu tarixi səfər zamanı ümummilli lider Heydər Əliyevin göstərişi ilə Bakıda dini məbədə ehtiyacı olan katoliklər üçün yeni kil-sənin tikintisi üçün torpaq ayrıldı, daha sonra 2008-ci ildə Müqəddəs Məryəm kilsəsi ucaldıldı [3,29-31].

Təsədüfi deyil ki, 2013-cü ildə Polşanın ilk paytaxtı və dini mərkəzi olan Qnieznoda Azərbaycanın ümummilli lideri Heydər Əliyevin və bütün xristian-katolik dünyasının müqəddəsi Roma Papası II İohann Pavelin şərəfinə "Dostluq" abidəsi ucaldılıb. Polşada yaşayan bir çox polyakların və azərbaycanlıların zi-yarət yerinə çevrilən bu abidə hər iki ölkənin qarşılıqlı hörmətin ifadəsi kimi təqdim olunur [3,35].

Bu gün fəxrlə deyə bilərik ki, əsaslı Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş siyasəti davam etdirən Pre-zident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan dünya dövlətləri arasında yüksək nüfuza və çoxşaxəli iqtisadiyyata malik regional güc mərkəzinə çevrilib.

Ədəbiyyat siyahısı:

- 1) Həsənov Ə.M. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı: Azərbaycan, 2005, 631 s.
- 2) İbrahimli X. Azərbaycan siyasi mühacirəti. Bakı: Elm, 1996, 308 s.
- 3) Yaqublu N. Polyakların Azərbaycanda fəaliyyəti. Bakı: Mütərcim, 2021, 144 s.

ABŞ-AZƏRBAYCAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINDA ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Zamanova Gülnar Çingiz qızı
Elmi rəhbər: dos.Quliyev Nadir Novruz oğlu
Azərbaycan Dillər Universiteti

Bildiyimiz kimi, müstəqillik qazandıqdan sonra ilk dəfə diplomatik əlaqələr ABŞ ilə Azərbaycan arasında 1992-ci il fevral ayında qurulmuşdur. Lakin, bu dövrdə Azərbaycan-Amerika münasibətləri çox gərgin və kəskin qarşıdurma vəziyyətində idi. Çünki, nəinki ABŞ, eyni zamanda dünyanın əksər dövlətləri Azərbaycanı erməniləri və digər xristianları vəhşicəsinə məhv edən, insan hüquqları və demokratiyaya məhəl qoymayan bir dövlət kimi tanıyırdı [1, s. 232].

Ümummilli lider Heydər Əliyevin uzaqgörən strategiyası ABŞ - Azərbaycan münasibətlərinin strateji və qarşılıqlı fayda üzərində qurulmasını təmin edə bilmişdir. Heydər Əliyevin ABŞ və Azərbaycan münasibətlərinin inkişafında ilk addımlarından biri Azərbaycana qarşı qəbul edilmiş "907-ci düzəlişin" ləğv edilməsinə səy göstərməsi oldu. O, 1993-cü ilin yanvarında ABŞ Prezidenti Bill Klintonla məktub göndərərək Ağ evdən müsbət reaksiya alır. Belə ki, 1993-cü ilin yanvar ayında ABŞ və Rusiya prezidentləri Dağlıq Qarabağ problemi və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsini nizama salmaq üçün tezliklə ATƏM-in Minsk konfransının çağırılmasına tərəfdar olduqlarını bildirdilər. Nəticədə Azərbaycana qarşı hər cür yardımı qadağan edən "907-ci düzəlişə" baxmayaraq, Amerika Naxçıvana humanitar yardım yollayır. Bu isə Azərbaycan-ABŞ əlaqələrində gərginliyin yumşaldılmasına təsir göstərən ilk addım oldu [1, s. 232].

Daha sonra Ümummilli lider Heydər Əliyev ABŞ-Azərbaycan arasında iqtisadi münasibətləri inkişaf etdirmək üçün çox uğurlu bir addıma imza atır. Belə ki, 1994-cü ildə "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması Azərbaycanın neft strategiyasında yeni bir mərhələnin başlanğıcı oldu. 4 dildə tərtib edilən 400 səhifəlik bu müqavilə Bakıda Gülüstən sarayında imzalandı. Müqavilənin Azərbaycan üçün ən böyük uğuru "Azəri", "Çıraq", "Günəşli" yataqlarının istifadəyə verilməsi oldu. Bu müqavilə daha sonra 19 ölkəni təmsil edən 41 neft şirkəti ilə daha 26 sazişin imzalanması ilə nəticələndi [2, s.655].

Heydər Əliyevin ABŞ Prezidenti Bill Klintonun dəvəti ilə 27 iyul – 7 avqust 1997-ci il tarixində Vaşinqtona rəsmi səfəri ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin zirvəsi hesab olunur. Bu görüş zamanı 2 dövlət arasında 8 milyard dollarlıq saziş imzalandı. Bu səfər öz əhəmiyyətinə, keçirilən görüşlərin sayı və dəyərinə, imzalanan sənədlərin vaciblik dərəcəsinə görə tarixi hesab olunur. Hətta Amerikanın görkəmli politoloqu Z.Bjezinski bu görüşü tarixi hadisə kimi qiymətləndirib [3].

Heydər Əliyevin ABŞ-Azərbaycan münasibətlərinin inkişafı yolunda atdığı növbəti mühüm addımlarından biri Azərbaycanın terrorizmə qarşı beynəlxalq koalisiyaya üzv olması oldu. 11 sentyabr 2001-ci ildə ABŞ-da baş vermiş böyük terror hadisəsindən sonra Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər

Əliyev 12 sentyabrda Amerika Birləşmiş Ştatlarında baş vermiş terror aktları ilə bağlı sərəncam imzalamışdı. Sərəncamda terror pislənilmiş və qeyd olunmuşdur ki, dinc əhaliyə qarşı həyata keçirilmiş kütləvi qırğının nə olduğunu, Amerika xalqının keçirdiyi hissləri, yaşanan bu ağır faciənin nəticələrini Azərbaycan xalqı yaxşı anlayır. Bu istiqamətdə Azərbaycan Respublikası öz hava məkanını və hava limanlarını Əfqanıstanda Əl-Qaidə və Talibana qarşı mübarizə aparan beynəlxalq antiterror koalisiyasının üzvlərinə açmışdır [5].

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı:

1. Həsənov Əli. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti .Bakı-2005
2. Zeynalabdinov Əsgər. ABŞ və Azərbaycan arasında iqtisadi və enerji təhlükəsizlik sahələrində əlqələr. (1992-2000)
3. Qasimov Emin. Azərbaycan –ABŞ əlaqələri qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığa söykənir : [Elektron resurs] / URL: <https://respublika-news.az/news/azerbaycan-abs-elaqeleri-qarsiliqli-faydali-emekdasliga-soykenir>
4. Mustafa Kamal. Dünyanı sarsıdan terror : [Elektron resurs] / URL: <https://respublika-news.az/news/dunyani-sarsidan-terro>

HEYDƏR ƏLİYEV – MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANIN XARİCİ SİYASƏTİNİN BANİSİ

Kərimova Nəzrin Rauf

*Elmi rəhbər: Prof. Abdullayeva Şəfq Hüseyn
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Hər bir xalqın öz həyat yolu var. Və bu zaman zaman formalaşır. Bəzən elə insanlar olur ki, fəaliyyəti boyu xalqın təkamülünə töhfələr verir, həyat yolunu işıqlandırır. Belə insanlar tarixi şəxsiyyətlərdir. Bəşər tarixinin əvəzedilməz insanlarıdır. Məhz belə şəxsiyyətlərdən biri, müasir Azərbaycan dövlətinin memarı, əbədi olaraq ümumxalq sevgisi qazanmış ulu öndər Heydər Əlirza oğlu Əliyevdir.

Ölkəmizin milli dövlətçilik ənənələrinin qurulmasında və inkişafında misilsiz xidmətləri olan dahi Heydər Əliyevin siyasəti ən yeni tariximizdə müstəsna və olduqca əhəmiyyətli yer tutur. Bu gün müstəqil, sivil bir dövlətdə yaşamağımıza görə Ümummilli lider Heydər Əliyevə minnətdariq. Bunu demək yerinə düşər ki, ölməzlik zirvəsini fəth etmiş Heydər Əliyev əmanət olaraq xalqımıza maddi və mənəvi dəyərlər, alternativ dövlətçilik konsepsiyası, siyasi və iqtisadi cəhətdən etibarlı dayaqqlar üzərində olan güclü Azərbaycan qoydu [2].

Dövlət quruculuğu mürəkkəb prosesdir. Onun müxtəlif aspektləri mövcuddur. XX əsrin 90-cı illərində global miqyasda çətin və mahiyyəti tam aydın olmayan geosiyasi proseslər gedirdi. Müstəqilliyini yeni əldə etmiş respublikaların düzgün inkişaf yolu seçməsi böyük siyasi müdriklik, zəngin təcrübə və strateji təfəkkür tələb edirdi. Həyat göstərdi ki, Heydər Əliyev həmin keyfiyyətlərə malik olan nadir şəxsiyyətdir. Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi bütün sahələrdə əldə etdiyi uğurlar bu fikri tam təsdiq edir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələri belə böhrandan əziyyət çəkdiyi bir zamanda, ölkəmiz böyük nailiyyətlər qazanır. İqtisadiyyat inkişaf edir, cəmiyyətin bütün sahələri üzrə islahatlar davamlı həyata keçirilir, demokratik təsisatlar daha da möhkəmlənir. Bütün bunlar Heydər Əliyevin işləyib hazırladığı dövlət quruculuğu konsepsiyası əsasında reallaşdırılır [4]. Müstəqil dövlət quruculuğundan danışarkən ölkənin xarici siyasət kursuna nəzər salmamaq mümkün deyildir. Müasir tarixi dövrdə xarici siyasətin daxili siyasətin davamı olması xüsusi məzmun və məna kəsb edir. Qlobal miqyasda baş verən sürətli geosiyasi dəyişikliklər suverenlik məsələsini daha da aktuallaşdırır. Dövlətin suverenliyinin təmini strateji aspektdə prinsipial əhəmiyyət daşıyır. Həmin müstəvidə müstəqil dövlət quruculuğu ilə suverenliyin təmini məsələsinin bir-birini tamamlaması son dərəcə vacib vəzifəyə çevrilir. Şübhəsiz, xarici siyasət kursu bu kontekstdə əsas funksiyalardan birini yerinə yetirməlidir. Heydər Əliyevin xarici siyasəti öz bəhrələrini verir [2]. Beynəlxalq əməkdaşlıq, mədəniyyət, siyasət, terrorla mübarizə, idman və başqa sahələrdə Azərbaycanın qazandığı uğurlar dostları sevindirir, Azərbaycana qarşı bəzi dairələrin təxribatları davam edir. Ölkəmizin müstəqil xarici siyasət yeritməsi onları qıcıqlandırır. Bütün sahələrdə inkişafın getməsinə, müstəqil dövlətçilik xəttindən kənara çıxılmamasını və beynəlxalq aləmdə ölkənin nüfuzunun durmadan artmasını bədxahların gözləri göturmür. Son zamanlar bu istiqamətdə həmin dairələrin bir qədər də fəallaşdığı müşahidə edilir. Lakin bütün bunlar heç bir nəticə verməyəcək. Azərbaycan dövləti öz maraqlarını qorumaq üçün bütün

imkanlara malikdir. Prezident İlham Əliyevin qətiyyətli və düşünülmüş addımları ölkənin daha sürətlə inkişaf etməsinin təminatıdır. O cümlədən, xarici siyasət kursu Ulu Öndərin müəyyən etdiyi xətt üzrə dönmədən davam etdiriləcəkdir. Azərbaycan kiçik dövlət olsa da, beynəlxalq və dövlətlərarası münasibətlərə təsir edərək öz maraqlarını müdafiə edə bilər [1 s. 15-16]. Avropa Şurası Parlament Assambleyasında Azərbaycanla bağlı hazırlanmış əsassız hesabatın qəbul edilməməsi bunun nümunələrindən biridir. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ədalətli həlli istiqamətində ölkə rəhbərliyinin gördüyü işlər mütləq öz müsbət bəhrəsini verəcəkdir.. Ümummilli lider Heydər Əliyevin "Azərbaycan dünyaya günəş kimi doğacaqdır" fikri tam reallaşacaq. Dünya birliyi müstəqil, qüdrətli və demokratik Azərbaycan dövlətini örnək göstərəcək!

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev multikulturalizmin Azərbaycan modeli haqqında. Bakı, 2017
2. Heydər Əliyev İrsini Araşdırma Mərkəzi <https://aliyevheritage.org/az/default.html>
3. Əliyev Heydər. Elektron Sənədlər Toplusu. Bakı, 2015
4. Naxçıvan ensiklopediyası. Bakı, Elm, 2002

AZƏRBAYCAN ARGENTİNA MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Quliyeva Nəzrin Elçin

*Elmi rəhbər: Ələsgərova Sara Tahir
Azərbaycan Dillər Universiteti*

ABŞ-ın nüfuz dairəsi hesab edilən Latın Amerika ölkələrinin Azərbaycanla əlaqələrini qurmaq və genişləndirmək Heydər Əliyevin xarici siyasət prioritetləri sırasında olub. Xüsusilə, erməni icmasının fəal olduğu, öz maraqlarını, o cümlədən qondarma “erməni soyqırımı”nı tanıtmak üçün siyasi dairələri manipulyasiya etmək üçün fəallıq etdiyi Argentina ilə münasibətləri yaxınlaşdırmaq və Azərbaycan həqiqətlərini çatdırmaq ulu Öndərin xarici siyasətinin tərkib hissəsi idi.

Heydər Əliyevin 1969-1982-ci illərdə Azərbaycan SSR-ə rəhbərlik etdiyi dövrdən Azərbaycanın həyatında köklü dəyişikliklər baş verdi. Sovet hakimiyyəti illərində sərt mərkəzləşdirmə siyasəti respublikamız üçün kifayət qədər problemlər yaratmışdı. Ölkəmiz üçün öz varlığını, dilini, milli-mənəvi dəyərlərini qorumaq son dərəcə çətin idi. Heydər Əliyev hakimiyyətə gəlişi ilə bütün bu problemləri aradan qaldıra bildi. Onun sayəsində Azərbaycan qüdrətli sənaye respublikasına çevrildi, bütün müsəlman dünyası və Şərq üçün nümunə oldu [3,s.9-12].

Yenicə müstəqillik əldə etmiş Azərbaycanın xarici siyasət kursun Latın Amerikasının ölkələri ilə geniş spektrli problemlərin həlli, xarici siyasətlə bağlı məsələlərin həlli də daxil idi. Heydər Əliyevin Cənubi Amerika ölkələrinə söykənən siyasətinin əsas prioritetlərindən biri ermənilərin təxribatlarının qarşısının alınması və Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı həqiqətlərin həmin regionda, xüsusən erməni icmasının məskunlaşdığı Braziliya, Argentina, Uruqvay kimi ölkələrin ictimaiyyətinə çatdırılması idi.

Azərbaycanla Argentina arasında diplomatik münasibətlərin əsası müstəqilliyimizin ilk illərində Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Argentina Respublikası Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini 9 mart 1992-ci ildə tanımış və 8 noyabr 1993-cü ildə diplomatik əlaqələrin qurulması haqqında sənəd imzalanmışdır [2].

Heydər Əliyevin siyasəti Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilmiş, prezidentimiz həmişə Argentina və digər region ölkələrində Azərbaycanı doğru tanıtmak üçün əlaqələri sıxlaşdırmışdır. Azərbaycanın Argentinada Səfirliyinin əsası 2010-cu ildə qoyulmuş, 2012-ci ildən fəaliyyət göstərməyə başlamışdır [4]. İki ölkənin parlamentlərarası əlaqələri də bu gün yaxşı səviyyədədir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində Azərbaycan-Argentina parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupu mövcuddur. Argentina Respublikası Milli Konqresinin Senatında və Nümayəndələr Palatasında Argentina-Azərbaycan dostluq qrupları fəaliyyət göstərir. Parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupu 2005-ci il dekabrın 13-də yaradılmışdır [2].

Hər iki dövlətin demokratik inkişaf yolu keçməsi də onları birləşdirən əsas cəhətlərdən biridir. Argentina eyni zamanda Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyən ölkələr sırasındadır. İki ölkə arasında

müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığa dair bir sıra sənədlər, müqavilələr imzalanmışdır. Ümumilikdə Azərbaycan və Argentina arasında 25 sənəd imzalanmışdır və daha 9 sənəd imzalanmaq ərəfəsindədir [1]. Əsas məqsədlərdən biri də Azərbaycanın Argentina mətbuatında düzgün təmsil olunması, mümkün erməni saxtakarlıqlarının və təxribatlarının qarşısının alınması olmuşdur.

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan-Argentina əlaqələri inkişaf edir. https://www.yeniazərbaycan.com/Siyaset_e47030_az.html
2. Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyi. <https://mfa.gov.az/az/category/amerika/argentina>
3. Məmmədov Novruz. Heydər Əliyev və xarici siyasətin Azərbaycan modeli. Xalq qəzeti. 9 may 2010. 16s.
4. Ministério das Relações Exteriores y Culto Argentina <https://www.cancilleria.gob.ar>

TÜRKİİYƏ VƏ AZƏRBAYCAN ARASINDA DOSTLUQ ƏLAQƏLƏRİNİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

*Qədimova Nəsrin Nəsir Filologiya, fakültəsi, qrup B20-342
Elmi rəhbər: f.f.d., dos. Teybə Cəlilova
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Ulu Öndər Heydər Əliyevin Türkiyə Cümhuriyyəti və Azərbaycan Respublikasının dostluq əlaqələrinin əbədi olduğunu əks etdirən "Biz bir millət, iki dövlət" tezi bu gündə həm Azərbaycan, həm də Türkiyə vətəndaşları üçün nümunədir. Türkiyə-Ermənistan sərhədlərinin açılması Dağlıq Qarabağ məsələsini bir daha gündəmə gətirdi. 1993-cü ildə Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarında qətlə törətməsi nəticəsində Türkiyə Ermənistanla bütün diplomatik əlaqələrini kəsmiş, onunla olan sərhədlərini bağlamışdır. Bütün dünyaya nümunə olan Azərbaycan - Türkiyə birliyi, dostluğu, həmrəyliyi İkinci Qarabağ müharibəsində bir daha özünü doğrultdu. Necə deyirlər "Dost dar gündə tanınar".

Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti kimi Türkiyə Cümhuriyyətinə 3 rəsmi, 2 qeyri-rəsmi, 15 işgüzar səfər etməsi Ulu Öndərin xarici siyasətində Türkiyəyə verdiyi dəyər ölkələrimiz arasındakı həmrəyliyin nümunəsidir. Ümumilli liderin Türkiyəyə 1994-cü ildə ilk rəsmi səfəri hər iki dövlətin əlaqələrinin inkişafına yeni təkan verdi. 1997-ci ildə Heydər Əliyevin Türkiyəyə ikinci rəsmi səfərində həyata keçirilən görüşlər və imzalanmış 8 sənəd, habelə əməkdaşlığının möhkəmləndirilməsi haqqında müqavilə Türkiyə-Azərbaycan dostluq əlaqələrinin yeni başlanğıcı idi. 2001-ci ildə isə Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin Türkiyəyə növbəti səfəri olmuşdur. Bu görüşdə isə hər iki dövlətin hazırkı vəziyyəti və inkişaf perspektivləri müzakirə mövzusu oldu. Ulu Öndər Heydər Əliyevin 1997-ci ildə Türkiyənin "Dövlət nişanı", 1999-cu ildə "Atatürk" mükafatına layiq görülməsi və Türkiyənin bir sıra universitetlərinin Fəxri doktoru seçilməsi Azərbaycan – Türkiyə münasibətlərinin inkişafındakı xidmətlərinin göstəricisidir. 2001-ci il mart ayının 9-u Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin, Azərbaycan Atatürk Mərkəzinin açılması barədə sərəncam verməsi və lazımi çalışmaları qısa müddət ərzində tamamlanması üçün tədbirlərin görülməsi mədəni və iqtisadi əlaqələrimizin inkişafının və tərəqqisinin canlı təəcəssümüdür. Bütün bunlar Ulu Öndər Heydər Əliyevin Türkiyə Cümhuriyyətinə bəslədiyi böyük rəğbətin sübutudur.

Uzun illər boyu Sovet İttifaqının əsarəti altında olan Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq fəaliyyətlərə birbaşa qoşulmaq hüququ olmamışdır. Lakin istər dil və din, istərsə də adət-ənənə bənzərliyi baxımından bir-birinə çox yaxın olan hər iki xalq mədəni-iqtisadi əlaqələr yaratmağa böyük ehtiyac duymuşdur. Təsədüfi deyildir ki, Azərbaycanın bir çox sənətkarları hələ Sovet imperiyasının Türkiyəyə qarşı radikal yanaşdığı dövrlərdə də qardaş ölkə ilə diplomatik əlaqələr yaratmaqdan çəkinməmişlər. Azərbaycan-Türkiyə mədəni əlaqələrinin inkişafında həyata keçirilən tələbə mübadiləsi, qarşılıqlı tele-radio yayınları da mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Əsası Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan Azərbaycan – Türkiyə mədəni əlaqələri daha yüksək tempə inkişaf etməkdədir, bunu dövlət və hökumət rəhbərləri səviyyəsində qeyd edilən tədbirlər də təsdiqləməkdədir. Ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, Türkiyə ilə Azərbaycan arasında münasibətlər köklü tarixi və mədəni bağlardan qaynaqlanan qardaşlıq təməli üzərində qurulmuşdur. Hazırkı dövrdə də bu münasibət hər sahədə inkişaf etməkdə və güclənməkdədir. Bu münasibətlərin yaradıcılarından biri olan böyük lider, hörmətli Heydər Əliyevin dediyi kimi, Türkiyə və Azərbaycan eyni millətin iki ayrı dövlətidir. Ulu Öndərimizin hər iki ölkə arasındakı əlaqələrin daha möhkəm olduğunu sü-

but etmək üçün istifadə etdiyi bu şüar real həyatda artıq öz əksini tapmışdır. Bu deyilən fikirlər bir daha təsdiqləyir ki, sevincdə də, kədərdə də bir olan Türkiyə və Azərbaycan birliyinə bütün dünya qibtə ilə baxır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. <https://azerbaijan.az/related-information/132>
2. <https://lib.aliyev-heritage.org/az/4610295.html>
3. <https://ikisahil.az/post/225185-turkiye-azerbaycan-dostlugunda-qardashliginda-ulu-onder-heyder-eliyevin-bir-millet-iki-dovlet-tezisi-onde-dayani>

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ TÜRK DÖVLƏTLƏRİ İLƏ ƏLAQƏLƏRİN İSTİQAMƏTLƏRİ

Zərifə İmanova İldırım

Elmi rəhbər Günay Süleymanova Şakir, Təhsil 2-227B

Azərbaycan Dillər universiteti

Türklərin tarix boyu dünya birliyi ilə fəal münasibətləri yer üzünün müxtəlif ərazilərinə yayılmışdır. Bu əzəmətli xalqın nümayəndələri arasında böyük mütəfəkkirlərin, qüdrətli dövlət xadimlərinin yetirilməsinə şərait yaradılmışdı. Türk dünyasının fəxri olan ulu öndər Heydər Əliyev də XX əsrdə Azərbaycan xalqının bəxş etdiyi böyük şəxsiyyətlərdən biri kimi ehtiramla anılır. Heydər Əliyevin parlaq şəxsiyyəti və müdrik dövlətçilik siyasəti, idarəetmə təcrübəsi, gələcək nəsillərə ötürdüyü siyasətin varisliyi ənənəsi təkcə bizim ölkəmizdə deyil, yaxın və uzaq xarici ölkələrdə də mühüm rol oynayır.

XX əsrin 80 ci illərində Heydər Əliyev türkçülük düşüncəsini, türkçülük faktını SSRİ kimi nəhəng imperiyanın iyerarxiyasına qədər gətirib çıxarmışdı. Təsədüfi deyil ki, SSRİ rəhbərlərindən biri kimi Moskvada keçirdiyi illərdə dünya Heydər Əliyevi “Kremildə ucalan türk bayrağı” kimi tanıyırdı. Ümummilli liderin türk dünyasının problemləri ilə ardıcıl şəkildə məşğul olmağa başladığı mərhələ isə əsasən, 1993-cü ildən xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdışdan sonraya təsadüf edir.

Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin ən vacib prinsipləri hüquq normaları ilə tənzimlənən dövlətlərarası münasibətlərdən, dövlətlərin suveren hüquqlarının qorunmasından, münaqişələrin sülh yolu ilə həll olunmasından ibarətdir və sadalanan bu prinsiplər Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən formalaşdırılmışdır. Heydər Əliyevin önəm verdiyi ən vacib xarici istiqamətlərdən biri qardaş Türkiyə ilə münasibətlər idi. 1994-cü ilin dekabrın 27-də Azərbaycan Respublikasının prezidenti ümummilli lider Heydər Əliyev Bakıya rəsmi səfərə gəlmiş Türkiyə Böyük Millət Məclisinin sədri Hüsəmettin Cindoruğu və qardaş ölkənin parlamentinin nümayəndə heyətini qəbul etmişdir. Azərbaycanın müstəqillik qazanmasından sonra Türkiyə parlamentinin üzvlərinin tez-tez Bakıda qonaq olmuşdur. Heydər Əliyev iki ölkənin strateji tərəfdaşlığının tarixi formulunu da bəyan etmişdi: “Azərbaycan və Türkiyə bir millət, iki dövlətdir.” Sonralar dillər əzbəri olan bu sözlər ölkəmizin qardaşlıq münasibətlərinin kredo-suna çevrildi. Heydər Əliyevin bu tərəfdaşlığa verdiyi ən böyük tövhə isə ölkəmizin enerji ehtiyatlarının Bakı-Tiiblis-Ceyhan neft kəməri vasitəsilə Türkiyə üzərindən dünyaya açılması oldu. Azərbaycan coğrafi-strateji yerinə, güclü iqtisadi və infrastruktur imkanlarına görə Mərkəzi Asiyanın türk ölkələri arasında əvəzolunmaz bir körpüdür.

Azərbaycanın 1992-1993-n illərində Xəzərin o tayındakı Türk Respublikaları ilə münasibətləri bu tərəfdaşlıqda arzuolunmaz fon yaratmışdı və onu qısa zamanda qaldırmaq asand deyildi. Xarici qüvvələrin dəstəklədiyi Ermənistanla müharibədə ölkəmiz, Türkiyə istisna olmaqla, digər türk dövlətlərinin hətta mənavi dəstəyindən də məhrum olmuşdu. Heydər Əliyev 1994-cü ilin oktyabrın 18-də İstanbul samitində çıxışında Qırğıstan, Özbəkistan, Türkmənistan, Tacikistanla əlaqələrin zəif olduğunu və gücləndirməyə çalışdığını etiraf etməklə siyasi lider kimi böyüklüyünü nümayiş etmişdi.

Unutmaq olmaz ki, regionun gələcəyi qarşılıqlı hörmətə və uzlaşmaya əsaslanan əməkdaşlıqdan keçir. Nəhayət, onu da qeyd etmək lazımdır ki, xalqlarımızın sarsılmaz birliyi və mövqeyi dünyaya açıq və konkret mesaj verdi. Azərbaycanın və Türkiyənin iradə və maraqları nəzərə alınmadan çoxtərəfli əməkdaşlıq platformasında iştirak etmək, siyasi-iqtisadi mənfəət qazanmaq mümkün deyil. Əminliklə söyləmək olar ki ulu öndər Heydər Əliyevin bir millət iki dövlət fəlsəfəsi əsasında hərəkət edən Azərbaycan və Türkiyə bundan sonra da ortaq milli maraqlar əsasında fəaliyyət göstərəcək. Möhkəm həmrəylik və qətiyyətli siyasi iradə nümayiş etdirəcəklər. Fəxr olunmalıdır ki, milli liderin layiqli davamçısı Azərbaycan

Prezidenti İlham Əliyev türk dünyasının qarşılıqlı əlaqələrini, yüksəliş strategiyasını uğurla davam etdir-məkdədir. Xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin layiqli davamçısı, Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə tarixi Ədalət bərpa edilmiş, işğal altında olan torpaqlarımız azad olunmuş, Zəfər salnaməsi tarixdə layiqli yerini almışdır. Bütün nailiyyətlərin təməlinə isə Heydər Əliyev siyasəti dayanır. Müstəqil və qüdrətli Azərbaycanın memarı və qurucusu Heydər Əliyevin adı Azərbayca-nın özü qədər əbədi olacaq, onun parlaq ideyaları gələcəyimizə daim nur saçacaq!

Ədəbiyyat siyahısı

1. Cəfərov Z. Hüquqi dövlət ideyasını gerçəyə çevirən lider // Azərbaycan qəzeti
2. Rzayev, M. Tarixi zərurət - "Qayıdış"
3. Türkiyə Atatürkün, Azərbaycan Respublikası Heydər Əliyevin əsəridir. Bakı
4. Ulusel R. Heydər Əliyev və Azərbaycan, Atatürk və türk dünyası Nizami Cəfərovun elmi araşdırmalarında. Bakı: Elm, 2004.
5. <https://www.azerbaijan-news.az>

НАЧАЛО АЗЕРБАЙДЖАНО-БРИТАНСКИХ ОТНОШЕНИЙ ВО ВРЕМЯ ПРАВЛЕНИЯ Г.АЛИЕВА

Багирова Хадиджа Орхан

*Научный руководитель: к.и.н. Хаятова Фируза Акиф
Азербайджанский университет языков*

Зарождение дипломатических отношений между Азербайджаном и Великобританией возникло в марте 1992 после. Посольство Великобритании приступило к деятельности в Азербайджане в сентябре 1992 года в качестве торгового представительства. Посольство Азербайджана в Лондоне функционирует с 1994 года.

Уже к 1993 году состоялась первая встреча Гейдара Алиева с новоназначенным послом Великобритании в Азербайджане. Встреча состоялась в период разгара агрессии Армении в отношении Азербайджана. Наряду с тем, что Гейдар Алиев выразил важность начала деятельности в Азербайджане постоянного посла Британии, он также проинформировал английского дипломата в связи с вышеуказанным вопросом [1, стр. 8, 11, 19].

Один из важных моментов соглашения можно выделить момент того что премьер министр Великобритании Томас Янг сообщил Гейдару Алиеву, что британское правительство признает неприкосновенность азербайджанских границ и Соединенное Королевство в качестве председателя Совета безопасности (СБ) ООН в этот период воспользуется своими полномочиями для оказания помощи в решении проблемы. В промежутки от 22-25 февраля 1994 года состоялся первый официальный визит в Великобританию Президента Азербайджана Гейдара Алиева. В ходе визита он встретился и провел переговоры с премьер-министром Джоном Мейджором, министром иностранных дел Дугласом Хэрдом.

В ходе данного визита Гейдаром Алиевым и Джоном Мейджором было подписано основное Соглашение, Совместная декларация о дружбе [2, стр. 279].

К июлю 1998 года состоялся второй официальный визит в Великобританию Гейдара Алиева. Данный визит сыграл основательную роль в развитии двусторонних отношений между странами. В ходе визита Президент Азербайджана встретился с премьер-министром Великобритании Тони Блэром, заявившим о признании Великобританией территориальной целостности Азербайджана. По сей день у нас сохранились наши дипломатические отношения за счет успешного политики Гейдара Алиева [2, стр. 279, 281].

Великобритания является одним из крупнейших зарубежных инвесторов в Азербайджане, что делает не малый вклад в развитие нашей экономики. В ходе встречи Гейдара Алиева с президентом компании «Бритиш Петролеум», прошедшей в рамках состоявшегося в феврале 1994 года визита Президента в Великобританию. В 1994 году с целью разработки месторождения «Азери-Чыраг-Гюнешли» (АЧГ) Азербайджанской международной операционной компанией (АМОК), ру-

ководимой компанией ВР (Бритиш Петролиум), был подписан «Контракт века» – Соглашение о долевом распределении продукции [4, стр. 414].

Так же немало важный момент в поддержании и культурных связей оказало подписанное 23 февраля 1994 года Президентом Гейдаром Алиевым и премьер-министром Великобритании Джоном Мейджором Соглашение «О сотрудничестве в сферах образования, науки и культуры» что заложило правовые основы для культурного сотрудничества между Британией и Азербайджаном [4,стр.417].

Список использованной литературы

1. Азербайджано-Британские отношения. Международная электронная библиотека «Наследие Гейдара Алиева» // library.aliyevheritage.org/az/1968769.html
2. Алиев Г.Наша независимость вечна: Азернешр, 1997. I том.
3. Чернявский С.И. Десять лет истории Азербайджана.Москва, 2003
4. Юсифзаде С.З. «Азербайджано-британские отношения на современном этапе» Баку, 2008

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Əmirbəyov Anar Telman oğlu

Elmi rəhbər: p.ü.f.d. Günay Kamil qızı Məmmədova

Azərbaycan Dillər Universiteti

Tarixin və mədəniyyətin ortaq birliyindən öz gücünü əldə edən iki ölkə Türkiyə və Azərbaycan bir-biri ilə sıx əlaqədədirlər. Azərbaycan və Türkiyə, tarixin çətin dövrlərində öz taleyini həm bu torpaqların müstəqilliyində, həm də Anadolunun düşməne qarşı müdafiəsində birləşdirmişdir.

1993-2003-cü illər arasında 10 illik dövrü əhatə edən Heydər Əliyevin dövründə Türkiyə-Azərbaycan münasibətləri böyük inkişaf yolu keçib. Rusiyanı razı salmaq siyasəti kimi qiymətləndirildiyi bu dövrdə Heydər Əliyev Rusiya, ABŞ və qonşu dövlətlər arasında balans siyasəti aparmaqla daha səmərəli daxili və xarici siyasət baxımından regionda sabitliyin qorunmasını təmin etməyə çalışırdı. Azərbaycanın təbii sərvətlərini ölkənin maraqları nəminə istifadə etmək məqsədilə mərhum Heydər Əliyev demişdir: "Əsrin müqaviləsi ilə Kaspi ölkələri öz enerji resurslarını bütün dünyaya tanıtmqla Qərb dövlətlərinin diqqətini ölkəyə cəlb etməyə nail olmuşdur.

Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə, Türkiyə və Azərbaycan münasibətləri demək olar ki, bütün sahələrdə, xüsusilə də siyasi və iqtisadi sahədə böyük inkişaf yolu keçmişdir. Zaman keçdikcə iki ölkə arasında yaxınlaşma görülmə işlərlə strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə çatıb [2,s. 45].

Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin inkişafı hər iki tərəf üçün maraqlıdır. Əgər Türkiyə Azərbaycan üçün beynəlxalq müttəfiq rolunu oynayarsa, Azərbaycanın güclü dövlət olması Türkiyənin gücünün və dünya siyasətindəki rolunun daha da artması deməkdir. Ona görə də bu iki dövlətin münasibətlərinin beynəlxalq hüquq normalarından irəli gələn prinsiplər əsasında inkişaf etdirilməsi zəruridir. Mustafa Kamal Atatürkün "Azərbaycanın sevinci sevincimiz, kədəri kədərimizdir" kəlamı, Heydər Əliyevin "Biz bir millət, iki dövlətik" kəlamı həm Türkiyədə, həm də Azərbaycanda iki ölkə arasındakı münasibətlərin tarixi və bu gündür. Azərbaycan1991-ci ildə müstəqilliyini elan etdikdən sonra 1991-ci il noyabrın 9-da Türkiyə onu tanıyan ilk dövlət oldu. Heydər Əliyev 2 iyul 2005-ci il tarixində İstanbulda keçirilmiş "İqtisadi qərəzlilik" təşkilatının 1993-ci il qurultayının iştirakçılarna müraciətində qeyd edib [3, s.54].

Türkiyə, İran, Pakistan, Əfqanıstan, Qazaxıstan, Özbəkistan, Türkmənistan, Qırğızıstan, Tacikistan və Azərbaycan "İqtisadi qərəzli təşkilat" ölkələrinin zəngin təbii sərvətlərindən və ehtiyatlarından istifadə ediblər. Onların birgə istifadəsi əsl müsəlman təəssüratına çeviriləcək və bütün bəşəriyyətin inkişafı üçün öz faydalılığını göstərəcək".

Bu tətbiqdə türkçülük ideologiyası ən azı üç tarixi dəyərə malikdir:

- 1) Ayrı-ayrı türk dövlətlərinin müstəqilliyini nümayiş etdirmək;
- 2) Türk və müsəlman dünyasını ümumi olaraq birləşdirmək cəhdləri;
- 3) Bu birlik dünyada harmoniyanın yaranmasına xidmət edir.

Azərbaycan xalqının ümummillli lideri Heydər Əliyev: "Atatürk tərəfindən yaradılan Türkiyə təkçə Türkiyə üçün deyil, bütün Türk Dünyası və Azərbaycan üçün də önəmlidir". "İki ölkə eyni kökə, eyni dəyərlərə, eyni dinə və dilə malikdir". demişdir [1].

Deyə bilərik ki, Türkiyə-Azərbaycan münasibətləri, əsasən, hökumətlərin “bir millət, iki dövlət” formulu çərçivəsində yaxın dostluq və qardaşlıq səviyyəsindədir.

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı

1. Abdullah A., Haydar Aliyev Dönemi ve Azerbaijan, <http://www.sbard.org/pdf/sbard/022/004%20-%2045-56.pdf> Erişim tarihi: (05.03.2023)
2. Cefersoy, N., Aslanlı A. (2012), “Azerbaycan-Türkiye Askeri İlişkileri”, Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık, Ankara: Berikan Yayınevi
3. Kerimov B., “Haydar Aliyev Döneminde Azerbaijan Cumhuriyetinin Dış Politikası (1993-2003)” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007

ГЕЙДАР АЛИЕВ И ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И ВЕЛИКОБРИТАНИЕЙ

*Гулиева Бикяханум Джафар гызы,
магистр 236 группы*

*Научный рук: д.ф.по филос., доцент Джабаров Шукюфа Барат гызы
Азербайджанский Университет Языков*

Как известно, Великобритания в числе тех стран, которая признала независимость Азербайджана 31 декабря 1991 года одна из первых. Соглашение о взаимостановлении дипломатических отношений между нашей страной и Великобританией было подписано 11 марта 1992 года. Уже в начале 1993 года состоялась встреча Общенационального Лидера с назначенным чрезвычайным и полномочным послом Великобритании в Азербайджане. Гейдар Алиев выразил важность начала деятельности в Азербайджане постоянного посла Британии. Встреча проходила в разгар агрессии Армении в отношении Азербайджана, поэтому Г.Алиев проинформировал английского дипломата об этих событиях. 27 июля 1993 года британское правительство выразило свой протест по поводу оккупации Арменией Агдама. Через день в СБ ООН, под влиянием в том числе председательствующей Британии была принята Резолюция под номером 853, осуждающая оккупацию Агдамского района.

Первый официальный визит в Великобританию Президента Азербайджана Гейдара Алиева состоялся 22-25 февраля 1994 года. В ходе визита была подписана Совместная декларация о дружбе и сотрудничестве между Азербайджанской Республикой и Великобританией. Гейдар Алиев подчеркнул, что: «Мы считаем Великобританию страной, обладающей политическим весом в мировой политике, занимающей очень важное место в мировой экономической системе, страной с богатой историей и традициями, наладив с которой всестороннее сотрудничество, можно многому у нее научиться» [1].

В рамках этого визита прошла встреча Г. Алиева с президентом компании «Бритиш Петролеум». Общенациональный лидер подчеркнул, что является сторонником налаживания тесных связей с БП, которые помогут поднять на новый уровень нефтяную промышленность Азербайджана. В 1994 году подписан «Контракт века», который знаменует новый этап сотрудничества нефтяной промышленности АР с западными компаниями.

19-24 июля 1998 года состоялся второй официальный визит в Великобританию Гейдара Алиева. В рамках официального визита состоялась встреча Гейдара Алиева с королевой Великобритании Елизаветой II. Королева сказала Президенту Азербайджана то, что внимательно следит за его деятельностью в сфере строительства в Азербайджане правового, демократического государства.

Во время рабочего визита Гейдара Алиева в Соединенное Королевство, 28 ноября 1995 года для участия в конференции на тему «Инвестиционные возможности в Азербайджане», Президентом страны был проведен ряд важных встреч. В ходе конференции был подписан Меморандум о создании азербайджано-британского Торгово-промышленного совета. Как видим, за этот период были налажены тесные взаимоотношения между АР и Великобританией во всех сферах – экономике, политике, культуре. На сегодняшний день, взаимоотношения между АР и Соединенным Королевством можно назвать отношениями стратегического характера. Политические,

экономические и культурные связи осуществляются на высшем уровне. Великобритания всегда выступала за территориальную целостность Азербайджана.

Литература

1. <https://lib.aliyev-heritage.org/ru/7540160.html>
2. Адыгезалов З.Н., Политические аспекты азербайджано-британских отношений // Вестник КазНУ. Серия МО и МП. №1-2(51-52). 2021

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И ТУРЦИЕЙ

Османова Кямаля Мушфиг гызы
Научный руководитель: Доц. Надир Гулиев
Азербайджанский Университет языков

В пределах понятия «политические отношения» можно раскрыть идею отношений двух или более стран в политической, экономической, военной и других сферах. Азербайджан и Турция – это близкие по этническому, религиозному и культурному аспектам страны, и на основе этого они являются верными сторонниками.

Политические отношения идут по принципу «Одна нация, два государства». Дипломатические отношения начались с создания посольства Турецкой Республики в Баку 14 января 1992 года. Если заглянуть в историю, то можно отметить, что Турция была одна из государств, которая на протяжении долгого времени поддерживала нас как в экономических, политических, так и в военных сферах. Турция была первой страной, которая приняла независимость Азербайджана как в 1918 году, так и в 1992 году после распада СССР. Президент Ильхам Алиев продолжил политическую линию общенационального лидера Азербайджанского народа Гейдара Алиева. Он приложил все свои усилия для всестороннего развития отношений с Турцией. Турция во все времена признавала территориальную целостность азербайджанской республики. Во время Первой Карабахской Войны Турция первая оказала материальную и моральную поддержку Азербайджану. Сотни беженцев нашли приют на территории Турции. А во время Второй Карабахской Войны Турция одна из первых стран мира оказала военную поддержку нашей стране. Благодаря целенаправленной политики президента Турции Эрдогана, Азербайджан преодолел все удары этой войны. И в течении 44-дневной войны наши земли были освобождены доблестной азербайджанской армией от армянских захватчиков. 8 ноября 2020 года был заключён трёхсторонний мирный договор между Азербайджаном, Россией и Арменией.

Своё выступление хотела бы закончить словами общенационального лидера Гейдара Алиева «Bir millət, iki dövlət, Azərbaycan-Türkiyə».

Литература:

- <https://politike.ru/termin/politicheskie-otnosheniya.html>
- <https://www.aa.com.tr/ru>
- <https://genprosecutor.gov.az/az/page/azerbaycan/i-ve-ii-qarabag-muharibesi/44-gun-suren-veten-muharibesi-ii-qarabag-muharibe>

AZƏRBAYCAN VƏ NORVEÇ ARASINDA İQTİSADİ ƏLAQƏLƏR

Muradzadə Elmir Əbülfət
Elmi rəhbər: T.ü.f.d. Əfəndiyeva Vüsalə Elşad
Azərbaycan Dillər Universiteti

Azərbaycan və Norveç arasında müasir dövrdəki əsas inkişaf istiqaməti iqtisadi meyarlara əsaslanır. Keçən əsrin 70-ci illərində Norveçin neft sektorunun yüksək inkişafı və 1994-cü ildə «Əsrin Müqaviləsi»nin bağlanması ilə Statoil (2018-ci ildən etibarən Equinor) şirkətinin pay sahibi olması iki ölkə arasında əlaqələrin daha da genişmiqyaslı hala gəlməsinə səbəb olmuşdur. Norveçin əsas neft şirkəti olan

Statoilin Azərbaycanda fəaliyyəti 1990-cı ildən sonra daha da genişlənmişdir. 1991-ci ildə BP (British Petroleum) və Statoil birlikdə Azəri-Çıraq yatağı ilə bağlı strateji sənəd imzalamışdır[1]. Lakin həmin dövrdə Azərbaycanın müharibə şəraitində olması vəziyyəti dəyişdirdi. Lakin bu dəyişilmə prosesi ləngitsə də, ona son qoymadı. Belə ki, “Azəri” yatağı ilə bağlı kontraktın ərsəyə gətirilməsi məsələsində xeyli yol qət edildi və digər yataqların istismarı ilə bağlı müzakirələrdə nikbinlik yarandı. Bununla birlikdə 1992-ci ilin 7 sentyabrında Statoil/BP alyansı ilə “Dostluq” (sonradan “Çıraq adlandırıldı) yatağının və perspektivi olan “Şahdəniz” sahəsinin istismarı hüququ barədə müqavilə imzalandı. Bu müqaviləyə görə şirkətlərin də saziş imzalandıqdan sonra Azərbaycana 30 milyon dollar bonus ödəməsi ilə bağlı öhtəlikləri var idi [2, s.26-27]. Heydər Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə gəlməsi ilə birlikdə siyasi sabitlik bərpa olunmağa başladı. Həmin il Heydər Əliyev strateji sənəddən imtina edərək ABŞ-ın Amoco neft şirkəti ilə müqaviləyə imza atdı[3]. Beləliklə Azəri-Çıraq yatağı digər Avropa şirkətləri üçün də əsas hədəfə çevrildi. Həm Avropaya çıxış, həm də gələcək boru kəmərlərinə nəzarət və pay sahibi olma məsələlərində fikir ayrılıqları ortaya çıxdı. Bunun nəticəsi olaraq Amoco şirkəti ilə olan müqavilə ləğv olundu. Ləğv edilmə səbəbi Azərbaycan hakimiyyətinin daha çox beynəlxalq şirkətlərə hissə satmaq istəməsi idi. Bunun səbəbi isə xarici əlaqələrin genişlənməsi və Avropada tanınmaq idi. 1994-cü ildə yeni razılaşma əldə edildi və Azərbaycan 11 yeni neft şirkəti ilə müqavilə imzaladı. Qərb şirkətləri ilə bağlanan müqaviləyə Azəri-Çıraq yatağı ilə birlikdə Günəşli yatağı da daxil idi. Statoil BP-dən sonra 8.6% ilə ən böyük pay sahibi idi [3]

Statoil-in 100 ilin müqaviləsi adını verdiyi bu müqavilə şirkət tərəfindən 2017-ci ildə 25 il daha uzadılmışdır[3].

Bununla birlikdə, Equinor şirkəti AÇG və BTC layihələri vasitəsilə müxtəlif təhsil proqramlarına, yeni iş yerlərinin yaradılmasına, insanların ixtisaslaşmasına və ixtisas yönümlü inkişafına yönələn layihələr həyata keçirmişdir. Bu layihələrə misal olaraq mühim iki layihəni göstərmək olar: 2019-cu ilin fevral ayında “Equinor” şirkəti Azərbaycanda bərpa olunan enerji layihələrinin inkişafına kömək etmək üçün bərpa olunan enerji sahəsində əməkdaşlığın ümumi şərtlərini müəyyən edən Azərbaycanın Energetika Nazirliyi ilə Anlaşma Memorandumu imzalayıb [4]. 2020-ci ilin mart ayında Equinor və SOCAR arasında sağlamlıq, təhlükəsizlik və ətraf mühit (SƏTƏM) sahələrində əməkdaşlıq sazişi imzalanıb. Tərəflər fəvqəladə hallar və yanğın təhlükəsizliyi, sağlamlıq və ətraf mühit və təbiətin idarə edilməsi sahəsində qabaqcıl təcrübələri və metodları bölüşməyə razılaşırlar [4]. “Əsrin müqaviləsi” Azərbaycanın dünya birliyi ölkələrinə iqtisadi inteqrasiya prosesini daha da sürətləndirdi. Bu müqavilə imzalandıqdan sonra Azərbaycan-Norveç iqtisadi əməkdaşlığı yeni, daha yüksək mərhələyə qədəm qoydu.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Drømme om Kaukasien; <https://equinor.industriminne.no/trashed/>
2. Mehdiyev Ə.B. “Əsrin müqaviləsi”: Azərbaycan neft strategiyasının təməl daşı / AMEA, A.A. Bakıxanov adına Tarix İnstitutu, Bakı: Turxan NPB, 2014, 248 s.
3. Neft və qaz layihələri; https://www.chamber.az/static/oil_and_gas_projects
4. Partnerships for the future; <https://www.equinor.com/where-we-are/azerbaijan>

CƏNUBİ AMERİKADA MÜNAQİŞƏLƏRİN HƏLL EDİLMƏSİ YOLLARI HAQQINDA

Əliyeva Tovus Sədrəddin

Elmi rəhbər: Dos. Rüstəmov Fazil Xəlil oğlu
Azərbaycan Dillər Universiteti

Region dövlətlərin sayına görə Cənubi Amerika ən mühüm bölgələrdən biri hesab olunur. Onun tərkibinə 12 dövlət və bir Fransa müstəmləkəsi daxildir, bu səbəbdən əhəmiyyətli münaqişə potensialı vardır. Region dövlətləri kifayət qədər müxtəlif olmaqla, çoxistiqamətli siyasi və iqtisadi kurslara malik olmaqla, aktual təhlükəsizlik problemlərinin həlli üçün qüvvələrin birləşdirilməsi zərurəti yaşayırlar.

Cənubi Amerikanın bir çox hərbi münaqişələrlə üzləşməsi XIX əsrə təsadüf edir [2,s.41]. Lakin XX əsrdən etibarən müharibələrin və mübahisələrin sayında azalmalar nəzərə çarpırdı. Bu dövrdə regionda dövlətlərarası müharibələr baş vermişdi, 1932-1935-ci illərdə Boliviya-Paraqvay və 1941-ci ildə Peru-Ekvadoru göstərmək olar [3,s.154]. 1941-ci ildən etibarən region ölkələri arasında dövlətlərarası müharibə-

lərə təsadüf edilməmişdir. Lakin, kiçik münaqişələr Peru və Ekvador arasında 1981 və 1995-ci illərdə olmuşdu.

Buna baxmayaraq, bu zaman ərzində regionun bütün ölkələrində həll olunmamış ərazi mübahisələri baş verirdi. Bu dövrdə silahlanma yarışları və qeyri-rəsmi əlaqələr adi hala çevrilmişdi [3,s.154-155]. XX əsrdə bu regionda müharibələrin azlığı onun “dünyanın ən dinc regionu” kimi təqdim olunmasına səbəb olmuşdu [3,s.155]. Bu “uzun regional sülhün” əsas göstəricisi Cənubi Amerika dövlətləri arasında üstünlük təşkil edən beynəlxalq mübahisələrin sülh yolu ilə həll edilməsidir [4,s.70]. Holstinin [3,s.156] iddialarına əsasən “dünyanın heç bir regionunda bu qədər ikitərəfli və çoxtərəfli sənədlər, müqavilələr və nizənamələrə təsadüf edilmir.

XX əsrdə Cənubi Amerikada demokratiya və iqtisadi münasibətlər az idi, lakin bu bölgələrdə hələ də sülh davam edirdi [5,s.23]. 1990-cı illərdə bu regionda demokratikləşmə və iqtisadi əlaqələrin inkişafı mənfi sülh zonalarının hibrid sülh sahələrinə çevrilməsinə dəstək edən amillərdən idi.

B.F. Martinovun sözlərinə əsasən, regionda münaqişənin həllinə bir neçə amil təsir edir. Bunlar tək-cə dövlətlər arasında köhnə iddialar və mübahisələrə aid edilmir, məsələn, Boliviyanın Sakit okeana çıxışını bərpa etmək arzusu, Kolumbiya və Venesuela arasında sərhəd əraziləri ilə əlaqəli narazılıqlar, həm də “sola dönmə”, eləcə də “sağ Cənubi Amerika bölgəsindəki siyasi vəziyyəti dəyişdirən və Dünya iqtisadiyyatında və siyasətində Cənubi Amerika ölkələrinin “marginallaşması” [1,s. 48-49.] və digərlərindən ibarətdir. Bütün bu göstəricilər gələcəkdə region ölkələri arasında münaqişələrin həm yumşaldılmasına, həm də yox olmasına və ya onların yenidən başlamasına təsir göstərə bilər.

Ümumilikdə, Cənubi Amerikadakı münaqişələrin əsas səbəbi kimi ərazi mübahisələrini göstərmək olar. Təbii ki, regionda bəzi münaqişə növləri prinsipə yoxdur, lakin bunun təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində daha az problem yaratdığını söyləmək olmaz. Əksinə, bütün qitələri və bir çox ölkələri əhatə edən informasiya təhdidləri kimi yeni təhlükə növləri yavaş-yavaş ön plana çıxır.

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı

1. Мартынов Б.Ф. “Реликтовые” и потенциальные конфликты в Латинской Америке. // Хронические конфликты в мировой политике. Международные процессы. - Май-август 2006. - Том 4, №2 (11). - с. 48-58
2. Centeno M.A. (2002) Blood and War: War and the Nation-State in Latin America. University Park: Pennsylvania State University Press
3. Holsti, Halevi J (1996) The State, War and the State of the War. Cambridge: Cambridge University Press.154
4. Kacowicz, Arie M (2005) The Impact of Norms in International Society: The Latin American Experience, 1881-2001. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
5. Martin, Felix (2006) Militarist Peace in South America. Nueva York: Palgrave.

ÇİNİN AFRİKA SİYASƏTİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

Fatimə Mirişli Vüqar qızı

Elmi rəhbər: b/m Güləmirli Fatimə Bəhram qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Çin-Afrika münasibətlərinin tarixi beş yüz ildən çox olsa da, əlaqələr heç vaxt XXI əsrin əvvəlindəki qədər sıx və çoxşaxəli olmamışdır [2]. Son illərdə beynəlxalq səviyyədə yüksələn güc kimi Çin Afrika ölkələrinin ən mühüm tərəfdaşlarından birinə çevrilib. Çinin Afrika ilə bağlı yeni siyasətinin əsas məqsədlərini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

Yaxın Şərq və Ərəb körfəzi regionundan asılılığını azaltmaq məqsədi ilə Afrika nefti Çinin xarici siyasətinin ən mühüm hədəflərindən birinə çevrilmişdir. [4] Süveyş kanalı, Qırmızı dəniz, Bab əl-Məndep boğazı, Ədən körfəzi, Afrika qitəsi ilə Avropa arasında Aralıq dənizi və Cəbəllütariq boğazı regionun əsas strateji nöqtələridir.

· Neft idxalının təxminən 25% Afrikadan qarşılayan Çinin əsas tədarükçüləri Sudan, Anqola, Əlcəzair, Qabon və Çaddır. [4]

· Tayvanın Afrikada diplomatik marjinalaşdırılması Çinin Afrikadakı ən mühüm məqsədlərindən biridir. [2]

· Çin administrasiyasının Afrikadakı diplomatik məqsədlərindən biri də Pekinə diplomatik dəstək vermək və Afrika ölkələrinin BMT səsvermələrində Pekinin tərəfində mövqə tutmasını təmin etməkdir. Qeyd edək ki, Çin bu məqsədə nail olur. [1]

· Çin Cənubi Çin dənizi məsələsində BMT-də Afrika ölkələrinin dəstəyini almağa çalışır.

Afrika 2014-cü ildə Çin Prezidenti Si Cinqinin təşəbbüsü ilə həyata keçirilən “Yeni İpək Yolu” layihəsinin mühüm hissəsidir. Afrika qitəsində Çinlə daha sıx əməkdaşlıq edən ölkə Zambiyadır. [1] Tanzaniya-Zambiya dəmir yolu xəttinin açılışından sonra bura 1990-cı illərdə Çin dövlət şirkətlərinin ilk sərmayə qoyduğu yer idi. Zambiyada əldə edilən uğurlarla qitənin digər hissələrində xüsusi zonaların yaradılması strategiyası həyata keçirildi və Nigeriya, Əlcəzair, Misir və Efiopiyada yaradılmış xüsusi azad ticarət zonaları Çinin ticarət həcmının artmasına böyük töhfə verdi. Bundan əlavə, Çin son illərdə Afrikaya silah satışının mühüm təchizatçılarından birinə çevrilib. 2008-2012 və 2013-2017-ci illər müqayisə edildikdə, Çinin qitə ölkələrinə silah satışının 55% artdığı görülür. [1] Çin-Afrika əlaqələrinin inkişafında mühüm addım iki tərəfi üç il müddətində bir araya gətirən Çin-Afrika Əməkdaşlıq Forumudur (FOCAC). Forum çərçivəsində vaxtaşırı keçirilən görüşlər Çinin Afrika siyasətinin ipuçlarını əks etdirir. [3]

Son olaraq onu qeyd edim ki, Çinin yeni Afrika siyasətinin nəticələrini müzakirə etmək hələ tez olsa da, bu proseslər bütün dünyada, xüsusən də Qərbdə maraqla izlənilir. Əslində, bəzi Qərb dairələri bu prosesi “qitənin Çin tərəfindən müstəmləkəçiliyi” kimi dəyərləndirirlər. Çin diplomatik nöqtəyi-nəzərdən Afrika ölkələrinin dəstəyini öz xarici siyasətinə uyğun olaraq istifadə etməyi bacarıb. Çinin Afrika ölkələrinə qeyd-şərtsiz yardım etməsi və tərəflər arasında dərin əlaqələr qısa müddətdə Afrika üçün böyük qazanc kimi görünərsə də, orta və uzunmüddətli perspektivdə qitədə müxtəlif problemlər yaradacağı görünür. Bu, şübhəsiz ki, Çin-Afrika münasibətlərinə mənfi təsir göstərəcəkdir.

Ədəbiyyat Siyahısı:

- 1) Dağlı O. Afrikada Çinin yükselişi və stratejik hedefləri.// <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/afrikada-cin-in-yukselisi-ve-stratejik-hedefleri/1240987>
- 2) Məmmədov S. Çin Afrikada maraqlarını necə təmin edir? <http://old.xalqgazeti.com/az/news/news/52351>
- 3) Orakçı S. Afrika Kıtası'nda Küresel Rekabet // https://insamer.com/tr/afrika-kitasinda-kuresel-rekabet_2808.html
- 4) Walid Abdel El-Hay, China's future status in the international system (1978-2010). Emirates Center for Strategic Studies and Research, Abu Dhabi, 2000, s. 80-81.

KOREYANIN NÜVƏ PROQRAMININ İNKİŞAFI

Elduz Əsgərov Gündüz

*Elmi rəhbər: b/m Güləmirli Fatimə Bəhram
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Koreya yarımadasında Şimali Koreya potensial gərginlik mərkəzi olaraq qalmaqdadır. Şimali Koreyanın nüvə proqramı ətrafında danışıqlar hələ də nəticə verməmişdir. 1990-cı illərin əvvəllərində KXDR-nin nüvə şantajının səbəbi ölkədə kəskin enerji ehtiyatları çatışmazlığı ilə izah olunurdu.

Hələ 1993-cü ildə koreyalılar nüvə silahını yaymamaq haqqında müqavilədən çıxacaqları ilə hədələyən zaman Ağ ev 2003-cü ilə kimi KXDR-da AES tikməyi və buna qədər daimi olaraq ölkəni mazutla təmin etməyi vəd edərək, Pxenyani razılığa gətirə bilmişdi. 2002-ci ilin yanvar ayında Corc Buş Konqresdə çıxışı zamanı Şimali Koreyanı İran və İraqa birlikdə «şər yuvası» adlandırıb. ABŞ-ın o zamankı müdafiə naziri Donald Ramsfeld Şimali Koreyanı nəzərdə tutaraq diqqətə çatdırmışdı ki, ABŞ «iki cəbhədə döyüşüb qalib gəlməyə hazırdır». Bu bəyanatlardan sonra Şimali Koreya nüvə proqramının həyata keçirilməsini sürətləndirdiyini bildirmişdi. 2006-cı ildə isə ilk nüvə silahı sınaqları keçirilməyə başlandı.

Şimali Koreya özünü rəsmən nüvə dövləti elan etməsi ilə yanaşı Şimali Koreya lideri Kim Çen İn ölkə parlamentinin iclasında çıxışı zamanı ölkənin nüvə statusunun dönməz olduğunu bildirmişdir və ölkənin nüvəsizləşdirilməsi ilə bağlı müzakirələrin artıq mənasız olduğunu da diqqətə çatdırmışdır. Şimali Koreya lideri Kim Çen İn bildirmişdir ki, KXDR heç vaxt nüvə silahından imtina etməyəcək, çünki rəsmi Pxenyən ölkənin müdafiəsini sarsıtmaq və nəticədə hökumətini devirmək üçün “təzyiq” edən ABŞ-a qarşı

çıxmaq üçün bu silahlara ehtiyaclarının olacağını bildirib. [1] KXDR-ın şimalında yerləşən “Pungeri” yeraltı sınaq poliqonunda son bir neçə ayda qeydə alınan aktivlik həmçinin də peyk görüntülərindən də əldə olunan məlumatlara əsasən 2006-2017-ci illərdə KXDR “Pungeri” poliqonunda altı nüvə sınağı keçirildiyini açıq olaraq sübut edir. 2022-ci il ərzində Şimali Koreya tərəfindən regionda 37 dəfə raket sınaqları həyata keçirilib.

Cənubi Koreya lideri Y.S.Yeol çıxışında "Şimali Koreyanın nüvə təhdidləri artacağı təqdirdə biz də nüvə silahı əldə edə bilərik. Belə vəziyyət çox uzun çəkə bilməz", - deyər bildirmişdir. [2] Bu, Koreya yarımadasında gərginliyin artmasında bəri Cənubi Koreya tərəfindən qeydə alınan ilk nüvə təhdididir. Hətta 2017-ci ildə Cənubi Koreya və ABŞ hərbi təlimlər keçirmişdir ki bu təlimlərdə Şimali Koreyanın nüvə silahlarını zərərsizləşdirmə və onları məhv etmək simulyasiyaları üzərində təlimlər keçirilmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ordu az <https://ordu.az/az/news/232179>
2. TRT Azərbaycan <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/dunya/2023/01/13/c-nubi-koreya-nuv-silahi-ld-etm-y-hazirlasir-193213>

HEYDƏR ƏLİYEVİN XARİCİ SİYASƏTİNƏ DAİR

Süleymanlı Seyidfatimə Mirəli qızı

“Alman dilinin leksikologiyası və üslubiyyəti”

Elmi rəhbər: dosenti Pirnəzərova Gülənbər Məhərrəm qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının dünyaya bəxş etdiyi dahi şəxsiyyətdir. 1993-cü ildə xalq böyük səs çoxluğu ilə öz seçimini etdi və ulu öndər Heydər Əliyev Prezident seçildi. Həmin doğru seçimlə bugünkü qüdrətli Azərbaycan dövlətinin təməli qoyuldu. Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin çox vacib və əhəmiyyətli istiqamətlərindən biri Amerika Birləşmiş Ştatları ilə münasibətlərdir. Müstəqil Azərbaycanla bu ölkə arasında diplomatik münasibətlər 1992-ci il martın 18-də yaradılmışdır. Nəhayət, 1994-cü ilin sentyabrında məşhur “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması bu yolda ən mühüm və başlıca amil, Azərbaycanla Qərbi Avropa arasındakı münasibətlərdə dönüş nöqtəsi oldu. Azərbaycanın yeni xarici siyasət kursunda bütövlüklə Avropanın böyük dövlətləri ilə münasibətlər məsələsi mühüm bir istiqamət təşkil edir. Hər bir ölkənin özünəməxsus xüsusiyyətlərini bütün incəliklərinə qədər nəzərə alan bu yeni xətt qısa bir müddətdə çevik taktiki gedişlərlə həyata keçirildi. Qısa müddət ərzində Azərbaycan özünə Böyük Britaniya, Fransa, Almaniya, İtaliya kimi çox nüfuzlu həmfikirlər əldə etdi. Heydər Əliyevin bu xarici siyasəti Avropa istiqamətində uğurlu oldu. Heydər Əliyevin respublika rəhbərliyinə yenidən qayıdışından sonra Azərbaycanın xarici siyasətində, o, cümlədən dünyanın böyük və nüfuzlu dövlətlərindən sayılan Fransa ilə münasibətlərdə də dönüş baş verdi. Təcrübəli siyasi xadim və səriştəli diplomat Heydər Əliyev Fransa dövlətinin dünyada və Avropada oynadığı rolunu, malik olduğu nüfuzu və təsir dairəsini yaxşı bildiyindən, ilk növbədə, Fransa ilə əlaqələri sahmana salmağa başladı. Heydər Əliyevin ardıcıl və məqsədyönlü şəkildə həyata keçirdiyi xarici siyasət kursunun ən mühüm uğurlarından biri də 2001-ci ilin əvvəlində tarixi əhəmiyyət daşıyan hadisə – Azərbaycanın Avropa Şurasına üzv qəbul edilməsi, Avropa ailəsinə qovuşması oldu. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu mühüm nailiyyət Azərbaycana başqa dövlətlərlə müqayisədə daha ağır zəhmət və şərtlər bahasına başa gəldi. Azərbaycanın Avropa Şurasına tam hüquqlu üzv qəbul edilməsi həm ölkəmiz üçün, həm də bu təşkilat üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ulu öndərin yuxarıda vurğuladığımız müstəqil dövlət quruculuğu kursu kontekstində ölkənin xarici siyasətini formalaşdırması xüsusi yer tutur.

Azərbaycan balanslaşmış xarici siyasət yürütməklə həm ölkənin suverenliyini qoruya bildi, həm də global geosiyasi şərtlərə adaptasiya oldu.

Ulu öndər iştirak etdiyi bütün beynəlxalq tədbirlərdə Dağlıq Qarabağla bağlı həqiqətlərdən bəhs edir və insanlara real vəziyyəti anladır. Onun bu sahədəki fəaliyyətinin sayəsində BMT Təhlükəsizlik Şurası Azərbaycan torpaqlarının işğaldan azad edilməsi ilə bağlı 4 qətnamə qəbul etdi. ATƏT məsələ ilə əlaqədar daha fəal işləməyə başladı. Lakin təəssüf ki, Qərbin ikili standartlar siyasəti həlledici addım atmağa həmişə imkan vermirdi. Buna baxmayaraq, bütün dünya Dağlıq Qarabağın əzəli Azərbaycan ərazisi olduğunu qəbul

etmişdir. Fikrimcə, müsəlman dünyasının indiyə qədər Heydər Əliyev kimi liderə ehtiyacı olmamışdı. Heydər Əliyev dünya miqyasında imzası olan siyasətçidir. Azərbaycan bu imza ilə fəxr edir!

Ədəbiyyat siyahısı

1. Xalq qəzeti. Bakı, 2015, No 275. [S.6]
2. Xalq qəzeti. Bakı, 2015, No 274. [S.3]

HEYDƏR ƏLİYEV DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN ÇİN SİYASİ-İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİ

*Behbudova Bənövşə Təriyel qızı
Əliyeva Sevdagül Fazil qızı, professor
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Azərbaycan qədim dövrlərdən bir çox region və ölkələrlə sıx iqtisadi və mədəni əlaqələr qurmuşdur. Qədim dövlətçilik ənənələrinə malik, bəşər tarixinə böyük töhfələr vermiş Çin kimi böyük dövlətlə kökləri daha qədim dövrlərə dayanan, lakin XII-XIII əsrlərdən başlayaraq, Azərbaycanın daha da geniş vüsət alan siyasi-iqtisadi və mədəni əlaqələri yaradılmışdı. İpək yolunun ölkəmizdən keçməsi ilə bağlı güclü inkişaf etmiş Çin-Azərbaycan dövlətlərarası və iqtisadi münasibətləri Ümummilli liderin ardıcıl, çoxvektorlu siyasəti nəticəsində müasir dövrdə də möhkəmlənib, inkişaf etmişdir.

Oktyabrın 18-də 1991-ci il tarixində Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdikdən 2 ay sonra, dekabrın 27-də 1991-ci ildə Çin Xalq Respublikası Azərbaycanın müstəqilliyini qəbul etmişdir. 1992-ci ilin avqustunda Azərbaycanda Çinin səfirliyi açılmışdır. 1993-cü ilin sentyabrın 3-də isə Çində Azərbaycanın səfirliyi açılmış, bununla da ölkələr arasında siyasi-diplomatik, iqtisadi, mədəni əlaqələr bərpa edilmişdir.

Martın 8-də 1994-cü ildə Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev Çinə səfəri zamanı bəyanatla çıxış edərək qeyd etmişdi: “Çin rəhbərliyi ilə kifayət qədər səmərəli görüşlərimiz olmuşdur. Bu danışıqlar bir sıra sənədlərin imzalanması ilə başa çatdı. Ticarət, iqtisadiyyat, elm, mədəniyyət, turizm sahəsində əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi imkanları əldə olunmuş razılaşma nəticəsində imzaladığımız sənədlərdə əksini tapmışdır.” Həmçinin Heydər Əliyev ÇXR sədri Tszyan Tszeminə Azərbaycanın siyasi həyatındakı ən böyük faciə – Azərbaycanla Ermənistan arasında gedən müharibə barəsində, 20% torpaqların qanunsuz işğal altında qalması, BMT qətnamələrinin hələ də yerinə yetirilməməsi, kağız üzərində qalması, uydurma Dağlıq Qarabağ Respublikası ətrafında yaradılmış silahlı münaqişə barədə və hərbi əməliyyatları dayandırmaq, müharibəyə son qoymaq və məsələni danışıqlar yolu ilə, sülh və razılıq əldə olunması yolu ilə həll etmək cəhdləri barədə ətraflı məlumat vermişdir.

Nəzərə alsaq ki, Çin Xalq Respublikasının “dünya iqtisadiyyatının nəhəngi” dir, BMT Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvüdür, Azərbaycanla Ermənistan arasındakı münaqişəni ədalətli qiymətləndirilməsi yolunda dünya ictimaiyyətinin, beynəlxalq təşkilatların, dünya ölkələrinin münaqişəyə münasibətinə təsir göstərmə gücünə malik olduğu üçün onun tutacağı prinsipial mövqe mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Çin və Azərbaycan arasındakı əməkdaşlıq həmçinin regional sülh və sabitlik naminə birgə inkişaf və çiçəklənməyə imkan yaradır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin Çinə rəsmi səfəri zamanı Pekində mətbuat konfransındakı bəyanatı. Heydər Əliyev və Çin. Bakı Mütərcim 2021. s.28

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ TÜRK DÖVLƏTLƏRİ İLƏ ƏLAQƏLƏRİN İSTİQAMƏTLƏRİ

*Vurğun Rzazadə Famil 274 BMR
Elmi rəhbər: Sevinc Abbasova Hikmət*

Adətən deyirlər ki, tarix şəxsiyyəti yaradır, amma böyük şəxsiyyətlər də öz əməlləri ilə tarix yazır, onu istiqamətləndirirlər. Heydər Əliyev dövrün və zamanın gərdisini gözəl bilən dövlət rəhbəri kimi Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə, o cümlədən türk dünyasında aparıcı mövqelərə çıxması, ümumtürk

həmrəyliyinin təmin olunmasında böyük rol oynamışdır. Təsadüfi deyil ki, bu gün onun adı türk toplumlarında da hörmətlə anılır, türk dövlətlərinin integrasiyasında rolu məmnunluqla qeyd olunur.

Heydər Əliyev 1993-cü ildə Azərbaycanın müstəqilliyini və dövlətçiliyini qorumaqla, digər türk dövlətlərinin inkişafı üçün tarixi xidmət göstərdi. O, xarici qüvvələrin müdaxiləsi ilə Azərbaycanın məhv edilməsinin, postsovet türk respublikalarının böyük güclərin təzyiqinə, şovinizminin imperiya boyunduruğuna düşməsinə yol açma biləcəyini anladı. Heydər Əliyev Azərbaycanın ümumtürk həmrəyliyi və digər türk dövlətləri ilə münasibətlərinin təməlini atdı və türkdilli ölkələrlə işbirliyinin önəmini qeyd etdi. Onun fikirlərinə görə, sıx münasibətlər yaradılmalı və keçmiş Sovetlər İttifaqına daxil olan türkdilli ölkələrlə əlaqələr sürətlə inkişaf etməlidir. Heydər Əliyev Türk Şurası və TÜRKSOY kimi türk dünyası üçün əhəmiyyətli təşkilatlara da öz dəstəyini göstərdi.

Türk Şurası, 1992-ci ildə Türkiyə Prezidenti Süleyman Demirel tərəfindən təsis edilən, türkdilli ölkələrin siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələrinin inkişafını təmin edən beynəlxalq bir təşkilatdır. Türk Şurası, Türkiyənin rəhbərliyi altında Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxıstan, Özbəkistan, Türkmənistan və Qırğızıstan olmaqla altı ölkəni birləşdirir.

Heydər Əliyev, Azərbaycanın müstəqilliyini qorumaqla digər türk dövlətlərinin bərabərliyi, gələcək tərəfdaşlığı üçün tarixi xidmət göstərmişdir. Bu cəhətdən Türk Şurası, Azərbaycanın siyasi rəhbərliyi tərəfindən dəstəklənmiş və Heydər Əliyevin töhvələri ilə uyğunlaşdırılmışdır. Heydər Əliyev, Türk Şurasının yaradılmasının türkdilli ölkələrin siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələrinin inkişafına böyük təsiri olacağını vurğulayaraq, Türk Şurası ideyasını təklif edən Süleyman Demirelə təşəkkür etmişdir.

TÜRKSOY (Türk Kültür və Sanatları Ortak Yönetimi) - türk dünyasının mədəniyyət və incəsənətinin təşkilatı. 1993-cü ildə Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan və Türkmənistan tərəfindən qurulmuşdur. Məqsəd türk mədəniyyətini və sənətini qorumaq, inkişaf etdirmək, türk dünyası arasında mədəni əməkdaşlığı genişləndirmək, Mədəniyyət və sənət layihələrini həyata keçirmək və ortaq layihələri dekomünizasiya etməkdir.

Heydər Əliyev TÜRKSOY-un qurucularından biri idi və Türk Dünyası mədəniyyətinə verdiyi töhfəyə görə TÜRKSOY-un fəxri üzvlərindən biri seçildi. Əliyev TÜRKSOY-un işinə böyük əhəmiyyət vermiş, türk cəmiyyətlərinin mədəni və bədii irsinin qorunub saxlanılmasını və inkişafını dəstəkləmişdir.

Heydər Əliyev 1996-cı ildə TÜRKSOY tərəfindən "türk dünyasının lideri" mükafatına layiq görülmüşdür. Bu mükafat Əliyevin türk dünyasına verdiyi töhfəyə və türk mədəniyyətinə verdiyi dəstəyə görə verilir.

Əliyevin TÜRKSOY-a verdiyi töhfələr türk dövlətlərində Mədəniyyət və incəsənət sahəsində bir çox tədbirlərin keçirilməsinə, türk mədəniyyətinin isə bütün dünyaya tanınmasına gətirib çıxardı. Əliyevin rəhbərliyi ilə TÜRKSOY bir çox mədəni tədbirlər təşkil edib və türk cəmiyyətləri arasında mədəni əməkdaşlığı genişləndirib.

Türk dünyasının birləşməsi, daha sıx münasibətlərin yaradılması, həm siyasi, həm də iqtisadi sahələrdə əməkdaşlıq, həm də mədəni əlaqələrin inkişafı üçün Türk Şurasının fəaliyyəti mühüm və vacibdir. Bu üzvlüyü əldə etməklə biz Türk dövlətləri ilə sıx münasibətlərin inkişaf etdirilməsində iştirak edirik.

Son olaraq, Heydər Əliyevin Türk Dünyası Yazıçılarının III qurultayındakı çıxışından bir sitat gətirəm:

“Xalqlarımızın böyük tarixini yenidən qiymətləndirmək, hər bir xalqın tarix boyu yaratdığı mənəvi dəyərləri, mədəniyyət abidələrini bütün xalqlar üçün doğma etmək bizim bu görüşlərin mərkəzində duran vəzifələrdir. Bizim köklərimiz bir dilə, bir mənəviyyətə, bir dinə bağlı olduğuna görə çox dərin və mənəvi dəyərlərimiz tarixin bütün mərhələlərində nə qədər çətinliklərlə rastlaşıbsa da, dayanmayıb, inkişaf edib. İndi isə türkdilli xalqların müstəqil dövlətləri olduğuna görə və bizim əlimizdə böyük imkanlar yarandığına görə bu prosesləri daha da gücləndirə, daha da mütəşəkkil edə bilərik. Bu, bizim borcumuzdur”.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan-Türkiyə Alakaları və Heydər Əliyev I. Kitap, Bakı: Qafqaz Universiteti, 2002.
2. Babaoğlu, Hikmət. (2019). Xarici Siyasət. "ELM", Bakı.
3. "Heydər Əliyev: Azerbaijan's Patriotic Hero." Al Jazeera.
4. Ruinten, Sevinç. Azərbaycan Türk Dövlətləri ilə Siyasi Elageler Sistemində. Bakı: Adiloğlu Neşriyat, 2005. Türkiyə Azərbaycan Çalıştay Raporu. Kafkasya Çalışmaları 2 (Temmuz 2009), 9 vd.
5. "Türk Şurası". Türk Şurasının rəsmi saytı.

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Cəfərova Zərifə Eldəniz
Elmi rəhbər: Soltanzadə Aygün Nizami
Azərbaycan Dillər Universiteti

İki ölkənin münasibətlərinə müsbət təsir göstərən ən mühüm amillərdən biri də liderlər arasındakı münasibətlərdir. Xüsusilə, Azərbaycanın Ümummilli Lideri Heydər Əliyev ilə Türkiyə Respublikasının Prezidenti Süleyman Dəmirəl arasında şəxsi münasibətlər iki ölkə arasında münasibətlərin inkişafı üçün ənənə formalaşdırıb və müasir dövrdə də təsirini davam etdirir. Bu iki ölkənin liderləri arasındakı əlaqələr Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum enerji xətlərini iki ölkə arasındakı münasibətlərə gətirdi, Azərbaycan-Türkiyə-Gürcüstan üçtərəfli münasibətlərini qurdu, hərbi əlaqələrin qurulmasına kömək etdi. Azərbaycan və Türkiyə möhkəm təməllər üzərində iki ölkə arasında xarici siyasətdə koordinasiyanın əsası Heydər Əliyevin söyləri nəticəsində mümkün olmuşdur.

İkitərəfli iqtisadi əlaqələr baxımından mühüm qurum olan Türkiyə ilə Azərbaycan arasında İqtisadi və Ticari Əlaqələr üzrə Birgə İqtisadi Komissiya'nın ilk iclası 1997-ci il fevralın 25-də keçirilmişdir. [3]

İki ölkə arasında iqtisadi əlaqələrin ən mühüm istiqamətlərindən biri enerji sahəsində əməkdaşlıq təşkil edir. Türkiyə-Azərbaycan enerji əlaqələrinin əsasları Azərbaycanın müstəqilliyi ilə qoyulub. Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə Azəri-Çıraq-Günəşli (AÇG) neft yataqlarının emalı üzrə imzalanmış “Əsrin müqaviləsi”ndə 6,75% dərəcəsi ilə təmsil olunub. 2017-ci ilin sonuna olan məlumata görə, TPAO Azərbaycanda 3 kəşfiyyat, işlənmə və hasilat layihəsində və 2 boru kəməri layihəsində tərəfdaşdır. Bunlar AÇG (TP 6,75%), Şahdəniz (TP 19%) və Alov İşlənməsi və Hasilatı Layihələridir. [1, s.21]

İki ölkə arasında iqtisadi əlaqələrin ən mühüm uğuru qarşılıqlı investisiyalardır. Bu qarşılıqlı investisiyalar son illərdə həm sürətlə artmış, həm də hər iki ölkə üçün strateji investisiyalara çevrilmişdir. Yəni Azərbaycanın Türkiyəyə investisiyaları enerji sahəsinə, Türkiyənin Azərbaycana investisiyaları isə qeyri-neft sahəsinə qoyulub.

Azərbaycanın xaricə ən çox sərmayə qoyduğu ölkə Türkiyədir və nəhayət, rəqəmlər 20 milyard dollara yüksəlib. Azərbaycanın Türkiyəyə investisiyaları enerji layihələrində, neft emalı zavodlarında, neft-kimya sektorunda, təbii qazın paylanması və limanda prioritetdir. SOCAR 2008-ci ildə PETKİM ilə Türkiyə bazarına daxil olub və bu günədək bu sahədə fəaliyyətini davam etdirir.

2020-ci ilin fevralında Bakıda keçirilən Yüksək Səviyyəli Strategiya Əməkdaşlıq görüşündə iki ölkə arasında ticarət həcmi 15 milyard dollara çatdırılması qərara alınıb. Bunun üçün tərəflər arasında güzəştli ticarət müqaviləsi imzalanıb və tərəflərin qarşılıqlı gömrük rüsumlarından azad edildiyi 30 adda məhsul müəyyən edilib. Şuşa bəyannaməsinin iqtisadiyyat bölməsində “Azərbaycan-Türkiyə mallarının sərbəst hərəkəti mexanizmlərinin yaradılması üçün lazımi işləri görəcəklər” yazılıb.

Azərbaycan Gömrük Rəhbərliyinin rəqəmlərinə görə, 2021-ci ilin ilk 11 ayında Azərbaycan ilə Türkiyə arasında xarici ticarətin həcmi 4 milyard 181 milyon dollar olub. Bu rəqəmlərlə Türkiyə Azərbaycanın xarici ticarətində İtaliyadan sonra ikinci yerdədir. İtaliyanın birinci yerdə olmasının səbəbi Azərbaycanın əsas xarici ticarət məhsulu olan neftin İtaliya üzərindən satılmasıdır. Bu rəqəmlərlə Türkiyə-Azərbaycan ticarət həcmi Rusiya-Azərbaycan ticarət həcmindən 2 dəfə, Çin-Azərbaycan ticarət həcmindən 4 dəfə çoxdur. Azərbaycanın idxal və ixracında da Türkiyə ikinci yerdədir. [2]

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı

1. Araz Aslanlı. Türkiyə-Azərbaycan Ekonomik İlişkileri. Yönetim Ve Ekonomi. 2018. Cilt:25 Sayı:1. 27s.
2. Cavid Veliev. Türkiyə-Azərbaycan Diplomatiik İlişkilerinin 30 Yılı'nın Özeti. Dış Politika | Kriter Ocak 2022 / Yıl 6, Sayı 64.
3. Türkiyə-Azərbaycan ekonomik ilişkileri stratejik boyutlar kazanıyor
4. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-azerbaycan-ekonomik-iliskileri-stratejik-boyutlar-kazaniyor/1698615>

AZƏRBAYCAN-ÇEXİYA MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

*Amanava Sevdə Çingiz
Elmi rəhbər: P.ü.f.d. Məmmədova Günay Kamil
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Sovet İttifaqı dağılandıqdan sonra, 1990-cı illərin əvvəllərində dərin iqtisadi-siyasi böhrana düşən müstəqil Azərbaycanı fəlakətdən xilas edən Heydər Əliyev ölkənin beynəlxalq arenada nüfuzunu yüksəltdi. Azərbaycan beynəlxalq aləmə sürətlə integrasiya etməyə başladı və bir çox ölkələrlə münasibətlər qurdu.

Heydər Əliyevin xarici siyasət kursunun əsas prioritetlərindən biri Avropa İttifaqı ilə münasibətlərin qurulması idi. Bu istiqamətdə 1996-cı ildə Lüksemburqda imzalanan və 1999-cu ildə qüvvəyə minən Aİ və Azərbaycan arasında Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişini Heydər Əliyevin xarici siyasətinin ən uğurlu sənədlərindən biri kimi qiymətləndirilir. Azərbaycan üçün mühüm tarixi əhəmiyyət kəsb edən bu sənəd ölkəmizin Avropa strukturları və institutları ilə əlaqələrinin genişlənməsi və integrasiya istiqamətində hüquqi baza rolunu oynayır [1].

Heydər Əliyevin dövründə Azərbaycan Avropa İttifaqının mühüm tərəfdaşı kimi qəbul olunmağa başladı. Rəsmi Bakı bir sıra Avropa ölkəsi ilə ayrı-ayrılıqda münasibət qurdu, əlaqələri genişləndirdi. Belə ölkələrdən biri də Çexiya idi. Məhz Heydər Əliyevin dövründə Azərbaycan və Çexiya arasında siyasi və iqtisadi əlaqələrin təməli qoyulmuşdur. İki ölkə arasında aşağıdakı ilk rəsmi sənədlər Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə imzalanmışdır:

- 1995-ci il noyabrın 24-də Bakıda imzalanan “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Çexiya Respublikası Hökuməti arasında ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq haqqında Saziş”.

- 1996-cı il fevralın 27-də Bakıda imzalanan “Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi ilə Çexiya Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi arasında əməkdaşlıq haqqında Protokol” [3, səh. 163].

Bu sənədlər Bakı və Praqa arasında gələcək münasibətlərin qurulması və inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayır.

Hakimiyyəti dövründə Heydər Əliyev həmçinin Praqada rəsmi səfərdə də olub. 2002-ci ilin noyabrın 21-də Heydər Əliyev NATO/Avroatlantika Tərəfdaşlıq Şurasının üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarından Zirvə görüşündə iştirak etmək üçün Praqaya səfər etmişdir. Səfər çərçivəsində Heydər Əliyev Zirvə görüşündə iştirakı ilə yanaşı NATO-nun baş katibi lord Con Robertson ilə, Fransa Prezidenti Jak Jirak ilə, Türkiyə Prezidenti Əhməd Necdet Sezər ilə, Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevardnadze ilə, Ermənistan Prezidenti Robert Koçaryan və ATƏT-in Minsk Qrupunun həmsədrələri ilə də bir sıra vacib görüşlər keçirmişdir [2].

Bu gün müasir beynəlxalq gerçəklik şəraitində Çexiya-Azərbaycan dostluq münasibətlərinin inkişafına və möhkəmlənməsinə Heydər Əliyevin töhfəsi yüksək qiymətləndirilir. Məhz onun dövründə iki ölkə arasında qurulan əlaqələr bu günə qədər yüksələn xətt üzrə inkişaf edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi. Hüquqi aktların vahid elektron bazası (<http://www.e-qanun.az/>).
2. Bədəlov Ə. Azərbaycan – NATO əməkdaşlığı yüksələn xətt üzrə inkişaf edir // Xalq qəz. 05 may, 2014.
3. Şahmuradov A.Ş. Azərbaycan Respublikasının Şərqi və Avropa ölkələri ilə əlaqələri. Bakı, 2017, 227 s.

AZƏRBAYCAN-BOLQARİSTAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

*Cavadzadə Nərgiz Atəş
Elmi rəhbər: müə. Ağayeva Xəyalə Rafael
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Hazırda Azərbaycan ilə Bolqarıstan arasında mövcud olan sıx əlaqələrin tarixi 90-cı illərin əvvəllərinə təsadüf edir. 1992-ci il yanvarın 14-də Bolqarıstan Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyaraq, 1992-ci il

5 iyunda onunla diplomatik münasibətlər yaratdı. 1999-cu ilin dekabr ayında Bolqarıstanın Azərbaycanda səfirliyi fəaliyyətə başlamış, 16 aprel 2004-cü ildə isə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Bolqarıstanda Azərbaycan səfirliyinin açılması haqqında sərəncam imzalanmışdır [3, s.189].

Azərbaycanla Bolqarıstan arasında münasibətlərin yaranması və inkişafı məsələləri, yüksək səviyyədə ATƏT sammitində görüşən prezidentlər H.Əliyev və J.Jelev arasında müzakirə edilmişdir. 1995-ci ilin 29-30 iyununda Azərbaycan Prezidenti H.Əliyev Bolqarıstana rəsmi səfər etmişdir. Səfər zamanı Azərbaycanla Bolqarıstan arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsi istiqamətində imzalanan müqavilələri yüksək qiymətləndirən ümummilli lider iki ölkə arasında münasibətlərin daha da inkişaf edəcəyinə ümidvar olduğunu bildirmişdir. 1998-ci il dekabrın 8-də Bolqarıstan Respublikasının Prezidenti P.Stoyanov Azərbaycan Respublikasının Prezidenti H.Əliyevin dəvəti ilə Azərbaycana rəsmi səfərə gəlmiş, səfər zamanı Azərbaycanla Bolqarıstan arasında dostluq əlaqələrinin və əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi, Böyük İpək yolu proqramının reallaşması, TRASEKA, İNOGEYT layihələri ilə bağlı məsələlər müzakirə edilmişdir [3, s.190]. Prezidentlər həmçinin, bir sıra beynəlxalq məsələləri də müzakirə etmişdilər.

Əsası H.Əliyevin dövründə qoyulan bu uğurlu ikitərəfli münasibətlərin nəticələrinin davamlılığını biz bu gün də görürük. Ölkələrimiz arasında əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsində, bu əlaqələrin yeni mərhələyə qədəm qoymasında, strateji əməkdaşlıq səviyyəsinə çatdırılmasında və daha da inkişaf etdirilməsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2015-ci ilin mart ayında Bolqarıstan Respublikasına rəsmi səfəri böyük rol oynamışdır. [2]

İki ölkə arasında energetika sahəsində əməkdaşlıq strateji səviyyəyə çatmışdır. Bolqarıstan Cənub Qaz Dəhlizinin üzvüdür. 30 dekabr 2020-ci ildə Azərbaycan qazı TAP layihəsi vasitəsilə Yunanıstan, Albaniya, İtaliya və Bolqarıstana tədarük edilib. Bu gün Trans Adriatik Boru Kəmərinin (TAP) gücü ildə 10 milyard kubmetrdən çoxdur. Azərbaycan və Bolqarıstanın əməkdaşlıq etdiyi enerji layihələri Avropa İttifaqı tərəfindən də dəstəklənir [1]. Avropa Komissiyası, Azərbaycan təbii qazının Avropaya tədarükü layihələrinin yenidən Avropa İttifaqı üçün ümumi maraq doğuran layihələr siyahısına daxil edildiyini təsdiqləyib.

Azərbaycan tərəfi Bolqarıstanla təkcə enerji sahəsində deyil, digər mühüm sahələrdə də əməkdaşlıqda maraqlıdır. Ötən dövr ərzində iki ölkə arasında energetika, nəqliyyat, yeyinti sənayesi, kənd təsərrüfatı, turizm, informasiya texnologiyaları və humanitar sahələrdə o cümlədən mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq inkişaf etmişdir. Mədəni əlaqələr və insanlar arasında təmaslar, o cümlədən multikulturalizm prinsiplərinin təbliği və mədəni irsin qorunması gələcək inkişaf üçün yaxşı potensiala malikdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan-Bolqarıstan əlaqələri dinamik inkişaf edir. <https://ikisahil.az/post/316500-azerbaycan-bolqaristan-elaeleri-dinamik-inkishaf-edir>
2. Azərbaycan-Bolqarıstan Münasibətləri Daha Yüksək Mərhələyə Qədəm Qoyur. <https://respublika-news.az/news/azerbaycan-bolqaristan-munasibetleri-daha-yukse-merheleye-qedem-qoyur>
3. Məmmədov H. Bolqarıstan tarixi. Bakı, 2009

AZƏRBAYCAN-ÇİN MÜNASİBƏTLƏRİNİN QURULMASINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ÇİNƏ SƏFƏRİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Babayeva Nəzrin Nazim qızı
Elmi rəhbər: dosent Aqil Şahmuradov Şövkət,
Azərbaycan Dillər Universiteti

Qədim sivilizasiyalardan birinin beşiyi olan Çin dünya mədəniyyəti xəzinəsinə əsrarəngiz töfhələr vermişdir. Bir sıra mühüm kəşf və ixtiraların vətəni olan bu ölkə tarixi İpək yolunun üzərində yerləşdiyinə görə daha çox dövlət ilə iqtisadi, mədəni, ticarət əlaqələri saxlamışdır. Bəşəriyyət kompasi, barıt, kağız, kitab çapı, kağız pul ilə ilk dəfə tanışlığa görə çinlilərə borcludur [1, s.9].

Uzun əsrlər boyu kəndli ölkəsi kimi tanınan Çin hazırda dünyanın ikinci böyük iqtisadiyyatına malikdir. Təsədüfi deyil ki, 2021-ci ildə Çində ümumi daxili məhsulun həcmi 17.7 trilyon dollar olmuşdur. Bu gün Çinin valyuta ehtiyatları 3.2 trilyon (bəzi mənbələrə görə 4 trilyon) dollar təşkil edir [1, s.9].

Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra, Çin Xalq Respublikası müstəqilliyini elan etmiş dövlətimizi 27 dekabr 1991-ci ildə tanımışdır. İki ölkə arasında diplomatik münasibətlər 2 aprel 1992-ci ildə qurulmuşdur.

Azərbaycanın zəngin enerji mənbələrinə malik olması Çinin regionda diqqətini cəlb edən amillərdən biri olmuş, ancaq, qısa müddətdən sonra Çin və Azərbaycan arasında olan münasibətlərdə soyuqluq müşahidə olunmuşdur. Buna səbəb, Elçibəyin prezidentliyi dövründə Azərbaycan hökumətinin “Şərqi Türküstan” ilə bağlı ifadələri və onun müstəqilliyini vurğulaması idi. Azərbaycan hökumətinin bu mövqedə olması Çini narahat etmiş və Çinin Ermənistanla əlaqələrini intensivləşdirməsinə səbəb olmuşdur [3, s.239].

Heydər Əliyevin prezidentliyi dövründə iki ölkə arasındakı soyuq münasibətlər aradan qaldırılmışdır. Bu baxımdan, Heydər Əliyevin 7-10 mart 1994-cü il tarixində Çinə etdiyi səfəri xüsusi önəm kəsb edir. Martın 7-də baş tutmuş rəsmi qarşılama mərasimində, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev və ÇXR sədri Tszyan Tszemin ikitərəfli danışıqlara başlanmışdır. Sonra, Tszyan Tszemin Çinin Azərbaycanla münasibətlərinin inkişaf etdirilməsinə böyük əhəmiyyət verdiyini və bu əməkdaşlığın bütün sahələrdə gücləndirilməsinə birgə səy göstərməyə hazır olduğunu bildirib [2].

Danışıqlardan sonra Tszyan Tszemin və Heydər Əliyev ÇXR ilə Azərbaycan arasında dostluq münasibətlərinin inkişaf etdirilməsinin əsasları haqqında birgə bəyanat imzalanmış, həmçinin iki ölkə arasında hava yolunun açılması haqqında, elmi-texniki və mədəni əməkdaşlıq, təbabət, radio və televiziya, turizm sahəsində qarşılıqlı fəaliyyət haqqında sazişlər bağlanmışdır [2].

Martın 8-də Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev ÇXR Dövlət Şurasının baş naziri Li Penlə görüşü zamanı ikitərəfli münasibətlərin inkişaf perspektivləri müzakirə olunmuşdur. Həmin gün Heydər Əliyev səfərin ilkin yekunları ilə bağlı jurnalistlər üçün mətbuat konfransı keçirib. Mətbuat konfransında səfərin ilkin yekunlarından razılıqla bəhs edən Heydər Əliyev, Azərbaycanın üzləşdiyi ən böyük problem – Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi barədə jurnalistləri ətraflı məlumatlandıraraq, onun həll olunması üçün BMT Təhlükəsizlik Şurasının bütün daimi üzvlərinin, o cümlədən də Çinin səylərini birləşdirməyin vacibliyini vurğulayıb [2].

Heydər Əliyevin Çinə səfəri və iki ölkə arasında baş tutan müzakirələr, bu gün də uğurla davam edən Çin və Azərbaycan münasibətlərinin təməlidir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Qəzeti №213 (9092) ŞƏNBƏ, 1 oktyabr 2022-ci il
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Çin Xalq Respublikasına rəsmi səfəri (7-10 mart 1994-cü il <https://lib.aliyevheritage.org/az/32490422.html>)
3. Sapmaz, A. (2008). Rusya'nın Transkafkasya Politikası və Türkiyə'ye Etkileri, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 368 s.

MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCAN-MACARISTAN ƏLAQƏLƏRİ

Magistrant: Əkbərov Ramil Əkbər

*Elmi rəhbər: dosent Əliyev Bəhmən Fazil oğlu
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Mərkəzi və Şərqi Avropada yerləşən, Avropa İttifaqının üzvü və Türk Dövlətləri Təşkilatının müşahidəçi üzvü olan Macarıstanla ikitərəfli, çoxtərəfli və beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində münasibətlərin inkişafı Azərbaycanın xarici siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biridir [2].

Azərbaycan-Macarıstan münasibətlərinin tarixi hələ Ağqoyunlu və Səfəvi dövlətləri ilə Macarıstan Krallığı arasında diplomatik və ticari əlaqələrin mövcud olduğu XV-XVII əsrlərə gedib çıxır [1, s. 3].

Macarıstan Azərbaycanın müstəqilliyini 1991-ci il dekabrın 26-da rəsmən tanımış, 1992-ci il aprelin 27-də isə iki ölkə arasında diplomatik münasibətlər qurulmuşdur. Qarşılıqlı olaraq 2004-cü ildə Azərbaycanın Macarıstanda, 2009-cu ildə isə Macarıstanın Azərbaycanda səfirliyi təsis olunmuşdur [2; 4; 5; 6].

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Macarıstana ən sonuncusu 2023-cü ilin yanvar ayında olmaqla 4 dəfə rəsmi səfər etmişdir. Azərbaycan xarici işlər nazirinin 2017-ci il 24 iyul və 31 avqust tarixlərində və 2019-cu ildə Macarıstana, Macarıstanın Baş naziri Viktor Orbanın 2016 və 2019-cu illərdə və Macarıstan xarici işlər nazirinin isə 2016, 2018, 2019, 2020 və 2021-ci illərdə Azərbaycana səfərləri baş tutmuşdur [2; 4].

Milli Məclisdə 14 üzvü olan Azərbaycan-Macarıstan parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupu, Macarıstan parlamentində isə 8 üzvü olan Macarıstan-Azərbaycan dostluq qrupu fəaliyyət göstərir. İki ölkə arasında bu günədək 50 sənəd imzalanmışdır [4; 6].

Azərbaycanla Macarıstan arasında iqtisadi əlaqələr də yüksək səviyyədə inkişaf edir. Azərbaycanda Macarıstan investisiyalı 21 şirkət fəaliyyət göstərir.

Macarıstan Azərbaycana 1,1 milyard, Azərbaycan isə Macarıstana 18,1 milyon ABŞ dolları məbləğində investisiya qoymuşdur. 2022-ci ildə iki ölkə arasında ümumi ticarət dövriyyəsi 47,4 milyon ABŞ dolları təşkil etmişdir. Macarıstan Cənub Qaz Dəhlizi layihəsini dəstəkləyən ölkələr sırasındadır. Bundan əlavə, 2009-cu ildə iki ölkə arasında İqtisadi Əməkdaşlıq üzrə Hökumətlərarası Komissiya fəaliyyətə başlamışdır [2; 3].

Humanitar sahədə isə Macarıstan hökuməti tərəfindən “Stipendium Hungaricum” proqramı çərçivəsində Macarıstanda azərbaycanlıların təhsil alması məqsədilə hər il 200 nəfərlik təqaüd ayrılır. Azərbaycan Dillər Universitetində 2019-cu il martın 29-da Macar dili və mədəniyyəti mərkəzi açılmışdır [2].

Macarıstan hər zaman olduğu kimi, Vətən müharibəsi zamanı da beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədləri çərçivəsində Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü qətiyyətlə dəstəkləyib. Bu dəstəyinin əməldə sübut olaraq, Macarıstan işğaldan azad olunmuş torpaqlarda aparılan minatəmizləmə fəaliyyətinə dəstək məqsədilə 25 min avro ianə edib [5; 6].

Çoxtərəfli səviyyədə əlaqələrə nümunə olaraq, 2022-ci il dekabrın 17-də Azərbaycan, Macarıstan, Rumıniya və Gürcüstan arasında yaşıl enerji sahəsində strateji tərəfdaşlığa dair müvafiq Sazişin imzalanmasını göstərmək olar [2; 6].

Beynəlxalq təşkilatlar səviyyəsində isə iki ölkə arasındakı münasibətlər, xüsusilə BMT, ATƏT, Aİ və TDT çərçivəsində inkişaf etdirilir [2; 6]. Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının 2021-ci il 12 noyabr tarixində İstanbulda keçirilmiş VIII Zirvə Görüşündə dünyanın siyasi sistemində önəmli bir platformaya çevrilməkdə olan Türk Şurasının bundan sonra Türk Dövlətləri Təşkilatı adı ilə fəaliyyətini davam etdirməsi haqqında qərar verilmişdir. İstanbul Zirvə görüşündə olduqca mühüm olan “Türk dünyasına baxış — 2040” konsepsiyası qəbul edilmiş, liderlər arasında Bəyannamə imzalanmışdır. Bu sənəddə TDT-nin gələcək hədəflərini müəyyənləşdirən mühüm məsələlər yer almışdır. TDT çərçivəsində fəaliyyət iştirakçı dövlətlər, o cümlədən imkan verir ki, Azərbaycan və Macarıstana bütün sahələrdə əlaqələri daha yüksək səviyyəyə qaldırsınlar.

Müasir dövrdə Azərbaycan və Macarıstan arasında əlaqələr etibarlı tərəfdaşlıq və mehriban dostluq münasibətlərinə söykənir və bu əlaqələrin davam etdirilməsində, xüsusilə siyasi, eləcə də iqtisadi və diplomatik münasibətlər mühüm rol oynayır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan-Macarıstan əlaqələri hər iki ölkə üçün strateji əhəmiyyət daşıyır — ekspert rəyi. // https://azertag.az/xeber/Azerbaycan_Macaristan_elaqeleri_her_iki_olke_uchun_strateji_ehemiyet_dasiyir
2. Azərbaycan-Macarıstan münasibətləri yeni inkişaf mərhələsində. // <https://qafqazinfo.az/news/detail/azerbaycan-macaristan-munasibetleri-yeni-inkisaf-merhelesinde-389786>
3. Qurbanlı T. Azərbaycan-Macarıstan münasibətləri: tarixi köklərə əsaslanan strateji xətt // [https:// teleqraf.com/news/siyaset/365688.html](https://teleqraf.com/news/siyaset/365688.html)
4. Macarıstan // [https:// mfa.gov.az/az/category/avropa/macaristan](https://mfa.gov.az/az/category/avropa/macaristan)
5. Məhərrəm A. Macarıstan Vətən müharibəsi dövründə Azərbaycanın yanında oldu // <https://modern.az/az/news/296429/macaristan-veten-muharibesi-dovrunde-azerbaycanin-yaninda-oldu-deputat>
6. Səxavətoğlu E. Azərbaycan-Macarıstan əlaqələri yeni hədəflərə doğru // <https://az.trend.az/azerbaijan/politics/3702979.html>

AZƏRBAYCAN-AVROPA İTTİFAQI ƏLAQƏLƏRİ

Nəcəfzadə Mehdi Anar oğlu
Elmi rəhbər: c.ü.f.d. Hacıyeva Gülnar Nuru
Azərbaycan Dillər Universiteti

1993-cü ildən etibarən Azərbaycan Avropa İttifaqı ilə münasibətlərdə maraqlı olduğunu bəyan etmişdi və bu qurumla müxtəlif sahələrdə əlaqələr qurmağa başlamışdır. Avropa İttifaqı ilə istər iqtisadi, enerji, nəqliyyat-kommunikasiyalarının yaradılması və digər sahələrdə uğurlu lahiyələrə imza atmışdı. Bu çoxşahəli əməkdaşlığın nəticəsi olaraq 2004-cü ildə Azərbaycan Avropa qonşuluq siyasətinə, 2009-cu ildən isə Şərq tərəfdaşlığı proqramına daxil edilmişdi. Azərbaycan bu uğurlu əməkdaşlığın çərçivəsində

bir sıra mühüm sənədlər imzalamışdılar. Digər tərəfdən isə Avropa İttifaqının Azərbaycan ilə əlaqələrinə xüsusi əhəmiyyət verməsinin əsas səbəbi onun Cənubi Qafqazın lider dövləti olmasıdır. Aİ-Azərbaycan ən böyük ticarət tərəfdaşı o cümlədən ən böyük ixrac tərəfdaşıdır. İdxal tərəfdaşları sırasında 2-ci yerdə dayanır [1]. Azərbaycan yeganə postsovet məkanı ölkəsi idi ki, Avropa İttifaqı ilə tərəfdaşlıq əlaqəsi qurub. Ölkəmiz bu təşkilata üzv olmağa yox müxtəlif sahələr üzrə əməkdaşlıq qurmağı təklif edib. Təcrübədə göstərir ki, 2008-ci il Rusiya-Gürcüstan müharibəsi, 2014-cü ildən başlayaraq hələ də davam edən Rusiya-Ukrayna münaqişəsi Azərbaycanın balanslı siyasət aparmasına tam haqq qazandırır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin apardığı uğurlu siyasət nəticəsində ölkəmizin Avropa İttifaqı ilə əlaqələrində yeni mərhələyə yol açmışdı. Ölkəmiz Avropanın etibarlı enerji tərəfdaşına çevrilib, hazırda Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında yeni əməkdaşlıq sazişləri üzərində işlər yekunlaşmaq üzrədir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Avropa İttifaqına üzv olan 27 dövlətdən 9-u ilə strateji əməkdaşlıq barədə mühüm sazişlər imzalayıb. Bu proseslərin hamısı ölkəmizin sürətli iqtisadi inkişafı üçün çox vacibdir.

2020-ci il 2-ci Qarabağ müharibəsi zamanı Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı əlaqələrini yeni səviyyə keçməyini sürətləndirdi. Azərbaycan BMT-nin 4 qətnaməsini Aİ-nin qəbul etdiyi sənədləri təkbəşinə həyata keçirməyə başladı. Müharibə zamanı Prezident Ali Baş komandanın rəhbərliyi ilə işğal altındakı torpaqlarımız işğaldan azad edildi. Müharibə bitdikdən sonra Aİ regionunda gedən proseslərdən uzaq qalmaq istəmirdi və iki ölkə arasında sülh danışıqları prosesində vasitəçilik etməyə başladı. İlk görüş 14 dekabr 2021-ci ildə oldu və bu görüşdə nəqliyyat-kommunikasiyaların bərpası Cənubi Qafqaz regionundakı sülhün bərqərar olması haqqında müzakirələr aparıldı. Görüşdən sonra liderlər 3 dəfə Brüsseldə görüşlər keçirdi. Sonuncu belə görüş Praqada Avropa liderləri sammitində baş tutmuşdu. Bu görüşün Azərbaycan tərəfi üçün ən mühüm nailiyyəti Ermənistan ölkəmizin ərazi bütövlüyünü tanınması oldu. Amma bu görüşdən bir neçə gün keçənən sonra isə Fransa prezidenti əks bəyanatla çıxış etmişdi ki, buda Fransanın Cənubi Qafqazdakı ikili siyasət planını ortaya çıxartdı.

24 fevral 2022-ci ildən başlayan hələ də davam edən Rusiya-Ukrayna müharibəsindən Avropa İttifaqı Rusiya ya çoxlu sanksiyalar tətbiq etdi və buna cavab olaraq da Rusiya avropaya olan qaz nəqlini dayandırdı və avropa dövlətləri üçün faciəyə səbəb oldu. Belə bir zamanda Azərbaycandan başqa etibarlı tərəfdaş yox idi və bu kontekstdə Azərbaycana Avropaya olan qaz ixracatını artırmağa başladı. 18 iyul 2022-ci ildə Avropa Komissiyasının sədri Ursula von der Leyen Azərbaycana səfəri zamanı Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında "Avropa Komissiyası tərəfindən təmsil olunan Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan Respublikası arasında enerji sahəsində Strateji Tərəfdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu" imzalanmışdır [2]. Baş verən bu hadisələr göstərir ki, Azərbaycan-Avropa İttifaqı əlaqələri bunda sonra da inkişaf edəcək.

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı

1. Avropa İttifaqı Azərbaycan fəaliyyət planı Qanun, 2008, s.156-184
2. Azərbaycan Avropa İttifaqı üçün vacib tərəfdaşdır. Azərbaycan, 2022, 1-7 may, s.2.

BEYNƏLXALQ HÜQUQ MÜNASİBƏTLƏRİ KONTEKSTİNDƏ AZƏRBAYCAN-ERMƏNİSTAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ HÜQUQ PRİNSİPLƏRİNİN ROLU VƏ İCRASI

Süleymanli Nigar Maarif
Elmi rəhbər: müəllimi İsmayilova Afaq suliddin qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Müasir dünya təcrübəsində son onilliklər boyunca müşahidə olunan tendensiya bundan ibarətdir ki, yeni dövlətlərin yaranması, dünya birliyi tərəfindən təşviq edilməyən və buna görə də tez-tez rast gəlinməyən proses və hadisədir. Beynəlxalq təcrübədə sonuncu dəfə kütləvi olaraq yeni dövlətlərin yaranması 90-cı illərdə Sovet İttifaqının parçalanması, Yuqoslaviya, Çexoslovakiya Sovet Sosialist Respublikalarının yerində yeni dövlətlərin yaranması və Almaniyanın birləşdirilməsi ətrafında gedən geosiyasi proseslərə təsadüf edir. Sovet İttifaqının dağılmasını fürsət olaraq qiymətləndirən separatçı qüvvələr demokratiya və milli azadlıq pərdəsi altında zorakılıq və sərhədlərin yenidən cızılması yolu ilə yeni dövlətlər yaratmağa çalışırdılar. Buna Azərbaycanda keçmiş Dağlıq Qarabağ, Gürcüstanda Abxaziya və Şimali Osetiya, ha-

belə Moldovada Prednestrovyaya münaqişəsini misal göstərmək olar. Bu halların heç biri dünya ictimaiyyəti tərəfindən tanınmır. Müasir dünya ictimaiyyəti zor və güc tətbiqetməni yeni dövlət yaratmaq üçün vasi-tə və üsulu olaraq qəbul etmir. Dünyada yeni dövlətin yaradılması yalnız hüquqi razılaşma olduqda maraqlı tərəflər sərhədlərə yenidən baxılması ilə bağlı könüllü razılığa gəldikdə mümkündür. Tərəflərdən birinin silah gücü ilə sərhədləri dəyişməyə məcbur edildiyi müqavilə hüquqi qüvvəyə malik ola bilməz. Belə bir müqavilə hüquqi cəhətdən etibarsızdır və gec-tez pozulacaq, və ya ləğv ediləcək. Təsədüfi deyil ki, yuxarıda qeyd olunan qurumlar dünyanın heç bir dövləti, o cümlədən Ermənistan Respublikası tərəfindən tanınmamışdır. Tarixi sənədlər və BMT-nin 1996-cı ildən başlayaraq qəbul etdiyi BMT-nin Baş Assambleyasının “BMT və ATƏT, əməkdaşlığı haqqında Bəyannaməsində Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü bir daha təsdiq olunmuşdur. Keçmiş Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilər isə hüquqlarının pozulduğu bəhanəsi ilə Azərbaycan ərazisinə hücum edərək burada milli zəmində qarşıdurma yaratmaqla başqa dövlətin daxili işlərinə qarışmamaq, digər dövlətlərin beynəlxalq sərhədlərini pozmamaq, digər dövlətlərin ərazisində onların razılığı olmadan hər hansı bir iqtisadi, siyasi, hərbi fəaliyyətdən çəkinmək kimi beynəlxalq hüquqi prinsipləri kobudcasına pozmuşdular. Beynəlxalq hüququn pozulmuş olan digər prinsipləri sərhədlərin toxunulmazlığı və ərazi bütövlüyüdür. Ermənistan Respublikası Azərbaycanın sərhədlərini pozaraq bu prinsipləri də pozmuşdur. Dövlətlər bir-birinin ərazi bütövlüyünə hörmətlə yanaşmalı və onun pozulmasına yönəlmiş hərəkətlərdən çəkinməlidirlər. Dövlət əraziləri yalnız beynəlxalq hüquqa əsasən razılaşma yolu ilə dəyişdirilə bilər. Bu prinsiplərə əsasən Azərbaycan Respublikası Qarabağ probleminin sülh yolu ilə həllinə ümid edir, çünki hər bir insan itkisi onun üçün qəbul edilməzdir, lakin bütün mümkün vasitələrlə öz hüquqlarını beynəlxalq normalar çərçivəsində bərpa etməyə də hazırdır. Yaxın tarixə nəzər salsaq 2005-ci il 25 yanvar Avropa İttifaqı Parlament Assambleyasında Azərbaycan Respublikasının ərazisinin bir hissəsinin Ermənistan tərəfindən işğalını qeyd edirdi. Təbii ki, keçən 30 il ərzində həmin beynəlxalq təşkilatlar və həmsədr ölkələrinin nümayəndələrinin fəaliyyətsizliyi, münaqişəyə obyektiv hüquqi qiymətin verilməməsi, Ermənistanın münaqişənin həllində maraqlı olmaması prosesin illər boyu uzanmasına səbəb olmuşdur. 2018-ci ildə Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin yaradılmasının 100 illiyi münasibəti ilə keçirilən hərbi paradda uzaqgörən prezident İlham Əliyev demişdir: “Gün gələcək və bu gün işğal altındakı torpaqlar azad olunduqdan sonra orada qaldırılacaq Azərbaycan bayrağı Azadlıq meydanına gətiriləcək və hərbi paradda göstəriləcək. Biz bu müqəddəs günü yaxınlaşdırmalıyıq və yaxınlaşdırırıq,.. 1992-2005 illər ərzində münaqişənin həlli ilə əlaqəli təkliflər irəli sürülsə də, maraqlı tərəflər problemin həll yolunu uzadırdı və status quo vəziyyətini saxlayırdılar. 30 ildən çox bir dövrdə davam edən ərazi münaqişəsi Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin polad iradəsi, cəsur əsgərimizin rəşadəti, peşəkar zabitlərimizin müasir-hərbi texnologiyalardan istifadə etmək bacarığı və xalqımızın möhtəşəm birliyi nəticəsində 44 gün ərzində donmuş münaqişə öz ədalətli həllini tapdı. Uzun illərdən bəri özünü məğlub edilməz sayan erməni ordusu və ərazilərimizdə qurduqları istehkamlar 44 gün ərzində yerlə yeksan oldu. Beynəlxalq münasibətlər müstəvisində İkinci Qarabağ savaşı illərcə masa üstündə qalan beynəlxalq hüquq normaları və qətnamələrinin icrasına nail oldu və beynəlxalq hüquq prinsiplərini geosiyasi maraq və ambisiyalardan asılı olmayaraq icrasının mütləq olduğunu əməli ilə sübut etmiş oldu. Ermənilərin Qarabağa köçürülməsindən başlayaraq 44 günlük qələbəyə qədər 200 il ərzində bağlı qalan dünyanın açılmasının başlanğıcı qoyuldu.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Hüseynov Ş. Beynəlxalq Hüquq .Dərslik. Bakı hüquq ədəbiyyatı, 2000.
2. Qarabağ Azərbaycandır. Vətən Müharibəsi 44 gün .Respublika qəzetinin xüsusi buraxılışı.

TWITTER DİPLOMATİYASININ BM-DƏ ROLU BAYRAMOVA NƏRGİZ TEHRAN QIZI

*Elmi rəhbər: Güləmirli Fatimə Bəhram qızı, baş müəllim
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Texnologiyanın inkişafı gündəlik həyatın bütün sahələrinə, eləcə də beynəlxalq münasibətlərə və diplomatiyaya təsir göstərdi və sosial media diplomatiyanın yeni sahəsi kimi meydana çıxdı.

Sosial media xarici siyasətin qurulmasında mühüm elementə çevrilmişdir. Günümüzdə insanların sosial mediadan istifadə etməsi dövlətləri rəqəmsallaşmaya doğru səfərbər edib.

Twitter sosial media platforması olaraq həyatın bütün sahələrində ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə olunur. Twitter 2006-cı ildə proqramist Jack P. Dorsey tərəfindən təsis edilmişdir.

Twitter diplomatiyası “Twiplomacy” və ya bir digər adı ilə “hashtag diplomacy” adlanır. Twitter diplomatiyası diplomatik sahədə fəal şəxslərin, dövlət başçıların, diplomatların diplomatik maarifləndirmə aparmaq üçün Twitter sosial media saytından istifadə etmələri nəticəsində meydana gəlmişdir. Twitter yarandığı vaxtdan diplomatik sahədə müxtəlif rollar oynamışdır. Ancaq son dövrlərdə bu göstərici daha da artmışdır. Twitter diplomatiyası sayəsində baş verən hadisələr asanlıqla dünya auditoriyası tərəfindən görülmə və izlənmə bilər.

ABŞ-ın keçmiş prezidenti olan Barak Obama Twitter hesabı açan ilk prezident hesab olunur və o twitterdə ən çox izlənmə prezident olub. Digər ABŞ prezidenti Donald Trumpda öz vəzifəsini həyata keçirdiyi illərdə Twitter diplomatiyasından fəal istifadə etmişdir. Məsələn onun Şimali Koreya lideri ilə bağlı tvitləri Amerika və Şimali Koreya arasında gərginliyi artırmışdır.

Sosial media platformalarında baş verə biləcək bir anlıq səhv siyasətçinin bütün kariyerasını bitirə bilər və ya onun imicinə xələl gətirə bilər. Twitterdə atılacaq addımlar dövlətlərin xarici siyasət quruculuğu proseslərinə müsbət təsir göstərə bilər, əksinə ölkələrarası diplomatik böhran da yarada bilər.

Twitter diplomatiyası siyasətçilərə və dövlət idarəçilərinə yeni imkanlar təqdim edir və bununla yanaşı mühüm risklərdə yaradır. Qlobal auditoriyaya tvit atmaq müəyyən çətinlik və problemlər doğura bilər. Məsələn 2014-cü ildə İran prezidenti Həsən Rühəninin atdığı tvit mübahisələr yaratdığı üçün o tvitini silmək qərarına gəlmişdir.

Müasir dövrdə əksər dövlət xadimləri siyasətə dair fikirlərini və qərarlarını Twitter-də paylaşırlar. Səfirliklər və konsulluqlar kimi əksər diplomatik nümayəndəliklərin də twitter hesabları var.

Azərbaycanda twitter diplomatiyasından fəal istifadə edən dövlətlərdən biridir. Bunun bariz nümunəsi 2-ci Qarabağ müharibəsi dövründə həyata keçirilmişdir. Cənab Prezidentimiz İlham Əliyev müharibə dövründə azad edilən ərazilərimizi məhz atdığı tvitlərlə xalqa çatdırmışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Adesina, O.S. (2017). Foreign policy in an era of digital diplomacy. Cogent Social Sciences, 3 (1), 1-13.

ENERJİ TƏHLÜKƏSİZLİYİ SAHƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ ƏMƏKDAŞLIĞI

Əliyeva Arzu Nazim qızı
Elmi rəhbər: Səbinə Məmmədova
Azərbaycan Dillər Universiteti

Azərbaycan Respublikasının enerji təhlükəsizliyi sahəsində beynəlxalq əlaqələrində Türkiyə əvəz edilməz yer tutur. Azərbaycan-Türkiyə əməkdaşlığını zəruri edən amillər ilə əlaqədar olaraq enerji təhlükəsizliyi hər iki tərəfin milli, regional və beynəlxalq təhlükəsizliyinin əsasını təşkil edir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin dediyi kimi, “... Hər kəs artıq başa düşür ki, enerji təhlükəsizliyi olmadan ölkənin milli təhlükəsizliyi haqqında danışmaq mümkün deyil. O ölkələr ki, enerji resursları ilə zəngin deyillər, əlbəttə, onlar digər resurslardan asılıdır. Bizim vəzifəmiz həmişə ondan ibarət olub ki, əməkdaşlığı dərinləşdirmək üçün enerji amilindən istifadə edək... İstehsalçı ölkənin – Azərbaycanın maraqları, tranzit ölkələrin maraqları və istehlakçı ölkələrin maraqları. Biz ancaq bu maraqların uzlaşması şəraitində istədiyimizi nail ola bilərik”. [1]

SSRİ-nin süqutundan sonra geosiyasi qarşıdurma və rəqabət Şərqi Aralıq dənizindən Xəzər hövzəsinə keçməyə başladı. Geostrategiya aktor isə Rusiya, İran, Türkiyə, ABŞ və Qərbi Avropa ölkələri oldu. Bu ölkələrə məxsus olan transmilli şirkətlərin Xəzər hövzəsinin zəngin enerji resurslarına ciddi maraq göstərməsi və nüfuz etməsi nəticəsində regionda yeni geosiyasi və geoiqtisadi vəziyyət yarandı. Prezident Heydər Əliyevin qətiyyəti sayəsində 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmış “Əsrin müqaviləsi” və 1996-cı il iyunun 6-da “Şahdəniz” qaz yatağının işlənməsinə dair müqavilənin imzalanması Azərbaycanın müstəqil enerji diplomatiyasının, neft-qaz siyasətinin formalaşmasında həlledici əhəmiyyətə malik oldu. Azərbaycan Respublikasının neft strategiyasında neft – qaz müqavilələrinin imzalanması ilə birlikdə enerji təhlü-

kəsizliyinin konseptual məsələləri də öz əksini tapdı və regional təhlükəsizlik üçün bir baza təşkil etdi. Beləliklə, “Əsrin müqaviləsi” çərçivəsində həyata keçirilən transmilli layihələr Cənubi Qafqaz və Xəzər hövzəsinin digər dövlətləri ilə müqayisədə Azərbaycanın beynəlxalq aləm üçün geosiyasi və geoiqtisadi dəyər ölçülərini xeyli artırdı, regional və beynəlxalq perspektivini yüksəltdi, xarici aləmlə tərəfdaşlıq münasibətlərinə və milli inkişafına ciddi təsir göstərdi. 1994-cü il noyabrın 19-da Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti quruldu. Onun tərkibinə Azərbaycan, Böyük Britaniya, ABŞ, Yaponiya, Norveç, Rusiya, Türkiyə və Səudiyyə Ərəbistanını təmsil edən iri neft şirkətləri daxil oldular. [3,s.169] Xarici neft şirkətləri konsorsiumunda “Türk petrolları” şirkətinin təmsil olunması Türkiyə ilə Azərbaycan arasında strateji əməkdaşlığın inkişafının real təzahürü idi. İki ölkə arasında olan dostluq və qardaşlıq əlaqələrini nəzərə alaraq bu inkişaf münasibəti dahada yüksək səviyyəyə gətirib çıxarmışdır.

Türkiyənin Xəzər neft və qaz resurslarının paylanmasının fəal iştirakçısı olmaq arzusu onun iqtisadi və coğrafi mövqeyi ilə şərtlənir. Məsələn, Azərbaycan və Qazaxıstandan neft kəmərləri və Türkmənistandan qaz kəməri dünya bazarlarına Türkiyə ərazisindən keçə bilərlər. Beləliklə, Türkiyə hakim tranzit ölkəsinə çevrilə bilər. Bu, nəinki onun nüfuzunu artırardı, həm də Rusiya və İran ilə müqayisədə Cənubi Qafqaza daha güclü təsir etmək üçün ona siyasi və iqtisadi imkanlar verərdi.

Türkiyə və Azərbaycan arasında iqtisadi əlaqələrdə ilk və önəmli iki layihə Bakı-Tiflis-Ceyhan Xam Neft Boru Kəməri və Bakı-Tiflis-Ərzurum Təbii Qaz Boru Kəməri layihələridir [9]. 2006-cı ildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəməri istifadəyə verildi. Bu gün Bakı-Tbilisi-Ceyhan Azərbaycan neftinin Avropa bazarlarına daşınması üçün əsas nəql marşrutudur. Əlamətdar haldır ki, bu gün Bakı-Tbilisi-Ceyhandan digər ölkələr də faydalanırlar. 2007-ci ildə Azərbaycan və Türkiyənin iştirakı ilə daha bir nəql marşrutu – Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri istismara verilib. Bakı-Tbilisi-Ərzurum istifadəyə verilsə də, “Şahdəniz” yatağının zəngin ehtiyatlarının Avropaya çatdırılması üçün daha böyük həcmli yeni dəhlizin yaradılmasına ehtiyac var idi. Yeni, daha böyük həcmli marşrut kimi yenə də qardaş Türkiyədən keçən Cənub Qaz Dəhlizi seçilib. Cənub Qaz Dəhlizinin ən mühüm segmentlərindən birini Trans-Anadolu Qaz Boru Kəməri (TANAP) təşkil edir. TANAP kimi önəmli layihənin icrasına heç də asanlıqla nail olunmayıb. Başlanğıcda layihənin icrasına həm siyasi, həm də praktiki müstəvidə bir sıra əngəllər var idi. Belə olan halda qardaş ölkələr - Azərbaycan və Türkiyə bütün məsuliyyəti öz üzərlərinə götürüblər və həlledici qərarlar veriblər. Beləliklə, TANAP layihəsi ilə bağlı Azərbaycan ilə Türkiyə arasında anlaşma memorandumu 2011-ci il dekabrın 24-də, Trans-Anadolu təbii qaz boru kəməri sisteminə dair saziş 2012-ci il iyunun 26-da İstanbulda imzalanıb və hər iki ölkənin müvafiq qanunverici orqanları tərəfindən təsdiqlənib. 2015-ci ildə Azərbaycan və Türkiyə prezidentlərinin iştirakı ilə Qarsda keçirilən təməlqoyma mərasimindən sonra boru kəmərinin inşasına başlanılıb və bütün işlər nəzərdə tutulan vaxtda uğurla yekunlaşıb. Cənub Qaz Dəhlizinin sonuncu segmenti olan Trans Adriatik Qaz Boru Kəmərinin (TAP) inşası ötən ilin dekabrında tamamlandı. 2021-ci ilin əvvəlindən başlayaraq Xəzərin Azərbaycan sektorundan çıxardılan “mavi yanacaq” Türkiyədən keçməklə Avropa ölkələrinə çatdırılır. Ötən dövrdə İtaliya, Yunanıstan və Bolqarıstan 7,2 milyard kubmetr həcmində Azərbaycan qazı ilə təchiz olunub. Bu il isə bu rəqəm azı 11 milyard kubmetrə çatdırılacaq. Ümumiyyətlə, Türkiyənin qaz bazarına 2007-ci ildən indiyə kimi “Şahdəniz” yatağından 85 milyard kubmetrdən çox təbii qaz ötürülüb.

Beləliklə, tarixən gələn ortaqlar və dostluq çərçivəsində Türkiyə və Azərbaycan dövlətləri enerji sahəsində iki uğurlu müttəfiqdir. Bu günə qədər həyata keçirilən ortaqlar layihələrin uğurla bitməsi enerji sahəsində əməkdaşlıqda xoş bir təəssürat yaratmışdır [9]. Tərəflərin coğrafi mövqeyi, etnik yaxınlığı və maraqlarının üst-üstə düşməsi, iqtisadi, geosiyasi, geoiqtisadi, milli, regional və beynəlxalq təhlükəsiz amillər və s. enerji təhlükəsizliyi sahəsində əməkdaşlığı şərtləndirən zəruri amillərdir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev XXIII Beynəlxalq “Xəzər neft və Qaz - 2016” sərgi və konfransının açılışında iştirak edib. /01.06.2016/ - <https://president.az/articles/20081>
2. Mahmudov Y. Heydər Əliyev. II cild. Bakı: Turxan NPB, 2013, s. 305.
3. Həsənov Ə. Xəzər-Qara dəniz hövzəsi və Cənubi Qafqazın geoiqtisadiyyatı: Azərbaycanın enerji siyasəti. Bakı, Zərdabi LTD, MMC, 2016, 296 s., c.87-88.
4. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı “Azəri”, “Çıraq” və “Günəşli” yataqlarında neftin ortaqlar işlənməsi və pay bölgüsü haqqında Saziş. -http://www.bp.com/content/dam/bp-country/az_az/PDFs/legalagreements/PSAs/ACG-psa-aze.pdf ; Azeri-Chirag-Deepwater Gunashli. http://www.bp.com/en_az/caspian/operations/projects/ACG.html

5. Adıgözəlova G. Ş. Müasir dövrdə Cənubi Qafqazda Azərbaycan-Türkiyə strateji əməkdaşlığı: Siy.elm.ü.f.dok... dis. Avtoref. Bakı, 2014, 28 s.
6. ARXİNA. 23.06.2001-07.08.2001. Qovluq №11
7. İnozemtsev V. Kiçik məkanda böyük siyasətlər: Azərbaycanın geosiyasi arenada gələcək planları nədir? – “Azerbaijan Focus”, Bakı, 2009, №1(1), s.69.
8. https://www.yeniazərbaycan.com/Iqtisadiyyat_e64344_az.html 9. 1874983 (dergipark.org.tr)

RUSİYA-TÜRKİYƏ ENERJİ MÜNASİBƏTLƏRİ

Mehrabova Yetər Rəsul qızı

Elmi rəhbər: dosenti, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Samirə İmanova

Azərbaycan Dillər Universiteti

Müasir dünyada həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə enerjiyə tələbat paralel olaraq artır ki, bu da onları enerji istehsalı yollarının artırılması, şaxələndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üçün bütün səy və imkanlardan istifadə etməyə vadar edir.

Rusiya dünyanın ən böyük təbii qaz ehtiyatlarına malikdir-38 trilyon kubmetr. m və neft ehtiyatlarına görə altıncı yeri tutur, Türkiyə isə məhdud neft və qaz ehtiyatlarına malikdir və buna görə də artan enerji ehtiyaclarını ödəmək üçün xarici tədarüklərdən çox asılıdır. Məsələn, ölkənin qaza olan tələbatının əhəmiyyətli bir hissəsi idxal hesabına ödənilir. İdxalçılar arasında 2020-ci ilin oktyabrında Rusiya birinci yeri tutub, tədarük həcmi 2,04 milyard kubmetrə çatıb. m, Azərbaycan və Əlcəzair isə 1,1 mlrd. m və 518 milyon kubmetr təşkil edib.

Bununla belə, Türkiyə Avropa, Rusiya, Xəzər hövzəsi və Yaxın Şərq arasında mərkəzdə yerləşərək strateji əhəmiyyətli tranzit məntəqəsidir. TürkAkım (TürkAkım Projesi), Mavi Akım (Mavi Axın) və TANAP kimi layihələr Türkiyə üçün əhəmiyyətli bir vasitəçi (tranzit məntəqəsi) statusunun təmin edilməsinə töhfə verdi.[4]

“Türk axını” layihəsi xüsusilə Cənub-Şərqi Avropa üçün ən əhəmiyyətli qaz nəqli marşrutlarından biridir. Bu layihə sayəsində Rusiya qazı Türkiyə vasitəsilə Avropa İttifaqı ölkələrinə çatdırılır. Beləliklə, Türkiyənin Aİ-nin enerji təhlükəsizliyinə töhfə verən ölkə kimi mövqeyini möhkəmləndirmək, Rusiyanın isə Avropaya qaz tədarükünü artırmaq imkanı var. Mövcud vəziyyət Türkiyənin təkcə regionda deyil, qlobal enerji bazarında da rolunu gücləndirir.

Azərbaycan və İran uzun müddətdir ki, Türkiyəyə qaz verir, lakin bu ölkələrlə münasibətlərdə dalğalanmalar (problemlər) var. Ona görə də deyə bilərik ki, Rusiya Türkiyənin ən etibarlı enerji tərəfdaşdır.[2]

2010-cu il mayın 12-də Rusiya Federasiyası ilə Türkiyə Respublikası arasında Akkuyu Atom Elektrik Stansiyasını nəzərdə tutan Əməkdaşlıq Sazişi imzalanıb. Planlaşdırılan gücü 4800 MVt olan Akkuyu AES Mersin vilayətinin Gülnar şəhərində işə salınacaq ilk atom elektrik stansiyası olacaq. Akkuyu AES layihəsi Türkiyə-Rusiya münasibətləri tarixində Türkiyənin nüvə enerjisinə malik ölkələr siyahısına daxil olmasına imkan verəcək ən mühüm ortaq layihədir. [1]

Türkiyə istehlak etdiyi qazın 99%-ni, Rusiya isə idxal etdiyi qazın 60%-ni alır. Eyni zamanda, beynəlxalq sanksiyalar və Avropadakı qeyri-sabit geosiyasi vəziyyət şəraitində Rusiya qazın Avropa bazarlarına çatdırılması üçün ixrac marşrutlarını şaxələndirməyə çalışır. Enerji sektorunda Rusiya-Türkiyə münasibətləri enerji resurslarının sabit tədarükünə qarşılıqlı maraq və Türkiyənin aktiv iqtisadi artımı fonunda məhdud enerji ehtiyatlarının mövcudluğu ilə diktə olunur.[3]

Ədəbiyyat siyahısı

1. Панкратенко И.Н. Россия-Турция: сложные нюансы взаимоотношений. Москва: Центр стратегических оценок и прогнозов, 2015. 52 с.
2. Перспективы развития атомной энергетики на Ближнем Востоке: интересы России. Доклад грантополучателей. Международный дискуссионный клуб «Валдай». Москва, 2016. 84 с.
3. Хорошун Н.Д. Геоэкономические последствия российско-турецких газовых соглашений. Теория и практика общественного развития, 2015, № 1, с. 1, стр. 42–45.
4. Гайфутдинов Р.И. ТАНАП и российско-турецкие отношения // Социально-политические науки. 5, стр. 46–48.

HEYDƏR ƏLİYEVİN TÜRK DİLLİ XALQLAR ARASINDA MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİNDƏ XİDMƏTLƏRİ

*Elmi rəhbər: fil.ü.f.d, G.A.Məhərrəmov
Cavadova Nərin Anar qızı, Təhsil-2 fakültəsi, qrup 319B
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Müasir müstəqil Azərbaycan dövlətinin banisi və qurucusu olan Ulu öndər Heydər Əliyev ölməz şəxsiyyəti və möhtəşəm dövlətçilik fəaliyyəti ilə böyük türk dünyasının qəhrəman övladları arasında özünəməxsus yer tutur. Azərbaycançılıq məfkurəsinin parlaq daşıyıcısı kimi o, müdrik siyasəti, dönməz əqidəsi və tarixi uzaqgörənliyi sayəsində milli dövlətçilik ideyasının gerçəkləşdirilməsinə, xalqımızın müstəqillik arzusunun həyata keçməsinə nail olmaqla yanaşı, həm də türksöylü və türkdilli xalqlar arasında birlik və həmrəylik uğrunda qətiyyətli və ardıcıl mübarizə aparmışdır. “Xalqlarımızın böyük tarixini yenidən qiymətləndirmək, hər bir xalqın tarix boyu yaratdığı mənəvi dəyərləri, mədəniyyət abidələrini bütün xalqlar üçün doğma etmək bizim bu görüşlərin mərkəzində duran vəzifələrdir. Bizim köklərimiz bir dilə, bir mənəviyyətə, bir dinə bağlı olduğuna görə çox dərin və mənəvi dəyərlərimiz tarixin bütün mərhələlərində nə qədər çətinliklərlə rastlaşıbsa da, dayanmayıb, inkişaf edib. İndi isə türkdilli xalqların müstəqil dövlətləri olduğuna görə və bizim əlimizdə böyük imkanlar yarandığına görə bu prosesləri daha da gücləndirə, daha da mütəşəkkil edə bilərik. Bu, bizim borcumuzdur”. Böyük siyasətçi, müasir Azərbaycan dövlətinin qurucusu Heydər Əliyev bu sözləri 1996-cı il noyabrın 6-da TÜRKSOY-un Bakıdakı toplantısı çərçivəsində keçirilən Türk dünyası yazıçılarının III qurultayında söyləyib. Heydər Əliyevin Azərbaycanın rəhbərliyinə gəlişi ilə Türkiyə ilə münasibətlər gerçək tərəfdaşlıq, qarşılıqlı fayda üzərində təşəkkül tapdı. O, Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 10 ildə dəfələrlə Türkiyədə səfərlərdə olmuş, Türkiyənin dövlət və hökumət rəhbərləri Azərbaycana çoxsaylı səfərlər etmişlər. Bu təmaslar müxtəlif beynəlxalq və regional tədbirlərdə də davam edirdi. Bu intensiv təmaslar, daimi məsləhətləşmələr fonunda iki ölkənin xarici siyasəti sıx koordinasiya içində bir-birini tamamlayırdı. Türk dövlətləri və toplumlarının inteqrasiyasının mühüm bir istiqamətini də mədəni əməkdaşlıq, müştərək mədəni layihələr təşkil edir. Dərin tarixi köklərə malik bağların yeni şəraitdə daha effektiv müstəviyə çıxarılmasında, Beynəlxalq Türk Mədəniyyət Təşkilatının - TÜRKSOY-un formalaşması, bu formatda bir çox layihələrin reallaşması Azərbaycanın aktiv rolu sayəsində mümkün olub. Heydər Əliyev türk xalqlarının mədəni abidələrinin, böyük ədəblərinin, şəxsiyyətlərinin yubiley mərasimlərində yaxından iştirak edir və xalqlarımızın ümumi mədəni sərvətinin bizi birləşdirən tarixi dəyər olduğunu diqqətə çatdırırdı. Bu fikir onun 1994-1996-cı illərdə türkmən şairi Məhdimqulunun, qazax ədəbiyyatının klassiki Abayın, böyük özbək hökmdarı Əmir Teymurun, qırğız eposu “Manas”ın yubiley mərasimlərindəki çıxışlarının ana xəttini təşkil edib. Heydər Əliyev 1996-cı ilin noyabrında dahi şairimiz Məhəmməd Füzulinin 500 illiyi, 2000-ci ilin aprelində isə böyük türk eposu “Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 illiyi ilə bağlı türk dünyasının təmsilçilərini, dövlət və hökumət adamlarını, alim, şair və yazıçıları, mədəniyyət xadimlərini Bakıya topladı. UNESCO səviyyəsində qeyd olunan bu möhtəşəm yubileylər, eyni zamanda, ümumtürk mədəniyyətinin təntənəsi idi. “Belə yubiley tədbirlərinin birlikdə keçirilməsində əsas məqsəd xalqlarımızın əsrlər boyu yaratdığı zəngin mənəvi irsi indiki nəsillərə qaytarmaq, eyni kökə, eyni tarixə malik olduğumuzu bir daha dərk etməkdir. Digər tərəfdən, belə yubiley tədbirlərini keçirməklə biz nümayiş etdiririk ki, İbn-Sinanın, Nizaminin, Nəvainin, Yunis İmrənin, Füzulinin, Məhdimqulunun, Mahmud Qaşqarının, Abayın, bir çox başqa dahilərimizin yaradıcılığı, “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Manas”, “Alpamış” kimi ölməz dastanlarımız bütün bəşəriyyətin mədəni sərvətidir”, - deyər Heydər Əliyev 2000-ci il aprel 8-də eposun 1300 illiyi münasibətilə türkdilli dövlət başçılarından Bakıda keçirilən VI zirvə görüşündə bildirmişdi. Azərbaycançılıq məfkurəsinin parlaq daşıyıcısı kimi o, müdrik siyasəti, dönməz əqidəsi və tarixi uzaqgörənliyi sayəsində milli dövlətçilik ideyasının gerçəkləşdirilməsinə, xalqımızın müstəqillik arzusunun həyata keçməsinə nail olmaqla yanaşı, həm də türksöylü və türkdilli xalqlar arasında birlik və həmrəylik uğrunda qətiyyətli və ardıcıl mübarizə aparmışdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://www.medeniyyet.az/page/news/19468/Heyder-Eliyev-ve-turk-dunyasi.html?lang=en>
2. https://www.yeniazərbaycan.com/Siyaset_e21493_az.html

TÜRK DÜNYASININ BİRLİYİ STRATERGİYASI HEYDƏR ƏLİYEV DƏN İLHAM ƏLİYEVƏ

Dadaşova Aygün Samir
Elmi rəhbər: b/müə. Bağirova Müləyim Abbas
Azərbaycan Dillər Universiteti

Türk dövlətlərini bir-birinə əsrlər boyu mövcud olan tarixi, etnik və dini bağlar bağlayır. Dünya sivilizasiyasına böyük töhfələr vermiş, çoxlu dövlətlər, imperiyalar yaratmış Türk xalqları bəşəriyyətə alimlər, mütəfəkkirlər də bəxş edən Türk xalqlarının öz mədəniyyətini qoruması və etnik köklərini unutmaması qoballaşma dövründə də çox vacibdir.

Türk dünyasının birliyinin güclənməsinə mühüm rol oynayan Azərbaycan dünyanın üzvi tərkib hissəsi olmaq uğrunda mübarizə aparır. Bu mübarizənin qalibiyyətini təmin edən əsas qüvvə isə, heç şübhəsiz H.Əliyevin şəxsiyyətində təzahür edən möhtəşəm xalq ruhudur ki, Azərbaycanı hər cür iqtisadi, sosial-siyasi problemlərdən çıxararaq gələcəyə-əbədi müstəqilliyə aparır.

Zəngin dövlət idarəçiliyi təcrübəsi və potensialı olan Azərbaycan Prezidenti türk dünyasının birliyi üçün nə qədər böyük işlər görmüşdürsə, ondan da böyük işlər görmək gücünə, imkanlarına malikdir. Burada söhbət gözəl nəzəri fikirlər söyləməkdən, "Çinə türk bayrağı sancmaq"dan getmir, konkret, perspektivli işlərdən gedir.

Azərbaycan rəhbərliyinə yenidən gəldikdən, siyasi rəhbərlik əldə etdikdən sonra Heydər Əliyev Azərbaycanın iqtisadi, siyasi, ictimai problemlərinin həllində Türk dünyasının imkanlarından istifadə etməyə başladı.

Heydər Əliyev türk birliyinin möhkəmlənib inkişaf etməsində Türkiyənin rolunu həmişə yüksək qiymətləndirmiş, Türkiyə Cümhuriyyətinin yaradıcısı Mustafa Kamal Atatürkün tarixi fəaliyyətini döndə-döndə dəyərləndirmiş onu "iyirminci əsrin bəşəriyyətə verdiyi böyük dühalardan" saymışdır.

Heydər Əliyevin tarixi Türkünstan, Qazaxıstan, Özbəkistan, Türkmənistan, Qırğızıstan ilə həmin türk regionlarının dövlət xadimləri, siyasi-ictimai liderləri ilə əlaqələri sovet dövlətinin süqutundan sonra yeni milli-ideoloji məzmun kəsb etmişdir.

1994-cü ilin martında Çinə rəsmi səfərdən Bakıya qayıdan Heydər Əliyev Almatıda dayanır və Nursultan Nazarbayevlə görüşür. Azərbaycan Prezidentinin həmin görüşdəki çıxışı olduqca maraqlı türk dövlətləri başçılarının münasibətləri baxımından olduqca təsirlidir: "Əvvəlcə qeyd etmək istəyirəm ki, mən özüm Almatıda dayanmağı xüsusi olaraq planlaşdırdım ki, məhz Nursultan Abişevilə görüşə bilim. Mənim Nursultan Abişevilə görüşmək, danışmaq arzumdan gedir". Azərbaycan Prezidenti əlavə edir: "Biz onunla çoxdan dostuq. İndi üzərimizə böyük məsuliyyət götürdüyümüz bir vaxtda, xalqlarımızın taleyi üçün böyük məsuliyyət daşdığımız bir vaxtda, şübhəsiz ki, fikir mübadiləsi aparmağımız tələb olunur. Buna görə də mən bu gün Nursultan Abişevilə məmnuniyyətlə görüşdüm. Biz dövlətlərarası münasibətlərimizin bir çox məsələlərinə dair fikir mübadiləsi etdik..".

Tarix göstərir ki, bir kökdən, bir mənşədən olan və adət-ənənələri bir olan xalqların, ölkələrin, dövlətlərin əməkdaşlığının böyük gələcəyi var.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Heydər Əliyev və Şərq, Türk dünyası 2005
2. http://anl.az/down/meqale/xalqqazeti/xalqqazeti_iyul2009/86532.htm

TÜRKDİLLİ XALQLARIN İNTEQRASIYASI VƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN MİLLİ DÖVLƏTÇİLİK STRATEGİYASI

Mikayılova Minayə Ağali
Baş Müəllim Bağirova Müləyim Abbas
Azərbaycan Dillər Universiteti

54 il bundan əvvəl, 1969-cu ilin iyul ayının 14-də Heydər Əlirza oğlu Əliyev ilk dəfə Azərbaycana rəhbər seçiləndə Respublikanın 46 yaşlı yeni rəhbərinin böyük idarəçilik və rəhbərlik təcrübəsinə baxma-

yaraq, əvvəlki illərdə çalışdığı sahənin spesifikliyi ilə əlaqədar cəmiyyətdə onun haqqında geniş məlumat yox idi. Lakin hamı bilirdi ki, Heydər Əliyev respublikada sovet dövlət sistemində xüsusi nüfuzu ilə fərqlənən Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin rəhbəri səviyyəsinə yüksəlmiş yeganə azərbaycanlıdır.

Xalqımızın böyük oğlunun Azərbaycanın alternativsiz və hamılıqla qəbul olunan lideri funksiyasını şərəflə daşması bir daha göstərdi ki, bu böyük dövlət xadiminin 1969-cu ildə hakimiyyətə gəlişi özünü tam doğrultmuş mühüm tarixi zərurət olmuşdur. Təsadüfi deyil ki, bu illər tariximizin Heydər Əliyev dövrü adlandırılır. [1:22]

1969-1982-ci illərdə həyatımızın bütün sahələrində köklü islahatlar aparılmış, əsaslı dəyişikliklər baş vermişdir. Bu nəhəng işlər öz miqyasına görə Azərbaycanın quruculuq salnaməsində ən dolğun səhifələri təşkil edir. [3] Yaşadığı dövrdən zaman etibarı ilə uzaqlaşdıqca böyüklüyü daha yaxşı görünən, Azərbaycanın qüdrətli olmasına tərəfdar olan bütün şəxslərə mənəvi baxımdan daha da yaxınlaşan Heydər Əliyevin müstəqil dövlətçiliyə dair strateji düşüncələrinin və fəaliyyətinin bütün tərəflərini heç şübhəsiz bir yerdə təhlil etmək imkan xaricindədir. [2:20]

Ümummilli Liderin siyasi portretinin ən əsas cizgilərindən biri onun zamanı və prosesləri düzgün qiymətləndirməyə imkan verən dərin zəkaya malik olmasıdır. O dünyada və regionda cərəyan edən proseslərin təhlükəli məcraya yönəldiyi vaxtda sanki zamanı dayandırmaqla hər şeyi ilkin nöqtdədən başlamağı bacardı. Azərbaycan üçün ən çətin anda ən düzgün qərarlar qəbul etdi və SSRİ-nin süqutu nəticəsində dağılan geosiyasi konfigurasiyada hələ formalaşmamış bir dövləti düşdüğü fəlakətli vəziyyətdən çıxarmağa müvəffəq oldu. Heydər Əliyevin siyasi müdrikliyi ona beynəlxalq münasibətlər sisteminin institusional əsaslarının sarsıldığı görməyə beynəlxalq arbitr kimi dünya nizamını qorumaq missiyasını üzərinə götürmüş müxtəlif təşkilatların öz funksionallığını itirdiyini dəqiq müəyyən etməyə və dünyanın gündəmini diktə edən güc mərkəzləri ilə bərabər hüquqlu tərəfdaşlıq münasibətləri qurmağa imkan verdi. [5]

Heydər Əliyev Azərbaycanın müstəqilliyini və dövlətçiliyini qorumaqla digər türk dövlətlərinin bərabərliyi, gələcək tərəfdaşlığı üçün tarixi xidmət göstərmiş oldu. 1992-1993-cü illər hakimiyyəti dövründə Azərbaycanda ümumtürk həmrəyliyin dar çərçivədə, yalnız Türkiyə ilə münasibətlərdə təşviq edilməsi, Mərkəzi Asiyanın türk respublikaları ilə münasibətlərin gözdə tutulması xarici siyasətdə boşluqlara yol açmışdı. Rəsmi Bakı bu respublikalara “demokratiya dərsi” keçmək missiyasını da üzərinə götürməyə təşəbbüs edirdi. Nəticədə Azərbaycanın Qazaxıstan, Özbəkistan kimi iri türkdilli respublikalarla münasibəti soyumuş, Ermənistanla müharibədə ölkəmiz, Türkiyə istisna olmaqla, digər türk dövlətlərinin hətta mənəvi dəstəyindən də məhrum olmuşdu. Məhz buna görə Heydər Əliyev Azərbaycanın siyasi rəhbərliyinə qayıtdığı gün, 1993-cü ilin 15 iyununda Ali Sovetdə proqram xarakterli çıxışında xarici siyasətin önəmli istiqaməti kimi türkdilli dövlətlərlə işbirliyini qeyd etmişdi: “Xarici siyasət sahəsində görüləsi işlər çoxdur. Birinci növbədə, yaxın qonşularımızla sıx münasibətlər yaradılmalıdır. Bu baxımdan Türkiyə ilə əlaqələr önəmli yer tutur. Eyni zamanda, keçmiş Sovetlər İttifaqına daxil olan türkdilli ölkələrlə əlaqələrimiz sürətlə inkişaf etməlidir.”

Bundan sonra Azərbaycanın dünyaya açılmasında, o cümlədən türk dövlətləri ilə münasibətlərdə reallıq addımlar atıldı.

Həmin vaxt populist qüvvələr Azərbaycanın güya Türkiyədən uzaqlaşacağı, Rusiyanın boyunduruğına düşəcəyi barədə iddialar səsləndirirdi. Ölkəmizin 1993-cü ilin sentyabrında MBD-yə üzv olması həmin dairələr tərəfindən spekulasiya mövzusunə çevrilmişdi. H.Əliyev 1994-cü ilində ilk rəsmi səfəri zamanı Türkiyə Böyük Millət Məclisində etdiyi tarixi çıxışında həmin ittihamları rədd edərək MBD üzvlüyünün ölkəmizə suverenliyinə və Türkiyə ilə münasibətlərə xələl gətirməyəcəyini bildirdirərək iki ölkənin strateji tərəfdaşlığının tarixi formulunu bəyan etdi. “Azərbaycan və Türkiyə bir millət, iki dövlətdir.”[4]

Ədəbiyyat siyahısı:

1. “Heydər Əliyev Bibliografiya” - Bakı-2018
2. “Heydər Əliyev Azərbaycanda dövlət quruculuğunun banisidir” -Bakı-2017
3. <http://scfwca.gov.az/post/1546/heyder-eliyev-irsi-musteqil-dovletcilik-ve-muasirlik>
4. <https://medeniyyet.az/page/news/19468/Heyder-Eliyev-ve-turk-dunyasi.html?lang=en>
5. <https://report.az/daxili-siyaset/ulu-onder-heyder-eliyevin-milli-dovlet-quruculugu-vemuasir-inkisaf-strategiyasi/>

AZƏRBAYCAN-POLŞA MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINDA ÜMUMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Nəsimova İlahə Fuad
Elmi rəhbər: müəll. Mehparə Tajdehibonab Kamil
Azərbaycan Dillər Universiteti

Azərbaycan və dünya tarixinin böyük siyasətçilərindən biri olan Ulu Öndər Heydər Əliyev müstəqil dövlətimizin xarici ölkələrlə əlaqələrinin inkişaf etdirilməsini daim xüsusi diqqət mərkəzində saxlayırdı. O, bir çox ölkələrlə geniş siyasi münasibətlər qurulmasına nail olmuşdu. Onların arasında Polşa ilə münasibətlərimizin inkişaf etdirilməsinə H.Əliyev böyük önəm verirdi. Bu da təsadüfi deyildi. Belə ki, Azərbaycan-Polşa əlaqələri qədim tarixə malikdir. Hələ 1472-ci ildə Ağqoyunlu dövləti və Yaqellonlar arasında sıx diplomatik əlaqələr yaranmışdı. Daha sonra Polşadan Azərbaycana gələn tanınmış simalar ölkəmizin ictimai həyatında fəal iştirak etmişdilər. Polşalı memarlar Y.Qoslavski, Y.Ploşko, K.Skureviç, E. Skibinski, K.Bonsoqlebski və digərləri tərəfindən Bakıda tarixi binalar inşa edilmişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə milli ordumuzun yaradılmasında xüsusi xidmətləri olan general Sulkeviç də əslən Polşa tatarı idi. Polşada faşizmə qarşı mübarizədə bu ölkənin ordusunda xidmət edən azərbaycanlı polkovnik Vəli bəy Yadigar böyük qəhrəmanlıq göstərmişdir [3].

1991-ci ildə Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdi və bundan sonra ölkələrimiz arasında yeni dövr başladı. 1991-ci il dekabrın 27-də Polşa Azərbaycanın müstəqilliyini tanıdı və bundan az sonra 1992-ci il fevralın 21-də iki ölkə arasında diplomatik əlaqələr yenidən bərpa edildi.

Ulu Öndər məhz tarixdən gələn dostluq və qardaşlıq əlaqələrini nəzərə alaraq Polşa ilə münasibətlərimizi daha da inkişaf etdirdi.

Ulu Öndərin Azərbaycanla Polşa arasında əlaqələrə xüsusi önəm verdiyini onun 1997-ci il avqustun 26-28-də Polşaprezidenti Aleksandr Kvasnevskinin dəvəti ilə bu ölkəyə ilk rəsmi səfəri bir daha təsdiq etdi. İki ölkə prezidentləri arasında keçirilən görüşdə ikitərəfli münasibətlərin daha da inkişaf etdirilməsinin vacibliyi vurğulandı.

Səfərin nəticəsi olaraq Azərbaycan Respublikası ilə Polşa Respublikası arasında Dostluq və Əməkdaşlıq haqqında bəyannamə və digər sənədlər imzalandı. Bu da ikitərəfli əməkdaşlığa verilən yüksək töhfə oldu. Ulu Öndərin uzaqgörən siyasəti nəticəsində Polşa beynəlxalq səviyyədə Azərbaycanı dəstəklədi ki, bu da ölkəmiz üçün olduqca önəmli hadisəyə çevrildi. [2].

Qarşılıqlı səfərlərin davamı olaraq Polşa prezidenti Kvasnevski Heydər Əliyevin dəvəti ilə 1999-cu il oktyabrın 27-29-da Azərbaycana səfərə gəldi. Kvasnevski ilə görüşdə Heydər Əliyev: "1996-cı ilin dekabrında ATƏT-in Lissabon zirvə görüşündə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllinə dair sənədin qəbul olunması məsələsi böyük çətinliklə həll edilərkən, Polşa Azərbaycanı fəal dəstəkləmiş və ATƏT-in bu məsələ barəsində məlum bəyanatına səs vermiş 53 ATƏT ölkəsindən biri olmuşdur" –dedi [4].

Bununla da Heydər Əliyev Azərbaycan-Polşa əlaqələrinin ölkələrimiz üçün mühüm strateji önəm daşdığını bir daha təsdiq etmiş oldu.

İki ölkə arasında münasibətlərin inkişaf etdirilməsinə verilən daha bir töhfə isə 2001-ci ildə Azərbaycanda Polşa, 2004-cü ildə isə Polşada Azərbaycan səfirliyinin açılması oldu. Beləliklə Heydər Əliyevin uğurlu xarici siyasəti nəticəsində Polşa beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın etibarlı tərəfdaşına çevrildi. Ulu Öndərin Polşaya münasibətdə yeritdiyi uğurlu xarici siyasət isə hazırda Prezident İlham Əliyev tərəfindən ən yüksək səviyyədə davam etdirilir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan-Polşa münasibətləri: tarixin sınağından çıxmış strateji əməkdaşlıq
İki sahil qəzeti, 21 fevral 2019
2. Azərbaycan - Polşa münasibətləri
<https://lib.aliyevheritage.org/az/7202360.html>
3. Azərbaycan-Polşa diplomatik əlaqələrinin 540 illik tarixi
<http://azhistorymuseum.gov.az/az/news/282>, 20 sentyabr 2012
4. Azərbaycan-Polşa münasibətləri
<http://zim.az/edebi-elaeqeler/644-azrbaycanpola-mnasibtlri.html>

AZƏRBAYCAN-UKRAYNA MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Fərəcova Ləman Tofiq qızı
Elmi rəhbər: t.ü.f.d. A.Ş. Şahmuradov
Azərbaycan Dillər Universiteti

Ölkələrin inkişaf dinamikasında xarici siyasət mühüm yer tutur. Azərbaycan Respublikası 1991-ci ildə müstəqil olmuşdur. Müstəqil olduğu dövrdən sonra qonşu ölkələr, eləcə də, digər ölkələr tərəfindən tanınmağa başlamışdır. MDB məkanında Azərbaycanın əsas strateji müttəfiqlərindən biri Ukraynadır. Azərbaycanla Ukrayna arasında nə dəniz, nə də quru sərhədlərin olmamasına baxmayaraq, iki ölkə arasındakı strateji müttəfiqlik münasibətləri durmadan möhkəmlənir və genişlənir. Ukrayna ilə Azərbaycan arasında diplomatik münasibətlər 31 yanvar 1992-ci ildə qurulub [2]. Ukraynanın Azərbaycandakı səfirliyi 1996-cı il mayın 5-də fəaliyyətə başlamışdır. Azərbaycanın Ukraynadakı səfirliyi isə 1997-ci il martın 17-də açılmışdır [2]. Qeyd olunan respublikalar arasında ikitərəfli münasibətlər keçən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərindən inkişaf etməyə başlamışdır. 1992-ci ilin dekabr ayında Azərbaycan Prezidenti Əbülfəz Elçibəy Ukraynaya rəsmi səfər etmiş, Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçma ilə aparılan danışıqlarda ikitərəfli münasibətlərin mövcud vəziyyəti və onları inkişaf etdirmək imkanları müzakirə olunmuşdu. Hərbi sahədə Azərbaycan-Ukrayna əməkdaşlığının perspektivləri də müzakirə olunan məsələlər sırasında yer almışdı [1, səh. 85]. 1995-ci il mayın 9-da faşizm üzərində qələbənin 50 illik yubileyinə həsr olunmuş şənliklərdə iştirak etmək üçün Moskvada səfərdə olan Prezident Heydər Əliyev Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçma ilə görüşüb. Görüş zamanı Azərbaycan-Ukrayna münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi üçün prezidentlər və hökumət nümayəndələri səviyyəsində görüşün keçirilməsi barədə razılığa gəlinib [2]. 2000-ci il 16 mart tarixində Ukraynanın dövlət başçısı Leonid Kuçma Azərbaycana rəsmi səfər etmişdir. Səfərin nəticələrinə görə, Azərbaycanla Ukrayna arasında bir sıra ikitərəfli sənədlər imzalanıb. Səfər zamanı Heydər Əliyev Leonid Kuçmaya "İstiqlal" ordeni təqdim etmişdi [2].

Göründüyü kimi ölkə prezidentlərinin etdiyi səfərlər zamanı mühüm bəyanatlar, həmçinin, müqavilələr imzalanmışdır. Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində bu proseslər olduqca uğurlu bir şəkildə inkişaf etmişdir. Heydər Əliyev sadəcə hakimiyyətdə olarkən deyil, sonrakı illərdə də sevilib, hörmət edilən siyasətçi və ölkə başçısı olmuşdur.

“Heydər Əliyev millətləri birləşdirə bildi və onu haqlı olaraq Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri adlandırırlar. Şəxsən mənim üçün Heydər Əliyev həmişə maraqlı insan olub, ondan nümunə götürmək istəyirdim. Onun Azərbaycan SSR DTK-da fəaliyyətə başladığı vaxtdan müstəqil Azərbaycanın dövlətinin Prezidentinə qədər keçdiyi peşə yolunu araşdırarkən mən əsl dövlət xadimi, ədəb və ləyaqətli şəxsiyyət görürəm. Heydər Əliyev üçün hər zaman ölkənin maraqları hər şeydən üstün olub”. Bu fikri AZƏRTAC-a açıqlamasında Ukraynanın daxili işlər nazirinin sabiq birinci müavini, hüquq elmləri doktoru, professor, general-polkovnik Sergey Qusarov söyləyib. “Mənim şəxsən peşəkar olmağımda Heydər Əliyevin mühüm rolu olub. Daxili işlər orqanlarında işləyərkən, sonra isə Ukrayna Ali Radasının deputat korpusunun üzvü kimi görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin tərcümeyi-halına tez-tez qayıdırdım. Bir çox çətin vəziyyətlərdə onun qətiyyətli hərəkətlərini təhlil edərək, peşəkar suallara və ya problemin həlli addımlarına cavab tapırdım. O, son dərəcə savadlı, müdrik, balanslı, uzaqgörən, qarşısına qoyduğu məqsədə çatmağı bacaran şəxsiyyət idi”, - deyərək Qusarov əlavə edib [3].

Ədəbiyyat siyahısı

1. Şahmuradov A.Ş. Azərbaycan Respublikasının Şərqi və Avropa ölkələri ilə əlaqələri. Bakı, 2017, 227 s.
2. Azərbaycan - Ukrayna münasibətləri-<https://lib.aliyevheritage.org/az/3134282.html>
3. Azərbaycan-Ukraynamünasibətləri
https://azertag.az/xeber/Sergey_Qusarov_Heyder_Aliyev_Ukraynanin_esl_dostu_idi-254250

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANIN XARİCİ SİYASƏTİ

Ramazanov Səyyad Ədalət
Elmi rəhbər: dos. Aqil Şahmurov Şövkət
Azərbaycan Dillər Universiteti

Elə insanlar var ki, onlar tarixi yazanlar və adlarını tarixə yazanlardır. Onlar fəaliyyətləri nəticəsində yalnız öz həyat yoluna deyil, mənsub olduqları xalqın tarixi təkamülünə də işıq saçırlar. Azərbaycanın böyük oğlu, dövlət xadimi, ulu öndər Heydər Əliyev məhz bu cür şəxsiyyətlərdəndir. Liderlik xüsusi istedad və böyük qabiliyyətdir. Milyonlarla insana rəhbərlik etmək üçün qüdrətli şəxsiyyət olmaq vacibdir. Liderlik həm də yüksək məsuliyyət tələb edir.

Ümummilli lider bütün həyat fəaliyyətini Azərbaycan dövlətinin inkişaf etməsinə kökləmişdi. Ulu öndər hələ SSRİ dövründə inkişafa dair xüsusi planlar həyata keçirirdi.[1]. O, Azərbaycanın müstəqil olacağını öncədən görürdü.

Müstəqil dövlət quruculuğu barədə danışarkən xarici siyasətə də nəzər salmaq lazımdır, çünki suverenliyin təmininin davamlı olması ölkənin müvəffəqiyyətli xarici və daxili siyasətindən asılıdır. Ulu öndərin müəyyən etdiyi xarici siyasət hər şeydən əvvəl dünyanın bütün dövlətləri ilə bərabərhuquqlu faydalı əlaqələr qurmaq və inkişaf etdirmək məqsədini daşıyır. Bu əlaqələr iki aspektdə özünü göstərir. Onlardan biri Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq mövqelərini möhkəmləndirməkdən ibarətdir. İkinci aspekt isə, respublikanın iqtisadiyyatını, elmini, mədəniyyətini inkişaf etdirməkdir.

Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin aşağıda göstərilən başlıca prinsiplərini müəyyənləşdirib:

- beynəlxalq hüquq normaları ilə tənzimlənən dövlətlərarası münasibətlərə hörmət etmək;
- bütün dövlətlərin suveren hüquqlarına hörmətlə yanaşmaq;
- bütün mübahisəli məsələləri sülh və danışıqlar yolu ilə həll etmək;
- qarşılıqlı surətdə faydalı iqtisadi, elmi və mədəni əməkdaşlıq qurmaq;
- dövlətlərarası əlaqələrə mane olan hər cür məhdudiyyətləri aradan qaldırmaq.

1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdan Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycanın xarici siyasətini ölkənin strateji maraqları əsasında yenidən qurdu.[2]. O, Milli Məclisin sədri olarkən xarici siyasətin başlıca vəzifələrini və istiqamətlərini müəyyənləşdirib: "Azərbaycanın müstəqilliyini təmin edən atributlardan biri xarici siyasətdir, Azərbaycanın sağlam xarici siyasəti olmalıdır, düşünülmüş xarici siyasəti olmalıdır, uzaqgörən xarici siyasəti olmalıdır, elə xarici siyasəti olmalıdır ki, Azərbaycanı dünya dövlətləri birliyinə bağlasın, Azərbaycanın bütün dövlətlərlə əlaqəsini, Azərbaycanın mənafeyini təmin etsin və Azərbaycanı de-fakto dünya miqyasında bir müstəqil dövlət kimi tanıtmayı təmin edə bilsin. Azərbaycanın indiyə qədər belə sağlam düşüncəli xarici siyasəti olmayıbdır".

Ölkənin mənafelərini qorumaq istiqamətində hərtərəfli ölçülüb-biçilmiş addımların atılmasının vacibliyini vurğulayan Heydər Əliyev Azərbaycanın dövlətçilik mənafelərini hər şeydən uca tutaraq, çevik manevrlər və xüsusi taktiki gedişlər edirdi. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq münasibətlər sistemində yeri, Avropa ölkələri və ABŞ-la, yeni müstəqil dövlətlər və Rusiya ilə, türkdilli dövlətlər və Türkiyə, müsəlman dünyası və İranla, nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrinin yaxın dövr üçün prioritetləri müəyyənləşdirildi və tədricən həyata keçirilməyə başlandı. Ölkəmizin sistemli şəkildə dünya birliyinə inteqrasiya olunmasında ikitərəfli və çoxtərəfli siyasi münasibətlərin genişlənməsi istiqamətində atılan addımlar mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı neft yataqlarının istismarına dair 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmış "Əsrin müqaviləsi" ölkəmizin dünya dövlətləri ilə qarşılıqlı əlaqələrinin dərinləşməsi və beynəlxalq mövqelərinin möhkəmləndirilməsinə güclü təkan verdi.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Qasımlı M. C. Heydər Əliyev — istiqlalə gedən yol (1969–1987-ci illər). Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2006. səh. 68.
2. Naxçıvan ensiklopediyası. Bakı, Elm, 2002. səh. 13

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI VƏ ÇİN XALQ RESPUBLİKASI ARASINDA MÜNASİBƏTLƏRİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

İsayeva Nərmin Mahir
Elmi rəhbər: p.ü.f.d. Məmmədova Günay Kamil
Azərbaycan Dillər Universiteti

Dünyanın bütün ölkələri ilə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq yaratmaq prinsiplərini rəhbər tutan Azərbaycan Respublikası Çin Xalq Respublikası ilə də bütün istiqamətlərdə sıx əlaqələrə malikdir. Azərbaycan Respublikası yarandıqdan sonra ÇXR 1991-ci il dekabrın 27-də onun müstəqilliyini tanımaqla ilk ölkələr sırasındadır [2]. Azərbaycan Respublikası və Çin Xalq Respublikası arasında diplomatik 1992-ci ilin aprel ayının 2-də qurulmuşdur. 1992-ci ilin avqust ayında ÇXR-in Azərbaycan Respublikasında səfirliyi açılıb. 1993-cü ilin dekabr ayının 1-də isə ilk səfir təyin edilib. Milli Məclisin qərarı ilə 1993-cü il 3 sentyabrda Azərbaycan Respublikasının Çin Xalq Respublikasında səfirliyinin açılmasını qərarlaşdırıb [2]. Çin Şərqi Asiya ölkələri içərisində Azərbaycanla əlaqələrə ən çox maraq göstərən dövlətdir. Son 20 ildə sürətlə inkişaf edən Çin üçün əsas təhlükə xammal və ilk növbədə enerji çatışmamazlığı hesab olunur. Bu səbəbdən də Azərbaycan Çin üçün cəlbədar ölkələr sırasına daxildir. Çin Xəzər hövzəsi, Qafqaz və Mərkəzi Asiyadakı bir sıra global layihələrə, xüsusilə TRASEKA layihəsi çərçivəsində reallaşdırılan Şərq-Qərb layihəsinə böyük maraq göstərməkdədir. Azərbaycan-Çin əlaqələri daim yüksələn xətt üzrə inkişaf etməsində Ümummilli lider Heydər Əliyevin 1994-cü ilin martında Çinə səfərinin rolu çox böyük olmuşdur.

Martın 7-də Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin ÇXR sədri Tszyan Tszemin tərəfindən rəsmi formada qarşılama mərasimi keçirilmişdir [2]. Tszyan Tszemin Çinin Azərbaycanla münasibətlərinin inkişaf etdirilməsinə böyük əhəmiyyət verdiyini və bu əməkdaşlığın bütün sahələrdə gücləndirilməsinə birgə səy göstərməyə hazır olduğunu bildirmişdir. Danışıklardan sonra Tszyan Tszemin və Heydər Əliyev ÇXR ilə Azərbaycan arasında dostluq münasibətlərinin inkişaf etdirilməsinin əsasları haqqında birgə bəyanat imzalanmış, iki ölkə arasında hava yolunun açılması haqqında, elmi-texniki və mədəni əməkdaşlıq, təbii, radio və televiziya, turizm sahəsində qarşılıqlı fəaliyyət haqqında sazişlər bağlanmışdır. 1994-cü il martın 8-də isə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin ÇXR Dövlət Şurasının baş naziri Li Penlə görüşü baş tutmuşdur [1]. Həmin gün Heydər Əliyev səfərin ilkin yekunları ilə bağlı jurnalistlər mətbuat konfransında səfərin ilkin yekunlarından razılıqla bəhs edən Heydər Əliyev, Azərbaycanın üzləşdiyi ən böyük problem – Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi barəsində jurnalistləri ətraflı məlumatlandıraraq, onun həll olunması üçün BMT Təhlükəsizlik Şurasının bütün daimi üzvlərinin, o cümlədən də Çinin səylərini birləşdirməyin vacibliyini vurğulamışdır. Martın 9-da Prezident Heydər Əliyev Pekində Beynəlxalq Ticarətin İnkişafına Yardım Komitəsində çıxış etmişdir. İkitərəfli münasibətlər haqqında məlumat verən Prezident qeyd etmişdir: «Üçüncü gündür ki, ölkənizdə, paytaxtı – gözəl şəhər olan Pekindəyik və bu üç gündə bir çox məsələlər barəsində fikir mübadiləsi etməyə və hətta bir sıra mühüm sənədlər imzalamağa nail ola bilmişik. Bu sənədlər Çin Xalq Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında dövlətlərarası münasibətlərin, ən əvvəl ticarət sahəsində və iqtisadiyyatın digər sahələrində əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsinə yönəldilmişdir. Ölkənizə gəldiyimiz andan həm ali dövlət rəhbərliyi tərəfindən, həm də işlə əlaqədar bizimlə ünsiyyətdə olanların hamısı tərəfindən əhatə edildiyimiz səmimi dostluq mühitini ilk növbədə qeyd etmək istərdim. Açıq deyirəm, biz özümüzü evimizdəki kimi hiss edirik» [1]. Bu fikirlərdən də aydın olur ki, Heydər Əliyev ÇXR ilə əməkdaşlığa, çoxtərəfli münasibətlərin inkişafına xüsusi önəm vermişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Çin Xalq Respublikasına rəsmi səfəri (7-10 mart 1994-cü il) // <https://lib.aliyevheritage.org/az/32490422.html>
2. Azərbaycan - Çin münasibətləri // <https://lib.aliyevheritage.org/az/3739431.html>
3. Azərbaycan-Çin əlaqələri // <https://bakuresearchinstitute.org/azerbaijan-china-relations/>
4. Azərbaycan-Çin münasibətləri: Avrasiyada əməkdaşlıq və təhlükəsizliyə strateji töhfə // https://www.yeniazerbaycan.com/Siyaset_e26324_az.html
5. Azərbaycan-Çin əməkdaşlığı // <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/azerbaycan-cin-emekdasligi-strateji-ehemiyet-kesb-edir-1664575363>

AZƏRBAYCANDA ALTERNATİV ENERJİ MƏNBƏLƏRİ VƏ ONLARDAN İSTİFADƏ

Nurili Aysun Ramil

*Elmi Rəhbər: b/m Güləmirli Fatimə Bəhram
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Yerləşdiyi əlverişli coğrafi mövqe və iqlim şəraiti dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanın da ekoloji cəhətdən təmiz alternativ (bərpa olunan) enerji mənbələrindən geniş istifadə edilməsinə imkan verir. Prezident İlham Əliyev bununla əlaqədar bildirmişdir: "Elektrik stansiyalarının tikintisi uğurla davam edir. Bunu etməklə Azərbaycan öz enerji təhlükəsizliyini tam şəkildə təmin edib və biz gələcək illərdə diqqətimizi daha çox bərpa olunan enerji növlərinin yaradılmasına yönəldəcəyik".

Külək enerjisi digər alternativ enerji mənbələrinə baxdıqda, özünün maya dəyərinə, ekoloji təmizliyinə və tükənməzliyinə görə ən sərfəlisidir. Müşahidələr nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, ən əlverişli külək şəraiti Abşeron yarımadasında, Xəzər dənizi sahili zolağında və akvatorianın şimal-qərb hissəsində olan adalardadır.

Azərbaycanın təbii iqlim şəraiti günəş enerjisindən istifadə etməyə geniş imkanlar yaradır. Azərbaycan ərazisində günəş enerjisi təşkil etməsi regionun Abşeron, Naxçıvan və Kür-Araz kimi bölgələrində istifadəyə geniş imkanlar yaradır. Yerə düşən günəş enerjisinin miqdarı bütün neft, qaz, kömür və başqa şeylərdən alınmış enerjilərin hamısından dəfələrlə çoxdur. Suraxanı, Pirallahı, Qarabağ-Səngəçal Günəş Elektrik Stansiyalarının adını çəkə bilərik.

Geotermal enerji mənbələrindən istifadənin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, onların tətbiqi iri həcmli maliyyə vəsaiti tələb etmir. Azərbaycan Respublikasının ərazisi termal sularla zəngindir. Bunlar Böyük və Kiçik Qafqaz dağları, Abşeron yarımadası, Kür çökəkliyi və Xəzəryanı-Quba ərazisi kimi geniş sahələri əhatə edir. Qeyd olunan ərazilərdə olan termal suları istifadəyə cəlb etməklə məişətdə və digər sahələrdə istilik enerjisinə olan ehtiyacın bir hissəsini ödəmək mümkündür.

Artıq Azərbaycan elektrik enerjisi sferasında da əsas ixracatçı statusunu daşımağa başlayıb. Azərbaycanın ixrac etdiyi elektrik enerjisi idxalı həm fiziki, həm də maliyyə göstəriciləri baxımından dəfələrlə üstələyir. Bu da yekun nəticədə elektrik enerjisinin ixracından Azərbaycanın böyük həcmdə gəlir əldə etməsi ilə nəticələnir. Ölkəmizdə hasil olunan elektrik enerjisinin əsas idxalçıları isə hazırda Rusiya, İran, Gürcüstan və Türkiyədir.

Beləliklə, enerji təhlükəsizliyini təmin edən Azərbaycan bu sahədə ildən-ilə malik olduğu imkanları genişləndirməkdədir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Alternativ və Bərpa Olunan Enerji Mənbələri üzrə Dövlət Agentliyinin Hesabatı. Bakı, [50 s.]
2. Əliyev R.N. (2015), Alternativ enerji və ekologiya, Bakı, Təknur, [368 səh.]

HEYDƏR ƏLİYEV İLƏ YÜKSƏLİŞ DÖVRÜNƏ QƏDƏM QOYMUŞ AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATI

İbrahimli Şəbnəm Nizami qızı

*Elmi rəhbər: Məmmədzadə Rəna Xətai qızı – Müəllim
Azərbaycan Dillər Universiteti*

İqtisadiyyat hər bir ölkənin əsasını təşkil edir. Güclü dövlətlərin hər birinə xas olan ortaq xüsusiyyət onların iqtisadiyyatlarının güclü olmasıdır. Azərbaycan da öz iqtisadi uğurları ilə dünya ölkələri sırasında xüsusi bir yerə malikdir. Ümumiyyətlə bu uğurların başlanğıcı hələ müstəqilliyimizin bərpa olunduğu ilk illərə təsadüf edir.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan respublikasına rəhbərlik etdiyi dövrdə iqtisadiyyat sahəsindəki uğurlar əvəzolunmazdır. Müstəqil iqtisadiyyatının təşəkkülü, ardıcıl sosial-iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi, bu sahənin dayanıqlı inkişafını təmin edəcək qanunvericilik bazasının yaradılması Azərbaycanın iqtisadi inkişafına xeyli təkan vermişdir. Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə Azərbaycan iqtisadi inkişafının əsl çiçəklənən dövrünü yaşayırdı. Bütün sahələrlə yanaşı, iqtisadiyyatda da bu yüksək inkişaf Azərbaycanı digər ölkələrdən fərqləndirirdi. Heydər Əliyevin qarşısında çox çətin vəzifələr dururdu: res-

publikanın iqtisadiyyatını əsaslı şəkildə dəyişmək, üstəgəl onu qüdrətli dövlətin xammal istehlakçılarından qabaqcıl, müasir texnika və texnologiya ilə təchiz olunmuş sənaye bazasına çevirmək, Bakının dünyanın ən gözəl və abad şəhəri kimi simasını özünə qaytarmaq, Azərbaycan kəndlərini dirçəltmək, Azərbaycan əhalisinin sosial, mədəni və təhsil səviyyəsini qaldırmaq, onun xaricdə yaşayan həmvətənlərlə əlaqəsini möhkəmləndirmək və s.

Bununla yanaşı Azərbaycanın iqtisadi sahədə xarici dövlətlərlə qurduğu əlaqələri də yada salmaq lazımdır.

Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycan öz resurslarından demək olar ki, düzgün istifadə edə bilmirdi. Əsas məsələ isə xarici kapitalı cəlb etmək idi. Elə bu vaxtda Gülşən Raufqızının yazısında bildirdiyi kimi “Qara qızıl” la gələn şöhrət yəni “Əsrin müqaviləsi” Azərbaycan üçün çox böyük önəm kəsb edirdi.

Heydər Əliyevin özünün də vurğuladığı kimi, “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması ilə Azərbaycan Xəzər dənizi və onun enerji ehtiyatlarını bütün dünyanın üzünə açdı və bu hadisənin ölkənin gələcəyi üçün nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu tarixçilər yazacaqlar.

“Əsrin müqaviləsi”, Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinin reallaşması istiqamətində atılan cəsarətli addımlar bu ölkələrin dünya təsərrüfatında, onların global, regional problemlərinin həllində rolunun artmasını reallaşdıracaqdır. Akademik Ziyad Səmədzadə Qloballaşma prosesində Qafqaz və Orta Asiya” mövzusunda beynəlxalq konfransın materiallarında [4. s, 3-6] qeyd edir ki, apardığımız araşdırmalar belə bir nəticə çıxarmağa əsas verir ki, hazırda türk dünyasının dinamik tərəqqisi üçün real zəmin yaranmışdır. Ən mühüm niyyət ondan ibarət olacaqdır ki, türk dünyası ölkələrinin bir-birinə yaxınlaşması daimi dinamik prosesə çevriləcəkdir.

Hazırda respublikamızın prezidenti İlham Əliyev Ulu öndər Heydər Əliyevin yolunu şərəf və ləyaqətlə davam etdirir. Onun ən böyük uğurlarından ən öndəgedəni Qarabağ uğrunda Vətən müharibəsində qalib gəlmək, Qarabağda yenidənqurma işlərinə başlamaq və Azərbaycanı dünyaya tanıtmadır.

Biz gənclər olaraq da daim günü-gündən çiçəklənən AR- nın inkişafı üçün çalışmalı və öyrənmə-liyik.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Ziyad Səmədzadə Qloballaşma prosesində Qafqaz və Orta Asiya” mövzusunda beynəlxalq konfransın materiallarında

AZƏRBAYCAN-İRAN MÜNASİBƏTLƏRİ

*Kərimova Rəvanə Rahim
Elmi rəhbər: Dosent Emil Qasımov
Azərbaycan Dillər Universiteti*

İkitərəfli siyasi münasibətlər: İran Azərbaycanın müstəqilliyini 25 dekabr 1991-ci ildə tanıyıb. Diplomatik münasibətlər 12 mart 1992-ci ildə yaradılıb. Diplomatik münasibətlər yaradılmamışdan əvvəl də tərəflər bir-birlərinə yüksək səviyyədə maraq göstərüb. 1990-cı ildə İran İslam Respublikasının prezidenti Əli Əkbər Həşimi Rəfsəncani, 1991-ci ilin dekabrında isə xarici işlər naziri Əli Əkbər Vilayəti Azərbaycanda səfərdə olublar. Vilayətinin səfəri əsasən İranın Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsində vasitəçiliyi ilə əlaqədar olub. Bu vasitəçilik Ermənistanın işğalçılıq hərəkətlərinə görə səmərəli alınmayıb. 8 may 1992-ci ildə Azərbaycan rəhbərliyi Tehrandə Ermənistan tərəfi ilə danışıqlar apararı zaman erməni hərbi birləşmələri Şuşa şəhərini işğal edib. 1992-ci ildə Azərbaycanda Xalq Cəbhəsi hərəkətinin hakimiyyətə gəlməsindən sonra Azərbaycan-İran münasibətlərində fərqli mərhələ başlayıb. Bu dövr (1992-1993) tərəflər arasında gərginlik mərhələsi hesab olunur.

1993-cü ildə Heydər Əliyevin Azərbaycanda hakimiyyətə gəlməsindən sonra İranla qonşuluq və əməkdaşlıq siyasəti yeridilib və kifayət qədər gərgin münasibətlər normallaşmağa və inkişaf etməyə başlayıb. Heydər Əliyev hələ fəaliyyətinin Naxçıvan dövründə (1990-1993) İran rəhbərliyi ilə əlaqələr yaradıb. O, Ermənistanın blokada saxladığı Naxçıvanın ehtiyaclarını təmin etmək məqsədilə İrana səfərə gedərək ölkə rəhbərliyi ilə müvafiq müzakirələr aparıb. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri olaraq 1992-ci ilin avqustunda İrana səfəri zamanı Heydər Əliyev İranın dini rəhbəri Seyid Əli Xamneyi, prezidenti Rəfsəncani, xarici işlər naziri Əli Əkbər Vilayəti ilə danışıqlar aparıb. Həmin səfərdə

İran İslam Respublikasının Naxçıvan Muxtar Respublikasına müxtəlif sahələrdə yardımını, tərəflərin əməkdaşlığını nəzərdə tutan sazişlər imzalanıb. Haşimi Rəfsəncani Bakıda olan zaman Ermənistan qoşunları Azərbaycanın İranla həmsərhəd Zəngilan rayonunu işğal edib. Təcavüz nəticəsində rayonu tərk edən əhali İranın köməyi ilə Araz çayını keçərək bu ölkənin ərazisindən Azərbaycana gəlib. 29 iyun - 2 iyul 1994-cü ildə İrana cavab səfəri zamanı Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Haşimi Rəfsəncani ilə ikitərəfli əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi ilə bağlı müzakirələr aparıb. Həmin səfər nəticəsində Azərbaycan-İran arasında müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığı nəzərdə tutan növbəti müqavilələr bağlanıb. Prezident Heydər Əliyevin 2002-ci ilin mayında İrana növbəti səfəri olub. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev və İran İslam Respublikasının Prezidenti Seyid Məhəmməd Xatəmi təkbətək görüşdən əvvəl jurnalistlərin suallarını cavablandırıblar. Səfərdə əsas müzakirə obyektini olan Xəzərin statusu ilə bağlı konkret razılıq əldə olunmasa da, Heydər Əliyev bu səfəri dost ölkəyə səfər kimi qiymətləndirib. 2003-cü ilin aprelində Prezident Heydər Əliyev Azərbaycana səfərə gələn İranın xarici işlər naziri Kamal Xərrazini qəbul edib. Prezident Heydər Əliyev İrana son səfərini qarşılıqlı münasibətlərdə dönüş nöqtəsi hesab etdiyini bildirib və tərəflər arasında daha sıx iqtisadi əlaqələrə tərəfdar olduğunu deyib. Azərbaycan-İran münasibətləri iqtisadi, mədəni istiqamətlərdə inkişaf etsədə, siyasi sferadan baxdığımız zaman eyni şeyləri deyə bilmərik. İranın Azərbaycana qarşı XXI-ci əsrdə də davam edən qərəzli mövqeyi özünü yenə də biruzə verir. Bir dövlətin diplomatik nümayəndiliyinin təhlükəsizliyini, immunitet və imtiyazlarını tam şəkildə qorunması, və yaxud da qorumaq istəməməsi isə artıq həmin ölkələr arasındakı qarşılıqlı münasibətlərə kölgə salır. BMT-də – BMT əməkdaşları, yaxud 1946-cı ilin imtiyaz və immunitetləri haqqında Konvensiyasına müvafiq olaraq dövlətlərin daimi təmsilçiləri tərəfindən təşkilatın funksiyalarının icra etmələri çərçivəsində diplomatik missiyaya dair aşağıdakı imtiyaz və immunitetlər qüvvədədir.

- Missiyanın ərazisi, binası və başçının şəxsi iqamətgahı toxunulmazdır.
- Qəbul edən dövlətin nümayəndələri bu cür binalara və ətraf əraziyə missiya başçısının icazəsi olmadan daxil ola bilməzlər.

- Qəbul edən tərəf bu cür binalar və əraziləri basqından, zərər vermədən, yaxud missiyanın şərafətinin tapdanmasından qorunması üzrə bütün lazımi tədbirlərin görülməyini təmin etməyə borcudur.

Azərbaycanla İran arasında iqtisadi, mədəni əlaqələr hər nə qədər inkişafda olsada, BMT-nin Konvensiyasında da göründüyü kimi siyasi, diplomatik yöndən baxdığımız zaman iki ölkə arasındakı gərkinlik nəzərə cərpacaq nöqtədədir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://lib.aliyevheritage.org/az/6163780.html>
2. <https://science.gov.az/az/news/open/23082> “Xalq qəzeti”
3. V.Y. ULAXOVIÇ MÜASİR DİPLOMATİYADA PROTOKOL VƏ ETIKET BAKI-2008
4. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası
5. Yaqub Vəliyev Bakı Dövlər Universitetinin Beynəlxalq Münasibətlər Kafedrasının Dosenti “Müasir Dövrə Azərbaycan-İran Münasibətləri”

İKİNCİ QARABAĞ MÜHARİBƏSİNDƏ AZƏRBAYCANIN DİPLOMATİYA FƏALİYYƏTİ

Fərəcova Fidan Fərəc qızı
Elmi rəhbər: Dosent Emil Qasımov
Azərbaycan Dillər Universiteti

İkinci Qarabağ müharibəsində Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrinin müzəffər Ali Baş Komandanı Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə rəşadətli Ordumuzun qələbəsi və işğal olunmuş torpaqları azad etməsi tariximizə qızıl hərflərlə yazılmışdır. 44 günlük 27 sentyabr 2020-ci il tarixində Ermənistanın növbəti təxribatına cavab olaraq Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanı, Prezident İlham Əliyevin əmri ilə “Dəmir yumruq” adlanan əks-hücum əməliyyatları başlandı. Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin 27 sentyabr 2020-ci il tarixli bəyanatında Ermənistanın növbəti hərbi təcavüzünün qarşısını almaq və təmas xətti boyunca sıx şəkildə yaşayan mülki əhəlinin təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə özünü müdafiə hüququ çərçivəsində və beynəlxalq humanitar hüquqa tam riayət etməklə Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələri tərəfindən əks-hücum və cavab tədbir-

lərinin həyata keçirildiyi və yaranmış vəziyyətə görə tam məsuliyyətin Ermənistanın siyasi-hərbi rəhbərliyinin üzərinə düşdüyü bəyan edildi.

Müzəffər Azərbaycan Ordusunun 44 günlük Vətən müharibəsində zəfəri nəticəsində Azərbaycan BMT Təhlükəsizlik Şurası, BMT Baş Assambleyası, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, ATƏT, Qoşulmama Hərəkatı, Türk Şurası, NATO, GUAM, Avropa Parlamenti və digər beynəlxalq təşkilatların erməni işğalçı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən tam, dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edən və münaqişənin beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinin əsasında həllinə çağıran qərar və qətnəmələrini həyata keçirdi, 30 illik işğala son qoyuldu.

Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın Gəncə və Mingəçevir şəhərlərini raket atəşinə məruz qoyaraq günahsız mülki insanları hədəfə aldığını 17 oktyabr 2020-ci il tarixli müraciətində səsləndirən Prezident İlham Əliyev qarşı tərəfin bütün qeyri-insani və hüquqa zidd davranışına rəğmən Azərbaycanın sadıq qaldığı dəyərlərin dəyişməyəcəyini bildirmişdir. Azərbaycan və Ermənistan xarici işlər nazirlərinin 9 oktyabr 2020-ci il tarixində Moskvada keçirilən görüşü nəticəsində 10 oktyabr tarixində tərəflər arasında humanitar atəşkəs razılaşdırılmışdır. Bu razılaşdırma humanitar xarakter daşımaqla, həlak olanların cəsədlərinin, girovların, əsirlərin dəyişdirilməsini nəzərdə tuturdu.

Tərəflər arasında növbəti humanitar atəşkəs 17 oktyabr tarixində elan olunmasına baxmayaraq, dəqiqələr sonra bu atəşkəsi pozan Ermənistan Gəncə şəhərinə növbəti namərd hücumunu etmişdir. 24 oktyabrda ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrələrinin Vaşinqtonda Azərbaycan və Ermənistan xarici işlər nazirləri ilə görüşlərinin ardınca 26 oktyabr tarixindən yeni humanitar atəşkəs elan olunmuş, bu dəfə də atəşkəsi pozan Ermənistan olmuşdur.

44 gün davam edən Vətən müharibəsi qüdrətli Azərbaycan Ordusunun döyüş meydanında apardığı şanlı mübarizə ilə yanaşı, prezidentin diplomatiya meydanında mübarizəsi, müdrik xarici siyasəti ilə müşayiət olunurdu. Bu dövr ərzində bir sıra dünya liderləri ilə aparılan telefon danışqları, ölkəmizə edilən səfərlər çərçivəsində xarici nümayəndə heyətləri ilə keçirilən görüşlər, beynəlxalq tədbirlərdə iştirak, xarici ölkələrin aparıcı mətbuat nümayəndələrinə verilən çoxsaylı müsahibələr dövlətimizin başçısının Zəfər diplomatiyasının önəmli tərkib hissələrini təşkil edir. Vətən müharibəsi ərzində Türkiyə, Rusiya, İran, Fransa, Almaniya, Qətər, Belarus liderləri, BMT Baş katibi, Avropa İttifaqı Şurasının prezidenti tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə telefon zəngləri edilmiş, xarici dövlət və təşkilatların rəhbərləri silahlı qarşıdurma ilə bağlı narahatlıqlarını bildirərək bölgədəki son vəziyyətlə maraqlanmışlar.

Telefon söhbətləri zamanı dövlət başçısı sentyabrın 27-də Ermənistan tərəfindən Azərbaycana qarşı törədilən və davam edən hərbi təxribatla bağlı, Ermənistanın Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin mövqelərini və cəbhə xətti boyu yerləşən yaşayış məntəqələrimizi ağır artilleriya silahlarından atəşə tutması nəticəsində mülki şəxslərimiz və hərbi qulluqçularımızın həlak olduğu və buna cavab olaraq Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin uğurlu əks-hücum əməliyyatlarını həyata keçirdiyi barədə qarşı tərəfə məlumat vermişdir. Prezident İlham Əliyevin milli maraqlara söykənməklə beynəlxalq hüquq çərçivəsində apardığı xarici siyasəti hər zaman özündə ədalət və humanizm prinsiplərini ehtiva etmişdir. İstər xarici dövlət rəhbərləri ilə aparılan danışqlar, istərsə də keçirilən görüşlərdə qarşı tərəfin “dinc yolla həll” çağırışlarına dövlət başçısının cavabı kifayət qədər tutarlı və əsaslı olmuşdur.

Vətən müharibəsi dövründə Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin cəbhədə düşməyə qarşı apardığı mübarizəyə paralel olaraq, informasiya məkanında da gedən müharibədə ölkəmiz layiqincə, həm də bu müharibənin qaydalarına uyğun olaraq iştirak etmiş, Ali Baş Komandan, Prezident İlham Əliyev döyüş meydanında olduğu kimi, informasiya cəbhəsində də parlaq qələbəyə imza atmışdır. Bu müddət ərzində Prezident İlham Əliyev Türkiyə, Rusiya, ABŞ, İtaliya, Fransa, Almaniya, İngiltərə, Qətər, Yaponiyadan və digər ölkələrdən olan, dünyaca məşhur 30-a yaxın media agentliklərinə müsahibələr verərək, ən yüksək səviyyədə və etibarlı məlumat mənbəyi olmaqla Azərbaycanla bağlı həqiqətləri dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırmışdır.

Müsahibələrində dövlət başçısı bölgədəki son vəziyyətlə bağlı ətraflı məlumatı, Azərbaycanın beynəlxalq hüquqa əsaslanan mövqeyini, Ermənistanın təcavüzkar siyasətinin nəticələrini, törətdiyi müharibə cinayətlərini qarşı tərəfin diqqətinə çatdırmış, Azərbaycanın haqlı olduğunu bütün dünyaya sübut etmişdir. Azərbaycan Prezidentinin müsahibələrində bir qayda olaraq, konkret arqumentlərə, beynəlxalq təşkilatların qərarlarına, beynəlxalq hüquq prinsiplərinə, tarixi faktlara dəqiq istinadlar edilmiş, qarşı tərəfin iddiaları elə onun təmsil etdiyi ölkənin təmsalında tutarlı şəkildə cavablandırılmışdır.

10 noyabr 2020-ci il tarixli üçtərəfli Bəyanat və onun əhəmiyyəti 10 noyabr 2020-ci ildə Azərbaycan, Rusiya və Ermənistan liderlərinin imzaladığı üçtərəfli bəyanatla Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə son qoyuldu, 27 sentyabr tarixində başlamış Vətən müharibəsi Müzəffər Ali Baş Komandanın rəhbərliyi altında böyük Zəfərlə yekunlaşdı. Üçtərəfli bəyanat tərəflər arasında hərbi əməliyyatlara son qoymaqla yanaşı, özündə bir sıra vacib müddəaları əks etdirən hərtərəfli sənəddir. Üçtərəfli bəyanat Azərbaycanın döyüş meydanında əldə etdiyi şanlı qələbənin masa arxasında təsdiqi idi.

Birgə bəyanatda Prezident İlham Əliyevin hərbi əməliyyatların başladığı ilk gündən etibarən söylədiyi, konkret vaxt çərçivəsində Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycan torpaqlarından çıxması ilə bağlı öhdəlik öz əksini tapdı. Bəyanata əsasən Ermənistan Azərbaycanın Ağdam, Kəlbəcər və Laçın bölgələrindən işğalçı qüvvələrini çıxarmağa məcbur olmuşdur. Azərbaycan insan itkilərinin qarşısını alaraq, əlavə qan tökmədən diplomatik qələbə ilə sözügedən ərazilərini geri almışdır. Bəyanatda Rusiya sülhməramlılarının bölgədə yerləşdirilməsi, kontingentin sayı, hərbi texnika və yerləşmə məntəqəsi dəqiqliklə göstərilmiş və bu yerləşmənin konkret zaman çərçivəsində həyata keçirildiyi ifadə olunmuşdur. Atəşkəsə nəzarətlə bağlı mərkəzin yaradılması müddəası əsasında 11 noyabr 2020-ci il tarixində müvafiq memorandum imzalanmış və 2021-ci ilin 30 yanvar tarixində işğaldan azad olunan Ağdam rayonunun ərazisində Türkiyə-Rusiya Birgə Monitorinq Mərkəzinin açılışı olmuşdur. Bu isə Türkiyənin rəsmi qaydada atəşkəsə nəzarət prosesində iştirakını təmin etmişdir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Azərbaycanın əsas hissəsi ilə quru yolla birləşdirilməsi istiqamətində atılan bu tarixi addım eyni zamanda bölgənin gələcək iqtisadi inkişafı baxımından önəmlidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. www.anl.az
2. www.aircenter.az
3. www.bbc.com

RUSİYA-UKRAYNA MÜHARİBƏSİNİN ƏSAS SƏBƏBLƏRİ

*Abdullayev Samir Səmyar oğlu
fəls.ü.f.d., dosent Hüseynova Nigar
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Rusiya və Ukrayna xalqları arasındakı əlaqə uzun tarixi köklərə sahibdir və bu səbəbdən Putin öz çıxışlarında tez-tez bu faktoru dilə gətirir. 9 dekabr 1991-ci ildə Rusiya, Ukrayna və Belarusya MDB-ni yaratdılar [4]. Müasir dövrdə isə bu problemin əsasın Krımın ilhaqı və separatizm meyilləridir. Kievdə iqtidara gələn Rusiya meyilli Viktor Yanukoviç, Viktor Yuşşenkonun qəbul etdiyi prinsiplərdən imtina etdi və fərqli xarici siyasət yürütməyə başladı. Yanukoviçin bu qərarları xalq nəznində ağır və kütləvi etirazlar ilə müşayiət olundu və nəticədə Yanukoviç Rusiyaya qaçmağa məcbur oldu. Həmin il martın 17-də Rusiya “Krım Respublikasının” muxtar vilayət statusunu tanımış və eyni gündə keçirilmiş “qondarma referendumun” nəticələri əsasında əhali Rusiya leyhinə 96,77 faiz səs çoxluğu ilə qərar vermişdir. Ukrayna əhalisi daxilində də birlik yoxdur. “Ukraynanın qərbi katolikdir şərqdə əsasən rus pravoslavlar yaşayır. Ukraynanın bir qanadının digərinə dominantlıq etmək cəhdi parçalanmaya səbəb ola bilər” [3]

Zelenski admintrasiyası öz qərbyönlümlüyü ilə seçilirdi və onun apardığı siyasətin əsasını qərbə yəni NATO-ya və AB-nə inteqrasiya təşkil edirdi. Bu da öz özlüyündə Rusiyanı qıcıqlandıran əsas komponentlərdən biri idi. Putinin əsas istəyi Qərbin Rusiyaya zəmanət verməsi idi ki, Ukraynanın NATO-ya qəbul məsələsi müddətsiz təxirə salınsın və NATO-nun raket proqramlarından çıxarılsın. “Rusiyanın əvvəldən istədikləri Ukrayna neytral Ukraynadır. Neytral Ukrayna əldə edə bilməsələr işlək vəziyyətdə olmayan dövlət yaradacaqlar. Onlar Ukraynanın bütün iqtisadiyyatını və infrastrukturunu məhv edirlər” [4]. 9 dekabr 2021-ci ildəki çıxışında Putin: “Hamımız Donbassda baş verənləri bilirik. Bu şübhəsiz ki, soyqırma çox bənzəyir” dedi. Rusiya həmçinin Ukraynanın dil haqqında qanununu qınadı..

Donbassda baş verən hadisələr 17 fevral 2022-ci ildə böyük miqyasda artdı. 2022-ci ilin ilk həftəsində gündəlik hücum sayı iki-beş arası ikən Ukrayna ordusu 17 fevralda bu rəqəmin 60-dan çox olduğunu açıqladı. “2022-ci ilin fevralın 21-də Donetsk və Luqansk “xalq respublikaları” tanındıqdan sonra Rusiya prezidenti Vladimir Putin Rusiyanın sülhməramlı missiyası adı altında Rusiya qoşunlarının Don-

bassa daxil olması əmrini verdi” [2]. Rusiya Ukrayna ilə hava sərhədini bağladı. ‘Rusiya prezidenti Vladimir Putin 24 fevral 2022 tarixində Ukraynaya qarşı hərbi hərəkətin məqsədi kimi insanları qorumaq və bu nəticəli Ukraynanı nasist rejimdən təmizləmək və silahsızlaşdırmaq olaraq açıqlamışdı’ [1].

Ədəbiyyat siyahısı

1. Rusiya neden Ukrayna'ya Karşı Savaş neden başlattı ve Hareket ne durumda?
<https://www.ankasam.org/rusiya-neden-ukraynaya-karsi-savas-baslatti-ve-harekat-ne-durumda/>
2. Rusiya-Ukrayna müharibəsi
[https://www.wikimedia.az.az.nina.az/Rusiya%E2%80%93Ukrayna_m%C3%BCharib%C9%99si_\(2022\).html](https://www.wikimedia.az.az.nina.az/Rusiya%E2%80%93Ukrayna_m%C3%BCharib%C9%99si_(2022).html)
3. How the Ukraine crisis ends by Henry A.Kissinger
https://www.washingtonpost.com/opinions/henry-kissinger-to-settle-the-ukraine-crisis-start-at-the-end/2014/03/05/46dad868-a496-11e3-8466-d34c451760b9_story.html
4. John Mearsheimer: We're playing Russian roulette UnHerd
<https://unherd.com/2022/11/john-mearsheimer-were-playing-russian-roulette/>

ABŞ-IN XARİCİ SİYASƏTİNDƏ YEVANGELİST MISSIONER TƏŞKİLATLARININ ROLU

Magistrant: Nəsirli Nərimin Ruslan

*Elmi rəhbər: fəls. ü.fəls.d., dosent Nigar Əkrəm qızı Hüseynova
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Din dövlətlərin xarici siyasət strategiyalarının müəyyənləşdirilməsi və həyata keçirilməsində vacib elementdir. Xarici siyasətin təhlili beynəlxalq münasibətlərdə fərdi, dövlət və sistem səviyyəsində aparılır. Din qeyd olunan bu səviyyələrin hamısına təsir edir.

Amerikanın xarici siyasətində dinin qabarıq formada özünü göstərməsi demək olar ki, soyuq müharibə dövrü bitdikdən sonra daha da aydın oldu. Həmin dövrdən etibarən dini-missioner təşkilatların siyasətdə təzyiqləri, həmçinin ABŞ-ın digər əyalətlərdə azlıqları işğal edən dini qruplardan istifadə etmək istəyi xarici siyasətdə dini arqumentlərin istifadəsinin aktuallaşmasına səbəb oldu [1, 36-39].

Amerikanın xarici siyasətinə mühüm təsir göstərən dini-missioner təşkilatlardan biri də yevangelistlərdir. Sözügedən təşkilat ABŞ-da yəhudiliyə ən yaxın olan xristian icmasıdır və xristian cəmiyyətinin ən mühafizəkar seqmentini təşkil etməkdədir.

Yevangelistlər inanırlar ki, XX əsrdə antisemitizmin güclü olduğu 3 ölkə – Almaniya, Rusiya və Polşa müharibələrə, məhdudiyyət və parçalanmalara məruz qalmışdılar. Antisemitizmin olmadığı Amerika və Böyük Britaniya isə tərəqqi etmişdir [2].

Yevangelistlərin güclü beyin mərkəzləri, maliyyə donorları vardır. Yevangelist təşkilatı ABŞ-ın cənub-şərqindəki Atlantik sahillərindən Texasın qərb sərhədlərinə qədər uzanır. Keçmiş Tramp administrasiyasında Dövlət Katibi Pompeo son İsrail səfərində keçmiş prezident D.Trampın İsrail üçün Allah tərəfindən yetirildiyini qeyd etmişdi. Hazırda Amerika prezidenti olan C. Bayden isə bu qrupun qatı əleyhdarıdır. Əks demokrat cəbhədə "panprotestanist", ancaq yəhudilərə bu qədər isti yanaşmayan insanlar mövcuddur. Onlar isə əksinə olaraq ideoloji cəhətdən özlərinə yaxın İranı hesab edirlər. Başlıca səbəb daha çox İran mədəniyyətinin, ari mədəniyyətinin episentrində qəbul edilməsi, liberal dairələrin daha çox material düşüncələrə üstünlük vermələrindən qaynaqlanmasıdır [3].

Amerikanın xarici siyasətində din amilinin təsirli rolunun bariz nümunəsi C.Buşun (2001-2009) 11 sentyabr hücumlarından sonra həyata keçirdiyi "terrorla müharibə" ilə bağlı siyasətini dini ritorika ilə dəstəkləməsidir. Buşun siyasəti demək olar ki, yevangelist kilsəsinin təsiri altında reallaşmışdır. C.Buş "terrorla müharibə" strategiyasını "səlib yürüşü" olaraq xarakterizə etmiş və özünü səlahiyyətli bir tanrı kimi qələmə verdi. Bu addım dinin ən azı bəzi dövrlərdə Amerikanın xarici siyasətində çox əhəmiyyətli bir rol oynadığını göstərir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Николаев Б.В. Религия и высшее образование в США: особенности конституционно-правового регулирования // Конституционное и муниципальное право, 2008, No 2. С. 36-39.

2. Executive Order on Advancing International Religious Freedom <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/executive-order-advancing-international-religious-freedom/>
3. International Religious Freedom Act of 1998. Электронный источник: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title22/chapter73&edition=prelim>

GLOBAL PROBLEMLƏRİN HƏLLİ VƏ BƏŞƏRİYYƏTİN GƏLƏCƏYİ

Xankişiyeva Nisəxanım Aslan

Elmi rəhbər: Baş müəllim Qarayeva Günel Əliniyaz

Azərbaycan Dillər Universiteti

Son dövrlərdə aktual məsələlərdən olan qlobal problemlər cəmiyyətin üzləşdiyi ciddi problemlərdir. Qlobal problemlər regional və milli sərhədləri aşaraq bütün bəşəriyyətin yaşamasına və inkişafına mənfi təsir göstərir. Qlobal problemlər cəmiyyətin obyektiv inkişafı nəticəsində yaranır, bütün bəşəriyyət üçün təhlükə yaradır və həlli üçün dünya birliyinin birgə səylərini tələb edir.

Hazırkı qlobal siyasi vəziyyət ciddidir. Həç bir ölkənin həll edə bilməyəcəyi qlobal problemlərin həlli platforması kimi Birləşmiş Millətlər Təşkilatı bəşəriyyətin sağ qalmaq uğrunda mübarizəsinə rəhbərlik edir [4]. Təşkilat insanların həyatının yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş geniş spektrli tədbirlərdə iştirak edir.

Qlobal problemlərin yaranmasına və kəskinləşməsinə planetdə sürətli demoqrafik artım, istifadəsi bütün sivilizasiyanın mövcudluğuna təhlükə yaradan kütləvi qırğın silahlarının yaradılması, sosial-iqtisadi şəraitin pisləşməsi kömək etdi. Həmçinin xəstəliklərin yayılması, narkomaniya, alkoqolizm, mədəniyyətin və əxlaqın deqredasiyası problemlərin gedərək artmasına töhfə verən səbəblərdir.

BMT-nin siyahısında dünyanın ən böyük problemləri iqlim dəyişikliyi, müharibələr və hərbi münafişələr, suyun çirklənməsi, yoxsulluq, insan hüquqlarının pozulması, sağlamlıq problemləri, aclıq, miqrasiya hesab olunur [2, s.28].

Planetimizin əsas problemlərindən biri olan iqlim dəyişikliyi davamlı olaraq yüksələn qlobal temperaturla bağlıdır. Bu problem su ehtiyatının azalmasına və çətin həyat şəraitinə səbəb ola bilər həmçinin, xəstəliklərin artması, qida və resurs çatışmazlığı ilə nəticələnə bilər. Problemin həlli üçün karbon emissiyalarının azaldılması ilə bağlı strategiya tətbiq etmək və əkinlərə daha çox üstünlük vermək lazımdır.

Yeraltı su ehtiyatlarının çirklənməsinin qarşısının alınması üçün səmərəli su təmizləmə texnikaları istifadəsi, dezinfeksiya, süzülmə bu problemin həlli yolu ola bilər.

Sülhün və təhlükəsizliyin qorunması yoxsulluğun və xeyli sayda sığınacaq axtaran qaçqınların qarşısını almaq üçün vacibdir. Yoxsul və köçkün insanların sayının artması xəstəliklərin yayılmasına, iqtisadi tərəqqinin dayanmasına səbəb olur. Qlobal yoxsulluq müasir cəmiyyətin ciddi problemidir. Yoxsul insanlar tez-tez aclıq keçirir, lazımi təhsil almaq imkanları məhduddur, ciddi sağlamlıq problemləri ilə üzləşirlər. Hesablamalara görə dünya əhalisinin təxminən 70%-i gündə 10 ABŞ dollarından az gəlirlə yaşayır. Yoxsulluq problemini həll etmək üçün hamı üçün bərabərlik və təmsilçiliyi təmin etməklə marjinallaşmaya son vermək lazımdır. Ərzaq təhlükəsizliyi və təmiz suya çıxış səviyyəsinin artırılması, təhsil və səhiyyədə təkmilləşmə, münafişələrə son verilməsi labüddür. Yoxsulluq problemlərinin artması uşaqların səhiyyə, təhsil və təhlükəsizliyə zəif çıxışına gətirib çıxarır.

Son onillikdə qlobal problemlərin həlli üçün dünya miqyasında müxtəlif tədbir və aksiyalar, fəaliyyətlər həyata keçirilmişdir: onlayn şəbəkələşmə və işçi qrupları, qlobal gənclər həyatı, qlobal kompaniya və s.

Qlobal problemlərin həlli üçün birlik olmaq, bəşəriyyətin gələcəyi üçün düzgün qərarlar verilməsi, tədbirlərin görülməsi mütləqdir. Tədbirlər görülməzsə, gələcəkdə bəşəriyyəti böyük fəlakətlər gözləyir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Richard J. Payne (2012). Global Issues (4th ed.). Pearson.
2. Michael T. Snarr, D.Neil Snarr, ed. (2012). Introducing Global Issues (5th ed.). Lynne Rienner Pub.
3. <https://jef.eu/project/global-solutions-for-global-problems/>
4. https://fbsp.org.au/Global_Issues_Problem_Solving

IV – BÖLMƏ. TARİX – FƏLSƏFƏ

HEYDƏR ƏLİYEVİN ƏNƏNƏVİ MƏDƏNİYYƏTİN BƏRPASINDA ROLU

*Dadaşov Əskər Ramin oğlu, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: Dosent Rəcəbli Rəna Qəzənfər qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Görkəmli lider Heydər Əliyev Azərbaycan elminin, təhsilinin, mədəniyyətinin inkişafında misilsiz xidmətləri ilə ölkəyə rəhbərlik etdiyi bütün dövrlərdə milli elm və təhsilimizin möhkəm müdafiəçisi olmuşdur. Ümummilli liderin bu sahəyə son dərəcə həssas münasibəti əsassız deyildi. Heydər Əliyev elmin və təhsilin tərəqqisinə milli dövlət quruculuğu prosesinin həyatı əsas kimi yanaşır, insanların intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsini prioritet məsələ hesab edirdi. Azərbaycan Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi illərdə həm Sovet İttifaqı, həm də müstəqillik dövründə tam şəkildə təhsilli insanlar diyarına çevrilmişdi [1, s.47].

Azərbaycanın gələcək inkişafına yönəlmiş bütün strateji fəaliyyətlərə şəxsən Heydər Əliyev rəhbərlik edirdi. H.Əliyev kompleks inkişaf proqramları ilə Azərbaycanı qabaqcıl sənaye, kənd təsərrüfatı, mədəniyyət, təhsil respublikasına çevirə bildi [2, s.16].

Sovet İttifaqının bir çox respublikalardakı kimi Azərbaycanda da elm və mədəniyyət xadimlərinə, ziyalılara qarşı totalitar sistemin güclü təzyiqlərini, təqiblərini və təhdidlərini açıq-aşkar hiss edildiyi bir vaxtda Heydər Əliyev yaradıcı insanların azad düşünməsinə, öz fikirlərini açıq ifadə etməsinə şərait yaratdı.

Məhz həmin illərdə respublikada şəhərsalma, şəhərlərin və rayon mərkəzlərinin abadlaşdırılması ilə bağlı çoxlu işlərə başlandı. Bakıda bir sıra memarlıq ansamblları, inzibati mərkəzlər, saraylar, institutlar, nəşriyyatlar, tədris binaları, sənaye kompleksləri tikilib istifadəyə verilmişdir. Xüsusilə, 300-dən çox sənaye müəssisəsi, o cümlədən Avropanın ən böyük dərin özüllər zavodu tikilmişdir. Elmin və təhsilin maddi bazası yaxşılaşmışdır. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə bir çox memarlıq abidələri bərpa edilmiş, Bakının ən gözəl guşələrində görkəmli şəxsiyyətlərə – xalqın milli ruhunun təəcəssümünə əzəmətli abidələr ucaldılmış, tanınmış tarixi şəxsiyyətlərin ev-muzeyləri yaradılmışdı [3, s.78].

1969-1982-ci illərdə Azərbaycan müəyyən mənada xalqın mənəvi həyatının əsl intibahını yaşadı. Azərbaycan dilinin Konstitusiyada dövlət dili kimi təsbit edilməsi və idarəçilikdə geniş tətbiqi, demək olar ki, bütün böyük klassiklərin yubileylərinin ümumittifaq miqyasında keçirilməsi, Nəsiminin, Cəfər Cəbbarlının, Nəriman Nərimanovun abidələrinin ucaldılması, Azərbaycan mədəniyyətinin ön plana çıxarılması Sovet İttifaqında Azərbaycanın görkəmli xadimlərinə həsr olunmuş elmi əsərlərin tədqiqi və nəşri və s. – bütün bunlar Heydər Əliyev siyasətinin əməli nəticəsidir.

Heydər Əliyev hesab edirdi ki, respublikanı geniş inkişaf yoluna çıxarmaq üçün xalqın milli-siyasi şüurunu oyatmaq və inkişaf etdirmək, iqtisadiyyatı, təhsili, elmi inkişaf etdirmək, mədəniyyətin real potensialından istifadə etmək lazımdır. Ona görə də Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrünün mühüm göstəricilərindən biri də xalqın milli dövlətçilik və sosial ideologiya ilə bağlı siyasi təfəkkürünün güclənməsi, tarixi yaddaşının xalqa qaytarılması idi [4, s.17].

Azərbaycanın unikal geosiyasi mövqeyindən Heydər Əliyev nəinki Böyük İpək Yolunun dirçəldilməsi kimi irimiqyaslı iqtisadi layihələri həyata keçirmək üçün istifadə etdi, həm də Azərbaycan mədəniyyətinin əsl mənasının bütün dolğunluğu ilə fəlsəfi dərk edilməsinə zəmin yaratdı. Milli dirçəliş fəlsəfəsi və azərbaycançılıq məfkurəsinin həyata keçirilməsi Heydər Əliyevin 10 illik prezidentliyi dövründə əldə edilən hər şeyin ideya-nəzəri əsasını təşkil edirdi [5, s.93].

Ədəbiyyat siyahısı

1. A. İsmayılov və Q. Əliyev. Heydər Əliyev: milli ləyaqət fəlsəfəsi. B.-1998, s.95-174.
2. Hümeyir Əhmədov. Azərbaycan təhsilin inkişafı strategiyası. Saarbrücken, Almaniya, LAMBERT, Academic Publishing, 2014, 245 s.

3. İ. Hüseynova. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu. Bakı, Təhsil, 2004.
4. Mədəni irsimizin keşiyində duran Heydər Əliyev. II kitab. Bakı, 2001.
5. Y.Mahmudov. Azərbaycan tarixində Heydər Əliyev şəxsiyyəti. Bakı, Təhsil, 2002.

HEYDƏR ƏLİYEVİN HAKİMİYYƏTİ İLLƏRİNDƏ GENDER SİYASƏTİ

*Məmmədova Dilarə, BM və regionşünashq fakültəsi
Elmi rəhbər: b/m. Bəyim Abdulla Nadir
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Tarixən Azərbaycanda yaşamış cəsur qadınlar tarixdə dərin iz buraxmışdılar. Qədim zamanlardan danışarkən amazonka mifinin adını qeyd etmək lazımdır. Əfsanəyə görə onlar Azərbaycan ərazisində də yaşamışdılar. Massagetlərin başçısı olan qadın sərkərdə Tomris öz cəsurluğu və döyüşkənliyi ilə tanınmışdır. Şərqi və Azərbaycanın ilk diplomat qadını sayılan Sara xatun xarici siyasətdə vəzifəsini müvəffəqiyyətlə etmişdir.

İslama qədər olan müddətdə ana rolu məişətdə mühim rol daşımışdır. Maarifçi qadınlara – Xurşud banu Natəvan, Hənifə xanım Məlikova, Sona xanım Tağıyeva və başqalarının adını çəkmək olar [1, s. 16-18].

Ulu öndər Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə qadın siyasəti məsələlərinə daim böyük diqqət yetirmişdir. H.Əliyev hələ 1977-ci ildə demişdir: “Qadınlar cəmiyyətin bəzəyidir, gözəlliyidir. Qadinsız cəmiyyət ola bilməz, qadinsız həyat ola bilməz. Azərbaycan qadınları da öz ağıllarına, zəkalarına, biliklərinə, istedadlarına görə dünya qadınları içərisində özünə-məxsus yer tuturlar. Ona görə də biz qadınlarımızla fəxr edirik”. Azərbaycanda qadınların cəmiyyətin müxtəlif sahələrində fəal iştirakının təmin edilməsi xətti məhz H.Əliyevin adı ilə bağlıdır [2, s.3].

1993-cü ildə H.Əliyevin ölkə rəhbərliyinə qayıdışından sonra ölkədə yaranan sosial və iqtisadi stabilizasiya qadınların sosial inkişafına təkan verdi. Qadınların fəaliyyətlərində canlanma əmələ gəldi, respublikada qeyri-hökumət qadın cəmiyyətləri və təşkilatları yaranmağa başladı. 1994-cü ilin sentyabrın 19-da Heydər Əliyev “Qadınların IV Ümumdünya Konfransına hazırlıqla əlaqədar Azərbaycan qadınlarının Milli Komitəsinin yaradılması haqqında” Fərman imzaladı [3].

Kişilər və qadınlar arasında bərabərliyin, xüsusilə onların dövlət idarəçiliyinin müəyyən səviyyələrində təmsilçiliyi təmin edilməsi məqsədilə 6 mart 2000-ci ildə “Azərbaycan Respublikasında dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən fərman imzalandı. Bu fərman gender bərabərliyi və qadınların imkanlarının genişləndirilməsi sahəsində dövlət strategiyasının yaradılmasının əsası qoyulmuşdu [4, s.10].

Qadın siyasəti bu gün möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Belə ki, 2006-cı il fevralın 6-da prezident İ.Əliyevin ilə Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin formalaşdırılmışdır [3]. 2006-cı ildə qəbul edilmiş “Gender bərabərliyi haqqında” Qanuna əsasən dövlət kişi və qadınların dövlətin idarə olunmasında və qərar qəbul edilməsində bərabər təmsilçiliyinə, ayrı-seçkililiyin bütün formalarının aradan qaldırılmasına təminat verir.

Azərbaycanın Birinci Xanımı, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, millət vəkili Mehriban xanım Əliyeva qadınların problemlərinə, onların ictimai həyatda aktiv rolunun təmin edilməsinə böyük qayğı ilə yanaşır [2, s.3].

Beləliklə, H.Əliyevin dövründə əsas qoyulan gender siyasəti sonrakı dövrlərdə də inkişaf etmiş, müxtəlif qanunların qəbul olunması ilə nəticələnmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ağayeva K. Azərbaycanda Gender Məsələləri, Bakı: 2014.
2. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 85 illiyinə həsr olunmuş “Heydər Əliyev və Azərbaycanda Dövlət Qadın Siyasəti” Ümumrespublika Konfransı materialları. - Bakı. 2008.
3. “Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi haqqında Əsasnamə”. 2006. [Elektron mənbə]. URL. <https://e-qanun.az/framework/12320>
4. Azərbaycanda Gender Bərabərliyi və Gender Münasibətləri: Mövcud vəziyyət və imkanlar. - Bakı, Azərbaycan 2018. [Elektron mənbə]. URL. https://azerbaijan.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/gender%20equality-az_0.pdf

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ DÖVLƏT QADIN SİYASƏTİ

Məmmədova Leyla Anar
Elmi rəhbər: P.ü.f.d. Məmmədova Günay Kamil
Azərbaycan Dillər Universiteti

Azərbaycanın müstəqilliyini əldə etməsi, qüvvətlənməsi, dünya dövlətləri ilə strateji əlaqələr qurması Ümummilli Lider Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti nəticəsində mümkün olmuşdur.

Heydər Əliyev ölkənin, xalqın taleyi barəsində qərar qəbul edəndə bunu həmişə gələcəyi düşünmüşdür. O, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə xüsusi önəm vermiş və bu hüquqların qorunması yolunda mühüm addımlar atmışdır. 28 dekabr 2001-ci ildə “Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili haqqında” Konstitusiya Qanunu qəbul edildi, 5 mart 2002-ci ildə isə ölkə başçısı tərəfindən bu Qanunun tətbiq edilməsi haqqında Fərman imzalandı və beləliklə də təsisatın yaradılması və fəaliyyət göstərməsi üçün hüquqi baza yaradıldı. Bu, vətəndaşların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində atılmış mühüm addımlardan biri idi. Bu qanun insan hüquqları çərçivəsində qadın hərəkətinin inkişafına da güclü stimül vermişdi [1].

Ölkəmizdə dövlət qadın siyasətinin əsas prinsiplərinin müəyyən edilməsinin və dövlət səviyyəsinə qaldırılması məhz Heydər Əliyevin uğurlu siyasəti nəticəsində olmuşdur. O, qadınların idarəetmə, qərar-qəbuletmə və sosial həyatın bütün sahələrində irəli çəkilməsini vacib bilmişdir. Heydər Əliyev 1969-cu ildə respublikamıza rəhbər təyin edildiyi vaxtdan etibarən fəaliyyəti dövründə qadın problemləri və haqlarının müdafiəçisinə çevrilmişdir. Heydər Əliyevin 14 yanvar 1998-ci il tarixli digər fərmanı ilə ölkədə qadın siyasətini həyata keçirmək məqsədi ilə Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı. Heydər Əliyevin iştirakı ilə elə həmin ildə Azərbaycan qadınlarının I qurultayı, 2003-cü ildə isə II qurultayı baş tutmuşdur. Bu qurultaylar dövlət qadın siyasəti sahəsində ən əlamətdar və böyük hadisələrdən biri kimi qiymətləndirilir. Çünki qadınlarımız bu qurultayla demokratik cəmiyyətdə qadın hərəkətinin əsasını qoymuşdular.

Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası qadınlarının I qurultayında çıxış edərək demişdir: “Azərbaycan qadını tarix boyu öz ağılı, zəkası, namusu, qeyrəti, isməti ilə, fədakarlığı, çalışqanlığı, mərdliyi, vətənpərvərliyi ilə, millətinə, torpağına olan hədsiz məhəbbəti ilə və gözəlliyi, Azərbaycan xalqının xüsusiyyətləri ilə tanınmışdır. Ancaq bununla bərabər, əsrlər boyu Azərbaycan qadınının üzərinə böyük zəhmət düşmüşdür. Heydər Əliyev o vaxt da vurğulamışdı ki, Azərbaycan qadınlarının XXI əsrin astanasında keçirdiyi qurultay müstəqil respublikamızın tarixində mühüm yer tutacaqdır [3. s.5].

Ölkəmizdə qadın hüquqlarının geniş müstəvidə əks olunması və problemlərin qanunvericilik çərçivəsində həllində Ümummilli Liderin beynəlxalq təşkilatlara qəbul olunmasındakı təşəbbüsü də müsbət nəticə vermişdir. Heydər Əliyev hər zaman vurğulayırdı ki, dövlət quruculuğunun bütün mərhələlərində xüsusi xidmətləri olan Azərbaycan qadınları ölkəmizdə ictimai-siyasi sabitliyin və əmin-amanlığın qorunması, milli dövlətçiliyimizin daha da möhkəmləndirilməsi üçün bu gün də var qüvvələrini sərf edirlər. Bu kimi müsbət nəticələrin əldə olunmasında Heydər Əliyevin hakimiyyətdə olduğu illərdə qadın hüquqlarının qorunması üçün bir çox qanunlar qəbul etməsi, fərman və sərəncamlar imzalaması, beynəlxalq təşkilatlara üzv olaraq mühüm sənədlərin ölkəmizdə tətbiq olmasını reallaşdırmasındakı rolu danılmazdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın, və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri, siyasi elmlər doktoru, professor Hicran Hüseynova <http://www.scfwca.gov.az/post/1123/heyder-eliyev-ve-dovlet-qadin-siyaseti-muasir-dovlet-qadin-siyasetinin-banisi>
2. Qadın hüquqlarının müdafiəsi: Beynəlxalq və milli aspektlər. Bakı, 2018, 187 səh.
3. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 85 illiyinə həsr olunmuş 3. “Heydər Əliyev və Azərbaycanda Dövlət qadın siyasəti” Qafqaz University Bakı, 2008, 208

MEDİANIN MÜHARİBƏ VƏ MÜNAQİŞƏDƏ ROLU: QARABAĞ MÜHARİBƏSİ NÜMUNƏSİNDƏ

*Hüseynov İntiqam Arzu, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: müə. Hüseynova Ülviyyə Yadulla
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Tarixən müharibələr həmişə fiziki və psixoloji xarakter daşıyıb. Döyüşçülər düşmən döyüşçülərini zərərsizləşdirir, yaralayır və ya öldürür, eyni zamanda onlara dəstək ola biləcək hər kəsin iradəsini zəiflətməyə çalışırlar. Keçmişdə baş verən müharibələr zamanı döyüşçülər bunun üçün gücdən istifadə edib, düşmənləri dəhşətli hərəkətlərlə qorxudub. Müasir dövrdə isə hərbiçilər fiziki güclə yanaşı yeni rabitə texnologiyalarına, sosial media platformalarına, elektron resurslara üz tutub. Artıq informasiya texnologiyaları qlobal cəmiyyətin həyatının bir parçasına çevrilib. Buna görə medianın və xüsusən sosial medianın dünya əhalisi üzərindəki təsiri şübhəsizdir. Müxtəlif ölkələrdə hərbiçilərə təbliğat mesajı hazırlamaq, onları yaymaq, bir sözlə psixoloji müharibə aparmaq üçün təlimlər keçirlər [1].

Psixoloji müharibə müxtəlif psixoloji üsullarla düşmən ordusunun əzmini qırmaq, düşmən ölkənin əhalisini demoralizə etmək üçün aparılan müharibələrdir. Belə müharibələri aparmaq üçün müxtəlif taktika və vasitələrdən istifadə olunur. Əsas məqsəd, hədəf auditoriyanın (düşmən ordusu, əhali, hökumət, qruplar, hətta fərdlər) dəyər sisteminə, inanclarına, duyğularına, motivasiyalarına, davranışlarına təsir etməkdir, onu təslim olmağa təşviq etməkdir [1]. Elə ikinci Qarabağ müharibəsində də Ermənistan tərəfi öz itkilərinin həcmi çox cüzi olduğunu bildirir, bunu media və digər informasiya vasitələrində yayırdı. Eyni zamanda Ermənistan qrafik texnologiyaların imkanlarından istifadə edərək 2015-ci ildə Krım müharibəsinə aid olan fotoları Qarabağ müharibəsi kimi Azərbaycan ictimaiyyətinə ötürürdü. Məqsəd Azərbaycanda əhalinin təşvişinə səbəb olmağa çalışırdılar.

Bəzi ermənipərəst qərb media qurumları, təhlil mərkəzləri Qarabağ müharibəsini təhrif olunmuş formada işıqlandıraraq geniş məqalələr yayımlamışdır. Bundan başqa, erməni diasporu özlərini "tarixən zülümə məruz" qalmış xalqlardan biri kimi təqdim edərək viktimizasiya haqqında uydurma hekayələrini faktiki olaraq daha qlobal səviyyədə liberal gündəliyə daxil etməyə nail olmuşdur. Uzun illər ərzində "soyqırımın tanınması" uydurma nağıllarına əhəmiyyətli resurslar, o cümlədən maliyyə və insan kapitalı ayrılmışdır. Bu propoqanda erməni lobbisinin mühüm dərəcədə siyasi dəstək və maliyyə resursları əldə etməsinə səbəb olmuş və bunlar da Azərbaycana qarşı həm hərbi təcavüzə, həm də informasiya müharibəsinə yönəlmişdir [2]. Hətta BBC-nin jurnalisti ilə Cənab Prezident İlham Əliyev arasında olan müsahibəyə diqqət yetirdikdə medianın müharibəyə necə təsir etdiyini açıq-aydın görmüş oluruq [3]. Lakin bütün bunlara baxmayaraq müharibə dönməndə Azərbaycan mediası bir yumruq kimi birləşərək müharibə həqiqətlərini dünyaya çatdırdı. Azərbaycan Müdafiə Nazirliyinin yayımladığı müharibə görüntüləri isə erməni tərəfinin aparmaq istədiyi psixoloji müharibə planını suya düşürdü.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ağalarlı Dəyanət. Sosial medianın psixoloji müharibələrə təsiri. 24 oktyabr// <https://ordu.az/az/news/175393/sosial-medianin-psixoloji-muharibelere-tesiri-%E2%80%93-analiz>
2. Qərb mediasının Azərbaycana qarşı qərəzli mövqeyi. 31 mart // <https://ordu.az/az/news/258646/secki-korlugu-qerb-mediasinin-azerbaycana-qarsi-qerezli-movqeyi-haqqinda-hesabat>
3. İlham Əliyevin BBC-yə müsahibəsi. 9 noyabr 2020 // <https://president.az/az/articles/view/45845>

HOW VOLUNTEERING STARTED IN AZERBAIJAN

*Əlizadə Zümrüd, fakültə təhsil-1
Elmi rəhbər: müə. Hüseynova Sevinc
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Our national leader Heydar Aliyev brought the idea of volunteering in Azerbaijan. The idea expanded when President İlham Aliyev and Vice President Mehriban Aliyeva declared 2020 as the Year of Volunteers. This promoted the individual development of the youth, increase their social responsibility in them, and effectively use the potential of the youth for the welfare of the people and sustainable

development of the country. The order cited that volunteering brings the citizens together, stating an example of patriotism, connection, service for the people, and state and national moral values. The Volunteer Week, which was held in Azerbaijan on December 5th – on the eve of international volunteers Week, has demonstrated that volunteering in our country has stepped on a new stage and has immense potential. Young people of Azerbaijan proceeded to volunteer to help improve our country and to take care of it. There are many areas in which they participated such as social, economic, politics, diaspora, sports, art, and others. Also, there are so many volunteer organizations in Azerbaijan: ASAN Volunteers Organization, One Volunteer Student Cooperation Public Union, Volunteer DOST Program, Agrarian Development Volunteers Public Union, Reform Volunteers Organization, Transportation Volunteers Program, Volunteering Program, Migration Volunteer Public Union, Customs Volunteers Team, Tourism Volunteers Organization, Eco Volunteers Group, Young Volunteers Movement, Azerbaijan Diaspora Volunteers, Justice Volunteers Public Union, Volunteer Food Supervisor, ESAS Volunteer Program, and others. Volunteers also played an indispensable role in such prestigious international competitions as the Eurovision-2012 Song Contest, the 2015 European Games, the IV Islamic Solidarity Games in 2017, and Formula 1 hosted by our country.

Volunteers during the pandemic

During the pandemic that spread worldwide in 2020, President Ilham Aliyev asked the volunteers to help prevent it from spreading among and damaging the citizens further. So campaigns like "Volunteer Neighbors" and "Let's Protect Our Elders" have started since the first days of the pandemic. Their missions were:

- To ensure the safety of our elderly citizens around the country.
- Bringing food and medicine to the elderly so that they wouldn't have to leave their house (considering that the elderly were mostly likely to catch the virus and greatly suffer from it).
- Helping families in need and those who had lost their jobs.
- Preparation of social videos.
- Promotion of the proper use of masks and the social distancing concept.
- Strengthening of the mechanism of public control on the roads and in different places.

Volunteers during the Patriotic War and in the post-war period During the war for the liberation of our lands Azerbaijani volunteers helped by:

- Spreading awareness worldwide, sharing tens of thousands of photos and videos, information, and historical facts using hashtags #KarabakhisAzerbaijan, #StopArmenianAggression, and #Karabakh on major platforms such as Facebook, Twitter, and YouTube (due to this unity, some hashtags on Twitter became world trends).
- Visiting people who suffered after the damage caused by Armenia's military forces to civilians and local infrastructure, attracted attention to the situation, and provided their assistance.

As a result of the activity of Azerbaijani volunteers during the 44-day war:

- The fair voice of our country was conveyed to the world.
- We received the support of many celebrities.
- Financial and moral assistance provided to the families of martyrs and veterans during the war and post-war period let them feel the state care and support to citizens in their tough times.

With the request of President Ilham Aliyev The Union of Volunteer Organizations of Azerbaijan started recruiting young people to participate in the volunteer project in Azerbaijan's liberated lands. The main goal of the project is to support volunteer activities in the liberated territories, to encourage the participation of young people, who originally come from these territories, in restoration and reconstruction activities, to promote the history, the culture of the region, and the heritage of the people as well as contribute to the return of young people to the liberated territories. The project was implemented in the territories of the Aghdam District and will gradually cover other areas. As part of the project Azerbaijani youth will be:

- Involved in various volunteer activities on the territory of Aghdam District.
- Participating in organizing events held regularly in Aghdam.
- Working with local and foreign guests visiting Aghdam.
- Supporting rehabilitation and reconstruction works.
- Preparing for return and settlement.

· Providing support to the Special Representative Office of the President of Azerbaijan in the Karabakh economic region in various areas of activities.

The 4th Solidarity Forum of Azerbaijani Volunteers "The 4th Solidarity Forum of Azerbaijani Volunteers" was held on International Volunteer Day on December 5 at the Baku Congress Center. The forum was attended by more than 1,000 active members of 20 volunteer organizations. Before the forum, volunteers honored the memory of National Leader Heydar Aliyev in the Alley of Honor and laid flowers at his grave. The volunteers also visited the Martyrs' Alley and honored the memory of our martyrs who died for the territorial integrity of Azerbaijan. At the opening of the event, the national anthem was sung and the memory of the martyrs of the Patriotic War was commemorated with a minute of silence. It was noted that volunteers and young people in general play an important role in the historic victory of our glorious army, besides fighting on the front lines, they were actively involved in exposing enemy lies in the information war and caring for war victims in the rear. A report on the activities of the Union of Volunteer Organizations of Azerbaijan (USAO), which unites more than 20 volunteer organizations and movements, was presented at the event. It was noted that in 2021, tens of thousands of young people participated 300 projects under the USAO. These activities covered 64 cities and regions of the country. The event also showed video reports on the activities of volunteers in different fields. Over the past three years, the number of volunteer organizations in the country has increased many times, and this process is still ongoing. During the event, 5 nominations were awarded during the year distinguished volunteers in government agencies, large-scale events, social projects, environmental campaigns, and long-term volunteerism.

Literature

1. Economic reforms
2. Youth foundation
3. Azeri news

İKİŇQLƏRİN SKANDİNAVİYADA MƏSKUNLAŞMA TARİXİ

Magistr Mustafayev Kənan Qoşqar oğlu
Elmi rəhbər: Dos. Rəcəbli Rəna Qəzənfər qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Vikinqlər etnik cəhətdən fərqli mənşəli tayfalar olmuş və Vikinq anlayışının meydana gəlməsi minilliklər müddətində baş vermişdir. XIII əsrdə Avropada vikinqlərin təsiri çox idi və onlar digər xalqlardan daha qorxunc hesab olunurdular. Avropa qitəsini qorxu altında saxlayan vikinqlər tayfaları digər qitələrə də səyahətlər etmiş, Çin ərazisinə qədər gedib çıxmışdılar. Hətta Amerika qitəsinə ilk ayaq basmış avropalılar vikinqlər hesab olunur. Bəzi araşdırmalara görə Danimarka və Norveç vikinqləri əsasən qərbə - İngiltərəyə, Fransaya, İrlandiyaya, Fərar adalarına, İslandiyaya; İsveç vikinqləri isə əsasən şərqə - Baltıqyanı, Rusiyaya, Qara dənizə, Konstantinopola getmişlər [1]. Vikinqlərin Skandinaviya gəlişi ilə Skandinaviyada fərqli hadisələr cərəyan etməyə başladı. Vikinqlər burada məskunlaşdıqca öz mədəniyyətlərini və dinlərini təbliğ edir, özlərinə xas olan adətləri gətirirdilər. Vikinqlərin dini inancları müasir Norveç xalqının məişət həyatında hələ də özünü göstərməkdədir. Vikinqlər həm də fərqli istiqamətə aid bir çox sənət növlərini də Skandinaviyaya gətirmişdilər. Gəmiqayırma vikinqlərin ən başlıca sənətlərindən idi [2]. Çünki həmin dövrdə çox az xalq bu istiqamətdə inkişaf etmişdi və bu Skandinaviya üçün çox üstünlüklər yaradırdı. Xristianlığın Avropada yayılmasının sürətlə davam etdiyi dövrdə Skandinaviyada büt-pərəstliyin çöküşü başladı [3]. Xristian mədəniyyəti ilə Vikinq mədəniyyətinin qarışması vikinqlər üçün mənfi, müasir Skandinaviya ölkələri üçün müsbət hal hesab olunurdu. Çünki xristian mədəniyyəti ilə vikinqlər getdikcə assimilyasiyaya uğramış və bir çox adət-ənənələrini itirməyə başlamışdılar. Buna baxmayaraq, vikinqlərin Skandinaviyaya etdiyi töhfələr danılmazdır. Məsələn: gəmiçiliyin yüksək səviyyədə inkişafı, balıqçılıq, metalışləmə, zərgərlik kimi sənət növləri Skandinaviyada onların vasitəsilə yayıldı [2]. Nəticə etibararı ilə vikinqlər tayfalarının Avropada, xüsusi ilə Skandinaviya ölkələrində məskunlaşması bir çox cəhətdən Skandinaviya xalqının formalaşmasında böyük rol oynamışdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Viking Origins, <https://nordicperspective.com/history/vikings/viking-origin-story>
2. The Vikings, <https://www.jorvikvikingcentre.co.uk/the-vikings/where-did-they-come-from/#:~:text=The%20homelands%20of%20the%20Vikings,tools%20and%20other%20everyday%20equipment.>
3. Viking religion, <https://www.lifeinnorway.net/viking-religion/>

İSLANDIYA DAEKOTURİZMİN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*Əhmədli Fərid Kamal, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: b/m. Hökümə Abbasova Fərzux
Azərbaycan Dillər Universiteti*

İslandiya Atlantik okeanın şimal hissəsində yerləşən sahəsi 103 min km² olan ada dövlətidir. İslandiya çoxlu sayda vulkan və qeyzərləri ilə bütün dünyada məşhurdur. İslandiya turizmi ölkənin coğrafi şəraitinin gətirdiyi üstünlüklərə uyğun olaraq inkişaf etmişdir [1, s.61-62].

Buraya səfər edənlərin əksəriyyəti İslandiyanın təbii ərazilərini görmək üçün səfər edir. Xüsusilə qış turizmi fəaliyyətləri, termal ərazilər və toxunulmamış fiyordlar ekoturizm fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini təşkil edir. Qış turizmdə safari turları, qar arabası turları, huskilər qoşulu xizək turları və s. mövcuddur.

Qütb Dairəsində yerləşdiyi üçün arktik iqlimə malik olan İslandiya buzlaq bölgələri ilə zəngindir. İslandiyada ümumilikdə 266 buzlaq var, burada yer səthinin 10%-i buzlaqlardan ibarətdir. İstirahət üçün əlverişli olan buzlaqlar nəqliyyata yararlı və turistik əhəmiyyətə malik buzlaqlardır. Ölkədə ən məşhur buzlaq məkanı Vatnajökull Milli Parkının ərazisidir. Avropanın ən böyük buzlağı olan Vatnajökull 2500 il əvvəl formalaşmağa başlayan buzlaqdır. İslandiya vulkanik relyefinə görə geoparkları zəngindir və birəda 6 böyük Geopark mövcuddur [5, s. 44].

İslandiyada ümumilikdə 3 milli park var. Bunlar; Thingvellir Milli Parkı, Vatnajökull Milli Parkı və Snæfellsjökull Milli Parkıdır. 2008-ci ildən bu günə qədər olan dövrdə milli parkların sayı 4 olmuş və daha sonra onların sayı 3-ə endirilmişdir. Bütün milli parklar Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin nəzarətindədir [2, s.193].

İslandiya turizmi ölkənin coğrafi şəraitinin gətirdiyi üstünlüklərə uyğun olaraq inkişaf etmişdir. 2008-ci ildə iqtisadi çöküşdən sonra mövcud təbii ehtiyatların turizm fəaliyyətinə daxil edilməsi yolu ilə turizm sektorunda bərpa işlərinə nail olundu. Bunlara termal turizm, qış turizmi və balıqçılıq fəaliyyətləri daxildir. İslandiyanın turizm fəaliyyəti 2010-cu ildən bəri sürətlə artmaqdadır. Bu artımın əsas səbəbi ölkədə vulkanik dağın yenidən partlamasıdır. İslandiyanın paytaxtı Reykjavikdən 30 km cənub-qərbdə Reykjanes yarımadasında yerləşən və sonuncu dəfə 2004-cü ildə püskürən Eyjafjallajökull vulkanının yenidən aktivləşməsi ilə ölkədə turizm fəaliyyətləri və turistlərin sayı gözlənilmədən artıb [3, s.61-62].

Şimali Avropada və vulkanik torpaqda yerləşən İslandiya mövcud vulkanik quruluşu və müxtəlif təbiət əraziləri ilə qış turizmi fəaliyyətləri ilə digər Skandinaviya ölkələrindən fərqlənir. İslandiyada şimal işıqları turizmi qış turizmi fəaliyyətlərinin mühüm hissəsidir. Bu bölgədə şimal işıqlarının ən sıx və aydın görüldüyü dövr oktyabr-mart ayları arasındadır. Akureyri və Reykjavik şəhərlərindən şimal işıqlarının görüldüyü bölgələrə cip turları və ya avtobus turları təşkil edilir. Balina seyri turizmi Arktika Bölgəsində və xüsusilə ölkədə üstünlük verilən dinamik bir sektordur. Skjálfandi körfəzində aprel-oktyabr ayları arasında balina seyri fəaliyyətləri keçirilir [4, s.9-12].

Beləliklə qeyd etmək lazımdır ki, İslandiya turizmi hazırda yüksələn xətlə inkişaf etməkdədir. Turizmin bir növü olaraq ekoloji turizm də son dövrlər ən gəlirli sahələrdən birinə çevrilmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Anıl, N. 2008-2011 *İzlanda Finansal Krizi*. (Yüksək Lisans Tezi). YÖK tez mərkəzindən edinilmişdir (438431), 2016. s.61-62
2. Ebru Arıcı, İskandinav Ülkelerinde Ekoturizm Faaliyetleri, Konya 2022.
3. Gil-Alanaa, L.A., Huijbens, E.H. (2018). Tourism in Iceland: Persistence and seasonality, 21-23 <https://doi.org/10.1016/j.annals.2017.11.002s.21-23>
4. Heimtun, B., Tuulentie, S., Jóhannesson, G.T. Northern Lights Tourism in Iceland, Norway and Finland, (2015) s.9-12
5. World Heritage Nomination-Iucn Technical Evaluation. Vatnajökull National Park: Dynamic Nature of Fire and Ice (Iceland) – Id N° 1604 1604-, 2018, s.44.

“BHINNEKA TUNGGAL İKA” ŞÜARİ İNDONEZİYA CƏMİYYƏTİNİN SOSİO-MƏDƏNİ ƏSASI KİMİ

*BM və regionşünaslıq fakültəsi Novruzova Aytəkin Arzu
Elmi rəhbər: Dos. Əliyev Bəhmən Fazil
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Müxtəlif etnik-dini konfessiyaları özündə birləşdirən İndoneziya Respublikası mədəniyyətlərin birgəyaşayışı şəraitində təşəkkül taparaq inkişaf etmişdir. Bu ölkədə əhalinin böyük əksəriyyətinin müsəlmanlardan ibarət olmağına baxmayaraq, müxtəlif dinlərin, fərqli etnos və mədəniyyətlərin dinc, yanaşı yaşamaq prinsipi əsas götürülür. İndoneziyanın milli şüarı “Bhinneka Tunggal İka” (Müxtəliflikdə Birlik) xalqların, dillərin və mədəniyyətlərin bir araya gəlməsi nəticəsində yaranan İndoneziya əhalisinin qeyri-adi müxtəlifliyinə istinad edir. Bu müxtəlifliyə baxmayaraq, əhalinin əksəriyyəti malay mənşəlidir, avstroneziya dillərində danışır.

Ölkədəki dillərin əksəriyyəti avstroneziya mənşəlidir. İndoneziyada danışılan dillər arasında əhəmiyyətli fərq mövcuddur. Mənsublarının sayına görə üstünlük təşkil edən dillər sırasına yava, sunda, malay, madura, minangkabau, bahasa, bali, bugi, açe, toba batac, bancare, makassar, sasak, lampunq, dairi batac, recanq dilləri daxildir. Bu dillərdən başqa, çin dili də İndoneziyanın çinli sakinləri arasında istifadə olunur.

İndoneziya Statistika Bürosunun 2020-ci il göstəricilərinə görə, ölkədə mövcud olan 1340 etnik qrupun, 330 etnos arasında say etibarı ilə yavalılar üstünlüyə malikdir. Yavalılar əhalinin 45%-ni, sundalılar 14%-ni, maduralılar 7%-ni təşkil edir, digər etnik qrupların sayı azdır [1].

XX əsrin ortalarında İndoneziya milli azadlıq hərəkatının liderləri dövlət dili seçimi problemi ilə qarşılaşdıqda “bahasa indonesiya” dili ən uyğun variant kimi qəbul edilmişdir. Bu dil müəyyən qədər bütün ölkədə başa düşülürdü. Nə İndoneziyanın ən çoxsaylı xalqı olan yavalıların, nə sundalıların, nə də digər böyük xalqların dilinin deyil, məhz azsaylı və siyasi, yaxud digər liderlik iddiası olmayan xalqın dilinin dövlət dili kimi qəbul edilməsi çoxetnoslu tərkibə malik əhalinin milli hisslərini qızıqdırmadı. Bu addım ölkənin dil problemini həll etdi [2, 27].

Dövlət dili olan “bahasaindoneziya” dilinin orijinal forması Sumatra adasının sahil ərazisindəki azsaylı malay qrupuna aid xalqa məxsus olan bahasa dilidir. Malay dillərinə aid olan bu dil ölkə əhalisinin bir faizdən də az hissəsinin ana dilidir. Bahasa indoneziya dili 1928-ci ildə İndoneziya milliyətçiləri tərəfindən gündəmə gətirilərək milli azadlıq mübarizəsinin simvoluna çevrilmişdir. Sadəliyi və asan qrammatik quruluşuna görə bahasa dili ölkədəki digər xalqlar üçün rahatlıqla öyrədilə bilmişdir [3, 96-97].

Hələ XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq “Bahasa” dili İndoneziya millətçiliyinin inkişafında milli konsolidasiya və ənənəvi dəyərlərin modern cəmiyyətə transformasiya olunmasında mühüm rol oynamışdır. Hələ İndoneziya dövləti olmayanda milli qüvvələr gələcək dövlətçilik atributlarının – birlik ideyası və vahid milli dilin formalaşması istiqamətində ciddi addım atmışlar [4, 34].

Yavalılar İndoneziyanın aparıcı etnosu, Yava adasının arxipelağın siyasi, iqtisadi və mədəni mərkəzi olsa da İndoneziyada hər bir etnos “Bhinneka Tunggal İka” (Müxtəliflikdə Birlik) ideyasına əsaslanaraq yaşamaqdadır, hər bir xalqın etnik, dil və din özünəməxsusluqları tolerantlıqla qəbul edilir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Badan Busat Statistik. <https://www.bps.go.id/>.
2. Бычков С.В. Изумрудное оперение Гаруды. Москва, «Мысль», 1987, 188 с.
3. Frederick W.H., Worden R.L. Indonesia: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, Washington D.C., 1993, p. 462
4. Кирчанов М.В. Национализм и модернизация в Индонезии в XX веке / М.В. Кирчанов. Воронеж: «Научная книга», 2009. 250 с.

YAPONİYANIN ONSEN MƏDƏNİYYƏTİ

Fidan Ruhi Elşən qızı, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: müəllimə Nailə Məmmədova Xudaqulu qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Onsen – Yaponiyada yerləşən mineral isti su bulaqlarıdır. Yaponiyada 27 mindən çox onsen var. Onların təkcə 3 mini turistlər üçün əlçatandır. Yerdən dəqiqədə təxminən 2,5 milyon litr termal su atılır və bu dünya şirin su ehtiyatlarının beşdə birini təşkil edir. Əksər ənənəvi yapon otelləri olan ryokanların onsenləri olur. Onları hər il 130 milyon insan ziyarət edir [2].

Yaponiya ərazisinin təxminən 70%-i əsasən vulkanik mənşəli dağlardır, buna görə də bütün ölkə ərazisində vulkanlarla qızdırılan və minerallarla zəngin onsenlər var. Bəzi onsenlər olan bölgələrdə turistlər üçün eyni tərkibli vanna duzları satılır. Onsen yaponların həyatında böyük rol oynayır. Ölkədə hətta onlar haqqında xüsusi qanun var. Bu, nəyin onsen hesab edildiyini və onsendə davranış qaydalarını ətraflı təsvir edir. Qanuna görə, temperaturu 25 dərəcə və ya daha çox olan və Yaponiya Onsen Assosiasiyasının təsnifatında 19 növdən ibarət ən azı bir növə uyğun gələn su bulağı Onsen hesab olunur. Ən qədim onsen Doqodur, onun 1500 ildən çox yaşı var. Əfsanələrə görə bu Onsen Yapon tanrıları İzanami və İzanaqi yerə enəndən mövcuddur [1].

Onsenin müalicəvi xüsusiyyətləri yaponlara qədim dövrlərdən məlum idi, lakin müalicə məqsədi ilə Edo dövründə istifadə etməyə başladılar [2]. Sadə onsenlərlə kurort müalicəsi aparılmır yalnız siyahısı Yaponiya Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş bir neçə onsen istisna olmaqla. Onsenin müalicəvi təsirini görmək üçün bir ay istifadə etmək lazımdır. Lakin yaponların buna vaxtı yoxdur, ona görə həftə sonları dincəlmək və təbiətdən həzz almaq üçün gedirlər [3].

Onsen hamamları ənənəvi olaraq birgə təşkil olunurdu, buna kyodo-buro deyirlər. Müasir dövrdə ailəvi onsenlər də olur. Adətən ya kişilər və qadınlar ayrı vaxtda girir ya da aralarında divar olur. Onsenlərdə spirtli içki olan Sake içməyə icazə verilir, lakin siqaret çəkməyə icazə verilmir. Döyməsi olan insanların Onsenə girməsi qadağandır. Suda çox qalmağa və suyun içində üzməyə icazə yoxdur.

Qədim dövrlərdən bəri Yaponiyada çimməyin ruhu və bədəni təmizlədiyinə inanılır [3]. Şintoizmdə misogi, dəstəmaz almaq adəti var. İmperator sarayında mühüm mərasimlərin keçirildiyi günlərdə aristokratlar səhər tezdən durub evdən çıxmadan əvvəl vanna qəbul edərək ruhən və bədəncə təmizlənirdilər. Bu adət gyosui adını alaraq xalq arasında yayıldı. Onsenin fərqli növləri var. Yubara-onsen adlanan növü qışda sitrus meyvəsi olan yuzular içərisində çimməkdir. Digər növü isə Aşiyu adlanır, bu ayaqlar üçün olan onsendir. Yapon Alplərində yerləşən Cikokudani meymunlar parkında meymunlar üçün onsen mövcuddur [4].

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Akihiko Seki, Elizabeth Heilman Brooke- Japanese Spa A Guide to Japan's Finest Ryokan and Onsen. 2005
2. Peter Ninnes-Nagano Onsen Guide: the Top 100 Day-Use Hot Springs (Second Edition). 2016
3. Robert Neff- Japan's Hidden Hot Springs. 2011
4. Steve Wide, Michelle Mackintosh- Onsen of Japan.Japan's Best Hot Springs and Bathhouses. 2018
5. https://www.atorus.ru/tourist/travel_notes/article/4674.html
6. <http://www.onsen-japan.info/>

NORVEÇƏ SİYASİ PARTİYALARIN TƏŞƏKKÜLÜ VƏ TARİXİ

Qaffarov Elvin Qaffar, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: T.ü.f.d. Əfəndiyeva Vüsəla Elşad
Azərbaycan Dillər Universiteti

Norveç konstitusional, parlament xətti ilə idarə olunan dövlətdir və demokratik dəyərlərə əsaslanan sistemə malikdir. Parlamentli sistemdə dövlət başçısı kral, hökumət başçısı isə baş nazirdir. Tarix boyu partiyalar Norveçin dövlət olaraq formalaşmasında xüsusi yer tutub. Siyasi partiyalar özündə sosial qruplar arasında olan fikir ayrılığını əks etdirir. Partiya sistemində olan uyğunluq və ya ziddiyyətlər, qruplar arasında da cəmiyyətdən cəmiyyətə dəyişir. Norveçdə ilk siyasi partiyanın yaranması 1980-ci illərə təsadüf

edir. Kəndli və fermerlərin dəstəklədiyi Liberallar (Venstre) Sverdrupun öndərliyi altında 1882-ci ildən 114 yerdən 83-ü qazandı. 1884-cü kralın xahişi ilə Johan Sverdrup hökuməti qurmağı qəbul etdi. Bundan öncəki hakimiyyət isə uğursuzluğu səbəbi ilə buraxılmışdı [2,s.94]. Beləliklə ilk partiya hökuməti yaratmağa müvəffəq oldu. Bu dövrdə hakimiyyət uğrunda mübarizəyə qoşulmaq üçün Mühavizəkarlar partiyası (Høyre) yaradıldı. Partiyanın yaranmasında əsas səbəblərdən biri nazirlərin və kralın veto qoymaq hüququnun aradan qaldırılması idi. Partiya 1889-cu ildə Liberallar partiyasının parçalanması ilə Mühavizəkarlar hakimiyyətə gəlməyə nail oldu [2,s.96]. Leyborist partiyasının (Arbeiderparti) yaranması 1887-ci ilə təsadüf edir. Bu partiya daha çox qadın və kişi işçilər arasında olan səlahiyyətlərin bölüşdürülməsi, iş saatlarının qısaldılması məsələləri ilə çıxış edirdilər [1,s.41].

Müstəqillik dövründən sonra partiyaların siyasi vəziyyəti çox çətinləşmişdi. İsveçdən yenidən ayrılaraq ölkə hökuməti saxlamalı və Stortingdə sabitliyi qorumaq idi. 1905-1914-cü illərdə çətinlik dövrünü keçirən hökumət I dünya müharibəsi ilə üz-üzə qaldı. Almaniya təhlükəsi Skandinaviya üçün artmaqda idi və Norveç öz neytral siyasətinə sadıq qalacaqdı [2,s.104]. 1915-ci ildə kənar təsirlərin nəticəsi ilə, Norveçdə hakimiyyətdə olan Liberallar öz yerlərini itirməyə başladı. Həmin ildə artıq yeni seçkilərdə Liberalların heç bir şansı olmadığı üçün hökumətin qurulması istiqamətində fəaliyyət göstərə bilmədilər və ikinci böyük partiya olan Leyboristlər(arbeiderparty) 33% səs çoxluğu ilə hakimiyyətə gəldilər [2, s.95]. İcraedici orqanın qurulması məhz onların əlində idi və müharibə illərində koalisiya deyil, Leyboristlər qurduğu işçi partiya hakimiyyətdə idi. Leyboristlərin ideologiyası daha çox sosialist maraqlar ətrafında cəmləndiyindən, müharibə dövründə rahatlıqla hakimiyyətdə qala bildilər. İkinci dünya müharibəsi illərində gedişat tamamilə fərqli idi. Faşist Almaniyanın hücumları qaçınılmaz idi. Norveç Kralı və hökumət neytral siyasətlərini yürütməkdə davam etsələr də, Almaniyanın işğalına məruz qaldılar və Kral ölkəni tərk edərək Londona üz tutdu. Hökumətə gələn Milli Sosialist partiyası Vidkun Quislinin başçılığı altında ilk dəfə Stortingdə yer qazandı. 1942-ci ildə Almaniya tərəfindən göndərilən yüksək məmurlardan ibarət şura siyasi hakimiyyəti idarə edirdi və Quislinin başçılığı ilə həmin il Norveçdə nasist hökuməti quruldu. Lakin xalq Nasist hakimiyyətinə qarşı çıxdı və Milli Sosialist partiyası artıq norveçlilər tərəfindən xoş qarşılanmadı. 1945-ci ildə nasist hakimiyyəti çökdürüldü [1,s.121]. Hazırda Norveç parlamenti olan Stortingdə təmsil olunmayan bir çox partiya mövcuddur. Stortingdə yer tutan bilməyən partiyalar, bələdiyyə seçkilərində iştirak edir. 2021-ci il seçkilərindən sonra Stortingdə 9 partiya yer aldı və sol qoldan olan partiyalar tərəfindən yeni hökumət quruldu. Leyboristlərin qələbəsi ilə Mühavizəkarlar son seçkilərdə onlara məğlub oldu [3]. Norveç tarixində əhəmiyyətli yer tutan partiyalar müasir Norveçdə rifah dövlətinin qurulması istiqamətində mühüm addımlar atmışdır. Stortingin qərarlarında rifah siyasəti üçün addımlara töhvə verən partiya liderləri, insan hüquq və azadlıqlarına xüsusi diqqət yetirir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Eva Maagerø, Birte Simonsen; Norveç cəmiyyəti və mədəniyyəti; Bakı-2013, s.350
2. Øivind Stenersen, Ivar Libæk; Norveç Tarixi buz dövründən bu günə kimi; Bakı – 2009, p.183
3. Politiske partier på Stortinget; <https://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Partiene/Partioversikt/?pid=2021-2025>

ŞİMAL MİFOLOGİYASININ NORVEÇ TARİXİNDƏ YERİ

Magistr Həsənli Sevdə Nemət q
Elmi rəhbər: T.ü.f.d. Vüsalə Əfəndiyeva Elşad q
Azərbaycan Dillər Universiteti

Bir çox qədim xalqlar kimi ibtidai skandinavlar da, onları əhatə edən dünyanı ilahiləşdirir, hər bir hadisənin zərər və fayda gətirməsindən asılı olaraq, hər hansı qeyri adi bir varlığın təsiri olduğunu düşünürdülər. Onlar ayrı-ayrı təbii hadisələrin mübarizəsini də, həmin varlıqların toqquşması kimi qəbul edirdilər. Bu mübarizədə bir tərəf insanların düşməni, digər tərəf isə insanların müdafiəçisi olurdu. [2, s.4]

Skandinav mifologiyası ölkə sərhədlərinin formalaşmasından daha qədimdir. Şimal mifologiyası günümüzdə qədər gəlib çatanlar içərisində ən yaxşı qorunmuş olanıdır. Saqaların çiçəklənməsi dövründə qələmə alınan bu hekayələr yazılı ədəbiyyat nümunələri yaranmamışdan əvvəlki şifahi mənbələr əsasında formalaşmışdır. Məzmunca miflər dünyanın necə yarandığı və necə sonlanacağı haqqında inanclardan bəhs edir. [4 s.210]

Qədim Şimal mifologiyası xristianlığın Skandinaviyada yayılmasına – bizim eramızın X əsrinə qədər mövcud olmuş bir etnik dini inanc idi. Etnik dini inanc dedikdə, xristianlıq kimi geniş insan kütləsi tərəfindən inanılan dünyəvi dinlərdən fərqli olaraq xüsusi bir qrup, xalq arasında yayılmış inanc sistemi nəzərdə tutulur. Qədim Şimal mifologiyasının tarixi Skandinaviyada ölkə sərhədlərinin yaranmasından daha qədimdir, elə bu səbəbdəndir ki, hamısında dini incanclar eyni olmuşdur. Skandinaviyalıların orta əsrlərdə xristianlığı qəbul etməzdən əvvəl, onların sıx bağlı olduğu Şimal mifologiyası adlanan öz yerli büt-pərəst dinləri var idi. Bu din günümüzdə “Skandinaviya mifologiyası” və ya “Şimal mifologiyası” adlandırılır. Bu miflər Odin, Thor, Freya və Loki kimi hey-rətamiz və olduqca mürəkkəb personajları olan tanrılar və ilahələrdən bəhs edirdi. Bu miflər qədim dövrlərdə sadəcə ənənə adlandırılırdı. Buna baxmayaraq xristianlığın gəlişindən sonra da, insanlar gizli yollarla da olsa öz inanclarını davam etdirirdilər. Belə insanları bəzən “paqanistlər” də adlandırırdılar. Şimal mifologiyasında tanrılar iki ailəyə bölünürdü. Birincisi, daha çox müharibə ilə əlaqəli daha böyük Asir ailəsi idi. Buraya Odin, Thor, Loki, Baldr, Hodr, Heimdall və Tor kimi görkəmli tanrılar daxil idi. İkincisi, kiçik Vanir ailəsinə Njord, Freyr və Freya kimi məhsuldarlıq tanrıları aid idi. [1]

Skandinaviya miflərində dünya müstəvi formasında təsvir olunurdu və insanlar da, digər varlıqlar da müəyyən yerlərə təyin olunmuşdular. Tanrılar İgdrasil ağacının ətrafında yerləşən Asqardda, dünyanın mərkəzində yaşayırdılar, insanlar onun ətrafında Midgardda, nəhənglər isə Utgard adlanan kənar yerlərdə məskunlaşmışdılar. Skandinav dillərindən sözlərin mənasına baxdıqda görürük ki, Asqard dedikdə mərkəzi baxça, Midgard – orta baxça və Utgard dedikdə isə çöl baxçalar mənasını verirdi. [1]

Şimal mifologiyasının Norveç tarixində olan rolu danılmazdır. Mifologiya insanların həyatının bir çox sahələrinə öz təsirini göstərirdi. Xüsusilə də vikinqlərin həyatında dini inancların, mifologiyanın böyük rolu olmuşdur. Onlar tanrılar barəsində danışmağı, onlara ibadət etməyi sevirdilər. Vikinqlərin o dərəcə döyüşkən, sərt, güclü olmaqlarında mifologiyanın böyük rolu var idi. Onların inanclarına görə döyüş meydanında ölən vikinqləri valkürlər Valhallaya aparır, orada onlar Odinlə birlikdə yaşayır, sonsuz əyləncə və yeyib-içərək kef edirdilər. Məhz bu onları döyüşçül edən səbəblərdən idi, hətta vikinqlər üçün döyüş meydanında ölməmək təhqir və zəiflik hesab olunurdu. [3, s.23]

Ədəbiyyat siyahısı

1. Emma G.Norse Mythology https://www.worldhistory.org/Norse_Mythology/
2. Ə.Yusif. Skandinav daстанları Bakı: Şərq -Qərb, 2006
3. Stenersen. Ö., Libæk İ. Norveç tarixi buz dövründən bugünə kimi. Bakı: İngigo 2009
4. Maagerö E., Simonsen B. Norveç cəmiyyəti və mədəniyyəti. Bakı: Portal kitab evi, 201

“ZIMMERMAN TELEQRAMI” VƏ ABŞ-NIN I DÜNYA MÜHARİBƏSİNƏ QOŞULMASI

Şamilzadə Cəmil Ruslan
BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: müə. Qurbanova Sevinc Əşrəf
Azərbaycan Dillər Universiteti

1914-cü ildə Avropa qitəsində başlayan müharibəyə ABŞ-nin yanaşması birmənalı idi. ABŞ müharibəyə qoşulmağı planlaşdırmırdı [2, s. 131].

1915-ci ilin 7 may tarixində Almaniyanın ABŞ-nin ticarət gəmisini batıraraq, 128 amerikalının ölümünə səbəb olması onu müharibəyə təhrik edirdi. Almaniyanın, həmçinin bundan sonra da Britaniya adaları yaxınlığında ticarət gəmilərinin xəbər verilmədən batırılacağı məlumatı ABŞ-də müharibə abu-havası yaratmışdı [2, s. 200].

Almaniyanın sualtı müharibəsi ABŞ-nin əsas dayağı olan dəniz ticarətini sarsıdacağından ehtiyatlanan ABŞ 1917-ci ilin əvvəlində Almaniya ilə olan diplomatik əlaqələri kəsdi və Konqres ticarət gəmilərini silahlandırmaq üçün razılıq verdi [3, s. 201].

ABŞ rəsmi olaraq 6 aprel 1917-ci ildə Almaniya müharibə elan etdi. ABŞ-nin müharibəyə qoşulmağına son səbəb isə “Zimmerman teleqramı” oldu. Teleqramın yarıvarda ifşa olunmasına baxmayaraq, qərarın apreldə verilməsinə səbəb Almaniyanın Vaşinqtondakı səfirinə ABŞ gəmilərinə zərər dəyməməsinə nə çalışacaqlarına dair teleqramın göndərilməsi idi [1].

Zimmerman teleqramı Almaniyanın xarici işlər naziri tərəfindən Almaniyanın ABŞ-də səfirinə göndərilib. Britaniya kəşfiyyatı tərəfindən ələ keçirildikdən sonra teleqram Amerikaya ötürüldü. Martın 1-də teleqramın mətni mətbuatda dərc olundu [5]. Sözsüz teleqram ABŞ-ni müharibə elan etməyə sövq edən yeganə səbəb deyildi. Teleqram ABŞ-də anti-alman əhval-ruhiyyəsinin artmasına və ABŞ-nin müharibəyə qoşulmasına gətirən əsas səbəblərdən biri oldu.

Qeyd etmək lazımdır ki, əvvəlcə ABŞ-də teleqram əhəlinin əksəriyyəti tərəfindən Britaniya kəşfiyyatı tərəfindən hazırlanmış saxta məlumat kimi qəbul edildi. Maraqlıdır ki, bu zaman bütün şübhələri Artur Zimmermanın özü aradan qaldırdı. Martın 29-da o, teleqramın mətninin həqiqiliyini açıqlamış və bu onun həmin gün vəzifəsindən uzaqlaşdırılmasına səbəb olmuşdu [5].

Bu teleqramda deyilirdi ki, Almaniya Antanta gəmilərinə qarşı bütövlükdə sualtı müharibəyə başlaması planlaşdırır, lakin Amerika gəmilərinin alman sualtı qayıqlarının hücumuna məruz qalmasının qarşısını almağa çalışacaq. Bunun əsas səbəbi ABŞ-nin öz neytrallığını pozmasına əsas verməmək idi. ABŞ müharibəyə qoşulmaq qərarı verdiyi halda, Almaniyanın səfirinə Meksikanı ABŞ-ə qarşı hərbi əməliyyatlara başlamağa təşviq etmək üçün Meksika prezidenti ilə əlaqə saxlamaq tapşırıldı [4].

Bu teleqramda Almaniya Meksikanın ABŞ-yə qarşı onunla birgə müharibədə iştirak edəcəyi təqdirdə ABŞ-nin əvvəllər ilha etdiyi Texas, Nyu-Meksiko və Arizona ştatlarının Meksikaya qaytarılacağına dair vəd yer almışdı [3, s.201].

Beləliklə, 1918-ci ilin yazının sonlarına qədər general Con Jozef Persinqin komandanlığı ilə ABŞ hərbi qüvvələri Fransadakı müttəfiq qüvvələrinə qoşuldu [3, s. 202].

Zimmerman teleqramı üstündə uzun müddət tədqiqatlar aparılmış və aparılmağa davam edir. Uzun müddət teleqramın əslı itmiş hesab olunurdu. 2005-ci ildə britaniyalı tarixçi R.Holl tərəfindən imzalanmış sənədin əslini tapa bildiyini bildirmişdi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Corera Gordon. Why was the Zimmerman Telegram so important? 17 January 2017 // <https://www.bbc.com/news/uk-38581861>
2. Mustafayeva S., Cavadova Z. Birinci Dünya müharibəsi dövründə beynəlxalq münasibətlər. Dərs vəsaiti. Bakı, ADPU nəşriyyatı. 216 səh.
3. Remini Robert V. A Short History of the United States. HarperCollins e-books. 2009, 416 p.
4. The Zimmerman Telegram // <https://www.archives.gov/education/lessons/zimmermann>
5. Zimmerman Telegram. United States-European History // <https://www.britannica.com/biography/Theobald-von-Bethmann-Hollweg>

İSVEÇDƏ QIŞ TURİZMİ: BUZ OTELİ

***Hüseynli Rəvan Oktay, BM və regionsünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: B/müə. Hökümə Abbasova Fərzux
Azərbaycan Dillər Universiteti***

Skandinaviya ölkələri arasında ən böyüyü olan İsveç Baltik dənizi və Botnik körfəzi ilə həmsərhəd bir ölkədir. Sahəsi 450.000 km² olan İsveç şərqdə Finlandiya, qərbdə isə Norveçlə həmsərhəddir. Skandinaviya regionunun digər ölkələri ilə müqayisədə İsveçin təxminən 1/6 hissəsi Arktika Dairəsində yerləşir [1, s. 84-86].

İsveçin yerləşdiyi ərazi bu ölkədə qış turizminin inkişafı üçün çox yaxşı imkan yaradır. Gərgin iş həyatından uzaqlaşan İsveçlilərin təbii ərazilərdə və təbiətə əsaslanan turizm fəaliyyətlərində iştirak etməyə başlamasından sonra burada qış turizmi daha da inkişaf etmişdir. Coğrafi mövqeyinə görə arktik iqlimə malik olan İsveçdə xizək, konki, buzda balıq ovu və maral, haski sürmə daha çox həyata keçirilir. Bunlara əlavə olaraq təbiət gəzintiləri, qayıq gəzintiləri, təsərrüfat səfərləri, milli parklara gəzinti, qütb işıqları turları və s. aktivitələr də geniş yayılmış qış turizm növlərindəndir [2, 44-45].

İsveçin qış turizm sahəsində özünəməxsus yerlərdən birini isə “Buz Otelı” tutur. Hazırda dünyanın bir çox ölkələrində, o cümlədən, Norveç, Finlandiya, Yaponiya, Avstriya, Kanada və digər ölkələrdə 10-dan çox buz otel fəaliyyət göstərir. İlk olaraq buz otelı İsveçdə yaradılmış və burdan dünyaya yayılmışdır.

1989-cu ildə Yngve Bergqvist yapon incəsənət ustalarını İsveçin Jukkasjärvi şəhərinə dəvət etmiş və burada onların əl işlərindən ibarət buzdan sərgi açmışdır. Bunun üzərinə 1990-cı ildə fransız rəssamı

Jannot Derid tərəfindən bu bölgədə buz iqlou tikilmiş və ictimaiyyətin böyük marağına səbəb olmuşdur. İlk buz otel də elə burada 1992-1993-cü illərdə buz oteli yaradılmışdır və hər il otel xüsusi buz ustaları tərəfindən yenidən qurulur [4, s.1-2].

Hər il dekabr və aprel ayları arasında İsveçin Jukkasjärvi qəsəbəsində Buz hotel yenidən açılır. Buz hoteldə 80 otaq və suit mövcuddur. Giriş zalı ilə yanaşı, oteldə ibadətqah və Absolut Icebar adlı buz barı fəaliyyət göstərir. Bütün otel Torne çayından götürülmüş qar və buz bloklarından hazırlanır. Hər ilin noyabr ayında əsas otel bir qrup xüsusi sənətkar tərəfindən qar və buzdan yenidən qurulur. Bir neçə aydan sonra, baharın gəlməsi ilə bina boşaldılır və onun əriməsinə icazə verilir, nəticədə ərimiş su Torne çayına tökülür. Bu Otelin tikintisi üçün 30 min ton qar və 4 min ton şəffaf buzdan istifadə olunur [3].

Artıq 24 ildir ki, buz oteli hər il dünyaca məşhur otelin incəsənət dəstlərinin dizaynı üçün dünyanın müxtəlif yerlərindən rəssamların müraciətlərini qəbul edir. 2013-cüildə İncəsənət Suite-nin dizaynı və qurulması üçün müxtəlif rəssamlardan 200-dən çox müraciət daxil olur.

İsveçin inkişaf edən qış turizminə Buz hoteli hər il daha çox turis cəlb edir. Belə ki, hər mövsümdə təxminən 14.000 insan bu otelə gecələməyə gəlir. Bundan əlavə, mövsüm ərzində obyektdə gün ərzində 45 min insan ziyarətə gəlir. Yeni il dönəmində ziyarətçilərin sayı daha da artır [3]. Buz oteli bu baxımdan İsveçin qış turizm sahəsində ən çox gəlir gətirən sahələrdəndir və ona maraq getdikcə daha da artmaqdadır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Doctorman, L., Blennow, K., Felton, A., Andersson, E. Adapting Production Forests In Southern Sweden To Climate Change, 2009.
2. Ebru Arıcı, İskandinav Ülkelerinde Ekoturizm Faaliyetleri, Konya 2022.
3. Icehotel – A Stunning Swedish Landmark Since 1989, <https://www.icehotel.com/story-icehotel>
4. Sarasvathy, S.D. Cold Opportunity (B): The Icehotel Story, Stockholm, 2010.

PROVANS-ALP-KOT DAZUR BÖLGƏSİNİN TURİZMİ

*Hacızadə Sevinc Tofiq, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: B/müə. Əbdürrəhimova Şəfa Rasim
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Provans-Alp-Kot Dazur əhalinin məskunlaşmasına görə Fransanın yeddinci ən sıx bölgəsidir. Regionun ən böyük və məşhur üç şəhəri var: Marsel, Nitsa və Tulon. Bölgə sakinlərinin 47%-ni kənardan gələnlər təşkil edir [3].

Alp dağlarının cənub qolu əsasən bölgənin payına düşür və Kot Dazurun şərq sahilindən kəskin şəkildə yüksəlir. Sahil boyu Aralıq dənizi iqlimi hökm sürür, lakin qışda mistral kimi tanınan soyuq, quru şimal küləyi bölgənin əhəmiyyətli bir hissəsinə qəfil soyuqlar gətirə bilər. İllik yağıntıların miqdarı ölkə üzrə orta səviyyəyə yaxınlaşır, lakin ildən-ilə kəskin şəkildə dəyişir [4].

Əhalinin əksəriyyəti xidmət sektorunda işləyir, bu da bölgənin turistik əhəmiyyətini əks etdirir. Dəbli və mənzərəli kurort şəhərləri olan Lö Lavandu, Sən-Tropez, Sənt-Maksim və Sən-Rafael Kannın qərbində sahil boyunca yerləşir. Fransa Rivyerası qərbdə Kannndan şərqə – İtaliya sərhədinə qədər uzanır və Nitsa, Menton, Antib, Monte-Karlo və Juan-le-Pin kimi məşhur kurortları sahil boyu yerləşir. Turizmin inkişafı yeni mehmanxanaların, ziyarətçi obyektlərinin çoxalması ilə nəticələnmişdir. Bununla belə, turizm fəaliyyətləri sahil zonası ilə məhdudlaşmır və daxili ərazilər, xüsusən də Ekrən və Merkantur milli parkları xüsusilə məşhurdur. Alp bölgəsi isə bir sıra qış kurortları ilə məşhurdur.

Bölgənin əsas şəhərlərindən olan Marsel və Nitsa həm mühüm ticarət, həm də inzibati mərkəzlərdir. Hər biri böyük regional hava limanına malikdir və milli avtomobil yolları şəbəkəsində yerləşir. Marsel şəhəri Fransanın ən iri dəniz limanıdır. Burada beynəlxalq hava limanının olması, o cümlədən təmtəraqlı otellər, əyləncə mərkəzləri turist axınına daha da çoxaldır.

Aralıq dənizinin turizm mərkəzi hesab olunan və təpələrlə əhatə olunan Nitsaya gəlincə isə bura xoş iqlimə malikdir, eyni zamanda Kot Dazurun və ya Fransa Rivyerasının aparıcı kurort şəhəridir. Sakit şəhər kimi tanınan Nitsanı ildə milyonlarla turist ziyarət edir. Mavi sahillər, al-əlvan çiçəklər, iri palmalar, gözəl simalar Nitsanın cənnət məkanı kimi tanınmasına əsas verir. Hər il avqust ayında burada məşhur “Güllərin döyüşü” karnavalı keçirilir. Bu möhtəşəm şəhərin əsasını b. e. ə. 350-ci ildə yunanlar qoyub [4].

Bir-birinə yaxın ev damları, dar küçələr, kiçik restoran və kafelər insanı keçmişə aparır. XVII-XVIII əsrlərə aid kilsə və saraylar italyan barokkosu üslubundadır. Şəhərin dənizkənarı hissəsində XIX-XX əsrlərə aid iri eklektik binaları göz oxşayır. Nitsanın əsas diqqətəlayiq məkanlarından biri, eyni zamanda simvolu olan “İngilis sahilı”dır. Sahildəki ən tanınmış bina əksər məşhurların təşrif buyurduğu Neqresko otelidir. Burada çoxlu sayda bar, pivəxana, restoran və klublar fəaliyyət göstərir. Çoxsaylı kilsə və restoranları ilə yanaşı, Qədim şəhər əsl alış-veriş mərkəzidir. Bu dar küçələrdəki kiçik dükanlarda geyim, ayaqqabı, kosmetika və s. satılır.

Regionun digər məşhur şəhərlərindən biri də Kann şəhəridir. Məşhur kurort və mədəniyyət mərkəzi olan Kannada hər il dünyanın ən nüfuzlu kinofestivalı ilə yanaşı, sərgilər, konfranslar, rəngarəng mədəniyyət təqdimatları keçirilir. Bu şəhər Lacivərd sahilin ən məşhur kurortlarından hesab olunur. Burada hər il Kann kinofestivalı və “Kann şirləri” beynəlxalq reklam festivalı təşkil olunur [2].

Tulon Aralıq dənizi sahilində, Marselin şərqində, Provansın Var depar-tamentində yerləşən böyük bir şəhərdir. Şəhər qədim istehkamlarla bəzədilmiş qayalı körfəzin ətrafında yerləşir. Bu sığınacaq qədər Tulonun Fransa donanmasının qərargahı olmasına səbəb olmuşdur. Burada görəcəyiniz ilk mühüm tikililərdən biri klassik üslublu fasadı olan 18-ci əsrə aid üç nefli Sən-Lui kilsəsidir. Tikintisi 1709-1788-ci illəri əhatə edən kilsə İkinci dünya müharibəsi zamanı ciddi dağıntılara məruz qalsa da, sonradan restavrasiya olunmuşdur [2].

Tulon kafedralının yanında qədim Tulon muzeyi yerləşir. Bu, bir neçə bölməyə (memarlıq və şəhər-salma, dekorativ sənət, keramika və rəsmlər, yerli və regional tarix) bölünmüş, daimi və müvəqqəti bədii sərgilər təqdim edən, Tulon tarixi və adət-ənənələri ilə zəngin çox əhəmiyyətli bir muzeydir. Muzeydəki rəsmlərdən bəziləri realizmə əsaslanır [1].

Beləliklə, Provans-Alp-Kot Dazur regionu Fransanın turizm bazarında özünəməxsus yeri olan bölgələrindən hesab olunur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. France This Way, Toulon travel guide// <https://www.francethisway.com/places/toulon.php>
2. Cannes Office de Tourisme, CANNES AND ITS MYTHICAL PALAIS DES FESTIVALS.//<https://en.cannes-france.com/discover-visit/districts/the-croisette/mythical-palais-des-festivals/>
3. L'Histoire de la région de Provence Alpes Côte d'Azur// <https://www.grandesvilles.org/provence-alpes-cote-azur/histoire/?amp=1>
4. Provence-Alpes-Côte d'Azur, France, 2014. // <https://www.britannica.com/place/Provence-Alpes-Cote-dAzur>

FRANSANIN BÖYÜK ŞƏRQ BÖLGƏSİNİN TURİZMİ

Uzunalova Lamiyə Elşən, BM və regionşünaslıq fakültəsi

Elmi rəhbər: B/mül. Əbdürrəhimova Şəfa Rasim

Azərbaycan Dillər Universiteti

Böyük Şərq turizm bölgəsi Fransanın şərqində keçmiş Elzas, Lotaringiya və Şampan-Arden bölgələrinin birləşməsi nəticəsində yaranan inzibati rayondur. Bu bölgə 38 rayondan ibarətdir [6]. Bölgə doqquz departamentə bölünür: Arden, Ob, Marn, Yuxarı-Marn, Mört-və-Mozel, Möz, Mozel, Aşağı Reyn, Yuxarı Reyn və Vogez [4].

Böyük Şərq bölgəsinin ən böyük şəhəri həm də regionun mərkəzi olan Strasburqdur. Bir neçə beynəlxalq quruma ev sahibliyi edən Strasburq 500.000 əhalisi ilə regionun ən böyük bələdiyyələrarası icmasıdır [2].

Möhtəşəm Reyn çayının suları ilə yuyulan, 10 departamenti əhatə edən, 5,5 milyon əhalisi və 5000-dən çox kommunası olan Böyük Şərq Fransada 4 ölkə ilə həmsərhəd olan yeganə bölgədir: Almaniya, Belçika, Lüksemburq və İsveçrə. Əhalisinin 80%-nin meşə təsərrüfatı və əkinçiliklə məşğul olan bu ərazi yaşıllığı və kəndləri ilə seçilir. Bura mükəmməl bir yaşıl turizmi məkanıdır. 6 regional təbiət parkı və 25 təbiət qoruğu olan bölgədə tarix və irslə zəngin 5 böyük şəhər var: Metz, Mülhaus, Nansi, Reyms və Strasburq. Eyni zamanda bölgə 5 cazibədar turizm məkanına ev sahibliyi edir - Elzas, Ardenlər, Şampan, Lotaringiya və Vogez [7].

Bölgənin üzüm bağları Vogez yamaclarının minlərlə hektar ərazisini əhatə edir. Kolmar, Gebviller, Turkheyim və Riboville kimi şəhərlər şərab yarmarkaları və festivalları üçün əsas yerlər arasındadır [2].

Elzasın cənubunda yerləşən Yuxarı Reynin çiçəklərlə bəzədilmiş orta əsrlərə aid kəndləri insanı nağıllar aləminə aparır. Son illərdə bu ərazilərdə məskən salmış quşların sayı kəskin şəkildə azaldığından dövlət tərəfindən xüsusi olaraq qorunur.

Nansi Fransanın şimal-şərqindəki Mört-və-Mozel departamentinin prefekturasıdır. Bura 1766-cı ildə kral XV Lüdovik dövründə Fransa tərəfindən ilhaq edilmiş və Lotaringiya hersoqluğunun paytaxtına çevrilmişdir. Köhnə şəhər mərkəzinin tarixi orta əsrlərdən 18-ci əsrə qədər uzanır. Nansi kafedralı, Zəfər tağı və "Karrier Meydanı" 18-ci əsr memarlığının gözəl nümunələridir [3].

Təbiətə bağ şəhəri olan Metz yaşıllıq və şəhər turizminin möhtəşəm harmoniyasını yaratmışdır. Bura turistlərin daha çox baş çəkdiyi yerlərdən hesab olunur. Şampan əsasən alçaq təpələrlə və Marne çayının vadisi ilə kəsilən düz düzənliklərdən ibarətdir. Elzas rayonu 2016-cı ilin yanvarından etibarən Böyük Şərq bölgəsinə daxil edilmişdir. İnzibati cəhətdən Yuxarı və Aşağı Reyn departamentlərini əhatə edir. Elzasdan çoxlu sayda işçi Almaniya və İsveçrədəki fabrikələrə işləməyə gedir. Bu rayon sıx məskunlaşıb və Strasburq, Mülhaus və Kolmar şəhərlərinin üstünlük təşkil etdiyi yaxşı inkişaf etmiş şəhər şəbəkəsinə malikdir. Avtomobil yolları şəbəkəsi Elzasdan keçir və regional hava limanı Strasburqda yerləşir.

Vogez departamentinin paytaxtı Epinal şəhəri Fransanın şimal-şərqində, Mozel çayı üzərində, Nansinin cənub-şərqində yerləşir. Mozelin hər iki qolunda yerləşən qəsəbə dörd hissəyə bölünür. "Böyük şəhər" ("Grande ville") və ya "Qədim şəhər" ("vieille ville") kimi tanınan şəhərin əsas hissəsi çayın sağ sahilində yerləşir. Böyük şəhərdəki Vogez Meydanı öz qədim tağlarını və bəzi qədimi evlərini qoruyub saxlamışdır [3].

Böyük Şərq bölgəsində turistlərin ən çox baş çəkdiyi 10 yerin adı aşağıda qeyd olunmuşdur:

1. Strasburq Kafedralı
2. Kiçik Fransa
3. Reims Notr-Dam kilsəsi
4. Kolmar Qədim Şəhəri
5. Yuxarı Koekinqsburq
6. Stanislas Meydanı
7. Balaca Venesiya
8. Niqloland
9. Kleber Meydanı
10. Unterlinden Muzeyi

Bu bölgəyə xas kulinariya məhsullarından Şampan, Lanqres pendiri və çəhrayı biskvitləri xüsusilə qeyd edə bilərik.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Best Things To Do in Grand Est, France, France Bucket List // <https://travelfrancebucketlist.com/things-to-do-in-grand-est-france/>
2. Évolution et structure de la population, 2017.// <https://www.insee.fr/fr/statistiques/4515317?sommaire=4515349&geo=AAV2020-020>
3. Grand Est, Britannica // <https://www.britannica.com/place/Grand-Est>
4. Grand Est, Eterritoire // <https://www.eterritoire.fr/region/grand-est>
5. Haut Rhin, information france // <https://www.informationfrance.com/haut-rhin/>
6. Sadiq Musa, Fransanın turizm şəhərləri və məkankar, 2014.// <http://www.anl.az/down/meqale/medeniyyet/2014/fevral/352851.htm>
7. The Region Of Grand Est, information france // <https://www.informationfrance.com/grand-est/>

HEYDƏR ƏLİYEV AİLƏ VƏ QADIN HAQQINDA

**Bayramov Rihad Tahir, təhsil-1
Fil.f., dos. Cabarova Arzu Qədir
Azərbaycan Dillər Universiteti**

Heydər Əliyev fəaliyyətinin hər dövründə qadın problemləri və haqlarının müdafiəsinə çevrilmişdir.

Dövlət başçısı qadın problemlərinin dövlət səviyyəsində həlli üçün mühüm fərman da imzalamış və bununla da, 1998-ci ildə Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır. Heydər Əliyevin iştirakı

ilə elə həmin ildə Azərbaycan qadınlarının I qurultayı, 2003-cü ildə isə II qurultayı baş tutmuşdur. Heydər Əliyev 1998-ci ildə "Azərbaycanda qadınların rolunun artırılması haqqında" fərman da imzalamışdır.

Qadın siyasəti müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas prioritet sahələrindəndir.

Azərbaycan 1992-ci ildə avqustun 4-də "Qadınların siyasi hüquqları haqqında" 1952-ci il BMT Konvensiyasına, 1995-ci il iyunun 30-da "Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında" 1979-cu il Konvensiyasına, 2001-ci ildə BMT-nin Qadınlar üçün İnkişaf Fondunun "Zorakılıqsız həyat" Regional Məlumatlandırma Kompaniyasına, 2001-2002-ci illərdə "Qafqazda gender zorakılığına qarşı 16 günlük fəaliyyət" aksiyasına və digər layihələr çərçivəsində olan tədbirlərə qoşulmuşdur.

Heydər Əliyev Azərbaycanda ailə dəyərlərinin qorunması və adətlərinin ləyaqətlə davam etdirilməsi üçün qərarlar qəbul etmişdir. Heydər Əliyevin təşəbbüsü və dəstəyi ilə ailənin möhkəmləndirilməsi, qadın və uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Azərbaycan mühüm beynəlxalq Konvensiyalara qoşulmuş və respublikamızda müvafiq qanunlar qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikası BƏT-in "Kişi və qadın işçilər – ailə vəzifələri olan işçilər üçün bərabər imkanlar və bərabər rəftar haqqında" 156 nömrəli, BMT-nin "Qadınlar barəsində ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında", "Uşaq Hüquqları haqqında", "Ölkələrarası övladlığa götürmə ilə bağlı uşaqların müdafiəsi və əməkdaşlıq haqqında", "Uşaqların kənd təsərrüfatında işə buraxılmasının minimum yaşı haqqında", "Uşaq əməyinin ən pis formalarının qadağan edilməsinə və onların aradan qaldırılması üçün təcili tədbirlərə dair" və digər Konvensiyalara qoşulmuşdur.

4. Heydər Əliyevin ailə və qadın dəyərləri haqqında qəbul etdiyi qərarlar Azərbaycanın gələcəyinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmişdir.

Ümummilləti Lider Heydər Əliyevin kursunun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə, 2006-cı ildə bu sahədə vahid dövlət siyasətini həyata keçirən Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır. Ailənin möhkəmləndirilməsi, qadın və uşaq hüquqlarının müdafiəsi istiqamətində hüquqi islahatlar aparılmışdır. Azərbaycan Respublikasının "Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları", "Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında" Qanunları hüquqların bərabərliyi istiqamətində atılmış ən uğurlu addımlardandır. Ailələrin sosial rifahını yüksəltmək, xüsusilə qadın və uşaqların sosial-iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün hökumət mütəmadi zəruri tədbirlər həyata keçirir. Qaçqın və məcburi köçkün, həmçinin aztəminatlı və çoxuşaqlı ailələrə dövlət başçımızın diqqəti sayəsində həmin ailələrin bir çox problemləri artıq həll olunmuşdur.

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı

1. Heydər Əliyev- Elektron Sənədlər Toplusu, 004-2008, səh 58
2. Heydər Əliyev və Azərbaycanda Dövlət qadın siyasəti 2008-2010
3. 3.Səs.- 2011.- 8 mart.- Səh 9.

HEYDƏR ƏLİYEV ELM, MƏDƏNİYYƏT VƏ MİLLİ MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR

Nadirova Ülviyyə Həbil

Elmi rəhbər Süleymanova Günay Şakir, Təhsil 2-225B

Azərbaycan Dillər Universiteti

Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə fəxr etməliyik. Bizim milli-mənəvi dəyərlərimiz əsrlərboyu xalqımızın həyatında, yaşayışında formalaşmışdır. Milli-mənəvi dəyərləri olmayan millət həqiqi millət, həqiqi xalq ola bilməz. Heydər Əliyev öz çıxışlarında qeyd edirdi ki, qədim və köklü milli-mənəvi dəyərlər sisteminə malik olan Azərbaycan xalqı bu dəyərləri sədaqətlə qorumuş, əsrlərlə yaşatmış və inkişaf etdirmişdir. Milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılması keçmişdə olduğu kimi bu gün də öz aktuallığını qoruyub saxlayır. Çünki milli - mənəvi dəyərlərimizin Azərbaycan xalqının formalaşmasına təsiri ilə yanaşı, milli dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsində də xüsusi rolu vardır. Milli-mənəvi, o cümlədən dini dəyərlərimizin, adət - ənənələrimizin dərinədən öyrənilməsi və araşdırılması müasir cəmiyyətimizin prioritet istiqamətlərindən biridir.

Tarixi təcrübə göstərir ki, etnik kökündən, tarixindən, milli-mənəvi dəyərlərindən uzaq düşən millətlər və dövlətlər müəyyən zaman kəsiyində yox olmaq, tarix səhnəsindən birdəfəlik silinmək təhlükəsi ilə üz-üzə qalmışlar. Milli-mənəvi dəyərlər deyəndə

Милли идеология, мənəvi yaddaş, milli tarix, milli dil, ənənəvi dini dəyərlər, milli mədəniyyət və in-cəsənət, milli ədəbiyyat, milli özünüdərk, ailə sistemi, dahi şəxsiyyətlərimiz, milli musiqimiz və s. başa düşülür.

Müasir Azərbaycan tarixinə nəzər saldıqda milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması və inkişafı prinsiplərinin banisi kimi ulu öndər Heydər Əliyevi görürük. Müstəqillik dövrünün təməl daşları üzərində tarixi imzası olan ulu öndər Azərbaycançılıq ideologiyasının əsasını qoyaraq milli mənəvi dəyərlər sistemimizi daha da gücləndirmiş, aşınmadan xilas etmişdir. Milli-mənəvi dəyərlərimizə qayıdışın və milli oyanışın xalqımız üçün gərəkliyini nəzərə alan, hər zaman bu məsələni diqqət mərkəzində saxlayan ümum-milliləşdirici liderimiz Heydər Əliyev bu sahədə inqilabi addımların atılmasına zəmin yaratmışdır. Ulu Öndər milli-mənəvi dəyərlərimizi təkcə milli varlığımızın yox, həm də siyasi varlığımızın – dövlət quruculuğu prosesinin mühüm atributu hesab edirdi. Mənsub olduğu xalqın tarixi keçmişinə, mənəvi irsinə və milli dəyərlər sisteminə sönməz məhəbbət duyğularıyla yanaşan Ulu öndər deyirdi: “Hər xalqın özünə, öz tarixi köklərinə, əcdadları tərəfindən yaradılmış milli-mənəvi dəyərlərinə bağlılığı böyük amildir. Biz də indi dünyanın mütərəqqi mənəvi dəyərlərindən istifadə edərək, xalqımızın mədəni səviyyəsini daha da inkişaf etdirərək, gənc nəsli daha da sağlam əhval-ruhiyyədə, saf əxlaqi əhval-ruhiyyədə tərbiyələndirməliyik”.

Xalqımız 70 il Sovet rejimində ateist təbliğatın aparıldığı bir şəraitdə yaşasa da, milli-mənəvi dəyərlərimizin ən önəmli komponentlərindən biri olan öz dini-mənəvi dəyərlərini unutmamış, onları gizli də olsa, yaşatmışdır. Lakin bununla belə, o dövrdə dini dəyərlərin sərbəst şəkildə yaşadılması və inkişafı mümkün deyildi. Həmin dövrdə ölkəmizdə cəmi 17 məscid fəaliyyət göstərirdi. Dini ibadətgahlarımızın və abidələrimizin bərpası və yenidən inşası da Ulu Öndərin müstəqil Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrə təsadüf edir. Heydər Əliyev İslam dinini bizim millimənəvi kimliyimizin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qəbul edirdi. Azərbaycan günümüzdə müasir, dünya birliyinə sürətlə inteqrasiya edən bir ölkədir. Təbii ki, müasir dünyada sürətlə davam edən qloballaşma prosesi bizim ölkədən də yan keçməyib. Buna baxmayaraq, biz qloballaşma adı altında öz milli-mənəvi dəyərlərimizi unutmamalı, bu dəyərlərə sadıq olmalı, gənc nəsli vətənpərvərlik ruhunda yetişdirməliyik.

Hər bir ölkə və xalq üçün onun milli-mənəvi dəyərləri hər şeydən üstün tutulmalı, bu dəyərlər hər zaman müdafiə edilməlidir. Qloballaşma heç də digər xalqlara məxsus dövlət-din modellərinin, adət-ənənələrinin, milli mentalitetimizə xas olmayan dəyərlərinin ölkəmizə idxalı deyildir. Biz qloballaşma deyəndə Azərbaycanda beynəlxalq əməkdaşlığı və səmimi dostluğu nəzərdə tutmaqla yanaşı, milli dövlətçiliyimizə, mənəvi dəyərlərimizə, Ulu Öndərin bizə əmanət etdiyi Azərbaycançılıq məfkurəsinə sahib çıxmağı, milli məniyyətimizi qorumağı nəzərdə tuturuq.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Bəkir Nəbiyev “Heydər Əliyev dil haqqında və Heydər Əliyevin dili” 1998 (196s)
2. Fərəməz Maqsudov “Heydər Əliyev və Azərbaycan elmi” 1998 (260 səh.)
3. Bəkir Nəbiyev “Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı” 1998 (178 səh.)
4. Ulu Öndər Heydər Əliyevin irsi milli sərvətimizdir//Bakı:justice.gov.az Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Naziri Fikrət Məmmədovun məqaləsi-2022

ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНЫЙ ЛИДЕР ГЕЙДАР АЛИЕВ О КУЛЬТУРЕ И ДУХОВНОСТИ

Бабаева Аделя Акрам кызы təhsil-1
Старший преподаватель Ахмедова Гюльшан Вагиф кызы
Азербайджанский Университет Языков

Гейдар Алиев – выдающийся политический деятель и лидер Азербайджана, который оказал значительное влияние на развитие культуры и духовности своей страны. Он придавал большое значение сохранению и продвижению богатого культурного наследия Азербайджана и укреплению межнационального диалога.

Одним из важнейших достижений Гейдара Алиева в области культуры было создание Азербайджанского государственного театра оперы и балета в 1985 году. Этот театр стал символом культурного ренессанса Азербайджана и привлек множество талантливых артистов и музыкантов со всего мира. Кроме того, Алиев уделял большое внимание сохранению и продвижению нацио-

нальных танцев, музыки и литературы. Он также активно поддерживал строительство новых культурных объектов, включая музеи, театры и концертные залы.

В области духовности Гейдар Алиев придавал большое значение укреплению национального единства и межнационального диалога. Он стал одним из первых лидеров постсоветского пространства, который ввел понятие "межнациональной годовщины", чтобы отмечать исторические события, связанные с национальными меньшинствами в Азербайджане. Он также поддерживал создание новых религиозных объектов и обеспечивал защиту свободы вероисповедания.

Он привлекал талантливых людей и инвестировал средства в культурные проекты, которые стали символами культурной и исторической значимости. Его усилия по сохранению и продвижению культурного наследия Азербайджана позволили этой стране сохранить свою уникальность и национальную идентичность.

Более того, Гейдар Алиев проявил смелость и решительность в борьбе с культурным и историческим наследием, которое было похищено из Азербайджана во время советской эпохи. Он убедил российские власти вернуть украденные произведения искусства и артефакты в Азербайджан, что позволило восстановить значительную часть утраченного культурного наследия страны.

В заключение, его правление оставило огромный след в развитии культуры и духовности нашей страны. Его решительность, смелость и уважение к национальным традициям и истории помогли сохранить уникальность Азербайджана и продвинуть культуру и духовность на новый уровень. Его достижения и наследие будут продолжать влиять на жизнь Азербайджана и в будущем.

Использованная литература:

1. Гейдар Алиев. Высокий долг и призвание композитора. – Б.: Азернешр, 1979. – 32 с.
2. Гейдар Алиев – Общенациональный Лидер // Материалы республиканской научной конференции. – Б.: Азербайджан, 2004. – 774 с. (на азерб. языке).
3. Абдуллаев А. Музыкальный анализ произведений о Гейдара Алиеве // Материалы республиканской научной конференции аспирантов и молодых исследователей. – Б.: Министерство образования Азербайджанской Республики, 2004 – С. 51-52.

II QARABAĞ MÜHARİBƏSİ ABŞ MEDIASINDA

*Kərimova Nazpəri Arif, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: müəll. Qurbanova Sevinc Əsrəf
Azərbayca Dillər Universiteti*

27 sentyabr 2020-ci ildə Ermənistan silahlı qüvvələrinin hücumu ilə tərəflər arasında irimiqyashlı hərbi əməliyyatlar yenidən alovlandı. Münaqişə başlayan gündən dünyanın bütün kütləvi informasiya vasitələri onunla bağlı çoxlu sayda yazılar verdi. Media orqanlarının bəziləri həqiqətləri əks etdirən məlumatlar verdiyi halda, digərləri jurnalistikanın norma və prinsiplərindən kənaraq çıxaraq qərəzli və birtərəfli məqalələr yayımladı.

Bir çox ölkələr və həmçinin BMT hərbi əməliyyatları dayandırmağa, hər iki tərəfi gərginliyi azaltmağa və danışıqları təxirə salmadan davam etdirməyə çağırdı. ABŞ Dövlət katibinin birinci müavini S.Biqan Azərbaycanın xarici işlər naziri C.Bayramov və Ermənistanın xarici işlər naziri Z.Mnatsakanyanla əlaqə saxlayıb və hər iki tərəfi hərbi əməliyyatları dərhal dayandırmağa, gərginliyin daha da artmasının qarşısını almaq üçün mövcud birbaşa təmaslardan istifadə etməyə və regionda gərginliyi artırmaqla birləşən ritorika və hərəkətlərdən çəkinməyə çağırırdı.

İkinci Qarabağ müharibəsi həmçinin ABŞ-nin aparıcı kütləvi informasiya vasitələrində də işıqlandırılmışdır. ABŞ-nin aparıcı KİV orqanı olan "The New York Times" qəzetinin müharibənin ilk günündə münaqişə ilə geniş araşdırmasında hər iki tərəfin mövqeyi bildirilmiş və müəyyən qədər obyektiv yanaşma ortaya qoyulmuşdur. "The New York Times" qəzetinin müharibə zonasına ezam olunmuş müxbiri C.Gall müharibə gündəliyini Azərbaycan tərəfdən tutmuşdur. Müəllifin "Azərbaycanda bir sıra partlayışlar, qışqırıqlar və qan" başlıqlı reportajında Bərdəyə atılan artilleriya raketləri nəticəsində ölənlər və yaralılar haqqında məlumat vermişdi.

ABŞ-nin və ümumiyyətlə dünyanın ən böyük informasiya agentliklərindən olan "Associated Press" (AP) isə əsasən Ermənistan mövqeyindən çıxış etmişdir. ABŞ-nin aparıcı informasiya kanalı olan CNN də 44 günlük Qarabağ müharibəsinə çox geniş yer vermişdi. Jurnalist araşdırmalarında münafişə ilə bağlı hər iki tərəfin mövqeyini ortaya qoymuşdu, lakin Qarabağlı "mübahisəli ərazi" kimi təqdim etmişdi. Bu cür yazılara ABŞ-nin digər kütləvi informasiya vasitələrində də rast gəlmək olur. Bunun əsas səbəblərindən biri Qərb cəmiyyətində mövcud olan güclü erməni diasporu və lobbı təşkilatlarının münafişə haqqında yaydığı səhv məlumatlardır.

Digər tərəfdən İkinci Qarabağ müharibəsinin mediada işıqlandırılmasının tədqiqi onu göstərdi ki, bir çox xarici media orqanlarında erməni əsilli jurnalistlər çoxluq təşkil edir və bu da yazılarda qərəzli yanaşmanın səbəblərindən biridir.

İkinci Qarabağ müharibəsi başa çatdıqdan sonra bir çox xarici jurnalistlər işğaldan azad edilmiş Ağdam, Füzuli və digər ərazilərə səfərləri zamanı Azərbaycanın şəhərlərinin və infrastrukturunun, o cümlədən Azərbaycanın dini irsinin, məscid və ibadət yerlərinin tamamilə dağıdılmasının şahidi oldular.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Jafavora E., Shafiyev F. Armenia-Azerbaijan propaganda war and American media bias, 4 January 2021 // <http://newtimes.az/en/politics/7166/>
2. The Second Karabakh War // <https://www.virtualkarabakh.az/en/post-item/52/2871/the-second-karabakh-war.html>
3. Zahidqızı V. İkinci Qarabağ müharibəsi: Qərb və Rusiya mediasının yanaşması // <https://www.virtualkarabakh.az/az/post-item/52/2875/ikinci-qarabag-muharibesi-qerb-ve-rusiya-mediasinin-yanasmasi-tehlil.htm>

1889 VƏ 1947-Cİ İL YAPONİYA KONSTITUSİYASINA ƏSASƏN “İMPERATORUN SƏLAHİYYƏTLƏRİ”

*Həsənzadə Mirrəhimə Mirsaleh, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: Mustafayeva Şəfəq
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Hər bir dövlətin siyasi sistemini Konstitusiyası müəyyən edir. Konstitusiya siyasi sistemin strukturu əks etdirir, hakimiyyətin necə bölüşdürüldüyünü, müəyyənləşdirir. Ölkələrin Konstitusiyaları xaraktercə fərqli olsa da əksəriyyəti dövlətin idarə edilmə əsaslarını təşkil edir.

“Meyci Konstitusiyası” kimi tanınan Yaponiyanın ilk yazılı konstitusiyası 11 fevral 1889-cu ildə imperator Meycinin hakimiyyəti dövründə qəbul edilmişdir, lakin 29 noyabr 1890-cı ildə qüvvəyə minmişdir. [3]

Meyci konstitusiyası 7 fəsildən və 76 maddədən ibarət olmuşdur, birinci fəslə imperatorun səlahiyyətlərini əks etdirir. İmperatorun şəxsiyyəti müqəddəs və toxunulmazdır. İmperator dövlət başçısıdır, o, ali hakimiyyətə malikdir və onu bu konstitusiyanın müddəalarına uyğun olaraq həyata keçirir.

İmperator qanunvericilik hakimiyyətini imperator parlamenti ilə razılaşdıraraq həyata keçirir. İmperator qanunları təsdiq edir, onların elan və icrasını təyin edir. [5]

İmperatorun səlahiyyətinə Parlamentin çağırılması və buraxılması, yüksək rütbəli məmurların işə qəbul olunması daxildir. İmperator zərurət yarandıqda ictimai təhlükəsizliyi qoruya və ya ictimai fəlakəti aradan qaldıra bilər və iclaslar arasında Parlament qanun qüvvəsi olan imperiya fərmanları verə bilər. Bu imperiya fərmanları növbəti iclasda imperator parlamentinə təqdim edilməli və əgər imperiya parlamenti onları təsdiq etməzsə, hökumət tərəfindən gələcək üçün etibarsız elan edilməlidir. İmperator qanunların icrası, ictimai asayişin və asayişin qorunması, təbəələrin rifahının yüksəldilməsi üçün zəruri olan fərmanlar verir və ya onların verilməsinə səbəb olur. Belə fərmanlar heç bir halda mövcud qanunlara dəyişiklik etməməlidir. Və bu konstitusiyada və ya digər qanunlarda xüsusi istisnalar nəzərdə tutulmadığı təqdirdə bütün mülki və hərbi zabitləri vəzifədən azad etmək və onların maaşlarını müəyyən etmək hüququna malikdir. İmperator ordu və donanmanın ali komandanıdır. İmperator müharibə elan etmək və sülh bağlamaq kimi məsələlərin həllində tam müstəqil idi. Sülh dövründə ordunun və donanmanın təşkilini və gücünü imperator müəyyən edir. İmperator müharibə elan edir, sülhü bərqərar edir və müqavilələr bağlayır. İmpe-

rator mühasirə vəziyyəti elan edir. Mühasirə vəziyyətinin elan edilməsi şərtləri və təsiri qanunla müəyyən edilir. İmperator amnistiya, əfv, cəzanın yüngülləşdirilməsi və hüquqların bərpası hüququna malikdir. İmperator həm də xarici dövlətlərlə bağlanmış müqavilələr və sazişləri imzalayırdı.

1946-cı ildə ABŞ məsləhətçiləri tərəfindən hazırlanan “yeni konstitusiya” qəbul edildi, lakin 1947-ci ildə qüvvəyə mindi. Yeni konstitusiyaya əsasən dövlət parlamentli monarxiyaya çevrildi. [2]

Konstitusiyanın ilk fəslı imperatorun səlahiyyətlərinə aiddir. 1947-cil konstitusiyasına əsasən imperatorun siyasi gücü əhəmiyyətli dərəcədə azaldıldı, imperator yalnız simvolik funksiya daşımağa başladı.

İmperator taxtı sülalədir və atadan oğula keçir. Yaponiya Konstitusiyasına görə, İmperator Yaponiyanın və xalqın birliyinin simvoludur, hökumətin başçısı isə baş nazirdir. [1, s. 5]

Dövlət işləri Nazirlər Kabinetinin icazəsi ilə həyata keçirilir. İmperator, Nazirlər Kabinetinin məsləhəti və təsdiqi ilə dövlət məsələlərində Konstitusiyaya, qanunlara, Nazirlər Kabinetinin sərəncamlarına və müqavilələrinə düzəlişlərin elan edilməsi, Parlamentin çağırılması, Nümayəndələr Palatasının buraxılması, Parlament üzvlərinin ümumi seçkilərinin elan edilməsi, qanunlarla nəzərdə tutulmuş dövlət nazirlərinin və digər vəzifəli şəxslərin vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilməsi səlahiyyətlərinə malikdir.

Fəxri fərmanların verilməsi, qanun və müqavilələrin imzalanması, diplomatik sənədlərin təsdiq edilməsi imperatorun səlahiyyətlərinə aiddir. [4, s. 151].

Eyni zamanda İmperator Şintoizm dininin ən yüksək nümayəndəsi hesab olunur. Hökumətlə bağlı heç bir səlahiyyəti olmadığı halda xarici səfirləri və nazirləri qəbul edir və mərasimləri yerinə yetirir. İmperator həmçinin Baş Naziri və Ali Məhkəmənin Baş hakimini təyin edir. Parlamentin icazəsi olmadan imperator sarayından heç bir vəsitə verilə bilməz və ya qəbul edilə bilməz, çünki imperator sarayının əşyaları dövlətə məxsusdur. İmperatorun icra səlahiyyətləri Nazirlər Kabinetinin və Parlamentin məsləhəti və təsdiqini tələb edir. İmperator öz istəyi ilə dövlət işləri ilə bağlı heç bir tədbir görə bilməz və buna görə də konstitusiyanın imperatora verdiyi bütün səlahiyyətlər simvolik xarakter daşıyır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Japan Constitution of 1946
2. Türkiyə cumhuriyeti dışışleri bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/japonya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>
3. Reiva, yeniera məqalə: <https://www.nikkei.com/article/DGXMZO44138660U9A420C1000000>
4. Japonya anayasası (Halil Çeçen)
5. 1889 Yaponiya Konstitusiyası: <https://youtu.be/TpUCbRxbDc8>

ОБЫЧАИ И ТРАДИЦИИ РУССКОГО НАРОДА

Шюкурова Нугяр Елшан təhsil-2

Абаслы Аида Бахрам

Азербайджанский Университет Языков

Русский народ имеет древнюю и богатую историю, которая проявляется в множестве обычаев и традиций, охватывающих различные аспекты жизни. Русские обычаи и традиции отражают богатую культурную и историческую наследие народа, его духовные ценности и особенности национального характера.

Одним из важнейших обычаев русского народа является уважение к религии. Русские традиции и обряды, связанные с христианством, имеют большое значение для народа и отражают духовные ценности, важные для русского общества. Русский народ отмечает множество религиозных праздников, включая Рождество, Крещение, Пасху, и многие другие. Эти праздники объединяют людей в семьи, друзья и соотечественники, которые проводят обряды, украшают дома, готовят традиционные блюда и вместе отмечают праздники. Например, в России празднование Пасхи начинается с Великого Четверга, когда готовят особые блюда, например, пасхальные яйца и куличи. В Субботу святой ночью проходит особое богослужение - воскресение Христово, и после этого наступает радостный праздник. Люди ходят в церковь, дарят друг другу куличи и крашеные яйца, а также проводят традиционные игры и развлечения, например, игру в яйца. Крещение, или Богоявление, отмечается в России 19 января. Это праздник, который отмечает крещение Иисуса Христа в реке Иордан и символизирует очищение от грехов.

В этот день в православных церквях проводится особое богослужение, и верующие могут окунуться в прорубь, чтобы принять освященную воду.

Еще одним важным аспектом русских традиций является уважение к старшим и забота о близких. Русские обычаи связаны с рождением, браком, погребением и другими важными моментами жизни. Они проявляются в традиционных обрядах и ритуалах, которые передаются из поколения в поколение. Русский народ уважает опыт и мудрость старшего поколения и обращается к ним за советом и помощью в трудных ситуациях.

Кулинарные традиции русского народа имеют большое значение для сохранения национальной культуры. Некоторые из самых известных блюд русской кухни включают в себя борщ, щи, пельмени, блины, кашу, грибное жаркое, окрошку, оливье и многое другое. Русская кухня также славится своими национальными напитками, такими как квас и водка. Важную роль в русской кухне играют мясо, рыба, овощи, зерновые культуры, грибы и ягоды. Русские блюда часто приготавливаются на медленном огне, чтобы сохранить их вкус и аромат, и многие из них имеют сильные корни в русской культуре и традициях.

Многие из этих традиций и обычаев продолжают и по сей день, причем часто включают элементы современности и новых тенденций. Они помогают сохранять национальный и культурный идентичен, укреплять семейные и общественные связи, а также привлекают туристов со всего мира, которые хотят познакомиться с русской культурой. Россияне продолжают отмечать языческие праздники, верят в многочисленные народные приметы и предания.

Источники литературы

1. Панкеев И. Обычаи и традиции русского народа / И. Панкеев. - М.: ОЛМА – ПРЕСС, 1999. [542с.]
2. Рейли М.В. Истоки жизни: русские обряды и традиции / М.В. Рейли. - СПб.: Невский проспект, 2002. [256с.]
3. Русский народ. Кн. 1. Праздники, обряды и обычаи на Руси / сост. М. Забылин. -М.: Белый город, 2004.[- 176с.]
4. Старинный быт и обычаи русского народа / сост. М. Забылин // Русский народ. Кн. 3. - М., 2005.[- С. 54 – 111.]
5. Терещенко А.В. Простонародные обряды / А.В. Терещенко // История культуры русского народа. - М., 2007. [- С.504 – 542]

MİLLİ PARKLAR – SKANDİNAVİYA ÖLKƏLƏRİNDƏ EKOTURİZMİN TƏBİİ RESURS BAZASI KİMİ

*Magistr Kərimli Fərhad Kərim oğlu
Elmi rəhbər: Dos. Ağakışiyeva Günəş Rafiq qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Digər fəaliyyət növləri kimi, turizm fəaliyyəti də ətraf mühitə neqativ təsir göstərir. Əsas turist marşrutlarında tullantıların təmizlənməsi, həmçinin turist qrupunun səyahətindən sonra plastik məmulatların yığılması aktual əhəmiyyət kəsb edir [1, s. 260]. Turizmin neqativ təsirini minimuma endirmənin metodlarından biri turist marşrutları və cığırlarında yüklənmənin müəyyən edilərək, nəzarət olunmasıdır. Buna görə də Milli Parklarda rekreasiya fəaliyyətinin təşkili və idarə edilməsinin ilkin şərti turist axınlarının tənzimlənməsi və onlara dəqiq nəzarət olunmasıdır [3, s. 250]. Milli Parklarda ekoturizmin təşkilinin təhlili göstərir ki, turizmin bu növü inkişaf edərək, kifayət qədər böyük gəlir gətirir və səyahətçilər arasında daha məşhurdur. Həmçinin, kütləvi və individual ekoturlar fərqlənir ki, individual ekoturlar da yüksək texnoloji olmaqla, daha bahalıdırlar [2, s. 153].

Norveçin Milli Parklarında Lodqepole şam ağacları, Saami yaşayış məskənləri, su canlıları, budaqları yerə qədər sallanan ağaclar və yüksək dağ zirvələri mühafizə edilir. Həmçinin, təbiət mənzərələri seyr edilir, hikinq, qayayadırmanma, balıqçılıq və ovçuluq (maral və suiti ovu) kimi aktiv turizm fəaliyyəti ilə məşğulluq həyata keçirilir. Təşkil edilən ekoturların maraqlı olmasını təmin etmək üçün ərazidə müəyyən texnika və avadanlıqlar quraşdırılmışdır. Ekoturizmin təbliği və fauna-floranı mühafizə etmək üçün ayrıca marşrutlar təşkil edilir. Müəyyən ərazilərdə ovçuluq məqsədilə şahinlər yetişdirilir. Hər tərəfə yayılan gu-

rultulu səsi ilə Sibir qarğasını görmək və onu yemləmək mümkündür. Qutua çayının qışda donan və buz tutmuş səthindən turistlər yol kimi istifadə edirlər.

İsveçin Milli Parklarında xizəksürmə, qayayadırmanma, dalğıçlıq, üzgüçülük, hikinq, it qoşqusu ilə hərəkət və digər aktiv turizm fəaliyyəti təşkil edilir. Təbii gözəlliyi korlamamaq üçün tikinti işləri aparılmır, gecələmək üçün isə çadırların qurulmasına icazə verilir. Milli Parklarda dəniz canlıları, quşlar, çay və sahil əraziləri mühafizə edilir. Heç bir iaşə obyektı olmadığından, turistlərin özləri ilə qida məhsullarının gətirməsi məsləhətdir. Qış fəslinə nəzərən yayda daha asanlıqla gedilən İsveç Milli Parklarında mobil telefonun zəif şəbəkəsi şəraitində Qütb işığını seyr etmək olar. Bəzi yerlərdə kempinq üçün çadır qurub gecələməyə yalnız 2-3 gün icazə verildiyi halda, müəyyən ərazilərdə kempinqə icazə yoxdur. İşarələnmiş cığırqlarla hərəkət etməklə, gəzinti baş tutduğu halda, balıq ovlanmasına lisenziya lazımdır.

Finlandiyanın Milli Parklarında Qütb işığını və quşları seyr etmək mümkündür. Həmçinin, velo yürüşlər, at sürmək, balıq tutmaq, üzgüçülük, göllərdə çimmək, göbələk və giləmeyvə yığmaq, maral fermasına turlar, xizək sürmək, qayayadırmanma, qarda gəzinti və digər aktiv fəaliyyət növləri həyata keçirilir. Dağlarda kabinlər tikilmiş, ərazidə mühafizə edilən şam və ağcaqayın meşələri isə heyvanların evi hesab edilir. Fəaliyyət göstərən Turizm mərkəzlərində yerli marşrutlar haqqında məlumat əldə etmək mümkündür. Nəqli kəsilməkdə olan quş növlərinin mühafizə edildiyi Milli Parklarda yaradılan cığırqlar vasitəsilə göl sahilinə və meşəlik ərazilərə gəzinti reallaşır. Qızıl axtaranlar yay və yaz fəsillərində əraziyə gəlirlər. Təbii şəraitdə hər il yağın qarın əmələ gətirdiyi qalın qar örtüyü və şaxta nəticəsində ağacdən buz tutmuş suların sallanması fərqlənir. Fəsillərin dəyişməsi ilə təbiətin də dəyişməsi turistlərin diqqətini çəkir. Qışda turistlər üçün buz tutmuş göl və bataqlıqlarda xizək sürmək daha maraqlıdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Кожевникова И.А., Шалагина Н.В. Развитие экологического туризма на конкретном маршруте и проблемы сохранения природных комплексов // Самарская Лука: проблемы региональной и глобальной экологии. 2009. Т.18, №3, с. 255-262
2. Супруненко Ю.П. Горные национальные парки и экологический туризм // Юг России: экология, развитие. 2008. №4, с. 151-154
3. Шубница Е.И. Природный туризм в национальном парке и рекреационная нагрузка // Труды Мордовского государственного природного заповедника имени П.Г.Смидовича. 2016. Вып. 17, с. 250-258

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ АЛЯСКИ

Мовсунова Захра Шариф

Научный руководитель: к.г.н. Гаджиева Гюльнар Нуру
Azərbaycan Dillər Universiteti

Аляска - это крупнейший по территории и самый северный штат США. Она расположена на северо-западе континентальной части Северной Америки и граничит с Канадой на востоке. Площадь Аляски составляет около 1,7 миллиона квадратных километров. Аляска расположена на стыке трех тектонических плит - Североамериканской, Тихоокеанской и Алеутской. Это делает ее одной из самых сейсмически активных областей в мире.

Ее тектоническое строение обусловлено действием нескольких главных структурных зон. Таким образом, тектоническое строение территории Аляски обусловлено действием нескольких структурных зон и геологических событий на протяжении многих миллионов лет. Это создало уникальный ландшафт и обширные ресурсы, полезные ископаемые которые играют важную роль в экономике и культуре региона [1].

Нефть и газ: Аляска имеет огромные запасы нефти и газа, но добыча этих ресурсов связана с рядом технических и экологических проблем. На сегодняшний день добыча нефти и газа на Аляске ограничена законодательными ограничениями, направленными на охрану окружающей среды. Наиболее крупные месторождения нефти и газа на Аляске расположены на севере и в центральной части штата, в районах North Slope, Prudhoe Bay и Cook Inlet. В этом регионе находится Аляскализ, крупнейшее нефтегазовое месторождение в Северной Америке. Эти запасы имеют высокую

плотность и высокую стоимость, что делает их очень ценными для производства топлива и других нефтепродуктов [2, с.48].

Медные и золотые руды: Аляска является крупнейшим производителем меди и золота в США. Медные месторождения на Аляске имеют высокую концентрацию меди и обычно содержат также золото и серебро. Золотодобыча на Аляске имеет долгую историю, начиная с золотой лихорадки 1896 года. Крупные месторождения золота находятся в удаленных и труднодоступных районах, что увеличивает затраты на добычу.

Серебро: добыча серебра на Аляске также имеет свои трудности, включая высокую стоимость и трудности в транспортировке серебра из удаленных районов. Месторождения серебра на Аляске расположены преимущественно в южной и юго-восточной частях штата, в районах Джуно, Кенай, Качемак и Cordova.

Железная руда: Железные месторождения Аляски обычно имеют высокую концентрацию железа и низкую концентрацию других металлов. Крупные запасы железной руды находятся в районе Кени. Железная руда для производства стали и других металлических изделий [2, 51 с].

Уголь: угольные месторождения на Аляске имеют относительно невысокую промышленную значимость. Добыча угля на Аляске осуществляется в небольших масштабах, и уголь из этого региона не экспортируется в другие штаты. Угольные месторождения Аляски обычно имеют высокое содержание угля и низкое содержание серы и других примесей.

Редкие металлы: Месторождения редких металлов Аляски могут содержать различные элементы, такие как цирконий, иттрий и редкие земли. Они имеют высокую стоимость и используются в производстве электроники, автомобилей и других продуктов.

Список литературы

1. География «Полезные ископаемые» <https://geographyofrussia.com/poleznye-iskopaemye/>
2. Экономическая география и регионалистика: Учебник / Е. Ю. Алексейчева, Д. А. Еделев, М. Д. Магомедов. — М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2012. — 376 с.

YAPONİYA II DÜNYA MÜHARİBƏSİ DÖVRÜNDƏ

*Mədiyev Cavidan Məzahir, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: Şəfaq Mustafayeva Fərman
Azərbaycan Dillər Universiteti*

II Dünya müharibəsi, tarixin ən dəhşətli və qanlı müharibələrindən sayılır. 50 milyondan çox mülki vətəndaş və 25 milyondan çox hərbiçinin ölümü ilə nəticələnən müharibə tam 6 il 1 gün davam etmişdir. “Müttəfiq” dövlətlərə qarşı “Ox” ittifaqı vuruşmuş və müharibənin sonunda “Müttəfiq” dövlətlər qalib olmuşdur. “Ox” ittifaqının üzvü olan Yaponiya, Sakit Okeanda və də Şərqi Asiyada güclənməyə cəhd göstərirdi.

Ümumiyyətlə Yaponiya II Dünya Müharibəsindən öncə öz işğallarına başlamışdı. 1930-cu illərin əvvəllərindən Şərqi Asiyada başlayan işğallar 1937-ci ildə II Çin-Yapon müharibəsinin başlanmasına səbəb oldu. Bu dövrdə Yaponiya bir çox müharibə cinayətləri törətmiş və müharibənin sonuna qədər bu davam etmişdir. Məşhur ‘731-ci dəstə’ müharibə cinayətlərini Çinin Pinfan ərazisində yerləşən hərbi tikililərdə bioloji və kimyəvi silahları yaradaraq, su mənbələrini zəhərləyərək və geni dəyişdirilib Mançuriya-Çin ərazisinə salınan həşəratları yayaraq yerinə yetirirdi. Bundan əlavə burada hərbi əsirlər, oğurlanmış kəndlilər və s. çinlilər, koreyalılar, monqollar və sovetlər üzərində eksperimentlər aparılırdı. 1935-1945-ci illər arasındakı fəaliyyət dövründə azı 10 min məhkumun eksperimentlər səbəbindən həlak olduğu ehtimal olunur. Bəzi fikirlərə görə, ABŞ alimlərini qorumaq şərti ilə onların eksperimentlərini öyrəndiyi kimi, ‘731-ci dəstə’-nin alimlərinin bir hissəsini də qanadları altına almış, bir çox dokumenti məhv etmiş və ya gizlətməmiş və kimyəvi-bioloji silah eksperimentləri barəsində məlumat öyrənmişdir [1].

Yaponiya 22 Sentyabr 1940-cı ildə Fransız Hind-Çinini işğal etməklə rəsmi olaraq II Dünya Müharibəsinə qatılmışdır. Yaponiyanın aqressiv davranışlarına görə ABŞ Yaponiyaya neft embarqosu tətbiq etmişdir. Bu isə Yaponiyanın hərbi-iqtisadi stabilliyinin pozurdu. Bundan əlavə olaraq Çin ilə davam edən müharibə, vəziyyəti daha da ağırlaşdırırdı. Bu səbəbdən 7 Dekabr 1941-ci ildə ‘USS Arizona’ donanma-

sına qəfil hücum edərək ABŞ-ın II Dünya Müharibəsinə daxil olmasına səbəb oldu. Məşhur yapon generalı İsoroku Yamamoto fikirlərinin öz yandaşlarına dilə gətirərkən vurğulamışdır: “Biz 6 ay və ya 1 il dayanmadan və güclü şəkildə mübarizə apara bilərik. Amma ondan sonra nə edə bilərik, onu bilmirəm”. İsoroku Yamamotonun belə fikir bildirməsindəki səbəb 1919-1921-ci illərdə Harvard universitetində təhsil alması və daha sonralar Vaşinqtonda donanma üzrə köməkçi katib olaraq praktika alması idi. Yaponiya 1942-ci ilə qədər Burma, Sinqapur, Filippin, Tailand, İngilis Malayı, İngilis Honq-Konqu, Niderland Ost-Hindi, Yeni Qvineya, Solomon, Timor, Andaman, Aleut adaları və s. Okeaniyada uğurlu müharibələr etmişdir və də çox sürətli şəkildə ərazisini böyütmüşdür. Lakin bu uğurlar 1942-ci il İyun ayının 4-dən 7-nə qədər baş verən ‘Midvey Müharibəsi’ ilə sona çatır. Müharibənin dönüş nöqtəsi sayılan ‘Midvey Müharibəsi’, Yaponiyanın 4 Filo gəmisinin, ABŞ donanması və hava qüvvələri tərəfindən yox edilməsi ilə Yaponiyanın hava və donanma gücünün effektiv şəkildə zəifləməsi ilə nəticələnmişdir. Müharibədə həm ‘hücum silahları’ olan 4 Filo gəmisinin batması, həm də çoxlu sayda üst rütbəli və peşəkar hərbiçinin həlak olması, Yaponiyanın sonunun başlanğıcı oldu. İqtisadi olaraq zəifləməkdə olan Yaponiya, artıq hərbi gücünün də zəiflədiyini görürdü. Ən dəyərli generallardan biri İsoroku Yamamotonun 1943-cü ildə ABŞ hərbi hava qüvvələri tərəfindən 16 P-38-in sürpriz hücumu sayəsində Yamamotonun içində olduğu təyyarənin vurulması onun ölümü ilə nəticələndi. Ən son 1945-ci il ‘İwo Jima’ müharibəsində məğlub olan Yaponiya artıq demək olar ki, təslim olma səviyyəsinə gəlmişdi. Çünki, nə donanma gücləri əvvəlki vəziyyətində idi, nə də havada hərbi nəzarətləri var idi. Hətta tutduğu torpaqları çoxdan itirmiş və sadəcə əsas adalar əllərində qalmışdı. Bununla belə, qanın son damlasına kimi vuruşan əzmkar yapon əsgərləri durmaq bilmirdilər.

“Kamikaze” ilə düşməni məhv etməli olduğunu anladıkları zaman əksini fikirləşmir və də “kamikaze” edirdilər. Bunu çox zaman ya mərmiləri bitdikdə, ya yetəri qədər benzinin olmadığını bildikdə, ya da təyyarənin ağır zədəli və ya özlərinin yaralı olduğunu bildikdə yerinə yetirirdilər. Bunu gören ABŞ hökuməti, yenicə istehsal olunmuş atom bombalarının istifadəsini məcburi bilir [2,3,4].

1945-ci ildə avqustun 6-da Hiroşima şəhərinə “Little Boy” kod adlı atom bombası, 9 Avqustda isə Naqasaki şəhərinə “Fat Man” kod adlı atom bombası atılmışdır. Atom bombaları atılmadan öncə ABŞ hərbi hava qüvvələri əsas yapon şəhərlərini bombalayır və istifadəsi qadağan olunmuş silahlardan belə istifadə edirdilər. Yaponların donanma gücünü tam yox edəcək “Operation Starvation” ilə yapon donanmaları demək olar ki, yox olmuşdur. Lakin, 1945-ci ildə Almanıyanın məğlubiyyətindən bir müddət sonra SSRİ, Yaponiya ilə imzaladığı neytrallıq paktını pozmuş, Yaponiyanın Mançuriyadan çəkilməsi və Cənubi Saxalinin SSRİ tərəfindən ələ keçirilməsi ilə nəticələnmişdir. ABŞ Yaponiyanın SSRİ tərəfindən bütövlüklə işğalının qarşısını almaq üçün 2 ədəd atom bombasının istifadəsinə qərar vermişdir. Beləliklə, Yaponiya ABŞ-a təslim olmuş və ABŞ, SSRİ-yə gözdəgi vermiş olmuşdu. Hər nə baş versə belə, iki atom bombasının Hiroşima və Naqasakiyə atılması ani olaraq təqribi 200 mindən artıq insanın həlak olmasına, daha sonra yayılan radiasiya ilə xəstəliklərin artmasına və beləliklə daha çox insan tələfatına gətirib çıxartmışdır [5].

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı

1. <https://allthatsinteresting.com/unit-731>
2. <https://www.iwm.org.uk/history/a-quick-guide-to-japans-role-in-the-second-world-war>
3. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/world-war-ii-in-the-pacific>
4. http://afe.easia.columbia.edu/special/japan_1900_power.htm
5. https://www.icanw.org/hiroshima_and_nagasaki_bombings

YAPON MƏDƏNİYYƏTİ İLƏ AVROPA MƏDƏNİYYƏTİNİN ORTA ƏSRLƏRDƏKİ FƏRQLİ CƏHƏTLƏRİ

*Nicat Madatlı Paşa oğlu, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: müəl. Nailə Məmmədova Xudaqulu qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Oxşar cəhətlər olduğu kimi, orta əsrlər dövründə Yaponiya ilə Avropa mədəniyyəti arasında fərqli cəhətlər də mövcud idi. Şeir sənəti və memarlıq sənətində fərqliliklər daha çox özünü büruzə verirdi.

Yaponiyanın solğun və dumanlı hava şəraiti həmçinin yazılan şeirlərə də təsir etmişdir. Avropa şeirləri yüksək və aydın təsvir gücünə sahib olsa belə, həmin dövr yapon şeirlərində təsvir gücünün zəifliyi görünür. Bu xüsusiyyəti alimlər, dumanlı hava şəraiti ilə əlaqələndirirlər [4]. Daha aydın izah və müqayisə etmək üçün dahi şəxsiyyət Dantenin İlahi Komediya əsərindən kiçik bir hissə ilə həmin dövrün yapon şeirini aşağıda qeyd edəcəyəm. İlk olaraq Dantedən başlayaq:

“Mən girdim zülmət kimi qaranlıq bir meşəyə.
İtirdim doğru yolu zülmət dəyə içində.
O salıbdır fikrimi dəhşətə, əndişəyə.
Vəhşi idi o meşə, qorxuluydu, dərinli,
Necə təsvir eləyim, bənzədim hansı şeyə!
Zəhər kimi acıydı, ölüm ondan şirindi.” [1. s.19]

Şeirdə insanların, hisslərin və maddələrin təsvirləri olduqca aydındır. Eynilə, Avropa hava şəraiti kimi. Və yapon şeiri:

“Dünənün bulanıq ışığında
Təzə və aydın bir çiçək gördüm
Sadəcə səhər dumanı kimi.
İndi isə, hüznün məni təkrar izləməyə sövq edir.” [4. s.18]

Gördüyünüz kimi, yapon şeiri daha dumanlı və üstü örtülüdür. Yaponiyadakı dumanlı hava şəraiti şeirlərin formalaşmasına təsir göstərmişdir.

Bundan əlavə, rəsm sənətində də bir sıra fərqliliklər mövcud idi. Orta əsrlər dövründə Avropa rəsamları simmetriyaya önəm verirdilər. Rəsmdəki obyektlərin xəttləri daha sərt idi. Lakin, yapon rəsamları asimmetrik rəsmlər çəkirdilər. Obyektlərin sərhəd xəttlərini daha yumuşaq çizgilərlə hazırlayırdılar [2].

Bir digər fərq memarlıqda idi. Orta əsrlər dövründə Avropada Qotik memarlıq tərzini hakim idi. Yapon memarlıq sənətindən fərqli olaraq, Qotik memarlığı tərzində inşa edilmiş binalar təbiət ilə uyğunsuzluq içərisində olurdu [4]. Ümumiyyətlə, Qotik memarlığın ən önəmli xüsusiyyəti, təbiət üzərində heqemon olma və təbiəti öz təsir dairəsinə alma arzusudur. Buna baxmayaraq, yapon memarlığının məhsulu olan tikililər təbiətlə tam uyğunluq içərisində idi. Onlar, təbiətin mənzərəsini pozmaqdan ehtiyat edirdi, əksinə, inşa etdikləri tikililərin təbiət ilə uyğun olmasına diqqət yetirirdilər. Çünki, onların fikrinə görə, hər şey təbiətdən yaranır və bəlli bir zaman keçdikdən sonra yenidən təbiətə qayıdacaqdır [4]. Onlar təbiətin qayğısına qalmaq ideyalarını hər bir sahədə həyata keçirtmişdirlər. Avropa memarlığından fərqli olaraq, yapon memarlığının tikililəri təbiətin mənzərəsini pozmur və əksinə, mənzərəyə xüsusi gözəllik qatırdı. Fransada yerləşən Paris Notr-Dam kilsəsi və Almaniyanın Köln şəhərində yerləşən məşhur Köln kafedralı ilə Osaka qalasını və digər yapon tikililərini müqayisə etdikdə, biz bu nəticəyə asanlıqla gələ bilirik.

Ədəbiyyat Siyahısı

1. Aligyeri Dante. İlahi Komediya. Bakı, Öndər Nəşriyyatı, 2004, -592 s.
2. Qismət D. Yaponiya Tarixi. Dərs vəsaiti I hissə. Bakı 2014.-260-263 s.
3. İnalçık H. Rönesans Avropası. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, - 2019. - 400 s.
4. Anesaki M. Art, Life & Nature in Japan. Vermont: Tuttle Publishing, - 1964. - 178 p.

YAPONİYANIN QITLIQ VƏ ÜSYAN ERASI – “TENPO ERASI”

**Əsədi Mətin Pərviz oğlu, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: müəllim Nailə Məmmədova Xudaqulu qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti**

Tenpo erası İmperator Ninnko-Tennonun (1817-1846) dövrü hesab olunur. Bu era tarixdə öz fəlakətləri ilə yadda qalmışdır. Tenpo fəlakəti 1830-cu ilin dekabr ayının 10-da başlamış 1844-cü ilin dekabrına kimi davam etmişdir. Bu dövrü çox vaxt Bakufa hökumətinin sonunu gətirən hadisə kimi də qələmə verirlər. Tokugava dövrü Yaponiyada müsbət mənada təsirlər etsə də, bu qıtlıq sülaləyə ciddi şəkildə zərər vurmuşdur[2].

Tenpo qıtlığına əlverişsiz hava şəraiti səbəb olmuşdur. İqlimin kəskin dəyişməsi kənd təsərrüfatına ağır zərər vurmuş və bu da öz növbəsində bəhalaşmaya gətirib çıxarmışdır. Fəlakətin gətirdiyi çətinlik əhəlinin artıq hökumətə qarşı üsyanlar qaldırması ilə nəticələndi [3].

İlk üsyan “Oşio Heihaçiro” üsyanı idi. Burada əhali “Göylərin yerlərdən (hökumətdən) narazı olduğunu” bəyan etdilər. Üsyanın şiddətli davam etməsi hökumətin həm sosial həm də siyasi islahatlar aparmasına məcbur etdi. Lakin bu köklü islahatlar qıtlığın qarşısını ala bilmədi. İslahatların heç bir nəticə verməməsi 1830-cu ildə Oşio üsyanı daha geniş ərazilərə yaydı. Oşio 1792-1837-ci ildə Osaka şəhərində Polis məmuru və alim olmuşdur [1]. İlk növbədə O, yuxarı təbəqələrdən yardım istəsə də ona laqeyidliklə yanaşmışdılar. Buna görə də O, öz ətrafında kasıb təbəqəni toplayaraq geniş bir üsyan başlatmışdır. Üsyançılar Osaka şəhərinin 5-də 2-ni yandırmışdır. Üsyan yatırılmış, Oşio Heihaçiro isə intihar etməyə məcbur edilmişdir [5].

Bir digər üsyanlardan biri də “İkuta Yoroza” hərəkatı idi. İkuta bu dövrdə öz məktəbini açmışdı. Buna görə də başlatdığı üsyanda daha çox tələbələr iştirak edirdi. Varlı təbəqədən ümidini üzən İkuta 1837-ci ildə öz üsyanını başladır ancaq üsyan çox yayılmadan yatırılır və rəhbərləri edam edilir. Üsyan yatırılmasına baxmayaraq hökumət ciddi islahatlar aparmağa məcbur olur. İkuta üsyanının yenicə yatırıldığı bir dövrdə daha ciddi problem yarandı 1837-ci ilin 20 iyulunda 7.6 bal gücündə dağıdıcı zəlzələ baş verir və Sanriku şəhərinin böyük bir hissəsi dağılır.

Ard-arda baş verən bu fəlakətlər hökumətin qısa zamanda islahatlar həyata keçirilməsinə səbəb oldu. Ən böyük islahatlar “Mizuna Todokumi” dövrünə aiddir (1841-1843) [2]. Burada əsas məqsəd maliyyə məsələlərini qaydaya salmaq və qıtlıq səbəbi ilə aşağı səviyyəli işlərdə işləyən samurayaların əvvəlki vəzifələrinə gətirilməsi və Tokuqava sülaləsinin nüfuz dairələrini gücləndirmək idi.

1844-cü ilin 25 aprelində isə Hokkaydoda baş vermiş 8.4 ballıq zəlzələ Tokuqava sülaləsinin hakimiyyətini daha çox sarsıtdı. Çox keçmədikə sülalə devrilərək Meici hakimiyyəti ilə əvəz edildi [4].

Ədəbiyyat siyahısı

1. Kenneth Henshall- A History of Japan From Stone Age to Superpower. 2012
2. Qismət Davudov. Yaponiya tarixi dərs vəsaiti I hissə. Bakı, “Elm və təhsil”, 2014.
3. L. M. Cullen, Louis Michael Cullen- A History of Japan, 1582-1941 Internal and External Worlds. 2003
4. Marius B. Jansen -The Making of Modern Japan. 2002
5. Michael Alan Thornton- Politics of Reform in Early Modern Japan. 2022

BÖYÜK BRİTANİYADA AİLƏ SİYASƏTİ VƏ SİĞORTA

*Babayeva İlahə Qorxmaz, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: Xanseyidova Lalə
Azərbaycan Dillər Univetsiteti*

“Ailə siyasəti” termini əsasən ailə sayının artırılması, uşaqların tərbiyəsi və doğumun yüksəldilməsinə aid sosial proqramlarda, qətnamələr, qanunvericilikdə işlədilir. Böyük Britaniya ailəsində XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəlində radikal dəyişikliklər baş verdi. Buna aid olan ailə nighahı bağlamaq normasının aşağı düşməsidir. Nigaha daxil olma yaşı isə 30 yaşa qədər artır. Qeyri-rəsmi nighahın, nighahdan kənar uşaqların, bir valideynli ailələrin sayı da eyni vaxtda artdı.

Demoqrafik problem də Böyük Britaniyadakı ciddi problemlərdən biridir. Britaniyada hər qadına 1 doğuş düşdüynə görə, əhalinin sayı immiqrant hesabına artır, əhali arasında yaşlanma prosesi gedir. Bu hallara görə Britaniya hökuməti yeni qərarlar alır və “ailə “siyasətinin işlənməsinə başlayıb [1].

Qəbul olunan qanunlardan biri uşağa sahib olmaq hüququdur. Bu qanunda hökumət əhaliyə süni mayalandırmanın pulsuz aparılmasının mümkün olduğunu bildirir. 23-39 yaşlı qadınlar pulsuz süni mayalandırma xidmətindən istifadə edə bilərdilər. 23 yaşından aşağı olanlar isə vacib olarsa bu xidmətdən istifadə edə bilərdi.

Övladlığa götürmə. Övladlığa uşaq götürmək istəyən valideynlər uşaq evi agentliyinə müraciət etməlidirlər. Evli cütlüklər, həmçinin tək olan insanlar da uşaq götürə bilərlər. Uşaq götürmək üçün müraciət edənlərin ən azı 21 yaşı olmalıdır.[2]

Böyük Britaniya hökumətində peşə xəstəliyindən sığorta sadəcə işgötürəndən asılıdır. O, işçiləri təşkil edir. Sığortanın bu sahəsinə görə 2 cür müavinəti var.

- 1) ESA-Məşğulluq və Dəstək Müavinəti
- 2) Sənaye yaralamaları

Peşə xəstəliyi və iş qəzası daxil olmaqla bütün sağlamlıq probleminə görə daimi və müvəqqəti əmək fəaliyyətindən məhrum olduqda və xidmət razılaşması bağladığı işçilərə verilir. [2, s. 59]

Xəstəlik və Analıq sığortası. Böyük Britaniya hökumətində analıq hallarında yardım və pul müavinətləri verilir. Bu yardımlar işə götürənlər tərəfindən verilir.

İşəgötürənlər xidmət müqaviləsindən asılı olurlar. İşçilərinə isə maaş verməlidirlər. Aşağıda sadalananlar işçiləri təşkil edən müavinətlərdir:

- 1) Məcburi analıq ödənişi
- 2) Məcburi atalıq ödənişi
- 3) Məcburi övladlığa götürmə ödənişi
- 4) Məcburi Birgə Valideyn ödənişi
- 5) Qanunla müəyyən edilmiş xəstəlik

Xəstəliyə görə əmək qabiliyyətinin itməsi halında ESA -ya müraciət edilir. [2, s. 60]

Xalq sığortası. Xalq sığortasının başqa bir adı isə Beveridge sistemidir. Bismark modelindən fərqli cəhəti odur ki, sadəcə çalışanlar deyil, bütün üzvlər bu sığortadan yararlanırlar. Burada məqsəd vətəndaşları bir yerdə birləşdirərək sosial ədalətsizliyi azaltmaqdır. [3, s.19]

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı

1. I.Ə.Əsgərov, E.Hüseynov, S.Hüseynov, Davamlı insan inkişafı,
2. «Avrupa Birliyi'ndə sosial güvənlik», Sosial Güvənlik Kurumu Başkanlığı, Ankara 2012.
3. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/57319.pdf>

FRANSANIN İNCƏSƏNƏT MƏRKƏZİ – LUVR MUZEYİ DÖVRÜ PLANETİ

Muradova Nuray, təhsil-2 qrup 227 A

Elmi rəhbər: C.Tağızadə

Azərbaycan Dillər universiteti

Luvr Muzeyi Fransız dilində Musée du Louvre adlandırılır. Dünyanın ən məşhur rəsm muzeylərindən biri hesab olunur. Hazırda dünyada böyüklüyünə görə üçüncü yeri tutur və onun meydanının uzunluğu 160 106 kvadrat metr hesab olunur. Hazırda burada 58 470 ekspozisiya saxlanılır. Muzey Parisin mərkəzində, sağında Senanın sahilı, Rivoli küçəsi, paytaxtın birinci ətrafında yerləşir. Muzeyin binası qədim və tarixi kral binası sayılır (Palais du Louvre). XIV Ludovikin atlı heykəli meydanın başlanğıcını göstərir, həmçinin bura Parisin ən qədim, yaşlanmış hissəsi hesab olunur. Muzeydəki rəsm nümunələri öz çəkilmə dövrlərinə görə seçilir və Fransada müxtəlif kolleksiya yığan insanların vaxtı ilə şəxsi pulları vasitəsilə aldıkları çoxsaylı əsərlər də saxlanılır. Bu proses isə Kapetinqlərin dövründən etibarən formalaşmağa başladı. Bu muzeydə demək olar ki, hər şey var. Buna görə də muzeyi universal adlandırmaq mümkündür. Onun kolleksiyasına böyük coğrafi və tarixi nümunələr daxildir; Avropadan başlayaraq İrana, hətta Yunanıstan, Misir və Yaxın Şərq incəsənətinə də rast gəlmək olar. Onların klassikası isə 1848 - ci ildən başlayır. Avropa mədəniyyət nümunələrinin tarixi 1848-ci ildən bizim dövrümüze qədərki tarixi əhatə edir və ekspozisiyalar Orse, Mərkəzi Corc Pompidu muzeylərində göstərilir. Ancaq Asiya ənənələrini özündə birləşdirən kolleksiyalar isə Guimet muzeyində gələn qonaqlara baxmaq üçün təklif olunur. Hətta burada Afrika, Amerika və Okeaniyanın da incəsənət nümunələri qorunur ki, onlara da sahilyanı Branli muzeyində tamaşa etmək mümkündür. Luvrun ən tanınmış eksponatları; Hamurappinin qanunlarının siyahısı, Milisli Venera, Nika Samofraki, Cakonda (Mona Liza) və Leonardo da Vinçinin başqa rəsmləri, Rembrant, Tisianın rəsm əsərləri, İdarəedən xalqın azadlığı Delakruanın fırçasının məhsulu sayılır. Luvr dünyada ən çox ziyarət edilən muzey adlandırılır, çünki 2006-cı ildə burada 8,3 milyon insan olmuşdur. Luvrun əsas hissəsi isə qala və istehkam kimi qorunmasıdır. Həmçinin burada Böyük Luvr qalası da var, hansı ki, 1190-cı ildə kral Filipp Avqust tərəfindən inşa edilmişdir. Yalnız XVIII əsrdə Luvrda yeni layihələr üzərində işlənməyə başlanılır. Bu vaxt baş verən əsas hadisələrdən biri isə artıq Luvrun muzeyə çevrilməsi idi. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, çox insanlar öz şəxsi mülkərini vəsiyyətlərinə əsasən Luvr muzeyinə verməyi daha üstün sayırlar. Bunlardan biri də tanınmış kolleksiya yığanlardan olan Edmund Rotşild olmuşdur. Onun yığdığı kolleksiyaların çoxu XIX və XX əsr nümunələri hesab olunur. Eksponatların hamısı Luvr muzeyinə müxtəlif yollarla gəlir. Luvrun tanınmış və ən məşhur əsərlərindən biri olan Cakonda

(Leonardo da Vinçi) və Valehedici bağban (Rafael) rəsmləri I Fransiskoya aid idi. O, Cakonda rəsmini 1519-cu ildə əldə etmişdir. Kane Qalileyskodakı nıgah (Paola Veroneze) əsəri 1798-ci ildə Venesiya kilsəsindən oğurlanmışdır. "Balaca yoxsul" Murilyonun əsəridir və 1782-ci ildə XVI Lüdovik tərəfindən alınmışdır. "Krujeva toxuyan" - əsərin rəssamı isə Vermera adlanır və "Qanqalla avtoportret" rəsmi Dyurerin idi. Bu kimi rəsm əsərləri isə 1870 - 1922 ci illərdə muzeyə verilmişdir. Son olaraq isə El Qrekonun "İsa peyğəmbərin xaç suyuna çəkilməsi" adlı əsəri muzeyə verilib və bu rəsm Şərqi Priney adlı məhkəmə binasından 1908-ci ildə götürülmüşdür. Muzeyin ən məşhur heykəllərindən biri Milisli Venera adlanır və 1820-ci tapılmış, elə həmin il də türk hökuməti tərəfindən tapılaraq Fransaya göndərilmişdir. Qeyd edək ki, Luvrda Azərbaycana aid eksponatlar da saxlanılır. Bunlar əsasən xalçaçılıq nümunələridir. Əsasənən Gəncə, Şamaxı, Naxçıvan, Şəki xalça məktəbinin məhsulları olan bu xalçalar muzeyin dekorativ sənət zalında nümayiş etdirilir. Bunlardan başqa dəmir, gümüş, bürüncdən hazırlanmış nadir əşyalar da var. Bunların arasında bürüncdən hazırlanmış, qiymətli daşlarla bəzədilmiş uzun dimdikli quş şəklində olan qab daha çox fərqlənir. Muzeyin 3 qanadı var - Richelieu, Sully, Denon. Bu üç qanada uyğun da 3 bilet kontrol postu var, muzeyin içində o baş-bu baş gedərək vaxt itirmək istəmirsinizsə, görmək istədiyiniz kolleksiyaları yaxınlıq sıralamasına və qanadlara görə bölün. Ümumiyyətlə, Luvr o qədər böyükdür ki, bir ziyarətə ancaq bir və ya iki kolleksiyamı tam görə bilərsiniz. Ona görə də mütləq görmək istədiyiniz yerləri əvvəlcədən qeyd etməkdə fayda var. Luvr muzeyində müxtəlif şah əsərlər saxlanılır ki, bu əsərlər də hər biri ayrı-ayrı mədəniyyətə, epoxa və sivilizasiyaya aiddir. Ümumiyyətlə isə muzeydə 300 000 eksponat olmasına baxmayaraq, onlardan yalnız 35 000 - nə qədəri gələn insanlara təqdim olunur. Bəzi eksponatlar isə xüsusi qoruma şəraitində saxlanılır və bu kimi əsərlər üç aydan artıq ard-arda gələn insanlara təqdim olunmur. Bunun əsl səbəbi isə həmin eksponatların öz daimi görkəmlərini itirməsidir.

Ədəbiyyat siyahısı.

1. <http://www.anl.az/down/meqale/medeniyyet/2010/iyul/128274.htm>
2. <http://az.baku-art.com/az/dunyanin-en-meshhur-muzeyi-luvr-muzeyi>
3. <https://www.bildirchin.az/luvr-muzeyi-o-o/>

QƏDİM ŞƏRQ – MƏDƏNİYYƏTİN BEŞİYİ KİMİ

Magistr Baxışova Asiman Hacıbaba qızı
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Abbasov Oqtay Allahverən oğlu
Azərbaycan Dillər Universiteti

Şərq ölkələri qədim zamanlardan bu günə kimi öz zəngin mədəniyyəti ilə seçilmişdir. Bu mədəniyyət yalnız bir istiqamətdə deyil, müxtəlif formalarda özünü göstərmişdir. Qədim Şərq xalqları sırasında Şumerlərin, Hind, Çin, Babil, Fələstin mədəniyyətlərini göstərmək olar. Belə ki, bu xalqların özünəməxsus formada mədəniyyətləri formalaşmış və inkişaf etmişdir. Qədim Şumerlər və hindlilər piktoqrafik yazı sistemini yaratmışlar. Məlum olmuşdur ki, hələ e.ə V əsrdə qədim türklərin əlifbası olmuşdur. Bu əlifba Orxan – Yenisey abidələrində bu günə kimi yaşayır. Qoruma, saxlanılır

Qədim Şərq bir çox elmlərin vətəni sayılır. İndiki nəsil avropalıların əcdadları Qədim Şərqdən mədəniyyət, hərbi iş, din, dil, bir sıra adət - ənənə, bir çox elmi biliklər götürmüş, onları inkişaf etdirib gələcək nəsillərə ötürmüşlər.

Qədim Şərq Nil, Dəclə və Fərat çaylarının sahillərindən başlamış, Qanq, Xuanxe çaylarının sahillərinə qədər geniş bir ərazini əhatə etmişdir. Bu geniş və əlverişli coğrafiyada ilk yazı nümunələri – piktoqramlar, heroqliflər, mixi yazılar, Eham yazıları ilə yanaşı heykəltəraşlıq, memarlıq nümunələri də yaranmışdır. Qədim Şərq, həmçinin zəngin ədəbiyyatı ilə də daima diqqət mərkəzində olmuşdur. Burada olduqca dəyərli və qiymətli "Bilqamis dastanı", "Riqveda", "Mahabharata", "Ramayan", "Avesta", "Bibliya" kimi nadir sənət inciləri yaranmışdır. Qədim Şərq bəşər sivilizasiyasına Konfutsi, Budda, Zərdüş, Musa, Davud kimi filosoflar və peyğəmbərlər də bəxş etmişdir.

İlk dövlətlər də Qədim Şərqdə yaranmışdır. Bu dövlətlər həm çayların sahilində, həm də böyük çay sistemi mövcud olmayan ərazilərdə yaranmışdır. Misir dövləti Nil çayı sahilində, Şumer, Akkad, Babilistan, Assuriya dövlətləri Dəclə və Fərat çayları vadisində, Hind və Qanq çayları vadisində qədim Hindis-

tan, Yantsızı və Xuanxe çayları vadisində isə Çin dövlətləri meydana gəlmişdir. Finikiya, Suriya, Fələstin dövlətləri isə böyük çay vadiləri olmayan ərazilərdə yaranmışdır.

Bu dövlətlərdə insanlar əsasən əkinçilik, maldarlıq, sənətkarlıqla məşğul olmuşlar.

Qədim Şərqdə ilk dəfə “dini idarələr” - məbədlər də meydana gəlmişdir ki, buna Şumerdə yaranmış zikkuratları (məbədlər) nümunə göstərmək olar. Məbədlərin ətrafında yaşayış yerləri yaranır, getdikcə böyüyür, inkişaf edir və beləliklə, qədim şəhərlər yaranır.

Qədim Şərq mədəniyyəti özündən sonra yaranan bəşər mədəniyyətinə çoxsaylı obrazlar, süjetlər, mövzular miras qoymuşdur. Dünyanın bir sıra möcüzələri kimi dünya elminin, fəlsəfəsinin, ədəbiyyatının əvəzolunmaz nümunələrini yaradan Qədim Şərq daima diqqət mərkəzində olacaq.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Nağıyev C.Q. Qədim Şərq ədəbiyyatı tarixi , Bakı 2009
2. Rüstəmov F. A. Şərqdə pedaqogika tarixi, Bakı 2003
3. Yusifov Y. B. Qədim Şərq tarixi, Bakı 2007

THE SOCIAL MEDIA AS A MECHANISM FOR PROMOTION AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN MODERN WORLD

Madina Tahirli Kamran

Scientific supervisor: Ph.Dr. Gulshan Maharramova

Baku State University, Law Faculty, English-10

Present-day the internet is being utilized in all spheres of life for connecting and associating with others, expressing notions and diverse points of view freely, demonstrating human creativity, etc. We live in the same era where access to the internet is recognized as a fundamental right. Article 19 of UDHR[1] 1948 enshrined the freedom of expression, freedom to hold assumptions without interference, along with to seek, receive and impart information and ideas through any media and without any frontiers. The power of social media in influencing public opinion of huge masses is not only laying in the fact that it spotlights breached human rights by exposing violations, responding to human rights concerns and crises, and supporting the ones who face neglect, abuse, and discrimination, simultaneously through these sharing platforms individuals are educated and informed about their fundamental rights and freedoms. Unlike the official press, news websites, other broadcasting channels where the perspectives and speeches of governmental authorities and political figures are usually heard, the internet community is regarded as being highly inclusive, it mainly revolves around individuals. While this factor may be considered menacing in terms of spreading propaganda and disinformation, inciting violence, etc., in reality, the benefits that come along with the use of the digital media prevail over its possible disadvantages. Apart from previously mentioned benefits, the distinctive role of social media is also playing the “bridge” role between citizens and the authorities. Even though, widespread use of media platforms may jeopardize human rights in many ways, including cybercrimes, unprecedented challenges related to personal data and privacy security, it has still managed to become a unique tool for promotion as well as protection of fundamental human rights in such short period. By constantly evolving role of social media becoming a responsive advocate of human rights The OHCHR[2]) adopted a series of reports including “A/HRC/44/24: Impact of new technologies on the promotion and protection of human rights in the context of assemblies, including peaceful protests”. By its dynamic rhythm just like “digital protest” as well as “digital activism” novel phrases are being added to the agenda ever since. One of the initiatives in this relatively new field has been “The Internet Freedom Fellows” project by the U.S. Department of State and the U.S. Mission in Geneva. Despite the fact that this group of people comes from divergent backgrounds such as Syria, India, Burkina Faso, Cambodia, Venezuela, and Azerbaijan[3]- they all have one ultimate goal of defending freedom of expression, freedom of peaceful assembly, along with other human rights on the Internet.

References:

1. ohchr.org. 2011. Using social media to promote human rights. [online] Available at: <<https://www.ohchr.org/en/stories/2011/08/using-social-media-promote-human-rights>>

2. Rm.coe.int. 2012. Social Media and Human Rights. [online] Available at: <<https://rm.coe.int/16806da579>>
3. www.ohchr.org. 2020. A/HRC/44/24: Impact of new technologies on the promotion and protection of human rights in the context of assemblies, including peaceful protests. [online] Available at: <<https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc4424-impact-new-technologies-promotion-and-protection-human-rights>>
4. www.ohchr.org. 2022. OHCHR and privacy in the digital age. [online] Available at: <<https://www.ohchr.org/en/privacy-in-the-digital-age>> .unfoundation.org. 2012. Internet Freedom Fellows Find an Ally in UNESCO | unfoundation.org. [online] Available at: <<https://unfoundation.org/blog/post/internet-freedom-fellows-find-an-ally/>>

AZƏRBAYCANIN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Mahmudlu Fəridə Anar, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: Prof. Məmmədov Əli Səyyad
Azərbaycan Dillər Universiteti

Azərbaycan bütün xalqların böyük, gözəl ailəsidir. Biz böyük bir ailə kimi yaşayırıq. Ölkəmizdə heç bir zaman milli, dini, etnik zəmində ayrı-seçkilik olmamışdır və olmayacaq [1, s. 15-16].

Azərbaycanda bütün xalqlar eyni hüquqa malikdirlər və eyni səviyyədə yaşayırlar. Milli dövlət olmaqla yanaşı, Azərbaycan həm də dünyəvi dövlətdir. Azərbaycan xalqı çox tolerantdır. Bütün dinlərə hörmətlə yanaşırıq. Azərbaycanda da bütün bu konfessiyaların fəaliyyəti üçün şərait var.

Bizim ölkəmiz çoxmillətli ölkədir. Əsrlər boyu ölkəmizdə, müxtəlif xalqların nümayəndələri yaşayıblar və yaradıblar. Azərbaycanın müstəqil bir ölkə kimi inkişafında ölkəmizdə yaşayan bütün xalqların nümayəndələrinin çox böyük rolu vardır [1, s. 53-54].

Ölkəmiz inkişaf etməkdə olan ölkədir. Azərbaycanda dözümlülük və savadlılıq yüksək səviyyədədir. Demək olar ki, savadlılıq səviyyəsi 100 faizə yaxındır. Bütün bunların həyata keçirilməsində və Azərbaycanın müstəqil bir dövlət kimi inkişafında dahi şəxsiyyət Ulu öndər Heydər Əliyevin çox böyük rolu olmuşdur.

Əslində Ümummilli Lider Heydər Əliyevlə bağlı hər bir mövzu nə qədər əzizdirsə, nə qədər doğmadırsa, o qədər məsuliyyətlidir. Çünki Azərbaycanda elə bir sahə yoxdur ki, onun misilsiz xidmətləri olmasın. Ulu Öndər Heydər Əliyevin irsi bizim üçün və gələcək nəsillər üçün zəngin xəzinədir. Azərbaycan xalqı Ulu Öndər Heydər Əliyev kimi dahi şəxsiyyət yetirən bir xalqdır [2, s. 117].

İctimai-siyasi sabitliyin qorunmasının, mövcud iqtisadi inkişafın təməlinə Ulu Öndər Heydər Əliyevin inkişaf strategiyası və onun müəyyənləşdirdiyi daxili və xarici siyasət xətti dayanır. Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycanı müstəqil ölkəyə çevirdi. Müstəqilliyimizi daim və dönməz etdi.

Heydər Əliyevin xalq qarşısında böyük xidmətlərindən biridə 1992-ci il noyabr ayında Yeni Azərbaycan partiyasının yaradılması oldu [4].

Ulu Öndərin əsasını qoyduğu siyasi kurs Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirildi. İlham Əliyevin sayəsində Azərbaycan bugünkü yüksəlişə və inkişafa nail olub. İlham Əliyev vətəninə, xalqını sevən biridir. O azərbaycançılıq amalını qəlbində daşıyan bir rəhbərdir. İlham Əliyev 2020-ci il noyabrın 8-də Şuşanın azad olunması ilə bağlı fikirlərini belə ifadə etmişdir. “ Mən bu gün Ulu Öndər Heydər Əliyevin məzarını ziyarət etdim. Ruhu önündə baş əydim. Öz-özümə dedim ki, mən xoşbəxt insanam ki, atamın vəsiyyətini yerinə yetirdim” [3].

Şuşasız Qarabağ yoxdur, Qarabağsız Azərbaycan ümumiyyətlə yoxdur” deyən Heydər Əliyevin qurduğu milli dövlətimiz bu gün özünün yeni inkişaf mərhələsini yaşayır [3].

Ulu Öndər Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu inkişaf siyasətinin uğurla davam etdirilməsi sayəsində Azərbaycan qarşıya qoyduğu məqsədlərə nail olub. Azərbaycan gələcəyə baxışı aydın olan, müasir və inkişaf edən ölkədir. Dövlətimizi qorumaq, əbədləşdirmək, daha da inkişaf etdirmək bizim borcumuzdur.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev multikulturalizmin Azərbaycan modeli haqqında. Bakı, 2017
2. Əliyev Heydər. Elektron Sənədlər Toplusu. Bakı, 2015

3. Nuriyev Samir. Ulu Öndər Heydər Əliyevin milli dövlət quruculuğu və müasir inkişaf strategiyası. Bakı, 2022 // <https://report.az/daxili-siyaset/ulu-onder-heyder-eliyevin-milli-dovlet-quruculugu-ve-muasir-inkisaf-strategiyasi/>
4. Tağıyev Təmrəz. Azərbaycanın uğurlarının təməlində Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi inkişaf strategiyası dayanır. Bakı, 2019
5. // <http://belediyye.info/new/details/azerbaycanin-ugurlarinin-temelinde-umummilli-lider-heyder-eliyevin-mueyyenlesdirdiyi-inkisaf-strategiyasi-dayanir--5164.htm>

ЛИЧНОСТЬ, КОТОРАЯ СЫГРАЛА БОЛЬШУЮ РОЛЬ В ИСТОРИИ НЕЗАВИСИМОГО АЗЕРБАЙДЖАНА

Исаева Мехрибан Рамиз, ВМ və regionşünaslıq fakültəsi
Научный руководитель: доктор исторических наук, профессор
Аббасова Мехрибан Абдулгалим
Азербайджанский Университет Языков

Период правления Гейдара Алиева считается самым успешным в современной истории Азербайджана. В период его правления было достигнуто:

- Был положен конец гражданскому противостоянию
- Подъём экономического развития
- Проведена военная реформа
- Подписание “Контракта века”
- Вступление в СНГ
- Принятие Конституции (1995 год)
- Выборы в Милли Меджлис
- Проведена реформа в образовании
- Подписан указ о свободе внешней торговли

Политика Г.Алиева, несомненно, является самым большим успехом в решении Карабахского конфликта. Общенациональный лидер, как главнокомандующий, сказал, что если вопрос Нагорного Карабаха не будет решён мирным путём, то вооружённые силы Азербайджана решат это другим способом и не оставят свои земли у врага. Невозможно представить ни одной сферы где не было бы следов деятельности лидера Азербайджана. Одним из достижений Г.Алиева является создание в ноябре 1992г. новой политической партии ЯП(Ени Азербайджан Партиясы), которая является руководящей партией Азербайджанской Республики.

Мудрая политика Г.Алиева укрепила страну, как независимое государство.

Нефтяная стратегия Азербайджана стала мощным фактором благосостояния азербайджанского народа на долгие годы вперёд. Этому способствовало также подписание в 1994 году “Контракта века”. Для подписания контракта в Баку приехали представители многих стран, которые вложили инвестиции для добычи каспийской нефти. После этого было подписано более 20 контрактов в различных сферах.

В 1998 году по указу Г.Алиева была создана Государственная Комиссия по реформе образования.

Общенациональный лидер отличался своей необыкновенной энергией, политической прозорливостью и организаторскими способностями. В настоящее время Курс Г.Алиева взятый в развитии нашей страны успешно продолжает президент И.Алиев.

Использованная литература:

1. 1.Азербайджан, Национальный Лидер, <http://president.az>
2. Великий создатель. Каспий, 2017 год
3. Общенациональный Лидер Азербайджана <http://azerbaijan.az>

TÜRK DÜNYASININ DAHI OĞLU

Kərimov Aydın Bəxtiyar oğlu
Elmi rəhbər: fil.ü.f.d., G.A.Məhərrəmov
İqtisadiyyat fakültəsi, qrup 676 a,
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti

Bu gün biz Türk dünyasının böyük oğlu, dövlət xadimi, Azərbaycan xalqının ümumilli lideri Heydər Əliyevin əziz xatirəsini dərin hörmət və ehtiramla yad edirik. Müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin qurucusu, Azərbaycan xalqının milli lideri Heydər Əliyevin siyasi-ideoloji fəaliyyəti Azərbaycanla məhdudlaşmayıb, bütövlükdə türk dünyasını və ümumən dünyanı əhatə edir. Böyük tarixi şəxsiyyət olan Heydər Əliyevin türk dünyası ilə bağlı gördüyü işlər, irəli sürdüyü ideyalar böyük tarixi əhəmiyyətə malikdir. Heydər Əliyev Azərbaycanın türk dünyası, xüsusilə müstəqil türk dövlətləri ilə əlaqələrinin müfəssəl programını vermişdir.

Heydər Əliyev türk birliyinin möhkəmlənib inkişaf etməsində Türkiyənin rolunu həmişə yüksək qiymətləndirmişdir. Türkiyə Cümhuriyyətinin yaradıcısı Mustafa Kamal Atatürkün tarixi fəaliyyətini həmişə dönə-dönə dəyərləndirmiş və onu XXI əsrin bəşəriyyətə bağışladığı ən böyük dahilərdən biri adlandırmışdır. Heydər Əliyev Türkiyə haqqında: "Azərbaycanlıların qəlbində Türkiyənin xüsusi yeri var" və "Türkiyə Azərbaycan üçün qardaş, dost ölkədir" kimi sözləri müxtəlif zamanlarda demişdir.

Heydər Əliyev 1994-cü ilin fevralında Türkiyə Cümhuriyyətinin Prezidenti Süleyman Dəmirəlin dəvəti ilə Türkiyədə rəsmi səfərdə olarkən müxtəlif görüşlər keçirmiş, bu ölkə barəsində on illərlə ürəyində, beynində daşıdığı fikirləri ilk dəfə orada söyləmişdir.

90-cı illərin əvvəllərində hələ Naxçıvanda olarkən Heydər Əliyev Türkiyə Prezidenti Süleyman Dəmirəllə, Türkiyənin böyük ictimai-siyasi və dövlət xadimləri ilə tez-tez görüşmüş, sıx əlaqələr saxlamışdır. Müşahidələr göstərir ki, Süleyman Dəmirəl Azərbaycan Prezidentinin ən çox qiymətləndirdiyi, hətta özünə qardaş hesab etdiyi türk dövlət başçılarından, dünya ictimai-siyasi xadimlərindən biridir.

Türk dünyasının fəxri, Heydər Əliyevin türk dünyasının yüksəlişi barədəki strateji mövqeyini onun aşağıdakı sözləri aydın əks etdirir: "Özünün yeni yüksəliş dövrünü yaşayan çağdaş türk dünyası bəşər sivilizasiyasına yeni misilsiz nümunələr vermək iqtidarındadır. Bu gün öz suverenliyini əldə etmiş bir çox türk cümhuriyyətlərinin bu sərəya qoşulması türk dünyasının gələcəyinə işıqlı ümidlər oyadır.

Biz də bir türk övladı olaraq fəxr etməliyik ki, Azərbaycanın milli lideri Heydər Əliyevin təməlini qoyduğu türk dünyasının qarşılıqlı əlaqələri strategiyasını günümüzdə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev uğurla davam etdirir. Onun Qazaxıstana, Özbəkistana, xüsusilə Türkiyəyə rəsmi səfərləri və türk dövlətləri arasındakı qarşılıqlı əlaqələrini genişləndirməsi də bunun sübutudur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. <https://modern.az/aktual/384006/heyder-eliyevin-turk-dunyasi-qarsisinda-xidmetleri-evezsizdir/>
2. http://anl.az/down/meqale/xalqqazeti/xalqqazeti_iyul2009/86532.htm
3. <https://medeniyyet.az/page/news/19468/Heyder-Eliyev-ve-turk-dunyasi.html?lang=en>

HEYDƏR ƏLİYEVİN NEFT STRATEGİYASININ ZƏFƏRİ – "ƏSRİN MÜQAVİLƏSİ"

Günəl Əhmədova Teymur, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: müə. Sevinc Qurbanova Əsrəf
Azərbaycan Dillər Universiteti

1994-cü il sentyabrın 20-də Azərbaycan Respublikasının həyatında tarixi hadisə baş verir. Bakının Gülüstən sarayında Xəzər dənizinin şelfində "Azəri", "Çıraq", "Günəşli" yataqlarının dərin su qatlarındakı neftin birgə işlənməsi haqqında dünyanın ən böyük 11 şirkəti ilə müqavilə imzalandı [2, s. 319]. Ümummilli lider Heydər Əliyevin neft strategiyasının zəfəri olan müqavilə öz tarixi, siyasi, və beynəlxalq əhəmiyyətinə görə "Əsrin müqaviləsi" adlandırıldı. Təxminən 400 səhifə həcmində və 4 dildə öz əksini tapan müqavilədə dünyanın 8 ölkəsinin (Azərbaycan, ABŞ, Böyük Britaniya, Rusiya, Türkiyə, Norveç, Yaponiya və Səudiyyə Ərəbistanı) 13 ən məşhur neft şirkəti (Amoko, BP, MakDermott, Yunokal, ARDNŞ,

LUKoyl, Statoyl, Ekson, Türkiyə Petrolları, Penzoyl, İtoçu, Remko, Delta) iştirak etmişdir [3]. Bununla da Heydər Əliyevin "Yeni neft strategiyası" və doktrinası uğurla həyata keçməyə başladı. "Əsrin müqaviləsi" həm karbohidrogen ehtiyatlarının miqdarına, həm də qoyulan sərmayələrin həcminə, güclü infrastruktur yaradılmasına görə dünyada bağlanan ən iri sazişlər siyahısına daxil olmuşdur. İmzalanmış neft sazişləri üzrə Azərbaycanın neft sənayesinin inkişafı üçün nəzərdə tutulmuş 64 mlrd dollardan 57,6 mlrd dollar dəniz yataqlarının mənimsənilməsinə və perspektivli strukturlarda axtarış-kəşfiyyat işlərinin aparılmasına yönəldilmişdir [3].

Ulu öndər Heydər Əliyev demişdi ki, "Əsrin müqaviləsi ilə qoyduğumuz təməl XXI əsrdə Azərbaycan xalqının inkişafı, firəvan həyatı, müstəqil Azərbaycan dövlətinin suverenliyinin daha da möhkəmlənməsi üçün gözəl imkanlar yaradır..." [3]. Həqiqətən "Əsrin müqaviləsi"nin həyata keçirilməsinə başlanan vaxtdan Azərbaycan iqtisadiyyatında dönüş yarandı və böyük işlərə başlandı. Bu sazişin ardınca Azərbaycan digər 19 dünya ölkəsinin neft şirkətləri ilə 30-dan çox saziş imzaladı. Ümumilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə bağlanmış müqavilə Azərbaycan xalqının rifahının yaxşılaşdırılmasında yeni dövrün əsasını qoydu. Bundan sonra Heydər Əliyevin fərmanı ilə 1999-cu ildə neft gəlirlərinin toplanması və məqsədyönlü şəkildə istifadəsi məqsədilə Dövlət Neft Fondu yaradıldı [1]. Ulu öndər Heydər Əliyevin neft strategiyası və xüsusilə də müəllifi olduğu "Əsrin Müqaviləsi" ölkəmizin iqtisadi uğurlarının başlanğıcını təşkil edir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Bayramlı Elçin. "Əsrin Müqaviləsi" Azərbaycanın strateji inkişaf konsepsiyasının təməli. 2009 // http://anl.az/down/meqale/ses/ses_sentyabr2009/89893.htm
2. Əliyev Heydər. Elektron sənədlər toplusu. AR Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası, 1994-cü il // https://files.preslib.az/projects/toplu/v2/f3_4.pdf
3. Əsrin müqaviləsi // <https://azerbaijan.az/related-information/132>

ВЕЛИКИЙ СОЗДАТЕЛЬ

Путимат Северханова Тофиг

Абаслы Аида Бахрам

Азербайджанский Университет Языков

Гейдар Алирза оглу Алиев родился 10 мая 1923 года в городе Нахчыван Азербайджанской Республики. Писать о Гейдара Алиеве нашем великом лидере, чье имя известно всему миру, и легко, и трудно. О нем человеке воистину шагнувшим в историю, множество раз писали газеты и журналы, о нем снимали кино и издавали книги, ему посвящали свои передачи и национальное телевидение. Гейдар Алиев был великим человеком. Народ не забывает своих лидеров и героев, чья жизнь была посвящена великому служению родине, стране, народу. Гейдар Алиев при жизни был признан общенациональным лидером азербайджанского народа, и после своего физического ухода не утратил народного признания и любви. Он стал для каждого азербайджанца идеалом не только как талантливый руководитель страны, но и как глубоко гармоничная, цельная, всесторонне развитая личность. Покорение этим гением вершины общенационального лидерства стало возможным благодаря его способности играть решающую роль в самые тяжёлые и сложные моменты в судьбе страны и народа, без промедления претворять в жизнь спасительную миссию Свою политическую и дипломатическую деятельность Гейдар Алиев посвятил тому, что изменил общепринятые суждения об Азербайджане. В результате предпринятых Гейдаром Алиевым шагов на пути к построению независимого и стабильного государства была сформирована Национальная армия, способная стоять на страже национальных интересов Азербайджана, сделано все возможное, чтобы сохранить независимость Азербайджана. Это поспособствовало не только дальнейшему развитию Азербайджана в сфере экономики, но и позволило осуществлять успешные мероприятия для обеспечения его независимости. Настоящая независимость – это полное обладание своим богатствами. Таким образом, Азербайджан впервые выступил в качестве обладателя своих ресурсов. Азербайджан присоединился к крупным Региональным проектам, к системе энергетической безопасности Европы и мира в целом О Гейдара Алиеве говорят как о большом и мудром политике. Блестящий

ораторский талант в нем сочетался с умением чётко и твёрдо, шаг за шагом, следовать к намеченной цели. Руководитель государственного масштаба с высочайшим интеллектуальным потенциалом, он был ещё прекрасным человеком. Его принципиальность и самоотверженность, доброта и благородство проявлялись во всех жизненных ситуациях. Память о Гейдар Алиеве бережно сохраняется сердцах азербайджанцев, проживающих как в стране, так и за её пределами, он стал отцом для азербайджанской диаспоры. Именно он сплотил азербайджанский народ высоко поднял планку идеалов и нравственности, что в свою очередь сделало его народным идеалом на все времена. Гейдар Алиев всегда боролся за сохранение национальных нравственных и культурных ценностей, и вместе с тем делал все возможное для их обогащения через интеграцию с общечеловеческими ценностями. Он не был просто героем своего времени, он стал человеком эпохой. Изучение его жизненного пути, исполненного уроками исторического характера и имеющими большое воспитательное значение, наряду с оценкой нашего прошлого определяет и наш путь в будущее, а именно: жить так, как жил Гейдар Алиев, любить родину так, как это сделал он. До сих пор Алиев остаётся самым популярным и уважаемым политиком и дипломатом Азербайджана. Уверена, что наш идеал и общенациональный лидер Гейдар Алиев гордился бы современным Азербайджаном, а мы каждым ударом сердца должны чтить его заветы и преклоняться перед священной памятью человека, направившего Азербайджан по единственно верному, достойному пути.

Источник литературы

1. Акперов Б. Гейдар Алиев основоположник и создатель национальной конституции Азербайджана. Б.:ИПО Азербайджанская Энциклопедия, [1998.-96 с.]
2. Исмаилов А., Алиев Г. Гейдар Алиев:Философия национального достоинства. Б.:Тэбиб, [1998.-186 с.]
3. Мустафаев Р., Самедов И. Политика-это судьба: эскизы к портрету народного лидера. Санкт-Петербург:Лейла [1998.-64 с.]

ГЕЙДАР АЛИЕВ И НАУКА

Зейналова Улдус Намиговна

*Научный руководител: к.ф.н.,доц. Асланова Улдус Боюккиши Кызы
Азербайджанский Университет Языков*

Гейдар Алиев пришёл к власти в Азербайджане в очень тяжёлые времена. Народ встретил его с радостью и надеждой. Гейдар Алиев вёл такую политику, благодаря которой начался процесс сильного развития экономики, политического строя и общественной жизни Азербайджана.

Общенациональный лидер Гейдар Алиев был обладателем высокого интеллекта, глубоких знаний и управленческого таланта.

Гейдар Алиев очень хорошо понимал важность науки. Он понимал, что именно наука является основным фактором для улучшения качества жизни человека. Под руководством Гейдара Алиева были проведены исследования в области изучения истории, культуры, языка, национально-духовных ценностей азербайджанского народа. Общенациональный лидер всегда заинтересованно и чутко относился к Академии наук. По указу Гейдара Алиева 15 мая 2001 года Академия получила статус «Национальная Академия наук». Общенациональный лидер всегда заинтересованно и чутко относился к Академии наук. Вернувшись к власти по просьбе своего народа в период независимости, Великий Вождь, прежде всего, встретился с учеными, узнал их мнения и позиции, сумел положить конец слухам вокруг Академии наук. Он говорил: «Я слышу, что хотят уничтожить Академию наук и институты, и есть равнодушное отношение к научным центрам. Мы положим конец всему этому. Во что бы то ни стало наука должна развиваться».. По указу Гейдара Алиева 15 мая 2001 года Академия получила статус «Национальная Академия наук». Сотни молодых азербайджанцев для учебы были отправлены в ведущие центры науки и образования бывшего СССР. Для овладения азербайджанской молодежью военного искусства был создан военный лицей имени Джемшида Нахчыванского. Гейдар Алиев говорил , что " образование – будущее нации". Он уделял много внимания на развитие системы образования в Азербайджане.

Эльчин Бабаев, ректор БГУ, утверждал, что Гейдар Алиев всегда заботился о БГУ.

Гейдар Алиев говорил «Я лично всегда с большим уважением относился к ученым... потому что ученые – исключительные люди». Своими речами он умело руководил общественным мнением.

Много великих людей говорили и говорят о заслугах Гейдара Алиева.

Например, о заслугах общенационального лидера Гейдара Алиева также говорил Иса Габибейли в своем докладе на тему «Гейдар Алиев и азербайджанская государственность» на конференции НАНА. В работе говорилось о том, что страна добилась быстрого развития благодаря усилиям Гейдара Алиева. Также было отмечено, что его достойный продолжатель, Ильхам Алев и его политика привели к тому, что наша страна на сегодняшний день развита во всех областях. Мы являемся центром толерантности и мультикультурализма. Гейдар Алиев говорил, что "образование будущее нации". Он уделял много внимания на развитие системы образования в Азербайджане. Эльчин Бабаев, ректор БГУ, утверждал, что Гейдар Алиев всегда заботился о БГУ.

Благодаря политике Гейдара Алиева сегодня мы являемся центром толерантности и мультикультурализма.

Литература:

1. http://azculture.uz/ru/azerbaycan.php?link=aliev_nasledie
2. <https://heydar-aliev-foundation.org/ru/content/index/63/>
3. <https://imbb.az/ru/news/1678>
4. <https://nizamimuseum.az/index.php?mod=news&id=1459&lang=ru>
5. <https://president.az/ru/pages/view/azerbaijan/leader>

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ UŞAQLAR

Mustafayeva Lalə təhsil-1
Elmi rəhbər: dosent Hüseynova S.R.
Azərbaycan Dillər Universiteti

Uşaqlar bizim gələcəyimizdir, gələcəyimizi nə cür tərbiyə edəcəyiksə, ölkəmizin, millətimizin, dövlətimizin sabahı bundan asılı olacaqdır. – Heydər Əliyev.

Uşaqlar hər xalqın ən dəyərli sərvətidir. Uşaqları faydalı vətəndaş kimi böyütmək çox çətin və məsuliyyətli bir işdir. Bu səbəbdən də uşaqlara hər zaman qayğı və diqqət göstərilməli, onların problemlərinə dövlət səviyyəsində nəzarət edilməlidir. Amma 80-ci illərin ortalarından sonra üzləşdiyimiz Dağlıq Qarabağ problemi uşaqların da taleyindən yan keçmədi. Həmin dövrdə uşaqları təhsildən yayındırırdılar, məktəb yaşında olan yeniyetmələri alverə cəlb edirdilər, məktəblərdə təhsilin keyfiyyəti aşağı idi. Yəni uşaqlara olan qayğısızlıq cəmiyyəti narahat etmirdi.

Hal hazırda uşaqlara olan qayğı göz qabağındadır. Heydər Əliyev hər zaman uşaqlara böyük qayğı və diqqət göstərərək, onların ən böyük himayədarı olub. Heydər Əliyev bütün ağır və çətin işlərin içərisində xalqın gələcəyi hesab etdiyi uşaqlara zaman ayırır, onların qayğı və problemləri, uğurlarıyla maraqlanırdı ki, bu da əslində onun mənəvi-əxlaqi dəyərlərə söykənən siyasi kursunun, Azərbaycan ideyasının tərkib hissəsi kimi dəyərləndirilməlidir. Heydər Əliyevin ölkəmizə rəhbərlik etdiyi dövrdə hər sahədə olduğu kimi, uşaq hüquqlarının qorunması, uşaqların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi ilə bağlı geniş işlər görüldü, müvafiq qanunvericilik aktları qəbul edilib.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan 1994-cü ildə BMT-nin Uşaq hüquqları Konvensiyasına qoşulmuş, “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmiş “ SOS Kinderdorf İnternəşnl” təşkilatı ilə respublika hökuməti arasında əldə olunmuş razılaşmaya əsasən “Bakı SOS uşaq kəndi” salınmışdır. Burada Avropa standartlarına uyğun 12 ailə evi, uşaq bağçası və altı digər yardımçı bina fəaliyyət göstərir. Hətta regionlarda, ən ucqar kəndlərdə də uşaq bağçaları fəaliyyət göstərir. Ailə evlərinin hər birində 8-10, ümumilikdə isə kənddə 100-dən artıq uşağın yaşaması üçün hər bir şərait yaradılmışdır. Burada kimsəsiz, valideyn himayəsindən məhrum, yetim, atılmış uşaqlar tərbiyə alırlar.

Ölkəmizdə uşaqların təhsili, inkişafı, təhsili və sağlamlılığına xüsusi diqqət yetirilir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev Uşaqların Beynəlxalq televiziya və radio günü münasibəti ilə keçirilən ənənəvi bayramın-

da iştirak edəndə demiştir.”Artıq biz ictimai-siyasi cəhətdən çox sabit bir Azərbaycan yaratmışıq. İnsanlar rahat yaşasınlar və biz bunu, sabitliyi daimi edəcəyik... Əmin olun ki, siz bizim rastlaşdığımız çətinliklərlə rastlaşmayacaqsınız. Ancaq bu, sizə imkan verəcək ki, bizim başladığımız işləri daha da uğurla həyata keçirəsiniz. Siz bizim ümidimiz, gələcəyimizsiniz”

Uşaqların şəxsiyyət kimi formalaşması dövlətimizin vəzifəsidir. Azərbaycanın gəncləri, uşaqları ölkəmizin, xalqımızın milli sərvətidir. Hazırda təhsildən kənar qalmış uşaqların məktəblərə cəlb edilməsi ilə əlaqədar Təhsil Nazirliyinin müvafiq şöbələrində, azyaşlılara iş üzrə hüquq-mühafizə orqanlarında ciddi işlər aparılır.

Kimsəsiz uşaqlar tapılırlar və uşaq evlərinə verilir. Çətin tərbiyə olunanlar isə xüsusi nəzarətdə saxlanılırlar. Dövlət tərəfindən uşaq və gənclərimizin fiziki tərbiyyəsinə göstərilən qayğı öz müsbət nəticəsini verməkdədir.

İdmanın kütləviliyi genişləndirilir, olimpiya hərəkətinin inkişafı üçün ayrı-ayrı zonalarda müasir standartlara uyğun idman kompleksləri tikilir və istifadəyə verilir. H.Əliyev fiziki tərbiyəni daim diqqətdə saxlamağı tövsiyə edirdi.

Heydər Əliyev “Azərbaycanda gənc istedadlara dövlət qayğısı haqqında” fərman imzalamış, həmin fərmanla gənc istedadlar prezidentin xüsusi təqaüdünə təsis edilmişdir. Sevindirici haldır ki, istedadlarımız internet vasitəsi ilə dünya uşaqları ilə bilik marafonuna qoşulur, müxtəlif müsabiqələrdə iştirak edirlər.

Əziz uşaqlar... Mən sizin aranızda olanda o qədər rahat oluram ki, heç ayrılmaq istəmirəm. Siz bilirsiniz ki, mənim də nəvələrim var. Ancaq mənim üçün fərqi yoxdur, mən nəvələrimi, öz uşaqlarımı, öz övladlarımı sevdiyim kimi, sizi də sevirəm, bütün Azərbaycan uşaqlarını sevirəm- Heydər Əliyev.

1. Şərq Qapısı qəzeti
2. Azərbaycan-Rəsmi Dövlət Qəzeti
3. Xalq qəzet

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN NEFT STRATEGİYASI

Rzayev Nihat Əli

*Elmi rəhbər: Şabanova Aysel Məhəmməd
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti*

Heydər Əliyev hakimiyyətə gələrkən ölkənin qarşısında duran əsas problemlərdən biri iqtisadiyyatın zəifləməsi və maliyyə böhranı idi. Hakimiyyətə gəldiyi gündən etibarən Heydər Əliyev iri miqyaslı iqtisadi islahatlara başladı və ölkədəki maliyyə vəziyyəti sabitləşdirdi, iqtisadiyyata cəlb olunan xarici investisiyaların həcmi ildən-ilə artdı, xalqın rifah səviyyəsi yaxşılaşma yolunda irəliləməyə başladı. Məhz Heydər Əliyevin uzaqgörənliyi sayəsində Azərbaycanın Amerika Birləşmiş Ştatları, Türkiyə, Yaponiya, Səudiyyə Ərəbistan, Norveç, Böyük Britaniya, Rusiya ilə qurduğu dialoq uğurla başa çatdı. Həmin ölkələri təmsil edən 11 beynəlxalq neft şirkəti 1994-cü il sentyabrın 20-də paytaxt Bakıda Gülüstən sarayında imzalanan “Əsrin müqaviləsi” Azərbaycanı yeni neft erasının təməlini qoydu.

Azərbaycanın Xəzərdəki “Azəri”, “Çıraq”, “Günəşli” yataqlarının istismarını nəzərdə tutan “Əsrin müqaviləsi” ilə Azərbaycan neftinə əbədi abidə ucaldan Heydər Əliyev bununla böyük tarixi, şanlı keçmişi olan Azərbaycan neftinin şöhrətini yenidən özünə qaytardı. Müstəqil Azərbaycanın beynəlxalq arenada böyük miqyaslı uğruna çevrilən “Əsrin müqaviləsi” bir neçə ildən sonra neftin nəqli marşrutlarının yaranmasına da gətirib çıxardı və bu məsələdə Heydər Əliyevin sözü həll edici rol oynadı. 1996-cı ildə Bakı-Novorossiysk, 1999-cu ildə isə Bakı-Supsa ixrac neft kəmərlərinin istismara verilməsi Azərbaycan neftinin ixrac prosesində vacib missiya daşıyırdı.

“Əsrin müqaviləsi” kimi böyük bir layihənin imzalanması ardınca Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin təməlinin qoyulması Azərbaycanın müəllifi olduğu yeni neft qaz layihələrinə yaşıl işıq yandırdı. ATƏT-in 1999-cu il noyabrın 18-də İstanbulda keçirilən sammitində Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin çəkilişi ilə bağlı bəyannamənin imzalanması beynəlxalq hüquqi baza rolunu oynadı. Heydər Əliyevin 29 dekabr 1999-cu ildə imzaladığı müvafiq qərarla.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu (ARDNF) təsis edilib. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun missiyası tükənən təbii sərvətlərdən əldə olunan gəlirlərin toplanması və Azərbaycan xalqının bugünkü və gələcək nəsillərinin daimi gəlir mənbəyinə çevrilməsidir. 2002-ci ilin sentyabr ayının 18-i ölkəmizin həyatında əlamətdar və tarixi bir gün oldu. Səngəçal terminalında Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin, Türkiyə prezidenti Əhməd Necdet Səzərin və Gürcüstan prezidenti Eduard Şeverdnadzenin iştirakı ilə keçirilən Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təntənəli təməlatma mərasimi iqtisadiyyat sahəsində mühüm hadisələrdən biri oldu.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Aydın Mirzəzadə. Demokratiya Plyus. – Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2004. – 416 səh.
2. Heydər Əliyev dövlətçilik təlimi və müasir dövr. İsa Həbibbəyli. “Əcəmi” nəşriyyat-poliqrafiya birliyi.
3. Paşayev Qəzənfər. Xilaskarlar. – Bakı, “Təhsil” nəşriyyatı, 2021. – 136 səh.
4. Heydər Əliyev və yeni cəmiyyət modeli (məqalələr). Bakı, “Azər nəşr”, 2014. – 776 səh.
5. Heydər Əliyev və Azərbaycan tarixi. – Bakı, “Şərq-Qərb”, 2022. – 396 səh.

AZƏRBAYCANDA ELEKTRON İDARƏETMƏ SİSTEMLƏRİNİN TƏŞƏKKÜLÜNDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN YOLU

Magistr: Dərgahlı Nicat Davud oğlu

Elmi rəhbər: i.f.d., dos. Həsənov Rövşən Ağahüseyn oğlu

Azərbaycan Kooperasiya Universiteti

Azərbaycanın inkişaf tarixinin son 40 ilinə nəzər salsaq, gələcəyə istiqamətlənmiş, dayanıqlı inkişafı təmin edən, elm və texnologiyaların inkişafını şərtləndirən, iqtisadiyyatın davamlı inkişafına yönəlmiş və cəmiyyətin hər bir üzvünün rifahına xidmət edən müdrik siyasətin təzahürlərini görürük. Bu siyasətin tərkib hissəsi kimi, Azərbaycanda rabitənin, elektron avadanlıqlar və informasiya texnologiyaları sektorunun artan sürətlə inkişaf etməsi, məhz ümummillə lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Azərbaycanın yaxın onilliklər üçün inkişaf perspektivlərinin biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatla birbaşa bağlı olduğunu uzaqgörənliklə düşünən ümummillə lider elektron idarəetmə sistemləri sektorunun inkişafının təməlini hələ ötən əsrin 70-ci illərində qoymuşdur. [1,s.17].

Aparılan araşdırmalardan aydın olur ki, Azərbaycanın rabitə sektorunun inkişafı zəngin inkişaf yolu keçmişdir. Heydər Əliyev bu mühüm və vacib sahənin respublikamız üçün əhəmiyyətini vurğulayaraq demişdir: "Telekommunikasiya, rabitə, əlaqə böyük əhəmiyyətə malik olan bir sektordur. Bu sektorda bizim nailiyyətlərimiz Azərbaycanın iqtisadi əlaqələrini, insani əlaqələrini, bütün dünya ölkələri ilə əlaqələrini və bütün Azərbaycan Respublikasının həyata keçirəcəyi siyasəti dünya miqyasında bildirməsi üçün çox əhəmiyyətlidir". Bu gün bütün bəşəriyyət informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafının təsiri altındadır. İnformasiya texnologiyaları günümüzdə təşkilatların strukturuna, işçilərin sayına, işləmə prinsipi-nə, performansına və dəyişməsinə təsir edən ən əsas amillərdən biri olduğunun şahidi olduqca, Ümummillə haqlı olaraq qeyd etdiyi müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sisteminə malik olmayan hər hansı bir dövlətin iqtisadi inkişafından söhbət gedə bilməz sözlərinin sanki bu gün üçün deyildiyinin canlı şahidi oluruq. [1,s.4].

XX əsrin axırlarında ölkələrin iqtisadi və təşkilati strukturlarının islahata cəlb edilməsi nəticəsində dövlət idarəetməsi effektiv, şəffaf, məhsuldar və vətəndaş mərkəzli olmağa yönəlmişdir, bu da öz növbəsində təbii olaraq dövlət quruculuğunda dəyişikliklərə səbəb olmuş, dövlətlər klassik bürokratik strukturlarından ayrılaraq əməliyyatların daha sürətli, daha asan, daha az vaxta və daha az xərclə aparıldığı yeni bir quruluşa, idarəetmə sisteminə doğru istiqamət almışdır. Bu idarəetmə sistemi elektron idarəetmə sistemidir.

Elektron idarəetmə sisteminin tərkib hissəsi olan Elektron hökumət (e-hökumət) – informasiya cəmiyyətinə məxsus dövlət idarəçiliyidir. O, informasiya telekommunikasiya texnologiyalarının (İKT) dəyərlərinə və vətəndaş cəmiyyətlərinin istək və tələblərinə əsaslanır. Vətəndaşların istəklərinə, iqtisadi dəyərlərə, vətəndaş nəzarəti üçün açıq olması və dəyişikliklərə yönəlik olması ilə xarakterizə olunur. Dünyanın müxtəlif ölkələrində və ilk öncə ABŞ və Böyük Britaniyada e-hökumətə ümumilikdə dövlətin fəaliyyətinin keyfiyyətinin artırılmasına istiqamətlənmiş bir konseptual sənəd kimi baxılır. [5,s.32].

Elektron idarəetmə sistemləri informasiya texnologiyalarından və əsasən də internet xidmətlərindən istifadə etməklə, hökumət tərəfindən təqdim olunan xidmət və məlumatların vətəndaşlar, sahibkarlar, dövlət qurumları və digər ictimai qurumlara ötürülməsini özündə cəmləşdirir. Elektron idarəetmə sistemlərində texnologiyalardan geniş şəkildə istifadə edilməsi hökumətin təklif etdiyi xidmətlərin biznes və sənaye sektorunda yaradılmış əlaqələrin geniş şəkildə inkişaf etdirilməsi, sahibkarların və ya vətəndaşların informasiyaya çıxışının təmin edilməsi ilə bağlı hüquq və imtiyazların genişləndirilməsi və daha operativ, şəffaf və məsuliyyətli idarəetməyə xidmət göstərir. Bunun nəticəsində, korupsiya vəziyyətlərinin qarşısının alınması, şəffaflığın artırılması, sərf olunacaq zamanın və maddiyyatın gözə çarpacaq dərəcədə azalması müşahidə olunmaqdadır [7,s.34].

Heydər Əliyev siyasi kursunun layiqli davamçısı kimi cənab İlham Əliyev prezidentlik fəaliyyəti dövründə daxili və xarici siyasətə yeni ab-hava, yeni çalarlar gətirdi. Bu siyasi kurs nəinki ölkəmizdə və regionda, eləcə də dünyada cərəyan edən geosiyasi və iqtisadi proseslər, bu sahədəki müsbət beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla müəyyənləşdirilib. Təsadüfi deyil ki, qloballaşan dünyada sosial-iqtisadi inkişafın lokomotivi sayılan elektron idarəetmə sistemlərinin Azərbaycanda tətbiqi bu siyasi kursda prioritet məsələ elan olunub. Bugün də Azərbaycanın EİS sahəsində regionun aparıcı ölkəsinə çevrilməsi üçün məqsədyönlü dövlət siyasəti həyata keçirilir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Abbasov Ə.M., Bayramov Z.Z., Quliyev H.X. «İqtisadi informasiyanın işlənməsinin kompüter texnologiyası». Dərs vəsaiti, Bakı, 2002. 2. 2.
2. Abdullah Naralan "E-Devlete etki eden faktörler" <http://pol.atilim.edu.tr/files/edevlet/edevletetkifaktor.pdf>
3. Azərbaycan Respublikasının İnkişafı Naminə İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları Üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər) http://www.ict.az/az/index.php?option=com_content&task=view&id=335&Itemid=181
4. Sadıqov.Ə. Azərbaycan rabitəsinin inkişafı ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır (respublika-news.az) 21.02.2023 i

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN HAKİMİYYƏTƏ QAYIDIŞ TARİXİ

*Xəlilova Solmaz Nazim qızı
Təhsil 1 fakultəsi, qr. 310A
Elmi rəhbər :prof. Fikrət Cahangirov
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Bu gün öz uğurlu daxili və xarici siyasəti ilə dünya birliyinə qovuşmaqda olan Azərbaycanımız, Azərbaycan xalqı tarixinin ən şərəfli və ən mürəkkəb dövrünü yaşayır. Lakin bizlərin, dövlətimizin bu raddəyə gəlib çatması, güclənməsi heç də asan başa gəlməmişdir. Bizlər bugünkü gün inkişaf edə biliriksə, qürurla, fərəh hissi ilə "Mən Azərbaycanlıyam" ifadəsini işlədə biliriksə bunu vətənin inkişafı üçün çalışan qəhrəmanlarımıza, ən əsası isə müstəqil Azərbaycanın banisi olan Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevə borcluyuq.

Gəlin indi isə müstəqillik dövrümüzün hansı mərhələlərdən keçdiyinə nəzər salaq...

1990-1993-cü illər, Bu dövr keçid dövrü adlanır. Birinci dövr ilə İkinci dövr arasındakı illər, sözün əsl mənasında, tariximizin hərc-mərclik dövrü, ağır tənəzzül illəri idi. Xüsusilə, bu dövr xalqın yaddaşında ən ağır fəlakət illəri, "olum ya ölüm" dövrü kimi qaldı. Moskvaya satılmış xəyanətkar rəhbərlər və onları əvəz edən, heç bir idarəçilik bacarığı olmayan "Azərbaycan Xalq Cəbhəsi rejimi" məmləkəti dağılıb məhv olmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qoymuşdular. Lakin ən dəhşətli isə xalqın xilaskar oğluna vaxtilə onun qurub-yaratdığı paytaxtda qalmaq, ağır fəlakət anında doğma xalqı ilə birlikdə olmaq, ona yol göstərmək imkanı verilmədi. Böyük dövlət xadimi 1990-cı il iyulun 22-də doğma Naxçıvana pənah aparmalı oldu.

Lakin çox çəkmədən həmin keçid dövrü Azərbaycan xalqı üçün fəlakətlər silsiləsinə çevrilmişdir. Elə həmin anda Azərbaycan xalqının, Vətənin yeganə ümid yeri, qurtuluş çırağı Heydər Əliyev idi. Müdrik xalqımız, o zaman qəti və sərrast hərəkət edərək yeganə düzgün addımı atdı — dünyanın bu böyük siyasət adamını hakimiyyətə gətirdi. Bununla da Azərbaycanın xarici və daxili düşmənlərinin oxu daşa dəydi, bədxahlarımızın arzuları gözlərində qaldı. Məhz o zaman — 1993-cü ilin iyun günlərində Heydər Əli-

yevin hakimiyyətə qayıdışı ilə Azərbaycanın qurtuluşunda həlledici dönüş baş verdi. Bunun nəticəsidir ki, 15 iyun hələ də Azərbaycan xalqı üçün “Qurtuluş Günü” hesab olunur.

O gündən sonra Ümummilli liderimiz bir gün belə olsa xalqın ona olan inamını puç etmədi, hətta fəaliyyətə başladığı ilk andan etibarən verilən qərarın doğruluğunu yürütdüyü siyasət ilə dəfələrlə sübut etdi. Prezident Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən həmən sonra verdiyi qəti qərarları ilə xalqı, yurdu milli-mənəvi parçalanmadan, iflasa uğramaqdan xilas etdi. Özündən əvvəlki "rəhbərlərin" tarixi keçmişin ibrət dərslərinə, dəyişən dünyanın real həqiqətlərinə, daxili həyatın və beynəlxalq vəziyyətin gerçəkliklərinə deyil, emosiyalara əsaslanaraq qəbul etdikləri səhv qərarların icrasını dayandırdı. Torpağımızın, xalqımızın, dilimizin üzərindəki əzəli və əbədi "Azərbaycan" möhürü özümüzə qaytarıldı. Bununla Vətənçilik, xalqımızın adı və dili, qüdrətimizin və vahidliyimizin əsası olan islam-türk birliyi bərpa olundu, reallaşmaqda olan etnik toqquşmalar ehtimalı aradan qaldırıldı. Düşmənlərimizin oxu bu məsələdə də daşa dəydi. Prezident Heydər Əliyev həm daxili, həm də xarici siyasət sahəsində bir sıra uğurlu addımlar atmışdır. Bunlardan biri də budur ki, o, Azərbaycanı türk dünyasından təcrid olunmuş vəziyyətdən çıxartdı. Bizimlə birlikdə azadlığa çıxmış qardaş Qazaxıstan, Özbəkistan, Qırğızıstan və Türkmənistanla ənənəvi dostluq münasibətlərimiz bərpa olundu. Bu siyasətin nəticəsidir ki, hazırda Azərbaycan Respublikası qardaş türk dövlətləri ailəsinin bərabərhüquqlu üzvüdür. Bunlarla yanaşı Heydər Əliyevin əsas prinsipəri daxili sabitliyimizi qorumaq və inkişafımıza səbəb olmaqdır. Dahi liderimizin qarşısına qoyduğu addımlar sırasında aşağıdakılar qeyd oluna bilər:

- 1) Vətəndaş cəmiyyəti mühitinin tədricən və ardıcıl şəkildə formalaşdırılması
- 2) İnsan hüquq və azadlıqlarının təminatı və hüquqi islahatları
- 3) Azad mətbuatın inkişafına rəvac verilməsi
- 4) Demokratiyanın inkişaf səviyyəsi

Həmin illərə dönüb baxsaq ümummilli liderimizin bu məqsədlərinə nail olduğunu əminliklə söyləyə bilərik. Bunlara ən görkəmli nümunə isə 1997-ci ildə 10 fevral tarixində şərqdə ilk dəfə olaraq, məhz Azərbaycanda ölüm cəzası ləğv edildi. Bu tarixi addım böyük təhlükə, dünya təcrübəsinə və reallığımıza əsaslanmaqla humanizm, insanpərvərlik, ədalət, şəxsiyyətə və insan hüquqlarına hörmət kimi yüksək amallarla yaşayan möhtərəm prezidentimizin gələcək nəsillərə misilsiz töhfəsi oldu.

Ümummilli liderimizin ən çox diqqət göstərdiyi mövzulardan biri isə Azərbaycan gənci, Azərbaycan gəncliyi olmuşdur. Ulu Öndərimiz çox yaxşı bilirdi ki, bir millətin, xalqın inkişafını diləyiriksə ilk növbədə onun gənclərinin inkişafına şərait yaratmalıyıq. Nəticə etibarilə 1999-cu il 29 iyul tarixində “Dövlət gənclər siyasət haqqında” imzalanan fərmana əsasən gənclər təşkilatlarının proqram və layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün xüsusi yer açılmışdır. Bu fərman gənclərimizin inkişafına, həmin gənclər həəkatının genişlənməsinə və var olan, yaradılan şəraitin daha çox gənc üçün əlçatan olmasına gətirib çıxarmışdır.

Bütün bunların nəticəsində demək istəyirəm ki, əgər mən bugün burada öz fikirlərimi azad bir şəkildə ifadə edə bilərəmsə bunu möhtərəm liderimizin uğurlu siyasətinə borcluyam.

Bizim bu günkü gəncliyimiz sağlam düşüncəli gənclikdir,
vətənpərvər gənclikdir, xalqını, millətini sevən gənclikdir...
Gənclərimiz mükəmməl təhsil almalı, həyatı dərindən öyrənməli,
Dünyada gedən prosesləri bilməlidir. Lazımı fəaliyyət
göstərib öz xalqına, dövlətinə xidmət etməlidir.
Heydər Əliyev

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Heydər Əliyev və müstəqil Azərbaycan gəncliyi. A.Zaur, M.İbrahim (1.Səh.38-44)
2. <https://azerbaijan.az/related-information/147>

II QARABAĞ MÜHARİBƏSİNDƏN SONRAKI DÖVR. QARABAĞIN DİRÇƏLİŞİNDƏ İLK ADDIMLAR

BM fakültəsinin 435b qrup tələbəsi: Quliyeva Ceyhunə Mixayıl qızı
Elmi rəhbər :Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Əsədov Namiq Cəmaləddin oğlu
Azərbaycan Dillər Universiteti

Vətən müharibəsində qazanılmış zəfərdən sonra azad olunmuş ərazilərin bərpasına başlanıldı. Qələbədən dərhal sonra Prezident İlham Əliyevin və birinci xanım Mehriban Əliyevanın azad edilmiş ərazilərə çoxsaylı səfərləri zamanı yeni infrastruktur obyektlərinin təməli qoyulmuş, yeni layihələrə start verilmişdir. Böyük qələbənin rəmzi olan və Şuşaya çəkilən “Zəfər yolu” artıq başa çatıb. Şuşada, Cıdır düzündə 29 ildən sonra ilk Novruz tonqalının alovlandırılması, Heydər Əliyev Fondunun təşkilatçılığı ilə “Xarı bülbül” musiqi festivalının və “Vaqif poeziya günləri”-nin təşkili, Prezident İlham Əliyevin Qarabağın hava qapısı adlandırdığı Füzuli Beynəlxalq Hava Limanının uçuş-eniş zolağının istifadəyə verilməsi, Zəngilanda “ağıllı kənd”in inşa edilməsi keçmiş məcburi köçkünlərin doğma yurdlarına qayıdacaqları günün uzaqda olmadığını bildirir. Artıq bir çox işğaldan azad olunan kəndlərə əhalinin geri qayıtması prosesi başlanılıb. Heydər Əliyev Fondunun təşkilatçılığı ilə tarixi və dini abidələrin bərpa olunması işləri həyata keçirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, işğal dövründə “Ağdam Məscidi”ni ermənilər tərəfindən təhqir edilmişdir. Burada inəklər, donuzlar saxlanılmışdır. Bu vandalizm hərəkətləri ilə ermənilər nəinki Azərbaycan xalqını, həmçinin bütün müsəlman aləmini təhqir etmişlər. Torpaqlarımızın azad olunmasından sonra Ağdam “Cümə məscidi”, Şuşada “Yuxarı Gövhərağa”, “Aşağı Gövhərağa”, “Saatlı” məscidlərinin əsaslı təmiri başlanılmışdır. Şuşa şəhərində yeni məscidin inşası artıq bitmək üzrədir. Zəngilan şəhərində, Hadrutda və Daşaltıda məscidlərin yenidən qurulması və tikintisi prosesi sürətlə davam edir.

Təməli 2021-ci ildə qoyulan Laçın Beynəlxalq Hava Limanının tikintisinin 2024-cü ildə tamamlanması planlaşdırılır. Hava limanının uçuş zolağının uzunluğu 3000 metr, eni isə 60 metr olacaq. Hava limanının beynəlxalq standartlara uyğun olaraq layihələndirilən terminal binasının sahəsi 5000 kvadratmetrdir. Hava limanı saatda 200 sənişinə xidmət edə biləcək. Hava limanının hava hərəkətini idarəetmə qülləsinin, transformator binalarının, nəzarət-buraxılış məntəqəsinin və digər yardımçı tikililərinin layihələndirilmə işləri də başa çatdırılıb. Hava limanı Laçın şəhərinə 30, Şuşaya 70, Kəlbəcərə 60 kilometrlik məsafədə yerləşir. Bu hava limanı strateji təyinatı ilə yanaşı, gələcəkdə regionun turizm potensialının tam inkişafına da imkan verəcək. Laçın Beynəlxalq Hava Limanı Prezident İlham Əliyevin işğaldan azad olunan ərazilərdə yol-nəqliyyat strategiyasının vacib elementlərindən birini təşkil edir.

Prezident İlham Əliyev çıxışlarının birində aparılan böyük quruculuq işlər haqqında demişdir: “Biz sübut etdik ki, biz böyük xalqıq. Biz sübut etdik ki, biz həmrəylik göstəririk, birlik göstəririk və bu birlik onsuz da cəmiyyətdə var idi. Ancaq bu zəfərdən sonra bu, daha da yüksək səviyyəyə qalxdı. Bu birlik bizə imkan verəcək ki, işğaldan azad edilmiş torpaqlara yenidən həyat qaytararaq, məcburi köçkünlərimizi o yerlərə maksimum qısa müddət ərzində qaytararaq. Qarabağ bölgəsi, gözəl tarixi diyarımız sanki yenidən doğulacaq, yenidən canlanacaq, dirçələcək. Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi və ən gözəl güşələrindən biri olan Qarabağ əsl cənnət məkanına çevriləcəkdir”.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Uşaq Bilik Portalı , İkinci Qarabağ savaşı -Vətən müharibəsi
2. <https://portal.azertag.az/az/node/24178>
3. Virtual Qarabağ, Vətən müharibəsi və ya "Dəmir Yumruq" əməliyyatı
4. <https://www.virtualkarabakh.az/az/post-item/52/2871/ikinci-qarabag-muharibesi.html>

TÜRK DÜNYASININ BİRLİYİNDƏ TARİXİ İPƏK YOLUNUN BƏRPASI

Cəfərzadə Mələk Nail qızı

Beynəlxalq münasibətlər və Regionşünaslıq fakültəsinin 377D qrup tələbəsi

Elmi rəhbər: müə. Bağirova Aysel Möhübbət qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Beynəlxalq münasibətlərin tədqiqində nəzəri istiqamətlərdən biri olan neoliberalizmə görə dövlətlər arasında nəqliyyat, kommunikasiya, maliyyə və digər funksional sahələrdə əməkdaşlıq onların inkişafına və inteqrasiya proseslərinin inkişafına şərait yaradır. SSRİ-nin dağılmasından sonra yaranan yeni geosiyasi dəyişiklər fonunda müstəqilliyini bərpa edən türk dövlətlərinin müxtəlif sahələrdə münasibətlərini inkişaf etdirib güclənmələri üçün şərait yaranan sahələrdən biri onların yerləşdikləri əlverişli coğrafiya ilə bağlıdır. Dünyanın mərkəzində, Şərqlə Qərb, Şimalla Cənub arasında strateji mövqe eyni zamanda bu region üzərində böyük dövlətlərin rəqabətini də qaçılmaz edir. Türk dünyasının birliyi regionu münasibətlərdən uzaq tutaraq inkişafa aparır. Bu məqsədlə tarixi İpək Yolunun bərpasının əhəmiyyətli rolu vardır.

Böyük İpək Yolu əhəmiyyətli ticarət yolu olmuşdur. Qədim dövrlərdə və orta əsrlərdə Çindən Ön Asiyaya və Aralıq dənizinə aparan ticarət yolu idi. Bu yol Avropa və Asiya mədəniyyətlərinin, nailiyyətlərinin qarşılıqlı olaraq zənginləşməsində mühüm rol oynamışdır. Böyük İpək Yolunu daim işlək vəziyyətə gətirənlər türklər olmuşdur. Tarixi İpək Yolunun bərpası üzrə Avropa İttifaqının 1993-cü ilin may ayında Brüsseldə irəli sürdüyü TRASEKA proqramında bir sıra dövlətlərlə yanaşı Mərkəzi Asiyanın türk dövlətləri, Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Cümhuriyyəti iştirak edir [3]. İpək Yolunun bərpası və eyni zamanda da türk dünyasının gücləndirilməsində Azərbaycanın rolu böyükdür. Ulu Öndər Heydər Əli-yevin uğurlu daxili və xarici siyasəti böyük dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların bu layihəyə dəstəyinə şərait yaratmışdır. 1998-ci ilin sentyabrın 7-8-də Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Bakıda “Böyük İpək Yolu” beynəlxalq konfransının keçirilməsi [2, s.8] və TRASEKA proqramı əsasında “Avropa-Qafqaz-Asiya dəhlizinin inkişafı üzrə beynəlxalq nəqliyyat haqqında Əsas Çoxtərəfli Saziş”-in imzalanması və Bakı Bəyannaməsinin qəbul edilməsi bu istiqamətdə atılan mühüm addımlardan biri olmuşdur [1].

Növbəti uğurlu tarixi hadisə Azərbaycanın təşəbbüsü ilə Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xətti layihəsinin həyata keçirilməsidir. 2017-ci ilin oktyabrın 30-dan istifadəyə verilən Avropa ilə Asiyanı birləşdirən bu xətt bir sıra dövlətlərin, eləcə də Mərkəzi Asiyanın türk dövlətlərinin dünya bazarına çıxışını asanlaşdırmaqla onların iqtisadiyyatlarının inkişafına mühüm töhvə verir [1]. Bu da öz növbəsində türk dünyasının birliyini gücləndirir.

İkinci Qarabağ müharibəsində Azərbaycanın şanlı qələbəsi ilə regionda münasibətlərin vəziyyətin sona çatması, əməkdaşlıq və inteqrasiya proseslərinə şərait yaradan yeni geosiyasi realıq yarandı. Zəngəzur dəhlizi Mərkəzi Asiyanın türk dövlətlərinin Azərbaycan vasitəsilə Türkiyə ilə birbaşa əlaqələrini bərpa edəcək və türk birliyini daha da gücləndirəcək.

Tarixi İpək Yolunun bərpasında böyük dövlətlərin də maraqlı olması bu sahədə müxtəlif layihələrin irəli sürülməsinə şərait yaradır. Belə təşəbbüslərdən biri Çin Xalq Respublikası tərəfindən irəli sürülən “Bir kəmə, bir yol” layihəsidir. Planlaşdırılan bu təşəbbüsdə də türk dünyası mühüm yer tutur.

Beləliklə, tarixi İpək Yolunun bərpası regionda iqtisadi əməkdaşlığı inkişaf etdirməklə sülhü möhkəmləndirmək və türk dünyasının birliyinin gücləndirilməsi məqsədini daşıyır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Böyük İpək Yolunun bərpası: [Elektron resurs] / <https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/silkroad>
2. Əmrahov, M. İ. Böyük İpək Yolu. Dərs vəsaiti. –Bakı. Mürtəcim, 2011. – 84 s.
3. How TRACECA Started: [Electronic resource] / <http://www.traceca-org.org/en/about-traceca/history-of-traceca/>

CUMHURİYYƏTDƏ TƏHSİL VƏ MAARİF

Rizvanov Hüseyn Mehman oğlu, BM və regionşünaslıq fakültəsi

Elmi rəhbər: müəllimi Mina Qarayeva

Azərbaycan Dillər Universiteti

AXC-nin qurucu ataları təhsilin və elmin yeni yaranan dövlət üçün önəmini yaxşı anlayırdılar və qısa ömürlü cumhuriyyətin daxili siyasətinin əsas prioritetlərindən birinə çevirdilər. Rus çarlığı dövründə Azərbaycan xalqına qarşı savadsızlaşdırma siyasəti gedirdi, rus təhsili türkçülüğü unutdurmaq, şagirdləri ruslaşdırmağa yönəlmişdi. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda savadlı əhəlinin böyük hissəsi azlıqda olan qeyri-müsəlman əhəlinin payına düşürdü müsəlman əhalidən isə tək-cə varlılar və zadəganlar təhsil ala bilirdi müsəlman qadınlar isə sosial-ictimai şəraitə görə böyük çoxluq savadsız idi. Bu dövrdə mədrəsə təhsili yəni dini təhsil geniş yayılmışdı. Gəncəd Fətəli xan Xoyski rəhbərliyində 2. hökumət qurulduqdan sonra Nəsim bəy Yusifbəyli yenidən XMN-ə nazir seçildi 1918-ci il 30 iyununda XMN-nin dəftərxanası təşkil olundu, nazirliyin ştat cədvəlinin tərtib olunması və əsasnaməsinin hazırlanması tapşırıldı. 1918-ci il avqustun 2-də XMN tərəfindən hazırlanan əsasnamə təsdiq üçün hökumətə təqdimi olundu, əsasnamə ilə XMN vəzifə və səlahiyyətlər təsdiq edildi. Şübhəsiz təhsil sahəsində qəbul edilmiş ən önəmli qərarlardan biri terrorist BXKS hökumətinin təhdidlərinə baxmayaraq 1918-ci il 27 iyun tarixli hökumət qərarı ilə dövlət dili türk dili elan edilməsi olmuşdur. 1918-ci il 28 avqust hökumət qərarı ilə məktəblərdə tədrisin bir qayda olaraq türk dilində aparılmasına başlandı. Ana dili Azərbaycan dili olmayan şagirdlər 3, 4-cü siniflərdə 2 il müddətinə Azərbaycan dili öyrənməyə icazə verilirdi. Ana dilində dərslik hazırlamaq üçün ziyalılardan ibarət komissiya yaradıldı. AXC nin təhsili xalqın bütün təbəqələrinə yaymaq cəhətlərinin qarşısında duran maneələrdən ən əsası lazımı kaadır çatışmazlığı idi bu səbəbdən milli hökumət 1918-ci ildə Gəncə, Şəki, Zaqatala, Şuşa, Qazaxda müvəqqəti pedaqoji kurslar təşkil etmiş, dərs keçmək üçün Osmanlıdan 50 nəfər müəllim dəvət edilmişdir. 1918-ci il 22 iyulda Qori müəllimlər seminariyasının Azərbaycana köçürülməsi haqda qərar qəbul edildi. 1919-cu il 1 sentyabrda parlament gələcəkdə təşkil planlaşdırılan 3 universitetdən ilki Bakı dövlət universitetinin yaradılması haqda qərar qəbul etdi. Sentyabrın 29-da universitet nizamnaməsi qəbul edildi, 15 noyabrda BDU-da ilk dərs keçirilməyə başlandı. Universitetin nizamnaməsində 4 fakültə tibb, hüquq, tarix-filologiya, fizika-riyaziyyat fakültələri açılmalı idi lakin kaadır və dərslik çatışmamazlığından 2 fakültə tarix-filologiya, tibb fakültələri fəaliyyətə başladı. Parlamentin 1 sentyabr tarixli digər bir qərarında 100 nəfər Azərbaycanlı xaricə təhsil almağa göndərildi. Latın əlifbasına keçmək üçün xüsusi parlament komissiyası yaradıldı. Osmanlıdan dərslik alınması üçün məhdud olan dövlət büdcəsindən pul ayrıldı. Savadlılığı artırmaq üçün 1919 cu il sentyabr-dan Bakı, Şəki, Şuşa, Qazax, Gəncə, Zaqatalada yaşlılar üçün Azərbaycan dili məktəbləri, noyabrdan isə Bakıda fəhlələr üçün texniki axşam məktəbləri fəaliyyətə başladı AXC-nin fəaliyyətə başladığı ilk gündən daxili və xarici qüvvələr

hər bir vəchlə onun uğurlu siyasətini baltalamağa çalışırdı. Bu qızgın siyasi şəraitdə AXC-nin gör-düyü işləri düzgün qiymətləndirmək və yaxşı anlamaq lazımdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti ensiklopediyası 2. Cild [səh11-14]
2. Azərbaycan təhsili Xalq Cumhuriyyəti illərində (1918-1920) [səh27-156]
3. Ziya Bünyatov Azərbaycan tarixi 1. hissə
4. http://anl.az/down/meqale/az_muellimi/2010/may/121802.ht

İRƏVANDA SƏFƏRDƏ OLAN NANCY PELOSİNİN AZƏRBAYCANA DESTRUKTİV MÜNASİBƏTİ

Magistr Məmmədov Nihat Nəymət oğlu
Elmi rəhbər: Dos. Quliyev Nadir Novruz oğlu
Azərbaycan Dillər Universiteti

17-19 sentyabr 2022-ci ildə ABŞ Nümayəndələr Palatasının spikeri Nancy Pelosinin rəhbərlik etdiyi ABŞ Konqresinin nümayəndə heyəti Ermənistanda səfərdə olmuşdur. Səfər zamanı Pelosinin Azərbaycana qarşı ittihamları Azərbaycan XİN tərəfindən xoş qarşılanmamışdır. Pelosinin İrəvandakı çıxışı Azərbaycan və Ermənistan arasındakı əlaqələrin normallaşmasına müsbət təsir etmək əvəzinə daha da gərginləşməsinə gətirib çıxarmışdır. Bildiyimiz kimi 12 sentyabr 2022-ci ildə gecə saatlarında Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və suverenliyinə zidd olaraq Kəlbəcər, Laçın və Daşkəsən rayonları istiqamətində genişmiqyaslı təxribat törədilib. Bu səbəbdən 10 noyabr 2020-ci il üçtərəfli bəyanatının pozulmasına əsasən törədilən təxribatlar rəsmi İrəvanın üzərinə düşür [1]. Bunun ardından ABŞ Nümayəndələr Palatasının spikeri Nancy Pelosinin İrəvana səfər etməsi heç də təsadüfi deyildir. Pelosi mətbuat konfransında çıxışı zamanı təxribatın Azərbaycan tərəfindən törədilməsini və ölümçül hücumların həyata keçirilməsini qəti formada pisləmişdir. Onun sözlərinə görə Amerika Birləşmiş Ştatları Ermənistanə hər cür yardım göstərməyə hazırdır. Ancaq Pelosinin səfəri deklarativ xarakter daşıyırdı və ABŞ qanunvericiliyinə görə heç bir önəm daşımırdı. Çünki ABŞ Ali Məhkəməsinin 1936-cı ildə qəbul olunmuş qərarına əsasən ("U.S. s. Curtis-Wright Ex. Co.") əsas rol xarici siyasətdə prezidentin üzərinə düşür [2]. Konqres spikerinin bu cür çıxışının bir səbəbi var idi. Bu ABŞ-in daxili siyasəti və erməni lobbisi ilə bağlı idi. Burada əsas məqsəd 2022-ci il 8 noyabr tarixində keçiriləcək Konqresdə ortamüddətli seçkilərdə Kaliforniya ştatında yaşayan ermənilərin səsini toplamaq idi. Ancaq respublikaçı partiyadan olan Kevin McCarthy-nin qalib gəlməsi ilə Ermənistanın planları alınmadı [3].

İstifadə Edilmiş Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ermənistan Respublikasının baş naziri və Rusiya Federasiyasının Prezidentinin bəyanatı: [Elektron resurs] / URL: <https://president.az/az/articles/view/45924>
2. №:413/22, Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Mətbuat xidməti idarəsinin ABŞ Nümayəndələr Palatasının spikeri N.Pelosinin Ermənistanə səfəri zamanı söylədikləri ilə bağlı açıqlaması: [Elektron resurs] / URL: <https://www.mfa.gov.az/az/news/no41322>
3. Pelosi Ermənistanə səfəri: bu, Azərbaycan üçün nə deməkdir?: [Elektron resurs] / URL: <https://www.bbc.com/azeri/region-62932331>

HEYDƏR ƏLİYEVİN GƏNCLƏRƏ QAYĞISI

Qudayev Azər Şamil oğlu, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: Dosent Rəcəbli Rəna Qəzənfər qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Azərbaycanda gənclər siyasətinin əsasını ulu öndər Heydər Əliyev qoymuşdur. Ümummilli lider həmişə xalqına arxalanır, onun gəncliyinə böyük ümidlər bəsləyir, dəfələrlə qeyd edirdi ki, Azərbaycanın gələcəyi məhz gənclərə bağlıdır [2, s.5].

Dünyanın hər bir yerində olduğu kimi Azərbaycanda da gənclər ölkə həyatında mühüm rol oynayır. Dövlətin bu günü və sabahı bizlərin əlindədir. Gənclər olaraq çalışıb ulu öndərin bizlərə olan etimadını saxlamalı, vətənə layiqli olmalıyıq.

1994-cü ildə Gənclər və İdman nazirliyinin yaradılması, ümummilli liderin 1995-ci ildə irəli sürdüyü Gənclər forumu ilə bağlı təşəbbüsündən sonra 1996-cı ildən başlayaraq Azərbaycan gənclərinin forumlarının keçirilməsi, 1997-ci ildə fevralın 2-nin Azərbaycan Gəncləri Günü elan edilməsi, dövlət proqramlarının qəbulu, 1999-cu ildə "Dövlət gənclər siyasəti haqqında" Fərmanın imzalanması və geniş fəaliyyət proqramının təsdiq edilməsi Heydər Əliyevin gənclərə böyük qayğısının təzahürü idi [2, s.5].

Gənclərimiz milli ruhda tərbiyə olunmalıdır, bizim milli-mənəvi dəyərlərimizin əsasında tərbiyələnməlidir. Gənclərimiz bizim keçmişimizi, tariximizi, dilimizi, milli dəyərlərimizi yaxşı bilməlidirlər. Milli dəyərlərimizi, milli ənənələrimizi, tariximizi yaxşı bilməyən gənc vətənpərvər ola bilməz. Hər bir gənc vətənpərvər olmalıdır. Vətənpərvərlik böyük bir məfhumdur. Bu, sadəcə orduda xidmət etmək deyil, vətənə sadıq olmaq, vətəni sevmək, torpağa bağlı olmaq – budur vətənpərvərlik [3, s.1].

“Ancaq sizin qarşınızda çox böyük vəzifələr durur, qarşınızda böyük yol var. Yol hamar deyil, asfalt deyil, yol uzun yoldur, cürbəcür maneələrlə bağlı olan yoldur, o yolu hər biriniz keçməlisiniz. Bu yol müstəqil Azərbaycanın gələcəyi yoludur. Hər bir Azərbaycan gənci öz həyat yolunu müstəqil Azərbaycan Respublikasının gələcək yolu kimi qəbul etməlidir və öz həyatını qurarkən, özünü həyatda fəaliyyətə hazırlayarkən və fəaliyyətə başlayıb onu davam etdirərkən özü haqqında da düşünməlidir, ailəsi haqqında da düşünməlidir, ancaq hər şeydən çox, hər şeydən artıq müstəqil Azərbaycanın bu günü, gələcəyi haqqında düşünməlidir. Bu, sizin vəzifələrinizdir və güman edirəm ki, hər bir Azərbaycan gənci cəmiyyətdə, Vətəndə, ölkədə öz vəzifələrini layiqincə yerinə yetirməyə çalışmalıdır.” [1, s.6]. Ulu öndər Heydər Əliyev bu sözlərlə ideal Azərbaycan gəncinin təsvirini verir. Gənclər ölkənin sütunlarıdır, nə qədər möhkəm olsalar, dövlət də bir o qədər çox ayaqda durar.

Müstəqillik hər bir ölkə üçün çox dəyərlidir. Müstəqilliyini itirmiş xalq, azadlığını itirmişdir. 1991-ci ildə müstəqilliyimizi yenidən bərpa etdikdən sonra, bu anlayışın önəmini bir daha anlamış olduq. Ulu öndər Heydər Əliyev bu çıxışı ilə Vətənin anadan, atadan daha öncə gəldiyini bildirir, onu biz gənclərə əmanət edir və onu gözümlərimiz kimi qoruyub saxlamağı tapşırır.

Dövlət gənclər siyasəti bu gün yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Prezident İlham Əliyev ulu öndərin gənclər siyasətinə sadıqlığını qəbul etdiyi bütün qərarları ilə təsdiq edir. Gənclərə qayğı və sevgi ilə yanaşır və onlara arxalanır. 2007-ci il prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamı ilə “Gənclər ili” elan edilmişdi [2, s.5].

Ölkədə gənclər üçün hər cür şərait yaradılmışdır. Biz də öz növbəmizdə müstəqil Azərbaycan Respublikasının gəncləri olaraq bizə verilən bütün bu imkanlardan maksimum yararlanıb xalqımızın, ölkəmizin gələcəyi üçün çalışmalıyıq.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin gənclərin birinci formunda nitqi – Sumqayıt, 1996
2. Əli Nəcəfxanlı – Xalq qəzeti, 16 avqust 2020
3. “Hər şey sizin üçün” qəzetinin xüsusi buraxılışı – 22 yanvar 1999

İŞĞALIN ACI NƏTİCƏLƏRİ

Ağayeva Fəxrəngiz Bəhman qızı təhsil-1

*Elmi rəhbər: baş müəllim Nəcəfova Gülbəniz Kamal qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Vətən anadır!

Torpaq su ilə qarışanda palçıq, qanla qarışanda Vətən olar.

Uşaq yaşımızdan başlayaraq, ta ki özümüzü dərk etdiyimiz zamana qədər valideynlərimiz bu iki ifadəni daim səsləndirmiş və bizlər bunu yaddaşımıza həkk etmişik. Özümüzü dərk etdiyimiz zamandan isə bu əqidə ilə yaşayırdıq. İllərdir ürək yaramız, həsrətimiz olan Qarabağla yanıb-tutuşurduq. Hər zaman bir ümidimiz var idi. Əlbəttə bir gün bayrağımızı yenə Qarabağa sancarıq, Cıdır düzündə at çaparıq, Şuşa dağlarında Bayatı-şiraz səsləndirərik.... gələn il inşAllah Qarabağda edərək bunu ... kimi inanclarımız, ümidimiz var idi. Heç bir zaman ümidimizi itirmədik. Nə qədər itkilər versək belə ana Vətənə qovuşmaq arzusu bizi dahada əzmkar, inadkar edirdi.İllər sonra artıq zaman yetişdi. İllərin səbri tükənmiş, igidlərimizin ürəyi Vətən həsrətinə dözə bilmirdi. Tovuz döyüşlərində Polad Həşimovun şəhadətə ucalması artıq son damla idi. Artıq müharibənin sentyabr ayında başlaması ümidlərimizin gerçəkləşməsi ilə nəticələndi. İllərin həsrətinə son qoyuldu. İşğaldan azad olunan yurdumuz Ana Vətənə qovuşdu. İgidlərimizin əzmkarlığı sayəsində. Amma acımız da çox oldu....

Ta qədimə nəzə salsaq,, Ermənistanın işğalı nəticəsində Azərbaycana vurulmuş maddi və mənəvi zərər çox böyükdür. Azərbaycan ərazilərinin Ermənistan tərəfindən hərbi işğalı ölkədə ağır humanitar

böhran vəziyyətinin yaranması, çoxsaylı sosial-iqtisadi obyektlərin məhv edilməsi və ölkə iqtisadiyyatına ciddi ziyanların vurulması ilə yanaşı, Azərbaycan xalqının tarixi, maddi mədəniyyət abidələrinə də ağır zərər vurulmuşdur. Əfsuslar olsun ki, bu abidələrin dağıdılaraq məhv edilməsi nəticəsində Azərbaycan xalqına dəymiş mənəvi zərərin miqyasını təyin etmək praktiki olaraq mümkün deyildir. Belə ki, talan olunmuş və məhv edilmiş mədəni-tarixi abidələr təkcə Azərbaycanın yox, həm də dünya sivilizasiyasının çox dəyərli mədəniyyət nümunələri idi. Ermənistan Respublikasının Azərbaycana təcavüzünün faciəli nəticələri təkcə Dağlıq Qarabağ bölgəsinin və onun ətrafındakı yeddi rayonun zəbt edilməsi, milyona yaxın insanın qaçqın və məcburi köçkünə çevrilməsi ilə məhdudlaşmır, Azərbaycan tarixinə, mədəniyyətinə, xalqın dini əqidəsi ilə bağlı dəyərlərə də ağır zərbələr vurmuşdur.

Bəli, şükürlər olsun ki artıq Qarabağ bizimdir. Vurulan maddi zərər, dağıdılan yerlər əlbət bir gün bərpa olacaq. İşğalın ən acı nəticələri, mənəvi vurulan zərər idi. Bəli torpaq su ilə qarışanda palçıq, qanla qarışanda Vətən olar,.. bir gözümlə gülsədə, bir gözümlə həmişə qan ağlayır. Həmişə fəxr edəcəyik Şəhidlərimizlə, qazilərimizlə, igidlərimizlə... Hər Qarabağ adı gəldikdə onları anacayıq, unutmayacağıq, unutmamalıyıq! Və bu Zəfərin ən hüznü yeri şəhadətə ucalan şəhidlərimizdir. Düzdü hər kəsə nəsis olmaz ama kaşkı onlarda ailələrin yanında olardı ... Haqqınızı halal edin.

Ədəbiyyat

1. <https://ikisahil.az/post/321984-30-illik-ishgalin-aci-neticeleri>
2. <https://www.faktinfo.az/news/nigar-qasimova-ermeni-isgalinin-aci-neticeleri-dovletimiz-terefinden-aradan-qaldirilir>

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ TÜRK DÜNYASI

*Səmədzadə Mahidə Səməd qızı
Təhsil-2 fakültəsi, qrup 319B,
Elmi rəhbər: fil.ü.f.d, G.A.Məhərrəmov
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Heydər Əlirza oğlu Əliyev 1923-cü il mayın 10-da Azərbaycan Respublikasının Naxçıvan şəhərində anadan olub.

Müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin qurucusu, Azərbaycan xalqının milli lideri Heydər Əliyevin siyasi-ideoloji fəaliyyəti Azərbaycanla məhdudlaşmayıb, bütövlükdə türk dünyasını (və ümumən dünyanı!) əhatə edir. Böyük tarixi şəxsiyyətin türk dünyası ilə bağlı gördüyü işlər, irəli sürdüyü ideyalar, söylədiyi mülahizələr elmi-nəzəri mükəmməlliyilə yanaşı, praktik perspektivliliylə də böyük tarixi əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycançılıq məfkurəsinin parlaq daşıyıcısı kimi o, müdrik siyasəti, dönməz əqidəsi və tarixi uzaqgörənliyi sayəsində milli dövlətçilik ideyasının gerçəkləşdirilməsinə, xalqımızın müstəqillik arzusunun həyata keçməsinə nail olmaqla yanaşı, həm də türksoylu və türkdilli xalqlar arasında birlik və həmrəylik uğrunda qətiyyətli və ardıcıl mübarizə aparmışdır.

Heydər Əliyevin türk dünyasının problemləri ilə daha ardıcıl məşğul olduğu mərhələ 1993-cü ildən, müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildəndən sonra başlayır. Heydər Əliyev türk birliyinin möhkəmlənilib inkişaf etməsində Türkiyənin rolunu həmişə yüksək qiymətləndirmiş, Türkiyə Cümhuriyyətinin yaradıcısı Mustafa Kamal Atatürkün tarixi fəaliyyətini dönə-dönə dəyərləndirmiş, onu “iyirminci əsrin bəşəriyyətə verdiyi böyük düha”lardan saymışdır. Heydər Əliyev 1994-cü ilin fevralında Türkiyə Cümhuriyyətinin Prezidenti Süleyman Dəmirəlin dəvəti ilə Türkiyədə rəsmi səfərdə olarkən müxtəlif görüşlər keçirmişdir. Onun tarixi “bir millət, iki dövlət” ifadəsi hər iki dövlət əhalisinin dilinin əzbəri olmaqla gerçək həyatda bu dövlətlərin real siyasətinin əsasını təşkil edir.

Heydər Əliyev Türkünstanın dövlət başçıları Nursultan Nazarbayev, İslam Kərimov, Saparmurad Niyazov (Türkmənbaşı), Əsgər Akayev ilə görüşlərində, münasibətlərində öz ağsaqqallıq missiyasını, türk dünyasının lideri vəzifəsini həmişə məhərrətlə yerinə yetirmişdir. Təcrübəli dövlət adamının, müdrik ictimai-siyasi xadimin qeyri-adi nüfuzu qısa bir müddətdə Türkünstana yayılmış və həmin ölkələr, onların münasibətləri, beynəlxalq mövqeləri üçün nə qədər böyük əhəmiyyətə malik olduğunu artıq göstərməkdədir.

Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, türk dünyasının bir-birilə, o cümlədən bütün dünya ilə birləşdirilməsində Heydər Əliyevin tarixi “İpək Yolu” layihəsinin həyata keçirilməsi işində göstərdiyi səy və xidmətlər müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Bu tarixi layihənin əsas məqsədi əhalisinin ümumi sayı 67 milyon nəfər olan (1991-ci il) Orta Asiya və Qafqaz ölkələrinin dünya iqtisadiyyatına fəal qoşulmasını təmin etməkdən ibarətdir.

Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycanda türkdilli xalqların və respublikaların mədəniyyət günlərinin keçirilməsi ənənə halını almışdı. Həmin illərdə Azərbaycanda qazax şairi və filosofu Abay Kunanbayevin, məşhur qırğız eposu "Manas"ın, türk dünyasının şah əsərlərindən olan "Kitabi-Dədə Qorqud"un yubileylərini yüksək səviyyədə keçirilməsi ümumtürk mədəniyyətinin inkişafına layiqli töhfə olmuşdur. Türkiyə və türkdilli respublikalarla ədəbiyyat sahəsində əlaqələrin fəallaşması da ulu öndərin daim diqqət mərkəzində olmuşdur.

Müstəsna xidmətləri ilə əbədilik qazanan ümummilli lider Heydər Əliyevin mənalı həyat yolu, zəngin və çoxşaxəli irsi tükənməz ibrət məktəbidir.

Ədəbiyyat siyahısı :

1. Xalq qəzeti.- 2009.- 18 iyul.- S.
2. <https://old.xalqgazeti.com/az/news/politics/44541>
3. <https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/leader> 3. http://anl.az/el/Kitab/2016/xn_se10.pdf
4. <https://www.medeniyyet.az/page/news/19468/Heyder-Eliev-ve-turk-dunyasi.html?lang=en>

TÜRK DÜNYASINDA HEYDƏR ƏLİYEV İZİ

Səfərov Fəxrım Mehti oğlu, BM və regionşünaslıq fakültəsi

Elmi rəhbər: Prof. Əliyeva Sevdagül Fazil qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri, Ulu öndər Heydər Əlirza oğlu Əliyev müxtəlif illərdə, yüksək, aparıcı vəzifələrdə xidmət göstərmişdir. Heydər Əliyev hər vəzifəni yerinə yetirərkən, vətəninə və millətinə olan hədsiz sevgisini və hörmətini əsas tutmuş, bütün mümkün vasitələrlə Azərbaycan Respublikasının gələcək inkişafına şərait yaratmağa çalışmışdır.

Heydər Əliyev 1969-1982-ci illərdə Azərbaycan SSR-nın Birinci katibi vəzifəsini icra etmiş, 1993 və 1998-ci illərdə ardıcıl olaraq, Azərbaycan Respublikasının prezident seçilmişdi. Heydər Əliyevin yeni müstəqillik qazanan və müharibə şəraitində olan bir ölkənin ən çətin vaxtlarında rəhbərlik etməsi bir çox həyatı və tarixi əhəmiyyətli vəzifələrin yerinə yetirilməsi ilə yadda qalmışdır. Qısa müddət ərzində ölkədə həm daxili sabitlik və inkişaf, həm də dünyada ölkənin tanınmasında böyük işlər görülmüşdü [2].

Heydər Əliyev Azərbaycanla yanaşı, Türk dünyasının da inkişafında maraqlı idi və bu məqsədlə böyük işlər görmüşdür. O, həmişə Türk dövlətlərinin ortaq dil və mədəniyyətlərə sahib olduğunu vurğulayırdı. Hər zaman çıxışlarında Türk dövlətlərinin qarşılıqlı olaraq ticarət, mədəniyyət, təhsil və s. sahələrdə mütləq əməkdaşlıq edərək inkişaf etməli olduqlarını qeyd edirdi. Ümummilli lider hər zaman qürurla qeyd edirdi ki, "... xüsusi vurğulamaq istərdim ki, türk xalqları uzun-uzun illər ərzində bir-birinə yaxın dost xalqlar olmuşlar. Türk xalqları bir kökdəndir, biz vahid dili olan xalqlarıq. Bizim milli dəyərlərimiz, bənzərdir, bir-birinə oxşardır" [3].

Heydər Əliyev uzun illər boyu xalqlarımız müxtəlif dövlətlərin əsarəti altında olmasına baxmayaraq, milli dəyərlərini və adət-ənənələrini qoruyub saxlamasını böyük qürur hissi ilə vurğulayırdı. Müasir dövrdə türk dövlətləri müstəqil dövlətlərdi və artıq əlaqələrini daha da təkmilləşdirir və birlikdə inkişaf edirlər [3].

Heydər Əliyev nadir şəxsiyyətlərdəndir ki, hələ sağ ikən dünya arenasında tanınmış liderlər onu ehtiramla necə dəhəli şəxsiyyət olduğunu qeyd edirdilər. Corc Buş (ABŞ prezidenti) Ümummilli liderimizi "şəxsiz lider" olaraq adlandırmışdı [3]. Türkiyə Respublikasının prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan Ulu öndəri "tanınan və sevilən türk dünyasının lideri" olaraq qeyd etmişdir [5]. Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Putin öz nitqində dəhəli şəxsiyyət Heydər Əlirza oğlu Əliyevi "siyasi nəhəng" kimi adlandırmışdı [3]. Fransanın keçmiş prezidenti Jak Şirak Ümummilli lideri təsvir etmək üçün "qeyri-adi şəxsiyyət"

yət" ifadəsindən istifadə etmişdir [3]. Bu deyimlər Heydər Əliyevin necə dahi şəxsiyyət olduğunun bariz nümunəsidir və hər bir azərbaycanlı üçün qürur mənbəyidir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev Türkiyə-Azərbaycan dostluğunu hər zaman xüsusi qeyd edirdi və vurğulayırdı ki, bu iki dost ölkənin qardaşlığı daimidir və əbədi olacaq. Ulu öndərin "Biz bir millət, iki dövlətlik" müdrik kəlamı bu gün də hər iki dövlətin vətəndaşlarının dilində əzbərdir [1].

Son zamanlar baş verən hadisələr bir daha göstərdi ki, iki qardaş ölkə arasındakı əlaqələr illər keçdikcə daha da möhkəm və sarsılmaz hal alır. Məhz bu dostluq və qardaşlığın nəticəsidir ki, Ermənistanın Azərbaycanın 20% torpaqlarını işğal etməsindən sonra Türkiyə-Ermənistan sərhədləri bağlanmışdır.

SSRİ-nin dağılmasından sonra da Ulu öndər türk dünyasının əsas qoruyucularından biri idi. 1996-cı il noyabrın 6-da Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə Bakı şəhərində TÜRKSÖY-un toplantısı keçirilmişdir. Bu toplantı çərçivəsində Türk dünyası yazıçılarının üçüncü qurultayı da baş tutmuşdu. Həmin ilin noyabrında dahi şairimiz M. Füzulinin 500 illiyi münasibəti ilə və 4 il sonra 2000-ci ildə "Kitabi-Dədə Qorqud"-un 1300 illiyi münasibəti ilə bağlı türk dünyasının alimlərinin, şairlərinin, mədəniyyət xadimlərinin, həmçinin, dövlət və hökumət adamlarının Bakıda toplanışını təşkil etmişdir. Həmin bu tədbirlər ümumtürk mədəniyyətinin təntənəsini təcəssüm etdirirdi [4].

Ədəbiyyat Siyahısı

1. Bədəlov Ə. Türkiyə və Azərbaycan. Xalq qəzeti. 2010. 20 may. S. 1
2. Heydər Əliyev Əlirza oğlu // <https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/leader>
3. Hüseynova F. Müstəqillik dövründə Azərbaycan–Türkiyə əlaqələrinin kulturoloji aspektləri. 2007. 301 s".
4. Quliyev Y. Heydər Əliyev və Türk dünyası. Y. Quliyev. Xalq qəzeti. 2023. 4 mart. № 49. S. 9
5. Məmmədov F. Ulu öndər H.Əliyevin irsi milli sərvətimizdir // <https://justice.gov.az/articles/90>

РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В СТАНОВЛЕНИИ НЕЗАВИСИМОГО АЗЕРБАЙДЖАНА.

Кязимов Ниджат Ильгар

*Научный руководитель: доц. Гулиев Надир Новруз
Азербайджанский Университет Языков, Баку*

В истории каждого народа есть личности, которые внесли свою неопределимый вклад в его развитие и дальнейшее становление. Азербайджан не стал исключением. Наиболее выдающейся личностью в истории нашей страны стал общенациональный лидер – Гейдар Алиев. [1]

Для начала, стоит отметить, какой была страна до пришествия Алиева : хаос и анархия, глубокий политико-экономический кризис, гражданское противостояние, нестабильность и безнадежность... Тогдашний Азербайджан напоминал в прямом и переносном смысле слова царство тьмы. Казна опустела, началась война в Карабахе, надежда на светлое будущее пропадала в глазах народа. [3]

В своей речи 10 октября 1993 года, Г.Алиев с болью говорил о ситуации в стране: «Азербайджанский народ переживает самый сложный, трагический период своей истории. Я глубоко осознаю ответственность, возложенную на меня именно в этот период, и хочу заверить в том, что всю свою деятельность, всю свою жизнь посвящу тому, чтобы оправдать это доверие и надежды народа». Время показало, что его слова не были пустыми обещаниями. [4]

Выделю несколько основных моментов в период власти Г. Алиева: [2]

1. Подписание "Контракта века".

В 1994 году Азербайджан считался очень рискованной страной. Приходилось убеждать инвесторов в том, что вложение инвестиций в разработку нефтяных месторождений Каспия небесполезно. Решающую роль в этом деле сыграли вера и доверие к личности Гейдара Алиева. Основа экономического и социального развития была заложена именно «Контрактом века».

2. Военная реформа.

При возвращении великого лидера к власти в стране не было и признаков регулярной армии, подчиняющейся единому командованию. Отдельные вооруженные формирования не могли защитить страну от вражеской агрессии, наши земли, целые районы один за другим захватывались. Великий лидер сделал все, чтоб собрать армию воедино, обеспечил войска современной, на тот период, техникой.

3. Развитие экономики и революционные реформы. Статистика показывает, что в последние 16 лет не было второй такой страны, которая бы развивалась такими же темпами, как Азербайджан. Не секрет, что обновление инфраструктуры, благосостояние населения, армейское строительство, в первую очередь, связаны с экономической мощью. Основой этому, как я и говорил ранее, стал "Контракт Века". Однако не только наличие нефти и прибыли сделало Азербайджан прогрессивной страной. В первую очередь этому способствовало правильное распределение прибыли от продажи нефти. Были построены новые дороги, мосты и улучшен торговый порт.

4. Культура и путь к демократии. Г.Алиев большое внимание уделял национальной культуре, вложил большое количество средств на реставрацию памятников культуры. "Наша культура – это фундамент нашего народа" – сказал однажды Алиев. Что касается демократии, то с начала своего правления, было уделено огромное внимание построению свободного, демократического общества. Наш путь – путь демократии, вот какой был слоган у нашей страны.

Подводя итог, можно с уверенностью утверждать что именно этот человек спас наш народ от анархии и хаоса. Его жёсткая, но в тоже время мудрая и справедливая политика на деле доказала свою правильность. Гейдар Алиев однажды сказал : "Нет более трудной дороги, чем дорога независимости". [5]

Список используемой литературы:

1. Азербайджан, Национальный Лидер, <http://president.az>
2. Великий Созидатель. Каспий, 2017 год
3. Гейдар Алиев. Личность и Эпоха, 2017 год
4. Общенациональный Лидер Азербайджана. <http://azerbaijan.az>
5. Цитаты : Гейдар Алиев. <http://multiculturalism.preslib.az>

THE YOUTH POLICY OF ILHAM ALIYEV

*Eyvazova Jalə Habil qızı təhsil -2
Elmi rəhbər:Namazova Lamiyə Səxavət qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

The Republic of Azerbaijan, located in the South Caucasus, is a country with a young and dynamic population. With a median age of 31 years, Azerbaijan's youth represent a significant portion of its population. Recognizing the importance of this demographic group, President İlham Aliyev has made youth policy a priority in his government's agenda. Under President Aliyev's leadership, Azerbaijan has implemented several policies aimed at empowering its youth, ensuring their social and economic well-being, and promoting their active participation in the country's development. One of the most notable initiatives in this regard is the National Youth Strategy, which was launched in 2015 and is currently being implemented across the country. The National Youth Strategy is a comprehensive framework aimed at promoting the development and well-being of young people in Azerbaijan.

The strategy has four main objectives: promoting youth participation and engagement in decision-making processes, providing access to quality education and vocational training, improving the health and well-being of young people, and creating economic opportunities for youth. To achieve these objectives, the government of Azerbaijan has implemented a range of policies and programs, including the establishment of the National Youth Council, the creation of youth entrepreneurship centers, and the introduction of a national volunteer program. These initiatives aim to provide young people with the skills, resources, and opportunities they need to succeed and contribute to their communities. Another key aspect of President Aliyev's youth policy is his commitment to ensuring equal opportunities for all young people, regardless of their gender, ethnicity, or social background. To this end, the government has implemented policies aimed at reducing gender disparities in education and employment, promoting the rights of minority youth, and providing social protection to vulnerable youth.

President Aliyev has also recognized the importance of technology and innovation in shaping the future of Azerbaijan's youth. The government has invested heavily in the development of the country's IT

sector, which has created new opportunities for young people in fields such as software development, digital marketing, and e-commerce.

In conclusion, President İlham Aliyev has demonstrated a strong commitment to promoting the development and well-being of Azerbaijan's youth. Through initiatives such as the National Youth Strategy and the establishment of various youth-focused programs and policies, the government of Azerbaijan is working to create a brighter future for its young people. By providing young people with the resources and opportunities they need to succeed, Azerbaijan is building a more prosperous and inclusive society for all.

List of reference:

1. "National Youth Policy of Azerbaijan." Azerbaijan National Agency for Mine Action. <https://www.anama.gov.az/en/pages/47>
2. "Youth Policy in Azerbaijan." Youth Policy Watch. https://www.youthpolicy.org/national/Azerbaijan_2015_Youth_Policy/
3. "Youth policy in Azerbaijan: Challenges and Opportunities." United Nations Development Programme. https://www.az.undp.org/content/azerbaijan/en/home/library/democratic_governance/youth-policy-in-azerbaijan--challenges-and-opportunities-.html
4. "Azerbaijan's Youth Policy: Innovative Approaches for Sustainable Development." Organization for Security and Co-operation in Europe. <https://www.osce.org/odihr/297986?download=true>
5. "Azerbaijan's IT Sector: What You Need to Know." Invest in Azerbaijan. <https://invest.gov.az/en/azerbaijans-it-sector-what-you-need-to-know/>
6. "Youth in Azerbaijan: Education and Employment Challenges." Eurasia Review. <https://www.eurasiareview.com/15062020-youth-in-azerbaijan-education-and-employment-challenges-analysis/>
7. "Azerbaijan's National Youth Strategy 2015-2025." United Nations Development Programme. https://www.az.undp.org/content/azerbaijan/en/home/library/democratic_governance/azerbaijans-national-youth-strategy-2015-2025.html
8. "Azerbaijan: Youth Policies and Programs." European Training Foundation. <https://www.etf.europa.eu/en/country/azerbaijan/azerbaijan-youth-policies-and-programs>

HEYDAR ALIYEV'S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE AZERBAIJANI LANGUAGE

***Fidan Abdullayeva Zakayil q.
Gulnara Ahmadova Baba. PhD
Azerbaijan State Oil Industry University***

The most important and strongest part of every nation, is its native language that protects and develops its peculiarity and spiritual heritage. Each language has its own history and plays an important role in the people's perfect education and communication with their compatriots.

February 21, International Mother Language Day is celebrated in our country, as in all countries of the world. The Azerbaijani language is the most important means of communication that conveys our past and present to future generations. Keeping the language of the people alive, developing and raising it to the level of world culture is the result of the activities of its leading intellectuals and public figures.

Our National leader Heydar Aliyev paid special attention to the development of the Azerbaijani language. Our great leader played an important role in the development of our language in all fields.

Heydar Aliyev is one of the greatest personalities. He did a lot for Azerbaijan and its people. In 1969, Heydar Aliyev came to power and left his eternal signature as the saviour of our national language. On the initiative of the head of the country, on October 31, 1995 the legal right of the Azerbaijani language was restored as a result of intense and fully democratic discussions on the article on the state language of Constitution. In the Constitution adopted on November 12, 1995, the Azerbaijani language was adopted as the state language of the Republic of Azerbaijan.

Heydar Aliyev said: "The native language of every nation confirms its national existence."

Language plays the major role in the development of people's culture, science and education. The education of each citizen begins with learning his native language. Now we speak our language freely and

this is a great progress. This is the best breakthrough above all economic and other achievements. It is the language of every nation that keeps it alive and develops its nationalities and moral values.

Heydar Aliyev said: "Every person of Azerbaijan should protect his native language like the apple of his eye and always surround it with care."

Ədəbiyyat

1. http://anl.az/down/meqale/az_muellimi/az_muellimi_iyun2009/82811.htm
https://azertag.az/xeber/HEYDAR_ALIYEV_VA_AZARBAYCAN_DILI-7480
https://www.yeniazərbaycan.com/Sosial_e32516_az.htm
2. <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/ulu-onder-heyder-eliyev-ve-azerbaycan-dili-1650525946>

İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ TORPAQLARDAKİ İNFRASTRUKTUR LAYİHƏLƏR

*Hasənova Səbinə Əlbala qızı təhsil-1
Elmi rəhbər: fil.f.d., dos. Əsgərova Xuraman Səlim qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Prezident İlham Əliyev: "Qarabağ ölkəmizin ən gözəl və bərəkətli regionlarından biridir. Regionun bərpası ilə bağlı bizi çox işlər gözləyir."

Azərbaycan öz tarixinin mühüm dövrünü yaşayır. 30 ilə yaxın davam edən Ermənistan işğalına son qoymaq üçün Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan Ordusu möhtəşəm tarix yazaraq 44 günlük Vətən müharibəsində düşməni darmadağın etdi. Ordumuzun tarixi qələbəsini fərhlə, qürurla, böyük iftixarla səsləndiririk. Xalqımızın yenilməz ruhu, qüdrətli Sərkərdəsi və məğlubedilməz Ordusu ilə Azərbaycanın müstəqilliyi, suverenliyi və sərhədlərinin bütövlüyü uğrunda verdiyi Şəhidlərin qanı ilə suvarılmış torpaqlarımızda Xeyrin Şər üzərində qələbəsi, ədalətin qalib gəlməsi, sonunda Böyük Zəfər hər birimizdə iftixar hissi doğurur. Böyük tarixi Zəfəri bizlərə yaşadan, gənc yaşlarında şəhidliyi və qaziliyi seçən igid Oğullarımızın hamısı hər birimizə eyni dərəcədə əziz və yaxındılar. Vətən uğrunda canlarından keçən Şəhidlərimizə rəhmət, Qazilərimizə şəfa diləyirik. Artıq işğaldan azad olunmuş torpaqlarımızda Xarıbülbül yenidən göyərməyə başlayır. Prezident İlham Əliyev: "Biz qəhrəmanlarımızı heç vaxt unutmayacağıq. Lakin, eyni zamanda, biz gələcəyə baxmalıyıq və əraziləri, tam viran qalmış ərazini yenidən qurmalıyıq və biz bunu edəcəyik, artıq bu işlərə başlanılıb". Geosiyasi vəziyyətin dəyişməsi geoiqtisadi vəziyyətə, eləcə də həm regionun, həm də Azərbaycanın iqtisadiyyatının meyllərinə də öz təsirini göstərməyə başlayacaq. İqtisadiyyatımızı yeni çağırışlara hər cəhətdən cavab verə bilmə baxımından, daha dayanıqlı, rəqabətqabiliyyətli, innovasiyalı, kreativ və səmərəli meyarlar əsasında qurmaqdan ötrü iki mühüm proqram hazırlanmalıdır. Birincisi, Modern Azərbaycan iqtisadi modelini reallaşdırmaq üçün "Post-konflikt dövrünün yenilənmiş Azərbaycanı Proqramı"dır. Yaşadığımız çox gərgin, mürəkkəb və koronavirus pandemiyasının fəsadlarından qaynaqlanan qeyri-müəyyənliklərlə zəngin mərhələdə yeni çağırışlara dolğun cavab vermək çox vacibdir. Həm müharibədən, həm də buna paralel olaraq pandemiya sonrakı iqtisadiyyatın real, maliyyə, sosial sferalarında qarşıda duran problemlərin həllini sürətləndirməliyik. Sürətli artıma təsir imkanları tükənmiş neft amilinin aparıcı roluna əsaslanan modeldən ölkənin davamlı inkişafına və regionların tərəqqisinə daha çox təminat yaradan iqtisadi inkişaf modelinə-«üç amil» prinsipinə əsaslanan Modern Azərbaycan iqtisadi inkişaf modelinə keçməsi obyektiv tələbatla çevrilib. Azərbaycanın "üç amil" prinsipinə əsaslanan Modern Azərbaycan iqtisadi inkişaf modelinə keçməsi dedikdə, insan kapitalından, zəngin resurs potensialından və əlverişli geosiyasi üstünlüklərdən yararlanmaqla integrasiya imkanlarından istifadənin səmərəliliyinin artırılması, innovasiyalı inkişaf modelinə keçid və bu əsasda Azərbaycanın rəqabət qabiliyyətinin və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinin sürətləndirilməsi nəzərdə tutulur. Bu modelin nüvəsini insan amili təşkil etdiyindən, həyatımızın ictimai-siyasi, hüquqi, iqtisadi, sosial, ekoloji və digər tərəflərinə şamil olunmalı dəyərlər sistemi önə çəkilməlidir.

İşğaldan azad olunan ərazilərdə bərpa işləri yeni iqtisadi imkanlar yaradacaq. Görüləcək infrastruktur layihələr hesabına Avrasiyanın yeni bir nəqliyyat mərkəzi açılacaq. Bu cür layihələr, ümumən, regionun geosiyasi statusunu dəyişdirəcək. Böyük Qələbə sayəsində Azərbaycan daha cəlbedici investisiya ölkəsinə çevrilib. İndi əcnəbi investorlar Azərbaycana daha fəal şəkildə sərmayə qoymağı nəzərdə tuturlar. Onlar da başa düşürlər ki, artıq hərbi əməliyyatların yenidən başlanması riski yoxdur.

Ədəbiyyat

1. <https://respublika-news.az/news/ishgaldan-azad-olunmus-erazilerde-muasir-infrastruktur-layiheler-heyata-kecirilir>
2. <https://ikisahil.az/post/286282-ishgaldan-azad-edilmish-erazilerde-infrastruktur-layiheleri-suretle-icra-olunur>

QƏLƏBƏ QAZANDIRAN XALQ-ORDU BİRLİYİ

Orucova Fatimə Rafiq qızı təhsil-1

*Elmi rəhbər: fil.f.d., dos. Əsgərova Xuraman Səlim qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Tarixi torpaqlarımızı 30 ildir işğal altında saxlayan Ermənistanın hərbi təxribatları müntəzəm xarakter alanda Azərbaycan cavab vermək məcburiyyətində qaldı. Şanlı aprel döyüşlərindən sonra dərslər alan Ermənistan 2020-ci ilin iyul və avqust aylarında yenidən hərbi təxribatlara əl atdı, sentyabrın 27-də baş verənlər isə səbr kasasını daşıran son damla oldu. Vətən müharibəsi başlamışdı və bütün Azərbaycan bir neçə dəqiqənin içində cəbhəyə yollandı.. Hamının qəlbi Vətən üçün döyündü. İllərdir uğruna tökülən qanlar, verilən canlar... artıq son həddə çatmışdı. İgidlərimiz heçnəyi düşünmədən irəli addımladı. Onların Vətənə olan sevgisi o qədər idi ki, heç nə onları fikrindən döndərə bilməzdi. Hər bir igid çağırış məntəqəsinə yollanıb, könüllü yazıldı, arxa cəbhədə olan əsgərlərimiz., istər yaşı az, istər yeni əsgər olanlar ön cəbhədə vuruşmaq üçün əllərindən gələni etdilər.

Və ən arxa cəbhə ... xalqımız. Yaşlı insanların öz təqaüdlərini orduya ödəməsi, xanımlarımızın toxuduğu isti geyimlər, insanların əl birliyi ilə hazırladığı yeməklər, yolda əsgər maşını görüb arxasınca qaçıb nəse yardım etmək isdəyən insanlar və s... Birlik..

Vətən müharibəsində Azərbaycan xalqı da, dövləti də Qarabağın işğaldan azad olunması ilə bağlı var-qüvvəsini ortaya qoydu. İllərdi qurulan güclü ordu, yetişən vətənpərvər nəsil düşmən çəpərinə çevrildi. Əsgər və zabitlərimiz döyüş tapşırıqlarını şərəflə yerinə yetirdi. Strateji yüksəklikləri götürərək daha əlverişli mövqelərə sahib oldular. Otuz il ərzində Ermənistan rəhbərliyi “güclü ordusu” haqqında uydurmalar ortalığa atanda, “yenilməz Ermənistan ordusu” barədə miflər yaradanda Azərbaycanda dünya standartlarına uyğun ordu yaradıb və bu ordunun gücü döyüş meydanında göründü. Xalq öz Prezidentinin ətrafında sıx birləşməklə bütün dünyaya sübut etdi ki, Qarabağ millətimizin milli ləyaqət rəmzidi və Azərbaycan xalqı Qarabağ arzusundan bir addım da geri çəkilməyib. Prezident İlham Əliyevin son 17 ildə həyata keçirdiyi millət quruculuğu prosesi ona gətirib çıxardı ki, Prezident-Ordu-Xalq birliyi qalib gəldi, düşmən 30 ildir işğal altında saxladığı torpaqlarımızdan qovuldu. Prezident İlham Əliyev hər dəfə yeni kənd və şəhərlərimizin işğaldan azad olunması xəbərini xalqa çatdıranda bu, insanlarda qələbəyə böyük ümid yaradırdı. Hətta azad olunmuş ərazilərdə bütün infrastrukturun dağıdılması belə xalqımızın qələbə əzminə təsir etmədi, indi onlar səbirsizliklə doğma torpağa qayıdacaqları günü gözləyirlər. Prezident İlham Əliyev həmişə deyirdi ki, o, nəyi nə vaxt edəcəyini yaxşı bilir. Bu gün döyüş meydanında baş verənlər Azərbaycan Prezidentinin uzaqgörənliyini, onun hadisələrə fərqli yanaşma bacarığını ortaya qoydu. Bu, həm də xalqın öz liderinə sonsuz inamının, ona etimadının təntənəsi idi.

Və qazandıq ... Bunun ən əsas səbəbi Vətənə olan sevgimiz və birliyimiz idi. Azərbaycan xalqı bu 44 günlük müharibədə həm gücünü, həm sevgisini, həm də birliyini göstərdi ... Bir yumruq kimi birləşib düşməni məhv etdi.!

Ədəbiyyat

1. <https://ikisahil.az/post/228589-xalq-iqtidar-ordu-birliyi-sayesinde-elde-edilen-qelebe>
2. <https://modern.az/news/296273>

AZƏRBAYCAN TARİXİNİN QARA SƏHİFƏSİ ARXADA QALDI

*Musayeva Səbinə Elman qızı təhsil-1
Fil.f.d ,dos. Əsgərova Xuraman Səlim qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

İllərdir ki Qarabağ həsrəti hər bir Azərbaycanlının ürək yarası idi. O köçkün düşən insanların yurdu-yuvası, mədəniyyət ocağı, tarix nümunəsi idi. Təbiətinin gözəlliyi dillərə dastan idi , yaşıl meşələri, çayları, bulaqları göz oxşayırdı. Tarixi ta qədimə dayanan , mədəniyyət şəhərimiz Şuşa dağılsa da həmişə bizim ümid yerimiz idi. Qarabağ, sən bizim yalnız tarixi ilə deyil, sənətkarları, şairləri ilə də məşhur olan yurdu musan! İgidlərimizin, qəhrəmanlarımızın və Prezidentimiz sayəsində illərlə uzaq düşdüyümüz yurdu musa artıq qovuşmuşuq. Azərbaycan tarixinin qara səhifəsi artıq arxada qaldı və biz yenidən nəfəs almağa başladıq.

“İlham Əliyev” Həqiqətən də belədir. Şükürlər olsun ki artıq həsrətində olduğumuz Qarabağımıza qovuşduq və o çətin günlər geridə qaldı. Artıq abadlıq işləri görülür və İlham Əliyev bu işlərin gedişatı haqqında yaxından maraqlanır.

İlham Əliyev Şuşanın bərpa işlərinin sürətlə getdiyindən, tezliklə yerli sakinlərin buraya qayıda biləcəyindən danışır.

Cənab Əliyevin sözlərinə görə, Şuşaya artıq yol çəkilib, magistral yol isə çəkilməkdədir. Bundan başqa Şuşanın elektrik təsərrüfatı bərpa edilib, buraya yüksək gərginlikli xətlər Füzulidən çəkilib və yarımsəhifəyə tikilib.

Hazırda şəhərdə üç ərazidə: Yuxarı Gövhəraya, Saatlı və Aşağı Gövhəraya məscidlərində təmir-bərpa işləri gedir.

İlham Əliyev bildirib ki, hazırda Şuşaya iki mənbədən su gəlir və burada “Xarıbülbul” oteli istifadəyə verilib. “Qarabağ” oteli əsaslı təmirdən sonra fəaliyyətə başlayıb və yeni 150 otaqlı, beşulduzlu otel də tikiləcək.

“Mənfur düşmən həmin yerdə “Dağlıq Qarabağ respublikası”nın qondarma parlamenti üçün bina inşa edirdi. Əsas məqsəd isə xalqımızı qıcıqlandırmaq idi.“Dağlıq Qarabağ respublikası” anlayışı yoxdur. Artıq o binanın bünövrəsi qoyulmuşdur və daş işləri isə tamamlanmışdır. Mənim göstərişimlə bu şeytan yuvası darmadağın edildi. Beşulduzlu otel gözəl yerdə inşa ediləcək,” – o deyib.

Şuşa 30 ilə yaxın Ermənistanın işğalı altında olmuşdur. O 2020-ci ilin payızında başlamış 44 günlük müharibənin son günlərində azad edilib və Şuşanın azad edildiyi 8 noyabr günü isə ölkədə Zəfər Bayramı kimi təsis olunub. 2020-ci ilin mayında Şuşada “Xarıbülbul” festivalı da keçirilib.

Ədəbiyyat

1. <https://ikisahil.az/post/244228-azerbaycan-tarixinin-qara-sehifesi-artiq-arxada-qaldi>
2. https://azertag.az/xeber/Prezident_Azerbaycan_tarixinin_qara_sehifesi_artiq_arxada_qaldi_ve_biz_yenide_n_nefes_almaga_baslamisq-1864239

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ГЕРОИ АЗЕРБАЙДЖАНА

*Сулейманлы Мадина Рашад təhsil-2
Научный руководитель:ст. преп. Велагаева Малахат Hamet
Азербайджанский университет языков*

Пусть чаша будет тивуйс Героизм приходит к нам из глубоких пластов нашей истории. Пример Джаваншира, Бабека, Шаха Исмаила Хатаи, Ази Асланова, Мехти Гусейнзаде и других отважных сыновей показывает нам, что азербайджанский народ героический народ. Но не будем забывать, что фактором, закладывающим основу героизма, является патриотизм. Потому что патриотизм это самопожертвование, героизм и непобедимость человеке. Поэтому наш народ воспитал отважных сыновей, готовых защищать свою Родину. Наши героические сыновья, отдавшие свои жизни за независимость нашей Родины, еще раз доказали это. Одним из них был Абдуллаев Шовкияр. Он родился 5 апреля 1969 года в Басаркечарском районе Гейчинского района. В 1986 году он

окончил среднюю школу села Нариманлы и поступил в Азербайджанский Технический Университет. После окончания первого курса его призвали в армию. В 1989 году он завершил военную службу в Монголии и вернулся в Баку. В то время уже начался армяно-азербайджанский конфликт. Ш.Абдуллаев пошел добровольцем в Национальную Армию в 1992 году в такой тяжелый для нашей страны день. 27 августа 1992 года он спас своих товарищей из плена в очень тяжелом бою и героически погиб за Родину. Указом Президента Азербайджанской Республики № 457 от 5 февраля 1993 года Абдуллаеву Шевкиру посмертно присвоено звание Национального Героя Азербайджана. Ахмедов Асал Джалал оглу один из других героев, родился 15 июля 1970 года в Памбекском районе Западного Азербайджана. В 1989 году начал военную службу в танковых войсках Германии. В марте 1992 года вступил в ряды Национальной армии. Участвовал в боях за села Шелли, Абдал-Гюлаблы, Гулуджа, Паправенд, Нахчываник в окрестностях Лачин, в Зарыспинском, Салатинкендском и Туршуйском районах Шушинского уезда. 31 июля 1992 года героически погиб в бою у села Папаванд. Указом Президента Азербайджанской Республики № 457 от 5 февраля 1993 года Ахмедову Асаду Джалал оглу посмертно присвоено звание Национального Героя Азербайджана. Мамедов Эльдар Гарун оглу родился 10 января 1968 года в Баку. В 1982 году поступил в военное училище имени Дж.Нахчыванского. После окончания учебы Э.Г.Мамедов был направлен на военную службу в Вооруженные Силы СССР. Когда армянские оккупанты напали на нашу родину. Э.Г. Мамедов вернулся в Азербайджан и поступил на службу в Пограничные войска. 24 февраля 1993 года геройски погиб при обороне села Касапет. Указом Президента Азербайджанской Республики № 247 от 11 декабря 1994 года старшему лейтенанту Мамедову Эльдару Гарун оглу посмертно присвоено звание Национального Героя Азербайджана. Это только некоторые имена. В Азербайджане много таких героев, настоящих не мифических рассказать обо всех просто невозможно. Эти бесстрашные люди совершали подвиги на полях Карабахской войны. Каждый погибший солдат был чьим-то отцом, мужем, братом, сыном.... Такие герои никогда не умирают, своей смертью они обретают бессмертие. Память о них вечно будет жить в наших сердцах. Их мужество, отвага, гибель в борьбе за Родину, народ и землю являются примером для сегодняшней молодёжи и будущего поколения.

Использованная литература

1. Аббасов Тофик. Сумерки недавней истории, Бакинский рабочий, 2013 № 7, с. 4
2. Алиев Октай, Нуреддин Аббасов. Гейдар Алиев и национальные герои Азербайджана - святая цель, Баку, 2015 г.
3. Ибрагимова Джейла. «Цветы скорби и гордости»/ Каспий, 2012, № 11, с. 1-2 4. Натиг Назимоглу.

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN SİYASİ KURSUNDA GƏNCLƏR SİYASƏTİ

*Məhərrəmovə Sevinc Namik qızı tərcümə fakültəsi
Elmi rəhbər: müəllim Orucova Sevinc Bəhram qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

“Bizim bu günkü gəncliyimiz sağlam düşüncəli gənclikdir, vətənpərvər gənclikdir, xalqını, millətini sevən gənclikdir... Gənclərimiz mükəmməl təhsil almalı, həyatı dərinlən öyrənməli, dünyada gedən prosesləri bilməlidir. Lazımi fəaliyyət göstərərək öz xalqına, dövlətinə xidmət etməlidir.”

Heydər Əliyev

Bu fikrlərdən göründüyü kimi ulu öndər Heydər Əliyev gəncliyə böyük qiymət verir və eyni zamanda gənclərin üzərinə düşən vəzifəni diqqətə çatdırır.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda gənclər siyasəti həmişə dövlət siyasətinin ayrılmaz hissəsi kimi önəmli yer tutub. Azərbaycan gəncliyi dövlətin diqqət və qayğısını daima öz üzərində hiss edib və edir. Ulu öndər Heydər Əliyev həmişə gənclərimizə böyük inam, ümid bəsləyib, çıxışlarında və keçirdiyi görüşlərdə Azərbaycanın gələcəyinin etibarlı gəncliyin əlində olacağını vurğulayıb, buna əminliyini ifadə edib. Onun inam və ümidləri özünü doğruldub. Çünki bu gün gənclər cəmiyyətin həyatında mühüm rol oynayır, xalqımızın əldə etdiyi uğurlarda, 44 günlük Vətən müharibəsindəki qələbədə də gənclərin rolu böyükdür.

Azərbaycanın inkişafında, onun iqtisadi, siyasi, ictimai və mədəni həyatında, beynəlxalq arenada Azərbaycanın təmsil edilməsində də gənclərin fəaliyyəti danılmazdır.

Qeyd etdiyimiz kimi ulu öndər gənclərlə bağlı məsələləri hər zaman siyasətinin mühüm hissələrindən biri hesab edib. Onun rəhbərliyinin rəhbərliyinin I dövründə (1969-1982), yüzlərlə yeni tədris ocaqları, hərbi məktəblər açılmış, minlərlə azərbaycanlı gənc keçmiş SSRİ-nin nüfuzlu institutlarında təhsil almış, yüksək ixtisaslı mütəxəssis kimi ölkəmizə qayıtmışlar.

Ulu öndər Heydər Əliyev 2-ci dəfə hakimiyyətə gəldikdə yenə də gənclər siyasətinə xüsusi önəm vermişdir. Hakimiyyətə qayıdan ümummilli liderin ilk görüşünün məhz gənclərlə olması təsadüfi deyildir. 22 sentyabr 1993-cü ildə Respublika Ali Sovetində gənclərlə görüşündəki çıxışında bir daha onlara olan inamını vurğuladı. Onun "Azərbaycanın bugünkü gələcəyi bütövlükdə sağlam düşüncəli gənclərdir!" – sözləri o zaman gənclərin həyat devizinə çevrildi.

Ötən əsrin 90-cı illərində ölkədəki siyasi-ictimai hadisələr dəyişdikcə, gənclər qarşısında duran problemlər və həll yolları da dəyişməkdə idi. Bu Heydər Əliyevə məlum olduğundan o, bir sıra addımlar atmışdır. 1994-cü ildə Gənclər və İdman Nazirliyinin yaradılması bunun başlıca nümunələrdəndir. 1996-cı ildə H.Əliyevin Sərəncamı ilə Respublika gənclərinin ilk formunun keçirilməsi də bu siyasətin davamı olaraq görülə bilər. Bunun nəticəsi olaraq Ulu öndərin 1997-ci il 2 fevral tarixində imzaladığı fərmana əsasən həmin tarix "Azərbaycan gəncləri günü" elan edildi.

Forum nümayiş etdirdi ki, müstəqil Azərbaycan gəncləri hər bir sahədə fəal iştirak etməyə hazırdır. Heydər Əliyevin gənclərlə olan görüşləri, onlara verdiyi faydalı tövsiyələr gəncləri dövlətin mənafeyi ətrafında daha sıx birləşdirirdi. Həmin vaxtlarda gənclərin problemlərinin həllinə yönəlmiş fərmanların imzalanması, qanunların qəbul edilməsi, gənclərin dövlət quruculuğuna fəal cəlb olunması dövlətin gənclər siyasətinə böyük təsir göstərdi.

Respublikamızda dövlətin gənclər siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri də qaçqın və köçkün gənclərin sosial müdafiəsi və cəmiyyətə inteqrasiyası, onların problemlərinin həlli məsələləri təşkil edirdi. 90-cı illərin ortalarında Ermənistanın işğalı nəticəsində öz yurd-yuvalarından didərgin düşmüş qaçqın və köçkün əmək qabiliyyətli 260-312 min gəncin yalnız 45 mini işləyən gənclər idi, qalan 115 min nəfər gənc isə işsiz idi. 191.346 qaçqın isə təhsil alırdı.[1]

Ulu Öndərimiz daima gənclərə xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərini mənimsəməyi, tariximizi və dilimizi yaxşı bilməyi tövsiyə edirdi. Heydər Əliyev bunları gənclərin qarşısında duran əsas vəzifələr hesab edirdi. Onun fəlsəfəsinə görə vətənpərvərlik böyük məfhumdur. Bu sadəcə orduda xidmət etmək deyil, Vətənə sadıq olmaq, Vətəni sevmək, torpağa bağlı olmaq - budur vətənpərvərlik. [2, s. 54.]

Bütün bunların nəticəsi idi ki, 44 günlük Vətən müharibəsindəki gənclərimizin əksəriyyəti əsgərlik müddətində, digərləri isə Milli Orduya könüllü yazılaraq qanları ilə tarix yazdılar, Vətən üçün canlarını fəda verməkdən çəkinmədilər və Ali Baş Komandanımızın güclü iradəsi, uzaqgörən siyasəti və komandanlığı ilə qalib oldular.

Sevindirici haldır ki, "Azərbaycanın gələcəyi gənclərin əlindədir"- deyən ulu öndər Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi gənclər siyasətini bu gün Prezident İlham Əliyev uğurla davam etdirir.

Ulu öndərin dillər əzbəri olan bir sözü var: "Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam!"

Mən də bir gənc qürurla deyirəm: Fəxr edirəm ki, mən Azərbaycan gənciyəm!

Ədəbiyyat siyahısı

1. Gənclər və problemlər. «Azərbaycan Ordusu» qəzeti, 1996, 5 mart
2. Azərbaycanın gələcəyi etibarlı əllərdədir. Bakı: Azərbaycan, 1999
3. <https://mod.gov.az/>

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА РОЛЬ ЧЕЛОВЕКА В ОБЩЕСТВЕ

*Овчиева Таджизяр Фикрет
Научный руководитель: преп. Агагасымов Руфат
Азербайджанский Университет Языков*

Влияние искусственного интеллекта на жизнь людей будет планомерно усиливаться. Однако возможности искусственного интеллекта по смещению человека с позиции единственного существа, обладающего способностью к целенаправленной деятельности, в обозримом будущем маловероятно.

1. Искусственный интеллект в качестве самостоятельной отрасли науки появился в 1956 году. Согласно отцам-основателям этой науки любой когнитивный процесс (память, мышление, обучение, творческая деятельность) может быть представлен в виде алгоритма, который позволит компьютеру воспроизводить их [1].

2. В 1958 году будущий лауреат Нобелевской премии по экономике Герберт Саймон сделал предположение, что если бы компьютеры были допущены к участию в шахматных турнирах, «то в ближайшие десять лет они стали бы чемпионами мира по шахматам» [1]. К концу XX века его прогнозы реализовались [3].

3. При этом надо отметить, что до 2010-х годов искусственный интеллект переживал не лучшие времена. Технологии «больших данных» (Big Data) и методы «глубокого изучения» (Deep Learning), основанные на нейронных сетях изменили правила игры [1]. На современном этапе в жизнь всё более входят умные гаджеты (технические помощники хирургов, роботы-пылесосы, умные музыкальные станции и т.д.).

4. В подобном контексте появились значительные опасения по поводу развития технологий искусственного интеллекта (ИИ). Причём эти опасения выражают не простые люди, а лидеры крупнейших технологических компаний. Один из лидеров по производству антивирусного программного обеспечения Евгений Касперский утверждает «теоретически вероятный день появления такой (прим. машинной) формы искусственного интеллекта станет началом конца нашего мира» [2]. Причины опасений растут с каждым днём. Например, недавно языковой ИИ ConceptNet 4 прошёл тест IQ лучше, чем четырёхлетний ребёнок. Причём три года назад ConceptNet не мог соперничать даже с годовалым малышом [4, с. 118].

5. Однако на данном этапе по мнению многих экспертов «машины не несут в себе экзистенциального риска для человечества» [1]. Связано это с тем, что «пока мы лишь копируем либо совершенствуем те или иные функции человеческого интеллекта, не воссоздавая его во всей его сложности» [5].

Вывод. Искусственный интеллект развивается семимильными шагами. Уже сейчас он выполняет те задачи, которые несколько лет назад казались фантастикой. Причём во многих областях ИИ существенно опережает человека. Однако в обозримом будущем отдельно взятый ИИ может конкурировать с человеком лишь в определённо взятой сфере.

Список использованной литературы

1. Ганасия Жан-Габриэль. Искусственный интеллект: между мифом и реальностью, 2018 // <https://ru.unesco.org/courier/2018-3/iskusstvennyy-intellekt-mezhdu-mifom-i-realnostyu>
2. Ляликова Анастасия. Маск против Цукерберга: искусственный интеллект – угроза или спасение?, 2017 // <https://www.forbes.ru/milliardery/348357-mask-protiv-cukerberga-iskusstvennyy-intellekt-ugroza-ili-spasenie>
3. Способен ли чемпион мира поставить мат компьютеру?, 2020 // https://aif.ru/sport/other/sposoben_li_chempion_mira_postavit_mat_kompyuteru
4. Шваб Карл. Четвёртая промышленная революция. Москва: Эксмо, 2016, 138 с.
5. Эверс Ванесса. О роботах и людях, 2018 // <https://ru.unesco.org/courier/2018-3/o-robotah-i-lyudyah>

HEYDƏR ƏLİYEV SİYASƏTİNDƏ TİBB

*Məmməd zadə Aytac Natiq qızı təhsil-1
fil.f.d., dos. Cabarova Arzu Qədir qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Azərbaycan xalqı və dövlətinin tarixin səhnəsində özünəməxsus yer tutmasını, gerçək müstəqilliyini əldə edərək qoruyub saxlamasını təmin edən dahi şəxsiyyət, ümummilli lider Heydər Əliyev olub. Azərbaycan məhz ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə inkişaf edərək tərəqqi yoluna çıxıb, bütün sahələrdə mühüm uğurlar, parlaq nəticələr əldə olunub.

Ulu Öndər XX əsrin 70-80-ci illərində elm, təhsil və səhiyyə sistemlərinin yüksəlişini təmin edərək, bu sahələrin hərtərəfli inkişafı üçün dövlət səviyyəsində bütün mümkün tədbirləri gerçəkləşdirib. Böyük rəhbər həmin dövrdə, ilk növbədə, tibb üzrə xarici mütəxəssislərin diqqətini Azərbaycana cəlb etməyə, onlarla yerli mütəxəssislər arasında əlaqə yaratmağa çalışmış, bununla da səhiyyə, o cümlədən tibb elmi və tibb təhsili və səhiyyə sahələrində mövcud durğunluğun aradan qaldırılmasına nail olmuşdu. Həmin illərdə tibb üzrə beynəlxalq qurultay, simpozium, konqres və konfransların Bakıda keçirilməsini təşkil edən Heydər Əliyev respublikamızın səhiyyə sistemi sahələrinin beynəlxalq miqyasda çıxmasına, onların dayanıqlı və sabit inkişafına əlverişli şərait yaratmışdı. O zamankı Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutu keçmiş Sovetlər İttifaqında sayılıb-seçilən elm və təhsil məbədlərindən birinə çevrilir, tibbi kadr hazırlığında öz sözünü cəsarətlə deyə bilirdi. Heydər Əliyev ölkəyə rəhbərlik etdiyi illərdə yüzlərlə gənc azərbaycanlı alimin müxtəlif ixtisaslar üzrə keçmiş İttifaq səviyyəsində doktoranturaya qəbul edilməsinə də nail olmuşdu. Tibb sahəsində mütəxəssislərin yeni nəslinin nümayəndələri yetkin tədqiqatçılar kimi vətənə qayıdıb fəaliyyətlərini genişləndirirdilər. Zərifə Əliyeva, İbrahim Topçubaşov, Həmidbəy Mahmudbəyov, Tamerlan Əliyev, Tağı Tağızadə, Adilə Namazova, Böyükkişi Ağayev və başqalarının adları bu gün səhiyyəmizin inkişaf tarixində ən mötəbər yerlərdən birini tutur, onların elmi məktəbləri dərinlən öyrənilir. Həmin illərdə tibbin müxtəlif elmi istiqamətləri - cərrahiyyə, terapiya, mikrobiologiya, urologiya, oftalmologiya, allerqologiya və immunologiya, pediatriya, kardiologiya, onkologiya, anesteziologiya və reanimatologiya, epidemiologiya, ginekologiya, stomatologiya və s. üzrə beynəlxalq səviyyəli elmi-tədqiqat işləri aparılıb, alınan nəticələr dünya alimləri tərəfindən yüksək dəyərləndirilib.

Heydər Əliyevin qanunvericilik təşəbbüsü əsasında Milli Məclisdə “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında”, “Qan və onun komponentlərinin donorluğu haqqında”, “Əczaçılıq fəaliyyəti haqqında”, “Tibbi sığorta haqqında”, “Xüsusi tibbi fəaliyyət haqqında”, “Özəl tibb fəaliyyəti haqqında”, “Sanitar-epidemioloji sağlamlıq haqqında” və s. qanunların, eləcə də “Dövlət sığortası haqqında” əsasnamənin qəbulu bu baxımdan xüsusi vurğulana bilər. Bundan başqa, 1993-cü ildə Səhiyyə Nazirliyi Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının poliomyelitə qarşı mübarizə, 1995-ci ildə “MEKAKAR” proqramlarına qoşulub. 1998-ci il martın 13-də isə Heydər Əliyev “Səhiyyə sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında” Sərəncam imzalamaqla, bu sahənin inkişafına böyük töhfə verib.

Ulu Öndərin tibbi kadrların hazırlanması sahəsində ixtisaslaşmış təhsil və elm məbədi olan Azərbaycan Tibb Universitetinə diqqət və qayğısını da onun ruhuna böyük ehtiramla xatırlatmaq istərdim. Nəticədə ölkəmizin bütün sahələrində olduğu kimi Azərbaycan səhiyyə sistemi, o cümlədən Azərbaycan Tibb Universiteti müstəqilliyin ilk illərindən dövlət rəhbərinin dəstəyi ilə özünün yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyub. 1998-ci il sentyabrın 28-də Ulu Öndərin ATU-nun yeni tədris binasının açılışında şəxsən iştirak etməsi isə bu elm ocağının tarixində ən unudulmaz hadisələrdən biri kimi qalıb.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <http://www.anl.az/down/meqale/respublika/2013/may/308899.htm>
2. <https://www.sabahinfo.az/posts/detail/bheyder-eliyev-ve-azerbaycan-sehiyyesib-10589>

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİNİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİ VƏ İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

*Fidan İbrahimova Cavanşir
Elmi rəhbər Günay Süleymanova Şakir, Təhsil 2 - 227 B
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Hər bir xalqın milli azadlıq və istiqlaliyyət tarixində xilaskar rolunu oynayan insanlar var. Həmin insanlar öz qətiyyətləri ilə mənsub olduqları xalqı arxasınca aparıb, ən çətin məqamlarda qalib rolunu oynamışlar. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev müasir dünya tarixinə parlaq və silinməz iz qoymuş böyük şəxsiyyətdir. Onun böyük söyləri nəticəsində dövlətimiz hal hazırda daima inkişaf etməkdədir. Vətəni, xalqı qarşısında misilsiz xidmətlərinə görədir ki, bu gün ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illik yubileyi ölkəmizin hər yerində və onun hüdüdlərindən kənarda hər bir azərbaycanlı tərəfindən qeyd olunur.

İlham Əliyev Müzəffər ordusu, məğrur xalqı ilə birlikdə 44 günlük Vətən Müharibəsində qazandığımız parlaq qələbə ilə xalqımızın başını dünya durduqca uca, Ulu Öndərimizin müqəddəs ruhunu əbədi olaraq şad etdi.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi illərdə ölkədə 5 yeni ali təhsil müəssisəsi açılmış və ali məktəblərdə təhsil alanların sayı 70 mindən 100 minə qədər artmışdır. Eləcə də dahi rəhbər keçmiş İttifaqın ən nüfuzlu təhsil müəssisələrində azərbaycanlıların oxumasına çalışmış və bu istiqamətdə əsaslı dönüş yaratmışdır. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü və birbaşa himayəsi nəticəsində 1970-ci ildən başlayaraq hər il 800-900 nəfər gənc SSRİ-nin nüfuzlu ali məktəblərində təhsil almağa göndərilmişdir ki, bu da respublikanın milli kadr potensialının daha da gücləndirilməsinə imkan yaratmışdır.

Ulu Öndər Heydər Əliyev müstəqillik illərində də elm və təhsilin inkişafını diqqətdən kənarda qoymamış, o cümlədən elm-təhsil problemlərinə kompleks şəkildə yanaşmışdır. Ölkə başçısı bu sahədə mövcud olan problemlərin aradan qaldırılması və Azərbaycanda dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsinə uyğun təhsil strategiyasının həyata keçirilməsi məqsədilə ciddi tədbirlər həyata keçirmiş, mühüm tarixi fərman və sərəncamlar imzalamışdır. Məsələn, 2002-ci il oktyabrın 4-də ölkə başçısının imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin müvafiq texniki bazasının möhkəmləndirilməsi haqqında” sərəncamı milli elm və təhsil sisteminin inkişafında vacib amillərdən biri kimi qiymətləndirilir. Bu sərəncam ümumtəhsil məktəbləri şəbəkəsinin genişləndirilməsinə, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə etibarlı zəmin yaratmışdır. “Azərbaycan Respublikasında yeni ümumtəhsil məktəblərinin tikintisi, əsaslı təmiri və müasir tədris avadanlıqları ilə təmin olunmasına dair proqramın (2003-2007-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 fevral 2003-cü il tarixli sərəncamı da ölkədə bu sahədə yaranmış problemlərin aradan qaldırılması yönündə əhəmiyyətə malik dövlət sənədi olmuşdur.

1970-ci illərdən başlayaraq, Azərbaycan nəinki sürətli yüksəliş mərhələsinə qədəm qoymuş, yeni intibahını yaratmış, həm də bu intibahın növbəti zəruri pilləsi olan azadlıq mücadiləsinə daxilən hazırlanmışdır. 1980-ci illərin sonu – 1990-cı illərin əvvəllərində müstəqillik hərəkətinin geniş vüsətinə aparan çətin ziddiyyətlərlə dolu tarixi yolun mühüm, bəlkə də həlledici mərhələlərindən biri, şübhəsiz, 1970-ci illərin ümumi milli yüksəlişi və onun sayəsində xalqın daha qabarıq mübarizlik ruhunun formalaşması olmuşdur. Bu illərdə Azərbaycanda milli özünüdərk prosesi xüsusilə qüvvətlənmişdir. Həmin proses Heydər Əliyev tərəfindən çox böyük həssaslıq və uzaqgörənliklə idarə olunur və tənzimlənirdi.

Göründüyü kimi keçmişdə Ulu Öndər tərəfindən həyata keçirilən fəaliyyətlər bizim xalqımızın bu günün də belə öz töhfələrini verir. Onun apardığı islahatlar, ölkəmiz üçün gördüyü işlər haqqında nə qədər danışsaqda kifayət etməz. Dünya dövlətlərinin Azərbaycanda qaçqınların problemlərinə həm ayrı-ayrı ölkələr, həm də beynəlxalq ictimai təşkilatlar tərəfindən diqqət göstərilməsi, humanitar yardımların verilməsi Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi uğurlu beynəlxalq siyasətin və diplomatik söylərin bariz təzahürüdür. Bu gün hər birimizin taleyində dahi müasirimiz olan Heydər Əliyev dühasının bir zərrəsi var. Onun həyatı və fəaliyyəti, şəxsiyyəti tariximizin ayrılmaz bir hissəsinə təşkil edir. Heydər Əliyev elə zəngin irs qoyub ki, ondan Azərbaycan xalqının hələ neçə-neçə nəsilləri bəhrələnəcəkdir. Azərbaycan tarixində dərin, pozulmaz izlər qoymuş Heydər Əliyevin əziz və parlaq xatirəsi xalqımızın qəlbindən heç vaxt silin-

məyəcəkdir. Onu qurduğu Azərbaycan əbədi yaşayacaqdır. Bizlər isə bunun üçün əlimizdən gələni əsirgəməyəcəyik.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi və inkişafında Heydər Əliyevin rolu // – Bakı: Beynəlxalq elmi konfrans. 8 may –2021, –s. 5-12
2. Heydər Əliyevin qurduğu Azərbaycan əbədi yaşayacaqdır // – Bakı: “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri” bibliografiyası. –2018, –s 25-50
3. Ulu Öndər Heydər Əliyevin irsi milli sərvətimizdir // – Bakı: justice.gov.az Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə naziri Fikrət Məmmədovun məqaləsi, –202

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANA RƏHBƏRLİYİNİN BİRİNCİ MƏRHƏLƏSİ

*İbadzadə Aişə Zöhrab qızı
Elmi rəhbər Süleymanova Günay Şakir qızı, Təhsil 2--227B
Azərbaycan Dillər universiteti*

1969-cu ilin iyul ayının 14-də Heydər Əlirza oğlu Əliyev Azərbaycanın rəhbəri seçildi. Həmin dövrdən keçən 54 il ərzində xalqımızın böyük oğlu Heydər Əliyevin Azərbaycanın alternativsiz və hamı-lıqla qəbul olunan lideri funksiyasını şərəflə daşması bir daha göstərdi ki, bu böyük dövlət xadiminin 1969-cu ildə hakimiyyətə gəlişi özünü tam doğrultmuş mühüm tarixi zərurət olmuşdur. Təsədüfi deyil ki, bu illər tariximizin Heydər Əliyev dövrü adlandırılır. Doğma xalqının böyük təəssübkeşi olan Heydər Əli-yev totalitar rejimin hökmranlıq etdiyi mürəkkəb tarixi şəraitdə Azərbaycanı Sovet İttifaqının ən qabaqcıl respublikalarından birinə çevirmək üçün həyatın bütün sahələrində geniş islahatlar proqramı həyata keçir-məyə başladı. Azərbaycanın XX əsr tarixinin əlli ildən çox bir dövrü Heydər Əliyev şəxsiyyəti ilə, onun böyük quruculuq fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır.

Azərbaycan Kommunist Partiyası MK-nın birinci katibi vəzifəsində həyata keçirilən sosial-iqtisadi və mədəni quruculuq proqramının nəticələri onun uzaqgörən siyasətinin düzgünlüyünü və həyatiliyini sü-but etdi. 1969-1982-ci illərdə Azərbaycan SSR-də qazanılan nailiyyətlər müstəqil Azərbaycan Respubli-kası üçün mühüm təməl oldu. Böyük iftixar hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, müstəqil Azərbaycan Res-publikasının yaranmasını, onun dövlət quruculuğunun əsas qanunu Konstitusiyanın əsas memarı Heydər Əliyev olmuşdur. Məhz ölkəmizdə hüquqi, dünyəvi və demokratik dövlət bilavasitə onun rəhbərliyi ilə qurulmuş və uğurla inkişaf etməkdədir. Bütün sahələrdə sosial-iqtisadi siyasət müvəffəqiyyətlə həyata ke-çirilir. Azərbaycan dünya sistemində tanınmış və möhkəmlənmişdir. XX yüzilliyin 60-cı illərinin sonunda Heydər Əliyevin doğma xalqa həsr olunmuş ömür yolunda yeni, daha geniş, çoxşaxəli, qaynar fəaliyyət dövrü başlandı. 1969-cu ildə — Azərbaycan SSR-də həyatın bütün sahələrində dərin tənəzzülün hökm-ranlıq etdiyi bir şəraitdə Heydər Əliyev Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Birinci katibi seçildi və ölkənin ali idarəçilik sükanı arxasına keçdi. Bununla, Sovet Azərbaycanının tarixində bö-yük dönüş dövrü başlandı. Tarixi inkişafın sonrakı gedişi sübut etdi ki, bugünkü yeni, müstəqil Azərbay-canı Heydər Əliyev hələ o zaman qurmağa başlamışdı. Xalq ilk addımlarındanca Heydər Əliyevi rəğbətlə qarşıladı, onu sevdi və arxasınca getdi. Azərbaycan xalqının tarixində “Heydər Əliyev dövrü” başlandı. O bütün ömrünü doğma xalqına həsr etdi. 1970-1985-ci illərdə, tarixən qısa bir dövr ərzində, bütövlükdə respublika ərazisində yüzlərlə zavod, fabriklər, istehsalat sahələri yaradıldı. 213 iri sənaye müəssisəsi işə sa-landı. Azərbaycanda istehsal olunan 350 adda məhsul dünyanın 65 ölkəsinə ixrac olunurdu.

1969-cu ildən 1980-ci illərin ortalarına qədər Azərbaycanın şəhər, kənd və qəsəbələrində müasir tə-ləblərə cavab verən 700-ə qədər məktəb binası tikilib istifadəyə verildi. Ali təhsilin kəmiyyətə və keyfiy-yətə sürətli yüksəlişi xətti seçildi. 1970-ci illərdən başlayaraq isə gənclərin Azərbaycandan kənarda təh-sil almağa göndərilməsi 80-ci illərin əvvəllərində böyük ümumxalq hərəkatına çevrilmişdi. Azərbaycan Respublikasının doqquzuncu beşillikdə inkişaf planı Heydər Əliyevin ideyaları, fikirləri, proqnozları əsa-sında tərtib edilmişdi. Bilavasitə Heydər Əliyevin uzaqgörənliyini əks etdirən bu beşillik planının əsas isti-qamətləri aşağıdakı vəzifələrdə öz əksini tapmışdı.

Doqquzuncu beşillikdə respublikada sənaye sahəsində əsas vəzifə əvvəlki beşilliyə nisbətən inkişaf sürətinin artırılması idi. Belə ki, yeni beşillikdə sənaye məhsulu istehsalının həcmi 1966-1970-ci illərdəki 37 faiz əvəzinə, 43-46 faiz artırmaq nəzərdə tutulmuşdu. İstehsal vasitələri istehsalı 42-45 faiz, istehlak malları istehsalı isə 45-48 faiz artırılması idi. Bu 1969-1982-ci illərdə Azərbaycanın inkişaf tarixinin dinamika belə bir fikri təsdiq edir ki, Heydər Əliyevin 1969-cu ildə hakimiyyətə gəlişindən sonrakı dövr, əslində, respublikamızın müstəqil dövlət quruculuğuna aparan yol olmuşdur. Heydər Əliyevin böyük əməyinin nəticəsində həyata keçirilən dəyişikliklərin həcmi, ictimai-iqtisadi islahatların səciyyəsinə görə 70-80-ci illər Azərbaycanın tarixində ən parlaq səhifələr təşkil etmişdir. 80-ci illərin sonu – 90-cı illərin əvvəlində müstəqillik uğrunda mübarizənin yüksəlişi Heydər Əliyevin rəhbərliyinin birinci mərhələsində əldə edilmiş iqtisadi canlanma və milli mübarizlik ruhunun təşəkkülü nəticəsində mümkün oldu. Ümummilli lider Heydər Əliyev bizim müasirimiz, hər bir azərbaycanlı üçün qürur mənbəyidir. Azərbaycan xalqı xoşbəxtlik ki, onun Heydər Əliyev kimi Ulu Öndəri, dünyanın hörmətlə yanaşdığı və qəbul etdiyi ümummilli lider var. Şübhə yoxdur ki, xalqımız “Müasir Azərbaycanın” müəllifini unutmayacaq və hər zaman qəlbində yaşadacaqdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Hüseynova İ. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu. Bakı 2004, səh 6-7 2. Qasımlı M.C
2. Heydər Əliyev – İstiqlala gedən yol. Bakı 2006, səh 68
3. Orucov H. Heydər Əliyev və Azərbaycanda milli siyasət. səh 323
4. Naxçıvan ensiklopediyası. Bakı 2002

COMPUTER EVOLUTION

***Haj Rabie Adnan Mustafa
G.B.Ahmadova, PhD
ASOIU, Baku***

A computer is an electronic device that manipulates information, or data. It has the ability to store, retrieve, and process data.

But to know how it did evolve we will take a step back to 1822 when the computer was invented by Charles Babbage.

However the Computer was too expensive, big, and also was not able to function several stuff since there was no memory in it.

So in 1890, Herman Hollerith developed a method for machines to record and store information on punch cards for the US census which was a revolution for that time.

Because that allows computers to be programmable which allowed Konrad Zuse to create The Z1 in his parents' living room between 1936 and 1938 to be considered to be the first electromechanical binary programmable computer, and the definition will stick with computer until now.

Combining Hollerith's Technology for machines to record and Z1 USA invented First computer with a program stored in memory in 1950 however it was too big and owned by only big companies.

However by time past new Technology has been invented like RAM , microprocessor and transistor which allowed Ed Roberts to coin the term "personal computer" when he introduced the Altair 8800 in 1975 which is similar to computers we know nowadays and also affordable so a lot of people start to own their Personal Computer.

But humanity were always hungry for developing, wanted computers to be easy to carry so in April 1981 Adam Osborne developed Osborne I which was the first truly portable computer or laptop.

And that opened a door to make even smaller PCs like Smartphones!, in 1983 portable mobile phone was invented by Motorola and that inspired Nokia to combine mobile phone with a software system which was Nokia 1011 in 1992 and people get obsessed about computers that you can see in every device there's small integrated computer, like cars , smart screens and even watches! Like Apple watch which is the latest PC form that allows you to do several things that PC in 1985 were not able.

Also Snapchat invented smart glasses which allow you to access your snapchat account and take photos, shoot videos and that's not the end of the story, by knowing the magic ability of Artificial

intelligent we can predict what other pc's form that we will see in the future like Blue Eye technology which allows you to control and connect your devices using your eye we can't deny that computer is one of the most useful inventions ever made , and we can't deny how it did change the world form and helped scientists and helped people to communicate and we hope we can see more forms and smarter Computers in the future.

However the evolution of computers in Azerbaijan started after president Heydar Aliyev improved and developed the National Acedemy of Sciences of Azerbaijan and established the private sector of IT companies therefore his initiatives helped to create a competitive market

Bibliography

· <https://www.computerhope.com/issues/ch000984.htm> · https://en.wikipedia.org/wiki/Quantum_computing · <https://science.gov.az/az/news/open/3639> · <https://www.techtarget.com/whatis/definition/superposition>

THE CHALLENGE OF DEMINING IN AZERBAIJAN: PAST EFFORTS AND FUTURE PROSPECTS

Safarli Nilufar Parviz

Instr. G.B.Ahmadova PhD

Azerbaijan State Oil and Industrial University

The one of the actual problems in Azerbaijan is the number of dead and wounded in our liberated lands. Although the conclusion of war, mined areas are still on the agenda. According to researchers reports it would take at least 10-15 years to clear the lands due to the vastness of the area, we had to take into account that there was no investigation there before and it was full of unexploded military ammunition and mines. According to Ukrainian military expert "the time spent on demining is about 5 times longer than the duration of the war." If this rule is applied to the second Karabakh war, it may take about 7-8 months to clear the areas. But it should be considered that the Karabakh war between Azerbaijan and Armenia has been going on for almost 30 years, and Azerbaijan reports that during that period, mines were buried in the invaded areas. We faced this issue after the first Karabakh war too.

Heydar Aliyev made significant efforts to address the issue of landmines and unexploded ordnance left over from the Nagorno-Karabakh conflict. He also established the Azerbaijan National Agency for Mine Action (ANAMA) in 1998, which is responsible for demining operations in the country. Under Aliyev's leadership, Azerbaijan became a signatory to the Ottawa Treaty in 1998, which bans the use, stockpiling, production, and transfer of anti-personnel mines. In 2001, President Aliyev signed a decree to allocate additional funds to ANAMA to speed up the demining process, and he also urged other countries to contribute to international demining efforts. Overall, Heydar Aliyev made significant contributions to demining efforts in Azerbaijan and helped to raise awareness of the dangers of landmines and UXOs.

Demining is a dangerous and difficult task that requires specialized training and equipment. Demining can involve manual methods such as digging or probing for mines, as well as mechanical methods such as using mine detection dogs, metal detectors, or specialized vehicles designed to locate and destroy mines.

Most of the modern anti-personnel mines are made of plastic materials and contain small metal parts. Thus, the waves returning from the surrounding metal scraps do not allow picking up the weak signal from the anti-personnel mine. In my opinion, if devices can be produced that can detect trinitrotoluene, the explosive inside the mine, without touching the area, the demining process can take less time. The device can map the area by sending signals to the area that can detect the substance.

FROM POLLUTION TO INNOVATION

*Abdurahmanli Emil Aflatun
Instr. G.B.Ahmadova PhD
Azerbaijan State Oil and Industrial University*

Pollution is one of the biggest environmental issues that humanity faces today. It refers to the presence or introduction of harmful substances into the environment. Pollution can take many forms, including air pollution, water pollution, land pollution, and noise pollution. Primarily from burning fossil fuels, causes air pollution, which leads to the emission of harmful gases and particulate matter, as well as damage to the ozone layer and global warming. Water pollution can come from industrial waste, sewage, and agricultural run-off. This can harm aquatic life and make water unsafe for human consumption. Land pollution is caused by the deposition of waste, such as chemicals, pesticides, and plastics, on the land. This can lead to soil degradation, making it less fertile and able to support plant and animal life. Noise pollution is the presence of excessive or unwanted noise in the environment, which can cause stress, anxiety, and hearing loss in humans and animals. As we have seen, many people suffer from these problems. So how can we prevent this?

Heydar Aliyev implemented several measures to address pollution in Azerbaijan. One of the key steps taken by Heydar Aliyev was the establishment of the State Environmental Protection Committee in 1994, which was responsible for implementing environmental policies and regulations. The committee was tasked with monitoring and regulating industrial and agricultural activities. In addition, Heydar Aliyev also initiated several projects aimed at reducing pollution levels in Azerbaijan. For example, he launched the "Green Belt" project, which involved planting millions of trees around the country. Furthermore, he signed several international agreements and protocols aimed at protecting the environment.

Nowadays, technology has made significant advancements since the creation of the first programmable robot called "Unimate" by George Devol in 1954, which had limited capabilities. However, present-day robots have multiple functions and are used for various purposes, such as assistance in factories and restaurants. They can also be used to combat pollution. The pollution of nature is a significant concern that must be addressed to avoid dangerous consequences in the future.

I have designed a robot with a sack on the front, two propellers on the back, a solar energy collector on top, and a battery inside that can collect garbage in the sea and transport it to a machine that turns plastic into energy through heat-based mechanisms. The energy obtained from plastic is stored in the battery of the mechanism, and when its energy runs out, the robot automatically floats to the charging mechanism to recharge. By deploying this robot, we can keep the sea clean.

Today, if you leave the plastic somewhere else rather than in the trash, that garbage can first go to the rivers, from the rivers to the seas and oceans, and even to the deepest points of the ocean and stay there for centuries. It can extinguish the life of some creatures that we may know as aliens living on the earth, about the existence of which we have never heard or even known. It is in our hands to flap our wings in the right way so as not to cause a butterfly effect.

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEV VƏ MÜASİR AZƏRBAYCAN DÖVLƏTİ

*Məmmədli Jalə Əziz qızı təhsil-2
Elmi rəhbər: baş müəllim Əliyeva Almaz Mirzəlləbdin qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Müasir müstəqil Azərbaycan dövləti hazırkı inkişaf mərhələsinə asan yolla çatmayıb. Tarixin müxtəlif dövrlərində çeşidli problemlərlə qarşılaşan Azərbaycan xalqı əzmkarlıq və vahidlik nümayiş etdirərək dövlətçilik ənənələrimizin əbədiliyini, müstəqil Azərbaycan dövlətinin tərəqqisini təmin etmişdir. Şübhəsiz ki, bu misilsiz nailiyyətlərin qazanılmasında lider faktoru həlledici və əvəzolunmaz rol oynamışdır. Azərbaycan dövlətinin tarixin səhifələrində özünəməxsus yer tutmasını, müstəqilliyin əldə edilməsini və onun qorunub saxlanılmasını təmin edən dahi şəxsiyyət, əbədiyaşar lider, Ulu öndər Heydər Əliyev

olmuşdur. Ümumiyyətlə, Azərbaycan dövlətinin qurucusu, milli həmrəylik və bütünlüyü təmin edən azərbaycançılıq ideyasının banisi, Azərbaycan xalqının xilaskarı Heydər Əlirza oğlu Əliyevin rolu əvəz olunmazdır. Ulu öndər Heydər Əliyevin fəaliyyətindəki hər bir məqam, yürütdüyü hər bir siyasət bugünkü güclü, müstəqil Azərbaycan dövlətini yaratmışdır.

1991-1993-cü illər ölkəmizin müasir tarixində hərc-mərclik, özbaşınalıq və qeyri- idarəetmə dövrü kimi xatırlanır. Dövlətin suveren mövcudluğuna təhdid yaradan bütün amillər həmin dövrdə dövlətə qeyri-peşəkar şəxslərin rəhbərlik etməsinə görə baş verirdi. Hadisələri düzgün qiymətləndirə bilməyənlər bu dövrdə xalq qarşısında gündən-günə nüfuzunu itirirdi. Belə bir vəziyyətdən çıxış yolunu axtaran Azərbaycan xalqı xilasını yalnız Heydər Əliyevin simasında görürdü. Dövlətçilik anlayışından bixəbər olan və hərbi birləşmələri əslində öz məqsədləri üçün istifadə edən ayrı-ayrı şəxslərin hədələrindən qorxub gizlənmiş və bu təhlükəli proseslərin qarşısını ala bilmədiyini dərk edən AXC-Müsavat iqtidarının özü də xilas üçün sonda Heydər Əliyevdən imdad istədi. Azərbaycan xalqı qanı və canı bahasına əldə etdiyi müstəqilliyin qorunması üçün bu müstəqilliyin əldə olunmasına ən çox töhfə vermiş və onu qoruya biləcək əvəzsiz lideri Heydər Əliyevi dəvət etdi. 1993-cü il iyunun 9-da Heydər Əliyev, nəhayət, xalqın və respublikanın hakim dairələrinin təkidli dəvətini qəbul edib Bakıya gəldi. Xilaskarlıq missiyasını öz üzərinə götürən Heydər Əliyev Bakıda hakimiyyət davasının getdiyi bir vaxtda həyatını təhlükə altında qoymasına baxmayaraq, Gəncəyə yollandı və bölgədə davam edən qiyamın qarşısını aldı. 1993-cü il oktyabrın 3-nə təyin edilmiş Prezident seçkiləri Azərbaycan xalqı üçün mühüm tarixi hadisə, müstəqil Azərbaycan dövləti üçün isə qurtuluşa gedən yolun ilk pilləsi idi. Xalq böyük səs çoxluğu ilə öz seçimini etdi və Ulu Öndər Heydər Əliyevi prezident seçdi. Həmin seçimlə bugünkü qüdrətli Azərbaycan dövlətinin təməli qoyuldu. Xalqın mütləq əksəriyyətinin səsini qazanaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilən Heydər Əliyev 1993-cü il oktyabrın 10-da dövlətə və xalqa sədaqət andı içərək Azərbaycanı böyük bəlalardan, faciələrdən hifz edib, ölkəni sabitlik, iqtisadi inkişaf və tərəqqi yoluna çıxarıb, vətənə sədaqətlə xidmətin əyani nümunəsini yaratdı.

Hər bir azərbaycanlının ürəyində taxt quran, Heydər Əliyevin yürütdüyü bənzərsiz siyasəti oğlu İlham Əliyev tərəfindən layiqincə davam etdirilmişdir. Heydər Əliyevin də dediyi kimi: "Mən inanıram ki, mənim sona kimi başa çatdıra bilmədiyim taleyüklü məsələləri, planları İlham Əliyev sizin dəstəyiniz və köməyinizlə axıra qədər başa çatdıracaq. Mən ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə böyük ümidlər bəsləyirəm" Dahi siyasətçi və uzaqgörən ulu öndərimiz əmin idi ki, onun davamçıları onun yolu ilə gedərək Azərbaycanı ondan sonra da uğurla idarə edə bilərlər. Beləliklə, Heydər Əliyevin yürütdüyü siyasət nəticəsində müstəqil olan Azərbaycan dövləti indi güclü Azərbaycan dövləti kimi tanıtma nişanına sahib ola bilmişdir. Hər birimizin qürur mənbəyi olan ana vətənimiz, Azərbaycan, Ulu öndərimizin bizə miras qoyduğu siyasəti layiqincə davam etdirən Cənab Ali Baş Komandan İlham Əliyevin yürütdüyü mükəmməl siyasət nəticəsində hər tərəfli inkişaf edən və bütün azərbaycanlıların iftixarına çevrilmiş güclü Azərbaycandır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ramiz Mehdiyev "Müasir Azərbaycan dövrün baxışında" 2012
2. Zəhid Qaralov "Heydər Əliyevin elmi irsi 2013

TÜRK DÜNYASI ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN BAXIŞLARINDA LƏMAN QARAYEVA FƏRMAN

*Filologiya fakültəsi, qrup B20-342
Elmi rəhbər :f.f.d.,dost.Teybə Cəlilova
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Çoxəsrlik tarixi, zəngin milli-mənəvi dəyərləri və soykökü olan türk xalqı uzun müddət əsarət altında qalmış, böyük yadelli işğalçıların hücumuna məruz qalmış, lakin onlar bu sınaqdan mərdliklə çıxmışlar. Yüzlilliklərlə bir-birindən ayrı düşmüş bəzi türk xalqları yalnız XX əsrdə milli dirçəlişə nail olmuşlar. Bu isə türk xalqının ağır sınaq günlərində də birləşdiyinin sübutudur. Bizim xalqlarımız əsrlər boyu bir-birinə yaxın dost olmuşlar. Biz eyni soykökü, eyni dili və dini olan xalqlarıq. Bizim milli ənənələrimiz, mədəniyyətimiz, mənəvi-əxlaqi dəyərlərimiz bir-birinə bənzərdir. Bütün bunlar bizi bir-birimizə daha çox

bağlamış, sıx əlaqələrimizi daha da möhkəmləndirmişdir. Türk dünyası ilə xalqımız arasında olan dostluq – qardaşlıq münasibətlərinin bünövrəsi ta qədim zamanlardan qoyulmuşdur. Biz bu ağır günlərin dostu-yuq. Təməli Heydər Əlirza oğlu Əliyev tərəfindən qoyulmuş dostluğumuz bu gün də davam etdirilir.

Bütün türk dünyasının arzusu olan türkdilli dövlətlərin coğrafi bağlılığını yenidən möhkəm təməllər üzərində qurulmasını Ulu Öndərimiz reallığa çevirmişdir. 2009-cu ilin oktyabr ayında türk dilli ölkələrin dövlət başçılarından Naxçıvan şəhərində keçirilən Zirvə görüşündə imzalanan Naxçıvan sazişinə əsasən yaradılan Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının əsas məqsədi türk dövlətləri arasında qarşılıqlı əlaqələrin möhkəmlənməsinə, dünyada sülhün bərqərar edilməsinə, separatçılığa qarşı birlikdə mübarizə aparmasına, dünyanın ədalətli bir şəkildə qurulmasına xidmət edir. Hal hazırda TÜRKSÖY, BMT, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, Türk Mədəniyyəti və İrsi fondu zəngin mədəni tariximizin, mədəni irsimizin, milli-mənəvi dəyərlərimizin dünya üzrə tanınmasında mühüm rol oynayır.

Dostluğumuz o qədər sarsılmazdır ki, 6 fevral 2023-cü ildə Türkiyədə baş verən fəlakət – zəlzələ dost Azərbaycan xalqını sarsıtmışdı. İstər tibb, istərsə də axtarış sahəsində yardımlar edilmişdir. Dağıntılar altında qalan minlərlə insanların sağ-salamat çıxarılmasında qəhrəman xilaskarlarımız gecə-gündüz yorulmaq bilmədən tibb işçiləri ilə birlikdə çalışmış, onlara yardımçı olmuşlar. Bütün xalqımız Türkiyədəki o sarsıdıcı xəbəri sanki özününkü kimi hiss etdi. Onların kədəri kədərimiz, sevinci sevincimizdir.

Bu dostluq, qardaşlıq münasibətləri Dağlıq Qarabağ münaqişəsində də öz əksini tapmışdır. Belə ki 27 sentyabr 2020-ci ildə II Qarabağ müharibəsində də dost türk xalqı eyni qayğı və köməyi bizə göstərmiş, daim yanımızda olmuşlar. İstər maddi, istər mənəvi cəhətdən bizə dayaq olan Türkiyə tarixi və mənəvi ədalətin bərqərar olunmasında əlindən gələni əsirgəməmişdir.

Məlum olduğu kimi keçən əsrin 90-cı illərindən başlayaraq, 6 müstəqil türk dövlətlərinin birgə istəyi ilə ortaq milli-mənəvi mirasın qorunmasına və təbliğ olunmasına daim əzmlə çalışmışlar. Təsədüfi deyildir ki, Ulu Öndər Heydər Əliyev türk dünyasının gələcəyinə və böyük sivilizasiyasına verdiyi yeni misilsiz nümunələr öz əksini tapmışdır. Bu gün türk xalqlarının birliyi, dostluğu və qardaşlığı hər bir azərbaycan vətəndaşında da fəxarət hissi oyadır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. <https://modern.az/news/384006/>
2. https://www.yeniazərbaycan.com/Siyaset_e53032_az.html
3. <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=46382&pno=1>

1993-cü İLDƏ ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN YENİDƏN HAKİMİYYƏTƏ QAYITMASININ MİLLİ DÖVLƏTÇİLİYİMİZ ÜÇÜN ƏHƏMİYYƏTİ

*Nuruyeva Günel Bayram qızı.377F
Elmi rəhbər: Əsədov Namiq Cəmaləddin oğlu
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru dosent
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin birinci və ikinci dövrləri arasındakı illər ölkə tariximizdə sözün əsl mənasında qarışıqlıq, hərc-mərclik və ağır tənəzzül illəri kimi yadda qalıb.

1993-cü ilin iyununda Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ərəfəsində Azərbaycan öz tarixinin ən qanlı burulğanında mübarizə aparırdı. Cəbhədə ağır məğlubiyyətlər, ölkədə xəyanətlər, qanunsuzluqlar, hakimiyyəti ələ keçirmək naminə müqəddəs torpaqlarımızın satılması adi hala çevrilmişdi. Sözün əsl mənasında, anarxiya və siyasi xaos hökm sürürdü. Regionlarda, bölgələrdə, Bakının ayrı-ayrı məhəllələrində faktiki olaraq silahlı quldur dəstələri mənəm-mənəm deyirdi. Camaat narahatlıq və təşviş içində idi. Ölkə vətəndaş müharibəsi və etnik münaqişələr meydanına çevrilmək ərəfəsində idi. Cəbhə düşməyə açıq idi. Ata-babaların müqəddəs mirası olan Vətən torpaqları hərraca çıxarılmış və Azərbaycan beynəlxalq nüfuzunu tamamilə itirmişdi. Camaat ümitsizlik içində idi və gələcəyə inamı qalmamışdı. Ən böyük təhlükə isə Azərbaycanın xarici düşmənlərinin daxili satqınlarla birləşməsi idi.

Xalqın istiqbalı üçün çətin günlərdə Kremlin təqiblərindən qurtulan dahi siyasətçi 1990-cı il iyunun 20-də vətənə qayıtdı [3, s.98].

Ölkəni bürüyən siyasi böhran nəticəsində vətəndaş müharibəsinə aparıb çıxaran hakimiyyət Heydər Əliyevə üz tutmağa məcbur oldu. Ümummilli Lider respublika rəhbərliyinin təkidli dəvətlərini qəbul etməyə bilməzdi. O, artıq başlamış vətəndaş müharibəsinin qarşısını almaq üçün düşünülmüş siyasi addımlar atmağa başladı.

İyunun 13-14-də Gəncədə hərbi müxalifətlə danışıqlarda Heydər Əliyev siyasi böhrandan çıxış yollarını göstərdi. İyunun 15-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin növbədənənar sessiyasında Heydər Əliyev Ali Sovetin sədri seçildi. 1993-cü il iyunun 15-i Azərbaycan xalqının tarixində dönüş nöqtəsi oldu [2,s.127]. 1997-ci ildən etibarən, 15 iyun Azərbaycan Respublikasında Milli Qurtuluş Günü kimi qeyd olunur.

1993-cü ilin yay və payız aylarında xalq Ümummilli Liderin ətrafında daha da sıx birləşdi. Avqustun sonunda keçirilən ümumxalq səsverməsində Azərbaycan xalqı Əbülfəz Elçibəyə prezident kimi etimad göstərmədi. 1993-cü il oktyabrın 3-də Ümummilli Lider Heydər Əliyev səslərin böyük çoxluğunu qazanmaqla Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1993-cü il 10 oktyabr tarixli andiçmə mərasimindəki nitqindən [1,s.78]:

“Azərbaycan xalqı öz tarixinin ən ağır, faciəli dövrünü yaşayır. Bu çətin zamanda mənə həvalə edilmiş məsuliyyətin dərəcəsini dərindən dərk edir və sizi əmin etmək istəyirəm ki, bütün fəaliyyətimlə, bütün həyatımla xalqın yüksək etimadını və ümidlərini doğrultmağa çalışacağam”.

Hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra müdrik siyasətçi ilk olaraq vətəndaş müharibəsi təhlükəsini aradan qaldırdı. Xarici və daxili düşmənlərin Azərbaycanı parçalamaq, müstəqil dövləti məhv etmək planı iflasa uğradı. Xalq əmin oldu ki, dövlətin tarixi taleyinin sükanı artıq dahi dövlət xadiminin əlindədir [4, s.103].

Prezident Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı və tariximiz qarşısında ən böyük xidməti, ilk növbədə, bu böyük dahi şəxsiyyətin ən kəskin geosiyasi ziddiyyətlər şəraitində torpaqlarımıza sahib çıxması üçün Azərbaycan dövlətçiliyini xilas etməsidir. Ona görə də Heydər Əliyev öz xalqının, Vətəninin xilaskarıdır!

Ədəbiyyat siyahısı

1. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir: çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, məktublar,
2. müsahibələr. I kitab. Bakı: “Azər nəşr”, 1997, 597 s.
3. İradə Hüseynova. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu. Bakı, “Təhsil”, 2004, 472 səh.
4. Mahmudov Y. Azərbaycan dövlətçiliyinin xilaskarı. Bakı, 1998.
5. Mahmudov Y. Azərbaycan tarixində Heydər Əliyev şəxsiyyəti. Bakı, 2003.

HEYDƏR ƏLİYEVİN MƏDƏNİ İRSİMİZİ QORUMASINDA MİSİLSİZ ROLU

Nərgiz qəhrəmanova teymur qızı, qrup 346c tərcümə

B.m eleonora babayeva lütviq qızı

Azərbaycan dillər universiteti

Milli mənəvi dəyərlər hər bir Azərbaycan vətəndaşı üçün doğma, əziz və müqəddəsdir. Bu həm də milli ruhun, şüurun simvolu olaraq tarixi yaddaşın fundamental prinsiplər əsasında formalaşması deməkdir. Xalqımız, millətimiz keçmişin bütün buxovlarından azad olduqdan sonra əlindən zorla alınmış milli mənəvi dəyərlərinin, milli özünüdərkini formalaşmasına yeni zəmin yarandı. Müasir tariximizin səhifələrində yer almış milli oyanış dövründə millətin həmin dəyərlər uğrunda canından belə keçməyə hazır olması xalqımızın milli dəyərlərə sadiqliyinin nümunəsidir. 1969-cu il iyulun 14-də Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə gələn Heydər Əliyev ilk gündən hər cür ideoloji-siyasi baryerlərə sinə gərərək Azərbaycan xalqının milli özünüdərkini üçün bütün zəruri tədbirləri həyata keçirməyə başlamış, ictimai şüurdakı qorxunu, ehtiyatlılığı aradan qaldırmağı, cəmiyyəti bütün sahələr üzrə gələcək mənəvi yüksəlişlərə ruhlandırmağı bacarmışdır. Ulu öndər Heydər Əliyev xalqda milli heysiyyəti gücləndirmək, onu öz şanlı keçmişinə, soykökünə qaytarmaq, habelə zəngin bədii irsini, mədəniyyətini, incəsənətini, adət-ənənələrini yaşatmaq, ana dilini inkişaf etdirmək üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirmişdir. Ulu öndər Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə yenidən hakimiyyətə gəlməsi gənc müstəqil dövlətimizin siyasi və iqtisadi əsaslarını yaratmaqla yanaşı, Azərbaycan xalqının milli mənəvi irsini ehtiva edən ideyanın – Azərbaycançılığın təşəkkülü və inkişafına mühüm təsir göstərmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin böyüklüyü rəhbər vəzifəyə gəldiyi gündən bu dəyərləri düzgün qiymətləndirməsində, daim diqqət mərkəzində saxlamasında idi. Ümummilli liderin milli ideologiyanın ən mühüm istiqamətlərindən və komponentlərindən biri kimi qiymətləndirdiyi milli mənəvi dəyərlər özü də mürəkkəb daxili struktura malikdir. Burada Heydər Əliyev milli mənəvi dəyərlərin üç tərkib hissəsini xüsusi qeyd edirdi: dil, din, adət-ənənə [1].

Vaxtilə qadağalara məruz qalan, yasaq olunan milli və dini bayramlar, adət və mərasimlər xalqa qaytarıldı. Heydər Əliyev hər il qədim milli bayramımız olan Novruzda əhali ilə bayramlaşmağa çıxır, azad və müstəqil xalqımızın Novruz sevinclərindən xüsusi zövq alırdı. Heydər Əliyev bu tədbirləri təkcə Azərbaycan yox, bütün türk dünyası miqyasında həyata keçirirdi. Ortaq türk mədəniyyəti və mənəviyyətinin öyrənilib təbliğ edilməsi, keçmişdən gələcəyə ötürülməsi yönündə müstəsna xidmətlər göstərirdi. Qırğızların “Manas” eposunun 1000 illik yubileyində iştirak və çıxış edən Ulu öndər Heydər Əliyev bütün türk dünyası üçün əvəzedilməz müdrik bir şəxsiyyət olduğunu bir daha sübut etdi. Ul u öndərin milli mənəvi dəyərlərin qorunması ilə bağlı 2001-ci il avqustun 13-də verdiyi “Milli mənəvi dəyərlərin pozulması xalqımıza qarşı bağışlanmaz xəyanətdir” bəyanatı problemə təkcə dövlət rəhbərinin yox, həm də müdrik bir el ağsaqqalının münasibəti idi. “Biz öz milli mənəvi dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik” deyən Ümummilli Liderin işıqlı ideyaları bu gün də yaşayır və həyata keçirilir.

Heydər Əliyev Fondu Azərbaycan xalqının kökü çox qədimlərə gedən sənət xəzinəsinə, ulu muğamatımıza, sözün əsil mənasında, sahib çıxaraq, bu sahəyə də yaxından himayədarlıq etdi. Belə ki, ilkin nəticələrdən biri “Qarabağ xanəndələri” adlı albomun nəfis tərtibatda buraxılmasıdır. Həmçinin, Fond rəhbərliyinin təşəbbüsü ilə “Qarabağ” kitabının çapa hazırlanması da Azərbaycanın, Qarabağın tarixi keçmişinin öyrənilməsinə və təbliğinə diqqətin dəyərli təzahürlərindən biri kimi diqqəti çəkir.

Heydər Əliyev Fondunun əsasını qoyduğu layihələrdən biri də Azərbaycan Regional Muzeyinin yaradılmasıdır. Belə ki, bu muzeyin yaradılması ilə ölkəmizə gələn hər bir qonaq Azərbaycanın müxtəlif regionlarının tarixi, mədəniyyəti, sərvətləri, iqtisadiyyatı barədə doğru məlumat ala biləcəkdir. Azərbaycan haqqında həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması barədə həyata keçirilən layihələr də Heydər Əliyev Fondu tərəfindən mütəmadi olaraq həyata keçirilir.

Etiraf edək ki, dövlət başçısının sərəncamında nəzərdə tutulan vəzifələr uzun müddətdir ki, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti millət vəkili Mehriban xanım Əliyevanın ardıcıl təşəbbüsləri ilə yüksək səviyyədə icra olunmaqdadır. Mehriban xanım daim xalqımızın mədəni irsinin qorunmasının və gələcək nəsillərə çatdırılmasının tərəfdarı kimi çıxış edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Adət və ənənələr mənəvi-əxlaqi dəyərlər kimi [Mətn]. Bakı: Nərgiz, 2000.
2. Adil Abdulla Əl-Fələh. Heydər Əliyev və milli mənəvi dəyərlər/Adil Abdulla Əl-Fələh; elmi red. və ön sözün müəll. A.Paşazadə; dizayn M.Xəlilov.Bakı: Qismət, 2007.
3. Azərbaycan etnoqrafiyası: üç cildə. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 568 s.
4. Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı [Mətn] /elmi red. B. Ə. Nəbiyev; AMEA Nizami

HEYDƏR ƏLİYEVİN QURDUĞU AZƏRBAYCAN ƏBƏDİ YAŞAYACAQDIR

İbrahimova Fidan Cavanşir qızı, BM və regionşünaslıq fakültəsi

Müəllim Abbaslı Aida Bəhrəm qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakalavr, 227B

Uzaqgörən və istedadlı idarəçiliyi sayəsində Azərbaycanın hər sahədə inkişaf etməsini və bugünkü nüfuzlu mövqeyə çatmasını təmin edən Heydər Əliyev xalqımızın yaddaşında, qəlbində böyük yer tutmuşdur. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev müasir dünya tarixinə parlaq və silinməz iz qoymuş böyük şəxsiyyət, qeyri-adi zəka, fitri istedad sahibi, müdrik dövlət xadimi kimi düşmüşdür.

Müstəsna xidmətləri ilə əbədlilik qazanan ümummilli lider Heydər Əliyevin mənalı həyat yolu, zəngin və çoxşaxəli irsi tükənməz ibrət məktəbidir. Ötən illərə nəzər salarkən Azərbaycan xalqının öz müdrik liderinin rəhbərliyi ilə qazanmış olduğu mühüm tarixi nailiyyətlərin bir daha şahidi oluruq. İntibah və milli şüurun oyanışı Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi ilə başlamış, müstəqilliyimiz məhz onun sayə-

sində əbədi və dönməz xarakter almışdır. Ölkəmiz dünyada layiq olduğu mərtəbəyə Ulu Öndərin uzaqgörənliyi, müdrikliyi, qətiyyəti, dəmir iradəsi, zəngin dövlətçilik təcrübəsi sayəsində yüksələ bilmişdir.

Hər bir millətin dövlət müstəqilliyinə və milli azadlığa qovuşması üçün əlverişli siyasi mühit, milli iradə və güclü siyasi lider kimi amillərin olması mütləqdir. Heydər Əliyev Azərbaycan tarixində güclü siyasi lider olmaqla yanaşı, həm də milli dövlətçiliyimizin memarı və qurucusudur. Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısında əvəzsiz tarixi xidmətləri olmuşdur. Ulu Öndərin 1969-1982-ci illərdə Azərbaycanın rəhbəri kimi gördüyü işlər xalqın yaddaşında daim qalacaqdır.

Azərbaycan təhsilinin çiçəklənməsində və inkişafında görkəmli dövlət xadimi, Ümummilli lider Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri olmuşdur. Heydər Əliyev ölkənin, xalqın hərtərəfli rifahı və uğur qazanmasında təhsilin xüsusi rolunu həmişə nəzərə almış, yüksək dəyərləndirmişdir. Ulu Öndər bu barədə deyirdi: “Təhsil hər bir dövlətin, ölkənin, cəmiyyətin həyatının, fəaliyyətinin mühüm bir sahəsidir. Cəmiyyət təhsilsiz inkişaf edə bilməz”. Ümummilli Lider hər bir vətəndaşın həyatını düzgün qurmasını və cəmiyyətdə mövqeyinin formalaşmasını həmişə ön plana çəkərək söyləmişdir: “Təhsil sahəsi xalqımızın bu günü, millətimizin, dövlətimizin gələcəyi üçün ən vacib bir sahədir”

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi illərdə ölkədə 5 yeni ali təhsil müəssisəsi açılmış və ali məktəblərdə təhsil alanların sayı 70 mindən 100 minə qədər artmışdır. Eləcə də dahi rəhbər keçmiş İttifaqın ən nüfuzlu təhsil müəssisələrində azərbaycanlıların oxumasına çalışmış və bu istiqamətdə əsaslı dönüş yaratmışdır. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü və birbaşa himayəsi nəticəsində 1970-ci ildən başlayaraq hər il 800-900 nəfər gənc SSRİ-nin nüfuzlu ali məktəblərində təhsil almağa göndərilmişdir ki, bu da respublikanın milli kadr potensialının daha da gücləndirilməsinə imkan yaratmışdır.

Azərbaycan xalqı xoşbəxtdir ki, onun Heydər Əliyev kimi Ulu Öndəri, dünyanın hörmətlə yanaşdığı və qəbul etdiyi ümummilli lideri var. Və bu gün hər birimiz dərk edirik ki, müstəqil Azərbaycan dövləti bütün həyatı və fəaliyyəti tariximizə qızıl hərflərlə həkk olunmuş Heydər Əliyevin şah əsəridir. Şübhə yoxdur ki, xalqımız onun müəllifini özünün tarixində və qəlbində əbədi yaşadacaq, Azərbaycan və Heydər Əliyevin adı əsrlər boyu bütün dünyada qoşa səslənəcəkdir.

Bu gün hər birimizin taleyində dahi müasirimiz olan Heydər Əliyev dühasının bir zərrəsi var. Onun həyatı və fəaliyyəti, şəxsiyyəti tariximizin ayrılmaz bir hissəsini təşkil edir. Heydər Əliyev elə zəngin irs qoyub ki, ondan Azərbaycan xalqının hələ neçə-neçə nəsilləri bəhrələnəcəkdir.

Azərbaycan tarixində dərin, pozulmaz izlər qoymuş Heydər Əliyevin əziz və parlaq xatirəsi xalqımızın qəlbindən heç vaxt silinməyəcəkdir. Onu qurduğu Azərbaycan əbədi yaşayacaqdır. Bizlər isə bunun üçün əlimizdən gələni əsirgəməyəcəyik.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Heydər Əliyevin qurduğu Azərbaycan əbədi yaşayacaqdır // – Bakı: “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri” biblioqrafiyası. –2018, –s 25-50 2. <https://justice.gov.az/articles/90>
2. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi və inkişafında Heydər Əliyevin rolu // – Bakı: Beynəlxalq elmi konfrans. 8 may –2021 ,–s. 5-12
3. https://az.wikipedia.org/wiki/Heyd%C9%99r_%C6%8Flijev

HEYDƏR ƏLİYEV İLƏ YÜKSƏLİŞƏ DOĞRU

*Salmanova Aynurə Əfqan, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: p.ü.f.d. Məmmədova Günay Kamil
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Heydər Əliyev Azərbaycanın uğurlu inkişafının əsas şərtlərindən biri kimi Rusiya ilə dostluq, mehriban qonşuluq münasibətlərinin qurulmasını, ölkələrimiz arasında qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın və konstruktiv tərəfdaşlığın möhkəmləndirilməsini hesab edirdi. Sevindirici haldır ki, hazırkı Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev də bu kursu ləyaqətlə davam etdirir [3].

Heydər Əliyev hakimiyyətə elə bir vaxtda gəldi ki, həm Rusiya, həm də Azərbaycan eyni xarici siyasət problemi ilə üzləşmişdilər - Azərbaycanda erməni separatizmi, Rusiyada isə çeçen separatizmi.

Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi zamanı Azərbaycan-Rusiya münasibətləri praktiki olaraq sıfır səviyyəsində idi. Azərbaycanın o zamankı siyasi rəhbərliyi səbəbsiz deyil ki, Rusiya Federasiyasını Dağlıq Qarabağ münaqişəsində Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzündə şərik hesab edirdi və Rusiya birbaşa və bilavasitə düşmən kimi deyildisə, heç olmasa, müttəfiq deyildisə, təcavüzkarın ortağıdır. Və o vaxt Azərbaycanda Rusiyaya və ruslara münasibət çox mənfi idi. Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi bu tendensiyanı kökündən dəyişdirdi [1].

Heydər Əliyev faktiki olaraq millətçiliyi vətənpərvərliyə çevirə bildi, Azərbaycanda millətlərarası, konfessiyalararası etimad, əməkdaşlıq və qarşılıqlı hörmət mühitini – multikulturalizmin Azərbaycan modelini bərqərar edə bildi [4].

Rusiyalı ekspert Heydər Əliyevin Rusiya ilə normal mehriban qonşuluq münasibətlərinin bərpasına töhfəsini ən mühüm geosiyasi addım adlandırır: “Şübhəsiz ki, burada Heydər Əliyev şəxsiyyətinin, o böyük siyasi təcrübənin və onun Rusiya siyasi müstəvisində malik olduğu həqiqətən böyük nüfuzun rolu olub. Əgər onun hakimiyyətdəki sələfləri Ayaz Mütəllibov və Əbülfəz Elçibəy Moskvada siyasi başlanğıc hesab olunurdusa, Heydər Əliyev Kremldə Azərbaycan xalqının yeganə layiqli və tamhüquqlu səlahiyyətli nümayəndəsi kimi qəbul edilirdi və onunla danışıqlar aparıla bilərdi. Onun siyasi mövqeyi Moskvada hörmətlə qarşılanırdı. Rusiyanın siyasi müstəvisində Azərbaycan bir dövlət kimi həmişə Heydər Əliyev şəxsiyyəti ilə eyniləşdirilib” - deyər O.Kuznetsov qeyd edib [4].

1993-cü ildən respublikamızda “Azərbaycanın rus icması “ İctimai Təşkilatı fəaliyyət göstərir. Təşkilat, bir tərəfdən, Azərbaycanda millətlərarası dialoqun, digər tərəfdən isə, Azərbaycan və Rusiya arasında dövlətlərarası münasibətlərin inkişafına töhfə verməyi vəzifə olaraq müəyyənləşdirmişdir [3].

Heydər Əliyevin Azərbaycanın yüksəlişində, eləcə də, Rusiya ilə əlaqələrin inkişafında həlledici rolu danılmazdır. İndiki mərhələdə strateji xarakter daşıyan Azərbaycan-Rusiya münasibətlərinin möhkəmlənməsində məhz Heydər Əliyevin xüsusi xidmətləri vardır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan – Rusiya münasibətləri. 1 oktyabr 2016-cı il tarixdə tərtib olunub // <https://lib.aliyevheritage.org/az/80868237.html>
2. Кузнецов О: Гейдар Алиев преподавал Владимиру Путину мастер-класс по восстановлению контроля центральной власти // <https://1news.az/news/20191002061121721-Oleg-Kuznetsov-Geidar-Aliev-prepodal-Vladimiru-Putinu-master-klass-po-vosstanovleniyu-kontrolya-tsentralnoi-vlasti>
3. Путин: Гейдар Алиев считал условием развития Азербайджана дружеские связи с РФ. 10.05.2018//<https://az.sputniknews.ru/20180510/azerbaijan-geydar-aliev-russia-415257578.html>
4. Политические и общественные деятели России о Гейдаре Алиеве. Игбал Рустамов. 10 мая 2019 г. // <https://report.az/ru/vneshnyaya-politika/politicheskie-i-obshestvennye-deyateli-rossii-o-gejdare-alieve/>

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİ DÖVRÜNDƏ TƏHSİL

**Soltanov Cavid Əli oğlu, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: Dosent Rəcəbli Rəna Qəzənfər qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti**

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılması təkcə Azərbaycan xalqı üçün deyil, bütün qitə üçün böyük tarixi hadisə idi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti çox qısa müddət ərzində milli mədəniyyətimizin inkişafı üçün çox böyük işlər görmüşdü. Milli hökumətin mədəniyyət sahəsindəki siyasəti ilk növbədə milli təhsil sisteminin yaradılmasına, dövlət quruculuğu sahəsində ən kəskin problem olan milli kadrların hazırlanmasına, milli dövlətçiliyə sədaqətli və milli məənəviyyətə malik olan yeni bir gənc nəsil yetişdirməyə yönəlmişdi [1, s. 270].

AXC-i yarandığı ilk gündən maarif işlərinə xüsusi fikir vermişdi. 1918-ci il 30 iyun qərarına əsasən Gəncədə Xalq Maarif Nazirliyinin dəftərxanası təşkil edilmişdi. N.Yusifbəyli maarif naziri təyin edilmişdi.

AXC hökumətinin təhsil sahəsində həyata keçirdiyi ilk tədbirlərdən biri 1918-ci il iyunun 27-də ana dilinin dövlət dili elan edilməsi oldu. Lakin ana dilini mükəmmal bilən ixtisaslı kadrların az olması nəzərə

alınaraq, rus dilinin müvəqqəti işlədilməsinə də icazə verilirdi. Azərbaycan hökumətinin 28 avqust 1918-ci il tarixli qərarı ilə müəyyən olunurdu ki, bütün ibtidai məktəblərdə təhsil şagirdlərin öz ana dilində aparılmalıdır. Azsaylı xalqlar isə ibtidai məktəblərdə dövlət dili olan Azərbaycan-türk dilində təhsil almalıdırlar. Azərbaycan-türk dilini bilməyən qeyri-azərbaycanlı şagirdlər üçün III və IV siniflərdə rus şöbələri açılırdı və Azərbaycan-türk dili burada elə intensiv sürətdə tədris olunurdu ki, cəmi iki ildən sonra şagirdlər bu dildə təhsillərini davam etdirə bilərdilər [3, s. 48].

Cümhuriyyət hökuməti qarşısında duran ən vacib vəzifələrdən biri respublikada ali təhsilin təşkili və ali təhsilli milli kadrların hazırlanması idi. 1919-cu il sentyabrın 1-də Parlamentdə Bakı Dövlət Universitetinin, Əkinçi İnstitutunun, Dövlət Konservatoriyasının təsis edilməsi planlaşdırıldı, 100 nəfər gəncin dövlət hesabına xarici dövlətlərdə - Almaniya, Fransa, Osmanlı, Rusiya ali məktəblərində təhsil almaq üçün göndərilməsi haqqında qanun qəbul edildi. Bunun üçün 7 milyon manat vəsait ayrıldı. Lakin Rusiyaya nəzərdə tutulmuş 13 nəfəri göndərmək mümkün olmadı. H.Z.Tağıyev həmin gənclərin 20-nin təhsil xərcini öz üzərinə götürdü. Bu gənclər iqtisadçı, mühəndis, gəmidüzəltmə kimi nadir ixtisaslara yiyələnmək üçün göndərilmişdi [2, s. 353].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti cəmi 23 ay yaşadı. Lakin bu müddətə o, təhsil sahəsində həyata keçirdiyi tədbirləri ilə xalqımızın ictimai fikir tarixində böyük iz buraxdı. O milli mənlilik şüurunun özünə qaytarılmasının əsasını və müasir dövrdə Azərbaycan təhsilinin inkişafına zəmin qoydu.

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı

1. Mehman Abdullayev. Azərbaycan tarixi, Bakı-2016
2. Anar İsayev. Azərbaycan tarix dərslisi, Bakı-2019
3. Azərbaycan xalq cümhuriyyəti (1918-1920). Bakı. «Gənclik, 1998

HOVHANNES TUMANYANM ƏSƏRLƏRİNƏ

*363-cü qrup tələbəsi İsmayilov Nihad
Beyrəlxalq Miinasibətlər və Regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: baş müəllim Əsgərov Hüseyn
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Hovhannes Tumanyan 19 fevral 1869-cu ildə Rusiya imperiyasının ərazisində Tiflis vilayətinin Borçalı rayonunun Dseğ kəndində anadan olmuşdur. Hovhannes Tumanyan erməni şairi, yazıçısı, milli və ictimai xadimi olmuşdur. O, şeirlər, sitatlar, balladalar, hekayələr və nağıllar, rəylər, tənqidi və jurnalist məqalələri yazmış, Sasna Tsrerin «Sasuntsi Davit» əsərini tərcümə etmişdir. O dövrdə Azərbaycan-Türk dilinin regionda geniş yayılması səbəbi ilə Azərbaycan-Türk dili qonşu millətlərin ictimai-mədəni həyatna böyük təsir göstərmişdir. Bunun nəticəsidir ki, o dövr erməni yazıçısı Hovhannes Tumanyanm əsərlərində kifayət qədər Azərbaycan-Türk sözlərinə rast gəlmək olur.

Hovhannes Tumanyanm “Kaj Nazar”, “Qikor” və digər əsərlərində Azərbaycan-Türk sözləri kifayət qədərdir.

Քորփա [korpa] körpə. ախար [axar] axı
Տխուր [dxur] dilxor խազն [xazen] xazein
Պանիր [panir] pendir դարդ [dard] dərd
խուրճին [xurcin] xurcun. դարիք [ğarib] qərib
Շալա [şala] şələ. բուխարի [buxari] buxarı
Դաստա. [dasda] dəstə դոչալ [ğoçax] qoçax
Թութուն [tutun] tütün խանութ [xanum] xanım
Ապի. [abi] abi վախտ [vaxd] vaxt
Դոնախ. [ğonax] qonax. քորապուշ [korrapuç] kor- puç eləmək
Սամովար. [samovar] samovar թաքախ [tabax] tabaq, tütün
Տախտ. [daxt] taxt խամ [xam] xam, yeni, təzə
Չիբուխ. [çibux] çubux խաթա [xata] xata

Թավլաչի [tavlaçi] tövləçi Spnuun [drust] dürüst

Բազար. [bazar] bazar Snıpwán [dukan] dükan

թավլա [tavla] tövlə

Չեմ ուզում իմ , բորւիա երեխին էն անիրավ աշխարհը' մի գցի ,չեմ ուզում , - լալիս էր կինը: İstəmirəm mənim körpə uşağımı haqsız dünyaya atma, istəmirəm-ağlayırdı arvad.

Արի հա' Գիքոր ջան արի հա, հասանք հ'ա, որդուն

կանչելով գնում էր Համբոն, շալակին մի խուրջին, մեջք մի քանի հաց ու պանիր ու մի երկու դաստա թուրուն:

Gəl ha, Qikor can , gəl , çatıq ha-oğtunu çağıraraq gedirdi Hampon şələsində 1 xurcun içində də bir neçə çörək, pendir və 1-2 dəstə tütүн.

Դեղին սամովարը թշնամ էր տախտի ծերին:

Sarı somovar taxtın qırağında tıssılayırdı.

Գնացին ծերունի թավլաչի մոտ:

Մի տարուց ետը բազարը նրան պեք է տաներ դուքան:

Bir ildən sonra sonra tacir onu diikana aparmalı idi.

Өдөбиyyat siyahısı:

1. H.Tumanyan «Qikor» (erməni dilində)

2. H.Tumanyan « Kaj Nazar» (erməni dilində)

HOVHANNES TUMANYANIN HEKAYƏLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN-TÜRK SÖZLƏRİ

Hüseynova Süsən

B M və Regionşünaslıq fakültəsi , qr.363

Elmi rəhbər: baş müəllim Əsgərov Hüseyn

Azərbaycan Dillər Universiteti

Hovhannes Tumanyanın ՁԱԽՈՐԴ ՓԱՆՈՍԸ, (uğursuz Panos)ԿԻԿՈՍԻ ՄԱՀԸ, (qikosun ölümü) ԱՆՀԱՂԹ ԱՔԼՈՐԸ (Yenilməz Xoruz)və başqa hekayələrində Azərbaycan-Türk dilinə oxşar sözlərin araşdırılması.

Hovannes Tumanyan 1869-cu il 19 fevralda Dseğ kəndində anadan olub. Atasmin adı Aslan, anasının adı isə Sona olub. O, Azərbaycan türk qəsbəsi olan Cəlaloğlunda təhsilini bitirəndən sonra, Tiflisin Nersisyan məktəbində oxuyub. O zaman Tiflisdə də əhalinin əksəriyyəti azərbaycanlılar idi. Cəlaloğlu və Tiflis mühiti onun yaradıcılığına böyük təsir etmişdi. Azərbaycan xalq nağıllarının, atalar sözləri və bayatıların güclü təsiri onun hekayələrində özünü göstərir. O şair, ictimai xadim, yazıçı kimi fəaliyyət göstərmiş. O dövr Azərbaycan-Türk dili regionda hakim mövqeyə malik idi. Bunun nəticəsidir ki, erməni yazıçısı əsərlərində Azərbaycan-Türk sözlərindən kifayət qədər istifadə etmişdir. Hovhannes Tumanyan 23 mart 1923-cü ildə vəfat etmişdir. Hovannes Tumanyanın dərs müddətində keçdiyimiz aşağıdakı hekayələrində kifayət qədər Azərbaycan-Türk sözlərinə rast gəlirik.

ՁԱԽՈՐԴ ՓԱՆՈՍԸ - Uğursuz Panos hekayəsindən azərbaycan türk sözləri işlədilən cümlələri diqqətinizə çatdırıram:

1. Բավական տեղ դըչըդու աալով, հայհոյելով, հարայ'հրոցով ընկնում են ետևից, հալածում, տանում գցում անտառները: հայհոյելով (Hayholelov) - Hayharay հարայ'հրոցով- (Haray- hroçov) - Hay-həşir

2. Ա յ մարդ, էս հագուստը n'րտեղից է ընկել քեզ մոտ:

Ա յ մարդ (ay mard) - ay kişi

ԿԻԿՈՍԻ ՄԱՀԸ - Qikosun ölümü hekayəsindən: 1. Կա յ, Կիկոս ջան, վա յ. (vay Qiqos can vay)- vay Qiqos can vay

Արի, արի, անբախտ տատի, տե u թոռանդ գլուխն ինչ է եղել:

Անբախտ (anbaxd) - bədbəxt

ԱՆՀԱՂԹ ԱՔԼՈՐԸ - Məğlubedilməz xoruz

Թագավորը լսում է, իր նազիր—վեզիրին հրամայում է գնան, իսկն, բերեն:

նազիր—վեզիրին (nazir vezirin) nazir vəzirə

ՔԱԶ ՆԱԶԱՐԸ – cəsur nəzər

Տերտերն էլ, կատակի համար, մի փալասի կտորի վրա գրում է.

Փալասի (palasi)-palaz

Էս քառասուն լիրանց զուրգները վերցնում են գալի:

Լիրանց (Ldranoç) -litirlik

Գուրգները (qurzuner) - güzleri

Նշանածը բռնում է կանգնեցնում, թե ո՞ր ես վագում էդպես առանց զենքի, զենք առ հետդ էնպես գնա:

Նշանածը (nşanacı)- nişanlısı

Ազատեցիր (Azadeçir)- Azad elədin

Սրտավորվում են, ամենքը մի կողմից հարայ՝ հրոցով

հրոհրոցով հարձակվում են խանչալով, թրով, թվանքով, քարով, փետով աալիս են սպանում:

Թվանքով (tvankov) - tüfənglə

Խանչալով-xançalov- xəncəllə

Ədəbiyyat siyahısı:

1. H.Tumanyan «ՁԱԽՈՐԴ ՓԱՆՈՍԸ» Uğursuz Panos hekayəsi (erməni dilində)
2. H. Tumanyan «ԿԻԿՈՍԻ ՄԱՀԸ» - Qikosun ölümü hekayəsi (erməni dilində)
3. H.Tumanyan « ՔԱԶ ՆԱԶԱՐԸ- Kaj Nazar» Cəsur Nazar hekayəsi (erməni dilində)
4. H.Tumanyan « ԱՆՀԱՂԹ ԱՔԼՈՐԸ» Məğlubedilməz xoruz hekayəsi (erməni dilində)

ERMƏNİ DİLİNİN TƏDRİSİ ZAMANI QARŞIYA ÇIXAN PROBLEMLƏR

Zeynallı Qönçə II kurs, qrup 267 R qrup tələbəsi
Fakültə: Beynəlxalq münasibətlər və idarəetmə,
Elmi rəhbər: müəl. Hüseyn Əsgərov
Azərbaycan Dillər Universiteti

Bildiyimiz kimi, erməni dili Hind-Avropa dil qrupuna aiddir. Biz bunu erməni dilinin cümlə quruluşunda, qrammatikasında və lüğət tərkibində görürük. Erməni dilində bir çox sözlər vardır ki, ermənilər zaman-zaman qonşu millətlərlə birgə yaşadığı müddətdə onların dillərində olan yeni sözlər erməni dilinə keçmişdir. Həmin sözlərin keçməsi ilə əlaqədar olaraq, həm də o dillərin qrammatika strukturu da erməni dilinə böyük təsir göstərmişdir:

1. Biz erməni dilini keçərkən, erməni yazıçı və şairlərinin hekayələrini oxuyarkən, bu əsərlərdə bir çox alınma sözlərə rast gəlirik. Azərbaycan-türk dilindən bir çox sözlər erməni dilinə keçmiş, məsələn; դասդակ-дестэк, բալա-bala, ջան-can, շաքար-şəkər, լավաշ-lavaş, զաթա-kətə, խմոր-xəmir, տոլմա-dolma, կեռաս-gilas, լիմոն-limon, նուր-nar, ռեհան-reyhan, քեֆ անեկ-kef eləmək, դերվիշ բաբա-dərviş baba, փինաշի-pinəçi, դարդ-dərd, բիզ-biz və s. [2, s.72]

2. Erməni dilində malik olmaq (ունենալ) feli Avropa dilində olduğu kimi şəxslərdə təsrif olunur, məs; İngilis dilində olan “I have”, “you have”, “she has” erməni dilində “ես ունեմ”, “դու ունես”, “սա ունի” kimi tərcümə olunur. Amma bizim dildə şəxs əvəzliyinin yerinə yiyəlik əvəzliyi yazılır. Məs; mənim var.

3.Erməni dilində olan və qədimdə işlədilən bir çox səslər başqa dillərdən alındığına görə o dillərin səslərinin funksiyası öz xüsusiyyətini saxlamışdır. Məs; Qədim alban dilində olan “մկրատ-qayçı” sözü

talış, ləzgi, avar, kürd, assuriya dillərində öz kökünü saxlamışdır və o səslərin tələffüz məxrəci də eynilə qalmışdır. Erməni dilinin tədrisi zamanı qarşıya çıxan əsas problemlərdən biri ermənilərin özlərinin başqa dillərdə alınma səslərin saxlanmasıdır. Bu səslər də bir neçə hərflərlə göstərilir. Erməni dilində 2 növdə yazılan səslər mövcuddur: օ-dz, զ-dj, օ-ds, օ-tşj, ց-ç(ս-պս), չ-ç(չ). Erməni dilində bu afrikat səslər bizim türkcəmizdən fərqlənir. Ona görə ki, bu səslər bizim dildə yoxdur. Erməni dilində 39 hərf, səs sistemində isə 36 səs var. Səs sistemində isə 6 sait səs və 30 samit səs mövcuddur. Bu 3- օ,ն,ւ hərflərindən başqa, hər hərf 1 səs verir. օ,ն,ւ hərfləri isə 2 səs verir. [1, s.13]

Dildə bəzən yazıda bir neçə 4 və ya 5 samit hərf yanaşı gələ bilər, amma bir neçə heca əmələ gətirir. Hər bir samitdən sonra ւ-ı tələffüz edilir və heca əmələ gətirir. Məs; Մկրտիչ- Mkrtiç sözündə 5 samit və 1 sait olmasına rəğmən, 4 hecalı söz hesab edilir, շարունակ-atmaq və s. Bu səsləri tələffüz edərkən biz çətinliklərlə üzləşirik.

Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, erməni dilində 7 hal var. Bizim dildə birgəlik halı mövcud deyil. İsimlərin qeyri-müəyyən yiyəlik halı da erməni dilində mövcud deyil. İsimlərin yiyəlik halı cürbəcür yollarla düzəldilir. Müxtəlif dillərdən erməni dilinə yiyəlik hal şəkilçiləri keçmişdir: փոքրիկ- küçənin, բարձր - bacının, լեռան - dağın, շուն-itin, օրվա- günün, հոր- atanın.

İstifadə edilən ədəbiyyat siyahısı:

1. Hüseyn Əsgərov "Erməni dilinin qrammatikası" Bakı-2017
2. Հովհաննես Թումանյան «Հեթաթևեր» Երեւան-2002
3. Hətəm Cabbarlı "Erməni dili" Bakı- 2015
4. Гарибян А.С., Гарибян Дж.А., Краткий курс армянского языка, Ереван «Луйс» 1987.
5. Маркосян Аида , Учебник армянского языка, Москва-2001.
6. Аида С. Маркосян «ԿՌՈՒՆԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ»
7. Парнасян Н. А., Манукян Ж.К., Самоучитель армянского языка, Ереван «Луйс» 1990.

HOVHANNES TUMANYANIN «ԳԻՔՈՐԸ» QIKOR HEKAYƏSİNİN LEKSİKASINDA AZƏRBAYCAN-TÜRK SÖZLƏRİN İŞLƏDİLMƏSİ

Abdullayeva Mənsurə

B M və Regionşünaslıq fakültəsi, qr.363

Elmi rəhbər: baş müəllim Əsgərov Hüseyn

Azərbaycan Dillər Universiteti

H.Tumanyanın «ԳԻՔՈՐԸ» hekayəsində Azərbaycan leksikasında olan sözlərin işlədilməsi Ermənistan xalq ədəbiyyatının seçilən əsərlərindən biri də Hovanes Tumanyanın «ԳԻՔՈՐԸ» hekayəsidir. Hekayədə verilmiş hadisələr Tiflis şəhərində cərəyan edir. Hekayənin yazıldığı dövrdə Tumanyan 1883-87-ci ildə Nersesyan məktəbində təhsil almışdır. Həmin dövrdə Tiflisdə və onun ətraf rayonlarında, həmçinin Borçalı mahalında Azərbaycan türkləri yaşayırdılar.

Hekayəni oxuduqca, burada Azərbaycan leksikologiya lüğətinə daxil olan sözlərin işlədilməsini aydın şəkildə görə bilərik. Azərbaycan dilində tarix boyu istifadə etdiyimiz sözləri çox hissəsi bu gün erməni dilində tələffüz və yazıda söz köklərindəki saitlərin incədən qalına doğru dəyişməsi və ya söz köklərindəki samitlərin sadəcə birinin və bir neçəsinin dəyişməsi ilə istifadə olunur. «Գիքորը» (Qikor) hekayəsi bunun bariz nümunələrindən biridir. Mətnə olan cümlələrdən istifadə edərək bunu göstərək.

–Չեմ ուզում, իմ **քոր փա** էրեխին էն անիրավ

աշխարքը մի գցի, չեմ ուզում, լավիս էր կինը:

İstəmirəm, mənim **körpə** uşağımı haqsız dünyaya atma, istəmirəm,- ağlayırdı qadın

–Մի խաղաղ առավոտ էր, մի տխր **ը** առավ **ն** տ:

–Bir sakit səhər idi, bir **qəmli** səhər (qəmli, diltör)

–Արի **հա** Gəl ha

–Գիքոր **ջ ան**, արի **հա**¹, հասանք **հա** -որդու ն կանչելով գնում էր Համբոն,շալլակին մի խորշին, մեջը մի քանի հաց ու պանիր ու մի երկու **դաս տա թո և թո և ն**:

–Qikor **can**, gəl **ha**, çatdıq **ha**,– oğlunu çağıraraq gedirdi Hampo, **şələsində** bir **xurcun**, içində bir neçə çörək və pendir və bir iki **dəstə tütün**.

–Uj ապի Ay **ata**

–Uhi տարուց ետը բազազը նրան պետք է տաներ **դուքան**, շիներ **դուքանի** «աշ կ ե ր տ», ու էսպէս Գիքորը պէ տք էր

բարձրանար :

–Bir ildən sonra tacir onu aparmalıdır **dükana**, **dükanda** şagird yaratmalı və beləliklə Qikor vəzifəcə qalxmalı idi.

Թե դրուստը կուզես, դեր դու պետք է տաս, որ քու որդին քան է սովորելու:

Diirüstünü bilmək istəyirsənsə, sən mənə pul verməüsən ki, oğlun bir şey öyrənəcək.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. H.Tumanyan «Qikor» hekayəsi (erməni dilində)

ERMƏNİ DİLİNİN TƏDRİSİ ZAMANI İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYATDA AZƏRBAYCAN TÜRK SÖZLƏRİ

qrup 453 Babayev Əlif

*Fakultə: Beynəlxalq münasibətlər və idarəetmə,
Elmi rəhbər: erməni dili müəllimi Hüseyn Əsgərov
Qafqazşünaslıq və Azərbaycan Tarixi kafedrası
Azərbaycan Dillər Universiteti*

XVII əsrdən etibarən ermənilər Şm. Qafqaza köçürülmüşdür. XIX əsrin I yarısından etibarən Şm. Azərbaycan torpaqlarında, o cümlədən, Qarabağda kütləvi şəkildə ermənilərin yerləşdirilməsi Azərbaycan xalqının gələcək faciələrinin baş verəcəyinə əlverişli şərait yaratmaq məqsədi daşımışdır. Ermənilər İrandan, Türkiyədən və digər ərazilərdən Cənubi Qafqaza köçürülmüşdür. Burada yerli əhali ilə qaynayıb qarışan ermənilər bir çox azərbaycan-türk sözlərini öz dillərində işlətmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, “erməni dili” anlayışı XIX əsrdən sonra yaranıb. Ona qədər bugünkü ermənilər qrabarda yox, aşxarabarda (müasir dildə) danışıqlar. Qrabar, aşxarabar və erməni sözlərinin bir birinə uyğunsuzluğu ondan irəli gəlir ki, sonuncu bu gün özünü erməni adlandıranların yox, qədim türk tayfası olan ər mənlərin adıdır. Ümumiyyətlə, ermənilər türklər yaratdığı nə varsa, ona yiyə durmaq istəyiblər.

Qafqaza gələrkən ermənilərin mədəniyyəti olmadığı halda, bütün mədəni-məişət dəyərlərimizi, folklorumuzu, musiqimizi, mətbəximizi yavaş-yavaş əxz edib sonralar öz adlarına çıxarmağa başladılar. Erməni dili Azərbaycan türk dilinin hesabına zənginləşdirildi. Azərbaycan mətbəxi erməniləri heyran qoydu, bir-birindən ləzzətli yeməklərimizin dadı damaqlarında qaldı. Erməni dilinin bir çox sahələrində müxtəlif aspektlərdə azərbaycan -Türk sözlərinə rast gəlinir.

O cümlədən, **Məişət**: դաս-dərs, դաստաւկ-dəstək, əl, դիվան-divan, բաւքաւկ-pambıq, մաշիկ-başmaq, պաւկ-bağ, հայտ, սրահ- saray, ազատ- azad, **Mətbəx**: դոլմա-dolma, լավաշ-lavaş, բանիք-pendir, իրիւ-iris.**Tərvəz**: բադիմեան- badımcan, միքս-mixək, լոբի-lobya, բալ –albalı və s.

Ümumiyyətlə, erməni xalqının danışdığı zamanı işlətdiyi sözlərin yarısından çoxunu Azərbaycan-Türk sözləri təşkil edir. Erməni ədəbiyyatının X.Abovyan, Q.Ağayan, B. Broşyan kimi klassikləri çox zaman öz əsərlərində işlətdikləri Azərbaycan atalar sözlərini və zərb məsəlləri tərcümə etmir və yaxud onları qismən tərcümə edirdilər. Onlar bunu bilə-bilə edir, bu yolla Azərbaycan türkcəsindən aldıkları sözlərlə erməni dilini zənginləşdirir, yaradıcılıq işi zamanı rastlaşdıqları boşluqları doldururdular.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Arutyunyan Q.S «Russko- armyanskiy razqavornik».Erevan -2007
2. «Sadə erməni dili kursu» yeni öyrənənlər üçün- CD audio course
3. Hətəm Cabbarlı “Erməni dili” Bakı-2015
4. Hovhannes Tumanyan “ Hekayələr”
5. Hüseyn Əsgərov II, III səviyyə erməni dili öyrənənlər üçün hekayələr
6. Hüseyn Əsgərov “Erməni dilinin qrammatikası” Bakı -2018

AZƏRBAYCAN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİNİN PARİS SÜLH KONFRANSINDA ABŞ PREZİDENTİ V.VILSON İLƏ GÖRÜŞÜ

*Yusibli Taleh Əhliyət oğlu BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: müəll. Sevinc Qurbanova Əsrəf
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Rusiya imperiyasının süqutundan sonra yaranan dövlətlərdən biri Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti idi. Öz sözünü demiş xalqın tarixi seçiminin dünya dövlətləri tərəfindən vaxtında tanınmaması yeni təhlükələr yarada bilərdi [3, s. 3]. Yeni yaranmış müstəqil dövlətlər kimi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti də beynəlxalq birliklərin bərabərhüquqlu üzvü olmaq, suverenlik və ərazi bütövlüyünü təmin etmək və ən əsası da dünya dövlətləri tərəfindən tanınmaq baxımından Paris Sülh Konfransına böyük ümid bəsləyirdi.

Beləliklə, 1918-ci il dekabrın 7-də fəaliyyətə başlayan Azərbaycan Parlamentinin qərarı ilə Parisə - Versal Sülh Konfransına göndərilən nümayəndə heyəti xalqın iradəsini, onun müstəqillik əzmini ifadə etmək, bu müstəqilliyi dünyaya tanıtmək və qəbul etdirmək missiyasını öz üzərinə götürmüşdü [3, s.2].

Azərbaycan nümayəndə heyəti Parisdə olan zaman ABŞ Konqresinin nümayəndələr palatasının üzvü olan vəkil Valter Çandler vasitəsi ilə sentyabrın 26-da prezident V.Vilsona məktub və bir sıra materiallar göndərdi. Bura Azərbaycan nümayəndə heyəti Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin istiqlalı haqqında memorandumu, dövlətin sərhədlərini göstərilən iqtisadi xəritəni, Azərbaycan dövlətinin iqtisadi və maliyyə vəziyyəti haqqında diaqramları, etnoqrafik xəritəsi ilə birlikdə Azərbaycan əhalisinin milli-etnik tərkibi haqqında memorandumu daxil idi [2, s.14].

1919-cu il mayın 28-də Azərbaycan nümayəndə heyətinin ABŞ prezidenti V.Vilson ilə görüşü baş tutdu. Görüşdə Vilsona təqdim edilmiş memorandumda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranma tarixi və onun 1 illik inkişaf yolu haqqında məlumatlar verildi. Altı bənddən ibarət olan bu sənəddə Vilsondan Azərbaycan istiqlalı haqqında tanınması, Vilson prinsiplərinin Azərbaycana aid edilməsi, Azərbaycanın Millətlər Cəmiyyətinə qəbul olunması və ABŞ-nin Azərbaycana hərbi ləvazimat sahəsində yardım göstərməsi xahiş olunurdu [1]. Qafqaza xüsusi Amerika missiyası göndərmək barədə razılıq əldə edilməsinə baxmayaraq, bu missiya yalnız 1919-cu ilin oktyabrında gəlib çatmışdı.

Prezident V.Vilson ABŞ-ə qayıtdıqdan sonra ölkənin qərb və cənub ştatlarına səfərləri zamanı ictimai çıxışlarında Azərbaycan diplomatları ilə görüşünə bir neçə dəfə istinad etmişdi. Buna baxmayaraq, İngiltərə və Fransa kimi ABŞ-də Azərbaycanı tanımaq məsələsini açıq saxlamaqda davam edirdi. Ermənilər 3-4 ay ərzində geniş antiazərbaycan və antitürk təbliğatı aparmışdılar və Qafqazdakı hadisələr barədə V.Vilsona yanlış məlumatlar vermişdilər. Amma bu təxribatlara baxmayaraq, Azərbaycan nümayəndə heyətinin böyük sücayyəti nəticəsində Amerika və Avropa dövlətləri, 1920-ci il yanvar 11-də Lord Kerzonun təklifi ilə Paris konfransının ali şurasında Azərbaycan Cümhuriyyətinin istiqlalı haqqında yekdilliklə qərar qəbul etdilər [1]. Azərbaycan Respublikası ilə iqtisadi əlaqələr yaratmağa başlayan ölkələr sırasında ABŞ də iştirak edirdi.

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı

1. Consul General of Azerbaijan: US President Woodrow Wilson was impressed by the diplomats of ADR in Paris. May 11, 2018 // <https://report.az/en/foreign-politics/consul-general-of-azerbaijan-u-s-president-woodrow-wilson-was-impressed-by-the-diplomats-of-adr-in-paris/>
2. Quliyev Vilayət. Azərbaycan Paris Sülh Konfransında (1919 - 1920). Bakı, "Ozan", 2008, 184 s.
3. Nuriyeva İradə. Azərbaycan Diplomatiasının Paris sülh konfransında fəaliyyəti. Geostrategiya. 2019, №2, s. 14-17

BİR MİLLƏT-İKİ DÖVLƏT” PRİNSİPİ AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ QARDAŞLIĞININ KONSEPSİYASIDIR!

*Məmmədli Turan Nazim qızı, BM və regionşünaslıq fakültəsi
Elmi rəhbər: Səbinə Məmmədova
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Azərbaycanla Türkiyə dövlətləri arasında dostluq və qardaşlıq əlaqələri qədim tarixə malikdir. Əsrlər boyu Azərbaycan və türk xalqları həmişə bir-birinə dəstək olmuş, sıx əməkdaşlıq etmiş, ulu öndər Heydər Əliyevin müdrikcəsinə dediyi kimi, “bir millət, iki dövlət” olmuşlar. Təsadüfi deyildir ki, Türkiyə dövlətinin müdrik şəxsiyyəti Mustafa Kamal Atatürk Azərbaycanın kədərini özlərinin kədəri, sevincini isə öz sevincləri hesab etmişdir. Türk dünyasının bu iki lideri öz müdrik kəlamları ilə hər iki dövlətin gələcək nəsllərinə əbədi olaraq bir mesaj qoymuşlar: Türkiyə Azərbaycan arasındakı dostluq-qardaşlıq münasibətləri əbədi və sarsılmazdır.

Azərbaycanla Türkiyənin dostluq əlaqələrinin qədim tarixi vardır. Tarix boyu Azərbaycanın problemi Türkiyənin problemi, Türkiyənin dərdi Azərbaycanın dərdi olub. Biz həmişə Türkiyənin bütün sahələr üzrə beynəlxalq aləmdə qazandığı uğurlara sevinmişik, bu nailiyyətlərlə fəxr etmişik, qürur hissi keçirmişik. O cümlədən, Azərbaycan xalqının da uğurları, qələbələri Türkiyə üçün qürur mənbəyi olmuşdur [1].

Azərbaycan-Türkiyə əlaqələrinin, hərbi, müdafiə sənayesi, siyasi, iqtisadi və digər bütün sahələr üzrə dinamik artımda davam etməsi böyük bir coğrafi məkanda iqtisadi yüksəlişə təkan verib. Bütün bu nailiyyətlərin əldə olunmasında Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın siyasi iradələri, dövlət başçılarımızın qardaşlıq münasibəti tarixi rol oynayır [1].

Keçən əsrin əvvəllərində dövlət müstəqilliyimizi ilk tanıyan dövlət olmaqla, qardaş Türkiyə Cümhuriyyəti həmişə olduğu kimi vətən müharibəsi vaxtı da daim yanımızda oldu. Bizə mənəvi və siyasi dəstək verdi. Bu haqlı davamızda bir daha sübut olundu ki, “Bir millət iki dövlət” ifadəsi sadəcə bir şüar deyil. Dövlətlərimiz və xalqlarımız arasında mövcud olan dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin fəlsəfəsini təşkil edən bütöv bitkin bir tarixi təfəkkür konsepsiyasıdır. Yalnız ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin orta əsrlər tarixi obyektiv surətdə tədqiq olunmağa başlamış və həmin istiqamətdə bir sıra mühüm addımlar atılmışdır. Bu baxımdan Ş.Fərzəlibəylinin 1995-ci ildə çap olunmuş «Azərbaycan və Osmanlı imperiyası (XV-XVI əsrlər)» adlı əsərini xüsusi qeyd etmək lazımdır [2, 148].

Qardaş Türkiyə Respublikasında baş vermiş zəlzələnin aradan qaldırılması ilə bağlı Azərbaycan dövlətinin və xalqımızın yardım aksiyası hadisənin ilk günündən ümumxalq işinə çevrildi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Türkiyə Prezidenti cənab Rəcəb Tayyib Ərdoğanla bu təbii fəlakətlə bağlı göndərdiyi başsağlığı məktubunda dərin kədər, çox böyük sarsıntı və iki qardaş xalqın birlikdə yaşadığı acının ifadəsi öz əksini tapmışdır. Bu gün bütün dünyaya məlumdur ki, hər iki qardaş xalqın sevinci və kədəri birdir. Artıq hər kəsə məlumdur ki, bu birlik hər bir çətinliyin, ağır durumun qarşısını ala biləcək qüdrətə malikdir. Münasibətlərin strategiyası göstərdi ki, dövlət başçılarının qarşılıqlı münasibətləri xalqlarımızın soykökünün və tarixin çətin zamanlarındakı birliyinin möhkəm ideoloji bazasını ifadə etmişdir. Ulu Öndər Heydər Əliyevin “Bir millət iki dövlət” tezisi əbədi qardaşlığımızın düsturu olaraq hər birimizin qarşısında mühüm vəzifələri müəyyənləşdirib. Bütün bunlar zəlzələnin baş verməsindən sonra Prezident İlham Əliyevin qardaş Türkiyə Cümhuriyyətinin Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanla etdiyi telefon zəngi zamanı bir daha ifadə olundu, Türkiyənin tək olmadığını, Azərbaycanın hər zaman onun yanında olduğu və olacağını diqqətə çatdırdı.

Azərbaycan Türkiyə ilə birliyini nümayiş etdirməklə dostları qürurlandırır, düşmənlərə isə göz dağı verərək vahimələndirir. Ancaq hamı bilir ki, Azərbaycan-Türkiyə birliyi regional və beynəlxalq təhlükəsizliyin təminatçısıdır. Bu qardaşlıq və müttəfiqlik siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və başqa sahələrdə əməkdaşlığa üstünlük verir. Bakı və Ankara bu istiqamətdə fəaliyyət göstərmək istəyən xoş məramlılara qapılarını açıq saxlayırlar.

Dünyada ikinci belə qardaşlıq, təmənnasız münasibətlər nümunəsi yoxdur! İkinci belə nümunə yoxdur ki, bir millətin təmsilçiləri iki bayrağı bir-birindən ayırmasınlar, hər ikisini bağrına bassınlar. Azərbaycan-Türkiyə birgə hərbi təlimləri bu xoş məramları bir daha təsdiqləyir. Azərbaycan-Türkiyə dövlətləri arasındakı qardaşlıq və birlik heç şübhəsiz ki, dostu sevinc, düşməni göz dağıdır [3]!

Ordularımızın birgə təlimləri düşmənin bağrını yarıb, “Bayrakdar” qorxusu canlarından çıxmayıb. Amma əməkdaşlıq elə sürətlə inkişaf edir ki, artıq birgə helikopter, zirehli texnika istehsalı ərəfəsindəyik. Türkiyə mehmetciyi Azərbaycan əsgəri ilə yanaşı, Azadlıq meydanındakı qələbə paradından keçməsi əsrin hadisələrindən idi. Budur, Şuşada Azərbaycan bayrağı ilə yanaşı, Türkiyə bayrağı dalğalanır, Azərbaycandakı hər evin eyvanında olduğu kimi... Mübarək tarixi yaşayırıq! İki qətiyyətli lider yazır bu şərəfli tarixi. İki dövləti qısaca belə ümumiləşdirmək olar: Türkiyə+Azərbaycan = ZƏFƏR!!! [4]

Bizlər, hər birimiz, bu qardaşlığı qorumaq və növbəti nəsillərə ötürməklə məsuliyyətliyik. Yaşasın Türkiyə! Yaşasın Azərbaycan! Yaşasın əbədi dostluğumuz!

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <https://hafta.az/bir-millet-iki-dovlet-prinsipi-turkiye%0D%0AAzerbaijan-qardasliginin-konsepsiyasidir-11691-xeber.html>
2. Türkiyə Cümhuriyyəti Azərbaycanlı gənc tədqiqatçıların araşdırmalarında Respublika tələbə-gənclər konfransının materialları. 19-20 May 2016-cı il, Bakı
3. <http://www.cabrail-ih.gov.az/az/news/468.html20>
4. https://www.musavat.com/news/turkiye-azerbaycan-zefer-iki-qetiiyetli-liderin-yazdigi-tarix_806121.html1

İQTİSADIYYATDA YENİ MƏRHƏLƏ. QARABAĞ İQTİSADIYYATI DÖVRİYYƏYƏ QAYIDIR.

Aytac Ənsərova
Beynəlxalq münasibətlər və regionşünaslıq fakültəsi, qrup 360
Elmi rəhbər: Leyla Hacıyeva
Azərbaycan Dillər Universiteti

İlham Əliyev qətiyyəti və əzmi ilə ordumuzun gücünə və xalqımızın birliyinə söykənərək düşməni məğlub edərək bizim olan torpaqları bizə geri qaytardıqdan sonra işğaldan azad edilmiş ərazilərdə ciddi bərpa və quruculuq işləri görülməyə başlamışdır. Təbii ki, bu da öz növbəsində iqtisadiyyatımızın inkişafına gətirib çıxaracaqdır.

Danılmaz faktdır ki, Qarabağ nəinki sadəcə özümüzün, eləcə də bütün dünya xalqlarının marağında olan bir ərazidir. Bu cənnət guşələrimizdə aparılan quruculuq işləri isə Azərbaycanın daha yüksək məqama çatmasına kömək olacaqdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, müasir dövrdə iqtisadiyyatın əsas gəlir mənbələrindən biri də məhz turizm sektorudur. Quruculuq işlərindən sonra Qarabağın da məşhur turizm mərkəzlərindən biri olacağını təxmin etmək heç də çətin deyil.

Prezidentin Füzuli rayonunda Horadiz-Ağbənd dəmir yolu xəttinin təməlini qoyması, Zəngilan rayonunun Üçüncü Ağal kəndində və digər rayonların bir neçə kəndində icra olunacaq “ağıllı kənd” layihələrinə start verildiyini bildirməsi, Laçın rayonunun Gülübird kəndində qısa müddət ərzində işə salınan su elektrik stansiyasının açılışında iştirak etməsi bir daha göstərir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı necə yüksək potensiala sahibdir. Füzulidə aeroportun tikintisinin sürətlə davam etməsi, Şuşaya yeni avtomobil yolunun çəkilməsi, Naxçıvana səmt götürən dəmir yolunun təməlinin qoyulması Qarabağda müasir tələblərə cavab verən yol infrastrukturunun yaradılmasından xəbər verir. Düşünürəm ki, bütün bu proseslər üçün xaricdən mütəxəssislərin buraya cəlb olunması da mühüm məsələlərdəndir. Hansı ki, həm ölkəmizin daha yaxından tanınması, həm də işin gedişatının sürətlənməsinə kömək olacaqdır.

Ədəbiyyat Siyahısı

1. <https://xalqgazeti.com/mobile/az/news/82824>
2. <https://unec.edu.az/qarabag-zeferi-azerbaycanin-yeni-iqtisadi-inkisaf-amillerini-formalasdiridi/>
3. <https://science.gov.az/az/news/open/16136>
4. <https://sia.az/az/news/tourism/844259.html>

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI

Rüstamova Ellada Qalib qızı Təhsil-1

*Elmi rəhbər: fil.f.d., dos. Yusifov Elxan Qəşəm oğlu
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Müasir müstəqil Azərbaycan dövlətinin banisi, xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin zəngin irsi indiki və gələcək nəsillər üçün əvəzsiz sərvət, böyük qürur və iftixar mənbəyidir. O cümlədən Ulu Öndər Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyası milli həmrəyliyi, bütövlüyü təmin edən, milli təəs-sübkeşlik və vətənpərvərlik hissini gücləndirən məfkurədir.

Azərbaycançılıq ideologiyası təkcə ölkəmizin ərazisində yaşayan insanları yox, eyni zamanda, bütün dünyada məskunlaşan azərbaycanlıları səfərbər edərək dünyaya səpələnmiş azərbaycanlılarının milli istinad mənbəyinə çevrildi. Eyni zamanda azərbaycançılıq ideyasının, milli birliyin və həmrəyliyin möhkəmləndirilməsi üçün, həmçinin dünyaya səpələnmiş soydaşlarımızın Vətənlə əlaqələrinin, xüsusilə ölkəmizin bütün məsələlərdə milli maraqlarının və tarixən formalaşmış mənəvi dəyərlərinin qorunması məqsədilə diaspor quruculuğu sahəsində bir sıra mühüm addımlar atıldı. [3, s.69]

Ötən yüz illiyin təxminən 30 ili ərzində ölkəmizdəki inkişaf, qazanılmış nailiyyətlər, yaradılmış dəyərlər və sərvətlər ulu öndərin adı və fəaliyyəti ilə bağlıdır. Ümummilli lider Heydər Əliyev böyük siyasi və dövlət xadimi, xalqın lideri olaraq hələ sağlığında canlı əfsanəyə çevrilmiş buna görə də Heydər Əliyev fenomeni həmişə diqqəti cəlb etmişdir. [1, s.54]

Ulu öndər daim vurğulayırdı ki, azərbaycançılıq ideologiyası real müstəqilliyə nail olmaq, vahid, bölünməz Azərbaycanı qoruyub saxlamaq və möhkəmləndirmək üçün vasitədir. Heydər Əliyevin fəlsəfi baxışlarına görə, azərbaycançılıq milli mənsubiyyəti, milli-mənəvi dəyərləri qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, integrasiyasından bəhrələnmək deməkdir. Xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərini həm müdafiə etməyi, həm də qoruyub saxlamağı bacaran, dövlətlə vətəndaşların mənafeyini üzvi şəkildə birləşdirən azərbaycançılıq ideologiyası ölkədə vətəndaş birliyi və vahid sosisium üçün uğurlu təməldir. "Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etməşəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq", – deyən Heydər Əliyev dühası azərbaycançılığı milli ideologiyaya çevirməklə cəmiyyətin həmrəylik və bütövlüyünə, mənəvi birliyinə nail olmuşdur. [2, s.42]

Biz 1993-cü ilin sonlarından etibarən milli ideologiyanın, azərbaycançılıq ideologiyanın müasir elmi-nəzəri standartlar sayəsində formalaşmasının şahidiyik.

1993-cü ildən başlayaraq Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev xarici səfərləri zamanı həmvətənlərimizlə görüşlərində onları vahid ideya-azərbaycançılıq ideyası ətrafına toplamağa çalışır və bunun üçün böyük səylər göstərirdi. Lakin bu, asanlıqla başa gəlmirdi.

Çağdaş dövrümüzdə əsas xalqımızın Ulu öndəri Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və millətimizin gələcək inkişafına yönəldilmiş dövlət siyasətimiz elə istiqamətlənmişdir ki, soydaşlarımızı vahid ümummilli ideya ətrafında toplamaqla bir tərəfdən Vətəndə gedən proseslərə fəal sürətdə cəlb edir, digər tərəfdən də onların təşkilatlanmasına yardımçı olur. Bu ideyalar ilk növbədə tarixin dünya azərbaycanlılarına töhfəsi olan Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin qorunmasına, dövlətimizin siyasi və iqtisadi baxımdan möhkəmləndirilməsinə, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinə və torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsinə yönəlmişdir

Ədəbiyyat siyahısı

1. M. Babayeva.- Bakı: Əbilov, Zeynalov və oğulları, 2006.- 472,[29] s. Heydər Əliyev: dövlət xalq üçündür: kəlamlar, sitatlar, aforizmlər
2. X.Vəliyev.- Bakı: Adiloğlu, 2008.- 400 s.
3. Абдуллазаде, Фатъма. Гейдар Алиев: политический портрет /Ф. Абдуллазаде; отв. За вып.: А.Гулиев, Ф.Агазаде.- Баку: Порт, 2003.- 13с 4. <http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2011/may/175824.htm00f>

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN VƏTƏNPƏRVƏRLİK İDEYALARI HƏMİŞƏ BİZİMLƏDİR

Salmanlı Aytac Hüseynqulu qızı Təhsil-1
Elmi rəhbər: fil.f.d., dos. Yusifov Elxan Qaşəm oğlu
Azərbaycan Dillər Universiteti

Azərbaycan vətəndaşları üçün may ayı həm də ümummilli lider Heydər Əliyevin doğum günü ilə əlamətdardır. Ulu öndər 100 il əvvəl mayın 10-da dünyaya göz açmışdır. Bu tarixi gün ərəfəsində o böyük şəxsiyyətin əziz xatirəsi qədirbilən xalqımız tərəfindən minnətdarlıq hissi ilə yad edilir, onun misilsiz xidmətləri göz önünə gəlir, bütün məsələlər ətrafında düşünmək ehtiyacı yaranır.

Heydər Əliyev hər şeydən əvvəl öz xalqını, böyük məhəbbətlə sevən vətənpərvər bir şəxsiyyət idi. Onun "Anam məni Azərbaycan üçün dünyaya gətirib" kəlamında bu hiss səmimi şəkildə ifadə olunub. Onun vətənpərvərliyi müasir elm və mədəniyyətin nailiyyətlərinə söykənən maarifçilik mahiyyəti daşıyırdı. Böyük mənada onun vətənpərvərliyi digər xalqlara və ölkələrə kin-küdurətdən, ədavətdən uzaq, öz öl-kəsinin, dövlətinin və cəmiyyətinin inkişafına yönəlmiş vətənpərvərlik idi.

"Həyatımın sonuna qədər xalqıma sədaqətlə xidmət edəcək və bütün fəaliyyətimi Azərbaycan Respublikasının gələcək inkişafına sərf edəcəyəm". Ulu öndər Heydər Əliyev bu andını 1993-cü ildə müstəqil Azərbaycanın Prezidenti seçildiyi gün xalqına, bütün dünyaya bəyan etdi. Azərbaycan xalqının ən mühüm milli-mənəvi dəyərlərindən biri öz doğma yurduna bağlılığıdır. Azərbaycan təkcə bu ərəzidə yaşayan, yaradan və fəaliyyət göstərən azərbaycanlıların deyil, dünyanın hər yerində yaşayan azərbaycanlıların əzəli vətənidir. Bütün Türk dünyasının böyük oğlu, Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Öz parlaq nitqlərində, məzmunlu çıxışlarında XX əsrdə xalqımızın əldə etdiyi tarixi qələbəni – müstəqilliyimizin qorunub saxlanılmasında xalqın milli şüurunun güclü şəkildə oyanmasını və vətənpərvərlik şüuruna çatdırılmasını dönə-dönə təkrar etmişdir. Bütün varlığı, ruhu, duyğuları ilə xalqına, vətəninə bağlı olan, ömrünün 34 ilini milli dövlətçilik ideologiyasının inkişafına və bərqərar olmasına həsr edən, Azərbaycanı qarış-qarış qurub inkişaf etdirən Heydər Əliyev təkcə milli-mənəvi dəyərlərimizin, dövlətçiliyimizin təşəkkülünə töhfələr vermədi, milli-mənlik və milli kimlik şüurumuzun inkişafına təkan verdi.

Heydər Əliyevin milli şüur - vətənpərvərlik şüuru elmi konsepsiyası bu gün yeni mahiyyət almış, daha da genişlənərək bütünlükdə xalqımızın vətənpərvərlik tərbiyəsində əvəzsiz örnəyə çevrilmiş, xalqımıza Vətən sevgisi, Vətən birliyi, Vətən bütövlüyü aşılamışdır. Ulu öndərin fikrincə, Vətən yalnız insanların toplumu olan, sadəcə, coğrafi ərazi deyil, Vətən hər bir azərbaycanlının harada yaşamasından asılı olmayaraq şan-şöhrəti, namusu, qeyrəti, əyilməz vüqarı, qürur mənbəyi, bütün varlığı, bəxti, taleyi, gücü, qüdrəti, ədəbi səcdəgahıdır. Səməd Vurğunun "Azərbaycan" şeirini söyləyərkən Ulu öndərin necə kövrəldiyinin hamımız şahidiyik.

Heydər Əliyevin milli vətənpərvərlik konsepsiyasında ən önəmli məsələ bütün xalqımızda, xüsusən gənc nəsildə milli şüurun formalaşdırılması məsələsidir. Ümummilli liderin fikrincə, milli şüur, öncə vətənpərvərlik şüurudur. Heydər Əliyev çıxışlarının birində göstərirdi: "O vaxt Azərbaycan gəncləri elmi şüurla, vətənpərvərlik şüuru ilə yaşayan insanlar Azərbaycana qarşı ədalətsizliyə etiraz əlaməti olaraq meydanlara çıxdılar, böyük mitinqlər keçirildi, 20 yanvar hadisələri Azərbaycan xalqının milli şüurunun daha da yüksəldiyini göstərdi. Eyni zamanda, bu hadisələr milli hərəkətin, milli şüurun imperiya qüvvələri tərəfindən boğulduğunu göstərdi. Ancaq eyni zamanda, Azərbaycan xalqı sübut etdi ki, onun mənliliyi var, milli qüruru var". Heydər Əliyevin milli vətənpərvərlik konsepsiyasında ən önəmli yerlərdən birini də müasir nəsli milli ruhda, milli vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə etmək məsələsi tutur. Ulu öndər Gənclərin birinci forumundakı nitqində (1996-cı il) öz narahatlığını belə bildirirdi: "Gənclərimiz bizim tariximizi yaxşı bilməlidir, keçmişi yaxşı bilməlidir, dilimizi yaxşı bilməlidir, milli dəyərlərimizi də yaxşı bilməlidir. Milli dəyərlərimizi, milli ənənələrimizi yaxşı bilməyən, tarixi yaxşı bilməyən, gənc vətənpərvər ola bilməz. Hər bir gənc vətənpərvər olmalıdır. Vətənpərvərlik sadəcə orduda xidmət deyil, vətənə sadıq olmaq, vətəni sevmək, torpağa bağlı olmaq – budur vətənpərvərlik!". Ulu öndər Heydər Əliyevin fikrincə, dövlətçiliyimizin möhkəmlənməsi gənclərin bir şəxsiyyət kimi formalaşmasından - onların milli ruhda tərbiyəsindən çox asılıdır. Milli ruh, hər şeydən öncə – vətənpərvərlik ruhudur. Ulu öndər demişdir: "Hər bir vətəndaş vətənpərvər olmalıdır. Əgər öz vətəninə, torpağına, xalqını sevməsən, öz xalqının mənəvi dəyərlərinə sadıq olmasan, şübhəsiz ki, başqa şeyləri də qiymətləndirə bilməzsən. İndi bizim əsas vəzifəmiz

gənclərdə vətənpərvərlik ruhunu, milli ruhu, döyüş ruhunu qaldırmaqdır. Vətəni, torpağı müdafiə etmək, hər bir gənc üçün müqəddəs vəzifə olmalıdır”.

Keçən hər bir il bir daha təsdiq edir ki, sözün hər mənasında, böyük və ibrətamiz həyat yaşamış ümummilli lider Heydər Əliyevin ideya dünyasının, təməlini qoyduğu siyasi kursun, strateji inkişaf xəttinin ömrü çox uzaq gələcəyə hesablanıb. Yaxın tarixə nəzər salanda bir daha şahid oluruq ki, Heydər Əliyev dühasının xalqı, vətəni yolunda etdiyi fədakarlıqlar, göstərdiyi xidmətlər, atdığı addımlar unudula bilməz. Çünki onun xatirəsini, gördüyü işləri, xalqımız qarşısındakı xidmətlərini yaddan çıxarmaq mümkün deyil. O öz nitqində vətənə olan borcunu belə ifadə etmişdir:

«Mən bütün həyatımı xalqıma xidmət etməyə həsr etmişəm, bundan sonra da bu yolla gedəcəyəm, başqa yolum yoxdur. Vətənə, xalqıma, millətimə məhəbbət, müstəqil Azərbaycan dövlətinə, Azərbaycan respublikasına hədsiz məhəbbət mənim həyatımın mənasıdır, məzmunudur.»

Heydər Əliyev hər zaman Azərbaycan ilə fəxr etmiş və bunu öz nitqlərində qürur ilə şərh etmişdir. Ümummilli liderimizin məşhur çıxışını yada salaq.

“Hər bir insan üçün onun milli mənsubiyyəti onun milli qürur mənbəyidir. Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, Mən AZƏRBAYCANLIYAM!”

Ədəbiyyat

1. Əl-Fələh, Adil Abdulla. Heydər Əliyev və milli mədəni dəyərlər / Bakı: Qismət, 2007.- 108 s.
2. Ruhiyyə Məmmədli, Sevil Əhmədova. Əbədi müstəqillik tarixi yazan lider Heydər Əliyev. Heydər Əliyevin 95 illik yubileyi münasibətilə hazırlanmış metodik vəsait. Bakı – 2018

MULTİKULTURALİZM SİYASƏTİNİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Kərimova Nəzrin Mahir qızı

*Elmi rəhbər: Müəllim İsrayilova Afət Eyyub q.
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Bakı Beynəlxalq aləmdə etimadsızlıq mühiti formalaşmaqda, irqçilik, millətçilik genişlənməkdə, etnik və milli dözümsüzlük az qala həyat tərzinə çevrilməkdə olduğu bir realıqda Azərbaycan Respublikasında multikulturalizm, dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoq, tolerantlıq və harmonik etnik müxtəlifliyin özünəməxsus birgəyaşayış modeli formalaşmışdır. Dünya bu modeli öyrənməkdədir. Çoxmədəniyyətlik (multikulturalizm) bu modelin əsas fəlsəfəsini təşkil edir. Azərbaycan Respublikasının əsrlərlə formalaşmış təcrübəsi bu sahədə unikal nümunədir. “Kitabi – Dədə Qorqud” dastanından, şifahi və yazılı ədəbiyyatımızdan keçən bariz nümunələr uzaq keçmişdən bu günümüzdək multikultural ənənələrin mövcudluğunu aşkar şəkildə sübut edir. Bu realıq fonunda müasir dövrdə həllini gözləyən yalnız bir əsas məsələ qalırdı. Yeni geosiyasi şəraitdə Azərbaycanın uğurlu inkişafını təmin edəcək ideoloji xəttin seçilməsi. Ulu Öndər Heydər Əliyev etnik millətçiliyə alternativ kimi bütövlükdə Azərbaycan xalqının və cəmiyyətinin, eyni zamanda Azərbaycan dövlətçiliyinin yüksəlişini şərtləndirən və multikulturalizmin əsas mədəni bazası olan azərbaycançılıq dövlət təlimini milli ideologiya kimi irəli sürdü. (1, s.138) Məhz bu ideologiya sayəsində ölkəmizdə bütün konfessiyalar və etnoslar arasında unikal həmrəylik mühiti formalaşmış, tolerantlıq, dini loyallıq, milli özünəməxsusluq və bəşəri dəyərlərə sadıqlıq həyat tərzinə çevrilmişdir. Başqa sözlə, Ümumilli Lider Heydər Əliyev Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün azərbaycançılığı dəqiq ideoloji hədəf seçərək öz uzaqgörən, müdrik siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşmış çoxmədəniyyətlik ənənəsini inkişaf etdirdi və onu keyfiyyətə yeni mərhələyə qaldırdı. Hüquqi və siyasi müstəvidə multikulturalizmin yerini müəyyən etdi. Bununla da ilk növbədə multikulturalizm siyasi modelinin assimilyasiya və təcridçilik kimi digər mümkün siyasi modellərdən üstün olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirdi. Ümumilli Lider Heydər Əliyev təsadüfi deyildir ki, multikultural dəyərlərə əvəzsiz sərvət kimi yanaşırdı: “Azərbaycanın çoxmillətli, tolerant ölkə olması bizim böyük sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür... Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Ərazimizdə yaşayan azərbaycanlı da, ləzgi də, avar da, kürd də, talış da, udin də, kumik da, başqası da – bütönlükdə hamısı azərbaycanlıdır. “Azərbaycan” sözü bizi həmişə birləşdirib”. (3, s.52) Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan dilinə məhz azərbaycançılığın mədəni əsası kimi yüksək qiymət verirdi: “Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi Azərbaycan dilini əbədi edibdir və bu gün Azərbaycan dilimiz yaşayır və yaşayacaqdır”. (2, s.13) Ulu Öndər Hey-

dər Əliyevin 2001-ci il iyun ayının 18-də imzaladığı “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında”, həmçinin 9 avqust 2001-ci il imzaladığı “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında” fərmanları böyük tarixi-siyasi əhəmiyyətə malikdir. (2, s.12) Beləliklə, sonda xüsusi olaraq qeyd edək ki. Heydər Əliyevin müəllifi olduğu çoxmədəniyyətlilik siyasəti İlham Əliyev tərəfindən varislik xətti ilə layiqincə davam etdirilir.

İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı

1. Adıgözəlov Ş. “Multikulturalizm: beynəlxalq təcrübə və Azərbaycan nümunəsi”.
2. Əmiraslanov Ə. Heydər Əliyevin ümumbəşəri ideyalarında multikulturalizm siyasəti // “Heydər Əliyev və multikultural dəyərlər” mövzusunda keçirilən konfransın materialları, Bakı, Azərənşr, 2016, 616 s.
3. Niftiyev N. Azərbaycanda birgəyaşayış və multikulturalizm. Bakı, 2015, 408 s.

“HEYDƏR ƏLİYEV ŞƏXSİYYƏTİNİN CƏMİYYƏTİN FORMALAŞMASINDA MÜHÜM ROLU”

*Magistr Bəylərova Ləman Hamlet qızı
Elmi rəhbər:f.f.d., dos. Afət Cəfərova Səlim qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Bir dövlətin inkişafı üçün nə etmək lazımdır? Onun təhsilini, dilini, iqtisadiyyatını siyasi cəhətdən inkişaf etdirmək lazımdır. Bunun üçün xeyli güc və cəsur ürək lazımdır. Çünki, bu asan iş deyil. Bu işin öhdəsindən çətinliklədə olsa, Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev gəldi.

Deyirlər, ulu tanrı, bəşər övladının düçar olduğu sıxıntıdan qurtarmaq üçün hər əsrdə ona bir dahi şəxs bəxş edir. XX əsrdə Azərbaycanın qurtarıcı qəhrəmanı da Heydər Əliyev idi. Müasir dövrümüzdə adı qızıl hərflərlə həkk olunmuşdur. Azərbaycan dövləti üçün etdiyi saysız əməklər, indi də öz bəhrəsini verir. Bəlkə də, o olmasaydı indi biz bu pillədə ola bilməzdik. Mən düşünürəm ki, biz çox şanslıyıq ki, onun kimi şəxs bizim prezidentimiz olub. Bir müsahibəsində demişdi ki, ölkənin prezidenti ədalətli və obyektiv olmalıdır. O, həqiqətəndə bu xüsusiyyətləri özündə əks etdirirdi.

Gənclərimizin inkişafı üçün bir çox təhsil islahatları keçirmişdi. 1993-cü ildə xalqın təkidilə Azərbaycanın hakimiyyətin ələ alan Heydər Əliyev bir çox özbaşınalıqların qarşısını aldı. Dövlətdə baş vermiş geriliklərin qarşısını almaq üçün ən əsas savadlı kadrların yetişməsi lazım idi. Buna görə də əsas gücü təhsilə vermişdi. Azərbaycan xalqının gənclərinin geri qalmaması üçün təhsil işçilərinə qayğı artırıldı, dövlət hesabına dərslilər çap olunmağa başlandı. 1998- ci ildə martın 30-u Azərbaycan Respublikamızın Təhsil naziri M.Mərdənovun köməkliyi ilə Dövlət Komissiyası yaradıldı. Müstəqil Azərbaycan Müəllimlərin 1-ci qurultayı 1998-ci ildə oldu.

Dövləti üçün yorulmadan, bezmədən əlindən gələnin artığını etməyə çalışan şəxs idi. Gecəsi, gündüzü olmayan yalnız irəli doğru qətiyyətli addımlar atıb və verdiyi sözlərə əməl edirdi. Həyatında sadəcə Azərbaycan xalqının müstəqil və firəvan yaşaması üçün çalışırdı. Vətənin xoşbəxtliyi və azadlığı naminə canından keçməyə hazır olan fədakar insan idi. Onun xalqına , vətəninə qarşı sevgisi gözlərindən oxunurdu. O deyirdi: “Azərbaycan mənim ürəyimdir, Azərbaycan mənim nəfəsimdir, Azərbaycan mənim həyatımdır.”

Heydər Əliyev çalışırdı ki, dövləti öz tarixini , görkəmli şəxsiyyətlərini unutmasın. Bunun üçün o, Nəsiminin, Füzulinin ədəbi irsinin öyrənilməsi ilə bağlı komissiya yaratdı. Yubileyləri münasibəti ilə beynəlxalq elmi konfranslar keçirdi. Öyrədilməsi qadağan olunmuş “Kitabi Dədə Qorqud” dastanı Azərbaycan dövlət universiteti səviyyəsində araşdırılmağa başlandı. Bakıda ali məktəblərin sayı 17-yə çatdı. 3000 -nə yaxın gənc ittifaq büdcəsi sayəsində xaricə təhsil almağa göndərildi.

Azərbaycan dilinin inkişafında mütərəqqi rolu olmuşdur. Əvvəllər, Azərbaycan dili dövlət sənədlərində istifadə olunmağa icazə verilmirdi. Əgər bizim liderimiz bu işə əl atmasaydı, dilimiz məhv ola bilərdi. Bizim dövlətin böyük tarixi vardır. Bizim özümüzə məxsus dilimiz vardır . 1992- ci ildə bizim dilimizin türk dili olduğunu qeyd etmişdilər. Lakin bu səhv fikirdir. Heydər Əliyev qeyd etmişdir ki, düzdü bizim əcdadlarımız türkdür. Amma zaman keçdikcə türk dilli xalqlar ayrılmış , hərəsi bir vahid xalq yaratmışdır. Məsələn: özbək, türkmən, qırğız, qazax, başqırd, tatar və.b bunlar hamısı türk dillidir. Hərəsinin də öz dili vardır. Biz ola bilərik ki, həmin insanları tam başa düşə bilməyək. Millətin milliyini saxlayan onun dilidir. Azərbaycan dili onun üçün çox əzizdir.

Ana dilimiz müstəqil Azərbaycanın, Azərbaycan xalqının ən böyük milli sərvətidir.

Heydər Əliyev

Heydər Əliyev deyirdi: “ Biz azadıq, biz müstəqilik, biz sərbəstik, biz heç kəsdən aslı deyilik, biz öz taleyimizin sahibiyik. Məhz bunun üçün aylarla, illərlə əziyyət çəkmək olar. Çünki, bizim ulu babalarımız , mütəfəkkir insanlarımız bunun uğrunda vuruşub , çalışmışlar. Biz buna nail olmuşuq. Bunu əlimizdə saxlamaq, qorumaq lazımdır. Onu bilin ki, Azərbaycanın müstəqilliyini qorumaq, mənim canımdan artıqdır.” Heydər Əliyevin ən böyük arzusu Qarabağımızın geri qayıtması idi. Budur, onun arzusu bir xəyal deyil, həqiqət oldu. Neçə igid oğullarımızın gücü, müzəffər Ali Baş Komandanın səbri sayəsində Qarabağımız işğaldan azad etdik. Qarabağ artıq sən azadsan, sən Azərbaycanısan. Bu sözləri demək insana necə də gözəl hisslər bəxş edir. Artıq, bizim əziz ulu öndərimiz sizin ruhunuz şad ola bilər. Arzunuz gerçəkləşdi! Xalqınız öz yurduna qovuşdu!

Ədəbiyyat siyahısı

1. https://youtu.be/ZgFTfBOe_iA
2. <https://youtu.be/VvJB2Eo1kq0>
3. <https://youtu.be/GbPBEWPdbTg>
4. “HEYDƏR ƏLİYEV AZƏRBAYCAN ELMİ VƏ TƏHSİLİNDƏ UĞURLU İSLAHATLARIN MÜƏLLİFİ KİMİ” prof. Bayramov Azad Mustafa oğlu, müəllim Aslanov Elgün Məmmədli oğlu

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR

***Talibova Zərifə Kamil qızı Təhsil-1
Elmi rəhbər: müəl. Əliyeva Elnurə Yusif qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti***

Azərbaycanda multikulturalizmin dərin kökləri vardır. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanından, şifahi və yazılı ədəbiyyatımızdan keçən bariz nümunələr uzaq keçmişdən bugünümüzədək multikultural ənənələrin mövcudluğunu aşkar şəkildə sübut edir. Keçmiş dövrlərdən bəri burada müxtəlif xalqların (avarlar, talışlar, ləzgilər, udinlər və s.), dinlərin nümayəndələri əsrlər boyu dinc və mehriban, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşayıblar.

Müasir Azərbaycan dövlətinin qurucusu, respublikamızın sabiq prezidenti mərhum Heydər Əliyevin ölkəmizin inkişafında, tərəqqisində rolu əvəzsizdir. Azərbaycançılığın banilərindən olan Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideyasının hazırlanmasında, təbliğində, yayılmasında əhəmiyyətli işlər görüb. Heydər Əliyev azərbaycançılığın daxilində çoxmillətli, müxtəlif dinli Azərbaycan əhalisini, habelə xaricdə yaşayan azərbaycanlıları görürdü. Şübhəsiz ki, Heydər Əliyev və multikulturalizmin Azərbaycan modeli zaman-zaman örnək rolunu oynayacaq. Bilirik ki, Azərbaycanda multikulturalizmin dərin kökləri var və bu sahədə Heydər Əliyevin rolu vurğulanmalıdır. Azərbaycandakı multikulturalizmlə bağlı Heydər Əliyev deyirdi: "Azərbaycanın vətəndaşları dini, irqi, siyasi, dil mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hamısı eyni hüquqa malikdir və onların hüquqları, Azərbaycan tərəfindən qorunur və mühafizə olunur. Siz əmin ola bilərsiniz ki, biz bu məqsədlərimizə, bu prinsiplərimizə daim sadıq olacağıq və gələcəkdə də Azərbaycan vətəndaşlarının dini mənsubiyyəti, yaxud dil mənsubiyyəti, siyasi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bir-birilə münasibəyə girməsinə yol verməyəcəyik". Vurğulayaq ki, Azərbaycanda tolerantlıq kimi multikulturalizm ideyalarına sadıqlıq hər zaman güclü olub və bu gün də eyni vəziyyətdədir. Azərbaycanda insanları yaxınlaşdıran, xalqları sülh, sabitlik, insanları mehribanlıq, qarşılıqlı hörmət naminə birləşdirən azərbaycançılıq və multikulturalizm olduqca böyük dəyərdir. Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdıışından sonra xalqa "Suverenliyimizi daim yaşatmaq, dövlət müstəqilliyimizi əbədi etmək üçün harada yaşamasından asılı olmayaraq, bu gün hər bir azərbaycanlıdan müqəddəs Azərbaycan qayəsi ətrafında əməl və əqidə birliyi, sarsılmaz həmrəylik tələb olunur" çağırışı da dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın bir amal ətrafında sıx birləşməsinə və yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakları ilə Azərbaycan həqiqətlərini təbliğ etmələrinə şərait yaratmışdır. Bir sözlə, Ulu Öndər Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu azərbaycançılıq ideologiyası milli həyatın ahəngdarlığının, konfessiyaların dinc yanaşı yaşamasının, ölkədə yaşayan bütün etnosların qarşılıqlı əlaqəsi və

təsirinin çoxəsrlik ənənəsi, onların ümumi taleyi və gələcək müstəqil Azərbaycanın bütövlüyü, inkişafı və firavanlığı uğrunda birgə mübarizəsinin tarixi təcrübəsidir. Müasir dövrdə Azərbaycan özünün multikulturalizm siyasəti və bu sahədə əldə etdiyi nailiyyətlərlə dünya dövlətlərinə, o cümlədən bu sahədə tarixən öz zəngin təcrübəsi ilə tanınan Qərbi və Şərqi ölkələrinə nümunə olmaqdadır. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan dünyanın ən tolerant ölkələri siyahısında ilk beşlikdə yer alır. Multikulturalizm ölkəmizin dövlət siyasətində aparıcı yer tutur. Ümummilli liderimizin bu sahədə ən böyük uğurlarından biri də o idi ki, xalqımızın ən dəyərli keyfiyyətlərindən olan – digər millətlərin hüquq və mədəniyyətlərinə hörmətlə yanaşma xüsusiyyətini milli ideologiya – azərbaycançılıq səviyyəsinə qədər yüksəltdi və rəsmiləşdirdi. Bu böyük şəxsiyyət Azərbaycanı separatizm və parçalanma bəlasından xilas edərək tarixən bu torpaqlarda yaşayan xalqların təmsilçilərini də vahid məram ətrafında səfərbər etdi, onları Azərbaycan bayrağı altında birləşdirdi. Heydər Əliyev Azərbaycan multikulturalizminin Azərbaycançılığın tərkib hissəsi kimi öyrənilməsinə stimul verdi.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. http://www.anl.az/down/meqale/baki_xeber/2016/may/492398.htm
2. https://www.yeniazerbaycan.com/Siyaset_e28717_az.html
3. <https://az.m.wikipedia.org/wiki/Multikulturalizm>

HEYDƏR ƏLİYEVİN ÇIXIŞLARINDA TÜRKÇÜLÜK İDEYALARININ İFADƏ VASİTƏLƏRİ

*Muradzadə Leyla Murad qızı
Elmi rəhbər: B/m Nüşabə Əbdülrəhimova
Filologiya fakültəsi, qrup 142B
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Türk dünyasının fəxri olan ulu öndər Heydər Əliyev XX əsrdə Azərbaycan xalqının yetişdirdiyi böyük dühalardan biri kimi xatırlanır. Heydər Əliyevi başqa xarici şəxslərdən fərqləndirən başlıca xüsusiyyətlər onun qeyri-adi zəka realizminə, yüksək təşkilatçılıq bacarığına malik olmasıdır. Bu dahi şəxsiyyətin siyasi-ideoloji fəaliyyəti təkcə Azərbaycanla məhdudlaşmayıb bütövlükdə türk dünyasını, ümumən dünyanı əhatə edir.

Heydər Əliyevin hakimiyyətinin birinci mərhələsində türk və müsəlman dünyası istiqamətində siyasətini yeridərək sovet rəhbərliyi onun tövsiyələrini dinləyir və nəzərə alırdı. O bu məsələdə özünün mükəmməl nəzəri biliyi və nəhəng praktik fəaliyyəti ilə seçilirdi. Türk və müsəlman xalqları arasında mədəni əlaqələrin gücləndirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verən Heydər Əliyev bu istiqamətdə fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycanda qazax şairi A. Kunanbayevin 125, özbək yazıçısı M. Şeyxzadənin 70 illiyi qeyd edildi. Özbəkistanda Azərbaycan mədəniyyəti günləri, Azərbaycanda Özbəkistan ədəbiyyatı və incəsənəti günlərinin keçirilməsinin çox böyük əhəmiyyəti oldu.

XX əsrin 80-ci illərinin əvvəllərində ulu öndər Heydər Əliyev öz şəxsiyyəti ilə türkçülük düşüncəsini, türkçülük faktını SSRİ kimi nəhəng imperiyanın ən ali iyerarxiyasına gətirib çıxarmışdı.

Ümummilli liderin türk dünyasının problemləri ilə ardıcıl şəkildə məşğul olmağa başladığı mərhələ isə, əsasən, 1993-cü ildən xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonraya təsadüf edir. Heydər Əliyev türk dünyasının gələcəyi ilə bağlı məqsədlərinin həyata keçirilməsində Türkiyə Cümhuriyyətinin rolunu həmişə yüksək qiymətləndirmişdir.

Müstəqilliklərini yenidən əldə etmiş türk dövlətlərinin qarşılıqlı əlaqələrində ikitərəfli münasibətlərlə yanaşı, dövlət başçılarının sammitləri də xüsusi yer tutur. Ulu öndərimiz türk dövlət başçılarının zirvə toplantılarının əhəmiyyətindən bəhs edərək demişdir: "Şübhəsiz ki, zirvə toplantısı bizim xalqımızın, müstəqil ölkələrimizin bu günü və gələcəyi üçün əhəmiyyətli yoldur. Yəni bizim türk mənşəli, türkdilli xalqlarımızın tarixi, milli, mənəvi ənənələri eyni və yaxud bənzər olan xalqlarımızın hər birinin müstəqil dövlət kimi mövcud olması, onların həm dövlətlərarası əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi, möhkəmləndirilməsi, həm də bu əlaqələrdən istifadə edərək tarixi irsimizi, keçmişimizi canlandırmaq və onun əsasında xalqlarımızı daha da yaxınlaşdırmaq dünyanın indi mürəkkəb proses gedən dövründə çox mühümdür. Ona görə də mən bu görüşə böyük əhəmiyyət verirəm. Orada hansı sənədin imzalanıb-imzalanmamasından asılı olmayaraq, elə bu görüşlərin özü, fikir mübadiləsi, həmin ölkələrin prezidentlərinin ünsiyyəti-bunlar hamısı respubli-

kamızın həm iqtisadi, həm mədəni, elmi, həm də bütün başqa sahələrdə bundan sonra da bir-biri ilə sıx əlaqələr yaratması üçün imkanlar açacaqdır.”

Türk dünyasının sevimlisi, görkəmli siyasi dövlət xadimi, ümumilli lider Heydər Əliyevin türk dünyasının yüksəlişi barədəki strateji mövqeyini onun sözləri çox aydın və açıq şəkildə əks etdirir. Öz nitqində bədii ifadə vasitələri olan bədii təzad, hiperbola və s. məharətlə istifadə etmişdir: “Özünün yeni yüksəliş dövrünü yaşayan çağdaş türk dünyası bəşər sivilizasiyasına yeni, misilsiz nümunələr vermək iqtidarındadır. Bu gün öz suverenliyini əldə etmiş bir çox türk cümhuriyyətlərinin bu sıraya qoşulması türk dünyasının gələcəyinə işıqlı ümidlər oyadır. İqtisadi, siyasi və mədəni həyatın sıx telləri ilə birləşməyə başlamış türk xalqları yeni dünyanın mühüm amillərindən birinə çevrilməkdədir”.

Azərbaycanın ümumilli liderinin türk dünyasının qarşılıqlı əlaqələrinin yüksəlişi strategiyası bu gün də uğurla davam etdirilməkdədir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. "Heydər Əliyev siyasəti: tarixdə və günümüzdə" Naxçıvan-2013
2. <https://modern.az/news/384006/>

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEV AZƏRBAYCAN MULTİKULTURALİZMİNİN SİYASİ BANISI KİMİ

*Təhsil-1 Əliyeva Aysel Emil
Elmi rəhbər: Məmmədova Nuranə Rövşən
Azərbaycan Dillər Universiteti*

“Azərbaycanın vətəndaşları dini, irqi, siyasi, dil mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hamısı eyni hüquqa malikdir və onların hüquqları Azərbaycan tərəfindən qorunur, mühafizə olunur. Siz əmin ola bilərsiniz ki, biz bu məqsədlərimizə, bu prinsiplərimizə daim sadıq qalacağıq və gələcəkdə də Azərbaycan vətəndaşlarının dini mənsubiyyəti yaxud dil mənsubiyyəti, siyasi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bir-biri ilə münaqişəyə girilməsinə yol verilməyəcəkdir.”

Ümumilli lider Heydər Əlirza oğlu Əliyev

Bir xalqın ən qürur duya biləcəyi məqamlardan biri öz adət-ənənələrini nəsildən-nəslə olduğu kimi ötürə bilməyidir. Azərbaycan xalqı hər zaman özünə məxsus adət-ənənələrini öz şəffaflığı ilə, göz nuru kimi qorumağı ilə seçilmişdir. Məhz elə bu da bizim şanlı Vətənin övladlarının fəxr mənbəyidir. Bütün bunlara sübut istəsək, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanına, keçmiş şifahi və yazılı mənbələrə nəzər salmağımız kifayətdir. Unutmamalıyıq ki, bu adət-ənənələrin qorunmağından, nəsildən-nəsillərə ötürülməsindən bəhs edərkən bəzi şəxslərin adını mütləq çəkməliyik. Bunlardan biri və birincisi Azərbaycanda bir çox siyasətlərin başlanğıcını qoyduğu kimi multikulturalizm siyasətinin də əsasını qoyan Ulu Öndər Heydər Əliyevin adını çəkmək lazımdır. Heydər Əliyevin Azərbaycan multikulturalizminin yaranması və inkişafında olan rolu danılmazdır. Ulu Öndər öz addımları ilə bizim xalqımıza etnik və dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bütün Azərbaycan vətəndaşlarına ən yüksək səviyyədə tolerantlıq göstərməyi aşladı. Ulu Öndər bu siyasəti bir xalqın özünəməxsus sərvəti kimi görürdü və bildirdi: “Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Biz bunu qiymətləndiririk və qoruyub saxlayacağıq”. [1, s.47]

Ulu Öndər demokratik inkişafa əsas yön verəcək amillərdən birinin multikulturalizm siyasəti olduğunu daim vurğulamışdır. Sözsüz ki, onun bu sahədə olan fəaliyyəti bizim xalqımıza verilmiş bir töhfədir. Onun öz düşüncələri, hərəkətləri ilə formalaşdırdığı əvəzolunmaz mühit vətəndaşlarımız üçün hər zaman bir nümunədir. Bir dövlətin yürütdüyü əməlləri həm vətəndaşlarına, həm xarici dövlətlərə çatdırmağının ən mükəmməl yollarından biri bu əməl haqqında öz konstitusiyasında bəhs etməsidir. Heydər Əliyev də məhz bunu etdi: Multikulturalizm siyasətinin əsas prinsipi olan tolerantlıq barədə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının maddələrində bəhs olunmağına nail olmuşdur. Heydər Əliyev 2001-ci il noyabrın 9-da Dünya azərbaycanlılarının birinci qurultayında azərbaycançılığın mahiyyətini məhz bu cür ifadə etmişdir: “Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq”. Ulu öndər hər zaman ölkəmizdəki bütün din

mənsuclarına yardım göstərmişdir. Yeni məscidlər tikdirmiş, kilsə və sinaqoqları ziyarət etmiş, eləcə də, onların problem və ehtiyaclarına maddi və mənvi dəstək olmuşdur.

Heydər Əliyev xalqımızın, dövlətimizin inkişafı üçün əsas amillərdən biri olan azərbaycançılıq prinsipini milli ideologiyamız kimi irəli sürmüşdür. Onun düşüncəsinə görə, etnik millətçilik, separatizm xalqlar arasında ixtişaşlara səbəb olur ki, bu da öz növbəsində bir çox problemlər gətirir. Azərbaycançılıq ideyası isə ölkədəki etnik və dini mənsubiyyətdən asılı olmayaraq, hər bir vətəndaşı özündə birləşdirir. Ulu Öndərin vurğuladığı kimi: “Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Ərazimizdə yaşayan azərbaycanlı da, ləzgi də, avar da, kürd də, talış da, udin də, kumik da, başqası da bütünlükdə hamısı azərbaycanlıdır.” [1, s.48]

Ulu öndər multikulturalizm siyasətinin həyata keçirilməsində BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa xüsusi əhəmiyyət verirdi. O, ölkəmizdə multikulturalizmin inkişafı üçün adları çəkilən təşkilatlarla müxtəlif konvensiyalar imzalamışdır. Belə konvensiyalardan Avropa Şurasının “Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə və Konvensiyası” nı göstərmək olar. Bu konvensiya Azərbaycan hökuməti tərəfindən 1995-ci il fevralın 1-də imzalanmış və 2000-ci il 16 iyun tarixli Qanunla ratifikasiya edilmişdir.

Beləliklə biz görürük ki, Azərbaycanda multikulturalizm siyasətinin yaranması və bu dəyərlərin inkişaf etdirilməsi Ulu öndər Heydər Əliyevlə bağlıdır. Ölkədə yaşayan hər bir millətin, etnik qrupun nümayəndəsi vahid Vətən olan Azərbaycan uğrunda çalışması üçün güclü hakimiyyət və siyasi iradə tələb olunurdu. Məhz, Heydər Əliyevin siyasi müdrikliyi sayəsində bu gün Azərbaycanda yaşayan bütün millətlər və din mənsucları rahat şəkildə yaşayır və öz adət - ənənələrinə, dinlərinə sadıqdırlar. Müasir dövrü-müzdə isə onun layiqli davamçısı İlham Əliyevdir. İlham Əliyev ölkəmizdə 2016-cı ili “Multikulturalizm ili” elan etmişdir. Multikultural dəyərlərin yaşadılması sayəsində ölkəmiz daha da inkişaf edir və bütün dünya xalqları Azərbaycanı multikulturalizm siyasətinin ən yaxşı nümunələrindən biri kimi görür.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Kamal Abdulla, “Azərbaycan multikulturalizmi”, Bakı, 2017, səh. 47-54
2. Ramiz Mehdiyev, “Multikulturalizmə giriş”, Bakı, 2019, səh. 411-427

HEYDƏR ƏLİYEV MULTİKULTURAL CƏMİYYƏTİN BANİSİ KİMİ

Orucova Elmira Əhəd qızı Təhsil-1
Elmi rəhbər: Əliyeva Elnurə Yusif qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Multikulturalizm Azərbaycanda əsrlərdən bəri formalaşan, eyni zamanda ictimai-bədii, psixoloji-mənəvi müstəvidən kənara çıxmayan dəyərlər toplusu kimi, xüsusilə, sovet ideologiyasının hökmranlıq etdiyi illərdə kifayət qədər sistemsiz və spontan mahiyyətə malik idi. Onun sanki bütün vacib özəllikləri mövcud idi. Tolerantlıq və mənəvi potensial, dini loyallıq və milli özünəməxsusluq, psixoloji səbat və bəşəri dəyərlərə açıqlıq Azərbaycan insanını multikultural bir rejimin içinə salmağa hazır idi. Bu və bu kimi xüsusiyyətlər Azərbaycan ədəbi-bədii düşüncə müstəvisində həm tarixən, həm də bu gün kifayət qədər görümlü və təsiredicidir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından, şifahi və yazılı ədəbiyyatımızdan keçən bəzi nümunələr uzaq keçmişdən bugününümüzədək multikultural ənənələrin mövcudluğunu aşkar şəkildə sübut edir. Bunun fonunda müasir dövrdə həllini tapası yalnız bir əsas məsələ qalırdı: hüquqi və siyasi müstəvidə multikulturalizmin yerini müəyyən etmək. Və bunu Ulu Öndər Heydər Əliyev etdi. O, Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün dəqiq ideoloji hədəf seçdi və öz uzaqgörən, müdrik siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşmış çoxmədəniyyətçilik ənənəsini inkişaf etdirərək onu keyfiyyətə yeni mərhələyə qaldırdı. Bu mərhələ siyasi mərhələ idi. Əslində, Ulu Öndər Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi oldu.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev xalqına yüksək dəyər verdiyindən bunu sadəcə sözdə deyil, həmçinin əmələdə də nümayiş etdirdi. Digər xalqların siyasi model kimi qəbul etdiyi multikulturalizmi ölkəyə nümayiş etdirdi və xalqımızın da bunun mahiyyətini anlamağa və qəbul etməyə sövq etdi. “Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Biz bunu qiymətləndiririk və qoruyub saxlayacağıq” deyən ulu öndər bütün sonrakı siyasi fəaliyyətini bu sərvətin əbədi olması istiqamətinə yönəltdi. Multikulturalizmin dövlət tərəfindən qəbul olunması, əhəmiyyətli siyasi model kimi qoruyub

saxlanması üçün hüquqi sənədlərdə öz əksini tapan müddəaların yaradılmasına xüsusi önəm göstərdi. Bu həm ümummilli liderimizin, həm də xalqımızın, dövlətimizin tarixində mühüm hadisə idi. Belə ki, multikulturalizm siyasətinin əsasını təşkil edən tolerantlıq (dözümlülük) prinsipi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının bir sıra maddələrində aydın şəkildə təsbit edilmişdir. Bununla bağlı "Bərabərlik hüququ" (maddə 25, bənd 3), "Milli mənsubiyyət hüququ" (maddə 44, bəndlər 1, 2), "Ana dilindən istifadə hüququ" (maddə 45, bəndlər 1, 2) və başqa maddələri göstərmək mümkündür.

Azərbaycanda bütün dinlərin nümayəndələri yanaşı ibadət edir, birgə yaşamın ən gözəl nümunəsini sərgiləyirlər. Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi olan Ümummilli lider Heydər Əliyev multikulturalizm siyasətini ölkənin demokratik inkişafının tərkib hissəsi hesab edirdi. Məhz buna görə inamla deyirik ki, Heydər Əliyev Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisidir. Bu siyasəti uğurla davam və inkişaf etdirən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev bildirib ki, qloballaşma dövründə, informasiya mübadiləsinin və bütövlükdə integrasiya proseslərinin fəallaşdığı bir vaxtda özünü təcrid sadəcə məhvə məhkumdur".

Ulu Öndər haqlı olaraq multikulturalizm siyasətini ölkənin demokratik inkişafının tərkib hissəsi hesab edirdi. Ulu Öndərin rəhbərliyi ilk, nəhayət ki, dönüşü olmayan demokratik inkişaf yoluna çıxmış Azərbaycan Respublikası, onun qeyd etdiyi kimi, "dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq Azərbaycanın bütün vətəndaşlarının eyni hüquqa malik" olmalı idi.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. <http://www.anl.az> > baki
2. <https://www.yeniazərbaycan.com>
3. <https://525.az> > news > 42389

BÖYÜK LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN ÇIXIŞLARINDA TÜRK SOYUMUZA ÇAĞIRIŞ KÖNÜL MURSALİYEV VUQAR

*Filologiya fakültəsi, qrup 142B
Elmi rəhbər: B/m Nüşabə Əbdülrəhimova
Azərbaycan Dillər Universiteti,*

Müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin qurucusu, Türk dünyasının və Azərbaycanın Ümummilli lideri Heydər Əliyevin parlaq şəxsiyyəti və müdrik dövlətçilik siyasəti, məharətli idarəetmə təcrübəsi, zəngin siyasi irsi və gələcək nəsillərə ötürdüyü siyasətin varisliyi ənənəsi təkcə bizim ölkəmizdə deyil, yaxın və uzaq xarici ölkələrdə də politoloji tədqiqatlar üçün aktual mövzulardandır. Türk dünyasının fəxri olan Heydər Əliyev XX əsrin Azərbaycan xalqına yetirdiyi ən böyük dühalardan biri kimi daim xatırlanır.

Heydər Əliyevin siyasi-ideoloji fəaliyyəti sadəcə Azərbaycanla məhdudlaşmayıb, bütün türk dünyasını, ümumən bütün dünyanı əhatə etmişdir.

Təsədüfi deyildir ki, Heydər Əliyev bütün dünyanın etiraf etdiyi görkəmli lideridir.

Heydər Əliyev hər zaman türk dünyasının gələcəyi, inkişafı ilə bağlı irəli sürdüyü mülahizələrdə türk dövlətlərinin birliyini yüksək qiymətləndirmişdir.

Böyük şəxsiyyət çıxışlarının hər birində türk xalqlarının keçmişini, elmi, mədəni, iqtisadi və siyasi əlaqələrini inkişaf etdirərək qədim dünyanın və orta dövr tarixinin mühüm hərəkətverici qüvvələrindən birinə çevrilməsini dəfələrlə vurğulamışdır.

Ümumiyyətlə türk cümhuriyyətlər arasındakı sıx, bərabər hüquqlu və səmərəli əməkdaşlıq zamanın hökmüdür və bu, tarixin müasir siyasi və iqtisadi gedişindən irəli gələn obyektiv zərurətdir. Heydər Əliyevin 1996-cı ildə türkdilli dövlətlərinin başçılarından iştirak etdiyi IV forumdakı nitqi bir daha bunu sübut edir ki, o daim türk xalqlarının birliyini arzulamış, türk dövlətləri arasında iqtisadi, ticarət, elm, mədəniyyət və digər sahələrdə əlaqələri yüksək dəyərləndirərək onların dostluq, qardaşlıq kimi xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirmişdir.

Tarixi-siyasi, dini, milli-mənəvi köklərə bağlı Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin bütün sahələrdə sürətli inkişafı Mustafa Kamal Atatürkün "Azərbaycanın sevinci bizim sevincimiz, kədəri bizim kədərimizdir", Heydər Əliyev isə "Biz bir millət, iki dövlətlik" fikirlərinə əsaslanmışdır. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, Azərbaycan-Türkiyə əməkdaşlığının möhkəm təməli məhz Heydər Əliyev tərəfindən ucaldıl-

mışdır. Onun tarixi "Bir millət, iki dövlət" ifadəsi hər iki dövlət əhalisinin dilinin əzbəri olmaqla gerçək həyatda bu dövlətlərin real siyasətinin əsasını təşkil edir. Heydər Əliyev Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu Mustafa Kamal Atatürkə olan hörmət və ehtiramını bu sözlərlə ifadə edir. "Mustafa Kamal Atatürk bütün türk dünyasının tarixi şəxsiyyətidir. Bütün türk dünyasının əvəzsiz və ölməz lideridir". Türkiyə Cümhuriyyətinin doqquzuncu Prezidenti Süleyman Dəmirəlin Heydər Əliyevə "Bütün türk dünyasının qüdrətli lideri" olaraq verdiyi yüksək qiymətdə real gerçəkliklə iftixar duyğuları biri-birini tamamlayır: "Heydər Əliyev təkcə Azərbaycanın deyil, bütün türk dünyasının yetişdirmiş olduğu ən məşhur dövlət xadimlərindən biridir". Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti Nursultan Nazarbayev ideal dövlət xadimi kimi dəyərləndirdiyi Heydər Əliyevin mənsub olduğu xalqa sədaqətini ön mövqeyə çəkməklə dövlətçilikdə Xalq və Vətən amalının üstün tutulmasında bu böyük şəxsiyyətin göstərdiyi mövqeyi nümunə hesab etmişdir: "Heydər Əliyev son nəfəsinə qədər öz xalqının rifahı üçün çalışmışdır".

Ədəbiyyat:

1. Heydər Əliyev, Müstəqilliyimiz əbədidir, ©Azərnəşr, 1998.
2. Heydər Əliyev, Elektron Sənədlər Toplusu, 2009-2014
3. Heydər Əliyev. Azərbaycan elminin keşiyində. Sənədlər və materiallar. 2 cildə. I cild. Bakı: Turxan NPB, 2013. 4. <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://modern.az/aktual/384>

HEYDAR ALIYEV QUOTES REFLECTING PATRIOTISM TOWARDS AZERBAIJAN

*Allahverdiyeva Nərgiz Zahurovna
Filologiya fakültəsi, qrup 142B
Elmi rəhbər: B/m Nüşabə Əbdülrəhimova
Azərbaycan Dillər Universiteti*

"The common task of all of us is to form, develop and propagate feelings of patriotism, loyalty to the motherland, land, nation, readiness to martyrdom in the cause of the motherland".

Heydar Aliyev

These words of the great leader Heydar Aliyev once again prove that patriotism become a national ideology, the basis of the independent state of Azerbaijan. Furthermore, it is of strategic importance in the context of the protection of our national statehood and the continuous development of Azerbaijan as a powerful state.

Most of the war participants think that, it is not enough to love the motherland, this love must be proven. In my opinion, many of the expressions of the participants were closer to nationalism than patriotism. According to them, a "true patriot" should not try to justify the opinion of the enemy, especially when the issue is supposedly related to the security of the nation.

"Nations have to make sacrifices while fighting for freedom. It was like this in the past, it is like this today, and it will be like this in the future".

Heydar Aliyev

When you look through the history, you will witness that no war has passed without bloodshed, losses, martyrs, and casualties. Especially when the war is fought for the homeland, it is more different than when it is fought against the invader. During the World War, they said "Everything is for the Motherland", "Everything is for the second front", "For the sake of the Motherland". These examples show that it was the dream of every person to sacrifice his life for the sake of his homeland, to rise to the height of martyrdom, to fulfill his duty to the Motherland, the state, and the nation, and it is still the same today.

Exactly at this moment, we remember this quote by Heydar Aliyev. "The patriotic war is a war waged to protect the glory and honour of the entire nation, each of its citizens."

A nation is a happy nation if it has brave sons who heroically fought and died for the sake of the holy deed - the freedom of the nation, the battle of the Motherland. If you die for it, the land is the Motherland! Historically, we had martyrs for the defense of the motherland, and today we still have martyrs for freedom. Each of us builds with them. We are a nation that is devoted to the motherland and loves it very much.

Our sons like Polad Hashimov, Ilgar Mirzayev, Khayyam Dashdamirov, Elshad Mammadov, Vugar Sadigov, Rashad Mahmudov, Ilgar Zeynalli, Mubariz Ibrahimov, Khudayar Yusifzade rose to the peak of heroism and became heroes. We do not forget our heroes who lived for our Motherland, we will not forget them.

Raising a patriotic, citizen means ensuring the future of the Azerbaijan state, the tomorrow of our nation and people.

“Patriotism is a feeling inside a person. Otherwise, that person is without spirituality.”

Heydar Aliyev

Ədəbiyyat siyahısı:

1. “Heydər Əliyev kəlamları” Bakı-2019.

2. “Azərbaycan tarixində Heydər Əliyev şəxsiyyəti” Yaqub Mahmudov Bakı-2002

HEYDƏR ƏLİYEV ÇIXIŞLARINDA PATRIOTİZM RUHUNUN İFADƏ VASİTƏLƏRİ

Ağazadə Nəzrin

Filologiya fakültəsi, qrup 142 B

*Elmi rəhbər : B/m Nüşabə Əbdülrəhimova
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Heydər Əliyev: Dünyada ən şərəfli peşə vətəni, torpağı, dövləti qorumaq peşəsidir.

Azərbaycan torpağı müqəddəs torpaqdır. Bu torpağa qanı tökülən igidlərin yazdıqları tarix və göstərdikləri qəhrəmanlıq Azərbaycanın müqəddəs torpağını daha da ulu etmişdir. Şəhidlər üçün yazılan hekayətlər həm də gələcək nəsillər üçün ibrət dərslidir. Qoy onlar xeyiri şərdən, ağı qaradan ayıra bilsinlər. Vətən yolunda şəhidlik əsl vətəndaşlığın ən ali zirvəsidir; bütün zirvələrdən yüksəkdə duran ilahi bir zirvə, həm də o, adi gözlə yox, yalnız mənəvi gözlə görülməli biləcək bir zirvədir.

"Gənclərimiz milli ruhda tərbiyə olunmalıdır, milli-mənəvi dəyərlərimiz əsasında tərbiyələnməlidir. Gənclərimiz bizim tariximizə yaxşı bələd olmalı, dilimizi yaxşı bilməlidirlər. Hər bir gənc vətənpərvər olmalıdır, vətənpərvərlik böyük məfhumdur. Bu, sadəcə, orduda xidmət etmək deyil, vətənə sadıq olmaq, vətəni sevmək, torpağa bağlı olmaq - budur vətənpərvərlik".

Məhz buna görə də bu gün gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsindən danışdıqda, gənclərimizin vətənpərvərlik ruhunda yetişdirilməsindən söz açdıqda mütləq vətən yolunda canından keçmiş igidlərin həyat yolundan söhbət açmaq lazımdır.

Vətən təəssübkeşliyi, vətənpərvərlik milli qürur və milli ləyaqət hissilə vəhdətdə digər bir məfhumun – azərbaycançılığın özəyini təşkil edir. Ulu Öndər Heydər Əliyev milli vətənpərvərlik haqqında demişdir: "Milli vətənpərvərlik prinsipi gərək körpəlikdən başlayaraq hər bir vətəndaşın *həyat prinsipi, həyat qanunu, nizamnaməsi olsun*"

"Həyatımın sonuna qədər xalqıma sədaqətlə xidmət edəcək və bütün fəaliyyətimi Azərbaycan Respublikasının gələcək inkişafına sərf edəcəyəm". Ulu öndər Heydər Əliyev bu andını 1993-cü ildə müstəqil Azərbaycanın Prezidenti seçildiyi gün xalqına, bütün dünyaya bəyan etdi. Ulu öndərin həyat və fəaliyyətinin elə bir məqamı, elə bir mərhələsi yoxdur ki, onun bu anda sədaqətinin şahidi olmayasan. Bu şərəfli ömrü yaşamış insan Vətəninə, canı qədər sevdiyi Azərbaycanına, xalqına sədaqət andını öz pak vicdanı qarşısında içib.

Ulu Öndər vətənpərvərliyi, vətəndaşlıq duyğusunu xalqın, vətənin taleyinin tərkib hissəsi hesab edirdi. Dahi şəxsiyyətin azərbaycançılıq ideyasının güclənməsində, onun etnik-milli müstəvidən dövlətçilik və vətənpərvərlik müstəvisinə keçirilməsində müstəsna rolu vardır. Ümummilli lider vətənpərvərliyə və dövlətçiliyə əsaslanan azərbaycançılığı qurdu, yaratdı, eyni zamanda, əməli surətdə həyata keçirdi. Milli ideologiyadan, azərbaycançılıq ideologiyasından danışarkən, böyük insan hər bir azərbaycanlının vətənpərvərlik hissləri ilə yaşamasını daim önə çəkirdi: "Milli vətənpərvərlik hissləri hər bir vətəndaşda o qədər güclü olmalıdır ki, hər bir vətəndaş milli mənafeyi öz şəxsi mənafeyindən, öz şəxsi yaşayışından, öz şəxsi həyatından – hər şeydən üstün tutsun".

Vətənpərvərlik vətənə məhəbbət, əcdadların ənənələrinə hörmət deməkdir. Vətənpərvərliyə və dövlətçiliyə söykənən azərbaycançılıq məhz ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanın müstəqilliyinin bərpası

zamanı ölkəyə ikinci dəfə rəhbərliyə qayıdışından sonra milli bütövlüyümüzün təcəssümü olan milli ideologiya kimi formalaşdı, gerçəkləşdi və səfərbəredici fenomenə çevrildi.

Ulu öndər həmişə bu məsələyə diqqətlə yanaşmış, hər bir çıxışında bunu xüsusilə qeyd etmişdir: "Yaşlı nəsillərin əsgəri rəşadəti, xalqımızın döyüş ənənələri böyük mənəvi təsir qüvvəsinə malikdir. Vəzifəmiz mənəvi tərbiyə ilə hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsini əlaqələndirərək, döyüşçülərimizin sayıqlığının, mənəvi və ideya mətinliyinin, var qüvvələrinin vətənin müdafiəsinə vermək əzminin artmasına kömək etməkdən ibarətdir".

"Bizim gənclər, təhsil alan nəslimiz gərək məktəblərdə ilk addımlarından vətənpərvərlik əhvali-ruhiyyəsi ilə tərbiyə olunsun. Bütün dərslər, xüsusən də humanitar fənlər gərək gənclərimizə Vətənə sdaqət, vətənpərvərlik ruhu aşılansın, tərbiyə etsin. Gənc nəslin şüurunda milli vətənpərvərlik ideyasını, vətənimiz üçün iftixar hissini möhkəmləndirmək, müstəqil respublikamızın müdafiəsinə qalxmaq əzmi tərbiyə etmək lazımdır. Bu mühüm məsələnin uğurlu həllində hərbi-fiziki hərəkət və oyunların hər vasitə ilə inkişaf etdirilməsi vacibdir. Hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsini oğlan və qızların fiziki cəhətdən möhkəmlənməsindən, onların fəal həyat mövqeyinin, əxlaqi-iradi keyfiyyətlərinin formalaşmasında, gənc nəslin əməyə və Vətənin müdafiəsinə hazırlanmasında böyük rol vardır".

Artıq uzun illərdir ki, gənclərin vətənpərvər ruhda, Azərbaycançılıq ideologiyası əsasında böyüməsi, tərbiyə olunması istiqamətində müvafiq tədbirlər həyata keçirilir. Azərbaycanda yüksək intellektual səviyyəyə, vətənpərvərlik hissənə, milli düşüncəyə malik gənc nəsil formalaşmış.

"...Bizim, sizin, hamımızın vəzifəsi müstəqil Azərbaycanın sağlam gəncliyini tərbiyə etmək, bilikli etmək, müasir dünyanın əldə etdiyi nailiyyətlər səviyyəsinə qaldırmaq, Azərbaycanda müstəqil, demokratik, hüquqi, sivilizasiyalı dövlət quruculuğu işinə cəlb etməkdir..."

Ədəbiyyat:

1. Heydər Əliyev vətənpərvərlik haqqında: <https://azkurs.org/heyder-eliyev-vetenpervetlik-haqqnda.html>
2. Heydər Əliyev və vətənpərvərlik <https://naxcivanxeberleri.com/cemiyet/103833-heydr-liyev-v-vtnprvrlik.html>

AZƏRBAYCANDA DİNLƏRƏ MÜNASİBƏT. TOLERANTLIQ

Magistrant: Eminli Nigar Asaf
Elmi rəhbər: Dos.Həmidov Samir Sabir
Azərbaycan Dillər Universiteti

Azərbaycan qədim tarixə malik və polietnik dövlətlidir. Azərbaycan Respublikasının əhalisinin əsas hissəsini islam dininə etiqad edən insanlar təşkil etsə də, digər dinlərin nümayəndələri də kifayət qədər mövcuddur. Tarixin istənilən zaman diliminə nəzər saldıqda açıq şəkildə görürük ki, müxtəlif dinlərin nümayəndələri ölkəmizin ərazisində sülh içində yaşamışdır. Müsəlmanlardan başqa digər dinlərin nümayəndələri də dövlət qayğısından kənarda qalmamışdır.

Hal-hazırda Azərbaycanda Ortodoks konfessiyası, Roma katolik konfessiyası, Protestantıq, Yəhudiliklə yanaşı qeyri-ənənəvi din nümayəndələri (Yehova şahidləri, Nehemiya mədh kilsəsi, Beynəlxalq Krişna şüuru və s.) də yaşamaqdadır. İslamın özü də məzhəblərə bölünməsinə baxmayaraq, hər bir nümayəndə azad şəkildə öz dini inancına etiqad edərək, sülh və əminamanlıq şəraitində yaşamaqdadır.

İslama görə tolerantlıq müxtəlif dinə mənsub insanlar arasında körpüdür. İnsanların bir-birinə hörmətlə yanaşması, onların mədəni və etnik dəyərlərinə hörmətlə yanaşması tolerantlıqdan keçir. İslamın əsas mənbəyi hesab olunan Qurani- Kərimdə də insanların dinindən aslı olmadan bərabərliyi və tolerantlığa dair ayələr var. Quran tolerant olmağımız üçün ədalətli olmağımızı əmr edir. Bu da öz növbəsində uğurlu dövlət siyasətinin bariz nümunəsidir.

Azərbaycan Respublikasında Tolerantlıq siyasətinin əsasını ümummilli lider Heydər Əliyev qoymuşdur. H.Əliyevin rəhbərlik etdiyi dövrdə bu sahəyə aid qanunvericilik bazası dərinləşdirilmiş, dini qurumların hüquqlarının qorunması və bu dinlərin arasında münasibətlərin tənzimlənməsi sahəsində işlər aparılmışdır. Hazırda bu siyasəti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev uğurla və böyük uzaqgörənliklə davam etdirir. Azərbaycan Respublikasının din siyasəti Beynəlxalq hüquq norma və prinsiplərinə, ölkəmizin qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrə və konstitusiyamıza əsasən həyata keçirilir, "Dini etiqad azadlığı haqqında" Azərbaycan respublikasının Qanununa və digər aktlara əsaslanır (4 s.84).

1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi ilə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının qəbul olunması, eyni zamanda 1992-ci ildə “Dini etiqad azadlığı haqqında” qanunun qəbulu ölkədə əsas insan hüquq azadlıqlarının təməlidir (4 s.84).

Ulu öndər Heydər Əliyev müxtəlif zamanlarda dini mərkəzlərə ziyarət etmiş, eyni zamanda da dini nümayəndələrdə görüşlər keçirmişdir. O, həmçinin ekstrimist dini qurumların həyata keçirdiyi aktlar barəsində də göstərişlər vermiş, xarici qüvvələrin Azərbaycan və eləcə də, müsəlmanların yanlış tanınması barəsində təəssüf hisslərini bu ifadələrlə bildirmişdir.

Beləliklə, yuxarıda qeyd etdiklərimizə əsasən deyə bilərik ki, Azərbaycan tarix boyu digər dinlərə və mədəniyyətlərə hər zaman dözümlü münasibəti ilə fərqlənmişdir. Hər zaman qonaqpərvərliyi ilə seçilən ölkəmiz, digər din nümayəndələrinə sülh və anlaşma yolu ilə yanaşmışdır. Ölkədə etnik-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanılmasına, digər din nümayəndələrin sitayışı və dini ayinlərin yerinə yetirilməsi üçün onlara qayğı göstərməsi aydın şəkildə görünür.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan – Din <https://culture.gov.az/az/din>
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ölkəmizdəki dini konfessiyaların başçılarını qəbul edərək söhbətindən – Prezident sarayı, 16-11-1999 <https://lib.aliyev-heritage.org/az/6319915.html>
3. Azərbaycanda tolerantlıq <https://azerbaijan.az/related-information/87>
4. Əhmədov C., Azərbaycanda Dövlət-Din münasibətləri: Tarix və müasirlik, Bakı 2018 səh. 61-94
5. Əliyev R. Din. Əxlaq aparıcı yol. Bakı 2005, səh 73-

AZƏRBAYCAN TƏHSİL SİSTEMİNDƏ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEYALARI

Təhsil-1, Mustafayeva Məcburə Nəmət qızı

Elmi rəhbər: Əliyeva Elnurə Yusif qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

“Azərbaycan dövlətinin milli ideologiyasının təməlini, əsasını təşkil edən azərbaycançılıqdır. Dövlətçilik, milli-mənəvi dəyərlər – bunlar hamısı azərbaycançılıq anlayışının tərkib hissəsidir”.

Ümumilli lider Heydər Əliyev

Azərbaycançılıq ideologiyası dünyanın müxtəlif ərazilərində yaşayan azərbaycanlıları vahid bir ideya ətrafında birləşdirir. Azərbaycançılıq müstəqil, suveren Azərbaycanın istiqlalını və bu ölkədə dünyəvi prinsiplərə malik sivil demokratik dövlət uğrunda mübarizəni strateji məqsəd seçən Azərbaycan xalqının ideologiyasıdır. Bu ideyanın əsasında Azərbaycanı özünə vətən sayan bütün xalqların milli, etnik, dini və sosial hüquqlarının bərabərliyi ideyası dayanır.

Azərbaycançılıq milli dövlət ideologiyası kimi, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası əsaslarına söykənən, Azərbaycanın müstəqilliyinə, ərazi bütövlüyünə onun hüquqi və demokratik dövlət kimi inkişafına və milli təhlükəsizliyinin qorunmasına xidmət edən dəyərlər sistemidir.

Bu ideologiya XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində təşəkkül taparaq formalaşmış və bir əsr ərzində təkamül etmiş, formalaşmışdır. 1876-cı ildə Konstantin Uşinskinin layihəsi əsasında açılmış Qori Müəllimlər Seminariyasında Azərbaycan şöbəsinin yaradılmasına razılıq verilir. Sonrakı illərdə Seminariya da təhsil alan azərbaycanlıların sayı ildən-ilə artır və Azərbaycanın Fəridun bəy Köçərli, Səfərəli bəy Vəlibəyov, Soltan Məcid Qənizadə, Üzeyir bəy Hacıbəyli, Cəlil Məmmədquluzadə, Rəşid bəy Əfəndiyev, Müslüm Maqomayev, Şıxlinskilər, Süleyman Sani Axundov, Hacıbaba Süleymanov, Nəriman Nərimanov, Osman Əfəndiyev, İsfəndiyar Vəkilov, Fərhad Ağazadə və digər ziyalıları təhsillərini bitirdikdən sonra Azərbaycan təhsili və azərbaycançılıq ideyası amalında həyatlarının sonunadək mübarizə aparmışlar.

1919-cu ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamenti tərəfindən 100 nəfər azərbaycanlı gənc xərcləri qarşılanaraq xaricə ali təhsil almağa göndərilmişdir. Lakin dərin təəssüf hissi ilə qeyd etməliyik ki, ötən əsrin əvvəllərində xaricə getmiş və ya göndərilmiş bir çox azərbaycanlı gəncin taleyi acınacaqlı sonluq ilə bitmiş, bəziləri xarici ölkələrdə böyük çətinliklər sürərək həyatlarını başa vurmuş, digərləri isə ölkəyə qayıtdıqdan sonra sovet repressiya maşınının qurbanı olmuşlar.

Çağdaş azərbaycançılığın bütün dünya azərbaycanlılarını birləşdirən ideologiya halına gəlməsi, onun müstəqil Azərbaycan dövlətinin ideya əsasına çevrilməsi Ümummilli lider Heydər Əliyevin fəaliyyətində də əhəmiyyətli yerə malik olmuşdur. O hələ sovet dövründə Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik edərkən azərbaycançılıq məfkurəsinin bütün həmvətənlərimiz arasında yayılmasına, bu ideyanın geniş kütləyə çatdırılmasına çalışırdı. Həmin dövrdə Heydər Əliyev respublikamızdan kənarda yaşayan azərbaycanlıların təşkilatlanmasını, azərbaycanlı diasporunun təşəkkül tapmasını vacib sayırdı. 1990-cı illərdə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra o, xaricdəki soydaşlarımızın mütəşəkkil qüvvəyə çevrilməsini, onların doğma vətənlə əlaqələrini möhkəmləndirməsini prioritet məsələ kimi hər zaman diqqətdə saxlamışdır. Azərbaycançılıq ideologiyası birləşdirici missiyanı həyata keçirir. Etnik mənsubiyyətindən asılı olmaya-raq, ölkədəki bütün insanlar birləşərək tarixi, adət ənənə və vərdişlərin qorunub saxlanmasında birlik nümayiş etdirirlər.

Bütün bunlarla yanaşı, azərbaycançılıq ideologiyasının təbliği ilə bağlı ölkədəki təhsil müəssisələrinə də məşğələlərin keçirilməsinə də ehtiyac vardır. Tələbələrin hansı ixtisasa yiyələnməsindən asılı olmaya-raq, ali təhsil alan gənclər arasında milli ideologiyanın sistemli təbliği olunması önəmli faktordur.

Pedaqoji baxımdan qeyd etmək olar ki, məktəblərdə azərbaycançılıq bütün fənlərin təmsalında əşılmalıdır. Orta məktəblərdə humanitar fənlərin təmsalında bu ideya tədris edilir, ali məktəblərdə isə fəlsəfə, sosiologiya və s. kimi fənlər bura daxildir. Konkret olaraq sif o ideologiyaya xidmət edən mövcud fənlərdə azərbaycançılıq bir metodologiya kimi götürülməli, tərbiyə işlərində, hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsinin kökündə azərbaycançılıq dayanmalıdır. Bu isə, gələcək nəslin, düşüncələrinə, baxışlarına, əməllərinə hopmalıdır. Praktik fəaliyyətlə, şəxsi nümunələr, nəzəri baxışlar vəhdətdə olmalıdır. Əgər təhsil belə qurularsa, gənclərimiz azərbaycançılıq ideyasının mahiyyətinə vararaq ölkənin layiqli vətəndaşı ola bilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. İnam Hacıyev. “Azərbaycançılıq ideyasının təbliği”
2. Vidadi Ordahallı Bakı xəbər. (2011, 16 mart)
3. <https://muallim.edu.az/news.php?id=16772>

HOVARD QARDNERİN TƏHSİL FƏLSƏFƏSİ

*Magistr Həmidova Sevdə İbrahim qızı
Elmi rəhbər: Baş Müəllim Abdullayeva Gülnar Mirzəğa qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti*

XXI əsrdə əsrdə fərdi və şəxsiyyətyönümlü yanaşma, bu yanaşmaların təhsilə tətbiqi geniş vüsət almışdır. Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən kurikulum bunun bariz nümunəsidir. Humanizmin tərəfdarlarının sayı artdıqca bu baxış bucağından təhsilə yanaşan, araşdırmalar edən, nəzəriyyələr hazırlayan tədqiqatçıların və pedaqoqların da sayı artır. Bunların ən önəmli nümayəndələrindən biri də Hovard Qardnerdir.

Hovard Gardner, bütün insanların barmaqlarımızın ucları kimi fərqli olduğunu, hər hadisələrə fərqli yanaşdığını və fərqli qavrama tərzlərinin olduğu fikrini irəli sürmüşdür.

1983-cü ildə, bənzərsiz nüfuzlu karyerasında ən effektiv kitablardan birində, Hovard Gardner uşaqların necə düşündüyü və öyrəndiyi ilə bağlı cəmiyyət tərəfindən qəbul edilən anlayışları dəyişdirdi. Onun təhsilə olan baxışı yaratdığı nəzəriyyələrin bünövrəsini təşkil edir. Qardnerin fikrincə təhsil və məktəbi eyniləşdirmək olmaz. Məktəb bizim yalnız təhsil aldığımız yer deyil, Onun uzun illər apardığı araşdırma- lardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, təhsil də yaşadığımız mədəniyyət və cəmiyyətlə bağlıdır. Məsələn, media da insanın təhsilində böyük rol oynayır. Uşaqlar radio və televiziyadan, afişalardan, film və musiqilərdən də çox şeylər öyrənə bilərlər.

O, “Zəhin Çərçivəsi” kitabında IQ testi ilə ölçülə bilən tək bir intellektin deyil, çoxşaxəli intellektin – öyrənmənin bir çox yollarının olduğunu təklif etdi. H. Qardner tərəfindən yaradılmış bu nəzəriyyənin köməyi ilə o, tələbələrin bir-birindən fərqli olduğunu sübut etmişdir. Qardnerin təhsil fəlsəfəsi hər kəsin öyrənə biləcəyi metoddan istifadə edərək biliyin əldə edilməsinin vacibliyini vurğulayır. “Biz uşaqları məktəbə göndəririk və ümid edirik ki, məktəbi bitirdikdən sonra onlar ömürlük bilik alacaqlar. Oxuyurlar, imtahan verirlər, amma 2 ildən sonra bu məlumatı unudurlar” [1]. Hər kəs öz qavrayışı şəklində biliyi mə-

nimsəsə, tətbiq etsə, sintez etsə və ya təhlil etsə, o, onun yaddaşında daha uzun müddət qalacaq. Qardnerin nəzəriyyəsi 9 növ zəkaya əsaslanır.

Qardnerə görə, kurikulumun səmərəli öyrənilməsi üçün tələbələr performans, kəşf və yaradıcılıq yolu ilə materialı dərinlən dərk etməlidirlər. Tərbiyəçilər məlumatı tələbələrə “çatdırmaq” əvəzinə, tələbələrə məlumatı tapmaqda və onları bilik əldə etməyə imkan verəcək zəkaya uyğunlaşdırmaqda onlara kömək etməlidirlər. Hər bir insanın təhsil almaq hüququ var. H.Qardner C.Brokmanla müsahibəsində təhsildən və onun rolundan bəhs edərək vurğulamışdır: “Dünyada hər kəsin necə təhsil almalı olduğu haqqında kitab yazıram. Mən istəyirəm ki, təhsillərini başa vuran insanlar dünyanı təhsil almadan əvvəl dərk edə bilmədikləri şəkildə başa düşsünlər. Dünyadan danışarkən mən fiziki, bioloji, sosial dünyanı və şəxsi dünyanı, eləcə də daha geniş sosial və mədəni ərazini nəzərdə tuturam. İnanıram ki, bunlar hər bir insanı çox gənc yaşlarından maraqlandıran suallardır: mən kiməm? mən haradan gəlmişəm? dünya necə yarandı? insanlar niyə döyüşür? niyə nifrət edirlər?” [2]. Hovard Qardner insanlar arasındakı qarşılıqlı əlaqə əvəzinə o, öyrənənlərin intellektinin qarşılıqlı əlaqəsinə və zəkanın doqquz tipinə diqqət yetirir. Bu diqqət mərkəzində Gardner hesab edir ki, hər bir uşağın öz fərdi öyrənmə yolu vardır. Bu səbəbdən ortaq məxrəcə gəlmək, vahid üsul tapmaq vacib deyil. Çoxsaylı intellektlərə müraciət etməklə müəllimlər öz təlimatlarını və qiymətləndirmə üsullarını cəmləşdirə və tələbə öyrənməsini zənginləşdirə bilirlər.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Gardner, H ”A synthesizing mind: A memoir from the creator of multiple intelligences theory”. Cambridge, MA: The MIT Press, 2020 2. <https://www.verywellmind.com/gardners-theory-of-multiple-intelligences-2795161>
2. <https://www.arti.edu.az/az/presentation/842-hovard-qardner-quot-coxnovlu-intellekt-quot-nazariyyasi>
3. <http://www.tipii.edu.az/az/article/257-hovard-qardnerin-quot-coxsaxali-intellekt-nazariyyasi-quot>

KANADA MULTİKULTURALİZMİN XARAKTERİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

İsmaylova Sevgili Rövşən qızı
Elmi rəhbər: İsmaylova Afaq Suliddin qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

Multikulturalizmin rəsmi dövlət siyasəti kimi qəbul olunduğu ilk ölkə elə Kanada olmuşdur. Multikulturalizmin Kanada modeli yeni cəmiyyətdə hər millətin və etnik azlığın mədəni dəyərlərinin qorunmasına və inkişafına yönəlmiş dövlət siyasətidir. Kanadada multikulturalizm XX yüzilliyin 60-cı illərinin sonlarında Kvebek separatizminə cavab olaraq elan edilmiş və tam mərhələli şəkildə həyata keçirilmişdir. Kanada multikulturalizminin fərqli cəhəti, onun etnik-mədəni tərkibinin mozaikaya bənzəməsidir. Burada heç bir etnik qrup digərinə nisbətə üstünlüyə malik deyil. Ölkədə fransız və ingilis icmalarının mövqeyi də fərqli idi. Belə ki, frankofonlar kənd həyatı sürür, natural təsərrüfatla məşğul olur, konservativ-ənənəvi dəyərlərə bağlı idilər. Anqlofonlar isə şəhərlərdə yaşayı, sənayeləşmə və urbanizasiya proseslərində daha aktiv iştirak edirdilər. 1971-ci ilin oktyabrında multikulturalizm Kanada siyasətinin rəsmi ideologiyası elan olunmuşdur (“Bilinçsizmə əsaslanan çoxmədəniyyətlik doktrinası”). 1972-ci ildə isə multikulturalizm üzrə xüsusi direktorat yaradılmışdır.

Kanada multikulturalizminin inkişafı 3 mərhələdən keçmişdir:

–Birinci mərhələdə vətəndaş cəmiyyətində bu siyasətin həyata keçirilməsi üçün əlverişli zəmin yaradılması idi. Bu 1971-ci ilə qədərki dövrü əhatə edir.

–İkinci mərhələdə multikulturalizm siyasətinin əsasları qoyulmuşdur (1971-1981). 1982-ci ildə Kanada konstitusiyasının bir hissəsi olan “Hüquq və azadlıqlar xartiyası” qəbul olundu. Burada qeyd olunan əsas müddəalardan biri “müxtəlif etnik-milli qrupların sosial-mədəni irsinin qorunması və genişləndirilməsi zərurətini ifadə edirdi”.

–Üçüncü mərhələ 1982-ci ildən dövrümüzə kimidir. 1988-ci ildə qəbul edilmiş “Multikulturalizm haqqında Akt”ın preambulasının sonuncu bəndində deyilir: “Kanada hökuməti kanadalıların irqi, milli, etnik xüsusiyyətlərini, onların dərilərinin rənglərini və dini əqidə müxtəlifliyini Kanada cəmiyyətinin fundamental xüsusiyyəti hesab edir və ölkə həyatının sosial, iqtisadi, etnik-mədəni və siyasi sahələrində eyni imkanların əldə edilməsi kimi, kanadalılara məxsus multikultural irsin qorunmasına və inkişafına yönəlmiş əsl multikulturalizm siyasəti həyata keçirir”.

Beləliklə, cəmiyyətin siyasi birliyinin tam mühafizəsi şərti ilə, ölkə ərazisində təmsil olunan bütün etnik-mədəni müxtəlifliklərin hüquq və azadlıqlarının qorunmasına, inkişafına və əsl tərəqqisinə istiqamətlənmiş multikulturalizm siyasəti Kanadada öz bəhrəsini verməkdədir. Kanada cəmiyyəti isə bütün sivil cəmiyyətlər içərisində əsl tolerantlıq etalonu kimi özünü təsdiq etmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Kamil Abdulla: Azərbaycan Multikulturalizmi. Bakı, 2017 [s.363-368]
2. Ramiz Mehdiyev: Multikulturalizmə giriş. Ali məktəblər üçün dərslik .Bakı,2019 [s.362-366]
3. Qəzənfər Kazımov: Multikulturalizmə giriş. Ali məktəblər üçün dərslik..Bakı,2018 [s.220-222]

NEYROFƏLSƏFƏ

Məcidzadə Çiçək Vüqar, Təhsil-1

*Elmi rəhbər: Baş müəllim Qarayeva Günel Əliniyaz
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Neyrofəlsəfə geniş qəbul edilmiş, tərfi və xüsusilə yaxşı işlənmiş metodologiyası olmayan, mübahisəli elmi intizamdır. Neyrofəlsəfə nevrologiya ilə fəlsəfəni birləşdirən qədim və əsasən şüur, mənlilik və azad iradə mövzuları kimi keçmiş həqiqi fəlsəfi mövzuları araşdırmaq niyyətində olan elmi düşüncədir. Neyrofəlsəfənin əsas prinsipləri: fəlsəfənin naturallaşması; fəlsəfənin empirik elmlərlə əlaqəsi; fəlsəfi və empirik metodologiya;

Fəlsəfənin naturallaşdırılması nevrologiyanın fəlsəfə ilə əlaqəsini təmin etmək üçün ilkin şərt kimi dayanır. Empirik elmlərin elmi metodologiyası, ilk növbədə, təbii və real dünya daxilində hadisələrin əsasında duran proseslər və mexanizmlərə diqqət yetirir. Kooperativ naturalizm isə empirik elmlərin və fəlsəfənin budaqları və metodologiyaları arasında 2 istiqamətli qarşılıqlı əlaqəyə imkan verməklə reduksiya-dan qaçır ki, bu da reduktiv olmayan neyrofəlsəfə və həqiqətə uyğun fənlər arasındakı qarşılıqlı əlaqə ilə nəticələnir. Beləliklə, kooperativ naturalizm qeyri-reduktiv fəlsəfə üçün ilkin şərtədir. Bu yanaşma belə nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, neyrofəlsəfənin bu forması reduktiv hesab oluna bilər, nevrologiyaya bənzər, fenomenologiya-nın özü kimi aspektləri ilə beyin neyron fəaliyyətinə endirilir. Ağıl və ya şüur elmin neyron səviyyəsinə uyğun gəlmir, əksinə onu azaldıran sayılır. Buna görə də reduktiv neyrofəlsəfə sadəcə empirik məlumatlardan və tapıntılardan fəlsəfi konsepsiyalara bir istiqamətli nəticə çıxarır ki, bu nəticəyə nevrologiyanın empirik səviyyəsi fəlsəfi qollara və konsepsiyalarına istinad edir. Neyrofəlsəfənin mümkün formaları ilə yanaşı, nevrologiya və fəlsəfənin empirik sahəsi arasında ciddi paralelliyin tələb olunduğu qənaəti də var. Neyro elm və fəlsəfəyə gəldikdə bu o deməkdir ki, nevrologiya empirik elmi suallar boyunca empirik şəkildə beyni araşdırmaq məcburiyyətindədir. Nevrologiyanın və fəlsəfənin formaları paradigmatik təqdimat kimi mənlilik mövzusunə fərqli yanaşırlar, onların təqdim olunan əsas prinsipləri ilə bağlı orijinal və əvvəllər həqiqi fəlsəfi mövzuya onların müvafiq yanaşmalarını paradigmatik olaraq konseptuallaşdırmaq və əməliyyatlaşdırmaq mümkündür. Bu fərqli metodologiyalar nəticə etibarilə həm empirik, həm də fəlsəfi aləmdə mənlilik hüququnda fərqli anlayışlar və yaranan anlayışları ehtiva edir. Neyrofəlsəfənin fəaliyyəti məsələn, özünə aid sualların irəli sürülməsi üçün nevrologiyada araşdırması daxil olmaqla, yalnız səhv deyil, yəni düzəliş tələb edəcək və sonra düzgün araşdırıla bilər. Tələb olunan yeganə şey ilkin yanlış təsəvvürlərdən qaçmaq və onları aradan qaldırmaqdır ki, həm nevrologiyada həm də fəlsəfədə səhv araşdırmaların qarşısı alınsın. Yekun olaraq qeyd edək ki, qeyri-reduktiv neyrofəlsəfə nevrologiya və fəlsəfə ilə rəqabətdə dayanmır, əksinə onun yaşaması həqiqi konkret elmləri tamamlaması kimi qəbul edilməlidir. Xüsusilə də fəlsəfi anlayışları fəal şəkildə nəzərdən keçirərək fənlər arasındakı tədqiqat cəhd etməklə fəlsəfəni canlı saxlayır, yəni həm giriş həm də çıxış kimi Nevrologiya fəlsəfəsi elm fəlsəfəsinin konseptual sərtliliyindən və metodlarından istifadə edərək, neyro elmi metodları və nəticələri aydınlaşdırmağa çalışır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Bechtel, W.; Mandik, P.; Mundale, J. (2001). "Philosophy meets the neurosciences.". In Bechtel, W.; Mandik, P.; Mundale, J.; et al. (eds.). Philosophy and the Neurosciences: A Reader. Malden, MA, USA: Blackwell.

2. Clark, Andy (2000). *Mindware: An Introduction to the Philosophy of Cognitive Science*. New York: Oxford University Press.
3. Craver, Carl (2007). *Explaining the brain: mechanisms and the mosaic unity of neuroscience*. Oxford University Press

HƏQİQƏT VƏ İNAM EPISTEMOLOGİYANIN FƏRQLİ ÜNSÜRLƏRİ KİMİ

Təhsil-1 Hacıyeva Nigar Zahid

*Elmi rəhbər: Baş müəllim Qarayeva Günel Əliniyaz
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Həqiqət inancın məqsədidir, saxtakarlıq günahdır. İnsanlar inkişaf etmək üçün dünya haqqında həqiqətə ehtiyac duyurlar. Doğru olmayan bir şeyə inanmaq insanların planlarını pozmağa meyllidir və hətta onların həyatı bahasına da ola bilər. Bəs həqiqət nədir ki, insanların həyatında bu qədər mərkəzi yer tutmalıdır? Həqiqət, metafizikada və dil fəlsəfəsində cümlələrin, iddiaların, inancların, düşüncələrin və ya müddələrin adi danışıda deyilən xüsusiyyəti, faktlarla razılaşmaq ya da vəziyyətin nə olduğunu bildirməkdir. Həqiqətdən də, inancların yoxlanılması və təsdiqlənməsi prosesləri var, lakin onlar əlavə inanc və qavrayışları yetişdirməklə və onların işığında orijinal qiymətləndiririk. Həqiqət məntiqi olaraq bir-biri ilə əlaqəli komponentlər sistemi kimi qəbul edilən ümumi inancların bir xüsusiyyəti olmalıdır, buna "inam şəbəkəsi" deyilir. İndi ən çox rəğbət bəslədiyim həqiqət nəzəriyyəsini qısaca qeyd etmək istəyirəm. Bu nəzəriyyə həqiqətin tutarlılıq, universalist və özünüdərilil nəzəriyyələri kimi təsnif edilə bilən bütün nəzəriyyələri əhatə edir. Viredunun haqlı olaraq iddia etdiyi kimi, əgər həqiqət həqiqətdən fərqlidirsə, o zaman həqiqət ifadə olunmazdır. Əgər həqiqət inancla eynidirsə, onda heç bir inanc və ya təklif heç vaxt yalan ola bilməz. Həqiqət meyarı əxlaq norması, elmi qanun, zəruri həqiqət, peyğəmbərin postulatı, bəzi konsensus rəyi və ya hərbi diktatorun iradəsi və s. ola bilər. Həqiqət xeyir və şərddən müstəqildir, baxmayaraq ki, o, yaxşı və ya pis ola bilməz [4, s.302]. Bizim öz həqiqətimiz reallığımızın əksidir. Klassik məntiqdə iki həqiqət var: doğru və yalan. Həqiqət və yalan bizim düşüncə tərzimizdə inanc və əsaslandırma kimi, insanların dünya haqqında biliyinə aid olan eyni anlayışları əks etdirir. Bizim öz həqiqətimiz inanclarımızda formalaşır. Həqiqət və faktlar reallıqla uyğun gəlsə də, inanclarda həmişə belə olmur. Bir inanc bizim reallığımıza uyğun gələndə biz onu doğru hesab edirik. Halbuki bir inanc reallığı özündən başqa bir şəkildə təsir etdikdə o, batildir. İnanc ən yaxşı şəkildə bir şeyin olması və ya dünya haqqında bəzi müddələrin doğru olması kimi müəyyən edilir. Filosoflar dünyaya münasibətə istinad etmək üçün "inam" terminindən istifadə edirlər. Bir şeyə inanmaq onu doğru hesab etmək deməkdir, lakin bütün inanclarımız doğru deyil. İnancın mahiyyətə subyektivdir. Fərdi və kollektiv olaraq biz müəyyən bir əminlik və inam hissi keçirdiyimiz bir inanca sahib ola bilərik. İndi bu o demək deyil ki, insan öz əqidəsinin doğruluğuna, onun məsum olmadığına əmindir. Bir şeyə inanmaq onu mütləq həqiqətə çevirmir. İnanc mənbələrinə ətraf mühit, hadisələr, təcrübələr və biliklər – hisslərimizlə qavradığımız şeylər daxildir. İnanc seçimdir və biz inanclarımızı seçdiyimiz zaman reallığımıza nəyin çevriləcəyini seçirik. Məsələn, psixiatr Artur Barski bildirir ki, xəstənin dərman və ya tibbi prosedurun faydalı olub-olmayacağına inanması nəticəyə təsir edəcək [3, s.121]. Öz həqiqətimizi bilmək inanclarımıza meydan oxumağı ehtiva edir. Böyüdükcə, həyatımızda bir çox inancı seçirik. Bəziləri gözəldir və biz onlardan faydalana bilərik, bəziləri isə bizi məhdudlaşdırır. İnanıram ki, hər zaman doğru inam və seçim həqiqətli yollara işıq saçar.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Annis, David (1978). "A Contextualist Theory of Epistemic Justification". *American Philosophical Quarterly*. 213–219.
2. Bovens, Luc & Hartmann, Stephan. 2003. *Bayesian Epistemology*. Oxford: Oxford University Press.
3. Morton, Adam. 2002. *A Guide Through the Theory of Knowledge (Third Edition)* Oxford: Blackwell Publishing.
4. Russell, Bertrand. 1912. *The Problems of Philosophy*, New York: Oxford University Press

DİN FƏLSƏFƏSİ

Təhsil-1, Vələdova Ellada Abdurza
Elmi rəhbər: Baş müəllim Qarayeva Günel Əliniyaz
Azərbaycan Dillər Universiteti

Fəlsəfə insanların inkişaf etdirdiyi ən əhatəli düşüncə prosesidir. Din də fəlsəfə ilə paralel şəkildə bütün həyatın və kainatın görünüşünü təqdim etməyə və bütün planetdə insanların başına gələn ən əsas və vacib sualların hamısı olmasa da əksəriyyətinə cavab verməyə çalışır. Dinin əsası inanacdır. Din fəlsəfəsi dinin mənasını və mahiyyətini öyrənən fəlsəfi elmdir. O dini anlayışların, inancların, terminlərin, arqumentlərin və din tərəfdarlarının təcrübələrinin təhlilini əhatə edir. Din fəlsəfəsində görülən işlərin çoxunun əhatə dairəsi müxtəlif teistik dinlərlə məhdudlaşmışdır. Din fəlsəfəsi sahəsi ilə məşğul olanların dairəsi geniş və rəngarəngdir. Din fəlsəfəsi fəlsəfənin bütün əsas sahələrinə, eləcə də psixologiya, tarix, sosiologiya və təbiət elmləri daxil olmaqla, digər müvafiq sahələrə əsaslanır. Şimali Amerika və Avropanın akademik şöbələrində adətən tətbiq olunduğu üçün din fəlsəfəsi sahəsinə daxil olan bir sıra mövzular var: 1) dini dil və inanc; 2) dini müxtəliflik; 3) Tanrı / son gerçəklik anlayışları; 4) Allahın varlığının leyhinə və əleyhinə olan arqumentlər; 5) Tanrının mövcudluğu problemləri, şəx və əzab; 6) möcüzələr [1, s.95]. Din fəlsəfəsi çiçəklənən bir sahədir. Din fəlsəfəsin möhkəm gələcəyə malik olub – olmaması onun dinin böyük problemlərinə cavab verən formaları inkişaf etdirə bilməsindən asılıdır. Mən dini evristik olaraq, din fəlsəfəsinin məqsədləri üçün koqnitiv ekzistensial və praktiki yollara son reallıqların və təcrübənin son ölçülərinin cəlb edilməsi kimi təyin edirəm. Din fəlsəfəsi və onun böyük sualları haqqında daha konkret olmaq üçün dinin evristik tərifinə sahib olmaq lazımdır. Din fəlsəfəsində araşdırmanı təşkil etməyə və anlamağa kömək edən bir evristik tərif təklif edilə bilər. Evristik olaraq, onun dəyəri uzun müddətə nə qədər faydalı olduğu ilə göstəriləcəkdir. Din, idrak, ekzistensial və praktik yollarla son reallıqla insanın simvolik əlaqəsidir. Din son nəticəyə nail olmaq üçün müxtəlif elementlərin uyğunlaşdırılmasıdır. Məsələn, dindar şəxs zahid olsa belə, din ictimai strukturlara uyğun gəlir [2, s.102] .

Ədəbiyyat siyahısı

1. Abraham, William J. and Frederick D. Aquino (eds.), 2017, The Oxford Handbook of the Epistemology of Theology, (Oxford Handbooks in Religion and Theology), Oxford: Oxford University Press. doi:10.1093/oxfordhb/9780199662241.001.0001
2. Adams, Robert Merrihew, 1987, The Virtue of Faith and Other Essays in Philosophical Theology, New York : Oxford University Press.
3. Bagger, Matthew C., 1999, Religious Experience, Justification, and History, Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/CBO9780511487637
4. Chandler, Jake and Victoria S. Harrison (eds.), 2012, Probability in the Philosophy of Religion, Oxford: Oxford University Press. doi:10.1093/acprof:oso/9780199604760.001.0001
5. Menssen, Sandra and Thomas Sullivan, 2007, The Agnostic Inquirer: Revelation form a Philosophical Perspective, Grand Rapids: Eerdmans.

ABŞ MULTİKULTURALİZMİNİN XARAKTERİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Məmmədli Fidan Rasim qızı Təhsil-1
Elmi rəhbər: müəl. İsmaylova Afaq Suliddin qızı
Azərbaycan dillər universiteti

Hazırda əksər ölkələr bu və ya digər dərəcədə mədəni müxtəlifliklə qarşılaşır. Əksər ölkələrdə sərbəst gediş-gəliş, səyahət və turizm üçün açıq olması yad mədəniyyətlərlə dialoq problemini qabardır. Məsələn dövlət ictimai müzakirələrin hansı dildə aparılmalı olduğunu, cəmiyyətdə tolerant münasibətlər təbliğdən mühitin formalaşdırılması, bütün fərdlərin hüquq və vəzifələrinin dairəsinin müəyyən olunması həyata keçirir. Qeyd olunan bu məsələlərin dinc yolla həll edilə bilməməsi cəmiyyətdə sosial gərginliyin artması və etnik münaqişələrin baş verməsi ilə nəticələnə bilər. Cəmiyyətdə “yaxşı” və “pis”, “düzgün” və “yanlış” məfhumları ətrafında təşəkkül tapan stereotiplər ucbatından düşüncə tərzini yeni reallıqlara uyğun dəyişdirməkdə çətinlik törədir. Məsələn Fransa və daha sonra Sinqapurda müsəlman-valideynlər

dövlət hicab geyilməsinin qadağan edən qərarın qanunsuz və əxlaqa zidd olduğu göstərərək ona qarşı çıxmışdılar. Multikulturalizm bir siyasi sistem kimi, bütün sosial qruplara münasibətdə daha tolerant və dözümlüdür. ABŞ ən mürəkkəb etno-mədəni struktura malik ölkədir. Onun əhalisi tarixən ən azı 5 etnik mənşədən təşkil olunub. 1982 ildə ABŞ siyahıyaalma Bürosu sadə amerikalıların əcdadlarının mənşəyi ilə bağlı cavabları təhlil edərək nəticəyə gəlmişdir ki, müasir amerikalıların əcdadlarının 40-nı ölkədən gələnlər təşkil edir. 2015-ci ildə ölkə əhalisinin ümumi sayı 360 milyona yaxın idi. ABŞ vahid və həmrək cəmiyyət yaratmaq üçün mədəni azlıqlara münasibətdə assimilyasiya yolu ilə “Əridən qazan” (the melting pot) siyasəti həyata keçirirdi. Siyasətin məqsədi 100% amerikanlaşdırma idi. Lakin bütün cəhdlərə rəğmən XX əsrin ortalarında müəyyən olundu ki, “əridən qazan” arzu olunan nəticəni vermədi. 1960-cı illərdə afroamerikalıların hüquqları uğrunda mübarizə, feminizm, cinsi azlıqların hüquqları uğrunda hərəkatlar amerika identikliyi böhranından xəbər verirdi. Amerika siyasətinin əsas hədəfi Avropadan buraya gəlmiş ağdərili immiqrantların öz tarixi vətəni ilə bağların qırılmasına yönəlmişdir. Ölkənin bərabər hüquqlu vətəndaşı olmaq istəyənlər yeni amerika identikliyinə qəbul etməli idilər. Digər xalqlara münasibətdə aparılan integrasiya siyəti praktikada əksi olan xüsusilə, hindulara qarşı olan soyqırım və rezervasiya yolu ilə həyata keçirilirdi. Digər xalqlara (Meksika, kuba, dominikanlılar) münasibətdə diskriminasiya siyəti aparılırdı. 1960-cı illərdə qaradərililər aparteit şəraitində yaşayırdılar. Amerika cəmiyyəti etno-vətəndaşlıq cəmiyyəti idi. Burada vətəndaşlıq ancaq ağlara aid edilirdi. Təbii ki, bu hallar cəmiyyətdə sosial gərginliyi artırır və sosial partlayışlara yol açırdı. Multikulturalizm mövcud durumdan çıxış yolu kimi görünürdü. ABŞ da təhsil sahəsi milli azlıqların daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Təhsildə olan diskriminasiya və bərabərsizlik daha qabarıq nəzərə çarpırdı. 1940-cı illərə kimi ali təhsilə qəbul zamanı yəhudi və qadınların hüquqları məhdudlaşdırılırdı. 60-cı illərdə Amerika universitetlərində təhsil alan tələbələrin 94% ağdərili idi. Təhsil sahəsində digər milli azlıqların iştirakını təmin etmək üçün “affirmative action” siyasəti həyata keçirilməyə başlandı. Belə ki 70-ci illərdə universitetlərdə təhsilə qəbul kvotaları tətbiq olunmağa başlandı. Bu kvotalar milli azlıqların sayına proporsional olaraq tətbiq edilirdi. Lakin tarixi ədalətsizliyin bərpa olunmasına yönəlmiş təhsil islahatı əslində ədalətsizliyə yol açırdı.. Bu səbəbdən 90-cı illərdə bir sıra universitetlər kvotadan imtina etdilər.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Qəzənfər Kazımov: Multikulturalizmə giriş .Ali məktəblər üçün dərslik.Bakı,2018[s.369-374]
2. 2.Ramiz Mehdiyev: Multikulturalizmə giriş.Ali məktəblər üçün dərslik.Bakı.2019[s.230-234]

WE ARE ANTS IN A RAINFOREST

Gunawardana Kavindu
Azerbaijan State Oil and Industry University
Bachelor of Business Administration Undergraduate
Instructor: Farida Huseynova;
Azerbaijan State Oil and Industry University

Multicultural cooperation in the modern world is a topic that spans into many depths. Hence we are only a small part of this huge rain forest. It is really fascinating that we managed to live and evolve with great wars, Pandemics and natural disasters. If we follows the steps of Charles Darwin and his theory of evolution, each and every human being is somehow related. Yest we spread across the globe and surrounded by our own cultures, languages, traditions, religions and countless geographical psychological factors which have drawn lines among us. Each and every individual have their own identity, even they sound, look or 99% similar to another human being. These are what makes the beauty in the diversity. Everyone is special and everyone is important to this web of mother nature.

Curious enough for me how did this diversity occurred? How it progressed? How do these tangibles, intangibles become a part of humans? We never know. We only knows different versions of different stories that was passed by the world of mouth at the beginning of civilization. But what if the truth was never passed on but lies and different editions of human stories of the origin was brought forward? Then we all live in a world that is build upon lies. But after some decades and centuries as we evolve, few among millions may have the same though as I do now. “What if?” The best example is Galileo Galilei.

At the time scholars thought that we are the center of the universe. And the celestial objects rotate and revolve around us. but Galileo Galilei found that actually the sun is the center, and we rotate and revolve around it. So, the scholars were so arrogant to admit this because the church and religion would be a lie then. So, they sentenced him to life. Like that how many truths were sentenced to life? The mystery remains unsolved.

But somehow, we find balance. To admit every opinion and respect them. Different religions were followed. At first there were wars to spread the religions across the world, Empires such as England spread Christianity to every Colonials. At the time they conquered there were some religions that was already followed by locals. In my case for Sri Lanka at the time Portuguese Explorers came at 1505 our people mistook the bread and wine for stones and blood, they reported to the king at that time that there were some dangerous people who eats stones and drinks blood at the beach. During the period and still to this date Sri Lanka is a Buddhist country. But we can find Christians Muslims and Hindu religions and Sinhalese Tamil Berger nationalities co existing with many other ethnicities.

Over the seas I can clearly see similarities and differences while I study in Azerbaijan. The hospitality of the people and their generosity is the same if not its more. People are so kind to help you whenever and wherever you are. So in my point we have universally accepted cultural attributes that don't change at all. People respect every religion all over the nation. That is what makes this co-existence beautiful. People can do great things to help each other. We clearly saw in the devastating earthquake of Turkey how people lend their generous hand to help those people. People didn't care what religion what nationalities or what language they speak. Their only focus was that we must help to those who are in need.

To summarize all the things. Multicultural cooperation is a gem. Each and every diversity reflects the light that shines upon the gem of humanity ten times brighter. And we are all bonded together like a one piece without shatters. The stronger we are with each other, there's no force that could destroy us. "When there are more nations in a country, the richer it is, because each of them contributes to it the world culture and civilization". It was stated by the great leader, the son of Azerbaijan-Heydar Aliyev.

We are the ants in this rainforest. Crucial for the life of balance. In the forest we can find many species of ants, having queens in their colonies. Like we have leaders of each country. We work, we build our countries just like ants. We travel to other colonies sometimes to exchange or share the same food that nature offers. some build tunnels underground and some nests high up in the canopy. Some ants migrate to find new places. Some will settle with other colonies just like we do as humans. Our earth is the forest, and we are the ants in it. We spread love to each other, respect each culture and religion. And we live together to make this world a better place for the future generation. A world where there's no hate, no wars and no threats to survival. I wish that world will arrive soon.

References

1. David Attenborough: A life on our Planet.
2. Richard L. Daft: Management.
3. Charles Darwin: On the Origin of Species.
4. Heydər Əliyevin tarixə düşən kəlamları -oxubil.info.<https://oxubil.info> ›

ГЕЙДАР АЛИЕВ И УЧЕНИЕ О НАЦИОНАЛЬНОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ – АЗЕРБАЙДЖАНСТВО

*Факультет филологических, Маммедова Радия Мурад
Научный руководитель: Доцент Гулиев Надир Новруз
Азербайджанский Университет Языков*

Путь строительства независимого государства любого народа обусловлен рядом важных внутренних и внешних факторов. Азербайджанский народ, используя благоприятные исторические условия, политический, экономический, культурный и интеллектуальный потенциал, в конце XX столетия осуществил свою мечту о независимости. Краткая история периода независимости подтверждает следующую мысль общенационального лидера Гейдара Алиева: «Каким бы сложным ни было обретение независимости, ее сохранение, обеспечение постоянства и вечности еще сложнее». [1];

Идеи и мысли Гейдара Алиева, его политика заложили научно-теоретические основы перехода от социалистической общественно-экономической системы к новому обществу в условиях Азербайджана. Практическая деятельность и идейно-политические взгляды Гейдара Алиева сыграли огромную роль в возвращении азербайджанского народа, который на протяжении многих лет был лишен государственности и национально-духовных корней, национальные и государственные интересы которого были попораны, к своим истокам, его самоутверждению.

Сильное государство, о котором думал Гейдар Алиев, требовало обладающей национальным единством системы с совершенным механизмом центрального и местного управления, стабильной общественно-политической жизнью, действующими законами, справедливым обществом, где люди ценятся и привлекаются к процессам в зависимости от способностей. [2] ;

Гейдар Алиев не только осуществил концепцию создания независимого Азербайджанского государства, но и создал национальное учение.

В 1993 году, когда Гейдар Алиев пришел к власти, Азербайджан уже отказался от бывшей коммунистической идеологии. Но не было национальной системы и идеи, мобилизующей народ, защищающей и направляющей его самосознание, характер созданного государства, национально-духовные ценности.

Следует особо подчеркнуть тот факт, что как и в других сферах, Гейдар Алиев сохранил принцип преемственности Азербайджанской Демократической Республики и в формировании системы национально-идеологических взглядов. [3];

Гейдар Алиев отмечал, что национальная идеология должна быть связана с нашим историческим прошлым, обычаями и традициями нации, настоящим и будущим государства. Второе основное место в учении Гейдара Алиева о государстве и национальной идее занимал человеческий фактор – справедливый и инициативный, волевой гражданин Азербайджана, любящий свою нацию и народ, готовый к любой доблести во имя государства, хранящий национально-духовные ценности, владеющий родным языком и любящий его, занимающий активную позицию. Гейдар Алиев видел азербайджанскую молодежь как грамотных, умелых, интеллектуальных людей, патриотов с сильным государственным и свободным мышлением разбирающихся в происходящих в обществе и мире процессах. [4];

Вот уже почти 19 лет Гейдара Алиева нет с нами. Но эффективная политика государственности, направленная на прогресс и модернизацию Азербайджана, успешно осуществляется его последователями во главе с Президентом Ильхамом Алиевым. Модернизирующаяся Азербайджанская Республика сама является самым великим произведением, посвященным светлой памяти великого лидера. Пока это произведение пишется, Гейдар Алиев будет жить в сердце азербайджанского народа, его светлые идеи всегда будут озарять наш путь.

Список литературы

1. Heydar Əliyev. Müstəqilliyimiz abadidir. Azarnasr, 1997-2012-ci illər
2. Əliyev Q. Heydər Əliyev və milli mentalitet fəlsəfəsi. «Qismət», 2003.
3. Mahmudov V. Heydər Əliyev ideyalarının zəfər yürüşü. «Təhsil», 2011.
4. Muradova B.: Heydər Əliyev irsi demokratik inkişafın təməl daşıyıcısı. Azərbaycan, 2014, 7 may, №5

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN DİLİ

*Allahverdiyeva Röya Nazim qızı, qrup 346c
Babayeva Eleonora Ütviq qızı, b/m
Azərbaycan Dillər Universiteti*

Dil hər bir millətin mənəvi siması, onun milli varlığının timsalıdır.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin genişmiqyaslı siyasi-ideoloji fəaliyyətində dil siyasəti çox mühüm yer tutur. Ümummilli lider Heydər Əliyevin dil quruculuğu siyasəti onun milli dövlət quruculuğu siyasətinin tərkib hissəsi olaraq bütöv bir sistem təşkil edir.

Azərbaycan dilinin həm ümumxalq dili, həm də dövlət dili kimi inkişafında ulu öndər Heydər Əliyevin misilsiz xidmətləri olmuşdur.

Tarix göstərir ki, Azərbaycan dili müxtəlif dövrlərdə rəsmən dövlət dili kimi elan edilərək bir müddət fəaliyyət göstərsə də, dövlət dili kimi fəaliyyəti uzun çəkmişdir.. Yalnız xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev 1969-cu ildə hakimiyyətə gəldikdən sonra milli dilimizin xilaskarı kimi tarixə öz əbədi imzasını qoydu. Tam qətiyyətlə demək olar ki, ulu öndər Heydər Əliyevin keçən əsrin 70-80-ci illərində yeritdiyi fəal və ardıcıl dil siyasəti Azərbaycanda milli özünəqaydış, milli özünüdərək və milli azadlıq ruhunu yüksəltdi.

Ölkə rəhbərinin təşəbbüsü və fəal iştirakı ilə 1995-ci il oktyabrın 31-də Konstitusiyanın dövlət dili haqqında maddəsi ilə bağlı keçirilən gərgin və tam demokratik müzakirələr nəticəsində Azərbaycan dilinin qanuni haqqı özünə qaytarıldı. Həmin il noyabrın 12-də qəbul olunan Konstitusiyada Azərbaycan dili Azərbaycan Respublikasının Dövlət dili kimi təsbit (21-ci maddə) olundu.

Azərbaycan Prezidentinin imzaladığı "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" 18 iyun 2001-ci il tarixli, 506 sayılı fərman, "Azərbaycan Respublikası Dövlət Dil Komissiyasının tərkibinin təsdiq edilməsi haqqında" 4 iyul 2001-ci il tarixli, 76 nömrəli sərəncam, "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında" 9 avqust 2001-ci il tarixli, 552 nömrəli sərəncam və nəhayət, 2003-cü il yanvarın 2-də qüvvəyə minmiş "Azərbaycan Respublikasının dövlət dili haqqında" qanun ölkəmizdə dil siyasəti və dil quruculuğunun mükəmməl konsepsiyasını, onun uzunmüddətli strategiyasını və aydın proqramını verən tarixi qanunvericilik aktlarıdır. Bu sənədlərin hazırlanmasında böyük tarixi şəxsiyyət Heydər Əliyevin yüksək intellekti, zəngin dövlətçilik təcrübəsi, yenilməz məntiqi, vətəndaşlıq qeyrəti, ana dilinə misilsiz məhəbbəti mühüm rol oynayıb.

Respublikamızın çoxminli təhsil işçiləri "Azərbaycan Respublikasının dövlət dili haqqında" qanundan, eləcə də ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin dil siyasəti ilə bağlı imzaladığı silsilə fərmanlardan irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsində, ulu öndərin dövlət dili ilə əlaqədar verdiyi müdrik göstərişlərin, irəli sürdüyü müddəa və ideyaların gerçəkləşməsində yaxından iştirak edirlər. Ölkəmizdə hər il "Ana dili" günü təntənəli surətdə qeyd edilir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin böyüklüyü rəhbər vəzifəyə gəldiyi gündən bu dəyərləri düzgün qiymətləndirməsində, daim diqqət mərkəzində saxlamasında idi. Ümummilli liderin milli ideologiyanın ən mühüm istiqamətlərindən və komponentlərindən biri kimi qiymətləndirdiyi milli mənəvi dəyərlər özü də mürəkkəb daxili struktura malikdir. Burada Heydər Əliyev milli mənəvi dəyərlərin üç tərkib hissəsini xüsusi qeyd edirdi: dil, din, adət-ənənə [1].

Heydər Əliyev milli mənəvi dəyərlərimizin öyrənilməsini, qorunub-saxlanılmasını və inkişaf etdirilməsini əsas vəzifələrdən biri kimi irəli sürürdü. Bildirirdi ki, bunlarsız millət yoxdur. Bunları qoruyub-saxlamış xalq isə daim müstəqillik yolu ilə getmək, müstəqilliyini qorumaq əzmindədir. "...Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz Azərbaycançılığı – Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq" – deyən Heydər Əliyev Azərbaycançılığı milli bir ideologiya kimi irəli sürür, mədəniyyətimizi, mənəvi dəyərləri təkcə milli varlığımızın yox, həm də siyasi varlığımızın – dövlət quruculuğu prosesinin mühüm atributu kimi dəyərləndirirdi [2].

Azərbaycan dili ölkəmizin müstəqilliyə qədəm qoyması ilə dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan milyonlarla azərbaycanlının milli birliyinin yaradılmasında və əlaqələrinin genişləndirilməsində müstəsna rol oynayır, soydaşlarımızın ünsiyyət silahına çevrilir.

Heydər Əliyev dövlət quruculuğu prosesi ilə paralel surətdə mədənimənəvi quruculuq və milli-tarixi yaddaşın bərpası işlərini də həyata keçirirdi.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. İsmayılov N. Heydər Əliyev və milli mənəvi dəyərlərimiz. Bakı: Səda, 2003
2. Mənəvi Dəyərlərin Təbliği Fondunun Nizamnaməsi. /Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 10 oktyabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir/ – [https://azertag.az/xeber/ Menevi_Deyerlerin_Tebligi_FondununNIZAMNAMASI-1101389](https://azertag.az/xeber/Menevi_Deyerlerin_Tebligi_FondununNIZAMNAMASI-1101389)
3. Mənəvi Dəyərlərin Təbliği Fondunun yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. /Bakı şəhəri, 10 oktyabr 2017-ci il/ https://azertag.az/xeber/Menevi_Deyerlerin_Tebligi_Fondunun_yaradilmasi_haqqinda_Azerbaycan_Respublikasi_Prezidentinin_Fermani-1101382
4. Milli mənəvi dəyərlərin pozulması xalqımıza qarşı bağışlanmaz xəyanətdir: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin bəyanatı, 13 avqust 2001-ci il // "Azərbaycan" qəzeti, 14 avqust 2001-ci il, s.1

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ «СТАРУХА ИЗЕРГИЛЬ» М.ГОРЬКОГО

М.Горький написал свое известное произведение «Старуха Изергиль» в 1894 году. Оно наполнено романтическими мотивами, состоит из трех эпизодов. В роли главной героини выступает старуха Изергиль. Сюжет выстроен на базе последовательного рассказа пожилой женщины.

Как и у Ницше, центром философской системы Горького становится Гордый Человек (сверхчеловек). Горький отдает предпочтение людям, которые свободны от законов общества. Его любимые герои – нищие, цыгане, воры... Он их идеализирует с точки зрения моральных качеств ставит их выше обычных, законопослушных, людей. В связи с этим психологическая характеристика образа старухи Изергиль несколько сложна. Если трактовать идею Ницше о сверхчеловеке совсем просто, то это выглядит так: «Человек – это канат, натянутый между животным и сверхчеловеком, – канат над пропастью». [1]. *Получается схема:* животное – человек – сверхчеловек. Старуха Изергиль в рассказе Горького занимает позицию каната (моста). Она не достигает вершин и силы сверхчеловеческой личности, но указывает направление, по которому, как считают Ницше и Горький, должна осуществляться моральная эволюция человечества. В рассказе М.Горького «Старуха Изергиль» четко выделяется концепция трёх вариантов жизни: жизни для себя и вне людей в легенде о Ларре; жизни для себя, но с людьми в истории Изергиль; жизни для людей и с людьми в притче о Данко. Образ Изергиль имеет черты героев легенд Ларры и Данко. Но всё-таки она ближе к образу Ларры.

Ларра из-за собственной гордыни и ради своей прихоти убивает невинную девушку; Изергиль ради любимого, а скорее, ради своей к нему любви убивает невинного человека (часового), а Данко убивает себя ради других...

Изергиль любит свободу, песни, красоту и этим похожа на Данко. Но она всю жизнь прожила только для себя, легко забывала свою прежнюю любовь ради новой. В этом отношении она похожа на Ларру. В реальном человеке эгоизм Ларры и коллективизм Данко переплетаются, и какое чувство берет верх, таким и становится человек. Если Ларра придерживается одиночества, жизни без людей и только для себя, а Данко – жизни людьми и для людей, то Изергиль занимает как бы промежуточную позицию и показывает принцип жизни с людьми, но только для себя. Ведь каждый человек хотя бы раз в своей жизни мечтал. Людям нравится представлять себя героями, искать в жизни нечто прекрасное, высшее. Мы слепо верим в прекрасное, которое порождает наше подсознание, но для того, чтобы воплотить это прекрасное в жизнь, нужно приложить немало усилий и пройти через многое, иначе стремления и мечты так и останутся просто целью и мечтой. В произведении Старуха Изергиль – это та женщина, которая привыкла мечтать. Изергиль считает, что современное поколение не умеет жить правильно и счастливо, а она ведь когда-то могла так жить: «Благодаря вере в легенды и сказки, надежде на лучшее будущее героиня пожизненно остаётся человеком, мечтающем о героическом и прекрасном». [2]

Изергиль сохранила в своем сердце умение мечтать и именно поэтому рассказать носит ее имя. М.Горький хочет показать нам в своем произведении, как именно вера придает человеку силы двигаться дальше, несмотря ни на что: «Ведь не каждая мечта, рожденная в человеческом сердце, сбывается, однако именно она становится поводом для совершения поступков, на которые не решился бы человек, не имеющий веры в то, что героическое в мире – самое прекрасное.» [3]

Использованная литература:

1. <https://sbornik-fraz.ru/citaty/opisanie-staruhi-izergil-v-rasskaze-citatami.html>
2. <https://school-perspektiva.ru/soderzhanie/staruha-izergil-harakteristika-geroev.html>
3. <https://ege-izhevsk.ru/soderzhanie/harakteristika-personazhej-staruha-izergil.html>
4. https://dzen.ru/a/YJTcb4e_KXf8SZPO

I – BÖLMƏ. FİLOLOGİYA

Nəzirə Məmmədova Şaiq	
HEYDƏR ƏLİYEVİN SİYASƏTDƏ NİTQ FENOMENLİYİ.....	4
Аскерова Айсель Ровшан	
СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧИ ГЕЙДАР АЛИЕВА.....	5
Əzizova Gülsərəf Şükür	
HEYDƏR ƏLİYEVİN BEYNƏLXALQ ALƏMDƏ VƏ ÖLKƏDAXİLİ ÇIXIŞLARININ MAHİYYƏTİ	6
Solmaz Əliquliyeva Cəlal	
HEYDƏR ƏLİYEVİN BEYNƏLXALQ ALƏMDƏ ÇIXIŞLARININ MƏZMUNU.....	7
Yasəmən Xaqani Hidayətova	
HEYDƏR ƏLİYEVİN BEYNƏLXALQ ALƏMDƏ ÇIXIŞLARININ ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	7
Nəbiyeva Fidan Rüstəm	
HEYDƏR ƏLİYEV SİYASİ DİSKURSunUN ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	8
Abbasov Turan Elşən	
PREZİDENTLƏRİN İNAQURASIYA NİTQİ	9
Rzayeva Əfsanə Murad	
RƏNG SİMVLİKASININ VERBALLAŞMA MEXANİZMLƏRİNƏ SİNESTEZİYANIN TƏSİRİ.....	10
Novruzova Qumral Soltan	
QADIN ANLAYIŞININ KONSEPTUALLAŞMA UNİVERSALLIĞI HAQQINDA.....	11
Bəkirli Xuraman Mətləb	
MƏHKƏMƏ ÇIXIŞLARI HÜQUQİ DİSKURSunun BİR QOLU KİMİ.....	12
Гасанова Самура Руфат	
ГОРИЗОНТЫ СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКИ.....	13
Məcidli Şahbazova Zümrüd Elşad	
FRAZEOLÖGİZMLƏR XALQIN VƏ DİLİN UZUN BİR TARİXİ İNKİŞAF MƏHSULU KİMİ.....	13
Heybətova Aytaç Əfqan	
AZƏRBAYCAN DRAMATURGIYASINDA H.ƏLİYEV OBRAZI	15
Abdullayeva Lətafət Səbuhi	
HEYDƏR ƏLİYEVİN MOLLA PƏNAH VAQİF YARADICILIĞINA BÖYÜK EHTİRAMIN İFADƏSİ	15
İbiyeva Əfsanə Kamran	
ULU ÖNDƏRİMİZ HEYDƏR ƏLİYEVİN HÜSEYN CAVİDƏ MÜNASİBƏTİ.....	17
Zeynallı Məhluqə Afiq	
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ BƏXTİYAR VAHABZADƏ YARADICILIĞI	18
Eyvazlı Məryəm Qoşqar	
H.CAVİDİN “AFƏT” FƏCİƏSİNDƏ VƏ M.GORKİNİN “VASSA JELEZNOV” PYESİNDƏ MƏNƏVİYYAT PROBLEMİ	19
Бунятова Ляман Джейхун	
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ «ЛЕЙЛИ И МЕДЖНУН» НИЗАМИ ГЕНДЖЕВИ	20
Abdinova Rəfiqə Vüqar	
“MOLLA NƏSRƏDDİN” JURNALINDA QADIN AZADLIĞI.....	21
Rizali Esmer Adil	
MAGİK REALİST ƏSƏRLƏRDƏ ARXETİPLƏR (YUSİF SƏMƏDOĞLUNUN “QƏTL GÜNÜ” ROMANI ƏSASINDA)	22
Ağazadə Peyman Azər	
VİLYAM ŞEKSPİRİN “HAMLET” FƏCİƏSİNDƏ MƏNƏVİ PROBLEMLƏR.....	23
İbrahimova Aydan Fazil	
“VEYMAR KLASSİZİZMİ” ALMAN ƏDƏBİYYATININ TARİXİ MƏRHƏLƏSİ KİMİ.....	25
Mətanət Elşən qızı Kərimova	
HELENQ FİLDİNQİN YARADICILIĞINDA QADIN PROBLEMİ	25
Kəngərli Nuranə Çingiz	
MARTİN MAKDONANIN PYESLƏRİNDƏ “QARA YUMOR”	26
Günəl Hüseyn Ağamirzəyeva	
ŞEKSPİRİN “MAQBET” ƏSƏRİNDƏ PSİHOANALİZ	27

Qazıyeva Turanə Fəxrəddin	
ALFRED TENNİSON POEZİYASINDA QADIN PROBLEMİ	28
Zülfüqarova Gülşən Rövşən	
ERİX MARİA REMARKIN YARADICILIĞINDA MÜHARİBƏ QURBANLARI	29
Bəhmənli Nərgiz Şahin	
“DUBLİNLİLƏR” TOPLUSUNDA OBRAZLARIN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ	30
Novruzova Səmrə Emin	
ŞARLOTTA BRONTENİN “CEYN EYR” ROMANINDA QOTİK JANRIN ELEMENTLƏRİ	30
Sadiqova Vüsalə Rəbil	
PİTER AKROYDUN BİOQRAFİK ROMANLARININ ÖZÜNƏMƏXSUSLUĞU	31
Əliyeva Günel Əfqan	
CUMPA LAHİRİNİN “ADAŞ” ƏSƏRİNDƏ İDENTİKLİK.....	32
Mustafazadə Fidan Elşad	
HAROLD PİNTERİN “MƏNZƏRƏ” ƏSƏRİNDƏ DİALOQUN ÖZÜNƏMƏXSUSLUĞU	33
Xudiyeva Tamilla Zaur	
SİLKE SCHEUERMAN LİRİKASI.....	34
İsgəndərli Günel Zülal	
21-ci ƏSRDƏ ALMANİYADA MİSTİKA JANRI.....	35
Nur Kərim Rauf	
NNETTE PEHNT 21-ci ƏSR ALMAN ƏDƏBİYYATINA GƏTİRDİYİ YENİ MÖVZULAR.....	36
İsgəndərli Nuray Samir	
XXI ƏSRDƏ DEDEKTİV JANRDA YAZILMIŞ ƏN YAXŞI ALMANDİLLİ ƏSƏRLƏR	36
Vəlizadə Banu Allahverdi	
ARNOLD ŞTADLER ALMAN ƏDƏBİYYATINDA YENİ DALĞANIN ÜZVÜ KİMİ	37
Əlişkarova Sahilə Rafiq	
CULİAN BARNSIN “AQİBƏT DUYĞUSU” ROMANININ PSİXOANALİTİK TƏHLİLİ	38
Məmmədli Sərnaz Afər	
İVLİN VONUN YARADICILIĞINDA SATİRANIN ROLU.....	39
Həşimova Zəhra Elman	
ÇAĞDAŞ DRAMATURGIYADA FAKTIN HADİSƏYƏ ÇEVRİLMƏSİ (KAMAL ABDULLANIN YARADICILIĞI ƏSASINDA).....	40
Osmanova Aytac Zəhid	
MARTİN MOZEBAX VƏ ONUN “DUMANLI KNYAZ” ƏSƏRİ.....	40
Nurlanə Həkim qızı Ələkbərova	
“ŞERVUD ANDERSONUN HEKAYƏLƏRİNDƏ ŞƏXSİYYƏT PROBLEMİ”	41
Fətullayeva Ülkər Əli	
LEV TOLSTOYUN “İVAN İLİÇİN ÖLÜMÜ” POVESTİNDƏ HƏYAT VƏ ÖLÜM.....	42
Vəliyeva Rəfiqə Qurban	
MÜASİR İNGİLİS DRAMATURGIYASININ ÖZÜNƏMƏXSUS XÜSUSİYYƏTLƏRİ	43
Hüseynova Rəhimə Vüsal	
XXI ƏSR ALMAN ƏDƏBİYYATINDA İNGO ŞULZE YARADICILIĞININ YERİ	44
Əliyeva Sədaqət Amil	
“AVTOBİOQRAFIYANIN TİPOLOGİYASI VƏ TARİXİ”.....	45
Kərimli Rəidə Əlirəhim	
MİFOLOGİYA İLƏ ƏDƏBİYYATIN ƏLAQƏSİ	46
Sadiqov Nihad Nəhid	
SİZİF HAQQINDA MİFİN MÜASİR DÖVRÜMÜZDƏ YERİ	47
Hacıyeva Aygün Məqdad	
STİVEN KİNKİN YARADICILIĞINDA “UŞAQLIQ DÖVRÜ” MOTİVİNİN BƏDİİ ANLAMI	47
Məmmədova Aytac Məhirovna	
FEATURES OF THE FORMATION OF THE PROTAGONIST OF THE NOVEL “THE GADFLY” BY E.L. VOYNICH	48
Mirzəyeva Xədicə Samir	
DEVID LOURENSİN “GÖYQURŞAĞI” ROMANINDA OBRAZ PROBLEMİ.....	49

Həsənova Səma	
MƏRİ ŞELLİNİN "FRANKENŞTEYN" ƏSƏRİNDƏ "YARADAN-YARADILAN" MÖVZUSU	50
Abdullayeva Arzu Namig	
FOLK ETYMOLOGY	51
Cəfərova Nigar Zaman qızı	
UOLT UİTMAN "OT YARPAQLARI" KİTABINDA MİF VƏ REALLIQ.....	52
Zamanova Fatimə Vüqar	
DEN SIMMONSUN HİPERİON ƏSƏRİNDƏ POSTMODERNİZMİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	53
Sevinc Məmmədova	
TONİ MORRİSONUN "ƏN MAVİ GÖZLƏR" ƏSƏRİNDƏ "GÖZƏLLİK" ANLAYIŞI	54
Khalilova Aykhanım Khosrov	
THE CONCEPTION OF ETERNAL RECURRENCE IN "THE HUNGER GAMES"	55
Mamiyeva Aysun Nail	
DESCRIPTION OF PUBLIC LIFE IN THE NOVEL "JENNIE GERHARDT" BY THEODORE DREISER	55
Məmmədli Fidan Mətin	
V.QOLDİNQİN "MİLÇƏKLƏR TANRISI" ROMANININ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ	56
Bəkirova Natəvan Fəxri	
HE SENSE OF GUILT ABOUT THE PAST IN JULIAN BARNES'S THE SENSE OF AN ENDING	57
Fətəlizadə Nadirə Məhəmməd	
NORMAN MEYLERİN "ÇİLPAQLAR VƏ ÖLÜLƏR" ƏSƏRİNDƏ QƏDDARLIQ	58
Ağayeva Turanə Allahverdi	
MARQARET DREBBLİN "DƏYİRMAN DAŞI" ƏSƏRİNDƏ AZADLIQ ANLAYIŞI	59
Çinarə Paşayeva Paşa	
"XXI ƏSR ALMAN ƏDƏBİYYATINDA II DÜNYA MÜHARİBƏSİNƏ BAXIŞ	60
Nuriyeva Səbinə Rasim	
FEMALE CHARACTERS IN EDGAR ALLAN POE'S STORIES	61
Ağayev Fikrət Elşən	
COMPARISON OF ELEMENTS OF DEMONISM IN THE WORKS OF J. W.GOETHE AND H. JAVID	62
Азакишьева Сурюш Этимад	
СПЕЦИФИКА ВНУТРЕННЕГО КОНФЛИКТА ГЛАВНОГО ГЕРОЯ В ПОВЕСТИ РОБЕРТА ЛЬЮИСА СТИВЕНСОНА «СТРАННАЯ ИСТОРИЯ ДОКТОРА ДЖЕКИЛЛА И МИСТЕРА ХАЙДА»	63
Hüseynova Nigar Tərən	
EDUARDO MENDOZANIN "MÖCÜZƏLƏR ŞƏHƏRİ" ROMANINDA PİKARESK ELEMENTLƏR.....	64
Hüseynova Sevinc İlqar	
AQATA KRİSTİNİN "MAVİ QATARIN SİRRİ" ROMANINDA DETEKTİV JANRININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	65
Devrışova Aytac Anar	
"THE ROLE OF EDUCATION IN PERSONALITY FORMATION" IN THE MEMOIR "EDUCATED" BY TARA WESTOVER.....	66
Kazımlı Ceyhun Məzahir	
İSMAİL KADARE YARADICILIĞINDA MÜHARİBƏ MÖVZUSU	66
Cəfərzadə Fərid İdrak	
OLDOS HAKSLİNİN "CƏSUR YENİ DÜNYA" ƏSƏRİ İLƏ CORC ORUELLİN "1984" ƏSƏRİNİN MÜQAYİSƏSİ.....	67
Ələsgərova İzafət Tələt	
INNER CONFLICT OF THE PROTAGONIST IN THE TRAGEDY "DOCTOR FAUSTUS" BY CHRISTOPHER MARLOWE.....	68
Hüseynova Günel Eyvaz	
KORNELİYA FUNKE "FAVNİN LABİRİNTİ" ƏSƏRİNDƏ MİF VƏ REALLIĞIN SƏSLƏŞMƏSİ.....	69
Ayvazova Sabrina Sübhi	
VİRCİNİYA VULF-UN "ÖZÜNƏ AİD BİR OTAQ" ƏSƏRİNDƏ FEMİNİZM VƏ QADIN YARADICILIĞI.....	70
Асланова Илдуза Руслан	
«СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕТЕКТИВНОГО ЖАНРА В РОМАНЕ «МОЛЧАНИЕ КОСТЕЙ» ДЖУН ХЁР»	70
Акберова Жаля Тофиг	
ПРОБЛЕМА ЛИЧНОСТИ В РОМАНЕ «НЕ ОТПУСКАЙ МЕНЯ» КАДЗУО ИСИГУРО	71

Yəhyayev Elmir Müslüm	
FEMINIST APPROACHES IN THE NOVEL "THE TENANT OF WILDFELL HALL" BY ANNE BRONTE.....	72
Mirzəyeva Aydan Fərrux	
KERİL ÇÖRÇİLİN YARADICILIĞINDA FEMİNİZMİN MAHİYYƏTİ.....	73
Hüseynzadə Aysun Rövşən	
C.STEYNBEKİN "SİÇANLAR VƏ İNSANLAR" ƏSƏRİNİN BƏDİİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	74
Əzizli Nazilə Nicad	
STENDALİN "QIRMIZI VƏ QARA" ROMANINDA GƏNC QƏHRƏMAN PROBLEMİ	75
Xasməmmədova Zəhra Rəşad	
INCARNATION OF SOCIAL LIFE IN THE BOOK "MABINOĞI"	76
Hümbətova Aysu Namiq	
KORNELİN – "SİD" FƏCİƏSİNDƏ MƏNƏVİ BORC.....	76
Sadıqzadə Nazenin Djabir	
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ГРАНАТОВЫЙБРАСЛЕТ» А.И.КУПРИН	77
Əliyeva Həmidə Muxtar	
KARLOS RUIŠ SAFON XXI ƏSR İSPAN POSTMODERN ROMANININ NÜMAYƏNDƏSİ KİMİ.....	78
İmanova Təranə Natiq	
NİKOLAS SPARKSIN "SEVGİLİ CON" ROMANINDA VƏTƏN VƏ İNSAN SEVGİSİNİN İNİKASI	79
Ağzadə Rəna Vasif	
STEFAN SVEYQ HEKAYƏLƏRİNDƏ QADIN OBRAZLARI	80
Sadıqzadə Aytac Rauf	
İNGİLİS UŞAQ FOLKLORU-ŞEİRİNDƏ TARİXİ HADİSƏLƏRİN POETİK TƏCƏSSÜMÜ.....	81
Allahyarova Nərmin Hafiz	
FONTEN YARADICILIĞI DÜNYA ƏDƏBİYYATINDA.....	82
Nəsbli Reyhan Rüstəm	
"PARİS NOTR-DAM KİLSƏSİ" ROMANINDA ALİ SEVGİ.....	82
Mustafayeva Aygün İqrar	
GÖRKƏMLİ FRANSIZ YAZIÇISI MARK LEVİNİN "BƏLKƏ DƏ BU, HƏQİQƏTDİR" ƏSƏRİNİN TƏHLİLİ	83
Cəfərova Şəhla	
GÖRKƏMLİ FRANSIZ YAZIÇISI ANTUAN DE SENT-EKZÜPERİ.....	84
İslamova Səkinəxanım Mehman	
BARRİ ANSUORTUN YARADICILIĞINDA TARİXİ FANTASTİKA JANRI.....	85
Jalə Hüseynova Rafiq	
JAN BATİST MOLYERİN "XƏSİS" ƏSƏRİNƏ ÜMUMİ BAXIŞ	86
Əsədli Fidan Nizami	
"MONEY DOESN'T ALWAYS CHANGE LIFE FOR THE BETTER"	87
İbrahimli Roya Vusal	
THE ROLE OF NUMBERS IN ENGLISH.....	88
Aliyeva Səida Namik	
ENGLISH AS A MEDIUM OF INSTRUCTION (EMI).....	89
Zeynallı Cəmilə Rafayıl	
İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ İQTİSADİYYAT TERMİNLƏRİNİN LEKSİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	90
Şirəlizadə Badam Sabir	
MEDIA MƏTNLƏRİNİN LEKSİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	91
Muxtarlı Aygül Rahib	
BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ METAFOR VƏ METONİMİYA.....	92
Madatova Shabnam Oktay	
MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF COMPOUND WORDS	93
Bagirova Tupnisa Şahin	
CHARACTERISTICS OF HOMONYMY IN ENGLISH	94
Gambarova Humay Elshan	
BRITISH SLANG AND ITS CLASSIFICATION	95
Hüseynova Nurana Elchin	
THE ROLE OF METAPHOR IN COMMUNICATION.....	95

Hasanzade Jamila	
THE ROLE OF BODY LANGUAGE IN COMMUNICATION.....	96
Abaszadə Tamilla Elşən	
İNGİLİS DİLİNDƏ TƏŞƏKKÜR BİLDİRƏN İFADƏLƏRİN MƏTNƏ İŞLƏNMƏSİ.....	97
Xanməmmədova Tahirə	
ƏRƏB DİLİNDƏN İNGİLİS DİLİNƏ KEÇƏN SÖZLƏR HAQQINDA.....	98
Əli-zadə Leyla	
İNGİLİS DİLİNDƏN ƏRƏB DİLİNƏ KEÇƏN SÖZLƏR HAQQINDA.....	99
Багупова Самура Бадум	
ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В НАШЕЙ ЖИЗНИ	100
Qasımova Səidə Elşad	
İNGİLİS DİLİNDƏ QISALTMALAR.....	101
Əliyeva Gülər Nazim	
İNGİLİS DİLİNDƏ GÖRÜŞMƏ, VİDALAŞMA ZAMANI İŞLƏDİLƏN İFADƏLƏR.....	102
Hacızadə Amaliya İzzət	
İNGİLİS DİLİ BƏDİİ ÜSLUBİ VASİTƏ KİMİ.....	103
Kerimova Meiransa Xosrov	
THE IMPORTANCE OF NON-VERBAL COMMUNICATION	104
Əlibabalı Aysel Mirzəbala	
FRANSA MƏTBUATINDA OLAN ALINMA SÖZLƏRİN TƏRCÜMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	105
Rzayeva Aysən Müqəddəs	
FRANSIZ ƏDƏBİYYATINDAN QAYNAQLANAN FRAZEOLoji VAHİDLƏR.....	105
Axundova Ayla Nəbi	
FRANSIZ DİLİNDƏ MODA SAHƏSİNDƏ İNGİLİS SÖZLƏRİ	106
Əliyeva Ləman Rauf	
DİPLOMATİK TERMINLƏRİN FRANSIZ DİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	107
Mikayılı Rəna Maqsud	
“BLEU (E)” SİFƏTİ İLƏ DÜZƏLƏN FRAZEOLoji İFADƏLƏRİN LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ...108	
Дрошневa Екатерина Вичеславовна	
ЭТИМОЛОГИЯ ТЕРМИНОВ, СВЯЗАННЫХ С ИСКУССТВОМ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ	109
Hacıyeva Lamiyə Pərviz	
ƏHMƏD BƏY AĞAOĞLU FRANSIZ MƏNBƏLƏRİNDƏ.....	110
Əliyeva Əsmər Marif	
FRANSIZ DİLİNDƏ PREFİKSLƏR VASİTƏSİLƏ SÖZDÜZƏLTMƏ VƏ ONLARIN LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	111
Eldarova Sevil Elmar	
FRANSIZ DİLİNDƏ İSPAN ALINMALARI.....	112
Baxşəliyeva Zəhraxanım Natiq	
FRANSIZ DİLİNDƏ SUFFİKSLƏR VASİTƏSİLƏ SÖZDÜZƏLTMƏ VƏ ONLARIN LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	113
Əliyeva Fatimə Tahir	
İNDONEZİYA VƏ MALAYZİYA DİLLƏRİ ARASINDA ƏSAS FƏRQLƏR.....	114
Sultanova Nigar Ağagül	
İBRİ DİLİNDƏ “DİL QƏPİKLƏRİ” QRUPUNA AİD OLAN SÖZLƏR VƏ ONLARIN MƏNASI.....	114
Çıraqova Lalə Şaiq	
ALMAN DİLİNDƏ İŞLƏNƏN TƏYİNİ MÜRƏKKƏB SÖZLƏR.....	115
Nasibli Ulker Ceyhun	
THE EVOLUTION OF SLANGS	116
Hüseynova Zhala Vugar	
CHARACTERISTIC FEATURES OF ENGLISH VARIETIES.....	117
Safarova Gulnur Vali	
DIFFERENT STYLES OF THE ENGLISH LANGUAGE	118
Sadiqova Ləman Fuad	
İNGİLİS DİLİNDƏ CERUNDUN MORFOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	119

Əhmədzadə Şahanə Elşad	
İNGİLİS DİLİNİN LÜĞƏT TƏRKİBİNƏ ŞƏRQ DİLLƏRİNİN TƏSİRİ.....	120
Qurbanzadə Fidan	
THE ROLE OF LATIN WORDS IN THE ENRICHMENT OF ENGLISH VOCABULARY	121
Мамедова Фидан	
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ БИНОМИАЛЬНЫХ ИДИОМ.....	122
Gasimova Zarifa Rajab	
LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF ENGLISH JOB IDIOMS.....	123
İsmayilova Nərin Vüqar	
İNGİLİS DİLİNDƏ İDİOMLARIN ROLU	124
Haqverdiyeva Lalə Mahir	
İNGİLİS DİLİNDƏ İŞLƏNƏN BEYNƏLXALQ FRAZIOLOGİZM	125
Həsənova Xədicə Niyaməddin	
İNGİLİS DİLİNDƏ OMONİM SÖZLƏRİN İŞLƏNMƏSİ.....	125
Rəhimli Zəhra Bəxtiyar	
İNGİLİS DİLİNDƏ SÖZÖNLƏRİNİN İŞLƏNMƏSİNİN CÜMLƏNİN MƏNASINA TƏSİRİ	126
Mehdiyeva Yegana Agil	
USAGE OF IT TERMS IN AZERBAIJANI LANGUAGE.....	127
Cəfərova İlkanə Arif	
MÜXTƏLİF SİSTEMLİ DİLLƏRDƏ METAFORUN LİNGVOKULTUROLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	128
Qarayeva Çiçək Vüqar	
LÜĞƏT FONDUNUN İNKİŞAFINDA İDİOMLARIN ROLU	128
Adgözəlova Günel Sevindik	
PRESENT PERFECT, İŞLƏNMƏ HALLARI VƏ ONUN AZƏRAYCAN DİLİNDƏ QARŞILIĞI.....	129
Əlizadə Nəzrin Arif	
TAMAMLIQ MƏSDƏR TƏRKİBİ	130
Sərkərova Eliza Murad	
MÜBTƏDA MƏSDƏR TƏRKİBİ	131
Şamilzadə Zəkiyyə Ceyhun	
MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ GERUNDA XAS OLAN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏR	133
Fəttayeva Hilalə Əlisa	
SİFƏTLƏRİN MƏNASINA GÖRƏ TƏSNİFİ.....	134
Hacıyeva Aysun Azər	
MƏKAN VƏ ZAMAN BİLDİRƏN SÖZÖNLƏRİN OMONİMLİYİ	134
Kərimova Elmira İlham	
FƏİLİN ŞƏXSİZ FORMALARI SİSTEMİNDƏ MƏSDƏRİN YERİ.....	135

II – BÖLMƏ. MORFOLOGİYA

Bilalova Jalə Sahib	
GRAMMATİKANIN ƏSAS ŞÖBƏSİ KİMİ.....	137
Rzazadə Leyla	
SİFƏT HAQQINDA ÜMUMİ MƏLUMAT.....	138
Həzrətquliyeva Səfiyyə Rövşən	
MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ SABCANKTİV II ŞƏKLİNİN İNDİKİ ZAMAN FORMASINA DAİR.....	140
Yusifzadə Şəbnəm Təriyel	
İNGİLİS DİLİNDƏ MƏSDƏR TƏRKİBLƏRİ HAQQINDA	141
Əmirova Gülşən Fərhad	
İNGİLİS DİLİNDƏ FƏLİ SİFƏT, CƏRUND VƏ FƏLİ İSİMLƏRİN MÜQAYİSƏSİ	142
Əsgərzadə Nərin Hüseyn	
MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ MÜRƏKKƏB CÜMLƏ HAQQINDA.....	143
Haşimli Zəhra Əli	
İNGİLİS DİLİNDƏ OMONİMLƏRİN TƏSNİFATINA DAİR.....	144
Sadiqova Ləman Firuz	

İNGİLİS DİLİNİN BÖYÜK BRİTANİYA VƏ AMERİKA VARIANTLARININ QRAMMATİK XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ	145
Nuruzadə Mövlanə Pünhan	
İNGİLİS DİLİNDƏ BAĞLAYICI VƏ TƏYİNİ ZƏRFLƏR	146
Şahbazova Günay Adil	
MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ MÜƏYYƏN VƏ QEYRİ-MÜƏYYƏN ARTİKLİN ŞƏXS VƏ SOYADLARI İLƏ İŞLƏNMƏSİ	147
Nurushova Sura Tayyar	
INTERROGATIVE SENTENCES IN MODERN ENGLISH	148
Qurbanova Leyla Natiq	
DETERMINANTLAR İSMİN GÖSTƏRİCİSİ KİMİ	149
Cəfərova Qəməər Zaur	
İNGİLİS DİLİNDƏ PREFİKSLƏR VƏ ONLARIN FUNKSİYASI	150
Ələkbərli Aytən Ağa	
MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ FEİLİN GƏLƏCƏK ZAMAN FORMASI VƏ ONUN İFADƏ VASİTƏLƏRİ	151
Quliyeva Təzəgül Şaiq	
MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ “ARTİKL”	152
Talıbova Gülər Zaur	
MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ “İŞARƏ ƏVƏZLİKLƏRİ”	153
Qafarova Rəya İdrak	
MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ VOKATİV CÜMLƏLƏR	154
Zarkhanım Novruzova Alixan	
METONYMIC EXPRESSIONS IN ENGLISH	155
Mirzali Zibə Zaka	
THE ENGLISH WORDS OF TURKIC ORIGIN	156
Zahidzadə Aida Zahid	
THE USE OF HYPERBOLE IN ENGLISH	157
Əliyeva Sevil İlham	
İNGİLİS ƏDƏBİYYATINDA TƏŞBEH	158
Ağayeva Səmə Yaqup	
İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ ETNONİMLƏR	159
Ağayeva Jalə Qabil	
AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNDƏ KONTRAST RƏNG BİLDİRƏN SİFƏTLƏRİN SEMANTİK TƏHLİLİ	160
İsmayilova Sonara Mirnür	
İNGİLİS DİLİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN ZAMANLA BAĞLI İDİOMLAR	161
Bayramova Yetər İsmayıl	
İNGİLİS DİLİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN TƏXƏLLÜSLƏRİN LİNQVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	162
Mammadov Elvin Elsen	
TRANSFORMATION OF INTERNET TERMS TO NEOLOGISMS	163
Əliyeva Adilə Ramil	
İNGİLİS DİLİ ATALAR SÖZLƏRİNDƏ ÖYÜD-NƏSİHƏT FAKTORU	164
Xəlilova Səməyə Sübhan	
İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ İNSAN DAVRANIŞLARINA AİD İDİOMLARIN STRUKTUR VƏ SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	165
Süleymanlı Fatimə Araz	
İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ MÜDRİKLİK ANLAYIŞLARINA AİD İDİOMLARIN STRUKTUR-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	165
Aytən Hümətova İlham	
İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNİN FRAZEOLÖJİ SİSTEMİNDƏ “İNSAN XARAKTERİNİN” SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	166

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ GÖZƏLLİK VƏ ESTETİK ANLAYIŞINA AİD İDİOMLARIN SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	167
İmanova Fərqanə Bəşir	
İNGİLİS DİLİNDƏ METAFORUN NÖVLƏRİNƏ DAİR MÜXTƏLİF YANAŞMALAR	168
Çələbiyeva Nuray Vahid	
AZƏRBAYCAN VƏ İSPANİYADA OXŞAR VƏ FƏRQLİ JEST VƏ MİMİKALAR.....	169
Əliyeva İlahə Məhəmməd	
AZƏRBAYCAN VƏ İSPAN DİLİNDƏ BƏDİİ TƏSVİR VASİTƏLƏRİ	170
Ибрагимова Эльвира Эльман	
ТРУДНОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПЕРЕВОДА	171
Умаров Эльхан Ильхам	
ПРОБЛЕМА ПЕРЕВОДА ИДИОМ НА ЯЗЫКЕ СМІ	172
Ахвердиева Айтач Бахруз	
СЛОЖНОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ.....	172
Бёюкзаде АлиРза Гусейн	
ПЕРЕВОД В ПЕРИОД АНТИЧНОСТИ И ЕГО ЭВОЛЮЦИЯ.....	173
Шарифова Жасмин Роланд	
ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ В ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ	174
Геворкова Виктория Викторовна	
ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА МЕЖЪЯЗЫКОВЫХ ОМОНИМОВ.....	175
Муртузова Егана Эльман	
ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ПЕРЕВОДЧИКА.....	176
Алибекова Нармина Амир	
CHALLENGES IN THE TRANSLATION OF RHETORICAL DEVICES.....	177
Зейналова Айсель Валех	
SOME PROBLEMS OF FICTION TRANSLATION.....	178
Səfərova Rafaella Rafik	
ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ТЕКСТА ВИДЕОИГРЫ «DETROIT: BECOME HUMAN»	179
Qardaşbəyova Günel Elşən	
ПЕРЕВОД НЕОЛОГИЗМОВ В ФЭНТЕЗИЙНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ.....	180
Alakbarli Zeynab Faiq	
THE IMPORTANCE OF INTERPRETATION IN DIPLOMATIC RELATIONSHIPS.....	181
Hasanova Zümrüd Rəjəyevna	
THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TRANSLATION	182
Rəsulova Xatirə Mərdan	
İNGİLİS DİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ ZAMANI ADEKVATLIQ PROBLEMİ	183
Kazımova Cəmalə Camal	
REALİLƏRİN TƏRCÜMƏSİ ZAMANI ORTAYA ÇIXAN PROBLEMLƏR	183
Hüseynova Fəridə Müşviq	
ALMAN VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ ATALAR SÖZLƏRİNİN SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	185
Nemətova Aybəniz Tarverdi	
İNGİLİS DİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ OLUNAN KULTURAL SÖZLƏRİN TRANSFORMASIYA YOLLARI.....	186
Əhmədli Aytən Asəf	
REALİLƏR VƏ ONLARIN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ YOLLARI.....	186
Kerimova Fətimə Əldər	
О ЦВЕТОВОМ СИМВОЛИЗМЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В НЕМЕЦКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ	187
Гусейнова Перухан Джахид	
ОТРИЦАТЕЛЬНЫЕ ЧЕРТЫ ХАРАКТЕРА ЧЕЛОВЕКА В НЕМЕЦКИХ И РУССКИХ СРАВНИТЕЛЬНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМАХ.....	188
Inomova Kibriyo Komilcon	
TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS	189
Mustafayeva Medina Anar	

THE PROBLEM OF TRANSLATING HUMAN RIGHTS TERMS (FROM ENGLISH TO RUSSIAN)	190
Zelenov Vadim Vadimovich	
INTERPRETING IDIOMS AND METAPHORS.....	191
Yusifova Dilshad Fuad	
MODERN NEOLOGISMS IN SOCIAL MEDIA.....	192
Babayeva Cahan Fərhad	
ПЕРЕВОД НЕОЛОГИЗМОВ В АМЕРИКАНСКИХ И БРИТАНСКИХ ФИЛЬМАХ	193
İsayeva Şəms Rəmin	
ПОЭЗИЯ ЭМИЛИ ДИКИНСОН В РУССКОМ ПЕРЕВОДЕ	194
Nərgiz Bağırılı Bəxtiyar	
THE COLLOQUIAL EXPRESSIONS USED IN "AIRPORT" BY ARTHUR HAILEY.....	195
Sharifova Nuray Azer	
HEYDAR ALIYEV'S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN ECONOMY	195
Safarov Rafiq Rəmin	
INTEGRATING TECHNOLOGY INTO PEDAGOGY: A PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE.....	196
Əzimi Babək Ağahüseyn	
THE SUCCESSFUL OIL STRATEGY OF THE GREAT LEADER HEYDAR ALIYEV	197
Gəmbərov İlkin	
HEYDAR ALIYEV'S ROLE AT THE ICT POLICY	198
İsmayilov Nihad	
HOVHANNES TUMANYANIN ƏSƏRLƏRİNƏ AZƏRBAYCAN-TÜRK SÖZLƏRİNİN TƏSİRİ.....	199
İsmayilova Nərinə Vüqar	
İNGİLİS DİLİNDƏ İDİOMLARIN ROLU	200
Məmmədli Nazrin Kamran	
THE GREAT NATIONAL LEADER OF AZERBAIJAN HEYDAR ALIYEV AND HIS STRATEGIES IN THE WAY OF MAKING UNITY AMONG TURKIC-SPEAKING COUNTRIES.....	201
Бёюкзadə АлуРза Гусейн	
ПЕРЕВОД В ПЕРИОД АНТИЧНОСТИ И ЕГО ЭВОЛЮЦИЯ.....	202
Gunawardana Kavindu	
WE ARE ANTS IN A RAINFOREST	203

III – BÖLMƏ PEDAQOGİKA – PSIXOLOGİYA

Rövşənova Ləman İlqar	
ALİ TƏHSİLDƏ KEYFİYYƏTİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEV İRSİNDƏN İSTİFADƏ	205
Садыгова Вусала Фуруддин	
ГЕЙДАР АЛИЕВ И ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ	206
Abdurahmanova Zahidə İftixar	
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ TƏHSİL	207
Bayramova Balaqız Adil	
ALİ TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ KREATİVLİYİN İNKİŞAFI.....	208
Məmmədova Səbinə Rasim	
TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNİN İNKİŞAFINDA RİSKLƏRİN İDARƏ EDİLMƏ MƏSƏLƏLƏRİ.....	209
Əliyeva Səkinə Mayis	
ŞAGİRDLƏRİN DANIŞIQ BACARIQLARININ İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ YOLLARI.....	210
Vəliyeva Rəhimə Rəfail	
MOTİVASİYAEDİCİ OYUNLARDAN İSTİFADƏNİN METODİK ƏSASLARI.....	211
Daşdəmirova Nərinə Zahir	
MƏKTƏBDAXİLİ ZORAKILIĞIN SƏBƏBLƏRİ	212
Əhmədova Əminə Əhməd	
ÖYRƏNMƏ MÜHİTİ KEYFİYYƏT GÖSTƏRİCİSİ KONTEKSTİNDƏ	212
Məmmədova Günay Eldəniz	
STEM TƏHSİLİNİN MÜASİR ASPEKTLƏRİ	213
Zalova Günay Elşad	

TƏHSİLDƏ 100 BALLIQ QIYMƏTLƏNDİRMƏ.....	214
Qurbanova Aysən Vüqar	
DƏRSDƏNKƏNAR FƏALİYYƏT VƏ SOSİALLAŞMA.....	215
Nabatlı Fatimə Qalası	
DİSLEKSİK UŞAQLARLA SOSİAL ADAPTASIYA PROSESİNDƏ İNKLÜZİV TƏHSİLİN ROLU.....	216
İbrahimova Aydan Beyrək	
ÇƏTİN UŞAQLARLA APARILAN İŞİN PEDAQOJİ ASPEKTLƏRİ.....	217
Bakirova Reikhan	
İNKLÜZİV TƏHSİLİN TƏŞKİLİ MƏSƏLƏLƏRİ.....	218
Cavadzadə Aliyə Valid	
TƏHSİL SİSTEMİNDƏ TAKSONOMİYA: ADİDƏN ALİYƏ DOĞRU DİNAMİKA.....	218
Алиева Арзу Яшар	
ФОРМИРОВАНИЕ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ШКОЛАХ.....	219
Məmmədzadə Nuranə Sahib	
HEYDƏR ƏLİYEVİN SİYASƏTİNDƏ TƏHSİL.....	220
Cəfərova Ləman Elşad	
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANDA TƏHSİL.....	221
Шафиева Сабина Алигисмат	
РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В РАЗВИТИИ ОБРАЗОВАНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ.....	223
Quliyeva Arzu Anar	
HEYDƏR ƏLİYEVİN TƏHSİL SİYASƏTİ.....	224
Vəliyeva Fatimə Vüqar	
TƏHSİLDƏ KEYFİYYƏTİN İDARƏ OLUNMASINDA MONİTORİNG VƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ.....	225
Mərdanova Nərmən Ceyhun	
TƏHSİLDƏ İNNOVASİYALARIN TƏTBİQİ ZAMANIN TƏLƏBİ KİMİ.....	226
Həzrətli Fidan Aydın	
İBTİDAİ SİNİF ŞAĞİRDƏLƏRİNİN ŞƏXSİYYƏTİNİN FORMALAŞMASINDA MİLLİ VƏ MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİN ROLU.....	227
Dadaşova Yasəmən Elşad	
ALİ TƏHSİLDƏ KEYFİYYƏT TƏMİNATI AMİLİ.....	228
Казимов Руфат Рафаэль	
ВЛИЯНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ НА ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ.....	229
Musayeva Aytac Asif	
TƏDRİS PROSESİNDƏ TƏLƏBƏLƏRİN MÜSTƏQİL İŞİNİN TƏŞKİLİ.....	230
Bağırova Fidan Mətləb	
MÜASİR TƏHSİL MÜHİTİNDƏ MÜƏLLİMİN ROLU.....	231
Babayeva Lamiyə Yunis	
TƏKCİNSLİ SİNİFLƏRİN MÜSBƏT VƏ MƏNFI TƏRƏFLƏRİNİN TƏHLİLİ.....	231
Məmmədova Aygün Dünyaxan	
ŞAĞİRD ŞƏXSİYYƏTİNİN SOSİALLAŞMASINDA PEDAQOJİ PROSESİN ROLU.....	232
Mehdiyeva Gülüzə Eldar	
ERKƏN ORTA ƏSRLƏRDƏ ŞƏRQDƏ MƏKTƏB VƏ PEDAQOJİ FİKRİN İNKİŞAFI.....	233
Abdullayeva Nuranə Yalçın	
LOQOPEDİYA ELMİ HAQQINDA ANLAYIŞ.....	234
Talıbzadə Gülanə Cabbar	
İNKLÜZİV TƏHSİL KONTEKSTİNDƏ ƏSAS KOMPETENSİYALAR.....	235
Səmədzadə Fidan Qismət	
İSTEDADLI UŞAQLARLA İŞİN TƏŞKİLİ YOLLARI.....	236
Manafli Ləman Anar	
MÜƏLLİMLİK ƏN ŞƏRƏFLİ PEŞƏDİR.....	237
Eldarlı Nəzakət Nazim	
MƏKTƏBDƏ ZORAKILIĞIN QARŞISININ ALINMASI YOLLARI.....	237
Hacıyeva Ümidə Rahim	

SOSIAL YETİMLİYİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ	238
Rəsulzadə Aişə Elşən	
ƏQLİ GERİLİYİ OLAN UŞAQLARIN SOSIAL VƏ FƏRDİ İNKİŞAFI ÜZRƏ KORREKSIYA TƏŞKİLİ VƏ MƏZMUNU	239
Mamedova Aydan Ağabala	
ERKƏN YAŞ DÖVRÜNDƏ OYUNUN ƏHƏMİYYƏTİ.....	240
Həsənova Umnisə Asif	
ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN ELM VƏ TƏHSİL SİYASƏTİ	241
Əzizli Nigar Niyazi	
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN TƏHSİL SİSTEMİ	242
Fərəcova Lamiyə Sahib	
MƏKTƏBDƏNKƏNAR FƏALİYYƏTİN UŞAQ İNKİŞAFINA TƏSİRİ	243
Tağızadə Fidan Rövşən	
KARYERA SEÇİMİNDƏ AKADEMİK MƏSLƏHƏTÇİNİN ROLU	244
Əhmədova Fidan	
NİTQ İNKİŞAFINDA AİLƏ VƏ MƏKTƏBİN ROLU	244
Nəbizadə Arzu	
AUTİZM ERKƏN UŞAQLIQ DÖVRÜNDƏ ƏN ÇOX RAST GƏLİNƏN CİDDİ XƏSTƏLİKLƏRDƏN BİRİDİR. AUTİZMİN MÜDAFİƏ MEXANİZMLƏRİ	245
Nuruyeva Əfsanə	
XÜSUSİ TƏHSİLDƏN İNKLÜZİV TƏHSİLƏ KEÇİD DÖVRÜNDƏ XARİCİ TƏCRÜBƏNİN ÖYRƏNİLMƏSİ....	246
Qasımlı Pünhanə	
EŞİTMƏ QÜSURLU UŞAQLARDA MƏKTƏBLƏRDƏ APARILAN İŞLƏRİN ÖYRƏNİLMƏSİ METODLARI....	247
Əzizli Aysu	
DAUN SİNDROMU OLAN UŞAQLARIN ƏQLİ İNKİŞAFININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	248
Məmmədli Şahnaz	
UŞAQLARDA SEREBRAL İFLİCİN YARANMA SƏBƏBLƏRİ	249
Muxtarova Sevinc Kamiliyevna	
MƏKTƏBDƏNKƏNAR FƏALİYYƏTDƏ SOSIAL BACARIQLARIN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ YOLLARI	250
Hüseynzadə Rəşadə Rəşad	
FRANSADA TƏHSİL SİSTEMİ	251
Ələkbərova Pərvin Pərviz	
HOW LANGUAGE AFFECTS THE WAY WE THINK.....	252
Namazova Gülarə Elşən	
OBRAZLARIN TƏHLİLİNDƏ FƏNLƏRARASI İNTEQRASIYANIN YARADILMASI	253
Bayramova Aisha Ramil	
ROLE OF EDUCATIONAL APPS IN LEARNING ENGLISH	254
Abbasova Fidan	
GÖRMƏ MƏHDUDİYYƏTİ OLAN ŞƏXSLƏRDƏ KARYERA İMKANLARI.....	255
Nəbili Ləman Sübhi	
“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD” DASTANINDA İDARƏETMƏ PSIXOLOGİYASI MƏSƏLƏLƏRİ.....	256
Rüstəмова Tutu Babək	
TƏLƏBƏ GƏNCLƏRİN ÖZÜNÜQIYMƏTLƏNDİRMƏSİNİN VƏ ÖZÜNÜTƏRBİYƏSİNİN PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	257
Babayeva Sənubə Akif	
İNSANLARDA DİQQƏT ÇATIŞMAZLIĞI	258
Mövsümovna Emiliya Emin	
HİSSLƏRİN KEÇİRİLMƏSİ FORMALARI.....	259
Раджабовой Лалы Руслан	
ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРИЧИНА БОЛЕЗНЕЙ. ПСИХОСОМАТИКА	260
Əhlimanova Xəyalə Rövşən	
HİPERAKTİV UŞAQLARIN PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	261
Əliyeva Jalə Munis	
STUDENT MOTIVATION	262
Nəhmətova Sara Yaşar	

HOW EDUCATIONAL PSYCHOLOGY CAN HELP	263
Джебраилова Айза Ровшан	
ОСОБЕННОСТИ ОБЩЕНИЯ РАЗНЫХ ТИПОВ ТЕМПЕРАМЕНТА	264
Zeynallı Elmira Fuad	
STUDENT DIVERSITY	265
Нурахмедова Зулейха Рамиль	
РАЗВИТИЕ И ВОСПИТАНИЕ ВОЛИ У ДЕТЕЙ.....	266
Hacızadə Ayan Elmar	
İSTEDADLI UŞAQLARIN TƏLİM FƏALİYYƏTİNDƏ PSİXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	267
Nəsirova Tutubəyim Vüsal	
UŞAQLARDA AQRESSİYA PROBLEM	268
Səddrəddinova Lalə Rafiq	
UŞAQLARIN CİNSİ TƏRBİYYƏSİ	269
Əliyeva Leyla Valeh	
ZİGMUND FREYDİN PSİXOSEKSUAL İNKİŞAF NƏZƏRİYYƏSİ	270
Mirzəyeva Nigar Teymur	
PLANNING INSTRUCTION.....	271
Cəfərzadə Səmayə Elşən	
MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN PSİXOLOGİYASI	272
Cəfərli Şahanə Ruslan	
UŞAQLARDA AQRESSİYA PROBLEMİ.....	273
Qasımlı Ülvyyə Vahid	
ALİ MƏKTƏBDƏ TƏLƏBƏLƏRDƏ “MƏN” OBRAZININ FORMALAŞMASI VƏ ÖZÜNÜ DƏRK ETMƏSİ.....	274
İsmayılzadə Validə Valeh	
YENİYYETMƏLİK YAŞ DÖVRÜNÜN PSİXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	275
Quliyeva Zenfira Aqşin	
MÜASİR DÖVRDƏ ÖLÜMÜN FƏLSƏFİ ANLAMINA DƏYİŞƏN	276
MÜNASİBƏT: İNTİHAR VƏ EVTANAZİYA.....	276
Hüseynli Səidə Nadir	
MÜASİR TEXNOLOJİ VASİTƏLƏRİN İNSAN PSİXOLOGİYASINA TƏSİRİ	277
Məsimova Şahanə Namiqqızı	
STUDENT DEVELOPMENT.....	278
Musayeva Narmin	
GƏNCLƏRİN DÜZGÜN PEŞƏ İXTİSAS SEÇİMİNİN PSİXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	279
Əzizova Aysel Vüqar	
LİDERLİK PSİXOLOGİYASI	279
Malayeva Nərgiz Rasim	
SİNFİN İDARƏ EDİLMƏSİ	280
Paşayeva Günel Habil	
SOSİAL ROLLARIN XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	281
Muradlı Səbinə Mansur	
HİPERAKTİV UŞAQLARIN PSİXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	282
Ağacanova Cəvahir Natiq	
UŞAQ QORXULARI VƏ ONLARIN SOSİAL-PSİXOLOJİ TƏZAHÜRLƏRİ	283
Hüseynli Aydan Kamran	
VALİDEYNLƏRİN YENİYYETMƏLƏRLƏ MÜNASİBƏTDƏ YANLIŞLARI.....	284
Mustafayeva Lalə Zahid	
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ UŞAQLAR.....	285
Bayramov Rihad Tahir	
HEYDƏR ƏLİYEV AİLƏ VƏ QADIN HAQQINDA.....	286
Məmmədzadə Nuranə Sahib	
HEYDƏR ƏLİYEVİN SİYASƏTİNDƏ TƏHSİL	287

III – BÖLMƏ SİYASİ ELMLƏR

Əhmədova Hənifə Qəhrəman	
HEYDƏR ƏLİYEVİN İSRAİL-AZƏRBAYCAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINDA ROLU	288
Muradova Nərmən Fazil	
HEYDƏR ƏLİYEV DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN-ÇİN ƏLAQƏLƏRİNİN QURULMASI VƏ İNKİŞAFI	289
Məmmədova Rəhilə Həbil	
ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN HAKİMİYYƏTİNİN İLK İLLƏRİNDƏ ABŞ-AZƏRBAYCAN ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAFI (1993-1994)	290
Ələsgərov Oruc Rəşad	
TÜRK DÖVLƏTLƏRİ İLƏ MÜNASİBƏTLƏRDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU	291
Kazımov Əli Zaur	
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ HÜQUQİ DÖVLƏT KONSEPSİYASI.....	292
Оруджзаде Медина Физули	
ГЕЙДАР АЛИЕВ И ГЕРМАНИЯ	293
Əzimova Səbinə Pərviz	
HEYDƏR ƏLİYEVİN XARİCİ SİYASƏTİ	293
Hüseynov Sənan Elçin	
HEYDƏR ƏLİYEVİN TÜRKİYƏ-AZƏRBAYCAN DOSTLUQ VƏ ƏMƏKDAŞLIQ ƏLAQƏLƏRİNİN QURULMASINDA ROLU	294
Həşimova Aydan Bəhərçin	
BÖYÜK BRİTANİYA-AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ARASINDA MÜNASİBƏTLƏR	295
Xalıqova Rəya Elşən, Məmmədova Səbinə	
AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ DİASPOR TƏŞKİLATLARI, BİRGƏ HƏDƏFLƏR.....	296
Quluzadə Elmar Faiq	
AZƏRBAYCAN VƏ ABŞ ARASINDAKİ ƏLAQƏDƏ 907-ci DÜZƏLİŞİN ROLU	297
Kərimova Şirinnaz	
AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ HƏRB SAHƏSİNDƏ İŞBİRLİYİ (1993-2003).....	298
Nadirov Aqid Vəkil	
AZƏRBAYCAN VƏ TÜRKİYƏ İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİ.....	299
Tahirli Gülnar İqbal	
MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCAN-POLŞA ƏLAQƏLƏRİ	300
Mirzəzadə Kamran Nəmiq	
ABŞ – DÜNYANIN APARICI GÜC MƏRKƏZİ KİMİ.....	301
Panəlizadə Rəbiyyə Böyükağa	
PANDEMIYA TƏHLÜKƏSİ.....	302
Allahverdiyeva Aysu Elxan	
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ DÜNYA SİYASƏTİ	303
Mirbabalı Şəhla Miretimad	
AZƏRBAYCAN-POLŞA MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU	304
Zamanova Gülnar Çingiz	
ABŞ-AZƏRBAYCAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINDA ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU	305
Kərimova Nəzrin Rauf	
HEYDƏR ƏLİYEV – MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANIN XARİCİ SİYASƏTİNİN BANİSİ	306
Quliyeva Nəzrin Elçin	
AZƏRBAYCAN ARGENTİNA MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU	307
Qədimova Nəsrin Nəsir	
TÜRKİYƏ VƏ AZƏRBAYCAN ARASINDA DOSTLUQ ƏLAQƏLƏRİNİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU	308
Zərifə İmanova İldırım	
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ TÜRK DÖVLƏTLƏRİ İLƏ ƏLAQƏLƏRİN İSTİQAMƏTLƏRİ.....	309

Багирова Хадиджа Орхан	
НАЧАЛО АЗЕРБАЙДЖАНО-БРИТАНСКИХ ОТНОШЕНИЙ ВО ВРЕМЯ ПРАВЛЕНИЯ Г.АЛИЕВА.....	310
Əmirbəyov Anar Telman	
AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU.....	311
Гулиева Бикяханум Джафар	
ГЕЙДАР АЛИЕВ И ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И ВЕЛИКОБРИТАНИЕЙ.....	312
Османова Кямаля Мушфиз	
ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И ТУРЦИЕЙ.....	313
Muradzadə Elmir Əbülфət	
AZƏRBAYCAN VƏ NORVEÇ ARASINDA İQTİSADI ƏLAQƏLƏR.....	313
Əliyeva Tovus Sədrəddin	
CƏNUBİ AMERİKADA MÜNAQİŞƏLƏRİN HƏLL EDİLMƏSİ YOLLARI HAQQINDA.....	314
Fatimə Mirişli Vüqar	
ÇİNİN AFRIKA SİYASƏTİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ.....	315
Elduz Əsgərov Gündüz	
KOREYANIN NÜVƏ PROQRAMININ İNKİŞAFI.....	316
Süleymanlı Seyidfatimə Mirəli	
HEYDƏR ƏLİYEVİN XARİCİ SİYASƏTİNƏ DAİR.....	317
Behbudova Bənövşə Təriyə	
HEYDƏR ƏLİYEV DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN ÇİN SİYASİ-İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİ.....	318
Vurğun Rzazadə Famil	
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ TÜRK DÖVLƏTLƏRİ İLƏ ƏLAQƏLƏRİN İSTİQAMƏTLƏRİ.....	318
Cəfərova Zərifə Eldəniz	
AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU.....	320
Amanava Sevdə Çingiz	
AZƏRBAYCAN-ÇEXİYA MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU.....	321
Cavadzadə Nərgiz Atəş	
AZƏRBAYCAN-BOLQARİSTAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU.....	321
Babayeva Nəzrin Nazim	
AZƏRBAYCAN-ÇİN MÜNASİBƏTLƏRİNİN QURULMASINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ÇİNƏ SƏFƏRİNİN ƏHƏMİYYƏTİ.....	322
Əkbərov Ramil Əkbər	
MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCAN-MACARİSTAN ƏLAQƏLƏRİ.....	323
Nəcəfzadə Mehdi Anar	
AZƏRBAYCAN-AVROPA İTTİFAQI ƏLAQƏLƏRİ.....	324
Süleymanlı Nigar Maarif	
BEYNƏLXALQ HÜQUQ MÜNASİBƏTLƏRİ KONTEKSTİNDƏ AZƏRBAYCAN-ERMƏNİSTAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ HÜQUQ PRİNSİPLƏRİNİN ROLU VƏ İCRASI.....	325
Güləmirli Fatimə Bəhram	
TWITTER DİPLOMATİYASININ BM-də ROLU BAYRAMOVA NƏRGİZ TEHRAN QIZI.....	326
Əliyeva Arzu Nazim	
ENERJİ TƏHLÜKƏSİZLİYİ SAHƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ ƏMƏKDAŞLIĞI.....	327
Mehrabova Yetər Rəsul	
RUSİYA-TÜRKİYƏ ENERJİ MÜNASİBƏTLƏRİ.....	329
Cavadova Nərmən Anar	
HEYDƏR ƏLİYEVİN TÜRK DİLLİ XALQLAR ARASINDA MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİNDƏ XİDMƏTLƏRİ.....	330
Dadaşova Aygün Samir	
TÜRK DÜNYASININ BİRLİYİ STRATERGİYASI HEYDƏR ƏLİYEVİN İLHAM ƏLİYEVƏ.....	331
Mikayılova Minayə Ağali	
TÜRKDİLLİ XALQLARIN İNTEQRASIYASI VƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN MİLLİ DÖVLƏTÇİLİK STRATEGİYASI.....	331

Nəsibova İlahə Fuad	
AZƏRBAYCAN-POLŞA MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINDA ÜMUMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU.....	333
Fərəcova Ləman Tofiq	
AZƏRBAYCAN-UKRAYNA MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU.....	334
Ramazanov Səyyad Ədalət	
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANIN XARİCİ SİYASƏTİ.....	335
İsayeva Nərmən Mahir	
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI VƏ ÇİN XALQ RESPUBLİKASI ARASINDA MÜNASİBƏTLƏRİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU.....	336
Nurili Aysun Ramil	
AZƏRBAYCANDA ALTERNATİV ENERJİ MƏNBƏLƏRİ VƏ ONLARDAN İSTİFADƏ.....	337
İbrahimli Şəbnəm Nizami	
HEYDƏR ƏLİYEV İLƏ YÜKSƏLİŞ DÖVRÜNƏ QƏDƏM QOYMUŞ AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATI.....	337
Kərimova Rəvanə Rahim	
AZƏRBAYCAN-İRAN MÜNASİBƏTLƏRİ.....	338
Fərəcova Fidan Fərəc	
İKİNCİ QARABAĞ MÜHARİBƏSİNDƏ AZƏRBAYCANIN DİPLOMATİYA FƏALİYYƏTİ.....	339
Abdullayev Samir Səmyar	
RUSİYA-UKRAYNA MÜHARİBƏSİNİN ƏSAS SƏBƏBLƏRİ.....	341
Nəsirli Nərmən Ruslan	
ABŞ-IN XARİCİ SİYASƏTİNDƏ YEVANGELİST MISSIONER TƏŞKİLATLARININ ROLU.....	342
Xankişiyeva Nisəxanım Aslan	
GLOBAL PROBLEMLƏRİN HƏLLİ VƏ BƏŞƏRİYYƏTİN GƏLƏCƏYİ.....	343

IV – BÖLMƏ. TARİX – FƏLSƏFƏ

Dadaşov Əskər Ramin	
HEYDƏR ƏLİYEVİN ƏNƏNƏVİ MƏDƏNİYYƏTİN BƏRPASINDA ROLU.....	344
Məmmədova Dilarə	
HEYDƏR ƏLİYEVİN HAKİMİYYƏTİ İLLƏRİNDƏ GENDER SİYASƏTİ.....	345
Məmmədova Leyla Anar	
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ DÖVLƏT QADIN SİYASƏTİ.....	346
Hüseynov İntiqam Arzu	
MEDİANIN MÜHARİBƏ VƏ MÜNAQİŞƏDƏ ROLU: QARABAĞ MÜHARİBƏSİ NÜMUNƏSİNDƏ.....	347
Əlizadə Zümrüd	
HOW VOLUNTEERING STARTED IN AZERBAIJAN.....	347
Mustafayev Kənan Qoşqa	
İKİNQLƏRİN SKANDİNAVİYADA MƏSKUNLAŞMA TARİXİ.....	349
Əhmədli Fərid Kamal	
İSLANDİYA DAEKOTURİZMİN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	350
Novruzova Aytəkin Arzu	
“BHİNNEKA TUNGGAL İKA” ŞÜARİ İNDONEZİYA CƏMİYYƏTİNİN SOSİO-MƏDƏNİ ƏSASI KİMİ.....	351
Fidan Ruhi Elşən	
YAPONİYANIN ONSEN MƏDƏNİYYƏTİ.....	352
Qaffarov Elvin Qaffar	
NORVEÇƏ SİYASİ PARTİYALARIN TƏŞƏKKÜLÜ VƏ TARİXİ.....	352
Magistr Həsənli Sevdə Nəmət	
ŞİMAL MİFOLOGİYASININ NORVEÇ TARİXİNDƏ YERİ.....	353
Şamilzadə Cəmil Ruslan	
“ZİMMERMAN TELEQRAMI” VƏ ABŞ-NIN I DÜNYA MÜHARİBƏSİNƏ QOŞULMASI.....	354
Hüseynli Rəvan Oktay	
İSVEÇDƏ QIŞ TURİZMİ: BUZ OTELİ.....	355

Hacızadə Sevinc Tofiq	
PROVANS-ALP-KOT DAZUR BÖLGƏSİNİN TURİZMİ	356
Uzunalova Lamiyə Elşən	
FRANSANIN BÖYÜK ŞƏRQ BÖLGƏSİNİN TURİZMİ	357
Bayramov Rihad Tahir	
HEYDƏR ƏLİYEV AİLƏ VƏ QADIN HAQQINDA.....	358
Nadirova Ülvüyyə Həbil	
HEYDƏR ƏLİYEV ELM, MƏDƏNİYYƏT VƏ MİLLİ MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR.....	359
Бабаева Аделя Акрам	
ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНЫЙ ЛИДЕР ГЕЙДАР АЛИЕВ О КУЛЬТУРЕ И ДУХОВНОСТИ.....	360
Kərimova Nazpəri Arif	
II QARABAĞ MÜHARİBƏSİ ABŞ MEDİASINDA.....	361
Həsənzadə Mirrəhimə Mirsaleh	
1889 VƏ 1947-Cİ İL YAPONİYA KONSTITUSİYASINA ƏSASƏN “İMPERATORUN SƏLAHİYYƏTLƏRİ” ...	362
Шюкурова Нугяр Елшан	
ОБЫЧАИ И ТРАДИЦИИ РУССКОГО НАРОДА.....	363
Kərimli Fərhad Kərim	
MİLLİ PARKLAR – SKANDİNAVİYA ÖLKƏLƏRİNDƏ EKOTURİZMİN TƏBİİ RESURS BAZASI KİMİ.....	364
Мовсунова Захра Шариф	
ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ АЛЯСКИ.....	365
Mədiyev Cavidan Məzahir	
YAPONİYA II DÜNYA MÜHARİBƏSİ DÖVRÜNDƏ	366
Nicat Madatlı Paşa o	
YAPON MƏDƏNİYYƏTİ İLƏ AVROPA MƏDƏNİYYƏTİNİN ORTA ƏSRLƏRDƏKİ FƏRQLİ CƏHƏTLƏRİ	367
Əsədi Mətin Pərviz	
YAPONİYANIN QITLIQ VƏ ÜSYAN ERASI – “TENPO ERASI”	368
Babayeva İlahə Qorxmaz	
BÖYÜK BRİTANİYADA AİLƏ SİYASƏTİ VƏ SİĞORTA.....	369
Muradova Nuray	
FRANSANIN İNCƏSƏNƏT MƏRKƏZİ – LUVR MUZEYİ DÖVRÜ PLANETİ	370
Magistr Baxışova Asiman Hacıbaba	
QƏDİM ŞƏRQ – MƏDƏNİYYƏTİN BEŞİYİ KİMİ.....	371
Madina Tahirli Kamran	
THE SOCIAL MEDIA AS A MECHANISM FOR PROMOTION AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN MODERN WORLD.....	372
Mahmudlu Fəridə Anar	
AZƏRBAYCANIN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU.....	373
Исаева Мехрибан Рамиз	
ЛИЧНОСТЬ, КОТОРАЯ СЫГРАЛА БОЛЬШУЮ РОЛЬ В ИСТОРИИ НЕЗАВИСИМОГО АЗЕРБАЙДЖАНА.....	374
Kərimov Aydın Bəxtiyar	
TÜRK DÜNYASININ DAHI OĞLU.....	375
Günəl Əhmədova Teymur	
HEYDƏR ƏLİYEVİN NEFT STRATEGİYASININ ZƏFƏRİ – “ƏSRİN MÜQAVİLƏSİ”	375
Путимат Северханова Тофиг	
ВЕЛИКИЙ СОЗДАТЕЛЬ.....	376
Зейналова Улдус Намиговна	
ГЕЙДАР АЛИЕВ И НАУКА	377
Mustafayeva Lalə	
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ UŞAQLAR.....	378
Rzayev Nihat Əli	
ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN NEFT STRATEGİYASI.....	379
Dərgahlı Nicat Davud	
AZƏRBAYCANDA ELEKTRON İDARƏETMƏ SİSTEMLƏRİNİN TƏŞƏKKÜLÜNDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN YOLU.....	380

Xəlilova Solmaz Nazim	
ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN HAKİMİYYƏTƏ QAYIDIŞ TARİXİ	381
Quliyeva Ceyhunə Mixayil	
II QARABAĞ MÜHARİBƏSİNDƏN SONRAKİ DÖVR. QARABAĞIN DİRÇƏLİŞİNDƏ İLK ADDIMLAR	383
Cəfərzadə Mələk Nail	
TÜRK DÜNYASININ BİRLİYİNDƏ TARİXİ İPƏK YOLUNUN BƏRPASI	384
Rizvanov Hüseyn Mehman	
CUMHURİYYƏTDƏ TƏHSİL VƏ MAARİF	385
Məmmədov Nihat Neymət	
İRƏVANDA SƏFƏRDƏ OLAN NANCY PELOSİNİN AZƏRBAYCANA DESTRUKTİV MÜNASİBƏTİ.....	386
Qudayev Azər Şamil	
HEYDƏR ƏLİYEVİN GƏNCLƏRƏ QAYĞISI.....	386
Ağayeva Firəngiz Bəhman	
İŞGALIN ACI NƏTİCƏLƏRİ	387
Səmədzadə Mahidə Səməd	
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ TÜRK DÜNYASI.....	388
Səfərov Fəxrım Mehti	
TÜRK DÜNYASINDA HEYDƏR ƏLİYEV İZİ	389
Кязимов Худжат Ильгар	
РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В СТАНОВЛЕНИИ НЕЗАВИСИМОГО АЗЕРБАЙДЖАНА.....	390
Eyvazova Jalə Habil	
THE YOUTH POLICY OF ILHAM ALIYEV.....	391
Fidan Abdullayeva Zakayıl	
HEYDAR ALIYEV'S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE AZERBAIJANI LANGUAGE.....	392
Həsənova Səbinə Əlbala	
İŞGALDAN AZAD EDİLMİŞ TORPAQLARDAKİ İNFRASTRUKTUR LAYİHƏLƏR.....	393
Orucova Fatimə Rafiq	
QƏLƏBƏ QAZANDIRAN XALQ-ORDU BİRLİYİ	394
Musayeva Səbinə Elman	
AZƏRBAYCAN TARİXİNİN QARA SƏHİFƏSİ ARXADA QALDI.....	395
Сулейманлы Мадина Рашад	
НАЦИОНАЛЬНЫЕ ГЕРОИ АЗЕРБАЙДЖАНА	395
Məhərrəmov Sevinc Namik	
ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN SİYASİ KURSUNDA GƏNCLƏR SİYASƏTİ	396
Овчиева Таджизяр Фикрет	
ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА РОЛЬ ЧЕЛОВЕКА В ОБЩЕСТВЕ	398
Məmmədzadə Aytac Natiq	
HEYDƏR ƏLİYEV SİYASƏTİNDƏ TİBB	399
Fidan İbrahimova Cavanşir	
AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİNİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİ VƏ İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU	400
İbadzadə Aişə Zöhrab	
HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANA RƏHBƏRLİYİNİN BİRİNCİ MƏRHƏLƏSİ.....	401
Haj Rabie Adnan Mustafa	
COMPUTER EVOLUTION	402
Safarli Nilufar Parviz	
THE CHALLENGE OF DEMINING IN AZERBAIJAN: PAST EFFORTS AND FUTURE PROSPECTS	403
Abdurahmanli Emil Aflatun	
FROM POLLUTION TO INNOVATION	404
Məmmədli Jalə Əziz	
ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEV VƏ MÜASİR AZƏRBAYCAN DÖVLƏTİ	404
Ləman Qarayeva Fərman	
TÜRK DÜNYASI ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN BAXIŞLARINDA.....	405

Nuruyeva Günel Bayram	
1993-cü İLDƏ ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN YENİDƏN HAKİMİYYƏTƏ QAYITMASININ MİLLİ DÖVLƏTÇİLİYİMİZ ÜÇÜN ƏHƏMİYYƏTİ.....	406
Nərgiz Qəhrəmanova Teymur	
HEYDƏR ƏLİYEVİN MƏDƏNİ İRSİMİZİ QORUMASINDA MİSİLSİZ ROLU	407
İbrahimova Fidan Cavanşir	
HEYDƏR ƏLİYEVİN QURDUĞU AZƏRBAYCAN ƏBƏDİ YAŞAYACAQDIR	408
Salmanova Aynurə Əfqan	
HEYDƏR ƏLİYEV İLƏ YÜKSƏLİŞƏ DOĞRU	409
Soltanov Cavid Əli oğlu	
AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİ DÖVRÜNDƏ TƏHSİL	410
İsmayilov Nihad	
HOVHANNES TUMANYANIN ƏSƏRLƏRİNƏ	411
Hüseynova Süsən	
HOVHANNES TUMANYANIN HEKAYƏLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN-TÜRK SÖZLƏRİ.....	412
Zeynəli Qönçə	
ERMƏNİ DİLİNİN TƏDRİSİ ZAMANI QARŞIYA ÇIXAN PROBLEMLƏR.....	413
Abdullayeva Mənsurə	
HOVHANNES TUMANYANIN «ԳԻՔՈՂԸ» QIKOR HEKAYƏSİNİN LEKSİKASINDA AZƏRBAYCAN-TÜRK SÖZLƏRİN İŞLƏDİLMƏSİ	414
Babayev Əlif	
ERMƏNİ DİLİNİN TƏDRİSİ ZAMANI İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYATDA AZƏRBAYCAN TÜRK SÖZLƏRİ	415
Yusibli Taleh Əhliyə	
AZƏRBAYCAN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİNİN PARİS SÜLH KONFRANSINDA ABŞ PREZİDENTİ V.VİLSON İLƏ GÖRÜŞÜ	416
Məmmədli Turan Nazim	
BİR MİLLƏT-İKİ DÖVLƏT” PRİNSİPİ AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ QARDAŞLIĞININ KONSEPSİYASIDIR! ...	417
Aytac Ənsərova	
İQTİSADİYYATDA YENİ MƏRHƏLƏ. QARABAĞ İQTİSADİYYATI DÖVRİYYƏYƏ QAYIDIR.	418
Rüstamova Ellada Qalib	
ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI	419
Salmanlı Aytac Hüseynqulu	
ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN VƏTƏNPƏRVƏRLİK İDEYALARI HƏMİŞƏ BİZİMLƏDİR.....	420
Kərimova Nəzrin Mahir	
MULTİKULTURALİZM SİYASƏTİNİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU	421
Bəylərova Ləman Hamlet	
“HEYDƏR ƏLİYEV ŞƏXSİYYƏTİNİN CƏMİYYƏTİN FORMALAŞMASINDA MÜHÜM ROLU”	422
Talibova Zərifə Kamil	
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR.....	423
Muradzadə Leyla Murad	
HEYDƏR ƏLİYEVİN ÇIXIŞLARINDA TÜRKÇÜLÜK İDEYALARININ İFADƏ VASİTƏLƏRİ.....	424
Əliyeva Aysel Emil	
ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEV AZƏRBAYCAN MULTİKULTURALİZMİNİN SİYASİ BANİSİ KİMİ.....	425
Orucova Elmira Əhəd	
HEYDƏR ƏLİYEV MULTİKULTURAL CƏMİYYƏTİN BANİSİ KİMİ	426
Könül Mursalliyeva Vüqar	
BÖYÜK LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN ÇIXIŞLARINDA TÜRK SOYUMUZA ÇAĞIRIŞ.....	427
Allahverdiyeva Nərgiz Zahurovna	
HEYDAR ALİYEV QUOTES REFLECTING PATRIOTISM TOWARDS AZERBAIJAN	428
Ağazadə Nəzrin	
HEYDƏR ƏLİYEV ÇIXIŞLARINDA PATRİOTİZM RUHUNUN İFADƏ VASİTƏLƏRİ	429
Eminli Nigar Asəf	
AZƏRBAYCANDA DİNLƏRƏ MÜNASİBƏT. TOLERANTLIQ	430

Mustafayeva Məcburə Nemət	
AZƏRBAYCAN TƏHSİL SİSTEMİNDƏ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEYALARI	431
Həmidova Sevdə İbrahim	
HOVARD QARDNERİN TƏHSİL FƏLSƏFƏSİ	432
İsmayilova Sevgili Rövşən	
KANADA MULTİKULTURALİZMİN XARAKTERİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	433
Məcizadə Çiçək Vüqar	
NEYROFƏLSƏFƏ	434
Hacıyeva Nigar Zəhid	
HƏQİQƏT VƏ İNAM EPİSTEMOLOGİYANIN FƏRQLİ ÜNSÜRLƏRİ KİMİ	435
Vələdova Ellada Abdurza	
DİN FƏLSƏFƏSİ	436
Məmmədli Fidan Rəsim	
ABŞ MULTİKULTURALİZMİNİN XARAKTERİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	436
Gunawardana Kavindu	
WE ARE ANTS IN A RAINFOREST	437
Маммедова Радия Мурад	
ГЕЙДАР АЛИЕВ И УЧЕНИЕ О НАЦИОНАЛЬНОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ – АЗЕРБАЙДЖАНСТВО	438
Allahverdiyeva Rəya Nazim	
HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN DİLİ	439
Гаджизаде Нурай Эльнур	
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ СТАРУХА ИЗЕРГИЛЬ» М.ГОРЬКОГО	440

Çapa imzalanıb: 22.09.2023.
Format: 84x108 1/16. Qarnitur: Times.
Həcmi: 28,75 ç.v. Tiraj: 300.

“Sim-Sim” nəşriyyatı

Hüquqi ünvan: AZ1005, Bakı şəhəri, Səbail rayonu,
Nigar Rəfibəyli, ev 4/52